

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

२७८५

क्रम संख्या

२८३.२१ अ

काल नं०

खण्ड

वीर सेवा मंदिर ए. काजय

जनरल न० 3783-A

२१, दरियागंज, देहली

॥ अहंम् ॥

જૈન તીર્થ સર્પ સંગ્રહ

ભાષ્ય ભરણાં જૈન તીર્થો અને
ભગવોનું ઐતિહાસિક ધર્મન

ભાગ પહેલો

[૫૩ બીજા]

૫૬૧૨૬:-

શ્રીક આણંદજી કલ્યાણજી.

અવેરીવાડ - અમદાવાદ

[વિ. સં. ૨૦૧૦]

વીર નિ. સં. ૨૪૮૦

સને ૧૯૫૩

પ્રકાશક :

શ્રી આણંદજી કલ્યાણજી
ઝવેરીવાડા, પો. ઓ. નં. ૫૧,
અમદાવાદ.

આ ગ્રંથના સ્વામિત્વના સર્વ હકક શ્રી આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદના છે.
તેમની લેખિત મંજૂરી સિવાય કોઈએ આ ગ્રંથમાં આવેલી કશી સામગ્રીને
કોઈ પણ જાતનો ઉપયોગ કરવો નહીં.

ALL RIGHTS RESERVED

(પહેલી આવૃત્તિ — નકશા સાથે)

3657A
2023
★

મુદ્રક :
જ્યંતી વેલાભાઈ દલાલ
વકાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
શીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

બે બોલ

ભારતવર્ષના ધર્મોમાં જૈનધર્મ પોતાની પ્રાચીનતા, પોતાનું તત્ત્વજ્ઞાન અને પોતાની કલાપ્રિયતાથી મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. જૈનધર્મની આ પ્રાચીનતા, ભવ્યતા અને ઉદારતાના એક પ્રતીકરૂપ જૈન તીર્થો છે, એમ ભારતીય તથા યુરોપીય વિદ્વાનોએ એકમતે સ્વીકારેલું છે. જેના અણુએ અણુમાં જૈનોનો ભવ્ય ભૂતકાળ યૂંજી રહ્યો છે, અને જેના પરમાણુએ પરમાણુમાં મન અને આત્માને પવિત્ર કરે એવું વાતાવરણ છે, એવાં પોતાનાં પુનિત તીર્થોને ને મંદિરોને રોજ પ્રભાતકાલે આખાલવૃદ્ધ જૈન “સકલ તીર્થ વંદુ કર જોડ” એમ કહી વહે છે; ત્યારે ભારતવર્ષના વિશાળ પટ પર આવેલાં એ તીર્થો, મંદિરો, મંદિરાવલિઓ વિષે બાણવા અંગે તેઓમાં ઉત્કંઠા ને ઉલ્લાસ બાગે એ પણ સ્વાભાવિક છે. ત્યાં રહેતા પોતાના સાધર્મી જૈન ભાઈઓ, જનસંખ્યા, ત્યાં ચાલતો વહીવટ, ત્યાં જવાના માર્ગો, ધર્મશાળાઓ વિષે બાણવાની ઈતિબરી થાય, એ પણ એટલું જ સ્વાભાવિક છે.

આજે સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ પછીનું ભારતવર્ષ પોતાની અસ્મિતાની તપાસ કરી રહ્યું છે. આ અસ્મિતાના અભ્યાસી ઇતિહાસવિદો અને પુરાતત્ત્વવિદોનું જૈનધર્મનાં આ મહત્ત્વનાં સ્થાપત્યો તરફ ખાસ લક્ષ ગર્યું છે, ને ભવ્ય ભારતના ઇતિહાસની તૂટતી કડીઓ સાંધવા તેઓ જૈનોના આ પ્રતાપી વારસા પ્રત્યે સવિશેષ દ્રષ્ટિ નાખી રહ્યા છે. ઘણા વખતથી આ સંશોધકવર્ગ તરફથી આ મહાન તીર્થો અંગે સર્વજનસુલભ કોઈ માહિતીગ્રંથ પ્રગટ કરવાની માગણી ચાલુ જ હતી.

લગભગ એકાદ દશકાથી આ માહિતી-ગ્રંથ વિષે વિચારણા ચાલ્યા કરતી હતી. આ કાર્ય સામાન્ય નહોતું, વળી, એમાં જવાબદારી ને જોખમ પણ અદ્ય નહોતાં. એમાં પણ શેઠ આણુંદંજી કલ્યાણજીની પેઠી જેવી સંસ્થા એ પ્રગટ કરે ત્યારે તે એ ખૂબ વધી જતાં હતાં. બીજી તરફ આ વિષયની સર્વગ્રાહી, સર્વમાન્ય હકીકતો એકત્ર કરવી એ ગાગરમાં સાગર ભરવા જેવી કઠિન વાત હતી: છતાં આ કાર્ય અનિવાર્ય લાગ્યું ને તેનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો.

પ્રારંભમાં આ માટે એક ખાતું ઝોલીને-તેના દ્વારા તે તે વિષયના અભ્યાસીઓને હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં મોકલવામાં આવ્યા. રેલથી, ગાડીથી, મોટરથી, ગાડાથી ને પગે ચાલીને તે તે સ્થળે પહોંચીને બધી માહિતીઓ પ્રમાણભૂત સાધનો દ્વારા એકત્ર કરવામાં આવી. આ સુદીર્ઘ પ્રવાસો ને અટપટું માહિતીકરણ લાંબો વખત લે એ સ્વાભાવિક હતું.

આ માહિતીઓ એકત્ર કર્યા પછી એને પરિષ્કૃત-શુદ્ધ કરવા માટે ચાળવાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું. કોઈ જરૂરી હકીકત રહી જવા ન પામે, કોઈ બિનજરૂરી હકીકત પેસી ન બન્ય, સત્ય હકીકતોમાં ભેળસેળ ન આવી બન્ય, કંઈક વિવાદી વિધાનો ન થઈ બન્ય, એ માટે ભારે કાળજીથી સંપાદન-કાર્ય કરાવવામાં આવ્યું છે.

આવા પુસ્તકનું છાપકામ ને કાગળો પણ ભારે ચીવટ માગે છે. પુસ્તકને યોગ્ય કાગળો મેળવવામાં ઘણી મુશ્કેલી ને ઘણો સમય લાગ્યો. આખરે એનું મુદ્રણકામ શરૂ થયું. એમાં શુદ્ધિ, સ્વચ્છતા ને સુઘડતા સાચવવામાં પણ પૂરતી તકેદારી લેવામાં આવી.

પરિણામે આ ઉપયોગી ગ્રંથ બહાર જનતા સમક્ષ રજુ થાય છે. આ ગ્રંથથી સમાજની ને રાષ્ટ્રની ઘણા વખતથી ચાલુ એક માગણી સંતોષાય છે ને અભ્યાસીઓ તેમજ યાત્રિકોના હાથમાં ઉપયોગી પ્રમાણભૂત સાધન મૂકી શકીએ છીએ, તેનો આનંદ થાય છે. છતાં આ ભગીરથ કાર્યમાં અનેક ક્ષતિઓ, અનેક માહિતી-ભૂલો રહી જવા સંભવ છે, એ અમે બરાબર બાણીએ છીએ. આશા છે કે સુસ વાચકો અમને તેવી ક્ષતિઓ જણાવી આભારી કરશે, જેથી નવીન આવૃત્તિ વખતે એમાં યથાયોગ્ય સુધારો કરી શકાય.

આ ગ્રંથમાં ગામિગામ કરી બધી સામગ્રી એકઠી કરવામાં મદદરૂપ થનાર શ્રી. સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ ને તેમના સહકાર્યકરો અને વિશેષ નોંધ તૈયાર કરી આપનાર પંડિત શ્રી. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ તેમજ છાપકામ અંગે વસંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસવાળા, શ્રી. જયંતી દલાલની કાર્યદક્ષતાની નોંધ લેતાં અમને આનંદ થાય છે.

આ પ્રકાશનને અંગે બાણીતા લેખક શ્રી. જયભિખુએ અમોને વારંવાર કીમતી માર્ગસૂચન કર્યું છે; તેમજ મેસર્સ એમ. વાડીલાલની કુાંવાળા શ્રી. મોહનલાલભાઈએ પણ આ કાર્યમાં ઘણી મદદ કરી છે. આ બંને ગૃહસ્થોની નિઃસ્વાર્થ સેવાનો ઉલ્લેખ કરતાં અમોને આનંદ થાય છે.

આશા છે કે આ મહત્વનો ગ્રંથ ભાવુકોને, યાત્રિકોને, ઇતિહાસપ્રેમીઓને, પુરાતત્ત્વવિદોને અને પ્રવાસીઓને ઉપયોગી ને પ્રેરક થશે.

અમદાવાદ

તા. ૨૧-૩-૧૯૫૩

નાગરદાસ કેસ્તુરચંદ શાહ

મેનેજર

શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી

નિવેદન.

જૈન સંસ્કૃતિ ભારતની અગ્રગણ્ય સંસ્કૃતિઓમાંની એક છે. મુખ્યત્વે હિંસાવિજય અને મારવિજય પર નિર્માણ થયેલી આ સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ પણ ઘણો પ્રાચીન અને મહત્વનો છે ને ધર્મવીરો, દાનવીરો અને કર્મવીરોના ઉજ્જવળ ચરિત્રોથી ભરેલો છે. આ ધર્મની ભૂતકાલીન બહોળલાટી, ઉત્તલ કળાશૃવન તથા ઉચ્ચકોટિના આત્મસમર્પણના પ્રતીકસમાં એનાં શિલ્પસ્થાપત્ય ને કળાભાવના તથા ધર્મભાવનાથી ભરેલાં તીર્થો છે. એ તીર્થો ભારતવર્ષના વિશાળ પટ પર સ્થળે સ્થળે પથરાયેલાં છે, ને એ જૈન તીર્થોનો પ્રવાસી સહવાઈથી ભારતભરની પુણ્ય યાત્રા કરી લે છે.

અખિલ ભારતવર્ષીય પ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી જૈન સંસ્કૃતિની ભવ્ય પતાકાસમાં જૈન તીર્થોના સંરક્ષણ ને સંગોપન વિષે હમેશાં ભારે ઉત્સાહ ધરાવતી રહી છે, એ ખૂબ બાણીતી બાબત છે. આ પેઢી તરફથી બહુ પ્રયાસે ને બહુ ખર્ચે 'જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ' નામનો ગ્રંથ તૈયાર થઈ રહ્યો છે, એવી માહિતી મારા મિત્ર અને બાણીતા લેખક શ્રી. જયભિખ્ખુ તરફથી મળી ત્યારે ખરેખર અવર્ણનીય આનંદ થયો. ઘણા વખતથી તીર્થ વિષયક અને પુરાતત્વ વિષયક મારી રુચિ અને અભ્યાસથી પરિચિત શ્રી. જયભિખ્ખુને પેઢી તરફથી સવિશેષ નોંધ લખવાનું નિમંત્રણ મળ્યું ત્યારે તેઓએ પેઢી પાસે 'મારું' નામ રજૂ કર્યું. સારાંશમાં આ પુસ્તકનો લેખન-સંપાદનભાર મારે સ્વીકારવાનું નક્કી થયું.

પેઢીના માહિતીખાતા તરફથી તીર્થોની ગામ, ઠામ, ઠેકાણું વગેરેની નોંધ શ્રી. સારાભાઈ નવાબ જેવાની દેખરેખ નીચે તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ નોંધ-ટિપ્પણને ધ્યાનમાં રાખી દરેક તીર્થનું પ્રાચીન મહત્વ, અર્વાચીન સ્થિતિ તેમજ ઇતિહાસની વિગતો એકઠી કરવાનું કામ મેં શરૂ કર્યું, જે વિશેષ નોંધ તરીકે ગ્રંથના પૂર્વાર્ધમાં આપવામાં આવેલ છે. સ્વરૂપ એવી આ સવિશેષ નોંધ માટે તત્કાલીન મળી આવતા શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, અવશેષો પ્રવાસીઓની નોંધો, પ્રાચીન સાહિત્યગ્રંથો ને અર્વાચીન પુરાતત્વવિદોના નિર્ણયોની છાનખીન કરવાની હતી. આ કામ ખરેખર, સાગરને ગાગરમાં ભરવા જેવું કઠિન હતું! યુરોપીય વિદ્વાનો ને વિદેશી સંશોધકોએ પણ ભારતનાં શિલ્પસ્થાપત્યલયાં સ્થાનો વિષે ગ્રંથોના ગ્રંથો લખ્યા છે; એ પણ સાથે સાથે જોઈ જવાના હતા. આપણા પૂર્વજોની તીર્થલક્ષિત અને તીર્થ-સંરક્ષણની જૈન સંઘોની તમજાને પણ એમાં અંજલિ આપવાની હતી અને ગ્રંથલાઘવની દૃષ્ટિએ ટૂંકા ગાળામાં એના કદને મર્યાદિત રાખવાનું હતું! આ બધી મર્યાદાઓમાં રહીને મેં 'મારું' કામ શરૂ કર્યું.

ગ્રંથના 'જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ' એવા નામ ઉપરથી જ તેના વિષયનો સામાન્ય ખ્યાલ આવી જાય એમ છે; છતાં આ સંબંધે એટલો ખુલાસો કરવો જરૂરી છે કે, આમાં પ્રવેતાંબર જૈનોની દૃષ્ટિએ જૈન તીર્થો, તીર્થ ન હોય એવાં પ્રાચીન ગામ-નગરો, અર્વાચીન તીર્થો અને નગરો, તેમજ જૈના સાંસ્કૃતિક ઘડતરમાં જૈન જનતાએ વિશિષ્ટ ફાળો અર્પ્યો હોય એવાં સ્થળોમાં ખની ગયેલી જૈન ઘટનાઓના જે ઉદ્ભવો મળી આવતા હોય તેનો પણ અહીં સમાવેશ કર્યો છે. આ દૃષ્ટિએ મુખ્ય એવાં ૨૭૦ સ્થળો અને ખંડિત, વિસ્મૃત કે નામશેષ બનેલાં ૧૧૦ સ્થળો મળીને કુલ ૩૮૦ જેટલાં સ્થાનોનો પરિચય આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવ્યો છે અને પરિશિષ્ટમાં સાત પ્રકારની વિષયસૂચિઓ પણ દાખલ કરી છે.

આ વર્ણનનો ક્રમ ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમાં આપવામાં આવેલા કોષ્ટકો (કોષ્ટકો) ના ક્રમ મુજબ રાખવામાં આવ્યો છે. એટલે ગુજરાત, મારવાડ, મેવાડ, માળવા, સિંધ-પંજાબ, દક્ષિણ, મધ્યપ્રદેશ, ઉત્તરપ્રદેશ, બિહાર-બંગાળ, આસામ અને ઓરિસા પ્રદેશનું ક્રમશઃ વર્ણન આપ્યું છે.

મારે અહીં એટલું સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે, વર્ણન કરેલાં બધાં સ્થળોના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં હું આવેલો નથી. કેટલાંક સ્થળો જોયેલાં અને જાણીતાં અવશ્ય છે પણ પરિચય આપવાની દૃષ્ટિએ મેં એ સ્થળોને જોયાં નથી. આ આખેયે સંગ્રહ મોટે ભાગે સાહિત્યિક કે પુરાતાત્વિક આધારો પરથી સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે. પ્રાચીન અથવા આધારો તો તે તે સ્થળે નોંધ્યા જ છે ને આની સાથે જોડવામાં આવેલી 'સંદર્ભ' અથવા 'ની સૂચીમાં' એનો નિર્દેશ કર્યો છે.

ગુજરાત, મારવાડ-મેવાડ, માલવા, સિંધ-પંજાબ, દક્ષિણ-મહારાષ્ટ્ર, મધ્યપ્રાંત, ઉત્તરપ્રદેશ-બિહાર-બંગાળ-આસામ-ઓરિસા વિષેનાં પ્રાસ્તાવિકોમાં જૈનોના વિકાસ-વિસ્તાર કે વાતાવરણ અને ધ્યાસની આછી ઝાંખી કરાવવાનો પ્રયત્ન સેવ્યો છે. મતલબ કે ભૌગોલિક માહિતી, જૈનોનો પ્રભાવ, મંદિરની સ્થિતિ અને તેમાંના શિલ્પોની વિગત, બની શક્યું ત્યાં સુધી ક્રમસર વિકાસરૂપે નોંધવાની તકેદારી રાખી છે. આથી એ હકીકતોને અહીં એવડાવવાની જરૂર નથી.

આ અંથમાં ગામ અને મંદિરને લગતા પ્રાચીનતાદર્શક શિલાલેખીય આધારોને સુખ્ય સ્થાન આપ્યું છે. કેટલાક અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખો ઉપરાંત મારા સંગ્રહના અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખોને પણ આમાં પહેલવહેલા પ્રગટ કર્યાં છે. તે તે સ્થળોની તત્કાલીન ઘટનાઓ માટે પ્રાચીન એવા આગમઅથો, ભાષ્યો, નિયુક્તિઓ, ચૂલ્હિઓ, ટીકાઓ, કાવ્યસાહિત્ય, વિવિધતીર્થકલ્પ, પ્રભાવકચરિત જેવા પ્રબંધઅથો, અંથપ્રશસ્તિઓ, તીર્થમાળાઓ, ચૈત્ય પરિપાટીઓ વગેરેના યાવત્શક્ય ઉલ્લેખો નોંધવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. બની શક્યું ત્યાં ચીનીપ્રવાસી ક્ષાહિયાન અને હુએનત્સાંગ તેમજ ખીજા દેશી-વિદેશી યાત્રીઓના રિપોર્ટોની નોંધને પણ મેં સાધાર બનાવ્યાં છે. એ પછી શિલ્પ-સ્થાપત્યની રચના વિષે અને કૃતિવિશેષનું વર્ણન જેટલું જાણી શકાયું તેટલું આપવા તરફ મેં મારું ધ્યાન દોરવ્યું છે. જૈનોના ધાર્મિક ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ જેનું મહત્ત્વ ઉલ્લેખનીય છે તે ગુફાઓ અને ગુફામંદિરો વિષે પણ પરિચય કરાવ્યો છે.

આ રીતે મળી આવેલી જુદી જુદી સામગ્રીના આધારે આ અંથની સંયોજના થયેલી છે. આવા જવાબદારીવાળા અતિમહત્ત્વના અંથની સંયોજના કરતી વખતે પૂરતી તકેદારી રાખી છે; પણ હાલ સ્થ માણસથી ભૂલ થવી સ્વાભાવિક છે. આ અંથમાં રહી ગયેલી એવી ભૂલ કે ક્ષતિ તરફ પ્રેમભાવે જે કોઈ લક્ષ દોરશે, તેનો આભારી થઈશ.

વસ્તુતઃ તીર્થોના જીર્ણોદ્ધાર જેટલું જ તીર્થોના ઇતિહાસ પ્રગટ કરવાનું કાર્ય મહત્ત્વનું છે. આ પુસ્તક આ રીતે પ્રગટ થાય છે, તેનો સમગ્ર યશ શેક શ્રી. આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને ફાળે જાય છે. પેઢીના ટ્રસ્ટીઓએ આ કામ મને સોંપી, સમયે સમયે માર્ગસૂચક ભલામણો કરી તેમજ જરૂરી સગવડો પૂરી પાડી આ કાર્ય માટે જે સરળતા કરી આપી છે તે માટે તેમનો હું ખૂબ ખૂબ આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકના લેખનમાં જે અથોએ એક યા બીજી રીતે સહાય કરી છે તે વિદેહી કે હયાત અંથ લેખકોના ઋણસ્વીકાર સાથે જ મારા લેખન સમયે જેમની સલાહ અને પ્રેરણા મને સતત જાગરુક રાખી શકી છે એ મારા પરમસ્નેહી મિત્રો શ્રી. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ અને શ્રી. બાલાભાઈ વીરચંદ દેસાઈ-(જયભિખુ)ની બંધુપ્રેમીનો આભાર માનવાનું ભૂલી શકતો નથી. વળી, સાહિત્યપ્રેમી શ્રી. અગરચંદ જી નાહટાએ અપ્રસિદ્ધ તીર્થમાળાઓનો સંગ્રહ મોકલી આપી મને ઉપકૃત બનાવ્યો છે તેની પણ અહીં નોંધ લઉં છું.

અંતે—જે તીર્થોએ લોકજીવનના સંસ્કારને સુવાસિત કરવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે એવી જૈન સંસ્કૃતિના અંગભૂત તીર્થસંસ્થાનું ઐતિહાસિક હાઈ રજૂ કરવામાં મારો આ અદ્ય પ્રયત્ન કંઈ પણ ક્ષણો નોંધાવી શકશે તો મારો શ્રમ સફળ થયો માનીશ.

સં. ૨૦૦૬
ચેત્રી પૂર્ણિમા
દહેગામ
(એ. પી. રેલ્વે)

અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ

જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ

વિશેષ નોંધ સૂચી

[ભાગ ૧ : ખંડ ૨]

પ્રકાશકીય બે બોલ :	૩	૧૧૨. ડોરટા (૨૮૦૩-૨૮૦૬)	૨૨૮
લેખકનું નિવેદન :	૫	૧૧૩. બેડા (૨૮૧૮)	૨૩૦
વિશેષ નોંધ સૂચી :	૭	૧૧૪. નાણા (૨૮૨૨)	૨૩૦
૨. રાજસ્થાનની મહિરાવલી	૧૫૩	૧૧૫. પીંડવાડા (૨૮૨૩-૨૮૨૪)	૨૩૨
(ગામ નંબર: ૭૬-૧૬૮; પૃષ્ઠ: ૧૫૩-૩૦૮)		અરવલી (૨૦)	૨૩૫
૭૬. મંડોર (૨૦૩૮-૨૦૪૧)	૧૬૨	વસંતગઢ (૨૧)	૨૩૫
૮૦. જ્વેલમેર (૨૦૫૫-૨૦૭૪)	૧૬૩	૧૧૬. અરલી (૨૮૩૭)	૨૩૬
૮૧. અમરસાગર (૨૦૭૫-૨૦૭૭)	૧૭૦	૧૧૭. પાવઠા (૨૮૮૨)	૨૩૬
૮૨. લોહવા (૨૦૭૮-૨૦૮૩)	૧૭૧	૧૧૮. ઉથમણ (૨૬૦૨)	૨૩૭
૮૩. ઓશિયા (૨૦૮૬)	૧૭૩	૧૧૯. વાગીણ (૨૬૦૪-૨૬૦૫)	૨૩૮
૮૪. પાલી (૨૦૬૫-૨૧૦૩)	૧૭૫	૧૨૦. અડોલી (૨૬૧૦)	૨૩૯
૮૫. બિન્નમાલ (૨૧૧૫-૨૧૨૦)	૧૭૬	૧૨૧. અબારી (૨૬૧૧)	૨૪૧
૮૬. બાડમેર (૨૧૨૧-૨૧૨૭)	૧૮૦	૧૨૨. નાંદિયા (૨૬૧૩-૨૬૧૫)	૨૪૨
જૂના (૧૭)	૧૮૧	૧૨૩. લોટાણા (૨૬૧૬)	૨૪૪
કિરાડ (૧૮)	૧૮૩	૧૨૪. ગોહલી (૨૬૧૭)	૨૪૫
૮૭. મેવાનગર[નકોડા]વીરમપુર (૨૧૩૭-૨૧૩૬)	૧૮૩	૧૨૫. સિરોહી (૨૬૨૧-૨૬૩૪)	૨૪૬
૮૮. જસોલ (૨૧૪૭-૨૧૪૯)	૧૮૬	સાણવાડા (જૂનું) (૨૨)	૨૫૧
૮૯. બલોર (૨૧૫૦-૨૧૬૬)	૧૮૭	લોદરી (૨૩)	૨૫૧
૯૦. બાંડવપુર (૨૧૬૫)	૧૯૨	૧૨૬. દેલદર (૨૬૪૨)	૨૫૧
૯૧. માંધાણી (૨૨૨૦)	૧૯૩	૧૨૭. ધનારી (૨૬૫૧)	૨૫૨
૯૨. કાપરડા (૨૨૨૭)	૧૯૪	૧૨૮. નીતોડા (૨૬૫૨)	૨૫૩
૯૩. કુંભોધિ (૨૨૫૨-૨૨૫૩)	૧૯૬	કાળાગર (૨૪)	૨૫૪
૯૪. મેડતા (૨૨૫૬-૨૨૬૬)	૧૯૭	૧૨૯. કીમાણા (૨૬૫૩-૨૬૫૪)	૨૫૫
૯૫. નાગોર (૨૨૮૭-૨૩૬૩)	૧૯૮	કેર (૨૫)	૨૫૬
૯૬. અલવર (૨૫૦૩)	૨૦૧	૧૩૦. કાછોલી (૨૬૫૬)	૨૫૭
૯૭. અજમેર (૨૫૩૫-૨૫૪૦)	૨૦૩	૧૩૧. વાસા (૨૬૫૮)	૨૫૭
હર્ષપુર (૧૯)	૨૦૪	૧૩૨. રોહિડા (૨૬૫૯-૨૬૬૧)	૨૫૮
૯૮. ખીમેલ (૨૬૬૨-૨૬૬૩)	૨૦૪	૧૩૩. વારોડા (૨૬૬૨)	૨૫૯
૯૯. ખુડાલા (૨૮૬૫)	૨૦૫	૧૩૪. બીમાણા (૨૬૬૩)	૨૬૦
૧૦૦. બાલી (૨૬૬૬-૨૬૬૮)	૨૦૬	દુરખી (૨૬)	૨૬૦
૧૦૧. હથુડી-રાતા મહાવીર (૨૬૭૦)	૨૦૬	૧૩૫. ભારબ (૨૬૬૪)	૨૬૦
૧૦૨. સેવાડી (૨૬૭૩-૨૬૭૪)	૨૧૦	૧૩૬. કાસી દ્રા (૨૬૬૫)	૨૬૧
૧૦૩. સેસલી (૨૬૭૬)	૨૧૧	૧૩૭. આમથરા (૨૬૬૬)	૨૬૨
૧૦૪. સાંડેરાવ (૨૭૨૭-૨૭૨૮)	૨૧૨	૧૩૮. કીરવલી (૨૬૬૭)	૨૬૨
૧૦૫. ખીવાણી (૨૭૩૭-૨૭૩૮)	૨૧૩	૧૩૯. ઓર (૨૬૬૮)	૨૬૩
૧૦૬. બાકોડા (૨૭૪૬)	૨૧૪	૧૪૦. દેરણા (૨૬૬૯)	૨૬૪
૧૦૭. રાણકપુર (૨૭૭૨-૨૭૭૪)	૨૧૪	૧૪૧. દેલવાડા (૨૬૭૦)	૨૬૪
૧૦૮. ધાણેરાવ-મૂછાળા મહાવીર (૨૭૭૫-૨૭૮૬)	૨૨૦	૧૪૨. વેલાર (૨૬૭૧)	૨૬૪
૧૦૯. નાંડલાઈ (૨૭૮૭-૨૭૯૭)	૨૨૧	૧૪૩. આમુદેરી (૨૬૭૨)	૨૬૬
૧૧૦. નાંદોલ (૨૭૯૮-૨૮૦૧)	૨૨૫	૧૪૪. સીવેરા (૨૬૭૪)	૨૬૬
૧૧૧. વરકોણા (૨૮૦૨)	૨૨૬	૧૪૫. વીરવાડા (૨૬૭૫-૨૬૭૬)	૨૬૭

વાસીધુ-વીસલનગર (૨૭)	૨૬૬	ઝોરિયા (૩૬)	૨૬૩
કોટરા (૨૮)	૨૬૬	અચલગઢ (૪૦)	૨૬૩
વીશાલી (૨૯)	૨૭૦	૧૫૬. મેડા (૩૦૪૭)	૨૬૫
૧૪૬. ઉંઠરા (૨૬૭૭)	૨૭૦	૧૫૭ પાલડી (૩૦૫૪)	૨૬૬
૧૪૭. કોલરા (૨૬૭૮)	૨૭૧	૧૫૮. હણાદ્રા (૩૦૫૫)	૨૬૬
૧૪૮. બ્રાહ્મણવાડા (૨૬૭૯)	૨૭૧	પામેરા (૪૧)	૨૬૭
૧૪૯. પેશુવા (૨૬૮૦)	૨૭૩	માઇલોગોડ (૪૨)	૨૬૭
કોઠરા (૩૦)	૨૭૪	ધસિરી (૪૩)	૨૬૭
૧૫૦. લાલ (૨૬૮૧)	૨૭૪	ડાક (૪૪)	૨૬૮
કુલેરા (૩૧)	૨૭૫	ટેકરા (૪૫)	૨૬૮
૧૫૧. તેલપુર (૨૬૮૨)	૨૭૫	૧૫૯. સેલવાડા (૩૦૫૬)	૨૬૮
૧૫૨. મીરપુર (૩૦૧૪)	૨૭૪	૧૬૦. છરાવલા (૩૦૬૦)	૨૬૯
૧૫૩. સાંતપુર (૩૦૧૬)	૨૭૭	૧૬૧. મડાર (૩૦૮૮-૩૦૮૯)	૩૦૧
માનપુર (૩૨)	૨૭૭	૧૬૨. સાતસેણુ (૩૦૯૦)	૩૦૩
ઉંખરણી (૩૩)	૨૭૭	૧૬૩. સાચોર (૩૦૯૧-૩૦૯૫)	૩૦૩
ચંદ્રાવતી (૩૪)	૨૭૬	૧૬૪. ભટાણા (૩૧૦૦)	૩૦૬
મૂંગથલા (૩૫)	૨૭૬	૧૬૫. મારોલ (૩૧૦૧)	૩૦૬
ગિરિવર (૩૬)	૨૮૨	૧૬૬. વરમાણુ (૩૧૦૨)	૩૦૭
વાજનવાળા (તોડાનો દરવાજો) (૩૭)	૨૮૨	૧૬૭. ધવલી (૩૧૦૪)	૩૦૮
દતાણી (૩૮)	૨૮૨	૧૬૮. ડબાણી (૩૧૦૬)	૩૦૮
૧૫૪. કુંભારિયા (૩૦૨૦-૩૬૩૪)	૨૮૩		
૧૫૫. આણુ (૩૦૨૫-૩૦૩૪)	૨૮૮		

કોઠાઓ : (મારવાડ-રાજસ્થાન) ૩૦૫ થી ૪૬૨

પરિશિષ્ટ

૧. ઘટનાઓની સાલવાર સૂચી	૫૦૬	૬. શ્રાવક, શ્રાવિકા, મંત્રી આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૭૩
૨. શ્રેણીની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૫૪	૭. વિદ્વાનો, શિક્ષકો અને બીજાઓની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૮૨
૩. ગામ, નગર, નદીઓ, મૂર્તિવિશેષ આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૫૭	૮. કુળ, વંશ, ગોત્ર, જ્ઞાતિ, ગચ્છ, ખિરૂદ આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૮૪
૪. જૈન આચાર્યાદિ મુનિવરોની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૬૭	૯. સંદર્ભ ગ્રંથસૂચી	૫૮૬
૫. રાજ, રાણી, સુબા આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૭૦	૧૦. શુદ્ધિપત્ર:	૫૬૩

વાચકોને પૃષ્ઠોમાં સ્થળ મેળવવાની સૂચના

[ભાગ પહેલો : ખંડ ૧-૨ માટે]

ભાગ પહેલો - ખંડ પહેલો અને બીજા-એનાં વિશેષ નામોની પરિશિષ્ટ રૂપે મળીને દશેક સૂચીઓ ખંડ બીજાની અંતે કોઠાઓ પછી મૂકેલી છે. જ્યારે કોઠામાં અને વિશેષ નોંધમાં આવેલાં ગામોની અકારાદિ સૂચી ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલામાં મૂકેલી છે. એટલે ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલામાં વિશેષ નોંધ અને તે ભાગ પૂરતા કોઠાઓ અને તેની અકારાદિ સમગ્ર સૂચી આપેલી છે; અને ભાગ પહેલાના ખંડ બીજામાં વિશેષ નોંધ, કોઠાઓ અને ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલા - બીજાના વિશેષ નામોની પરિશિષ્ટ રૂપે દશેક સૂચીઓ આપેલી છે. વળી, ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલાનો પાનાનો અનુક્રમ : પ્રકાશકીય બે બોલથી ૧ થી ૪૪ પૃષ્ઠ, વિશેષ નોંધ ૧ થી ૧૫૨ પૃષ્ઠ, કોઠાઓ : ૧ થી ૩૦૨ પૃષ્ઠ : તેમજ ભાગ પહેલાના ખંડ બીજાના પાનાનો અનુક્રમ : વિશેષ નોંધ પૃષ્ઠ : ૧૫૩ થી ૩૦૮ પૃષ્ઠ, કોઠાઓ : ૩૦૫ થી ૪૬૨ પૃષ્ઠ અને પરિશિષ્ટ : ૫૦૬ થી ૫૬૪ સુધીનો આપેલ છે.

જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ

ભાગ પહેલો

[અંક બીજો]

રાજસ્થાનની મંદિરાવલી

મારવાડ, મેવાડ, મેવાત નામે ઓળખાતા પ્રદેશો આજે રાજસ્થાનમાં સમાઈ ગયા છે પરંતુ પ્રાચીન કાળે આ પ્રદેશો અનેક વિભાગમાં વહેંચાયેલા જુદા જુદા નામે ઓળખાતા હતા. મારવાડને મરુદેશ કહેતા. મારવાડ અને બિકાનેરનો ઉત્તરીય પ્રદેશ જાંગલ નામે ઓળખાતો હતો; જેની રાજધાની અહિચ્છત્રપુર હતી, જે અત્યારે નાગોર નામે ઓળખાય છે. એની પાસેના પ્રદેશનું નામ સપાહલક્ષ હતું. આજનો જેસલમેરનો ભાગ માડ અને તેની પાસેના હિસ્સો વલ્લ તેમજ ત્રવણી નામે પ્રસિદ્ધ હતો. મેવાડનું નામ મેઢપાટ હતું; તેને જ કયાંક પ્રાગ્વાટ નામ આપેલું પણ જણાય છે. ચિતોડની આસપાસનો મુલક શિખિ નામે ખ્યાત હતો; જેની રાજધાની પ્રસિદ્ધ માધ્યમિકા નામે નગરી હતી. અલવરનો પ્રદેશ મેવાત નામે ઓળખાતો અને તેનો ઉત્તરીય પ્રદેશ કુરુ નામે ખ્યાત હતો. બ્યારે શ્રીમાલ-બિત્રમાલ, આણુ વગેરેનો પ્રદેશ ગુજરાતની અંતર્ગત હતો. શ્રીમાલ-બિત્રમાલ તો પ્રાચીન ગુજરાતની રાજધાનીનું પ્રસિદ્ધ મુખ્ય નગર હતું.

આજના રાજસ્થાન પ્રદેશના ઇતિહાસનિર્માણમાં જૈન સંસ્કૃતિનું સ્થાન મહત્વપૂર્ણ છે. આ સંસ્કૃતિએ અહીંના રાજનૈતિક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક અને સાહિત્યિક જીવન ઉપર અમીટ પ્રભાવ પાડેલો છે; એ ઐતિહાસિક હકીકત છે; છતાં એ સંસ્કૃતિએ અહીં ક્યારથી પ્રવેશ કર્યો એ સમયનિર્ણય કરવાનું કંઈજ સાધન નથી. કેટલાક પુરાવાઓ માત્ર કંઈક અંબુ અજવાળું પાડી રહ્યા છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના સમયે મગધ, વિહાર અને તેની આસપાસના ઉત્તર પ્રદેશમાં જૈનોની વસ્તી વિપુલ હતી. પુખ્યમિત્રના ધર્માન્ધ આક્રમણથી જૈનો અને બૌદ્ધોને એ પ્રદેશમાં ધણું સહન કરવું પડ્યું હતું. તે પછી શંકરાચાર્યના સમયે જૈનોએ સ્થળાંતર કર્યું હોય એમ પણ લાગે છે. વસ્તુતઃ રાજકાંતિઓ અને બીજાં પરિવર્તનોની સાથે જ જૈન મહાજનો સ્થળાંતર કરતા મથુરા આદિ પ્રદેશોમાં ફેલાઈ ગયા. તે પછી ધીમે ધીમે મારવાડ, મેવાડ અને માલવામાં આવી સ્થિર થઈ ગયા. તેમાંની કેટલીક વસ્તી ચાવડા અને ચૌલુક્ય કાળમાં ગુજરાતમાં આવીને વસી ગઈ— આ અંધાધુંધીના સમયનાં ઐતિહાસિક પ્રમાણો મેળવવાં શક્ય નથી; કેમકે કેટલાંક મંદિરો ચૈત્યવાસીઓના કબજામાં હતાં, તેમાંથી શિલાલેખો મેળવવાની આશા રાખી ન શકાય.^૧ છતાં વૈરાટનગરમાં રહેલા સમ્રાટ અશોકના શાસનલેખ કરતાંયે પ્રાચીન એવો શિલાલેખ અજમેર જિલ્લાના ખડલી ગામથી મળી આવ્યો છે, તેમાં આ પ્રકારે લખેલું છે:—

“ વીર[ા]ય મગર[તે] ચનુરાસિતિ વ[સ]કાયે જાલામાલિનિયે રંનિવિટ માગ્નિકે ॥ ”

આ લેખમાં ઉલ્લેખેલું ૮૪મું વર્ષ જૈનોના અંતિમ તીર્થંકર મહાવીરના નિર્વાણસંવતનું હોવાનો નિર્ણય પુરા-તત્ત્વવિદોએ જાહેર કર્યો છે.^૨ એટલે આ લેખ ઈ. સ. પૂર્વે (૫૨૭-૮૪=)૪૪૩નો ગણાય.^૩ આની લિપિ પણ અશોકના લેખોની લિપિથી પહેલાંની બ્રાહ્મીલિપિ છે.^૪ આ રીતે જોતાં ઈ. સ. પૂર્વની પાંચમી શતાબ્દીનો આ લેખ ભારતમાંથી મળી આવેલા સમગ્ર લેખોમાં પ્રથમ છે. લિપિશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ આ લેખથી જ અધ્યયનના શ્રીગણેશ માંડે છે.

આ ઉપરથી કહેવાને કારણ મળે છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના સમયથી જ આ પ્રદેશમાં જૈનોએ પોતાની

૧. આ સંબંધે જુઓ, ‘અર્થુદાયક પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંદોહ’ નામક પુસ્તકનો અમારો લખેલો ઉપોદ્ધાત.

૨. ‘ભારતીય પ્રાચીન લિપિમાલા’—પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી. પૃ. ૨-૩.

૩. મ. મ. ડો. સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણે આ લેખને વીર નિ. સં. ૮૪ નો જ માન્યો છે.

૪. સમ્રાટ અશોક પૂર્વના જૈન ‘સમવાયાંગસૂત્ર’માં તથા તે પછીના ‘હલિતવિસ્તર’ ગ્રંથમાંથી આવી ઉપરાંત ઘણી લિપિઓનાં નામો મળે છે; પરંતુ તેનો કોઈ લેખ અદ્યપિ પ્રાપ્ત થયો નથી.

સંસ્કૃતિનો વિકાસ સાધવા માંડ્યો હશે. એક પ્રવાહથી એમ પણ જાણવા મળે છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામી આ મરુભૂમિના પ્રદેશમાં વિચર્યા હતા. એ સંબંધે આપણને કેટલાંક પ્રમાણો પણ મળી આવે છે. ભિલ્લમાલ નગરના શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનના મંદિરમાંથી પ્રાપ્ત થયેલો સં. ૧૩૩૩ નો^૧ શિલાલેખ અને મૂંગથલાના મંદિરમાંથી મળી આવેલો સં. ૧૪૨૬ નો^૨ શિલાલેખ તેમજ સં. ૧૩૦૦ની આસપાસમાં શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરી તીર્થમાલા' અને સં. ૧૪૯૭માં શ્રીજિનહર્ષસૂરિએ રચેલા 'વસ્તુપાલ ચરિત'ના અંત્યસ્થ ઉદ્ભવેષોમાંથી આ વાત પ્રગટ થાય છે. વળી જીવિતસ્વામીની મૂર્તિ વિશે જીવિત અવસ્થાની મૂર્તિઓ એવો અર્થ કરવામાં આવે તો લોકોકિત પણ છે કે— "નાણા દીયાણા નાંદિયા જીવિતસ્વામી વાંદિયા" એ વાતથી એને સમર્થન મળે છે.

અલબત્ત, અત્યાર સુધીની શોધો ઉપરથી એમ જ જણાયું છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામી આ પ્રદેશમાં ક્યારેય પધાર્યા નહોતા પરંતુ ઐદમી-પંદરમી શતાબ્દીના આ શિલાલેખીય અને અંત્યસ્થ પ્રમાણો સામે કોઈ પરંપરા અવશ્ય હોવી જોઈએ, જે વિશે વિદ્વાનોએ પરામર્શ અને શોધ કરવાની જરૂરત તો છે જ.

જૈનોની દૃષ્ટિએ આ પ્રદેશની શોધખોળ માટે મિ. વિન્સેન્ટ સ્મિથ સાચું જ કહે છે:—

"The field for exploration is vast. At the present day the adherents of the Jain religion are mostly to be found in Rajputana and Western India. But it was not always so. In olden days the creed of Mahavir was far more widely diffused than it is now x x x. I feel certain that Jain stupas must be still in existence and that they will be found if looked for. They are more likely to be found in Rajputana and elsewhere.

—શોધખોળનું ક્ષેત્ર બહુ જ વિશાળ છે. આજકાલ જૈનધર્મ પાળનારા વિશેષ કરીને રાજપૂતાના અને પશ્ચિમ ભારતમાં જ મળે છે પણ હંમેશાં એમ નહોતું. પ્રાચીન સમયમાં ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ આજકાલની અપેક્ષાએ ખૂબ ફેલાયેલો હતો. x x x અને નિશ્ચય છે કે, શોધ કરવામાં આવે તો જૈનસ્તૂપો (જૈન મંદિરો તો ખૂબ મળી આવે છે પણ પ્રાચીનતા નિદર્શક જૈન સ્તૂપો જે બહુ ઓછા પ્રમાણમાં મળે છે તે પણ) મળી આવવાની વિશેષ સંભાવના બીજાં સ્થળોની અપેક્ષાએ રાજપૂતાનામાં અધિક છે.^૩

ઉપર્યુક્ત શિલાલેખના લગભગ સમયનાં અને તે પછીનાં કેટલાંક પ્રમાણો આ પ્રદેશમાં જૈન મંદિરોના અસ્તિત્વ અને જૈનધર્મના પ્રસારનો ખ્યાલ આપે એવાં જૈન ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે. પટ્ટાવલીઓના કથન મુજબ: ઓશિયા નગરને વસાવનાર ઉપલદે રાજાને અને ત્યાંની ક્ષત્રિય પ્રજાને ઉપદેશ આપી જૈનધર્મી બનાવનાર અને મહાજનવંશની સ્થાપના કરનાર મહાપ્રભાવક આચાર્ય શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ વીર નિ. સં. ૭૦માં ઓશિયા અને કોરંટક નગરના મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^૪ આજના ઓશવાળો એ આચાર્યના પ્રતિબોધથી જૈન બનેલા ઓશિયા નગરના ક્ષત્રિય સંતાનો છે.

શ્રીવજ્રસ્વામી (જન્મ: વિ. સં. ૨૬ થી સ્વર્ગ: વિ. સં. ૧૧૪)એ શ્રીમાલમાં વિહાર કર્યો હતો એવું પ્રમાણ ચૂલ્કિગ્રંથો આપે છે.^૫

શ્રીધર્મસાગરીય 'તપાગરુપટ્ટાવલી'થી જણાય છે કે, ભગવાન મહાવીરની પાઠે થયેલા ૧૭ મા ગુરુ શ્રીવૃહદેવ-સૂરિએ વીર નિ. સં. ૫૯૫ (વિ. સં. ૧૨૫)માં કોરંટકમાં નાહડ મંત્રીએ કરાવેલા જિનપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી

૧. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા. ૨, લેખાંક : ૪૦૨.

૨. 'અર્જુનચલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક : ૪૮.

૩. "જૈન સાહિત્ય સમ્બંધ" અંકમાં "Archaeological research a Jain duty." By Vincent A. Smith. P. 1-6.

૪. "સપ્તત્યા વસરાણાં ચરમજિનપતેર્મુજ્જ્વાલસ્ય વર્ષે, પચ્ચમ્યાં શુક્રપક્ષે સુર્યુદયવસે મહાજન: સન્મુહૂતે ।

રત્નાચાર્ય: સકલગુણયુત: સર્વસંધાનુજ્ઞાત: શ્રીમહાવીરસ્ય ચિન્મે મવશાતમચને નિર્મિતેય પ્રતિષ્ઠા ॥

ઉપકેસે ચ કોરંટકે, તુલ્યં ધીવીરચિન્મયો: । પ્રતિષ્ઠા નિર્મિતા શક્યા, શ્રીરત્નપ્રભસૂરિભિ: ॥ "

૫. "ભારતકે પ્રાચીન જૈન તીર્થ"—લે. ડૉ. જગદીશચંદ્ર જૈન, પૃ. ૫૪

હતી.^{૧૦} શ્રીજગન્નિગસૂરિએ વીર નિ. સં. ૬૭૦ (વિ. સં. ૨૦૦)માં સત્યપુર(સાચીર)માં નાહડ મંત્રીએ બંધાવેલા જિનમંદિરમાં શ્રીમહાવીર પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૧} ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૧૯મા ગુરુ શ્રીમાનદેવસૂરિએ નાહડમાં પદ્માદિ દેવીઓનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો.^{૧૨} ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૨૧ મા ગુરુ શ્રીદેવાનંદસૂરિએ વીર નિ. સં. ૭૭૦ (વિ. સં. ૩૦૦)માં નાગોરમાં નેમિજિન ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૩}

એ પછી વિ. સં. ૮૩૫માં શ્રીદાક્ષિણ્યચિહ્ન ઉદ્દ્યોતનસૂરિએ પ્રાકૃતમાં રચેલી 'કુવલયમાલા' નામના કથાગ્રંથની પ્રથમ પ્રકાશનમાં તેમણે પોતાના પૂર્વજ સાત આચાર્યોની ગુરુપરંપરા દર્શાવી છે. સૌથી પ્રથમ શ્રીહરિગુપ્તાચાર્યને તેમણે નોંધ્યા છે. તેમના સત્તાસમય વિશે બીજા પ્રમાણોથી અનુસંધાન કરતાં જણાય છે કે, વિ. સં. ૫૭૫ પહેલાં તેઓ વિદ્યમાન હતા. તેમના શિષ્ય દેવગુપ્તાચાર્ય અને તેમના શિષ્ય શિવચંદ્રગણિ હતા, જેઓ શ્રીમાલમાં જિનવંદન નિમિત્તે આવ્યા અને ત્યાં સ્થિર થયા એમ પ્રથમ પ્રકાશનમાં જણાવ્યું છે.^{૧૪} એટલે અનુમાનતઃ તેઓ સાતમા સૈકામાં શ્રીમાલમાં આવ્યા ત્યારે અહીં જિનમંદિર વિદ્યમાન હતું એટલું નિશ્ચિત થાય છે.

વળી, ઉદ્દ્યોતનસૂરિ જાભાલિપુર (જાલોર) ગયા ત્યારે એ નગરમાં અનેક શ્રાવકો હતા, અને જિનમંદિરો પણ હતાં; એટલું જ નહિ, તેમના ધર્મગુરુ, જેમનું નામ તેઓ વીરભદ્ર આપે છે તેમણે જાલોરમાં આદિજિનનું મંદિર કરાવ્યું એમ પણ જણાવે છે.^{૧૫} આ ઉપરથી કહી શકાય એમ છે કે, સાતમા-આઠમા સૈકામાં આ પ્રદેશમાં જૈનોની બહોળી વસ્તી હતી અને ઘણાં જિનમંદિરો વિદ્યમાન હતાં.

પીંડવાડાના મંદિરમાં રહેલી એ કાઉસગિયા ધાતુમૂર્તિઓ, જે વસંતગઢથી લાવવામાં આવી છે, તેમાંની એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૭૪૪નો લેખ મળે છે.^{૧૬}

બાપા રાવલના વંશજ ભર્તૃભટ્ટ રાણા, જેઓ આઠમી સદીમાં થયા તેમણે ભાટેવરનો કિલ્લો બંધાવી, તેમાં 'ગુહિલવિહાર' નામે આદિજિનનું ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું; જેની પ્રતિષ્ઠા છુડાગણિએ કરી હતી.^{૧૭}

ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૩૦ મા ગુરુ શ્રીશ્વિપ્રભસૂરિએ વીર નિ. સં. ૧૧૭૦ (વિ. સં. ૭૦૦)માં નાહડમાં જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૮}

વિ. સં. ૯૧૫માં જ્યારે ભોજદેવનું રાજ્ય પ્રવર્તમાન હતું ત્યારે નાગઉર (નાગોર)ના જિનાલયમાં રચેલા 'ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ' નામના ગ્રંથની અંતિમ ૩૧ ગાથાની પ્રથમ પ્રકાશનમાં, શ્રીજયસિંહસૂરિએ પોતાની ગુરુપરંપરા વિશે નોંધ આપતાં તે તે ગુરુઓના સમયમાં બંધાવાયેલાં મંદિરોનું સૂચન કર્યું છે. તદનુસાર સં. ૫૧૦ પછી અનેક સૂરિઓ થયા. પછી શ્રીવૃદ્ધેશ્વર નામના ક્ષમાશ્રમણ, તેમના શિષ્ય તત્વાચાર્ય અને તેમના શિષ્ય યજ્ઞ મહત્તરે ખટ્ટકૃપ (ખાટ્ટ)માં જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. અર્વાંતર પ્રમાણોથી જણાય છે કે, તેમણે આ મંદિર નવમા સૈકામાં બંધાવ્યું

૧૦. "શ્રીવીરાત્ પશ્ચનવત્યધિક(૫૧૫ વર્ષાતિક્રમે કોરણ્ટકે નાહડમન્નિર્માપિતપ્રાસાદે પ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥"—ધર્મસાગરીય પદ્માવલી વૃત્તિ.

૧૧. "શ્રીજગ્નિગસૂરિણા ચ સત્તયધિકષ્ટશતવર્ષે સત્યપુરે નાહડનિર્માપિતપ્રાસાદે મહાવીરઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥"—ધર્મ૦ વૃત્તિ;

"તેણ ગુરુઆણેણ સચ્ચરે વીરમુકલાઓ છવાસવણિ મદંત કારિઅં બન્મંલિહસિહરં ચેહ્યં ॥"

'[વિવિધતીર્થકલ્પાન્તર્ગત—સત્યપુર તીર્થકલ્પ]

૧૨. "તત્પસા નહ્દુલપુરે પદ્મા-જયા-વિજયા-અપરાજિતાભિધાનાભિઃ દેવીભિઃ પશુપાસનં..... ॥"—ધર્મ૦ વૃત્તિ.

૧૩. "સ ચ વીરાત્ સત્તિસત્તશત(૭૭૦)વર્ષે વિક્રમતઃ ત્રિશતી(૩૦૦)વર્ષે નાગપુરે શ્રીનેમિપ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥"—ધર્મ૦ વૃત્તિ.

૧૪. "સો જિનવંદનહેડં કહવિ ભમતો કમેણ સંપત્તો । સિરિભિલ્લમાલ્લણયરમ્મિ સંઠિઓ કપ્પરુક્કોવ ॥૬॥"

૧૫. "તુગમંલધં જિનભવગમણહરં સાવયાડલં વિસમં । જાવાલિપુરં બદ્ધાવ્યં વ બહ અત્થિ પુહવીણ ॥૧૮॥

તુગં ધવલં મળહારિ રયણપસરંત ધયવહાડોવં । ઉસહજિનિદાયતણં કારવિયં વીરમદ્દેણ ॥૧૯॥

૧૬. 'અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ' લેખાંક. ૩૬૫.

૧૭. 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ.' પૃ. ૪૯૬

૧૮. "સ ચ શ્રીવીરાત્ સત્તયધિકૈકાદશશત(૧૧૭૦)વર્ષે વિ૦ સત્તશતવર્ષે(૭૦૦)નહ્દુલપુરે શ્રીનેમિનાથપ્રાસાદપ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥

હશે, એ યજ્ઞ મહત્તરે કૃષ્ણ નામના વિપ્રને દીક્ષા આપી, જેઓ કૃષ્ણમુનિ તરીકે (નવમા સૈકામાં) ખ્યાતિ પામ્યા. તેમણે નાગોરમાં નારાયણ નામના શ્રેઠાને પ્રતિજ્ઞા કરી નાગોરના કિલ્લામાંની ભૂમિ ઉપર જિનમંદિર બંધાવ્યું. કૃષ્ણમુનિના પૂજ્ય શ્રીદેવગુપ્તસૂરિએ ગુજરાતથી આવીને તે મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી અને તેની વ્યવસ્થા માટે ૭૨ શ્રેઠીઓની નિમણૂક કરી. આ જ કૃષ્ણમુનિથી 'કૃષ્ણર્ષિ' નામનો ગરુડ ખ્યાતિ પામ્યો. એ જ મંદિરમાં સં. ૯૧૭ ના આષાઠ માસની શુકલ પંચમીના દિવસે શ્રીજયસિંહસૂરિએ શ્રીમહાવીર જિનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૯}

જોધપુર પાસે આવેલા ઘટિયાળા ગામમાંથી મળી આવેલા સં. ૯૧૮ના પ્રાકૃત શિલાલેખથી જણાય છે કે, મોરના પ્રતીહારવંશીય કેટલાયે રાજાઓએ રાજત્યાગ કરી અનશનવ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું, એ ઉપરથી ક્લિત થાય છે કે, આ વંશના રાજાઓને કોઈ જૈનાચાર્યે પ્રતિજ્ઞા આપી જૈન બનાવ્યા હશે. તે વંશમાં ૧૪મો કુલુક નામે રાજા થયો, તેણે સં. ૯૧૮ના ચૈત્ર સુદિ ૨ને બુધવારના દિવસે મુંદર જિનભવન કરાવી શ્રીધનેશ્વરગરુડને અર્પણ કર્યું હતું.^{૨૦}

એ પછી સં. ૯૩૭ના લેખવાળી એક પ્રતિમાની નોંધ અમે ઘાંધાણીના વર્ણનમાં આપી છે.

હસ્તિકુંડી (હથુંડી)ના જૈન મંદિરમાંથી વિ. સં. ૧૦૫૩નો શિલાલેખ મળી આવ્યો છે, તે પરથી પ્રગટ થાય છે કે, વિ. સં. ૯૭૩માં રાઠોડવંશીય વિદગ્ધ રાજાએ શ્રીવાસુદેવાચાર્યના ઉપદેશથી અહીં જિનમંદિર બંધાવ્યું; એટલું જ નહિ પણ તેના નિભાવ માટે પોતાનું સુવર્ણ તોલ કરાવી તેનો ૩ ભાગ મંદિરને ભેટ કર્યો અને ૧ ભાગ શ્રીવાસુદેવાચાર્યની આજ્ઞા પ્રમાણે વાપર્યો. વિદગ્ધરાજાના પુત્ર ધ્રુવલે એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી તેના માટે કેટલીક ઉપજ વધારી આપી. આ વંશના મોટા ભાગના રાજાઓ જૈન હતા એમ પણ શિલાલેખથી સૂચન મળે છે.^{૨૧}

ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૩૬ મા ગુરુ શ્રીસર્વદેવસૂરિએ વિ. સં. ૧૦૧૦માં રામસૈન્યપુરમાં ચંદ્રપ્રભ જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરી અને ચંદ્રાવતીમાં ઉત્તુંગ જિનપ્રાસાદ બંધાવનાર કુલુક મંત્રીને પ્રતિજ્ઞાથી દીક્ષા આપી હતી.^{૨૨}

શ્રીશીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મધોષસૂરિએ સં. ૧૧૮૧માં ફલોધિ પાર્શ્વનાથ જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૨૩}

મલધારી શ્રીઅભયદેવસૂરિ (બારમો સૈકા)એ હળરો બ્રાહ્મણો અને કડમડ નામના યજ્ઞને પ્રતિજ્ઞાથી મેડતપુર (મેડતા)માં શ્રીવીરપ્રભુનું ચૈત્ય કરાવ્યું હતું.^{૨૪}

ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૪૦ મા ગુરુ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવાહિદેવસૂરિએ સં. ૧૨૦૪માં ફલવર્ધિ (ફલોધિ)ના ચૈત્યમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન અને આરાસણ (કુંભારિયા)ના ચૈત્યમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૨૫}

ભગવાન મહાવીરની માટે થયેલા ૩૬ મા ગુરુ શ્રીધર્મધોષસૂરિના ઉપદેશથી પેથડ મંત્રીએ સં. ૧૩૨૦ લગભગમાં ઠેર ઠેર મળીને ૮૪ જિનમંદિરો બંધાવ્યાં હતાં તે પૈકીનાં ચિતોડ, નાગપુર, વિક્રમપુર, જયસિંહપુર, મધ્યકપુર, રૂણ, કોરંટક, કરહેટક, મંગલપુર વગેરે સ્થળોમાં જિનમંદિર બંધાવ્યાં હતાં.^{૨૬}

આ રીતે કેટલાંક સીધાં અને અવાંતર પ્રમાણેના આશ્રયે આ પ્રદેશના જૈન મંદિરોના ઇતિહાસની નોંધ આપી

૧૯. 'વર્મોપદેશમાલા'—પ્રસ્તાવના—પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી.

૨૦. 'જૈન સાહિત્ય સમ્મેલન અંક'માં 'આરવાડકે સખસે પ્રાચીન લેખ'—પં. રામકરણજી.

૨૧. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા. ૨, લેખાંક ૩૧૮, ૩૧૯.

૨૨. 'ગુર્વાવલી'—મુનિમુંદરસૂરિ, શ્લોક: ૫૭, ૫૮.

૨૩. "एगारससणसु इक्कासीइयमहिएसु बिक्रमाइवरिसेसु अइकतेसु रायगच्छमहणकिरिखीलमहसूरिपट्टपट्टिहिएहि महावाहदिअंवरगुणचंद्रविजयपत्तपट्टेहि सिरिधम्मघोससूरीहि पासनाहचेहेअभिहरे चउविहसणसमकसं पट्टहा किका ॥"—"चिविधनीय'कहपान्तगत—श्रीकुलवर्द्धि'पार्ष्णाथकहप "

૨૪. "દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય" પ્રશસ્તિ, શ્લોક:

૨૫. "ઉપદેશ સપ્તતિકા" ઉદ્દેશ : ૭

૨૬. 'ગુર્વાવલી'—શ્રીમુનિમુંદરસૂરિ, શ્લોક : ૧૯૧ થી ૨૦૦.

છે. એ ભાગ્યે જ કહેવાની જરૂર છે કે, બ્યાં એકાદ જિનમંદિર બંધાયું હોય ત્યાં જૈનોની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં વિદ્યમાન હોય. એ દૃષ્ટિએ ભગવાન મહાવીરના સમયથી લઈને લગભગ તેરમા સૈકા સુધીની કેટલીક સપ્રમાણ આલખેલી આછી નોંધથી આ પ્રદેશમાં જૈનધર્મના પ્રસારનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકે એમ છે.

અગિયારમી—બારમી કે તે પછીના કાળમાં નિર્માણ થયેલાં કે જીર્ણોદ્ધાર પામેલાં કેટલાંયે મંદિરોમાંથી આજે પણ મળી આવતા શિલાલેખો મંદિરોની અઘાવધિ વિદ્યમાનતાનું કાળપ્રમાણ બતાવી રહ્યાં છે. મતલબ કે, ૧૦૦૦ કે ૬૦૦ વર્ષ પુરાણાં મંદિરો તો હજીયે આ પ્રદેશમાં એના મૂળ સ્વરૂપે જેટલાં જેવામાં આવે છે તેટલાં ભાગ્યે જ બીજા પ્રદેશમાંથી મળી આવે.

એનું કારણ તો એ જ છે કે, આ પ્રદેશ પોતાના નામથી સદાકાળ ક્ષત્રિય ભૂમિ રહ્યો છે. આ પ્રદેશમાં યવનો પ્રવેશ ન પામે એ ખાતર ક્ષત્રિયોએ ભારે ભોગો આપ્યા છે, એથી જ અંતરાલમાં પડેલાં કેટલાંયે મંદિરો આજ સુધી બચી ગયેલાં જેવા મળે છે. જો કે મુખ્ય નગરો જેવાં કે, અંદ્રાવતી, ભિન્નમાલ, જાલોર, કૌરટા, ફલોધિ, આણુ, ચિતોડ જેવાં સ્થાનોનાં મંદિરો આક્રમણથી ભોંયભેગાં થયાં કે કાળબળે જીર્ણ થયાં છતાં ઘણાં મંદિરો એની ભૂતકાલીન સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ આપી રહ્યાં છે. કેટલાંક જીર્ણ મંદિરો તો પથ્થરોના ઢગલામાં, પાયાથી ૧૦-૧૫ ફીટની ઠીવાલો કે તેના અમુક ભાગના અવશેષો રૂપે જાણે કાળની પકડમાંથી પોતાને બચાવવાનો નિરર્થક પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હોય એમ પણ જેવાય છે, એવાં સ્થળોની નોંધ પણ બની શકી તેટલી અમે આપી છે.

આ ક્ષત્રિયોએ પ્રારંભથી જ જૈનધર્મને અપનાવ્યો હતો તેથી આ પ્રદેશમાં એનો પ્રચાર પ્રાચીન કાળથી હોય એમાં નવાઈ નથી જૈનોની પ્રસિદ્ધ જ્ઞાતિઓ એાશવાલ, પોરવાડ, પદલીવાલ, ખંડેરવાલ, વઘેરવાલ આદિ નામોથી સંબોધાય છે તે આ પ્રદેશની જ ક્ષત્રિય જાતિ હતી.

ઈતિહાસજ્ઞ મુંશી દેવીપ્રસાદની શોધથી કોટા રાજ્ય અંતર્ગત અટ્ટાડુ નામક ગામથી વિ. સં. ૫૦૮નો જે શિલાલેખ મળી આવ્યો છે^{૨૭} તે દ્વારા અને અન્ય સાધનોથી જણાય છે કે, એાસવાલોનો ઉત્પત્તિ સમય વિક્રમની બીજી-ત્રીજી શતાબ્દી હોવાનું મનાય. શ્રીમાલોનો ઉત્પત્તિનું સ્થાન પણ શ્રીમાલ-ભિન્નમાલ હતું. આ બધી જાતિઓને ક્યારે ક્યા આચાર્યે જૈન બનાવી એનું વિસ્તૃત વર્ણન જૈન ગ્રંથો આપે છે. ક્ષત્રિયો જૈન બન્યા હોવા છતાં તેમણે પોતાનો ક્ષાત્રધર્મ છોડ્યો નહોતો. એવા ક્ષત્રિય વીરોનાં ઉદ્ઘાટરણો પર્યાપ્ત પ્રમાણમાં મળી રહે એમ છે; એટલું જ નહિ એમાંથી રાજવીઓ, મંત્રીઓ, સેનાપતિઓ, સાંધિવિગ્રહિકો, ભાંડાગારિકો, દાણિકો વગેરે અધિકારીઓ સેંકડો નહિ પણ હજારોની સંખ્યામાં પાક્યા છે અને કેટલીએ પેઢીઓ સુધી એ અધિકારો તેમણે વારસામાં સાચવી રાખ્યા છે. નગરશેઠની પદવી તો જૈન શ્રેષ્ઠીઓનો જ પેઢીદર વારસો હતો; એ આપણે ભૂલવું ન જોઈએ.

આ રીતે રાજકીય ક્ષેત્ર ઉપર પૂરો પ્રભાવ પાડવા ઉપરાંત તેમાંથી કેટલાકે દીક્ષિત બનીને આચાર્ય પદવીઓ પણ પ્રાપ્ત કરેલી છે; જેમણે પોતાની સહસ્રમુખી પ્રતિભા દ્વારા બનાવેલા ગ્રંથો આજે જૈન સાહિત્યના ભંડારોની શોભા વધારી રહ્યા છે. આ આચાર્યોએ સાહિત્યનિર્માણ કરીને જ માત્ર અંતોષ મેળવ્યો નથી પરંતુ તત્કાલીન રાજવીઓ અને અધિકારીઓ ઉપર પોતાના તપસ્તેજ અને બુદ્ધિવૈભવનો પ્રભાવ પણ પાધર્યો હતો; એનાં પ્રમાણે આછાં ઉપલબ્ધ નથી. આજ કારણે અહીં એવી કહેવત પ્રચલિત બની છે કે—

“ સીસોદિયા સાંડેસરા, ચૌદશિયા ચૌહાણુ: ચૈત્યવાસિયા ચાવડા, કુલગુરુ, એહ પ્રમાણુ ”

—સીસોદિયા ક્ષત્રિયોના કુલગુરુ અંડેરગચ્છીઓ, ચૌહાણુ ક્ષત્રિયોના કુલગુરુ ચૌદશિયા (ચૌદ)ગચ્છના આચાર્યો અને ચાવડા ક્ષત્રિયોના કુલગુરુ ચૈત્યવાસીઓ હતા.

ટોડ સાહેબ કહે છે કે, અગ્નિકુળના રાજપૂતોમાં પરમાર અને સોલંકી શાખાના લોકો (રાજવીઓ) સૌથી પહેલાં જૈનધર્મમાં દીક્ષિત થયા હતા.

ઉપર્યુક્ત ગચ્છો સિવાય બીજા કેટલાયે ગચ્છો આ પ્રદેશના નગરોના નામ ઉપરથી અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે.

પલ્લીવાલગચ્છ, કેરંટક ગચ્છ, સાંડેરકગચ્છ, નાગપુરીય ગચ્છ, નાણાવાલ(નાણકીય)ગચ્છ, છરાઉલાગચ્છ, હસ્તિકુંડીગચ્છ, ભાટેવરગચ્છ, હર્ષપુરીયગચ્છ, કાસહૃદગચ્છ, બ્રહ્માણુગચ્છ, કન્દોલીવાલગચ્છ વગેરે ગચ્છનામે તે તે તે ગામ ઉપરથી અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે, જે આ પ્રદેશમાં જૈનાચાર્યોએ પાથરેલા પ્રભાવનાં પૂરતાં પ્રમાણુ આપી રહ્યાં છે.

વળી, જૈન અન્યા ન હોય એવા રાજવીઓ પણ જૈનો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવતા હતા; એના પુરાવાઓ પણ સુલભ છે. કેાઈ પણ રાજવી આ પ્રદેશમાં કિલ્લો બંધાવતા ત્યારે સાથોસાથ આદીશ્વરનું મંદિર પણ બંધાવતા હતા અને નવું ગામ વસાવતાં જૈન મહાજનોને સર્વ પ્રથમ આવકારતા હતા. કેટલાક રાજવીઓ જૈન મંદિરના નિર્વાહાર્થે ગામ, જમીન અરટ કે અમુક ઉપજનો ભાગ પ્રતિવર્ષ આપતા, તેના શિલાલેખો અને દાનપત્રો વગેરેમાં આવતા ઉલ્લેખોનાં પ્રમાણુ આજે પણ હર્લભ નથી; એ વિશે કેટલાંક ઉદાહરણો ઉપર દ્રષ્ટિપાત કરી લઈએ.

ઉપર અમે જણાવ્યું જ છે કે, ઘટિયાળાના શિલાલેખમાં સં. ૯૧૮માં કુક્કુક રાજાએ અને હથુંડીના શિલાલેખમાં સં. ૯૭૩માં વિદ્યધરાજે મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં તેના નિદેશ છે અને તેના નિર્વાહાર્થે તેમણે કેટલુંક દાન આપ્યું હતું તેમજ વિદ્યધરાજના પુત્ર ધ્રુવલે પણ એ દાનમાં વધારો કરી આપ્યો હતો; એમ જણાવ્યું છે.

એ પછી સં ૧૧૬૨ના સેવાડી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, કટ્ટક નામનો રાજવી સેવાડીના જિનાલય માટે પ્રતિવર્ષ દાન આપતો હતો.^{૨૮}

સં. ૧૧૯૫ના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ગુહિલવંશીય રાણા જીહ્વરણના પુત્ર રાજદેવ પોઠિયાઓના મળતા કરમાંથી ૩૦ મો ભાગ અહીંના જિનમંદિરને અર્પણ કરતો હતો.^{૨૯}

સં. ૧૨૨૧ના સાંડેરાવના લેખથી જણાય છે કે, નાડોલના કેલ્હણદેવની માતુરાણી આનલદેવીએ ત્યાંના જૈન મંદિર માટે કેટલાક દાનનું શાસન આપ્યું હતું અને સં. ૧૨૩૬ના લેખથી જણાય છે કે, કેલ્હણદેવની રાણી જાલ્હણદેવીના આશ્રયથી શલ્હાકે જૈન મંદિર માટે કેટલુંક દાન કર્યું હતું.^{૩૦}

સં. ૧૨૨૪ના કોજરાના શિલાલેખથી જણાય છે કે, પરમાર રાયસી (ધારાદેવ)ની રાણી શૃંગારદેવીએ અહીંના મંદિરનો થાંભલો કરાવી આપ્યો હતો.^{૩૧}

સં. ૧૨૨૮ ના એક દાનપત્રથી જણાય છે કે, ચૌહાણવંશી રાજાઓમાં ૧૪મી પેઢીએ થયેલા આદલદેવે જૈન-ધર્મ અંગીકાર કરી નાડોલમાં ભગવાન મહાવીરનું મંદિર બંધાવ્યું અને તેને માટે વૃત્તિ નિર્ધારિત કરી હતી.^{૩૨}

સં. ૧૨૪૧ના ઘાંધાણી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા કેલ્હણદેવના પુત્ર મોઢલદેવે પોતાને મળેલા ઘાંધાણી ગામમાં મહાવીર જિનના મંદિરના નિભાવ માટે માંડવ્યપુરની મંડચિકામાંથી દાન અપાવ્યું હતું.^{૩૩}

સં. ૧૨૫૫ના ઝાડોલી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, પરમાર ધારાવર્ષદેવની રાણી શૃંગારદેવીએ ઝાડોલીના જૈન મંદિરના નિર્વાહાર્થે અરટ અને જમીન આપી હતી.^{૩૪}

સં. ૧૨૮૭ ના આણુના લૂણવસહી મંદિરના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચંદ્રાવતીના પરમારરાજા સોમદેવે અને તેના પાટવી કુંવર કાન્હડદેવે લૂણવસહી મંદિરના નિભાવ માટે ડબાણી ગામ સદા માટે ભેટ કર્યું હતું.^{૩૫}

૨૮. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા. ૨, લેખાંક ૩૨૩.

૨૯. એજન; લેખાંક: ૩૩૨.

૩૦. એજન; લેખાંક, ૩૪૯, ૩૫૦.

૩૧. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ', લેખાંક; ૪૫૦.

૩૨. 'ટોડ-રાજસ્થાન' દ્વિ. ખંડ; અ. ૨૭, પૃ. ૭૭૪.

૩૩. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભાગ ૨, લેખાંક: ૪૨૯.

૩૪. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૩૧૨.

૩૫. એજન; લેખાંક: ૨૫૧.

સં. ૧૩૦૦ના કાળાગરાના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચંદ્રાવતીના મહારાજાધિરાજ આલ્હણસિંહના ખેતા નામના મંત્રીએ ત્યાંના મંદિરને કંઈક ભેટ કરવાનું શાસન લખેલું છે.^{૩૬}

સં. ૧૩૩૩ના ભિન્નમાલના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આચિગદેવે અહીંના મહાવીર જિનમંદિરને કેટલાક દ્રમ્મનું દાન કર્યું હતું.^{૩૭}

સં. ૧૩૪૫ના દત્તાણી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ ગામના ઠાકોર પરમાર દેવડા પ્રતાપસી અને હેમદેવે અહીંના મંદિર માટે બે ખેતરો આપ્યાં અને રા. મહીપાલના પુત્ર મુહુડસિંહે મંદિરના તીર્થ કર દેવની યાત્રા કરી ૪૦૦ દ્રમ્મની ભેટ કરી હતી.^{૩૮}

સં. ૧૩૫૦ના વાગીણુ ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, તે ગામના સોલંકીસમુદાયે મળીને ત્યાંના જિન-મંદિરના નિર્માણ અર્થે પ્રત્યેક અરટ દીઠ અમુક કર નાખ્યો હતો.^{૩૯}

સં. ૧૩૬૧ના દિયાણા ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજશ્રી તેજસિંહ અને મંત્રી કૃપાએ દિયાણાના મહાવીરદેવ માટે વાવડી ભેટ કરી હતી.^{૪૦}

સં. ૧૪૪૨ના મૂંગથલાના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા કાન્હડદેવના પુત્ર વીસતદેવે મૂંગથલાના મંદિર માટે કંઈક ભેટ આપી હતી.^{૪૧}

સં. ૧૬૫૬ના નાણાગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા અમરસિંહે નારાયણુ નામના મંત્રીને નાણાગામ સમર્પણ કરેલું, તેમાંનો સાધરાવનો અરટ એ મંત્રીએ નાણાના મંદિરને અર્પણ કર્યો હતો.^{૪૨}

સં. ૧૮૭૬ના આલ્હણવાડાના તામ્રપત્રથી જણાય છે કે, મિરોહીના દરબાર શિવસિંહજીએ આલ્હણવાડાના મહાવીરદેવ માટે અરટ અને ઉપજનો કેટલોક ભાગ અર્પણ કર્યો હતો.^{૪૩}

આ સિવાય બીજાં કેટલાંયે પ્રમાણે શોધીને મૂકી શકાય પરંતુ આપણી હકીકતને માટે આટલાં ઉદાહરણો પર્યાપ્ત ગણાય.

ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ પ્રદેશના ગામોના નામ ઉપરથી અસ્તિત્વમાં આવેલા ગરુદો અને જ્ઞાતિઓના પ્રભાવશાળી પુરુષોએ અહીંના સંસ્કૃતિ-નિર્માણ કાર્યમાં સમગ્ર રીતે યોગ આપ્યો હતો. એ જ રીતે ખારસા-તેરમા સૈફા પછી અહીંના રાજકારણમાં મુસ્લિમોના કારણે પડટો આવ્યો ત્યારે ક્ષત્રિય જૈન વીરો આગળ આવ્યા અને મંત્રી, સેનાપતિ, ભંડારી આદિ અધિકારપદે રહીને પોતાની શક્તિ અને કુનેહ દ્વારા શાસનવ્યવસ્થા ટકાવી રાખવામાં મોટો ફાળો આપ્યો હતો, જેની નામપૂરતી નોંધ પણ ઉવેખી શકાય એમ નથી. કેટલાક શ્રેષ્ઠીઓનું મંત્રીપદ તો વંશપરંપરામાં ઊતરી આવતું હતું.

સોનગરાવંશીય મંડન મંત્રીના પૂર્વજોએ જુદે જુદે સ્થળે મંત્રીપદ શોભાવ્યાં હતાં એની હકીકત 'કાવ્યમનોહર' નામના ગ્રંથથી જણાય છે.

૩૬. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભાગ ૨, લેખાંક: ૪૨૬,

૩૭. એજન, લેખાંક: ૪૦૨.

૩૮. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૫૫.

૩૯. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભાગ ૨, લેખાંક: ૪૨૫.

૪૦. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૪૯૦.

૪૧. એજન, લેખાંક: ૫૧.

૪૨. એજન, લેખાંક: ૩૬૨.

૪૩. એજન, લેખાંક: ૩૦૪.

લગભગ તેરમા સૈકામાં જલોરનો રહેવાસી આબૂ નામે જૈન શ્રેષ્ઠી પોતાની બુદ્ધિમત્તાથી ભારતના અંતિમ હિંદ-સમ્રાટ પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરના મંત્રી તરીકે નિયુક્ત થયો હતો. એ આબૂનો પુત્ર અલયદ તેરમા સૈકામાં આનંદ (સંભવતઃ અણ્ણેરાજ)નો મંત્રી હતો. એ અલયદનો પુત્ર આંબડ તેરમા સૈકામાં જલોરનો મુખ્ય અધિકારી હોય એમ જણાય છે, જેણે વિગ્રહેશને જલોરના અધિકારપદે સ્થાપન કર્યા હતા. એ આંબડનો પુત્ર સહજુપાલ તેરમા સૈકામાં મોજદીન બાદશાહના પ્રધાનોમાં મુખ્ય મંત્રી હતો, જેણે બાદશાહથી 'કુચ્છપતુચ્છ' દેશને ઉગારી લીધો હતો. એ સહજુપાલનો પુત્ર નૈણા નામે હતો, જેને તેરમા સૈકામાં સુલતાન જલાલુદ્દીન બાદશાહે રાજ્યનો સમગ્ર કારભાર સોંપી દીધો હતો. એ નૈણાનો પુત્ર દુસાબુ ચૌદમા સૈકામાં ચંડ રાઉલના વિસ્તૃત રાજ્યનો મુખ્ય પ્રધાન હતો. તુઘલક ગયાસુદ્દીન બાદશાહે તેને આદરપૂર્વક બોલાવી 'મૈરુતમાન' દેશ અર્પણ કર્યો હતો. એ દુસાબુના પુત્ર વીકાએ ચૌદમા સૈકામાં સપાહલક્ષના પ્રદેશમાં રાજ્ય કરતા શક્તિશાહ (સંભવતઃ અહમદશાહ) નામના રાજાને અને બીજા મળીને સાત રાજાઓને કેદ કરી લીધા હતા અને એ પ્રદેશ ઉપર ગયાસુદ્દીન બાદશાહનો અધિકાર સ્થાપન કર્યો હતો. મંત્રી વીકાજીની જૈનધર્મમાં પરમભક્તિ હતી. તેણે ચિતોડમાં પડેલા દુષ્કાળમાંથી લોકોને બચાવી લીધા હતા. એ વીકાનો પુત્ર ઝાંઝણ નાંદ્રીય (શુજરાતનું નાંદોલ)ના રાજા ગોપીનાથનો મંત્રી હતો. પછીથી તે માંડૂ (માંડવગઢ) આવ્યો અને રાજકારણમાં તેના રાજ્યપ્રબંધની કુશળતા જોઈ આવમશાહે (સંભવતઃ હુશંગગોરીએ) તેને પોતાનો મંત્રી (પંદરમા સૈકામાં) બનાવ્યો. ઝાંઝણે જૈનધર્મમાં અનેક કાર્યો કર્યા હતાં. એ ઝાંઝણને ચાહડ, બાહડ, દેહડ, પદ્મસિંહ, આલડૂ અને પાહૂ નામે છ પુત્રો હતા. બધાએ હુશંગગોરીના મંત્રીઓ હતા. ઝાંઝણના બીજા પુત્ર બાહડનો પુત્ર મંડન નામે હતો. તે પણ હુશંગગોરીનો મંત્રી હતો, જે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, અલંકાર અને સંગીત આદિ શાસ્ત્રોમાં પ્રખર વિદ્વાન હતો. તેણે તે તે વિષયના ગ્રંથો બનાવેલા મળી આવે છે. બાદશાહની તેના પર ખૂબ પ્રીતિ હતી.

આજ રીતે બચાવતના વંશજોમાં પણ પેઠીદર મંત્રીપદ ઊતરી આવ્યું હતું, તેમનાં નામો આ પ્રકારે મળી આવે છે: સગર, બોહિત્ય, શ્રીકરણ, સમધર, તેજપાલ, વીલ્હાણ, કડૂવા, જોસલણ, બચ્છરાજણ, કર્મસિંહ, વરસિંહ, નગરાજ, સંત્રામસિંહ, કર્મચંદ્ર, ભાગચંદ, લક્ષ્મીચંદ, અમરચંદ વગેરે. આ પૈકી બચ્છરાજણ મંડોવર નગરમાં રાજા ઝકદમલજીના મંત્રી હતા. રાણા કુંભાએ જ્યારે ઝકદમલજીને મારી નાખ્યા ત્યારે તેના પુત્ર જોધને મંડોર બોલાવી તેને રાજા તરીકેનો અધિકાર અપાવ્યો હતો.

ઝકદમલજીના બીજા પુત્ર બીકાજીએ નવું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું તેમાં બચ્છરાજણએ સાથ આપ્યો હતો. સને ૧૪૮૮ માં બીકાજીએ બિકાનેર વસાવ્યું, તેમ બચ્છરાજણએ 'બચ્છસાર' નામક એક ગામ વસાવ્યું હતું. તેણે જૈનધર્મની પ્રભાવનાનાં અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં. એ બચ્છરાજણના પુત્ર કરણસિંહને રાવ લૂણકરણજીએ પોતાનો મંત્રી બનાવ્યો હતો. તેણે વિ. સં. ૧૫૭૦ માં બિકાનેરમાં શ્રીનેમિનાથનું વિશાળ મંદિર બનાવ્યું હતું, જે અદ્યાપિ મૌજુદ છે.

એ કર્મચંદ્રના ભાઈ વરસિંહને અને તેની પછી તેના પુત્ર નગરાજણને રાવ લૂણકરણે અને તે પછી થયેલા રાવ જૈતસીએ મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યાં હતા. મંત્રી નગરાજણએ જ્યારે શત્રુજયની યાત્રા કરી ત્યારે ભંડારની અવ્યવસ્થા જોઈને તેનો વહીવટ પોતાના હાથમાં લઈ લીધો હતો. સં. ૧૫૮૨ માં પડેલા દુષ્કાળમાં લોકોને બચાવવા માટે તેણે સદાત્રત બોધ્યાં હતાં. તેણે પોતાના નામથી 'નગાસર' નામે એક ગામ વસાવ્યું હતું. એ નગરાજનો પુત્ર સંત્રામસિંહ રાવ કલ્યાણમલજીના સમયમાં મંત્રી હતો. તેણે શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો. એ સંત્રામસિંહનો પુત્ર કર્મચંદ્ર રાવ રાયસિંહનો મંત્રી હતો. કર્મચંદ્ર કુશળ રાજનીતિજ્ઞ અને વિદ્વાન હતો. રાયસિંહ સાથે અણબનાવ થતાં કર્મચંદ્રને અકબર બાદશાહે દિલ્હી દરબારમાં ઊંચા અધિકારે નીર્યો હતો.

અમરચંદ મુરાણા રાવ મુરતસિંહ (સને ૧૭૮૭ થી ૧૮૨૮)ના સમયમાં મંત્રી હતા. તેમણે ઘણી લડાઈઓમાં વિજય મેળવ્યો હતો.

એ જ રીતે શ્રેષ્ઠી ભારમલના વંશજોમાં પણ મંત્રીપદ વારસગત ઊતરી આવ્યું હતું. ભારમલ વિ. સં. ૧૬૧૦માં રણથંભોરના કિલ્લેદાર હતા. રાણા ઉદયસિંહના સમયે ભારમલ કવડિયા મંત્રીપદે નિમાયા હતા. આ ભારમલને તારાચંદ અને ભામાશાહ નામે બે પુત્રો હતા. ભારમલ પછી તારાચંદ રાણા ઉદયસિંહના મંત્રી બન્યા અને રાણા પ્રતાપસિંહના સમયમાં પણ મંત્રીપદે રહ્યા હતા. હલ્દીઘાટના યુદ્ધમાં તારાચંદ અને ભામાશાહ રાણા પ્રતાપની સાથે જ રહીને લડાઈમાં ઊતર્યા હતા. મંત્રી તારાચંદ છેવટે ગોલવાડ પ્રદેશના ઠંડનાયક નિમાયા હતા.

વીર ભામાશાહે રાણા પ્રતાપની સંકટાવસ્થામાં દેશાભિમાન અને સ્વામિભક્તિથી પ્રેરાઈને સ્વોપાર્જિત અખૂટ સંપત્તિ રાણા પ્રતાપને ચરણે ધરી દીધી હતી. એ સંપત્તિની સહાયથી જ પ્રતાપે પોતાનું રાજ્ય ફરીથી હસ્તગત કર્યું હતું અને રાણા પ્રતાપે એ સમયના રામા મંત્રીને દૂર કરી ભામાશાહને મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યા હતા. એનું સમર્થન એક કવિની આ પંક્તિમાં છે—“ મામો પરધાનો કરે રામો કીધો રદ ” આથી જ ભામાશાહની દાનવીર અને મેવાડોદારક તરીકેની કીર્તિ આજ સુધી લોકહૃદયમાં સ્થાન પામેલી જોવાય છે. પં. ગૌરીશંકર ઓગાળ કહે છે કે, “ભામાશાહનું નામ મેવાડમાં એટલું જ પ્રસિદ્ધ છે જેવું ગુજરાતમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલનું.” રાણા પ્રતાપે ભામાશાહને મંત્રી બનાવ્યા એટલું જ નહિ પણ એના વંશમાં ભામાશાહના વંશજોને મંત્રીપદ મળે એવી કાયમી વ્યવસ્થા કરી. ભામાશાહ રાણા પ્રતાપના પુત્ર અમરસિંહના મંત્રીપદે ત્રણેક વર્ષ રહ્યા પછી તેમના પુત્ર જીવાશાહ મંત્રીપદે નિયુક્ત થયા. જીવાશાહની પછી તેમના પુત્ર અક્ષયરાજ મહારાણા કર્ણસિંહ અને જગતસિંહના સમયમાં મંત્રીપદે હતા.

મહારાણા રાજસિંહના સમયે શ્રેષ્ઠી દયાલદાસ મંત્રી હતા. તેણે ઐરંગઝેબની સામે લડાઈ આદરી વિજય મેળવ્યો હતો. એ વિજયના ઉપલક્ષમાં રાજસિંહે દયાલદાસની માગણી અનુસાર રાજનગરમાં મંદિર બાંધવાની પરવાનગી આપી. વીર દયાલદાસે રાજસમંદની પાસે બિંચી ટેકરી ઉપર આદિનાથનો ચતુર્મુખ બિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો; જે આજસુધી એની કીર્તિગાથા સંભળાવી રહ્યો છે. આ મંદિરની હદમાં કોઈ જીવવધ ન કરે એવું સં. ૧૭૪૯ના મહા સુદિના દિવસનું ફરમાન રાણા રાજસિંહે બહાર પાડ્યું હતું.

આ સિવાય બીજા કેટલાયે જૈન વીરો મંત્રીપદે હતા, એનો ઇતિહાસ મળી આવે છે.

મેવાડના મહારાણા લાખાના સમયમાં નવલખાગોત્રનો રામદેવ શ્રેષ્ઠી મંત્રી હતો. મહારાણા હમીરના સમયમાં જાલસિંહ નામે શ્રેષ્ઠી મંત્રીપદે હતો. મહારાણા કુંભાના સમયે બેલા ભંડારી, ગુણરાજ, રત્નસિંહ, ધરણ્યાશાહ આદિ પ્રધાનો હતા. મહારાણા વિક્રમાદિત્યના સમયમાં કુંભલગઢનો કિલ્લેદાર આશાશાહ નામે હતો; જેણે મહારાણા ઉદયસિંહ શરણાગત થતાં તેમને અભયદાન આપ્યું હતું.

સં. ૧૫૧૫માં જ્યારે મહારાજા જોધાજી મંડોરથી જોધપુર આવ્યા ત્યારે જૈન શ્રેષ્ઠી મહારાજાજીને તેમણે દીવાન બનાવ્યા હતા. તેમની કામગીરીથી પ્રસન્ન થયેલા જોધાજીએ સં. ૧૫૨૬માં ફતેહપોળની નજીક તેમને રહેવા માટે હવેલી બનાવી આપી હતી. મહારાજા જોધાજીના સેનાપતિઓ નારોજી અને સમરોજી નામે જૈન શ્રેષ્ઠીઓ જ હતા.

મહારાણા રાજસિંહના સમયે માના ભંડારી, અજિતસિંહના રઘુનાથ ભંડારી અને તે પછી ખીમસિંહ ભંડારી, અનૂપસિંહ, પોમસિંહ, સૂરતરામ, ગંગારામ, રત્નસિંહ, લક્ષ્મીચંદ, પૃથ્વીરાજ, બહાદુરમલ, કિશનમલ વગેરે ભંડારીપદે નિયુક્ત હતા.

સં. ૧૬૫૮માં મહારાજા કૃષ્ણજીએ કૃષ્ણગઢ વસાવ્યું અને મહેતા રાયચંદને મંત્રી બનાવ્યા. તેમના નાનાભાઈ શંકરમણિને પણ બિંચા હોદ્દે નિયુક્ત કર્યા ગનેની શાસનવ્યવસ્થાથી પ્રસન્ન થયેલા રાજવીએ તેમને માટે બે હવેલીઓ બંધાવી આપી; જે આજે પણ બડીપોળ અને ઊટીપોળ નામે ઓળખાય છે. મહેતા રાયચંદજીએ કૃષ્ણગઢમાં સં. ૧૬૭૦માં એક જૈન મંદિર બંધાવ્યું અને સં. ૧૬૭૨માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મહારાજા માનસિંહજી પોતાના વૃદ્ધ અને અનુભવી મહેતા રાયચંદ ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન રહેતા. આથી તેમણે પાલડી ગામ તેમને બક્ષિસમાં આપ્યું હતું. સં. ૧૭૨૩ માં રાયચંદ મંત્રી સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. મહારાજા માનસિંહજીના રહસ્યમંત્રી મહેતા વૃદ્ધભાણુજી હતા. તેમના પુત્ર કૃષ્ણદાસજી મહેતા તેમના દીવાનપદે હતા. તેમની કામગીરીથી ખુશ થઈ રાજાએ તેમને બુહારુ ગામ ભેટમાં આપ્યું હતું.

એ પછી કૃષ્ણદાસજી, આસકરણુજી, દેવીચંદ્રજી, ચેનસિંહજી, અચલોજી, જયમલજી, નેણુપ્પી (જેમણે ‘નેણુ-સીરી ખ્યાત’ નામે ઐતિહાસિક ગ્રંથ લખ્યો છે), સુદરદાસ, કરમસી, વૈરસીજી, સંશ્રામસિંહજી, જ્ઞાનમલજી, નવત્રમલજી વગેરેએ દીવાનગીરી જેવા બિંચા હોદ્દાઓ પ્રાપ્ત કરી પેઢીદર અધિકાર ભોગવી દેશની સુરક્ષા દ્વારા ધર્મની રક્ષા કરી હતી અને જૈનધર્મી તરીકે સાખ વધારી હતી.

આટલાં માત્ર નામપૂરતાં ઉદાહરણોથી રાજસ્થાનના સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક, સાહિત્યિક અને રાજનૈતિક ઇતિહાસમાં જૈનોએ દિલથી કેવો અને કેટલો યોગ આપ્યો હતો એ સમજવું સરળ થઈ પડે છે.

૭૯. મંડોર

(કોડા નંબર : ૨૦૩૮-૨૦૪૧)

જોધપુરથી ૫ માઈલ દૂર મંડોર નામે સ્ટેશનનું ગામ છે. આનું પ્રાચીન નામ માંડવ્યપુર અને મંડોવર પણ મળી આવે છે. કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે મયદાનવે આ નગર વસાવ્યું હતું; જ્યારે બીજાઓના કહેવા પ્રમાણે માંડુ ઋષિનો અહીં આશ્રમ હતો તેથી તેમના નામે આ ગામ વસ્યું. ગમે તે હોય પણ ઇતિહાસ કહે છે, કે મારવાડની પ્રાચીન રાજધાનીનું આ નગર હતું. પ્રતીહારવંશી રાજાઓ અહીં રાજ્ય કરતા હતા. આ પ્રતીહારવંશી રાજાઓનો એક શિલાલેખ જોધપુરથી વીશેક માઈલ દૂર આવેલા ઘટિયાળા ગામથી મળી આવ્યો છે; જે મારવાડમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે. વિ. સં. ૯૧૮ માં લખાયેલો આ લેખ પ્રાકૃત ભાષામાં શ્લોકબદ્ધ છે અને એ પ્રદેશમાં પ્રસરેલા જૈનધર્મની મહત્તા ઉપર અગત્યનો પ્રકાશ પાડે છે. પં. રામકણ્ણ કહે છે કે, “ આ શિલાલેખના ૧૯ માં પદમાં નક્ષત્ર વારાહિ સહિત સંવત લખીને, તે પછી જિનમંદિર બંધાવનાર પ્રતીહાર કણ્ણક મહારાજનાં કેટલાંયે ઉત્તમ કામોનું વર્ણન કરી કણ્ણકે જિનમંદિર બંધાવી ધનેશ્વરગૃહને સમર્પણ કર્યાનું જણાવ્યું છે. આ કણ્ણક નાહડરાય એ નામથી પ્રસિદ્ધ પ્રતીહાર નાગભટ્ટનો વંશજ હતો, જેનો સમય સાતમી શતાબ્દી હોવો જોઈએ. કણ્ણકના શિલાલેખમાં સંવત્સર અને જિનચૈત્ય વિષયક ગાથાઓ આ છે:—

“વરિસણ્ણુ અ ણવસું અટ્ટુરેહ સમગ્ગલગેસુ ચેતમ્મિ । ણકસ્વત્તે વિહુહુત્થે બુહવારે ધવલબીઆણ ॥૧૧॥
તેણ સિરિકકુણ્ણં જિણસ્સ દેવસ્સ દુરિઅનિહલ્ણં । કારવિઅં અવલમિમં ભવણં મત્તીણ સુહજ્જણયં ॥૨૨॥
અપ્પિઅમેઅં ભવણં સિદ્ધસ્સ ધણેસરસ્સ ગચ્છમ્મિ ॥ ”

—વિ. સં. ૯૧૮ (ઈ. સ. ૮૬૧)ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને બુધવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં શ્રીકણ્ણક રાજાએ પાપનો નાશ કરનારું અને સુખ આપનારું ૬૯ એવું શ્રીજિનેશ્વરદેવનું મંદિર બંધિતપૂર્વક બનાવ્યું અને સિદ્ધ એવા ધનેશ્વરના ગૃહને આ મંદિર અર્પણ કર્યું.

પ્રતીહાર (પડિહાર) કણ્ણકે પોતાની કીર્તિ ચિરસ્થાયિની બનાવી રાખવા માટે જિનેશ્વરના મંદિરમાં આ શિલાલેખ લગાવ્યો હતો. આ કણ્ણક મહારાજનો બીજો લેખ એ જ સંવતનો એ જ સ્થાનમાંથી મળી આવ્યો છે. તેનાથી જણાય છે કે, આ રાજા માત્ર જૈન જ નહોતો પરંતુ વિદ્વાન પણ હતો. કેમકે એ (બીજા) શિલાલેખની અંતે એક શ્લોક લખીને તે પછી જણાવ્યું છે કે, આ શ્લોક સ્વયં કણ્ણક મહારાજે બનાવ્યો છે.

એ પડિહારવંશી રાજાઓએ વિ. સં. ૧૪૩૮ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. પં. શ્રીગૌરીશંકર ઓગ્રાણ અહીંનાં સ્થાપત્યો વિશે જણાવે છે કે—“ અહીં ઘણાં પ્રાચીન મંદિરોનાં ધ્વંસાવશેષો પડ્યાં છે; એમાં બહુ પ્રસિદ્ધ જે માળના જૈન મંદિરનું મકાન ઉત્તર દિશામાં છે. આમાં ઘણી ઓરડીઓ (દેરીઓ) છે. મંદિરમાં પ્રવેશતાં દરવાજાના ગોખલામાં ૪ જૈન મૂર્તિઓ છે અને ૮ જિનમૂર્તિઓ અંદરની વેદીમાં કોરેલી છે. અહીં એક મોટો શિલાલેખ દખાણેલો પડ્યો છે. આના સ્તંભો દશમી શતાબ્દીના પ્રાચીન છે. ”

ઉપર્યુકત બંને અવતરણોથી આ નગરની અને જૈન મંદિરોની પ્રાચીનતાનું સૂચન મળે છે. કણ્ણક જેવા જૈન રાજવીના સમયમાં અને કિલ્લા ઉપરનાં લગભગ ૧૦૦૦ વર્ષ પુરાણાં અવશેષો ઉપરથી આ નગરમાં તે તે સમયે જૈનોની આબાદી અને સમૃદ્ધિ કેટલી હશે એનું અનુમાન સહેજે કરી શકાય એમ છે.

૧. “ જૈન સાહિત્ય સમ્મેલન-અંક ”માં ‘ મારવાડકે સખસે પ્રાચીન લેખ. ’ પૃ. ૧—૮

૨. નાહડરાય જેણે નાહોલ, સત્યપુર (સાચોર) આદિમાં મંદિરો બંધાવી મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલ છે, પરંતુ “ વિવિધતીર્થ-કથ ”ના ‘ સત્યપુરતીર્થકથ ’માં એ મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાનો સંવત વીર નિર્વાણથી ૬૦૦ વર્ષ વીત્યા પછીનો બતાવ્યો છે, જ્યારે એ જ નામના નાહડરાય આ શિલાલેખથી વિક્રમના સાતમા સંક્રમાં થયાનું જણાય છે. શું વિવિધતીર્થકથના નાહડરાય અને આ શિલાલેખના નાહડરાય એક છે કે અલગ ? એનો નિર્ણય કરવાજોવો છે. જે એ બે એક જ હોય તો સાતમો સંક્ર વીરનિર્વાણ સંવતનો નહિ પરંતુ વિક્રમસંવતનો ગણવો જોઈએ.

આખુના 'વિમલવસહી' માંથી મળી આવેલા સં. ૧૩૬૮ ના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ માંડવ્યપુરના રહીશ ગોસલના પુત્ર ધનસિંહ, તેના પુત્રો વીજડ આદિ છ ભાઈઓ અને ગોસલના ભાઈ ભીમાના પુત્ર મહણસિંહ, તેના પુત્ર લાલિગ વગેરે ત્રણ ભાઈઓએ મળીને એ વિમલવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.^૩ આ ઉપરથી જણાય છે કે મંડોરમાં ચૌહાણ સૈકામાં જૈનોની સારી આબાહી હતી.

૫. મહિમાએ લગભગ ૧૮ મા સૈકામાં રચેલી "તીર્થમાળા" માં જણાવ્યું છે કે—

"મંડોર ગામની ડુંગર રે. માટા ત્રિણિ પ્રાસાદ રે; એકાવન પ્રતિમા ભડી રે. લાલ ગગણી સ્થુ' વાદ રે"^૪
આને તેા અહીં એકે જૈનનું ઘર નથી પરંતુ ૧ જૈન ધર્મશાળા, ૧ ઉપાશ્રય અને ૪ શિખરખંધી મંદિરો મોળુદ છે.

૧. ળગીયાની પાછળ આવેલા સૌથી મોટા શિખરખંધી મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨ હાથ ઊંચી પીળા વર્ણની એક પ્રતિમા છે. તેના ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

"શ્રીજિનદેવસૂરિ શ્રીજિનસંઘસૂરિ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિપટ્ટે શ્રીજિનહર્ષસૂરિ આં શ્રીલક્ષ્મીકુશલ સં૦ ૧૭૨૨ વર્ષે મહા વદિ ૮ સોમે મહાગજાધિગજશ્રીજસવંતસિંહજી કુંવરમુશ્વોસિહ મેઘરાજવિજયરાજ્યે ઓસવાલજ્ઞાતીયમંડારી માનાજી પુત્ર નારાયણ તત્પુત્ર મં. તાગચંદેન પુત્રપૌત્રાદિયુતેન શ્રીપાર્શ્વનાથચિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીબૃહત્સ્વરતરમણ્ણે ॥ "

આ શિલાલેખથી જણાય છે કે, કાપરડાનું સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથનું મંદિર કરાવનાર ભંડારી ભાણુના જ પુત્ર નારાયણ અને તેના પુત્ર તારાચંદે આ મૂર્તિ સં. ૧૭૨૨માં ભરાવીને પ્રતિષ્ઠિત કરાવી છે.

૨. ઉપર્યુક્ત સ્થળે જ ખીળું મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે, જે સં. ૧૭૫૦માં શ્રીસંઘે બંધાવ્યું છે.

૩. મંડોરથી જોધપુર તરફની સડકે ડાબી બાજુએ ત્રીણું મંદિર આવેલું છે. તેમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રવેતવર્ણી ૧ ફૂટ ઊંચી પ્રતિમા બિરાજમાન છે. એક આચાર્યની મૂર્તિ પણ વિદ્યમાન છે. આ મંદિરની પાછળ એક છત્રીમાં દાદાજીનાં પગલાં છે, જેની સં. ૧૯૦૪માં પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.

૪. દાદાવાડીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ચોથું મંદિર ધૂમટખંધી છે. શ્રીસંઘે સં. ૧૯૫૦માં બંધાવેલું છે.

અહીં નાગાદરી નદીના તટ પર એક જ હારમાં રાવ માલદેવ, રાવ ઉદયસિંહ, સવાઈ રાજ સૂરસિંહ, રાજ ગજસિંહ, મહારાજા જસવંતસિંહ અને મહારાજા અજિતસિંહનાં મોટાં વિશાળ સમાધિમંદિરો બનેલાં છે, જે સં. ૧૬૪૭ થી ૧૮૫૬ સુધીમાં બંધાવાયાં છે. આવા પ્રકારનાં સમાધિમંદિરોની રચના બીજે કયાંય જોવામાં આવતી નથી. આની પાસે એક વીરભવન છે, જેમાં દેવ, દેવીઓ અને વીરોની ૧૬ મૂર્તિઓ છે. આની પાસેના એક સ્તંભવાળો મહેલ દર્શનીય છે, જે મહારાજા અજિતસિંહ રાઠોડે બંધાવ્યો છે.

૮૦. જેસલમેર

(કોઠા નંબર : ૨૦૫૫-૨૦૭૪)

રાજપૂતાનાના પશ્ચિમ ભાગમાં જોધપુરથી ૧૪૦ માઈલના અંતરે જેસલમેરનો કસબો આવેલો છે. રાવલ જૈસવાલે ત્રિ. સં. ૧૨૧૨માં પોતાના નામ પરથી જેસલમેર વસાવી કિલ્લો બંધાવ્યો છે. ભારત અને પાકીસ્તાનનાં ભાગલાં પડયાં તે પહેલાં લૂણી-હેદ્રાગાદ રેલ્વે લાઈનના ખાડમેર સ્ટેશનથી ૧૧૦ માઈલ દૂર વાહનમાર્ગે જવું પડતું; પરંતુ ભાગલાં પડયા પછી જેસલમેરનો બધો વ્યવહાર જોધપુર-પોકરણ લાઈનમાં આવેલા જોધપુર રેલ્વેના છેલ્લા

૩. "શ્રીઅર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ" લેખક : ૧.

૪. "પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ" પૃ. ૫૮, કહી. ૬.

પોકરણ સ્ટેશનથી થાય છે. અહીંથી પશ્ચિમે ૭૦ માઈલ દૂર જેસલમેર આવેલું છે. ત્યાં જવા માટે સ્ટેશનથી વાહનો મળે છે.

શહેરના મધ્યમાં જ પટવાઓની કળામય હવેલીઓની નજીક એક સ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાળા છે. તેમાં જ જેસલમેર, અમરસાગર અને લોદ્રવા તીર્થનો વહીવટ કરનારી પેઠી છે, જે 'જૈન સ્વેતાંબર પાર્શ્વનાથભંડાર'ના નામે ઓળખાય છે.

જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલાં કેારણી-ધોરણીના અદ્ભુત નમૂના જેવાં ૮ જૈનમંદિરો અને શહેરમાં આવેલાં-૧ શિખરમંઘી અને ૭ ઘર દેરાસરો ઉપરાંત જેસલમેરનું વિશિષ્ટ આકર્ષણ તો અહીંના પ્રાચીન અંથભંડારોના કારણે પણ છે. ૭ જ્ઞાનભંડારો અહીં વિદ્યમાન છે.

(૧) બૃહદ્ભંડાર: કિલ્લામાં આવેલા શ્રીસંભવનાથ ભગવાનના મંદિરના ભોંયરામાં તાડપત્રીય પ્રાચીન અંથોના ભંડાર છે. આ ભંડારનું બૃહત્ સૂચીપત્ર 'ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરીઝ, વડોદરા'થી પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે.

(૨) તપાગચ્છીય ભંડાર: શહેરમાં આવેલા તપાગચ્છીય ઉપાશ્રયમાં છે.

(૩) આચાર્યગચ્છીય ભંડાર: આચાર્યગચ્છના મોટા ઉપાશ્રયમાં છે.

(૪) બૃહત્ ખરતરગચ્છીય ભંડાર: ભટ્ટારકગચ્છના ઉપાશ્રયમાં છે.

(૫) લોંકાગચ્છીય ભંડાર: લોંકાગચ્છના ઉપાશ્રયમાં છે.

(૬) ડુંગરશી જ્ઞાનભંડાર: યતિ ડુંગરશીના ઉપાશ્રયમાં છે.

(૭) થીરુશાહ શેઠનો ભંડાર: થીરુશાહ શેઠની હવેલીમાં છે.

આ ભંડારોમાં અનેક વિષયના પ્રાચીન અંથો જૈનોએ સુરક્ષિત રીતે સંઘરી રાખ્યા છે. જૈન શાસ્ત્રોના પ્રાચીન અંથો ઉપરાંત ભારતીય સાહિત્યના સર્વ વિષયના અંથો અહીંથી ઉપલબ્ધ થાય છે. ખોદ દર્શનના અતિવિરલ અંથો પણ આ ભંડારમાંથી સાંપડ્યા છે. સિવાય પ્રસિદ્ધ એવા જૈનેતર સંસ્કૃત સાહિત્યના ખીજે ક્યાંઈથી મળી ન શકે એવા અંથોની લખાયેલી પ્રાચીન પ્રતિઓ પણ આ અંથભંડારોમાં જળવાઈ રહી છે. અતિશયોક્તિ વિના કહી શકાય કે, જેસલમેર અને પાટણમાં સચવાયેલી તાડપત્રીય પ્રતો કરતાં વધારે જૂની પ્રતિઓ ભારતમાં ખીજે ક્યાંઈથી ભાગ્યે જ મળી આવે. છપાયેલા અંથોના શુદ્ધીકરણ માટે પણ આ પ્રતિઓનું મૂલ્ય જરાયે ઓછું નથી. આથી જૈનેતરો માટે પણ જેસલમેરનું આકર્ષણ એક 'વિદ્યાતીર્થ' જેવું બની ગયું છે.

ભારતમાં :ન્યારથી શોધખોળનાં દ્વાર મોકળાં થયાં ત્યારથી જેસલમેરે સંશોધકોનું ભારે આકર્ષણ ક્યું છે. કેટલાયે અંથો નષ્ટ થયા કે હુમ થયા છતાંયે કોઈપણ વિદ્વાનની તૃષ્ણા છીપાવે એવું આ તીર્થ ભારતમાં અદ્વિતીય પ્રસિદ્ધિ મેળવી ચૂક્યું છે. કર્નલ ટોડ, ડો. બુહલર, ડો. હર્મન યાકોબી, પં. હીરાલાલ હંસરાજ, ડો. ભાંડરકર, શ્રીચીમનલાલ દલાલ, પં. લાલચંદ્ર ગાંધી, શ્રીજિનવિજયજી વગેરે પુરાતત્ત્વપ્રેમીઓએ આ અંથભંડારોને જુદી જુદી દૃષ્ટિએ અવલોક્યા છે, પરંતુ છેવટે વિદ્વજ્વલ્લભ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ આનો વ્યાપક દૃષ્ટિએ ઉપયોગ કરવાનું મહત્ત્વનું કાર્ય ક્યું છે. મતલબ કે, તેમના પ્રયત્ન પછી ખીજાઓને માટે નવું બંધણવા જેવું ભાગ્યે જ હવે બાકી બચ્યું હોય !

જેસલમેર આજે તો ત્યજાયેલા શહેર જેવું છે. આખા શહેરમાં ભિભેલાં ભવ્ય મકાનોમાં હવે તો માત્ર દશ ટકા વસ્તી જોવાય છે. એક કાળે અહીં જૈનોની વસ્તી પુષ્કળ હતી એમ પણ એ કહેવા બાય છે. જૈન મંદિરો, ભંડારો, ૧૮ ઉપાશ્રયો વગેરે ધાર્મિક સ્થાનો અસલના જૈનોના એશ્વર્ય, સામર્થ્ય અને ભક્તિની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે. અહીંના ધનાઢય પટવાઓએ અંધાવેલી પથ્થરની ભવ્ય હવેલીઓમાં આલેખેલી શિલ્પકળા એમની સંસ્કારપ્રિયતા સૂચવી રહી છે. માત્ર હવેલીઓમાં જ નહિ પરંતુ સામાન્ય મકાનોમાં પણ પ્રાય: ભાગ્યે જ કોઈ એવું મકાન હશે જેમાં કળામય આકૃતિવાળા ઝરૂખા અને બળીઓ ન હોય. આ દૃષ્ટિએ જેસલમેરનું આજું પથ્થરનું સ્થાપત્ય આખાયે રાજસ્થાનમાં ભાગ્યે જ જોવા મળે છે.

સામાન્ય મકાનોથી ઉપાશ્રયોને જુદી રીતે ઓળખાવી શકાય એ માટે ઉપાશ્રયના બારસાખમાં મંગળચિહ્ન તરીકે વચ્ચે કુંભ અને તેની બંને બાજુએ હાથીઓનો આકૃતિનો સંકેત સૂચવ્યો છે. વાસ્તુનિર્માણની આવી વિભાગીય

યોજનાપ્રણાલીનો નમૂનો બીજાઓ માટે પણ નોંધવાયોગ્ય ગણાય. વળી, કેટલાયે ધનકુળોની હવેલીઓમાં પોતાનાં ગૃહમંદિરો હતાં, એમાંના આજે કેટલાંક તો મૌબુદ છે.

ટૂંકામાં—એક કાળના ઐશ્વર્ય અને સંસ્કારસંપન્ન આ લગ્ન નગરમાં આજે માત્ર જૈનોનાં વીશેક ઘરો ખુલ્યાં છે, તેમાંયે પુરુષવર્ગ તો ઓછો જ છે.

જેસલમેરના સ્થાપનાકાળથી જૈન તીર્થ તરીકે આ નગર જાણીતું છે, એટલે અહીંનાં મંદિરો ઓછામાં ઓછાં એટલાં પ્રાચીન હોવાં જોઈએ, પરંતુ પાછળથી થયેલાં જીર્ણોદ્ધારોમાં એની પ્રાચીનતાનાં ચિહ્નો સાવ બૂંસાતાં ગયાં છે. શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય આ તીર્થનું સ્મરણ કરાવતાં નોંધે છે:—

“જેસલમેર જીહારીએ કુઃખ વારીએ રે, અરિદુત ત્રિંખ અનેક; તીરથ તે નચું રે.”

(૧) કોઠારી પાડામાં આવેલું શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું સૌધશિખરી બે માળનું મંદિર દર્શનીય છે. આ મંદિર ‘તપાગચ્છીય મંદિર’ નામે ઓળખાય છે. શહેરમાં આવેલાં બીજાં મંદિરો કરતાં આ મંદિર મોટું છે. નીચેના ભાગમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાન તેમજ શ્રીસીમંધરસ્વામીના બે ગભારાઓ છે, જ્યારે માળ ઉપર શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાન અને સંકટહરા પાર્શ્વનાથ ભગવાન મૂળનાયક તરીકે વિરાજમાન છે. થાંભલાઓમાં પક્ષીઓના આકારો દર્શનીય છે. તપાગચ્છનો હસ્તલિખિત ભંડાર અહીં છે. મોટા પીળા પાષાણ પર કેતરેલી ૪૦ પંક્તિઓની મોટી પ્રશસ્તિ છે. એ મુજબ સં. ૧૮૬૬ના વૈશાખ સુદિ ૩ના દિવસે શ્રીસંઘે આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.^૧

(૨-૩) આચાર્યગચ્છના ઉપાશ્રયમાં શ્રીવિમળનાથ ભગવાનનું અને ભટ્ટારકગચ્છના ઉપાશ્રયમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. બહુત ખરતરગચ્છનો ભંડાર અહીં છે. સં. ૧૧૦૧ની સાલની અંબિકાની ધાતુમૂર્તિ છે.^૨ (૪-૫) પટવાઓની હવેલીમાં શેઠ હિંમતરામ બાકુણાએ અને શેઠ અખયરાજજીએ બંધાવેલાં ગૃહમંદિરો છે. (૬) ભૈયા પાડામાં શેઠ ચાંદમલજીની હવેલીમાં ત્રીજે માળે, (૭-૮) મહેતા પાડામાં શેઠ રામસિંહ મૂતાનું બીજે માળે અને ધનરાજજી મૂતાનું ઘર દેરાસર છે, જે સં. ૧૮૬૩માં પ્રતિષ્ઠિત થયું લાગે છે. (૯) શેઠ થોરુશાહની હવેલીમાં બીજે માળે એક સુંદર ઘર દેરાસર છે.

જેસલમેર નગરને અહીંને આવેલી એક ટેકરી ઉપર જેસલમેરનો લગ્ન કિલ્લો છે. આમાં પ્રવેશમાર્ગ તરીકે ચાર દરવાજાઓ થોડે થોડે છેટે આવેલા છે, જેને અખયપોળ, સૂરજપોળ, ગણેશપોળ અને હવાપોળ નામે લોકો ઓળખે છે. કહેવાય છે કે, અંદરના કિલ્લાનો કેટ અને રાજમહેલ સાંડાશા નામના શ્રેષ્ઠીએ બંધાવ્યા હતા. સૂરજપોળમાં આવેલા રાજમહેલની એક ભીંત ઉપર સં. ૧૫૧૨નો એક શિલાલેખ છે, જેમાં રાઉલ દેવીદાસના રાજ્યમાં અમરકોટ પાડીને ત્યાંથી ઈંટો લાવી અહીંની ભીંત કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે.

હવાપોળમાં પેસતાં એકીસાથે આવેલાં પીળા પથ્થરમાં બાંધેલાં ૭ જૈન મંદિરોનું ગૂમખું શત્રુજયની એકાદ ટૂંકનો ખ્યાલ આપી દે છે અને ધર્મવીર જૈનોના શિલ્પપ્રેમ માટે પોતાની સંપત્તિનો છૂટે હાથે ઉપયોગ કર્યાનું જીવંત ચિત્ર ખડું કરી દે છે. ૮ મું એક મંદિર હવાપોળની પાસે અલગ છે. આ રીને કુલ આઠ મંદિરો કેટલાં જૈનોના રાજ્યની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે.

૧. શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર—બધાં દેવપ્રાસાદોમાં મુખ્ય છે. ત્યાં જવા માટે એક નાના દરવાજામાં પ્રવેશતાં શિલ્પકૃતિઓથી ભરેલા બે વિશાળ સ્તંભો ઉપર ગોઠવાયેલું પાષાણનું લગ્ન કળામય તોરણ નજરે પડે છે; જેમાં વચ્ચે તીર્થંકરની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિઓ અને બાજુમાં વાજિંત્ર સાથેની નૃત્યપૂતળીઓ જોવાય છે. તેમાંથી પસાર થઈ મંદિરના દ્વારમાં પ્રવેશ કરવા માટે આઠેક પગથિયાં ચડવાં પડે છે. પ્રવેશદ્વારમાં શંગારચૌકીની છતમાં અદ્ભુત કેતરણીવાળાં સ્વરૂપો આવેખાયેલાં જોવાય છે અને ત્રણ તોરણોમાં પણ

૧. “જેસલમેરમાઠાગારીયમન્યાનાં સૂષી,” પરિશિષ્ટ: ૨૨, પૃ. ૭૭

૨. “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૪૮૬

તીર્થંકરની મૂર્તિઓ કેરેલી છે. વળી, પ્રવેશદ્વારની બારસાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની આકૃતિ નજરે પડે છે.

મંદિરમાં મૂળભારો, ગૃહમંડપ, છચોડી, સલામંડપ, ભમતીની ૫૧ દેવકુલિકાઓ, શૃંગારચોડી અને શિખરબંધી ભવ્ય રચના કરેલી છે.

મૂળભારમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની લેપમય મૂર્તિ બિરાજમાન છે. ગૃહમંડપમાં શ્રીઅંગિકાદેવીની પાષાણમય પ્રતિમા અને ધાતુની ૪ મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે; તેમાંની એક શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા સં. ૧૫૩૬ માં પાટણનિવાસી સં. ધણુપતિએ ભરાવેલી અતિમનોહર છે.^૩ વળી, પાષાણની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની એ કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પણ સુંદર છે. ઢીંચણથી નીચેના ભાગ સુધી આડા પથ્થરો ચણી લીધેલા હોવાથી તેના પરના લેખો વાંચી શકાતા નથી. અહીં એક ધાતુમૂર્તિ ઉપર સં. ૧૧૪૭ ની સાલનો કૃત્રિમ લેખ છે,^૪ જ્યારે મૂર્તિરચના અને લિપિ પાછળના કાળનાં પ્રતીત થાય છે.

સલામંડપની છતમાં અને આઠે થાંભલા ઉપર નૃત્ય કરતી જુદી જુદી શિલ્પીય આકૃતિઓ કેરેલી છે. આઠે થાંભલાની વચ્ચે કળામય એકેક તિલકતોરણ છે અને બહારનું એક તોરણ ગણતાં આ મંદિરને 'નવતોરણિયું મંદિર' કહે છે. સલામંડપમાં પીળા પાષાણના ૫x૧૧ ફીટ ઊંચાઈ-પહોળાઈવાળા ચાર પટ્ટો પૈકી ત્રણ નંદીશ્વર દ્વીપના અને એક શત્રુજય અને ગિરનારનો પટ્ટ છે. ચારે ઉપર સં. ૧૫૧૮ ની સાલના લેખો છે.^૫ શત્રુજય અને ગિરનારનો પટ્ટ શિલ્પકળાની દૃષ્ટિએ અતિમહત્વનો અને નમૂનેદાર છે. ભમતીની બધી દેવકુલિકાઓની બારસાખમાં સં. ૧૪૭૩ ના લેખો છે, જેમાં જુદા જુદા શ્રેણીઓએ કરાવેલી દેરીઓના ઉલ્લેખો છે.

મંદિરના ગર્ભગૃહના મંડોવરમાં તીર્થંકર મૂર્તિઓ ઉપરાંત દેવાંગનાઓનાં રૂપો પણ આલેખ્યાં છે. એકંદર આ મંદિરના સલામંડપના સ્તંભો અને તોરણો વગેરેમાં શિલ્પકળાના અભ્યાસી માટે અખૂટ સામગ્રી ભરી પડી છે.

મંદિરની ભમતીમાંથી શ્રીસંભવનાથ જિનાલયમાં જવાના માર્ગે દરવાજાના બારણાની પાછળ પ્રશસ્તિઓના એ શિલાલેખો વિદ્યમાન છે.^૬ એનાથી જણાય છે કે, સં. ૧૪૫૯માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનવર્દનસૂરિના ઉપદેશથી શ્રીસાગર-ચંદ્રસૂરિએ મંદિરનું શિલારોપણ કરાવ્યું હતું અને ૧૪ વર્ષે એ મંદિર તૈયાર થતાં સં. ૧૪૭૩માં રાઉલ લક્ષ્મણ-સિંહના સમયે એશવંશના રાંકાગોત્રીય શ્રેષ્ઠી જયસિંહ અને નરસિંહ વગેરેએ શ્રીજિનવર્દનસૂરિના હાથે એની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.^૭ મંદિરનું નામ એ રાજવીના નામ ઉપરથી 'લક્ષ્મણવિહાર' રાખવામાં આવ્યું હતું.^૮

૨. શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું મંદિર:—આ મંદિરના ભોંયરામાં જગતવિખ્યાત તાડપત્રીય ગ્રંથભંડાર છે, જેના વિશે અગાઉ કહેવાઈ ચૂક્યું છે. આ મંદિરમાં પ્રવેશતાં પીળા પાષાણની એક તપપટ્ટિકા ૩૫ x ૨૨ ઈંચ ઊંચી-પહોળી જોવાય છે. તેના ઉપર સં. ૧૫૦૫ નો લેખ ઉત્કીર્ણ છે.^૯ વળી, ભંડારમાં જવાની નિસરણીના ઉપરના ભાગમાં આરસમાં કેતરેલા શ્રીશત્રુજય અને ગિરનારના સુંદર પટ્ટોનાં દર્શન થાય છે. ઉપરના ભાગમાં મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાન અને બીજા તીર્થંકરની મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. આ મંદિરના સલામંડપનો ધૂમટ ખરખર, દર્શનીય છે.

૩. જૈન લેખ સંગ્રહ: ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૧૨૦

૪. એજન: લેખાંક: ૨૧૨૪

૫. એજન: લેખાંક: ૨૧૧૬ થી ૨૧૧૯

૬. એજન: લેખાંક: ૨૧૧૨, ૨૧૧૩

૭. અથ જ્ઞાલમેરૌ શ્રીલક્ષ્મણરાજરાજ્યે વિજયિતિ સં ૧૪૭૩ વર્ષે ચત્ર સુદિ ૧૫ દિને તે: શ્રીજિનવર્દનસૂરિમિ: પ્રાણુક્કાન્વયાસ્તે શ્રેષ્ઠિષ્ઠા જયસિંહ-નરસિંહધાયા: સમુદાયકારિતપ્રતિષ્ઠયા સહ જિનવિષયપ્રતિષ્ઠા કારિતવંત: ॥—જે ૦ ભા ૦ ગ્રં ૦ સૂચી: પરિશિષ્ટ (૨), પૃ. ૬૬

૮. શ્રીલક્ષ્મણવિહારોયમિતિ દ્યાતો જિનાલય: । શ્રીનંદીવર્ધમાનબ વાસ્તુશિલાનુસારત: ॥—જે ૦ ભા ૦ ગ્રં ૦ સૂચી પરિ. (૧), પૃ. ૬૪

૯. "જૈન લેખસંગ્રહ" લેખાંક: ૨૧૪૪

છતની મધ્યમાં આબુ-દેલવાડાના મંદિરોની માફક લટકતા કમળનું લોક છે, તેની આબુબાબુએ ગોળ ફરતી બાર અપ્સરાઓના અભિનયનો અંગમરોડ જોતાં બાહ્યે જીવંત પૂતળીઓ હોય એમ લાગે છે. અપ્સરાઓની નીચે એકેક ગંધર્વનું સ્વરૂપ આલેખ્યું છે અને અપ્સરાઓની વચ્ચે એકેક પદ્માસનસ્થ જિનમૂર્તિઓ કંડારેલી છે. તેની નીચે હંસથર રજૂ કર્યો છે. જમણી બાજુએ પીળા પાષાણનાં બે તોરણોનું શિલ્પકામ જોવાલાયક છે. બંને તોરણો ઉપર સં. ૧૫૦૬ અને ૧૫૧૮ના લેખો આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૫૦૬ વર્ષે શ્રીસ્વરત્રગચ્છે શ્રીજિનભદ્રસૂરિખિજયરાજ્યે શ્રીનેમિનાથતોર્ણં કારિતં સાં આપમલપુત્ર સાં પેથા તપુત્ર સાં આસગજ તપુત્ર સાં પાતા[ક]સ્ય નિજમાતૃગૌલી શ્રાવિકાપુષ્યાર્થઃ ॥ ”

“ સંવત્ ૧૫૧૮ વર્ષે જ્યેષ્ઠ(૭) વદિ ૪ સ્વરત્રગચ્છે શ્રીજિનભદ્રસૂરીણાં પ્રસાદેન શ્રીકીર્તિરત્નસૂરીણામાદેશેન ગણધરગોત્રે સાં [મા ?] રૂમાર્યા ધત્રીપુત્ર સાં પાસડ સં૦ સન્ના સં૦ પાસડ માર્યા પ્રેમલદે પુત્ર સં૦ જીવંદશ્રાવકેણ માર્યા જીવાદેપુત્ર સાધારણ ધીરા મગિની વિમલી પૂરી ધરમઈ પ્રમુખપરિવાર સહિતેન વાં કમલગજગણિચરણાં સદુપદેશેન શ્રીવાસુપૂજ્યવિંબં તોર્ણં કારિતં । પ્રતિષ્ઠિ(ષ્ટિ)તં ચ....શ્રીજિનભદ્રસૂરિપટ્ટાલંકારશ્રીજિનચંદ્રસૂરિમિઃ ॥ ઉત્તમલામગણિઃ પ્રણમત્તિ ॥ ”

આ સિવાય અહીં વીથ વિહરમાનનો પટ્ટ, નંદીશ્વરનો પટ્ટ, શ્રીમરુદેવા માતાની ગબડઠ મૂર્તિ વગેરે શિલ્પો દર્શનીય છે.

ગૃહમંડપમાં સ્ફટિકના પદ્માસનસ્થ ચૌમુખજી ધાતુના ચોકઠામાં વિરાજમાન કરેલા છે. ગભારાની પાછળની ભમતીમાં પીળા પાષાણની પદ્માસનસ્થ ૩૦ જિનમૂર્તિઓ વિરાજમાન છે. અહીં એક પીળા પાષાણનું સ્તૂપાકૃતિનું મુંદર સમવસરણ સં. ૧૫૧૮ના લેખવાળું છે. મધ્યમાં ઉપરાઉપરી ત્રણ ચૌમુખજી અને એક મોટી પાદુકા વિરાજમાન છે.

મંદિરનું શિખર સાદું છે અને મંડોવરના ગોખલાઓમાં પદ્માસનસ્થ તીર્થંકર મૂર્તિઓ વિરાજમાન છે.

આ મંદિર શ્રીજિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ચોપડાગોત્રીય ઓશવાલ શેઠ શિવરાજ, મહીરાજ, લોલા અને લાખજી નામના ચાર ભાઈઓએ મળીને સં. ૧૪૯૪માં બંધાવવા માંડ્યું હતું. ત્રણ વર્ષે તૈયાર થતાં સં. ૧૪૯૭માં તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ કરી અને એ સમયે આ મંદિરમાં બીજી ૩૦૦ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા તેમણે કરી હતી.^{૧૦}

શ્રોહિમધ્વજે સં. ૧૫૫૦ રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવનમાં આ મંદિર વિશે આ પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે:—

પ્રાસાદ જિસડે નાંડિનીવિમાણુ, ચોપડા તણુઉ દીસકં પ્રધાન;
મૂલનાયકુ ગરુડે સંભવસામિ, બિબ્બ છરુઈ અવહાત્તર સિદ્ધિગામી.^{૧૧}

૩. શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનું મંદિર:—શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરની ભમતીમાંથી જમણી બાજુની બારીવાટે આ મંદિરમાં અવાય છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીશીતલનાથ ભગવાનને બદલે અત્યારે સં. ૧૫૬૬ના લેખવાળી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની ધાતુમૂર્તિ વિરાજમાન છે. રંગમંડપમાં બીજી મૂર્તિઓ ઉપરાંત ચારસપાષાણનો દર્શનીય સત્તરિસ્ય જિનપટ્ટ ૫x૭ પ્રીટ જીઓ-પહોળો છે.

આ મંદિર ડાગાગોત્રીય ઓશવાલ શ્રેષ્ઠીઓએ બંધાવેલું છે.^{૧૨} તેની પ્રતિષ્ઠા સંબંધી હકીકત ‘વૃદ્ધરત્નમાલા’ પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે. આ મંદિર તેની જાંચાઈમાં અનોખું તરી આવે છે.

૧૦. શિવરાજ-મહોરાજ-લોલા-લાલખનામકા: । + + + ચતુર્ભિંગધર્વરેભિષ્વતુર્ધાધર્મકારક: ॥

બથ સંવત્ ૧૪૯૪ વર્ષે શ્રીવૈરિસિંહરાડલરાજ્યે શ્રીજિનભદ્રસૂરીણામુપદેશેન નવીન: પ્રાસાદ: કારિત: । તત: સં૦ ૧૪૯૭ વર્ષે કુંકુમપત્રિકામિઃ સર્વદેશવાસ્તવ્યપર:સહસ્રશ્રાવકાનામન્ચ્ય પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ: સાં શિવાચી: કારિત: । તત્ર ચ મહસિ શ્રીજિનભદ્રસૂરિમિઃ શ્રીસંભવનાથપ્રમુખવિંબાનિ ૨૦૦ પ્રતિષ્ઠિતાનિ પ્રાસાદશ્ચ પ્વજશ્લેષ્ઠર: પ્રતિષ્ઠિત: । તત્ર શ્રીસંભવનાથો મૂલનાયકત્વેન પ્રતિષ્ઠિત: ॥ + + + જ્યેં ભાં પ્રં સં પરિં (૩) પૃ. ૬૮

૧૧. સાહિત્યપ્રેમી શેઠ અગરચંદણ નાદટાના સૌજન્યથી આ સ્તવન પ્રાપ્ત થયું છે.

૧૨. “ સોમવદન મૂર્તિ ભલી; શ્રીશીતલ જિનનાથ; સુચશ સિયો ડાગે ભલો, મહિમા અધિક કહાય.”

૪-૫. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીઅષ્ટાપદનું મંદિર:-આ મંદિરે ઉપર નીચે એક જ મંદિરમાં આવેલાં છે. અને મંદિરે સંખવાલેચાગોત્રના ચોશવાલ શેઠ ખેતા અને ચોપડાગોત્રીય ચોશવાલ શેઠ પાંચાએ બંધાવેલાં છે.^{૧૩} તેની સં. ૧૫૩૬માં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.^{૧૪}

શ્રીકેમધ્વજે સં. ૧૫૫૦માં રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવનમાં આ મંદિરના નિર્માતાઓ વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ આપ્યો છે:—

“જિનભવણુ તણુ ઉ સાંભલિ પ્રભાવ, લાખણુ ખેતા મનિ હુયઉ ઉચ્છાહુ;
પ્રાસાદ મંડવિયઉ ભલક ઠામિ, પુણ્ય ન જણુઉ એણિ ઠામિ;
અષ્ટાપદુ તીરથ કિયઉ વિશાલ, સિરિ શાંતિ કુંથુ બહુ મિંબ માલ.”

ઉપરના મંદિરના મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સમવસરણુની આકૃતિમાં બિરાજમાન ધાતુની પંચતીર્થી મૂર્તિ સં. ૧૫૩૬ના લેખવાળી છે. તે લેખ દબાયેલો હોવાથી આટલો જ વાંચી શકાય છે:—

“સં ૧૫૩૬ વર્ષે ફા ૦ સુ ૦ [૩] દિને શ્રીશાંતિનાથ: ॥”

મૂળનાયક સિવાય ત્રણે દિશામાં ત્રણ મૂર્તિઓ એ જ સમવસરણુમાં પધરાવેલી છે. સમવસરણુની શિલ્પરચના મનોહર અને નમૂનેદાર છે. તેના ઉપર શિખર છે અને શિખરના ઉપરના ભાગના ધૂમટની છતમાં વાઘો સાથે અભિનય કરતી બાર અપ્સરાઓનાં સ્વરૂપો આલેખ્યાં છે. અપ્સરાઓની નીચે એકેક ગંધર્વની રજૂઆત પણ કરેલી છે ગભારાની બહાર ડાબા હાથે પીળા પાષાણુના સત્તરિસય પટ્ટ ઉપર સં. ૧૫૩૬નો લેખ કેતરેલો છે. પીળા પાષાણુની બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પણ સુંદર છે. આરસની બે શિલ્પનર્તકીઓની બાજુમાં મંદિર બંધાવ્યા સંબંધી પ્રશસ્તિ ઉત્કીર્ણ છે. આ નર્તકીઓની શિલ્પરચના કળાના ઉત્તમ પ્રતીકોમાં ગણાય છે.

રંગમંડપમાં પીળા પાષાણુના હાથી ઉપર બેઠેલી શેઠ-શેઠાણીની ધાતુમૂર્તિઓ છે. મંદિરના બંધાવનાર શેઠ ખેતા અને તેની પત્ની સરસ્વતીની આ મૂર્તિઓ છે. તેમાંની એક શ્રાવકમૂર્તિ ઉપર આ પ્રમાણે લેખ વંચાય છે:—

“સંવત્ ૧૫૧૦ વર્ષે પોષ વદિ ૩ દિને શ્રીઆદિનાથ પ્રતિમા સેવક...॥”

આ મૂર્તિઓ તેના પુત્ર સંઘવી વીદાએ સ્થાપન કરી હતી. સં. વીદાએ આ મંદિરમાં ઘણું કાર્ય કરાવ્યું હતું, એમ પ્રશસ્તિથી જણવામાં આવે છે.

મંદિરની ભમતીમાં શત્રુજયાવતાર અને ગિરનારાવતારના બે સુંદર પટ્ટો છે ને તેના ઉપર સં. ૧૫૮૫ના લેખો કેતરેલા છે.^{૧૫}

મંદિરના મંડોવરમાં કેતરેલાં શિલ્પો ઉત્તમ કૌટિનાં છે. તેમાં તીર્થંકર મૂર્તિઓ અને મુનિરાજોનાં સ્વરૂપો પણ આલેખ્યાં છે. ઉપરના સામરણુનું ઝીણવટભર્યું શિલ્પ દર્શનીય છે.

નીચલા ભાગમાં અષ્ટાપદણુનું મંદિર છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીકુંથુનાથ ભગવાન છે. તેમાં ચારે દિશામાં અનુક્રમે સાત, પાંચ, સાત, પાંચ મળીને ૨૪ જિનપ્રતિમાઓ છે. ગભારાની અંદરની ભમતીમાં સં. ૧૫૩૬ના લેખવાળી પીળા પાષાણુની ચોવીશી અને એ જ સાલનો પણ જુદા શ્રેણીએ ભરાવેલો બાવન જિનેશ્વરનો પટ્ટ છે. બીજી મૂર્તિઓ ઉપરાંત બોંતેર જિનનો પટ્ટ અને સં. ૧૫૩૬નો ચોવીશીનો પટ્ટ સ્થાપન કરેલો છે. ગભારાની બહાર અને ભમતીમાં પણ જિનમૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે.

૧૩. “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૧૫૪

૧૪. x x x સં ૧૫૩૬ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૩ દિને રાઝભ્રીદેવકર્ણરાજ્યે હમસ્તદેવના સંઘ મેલવી શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ કન્હલિ પ્રતિષ્ઠા કરાવી શ્રીકુંથુનાથ શ્રીશાંતિનાથ મૂળનાયક ઘપાલ્યા ॥—જે ૦ બાં ૦ ગ્રં ૦ સુ ૦ પરિ ૦ (૫) ૫૦ ૭૦

૧૫. “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૧૫૫

સભામંડપમાં ચાર થાંભલાની વચ્ચે તોરણો મૂકેલાં છે. ચૂદમંડપમાં ૧ સફેદ આરસની અને ૧ શ્યામ પાષાણની મળીને બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ છે. તેને બંને બાજુએ અગિયાર-અગિયાર મૂર્તિઓ હોવાથી આ ચોવીશી ગણાય તેની નીચે આ પ્રકારે લેખ લેવાય છે:—

“ સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે ફાગણ વદિ ૬ દિને સોમવારે શ્રીસુપાસર્વિચં કારિતં સં૦ માલાપુત્રસ્તન સં૦ પૂનસીકેન પુત્રાદિપરિવાર-યુતેન સ્વશ્રેયસે પ્રતિ [૦] ॥ ”

ગર્ભગૃહના બંને બાજુના મંડોવરમાં સુંદર શિલ્પો લેવાય છે.

૬. શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર:—કિલ્લામાંથી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિર તરફ જતાં જમણા હાથે આ મંદિર આવેલું છે. ગર્ભગૃહમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાન બિરાજમાન છે. તેમના આગળના ભાગમાં આરસનું સુંદર તોરણ તો શિલ્પકળાનો એક નમૂનો છે. મૂળનાયકની નીચેનો અધૂરો લેખ આ પ્રમાણે વંચાયે છે:—

“ સંવત્ ૧૫૩૬ વર્ષે ફાગુણ સુદિ ૫ ॥ ”

મૂળનાયકની જમણી બાજુએ આવેલી કાઉસગિયા પ્રતિમા ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૫૩૬ વર્ષે ફાગુણ સુદિ ૫ દિને ગણધર ચોપડાગાત્રે સં૦ ॥ ”

મૂળનાયકની ડાબી બાજુની કાઉસગિયા પ્રતિમા ઉપરનો લેખ આ મુજબ છે.—

“ સંવત્ ૧૫૩૬ ફાગુ. સુ. ૫ દિને શ્રીઋકેશવંશે ગણધરગોત્રે સં૦ સચ્ચાપુત્ર સં૦ ધર્મા. ભા. ધારલદે પુત્ર સં૦ લાસ્ત્રાકેન પુત્રસ્તનયુતેન મા. લાઙ્ગલદેપુણ્યાર્થ શ્રીસુપામર્ચિચં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીસ્વરતરગચ્છે શ્રીજિનભદ્રસૂરિપદે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિમિઃ ॥ શ્રીજિન-સમુદ્રસૂરિમિઃ ॥ ”

બીજી મૂર્તિઓ ઉપરાંત ગર્ભગૃહને ફરતી બી.તોના ગોખલામાં ત્રણ પદ્માસનસ્થ પ્રતિમાઓ બિરાજમાન છે. ગભારાની બહાર બંને બાજુએ માનવ આકૃતિવાળી ચક્રવર્તી ભરત અને ક્ષમાલંડાર કાર્યોત્સર્ગસ્થ બાહુબલીની મૂર્તિઓ દર્શનીય છે. ગભારાના દરવાજાની બારસાખમાં ત્રણ તીર્થંકરની મંગલમૂર્તિઓ નજરે પડે છે.

સભામંડપમાં બાર થાંભલાઓ છે, તેમાં તોરણો નથી. જમણી બાજુએ પીળા પાષાણના હાથી ઉપર આરૂઠ મરુદેવા માતાની મૂર્તિ છે. ડાબી બાજુએ એક સુંદર સમવસરણ છે. તેમાં ચારે દિશામાં બેસાડેલી ચતુર્મુખ મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. મંદિરના ગર્ભગૃહના મંડોવરમાં આવેખેલાં સ્વરૂપો દર્શનીય છે.

આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે રચેલા ‘શ્રીઆદિનાથ સ્તવન’માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ પ્રથમ તીર્થંકર પ્રણમિષે, હું વારી લાલ, આદિનાથ અરિહંત, હું
ગણધરવસહી ગુણલિલો, હું ભવભજન ભગવંત. હું પ્ર૦ ૧.
સચ્ચ ગણધર શુભમતિ રે લાલ, જયવંત ભત્રિજ ભસ, મન માન્યા ર,
મિલિ પ્રાસાદ મંડાવિથો રે લાલ, આણી મન ઉલ્લાસ. મ૦ પ્ર૦ ૨.
ધ્રમસી જિનદત્ત દેવસી, ભીમસી મન ઉચ્છાલો;
સુત ચાર સચ્ચ તણા, દયે લક્ષ્મીના લાહોલ. પ્ર૦ ૩.
ફાગણ સુદિ પાંચમ દિને રે, પનરેસે છતીસ (૧૫૩૬);
જિનચંદ્રસૂરિ પ્રતિષ્ઠાયા રે, જગનાયક જગદીસ. પ્ર૦ ૪.

આ મંદિર શેઠ સચ્ચ ગણધર અને તેમના ભત્રીજા જયવંતે મળીને બંધાવ્યું અને સં. ૧૫૩૬ ના ફાગણ સુદિ પના દિવસે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી. એને ‘ગણધરવસહી’ પણ કહેવામાં આવે છે; એમ ઉપર્યુક્ત સ્તવનથી જણાય છે.

૭. શ્રીચંદ્રપ્રભુસ્વામીનું મંદિર :—ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે જ આ મંદિર આવેલું છે. આ મંદિરને ત્રણ માળ છે. પ્રથમ માળના મૂળગભારામાં શ્રીચંદ્રપ્રભુસ્વામીની આરસની ચાર મૂર્તિઓ ચૌમુખ તરીકે વિરાજમાન છે, તેથી તેને 'ચતુર્મુખવિહાર' પણ કહે છે. મૂળનાયકની નીચે આ પ્રકારે લેખ જોવાય છે:—

“ સં. ૧૫૧૮ જ્યેષ્ઠ વદિ.....૥ ”

ગભારાની ભમતીમાં પણ પંદરેક મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે. વળી, ખીજી મોટી ભમતીમાં જિનમૂર્તિઓ અને વિવિધ પદ્મો સ્થાપન કરેલા છે. સભામંડપમાં આવેલા આઠ થાંભલાઓમાં ૮ નકરીદાર તોરણો છે. ધૂમટમાં શિલ્પો છે પણ જળી ભરી લીધેલી હોવાથી જોઈ શકાતાં નથી. ખોજ અને ત્રીજા માળમાં પણ મૂળનાયક શ્રીચંદ્રપ્રભુ આદિ ચૌમુખજી વિરાજમાન છે. ખીજાં મંદિરો કરતાં આ મંદિરમાં આરસની પ્રતિમાઓ અધિક છે અને ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર પણ ઘણો છે.

મૂળગભારાના મંડોવરમાં ભિન્ન ભિન્ન શિલ્પાકૃતિઓ જોવાય છે. મંદિરના મુખ્ય દરવાજાની ધારસાખમાં અને ભમતીની ધારસાખમાં મંગળમૂર્તિ જિનમૂર્તિઓ પદ્માસનસ્થ ઉત્કીર્ણ છે.

આ મંદિર ભણુશાળીગોત્રીય સંઘવી વીઠાએ બંધાવી સં. ૧૫૦૬ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. શ્રીહેમવજે સં. ૧૫૫૦ માં રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવનમાં આ મંદિરનું વર્ણન આ રીતે કરેલું છે:—

“ચૌમુખ મેરાગર તણુઈ મંડાણ, જણુઈ અવતરિયઉ સુરવિભાણ;
આરહ મૂલનાશક ભૂમિ તિજિ, અંદપહુ વંદિસુ અંદ વજિ;
પાખલિ ચિહું દિસિ દેહુરી છત્રીસ, બિંબ સમરિસું અસીસઉ એકવીસ;
મેઘનાદમંડપ મોટક મંડાણિ, ગુણુરાજ કરાવિઉ સાહિ સુખણિ.”

આ વર્ણનથી જણાય છે કે, આ મંદિરમાં શ્રીગુણુરાજ શ્રેષ્ઠીએ મેઘનાદમંડપ બનાવેલો છે.

૮. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર :—આ મંદિર નાનું પણ સુંદર છે. ઉપર્યુક્ત મંદિરોના જૂમખાથી અલગ છે. કિલ્લામાં પ્રવેશતાં રાજમહેલની જમણી બાજુની ગલીમાં આ મંદિર આવેલું છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની સુંદર મૂર્તિ વિરાજમાન છે.

આ મંદિર કોણે બંધાવ્યું એ સંબંધે શ્રીજિનસુખસૂરિએ રચેલી “જંસલમેર ચૈત્યપરિપાટી” માં આ પ્રકારે વર્ણન છે:—

“પહિલી પરદક્ષણાયૈ પ્રણુમિયૈ, જગગુરુ વીર જિનન્દ; વર પ્રાસાદ કરાપૌ વરડિયૈ, દીપૈ જાન જિનન્દ. વિં ૩૦” ૨.

શ્રીવરડિયા ગોત્રના શેઠ દીપાએ આ મંદિર બંધાવ્યું એમ જણાય છે અને બાવન જિનાલયના દ્વારના ઉપરના ભાગમાં સં. ૧૪૭૩ ના શિલાલેખથી^{૧૧} જણાય છે કે, આ મંદિર લગભગ એ જ સંવતમાં બંધાયું હશે. ‘વૃદ્ધસ્તમાલા’-કાર આ મંદિર સં. ૧૫૮૧ માં પ્રતિષ્ઠિત થયાનું જણાવે છે.

૮૧. અમરસાગર

(કોઠા નંબર: ૨૦૭૫-૨૦૭૭)

જંસલમેરથી પશ્ચિમમાં ૫ માઈલ દૂર અમરસાગર નામનું રમણીય ગામ છે. કુદરતે આ ગામને સૌંદર્ય બક્ષ્યું છે અને મનુષ્યોએ એમાં બાગ-બગીચા, મંદિરો વગેરે નિર્માણ કરી વધુ શોભાયમાન બનાવ્યું છે. અહીંની ખીજા પથ્થરની ખાણ ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રદેશમાં મુખ્યત્વે અહીંનો પથ્થર વપરાયો છે. આ પથ્થરમાં કરેલી કોરણી વધુ દીપ્તી ઊઠે છે અને વરસાદના પાણીથી આ પથ્થર વધુ મજબૂત બનેલો બધ એવી તેની વિશેષતા છે.

આ ગામમાં જૈન ધર્મશાળાઓ ઉપરાંત ત્રણ જિનમંદિરો તળાવ કિનારે શોભી રહ્યાં છે. મંદિરો નવીન હોવા છતાં પ્રાચીન કૌરણીયુ' ભાન કરાવી રહ્યાં છે. (૧) મોટું સૌધશિખરી મંદિર એની શિલ્પકળાથી દર્શનીય લાગે છે. જે માળનું આ મંદિર સં. ૧૬૨૮ માં શેઠ હિંમતરામજી બાકશ્યાએ બંધાવ્યું છે અને શ્રીજિનમહેન્દ્રસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની જે ભવ્ય પ્રતિમાઓ જે ખંડમાં ખિરાજમાન છે. આમાં આવેલી આરસની બાળીઓનું શિલ્પકામ તો ભારતીય શિલ્પકળાના નમૂનારૂપ ગણાવી શકાય. આ મંદિરમાં એક ૬૬ પંક્તિનો લાંબો શિલાલેખ છે, જેમાં શ્રીહિંમતરામજી બાકશ્યાએ કાઢેલા સિદ્ધાચલ સંઘની યાત્રાનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. તેની સામે નાની ધર્મશાળા અને બગીચો છે. એની કારીગરી પણ ગણનાપાત્ર છે. (૨) બીજું મંદિર સં. ૧૮૬૭ માં શેઠ સવાઈ રામજી બાકશ્યાએ બંધાવ્યું છે. આ મંદિર નાનું છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત છે. (૩) ત્રીજું મંદિર સં. ૧૬૦૩ માં અહીંના પંચેએ મળીને કરાવ્યું છે. તેને 'ડુંગરશીનું મંદિર' પણ કહે છે. આ મંદિરમાં મૂળનાયક ઋષભદેવ ભગવાનની જે હાથ ભેંચી સુંદર પ્રતિમા છે, જે બદામી રંગની, પરિકરવાળી ને પ્રાચીન છે.

૯૨. લોદ્રવા

(કોઠા નંબર : ૨૦૭૯-૨૦૮૩)

જેસલમેરથી પશ્ચિમોત્તર દિશામાં ૧૦ માઈલ દૂર 'લોદ્રવા' નામે જૈન તીર્થ આવેલું છે.

જેસલમેરની સ્થાપના ધર્મ તે પહેલાં લોદ્ર રાજપૂતોની રાજધાનીનું આ શહેર હતું. ભારતનું પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલય અહીં હોવાથી એની ખ્યાતિ સુદૂર વ્યાપેલી હતી. રાજકીય ઇતિહાસથી જણાય છે કે, ભાટી દેવરાજે પ્રથમ દેવગઢમાં પોતાની રાજધાની રાખી હતી, તે પછી લોદ્ર રાજપૂતો પાસેથી આ ગામ પડાવી લઈ રાવલની ઉપાધિ ધારણ કરી તેણે દેવગઢથી લોદ્રવામાં પોતાની રાજધાની વિ. સં. ૧૦૮૨ માં બદલી નાખી; એ સમયે લોદ્રવા એક સમૃદ્ધિશાળી વિશાળ નગર હતું. કહે છે કે, તેમાં પ્રવેશ કરવાના બાર મોટા દરવાજાઓ હતા, એના ધ્વંસાવશેષો આજે પણ જેસલમેરથી ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશાએ ૧૦ માઈલના ઘેરાવામાં વિખરાયેલાં પડ્યાં છે. મહમદ ઘોરીએ કરેલા સંહારમાં જૈનોએ બંધાવેલું અસલનું ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ ભરખાઈ ગયું હતું.

લોદ્રવાના મંદિરના ગર્ભદ્વારમાં ડાબી બાજુએ ૨૨"×૨૭" ઈંચનો એક શતહલ પદ્મયુક્ત ચંત્ર છે, તેનાથી સૂચિત થાય છે કે, પ્રાચીન કાળમાં અહીં સગર નામે રાજ હતો. તેના જે પુત્રો પૈકી એકનું નામ શ્રીધર અને બીજાનું નામ રાજધર હતું. એ બંને ભાઈઓએ જૈનધર્મ અંગીકાર કરીને અહીં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. રાજકીય વિપ્લવમાં એ નાશ પામ્યું. એ ચંત્રથી જણાય છે કે, એ પછી શ્રેષ્ઠી ખીમસીએ જિનભવન કરાવ્યું એ વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

શ્રીમલ્લોદ્રપુરે જિનેશભવનં સત્કારિતં ધીમસી: | ત:પુત્રસ્તદનુક્રમેણ સુકૃતી જાત: સુત: પૂનસી ||૩||

લોદ્રપુરમાં શ્રેષ્ઠી ખીમસીએ જિનભવન કરાવ્યું તે પછી તેના પુત્ર પૂનસી અને તે પછી પણ એ જુલ્હુ યતાં સં. ૧૬૭૫ માં તેમના પુત્ર જેસલમેરનિવાસી ધર્મવીર શેઠ થીરુશાહ બહુસાલીએ એ પ્રાચીન મંદિરના પાયા ઉપર નૂતન મંદિર કરાવી, મૂર્તિઓ ભરાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનરાજસૂરિ પાસે કરાવી હતી, જે આજે વિદ્યમાન છે. શ્રીરવિજેઠી નામના કવિએ રચેલા 'લોદ્રપુરી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ સ્તવન'માં આ મંદિરો વિશે સુંદર વર્ણન છે:—

“લ(લો)દ્રપુરિ પાટણ પરગડઉ, જિમ ઉદયાચલ ભાણુ લાલ રે;
સેત્રુજ તીરથની પરધ, મુર(મરુ)ધર દસ મંડાણુ લાલ રે. ૩
તિહાં બધઠા પ્રણુ શોભતા, પૂજઉ ચિત્ત લગાય લાલ રે;
ચઉવિહ દેવ તિહાં મિલી, નિરતિ કરી ગુણુ માય લાલ રે. ૪

જિન મંદી(દિ)ર સામી તજુઉ, જાણે નલણીવિમાણુ લાલ રે;
 મંડપિ મોઢા દેવતા, એતાં જનમ પ્રમાણુ લાલ રે. ૮
 જીરણુ જિણુહર ઉવચઉ, કલિબુગ કરિ(ર)ણી સાર લાલ રે;
 વીર વદ્ધ જિણુસાસણુધ, પુણ્યના બંડાર લાલ રે. ૧૧
 સંવત સોલ પહિતરધ (૧૬૭૫), માગશિર માસ ઉદાર લાલ રે;
 મુકલ પક્ષિ ખારસ દિનધ, જોગ નક્ષત્ર સુભ વાર લાલ રે." ૧૨

અહીં એક વિશાળ કોટમાં આવેલા પાંચ મંદિર પાંચ અનુત્તર વિમાનની આકૃતિનું સ્મરણ કરાવે એવાં જાણ્યાં છે. આ બધાં મંદિરો શેઠ થીરુશાહે બંધાવ્યાં છે.

૧. તેમાં વચ્ચેનું શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મોટું મંદિર મુખ્ય છે, તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા શ્યામવર્ણી છે? ને તેના ઉપર આ પ્રમાણે લેખ જોવાય છે:—

“શ્રીલોદ્રવનગરે શ્રીવૃહત્સ્વરતરગચ્છાધીશૈઃ સં૦ ૧૬૭૫ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૨ ગુરૌ માંડશાલિકશ્રીમલ્લમાર્યાં ચાંપલદેપુત્રત્ત-
 ચાહરુકેન માર્યાં કનકાદેપુત્ર હરરાજ-મેઘરાજાદિયુતેન શ્રીચિતામણિપાર્શ્વનાથર્ષિભંબં કા૦ પ્ર૦ મ૦ યુગપ્રધાન શ્રીજિનસિંહસૂરિપદ્મલંકાર
 મ૦ જિનરાજસૂરિભિં [:] પ્રતિષ્ઠિતં ॥ ”

આ પ્રમાણે ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિરનો નવેસર જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૬૭૫ માં શેઠ થીરુશાહે કરાવી આ પ્રાચીન તીર્થનું ગૌરવ ટકાવી રાખ્યું છે. આ મંદિરની વિચિત્ર અને ભવ્ય બનાવટ અત્યંત વિલક્ષણ છે. મંદિરની વ્યવસ્થા આર્ય શૈલીને અનુરૂપ છે. સર્વત્ર હોરી જેન્ટલ શૈલીનો પ્રચુર પ્રયોગ કરેલો છે. મહેરાબોનો અહીં અભાવ છે. મંડપની છત પેનલ્સમાં વિભાજિત કરેલી છે. પ્રવેશદ્વારના તોરણમાં અહીંની કળાનું સૌંદર્ય જાગૃત થઈ જઈ જાય છે. કોર્નિસેજ સ્તંભ અને પ્રત્યેક વિભાગમાં બારીક ખોદાઈનું કામ એવું કરેલું છે કે જેનું શાબ્દિક વર્ણન આપી શકાય એમ નથી. મૂર્તિઓની વિભિન્ન સુદ્રાઓની કેરણી કરવામાં શિલ્પકળાનો ખબનો અહીં ખાલી કરી દેવામાં આવ્યો હોય એમ જણાઈ આવે છે. અહીંના સ્તંભો, છતો અને શિખરનો એકેક પથ્થર નાનકડા મંદિરનું દૃશ્ય જીભું કરી રહ્યો છે. એકબીજાની વધે તેવાં કેટલાંયે સૌંદર્યસર્જનોનો અહીં સમાવેશ કર્યો છે. તોરણ મંદિરનો એક ભાગ હોવા છતાં પોતાના સ્વરૂપમાં એક પૂર્ણ ઈમારત છે. જો આ સુંદર ઈમારતને હઠાવી દેવામાં આવે તો મંદિરનું અર્ધું સૌંદર્ય નષ્ટ થઈ જાય. સૌંદર્ય કરતાં યે મજબૂતી વધારે જોવાલાયક છે.

મુખ્ય મંદિરના આરે ખૂણામાં નાનાં નાનાં પણ શિખરબંધી મંદિરો છે. શેઠ થીરુશાહે પોતાની પત્ની, પુત્ર, પોત્રાદિના પુણ્યાર્થે આ મંદિરો બંધાવ્યાની હકીકત તે તે મંદિરના શિલાલેખમાં આપેલી છે. આરે મંદિરો સં. ૧૬૯૩ માં બંધાયાં છે અને તેમાંના મૂળનાયકની પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૬૭૫ ના લેખો મળે છે.

(૨) દક્ષિણ-પૂર્વના દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીઆદિનાથ ભગવાન, (૩) દક્ષિણ-પશ્ચિમના દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીઅન્વિતનાથ ભગવાન, (૪) ઉત્તર-પશ્ચિમના દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીસલવનાથ ભગવાન, (૫) ઉત્તર-પૂર્વના મંદિરમાં શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાન પધરાવેલા છે. મુખ્ય મંદિરની ડાબી બાજુએ (૬) સમવસરણ ઉપર અષ્ટાપદગિરિ અને તેના ઉપર કલ્પવૃક્ષની મનોહર રચના કરેલી છે. થીરુશાહે સિદ્ધાચલના સંઘમાં જે રથ સાથે લઈ ગયા હતા તે પણ મુખ્ય મંદિરમાં મોજુદ છે.

આ ઉપરથી લગભગ ૧૭મા સૈકા સુધી આ નગરની પૂર જાહોજલાલી હતી. આજે આ ભવ્ય મંદિરો, ૩ ઉપાશ્રયો, ૧ નાની ધર્મશાળા, સિવાય બીજાં થોડાં માણસો જોવાય છે. બાકી બધો પ્રદેશ વેરાન લાગે છે.

★

૧. કહેવાય છે કે, થીરુશાહે સિદ્ધાચલનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો અને સિદ્ધાચલની યાત્રા કરીને પાછા ફરતાં પાટણથી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની જે પ્રતિમાઓ, તેટલા વખતનું સોનું આપીને લાવ્યા હતા; જેમાંની એક મૂળનાયક તરીકે મુખ્ય મંદિરમાં અને બીજી ઉત્તર-પૂર્વના નાના મંદિરમાં વિરાજમાન કરી હતી, તેજ આજે હયાત છે.

૮૩. ઓશિયા

(કોઠા નંબર : ૨૦૮૯)

ઓશિયા સ્ટેશનથી ૧ માઈલ દૂર ઓશિયા નામે ગામ વસેલું છે. પ્રાચીન સમયમાં ઓશિયા મારવાડની રાજધાની પણ બની ચૂક્યું છે. આ ગામની આસપાસ આવેલાં લોહાવટ, તિવરી વગેરે ગામો એ પ્રાચીન નગરના મહોલ્લાઓ હતા, એમ કહેવાય છે. આ ઉપરથી આ નગરનો પ્રાચીન વિસ્તાર અને સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ કરી શકાય તેમ છે.

લોકવાયકા મુજબ શ્રીમાલનગરના રાજા પુજના નાના ભાઈ ઉપલદેવ અને મંત્રી ઊહડે આ નગર વસાવ્યું હતું. ઓસવાળી જમીન હોવાથી તેનું નામ ઉએસ(ઉપકેશ)પુર રાખવામાં આવ્યું. “ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી”થી જણાય છે કે, વીર નિ. સં. ૭૦ (વિ. સં. પૂર્વે ૪૦૦)માં શ્રીપાર્શ્વનાથ સંતાનીય શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ અહીં રાજા સાથે અનેક ક્ષત્રિયોને પ્રતિબોધ કરી ઉપકેશનગરમાં જૈન બનાવ્યા તેથી એ બધા ‘ઓશવાલ’ નામે ઓળખાયા. એટલે ઓશવાલ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિનું આ મુખ્ય નગર છે એમાં શંકા નથી. રાજા ઉપલદેવ અને મંત્રી ઊહડે અહીં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું વિશાળ મંદિર બંધાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીરત્નપ્રભસૂરિ પાસે કરાવી હતી. ‘ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી’માં જણાવ્યું છે કે—

“સપ્તસ્યા વત્સરાણાં ચરમજિનપતેર્મુક્તજાતસ્ય વર્ષે, પચ્ચમ્યાં શુક્લપક્ષે સુરગુરુદિવસે બ્રહ્મણઃ સન્મુહૂર્તે ।
રત્નાત્રાયૈઃ સફલગુણયુતૈઃ સર્વસંધાનુજ્ઞાતૈઃ, શ્રીમદ્વીરસ્ય વિમ્બે ભવશતમથને નિર્મિતેયં પ્રતિષ્ઠા ॥
ઉપકેશે ચ કોરણ્ટે, તુન્યં શ્રીવીરવિમ્બયોઃ । પ્રતિષ્ઠા નિર્મિતા શક્ત્યા, શ્રીરત્નપ્રભસૂરિભિઃ ॥”

આ ઉલ્લેખથી મનાય છે કે, શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ વીર નિર્વાણ સં. ૭૦ માં ઉપકેશપુર અને કોરંટમાં શ્રીવીર ભગવાનના બિંબની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી.

શ્રીહીરઉદ્દયના શિષ્ય શ્રીનયપ્રમોદે સં. ૧૭૧૨માં રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ “ઓસિયા વીર સ્તવન”માં જણાવ્યું છે કે—ઓશિયાના વીરમંદિરની પ્રતિમા મૂળે શ્રીસંપ્રતિ રાજાએ વેળુની બનાવીને તેનું પૂજન કર્યા પછી આશાતનાના ભયે જમીનમાં ભંડારી દીધી હતી. તે મૂર્તિ ૧૧૬૪ વર્ષ સુધી જમીનમાં રહી. પછી ઊહડે જ્યારે ઓશિયા નગર વસાવ્યું અને શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ ઊહડના પુત્રને કોઈ સંકટમાંથી ઉગારતાં ઊહડવંશ અને આખું નગર જૈનધર્મી બન્યું ત્યારે એ મૂર્તિ જમીનમાંથી નીકળી આવી. એ સમયે મૂર્તિને મહાદેવના દેરામાં પધરાવવામાં આવી. પછી એક મોટું મંદિર બંધાવી વિ. સં. ૧૦૧૭ના મહાવદિ ૮ના દિવસે એ મૂર્તિને તેમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી. સં. ૧૭૧૨માં રચના કરનાર કવિ કહે છે કે, ૧૭૫૯ વર્ષની આ શુરભૂ-જૂની વીર પ્રભુની પ્રતિમાને બેતાં આનંદ થાય છે.

એક બીજા ‘ઓસવાલ ઉત્પત્તિ’ શીર્ષક હસ્તલિખિત પત્રમાં જણાવ્યું છે:—

“X X કહડ ઓસિયાં વમાઈ । સંવત્ ૧૦૧૧ દસૈ દ્યારાંત્તરૈ ઓમીયા માતા મુપ્તસન્ન થઈ ઓસવંસની થાપના કીર્તી ।
સં ૧૦૧૭ તરૈ શ્રીવીરપ્રાસાદ ઓહડસા કરાવ્યો. તે આજ વર્તમાનકાલે તીર્થ લઈ । દેહરાની પ્રસસ્તમાંદિમુ વિસ્તર લિલ્યો છઈ ।
ધર્મરાજસૂરિ મદ્યારકના પ્રતિબોધ્યા इति शेठ ५ ॥”

ઉપરના સ્તવનમાં અને આ બીજા જૂના પાનાના ઉલ્લેખથી જણાય છે કે, વિ. સં. ૧૦૧૭માં અહીં મહાવીર ભગવાનનું મંદિર બન્યું, એ હકીકત એકસરખી મળે છે. પ્રથમના ઉલ્લેખમાં પ્રતિમાને સંપ્રતિકાલીન બતાવી છે એટલી વિશેષતા છે પરંતુ ઓશિયા ક્યારે વસ્તું એની સાલ આપી નથી. બંને ઉલ્લેખોથી જણાઈ આવે છે કે, લગભગ એ સમયમાં જ ઓશિયાનગર વસ્તું.

આ હકીકતને મૂતા નેણસી પોતાની ‘નેણસીરી ખ્યાત’માં આ રીતે અનુસરતાં કહે છે:—

“ऊपरलाई किराडू छोड ओसियाँ वासियो, सचियाय प्रसन्न हुई, मान् वतायो, ओसियाँमें देहरो करायो ॥”

૧. શ્રીકકસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૬૩માં રચેલા “નાભિનંદન બિનોદ્ધાર પ્રબંધ” પ્રસ્તાવ: ૨. શ્લોક: ૧૮૫-૧૮૭માં પણ આ જ હકીકત રીતે ઉલ્લેખી છે.

આ બધા ઉલ્લેખો પૈકી પ્રથમના 'ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી'ના વીર નિર્વાણ સં. ૭૦ અને તે પછીના ઉલ્લેખો વચ્ચે ઓશિયા નગર અને તેમાંના શ્રીવીર મંદિરને બંધાવ્યાની સાલનો મોટો તક્ષવત પડે છે. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી કહે છે કે—“ઓશવાલ મહાજનોનું આ મૂળ સ્થાન છે. અહીં એક જૈન મંદિર છે, જેમાં વિશાળકાય મૂર્તિ શ્રીમહાવીરસ્વામીની છે. આ મંદિર મૂળમાં સં. ૮૩૦ (સને ૭૮૩)માં લગભગ પડિહાર રાજા વલ્સરાજના સમયમાં બંધાવવામાં આવ્યું હતું. તેની ઉત્તર-પૂર્વમાં માનસ્તાલ છે, જેમાં સં. ૯૫૨ (સને ૮૯૫)નો લેખ છે. પહેલાં આનું નામ 'મેલપુરપટ્ટન' હતું. શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યના શિષ્ય શ્રીરત્નપ્રભાચાર્યે અહીંના રાજા અને પ્રબંધને જૈન ગનાવ્યા.”

આ બધા ઉલ્લેખોમાંથી ઐતિહાસિક સત્ય તારવવું મુશ્કેલ છે. છતાં પં. ઓઝાજીના મતને સ્વીકારી લઈએ તો આ મંદિર નવમા સૈકા જેટલું પુરાણું તો અવશ્ય છે જ. સં. ૧૦૧૭માં આ મંદિરનો સંભવતઃ જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો; એ સમય લગભગના શિલાલેખો પણ મંદિરમાંથી મળી આવે છે.

એ પ્રાચીન મંદિર આજે પણ અહીં જિભું છે. તેમાં સમયે સમયે જીર્ણોદ્ધારો થતા રહ્યા છે અને આ સોધશિખરી વિશાળ મંદિર રમણીય દેખાય છે. મૂળનાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુની પ્રતિમા ૨૫ ફીટ જિંચી છે. મંદિરના રંગમંડપમાં વિ. સં. ૧૦૧૩નો શિલાલેખ છે; જેમાં જિન્દક અથવા તેના પુત્ર ભુવનેશ્વર શ્રાવકે ફરીને મંડપ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. સંભવ છે કે, આ જીર્ણ મંદિરનો ઉદ્ધાર તેમણે કરાવ્યો હોય. એ સિવાય અહીં સં. ૧૦૩૫, સં. ૧૦૮૮, સં. ૧૨૩૪, સં. ૧૨૫૬, સં. ૧૩૩૮, સં. ૧૪૬૨, સં. ૧૫૧૨, સં. ૧૫૩૪, સં. ૧૫૩૬, સં. ૧૬૧૨, સં. ૧૬૮૩, સં. ૧૭૫૮ના લેખો મૂર્તિઓ અને સ્તંભોમાંથી મળી આવે છે.^૨ રંગમંડપમાં આવેલા બે તરફના ગોખલાઓમાં ૩૫ ફીટ જિંચી શ્રીઋષભદેવ લગવાનની સપરિકર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. દશમા સૈકા પહેલાંનાં અને જુદી જુદી જાતનાં શિલ્પો મંદિરમાં વિદ્યમાન છે, જે આ મંદિરની પ્રાચીનતાનાં નિદર્શક છે. મુખ્ય મંદિરના સામેના ઝરુખામાં શ્રીગૌતમસ્વામીની શ્વેત આરસની મૂર્તિ છે. મંદિરની ભમતીમાં બંને ખૂણે ચાર-ચાર દેવકુલિકાઓ છે, તે પૈકી એકમાં આચાર્યપ્રતિમા, બીજીમાં અધિષ્ઠાયિકા દેવી, ત્રીજીમાં નાગદેવની મૂર્તિ અને બાકીની દેરીઓમાં તીર્થંકર પ્રતિમાઓ છે.

મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરતી વેળાએ પાયામાંથી એક ખંડિત પાટુકા મળી આવી હતી, તેની ચોકી ઉપર સં. ૧૧૦૦નો લેખ છે. પાસેની ધર્મશાળાનો પાયો ખોદતાં શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનની ધાતુપ્રતિમા મળી આવેલી જે અત્યારે કલકત્તામાં નં. ૪૮, ઇન્ડિયન મીરરસ્ટ્રીટ, ધરમતલામાં આવેલા મંદિરમાં વિદ્યમાન છે, તેમાં આ પ્રકારે લેખ છે, જેમાં ઉપકેશ-ઓશિયાનો ઉલ્લેખ ધ્યાન ખેંચે એવો છે:—

“ॐ સંવત્ ૧૦૧૧ ચૈત્ર સુદિ ૬ શ્રીકલ્કાચાર્યશિષ્યદેવદત્તગુરુणा उपकेशीयचैत्यगृहे अश्वयुजचैत्यषष्ठ्यां शांतिप्रतिमा स्थापनीया गांधोदकान् दिवालिका भामुल प्रतिमा इति ॥”^૩

વળી, એક ધાતુપ્રતિમા ઉપર સં. ૧૦૮૮નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“સં ૧૦૮૮ ફાલ્ગુન વદી ૪ થી નાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીવામુદેવસૂરિ સંઘ નાનેતિહડશ્રેયાર્થે રાઘવોવ કારિતા ॥”^૪

ગામની પૂર્વોત્તર દિશામાં સન્ધ્યાઈયા માતાનું એક મંદિર છે, જે નાની પહાડી ઉપર કિલ્લા જેવું દેખાય છે, કહે છે કે, ઉપકેશપુર વસ્તુ એ સમયે રાજા ઉપલદેવે એ બંધાવ્યું હતું; જેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનની પ્રતિમા વિરાજમાન કરી હતી; પરંતુ અહીંથી જૈનોની વસ્તી ઘટી જતાં બીજા લોકોએ એ જિનમૂર્તિ ઉપાડી લઈ એ સ્થાને પાસેના નાના મંદિરમાં બિરાજમાન સન્ધ્યાઈયા માતાની મૂર્તિને સ્થાપન કરી દીધી. દેવળમાં કેટલેક સ્થળે જિનમૂર્તિઓનાં ચિહ્ન જોવાય છે. મંદિરમાંથી સં. ૧૨૩૪, સં. ૧૨૩૬, સં. ૧૨૪૫ના લેખો મળે છે. આ દેવળની પાસે એક નાનો ઉપાશ્રય પણ કોઈ શ્રાવકે બંધાવ્યો હતો.

અહીં આસપાસની ભૂમિ ઉપર અનેક ખંડિયેરા પડેલાં છે, એ ઉપરથી આ નગરની પ્રાચીનતા અને અસલની બહોળલાલીની સાબિતી મળે છે.

૨. આ બધા લેખો “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૧માં સંગ્રહીત થયેલા છે.

૩. “જૈન લેખસંગ્રહ” ભા. ૧, લેખાંક: ૧૩૪.

૪. એજન: લેખાંક: ૭૬૨.

૮૪. પાલી

(કોઠા નં. ૨૦૬૫-૨૧૦૩)

પાલી સ્ટેશનથી પાલી ગામ ૧ માઈલ દૂર છે. રસ્તામાં 'દાદાજીની વાડી' આવે છે, તેમાં એક સુંદર ગુરુમંદિર શોભી રહ્યું છે. આ મંદિરના ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં એકેક તળાવ છે. પૂર્વ દિશામાં એક વાવ આવેલી છે.

પાલી ગામ પ્રાચીન છે. શિલાલેખોમાં આનું 'પલ્લિકા' અથવા 'પલ્લી' નામ મળે છે. વળી, અહીંના નવલખાના મંદિરમાં રહેલા સં. ૧૧૭૮ ના શિલાલેખમાં આ ગામનું પલ્લિકા નામ નોંધેલું હોવાથી આ ગામની પ્રાચીનતાની સાબિતી સાંપડે છે. પલ્લીવાલ ગચ્છ અને પલ્લીવાલ એશવાલો આ ગામના નામ ઉપરથી જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. સંડેરક-ગચ્છીય સમર્થ આચાર્ય શ્રીયશોભદ્રસૂરિની આચાર્યપદવી સં. ૯૬૯ માં આ ગામમાં જ થઈ હતી; એમ 'ઉપદેશ-રત્નાકર' ગ્રંથથી જણાય છે.

અહીં પ્રવેતાંબર જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. ૪ ઉપાશ્રય અને નાની-મોટી ૫ ધર્મશાળાઓ છે. અહીં કુલ ૯ મંદિરો છે.

૧-૨. ગામમાં પ્રવેશતાં જ સ્ટેશનરોડ બલોરી દરવાજા બહાર એક જૈન મંદિર છે જેમાં જુદાં જુદાં બે દેરાસરો આવેલાં છે. એક શિખરબંધી દેરાસરમાં પૂર્વ સન્મુખ શ્રીઋષભદેવ ભગવાન મૂળનાયક છે. આ દેરાસર સં. ૧૯૩૩ માં શેઠ ત્રીરેમલજી બલાઈએ બંધાવ્યું છે. અને બીજું શિખરબંધી શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર શેઠ જસરાજજી ધારીવાલે સં. ૧૯૦૨ માં બંધાવેલું છે.

૩. ગુજરાતી કટલામાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ધાખાબંધી મંદિર સં. ૧૭૦૦ માં શ્રીસધે બંધાવ્યું છે. તેની પાસે જ એક સાધુનો અને બીજો સાધ્વીઓનો ઉપાશ્રય છે.

૪. ઉપર્યુક્ત મંદિરથી કંઈક આગળ જતાં નવલખા દરવાજાની પાસે શ્રીનવલખા પાર્શ્વનાથનું મંદિર સૌથી મોટું અને વિશાળ બાવન જિનાલયવાળું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ભવ્ય અને મનોહર છે. તેના ઉપર સં. ૧૯૮૬ નો લેખ છે. દેરાસરને ફરતી દેરીઓ છે. રંગમંડપમાં સુંદર રચના કરેલી છે. આ મંદિરની પ્રાચીન પ્રતિમાઓ ઉપરથી મળી આવેલા સં. ૧૧૪૪, સં. ૧૧૭૮ અને સં. ૧૨૦૧ ના શિલાલેખથી જણાય છે કે આ મંદિરમાં એ સમયે મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન હતા. એ લેખો આ પ્રકારે છે:—

(૧) "સંવત્ ૧૧૪૪ માઘમુદિ ૧૧ વીરઝઙ્ઙ દેવકુલિકાયાં દુર્લભાજિતામ્યાં શાંત્યામઃ કૃતઃ શ્રીબ્રાહ્મીગચ્છોય શ્રીદેવાચાર્યેન પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥"

(૨) "૧૧૭૮ ફાલ્ગુન સુદિ ૧૧ શનો શ્રીપલ્લિકાં શ્રીવીરનાથમહાચૈત્યે શ્રોમદુ[દ]યોતનાચાર્યમહેશ્વરાચાર્યામ્ના[યે] દેવાચાર્યગચ્છે સાહારમુત પારસમુત તયોર્મધ્યે ધ[જ]દેવમુત દેવચંદ્ર પારસમુત હરિચંદ્રામ્યાં દેવચંદ્રમાર્યા વમુંધરિસ્તસ્યા નિમિત્તં શ્રીઋષભનાથપ્રથમતીર્થકરવિંબં કારિતં ॥ ગોત્રાર્થં ચ મંગલં મહાવીરઃ ॥"

(૩) સંવત્ ૧૨૦૧ જ્યેષ્ઠ(૭) વદિ ૩ રવૌ શ્રીપલ્લિકાયાં શ્રોમહાવીરચૈત્યે મહામાત્યશ્રીઆનંદમુત મહામાત્યશ્રીપૃથ્વીપા-લેનાત્મશ્રેયોર્થે જિનયુગલં પ્રદત્તં ॥ શ્રીઅનંતનાથદેવસ્ય ॥

આ શિલાલેખોથી જણાય છે કે સં. ૧૧૪૪ પહેલાં આ મંદિર બન્યું હશે, ઉપર્યુક્ત શિલાલેખના વર્ષોમાં જીર્ણોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠાઓ થતી રહી અને છેવટે સં. ૧૯૮૬ માં આ મંદિરની દેવકુલિકાઓ બંધાવવાની સાથે મૂળ મંદિરનો પણ જીર્ણોદ્ધાર થયો, જે સમયે શ્રીમહાવીર ભગવાનના સ્થાને મૂળનાયક તરીકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમા બિરાજમાન કરવામાં આવી; આ હકીકત લોહારા જૈન મંદિરના એક શિલાલેખથી જણાય છે. એ સમયથી

આ મંદિર 'નવલખા પાર્શ્વનાથ'ના નામથી પ્રસિદ્ધિમાં આંત્ર્ય હોય એમ લાગે છે. આ મંદિરની દેવકુલિકાઓ ભાદા અને માદાના કલ્યાણ માટે લખમણસુત દેસલે બંધાવી. મૂળમંદિર સહિત બધી દેવકુલિકાઓ (જનપ્રતિમાઓના ત્રિગડાથી મંડિત છે. આ પ્રાચીન મંદિરના કારણે પાલીની તીર્થ જેટલી ખ્યાતિ છે.

૫. અહીંથી દોઢેક ગાઉ દૂર પુનાગિરિ નામની એક ટેકરી છે. આ ટેકરીમાંથી અગાઉ સોનું નીકળતું એવી લોકવાયકા છે. તળેટીથી ૧૭૮ પગથિયાં ચડ્યા પછી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર પૂર્વસન્મુખ શિખરબંધી બનેલું છે. આ દેરાસરને કુરતો પ્રાચીન કોટ છે. સં. ૧૭૦૦ લગભગમાં આ મંદિર બંધાયતું જણાય છે.

૬. ઠેરીઆ દરવાજા બહાર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે.

૭-૮. લોઢારા વાસમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું અને શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં બંને મંદિરો શિખરબંધી છે, જે શ્રીસંઘે સં. ૧૫૦૦ લગભગમાં બંધાવ્યાં છે.

૯. સેવકેના વાસમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૫૦૦ માં બંધાયેલું જણાય છે.

૮૫. ભિન્નમાલ

(કોડા નંબર: ૨૧૧૫-૨૧૨૦)

ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાનીનું મુખ્ય નગર ભિન્નમાલ એક સમયે ખૂબ પ્રસિદ્ધ હતું. આ નગર કોણે વસાવ્યું એનો ઇતિહાસ મળતો નથી પણ લોકસાહિત્યના આધારે આ નગરનું અસ્તિત્વ અતિપ્રાચીન કાળથી હતું એમ જણાય છે. પુરાણોના કથન મુજબ આ નગરનાં ચાર યુગમાં જુદાં જુદાં ચાર નામો હતાં. સત્યયુગમાં તેનું નામ શ્રીમાલ, ત્રેતામાં રત્નમાલ, દ્વાપરમાં પુષ્પમાલ અને કળિયુગમાં ભિન્નમાલ હતું. છેલ્લું નામ ભિલ્લ અને માલ નામથી બંધિત્યોના કારણે પડ્યું એવું ઇતિહાસવિજ્ઞાનું માનવું છે. વસ્તુતઃ શ્રીમાલ ચાર વખત કરતાં વધુ વાર લુંટાયું છે. એને જ યુગની કલ્પનામાં ઘટાવાયું હશે. બીજાં જે નામો કરતાં શ્રીમાલ અને ભિન્નમાલ એ નામો જ લોકપ્રસિદ્ધ રહ્યાં છે. શ્રીમાલમાંથી ભિન્નમાલ નામનો ફેરફાર કોઈ ઘટનાવિશેષને આભારી જણાય છે. શ્રીથી ભિન્ન એવું ભિન્નમાલ એવો સંકેત જ આમાંથી ક્લિત થતો લાગે છે. પરંતુ અહીં એની ચર્ચાને અવકાશ નથી.

લોકસાહિત્યના આધારે આ નગર વિશેની કેટલીક તારીખો 'Bombay Gazetteer' માં નોંધેલી છે, એ મુજબ જગતસ્વામીનું સૂર્યમંદિર સં. ૨૨૨ માં અહીં બંધાયું. સં. ૨૬૫ માં આ નગરનો ભંગ થયો, સં. ૪૯૪ માં આ નગર લુંટાયું, સં. ૭૦૦ માં આ નગર ફરી રચાયું, સં. ૯૦૦ માં ત્રીજીવાર લુંટાયું, સં. ૯૫૫ માં આ નગરનો ફરીથી સંસ્કાર થયો અને ચોદગા સૈકાના આરંભ સુધી એની બહોળલાલી જળવાઈ રહી. આજે તો માત્ર ૧૫૦૦ જેટલાં ઘર (જેમાં ૧૨૦ ભીલોનાં છે) નું નાતું ગામ છે.

આ હકીકત ઉપરથી આ નગર ઉપર ફરી વળેલા ભરતી-ઓટના ચક્રનો ખ્યાલ આવે છે.

જૈન સાહિત્ય આ નગરમાં બની ગયેલી કેટલીક વિશિષ્ટ ઘટનાઓનો નોંધ કરે છે. અહીંના એક જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાંથી સં. ૧૩૩૩ નો શિલાલેખ મળી આવ્યો છે, જેની નોંધ અમે આગળ આપીશું, તેમાં જણાવ્યું છે કે- ભગવાન મહાવીરસ્વામી અહીં શ્રીમાલમાં પધાર્યા હતા. જે કે આ હકીકત ઇતિહાસસંશોધકો આગળ એક નૂતન સમસ્યા ખડી કરે છે; કેમકે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના વિહારક્રમમાં મારવાડ કે ગુજરાત તરફ તેમના આવવાનો કયાંઈ ઉલ્લેખ થયેલો મળતો નથી; એથી આ વિશે ઇતિહાસજ્ઞો જ આતું નિરાકરણ આપે એ જ વધુ યોગ્ય જણાય.

જૈનોના ચૂર્ણિ ગ્રંથોથી જણાય છે કે, વિક્રમની પહેલી શતાબ્દીમાં હયાત શ્રીવજ્રસ્વામીએ શ્રીમાલ તરફ વિહાર કર્યો હતો. સંભવ છે કે, એ સમયે અહીં જૈનોનું પવિત્ર યાત્રાસ્થાન હોય.

એક જૈન પટ્ટાવલીની નોંધથી જણાય છે કે, શ્રીમાલનગરના રાજવીથી અસંતુષ્ટ થયેલા રાજકુમાર સુંદર અને

મંત્રી ઉદ્ધટે શ્રીરત્નપ્રભસૂરિ(વીર નિર્વાણ સં. ૭૦)ના સમયમાં ઓસિયા નગર વસાવ્યું, જેમાં શ્રીમાલનાં અનેક શ્રાવકકુટુંબો આવીને વસ્યાં. બીજા મતે શ્રીમાલના રાજા દેશલે બ્યારે મોટા ધનાઢ્યોને જ પોતાના નગરના કિલ્લામાં રહેવાની પરવાનગી આપી ત્યારે બાકીના લોકોએ રાજાથી અસંતુષ્ટ થઈ દેશલના પુત્ર જયચંદ્રની આગેવાની હેઠળ વિ. સં. ૨૨૩ લગભગમાં આ નગરમાંથી ઉઠાળેા ભરી બીજા સ્થળે વસવાટ કર્યો. એમના વસવાટનું સ્થળ એ જ ઓસિયા નગર પાછળથી ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. આ અને બીજી હકીકતોના સમન્વયથી એટલું તો નિશ્ચિત છે કે લગભગ બીજા સૈકા સુધી આ શ્રીમાલ એક સમૃદ્ધશાળી નગર હતું.

વહીવંચા અને વંશાવલીઓ આ નગરની સમૃદ્ધિનું વર્ણન આપતાં નોંધે છે કે, એટલા પ્રાચીન કાળમાં આ નગર વીશ ગાઉના ઘેરાવામાં હતું. એને ફરતો મજબૂત કિલ્લો હતો. એ કિલ્લાને ૮૪ દરવાજાઓ હતા. એમાં ૮૪ કરોડપતિ શ્રીમંત શ્રાવકો વસતા હતા. ઉપરાંત ૬૪ શ્રીમાળ બ્રાહ્મણો અને ૮ પ્રાગ્વાટ બ્રાહ્મણો કરોડપતિ હતા. સેંકડો સૌધશિખરી મંદિરોથી આ ભૂમિ રમણીય બનેલી હતી.

મોટા વિદ્વાનો પૈકી બ્રહ્મગુપ્ત નામના જ્યોતિષી જેમણે ‘સ્કુટઆર્યસિદ્ધાંત’ની સં. ૬૮૫માં રચના અહીં કરી હતી અને લગભગ એ જ સમયમાં ‘શિશુપાલવધ મહાકાવ્ય’ના કર્તા કવિ માઘ આ ભૂમિમાં જન્મ્યા હતા.

શ્રીજિનદાસ ગણિએ સં. ૭૩૩માં રચેલી ‘નિશીથચૂર્ણિ’માં અહીંના રૂપા નાણાના ચલણની હકીકત આ પ્રકારે આપી છે:—

“ રૂપ્યમયં જહા મિલ્લમાલે વમ્મલતો ” ॥

મતલબ કે, સાતમા-આઠમા સૈકા પહેલાંથી આ નગર ખૂબ સમૃદ્ધિશાળી હતું; જેમાં શ્રાવકોની વિપુલ વસ્તી હતી. જૈન મંદિરો પણ મોટી સંખ્યામાં વિદ્યમાન હતાં. આનું પ્રમાણ શ્રીઉદ્ધતનસૂરિ વિ. સં. ૮૩૫માં પ્રાકૃતમાં રચેલા ‘કુવલયમાલા’ નામના કથાત્રયની પ્રશસ્તિમાં આપે છે. પ્રશસ્તિનો આ ઉલ્લેખ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે:—

“સિવચંદગણી ય મહયરો ત્તિ (?) ॥૫॥

સો જિણવંદણહેઉં કહવિ મમંતો કમેણ સંપત્તો । સિરિમિલ્લમાલણયરમ્મિ સંઠિઓ કવ્પરુક્સ્વોવ્વ ॥ ૬ ॥ ”

—શ્રીશિવચંદ્ર ગણિ મહત્તર વિહાર કરતા કરતા ક્રમશઃ અહીં જિનવંદન નિમિત્તે આવ્યા અને શ્રીભિલ્લમાલ નગરમાં કદપવૃક્ષની જેમ સ્થિર થયા.

આ ઉલ્લેખ આપણને સૂચવી રહ્યો છે કે, સાતમા-આઠમા સૈકાના વચગાળાના સમયમાં અહીંના જિનમંદિરનું પવિત્ર સ્થળ એટલું બધું પ્રસિદ્ધ પામી ચૂક્યું હતું કે જેની યાત્રા કરવા શ્રીશિવચંદ્ર ગણિ બીજાઓની જેમ અહીં આવ્યા અને ધર્મના કદપવૃક્ષની જેમ અહીં જ સ્થિર થયા. એ જ કારણ છે કે, એમના શિષ્ય, પ્રશિષ્યોએ ધર્મની લહાણ કરી આ ગુજરાત દેશને દેવગૃહો-જિનમંદિરોથી રમ્ય બનાવી દીધો; એ વિશે એ પ્રશસ્તિમાં જ આ પ્રકારે ઉલ્લેખ આપ્યો છે:—

“ તસ્સ ય બહુયા સીસા તવવીરિઅવયળલદ્વિસંપળ્લા । રમ્મો ગુજ્જરદેસો જેહિં કઓ દેવહરણ્હિ ॥ ૮ ॥ ”

એ પછી એટલે લગભગ સાતમા સૈકાથી લઈને દશમા સૈકા સુધીમાં થયેલા પ્રભાવશાળી આચાર્યોએ આ નગરમાં પદાર્પણ કરીને આ પ્રદેશને પવિત્ર અને રમણીય બનાવ્યો. તેમ મોટી અનુપમ સાહિત્ય કૃતિઓથી સુવસિત બનાવી જૈન ભંડારને ભરી દીધો; જેના પ્રતાપે આજે એ સમયની સમગ્ર સ્થિતિનો ખ્યાલ આપતો ઐતિહાસિક આદર્શ આજની પ્રબલને નવી તાજગી બક્ષે એવો મળી શકે એમ છે.

વિક્રમની આઠમી સદીમાં બિન્નમાલમાં કુલગુરુઓની સ્થાપના થયાના ઉલ્લેખો સાંપડે છે. એ સમયે અહીં ૮૪ ગચ્છના સમર્થ આચાર્યો વિદ્યમાન હતા. અહીંના શ્રીમાલ બ્રાહ્મણો અને પ્રાગ્વાટ બ્રાહ્મણોને શંખેશ્વરગચ્છના આચાર્ય શ્રીઉદ્ધતપ્રભસૂરિએ સં. ૭૬૧માં જૈનધર્મી બનાવ્યા હતા. સેંકડો સાહિત્ય કૃતિઓના રચયિતા તાર્કિક શિરોમણિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ આ સ્થળમાંથી મોટા ભાગની કૃતિઓ રચવાની પ્રેરણા મેળવી હતી. શ્રીસિદ્ધર્ષિ આચાર્ય પોતાની વિશાળકાય ‘ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા’ની રચના વિ. સં. ૯૬૨માં અહીં જ કરી હતી. શ્રીસિદ્ધર્ષિની જેમ

વીરગણિએ પોતાના જન્મથી અને પાંડિત્યથી આ નગરને પવિત્ર કર્યું હતું. આ વીરગણિએ ગૂર્જરનરેશ ચામુંડરાજને પોતાની માન્નિક શક્તિથી આશ્ચર્યચકિત કર્યો હતો.

લગભગ દશમા-અગિયારમા સૈકામાં આ નગરમાંથી ૧૮૦૦૦ શ્રીમાલીઓ ચાલ્યા ગયા અને ગુજરાતની નવી રાજધાની પાટણ અને તેની આસપાસના ગામડાંઓમાં જઈને વસ્યા. આ રીતે ભિન્નમાલની સમૃદ્ધિનો પ્રવાહ ગુજરાત તરફ વળ્યો અને જોતજોતામાં પાટણ અને ગુજરાત સંપત્તિ અને શક્તિથી સંપન્ન બન્યાં. ટૂંકમાં શ્રીમાલ પાટણને બધી રીતે પ્રેરક થઈ પડ્યું હતું. લગભગ ચૌદમા સૈકામાં આ ભિન્નમાલ ઉપર નમતા પહોરનો સૂર્ય આથમી ચૂક્યો હતો. ઈ. સ. ૧૬૧૧માં નિકોલસ ઉફલેટ નામનો અંગ્રેજ વેપારી આ શહેર ફરતા વેરાન બનેલા ૩૬ માઈલના વિસ્તારની અને સુંદર ટાંકાવાળા કિલ્લાની વાત કરે છે. આજે પણ ભિન્નમાલથી ૫-૬ માઈલ દૂર ઉત્તર તરફ બાલોરી દરવાજો, પશ્ચિમ તરફ સાચોરી દરવાજો, પૂર્વ તરફ સૂર્ય દરવાજો અને દક્ષિણમાં લક્ષ્મી દરવાજો છે. એ વિસ્તારમાં ઊંચા ટેકરાઓ અને મેદાનમાં ઘાસ ઊગી ગયું છે અને તેમાં જ મકાનના પાયા, ઈંટો, કોરણીવાળા થાંભલા તેમજ મંદિરના કોરણીવાળા પથ્થરો વગેરેનાં ઢગલાબંધ અવશેષો પડેલાં જોવાય છે.

આજે આ સ્ટેશનનું ગામ છે. ગામમાં લગભગ ૪૦૦ જૈનોનાં ઘરો વિદ્યમાન છે. ૨ જૈન ધર્મશાળા, ૨ ઉપાશ્રય અને ૬ જૈન મંદિરો ઊભાં છે.

શહેરની ઉત્તર દિશામાં આવેલી ગજનીખાનની કબરની પાસે એક જૈન મંદિરનું ખંડિયેર પડ્યું છે. તેની મહે-રાખમાં જૈન મૂર્તિ અંકિત છે. પાસેના બકબ તળાવની બીંતમાં સં. ૧૩૩૩ નો મોટો લેખ આ પ્રકારે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ યઃ પુરાત્ર મહાસ્થાને શ્રીમાલે સ્વયમાગતઃ । સ દેવઃ શ્રીમહાવીરો દેવા[દ્વઃ] સુખસંપદ ॥ ૧ ॥
પુનર્ભવમવત્રસ્તાઃ સંતો યં શરણં ગતાઃ । તસ્ય વીરજિનેદ્ર[સ્ય] પૂજાર્થે શાસનં નવં ॥ ૨ ॥
થારાપદ્રમહાગચ્છે પુણ્યે પુણ્યૈકશાલિનાં । શ્રીપૂર્ણચંદ્રસૂ[રી]ણાં પ્રસાદાલ્લિખ્યતે યથા ॥ ૩ ॥

સ્વસ્તિ સંવત્ ૧૩૩૩ વર્ષે ॥ આશ્વિનસુદિ ૧૪ સોમે ॥ અચેહ શ્રીશ્રીમાલે મહારાજકુલશ્રીચાચિગદેવકલ્યાણવિજયિરાજ્યે તન્નિયુક્ત મહં ૦ ગજસીદ્ધપ્રમૃતિપંચકુલપ્રતિપતૌ શ્રીશ્રીમાલદેશવહિકાધિકૃતેન નૈગમાન્વયકાયસ્થમહત્તમસુમટેન તથા ચેદ્દકર્મસીહેન સ્વશ્રેયસે અશ્વિનમાસીયયાત્રામહાસત્રે અશ્વિનસુદિ ૧૪ ચતુર્દશીદિને શ્રીમહાવીરદેવાય પ્રતિવર્ષે પંચોપચારપૂજાનિમિત્તં શ્રીકરણીયપંચસેલહથ-ઢામીનરપાલં ચ મક્તિપૂર્વે સંબોધ્ય તલપદેહલસહહીપદમધ્યાત્ ફરકરહલસહહી એકસત્ક દ્ર ૫ । ૨ સતર્વિશકોપેતપંચદ્રમ્મા સ(ત)થા સેલહથામાવ્યે આઠ ઢાં મધ્યાદ દ્ર ૮ અઘૌ દ્રમ્માઃ ॥ ઉમયં સતર્વિશોપકોપેતત્રયોદશદ્રમ્મા આચંદ્રાર્ક દેવદાયે કારાપિતાઃ ॥ વર્તમાન-પંચકુલેન વર્તમાનસેલહથેન દેવદાયકૃતમિદં સ્વશ્રેયસે પાઠનીચં ॥ ”

આ લેખમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન શ્રીમાલમાં પધાર્યા હતા એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે, જેના વિશે અમે અગાઉ નિર્દેશ કર્યો છે. વળી, સં. ૧૩૩૩ના આસો સુદિ ૧૪ના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે એ સમયના રાજવી ચાચિગદેવે આ મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં પૂજા ભણાવવા માટે ગામના પંચ અને અધિકારીઓ પાસેથી માંડવીની જઠાતમાંથી પ્રતિવર્ષ ૧૩ દ્રમ, ૭ વિશોપક ઉક્ત મંદિરમાં દેવદાન તરીકે આપવાનો ઠરાવ કરાવ્યો. એ સમયે થારાપદ્રગચ્છીય શ્રીપૂર્ણ-ચંદ્રસૂરિ અહીં હતા, જેમના ઉપદેશથી આ દાન અપાયું હતું.

અહીંનાં વિદ્યમાન મંદિરોનો પરિચય આ રીતે જણાય છે:—

૧. શેઠના વાસમાં ભગવાન પાર્શ્વનાથનું શિખરબંધી મોટું મંદિર ઊંચી બેઠક પર બંધાયેલું છે. તેમાં મૂળનાયકની ધાતુમય પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ ગિરાજમાન છે. પરિકર ઉપર સં. ૧૦૧૧ની સાલનો લેખ છે. આ મૂર્તિ ભિન્નમાલ અને નીરતા ગામની વચ્ચેના ખેતરમાંથી મળી આવી હતી. તેની અંબનશલાકા કાઢી કરી હતી એ જણાવ્યું નથી. ધાતુની બીજી ચારેક મૂર્તિઓ ઉપર ખારમીથી અદારમી સદીના લેખો છે.

મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં ઉપર પાષાણના પાટડા પર આ પ્રકારે લેખ વંચાય છે:—

“ શ્રીપાર્શ્વપતે(તયે) નમઃ ॥ સંવત્ ૧૬૭૧ વર્ષે શાકે ૧૫૩૬ વર્તમાને ચૈત્ર સુદિ ૧૫ સોમવારે શ્રીપાર્શ્વનાથદેવલમય્યે શ્રીચંદ્ર-પ્રભમંદિરં કારાપિતં રૂપદ્યાય સહસ્ત્ર ૨૦૧૫૬) સ્વરચાણા જાલોરે સ્વાં પહાડસ્થાન ગજનીસ્થાનસુતરાજ્યે મીનમાલ સોલંકી વીદા રહનેરા દોકડા શ્રીપારસનાથરા દેવકા સ્વરચાણા પ્ર૦ ઉદિમ શ્રીવહ્નીર મીમશાસ્ત્રાવાલા શ્રીભાવચંદ્રશિષ્યમદ્યારકશ્રીવિજયચંદ્રમૂરિવરામ્યાં સલાવટ જસા સોદા દેવા કામ કીધું નામ ઉકેર્યો શ્રો શ્રી ॥ ”

આ લેખથી જણાય છે કે, શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું હતું. મૂળમંદિરના શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ વિશે સં. ૧૬૬૨માં શ્રીપુણ્યકમલ મુનિએ રચેલા “ લિનમાલ સ્તવન ”માં અમત્કારભરી ઘટના આલેખી છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, સં. ૧૬૫૧માં આ મૂર્તિ અને બીજી કેટલીક મૂર્તિઓ જમીનમાંથી મળી આવી હતી, જે મૂર્તિઓને બલોરના ગજનીખાને કબજે કરી હતી. પરંતુ કબજે કરેલી એ મૂર્તિઓના કારણે એ દુઃખી થયો હતો. આખરે એ મૂર્તિઓ તેણે શ્રીસંધને સુપ્રત કરી ત્યારે સં. ૧૬૬૨માં સંઘવી વરજંગ શ્રેષ્ઠીએ અહીં નવચોકડી અને પ્રદક્ષિણાની ભમતીવાળું બંધ્ય મંદિર બંધાવી એ મૂર્તિઓને મોટા ઉત્સવપૂર્વક સ્થાપન કરી હતી. એ પ્રસંગે પુદ્ધ ગજનીખાને જિનમંદિર ઉપર સુવર્ણના ૧૬ કળશો ચડાવ્યા હતા. આ હકીકતનું સમર્થન શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માંથી પણ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ બલોર નયરિ ગજનીખાન, પિસુન વચનિ પ્રભુ ધરિયા વાન;
વરજંગ સંઘવી વરીઉ જામ, પાસ પેખીનિં જિમસ્ત્યું તામ.
સ્વામી મહિમા ધરણેદિ ધર્યા, માની મલિકનિ વળી વસિ કર્યા;
પૂજ પ્રભુમી આપ્યા પાસ, સંઘ ચતુર્વિધ પૂજી આસ.
સ્વામી સેવા તણિ સંયોગિ, પાહુ પરમારનો ટલીઓ રોગ;
સોગ કોસીસાં જિનકુરસિરિ, હેમણાં તિણિ કીધાં ધરિ.
લિનમાલિ ભયભજન નાથ...”

મતલબકે, આ મંદિર સં. ૧૬૬૨માં બંધાયું અને સં. ૧૬૭૧માં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર પણ તેમાં જ બંધાવવામાં આવ્યું; જેમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ પરિકરના હિસાબે સં. ૧૦૧૧ની સાલની પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે; પરંતુ પરિકરમાંની મૂર્તિ એટલી પ્રાચીન જણાતી નથી.

૨. ગાંધી મૂતાના વાસમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર પ્રાચીન છે. સં. ૧૬૩૪માં શ્રીહીરવિજયસૂરિએ એની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. આ મંદિરમાં એક ઊભી અને બે બેઠેલી મૂર્તિઓ લગભગ સાતમા સૈકાની જણાય છે. સિવાય ચાર મૂર્તિઓ શ્રાવક-ગૃહસ્થોની પણ છે.

૩. ગાંધી મૂતાના વાસમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ઘૂમટબંધી નાનું મંદિર છે. મૂળનાયકની ગાદી નીચે આ પ્રકારે લેખ વંચાય છે:—

“ સંવત્ ૧૬૮૩ વર્ષે આષાઠ વદિ ૪ ગુરૌ શ્રીમાલવાસી સા૦ પેમા લેમા શ્રીપાર્શ્વવિંબં કા૦ પ્ર૦ શ્રીવિજયદેવસૂરિભિઃ ॥ ”

—સં. ૧૬૮૩ના આષાઠ વદિ ૪ ને ગુરુવારે શ્રીમાલના રહેવાસી શા. પેમા અને ખેમા નામના શ્રાવકોએ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું જિંબ ભરાવ્યું અને શ્રીવિજયદેવસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

સંભવતઃ આ મંદિર સં. ૧૬૮૩માં બંધાયું હશે. આમાં રહેલી બીજી મૂર્તિઓ લગભગ ૧૫-૧૬મી શતાબ્દીની પ્રતિષ્ઠિત છે.

૪. ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે આવેલા જૂના તપગચ્છના ઉપાશ્રયના ગોખલામાં બહામી વર્ણની એક હાથ ઊંચો શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. તેના ઉપર સં. ૧૮મી નો લેખ છે.

૧. “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” વર્ષ: ૧૩, અંક: ૩.

૫. બબરમાં આવેલા ગણેશચોકમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી નાનું મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથની બદામી વર્ણુની પ્રતિમા ૨ ફીટ ઊંચી બિરાજમાન છે. અહીં પહેલાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાન બિરાજમાન હતા. એ સંબંધી આ મંદિરના મંડપના ડાબા હાથ તરફની બીંતમાં સં. ૧૨૧૨નો લેખ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ શ્રીશ્રુતાય નમઃ સંવત્ ॥ ૧૨૧૨ વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુવાસરે રત્નપુરે મૂપતિશ્રીરાયપાલદેવમુતમહારાજસુવર્ણદેવસ્ય પ્રતિ-
મુજાયમાન—મહારાજાધિરાજમૂપતિશ્રીરત્નપાલદેવપાદપદ્મોપજીવિનઃ પાદપૂજ્યમાંઢારિકવીરદેવસ્ય મહં ૦ દેવદત્ સાદા પાતૂસન્મતિ
મહામાતૃલક્ષણાશ્રેયસે ધાનન્યાસક્રયમહનોયજૂપામિધાના શ્રેયોનિમિત્તં શ્રીઋષભદેવયાત્રાયાં મૂપશ્રીમાન્ માતૃજાગેરવલિનિમિત્તં દત્તં શતમેકં
દ્રમ્માઃ । દેવકમ્લકે પ્રવિષ્ટમત્ર શતસુવર્ણવ્યાજેન ગોવૃષસોલસ્ય લાઘાવતશ્રેયાર્થપ્રવૃદ્ધેન લાઘાસાદાપ્રમૃતશ્રાવકૈર્યેન સેસમલકેન વર્ષ
પ્રતિ દ્ર ૦ ૧૨ દ્વાદશં દેયં સેવાર્થેતિ મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ ”

આ લેખમાંથી કેટલીયે ઐતિહાસિક વિગતો પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં તેો માત્ર આ ઋષભદેવ મંદિર સં. ૧૨૧૨માં બંધાયું એ મુખ્ય હકીકત બાણ્યા પછી અત્યારના મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા જીર્ણોદ્ધાર સમયે પ્રતિષ્ઠિત થઈ એટલું નિર્ણયિત થાય છે.

૬. બુધવાસમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું ઘર દેરાસર છે. કહેવાય છે કે, આ મંદિર ગૂર્જરનરેશ શ્રીકુમારપાળે બંધાયું છે. એ સમયે અહીં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ હતા. પણ એ સમયનો કોઈ લેખ મળતો નથી. આજે મૂળનાયક શ્રીવીરપ્રભુની જે મૂર્તિ બિરાજમાન છે તે સં. ૧૮૭૩માં શ્રીજિનેન્દ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. ખીજી મૂર્તિઓ એ જ સાલના લેખવાળી છે.

ભિન્નમાલથી ૧ માઈલ દૂર પશ્ચિમોત્તર દિશામાં એક નાનું દેવળ છે. તેમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની અતિ-પ્રાચીન ચરણપાદુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે. જૈન-જૈનેતર લોકો આ સ્થળે દર્શનાર્થે આવે છે.

ભિન્નમાલથી ૦૧૧ માઈલ દૂર દક્ષિણ-પશ્ચિમ દિશામાં મજબૂત કોટવાળું એક મંદિર છે, તેમાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચરણપાદુકાઓ વિરાજમાન છે. અહીં પ્રતિવર્ષ કાર્તિક સુદી ૧ ના દિવસે મેળો ભરાય છે.

આ રીતે જૈન દૃષ્ટિએ ભિન્નમાલનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ગૌરવભર્યું છે. ‘સકલતીર્થસ્તોત્ર’માં શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિએ ભિન્નમાલને એક તીર્થ સ્વરૂપ ગણાવ્યું છે.

“ પહ્લી-સંઢેરય-નાળણસુ, કોરિંટ-મિન્નમાલેસુ । વંદે ગુજ્જરદેસે, આહાહાઇસુ મેવાહે ॥ ”

આમ તીર્થ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ આ સ્થળના પ્રાચીન અવશેષો શોધી કાઢવામાં આવે તો ખીજું ઘણું બાણવા જેવું મળી શકે એમ છે.

૮૬. બાડમેર

(કોઠા નંબર : ૨૧૨૧-૨૧૨૭)

જેઠપુરથી સિંધ-ડેરાબાદ જતી (જે. આર.) રેલવેનું બાડમેર સ્ટેશન છે. આ (નવું) બાડમેર જૂના બાડમેરનો નાશ થયા પછી વસેલું છે. પુરાણું બાડમેર અહીંથી ૧૪ માઈલ દૂર વસેલું હતું. એ નગર સત્તરમા સૈકા સુધી આબાદ હતું. તે પછી કોઈ કારણે એ નગરનો ભંગ થતાં ત્યાંના સરદારો બગીરદારો અને શાહુકારો વગેરે ૧૪ માઈલ દૂર આવેલા ‘બાપડાઉ’ ગામમાં આવી વસ્યા. ત્યારથી બાપડાઉ ‘બાડમેર’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું અને અસલનું બાડમેર ‘જૂના’ નામથી ઓળખાવા લાગ્યું, જેનો પરિચય આમાં જ આગળ આપીશું.

બાડમેરમાં ૪૦૦ શ્રાવકોની વસ્તી છે. તેમાંનો મોટો ભાગ અંચલગચ્છીય અને ખરતરગચ્છીય છે. ૪ ઉપાશ્રય, ૩ ધર્મશાળાઓ અને ૭ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. સ્ટેશન તરફના માર્ગે નોરામાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું શિખરખંધી દેવાલય છે. સં. ૧૯૭૫માં બંધાવ્યું છે. આમાં ચિત્રકામ કરેલું છે.
- ૨-૩. પાહરમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં બે મંદિર છે, જેમાંનું એક શિખરખંધી છે જ્યારે બીજું ઘર દેરાસર છે. શિખરખંધી મંદિર સં. ૧૬૦૦માં બંધાવેલું છે.
- ૩-૭. ખાગલમાં ચાર મંદિરો વિદ્યમાન છે. તે પૈકી ૧ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરખંધી મંદિર છે, જે સં. ૧૫૭૫માં બંધાવેલું છે. બાકીનાં ત્રણ ઘર-દેરાસરો છે, જેમાં બે મંદિરો શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં અને એક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું છે, જે વીસમી સદીમાં બંધાવેલાં છે.

જૂના :—

નવા બાહમેરથી ૧૪ માઈલ અને જસાઈ સ્ટેશનથી અગ્નિપૂણામાં ૪ માઈલ દૂર આજે 'જૂના' નામે ઓળખાતું સ્થળ છે એ જ પ્રાચીનકાળનું બાહડમેર નગર છે. પહાડથી ઘેરાયેલા આ નગરને પથ્થરનો મજબૂત કિલ્લો છે, જેનો ઘેરાવો દરેક માઈલનો કહેવાય છે. કૂવા, વાવ, તળાવ, મકાનો અને મંદિરોનાં અનેક ખંડિયેરો પડેલાં છે. આ સમૃદ્ધ નગર ક્યારે અને કેમ ભાંગ્યું એ જાણવા મળતું નથી પરંતુ સત્તરમી સદી સુધી તો એ આબાદ હતું એમ અહીંથી મળેલા જૈન મંદિરોના શિલાલેખોથી જણાય છે.

પ્રાચીન શિલાલેખો અને ગ્રંથોમાં આ ગામનું નામ બાહડમેર કે બાહડમેર નગર તરીકે જોવામાં આવે છે. બાહડ એ પ્રાકૃત શબ્દનો સંસ્કૃત ભાષામાં વાગ્લટ એવો અર્થ થાય છે. વાગ્લટ નામના અનેક પુરુષો થઈ ગયાનું ઇતિહાસથી જાણવા મળે છે, પરંતુ કયા વાગ્લટે આ નગર વસાવ્યું અથવા ક્યારે વસ્યું એનું પ્રમાણ મળતું નથી. શિલાલેખોથી જણાય છે કે, બારમી સદીમાં આ નગર સમૃદ્ધ અને આબાદ હતું. 'વિધિપક્ષ (અંચલગચ્છીય) મોટી પટ્ટાવળી' જે ગુજરાતીમાં છપાઈ છે તેમાં (પૃ. ૨૦૪) જણાવ્યું છે કે—“શ્રીજયપ્રભસૂરિજીએ વિ. સં. ૧૦૦૭માં ભિન્નમાલમાં પરમાર વંશના રાઉત સોમકરજીને, તેના વંશજ સહિત પ્રતિબોધી જૈન બનાવ્યા. વિ. સં. ૧૧૧૧માં મોગલોએ ભિન્નમાલનો નાશ કર્યો ત્યારે તેના (સોમકરજીના) વંશના રાય ગાંગા ભિન્નમાલથી નાસીને બાહડમેર ગયા. ત્યાં પરમાર વંશનો દેવડ રાજા હતો.”

શ્રીક્ષમાકલ્યાણકૃત 'ખરતરગચ્છની (અપ્રકાશિત) પટ્ટાવળી' (પૃ. ૧૨)માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“ઉદ્ધરણમન્ત્રી સકુટુમ્બઃ સ્વરતરગચ્છીયશ્રાવકશ્ચ (સં ૧૨૨૩) વમૂવ । તસ્ય ચ કુલધરનામા પુત્રો જાતઃ યેન બાહડમેર-નગરે ઉત્તંગતોરણપ્રાસાદઃ કારિતઃ ॥”

—વિ. સં. ૧૨૨૩માં ઉદ્ધરજી નામે મંત્રી કુટુંબ સાથે શ્રાવક થયા. તેના પુત્ર કુલધરે બાહડમેર નગરમાં ઉત્તંગ-તોરણ પ્રાસાદ-જૈન મંદિર બંધાવ્યું.

આ ઉલ્લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૧૧૧૧ પહેલાં આ નગર વસી ચૂક્યું હતું. 'ખરતરગચ્છીય ગુર્વાવળી' (અપ્રકાશિત)થી જણાય છે કે, સં. ૧૩૯૧માં શ્રીજિનપદ્મસૂરિ જ્યારે વાગ્લટમેર પધાર્યા ત્યારે ચૌહાણકુલપ્રદીપ રાણા શિખરસિંહ, રાજપુરુષો અને નાગરિકોની સાથે સૂરિજીની સમ્મુખ ગયા અને મહાત્સવપૂર્વક તેમનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

સ્વ. મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીએ ઉત્તંગતોરણ મંદિરનું વર્ણન કર્યું છે,^૧ તેનો સાર ભાગ આ છે:—

ઉત્તંગતોરણપ્રાસાદ-જૈન મંદિર પહાડની ટેકરી ઉપર બનેલું છે, એ મંદિરના કેટલાયે ભાગો તૂટી ગયા છે. છતાં એ જીર્ણોદ્ધાર ભાગે ઉપરથી આ મંદિર કેવું હશે એનું અનુમાન થઈ શકે છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવ ચોકીઓ,

૧. “જૈન” ૧-૩-૩૬ના અંકમાંથી. મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીએ પણ બે-ત્રણ દશકા પહેલાંની તોષ ઉપરથી વર્ણન આપેલું છે. એટલે અત્યારે આ મંદિર કેવી સ્થિતિમાં હશે તે જાણવામાં નથી.

સભામંડપ, શુંગારચોકી, ગૂઢમંડપની બંને બાજુએ બે બે મંડપો, ભમતીના કોટ, શિખર અને ધૂમટોથી યુક્ત હતું. આ મંદિરને 'નવતોરણિયું' મંદિર' પણ કહેતા હતા, એથી જણાય છે કે, નકશીવાળાં નવ તોરણો એમાં વિદ્યમાન હતાં.

મૂળભારા કંઈક ઊંચી ભૂમિકા ઉપર છે. મૂળભારા પાસે પથ્થરોના ઢગલો પડ્યો છે. ગભાગરથી આગળ ત્રણ બાજુએ ત્રણ દરવાજાવાળો ગૂઢમંડપ છે. તેના ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાએના દરવાજાઓથી બહાર એકેક સભામંડપ છે. ગૂઢમંડપમાં ૧૪ થાંભલાઓની બેવડી હાર છે. દરેક સ્તંભના ત્રણ ત્રણ ભાગ છે, જેમાંના વચ્ચે ભાગ મોટો છે. ગૂઢમંડપથી બહાર આવતાં ત્રણ દરવાજાની માફક ત્રણ ભાગ કરેલા છે. એવા ત્રણ-ત્રણ ભાગવાળી બીજી બે હારો છે. એટલે માંડવીની માફક નવ દરવાજા છે અને માથે નવ ધૂમટો-નવચોકીઓ છે. નવચોકીઓથી આગળ પૂર્વ દિશામાં એક મોટો ગોળાકાર સભામંડપ છે. તેમાંના બધા સ્તંભો કેરણીભર્યા છે. ધૂમટોમાં પણ એવી જ કેરણી કરેલી છે. સભામંડપથી આગળ પગથિયાં છે અને ત્યાં એક દરવાજો છે. દરવાજાના ઉપરના ભાગમાં ત્રણ ધૂમટો-ત્રણ ચોકીઓ છે. આ દરવાજાથી આગળ એક બીજો સભામંડપ છે. ત્યાંથી આગળ જતાં બારણું અને પગથિયાં મૂકેલાં છે. તેની આગળ ત્રણ ખંડવાળો મંડપ-ત્રણ ચોકીઓ છે, જેમાં કહેડો છે અને કહેડામાં ત્રણ બાજુએ ત્રણ ગવાક્ષો છે, આ ત્રણ ચોકીવાળા મંડપથી આગળ પગથિયાં છે અને તેની બંને બાજુએ ઓટલા છે. મંદિરના પ્રવેશદ્વારથી લઈને ઠેઠ મૂળભારા સુધી ચાર દરવાજાઓ બનાવેલા છે.

ગભારાનું અને ગૂઢમંડપનું લોચતણિયું એકસરખું છે. ગૂઢમંડપ પછી નવચોકીઓના છેલ્લા વચલા ખંડમાં જ આઠ પગથિયાં છે. બાજુના બંને ખંડોમાં પગથિયાં નથી. સભામંડપ પછી કોઈ વાવમાં ઊતરતા કોઈ એ તેમ નીચાણ ભાગ છે અને તેમાં પગથિયાં મૂકેલાં છે. ત્યાં અને સભામંડપ પછી એકેક બારણું છે. બંને બારણા ઉપરનો ભાગ છતથી ઢાંકેલો છે. છેલ્લા દરવાજા પછીનાં પગથિયાં અને તેની બંને બાજુએના ઓટલા પણ છતથી ઢાંકેલા છે.

લગભગ ત્રણ-ચાર દશકા અગાઉ આ મંદિર જે સ્થિતિમાં હતું તેનું વર્ણન આ પ્રકારે છે: મૂળભારા ઉપરનું શિખર તૂટી ગયેલું છે. મૂળભારાની ત્રણ બાજુની દીવાલો હજી ઊભી છે. પૂર્વ દિશાની દીવાલ અને દક્ષિણ દિશાનું બારણું પડી ગયું છે. મુખ્ય પ્રવેશદ્વારની ઉપરનો ભાગ અને તેની પાસેનાં પગથિયાં અને કેટલાક ધૂમટો વગેરે પડી ગયા છે. બાકીના મોટા ધૂમટો, રંગમંડપો, નવચોકીઓ, ગૂઢમંડપ વગેરેના મંડપો, સ્તંભો, તોરણો અને ઉપરના કેટલાક ધૂમટો વિદ્યમાન છે.

આખું મંદિર ભવ્ય અને વિશાળ, શિલ્પશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ પ્રમાણસર, કેરણીથી કળામય બનેલું હતું એમ જણાય છે. મંત્રી ઉદ્ધરણના પુત્ર કુળધરે સં. ૧૨૨૩માં બંધાવેલા આવા ઉત્તમ પ્રાસાદનો કારીગરીનો પ્રાચીન નમૂનો આપણા કમનસીબે આજે આ રીતે નાશ પામ્યો છે. આ મંદિરના નવચોકીઓના સ્તંભો ઉપરથી સં. ૧૩૫૨નો એક, સં. ૧૩૫૬ના બે અને સં. ૧૬૬૩નો એક-એક ચાર શિલાલેખો આ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે:-

(૧) “ ॐ ॥ સંવત્ ૧૩૫૨ વૈશાખ સુદિ ૪ શ્રીચાહદમેરી મહારાજકુલશ્રીસામંતસિંહદેવકલ્યાણરાજ્યે તન્નિયુક્તશ્રી ૨ કરણે મં ૦ વીરા સેલ [૦] વેલા તુલ [૦] માં. ગિગનપ્રભૃતયો ધર્માક્ષરણિ પ્રયચ્છંતિ યથા । શ્રીઆદિનાથમધ્યે સંતિષ્ટમાનશ્રીવિગ્નમર્દન-ક્ષેત્રપાલશ્રીચંડેરાજદેવયો ઉભયમાર્ગાયસમાયાતસાર્થ ઉપ્દ્ર ૧૦ વૃષ ૨૦ ઉભયાદપિ ઝૂર્વ સાર્થ પ્રતિ દ્વયોર્દેવયો: પાહલાપદે મીમપ્રિય દશ વિશોપકા અદ્વૌર્દેન ગૃહીતવ્યા: । અસૌ લાગા મહાજનેન મ(મા)નિતા ॥ યથોક્તં બહુભિર્વસુઘા મુક્તા રાજભિ: સગરાદિભિ: । યથ્ય યત્ય યદા મૂમી તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ ૧ ॥ ”

(૨) “ ॐ ॥ સંવત્ ૧૩૫૬ કાર્તિકયાં શ્રીયુગાદિદેવવિધિચૈત્યે શ્રીજિનપ્રબોધસૂરિપટ્ટાલંકારશ્રીજિનચંદ્રસૂરિસુગુરૂપદેશેન સા ૦ ગાલ્હણસુત સા ૦ નાગપાલશ્રાવકેણ સા ૦ ગહણાદિપુત્રપરિવૃત્તેન મધ્યચતુષ્ક્રિકા સ્વ ૦ પુત્ર સા ૦ મૂલદેવશ્રેયોર્થ સર્વસંઘપ્રમોદાર્થ કારિતા । આચંદાર્ક નંદતાત્ ॥ શુભં ॥ ”

(૩) “ ॐ ॥ સંવત્ ૧૩૫૬ કાર્તિકયાં શ્રીયુગાદિદેવવિધિચૈત્યે શ્રીજિનપ્રબોધસૂરિપટ્ટાલંકારશ્રીજિનચંદ્રસૂરિસુગુરૂપદેશેન સા ૦ ગાલ્હણસુત સા ૦ રાજદેવસત્પુત્રેણ સા ૦ સલક્ષણશ્રાવકેણ સા ૦ મોકલસિંહ તિહૂણસિંહપરિવૃત્તેન સ્વમાતુ: સા પડમિણિસુશ્રાવિકાયા: શ્રેયોર્થ સર્વસંઘપ્રમોદાર્થ પાર્શ્વવર્તિચતુષ્ક્રિકાદ્વયં કારિતં ॥ આચંદાર્ક નંદતાત્ ॥ શુભમસ્તુ ॥ ”

(૪) “ સંવત્ ૧૬૯૩ વર્ષે મગ(માર્ગ ૦) સુદ(દિ) ૧૦ ષ(સ્વ)રતરગચ્છે પં૦ ગણનંદનગણિભિઃ પં૦ સીરરાજમુનિ પં૦ ગિર-
રાજમુનિ પં૦ હીરાણ(નં)દ્રપ્રમુક્ષસાધુસહિતૈર્યાત્રા કૃતા સંતંથાનધાકારિ (?) ॥ ”

ઉપર્યુક્ત પ્રથમના ત્રણ શિલાલેખોથી જણાય છે કે, આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીઆદિનાથ ભગવાન હતા. સં. ૧૩૫૨ના પહેલા લેખથી આ મંદિરના લાગા સંબંધી હકીકત જાણવા મળે છે. તેમાં ભીમપ્રિય વીશોપક નાણા સંબંધે ઉલ્લેખ છે, જે શુજરાતના સોલંકી ભીમદેવના સમયમાં ચાલતા નાણાનો ખ્યાલ આપે છે. સં. ૧૩૫૬ના બે લેખોમાંથી આ મંદિર વિધિવૈત્ય હોવાનું માલમ પડે છે. સં. ૧૬૬૩ના લેખથી આ મંદિર તીર્થ તરીકે જાણીતું થયું હતું જેની યાત્રાએ ખરતર-ગચ્છીય સાધુઓ આવ્યા હતા.

કિરાડૂ :—

બાઉમેરથી લગભગ ૧૦ માઈલ અને જોધપુરથી હૈદરાબાદ જતી રેલવેના ખડીન સ્ટેશનથી લગભગ ૩ માઈલ દૂર, અત્યારના હાથમા ગામની પાડોશમાં ‘કિરાડૂ’ નામનું પ્રાચીન ગામ છે, એનું અસલનું નામ ‘કિરાતકૂપ’ હતું. અહીં સુંદર શિલ્પકળાના નમૂનાસમાં પાંચ આલીશાન મંદિરો છે; એ પૈકી મોટું મહાદેવનું મંદિર છે, તેના રંગમંડપમાં પેસતાં ચાર શિલાલેખો છે. એ પૈકીનો એક લેખ મહારાજા કુમારપાલના ખંડિયા રાજા આલ્હલુદ્દેવે કરેલું અમારી-જીવવધ ન કરવા સંબંધી આદેશ-શાસન છે. સં. ૧૨૦૬ના મહા વદિ ૧૪ ને શનિવારના દિવસનો એ લેખ છે. આ લેખથી જણાય છે કે, અહીં જૈન મહાજનોનો સારો પ્રભાવ હશે અને જૈન મંદિરો પણ ઘણાં હશે પરંતુ આજે તે ભગ્નાવસ્થામાં છે.

સં. ૧૨૯૩માં શ્રીકણ્ઠસૂરિએ રચેલા “ નાભિનંદનજિનોદ્ધાર પ્રબંધ ”થી જણાય છે કે સં. ૧૩૭૧માં શત્રુજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર શ્રેષ્ઠી સમરસિંહના આઠમા પૂર્વજ નામે વેસટ કિરાતકૂપમાં રહેતા હતા. વેસટના ચોથા વંશજ સહસ્રખળ કિરાતકૂપથી શ્રીમાલ-ભિલમાલમાં જઈને વસ્થા. એટલે લગભગ દશમા સૈકામાં આ જિનમંદિરો અને જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે એમ લાગે છે.

૮૭. મેવાનગર [નાકોડા] વીરમપુર

(કોડા નં. ૨૧૩૭ ૨૧૩૯)

બાલોતરા સ્ટેશનથી દક્ષિણ દિશામાં ૬ માઈલ દૂર મેવાનગર છે, જેને ‘નાકોડા’ નામે લોકો ઓળખે છે. એનું પ્રાચીન કાળનું નામ વીરમપુર અથવા મેવાનગર હતું. વીરમપુરના ઉલ્લેખો શિલાલેખો અને ગ્રંથપ્રશસ્તિઓમાંથી મળી આવે છે.

ચારે બાજુની પહાડીઓની કુદરતી કિલેબંદીથી આ ગામ ઘેરાયેલું છે. આજે અહીં શિખરખંધી ભવ્ય કોરણીવાળાં ત્રણ જિનમંદિરો અને લગભગ ૨૦૦ ચોરડીઓવાળી સં. ૧૬૬૬માં બંધાવેલી એક જૈનધર્મશાળા સિવાય કોઈ જૈનની વસ્તી નથી. એક સમયે આ નાકોડા ગામ સમૃદ્ધ અને આબાદ વીરમપુર નામે નગર હતું. વીરમપુરનું નામ નાકોડા કેમ બન્યું એ વિશે કહેવાય છે કે, વિ. સં. પૂર્વે ત્રીજી શતાબ્દીમાં વીરસેન અને નાકોરસેન નામના બે ભાઈઓએ પોતાના નામ ઉપરથી દશ ગાઉના અંતરે વીરમપુર અને નાકોરનગર નામે બે નગર વસાવ્યાં. એ સમયે વીરમપુરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ ભગવાન અને નાકોરમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં બાવન જિનાલય વિશાળ મંદિરો તેમણે બંધાવ્યાં હતાં અને આર્ય શ્રીસ્થૂલિભદ્રસ્વામીના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

નાકોરનગર તેરમા સૈકાના મધ્યકાળ સુધી તો આબાદ હતું, પરંતુ સં. ૧૨૮૦માં આ નગર પર આલમશાહે ચડાઈ કરી એ સમયે અહીંના મંદિરની મૂર્તિઓને શ્રીસંઘે અગમચેતી વાપરી બે ગાઉ દૂર આવેલા કાલીદહ (નાગહુદ)માં છુપાવી દીધી. ત્યારે ખાલી પડેલું મંદિર જોઈ બાદશાહે તેને ભોંયભેગું કરી દીધું અને આખું નગર વેરાન બનાવી મૂક્યું. લોકો બીજાં ગામોમાં જઈને વસ્થા.

વીરમપુર વિશે મળેલી એક નોંધ જણાવે છે કે, વિ. સં. ૯૦૬માં આ નગરમાં જૈનોનાં ૨૭૦૦ ઘરો આબાદ હતાં. એ સમયે ભાતેરાગોત્રીય શ્રેષ્ઠી હરખચંદે વીરમપુરના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી મૂળનાયક શ્રીચંદ્રપ્રભ ભગવાનની

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” ભા. ૨, લેખાંક: ૩૪૬.

ખંડિત પ્રાચીન જિનમૂર્તિને ભંડારી દર્શ શ્રીમહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ સ્થાપન કરાવી. એ મંદિર અને મૂર્તિ જીર્ણ થતાં સં. ૧૨૨૩માં ફરીથી શ્રીમહાવીરજિનની સ્થાપના કરવામાં આવી. એ પછી થોડા સમયમાં આ મંદિર અચાનક તૂટી પડ્યું ત્યારે શ્રીસંઘે મૂળગભારો અને મંડપ સહિત મૂળ મંદિરને નવેસર તૈયાર કરાવ્યું ને તેમાં નાકોર-નગરની ૧૨૦ મૂર્તિઓ જે કાલીદ્રહ (નાગદ્રહ)માં છુપાવી હતી તે વીરમપુર લાવીને તેમાંથી એક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમાને મૂળનાયક તરીકે સં. ૧૪૨૯માં સ્થાપન કરવામાં આવી. બસ, એ સમયથી આ વીરમપુર નાકોડાને નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

શ્રીમહિમાસુદ્ર નામના કવિએ રચેલા અપ્રસિદ્ધ 'મહેવાનગર સ્તવન'માં આ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારક અને તેમણે કરાવેલા જીર્ણોદ્ધારની સાલ-તિથિ આ પ્રકારે નોંધી છે:—

“ સંવત પનરહ ચોસકુંઠ, અષ્ટમી વદિ વૈશાખ, શનિવાર દિવસ પ્રતિષ્ઠીય, ખરચો ધન કેઈ લાખ. મોરી૦ ૩
ઓશવાલ વંસઠ અતિભલો, છાજહડ ગોત્ર છત્રાલ; જૂઠિલસુત નયણો જકંઠ, સુત સીંહા સુવિલાસ. મોરી૦ ૪
સીંહાસુતન સમધર, સદ્જી તસુ સુતન સાહ સદારંગ; ભાવસોં તેણુ ભરાવીયા, આણુંઠ અતિ ઉછરંગ મોરી૦ ૫ ”

આ સ્તવન ઉપરથી લાગે છે કે, સં. ૧૫૬૪ના વૈશાખ વદિ ૮ ને શનિવારના રોજ ઓશવાલ છાજહડ ગોત્રી શેઠ જૂઠિલના પ્રપોત્ર શેઠ સદારંગે આને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

એ પછી શ્રેષ્ઠી માલશાહ સકલેચાના નાનાભાઈ નાનકજીએ અહીંના રાજપુત્રની હલકી દાનત ભેઈને અગમચેતી વાપરી બધા જૈન કુટુંબોને તૈયાર કરી જેસલમેરની યાત્રાને બહાને સંઘ કાઢ્યો ને આ ગામ ખાલી કરાવ્યું. એ પછી આ ગામની આબાદી તૂટી ગઈ છે.

૧. અહીંના ત્રણ મંદિરો ડુંગરીની વચ્ચે આવેલાં છે. તે પૈકી મૂળનાયક: શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન, વિશાળ અને મનોહર છે. તેમાં મૂળગભારો, ગૂંઠમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૂંગારચોકી ને તેમાં ત્રણ ઝરુખા અને ઉત્તર શિખરબંધી રચના છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨૩ ઈંચની ભવ્ય પ્રતિમા બિરાજમાન છે અને બંને તરફની મૂર્તિઓ ૨૦ ઈંચની છે.

શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય આ મૂર્તિઓ પ્રત્યે શ્રદ્ધાભરી વાણીમાં ઉપદેશ છે કે—

“ ભગતો તીર્થ પાર્શ્વપદુ, જહાં યાત્રી આવે જગત સહુ; મુજને ભવદુ:ખ થકી છોડા, નિત નામ જપો શ્રીનાકોડા. ”

કેટલાક વૃદ્ધોનું કથન છે કે, નાકોડા પાસેની નદીના કિનારે એક પ્રાચીન ખંડિયેર છે. તેમાંથી આ પ્રતિમાઓ મળી આવી છે. મંદિરના દક્ષિણ ભાગમાં પાસે પાસે જ એ મજખૂત ભોંયરાં બનેલાં છે. તેમાં વિક્રમના ૧૨મા સૈકાથી લઈને ૧૭મા સૈકા સુધીની પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે.

આ મંદિરના રંગમંડપ, નંદિમંડપ, ઝરુખા અને ભૂમિગૃહના પાટડા પર કમથ: નીચે મુજબના શિલાલેખો કોતરેલા જોવાય છે, જેમાં રંગમંડપ, ચોકીઓ વગેરે કરાવ્યાના શ્રેષ્ઠીઓના ઉલ્લેખો છે:—

(૧) “ સ્વસ્તિ શ્રીર્જયોમંગલામ્યુદયશ્ચ સંવત્ ૧૬૦૮ વર્ષે શાકે ૧૫૪૪ પ્રવર્તમાને દ્વિતીય આષાઢ સુદિ ૨ દિને રવિવારે રાહલ શ્રીજુગમાલજીવિજયરાજ્યે શ્રીપલ્લકીયગચ્છે મદારકશ્રીયશોદેવસૂરિજીવિજયમાને શ્રીમહાવીરચૈત્યે શ્રીસંઘેન ચતુષ્ક્રિકા કારિતા શ્રીનાકોડાપાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્ । શુભં ભવતુ ઉપાધ્યાય શ્રીકનકશેસ્વરશિષ્ય પં૦ મુમતિશેસ્વરેણ લિખિતં શ્રીલાજહક દેવશેસ્વરજી સંઘેન કારાપિતા । સૂત્રધાર પૂજલભાટજ્ઞાંજ્ઞા ઘટિતા ઉત્ત્રકવરી ॥ ”

(૨) “ સંવત્ ૧૬૮૨ વર્ષે આષાઢ સુદિ ૬ સોમવારે રાહલશ્રીજુગપાલજીરાજ્યે શ્રીપલ્લિગચ્છીયશ્રીસંઘેન શ્રીપાર્શ્વનાથચૈત્યે નંદીમંડપ[:]કારાપિતા(ત:) । ઉપાધ્યાયશ્રીસિંહલિખિતં સૂત્રધાર મેઘા સૂત્ર૦ તારા કારીગર કરમા શુભં ભવતુ શ્રીસંઘસ્ય શ્રિયેસ્તુ ॥ ”

(૩) “ આષાઢાદિ સંવત્ ૧૬૮૧ ચૈત્ર સુદિ ૩ દિને સોમવારે હસ્તનક્ષત્રે વીરમપુરે શ્રીજુગમાલજીવિજયરાજ્યે શ્રીપલ્લિવાલગચ્છે

મદ્યારક શ્રીયશોદેવસૂરિજીવિજયરાજ્યે શ્રીપાર્શ્વનાથજીચૈત્યે શ્રીપલ્લિગચ્છસંઘેન ગવાક્ષત્રયસહિતા સુશોભના નિર્ગમચતુષ્ક્રિકા કારાપિતા ।
 ઉપાધ્યાયશ્રીહરશેખરાણાં પદ્મપ્રમાકરોપાધ્યાયશ્રીકનકશેખર તત્પટ્ટાલંકારોપાધ્યાય શ્રીદેવશેખરસૂરિજી ઉપાધ્યાયકનકશેખરહસ્તરીક્ષિતેન
 ઉપાધ્યાયસુમતિશેખરેણ સ્વહસ્તે લિખિતં । શ્રોઃ । શ્રીયેસ્તુ શ્ર શ્રાવકસંઘસ્ય શુભં ભવતુ । સૂત્રધાર કલાપુત્ર ચતરમના વરજંગ તત્પુત્રસોમા
 વરજંગપુત્ર કલ્યાણપ્રસાદદત્ત મનાપુત્ર સૂ૦ મેઘા સૂ૦ શિવદત્ત હીરા પ્રહલાદ તારા । કારીગર કરમાણ શુભં ભવતુ ॥ ”

(૪) “ સંવત્ ૧૬ આષાઢાદિ ૬૭ વર્ષે માદ્રપદ શુક્રપક્ષે શુક્રવાસરે શ્રીવીરમપુરવરે શ્રીપાર્શ્વનાથમહાવીરભૂમિગૃહે શ્રીપલ્લિવાલ-
 ગચ્છે મદ્યારિકશ્રીયશોદેવસૂરિવિજયરાજ્યે રાઝલ શ્રીતેજસીજીવિજયરાજ્યે કારિતં શ્રીસંઘેન પંડિતસુમતિશેખરેણ લિપિ(પી)કૃતં ।
 સૂત્રધારદાના તત્પુત્ર મના ધન્ના વરજંગેન કૃતં આત્જસોમા મેઘા કલાપુત્ર કલ્યાણ ભાણેજ નાસણ શ્રીપાર્શ્વનાથ મહાવીરજી રક્ષા શુભં
 ભવતુ । શ્રીરસ્તુ ઉપાધ્યાયપદમશેખરવિજયરાજ્યે ॥ ”

એક મૂર્તિ ઉપરનો લેખ આ પ્રમાણે છે—

“ શ્રીકીર્તિરત્નસૂરિ ગુરુમ્બો નમઃ । સંવત્ ૧૫૫૬ વર્ષે જેઠા પુત્રી રોહિણી પ્રણમતિ ॥ ”

આ લેખો ઉપરથી પ્રતીત થાય છે કે સત્તરમા સૈકામાં વીરમપુરના જૈનો મોટે ભાગે પદ્મીવાલગચ્છીય હતા અને તેઓ જ આ મંદિરમાં જીર્ણોદ્ધાર વગેરેનું કાર્ય કરાવતા રહ્યા છે.

૨. શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે જ પાછળના ભાગમાં છે. તેને લોકો ‘ લક્ષ્મીબાઈના મંદિર ’ ને નામે ઓળખે છે. કેમકે શ્રાવિકા લક્ષ્મીબાઈએ આ સૌધશિખરી વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું હતું અને તેમાં મૂળનાયક શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી; એમ અહીંથી મળી આવતા બધા શિલાલેખોથી જાણી શકાય છે. સં. ૧૫૬૮ના વેશાખ સુદિ ૬ને ગુરુવારના રોજ તપાગચ્છીય શ્રીહિમવિમલસૂરિના હાથે શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવી તે પછી સં. ૧૮૬૫માં થયેલા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે બીજા શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે. એ જ મૂળનાયકની સર્વાંગસુંદર પ્રતિમા ઉપા ઈચની સ્વેતલવર્ણી છે. બંને બાજુની મૂર્તિઓ ૨૪૦ ઈચની બદામી વર્ણની છે. આ મંદિરમાંથી મળી આવતો જીર્ણોદ્ધારનો લેખ મુખ્ય મંડપના એક પાટડા ઉપર આ પ્રમાણે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ સંવત્ ૧૮૬૫ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧૩ રવિવારે શ્રીબૃહત્સ્વરત્રગચ્છે જંગમયુગપ્રધાનસકલમદ્યારિકશિરોમણિમદ્યારિકશ્રીશ્રી ૧૦૮ શ્રીશ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીસૂરીશ્વરેણ સકલશ્રીસંઘસહિતેન નાલમંડપનૂતનં કારાપિતં ચૈત્યસર્વેપિ (સર્વચૈત્યેપિ) જીર્ણોદ્ધાર [:] કારાપિતા(તઃ) લિખિતં જેગજ સૂત્રધાર રાયમદ્રજી પુત્ર ઢાલજીકૃતં વાસ જોધપુર શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ ॥ ”

મંદિરની ડાબી બાજુએ સં. ૧૫૬૨માં કરાવેલું મજબૂત ભોંયરું છે, તેમાં ૩૫ જેટલી પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે. મૂળ મંદિર સિવાયના બીજા ભાગો, જેવા કે નવચોકીઓ સં. ૧૫૧૨માં, રંગમંડપ સં. ૧૫૬૮માં, બહારની ચોકીઓ સં. ૧૬૩૨માં બનેલી છે; એમ અહીંના શિલાલેખો જણાવે છે. આ મંદિરમાં દેવદેવીઓનાં સ્વરૂપ દર્શનીય છે.

૩. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર માલશાહ સંકલેચા નામના ઋદ્ધિસંપન્ન ભાવુક શ્રેષ્ઠીએ બંધાવેલું હોવાથી તે ‘ માલાશાહનું મંદિર ’ કહેવાય છે. આ મંદિર બંધાવવામાં કેટલીક કિંવદંતીઓ પણ પ્રચલિત છે. આ મંદિર નાકોડાપાર્શ્વનાથ મંદિરની જમણી બાજુએ સામેના ભાગમાં બચ્ચી બેઠકની આંધળીએ બંધાવેલું છે. મૂળભારો, ખૂદમંડપ, ચોકીઓ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર, ભૂમિગૃહ વગેરેની રચનાવાળું છે. મંડપના બારસાખના પાટડા ઉપર આ પ્રમાણે લેખ બેવાય છે:—

“ સંવત્ ૧૬૧૪ વર્ષે શ્રીવીરમપુરે ॥ શ્રીશાંતિનાથચૈત્યે માર્ગશીર્ષમાસે પ્રથમદ્વિતીયાદિને શ્રીસ્વરત્રગચ્છે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિવિજયરાજ્યે સ શ્રીકવીરમપુરાવધિચૈત્યરાજે પ્રોત્તંગરંગશિખરે નુતદેવરાજે । સૌવર્ણવર્ણવપુષં સુવિશુદ્ધપક્ષે શ્રીશાંતિતીર્થપતિમાકૃતશુદ્ધપક્ષં ॥ ૧ ॥

અર્હતમર્હતગતાંતલતાંતમકત્યા શ્રીશાંતિનામકમર્નંતનિતાંતમકત્યા ।

શ્રીવિશ્વસેનતનુજં ભવતાત્મશક્ત્યા સારંગલક્ષણજિનં સ્મરતામિયુક્ત્યા ॥ ૨ ॥

યસ્યાતીતભવેપ્યકારિ મહતા શકસ્તનામર્ષિણા શ્યેનાકારમૃતા કપોતતનુમૃદરક્ષાપરીક્ષોઽર્હતઃ ।

મોક્તા યોગકયોગચક્રિપદવીસામ્રાજ્યરાજ્યશ્રિયઃ સ શ્રીશાંતિજિનોસ્તુ ધાર્મિકવૃણાં દાતાત્મસંપન્નિયઃ ॥ ૩ ॥

શ્રીશાંતિદેવોવતુ દેવદેવો ધર્મોપદેષ્ટા મુદદાયિસેવઃ ।

નંતાસ્તિ યમ્યાદિમવર્ણનામા રાજોપમાસ્યસ્ય તુ મક્તિનામ ॥ ૪ ॥

શ્રાંધનરાજોપાધ્યાયાનામુપદેશેન પંડિતમુનિમેરુલિલ્લિતં સૂત્રધાર જોધા રંગા ગદા નરસિંહકેન ઉત્કૌરિતાનિ કાવ્યાનિ ચતુષ્કિકા-મૂલપદ્ધકે રાઝલશ્રીમેઘરાજવિજયરાજ્યે શ્રીશાંતિનાથનામિમંડપો નિષ્પન્નઃ ॥ ”

આજે આ મંદિરમાં શ્રેષ્ઠી માલાશાહે સ્થાપન કરેલી મૂર્તિ નથી, પણ પાછળથી એટલે સં. ૧૯૧૦માં તેના સ્થાને નવી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ પ્રતિમા પ્રવેતવર્ણની અને ૩૦ ઇંચની છે. તેની બંને પડખે ૨૪ ઇંચની બે ધવલવર્ણી મૂર્તિઓ શોભી રહી છે. મંદિરની બાજુમાં સં. ૧૬૬૬માં કરાવેલું એક મજબૂત ભોંયરું છે. તેમાં ૨૭ જિનપ્રતિમા અને બીજી ચરણપાદુકાઓ વગેરે છે. શ્રીજિનદત્તસૂરિની આરસની મૂર્તિ અને પટ્ટો વગેરે પણ છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ઉપર લેખ છે, જેમાં માલાશાહે આ મંદિર બંધાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે તેથી એ લેખ નવીન હોવા છતાં ઉપયોગી છે:—

“ સંવત ૧૯૧૦ શાકે ૧૭૭૫ પ્રવર્તમાને માસોત્તમમાસે માધવમાસે ધવલપક્ષે ૫ તિથૌ ગુરુવાસરે મહારાજાધિરાજમહારાજ-તસ્વતસિંહજીજસવંતસિંહજીવિજયરાજ્યે શ્રીપાલીનગરં સકલશ્રીસંઘગાદીમહોચ્છવેનાંજનશલાકા કૃતં(તા) જોધપુરનગરવાસ્તવ્ય શ્રીઓશવંશે મુતાજી અસ્વચંદર્જી તત્પુત્ર મુતા શ્રીલક્ષ્મીચંદર્જી ત૦ મુ૦ શ્રીમુકુદચંદર્જીધર્માનુરાગેણ મહોચ્છવ(વં) કારાપિતં શ્રીમહેવાપરગને શ્રીવીરમપુરનગરમધ્યે શંસ્વવાલેચા માલાશાકારાપિતશ્રીજિનાલયે શ્રીશાંતિનાથર્ષિભં પ્રતિષ્ઠિતં જગદ્ગુરુવિરુદ્ધારકશ્રીસ્વરત્નભાવર્ષ-ગચ્છેશ મ૦ ક્ષમાસૂરિપદે મ૦ શ્રીજિનપદ્મસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં સકલશ્રેયોર્થ ॥ ”

આ રીતે લગભગ સત્તરમી સદી સુધી નાકોડા-વીરમપુરની બહોળલાલી રહી, તે પછી ધસાતું આ નગર નાના ગામડા જેવું બની ગયું. આજે તો માત્ર એની સ્મરણીય વિભૂતિસભી તીર્થની વિદ્યમાનતા શેષ રહી છે.

★

૮૮. જસોલ

(કોડા નંબર : ૨૧૪૭ ૨૧૪૯)

બાલોતરાથી ૨ માઈલ દૂર જસોલ નામે નાનું ગામ છે. લૂણી નદી પર વસેલું છે. ગામ પ્રાચીન છે. એક કાળે અહીં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે એમ લાગે છે. પણ આજે તો માત્ર ૨૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૩ જૈન મંદિરો એના પ્રાચીનકાળના ગૌરવનો ખ્યાલ આપે છે. આ ત્રણ મંદિરો પૈકી [૧] શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર શિખરબંધી છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ સુંદર છે. આ મંદિરના સભામંડપના એક પાટડા ઉપર બે શિલાલેખો છે. તેમાંનો એક આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત ૧૨૪૬ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૨ શ્રીમાન[મદ]દેવાચાર્યગચ્છે શ્રીલેદીયશ્રીમહાવીરમૂલચૈત્યે શ્રે૦ સહદેવસુતેન સોનિગેન આત્મશ્રેયોર્થ સ્તં[મયુગં] પ્રદત્તં ॥ ૨ ॥ ”

—સં. ૧૨૪૬ના કાર્તિક વદિ ૨ ના દિવસે શ્રીદેવાચાર્યગચ્છના શ્રીલેદીય ગામના શ્રીમહાવીરસ્વામીના મૂળ ચૈત્યમાં શ્રેષ્ઠી સહદેવના પુત્ર સોનિગે પોતાના કલ્યાણ માટે બે સ્તંભો કરાવ્યા.

૧. આં શ્રીયતીન્દ્રસૂરિએ આ લેખો લીધલા છે, તેની સાથે ‘પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ’ ભા. ૨માંના લેખાંક: ૪૧૭-૪૨૧ સુધીના લેખો સરખાવતાં ધણે પાડબેઠ લાગે છે. એ લેખો ફરીથી તપાસવા યોગ્ય છે.

બીજો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૧૦ શ્રાવણ વદિ ૭ શ્રીવિજયસિંહેન વાલિગસાસણં પ્રદત્તં લેડિજું રાણી હોઈ સુ જુકો વાલિગુ લેડ કુહાડુ લેડ તહિ કેરિય ગદહ ચહહ..... ॥ ”

—સં. ૧૨૧૦ના શ્રાવણ વદિ ૭ના દિવસે શ્રીવિજયસિંહે વાલિગનું શાસન લખી આમ્યું કે ખેડનો જે રાણો થાય તે વાલિગ લે કે કુહાડો લે તેને ગધેડ ચડવાની ગાળ છે.

જે કે લેખ સ્પષ્ટ નથી પરંતુ આ બંને લેખોથી જણાય છે કે આ લેખવાળો પાટો ખેડ ગામનું મહાવીર ચૈત્ય કોઈ કારણે નષ્ટ થતાં ત્યાંથી અહીં લાવવામાં આવ્યો છે. એ અને ખેડ ગામ વિશેની હકીકત આમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

[૨-૩] એક શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર સં. ૧૮૭૫માં ખરતરગચ્છના સંઘે બનાવ્યું છે અને બીજું શ્રીચંદ્ર પ્રભસ્વામીનું ચતિશ્રી તારાચંદ સં. ૧૮૪૮માં બંધાવ્યું છે. બંને ઘર દેરાસરો છે. આમાં પુસ્તકભંડાર પણ છે.

૮૯. બલોર

(કોડા નંબર : ૨૧૫૦-૨૨૬૬)

બલોર નગર એરણુપુરા સ્ટેશનથી પશ્ચિમમાં ૩૮ માઈલ અને ભેધપુરથી દક્ષિણ દિશામાં ૭૦ માઈલ દૂર સુકડી નદીના કાંઠે વસેલું પ્રાચીન નગર છે. સોવનગિરિ પહાડની તળેટીમાં એ આવેલું છે.

બલોર નગરનો ઇતિહાસ બાણીએ તે પહેલાં જેની તીર્થ તરીકેની પ્રસિદ્ધિ આજ સુધી જળવાયેલી છે એ સોવનગિરિ-સુવર્ણગિરિ વિશે બાણી લઈ એ.

આ સુવર્ણગિરિનો કનકચલ વગેરે નામેથી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ મળે છે, સુવર્ણવાચી શબ્દો ઉપરથી પણ આ ગિરિનાં નામે કલ્પાયાં છે. આ ગિરિ ઉપર કોટિધ્વજ ધનાઢય લોકો જ વસતા હતા અને ત્યાં ‘ચક્ષવસતિ’ નામે જૈન પ્રાસાદ બંધવામાં આવ્યો હતો એ વિશે લગભગ તેરમી સદીના શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી ‘અષ્ટોત્તરી તીર્થમાલા’માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ કરેલો છે:—

“ નવનવહલકવધણવહ અલહવાસે સુવર્ણગિરિસિંહેરે । નાહડનિવકાલીણં યુગિ વીરં જક્રવવસહોણ ॥ ”

—નવાણુ લાખની સંપત્તિવાળા શેડિયાએને પણ જ્યાં રહેવાને સ્થાન મળતું નહોતું (અર્થાત્—જ્યાં બધા કરોડપતિઓ જ વસતા હતા, એથી એાઈ મૂડીવાળાને ત્યાં સ્થાન મળતું નહિ) એવા સુવર્ણગિરિ શિખર પર નાહડ રાજના સમયમાં (૦નિષકારિયં—એવો પાઠાંતર માનીએ તો—નાહડ રાજએ બંધાવેલા) ‘ચક્ષવસતિ’ નામના પ્રાસાદમાં શ્રીમહાવીર દેવની સ્તુતિ કરેા.

શ્રીમેરુતંગસૂરિની ‘વિચારશ્રેણિ’માં જણાવ્યા પ્રમાણે આ નાહડ રાજ વિક્રમાદિત્યનો ચોથી પેઢીએ થયો હતો, જેનો રાજત્વકાળ વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ હતો, એટલે ‘ચક્ષવસતિ-પ્રાસાદ’નો રચનાકાળ વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ ના વચગાળાનો હશે એમ નક્કી થાય છે.

૧. નાકોડા (નગર)થી ૫ માઈલ દૂર ‘ ખેડ ’ નામનું ગામ છે. મસ્લાનાની રાજવાની અહીં હતી. અહીં એક રણખોડનું મંદિર છે તેની દીવાલમાં જે જૈનમૂર્તિઓ જોવાય છે. જેમાંની ૧ પદ્માસનસ્થ છે જ્યારે બીજી અડ્ડાસનસ્થ છે એટલે એ રણખોડનું મંદિર જૈનમંદિરમાંથી રૂપાંતર પામ્યું છે એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. શ્રીવશીભદ્રસૂરિ આ ખેડનગરથી ઋષભદેવનો પ્રસાદ નાડલાઈમાં લઈ આવ્યા હતા, જે વિશે કહેવાયું છે કે—“ ખેડ નગરથી લાવિયા ઋષભદેવપ્રાસાદ. ” આથી ખેડનગર દશમા સૈકા લગભગમાં વેરાન બન્યું હશે એમ લાગે છે.

ઉપર્યુક્ત ગાથામાંથી એ હકીકતો ફલિત થાય છે. એક તો એ કે, જે કરોડપતિઓ સુવર્ણગિરિ ઉપર વસતા હતા એ મોટે ભાગે જૈન હતા, અને બીજી એ કે, જે કરોડપતિઓ ન હોય એવા લોકો એ ગિરિની નીચે વસેલા નગરમાં રહેતા હોવા ભેદ છે.

આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે, સુવર્ણગિરિ અને તેની નીચે વસેલું જે કોઈ નગર પાછળથી જાળાવિપુર-જલોર નામે યજ્ઞાતિ પામ્યું એ બંને વસાહતો વિક્રમની બીજી શતાબ્દી પહેલાંથી વિદ્યમાન હતી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે. એ બંને સ્થળે પ્રાચીન જિનમંદિરો પણ વિદ્યમાન હતાં જ. આ પ્રાચીન કાળનાં મંદિરોથી જ 'સુવર્ણગિરિ'નો ઉલ્લેખ જૈનોના ગણનાપાત્ર પવિત્ર તીર્થસ્થળોમાં નોંધવામાં આવ્યો છે. 'સકલાહર્તસ્તોત્ર'ના અંતિમ પદમાં જે પ્રસિદ્ધ ગિરિતીર્થો ગણાવ્યાં છે, તેમાં આ સુવર્ણગિરિનો 'કનકાયલ' નામે ઉલ્લેખ કરેલો છે:—

“ લ્યાતોડષ્ટાપદપર્વતો ગજપદઃ સમ્મેતશૈલાભિધઃ, શ્રીમાન્ રૈવતકઃ પ્રસિદ્ધમહિમા શત્રુજ્જયો મણ્ડપઃ ।

વૈમારઃ કનકાચલોડર્બુદગિરિઃ શ્રીચિત્રકૂટાદયસ્તત્ર શ્રીઋષભાદયો જિનવરાઃ કુર્વન્તુ વો મજ્જલમ્ ॥

આવા પવિત્ર તીર્થધામની યાત્રા કરવા જૈનો અને જૈનાચાર્યો અહીં આવતા હતા. તેમના ઉપદેશથી અહીં કેટલાંયે જિનમંદિરો બંધાયાં હતાં અને જૈનાચાર્યોએ આવા પવિત્ર તીર્થના વાતાવરણમાંથી મોટા અંશે રચવાની પ્રેરણા મેળવી હતી.^૧

આજનું જલોર પ્રાચીનકાળે જાળાવિપુર નામે ઓળખાતું હતું. એનો પ્રાચીન ઉલ્લેખ 'કુવલયમાલા' ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાંથી મળે છે. શ્રીદાક્ષિણ્યચિદ્ ઉદ્ધોતનસૂરિએ વિ. સં. ૮૩૫માં જાળાવિપુર નગરમાં શ્રીવીરભદ્ર નામના આચાર્યે બનાવરાવેલા શ્રીઋષભદેવ પ્રાસાદમાં એ ગ્રંથ પૂરો કર્યો હતો. એટલે સં. ૮૩૫ પહેલાં અહીં શ્રીઋષભદેવનું મંદિર વિદ્યમાન હતું અને એ સમયે આ નગર બંધાવ્યાં જિનમંદિરોથી શોભાયમાન અને શ્રાવકોની વસ્તીથી ભરપૂર સમૃદ્ધિશાળી નગર હતું; એ હકીકત તેમણે 'કુવલયમાલા'ની પ્રશસ્તિમાં આ પ્રકારે નોંધી છે તેમાંથી જાણી શકાય છે:—

“ તુંગમલંઘં જિજમવળમળહરં સાવયાલલં ત્રિસમં । જાવાલિપુરં અઘ્ઠાવયં વ અહ અત્યો પુહવીણ ॥ ૧૮ ॥

તુર્ગં ધવલં મળહારિ રચળપસરંતધયવહાડોવં । ઉસહજિર્ણિદાયતળં કરાવિયં વીરમદેળ ॥ ૧૯ ॥

તત્થટ્ટિણ અહ ચોદમીણ ચેત્તસ્સ કળ્હવવસ્મિમ્ । ણિમ્મવિઆ બોહિકરી મળ્વાણં હોડ સળ્વાળ ॥ ૨૦ ॥ ”

શ્રીઉદ્ધોતનસૂરિએ એ પણ જણાવ્યું છે કે, એ સમયે અહીં વત્સરાજ નામે પ્રતિહારવંશી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એનો રાજત્વકાળ સં. ૮૨૬ થી ૮૫૬નો ડો. સ્મીથે નક્કી કરી બતાવ્યો છે, તે 'કુવલયમાલા'ના રચના-સમયનું સમર્થન કરે છે. મતલબ કે, નવમા સૈકામાં આ 'જાળાવિપુર' જેને આજે 'જલોર' નામે ઓળખવામાં આવે છે તે ઉત્તર અવસ્થામાં હતું.

આ ગાથાઓમાંથી આપણને જે શ્રીવીરભદ્રાચાર્યે બનાવેલા જિનમંદિરનો પરિચય મળે છે તે અષ્ટાપદના જેવું હોવાનું જણાવ્યું છે. આખુણા 'સુવર્ણગિરિ' ચૈત્યના સં. ૧૨૬૬ના શિલાલેખથી જણાય છે કે જાળાવિપુરના સુવર્ણગિરિ પર અષ્ટાપદ નામે ચૈત્ય હતું.^૨ એ પરથી અને ઉપર્યુક્ત ૧૮મી ગાથામાં નિર્દિષ્ટ પૃથ્વી પરના એટલે ગિરિ નીચેના જાળાવિપુરમાં જે ઋષભદેવનું મંદિર કરાવ્યું તે 'અષ્ટાપદ' જેવું અર્થાત્ સુવર્ણગિરિ ઉપરના અષ્ટાપદ ચૈત્ય જેવું બનાવ્યું એવો અર્થ ફલિત થતો હોય એમ માનવું છે. મતલબ કે, સુવર્ણગિરિ ઉપર અષ્ટાપદનું ચૈત્ય બન્યું એ પછી નવમા સૈકામાં જાળાવિપુરમાં આદિનાથ ચૈત્ય બન્યું એમ માનવામાં કશી હરકત નથી.

અહીં શહેરના મધ્ય ભાગમાં 'જૂના તોપખાના'ના નામે ઓળખાતી એક મસ્જિદ છે. એમાં પ્રવેશતાં બાવન જિનાલયવાળા વિશાળ મંદિરનો ખ્યાલ આવે છે. તેમાંની સફેદ પથ્થરની દેરીઓ, કોરણીવાળા પથ્થરો અને શિલાલેખવાળા

૧ સં. ૧૦૮૦માં પ્રવેતાપરાચાર્ય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત 'અષ્ટકસંબંધ' ઉપર વિદ્વતા ભરી ટીકા અહીં રચી હતી અને તેમના ગુરુભાઈ શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિએ 'બુદ્ધિસાગર' નામના બ્યાકરણની રચના પણ એ સાલમાં અહીં જ પૂરી કરી હતી.

૨. “ શ્રીઅણ્ડ પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ ” લેખક: ૨૭૬

સ્તંભો, મહેરાઓ, હેરીઓ અને બીંતમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ મસ્જિદ જૈન મંદિરોના પથ્થરોથી બંધાવેલી છે. ડો. ભાંડારકરનું મંતવ્ય છે કે—“ આ કબર ઓછામાં ઓછાં ૪ દેવાલયોની સામગ્રીથી બનાવવામાં આવી છે; જેમાંનું એક તો સિંધુ રાજેશ્વર નામનું હિંદુ મંદિર છે અને બીજાં ત્રણ આદિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામી નામનાં જૈન મંદિરો છે, જેમાંનું પાર્શ્વનાથનું મંદિર તો કિલ્લા ઉપર હતું.”

આ પાર્શ્વનાથનું મંદિર એ જ સુવર્ણગિરિ ઉપર કુમારપાલ નરેશે બંધાવેલું ‘કુમારવિહાર’ નામનું પ્રસિદ્ધ ચૈત્ય હતું. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર ‘ચંદનવિહાર’ નામે ઓળખાતું હતું અને શ્રીઆદીશ્વરનું ચૈત્ય શ્રાવક યશોવીરે બંધાવ્યું હતું.

આ તોપખાનામાંથી સં. ૧૧૯૪, સં. ૧૨૩૯, સં. ૧૨૬૮, સં. ૧૩૨૦ અને સં. ૧૩૨૩ના જુદા જુદા વર્ષોમાં લખાયેલા જૈન શિલાલેખો આજે પણ મળી આવે છે,^૩ તોપખાનાના દીવાનખાનાની ગેલેરીના એક પ્રાચીન લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં. ૧૧૯૪ શ્રીમાલીય શ્રે૦ વીસલસુત નાગદેવસ્તપુત્રો(ત્રા) દેલ્હા સલક્ષણ જ્ઞાંબાલ્યા [:] જ્ઞાંબાપુત્રો વિજાકસ્તેન દેવહ-સહિતેન પિતૃજ્ઞાં શ્રેયોર્થે શ્રીજાવાલિપુરોયશ્રીમહાવીરાજિનચૈત્યે કરોદિ (!) કારિતં । શ્રીશુભં ભવતુ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે શ્રીમહાવીર ચૈત્ય સં. ૧૧૯૪માં કે તે પહેલાં બંધાયેલું હતું. એ પછી સં. ૧૨૬૮નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

‘ સંવત્ ૧૨૨૧ શ્રાજાવાલિપુરીયકાંચનિ [ગ]રિ ગઢસ્યોપરિ પ્રમુહેમસૂરિપ્રવોધિતશ્રીગૂર્જરધરાધીશ્વરપરમાર્હત—ચૌલકચ મહારા[જ]-ધિરાજશ્રી[કુ]મારપાલદેવકારિતે શ્રીપાર્શ્વનાથસત્કમ્ [લ]લિવિવ(વિવ)સહિત શ્રીકુવગવિહારામિધાને જૈનચૈત્યે । સદ્વિધિપ્રવર્તિનાય વૃ[ત્ર]હદ્રગ્લીપ્રવાદીન્દ્રશ્રીદેવાચાર્યાણાં પક્ષે આચંદાર્ક સમર્પિતે ॥ સં૦ ૧૨૪૨ વર્ષે દેસા(શા)ધિપચાહમાનકુલતિલકમહારાજ-શ્રીસમર્ગમહદેવાદેશેન માં૦ પામુપુત્ર માં૦ યશીવીરણ સ[મુ]દ્રિતે શ્રામદ્રાજકુલાદેશેન શ્રીદે[વા]ચાર્યશિષ્યૈઃ શ્રીપૂર્ણદેવાચાર્યૈઃ । સં૦ ૧૨૬૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠ મુ૦ ૧૧ શ્રીપાર્શ્વનાથદેવે તોરણાદીનાં પ્રતિષ્ઠાકાર્યે કૃતે મૂલશિખરં વ(ચ) કનકમયધ્વજાદંડસ્ય ધ્વજારોપણપ્રતિષ્ઠાયાં કૃતાયાં ॥ સં૦ ૧૨૬૮ વર્ષે વીપોત્સવદિને અભિનવનિષ્પન્નપ્રેક્ષામધ્યમંડપે શ્રીપૂર્ણદેવસૂરિશિષ્યૈઃ શ્રીરામચંદ્રાચાર્યૈઃ [:] સુવર્ણમયકલસા(શા)રોપણ-પ્રતિષ્ઠા કૃતા ॥ સુ(શુ)ભં ભવતુ ॥ છ ॥

આ લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૨૨૧ માં શ્રીકુમારપાલ નરેશે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર ગઢ ઉપર બંધાવ્યું. તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવાદી દેવસૂરિએ કરી હતી, એ પછી સં. ૧૨૪૨ માં સમરસિંહની આજ્ઞા મેળવી ભાંડારી પાસુના પુત્ર ભાંડારી યશોવીરે ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. સં. ૧૨૫૬ માં શ્રીદેવાચાર્યના શિષ્ય પૂર્ણચંદ્રસૂરિએ રાજકુલની આજ્ઞાથી એ મંદિરમાં તોરણની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને સં. ૧૨૬૫ માં મૂળશિખર ઉપર સુવર્ણદંડ અને ધ્વજરોપણની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં. ૧૨૬૮ માં નવા બનાવેલા પ્રેક્ષામધ્યમંડપ ઉપર શ્રીપૂર્ણદેવસૂરિના શિષ્ય રામચંદ્રસૂરિએ સુવર્ણમય કળશની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આ લેખમાં નિર્દિષ્ટ શ્રીરામચંદ્રસૂરિએ સંસ્કૃત ભાષામાં ૭ દ્વાત્રિશિકાઓ રચી છે, એ ઉપરથી આ મંદિરની વિશાળતા, ભવ્યતા અને મહત્તાનો ખ્યાલ આવે છે. આ મંદિર બાવન બિનાલયવાળું હતું અને તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ક્ષણવાળી હતી એમ પણ તેમાં જણાવ્યું છે. સં. ૧૨૯૬ ના એક શિલાલેખથી જણાય છે કે, નાગપુરીય લાહડે આ મંદિરની ભમતીમાં એક હેરી કરાવી આદિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વળી, એ જ લેખમાં તેના જ વંશના દેવચંદ્ર શ્રેષ્ઠીએ અષ્ટાપદમાં બે ગોખલા કરાવ્યાની નોંધ આપી છે.^૪

૩. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ :’ ભા. ૨, લેખાંક : ૩૫૧ થી ૩૬૩ માં આ લેખો સંગ્રહાયા છે.

૪. “ શ્રીઅર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ :’, લેખાંક : ૨૭૯; અને ‘ જૈન ’નો રીખમહોત્સવાંક : ૫. શ્રીકલ્યાણવિજયજી—‘ જૈન તીર્થ સુવર્ણગિરિ ’ પૃષ્ઠ : ૪૬.

વળી, એક સંસ્કૃત સ્તોત્ર પરથી જણાય છે કે, આ ગિરિ ઉપર એક ‘કુંકુમરોલ’ નામના પાર્શ્વજિનેશ્વરનું ચૈત્ય હતું.^૫ શહેરની બહાર સડેલાવ નામનું મોટું તળાવ છે. તેના કિનારે આમુંડા માતાનું દેવળ છે. તેની પાસેની એક કુટીમાં એક મૂર્તિ છે, જેને લોકો ‘ચેાસઠ જોગણીની મૂર્તિ’ કહે છે. ખરું જોતાં આ મૂર્તિ કાયોત્સર્ગસ્થ જિનપ્રતિમા છે. તેના અંગ-પ્રત્યંગ ઘસી નાખીને જોગણી જેવી આ મૂર્તિ બનાવી દીધી, જે ઓછું ખેદજનક નથી. તેના પરનો લેખ એ જિનપ્રતિમા હોવાનું પુરવાર કરે છે; એ લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૧૭૫ વૈશાખ વદિ ૧ શનૌ શ્રીજાત્લિપુરીયચૈવ્યે સામંતશ્રાવકેણ વીરકપુત્રેણ ઉવોચનપુત્રશુભંકરપેહડાયાં (?) સહિતેન તત્પુત્રદેવંગદેવધર..... તથા જિનમતિમાર્યા પ્રોચ્છા(ત્સા)હિતેન શ્રીસુવિધિદેવમ્ય સ્વતકે દ્વારં કારિતં ધર્માર્થમિતિ ॥ મંગલં મહાશ્રી: ॥ ”

આ લેખમાં વર્ણવેલું ચૈત્ય સં. ૧૧૭૫ પહેલાં વિદ્યમાન હતું એ આ લેખથી સ્પષ્ટ થાય છે.

મહારાજા ઉદયસિંહના સમયમાં થયેલા શ્રીમાલવંશના શેઠ યશોદેવના પુત્ર શ્રેષ્ઠી યશોવીરે જલોરના આદિનાથ મંદિરનો રમણીય મંડપ સં. ૧૨૩૯ના વૈશાખ સુદિ પને શુરુવારે કરાવ્યો હતો, જે મંડપ શિલ્પકળાનો અદ્ભુત નમૂનો હોઈ તેને જોવા માટે દેશ-પરદેશના સેંકડો પ્રેક્ષકો આવતા હતા. એ મંદિરના સભામંડપના પાટ પરના લેખમાં એ વિશે આ પ્રકારે નોંધ કરી છે:—

“ નાનાદેશસમાગતૈર્નવનવૈઃ જ્ઞીપુંસવગૈર્મુહુર્યસ્યાહો ! રચનાવલોકનપરૈઃ નો તુમિરાસાઘને ।

સ્મારં સ્મારમથો યદીયરચનાવૈચિત્ર્યવિસ્ફુર્જિતં, તૈઃ સ્વસ્થાનગતૈરપિ પ્રતિદિનં સોત્કળ્ઠમાવળ્યંતે ॥ ”^૬

આ યશોવીર ઉદયસિંહ રાજાનો મંત્રી હતો. તે શ્રીમંત અને સત્તાધારી હોવા સાથે દાનેશ્વરી અને શિલ્પ વિદ્યામાં નિષ્ણાત વિદ્વાન હતો. તેણે આખું ઉપર સં. ૧૨૯૨ના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ પ્રસંગે ૮૪ રાણાઓ, ૧૨ મંડલિકો, ૪ મહાધર, અને ૮૪ મોટી જ્ઞાતિઓની મળેલી સભામાં મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલે શેલન સૂત્રધાર દ્વારા નિર્માણ કરાવેલા ‘લુણિગવસતિ’ જેવા શિલ્પકળાવાળા અદ્ભુત ચૈત્યમાંથી ૧૪ ભૂલો બતાવી હતી.^૭ આ સાંભળી શ્રીવસ્તુપાલે યશોવીર મંત્રીની વિદ્યાકુશળતા આદિ ગુણોની ભારે સ્તુતિ કરી હતી.

‘ખરતરગચ્છ શુર્વાવલી’માંથી અહીંના મંદિરો અને પ્રતિષ્ઠા સંબંધે કેટલીક નોંધ મળી આવે છે એ મુજબ: “ ઉદયસિંહના સમયમાં એટલે સં. ૧૩૧૦ વૈશાખ સુદિ ૧૩ને શનિવારે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં શ્રીમહાવીર વિધિચૈત્યમાં રાજા અને પ્રધાન પુરુષોની ઉપસ્થિતિમાં રાજમાન્ય મહામંત્રી જૈત્રસિંહના તત્ત્વાવધાનમાં પાલનપુર, વાગડદેશ આદિના શ્રાવકોએ એકઠા થઈ ચોવીશ જિનાલય આદિની પ્રતિષ્ઠા દીક્ષા આદિ મહોત્સવપૂર્વક કરી હતી. ’

વળી, “ સં. ૧૩૧૬ના મહા સુદિ ૬ના દિવસે રાજા ચાચિગદેવના રાજત્વકાળમાં સ્વર્ણગિરિના શાંતિનાથ મંદિરમાં સ્વર્ણમય ધ્વજાદંડ અને કળશારોપણ કરવામાં આવ્યા હતા. ”^૮

વળી, “ સં. ૧૩૪૨ના જેઠ વદિ ૬ના દિવસે સુપ્રસન્ન સામંતસિંહના સાંનિધ્યથી અનેક જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા અને ઈંદ્રમહોત્સવ થયો હતો. ”

વળી, “ સં. ૧૩૭૧ના જેઠ વદિ ૧૦ના દિવસે જાવાલિપુરમાં કલિકાળકેવલી શ્રીજિનચંદ્રસૂરિની વિદ્યમાનતામાં દીક્ષા અને માલારોપણાદિ ઉત્સવો થયા હતા. તે પછી મલેરછોએ આ નગરનો ભંગ કર્યો. ”

સં. ૧૫૧૨માં પદ્માનાભ નામના કવિએ રચેલા ‘કાન્હડદેપ્રબંધ’ નામના જૂની ગુજરાતીના કાવ્યમાં આ જલોરના ભંગ વિશે સવિસ્તર હકીકત આપી છે.

૫. ‘જૈન સ્તોત્ર સંદોહ;’ ભા. ૨, પૃ. ૧૮૦.

૬. “પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ” ભા.-૨, લેખાંક: ૩૫૧

૭. ‘ઉપદેશસાર-ટીકા” પૃ.

૮. બીલગિયા-બીમપદલીના વર્ણનમાં જણાવેલા ‘શ્રાવકધર્મ પ્રકરણ’ની પ્રશસ્તિના સ્તોકમાં જે જલોર સંબંધી સૂચન છે તેમાં આ સંવત અને તિથિમાં ફેરફાર છે. સં. ૧૩૧૭ના મહા સુદિ ૧૪ની નોંધ એ જ વધુ પ્રામાણિક જણાય છે.

મુસલમાનોએ કરેલા આ આક્રમણમાં અહીંનાં પ્રાચીન મંદિરો કેટલાંક નાશ પામ્યાં અને કેટલાંકને ભારે નુકસાન થયું હતું. કેટલાંક મંદિરોના સુંદર કારીગરીવાળા પથ્થરો અને મંદિરના ભાગો ઊઠાવી લઈ મસ્જિદો બંધાવવામાં ઉપયોગ કર્યો હતો, જેના પુરાવા રૂપે અમે અગાઉ જણાવેલ તોપખાનાવાળી કબર, કિલ્લા ઉપરની મસ્જિદ અને શહેર બહાર આવેલી 'હરજી ખાંડા' ના નામથી ઝોળખાતી મસ્જિદ-આ ત્રણે મસ્જિદો જૈન મંદિરોનો નાશ કરીને બંધવામાં આવેલી છે.

સં. ૧૩૭૧ની સાલ પછી જાલોર પર મુસલમાનો, મેવાડના રાણાઓ, ચહુઆણો અને વિહારી પઠાણોએ રાજ્ય કબ્જું હતું. એ સમયમાં અહીં જૈનોની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ બંધ પડી હોય અને વસ્તી ઓછી થઈ હોય એમ લાગે છે.

સં. ૧૬૫૧માં શ્રીનગર્ષિંગણિયે 'જાલુર નગર પાંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી' નામક તીર્થમાળામાં અહીંની ૪ પોષધશાળાની નોંધ કરી ૫ જિનાલયો અને તેમાં આવેલી મૂર્તિઓની સંખ્યા નોંધી છે. જ્યારે સુવર્ણગિરિ ઉપરનાં ચૈત્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી; સંભવ છે કે એ સમયે ગિરિ ઉપરનાં ચૈત્યો વેરાન દશામાં હોય અથવા ત્યાં તેઓ જઈ શક્યા ન હોય. નગરનાં પાંચ જિનાલયો પૈકી ૧. શ્રીમહાવીર ચૈત્ય, ૨. શ્રીનેમિનાથ ચૈત્ય, ૩. શ્રીશાંતિનાથ ચૈત્ય ૪. શ્રીઆદિનાથ ચૈત્ય, અને ૫. શ્રીપાર્શ્વનાથ ચૈત્ય એ સમયે વિદ્યમાન હતાં.

છેવટે સમ્રાટ અકબરના પુત્ર જહાંગીરના સમયમાં જ્યારે રાઠોડવંશીય મહારાજા ગજસિંહ હતા ત્યારે મુહલ્યોત જયમલજી તેમના મંત્રી હતા. તેમણે સં. ૧૬૮૧માં જાલોરના સુવર્ણગિરિના કિલ્લા ઉપર ૧ મંદિર બંધાવી ૩ મૂર્તિઓને પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી અને અહીંનાં લગભગ બધાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

જયમલની પત્નીઓ સરૂપદે અને સોદાગદેએ કેટલોક મૂર્તિઓ ભરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવી તે મૂર્તિઓ આજે પણ વિદ્યમાન છે. એ સરૂપદેના પુત્ર નેણસી બીજા પુત્રોમાં વધુ નામાંકિત થયો હતો, જેને સં. ૧૭૪૧માં જોધપુરના મહારાજા જસવંતસિંહે (પહેલો) નેણસીને પોતાનો દીવાન બનાવ્યો હતો. આ દીવાનગીરીમાં તેણે ભારે કુશળતા દાખવી હતી. મારવાડનો સૌથી વિશેષ ખ્યાત ઇતિહાસ તેણે 'નેણસીજીરી ખ્યાત' નામે લખ્યો છે, જે માત્ર મારવાડ માટે જ નહિ પરંતુ મેવાડ તથા રાજપૂતાનાનાં બીજાં રાજ્યો માટે પણ આજે ઘણા ઉપયોગી થાય છે.

આટલી આછી નોંધથી વિક્રમના બીજા સૈકાથી લઈને લગભગ ૧૮મા સૈકા સુધી જૈનોએ આ નગરમાં કરેલી પ્રવૃત્તિ, બંધાવેલાં ચૈત્યો, જૈનાચર્યોએ રચેલા ગ્રંથો, જૈન શ્રેષ્ઠીઓએ રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં લીધેલા ભાગની સાથેસાથ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં આપેલા ક્ષણથી અહીંના સ્થાનિક ઇતિહાસનો કંઈક ખ્યાલ આવે છે. આ બધી હકીકતો કહી રહી છે કે, જાલોર જૈન પ્રવૃત્તિનું કેંદ્રધામ હતું.

આજે આ શહેરમાં ૪ ઉપાશ્રયો, ૩ ધર્મશાળાઓ. જ્ઞાનભંડાર, વર્ધમાન વિદ્યાલય, વાચનાલય વગેરે છે. અહીં જૈન મૂર્તિપૂજકોની ૨૦૦૦ માણસોની વસ્તી છે. શહેરમાં બધાં મળીને કુલ ૧૨ જૈન મંદિરો છે.

તપાવાસમાં આવેલાં ૪ મંદિરો પૈકી (૧) શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. (૨) શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર ઘૂમટબંધી છે. આ મંદિરમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિની સં. ૧૬૫૬ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી ગુરુમૂર્તિ છે. (૩-૪) શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીઆદિનાથનાં મંદિરો શિખરબંધી છે. (૫) સૂરજપોળ સામે શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. (૬) ખાનપુરા મહોદ્ધામાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું મંદિર ધાગાબંધી છે. (૭-૮) ખરતરોના મહોદ્ધામાં આવેલાં બે મંદિરો પૈકી એક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે જ્યારે બીજું શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથનું ધાગાબંધી છે. (૯) કોકણિયાવાસમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૪૭ માં બંધાવેલું છે. (૧૦) ભંડારિયોના મહોદ્ધામાં શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૬૬ માં બંધાવેલું છે. (૧૧) બજારમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. (૧૨) શ્રીવર્ધમાન વિદ્યાલયમાં શ્રીમહાવીર ભગવાનનું ઘર-દેરાસર છે; જે સં. ૧૬૯૫ માં બંધાવેલું છે.

પાસે આવેલા સુવર્ણગિરિ ઉપરના કિલ્લામાં આજે ૪ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે. આ કિલ્લો લગભગ ૮૦૦ ગજ લાંબો અને ૪૦૦ ગજ (૧૧ માઈલ લાંબો અને ૦૧૧ માઈલ) પહોળો છે, અને સમતલ ભૂમિથી ૧૨૦૦

AMLA
I.P.K.
HAL
ODN
ITWF
JAMN
JGWA
JAJGA

BARB
AT-
JAMO

VALC

BARA
KASHI
KASHI
I.F.F.

JURIA
LAHUR

YOPER
MANG
MANG

BARUB
C.I. ORA
PHAM
WARE
KARAK
NASK
ECHAK
SHVAI
M.P. SEL
ITWARI
RAHAM
BARAMA

ફીટ ઊંચી ટેકરી પર આવેલો છે. કિલ્લાને આવન ખૂરજ અને ૪ દરવાજા છે. આ દરવાજાઓ સૂરજપોળ, ધૂપોળ, આંધપોળ અને લોહપોળ નામે ઓળખાય છે. એ દરવાજાઓ વટાવીને આપણાં મંદિરો આવે છે.

૧. ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર વિશાળ, ભવ્ય અને રમણીય છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, નવચોકી, વિશાળ સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ઉત્તર શિખરયુક્ત ભવ્ય રચનાવાળું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ૨ હાથ ઊંચી પ્રવેતવર્ણી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૮૧ માં શ્રીવિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાવર્તી શ્રીજયસાગરગણિએ પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો લેખ છે. મંત્રી જયમલે આ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો તે પહેલાં મૂળનાયકની જે પ્રાચીન પ્રતિમા હતી તે બહારના મંડપના એક ગોખલામાં મૂકેલી છે. પ્રાચીન 'ચક્ષવસતિ પ્રાસાદ' તે આ જ મંદિર હતું એમ માનવામાં આવે છે, કેમકે આમાં ગૂઠમંડપ, પ્રેક્ષામંડપ, ઝરુખા વગેરેના ભાગો જીર્ણોદ્ધાર સમયના ભાગે છે પણ પથ્થરો, તેમાંની કોરણી અને મૂળ શિખરનો ભાગ તો પ્રાચીન એટલે તેરમા સૈકા પછીનાં ન હોય એવું પ્રતીત થાય છે. શ્રીકુમારપાલ નરેશે અહીં 'કુમારવિહાર' બંધાવ્યો ત્યારે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. છેવટનો ઉદ્ધાર શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી થયેલો છે.
 ૨. પહાડની ઊંચી ટેકરી ઉપર જે માળનું ચૌમુખજીનું મંદિર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીનેમિનાથ ભગવાન છે. તેની સુમેરુશિખર જેવી રચના છે. તેને 'અષ્ટાપદાવતાર' નામે પણ લોકો ઓળખે છે. 'કુવલય-માલા'ની પ્રશસ્તિમાં જે 'અષ્ટાપદ મંદિર'નું સૂચન છે તે આ જ મંદિર હોવું જોઈએ. મુસલમાનોના હાથે નુકસાન પામવા છતાં તેમાંના મૂળગભારાની કોરણી તેરમા સૈકા પછીની ન હોય એમ લાગે છે. જીર્ણોદ્ધારના સમયે 'ચઉ અઠ દસ દોય' ને બદલે જે માળના ચૌમુખજી બનાવી દીધા હોય એમ જણાય છે. ઉપર અને નીચેના માળમાં ચારે દિશામાં પ્રતિમાઓ ગિરાજમાન છે, જે મોટે ભાગે પ્રાચીન છે. પ્રવેશદ્વારની જમણી બાજુએ અને મૂળનાયકની ડાબી બાજુએ એક સર્વાંગ સુંદર પ્રતિમા વિરાજમાન છે.
- આ મંદિરમાં સં. ૧૯૩૨માં સરકારી તોપખાનું રાખવામાં આવેલું જે શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિજીના પ્રયત્નથી દૂર કરવામાં આવ્યું. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર પણ તેમના જ ઉપદેશને આભારી છે.
૩. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર નાનું પણ રમણીય સામરણ્યયુક્ત છે. શ્રીકુમારપાલ નરેશે બંધાવેલું શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર તો આવન જિનાલયવાળું વિશાળ મંદિર હતું. તેની ભમતીમાં અગાઉ નિર્દિષ્ટ સં. ૧૨૬૬માં ગોખલાઓ બનાવી મૂર્તિઓ પધરાવવામાં આવી હતી. પરંતુ અત્યારનું આ મંદિર તો નાનું છે. વળી, આમાં પ્રાચીન કારીગરીના નમૂના પણ જળવાયેલા નથી. અલબત્ત, એનું શિખર બારમી-તેરમી સદીનાં શિખરો જેવું જણાય છે. સંભવતઃ પ્રાચીન 'કુમારવિહાર'નો સંપૂર્ણ નાથ થતાં તેના બદલામાં આ મંદિર બંધાવ્યું હોય એમ જણાય છે, જે કુમારવિહારના જીર્ણોદ્ધાર રૂપે માની શકાય. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર પણ શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી થયો છે.
 ૪. શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર ધૂમટબંધી છે. તેમાં પાષાણની કુલ ૯ મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે.

અહીં પ્રતિવર્ષ ભાદરવા વદિ ૧૦ અને માઘ સુદિ ૧ના રોજ મેળા ભરાય છે.

૯૦. ભાંડવપુર

(કોઠા નંબર : ૨૧૯૫)

ભિન્નમાલથી ૨૦ માઈલ દૂર ભાંડવપુર અથવા ભાંડવા નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ માંડવપુર હતું એમ કહે છે. પ્રાચીન કાળે આ ગામ મોટું નગર હશે એમ લાગે છે. આજે અહીં એક પણ જૈનની વસ્તી નથી પણ એક વિશાળ જૈનધર્મશાળા, એક ઉપાશ્રય છે અને એક પ્રાચીન જૈનમંદિર છે; જેના કારણે આ સ્થળ તીર્થરૂપે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે.

શિખરબંધી ભવ્ય મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની ૧ હાથપ્રમાણ પ્રાચીન મૂર્તિ છે, તે કંઈક ખંડિત થયેલી છે. આ મંદિરના અંદરના મંડપમાં જમણી બાજુની દીવાલના સ્તંભમાં જૂની લિપિનો એક લેખ છે પણ ખૂબ ઘસાયેલો હોવાથી વાંચી શકાતો નથી; છતાં વાંચી શકાતા અંશ ઉપરથી લાગે છે કે આ મંદિર બારમી સદીમાં બંધાયું હશે, જેની સં. ૧૩૪૦ના પોષ સુદિ ૯ના દિવસે પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. એટલે પ્રાચીન પ્રતિમાનો લેખ થતાં મૂળનાયકની પ્રતિમા બીજેથી લાવીને બિરાજમાન કરેલી છે. સભામંડપમાં છ પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. કુલે ૧૮ પાષાણની અને ૨ ધાતુની પ્રતિમાઓ વિદ્યમાન છે. મંદિરમાં આરસનું કામ મનોહર જણાય છે.

અહીં પ્રતિ વર્ષે કાર્તિકી અને ચૈત્રી પૂર્ણિમાના મેળા ભરાય છે. તેમાં હજારો યાત્રાળુઓ એકઠા થાય છે. જૈનેતર વર્ગ પણ આ પ્રતિમાની બાધા-માનતા રાખે છે અને ભાવથી ભક્તિ કરે છે.

૯૧. ધાંધાણી

(કોઠા નંબર : ૨૨૨૦)

અસારાનાડા સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ દૂર અને જોધપુરથી ૩-૪ માઈલ દૂર ધાંધાણી નામે ગામ છે, જે જૈનોનું તીર્થધામ મનાય છે. આજે અહીં ૧ જિનમંદિર, ૧ ઉપાશ્રય અને ધર્મશાળા સિવાય જૈનોની વસ્તી નથી. સં. ૧૮૫૬માં અહીં જૈનોનાં ૪૦ ઘર હતાં, તે વધીને સં. ૧૯૦૦માં ૧૦૦ જેટલાં થયાં હતાં. એ પછી આજ સુધીના આટલા ટૂંકા ગાળામાં જૈનનું એક પણ ઘર ન દેખાય એ ખરેખર, કાળની એકાએક પરિવર્તનશીલતાનો નમૂનો જ ગણાય. વેપાર-વાણિજ્યની સ્થિતિ ઓસરી જતાં જૈનો બીજાં ગામોમાં વસવાટ કરવા આલ્યા ગયા હશે એમ લાગે છે. પ્રાચીન કાળમાં આ નગર ભારે જાહોજલાલીવાળું હતું એમ અહીંનાં ખંડિયેરોથી પ્રતીત થાય છે. એક મંદિર ખંડિયેરરૂપ આ ભૂમિ ઉપર જ પડ્યું છે, જ્યારે બીજું શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર તળાવની પાસે શાનદાર ભવ્યતા પાથરતું ઊભું છે. આ મંદિર સમતલ ભૂમિથી લગભગ ૭૨ ફીટની ઊંચાઈ પર છે અને તેથી એનું શિખર દૂર દૂરથી દેખાય છે. આ મંદિર વિશે 'વીર વંશાવળી'માં ઉલ્લેખ છે કે—

“ પુનઃ સંપ્રતિયે ઉત્તરદિસ મરુવરિ ધંધાણી નગરી શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામીનો પ્રાસાદ ચિંબ નીપજાવ્યો. ”

આ હકીકતનું સમર્થન કરતાં શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે 'ધાંધાણી પદ્મપ્રભ સ્તવન'માં જણાવ્યું છે કે, સં. ૧૬૬૨ના જેઠ સુદિ ૧૨ના દિવસે દૂધેલા તળાવની પાસે ખોખર દેરાની પાછળ ખોદકામ કરતાં એક ભૂમિગૃહ નીકળી આવ્યું હતું, જેમાંથી ૬૫ પ્રતિમાઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમાં સમ્રાટ સંપ્રતિરાજે ભરાવેલી મૂળનાયક શ્રીપદ્મપ્રભજિનની સ્પરિકર મૂર્તિ હતી અને શ્રીઆર્યસુહસ્તિસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેની પાછળના ભાગમાં વીરનિર્વાણ સં. ૨૭૩ના મહા સુદિ ૯ના દિવસે પ્રતિષ્ઠિત કર્યાનો લેખ પણ તેમણે વાંચ્યો હોવાનું જણાવે છે. બીજી મુખ્ય અર્જુન (સ્વેત) સુવર્ણની પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની હતી, જે સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તે ભરાવી હતી. વાસ્તવમાં આ મૂર્તિઓ મળી હોત તો ભારતીય ઇતિહાસને પલટો આપનારી હકીકત મળી શકત. સંભવતઃ મુસ્લિમ કાળમાં એને ભૂમિમાં બંડારી દીધી હોય એમ લાગે છે, જેનો એજો પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ છે. 'ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી' અનુસાર આ પ્રતિમાઓની પ્રાચીન લિપિને વાંચી રાજસમુદ્ર, જેઓ પાછળથી જિનરાજસૂરિને નામે ખ્યાત થયા, તેમણે વાંચી હતી. આજે આ મંદિરમાં કેવળ ત્રણ મૂર્તિઓ છે. તેમાંથી એક ઉપરના માળે અને એક નીચેના માળમાં મૂળનાયકરૂપે સં. ૧૬૫૮ અને સં. ૧૬૧૪માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. સં. ૯૩૭ની ત્રીજી શ્રીઆદિનાથ પ્રભુનો ધાતુની પ્રતિમા ઉપર શ્રીપૂરણચંદ્રજી નાહરે આ પ્રકારે લેખ વાંચ્યો છે, જે 'જૈન લેખ સંગ્રહ' ભા. ૨ના લેખાંક: ૧૭૦૯માં પ્રગટ થયો છે તે આ પ્રમાણે છે:—

“ નવસુ શતેશ્વન્દ્રાનાં સપત્તું (ત્રિ)શદધિકેશ્વતીતેષુ । શ્રીવચ્છલાંગલીમ્યાં ઝ્યેષ્ઠાર્યામ્યાં પરમમત્તયા ॥
નામેયજિનસ્યૈષા પ્રતિમાષાડા(દા)ર્દ્દમાસનિષ્ણન્ના । શ્રીમતોગ્ણકન્નિતા મોક્ષાર્થ કારિતા તામ્યાં ॥
ઝ્યેષ્ઠાર્યપદં પ્રાત્તૌ દ્વાવપિ જિનધર્મવચ્છલૌ લ્યાતૌ । ઉદ્યોતનમૂર્ગતૌ શિષ્યૌ શ્રીવચ્છલાલદેવૌ ॥
સં ૯૩૭ અષાઢાદ્દે ॥ ”

આ લેખની લિપિ વગેરેનું ખરાબર અવલોકન કરવું જોઈએ. આ સિવાય અહીંથી એક બીજા લેખ મળી આવ્યો છે તે આ પ્રકારે છે:—

“ ઓં ॥ સં. ૧૨૪૧ વૈશાખ સુદિ ૭ અષ્ટમી શ્રીકેલ્હણદેવરાજ્યે તસ્યાત્મજ શ્રીમોહલદેવસ્વમુજ્યમાન ઘંધાણકપદ્મચૈત્યે શ્રીમહા-
વીરદેવવર્ષગતિનિમિત્તં પનાયિય મં. યદુવીરગુણધરેન માંડવ્યપુરોયમંડપિકાયાં દાનમધ્યાત્ દ્રં. ॥ માસં પ્રતિ દાતવ્યા ચંદ્રાર્ક યાવત્ ॥
બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજમિઃ સગરાદિમિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિ[ઃ] તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥
સ્વદત્તં પરદત્તં વા દેવાનાં જો (યો) હરેત્ ધનં । ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ નરકે સ ક્રમિર્ભવેત્ ॥ ”

—સં. ૧૨૪૧ના વૈશાખ સુદિ ૭ના દિને શ્રીકેલ્હણદેવના રાજ્યમાં તેમનો પુત્ર શ્રીમોહલદેવ ઘંધાણકનો અધિકાર અલાવતો હતો ત્યારે ત્યાંના શ્રીમહાવીરદેવના વાર્ષિક ઉત્સવ નિમિત્તે પનાયિય (?) ભં. યદુવીર ગુણધરે માંડવ્યપુરની મંડપિકામાંથી એક (?) દ્રમ્મ દર મહિને આપવાની કબૂલાત આપી.

એ પછી પુરાણોના બે પ્રસિદ્ધ શ્લોકો આપેલા છે. તેમાં લખ્યું છે કે—દેવદાન તરીકે આપેલી વસ્તુનો (ચાહે પોતે આપી હોય કે બીજાએ) જો કોઈ અપહાર કરે તે ૬૦ હજાર વર્ષ સુધી નરકનો કીડા થાય.

આ લેખ ઉપરથી આ મંદિર અને ઘંધાણક ગામનું નામ આપેલું હોવાથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન નિર્ણયિત થાય છે. અને ખારમા સૈકાથી લઈને આ મંદિરની વ્યવસ્થા, પવિત્રતા જાળવવા રાખ્યો અને અધિકારીઓ સાથે આપતા રહ્યાનો ખ્યાલ આવે છે.

મંદિરની આગળ કૂવો છે. તેનાથી આગળ ૫-૬ વિશાળ છત્રીઓ—દેરીઓ બહુ જ સુંદર બનેલી છે. ગામમાં જાગીરદારનો ગઠ અને મહેલ વિદ્યમાન છે. એક બીજું નાનું મંદિર જે ખંડિયેર રૂપ ઊભું છે, તેનું દ્વાર બંધ રહે છે. ખોદકામ કરતાં એક પાષાણની પ્રતિમા મળી આવેલી તે ઉપાશ્રયમાં રાખેલી છે તેના ઉપર આ પ્રકારે લેખ હતો એમ શ્રીઅગરચંદ્રજી નાહટા જણાવે છે:—

“ ॥ ઐં ॥ સંવત્ ૧૪૯૭ વર્ષે માર્ગ સુદિ ૩ શ્રીશાંતિનાથચિંત્તં પ્રતિષ્ઠિતં સ્વરતરગચ્છે શ્રીજિનમદ્સૂરિમિઃ । કારિતે કુકેશવંશે પીપાહગોત્રે મીમાપુત્ર દેહ્યાસુબ્રાવકેન પુત્રઆસાસહિતેન આતૃલાસ્વપુણ્યાર્થે ॥ ”

૯૨. કાપરડા

(કોઠા નંબર : ૨૨૨૭)

જોધપુરથી ૨૨ માઈલ અને પીપાડસીટી સ્ટેશનથી ૮-૯ માઈલ દૂર કાપરડા નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ કર્પટહેડક, કાપડહેડા વગેરે મળે છે. આ ગામ ક્યારે વસ્યું એ બાબતી શકાયું નથી પરંતુ અહીં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ઉન્નત અને વિશાળ મંદિર તારંગામાં કુમારપાલ નરશે બંધાવેલા મંદિરની સમતા ધરાવે છે. ૯૮ ફીટ ઊંચું આ મંદિર ચાર માળનું છે અને કંઈક જીર્ણ થયેલું છે. સં. ૧૬૭૮ માં જૈતારણવાસી ઓસવાલ શેઠ બાણજી ભંડારીએ આ મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી એવો શિલાલેખ મૂળનાયકની પ્રતિમા ઉપર મોજુદ છે. એટલે આ ગામ ૧૭ મા સૈકા કરતાં પ્રાચીન છે, એમાં શક નથી. બાણજી ભંડારીએ આ મંદિર કેવી રીતે બંધાવ્યું એ વિશે આવી લોકવાયકા સંભળાય છે:—

“ રાવ જોધાજી (સને ૧૪૨૭ થી ૧૪૮૯)ના સમયથી ભંડારી મહાજનો મારવાડમાં આવ્યા અને પોતાના સામર્થ્ય ને કુશળતાથી રાજ્યના અધિકારીપદે નિમાયા હતા. અમર ભંડારીના પુત્ર બાણજી ભંડારીને જોધપુરના રાજા ગજસિંહે જૈતારણના અધિકારી નીમ્યા હતા. રાજા કોઈ કારણવશ તેમના ઉપર ગુસ્સે થતાં તેમને જોધપુર ખોલાવવામાં આવ્યા. માર્ગમાં આવતાં તેમણે કાપરડામાં મુકામ કર્યો. જમવાનો સમય થતાં સાથેના માણસોએ તેમને ભોજન કરવા બોલાવ્યા પણ તેમને પ્રભુ મૂર્તિનાં દર્શન કર્યા વિના ભોજન ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા હતી. તેથી તેમણે ના પાડતાં બીજા

બધાને જમી લેવા જણાવ્યું પરંતુ સાથેના માણસોને જંપ ન થયો. ગામમાં શોધ કરતાં એક જૈન યતિજી પાસે મૂર્તિ હોવાની ભાળ મળી. ભંડારી યતિજી પાસે દર્શનાર્થે આવ્યા. તેમણે યતિજીને રાજાની બધી વાત નિવેદન કરી. નિમિત્ત-શાસ્ત્રના બહુકાર યતિજીએ કહ્યું: 'તમને કશી આંચ નહિ આવે, તમે નિર્દોષ છો.' અને બન્યું પણ એમ જ. ભંડારીજી નિર્દોષ ઠર્યા એટલું જ નહિ, રાજવીને તેમના ઉપર બમણું માન ઉપજ્યું. બીજી તરફ ભંડારીજીની યતિજી ઉપર શ્રદ્ધા વધી ગઈ. તેઓ પાછા ફરતાં યતિજીને મળ્યા. યતિજીએ આ ખુશાલીના બદલામાં કાપરડામાં એક જિન-મંદિર બંધાવવા જણાવ્યું અને ભંડારીજીએ યતિજીની મદદથી અહીં જે મંદિર બંધાવ્યું તે આજ સુધી તીર્થધામ બની રહ્યું છે."

"ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ" ભા. ૩ માં શ્રીદયારત્ન મુનિએ સં. ૧૬૬૫ માં રચેલ 'શ્રીકાપડહેડા-રાસ' માં ઉપર્યુક્ત હકીકત નથી આપી પરંતુ આ મંદિરના બંધાવનાર શેઠ ભાણુજી ભંડારી અને તેમના પુત્ર નારાયણ વિશેની હકીકત આલેખી છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, 'શ્રીજિનચંદ્રસૂરિને કાપડહેડામાં ત્રણ બાવળની તળેટીમાં ત્રણ વાંસ ભૂમિની નીચે શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હોવાની ભાળ મળી. તેમણે સં. ૧૬૭૪ ના પોષ વદિ ૧૦ ના દિવસે આ મૂર્તિ પ્રગટ કરાવી ભાણુ ભંડારીને અહીં મંદિર બંધાવવા ઉપદેશ આપ્યો. કવિ કહે છે:—

"ભાનો છાનો નહીં ભુવણિ અદ્ભુત દાન ધનદ અહિનાણુ કિ."

પછી તો શું જોઈએ ? દાનવીરને તો માત્ર ઈશારો જ બસ હતો. થોડા સમયમાં મંદિર તૈયાર થતાં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, એ વિશે કવિ નોંધે છે કે:—

"સંવત સાલે પચોતરે સુદિ હુતિય મગસિર તિમ માસ કિ, પુની વદી તો દેહુરો ભાગબલી ભાને મંડિયો એસ કિ. સોલસહસ્રય છિદુતર સમે પદમસિલા તણી પ્રારંભ કિ; પીઠે બઠા પાસણ ઈણુ મુહુરત જણુ અચંભ કિ."

અહીં ચાર માળનું મંદિર ઊભું છે. નીચે ભોંયડું પણ છે. મંદિરમાં પાંચ ખંડો અને ચાર મંડપોની રચનાથી એની વિશાળતા અને ઊંચાઈ અસાધારણ લાગે છે. સમતલ ભૂમિથી ૯૮ ફીટની ઊંચાઈ છે અને વિસ્તારમાં તારંગાના મંદિર કરતાં વધારે છે. એને ફરતી વિશાળ ધર્મશાળા છે. અમદાવાદનિવાસી શેઠ માણુકલાલ મનમુખભાઈએ બંધાવી છે. પાંચ માર્ગલ દૂરથી આ મંદિરનું શિખર દેખાય છે. ત્રણે માળમાં ચૌમુખજીની સ્થાપના છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે:—

"સંવત્ ૧૬૭૮ વર્ષે વૈશાખસિત ૧૫ તિથૌ સોમવારે સ્વાતૌ મહારાજાધિરાજમહારાજશ્રીગજર્સિહવિજયરાજ્યે ઉકેશવંશે રાયલાક્ષણ-સંતાને મંડારીગોત્રે અમરાપુત્રમાનાકેન માર્યામકતદે: પુત્રત્વન નારાયણ નરસિંહ સોઢા પૌત્ર તારાચંદ્ર સ્વંગાર નેમિદાસાદિપરિવારસહિતેન શ્રીકર્પટદેહકે સ્વયંમૂપાર્શ્વનાથચૈત્યે શ્રીપાર્શ્વનાથ..... ॥"

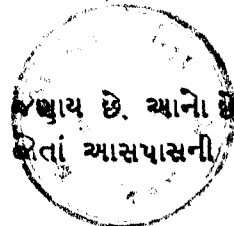
આ પ્રતિમાના પરિકર નીચેની ગાદી ઉપર આવો લેખ વંચાય છે:—

"સંવત્ ૧૬૮૮ વર્ષે શ્રીકાપડહેડા સ્વયંમૂપાર્શ્વનાથસ્ય પરિકર: કારિત: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રીજિનચંદ્રસૂરિમિ: ॥"

પહેલા માળના ચૌમુખજીમાં ઉત્તરસન્મુખ મૂળનાયક શ્રીસ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથ, પૂર્વમાં શ્રીશાંતિનાથ, દક્ષિણમાં શ્રીઅભિનંદન અને પશ્ચિમમાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમાઓ છે.

બીજા માળે ચડવાની નિસરણીનાં પગથિયાં એક જ માણસ ચડી-ઊતરી શકે એવાં ૧૧ x ૦૧૧ ફૂટ લાંબા-પહોળાં છે. માળનો મંડપ પચીશેક માણસો બેસે એવો છે. શ્રીઋષભદેવ, શ્રીઅરનાથ, શ્રીમહાવીરસ્વામી, અને શ્રીનેમિનાથની ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે. તેમ ત્રીજા માળમાં શ્રીનેમિનાથ, શ્રીઅનંતાનાથ, શ્રીનેમિનાથ અને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી, શ્રીશીતળનાથ અને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન બિરાજમાન છે.

શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની એક પ્રતિમા પ્રાચીન જણાય છે. આનો મૂલ્યો જાણી શકાય તેવો જણાય છે. આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરિજીએ સં. ૧૬૭૫ માં કરાવ્યો છે. મંદિરના ચોથા માળેથી ઊભાં આસપાસની ભૂમિ ઉપર પથરાયેલાં સેંકડો અવશેષો નજરે

BARU
A.P.K.
HAL
JOON
SEW
RAMN
JISWA
RAJG
PARB
M.P.
SAMO
WALC
BARA
BACH
BASHI
M.F.J.
GURU
EAMU
YOPER
MANG
MANG
BARA
E.LOR
T.NAM
TWAR
KARMA
NASK
ECHAK
SHIRAI
M.P.SEL
TWAR
BARAMA
BARAMA
GALAMP
C.A.RO

ચડે છે. અસલ આ ગામ મોટું નગર હશે એવું અનુમાન અવશેષો કરાવે છે. અહીં એક જૈન પાઠશાળા ચાલે છે.

આ રીતે આ તીર્થનો ઇતિહાસ લોકવાયકા, રાસ અને શિલાલેખથી એકબીજાને પૂરક બનતાં પ્રમાણિત બની રહ્યો છે.

★

૯૩. ક્ષોધિ

(કોઠા નંબર : ૨૨૫૨-૨૨૫૩)

મેડતારોડ જંકશન સ્ટેશનથી માત્ર ૧ કિલોમીટર દૂર ક્ષોધિ નામે ગામ છે. આને હાલ 'મેડતાક્ષોધિ' કહે છે. એનું પ્રાચીન નામ 'ફલવર્ધિ' છે. આ ગામ બારમા સૈકાથીયે પ્રાચીન છે. ગામમાં તીર્થની સ્થાપના શ્રીશીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મધોષસૂરિએ સં. ૧૧૮૧ ના વર્ષે કરેલી એનો "વિવિધતીર્થકલ્પ"માં ઉલ્લેખ છે. વળી, બારમા સૈકામાં શ્રીવાહિ-દેવસૂરિએ અહીં મંદિર બંધાવ્યાના ઉલ્લેખો પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી સાંપડે છે. 'પુરાતન પ્રબંધ સંગ્રહ' નામના ગ્રંથ (પૃ. ૩૧)માં 'ફલવર્ધિકા તીર્થપ્રબંધ'માં જે વર્ણન કર્યું છે એનો સારાંશ આ છે: "શ્રીવાહિદેવસૂરિ શાકંભરી તરફ વિહાર કરી રહ્યા હતા ત્યારે વચમાં મેડતા પાસેના ક્ષોધિ ગામમાં એક માસ રહ્યા. એ સમયે પારસ નામના શ્રેષ્ઠીને એક ટીંબામાંથી જિનપ્રતિમા મળી આવી ત્યારે એક વિશાળ મંદિરની રચના કરવામાં આવી. અજમેર અને નાગપુરના શ્રાવકોને તેનો વહીવટ સોંપવામાં આવ્યો. સં. ૧૧૯૯ (બીજી પ્રતિ પ્રમાણે સં. ૧૧૮૮)ના કાગળ સુદિ ૧૦ ના રોજ એ મૂર્તિની મંદિરમાં સ્થાપના કરવામાં આવી, અને સં. ૧૨૦૪ ના મહા સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે તેના કળશ-ધ્વજનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું." આ જ હકીકત 'ઉપદેશ તરંગિણી'માં પણ સહેજ ફેરફાર સાથે નોંધાયેલી છે. ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગર ગણિએ રચેલી 'તપાગચ્છ પટ્ટાવલી'માં જણાવ્યું છે કે:—

“વિ. સં. ૧૨૦૪ વર્ષે ફલવર્ધિગ્રામે જૈત્યન્નિમ્બયોઃ પ્રતિષ્ઠા કૃતા તત્ તીર્થ તુ સંપ્રત્યપિ પ્રસિદ્ધમ્ ॥”

આ કથન મુજબ વાહી દેવસૂરિએ અહીં સં. ૧૨૦૪ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

બોદમા સૈકાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં જણાવ્યું છે તેનો સાર એ છે કે, “સવાલક્ષ દેશના મેડતા નગરની પાસે શ્રીવીરમંદિર અને બીજાં નાનાં-મોટાં મંદિરોથી શોભતું ક્ષોધિ નગર છે અને ફલવર્ધી દેવીનું એક બિંબા શિખરવાળું મંદિર પણ છે. 'પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ'માં નોંધાયેલા પારસ શ્રેષ્ઠીને બદલે આમાં ધંધલ શ્રાવકનું નામ આપેલું છે.” એ શ્રાવકે ચમત્કારભરી રીતે જિનગિબ જોયું અને અધિષ્ઠાયક દેવની સહાયથી અહીં પાંચ મંડપો અને બીજા નાના મંડપો સાથેનું એક વિશાળ મંદિર બાંધવામાં આવ્યું. સં. ૧૧૮૧ માં રાજગચ્છના શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મધોષસૂરિ, જેમણે દિગંબર મહાવાહી શ્રીગુણચંદ્રને વાહમાં હરાવી વિજયપતાકા મેળવી હતી, તેમણે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની અતુલિત સંધ સમક્ષ પ્રતિષ્ઠા કરી. કાળાંતરે સુલતાન શાહબુદ્દીને આ મંદિરની મૂર્તિનો અંગભંગ કર્યો. આવા અપકૃત્યથી શહાબુદ્દીને શરીરપીડાનો વિચિત્ર અનુભવ થયો. તેથી તેણે પોતાના સેવકોને આ મંદિરને અખંડિત રાખવાનું ફરમાન કર્યું. તેમાં બીજી મૂર્તિ સ્થાપન ન કરતાં એ અંડિત અંગવાળી મૂર્તિને જ ફરીથી સ્થાપન કરી. આ તીર્થમાં આવનારાઓએ ધણા ચમત્કારો જોયા છે અને આ તીર્થના દર્શનમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં સમગ્ર તીર્થોનાં દર્શનનું ફળ મળે છે.” એવું શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું કથન છે. અહીં બે મોટાં જિનમંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. મોટા વંડાથી ઘેરાયેલું શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર વિશાળ અને કોટખંધી છે. મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્વામવર્ણી પ્રાચીન પ્રતિમા દર્શનીય છે. મંદિરમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે મીનાકારી કામ કરેલું છે. નંદીશ્વરદ્વીપ અને અષ્ટાપદના બે મનોહર પટ્ટો આ મંદિરમાં સ્થાપન કરેલા છે. રંગમંડપમાં રહેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ, શ્રીશીલજનાથ અને શ્રીઅરનાથ ભગવાનની વિશાળકાય પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૬૫૩ ના શ્રીવિનયસુંદર ગણિએ પ્રતિષ્ઠા કર્યાના લેખો મોજુદ છે. મંદિરની આસપાસ ૨૪ દેવકુલિકાઓ છે. આ મંદિરના દરવાજાની બે બાજુએ બે લેખો આ પ્રમાણે છે:—

(૧) “ સંવત્ ૧૨૨૧ માર્ગસિર સુદિ ૬ શ્રીફલવર્દિકાયાં શ્રીદેવાધિદેવશ્રીપાર્શ્વનાથચૈત્યે શ્રીપ્રાગવાટવંશીય રોપિમુણિ મં૦ દસાદામ્યાં આત્મશ્રેયોર્થે શ્રીચિત્રકૂટીયસિલ્પટસહિતં ચંદ્રકો પ્રદત્તઃ । શુભં ભૂયાત્ ॥ ”

(૨) “ ચૈત્યે નરવરે યેન શ્રીસલ્લક્ષ્મટકારિતે । મંડપો મંડનં લક્ષ્મ્યાઃ કારિતઃ સંઘમાસ્વતા ॥ ૧ ॥
અજયમેરુશ્રીવીરચૈત્યે યેન વિધાપિતાઃ । શ્રોદેવવાલકાઃ હ્યાતાશ્ચતુર્વિંશતિશિસ્વરાણિ ॥ ૨ ॥
શ્રેષ્ઠી શ્રીમુનિચંદ્રાલ્યઃ શ્રીફલવર્દિકાપુરે । ઉત્તાનપટ્ટં શ્રીપાર્શ્વચૈત્યેડચોકરવદમુતં ॥ ૩ ॥

બંને શિલાલેખોમાં જણાવેલા આ મંદિરને આપેલા દાનનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી પણ સંભવ છે કે, પ્રથમ લેખ મુજબ સં. ૧૨૨૧ માં પોરવાડવંશીય રોપિમુણિ અને ભંડારી દસાદાએ આ મંદિરમાં ચિત્રકૂટ-ચિતોડમાંની સિલ્કટ-શેલ ફલહી એટલે શિલાફલક અને ચંદ્રવેા કરાવી આપ્યો હશે. સંવત વિનાના બીજા લેખથી જણાય છે કે, શ્રેષ્ઠી મુનિચંદ્રે ફલવર્દિકા નગરના પાર્શ્વચૈત્યમાં ઉત્તાનપટ્ટ (?) કરાવી આપ્યો. વળી, એમાં એમ પણ જણાવ્યું છે કે, તેજ શ્રેષ્ઠીએ શેઠ લક્ષ્મટના કરાવેલા નરવર (ગામ)ના મંદિરમાં સુંદર મંડપ કરાવ્યો અને અજયમેરુ-અજમેરના શ્રીમહાવીર મંદિરમાં શિખરોવાળી ચોવીશ દેવકુલિકાઓ કરાવી.

૨. બીજું મંદિર ઉપર્યુક્ત મંદિરની સામે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ઘૂમટવાળું કોટખંધી છે. આ મંદિરના કોટનો વિસ્તાર ઉપર્યુક્ત મંદિર કરતાં એછો છે. તેમાં પાંચ કલ્યાણકોના ભાવો વગેરે શિલ્પો દર્શનીય છે. કોઈ યતિજીએ આ મંદિર બંધાવ્યાનું કહેવાય છે.

અહીં જૈનોનું ઘર એકે નથી. જૈન ધર્મશાળા અને દાદાવાડી છે. દરવર્ષે આસો સુદિ ૧૦ અને પોષ સુદિ ૮ થી ૧૦ સુધીના મોટા મેળા ભરાય છે.

★

૯૪. મેડતા

(કોડા નંબર : ૨૨૫૬-૨૨૬૯)

મેડતાસીટી સ્ટેશન છે. આજના મેડતાનું પ્રાચીન નામ મેદિનીપુર અથવા મેડતપુર હતું. આ ગામ બારમા સૈકા કરતાંયે પ્રાચીન છે; કેમકે સં. ૧૧૭૦માં તેા મલધારી શ્રીઅભયદેવસૂરિએ આ મેડતાનગરમાં અને છત્રાપહલીમાં રહીને ‘ભવભાવના’ નામનો ૧૩૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણનો સ્વોપસૃષ્ટિયુક્ત આકર ગ્રંથ રચ્યો હતો; એટલું જ નહિ તેમણે અહીંના હજારો પ્રાણીઓ અને કડમડ નામના યક્ષને પ્રતિજ્ઞા કર્યો હતો, અને શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું સુંદર ચૈત્ય બનાવરાવ્યું હતું; જે વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“ પરઃસહસ્રાન્ મૂદેવાન્, યક્ષ કહમહં ચ યઃ । પ્રવોચ્ય મેહતપુરં, વીરચૈત્યમચીકરત્ ॥ ”

આ ઉપરથી જણાય છે કે, મેડતા જૈનોની દૃષ્ટિએ એક મુખ્ય નગર બની ગયું હતું. જૈન આચાર્યો અહીં અવાર-નવાર આવતા અને ચતુર્માસ નિમિત્તે રહેતા હતા. સં. ૧૩૭૬માં રાણા માલદેવની પ્રાર્થનાથી શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ મેડતા પધાર્યા હતા. રાણા અને શ્રીસંઘની વિનિતિથી તેઓ ૨૪ દિવસ રહ્યા હતા; એવું ‘ખરતરગચ્છીય ગુર્વાવલી’થી જણાય છે.

શ્રીહીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૯માં બાદશાહ અકબરને પ્રતિજ્ઞા કરવા જતા હતા ત્યારે તેઓ અહીં આવ્યા હતા એ સમયે આ નગર મુસલમાનોની વસ્તીથી મક્કા જેવું બની ગયું હતું. અહીંનો સુલતાન જૈન મંદિરો પાસેથી પણ કર ઉઘરાવતો હતો અને જૈનોના મહોત્સવપ્રસંગમાં વાળાં વગાડવાનો સખ્ત પ્રતિબંધ મુકવામાં આવ્યો હતો. આથી અહીંના જૈનો ખૂબ તંગ સ્થિતિમાં આવી ગયા હતા. શ્રીહીરવિજયસૂરિ બાદશાહ અકબરને પ્રતિજ્ઞા કરીને જ્યારે પાછા ફર્યા ત્યારે મેડતામાં આવીને જૈનો પાસેથી જે કર લેવામાં આવતો અને વાળાં વગાડવા વગેરે ઉપર જે પ્રતિબંધ

હતો તે દૂર કરાવ્યો હતો. એ પછી તે અહીંના સુલતાન સાદિમ શ્રીહીરવિજયસૂરિનું બહુમાન કરવા લાગ્યો. શ્રીહીર-વિજયસૂરિએ આ પ્રસંગનો લાભ લઈ શ્રીસિદ્ધવિમલગણિને અહીં મોટા ઉત્સવપૂર્વક ઉપાધ્યાય પદવી આપી હતી.

એ પછી કોઈ કારણ પ્રસંગે અહીંથી જૈનોની વસ્તી ઘટવા માંડી, જેમાંથી આજે તે માત્ર ૬૦ જૈનોની વસ્તી રહેવા પામી છે; પરંતુ પ્રાચીનકાળના જૈનોની આબાદી સૂચવતા ૪ જૈન ઉપાશ્રયો અને ૧૪ જૈન મંદિરો આજે પણ વિદ્યમાન છે. એમાંનાં મોટા ભાગનાં મંદિરો સત્તરમા સૈકામાં બંધાયાં છે.

શ્રીધર્મનિધાનના શિષ્ય શ્રીધર્મકીર્તિએ રચેલી ' મેડતા ચૈત્યપરિપાટી 'માં અહીંનાં ૧૦ જૈન મંદિરોનો પરિચય આપ્યો છે અને શ્રીદયાવર્દનગણિએ રચેલી ' મેડતા ચૈત્યપરિપાટી 'માં મંદિરોની સંખ્યા આપી નથી પરંતુ મુખ્ય મુખ્ય મંદિરોનું ભાવમય આલેખન કર્યું છે. એ પછી અહીં નવાં બનેલાં ૪ મંદિરો સાથે કુલ ૧૪ મંદિરો આ પ્રકારે છે:—

(૧) સાવાના મહોલ્લામાં શિખરબંધી શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર છે. (૨-૪) પંચતીર્થિયામાં ત્રણ શિખર-બંધી મંદિરો પૈકી એક શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીનું, બીજું શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું અને ત્રીજું શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું છે. આ ત્રીજા મંદિરમાં દશમા સૈકાની એક મૂર્તિ છે. (૫) ચોપડાના મહોલ્લામાં ધૂમટબંધી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૬) લોઢાના મહોલ્લામાં ધૂમટબંધી શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૭) સેવકના મહોલ્લામાં ધાબાબંધી શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનનું મંદિર છે. (૮-૯) ગામ બહાર આવેલી શ્રીપાર્શ્વનાથની વાડીમાં બે શિખરબંધી મંદિરો છે, તે પૈકી એક શ્રીવિજયચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું અને બીજું શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું છે. (૧૦) બજારમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે. (૧૧) કટલામાં ધૂમટબંધી શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૧૨-૧૩) દાણિયાના મહોલ્લામાં શિખરબંધી શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. આ મંદિરમાં ગૌતમબુદ્ધની એક પ્રાચીન મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાં જ તપગચ્છના ઉપાશ્રયમાં શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું ધાબાબંધી મંદિર છે. (૧૪) મૂતાની પોળમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ધૂમટબંધી મંદિર છે. આ મંદિરમાં સં. ૧૬૫૩ની સાલની શ્રીહીરવિજયસૂરિની એક ગુરુમૂર્તિ વિદ્યમાન છે.

★

૯૫. નાગોર

(કોઠા નંબર : ૨૩૮૯-૨૩૯૩)

નાગોર સ્ટેશનથી ૧ માઈલ દૂર ગામ છે. આ ગામ અતિપ્રાચીન છે. પ્રાચીન ગ્રંથો અને શિલાલેખોમાં આનું નાગપુર એવું નામ મળે છે. પ્રાચીનકાળમાં આ એક વિશાળ નગર હતું. પાટનગર તરીકેનું સૌભાગ્ય એને વધુ હતું. જૈનાચાર્યોના પ્રભાવથી આ નગર જૈનધર્મનું કેન્દ્રધામ પણ બન્યું હતું. વિક્રમની નવમી સદીમાં થયેલા કણ્ડમુનિના સમયમાં અહીં અનેક જિનમંદિરો શોભી રહ્યાં હતાં. કણ્ડમુનિના શિષ્ય શ્રીજયસિદ્ધસૂરિ કૃત 'ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ'ના અંતે (ગાથા-૧૪ માં) આ નગરમાં અનેક જિનમંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે:—

“ નગરેમુ સયં વુચ્છો, મુત્તું વા જાવ ગુજરતાણ । નાગરહસુ જિનમંદિરાણિ જાયાણિ ખેગાણિ ॥ ”

આ ' ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ ' લોજદેવ (તે મહારાજા નાગાવલોક, જેને જૈનો આમરાજના નામે ઓળખે છે તેનો પોત્ર હતો) ના રાજ્યમાં નાગપુરના જિનાલયમાં સં. ૯૧૫ના ભાદ્રપદ સુદિ પને પુધવારે રચ્યું હતું.

‘ કુમારપાલચરિત મહાકાવ્ય ’ની પ્રથસ્તિ (શ્લોક ૩-૪)માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે:—

“ શ્રીમન્નાગપુરે પુરા નિજગિરા નારાયણશ્રેષ્ઠિતો, નિર્માપ્યોત્તમચૈત્યમન્તિમજિનં તત્ર પ્રતિષ્ઠાપ્ય ચ ।

શ્રીવીરાન્નવચન્દ્રસત્તરશરદિ (૧૧૭) શ્વેતેષુ તિથ્યાં શુચૌ, બંધાવાન્ સમતિષ્ઠીપત્ સ મુનિરાઢ્ દાસતતિ ગૌષ્ટિકાન્ ॥ ”

—શ્રીકણ્ડ (કૃષ્ણ) મુનિએ પહેલાં નાગપુરમાં પોતાના વચનથી નારાયણ શેઠ દ્વારા કરાવેલા ઉત્તમ એવા શ્રીમહાવીરજિન ચૈત્યની સં. ૯૧૭ (વીરાતથી વીર સંવત નહિ પણ અહીં વીરવિક્રમ સંવત ઘટે છે.) શુદ્ધિ પ ના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી ને તેને માટે એ મુનિએ ૭૨ ગોષ્ટિકા-વહીવટદારો નીમ્યા હતા.

આ હકીકત આપણને અહીંના પ્રાચીન મંદિરની સ્થાપનાનું પ્રમાણ આપે છે અને તે પછી અહીં અનેક મંદિરો બંધાયાની હકીકત શ્રીજયસિંહસૂરિ પણ નોંધે છે.

એ પછી ખારમા સૈકામાં વાદિપુંગવ શ્રીદેવસૂરિ અહીં આવ્યા ત્યારે સ્વયં અભૌરિજે તેમનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું. ગૂર્જરનરેશ સિદ્ધરાજના મંત્રી આભૂએ સં. ૧૧૭૪ના તપોમાસ શુકલા દશમીએ તેમને સૂરિપદ આપ્યું હતું.^૧ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યનો આચાર્યપદ મહોત્સવ આ નગરમાં થયો હતો, જેમાં ધનદ નામના શ્રેષ્ઠીએ છૂટે હાથે ખરચ કર્યું હતું. 'ગણધરસાર્ધશતક-બૃહવૃત્તિ'માં ઉલ્લેખ છે કે, શ્રીજિનવલ્લભસૂરિએ અહીંના મંદિરોમાં શ્રીનેમિનાથ બિખની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. એ પછી જ્યારે વિક્રમપુરનો દેવધર અહીં આવ્યો ત્યારે અહીંના દેવગૃહમાં શ્રીદેવાચાર્ય બિરાજતા હતા, તેમની સાથે વિધિચૈત્ય સંબંધે ચર્ચા કરી હતી. સં. ૧૪૦૬માં શ્રીજિનલલિતસૂરિ આ નગરમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

શ્રીપાર્શ્વચંદ્રસૂરિનો નાગોરી તપાગૃહ અને લોંકાગૃહની એક નાગોરી શાખા આ નગરના નામથી પ્રસિદ્ધિમાં આવી છે. અહીં પહેલાં ધર્મધોષગૃહનો પણ સારો પ્રભાવ હતો. આ ગૃહના ગુરુ ગોપણ આજે પણ અહીં રહે છે અને તપાગૃહ, ખરતરગૃહ, પાર્શ્વચંદ્રસૂરિગૃહ અને લોંકાગૃહના ઉપાશ્રયો પણ આજે અહીં મૌજુદ છે, જે અસલમાં આ નગરના જૈન કેન્દ્રધામનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે. અહીં જૈન ગ્રંથભંડારો ઘણા હતા પરંતુ તેમાંનો મોટો ભાગ યતિઓના હાથે વેચાઈ ગયો છે. છતાં જે કંઈ બચેલું છે તેના સંરક્ષણ માટે જૈન સંઘે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે.

સં. ૧૯૦૫માં અહીં જૈનોનાં ૭૦૦ ઘરો વિદ્યમાન હતાં, આજે જ્યાં મળીને ૪૦૦ ઘરો છે.

શ્રીવિશાલસુંદરસૂરિના શિષ્યે સત્તરમી શતાબ્દીમાં રચેલી 'નાગોર ચૈત્યપરિપાટી' માં અહીંનાં મંદિરો વિશે આવો ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“પુર નાગોર નગીના નામ, જિનહર સાત તિહાં અભિરામ; એક એક પાહુધ અતિ ચંગ, નિરખતાં ઉપજઈ મનરંગ.”

નાગોરમાં ભવ્ય એવાં સાત જિનમંદિરો હતાં. તેમાં ૧. શ્રીશાંતિજિણુંદનું, જેમાં પિત્તલમય પ્રતિમા અને સમવસરણની રચના હતી. ૨. શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું; ૩. શ્રીવીર જિનેશ્વરનું; ૪-૫. શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનાં; ૬. શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું અને ૭. નારાયણવસહી (જેનો ઉલ્લેખ અગાઉ આપ્યો છે તે) શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું જીર્ણુ મંદિર; આમ સાત જિનમંદિરોનો ઉલ્લેખ એ ચૈત્યપરિપાટીમાં આપ્યો છે. આજે પણ અહીં સાત મંદિરો આ પ્રમાણે છે:—[૧] ગામ બહારના ધૂમટબંધી મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે. આમાં સુંદર ચિત્રકામ કરેલું છે. સં. ૧૯૩૨ માં યતિ શ્રીરૂપચંદ્રજીએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. આમાં પ્રાચીન પુસ્તકભંડાર છે [૨] ઘોડાવતોની પોળમાં ધૂમટબંધી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર સં. ૧૫૧૫ માં આસકરણ ઘોડાવતે બંધાવેલું છે. આમાં સં. ૧૨૧૬ ની સાલની ધાતુની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. ૪૪ ઈંચનું ધાતુનું સમવસરણ દર્શનીય છે. [૩] દક્ષતરીઓની ગલીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૭૪ માં સુરાણા રાયસિંહજીએ બંધાવ્યું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૭૪નો લેખ છે. [૪] એ જ ગલીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ધૂમટબંધી બીજું મંદિર સુરાણા રાયસિંહે જ બંધાવ્યું છે. [૫] હીરાવાડીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ધૂમટબંધી મંદિર સં. ૧૫૯૬ માં શ્રીસંઘે બંધાવેલું છે. મૂળનાયક ઉપર એ સાલનો લેખ છે. [૬] બડા મંદિર નામના સ્થળે શિખરબંધી શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર સોળમા સૈકાનું છે. આમાં કાચનું સુંદર કામ કરેલું છે. આરસ અને ધાતુની પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે. [૭] સ્ટેશન પાસેની જૈન ધર્મશાળામાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું શિખરબંધી દેરાસર કાનમલજી સમદહડિયાએ સં. ૧૯૯૩ માં બંધાવ્યું છે. મૂળનાયક ઉપર એ સાલનો લેખ છે.

જે કે સત્તરમી સદીમાં રચાયેલી 'તીર્થમાળા' સાથે અત્યારનાં મંદિરોનો મેળ ખાય તેમ નથી. બે-એક મંદિરો તો વીશમી સદીમાં બનેલાં છે. વળી, આ મંદિરોમાં પ્રાચીન શિલ્પ નમૂનાઓ નહિવત્ છે. આથી એ પ્રાચીન સમયનાં મંદિરોને શોધવાનું કામ મુશ્કેલ છે. સંશોધકોએ આ વિશે શોધ કરવા જેવી છે. એથી નાગોરના પ્રાચીન ઇતિહાસની અનેક વિગતો હાથ લાગવા સંભવ છે.

૧. આજુ વિશેની હકીકત માટે જુઓ: “જૈન સત્ય પ્રકાશ” વર્ષ: ૨, અંક ૩.

બારમા સૈકાના અંતમાં નાગપુર (નાગોર)નો રહેવાસી પહ્લીવાલ, શાહ વરદેવ નામનો ધર્મશ્રદ્ધાળુ શ્રાવક હતો. તેનો પરિવાર પણ વિશાળ હતો. આખોયે પરિવાર ધર્મરંગે રંગાયેલો હતો. તેઓ 'વરહુડિયા'ના નામથી ઓળખાતા હતા. વરદેવને આસધર અને લક્ષ્મીધર નામે બે પુત્રો હતા. તેમાંના આસદેવને શાહ નેમડ, આલટ, માણિક અને સલખણ નામના અને લક્ષ્મીધરને પણ ધિરદેવ, ગુણધર, જગદેવ અને ભુવણ નામે ચાર-ચાર પુત્રો હતા. આમાં આસદેવના પુત્ર પાછળથી પાલણપુરનિવાસી બન્યા. તેમના શાહ નેમડના કુટુંબે નીચે પ્રમાણેનાં ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં હતાં.

૧. શ્રીશત્રુઙ્ગ્ય મહાતીર્થમાં મહામાત્ય શ્રીતેજપાલે બંધાવેલા નંદીશ્વર દ્વીપની રચનાવાળા શ્રેષ્ઠ ચૈત્યમાંના પશ્ચિમ દિશાના મંડપમાં દંડ કલશાદિયુક્ત દેવકુલિકા અને શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું એક ગિંબ કરાવ્યું.
૨. એ જ મહાતીર્થમાં મહામાત્ય શ્રીતેજપાલે બંધાવેલા શ્રીસત્યપુરીય શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં ૧ ગિંબ અને ૧ ગોખલો કરાવ્યાં.
૩. એ જ મહાતીર્થમાં બીજી દેવકુલિકામાં ૨ ગોખલા, પાષાણનું ૧ જિનગિંબ અને ૧ ઋષભાદિની ચોવીશી કરાવી.
૪. એ જ મહાતીર્થના મંદિરના ગૂઢમંડપના પૂર્વદ્વારમાં ૧ ગોખલો, તેમાં ૨ મૂર્તિઓ અને તે ગોખલાની ઉપર ૧ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ગિંબ કરાવ્યું.
૫. શ્રીગિરનાર તીર્થમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના પાદુકામંડપમાં ૧ ગોખલો અને ૧ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું ગિંબ કરાવ્યું.
૬. એ જ તીર્થમાં મહામાત્ય વસ્તુપાલે બંધાવેલા શ્રીઆદિનાથ ભગવાનના આગળના મંડપમાં ૧ ગોખલો અને ૧ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું ગિંબ કરાવ્યું.
૭. અર્ધદાયલ (આણ) તીર્થમાં શ્રીનેમિનાથની ભમતીમાં ૬ બિંબોથી યુક્ત ૨ દેવકુલિકાઓ કરાવી.
૮. બવાલિપુર(બલોર)ના શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરની ભમતીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની બિંબથી યુક્ત ૧ દેવકુલિકા કરાવી.
૯. તારણગઢ(તારંગા)ના શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનના મંદિરના ગૂઢમંડપમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનો ૧ ગોખલો કરાવ્યો.
૧૦. અણહિલપુર પાટણમાં હાથીયા વાવની નજીકના શ્રીસુવિધિનાથ ભગવાનના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર અને તેમાં શ્રીસુવિધિનાથ ભગવાનનું ૧ નૂતન ગિંબ સ્થાપન કર્યું.
૧૧. વીજપુર (કડી પ્રાંત)ના જિનાલયમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાન અને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની એકેક ગિંબથી યુક્ત ૨ દેવકુલિકાઓ કરાવી.
૧૨. એ જ મંદિરના મૂળભારામાં કવલીખત્તકમાં અને તેમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની તથા શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની એમ ૨ મૂર્તિઓ સ્થાપન કરાવી.
૧૩. લાટાપહી (લાડોલ)માં મહારાજા કુમારપાલે બંધાવેલા 'કુમારવિહાર' નામક જિનમંદિરના જીર્ણોદ્ધાર વખતે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સન્મુખના મંડપમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ગિંબ અને ૧ ગોખલો કરાવ્યો.
૧૪. ઉપર્યુકત મંદિરની ભમતીમાં શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું ગિંબ તથા દંડ કલશાદિયુક્ત ૧ દેરી કરાવી.
૧૫. ઉપર્યુકત મંદિરમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની ૨ કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પધરાવી.
૧૬. પ્રહ્લાદનપુર(પાલણપુર)ના રાજા પરમાર પ્રહ્લાદનદેવે બંધાવેલા 'પાહ્લાણવિહાર' નામના જિનાલયમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ ભગવાનના મંડપમાં બે ગોખલા કરાવ્યા.
૧૭. ઉપર્યુકત મંદિરની ભમતીમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની આગળના મંડપમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીનું ગિંબ પધરાવ્યું. આ બધાં કાર્યોની પ્રતિષ્ઠા શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીમાન શ્રીહરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કરી હતી.

૧૮. અણહિલ્લપુર પાટણ નજીકમાં આવેલા ચારૂપ તીર્થમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું બિંબ અને ગૃહમંડપ તથા છ ચોકીઓ સહિત જિનમંદિર શાહ નેમડના પુત્ર રાહડ અને તેમના પુત્ર શાહ જિનચંદ્ર અને તેની ભાર્યા ચાહિણિના પુત્ર સંઘવી શા. દેવચંદ્રે માતા-પિતા તથા પોતાના કલ્યાણ માટે કરાવ્યું. આ કાર્ય સં. ૧૨૯૬ પછી એટલે ચૌદમી શતાબ્દીના પહેલા પાદમાં થયું હોવું જોઈએ.

આ હકીકતથી જણાય છે કે ખારમી શતાબ્દીમાં પણ પલ્લીવાલ જૈનો ખાસ રવેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનધર્મ પાળતા હતા, પણ આજે પલ્લીવાલો માટે ભાગે વૈષ્ણવો બની ગયા છે.

૯૬. અલવર

(કોઠા નંબર : ૨૫૦૩)

પ્રાચીન તીર્થમાળાઓમાં અલવરને મેવાત દેશમાં ગણાવ્યું છે અને તેમાં આવેલા 'રાવણતીર્થ'નો ભારે મહિમા ગાયો છે. આજે આ શહેર રાજસ્થાનમાં આવ્યું છે.

સ્ટેશનથી બે માઈલ દૂર શહેર છે. અહીં ૧૫ જૈનોની વસ્તી છે અને ૧ ઉપાશ્રય છે. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર ધાખાબંધી છે; હાલમાં જ તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

અહીંથી ૩ માઈલ દૂર જંગલમાં શ્રીરાવણ પાર્શ્વનાથનું મંદિર ખંડિયેર હાલતમાં વિદ્યમાન છે. આ તીર્થની સ્થાપના ક્યારે થઈ અને 'રાવણ પાર્શ્વનાથ' નામ કેમ પડ્યું એનો સંબંધ પૌરાણિક વાત સાથે હોવાનું કહે છે. 'પ્રગટ પ્રભાવી પાર્શ્વનાથ' નામક પુસ્તક (પૃ. ૮૮, ૧૧૬)માં એ વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ સમુદ્રની મધ્યે રાક્ષસદ્વીપની સુવર્ણની લાંકાના અધિપતિ રાવણ—આઠમા પ્રતિવાસુદેવની રાજધાની હતી. એકદા રાવણ અને મંદોદરી વિમાનમાં બેસીને ક્યાંઈ જતાં હતાં, તે બીજે દિવસે અલવર નજીક આવતાં એક ઠેકાણે વિશ્રામ કર્યો. ભોજનનો અવસર થતાં પ્રતિમાપૂજનનો નિયમ હોવાથી પ્રતિમા સાંભર્યાં પણ પ્રતિમાજી સાથે લીધેલાં ન હતાં, જેથી મંદોદરીએ વેળુની પ્રતિમા નિપબ્ધવીને તેની રાવણ તથા મંદોદરીએ પૂજા કરી. તે પ્રતિમાજી અલવરમાં છે. ”

અત્યારે વિદ્યમાન જિનમંદિર આગરાના બ્રેષ્ટી શ્રીહીરાનંદજીએ નવું બંધાવ્યું છે અને તેમાં રહેલી મૂળનાયક શ્રીરાવણપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની સં. ૧૬૪૫ના મહા વદિ ૧૩ ને શનિવારના રોજ ખરતરગચ્છના આદ્યપક્ષીય જિનચંદ્રસૂરિના આદેશથી વાયક રંગકલશે સપરિવાર પ્રતિષ્ઠા કરી છે, એ સંબંધી લેખ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ સ્વસ્તિ શ્રીપાર્શ્વનાથોડયં, રાવણેતિ પ્રસિદ્ધતા । ધરણ(જ)પદ્માર્ચિતો દદાદ, મન્યાનામિપ્સિતં ફલં ॥ ૧ ॥
 બાળ-વેદ-રસોર્વોમિતે (૧૬૫૪) વિક્રમવત્સરે । માઘકૃષ્ણાત્રયોદશ્યાં, રવિજે શુભવાસરે ॥ ૨ ॥
 શ્રીમશ્હૂરીરાવણાભિધપાર્શ્વનાથસ્ય મક્તિતઃ । કૃતૈષાં સ્થાપના નવ્યં, કારયિત્વા સુમંદિરં ॥ ૩ ॥
 તથથા—ઓસવાલાન્વયે ગોત્રે, સોત્યારહકસંજ્ઞકે । સાધુઃ શ્રીબંબસી જાતો, તાનસી ચ તદાત્મજઃ ॥ ૪ ॥
 તન્સૂનુર્દતસિહોડમૂલ્લથમલસ્તદંગજઃ । સારંગાલ્યો મહાતેજા જાતસ્તત્ત્રંદનો બલી ॥ ૫ ॥
 તસ્યાંગજો મ્બુવાત્ર, પુણ્યપાલો મહામુજઃ । તન્કુલોઘોતકૃચ્ચાસીત્, પદ્યેતિ ગુણાપ્રણીઃ ॥ ૬ ॥
 તસ્ય પુત્રો ગુણજ્ઞાતા, દાની વિક્રમવાનમૂત્ । શ્રીકાન્હડો જનશ્રેષ્ઠસ્તપત્ની વિમલા સતી ॥ ૭ ॥
 તસ્યાઃ કુક્ષિસરોહંસઃ, પક્ષદ્વયસુશોભિતઃ । શુદ્ધસમ્યક્વધારી ચ, જ્ઞાની દાની ધની તથા ॥ ૮ ॥
 હીરાનંદ હિતિ હ્યતસ્તપત્ન્યૌ શુદ્ધવંશજા । જીવાદેતિ સતી રમ્યા, દ્વિતીયા રાયકુંઝરી ॥ ૯ ॥
 શ્રીયોગિનીપુરે પૂર્વે, સર્વેડપ્યેતે કૃતાલયાઃ । સંપ્રતિ શ્રીમદર્ગલપુરે ચાસૌ [પ્ર]વર્તેતે ॥ ૧૦ ॥

૧. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ: “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” વર્ષ: ૨, અંક: ૬.

જિનમક્તિમતા તેન, સમ્યક્ત્વગુણસેવિતા । શ્રીઅલવરદુર્ગે ચ, દર્શનસ્ય વિશુદ્ધયે ॥ ૧૧ ॥
 કારાપિતમિદં ચૈત્યમત્રૈવૈષાં શુભે દિને । સ્થાપના પાર્શ્વનાથસ્ય, પ્રતિમા રાવણામિધા ॥ ૧૨ ॥
 શ્રીમદ્બૃહત્સ્વરતરગચ્છેશઃ સૂરિપુંગવઃ । શ્રીજિનસિંઘસૂરીન્દ્ર આસીત્ સર્વગુણોદધિઃ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીજિનચંદ્રસૂરિસ્તુ, વિદ્યતેઽત્ર તદન્વયે । તસ્યાદેશાત સહર્ષેણ, સર્વસંઘસમાગમે ॥ ૧૪ ॥
 વાચકૈઃ રંગકલશૈઃ, શીલાદિગુણમૂષિતૈઃ । પરિવારયુતૈશ્ચૈતત્ સત્પ્રતિષ્ઠાપનં કૃતં ॥ ૧૫ ॥
 તાવન્નંદતુ ચૈવ્યોઽયં, હીરાનંદસ્તથૈવ ચ । યાવદ્ ભૂમિશ્ચંદ્રાકૌં, સર્વે સત્ત્વસુખાકરૌ ॥ ૧૬ ॥
 તીર્થમકિરતસ્યાસ્તુ, સવ્વુમં (!) । યઃ પુણ્યવાંશ્ચ ધર્મજ્ઞઃ, પુણ્યક્ષેત્રમચીકરત્ ॥ ૧૭ ॥

एषा प्रशस्ति[:] लिपीकृता वा० रंगकलशगणीनां शिष्येण राजकलशमुनिना शुभं । संवत् १६५४ माघ वदि १३ शनि दिने श्रीअकबरजलालदीनराज्ये श्रीआगरावासी साह हीरानंदेन श्रीअलवरगढदुर्गे नवीनकारापितचैत्यालये श्रीरावणपार्श्वनाथस्य प्रतिमा स्थापिता । श्रीरस्तु । कल्याणमस्तु । शुभं भवतु ॥ ”

જે કે આ રાવણપાર્શ્વનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૫૪માં થઈ છે પણ એ પૂર્વે અહીં રાવણ પાર્શ્વનાથનું મંદિર જ હતું એનો પુરાવો સં. ૧૪૪૯ની એક રૂપેરી અક્ષરની ‘કલ્પસૂત્ર’ની પ્રતિની પ્રશસ્તિ આપે છે:—

“ યાત્રા શ્રીરાવણે તીર્થે, સંઘેન સહ નિર્મિતા । પ્રાતં તત્રૈવ યેનાશુ, સંઘપતિપદં મુદા ॥ ૬ ॥

—શ્રેષ્ઠી રામસિંહે સંઘ સહિત શ્રીરાવણતીર્થનો યાત્રા કરી સંઘપતિપદ મેળવ્યું.

આ ઉલ્લેખથી જાણી શકાય છે કે રાવણપાર્શ્વનાથ તીર્થ મંદિરમાં સૈકા પહેલાંથી પ્રસિદ્ધિમાં હતું જ. સંભવતઃ જંગલમાં ખંડિયેર દશામાં અત્યારે પણ વિદ્યમાન મંદિર વિશે આ યાત્રાનો નિર્દેશ હશે, એ ખંડિયેર બનતાં ત્યાંની મૂર્તિઓ અલવરમાં લાવવામાં આવી હશે અને સં. ૧૬૫૪માં શ્રેષ્ઠી હીરાનંદે નવીન મંદિર બંધાવી મૂળનાયકની નૂતન પ્રતિમાની રાવણ પાર્શ્વનાથના નામે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હશે એમ લાગે છે.

એ પછી થયેલા કેટલાયે યાત્રીઓએ આ તીર્થની યાત્રા કરતાં તીર્થમાલાઓમાં તેનો ઉલ્લેખ કરેલો જોવાય છે:—

(૧) “ શ્રીકાશીરાવણેષુ ક્ષિતિધરમુકુટે ચિત્રકૂટે પ્રસિદ્ધમ્ ”—

(ક્ષેમરાજ્યરચિત પાર્શ્વઅષ્ટોત્તર નામસ્તવનઃ શ્રી. અગરચંદ્ર નાહટાના સંગ્રહમાંથી)

(૨) “ અલવરઠ નયર ગોપાયલઠ, હલિય રાવણુ પાસ વણારસો વંદીઈ ઇકમતઠ ”

(શ્રી. અગરચંદ્ર નાહટાના સંગ્રહમાંથી)

(૩) “ રાવણુ મનમાં સાંભર્યો, અલવરપૂરમાં બેઠો પ્રભુ ઠામે ”

—કલ્યાણસાગર રચિત ‘પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય પરિપાટી’ “ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ ” પૃ. ૭૨

(૪) “ હિવે મેવાત દેશ વિખ્યાતા, અલવરગઠ કહેવાયલ; રાવણુપાર્શ્વ જુહારો રંગ, સેવે સુરનર પાયલ ”

—સૌભાગ્યવિજયરચિત તીર્થમાળા: પૃ. ૮૯

(૫) “ નરવર અલવર રણુથંભરિ, રાવણુપાસલ રક્ષા કરિ. ”

—શીલવિજયરચિત તીર્થમાળા-પૃ. ૧૧૦

(૬) “ શ્રીરાવણુ પ્રભુલ સંકટભંજન નામઈ, કરહેડઈ કામિતપૂરણુ માંડણુ ગામઈ. ”

—મેઘવિજયરચિત ‘પાર્શ્વનાથ નામમાલા’ પૃ. ૧૫૧

(૭) “ વરકાણુ સપરાણુ રાણુ વિધિતું રે, રાવણુ ગૌડીપાસ. ”

—રત્નકુશલરચિત ‘પાર્શ્વનાથ સંખ્યાસ્તવન’ પૃ. ૧૬૯

(૮) “ અલવર રાવણુ રાજ્યો, છરાઓલિ હો તું જગે દેવ. ”

—શ્ચાતિકુશલરચિત ‘ગોડી પાર્શ્વનાથ’ પૃ. ૧૯૯

૯૭. અજમેર

(કોઠા નંબર : ૨૫૩૫-૨૫૪૦)

અજમેરનું પ્રાચીન નામ 'અજયમેરુ દુર્ગ' છે. અજયદેવ નામના રાજવીએ વિક્રમની ખારમી સદીમાં આ સ્થળે દુર્ગ બંધાવી પોતાના નામે નગર વસાવ્યું આ અજયદેવના પુત્ર અર્જુનરાજના સમયમાં કેટલીક ઘટનાઓ બન્યાની હકીકત આપણને 'ખરતરગચ્છ ગુર્વાવલીમાંથી' પ્રાપ્ત થાય છે તે આ પ્રકારે છે:

'શ્રીજિનદત્તસૂરિ લગભગ તેરમા સૈકાની શરૂઆતમાં અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાજા અર્જુનરાજ તેમના દર્શનાર્થે આવ્યો હતો અને તેમના ઉપદેશથી અત્યંત પ્રસન્ન થઈને તેમને હંમેશાં અજમેરમાં રહેવાની વિજ્ઞાપિ કરી હતી પરંતુ સૂરિજીએ સાધવાચારનું સ્વરૂપ બતાવીને સમયે સમયે અહીં આવતા રહેવાનું જણાવી રાજાને સંતુષ્ટ કર્યો હતો. આ રાજાએ અજમેરના દક્ષિણ ભાગમાં પહાડની નીચે શ્રાવકોને મંદિર તથા નિવાસગૃહ બનાવવા માટે યથેચ્છ ભૂમિ આપી હતી.'

વળી, 'જિનપતિસૂરિ સં. ૧૨૩૬માં અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાજસભામાં ચૈત્યવાસી ઉપકેશગચ્છીય પં. પદ્મપ્રભની સાથે તેમનો શાસ્ત્રાર્થ થયો હતો, જેમાં સૂરિજીનો વિજય થયો હતો. મહારાજા પૃથ્વીરાજે સ્વયં નરાયનના રાજપ્રાસાદોથી અજમેર આવીને સૂરિજીને જયપત્ર અર્પણ કર્યું હતું.'

વળી, 'સં. ૧૨૫૧માં શ્રીજિનપતિસૂરિ અજમેર પધાર્યા અને મુસલમાનોના ઉપદ્રવથી બે મહિના ખૂબ કષ્ટમાં વ્યતીત કર્યા હતા.'

'ફલોધિ'ના વર્ણનમાં આપેલા બીજી શિલાલેખમાંથી જણાઈ આવે કે, અજમેરમાં શ્રીવીરજિનનું મંદિર હતું.

આજે પણ પહાડ ઉપર એક પ્રાચીન કિલ્લાના ખંડિયેરો પડ્યાં છે. આ શહેર ચારે બાજુની પહાડીઓથી ઘેરાયેલું આગાદ અને સમૃદ્ધ હતું. આજે એ સમૃદ્ધિ રહી નથી પરંતુ પ્રાચીન કાળના જૈનોની બહોળલાલી અને તેમની અર્પૂર્વ ભક્તિનું સૂચન વિદેશીની એક નોંધમાંથી મળી રહે છે:

અજમેરનું વિવરણ લખતાં ટોડ સાહેબ કહે છે: "અજમેર કિલ્લાની પશ્ચિમ બાજુએ એક ઘણું પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. મુસલમાનોએ એનો નાશ કેમ નહિ કર્યો હોય તે સમજાતું નથી. એ 'અઢી દિનકા ઝુંપડા'ના નામે ઓળખાય છે. જૈન શિલ્પીઓએ કોઈ મંત્રશક્તિથી અઢી દિવસની અંદર એ મંદિર ઊભું કર્યું હોય એમ લાગે છે. ભારતનાં ત્રણ મુખ્ય પવિત્ર સ્થાનોની અંદર જૈન કારીગરોએ જે ચિત્તાકર્ષક મંદિરો તૈયાર કર્યાં છે તે જોતાં તેઓ શિલ્પકળામાં કેટલા કુશળ હોવા જોઈએ તેની કલ્પના થઈ શકે છે. જોઈતી સામગ્રી તત્કાળ મળવાથી એમણે આ મંદિર ઘણી ઝડપથી તૈયાર કર્યું હશે. મંદિરની ચારે કોર કોટ છે. એનું પ્રાચીનત્વ અને સાદાઈ જોવાથી મને ખાતરી થાય છે કે સૌ પ્રથમ એ કોટ ગોરીના સુલતાન વંશે બંધાવ્યો હશે. મંદિરની ઉત્તર તરફ સિંહદ્વાર અને પગથિયાં છે. ખારીક તપાસ ઉપરથી હું એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે મંદિર મૂળ તો જૈનોનું જ હોવું જોઈએ. પ્રવેશદ્વાર આગળ અરબી અક્ષરોમાં કુરાનની આયતો લખી છે, તોરણ ઉપર સંસ્કૃત અક્ષરો પણ જોવામાં આવ્યા. અરબી અક્ષરોની સાથે ગુજરાતી જવાથી એ વિકૃત બની ગયા છે. મંદિરની રચના ઘણી જ શ્રેષ્ઠ તેમજ મનોહર છે. પુરાણા જૈન મંદિર જેવું આ એક મંદિર છે.

"મંદિરનો અંદરનો ભાગ ખૂબ લાંબો-પહોળો છે. એના થાંભલા તો ખાસ જોવાલાયક છે. કમરાની અંદર ચાલીસ થાંભલા છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એ દરેકની અંદર જે કારીગરી છે તે વિવિધતાવાળી છે. હું માનું છું કે મુસલમાનો આ કળા હિંદુસ્તાનમાંથી જ શીખી ગયા હશે અને તેમણે જ તે કળાનો યુરોપમાં પ્રચાર કર્યો હશે."

પ્રાચીન સમયનું આ જૈન મંદિર આજે તો મસ્જિદમાં ફેરવાઈ ગયું છે. શું ઉપર નિર્દેશ કરેલું શ્રીમહાવીર જિન-મંદિર તો આ નહીં હોય!

આજે અહીં ૪૦૦ શ્વેતાંબર જૈનોની વસ્તી છે. ૩ ઉપાશ્રય અને ૨ ધર્મશાળાઓ છે. શ્વેતાંબરોનાં ૬ મંદિરો વિદ્યમાન છે. [૧] લાખણ કોટડીમાં મૂળનાયક શ્રીસંલવનાથ ભગવાનનું ધૂમટખંધી મંદિર મોટું છે. [૨] શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ ધૂમટખંધી છે અને તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના જીવનપ્રસંગો ચીતર્યા છે. [૩] શ્રીચંદ્રપ્રભુનું ઘર દેરાસર છે જેમાં સ્ફટિકની મૂર્તિ છે. [૪] કોડીમાં આવેલા શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના ધાખાખંધી મંદિરમાં કાચનું કામ અને ચિત્રકામ દર્શનીય છે. [૫] કેસરગંજ મહોલ્લામાં શ્રીવિમલનાથ ભગવાનનું ઘર દેરાસર છે. [૬] શહેરથી ૨ માઈલ દૂર વિશાળ દાદાવાડી છે, તેમાં પણ એક મંદિર છે. ખરતરગચ્છીય આચાર્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિનો સ્વર્ગવાસ અહીં થયો હતો, એનું સ્મરણ આ દાદાવાડીથી થઈ આવે છે.

અહીં ભાગચંદ્ર સોનીનું દિગંબર મંદિર છે. કંપાઉન્ડમાં ત્રણ માળની ઇમારત ખાંધીને તેમાં કરેલી મેડુ પર્વતની સોનેરી રચના, અદીદ્વીપની રચના, અયોધ્યાનું દેશ, અને દેવવિમાનોનાં જૂલતાં દેશો આધુનિક કળાવિલાસનો અપૂર્વ નમૂનો પૂરો પાડી રહ્યાં છે.

અહીંનું પ્રદર્શનાગાર (મ્યુઝિયમ) દર્શનીય છે. તેમાં પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ પણ સંઘરેલી જોવાય છે. એમાં સૌથી વધુ ધ્યાન ખેંચે એવો એક શિલાલેખ, જે આજ સુધીમાં મળી આવેલા ભારતીય બધા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે અને પ્રાચીનલિપિમાં લખેલો છે. જૈનધર્મનો આ અદ્વિતીય શિલાલેખ લેખનકળાના પ્રચારનું આજ સુધીમાં સૌથી પ્રાચીન ઉદાહરણ મનાય છે. આ લેખ ઈ. પૂર્વે પાંચમી શતાબ્દીમાં અહીં જૈનધર્મનો સારો પ્રચાર હોવાનું પણ સિદ્ધ કરે છે. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજીને સને ૧૯૧૨માં અજમેરથી સાત ગાઉ દૂર આવેલા ખડલી ગામથી આ મળી આવ્યો છે તેમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે:—

“ વીરાય મગવતે ચતુરાસિતિ વસકાયે જાલામાલિનિયે રંનિવિઠ માન્નિકે । ”

આ લેખ વીર નિર્વાણ સંવત્ ૮૪ (ઈ. સ. પૂર્વે ૪૪૩)માં અંકિત કરવામાં આવ્યો હતો. આમાં ઉલ્લેખાયેલ ‘માન્નિક’ એ જ પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન નગરી માધ્યમિકા છે જેનો નિર્દેશ પતંજલિએ પોતાના ‘મહાભાષ્ય’માં કર્યો છે.^૧

હર્ષપુર:—

અજમેરની નજીક આવેલું આજનું હાંસોટિયા ગામ પ્રાચીન કાળનું હર્ષપુર નગર છે. આ નગરનો ઉલ્લેખ ‘કલ્પસૂત્ર’માં આવે છે. આ નગરમાંથી હર્ષપુરીયગચ્છની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. ચારે કોર પડેલાં ખંડિયેરો કોઈ પ્રાચીન નગરીનો આભાસ કરાવી રહ્યાં છે. આ હર્ષપુર જ પ્રાચીન માધ્યમિકા નગર તો નહિ હોય ?

અજમેરથી ૩ ગાઉ પુષ્કર ગામ છે. વૈષ્ણવોનું યાત્રાધામ છે. અહીં આવેલા પ્રહ્લાજીના મંદિરમાં જૈન સ્થાપત્યનાં લક્ષણોનું સૂચન મળે છે.

✽

૯૮. ખીમેલ

(કોઠા નંબર : ૨૬૬૨-૨૬૬૩)

રાણી સ્ટેશનથી ૩ માઈલ દૂર ખીમેલ નામે ગામ છે. અહીંના પ્રાચીન જૈન મંદિર ઉપરથી આ ગામ ખારમા સૈકાથીયે અધિક પ્રાચીન જણાય છે, આજે અહીં ૮૦૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૧૦ ઉપાશ્રય અને ૧ બે માળની વિશાળ જૈન ધર્મશાળા છે. અહીં એક જૂનું અને એક નવું; એમ બે જૈન મંદિરો છે.

૧. ગામના પૂર્વે કિનારે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરખંધી મંદિર વિશાળ અને પ્રાચીન છે. સં. ૧૧૪૯માં શેઠ લીલા શાહ ઓશવાલે આ મંદિર બંધાવ્યું હતું એમ કહેવાય છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧૧૧ હાથ પ્રમાણની સપરિકર વિરાજમાન છે. મૂર્તિની અંજનશલાકા સં. ૧૧૩૪ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ દિવસે શ્રીહેમસૂરિએ કરી છે.

એ સંબંધી પરિકર ઉપર લેખ વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકની જમણી બાજુએ રહેલી એક કૂટ બંધી પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૬૫૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૧નો લેખ છે. જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કરેલી છે. પ્રવેશદ્વારમાં ડાબી બાજુએ ૨૧૧ હાથ પ્રમાણની એક પ્રાચીન અને સુંદર કાઉસગિયા પ્રતિમા બિરાજમાન છે.

૨. ગામ બહારના બગીચામાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી બાવન જિનાલય મંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકની શ્યામવર્ણી પ્રતિમા ૧ હાથ પ્રમાણ છે. સં. ૧૬૨૦માં ખીમેલનિવાસી શ્રાવિકા નગીબાઇએ ગામ ગામના સંઘો પાસેથી પૈસા ઉઘરાવીને આ મંદિર બંધાવેલું છે. તેની અંજનશલકા સં. ૧૬૨૮માં થયેલી છે અને દેવકુલિકાઓમાં બિરાજમાન ૫૫ મૂર્તિઓ સં. ૧૬૬૧ના માહ સુદિ ૧૫ ને બુધવારના રોજ પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે.

અઠારમા સૈકાના યાત્રી પં. મહિમા પોતાની 'તીર્થમાળા'માં અહીંના મંદિરોની પ્રતિમાસંખ્યા નોંધતાં કહે છે:—

“ ખીમેલિ પાંત્રીશ પ્રતિમા રૂઅડી ”

નદીને સામે કાંઠે મહેતા મહોકમચંદ્રજીએ મોટી પાકી વાવ સં. ૧૮૩૬માં બંધાવી છે. તેમજ ધર્મશાળા પણ તેમજે જ બંધાવી છે. અહીં શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિજીનું એક સમાધિમંદિર વિદ્યમાન છે.

૯૯. ખુડાલા

(કોડા નંબર : ૨૬૬૫)

કાલના સ્ટેશનથી પૂર્વમાં પાંચ ફર્લાંગ દૂર ખુડાલા નામનું ગામ છે. આ ગામ ક્યારે વસ્તું એ બજાવામાં નથી આંચું પરંતુ અહીંનું જિનમંદિર સં. ૧૨૪૩માં બન્યું એવા શિલાલેખીય પુરાવા ઉપરથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોય એમ માની શકાય.

અહીં વીશા એાશવલનાં ૨૫૦ ઘર વિદ્યમાન છે. અહીંના કેટલાક ઉત્સાહી યુવકોએ જૈન મિત્રમંડળ, જૈનધર્મસભા અને જૈન વાંચનાલય વગેરે સંસ્થાઓ સ્થાપી છે જે તેમની પ્રગતિની વિકાસદષ્ટિને આભારી છે. વળી, આત્મવલ્લભ જૈન પાઠશાળા, ૩ ઉપાશ્રયો અને ૨ જૈન ધર્મશાળાઓ અને ૧ જિનાલય છે, જે અહીંના શ્રાવકોની ધાર્મિક ભાવનાનાં પ્રગટ પ્રતીકો છે.

અહીં શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું વિશાળ અને પ્રાચીન મંદિર છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, નવચોડી, સભામંડપ, શૃંગારચોડી અને શિખરબંધી રચનાવાળું છે. છેલ્લા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે આ મંદિરમાં મીનાકારી, ચીની અને મકરાણી પંચરંગી લાદીઓ લગાડી મંદિરને સુશોભિત બનાવ્યું છે. મૂળનાયકની પ્રવેતવર્ણી પ્રતિમાની ગાદી ઉપર અને મંદિરની નવચોડીના એક સ્તંભ ઉપર ક્રમશઃ આ મુજબ લેખો છે:—

(૧) “ સંવત્ ૧૨૪૩ માઘવદિ ૫ સોમે શ્રેં રામદેવ પુત્ર શ્રીં નલધરેણ ઉત્તલસ્ય...મોક્ષાર્થે ॥ ”

(૨) “ સંવત્ ૧૨૪૩ માઘવદિ ૫ સોમવાસરે રામદેવપુત્રપ્રાગ્વાટવંશે મુરાશાહેન લેલ્લો લિલ્લિતઃ ॥ ”

એક જ દિવસે લખાયેલા સં. ૧૨૪૩ના આ બંને લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, પોરવાડ શ્રેષ્ઠી રામદેવના એક પુત્ર મુરાશાહે આ મંદિર બંધાવ્યું અને ખીજા નલધરે મૂળનાયક ભગવાનની સ્થાપના કરી. આજે પણ એ જ પ્રાચીન પ્રતિમા વિદ્યમાન છે. એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૨૩ના લેખમાં શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની મૂર્તિ અંચલગમ્ધીય શ્રીજય-કેસરસૂરિના ઉપદેશથી પોરવાડ શ્રેષ્ઠી શ્રીવમ્હરાજે ભરાવી^૨ અને ખીજી શ્રીધર્મનાથ ભગવાનની મૂર્તિ વીસલનગરના રહેવાસી પોરવાડ વંશી શ્રેષ્ઠી વોગાએ સં. ૧૫૪૩માં ભરાવી અને તેની શ્રીઉદયસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી,^૨ એમ જણાવ્યું છે.

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” ભા. ૨. લેખાંક: ૪૦૧.

૨. એજન: લેખાંક: ૪૦૦.

૧૦૦. બાલી

(કોઠા નંબર: ૨૬૬૬-૨૬૬૮)

ફાલના સ્ટેશનથી ૪ માઈલ દૂર બાલી નામે મોટું કચ્છાતી ગામ આગાહ છે. ઉદયપુર મહારાણાની પટરાણી બાલીકુંવરીના નામે આ ગામ વસાવેલું છે. એમ પણ કહેવાય છે કે, બાલી નામની ચૌધરાણીએ અહીં પ્રથમ વાસ કર્યો તેથી આનું નામ 'બાલી' પડ્યું. પહેલાં અહીં ચૌહાણ રાજાઓનો અધિકાર હતો. પછી બલોરના સોનગરા સરદારો અને તે પછી મેવાડના રાણાઓના અધિકારમાં આ ગામ હતું. તે પછી મારવાડના અધિકાર નીચે આવ્યું. વિ. સં. ૧૮૨૬ થી ૧૮૩૩ સુધીમાં અહીં પશ્ચિમ તરફ નાનો કિલ્લો બંધાવેલો છે. આ બધો હકીકત ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન જણાય છે.

આજે અહીં શ્વેતાંબર જૈનોનાં ૫૪૦ ઘરોમાં ૨૦૦૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૯ ઉપાશ્રય અને ૩ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. બનરમાં શિખરબંધી મંદિર શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું છે. મૂળનાયકની શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧ હાથપ્રમાણની છે. તેની શ્રીહીરવિજયસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. પહેલાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુ બિરાજમાન હતા પરંતુ કોઈ કારણવશાત્ એ મૂર્તિને સ્થાને શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ બિરાજમાન કરેલા છે. એ સમયે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયેલો છે પણ મંદિર તો પ્રાચીન છે. લોકવાયકા પ્રમાણે આ મંદિર ગંધર્વસેન રાજાએ બંધાવેલું છે. એ હિસાબે લગભગ ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં બન્યું એમ કહેવાય પરંતુ એની એટલી પ્રાચીનતા સંબંધે કશું જાણવા મળતું નથી. લગભગ ૩૫ વર્ષ પહેલાં આ મંદિરની જમીન ખોદતાં સોનાના સિક્કાઓ જડી આવ્યા હતા.
૨. ખીજું શિખરબંધી મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે. આમાં કાચનું સુંદર જડાવ કામ કરેલું છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧૧ હાથપ્રમાણની છે. તેના પરિકર ઉપર સં. ૧૧૬૨નો પ્રાચીન લેખ છે. આ મંદિર વિ. સં. ૧૮૨૦માં ઓશવાલ શેઠ ગોલાજી અને ઓટાજીએ મળીને બંધાવેલું છે. કેટલાકના કથન મુજબ અહીં કિલ્લો બંધાવવામાં આવ્યો તેની સાથેસાથ આ મંદિર પણ બંધાવવામાં આવ્યું. મૂળનાયકની પ્રતિમા બાલીથી ૨ માઈલ દૂર આવેલા સેલા ગામના તળાવમાંથી નીકળી આવી હતી. ત્યાંથી લાવીને આ મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી છે. આ પ્રતિમાના પ્રતિષ્ઠાકાર ખંડેરકગચ્છીય આચાર્ય શ્રીચશોભદ્રસૂરિ હોય એમ જણાય છે.
૩. ત્રીજું શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર ચતિજીના ઉપાશ્રયમાં આવેલું છે. ચતિચર્ચ શ્રીત્રિલોકસાગરજીએ સં. ૧૬૫૦માં બંધાવેલું છે.

૧૦૧. હથુંડી-રાતા મહાવીર

(કોઠા નંબર: ૨૬૭૦)

એરણપુરા રોડ સ્ટેશનથી પૂર્વ દિશામાં ૯ માઈલ, વીજપુરથી ૨ માઈલ અને હથુંડીથી ૧ માઈલ દૂર સાવ નિર્જન જંગલમાં આવેલા પહાડમાં એક દેવવિમાન જેવું જૈન મંદિર શોભી રહ્યું છે. એ મંદિર 'રાતા મહાવીર'ના નામે ઓળખાય છે. પાસે કોઈ વસ્તી નથી પણ એ ભૂમિ ઉપર પથરાયેલાં ખંડિયેરો અને સ્થાપત્યના અવશેષોના ચિહ્નો એની ભૂત-કાલીન સ્થિતિનું ભાન કરાવી રહ્યાં છે. આજે તો આસપાસ પથરાયેલી કુદરતી રચનામાં સંવાદ સાધતી આ માનવરચનાનું નિરાશું વ્યક્તિત્વ અહીંની ભૂમિ ઉપર જાણે અજબ કાપૂ ધરાવી રહ્યું હોય એમ તરત ભાસે છે. પહાડની મોટી મોટી બે ટેકરીઓથી ઘેરાયેલી વચલી એક નાની ટેકરી ઉપર મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું વંદનીય મંદિર દૂરથી નજરે પડે છે.

આ મંદિર ૭૫-૮૦ ફીટ લાંબા અને ૫૦-૬૦ ફીટ પહોળા કોટથી ઘેરાયેલું છે. આ કોટને ચારે તરફ બંધી દીવાલો અને બે તરફ બે મોટા દરવાજાઓ છે. કોટના વિશાળ દરવાજાની બહાર બેસી શકાય એવા ઓટલા બને તરફ બંધેલા છે. વચ્ચે આવેલું ચૈત્ય તદ્દન સાદું છે. તેમાં કોરણી જેવું કશું જણાતું નથી. મૂળભારો, સભામંડપ અને તેના ઉપર એક નાના સરખા ધૂમટની રચનાવાળું છે. એકંદરે ખૂબ જીર્ણ થયેલું આ પ્રાચીન મંદિર વર્ષોના વરસાદ અને વાવાઝોડાંનો સામનો કરતું આજ સુધી ટકી રહ્યું છે, એ એક સફભાગ્ય છે.

મૂળ ગભારામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ ૪૫ ફીટ ઊંચી છે. એનો રંગ સિંદૂર જેવા રાતા વર્ણનો હોવાથી એને 'રાતા મહાવીર' તરીકે લોકો ઓળખે છે. આવી ઓળખ પાછળ કેઈ ઐતિહાસિક ઘટના હોય તે બાજુવામાં આવી નથી. મૂર્તિ પાષાણની નથી, વેળુની કે ઈટ-ચૂનાની બનાવેલી પ્રતીત થાય છે. મૂર્તિ ઉપર કેઈ કેઈ સ્થળે ચોટેલા વરખ ઉપરથી જણાય છે કે એના ઉપર વારંવાર લેપ થતો હશે. મૂર્તિની નીચે પદ્માસન ઉપર લાંછન છે. આ લાંછનની આકૃતિ વિલક્ષણ છે. સિંહના શરીરે પાંખો અને સૂંઢ જેવું કળાય છે, આસપાસની બે આરસની મૂર્તિઓ ઉપરના લેખો ઘસાઈ ગયેલા હોવાથી વાંચી શકાતા નથી.

મૂળ ગભારાની બહાર રંગમંડપમાં જમણી બાજુએ આરસની ઊભી કાસગિયા મૂર્તિ ૧૨ ઈંચ ઊંચી છે અને તેની પાસે એક ગૃહસ્થની મૂર્તિ એવડા જ કદની છૂટી મૂકેલી છે. એના ઉપર લેખ નથી. સંભવ છે કે કેઈ ખંડિત મંદિરમાંથી લાવીને અહીં પધરાવી હશે.

સભામંડપના એક થાંભલા ઉપર સં. ૧૩૩૫, બીજા ઉપર સં. ૧૩૩૬, અને ત્રીજા ઉપર સં. ૧૩૪૫ના શિલા-લેખોમાંથી મંદિરને દાન આપ્યાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે.^૧ આ લેખો ઉપરથી અહીં વેપારી અને સંપન્ન શ્રાવકોની બહુલતાનો પણ પરિચય મળે છે.

મૂળ ગભારાની સામે રંગમંડપની દિશામાં જમણી બાજુએ એક ગોખલો છે. તેમાં એક આચાર્યની લાક્ષણિક મૂર્તિ નવ ઈંચની ઊંચાઈવાળી બિરાજમાન છે. આચાર્ય પાટ ઉપર બેઠા હોય અને તેમનો જમણો પગ નીચે લટકતો હોય એવી આકૃતિ ધોડેલી છે. કમરમાં લંગોટ છે અને મસ્તક નીચે ગળા પાછળ રજોહરણ (ઓઘો) દેખાય છે. આ મૂર્તિ ઉપરના ઘસાયેલા લેખમાંથી આટલા અક્ષરો વંચાય છે:—

“ સંવત્ ૧૩૪૪ વર્ષે માઘ સુદિ ૧૧ શ્રીહસ્તિઉંડક્રોય.....”

આટલો માત્ર શિલાલેખ પણ આપણને ઇતિહાસના રાજમાર્ગની આંગળી ચીંધતો કેડીરૂપ બની રહ્યો છે, એ બીના ઓછા મહત્વની નથી.

આમાં હસ્તિકુંડક્રોય(ગચ્છ)નું નામ છે. તે વર્તમાનમાં હથુડી કહેવાતા ગામનો નિર્દેશ કરે છે. આ ગામની તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ હતી. શ્રીશીલવિજયજી 'તીર્થમાળા'માં નોંધે છે કે—“ રાતા વીર પુરિ મન આશ.”

શ્રીજનતિલકસૂરિએ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં મહાવીરસ્વામીનાં બે મંદિરો ગણાવ્યાં છે તેમાં હથુડીનું પણ નામ છે. આ ગામથી મહાવીરસ્વામીનું આ મંદિર અડધો ગાઉ દૂર છે. સંભવ છે કે ગામની દિનપ્રતિદિન પડતીના કારણે ગામ દૂર પડી ગયું હશે.

પહેલાં અહીં રાઠોડોનું રાજ્ય હતું. તેમાંના કેટલાક રાઠોડો જૈન હતા, જેઓ 'હથુડિયા' કહેવાતા. વાલી, સાદડી, સાંડેરાવ વગેરે મારવાડનાં કેટલાંક ગામોમાં આ હથુડિયા શ્રાવકોની વસ્તી પણ જોવામાં આવે છે. વળી, આ હસ્તિકુંડીના નામથી સ્થપાયેલા 'હસ્તિકુંડીગચ્છ'માં થયેલા શ્રીવાસુદેવાચાર્ય સં. ૧૩૨૫ના કાગળ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે કરેલી પ્રતિષ્ઠાવાળી શ્રીઋષભદેવસ્વામીની મૂર્તિ ઉદયપુરના બાબેલાના મંદિરમાં મોજુદ છે.

ઉપર્યુક્ત રાઠોડ રાજ્યો પૈકી વિદગ્ધ રાજ્યે બંધાવેલા આ મંદિર સંબંધી એક મોટો શિલાલેખ આ 'રાતા મહાવીર'ના મંદિરના દરવાજાની બીંતમાંથી કેપ્ટન બારટનને મળી આવ્યો હતો. એ લેખ અત્યારે અજમેર મ્યુઝિયમમાં મોજુદ છે. સ્થાનિક ઇતિહાસ અને જૈનધર્મનું મહત્વ દર્શાવતો આ લેખ શ્લોકબદ્ધ છે અને ૨ ફીટ ૮ ૧/૨ ઈંચ પહોળી અને ૧ ફીટ ૪ ઈંચ ઊંચી એવી એક જ શિલા ઉપર બે લેખો ઉત્કીર્ણ છે. કુલ ૨૨ લીટી પૈકી ૨૨ લીટીનો પહેલો લેખ સં. ૧૦૫૩ના માઘ સુદિ ૧૩ ને રવિવારનો છે ને ૧૦ લીટીનો બીજો લેખ સં. ૯૯૬ના માઘ સુદિ ૧૧નો છે.^૨ એ લાંબો લેખ અહીં ન આપતાં મૂળ લેખનો સારાંશ જોઈ લઈએ.

૧. “પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ” ભા. ૨, લેખાંક: ૩૧૯, ૩૨૦

૨. એજન: લેખાંક: ૩૧૮.

પ્રથમ લેખમાં શ્રીસૂર્યાચાર્યે રચેલી પ્રશસ્તિના ૪૦ શ્લોકો છે. પહેલા બે શ્લોકોમાં તીર્થકરની સ્તુતિ છે, ત્રીજો શ્લોક રાજકુટુંબના વર્ણનનો છે (ખાસ નામ નથી), ચોથા શ્લોકમાં રાજ હરિવર્ધન અને તેની પત્ની રુચીનાં નામો આપ્યાં છે. પાંચથી સાત શ્લોક સુધીમાં હરિવર્ધન પછી વિદગ્ધરાજ થયાની હકીકત છે. તેમણે સં. ૯૭૩માં શ્રીવાસુદેવાચાર્યના ઉપદેશથી શ્રીબિનેશ્વર ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું:—

“ પૂર્વે જૈન નિજમિવ યશો[કારયદ્વ]સ્તિકુંડચાં રમ્યં હર્મ્યં ગુરુહિમગિરેઃ શૃંગસૃ(શૃ)ંગારહારિ ॥ ૬ ॥ ”

વળી, આ વિદગ્ધરાજે સ્વયં સોનાથી તોળાઈને એ સોનાનો ૩ ભાગ દેવને અર્થે વાપર્યો અને ૧ ભાગ આચાર્યના ઉપદેશ પ્રમાણે વાપર્યો એ વિશે આ રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ દાનેન તુલિતવ(વ)લિના તુલાદિદાનં યેન દેવાય । માગ[દ્વયં] વ્યતીર્યત માગશ્ચા[ચાર્યવ]ર્યાય ॥ ૭ ॥ ”

ત્યાર પછીના શ્લોકમાં વિદગ્ધરાજ પછી મમ્મટ અને તે પછી ધવલ રાજ થયાનું બતાવ્યું છે. ધવલનું વર્ણન ઘણું વિસ્તારથી આપ્યું છે, જેમાં ધવલે ગૂર્જરનરેશ હલ્લુભરાજ વિરુદ્ધ મહેન્દ્રને આશ્રય આપ્યાના કથન ઉપરાંત ધવલના શુભાનું વર્ણન છે. તે પછી તેના પુત્ર બાલપ્રસાદને ગાદીએ બેસાડયાનું અને પોતે સંસારત્યાગ કર્યાનું કથન છે. વળી, બાલપ્રસાદની રાજધાની હસ્તિકુંડી (હથુંડી)માં હોવાનું જણાવ્યું છે.

આગળના વર્ણનમાં શ્રીવાસુદેવસૂરિ કે જેમનું નામ પહેલાં લેવામાં આવ્યું છે અને જેઓ વિદગ્ધરાજના ગુરુ હતા, તેમના શાંતિભદ્ર નામના શિષ્યનું વર્ણન છે. તે પછી હસ્તિકુંડી (હથુંડી)ના ગોળિંચે (સમુદાયે) ઋષભદેવ મંદિરનો કે જે વિદગ્ધ રાજાએ બંધાવ્યું હતું, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનું અને તેમાં શ્રીઋષભદેવની મૂર્તિની સ્થાપના કર્યાનું આ રીતે જણાવ્યું છે:—

“ વિદગ્ધનૃપકારિતે જિનગૃહેતિજીર્ણે પુનઃ સમં કૃતસમુદૃતાવિહ ભવાં[વુ]ધિરાત્મનઃ ।

અતિષ્ઠીપત સોડપ્યથ પ્રથમતીર્થનાથાકૃતિ સ્વકીર્તિમિવ મૂર્તતામુપગતાં સિતાંશુભૃતિ ॥ ૩૬ ॥

શાંત્યાચાર્યેભિષંચારો સહસ્રે (૧૦૮૫) શા(શ)રદામિયં । માઘશુક્લત્રયોદશ્યાં સુપ્રતિષ્ઠૈઃ પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૩૭ ॥ ”

આ પછી વિદગ્ધરાજે સોનાથી તોળાઈને તે સોનું મંદિરને દાન કર્યાનું અને ધવલે પોતાના પુત્રની સાથે મળીને પીપ્પલ નામનો આઘાટ-કૂવો ભેટ કર્યાનું વર્ણન આ પ્રકારે છે:—

“ વિદગ્ધનૃપતિઃ પુરા યદતુલં તુલાદેદ્દૈવી, સુદાનમત્રદાનધીરિદમપીપલનાદમુતં ।

યતો ધવલભૂપતિર્જિનપતેઃ સ્વયં સાત્મ[જો]રઘટ્મથ પિપ્પલોપપ[દકૂ]પકં પ્રાદિશત્ ॥ ૩૮ ॥ ”

છેવટે એ દેવાલય યાવચ્ચંદ્રદિવાકર રહે એવી આશા પ્રગટ કરી સૂર્યાચાર્યે પ્રશસ્તિ રચ્યાનું જણાવ્યું છે.

આ પ્રમાણે વર્ણન આપી અંતમાં સં. ૧૦૫૩ માઘ સુદિ ૧૩ ને રવિવારે પુષ્યનક્ષત્રમાં શાંત્યાચાર્યે શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા અને ધ્વજરોપણ કર્યાનું, તેમજ નાહક, જિદ, જશ, શંપ, પૂરભદ્ર અને નાગ વગેરે શ્રાવક સમુદાયે મૂળનાયકને વિરાજમાન કર્યાનું લખ્યું છે.

લેખનો બીજો ભાગ ઉપરના લેખથી બિલકુલ સ્વતંત્ર ૨૧ શ્લોકોનો છે, છતાં આ લેખની હકીકત ઉપરના લેખની હકીકતમાં ભેરો કરે છે. ઉપર્યુક્ત મંદિરમાં કરેલાં દાનોનું આમાં વર્ણન છે. તેનો સારાંશ આ છે:—

પ્રારંભમાં જૈનધર્મની પ્રશંસા છે. તે પછી હરિવર્મા, વિદગ્ધરાજ અને મમ્મટ અનુક્રમે થયા, એ જણાવ્યું છે. ૫ અને ૭મો શ્લોક એ બતાવે છે કે, પોતાના ગુરુ બલિભદ્ર (વાસુદેવ)ના ઉપદેશથી વિદગ્ધરાજે આ મંદિર બનાવવાનું હતું અને તે પછી મમ્મટે અને વિદગ્ધરાજે કરેલ દાનો તાબાં કરી આપ્યાં હતાં: (૧) વેચવા માટેની દરેક ૨૦ પોઠ ઉપર એક રૂપિયો, (૨) ગામડામાંથી કે ત્યાંથી જતી ભરેલી દરેક ગાડીએ એક રૂપિયો, (૩) દરેક ઘાણીએ એક ઘડાં દીઠ એક કર્ષ, (૪) ભટ તરફથી નાગરવેલ પાનના ૧૩ ચોલિકા; (૫) જુગારીઓ તરફથી પેલપેલક, (૬) દરેક અરઘટ

(વિશાળ ખેતરવાળા કૂવા) પાસેથી ઘઉં અને જવ શેર ૪, (૭) પેડા દીઠ પાંચ પળ, (૮) ભાર (૨૦૦૦ પળ) દીઠ એક વિશોપક, (૯) ગૂગળ, કુંકુમ, તાંબુ, રૂ, મજીઠ વગેરે વસ્તુની એક ભાર દીઠ ૧૦ પલ, (૧૦) મીઠું, રાણ, મગ, ઘઉં, જવ તેમજ તેવી બીજી વસ્તુના દરેક દ્રોણ દીઠ એકેક માણુક વગેરે.

ઉપરની ઉપજમાંથી ૬ ભાગ ભગવાનના મંદિરમાં જતો; અને ૬ ભાગ ગુરુ બલિભદ્ર (વાસુદેવ)ને વિદ્યાધન તરીકે જતો, એ સંબંધી ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે:—

“આદાનાદેતસ્માદ્ભાગદ્વયમર્હતઃ કૃતં ગુરુણા। શેષસ્તૃતીયમાગો વિદ્યાધનમામ્મનો વિહિતઃ।।

રાજા તત્પુત્રપૌત્રૈશ્ચ ગોષ્ઠ્યા પુરજનેન ચ। ગુરુદેવધનં રક્ષ્યં નોપે [ક્ષ્યં હિતમીસુમિઃ]।।”

એ પછી વિદગ્ધ રાજાએ કરેલાં દાનોની સાલતિથિ સં. ૯૭૩નો અષાઠ માસ જણાવ્યો છે, જ્યારે મમ્મટે કરેલા ઊમેરાની તિથિ સં. ૯૬૬ના માહ વદિ ૧૧ની આ રીતે જણાવી છે.

“રામાગિરિનંદકલિતે વિક્રમકાલે ગતે તુ શુચિમા[સિ]। “[શ્રીમ]દ્વલભદ્રગુરોર્ધિદગ્ધરાજેન દત્તમિદં ॥ ૧૯ ॥

નવમુ શતેષુ ગતેષુ તુ ષળ્ળવતીસમધિકેષુ માઘસ્ય। કૃષ્ણૈકાદશ્યામિહ સમર્થિતં મંમટનૃપેન (ળ) ॥ ૨૦ ॥”

છેવટે જણાવ્યું છે કે, જ્યાં સુધી પર્વતો, પૃથ્વી, સૂર્ય, ભરતખંડ, ગંગા, સરસ્વતી, નક્ષત્ર, પાતાળ અને મહાસાગર રહે ત્યાં સુધી કેશવદેવસૂરિ (વાસુદેવ-બલિભદ્ર)ની પરંપરાને માટે શાસન કાયમ રહ્યો.

અતે ફરીથી સાલ-તિથિનો ઉલ્લેખ કરીને સૂત્રધાર (શિલ્પી) સત્યયોગેશ્વરે કેાતર્યાનું લખી લેખ પૂર્ણ કર્યો છે.

આ શિલાલેખ ઉપરથી અનેક ઐતિહાસિક હકીકતો પ્રગટ થાય છે. એક તો દશમા સૈકામાં આ રાજધાનીનું હથુંડી ગામ મોટું અને સંપન્ન હશે, તેમાં અનેક શ્રાવક કુટુંબો વસતાં હશે. વળી આ લેખ હથુંડીના રાઠોડવંશની કમશઃ રાજવલીનાં નામો આપે છે અને તે તે રાજાઓના સમકાલીન પુજરાજ, મૂળારાજ, હર્લભરાજ, મહેન્દ્ર વગેરે રાજાઓની નોંધ પણ કરે છે. હથુંડીના આ આખોયે રાજવંશ જૈનધર્મી હોવાની નિઃસંદેહ ખાતરી કરાવે છે અને આ તીર્થનો સં. ૯૬૬ થી ૧૦૫૩ સુધીના ઉપયુક્ત ઇતિહાસ સ્પષ્ટ બતાવે છે. વિદગ્ધરાજે આ મંદિર બંધાવ્યું ને દાન આપ્યું અને તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ એનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી એ દાનમાં વેપાર પર લાગાઓ લગાવી ઊમેરા કર્યો. આ ઉપરથી આ તીર્થ પ્રત્યે તેમની ભારે શ્રદ્ધા હોવાનું પ્રમાણ સાંપડે છે.

વળી, બીજી હકીકતોને જતી કરી મહત્વની બાબત આ લેખમાંથી જડે છે તે એ કે, આ મંદિર બંધાવનાર વિદગ્ધરાજે મૂળનાયક શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ ભગવાનની સ્થાપના કરી હતી. ધવલે કરાવેલા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે પણ શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત હતા, જ્યારે સં. ૧૩૩૫ના સભામંડપના થાંભલાના લેખમાં “શ્રીરાતામિધાન સ્ત્રીમહાવીરદેવસ્ય” અને સં. ૧૩૪૫ના લેખમાં “હાથિંડીગ્રામે શ્રીમહાવીર”ના અતિસ્પષ્ટ ઉલ્લેખો છે. આથી જણાય છે કે, અગિયારમી સદી પછી સં. ૧૩૩૫ સુધીના વચલા ગાળામાં મૂળનાયક શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ ભગવાનને બદલે શ્રીમહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા થઈ હોવી જોઈએ. કેટલાકોનું કહેવું છે કે શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવનું કોઈ બીજું મંદિર અહીં હોય અને તે ધ્વસ્ત થયું હોય. ગમે તે હો પણ આ મંદિર હસ્તિકુંડી-હથુંડીનું છે એમાં શંકાને લેશ અવકાશ નથી.

મંદિરમાંથી મળેલો એક શિલાલેખ એક નવી હકીકત પ્રગટ કરે છે:—

“સંવત્ ૧૨૯૯ વર્ષે ચૈત્રમુદિ ૧૧ શુક્રે શ્રીરત્નપ્રમોપાધ્યાયશિષ્યૈઃ શ્રીપૂર્ણચન્દ્રોપાધ્યાયૈરાલકદ્વયં શિશ્વરાણિ ચ કારિતાનિ સર્વાણિ।।”

—સં. ૧૨૯૯ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારે શ્રીરત્નપ્રભ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય શ્રીપૂર્ણચંદ્ર ઉપાધ્યાયે અહીં બે ગોખલા કરાવ્યા અને બધાં શિખરો બનાવરાવ્યાં.

જે શ્રદ્ધાથી રાજાઓએ આ તીર્થની સ્થાપના કરી તેના સંરક્ષણ માટે વિવિધ ઉપાયો યોજ્યા અને શ્રેષ્ઠીઓએ જે ભક્તિથી દાન આપી વારંવારની યાત્રાઓથી આ તીર્થને અજવાળ્યું તેના ઉપર આજે આધમતા સૂર્યનાં ઝાંખાં કિરણોનો આછો પ્રકાશ હજીયે દેખાય છે. કાળનાં અધારાં ઊતરે એ પહેલાં એને ઉદ્ધારી લેવાની જરૂરત છે.

૧૦૨. સેવાડી

(કોડા નંબર : ૨૬૭૩-૨૬૭૪)

એરણ્યપુરા સ્ટેશનથી ૮ માઇલ દૂર સેવાડી નામે ગામ છે. સેવાડીનું શાસ્ત્રીય નામ શમીપાટી અથવા સ્વેતપાટી હતું. અહીંના પ્રાચીન શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના જૈન મંદિરના લોંચરાની બારશાખમાં સં ૧૧૭૨ નો મોટો લેખ આ પ્રકારે છે, જેમાં આ ગામનું નામ ઉલ્લેખાર્થુ છે અને તેમાંથી આ ગામના સ્થાનિક ઇતિહાસ ઉપર પણ ઠીક પ્રકાશ પડે છે.

“સ્વજન્મનિ જનતાયા જાતા પરિતોષકારિણી શાંતિઃ । વિબુધપતિવિનુત્તરણઃ સ શાંતિનામા જિનો જયતિ ॥૧॥
 આસીદુપ્રપ્રતાપાઘઃ શ્રોમદ્ગણહિલ્લભૂપતિઃ । યેન પ્રચંડદોર્દ્દંડપરાક્રમજિતા મહી ॥ ૨ ॥
 તત્પુત્રશ્ચાહ્માનાનામન્વચે નીતિમુદ્દહન્ સઃ । જિંદરાજાભિધો રાજા સત્યશૌર્યસમાશ્રયઃ ॥ ૩ ॥
 તત્તનુજસ્તતો જાતઃ પ્રતાપાક્રાંતભૂતલઃ । અશ્વરાજઃ શ્રિયાધારો ભૂપતિમૃમૂતાં વરઃ ॥ ૪ ॥
 તતઃ કટુકરાજેતિ તત્પુત્રો ધરણીતલે । જજ્ઞે સ ત્યાગસૌભાગ્યવિહ્યાતઃ પુણ્યવિસ્મિતઃ ॥ ૫ ॥
 તદ્મુકો પત્તનં રમ્યં શમીપાટીતિનામકં । તત્રાસ્તિ વીરનાથસ્ય ચૈત્યં સ્વર્ણસમોપમં ॥ ૬ ॥
 ઇતશ્ચાસીદ્ વિશુદ્ધાત્મા યશોદેવો બલાધિપઃ । રાજ્ઞાં મહાજનસ્યાપિ સમાયામપ્રણીઃ સ્થિતઃ ॥ ૭ ॥
 શ્રીષંડેરકસદગ્ધ્લે બંધૂનાં સુહૃદાં સતાં । નિત્યોપકુર્વતા યેન ન શ્રાંતં સમચેતસા ॥ ૮ ॥
 તત્સુતો બાહડો જાતો નરાધિપજનપ્રિયઃ । વિશ્વકર્મેવ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધો વિદુષાં મતઃ ॥ ૯ ॥
 તત્પુત્રઃ પ્રથિતો લોકે જનધર્મપરાયણઃ । ઉત્પન્નસ્થલકો રાજઃ પ્રસાદગુણમંદિરં ॥ ૧૦ ॥
 દયાદાક્ષિણ્યગાંભીર્યવુદ્ધિચિદ્ધિચાનસંયુતઃ । શ્રીમત્કટુકરાજેન તસ્ય દાનં કૃતં શુભં ॥ ૧૧ ॥
 માઘે ત્ર્યંબકસંપ્રાપ્તૌ વિતીર્ણે પ્રતિવર્ષકં । દ્રમ્માષ્ટકં પ્રમાણેન થલકાય પ્રમોદતઃ ॥ ૧૨ ॥
 પૂજાર્થે શાંતિનાથસ્ય યશોદેવસ્ય સ્વતકે । પ્રવર્દ્ધયતુ ચંદ્રાર્કં યાવદાદાનમુઞ્જ્વલં ॥ ૧૩ ॥
 પિતામહેન તસ્યેદં શમીપાટ્યાં જિનાલયે । કારિતં શાંતિનાથસ્ય વિંબં જનમનોહરં ॥ ૧૪ ॥
 ધર્મેણ લિપ્યતે રાજા પૃથ્વીં મુનક્તિ યો યદા । બ્રહ્મહત્યા સહસ્રેણ પાતકેન વિલોપયન્ ॥ ૧૫ ॥
 સંવત્ ૧૧૭૨ ॥

—આ લેખના પ્રારંભમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરી છે. તે પછીના શ્લોકોમાં જણાવ્યું છે કે—પરાક્રમી અણ્ણહિલ્લ નામે ભૂપતિ થયો. તેનો પુત્ર ચૌહાણોના વંશમાં શૂરવીર જિંદ નામે થયો. તેનો પુત્ર અશ્વરાજ, તેનો પુત્ર કટુકરાજ થયો. તેને શમીપાટીમાં જાગીર હતી. એ સમયે ત્યાં શ્રીવીરનાથનું સુવર્ણસમું મંદિર હતું.

બીજા વંશનો એક વિશુદ્ધહૃદયી યશોદેવ નામે સેનાનાયક હતો જે રાજા અને મહાજનોની સભામાં અગ્રણી હતો. સમાન ચિત્તવાળો યશોદેવ પંડેરકગચ્છના બંધુઓ, મિત્રો અને સજ્જનો—ઉપર ઉપકાર કરતાં થાકતો નહોતો. તેને બાહડ નામે પુત્ર હતો, જે વિશ્વકર્માની માફક રાજાઓને પ્રિય હતો. તેને થલલક નામે પુત્ર થયો, તે જૈન ધર્મમાં પરાયણ હતો અને રાજાઓનો પ્રસાદપાત્ર હતો. પ્રતિવર્ષે માઘ માસમાં શિવરાત્રિના દિવસે કટુકરાજ પ્રસન્ન થઈને થલલકને આઠ દ્રમ્મ બક્ષીસમાં આપતો, તે એવી ઇચ્છાથી કે શમીપાટીના જિનાલયમાં તેના પિતામહ યશોદેવે બનાવેલા ગોખલામાંના શ્રીશાંતિનાથ બિંબની પૂજા કરવામાં આવે અને એ દાન યાવત્ર્યંદ્રદિવાકરો આલતું રહે આ દાન જે લોપશે તેને હજાર ગાય માર્યાનું પાપ છે. અતે સં. ૧૧૭૨ની સાલ આપી છે.

સુંધાની પહાડી પરના જૈનાચાર્ય રચિત શિલાલેખમાં પણ આ રાજાઓની વંશાવલી આ રીતે આપી છે. આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે સં. ૧૧૭૨ પહેલાં આ મંદિર બની ચૂક્યું હતું અને ગામ તો એથીયે પ્રાચીન હોય એ નિઃસંદેહ વાત છે. એ સમયે આ ગામની ભારે જાહોજલાલી હશે એમ લાગે છે: એક લૌકિક પદ્યમાં ઉલ્લેખ છે કે—

“સેવાડી સો વાવડી, રૂડી જેતલ વાવ; ખાંડો પીપર પારણ, હીસે ક્ષેતલ પાર.”

આ ઉપરથી સેવાડીમાં ૧૦૦ વાવડી હોવાનું જણાય છે. આજે પણ જેતલ વાવડી બહુ મોટી અને સુંદર છે.

આ ગામમાં જૈન ઓશવાલોનાં ૨૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. ૧ મોટી ધર્મશાળા, ૪ ઉપાશ્રયો અને ૨ જૈન મંદિરો છે.

૧. ગામની વચ્ચે બબ્બરમાં વિશાળ અને લબ્ધ સૌધશિખરી શ્રીમહાવીર ભગવાનનું બાવન જિનાલય મંદિર છે. એ જ મંદિરમાંથી ઉપયુક્ત લેખ મળી આવ્યો છે. અહીં મૂળભૂતારામાં મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧૫૫ હાથ ઊંચી સફેદ પાવાણીની વિરાજમાન છે. આસપાસ આવેલી દેવકુલિકાઓમાં ૫૬ જિનમૂર્તિઓ લગભગ તેરમી સદીની પ્રતિષ્ઠિત છે. આ સિવાય સંદેરગચ્છીય શ્રીયશોભદ્રસૂરિની પરંપરાના શ્રીગુણરત્નસૂરિની સુંદર મૂર્તિ છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૪૪ ના માધ સુદિ ૧ ને રવિવારનો લેખ છે. મંદિરના દરવાજાની આબુઆબુએ ૬ દેરીઓ બનેલી છે, જે સં. ૧૬૮૨ ના જેઠ સુદિ ૧૨ ના દિવસે યતિ પ્રતાપરત્નજીએ કરાવી છે. અગ્રભાગની એક દેરીની ભીંત ઉપર સં. ૧૨૧૩ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ને સોમવારનો લેખ છે. બીજી દેરીની બાર સાખમાં સં ૧૧૬૭ ના ચૈત્ર સુદિ ૧ નો લેખ છે. મંદિરની એક કોટડીની ભીંત પર સં. ૧૬૬૮ ના આસો સુદિ ૧૩ ને રવિવારનો લેખ છે. આ અને બીજા પ્રાચીન લેખોથી જણાય છે કે, એક સમયે આ સ્થળ તીર્થરૂપે પ્રસિદ્ધ હશે અને તેની પૂજના નિભાવ માટે કેટલાકોએ જુદી જુદી ભેટ મંદિરને આપી હશે. એ બધા શિલાલેખો અને તેની વિગત આપવાને અહીં અવકાશ નથી.

૨. આ ગામની બહાર પશ્ચિમમાં એક પ્રાચીન વાવડી પાસે બીજું શિખરબંધી મંદિર નવું બન્યું છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનની મૂર્તિ ૧ હાથ ઊંચી ત્રિગુણ સહિત બિરાજમાન છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૮૨ના જેઠ સુદિ ૧૨ ના દિવસે યતિ શ્રીપ્રતાપરત્નજીએ કરાવી છે. આ મંદિરમાં શત્રુજય અને ગિરનારની રચના કરેલી છે. એક સમયસરણમાં ચતુર્મુખ પ્રતિમાઓ બિરાજમાન છે. નવચોકી અને રંગમંડપની શોભા રજિયામણી છે. આ મંદિરની જમણી બાજુએ આવેલી એક છત્રીમાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનાં ચરણો સ્થાપિત છે. તેમાં શ્રીગોતમ-સ્વામી વગેરેની ૮ પ્રતિમાઓ નવી પધરાવી છે.

અહીં નદીના કિનારે આવેલો અમરાપુરીનો બગીચો કોઠારી ચેનાજી ઉદયભાણુવાળાએ બંધાવેલો છે ને તે સેવાડીના જૈન સંઘને અર્પણ કર્યો છે.

અહીંથી ૧ કોસ દૂર સરલી જંગલમાં એક નેમા વાવ શા. પ્રેમચંદ હંસાજીએ ત્રણ હજાર રૂપિયાનો વ્યય કરીને બંધાવી હતી, તે થોડાં વર્ષો ઉપર પડી ગઈ છે.

૧૦૩. સેસલી

(કોઠા નંબર : ૨૬૭૯.)

કાલના સ્ટેશનથી ૬ માઈલ દૂર અને બાલીથી ૨ માઈલ પૂર્વમાં સેસલી નામે તીર્થધામ છે. આજે અહીં એક પણ જૈનનું ઘર નથી માત્ર ૧ જૈન ધર્મશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં આ સ્થળ ભારે બહો-જલાલીવાળું હશે એમ લાગે છે.

અહીં શ્રીદાદાપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું લબ્ધ મંદિર શિખરબંધી છે. વિ. સં. ૧૧૮૭ના અષાઠ સુદિ ૭ને શનિવારે સંઘવી માંડણે ૭ લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરીને લબ્ધ જિનાલય બંધાવ્યું હતું અને તેની ભદ્રારક શ્રીઆનંદસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્થાપનાના કારણે આ તીર્થ સેસલી નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. માંડણ ઢાલાવત હતો. પ્રતિવર્ષ આ મંદિર ઉપર તેમના વંશજો તરફથી ધબ્બ ચડાવવામાં આવે છે. ઢાલાવતોનાં ઘરો ખીમેલ આદિ ગામોમાં આબાદ છે.

મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧૫ હાથ ઊંચી ગિરાજમાન છે, જે સં. ૧૨૫૨માં પ્રતિષ્ઠિત છે. આ મૂર્તિ લારલાઈ ગામથી લાવીને અહીં પધરાવવામાં આવી છે. પરિકર ઉપર સં. ૧૪૬૩નો લેખ છે પણ મૂળનાયકની પ્રતિમા તેથીયે પ્રાચીન છે.

અહીં ભાદરવા સુદિ ૧૦ અને કાર્તિક સુદિ ૧૦ એમ વર્ષમાં બે વખત મેળો ભરાય છે.

૧૦૪. સાંડેરાવ

(કાઠા નંબર : ૨૭૨૭-૨૯૨૮)

કાલના સ્ટેશનથી ૭ માઈલ દૂર સાંડેરાવ નામનું ગામ મહાદેવ પહાડીની નીચે વસેલું છે. રાવ સાંડાજીએ વસાવ્યું હોવાથી આનું નામ સાંડેરાવ પડ્યું છે. લગભગ દશમી શતાબ્દીમાં પંડેરક ગચ્છની ઉત્પત્તિ આ ગામના નામ ઉપરથી થઈ છે, આથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે. પંડેરકગચ્છમાં મોટા પ્રભાવશાળી આચાર્યો થયા છે જેમણે શાસનોત્થતિનાં ચશસ્વી કર્યો કર્યાની નોંધ જૈન ગ્રંથોમાં નોંધાયેલી છે. શ્રીશાંતિસૂરિના શિષ્ય સમર્થ આચાર્ય ઈશ્વરસૂરિ અને માન્વિક શ્રીચશોભદ્રસૂરિ આ ગચ્છના આચાર્યપુંગવો હતા. તેમણે જ અહીંના શ્રીશાંતિનાથના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. અહીં સ્વેતાંબર જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. ૨ ઉપાશ્રય, ૨ ધર્મશાળાઓ અને ૨ શિખરબંધી જૈન મંદિરો મોબુદ છે.

૧. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ગંધર્વસેન રાજના સમયમાં બનેલું હોવાનું કહેવાય છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ તોરણ અને પરિકર સહિત છે. બંને પડખે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. મંદિરના મંડપમાં જમણા ભાગમાં આવેલી જિનમૂર્તિઓ ઉપરાંત એક આચાર્યની પ્રતિમા છે. તેમની પલાંઠી નીચે સં. ૧૧૬૭નો આ પ્રકારે લેખ છે:—

“શ્રીષંડેરકગચ્છે પંડિતજિનચન્દ્રેણ ગોષ્ઠિયુતેન વિજયદેવનાગમૂર્તિઃ કારિતા મુક્તિવાંછતા સંવત્ ૧૧૯૭ વૈશાખ વદિ ૩ ચિરપાલઃ શુભંકરઃ ॥”

મંદિરના પ્રવેશદ્વારની એક બારશાખમાં સં. ૧૨૨૧નો બે પંક્તિનો લેખ પ્રાચીન લિપિમાં આ પ્રકારે ઉત્કીર્ણ છે:—

“સંવત્ ૧૨૨૧ માઘ વદિ ૨ શુક્રે અષ્ટે શ્રીકેલ્હણદેવરા[જ્યે] તસ્ય માતુરાજી શ્રીઆન[લ]દેવ્યા શ્રીષંડેરકીયમૂલનાયક શ્રીમહાવીરદેવાય [ચૈ]ત્ર વદિ ૧૩ કલ્યાણિકનિ[મિ]ત્તં રાજકીયભોગમધ્યાત્ યુગંધર્યાઃ હાણલ ણકઃ પ્રદત્તઃ । તથા રાષ્ટ્રકૂટ પાતુ કેલ્હણ ત[દ્વ]ત્તજ ઉત્તમસીહ સૂદ્રકાલ્હણ આહલ આસલ અણતિગાદિભિઃ તલારાભાવ્યથ સ (!)ગટસકાત્ અસ્મિન્નેવ કલ્યાણકે દ્ર ૧ પ્રદત્તઃ ॥ ૧ તથા શ્રીષંડેરકવાસ્તવ્ય રથકાર ધણપાલ સૂરપાલ જોપાલ સિગડા અમિયપાલ જિસહર દેલ્હણાદિભિઃ [ચૈ]ત્ર સુદિ ૧૩ કલ્યાણકે યુગંધર્યાઃ [હાણલ] ણ [ક ૧ પ્ર].....”

આ લેખમાં આવેલા ‘હાએલ’ ‘તલારાભાવ્ય’ અને ‘યુગંધરી’ આ શબ્દોના અર્થ જાણવાયોગ્ય છે. એક હળથી એક જ દિવસમાં ખેડેલી જમીનમાંથી ઉત્પન્ન ધાન્યને ‘હાએલ’ કહે છે. પુરાધ્યક્ષ, નગરરક્ષક અથવા તલારા ગામનું મહેસૂલ ઉધરાવનારને ‘તલારાભાવ્ય’ કહે છે, જ્યારે ‘યુગંધરી’ જુઆરને કહે છે.

આ મંદિરના મંડપના સ્તંભ પર સં. ૧૨૩૬નો એક બીજો લેખ છે તે આ પ્રમાણે છે:—

૧. પાલી ગામથી અગ્નિપૂષ્પામાં લારલાઈ નામે ગામ છે. ત્યાં જૈન મંદિરનું ખડિયેર ઊભું છે. તેમાંથી સં. ૧૨૩૩ની સાલના બે શિલાલેખો મળી આવ્યા છે. જે “પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ” ભા. ૨ માં લેખાંક: ૩૪૬-૩૪૮ પર પ્રગટ થયા છે. એનું વિવેચન પણ પૃ. ૨૩૬-૨૩૮માં આવેલું છે.

“[શાં] થા સુત રાહાપાહા[મ્યાં] માતૃપ[ત] શ્રીનિમિ[ત્તે સ્તં]મકો(કઃ) પ્રદતઃ(ત્તઃ) [સં]વત્ ૧૨૩૬ કાર્તિક વદિ [૨] બુધે અ[ધિ]શ્રીનદુલે મહારા[જા]ધિરાજશ્રીકેલ્હણદેવકન્યાણવિજયરાઝ્યે પ્રવર્તમાને [ગણી] શ્રીજાલ્હણદેવિમુકો(કૌ) શ્રોષ[ં]કદેવ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રતાપતઃ થાંથાનુતરાહાકે[ન] મા(શ્રા)તૃ પાહાપુત્ર સોઢા સુમકર રા[મ]દેવ ધારણિ[યવો] હીષવર્દ્દમા[ન] લક્ષ્મીધરસદ્ગિગ સ[હ]દેવ [સહિયગ] હા (?) [રા] સાંધીગ્ગ હરિચંદ્રવરદેવાદિભિઃ યુતેન મ....પરમશ્રેયોથે વિદિતનિજગૃ[હં] પ્રદતઃ(ત્તં) ॥ રાહાશ(મ)[ક] માનુષૈ[ઃ] વસદ્ધિઃ વ[ર્ષ] પ્રતિ હાણ ૪ પ્રદેયા[ઃ]। શેષજનાનાં વસતાં સાલુભિઃ ગાષ્ટિકેઃ(કૈઃ) સારા કાર્યા ॥ સંવત્ ૧૨૩૬ વર્ષે વે(જ્યે)[ષ્ટ] સુદિ ૧૩ શનો સો[યં] માતૃધામતિ પુનઃ (પુણ્યાર્થે?) સ્તંમકો ઉષ્ટ (દષ્ટ) [તઃ] ॥

પહેલા લેખ ઉપરથી જણાય છે કે આ મંદિર મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામીનું હતું અને ખીજા લેખથી મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું હોવાનું જણાય છે. આથી લાગે છે કે સં. ૧૨૨૧ માં મૂળનાયક મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ હતી અને સં. ૧૨૩૬ માં તેમની જગાએ શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પધરાવવામાં આવી હશે. આજે મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન છે.

૨. ખીજું શિખરખંધી જિનાલય ખીમેલ જવાના રસ્તે દરવાજાની પાસે છે. આ મંદિર પોરવાડ મોતીજી વરદા-જીની પત્ની શ્રાવિકા હાંસીબાઈએ નવું બંધાવ્યું છે. આ મંદિર નાનું હોવા છતાં રમણીય છે.

૧૦૫. ખીવાણી

(કોઠા નંબર : ૨૭૩૬-૨૭૩૮)

એરણપુરાદોથી ૧૦ માઈલ દૂર પશ્ચિમોત્તર દિશામાં ખીવાણી નામે કસબો વસેલો છે. એનું પ્રાચીન નામ ક્ષમાનંદી. આ ગામ કેણે વસાવ્યું તે જણવામાં આવ્યું નથી. અહીં ૧૦૦૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૩ ઉપાશ્રય, ૧ જૈન ધર્મશાળા અને ૨ જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

૧. ગામમાં આવેલું શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર શિખરખંધી છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી પરંતુ મૂર્તિ પ્રાચીન અને મનોહર છે. આ પ્રતિમા શ્વેતવર્ણી ૧ હાથપ્રમાણની છે. સં. ૧૮૫૪ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે.

આ મંદિરની મૂર્તિઓ સંબંધે સ્થાનિક માહિતી એવી મળી છે કે, આ ગામના ઠાકોર દેવડા અનોપસિંહજીના સમયમાં સં. ૧૮૫૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ના દિવસે પ્રથમ ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ ધર્મશાળા પાસેની જમીનમાંથી મળી આવી હતી. એ પછી એ સ્થળે વધુ ખોદકામ કરતાં ૧૨ જિનબિંબો નીકળ્યાં હતાં. તેની સાથે ઘણું દ્રવ્ય પણ મળી આવ્યું હતું. જિનાલય બંધવાનું નક્કી થતાં સં. ૧૮૫૨ ના શ્રાવણ વદિ ૩ ને દિવસે મંદિરનું શિલારોપણ કરવામાં આવ્યું અને સં. ૧૮૫૪ ના ફાગણ સુદિ ૨ ના દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

પ્રતિમાઓ નીકળી એ જ સમયે પહાડમાંથી આરસપાષાણની ખાણ પણ જડી આવી. એ જ ખાણના પથ્થરોથી આ મંદિર બંધવામાં આવ્યું. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, મંદિર સંપૂર્ણ બંધાઈ ગયા પછી ખાણમાંથી નીકળતા પથ્થરો પણ બંધ થયા; આથી નવકોટિ મારવાડમાં આ મંદિરની પ્રસિદ્ધિ થતાં લોકો યાત્રાર્થે આવવા લાગ્યા અને કાર્તિક સુદિ ૧૦ ના દિવસે મેળો સ્થાપન કરવામાં આવ્યો, જે અત્યાર સુધી ચાલુ છે.

શાહ મોતી કોલાના જૂના ચોપડાના એક પૂંઠા ઉપર લખેલા સ્તવન ઉપરથી જણાય છે કે આ મંદિરમાં આરસ-પાષાણની ૧૩ મૂર્તિઓ છે. આજે પણ અહીં ૧૩ મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે.

૨. ખીજું મંદિર ગામ બહાર શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું શિખરખંધી છે. શેઠ કપૂરચંદ પરતાપજી સોભાવતે બંધાવી સં. ૧૯૮૬ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ દેરાસર ‘શત્રુજયાવતાર’ અથવા ‘શત્રુજય’ના નામે ઓળખાય છે.

૧૦૬. જાકોડા

(કોઠા નંબર : ૨૭૪૬)

એરણ્યપુરા રોડ સ્ટેશનથી ૪ માઈલ દૂર જાકોડા તીર્થસ્થળ આવેલું છે. અહીં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ સપરિકર છે પરંતુ આ પરિકર બીજી કોઈ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિનું લગાવેલું જણાય છે. પરિકરમાં સં. ૧૫૦૪નો લેખ છે, એ લેખનો ભાવાર્થ આ પ્રકારે છે:— 'સં. ૧૫૦૪માં શ્રીયક્ષ-પુરીય નગરમાં તપાગચ્છીય શ્રીસોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય શ્રીજયચંદ્રસૂરિએ મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરી.' આ મંદિરમાં પાષાણની ૭ અને ધાતુની ૨ પ્રતિમાઓ છે.

પંદરમા સૈકામાં આ તીર્થ જાણીતું હતું. શ્રીમેહકવિએ આ તીર્થનો ઉલ્લેખ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં કર્યો છે. અહીં ૫ જૈનોની વસ્તી છે અને ૧ જૈન ધર્મશાળા છે.

★

૧૦૭. રાણુકપુર

(કોઠા નંબર : ૨૭૭૨-૨૯૭૪)

રાણી સ્ટેશનથી ૭ માઈલ, ફાલના સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ અને સાહડીથી પૂર્વ-દક્ષિણ દિશાએ ૬ માઈલના અંતરે આવેલું રાણુકપુર નામે જૈનોનું મોટું તીર્થધામ છે. આ તીર્થધામની રચના ખાતર જ કુંભા રાણાના નામ ઉપરથી રાણુકપુર ગામ પંદરમા સૈકામાં વસાવવામાં આવ્યું હતું, આ તીર્થના નિર્માતા વિશે 'સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય', જુદી જુદી તીર્થમાળાઓ અને 'રાણુકપુર ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સ્તવન'માંથી જે ઇતિહાસ સાંપડે છે તેનો સંકલિત ટૂંકા સાર આ છે:—

નાંદિયાના વતની શેઠ કુંરપાલ અને તેમની પત્ની કામલદેને બે પુત્ર હતા. મોટાનું નામ રત્નાશાહ અને નાનાનું નામ ધરણાશાહ. બંને ભાઈઓએ નાનપણથી જ ખૂબ સંસ્કારી અને બુદ્ધિશાળી તરીકે નામના મેળવી હતી. તેમાં ધરણાશાહની કુશલતા તેમજ ઉદાર પ્રકૃતિનો પરિચય કુંભા રાણાને થતાં તેમણે રાજકારભારને યોગ્ય જાણી તેમને મંત્રીપદ આપ્યું. સં. ૧૪૪૬માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિ જેવા પ્રભાવક આચાર્યના ઉપદેશથી તેમનું જીવન ધાર્મિકતા તરફ વળ્યું હતું. એ સમયે ધરણા શેઠે બત્રીશ વર્ષની ભરચુવાનીમાં શત્રુજય પર જુદા જુદા નગરોથી એકઠા થયેલા બત્રીશ સંઘો વચ્ચે સંઘતિલક કરાવી, ઈદ્રમાળ પહેરી ચોથું બ્રહ્મચર્ય વ્રત ઉચ્ચર્યું હતું. દાનપુણ્ય અને તીર્થયાત્રાનાં અનેક ધાર્મિક કાર્યો કરતાં છેવટે તેમને એક 'નલિનીગુહમવિમાન' જેવા દેવપ્રસાદની રચના કરવાની ભાવના થઈ આવી. એમણે એ માટે જગા પસંદ કરી, કુંભા રાણા પાસેથી જમીન ખરીદી લીધી, અને એ ભૂમિ ઉપર ગામ વસાવી રાણાના નામ ઉપરથી તેને 'રાણુકપુર' એવું નામ આપ્યું. એ ભૂમિ ઉપર સિદ્ધપુરના ચતુર્મુખ પ્રાસાદ (રાજવિહાર) જેવી મોટી માંડણીવાળું મંદિર બંધાવવાનો સંકલ્પ કરી ગામ ગામના શિલ્પીઓને એકઠા કર્યા. છેવટે મુંડારા ગામના રહેવાસી દેવા નામના શિલ્પીએ બનાવેલા નકશો પસંદ આવતાં તરત જ મંદિરનો પાયો નાંખવામાં આવ્યો. પાયાના મુહૂર્ત વખતે સાત પ્રકારની ધાતુઓ, કસ્તૂરી અને બહુમૂલ્ય વસ્તુઓ મંગાવવામાં આવી. એ સમયે હરેક શિલ્પીઓને કબંધ વગેરેની ભેટસોગાદ આપી ખુશ કર્યા અને કારીગરો તથા મજૂરો માટે બધી સગવડો પૂરી પાડી. પછી તે એ ભૂમિ ઉપર સેંકડો શિલ્પીઓનાં ટાંકણાં રાતદહાડો ગાજવા લાગ્યાં.

એક ઉલ્લેખ પ્રમાણે સં. ૧૪૩૪માં અને પં. શીલવિજયજીના કથન મુજબ સં. ૧૪૪૬માં આ મંદિરનો પાયો નાંખાયો. અને સં. ૧૪૯૬માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે એ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

પં. મેહ કવિએ આ મંદિર બંધાયા પછી તરત જ સં. ૧૪૯૯ માં પ્રત્યક્ષ નિહાળીને રચેલા 'રાણુકપુર ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સ્તવન'માં મંદિરની બાંધણી વિશે હૃદયગ્રાહી ખ્યાલ આપ્યો છે. તેનો ટૂંક સાર એ છે કે, 'શિલ્પીઓએ પ્રથમ ઘડેલા પથ્થરોને બંધબેસતી રીતે જડીને પીઠબંધ બાંધી લીધો. તેના ઉપર ત્રણ માળ ચણાવી મધ્યમાં

અનેક પ્રકારના ઊંચા મંડપો બનાવ્યા. અનેક પ્રકારની નકશીવાળી પૂતળીઓથી સુશોભિત મંદિરને બેઠ લોકોનાં ચિત્ત આશ્ચર્યમગ્ન બની ગયાં. એ મંદિરની ચારે બાજુએ ચાર ઉજ્જવળ ભદ્રપ્રાસાદો બનાવ્યા. આમ નંદીશ્વર દ્વીપના અવતારસમું અને ત્રણે લોકમાં દેહીપ્યમાન લાગતું હોવાથી તેનું નામ 'ત્રેલોકચદ્વીપક' રાખવામાં આવ્યું. આમાં પશ્ચિમ દિશાના દ્વારે અત્યંત સુંદર મંડપ છે. ત્યાં હમેશાં નાટક-ઓચ્છવ થયા કરે છે. ઉત્તર દિશાના દ્વારે શ્રીસંઘ અને લોજક-ભાટ બેસીને કલરવ કર્યા કરે છે. પૂર્વ દિશાના દ્વારે સામે જ ઊંચા વિન્ધ્યગિરિની ભીંત છે, એ તરફ લોકોનો વાસ છે, તેથી પ્રભાતે ઊઠીને તેઓ શ્રીઆદિનાથ પ્રભુને પ્રણામ કરી પૂજા-સેવા કરે છે. દક્ષિણ દિશાનું દ્વાર અત્યંત વિશાળ છે, અને તે તરફ પૌષ્પશાળા છે. ચારે દરવાજે ચાર બિંબો છે. એ ચૌમુખી દેવળો ઉપર ચાર શિખરો છે અને ત્રણ ભૂમિકા (માળ)નાં મળીને કુલ ૧૨ શિખરો શેષી રહ્યાં છે. તેમાં સુવર્ણના દંડ-કલશો તો ત્રણે ભુવનનો મોહ પમાડે એવા છે. દેવચ્છદો, સાત મંદિરમાં ચાર ચાર જિનેશ્વરો, વીશ વિહરમાન જિન અને ચૌવિશે તીર્થંકરોનાં મળી ૭૨ જિનાલયો છે, અને ક્ષરતાં ચારે બાજુએ બિંબોનો પાર નથી. વિવિધ પ્રકારની અનેક પૂતળીઓ અને ઝીણા કેાતરકામથી આ મંદિર આબુના બીજા અવતારસમું લાગે છે. તોરણો અને થાંભલાઓ તો એટલા બધા છે કે તે ગણાવી શકાય એમ નથી."

છેવટે અત્યંત ઉદલાસમાં આવી જઈ કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરતાં કહી દે છે: "બણે નંદીશ્વરનો અવતાર જ ધરણુવિહાર રૂપે ન થયો હોય!"

અઠારમા સૈકાના યાત્રી શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ પોતાના 'રાણકપુર તીર્થ સ્તવન'માં કહે છે: "નલિનીગુહમ વિમાનની માંડણીવાળું આ મંદિર બહુ ઊંચું છે. પાંચ મેડુ, ચારે તરફ મોટો ગઢ, પ્રહ્યાંડના જેવી બાંધણી, ૮૪ દેરીઓ, ચારે તરફ ચાર પોળો, ૧૪૨૪ થાંભલા, એકેક દિશામાં બત્રીશ-બત્રીશ તોરણો, ચારે દિશાએ ૪ વિશાળ રંગમંડપો, સહસ્ત્ર કૂટ, અષ્ટાપદ, ૯ ભોંયરાં અને અનેક જિનબિંબ, રાચણની નીચે પાદુકા, અફબદમૂર્તિ વગેરે સુક્ત ત્રણ માળનું આ મંદિર છે. અહીં ૩૪૦૦૦ જિન પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે."

શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય સં. ૧૭૧૫ માં રચેલા એક સ્તવનમાં જણાવ્યું છે કે, "ત્રેલોકચદ્વીપક મંદિરમાં ૭૨ દેવાલયો, ૧ અષ્ટાપદ શિખર, ૧ શત્રુંજય શિખર, ૨૪ મંડપો, ૧૦૦ તોરણો, ૨૦૦૦ સ્તંભો; જેના ઉપર નાટક કરતી ૫૫૨ પૂતળીઓ અને કુલ ૪૦૦૦ પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. પંચતીર્થો, સમવસરણ અને નંદીશ્વર દ્વીપની પણ સાંગોપાંગ રચનાઓ નિર્માણ કરેલી છે."

મતલબ કે, આવું ભવ્ય દેવમંદિર બંધાવતાં ઘણાં વર્ષો લાગ્યાં હશે એમાં શંકા નથી, અને હબરો કારીગરો તેમ જ મજૂરોથી આ ગામ વસી ગયું હશે અને બીજા વર્ણના લોકો પણ વેપાર-ધંધાથે અહીં આવી વસ્યા હશે.

પંદરમી સદીના અંતમાં રાણકપુર ઘણું આબાદ અને સમૃદ્ધ નગર બની ચૂક્યું હતું. એ સમયે માત્ર જૈનોનાં જ ૩૦૦૦ ઘરો વિદ્યમાન હતાં. ઉપર્યુક્ત મેહ કવિએ સં. ૧૪૯૯ ની આસપાસ રચેલા 'રાણકપુર ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સ્તવન'માં તેઓ બલતમાહિતીનું વર્ણન કરતાં કહે છે: "રાણકપુર જોઈને અત્યંત ઉદ્દાસ અને સંતોષ થાય છે. આ નગર અણહિલપુર પાટણ જેવું છે, તેના ગઢ, મંદિર અને પોળો અત્યંત સુંદર છે. વચ્ચે સરિતાનાં સલિલ વહે છે. ત્યાં કૂવા, વાવ, વાડી, હાટ અને જિનમંદિર ઘણાં છે. તેમાં અઠાર વર્ણના લોકો, લક્ષ્મીવંત વેપારીઓ અને પુણ્યશાળી માનવીઓ વસે છે. તેમાં યશસ્વી દ્વાનીશ્વર ધરણિદ (ધરણા) નામનો સંઘવી મુખ્ય છે. તે જિનમંદિરનો ઉદ્ધારક છે, તેની પુણ્યાત્મા માતા કમલદે છે જે રત્નસિંહ અને ધરણિદ નામના નરરત્નોને જન્મ આપી ધન્ય! ધન્ય! ગવાય છે."

આ વર્ણન ઉપરથી રાણકપુરની પુરાતન સમૃદ્ધિનો દૂળદૂ ખ્યાલ આવી રહે છે. વળી, એ જ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા' મુજબ અહીં ૭ જિનમંદિરો હતાં; જ્યારે અઠારમા સૈકાના યાત્રીઓ-શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ અને પં. મહિમાએ અહીં ૫ જિનમંદિરો હોવાની નોંધ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં કરી છે. પણ આજે તો માત્ર ૩ જિનમંદિરો, યાત્રાળુઓ માટેની ૨ ધર્મશાળાઓ અને ૧ ઉપાશ્રય સિવાય આણું ચે ગામ સ્વતંત્ર પડ્યું છે. ટેકરીઓ ઉપર પડેલાં કેટલાંયે ખંડિયરો એના ભૂતકાળની ઝાંખી કરાવી રહ્યાં છે. અહીંથી વસ્તી કેમ ઘટવા પામી અને ૩ સિવાયનાં બાકીનાં મંદિરો કેવલ ક્યારે થયાં એ સંબંધે બાણવાજોગ ઇતિહાસ મળતો નથી. કહે છે કે, ઔરંગઝેબના આક્રમણથી આ સુંદર નગરનો ભંગ થયો અને અવારનવાર પડતા દુષ્કાળોના કારણે વસ્તી ઉચાળા ભરી ગઈ.

ધનકુબેર ધરણ્યાશાહે અહીં શિલ્પકળાના અત્યુત્તમ નમૂના સમાન 'ધરણ્યવિહાર પ્રાસાદ' જે બંધાયે છે તે આજે પણ અનેક પ્રકારની વનરાજિ વચ્ચે ઝીણી કેતરણીથી સુશોભિત વિમાનસભો દેખાય છે. એને ત્રૈલોક્યદીપક પ્રાસાદ, ત્રિભુવનવિહાર, ધરણ્યવિહાર, નલિનીગુહમવિમાન અને ચતુર્મુખ પ્રાસાદ એવા નામોથી સંબોધાય છે. લગભગ પાંચસો વર્ષથી ધરણ્યાશાહની કીર્તિ સંભળાવતું આ ઉત્તર શિખરબંધી ભવ્ય મંદિર પોતાના શિલ્પકળાના સૌંદર્યથી આકર્ષણ કરતું કાળ અને આક્રમણો સાથે બાથ ભીડીને અટકું બિહુ ઢોચ એમ લાગે છે.

૧. આ મંદિર ૪૮૦૦૦ ચોરસ ફીટના વિસ્તારમાં આવેલું છે. મંદિરની ઊંચાઈના પ્રમાણમાં જગતી અને ભોંયતળિયાની ઊંચાઈ અને વિસ્તાર માપસરના છે. જમીનના સમતળથી મંદિરની પ્રથમ ભૂમિકા ૪૦-૪૫ ફીટ ઊંચે છે. આખું ચે મંદિર સેવાડી અને સોનાણાના ચારસપાષાણુથી બાંધવામાં આવ્યું છે. મંદિરને ભેતાં જ મનોહર ઘાટ, મજબૂત બાંધણી અને પાયાનું ઊંડાણ કેવું હશે એનો ખ્યાલ આવે છે. પંચ મેહુકવિ કહે છે કે, 'આ મંદિરનો પાયો સાત માથોડાં છે.' ખરેખર આવા ભવ્ય મંડાણ ઉપર બંધાયેલા મંદિરમાં કેટલો અર્થ થયો હશે એની કલ્પના સહેજે થઈ આવે છે. એક છૂટા હસ્તલિખિત પાનામાં નોંધ છે કે—“ ઘને પોરવાહ નિન્નાણુ લાક્ષ્ય વ્રવ્ય લગાયો ” મંદિર જોનારને આ કથન અતિશયોક્તિ વિનાનું લાગે એમ છે.

લગભગ પચીસેક પગથિયાં ચડ્યા પછી મંદિરની પ્રથમ ભૂમિકા આવે છે. તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે ચારે તરફ વિશાળ દરવાખઓ મૂકેલા છે. આજે માત્ર પશ્ચિમ તરફનું દાર જ ખુલ્લું રહે છે.

મૂળમંદિરમાં ચારે દિશામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણભદેવની પાંચ ફીટ ઊંચી સપરિકર મનોહર મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. ઉત્તર દિશાની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૭૬ અને ત્રણે દિશાની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૪૬૮ ના લેખો છે. મૂળમંદિરની ચારે બાજુએ ચાર વિશાળ મંડપો છે. તેના મુખ્ય મંડપો અને રંગમંડપો જુદા છે. મુખ્ય મંડપમાંથી રંગમંડપમાં જવા માટે નાળ મૂકેલી છે. નાળની બહાર એક ખુલ્લી કમાન છે અને ઊંચે એક નાળમંડપ છે. ખુલ્લી કમાનોમાં સીડી દ્વારા જઈ શકાય છે. પશ્ચિમ તરફની સીડીને વધુ પગથિયાં હોવાથી એ તરફનું દાર મુખ્ય છે.

મૂળમંદિરના ચાર ખૂણે બપ્પે દેરાસરો છે. તેના રંગમંડપ અને મુખમંડપો દરેકને જુદા જુદા છે. આ દેરાસરોને ચાર ધૂમટો છે, જે ૪૨૦ સ્તભો ઉપર રહેલા છે. દરેક ચાર સમૂહની મધ્યના ધૂમટો ત્રણ માળ સુધી ઊંચા છે અને એ જ સમૂહના બીજા ધૂમટોથી ઊંચે બાય છે. આવા મધ્યના ધૂમટોમાંનો એક જે મુખ્ય દારની સામે છે તેની અંદર અને ઉપર એમ બેવડા ધૂમટો છે જેનો આધાર ૧૬ સ્તભો ઉપર રહેલો છે.

ચારે બાજુએ ફરતી ૭૨ દેવકુલિકાઓ છે, તેની આગળના ભાગમાં વૈવિધ્યભરી મનોહર કોરણી આલેખી છે, મંદિરમાં બધા મળીને ૧૪૪૪ થાંભલા છે. ગમે ત્યાંથી જોઈએ પણ એક સરખા ઘાટના થાંભલાઓની હારમાલા સુંદર દેખાય છે. કેટલાક થાંભલા તે ૪૦-૫૦ ફીટથી વધારે ઊંચા છે અને મંડપનો એકે સ્તંભ કોરણી વિનાનો નથી, સ્તંભો ઉપર નૃત્ય કરતા દેવદેવીઓના આકારો કળામયરીતે આલેખ્યા છે. આ મંદિરમાં એક અધૂરો સ્તંભ છે જે ચિત્રોડના રાણાએ ધરણ્યાશાહની અનુકૃતિ બિલી કરવા માટે કરાવેલો પરંતુ એમાં અધિક ખરચ થઈ જવાથી અધૂરો જ મૂકી રાખવામાં આવ્યો. એ ઉપરથી જ આ સ્તંભોની અસાધારણ કળામયતા અને ખરચનો અંદાજ મળી રહે એમ છે.

મૂળનાયક ભગવાનની સામે એક હાથી બિલેલો છે. તેના ઉપર સં. ૧૭૨૪નો લેખ છે. એક તરફ પાંચસો વર્ષથી બિલેલું રાયણ વૃક્ષ અને તેની નીચે શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનાં પગલાં શત્રુંજયનું સ્મરણ અપાવે છે. ઉત્તર પશ્ચિમનાં દેરાસરો પૈકી એકમાં સમેતશિખરની કોરણીભરી રચના છે. અને તેના ઉપર સં. ૧૫૪૮ નો લેખ છે. સામેના બીજા દેરાસરમાં અષ્ટાપદની અધૂરી રચના, બે મોટી શિલાઓ ઉપર ચંત્રાકારે ગોઠવેલી નંદીશ્વરની કોરણીભરી રચના, સમેતશિખરવાળા દેરાસરની ભીંતના લાંબા-પહોળા પથ્થર ઉપર કોરેલ શત્રુંજય અને ગિરનારનો પટ, ડાબી બાજુએ નાલમંડપમાં ગોઠવેલી સહસ્રકૂટની સુંદર રચના વગેરે આકૃતિઓની કોરણી બેનમૂન છે.

દક્ષિણ તરફના નાલમંડપ પાસે ખૂણાના દેરાસરની ભીંતમાં એક વિશાળ અખંડ શિલા ઉપર સહસ્રકૂળ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું આંટીધુટીવાળું શિલ્પ તેા આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બનાવી મૂકે એવું છે. આ શિલ્પમાં નાગેન્દ્રની પીઠ ઉપર કાયોત્સર્ગ ધ્યાનરૂપે બિલેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે અને એ જ નાગેન્દ્રે બીજા નાગ-નાગણીઓ સાથે આંટા

લગાવી ગયેલું ૧૦૦૮ ક્ષણનું છત્ર પ્રભુ ઉપર ધારણ કરી રાખ્યું છે. નાગ અને નાગિણીઓએ પોતાની સમગ્ર શક્તિ કામે લગાડી હોય તેવું આ શિલ્પ એવી ખૂબીથી ઉપજાવી કાઢ્યું છે કે સામાન્ય નજરે એ કોયડારૂપ બની રહે. આ કૃતિમાં શિલ્પીએ પોતાના ઉત્કૃષ્ટ કલાકૌશલનો પરિચય કરાવ્યો છે. આવી માનસામંન્યસ્થમાં અનોડ કૃતિઓ ભાગ્યે જ બીજેથી જડી આવે. કહે છે કે આ શિલા બીજેથી લાવીને અહીં મૂકવામાં આવી છે. તેના ઉપર સં. ૧૯૦૩નો લેખ છે. આ શિલા ત્રણ સ્થળેથી ભાંગેલી છે જેને પાછળથી ચૂનાથો સાંધી દીધો છે.

થાંભલા અને છતમાં વૈવિધ્યભર્યું શિલ્પલાવણ્ય તો આંખને આંજી દે તેવું ઊભરાય છે. એક જ મસ્તકમાં જોડાયેલી પાંચ પૂતળીઓ, કમલપત્રની ખારીક કોરણી, સભામંડપના કોરેલા ઝુમ્મરો વગેરે આકૃતિઓ શિલ્પકળાના અનોડ નમૂનાઓ ગણાવી શકાય. મૂળનાયકની સન્મુખ એક જ પથ્થરમાંથી આરપાર કોરીને અદ્ધર ગોઠવેલાં એ તોરણો તો આખુની શિલ્પકળાની યાદ અપાવે છે.

થાંભલાઓની ગોઠવણી, બહારથી નજરે પડતી વાંકીચૂંકી જમીન પરની દેરીઓની પ્રમાણુ પુરસ્સર એકસરખી રચના-આ બધું શિલ્પીની અસાધારણ કળાકુશળતા બતાવી આપે છે. સમગ્ર મંદિરનું સ્થાપત્ય જ એવા પ્રકારનું છે કે જ્યાં જુઓ ત્યાં એકસરખી દેરીઓ, દેરાસર અને મૂર્તિઓને જોઈને ભુલાવામાં પડી જવાય.

ખીજા માળમાં પણ મૂળનાયકરૂપે ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે. નીચેની માફક અહીં ચારે ખૂણે ચાર દેરાસરો બાંધવાની શરૂઆત કરેલી જોવાય છે. તેમાં બેનાં કામ અધૂરાં મૂક્યાં છે અને બેની શરૂઆત કરેલી છે. ત્રીજા માળમાં પણ મૂળનાયક તરીકે ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે.

આ મંદિરને ૮૪ ભોંયરાં હતાં એમ કહેવાય છે. શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ ૯ ભોંયરાં હોવાની નોંધ આપી છે જ્યારે આજે માત્ર પાંચ જ રહેવા પામ્યાં છે. આ ભોંયરામાં ભવ્ય અને મનોહર અનેક મૂર્તિઓ ભંડારેલી પડી છે.

મૂળનાયકના સભામંડપના બે થાંભલામાંથી પ્રતિમાનાં દર્શન પોતે હરસમયે કરી શકે એવી ગોઠવણીપૂર્વક દાનવીર ધરણાશાહ અને કળાવીર દેવાની ઊભી મૂર્તિઓ મૂકેલી છે. એક ખૂણાના દેરાસરમાં પાઘડી, ખેસ વગેરે વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ અને હાથમાં માળા રાખેલી ધરણાશેઠની મૂર્તિ છે. ચોથા દરવાજાની છત ઉપર ધરણાશેઠ અને તેમના વડીલ બંધુ રતનાશાહની હસ્તિઆરૂઢ મૂર્તિઓ છે. સમગ્ર મંદિરની રચના પાછળ દાનવીર ધરણાશાહના ભક્તિપ્રકુલ સાત્ત્વિક હૃદય અને તેમાં કળાકુશળ દેવા શિલ્પીની બુદ્ધિ-ચાતુરી મળતાં સૌંદર્યનું અપ્રતિમ વિરાટ શિલ્પ મૂર્તિમંત થયેલું જોઈ શકાય છે. કવિ ઋષભદાસ 'હીરવિજયસૂરિ રાસ'માં આ તીર્થનો મહિમા ગાતાં કહે છે:—

“ગઠ આણુ નવિ ફરસિયો, ન સુણ્યો હીરનો રાસ;
રાણપુર નર નવિ ગયો, ત્રિણ્યે ગર્ભાવાસ.”

ખરેખર, આણુ અને રાણપુરની યાત્રા જોણે કરી નથી એનું જીવતર નકામું છે; એવી લોકવાણીનું કથન આ તીર્થને જોતાં અને તેનું વર્ણન વાંચ્યા પછી યથાર્થ લાગે છે.

શિલ્પમર્મજ્ઞ ફરગ્યુસન જેવો વિદેશી વિદ્વાન આ મંદિર વિશે વર્ણન કરતાં છેવટે એક સમાપનસૂત્ર ઉચ્ચારે છે; એ જ આ મંદિરના રચનામહિમા માટે બસ ગણાય. તેઓ કહે છે: “આવી સુંદર ગોઠવણીનો ખ્યાલ આપે એવું હિંદુસ્તાનમાં એકે મંદિર નથી.”

આવું સુંદર, ઉચ્ચ અને વિશાળ મંદિર બંધાયું હોવા છતાં ધરણાશાહની ભાવના વિશે કહેવાય છે કે, ધારણાશાહને તો આ મંદિર સાત માળનું બંધાવવાનો ઈરાદો હતો; પરંતુ ત્રણ માળ પૂરા થયા ન થયા ત્યાં તો તેમને યમરાજનો કાળઘંટ સંભળાવા લાગ્યો. આથી તેમણે તરત જ યુગપ્રધાન શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૪૬૬માં કરાવી.

આ પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ સમયે ધરણાશેઠે અહીં બંધાવેલી પોષધશાળામાં શ્રીસોમસુંદરસૂરિ સાથે ૫૦૦ સાધુઓનો પરિવાર જીતર્યો હતો, જેમાં ૪ સૂરિપુંગવો અને ૯ ઉપાધ્યાયો હતા. એમાંના શ્રીસોમદેવ વાચકને આચાર્યપદવી આપવાનો મહોત્સવ પણ ધરણાશાહે અહીં કર્યો હતો, જેમાં તેમણે છૂટે હાથે ધન વાપર્યું હતું.

આ મંદિરમાં પશ્ચિમ તરફના મૂળનાયકની સામેની જમણી તરફની ભીંતમાં સં. ૧૪૯૬નો એક મોટો શિલાલેખ કોતરેલો છે જે આ મંદિરના નિર્માતા, પ્રતિષ્ઠાપક વગેરેની માહિતી આપવા ઉપરાંત ગુહિલવંશી રાજાઓની ૪૧ પેઢીની વંશાવલી માટે પણ મહત્વનો ગણાય છે. આથી એ મૂળ લેખ અહીં આપવામાં આવે છે:—

“ શ્રીચતુર્મુખજિનયુગાદીશ્વરાય નમઃ ॥ [વિ]ક્રમતઃ ૧૪૯૬ સંવત્સરવર્ષે શ્રીમેદપાટરાજાધિરા[જ] શ્રીવપ્પ ૧ શ્રીગુહિલ ૨ મોજ ૩ શીલ ૪ કાલમોજ ૫ મર્તમટ ૬ સિંહ ૭ મહાયક ૮ રાજીસુતયુતસ્વસુવર્ણતુલાતોલક શ્રીલુમ્માળ ૯ શ્રીમદ્દલટ ૧૦ નરવાહન ૧૧ શક્તિકુમાર ૧૨ શુચિવર્મ ૧૩ કીર્તિવર્મ ૧૪ યોગરાજ ૧૫ વૈરટ ૧૬ વંશપાલ ૧૭ વૈરીસિંહ ૧૮ વીરસિંહ ૧૯ શ્રીઅરિસિંહ ૨૦ ચોડસિંહ ૨૧ વિક્રમસિંહ ૨૨ રણસિંહ ૨૩ ક્ષેમસિંહ ૨૪ શ્રીસામંતસિંહ ૨૫ કુમારસિંહ ૨૬ મથનસિંહ ૨૭ પદ્મસિંહ ૨૮ જૈત્રસિંહ ૨૯ તેજસ્વિસિંહ ૩૦ સમરસિંહ ૩૧ ચાહુમાનશ્રીકીતૂકૃત્પશ્રીઅલ્લાવદીનસુરત્રાણજૈત્રવપ્પવંશ્ય શ્રીભુવનસિંહ ૩૨ સુત શ્રી-જયસિંહ ૩૩ માલવેશગોગાદેવજૈત્રશ્રીલક્ષ્મીસિંહ ૩૪ પુત્ર શ્રીઅજયસિંહ ૩૫ માતૃશ્રીઅરિસિંહ ૩૬ શ્રીહમ્મીર ૩૭ શ્રીલેતસિંહ ૩૮ શ્રીલક્ષ્મણનરેદ્ર ૩૯ નંદન સુવર્ણતુલાદિદાનપુણ્યપરોપકારાદિસારગુણસુરદ્રુમવિશ્રામનંદન શ્રીમોકલમહીપતિ ૪૦ કુલકાનનપંચાનનસ્ય । વિષમતમાર્ભંગસારંગપુર નાગપુર ગાગરણ નરાણકાડજયમેરુ મંડોર મંડલકર બૂંદિ સ્વાદ્રૂ ચાટ સુજાનાદિનાનામહાદુર્ગલીલામાત્રગ્રહણપ્રમા-ણિતજિતકાશિવાભિમાનસ્ય । નિજમુજોર્જિતસમુપાર્જિતાનેકમદ્રગજેદ્રસ્ય । મ્લેચ્છમહીપાલવ્યાલચક્રવાલવિદલન વિહંગમેદ્રસ્ય । પ્રચંદ-દોર્દેખ્ણલંકિતાભિનિવેશનાનાદેશનરેશમાલમાલાલિતપાદારવિદસ્ય । અસ્થલિતલાલિતલક્ષ્મીવિલાસગોવિદસ્ય । કુનયગહનદહનદવાનલાયમાન-પ્રતાપવ્યાપપલાયમાનસકલબદ્ધલપ્રતિકૂલસ્માપશ્ચાપદવૃંદસ્ય । પ્રબલપરાક્રમાક્રાંતદિલીમંડલગૂર્જરાસુરત્રાણદત્તાતપત્રપ્રથિતહિંદુસુરત્રાણ-વિરુદસ્ય સુવર્ણસત્રાગારસ્ય ષડ્દર્શનધર્માધારસ્ય ચતુરંગવાહિનોવાહિનીપારાવારસ્ય કીર્તિધર્મપ્રજાધાલનમત્વાદિગુણક્રિયમાણશ્રીરામયુધિષ્ઠિરાદિ-નરેશ્વરાનુકારસ્ય રાણાશ્રીકુંભકર્ણસર્વોર્વપતિસાર્વભૌમસ્ય ૪૧ વિજયમાનરાજ્યે તસ્ય પ્રસાદપાત્રેણ વિનયત્રિવેકધૈર્યૌદાર્યશુભકર્મનિર્મલ-શીલાચદ્મુતગુણમર્ણિમયામરણમાસુરગાત્રેણ શ્રીમદહમ્મદસુરત્રાણદત્તફુરમાણસાધુશ્રીગુણરાજસંઘપતિસાહચર્યકૃતાશ્ચર્યકારિદેવાલયાહંબર-પુરઃસરશ્રીશત્રુંજયાદિતોર્થયાત્રેણ । અજાહરી પિંડરવાટક સાલેરાદિબહુસ્થાનનવીનજૈનવિહારજીર્ણોદ્ધારપદસ્થાપનાવિપમસમયસત્રાગાર-નાનાપ્રકારપરોપકારશ્રીસંઘસંકારાચગણ્યપુણ્યમહાર્થક્રયાણકપૂર્થમાણમવાર્ણવતારણક્ષમમનુષ્યજન્મયાનપાત્રેણ પ્રાગ્વાતવંશાવતંસ સં૦ માંગળ-સુત સં૦ કુરપાલ મા૦ કામલદેવપુત્રપરમાર્હત સં૦ ધરણાકેન જ્યેષ્ઠમાતૃ સં૦ રત્ના મા૦ રત્નાદે પુત્ર સં૦ લાષા મજા સોના સાલિગ સ્વમા૦ સં૦ ધારલદેવપુત્ર જાજ્ઞા(જા) જાવડાદિપ્રવર્દ્ધમાનસંતાનયુતેન રાણપુરનગરે રાણા શ્રીકુંભકર્ણનેરેદ્રેણ સ્વનામ્ના નિવેશિત(તે) તદાય-સુપ્રસાદાદેશતલ્લોક્યદીપકાભિધાનઃ શ્રીચતુર્મુખયુગાદીશ્વરવિહારઃ કારિત [:] પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીબૃહત્તપાગચ્છે શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરિ શ્રીદે[વેંદ્રસૂરિ-સંતાને શ્રીમત્] [શ્રીદેવસુંદર]સૂરિ [પદ્મપ્રમા]કર પરમગુરુસુવિહિતપુરંદ[રગચ્છા]ધિરાજશ્રીસા [મ]સુંદરસૂરિ [૧મઃ] ॥ [કૃત]મિદં ચ સૂત્રધારદેપાકસ્ય અયં ચ શ્રી[ચતુર્મુખપ્રાસાદ આચંદ્રાર્ક] નંદ[તા]ત્ ॥ શુભં ભવતુ ॥ ”

આ લેખમાંથી ધરણા શેઠના સુકૃતોની હકીકત સાંપડે છે એ મુજબ તેમણે અબ્બરી, પીંડવાડા, સાલેર વગેરે સાત ગામના સાત મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાની હકીકત પ્રમાણિત થાય છે. એ સિવાય દાનશાળાઓ, કૂવા, વાવ અને બીજાં લોકોપકારી કૃત્યો પણ તેમણે કર્યાં હતાં, જેનું વર્ણન કરવાને અહીં સ્થાન નથી.

ધરણાશાહ ક્યારે ગત થયા એ વિશેની કોઈ નોંધ મળતી નથી; પરંતુ આ મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી નજીકના સમયમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હશે. આશ્ચર્ય તો એ છે કે મંદિરના પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય શ્રીસોમસુંદરસૂરીશ્વર પણ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી બે વર્ષે એટલે સં. ૧૪૯૮માં દિવંગત થયા. જાણે આલું મહાન કાર્ય આ બંને પુરુષોના હાથે પૂરું થાય એટલી જ રાહ કાળદેવ જોઈને બેઠો ન હોય !

ધરણાશાહના અધૂરા મૂકેલા કાર્યને તેમના મોટાભાઈ રતનાશાહે પૂરું કરાવ્યું હતું. રતનાશાહે જે જે અધૂરાં કામો પૂરાં કરાવ્યાં છે તેમાં ધરણાશાહ કરતાં વધુ કળામય અને એવી દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી હોય એમ જણાઈ આવે છે.

એક શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ મંદિરનો ઉદ્ધાર શ્રીહીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી થયો હતો અને એક ‘ મેઘનાદ મંડપ ’ નામે નવો મંડપ બંધાવાયો હતો.^૧ દેવકુલિકાના મૂળનાયકોના પ્રતિષ્ઠા લેખો શ્રીહીરવિજયસૂરિના સમયના અને

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક: ૩૦૮.

તે પછીના મળે છે. છેલ્લો ઉદ્ધાર શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ કરાવ્યો છે.

૨. ઉપર્યુક્ત ધરણવિહારથી પશ્ચિમમાં થોડે દૂર શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી દેવાલય છે. મૂળનાયકની શ્યામવર્ણી પ્રતિમા ૨ ફીટ ઊંચી બિરાજમાન છે. મૂર્તિની ચારે બાજુએ પરિકર સાથે તોરણ લગાવેલું છે, જેમાં નાની નાની ૨૩ પ્રતિમાઓ ઉત્કૃષ્ટ છે. આમાં કુલ ૧૩ પ્રતિમાઓ છે, જેમાંની કેટલીક સં. ૧૪૪૪માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે. આ મંદિરમાં એક ભોંયરું છે, તેમાં કુલ ૩૫ પ્રતિમાઓ છે.

આ મંદિરમાં ધરણવિહાર કરતાં બારીક કૌતરકામ જોવાય છે. કેરણી સાથે પથ્થરમાં ગોઠવેલી નૃત્ય કરતી દેવાંગનાઓનો અંગમરોડ, ઊભરાતું લાવણ્ય અને આભૂષણોના અંબારનો આબેહૂબ ચિતાર ખડો કર્યો છે. આ સિવાય મંદિરની ચારે તરફની બિટ્ટ ઉપર યુગલિક પુરુષ અને સ્ત્રીઓની ક્રીડા કરતી નમ્ર પૂતળીઓ અધિક સંખ્યામાં છે. શ્રીજગદીશપ્રસાદ ગહિવેતે પોતાના 'મારવાડ રાજ્યકા ઇતિહાસ' (પૃ. ૨૮૭)માં આ મંદિર વિશે કહ્યું છે: "રાણપુરના એક મંદિરમાં નાગી અને અપ્સલીલ મૂર્તિઓ કેરેલી છે; એથી આ કોકશાસ્ત્ર બની ગયું છે. લોકોને આનું યથાર્થ નામ ન મળ્યું તેથી તેને વેશ્યાનું મંદિર કહેવા લાગ્યા."

વસ્તુતઃ અપ્સલીલ મૂર્તિઓ એ તો સ્થાપત્યના એક પ્રકારરૂપે યુગલિક પુરુષોની રહેણીકરણી બતાવવા માટે જ આલેખાઈ છે. મોઢેરાના સૂર્યમંદિરમાં પણ આવી તો કેટલીયે અપ્સલીલ પૂતળીઓ જોવાય છે.

આ મંદિર ધરણા શેઠના મુખ્ય મુનિને બંધાવ્યું હોવાનું કહેવાય છે. "કેટલીક ઘટનાઓનો સમયનિર્દેશ" નામે પ્રગટ થયેલા એક હસ્તલિખિત પત્રમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

"તિળરૈ પાસ્તી દેવલ ૧ સોમલ પોરવાડ કરાયો । તિળમેં નાગી પૂતલી છે ॥"

આ હકીકતથી જણાય છે કે, સોમલ નામના પોરવાડે આ મંદિર બંધાવ્યું. જો કે આમાં સમયનિર્દેશ કે ધરણા-શેઠના મુનિમ વિશે કશો ઉલ્લેખ નથી; પરંતુ સંભવ છે કે, આ સોમલ પોરવાડ ધરણાશેઠનો મુનિમ હોય; અને તેણે પણ ધરણાશાહે મંદિર બંધાવવાની શરૂઆત કરી તે સમયમાં આ મંદિર બંધાવીને પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું હોય એથી જ મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૪૪૪ના લેખો જણાય છે.

મંદિરના મંડપના થાંભલાઓમાં અને પાછળના ભાગમાં મોટી ફાટો પડેલી છે; આથી આનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની જરૂર છે.

૩. ધરણવિહારની બરાબર સામે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું સુંદર મંદિર ઉત્તરાભિમુખ છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૨૧૧ ફીટ ઊંચી છે. મંદિરમાં કુલ ૩૩ પ્રતિમાઓ છે અને ભોંયરામાં ૬૫ મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. આ મંદિર લગભગ ૧૫મી સદીમાં પ્રતિષ્ઠિત થયું હોય એમ જણાય છે. શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે "ખરતરવસહા ખાંતસુ રે લાલ" એ પદ દ્વારા આને ખરતરગચ્છીય સંઘે બંધાવ્યાનું જણાવ્યું છે. ગમે તે હોય પણ સોળમી સદી પહેલાં આ મંદિર હતું એટલું નક્કી છે. આ મંદિર જીર્ણ હાલતમાં હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર કરાવવાની જરૂર છે.

ચક્રેશ્વરી માતાનું મંદિર:—ઉપર્યુક્ત મંદિરથી ૦૧૧ માર્ગલના અંતરે એક દેવીનું મંદિર છે. આ મંદિર શિખરબંધી અને કેરણીવાળું છે. તેમાં ચક્રેશ્વરી દેવીની મૂર્તિ પણ છે. સંભવતઃ શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની અધિક્ષાયિકા ચક્રેશ્વરી દેવીનું મંદિર શેઠ ધરણાશાહે જ બંધાવ્યું હોય. દેવળનો ઘણોખરો ભાગ પડી ગયો છે, માત્ર શિખર બચી ગયેલું છે.

સૂર્યમંદિર:—અહીં ધ્વસ્ત થયેલું એક 'સૂર્યમંદિર' છે જે (કુંભા ?) રાણાએ બંધાવેલું કહેવાય છે. તેનો મંડપ તૂટી ગયો છે અને પથ્થરો તેમજ મૂર્તિઓ અસ્તવ્યસ્ત પડી છે. રાણાની વિપત્તિકાળે આ સંરક્ષણ માટેનું સ્થાન મનાતું. વસ્તુતઃ આ મંદિર જૈન દેવળ હતું.

અહીંનાં પ્રાચીન વર્ણનોથી જે હકીકત મળે છે તે સાત કે પાંચ મંદિરોની શોધ કરવા યોગ્ય છે.

ગોલવાડની મોટી પંચતીર્થોમાં આ તીર્થ મુખ્ય ગણાય છે. મારવાડમાં જેટલાં પ્રાચીન જૈનમંદિરો છે તેમાં સૌથી મોટું, કિમતી અને શિલ્પની દૃષ્ટિએ આ મંદિર અનુપમ છે.

૧૦૮. ઘાણેરાવ-મહાળા મહાવીર

(કોડા નંબર : ૨૭૭૫-૨૭૮૬)

રાણી સ્ટેશનથી ૧૫ માઈલ દૂર ઘાણેરાવ ગામ છે. મૂછાળા મહાવીરના તીર્થ જતાં રસ્તામાં છે, તેથી અહીંના મંદિરોનાં દર્શનનો પ્રાસંગિક લાભ લેનારા માટે પહેલાં તેની વિગત આલેખવી જરૂરી છે.

ઘાણેરાવમાં એશવાલ શ્રાવકોનાં ૩૫૦ અને પોરવાડોનાં ૫૦ ઘરો વિદ્યમાન છે. ગામમાં ૪ ઉપાશ્રયો ૨-૩ મોટી ધર્મશાળાઓ, જૈન વિદ્યાલય વગેરે મોજુદ છે. ગામમાં ૧૧ જૈન મંદિરો દર્શનીય છે. તેમાંથી ૪ મંદિરો શિખરખંધી અને ૭ મંદિર ગુરુમજખંધી છે. (૧) શ્રીકૃત્યુનાથ ભગવાનનું મંદિર નવીપાટીના નાકા ઉપર છે. (૨-૩) વાવડી ચોકમાં અને હોંગોના વાસમાં ક્રમશઃ શ્રીજીરાવલા અને ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં મંદિરો છે. (૪) વાંસા વાસમાં શ્રીઅભિનંદનસ્વામીનું શિખરખંધી મંદિર છે. (૫) પોરવાડોના વાસમાં શ્રીશાંતિનાથપ્રભુનું મંદિર છે. (૬-૭) બબરમાં કોટવાલી પાસે શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું અને ગઢની પાસે શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૮) રાબવતોના વાસમાં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૯-૧૦) ગુરાંસાના ઉપાશ્રયમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું અને તપગરુછના ઉપાશ્રયમાં શ્રીદાદાપાર્શ્વનાથનું મંદિર છે. (૧૧) સાલરિયા પોળમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. બધાં મંદિરો ઝોગણીસમા સૈકામાં અને તે પછીનાં બનેલાં છે.

જે પ્રાચીન તીર્થ વિશે આપણે જાણવું છે તે તો અહીંથી પૂર્વમાં ૪ માઈલ દૂર છે. શુષ્ક નદી કિનારાથી દૂરના માર્ગે સઘન ઝાડોની વચ્ચે ઘેરાયેલું છે. આજે જંગલમાં મંગલનો ખ્યાલ કરાવતું, વિશાળ ઝોગાનમાં દેવવિમાન જેવું શોભતું શ્રીમહાવીર ભગવાનનું આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું હશે એ જાણવામાં નથી, પરંતુ કોઈ સમયે આ સ્થળે મોટું નગર હશે એવું તો અનુમાન નીકળે જ છે. પ્રાચીન ઘાણેરાવ આ તરફ વસેલું હતું, તેનાં નિશાનો જોવાય છે.

વિશાળ ઓટલાઓવાળું આ મંદિર ઉત્તરદ્વારનું છે. સ્વેત પ્લાસ્તરથી ચક્રચક્રિત દેખાતા શિખરખંધી આ મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં મોટા હાથીઓની રચના કરેલી છે. દેવળ વિશાળ નથી પરંતુ બે મંડપોવાળું છે. બીજે મંડપ સ્તંભો ઉપર ઊભો કરેલો ખુલ્લો જોવાય છે. ભમતીના ગવાક્ષોમાં વિવિધ કોરણીયુક્ત જાળીઓ મૂકેલી છે. નૃત્ય કરતી દેવદેવીઓની પૂતળીઓમાં ભલકદાર રંગો પૂરેલા છે. દેવકુલિકાની દેરીઓ છૂટી છૂટી છે. મૂળગભારામાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની ભવ્ય અને પ્રાચીન પ્રતિમા ઠાા હાથ ઊંચી પરિકરયુક્ત ખિરાજમાન છે. મૂર્તિ પ્રાચીન હોવાથી વિકલાંગ થયેલી છે. બંને હાથ, તેની નીચેનો ભાગ, કાન અને ગળેથી ખંડિત છે. આ મૂર્તિ 'મૂછાળા મહાવીર'ના નામે ઝોળખાય છે. આવા નામ પાછળ એક દંતકથા જોડાયેલી સંભળાય છે:—

કહે છે કે, આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા ધર્મ ગયા પછી કેટલાંક વર્ષો બાદ ઉદયપુરના મહારાણા પોતાની સામંત મંડલી સાથે આ તીર્થના દર્શનાર્થે આવ્યા. મહારાણાએ તિલક કરવાના સમયે કેસરની વાટકીમાં વાળ જોયો. પાસે ઊભેલા પૂજારીને તેમણે વ્યંજ્યમાં કહ્યું: “તમારા ભગવાન મૂછાળા જણાય છે.” કોણ જાણે કેમ મહાવીરભક્ત પૂજારીના મુખમાંથી “જી, હા” એવો શબ્દ નીકળી ગયો, એટલું જ નહિ પણ તેણે ઊમેરું કે, “ભગવાન તો સમયે સમયે ધરુછા મુજબ અનેક રૂપ ધારણ કરે છે.” ખાતરી કરવાની હઠીલી પ્રકૃતિના મહારાણાએ પૂજારીને કહ્યું: “જે એમ હોય તો મારે ભગવાનને મૂછ સહિત જોવા છે, એ ખાતર અમે અહીં ત્રણ દિવસ રહીશું.” કહે છે કે, ભક્તિધેલા પૂજારીએ તો આ આદેશને સાચો કરી બતાવવા ત્રણ દિવસ સુધી અખંડ ભક્તિ કરી અને સાચે જ મહારાણાને મૂછ સહિત મૂર્તિનાં દર્શન કરાવ્યાં.

આવી હકીકતથી રાણાએ નિશ્ચય કર્યો કે એક સ્થળે બે મૂછાળા ન રહી શકે, તેથી તેમણે દૂર નદી કિનારે કિલ્લો બાંધી નવું ઘાણેરાવ વસાવ્યું.

આ કથામાં સત્યાંશ હોય કે ન હોય પરંતુ એટલું નક્કી છે કે, આ નામ પાછળ આવી કઈક દંતકથાને જ આધાર હોવો જોઈએ. ચમત્કારી આ મૂર્તિની પ્રભાવકતા તો આજે પણ અનુભવાય છે અને પૂજારી જેવી અનન્ય ભક્તિ હોય તો એવા ચમત્કારો પણ જોવામાં આવે.

આ મંદિરના પ્રવેશદ્વારની અંદર પ્રદક્ષિણાની ભમતીમાં બંને બાજુએ એકેક દેવકુલિકા છે; તેમાં જમણી તરફની દેવકુલિકામાં શ્રીમહાવીર ભગવાનની ૪૫૫ ફીટ ઊંચી શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા છે, જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૦૩ના મહા વહિ પને શુક્રવારે તપાગચ્છીય શ્રીશાંતિસાગરસૂરિએ અમદાવાદમાં કરાવ્યાનો લેખ છે. ડાબી તરફની બીજી દેવકુલિકામાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની મૂર્તિ ૧૫૫ હાથ ઊંચી છે ને તેના ઉપર સં. ૧૮૯૩નો લેખ છે.

મંદિરની પશ્ચિમ તરફની દીવાલે દક્ષિણ-પશ્ચિમ ઓસારની એક વિશાળ ધર્મશાળા છે, અને ઉત્તર તરફ પશુઓને રાખવાની જગા છે. દેવળના વંડા અને ધર્મશાળા વચ્ચે એક કૂલવાડી અને કૂવો છે. આ ધર્મશાળામાં થઈને જ દેવળમાં જવાય છે.

અહીં ચૈત્ર સુદિ ૧૩ના દિવસે મેળો ભરાય છે. ઘાણુરાવ સંઘની પેઢી આ તીર્થની વ્યવસ્થા કરે છે.

૧૦૯. નાડલાઈ

(કોઠા નંબર : ૨૭૮૭-૨૭૯૭)

રાણી સ્ટેશનથી પૂર્વમાં ૧૪ માઈલના અંતરે નાડલાઈ નામે ગામ છે. પ્રાચીન શિલાલેખો અને ગ્રંથોમાં આનાં નડુલડાગિકા, નંદકુલવતી, નડુલાઈ, નારદપુરી વગેરે નામે મળી આવે છે. 'વિજયપ્રથસ્તિમહાકાવ્ય'કાર જણાવે છે કે, " મેવાડ દેશના વિશાળ ભૂમિપટને જોઈ નારદે ત્યાં પોતાના નામે 'નારદપુરી' નામની નગરી વસાવી, અને એ નામે એ પ્રસિદ્ધિ પામી. તેમાં શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર પ્રદ્યુમ્નકુમારે નજીકના પર્વત ઉપર શિખરબંધી જિનાલય બંધાવી તેમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની અપ્રતિમ પ્રભાવવાળી કદપલતા સમી પ્રતિમા પધરાવી હતી. નારદપુરીની સમીપે આવેલો 'જેખલ' નામનો ઊંચાં શિખરોવાળો પહાડ આ રચનાથી અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરી રહ્યો છે." મતલબ કે આ નગર અતિપ્રાચીન કાળમાં વસ્તું હોય એમ લાગે છે.

એક કાળે આ નગર જૈનોથી ઝળહળતું હતું. નાડોલ અને નાડલાઈનો પ્રદેશવિસ્તાર એક જ નગરમાં સમાઈ જતો હતો. પાછળથી એ બંને વહેંચાઈ જતાં એક બીજા વચ્ચે ત્રણ ગાઉનું અંતર પડી ગયું એમ કહેવાય છે. અહીં ગામ બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના મંદિરના શિલાલેખથી જણાય છે કે એ મંદિર દશમા સૈકાથી પણ પ્રાચીન છે.

સત્તરમા સૈકાના યાત્રી શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં "નાડલાઈ જાહેલો" કહીને યાદવકુલતિલક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના મંદિરનું સ્મરણ કર્યું છે, જે અહીંની એક ટેકરી ઉપર આવેલું છે અને તે પછીના યાત્રી પં. શ્રીશીલવિજયજી પોતાની 'તીર્થમાળા'માં "નાડલાઈ નવ મંદિર સાર, શ્રીસુપાસ પ્રભુ નેમિકુમાર" એમ જણાવી અહીંનાં નવ મંદિરોનું સૂચન કરે છે. આ ઉલ્લેખો આ તીર્થની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાનો ખ્યાલ આપી રહ્યાં છે.

શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિએ જે નારદપુરીને પોતાના જન્મથી પવિત્ર કરી હતી તે આ જ નાડલાઈ ગામ હતું. આજે આ ગામની ભૂતકાલીન સમૃદ્ધિ ઓસરી ગઈ છે. જૈનોનાં માત્ર પચાસેક ઘર વિદ્યમાન છે જ્યારે દેવમહાલય જેવાં ૧૧ જૈનમંદિરો એના અતીત ગૌરવનું ગીત સંભળાવી રહ્યાં છે. કોઈ કોઈ મંદિર તો એની અતિ ઉન્નત બાંધણીથી તારંગના મંદિરનો ખ્યાલ આપી રહ્યાં છે.

૧. આ નગરના પશ્ચિમ દ્વારની બહાર ભગવાન આદિનાથનું પુરાણું શિખરબંધી વિશાળ જિનાલય છે. પહેલાં આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીઆદિનાથ, તે પછી શ્રીમહાવીર પ્રભુ અને તે પછી શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમા વિરાજમાન હતી, પરંતુ એ મૂર્તિઓ લુપ્ત થતાં અત્યારની ૩ ફીટ ઊંચી શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની વિરાજમાન કરેલી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૭૪ના મહા વહિ ૧ નો લેખ વિદ્યમાન છે, પરંતુ આ મંદિર વિશે

મહત્વનો ઇતિહાસ રંગમંડપમાં ડાબી બાજુની બીંતના થાંભલા ઉપરના શિલાલેખમાં આપ્યો છે, જે લેખ આ પ્રકારે છે:—

“શ્રીયશોભદ્રસૂરિગુરુપાદુકાભ્યાં નમઃ । સં૦ ૧૫૯૭ વર્ષે વૈશાખમાસે શુક્રપક્ષે ષષ્ટ્યાં તિથી શુક્રવાસરે પુનર્વસુત્ક્રમપ્રાત્ત્વચંદ્રયોગે । શ્રીસંદેરગણે । કલિકાલગૌતમાવતારઃ સમસ્તભવિકજનમનોબુજવિબોધનૈકદિનકરઃ । સકલલબ્ધિવિશ્રામઃ યુગપ્રધાનઃ । જિતાનેકવાદીશ્વર-વૃંદઃ પ્રણતાનેકનરનાયકમુકુટકોટિઘૃષ્ટપાદારવિંદઃ । શ્રીસૂર્યે ઇવ મહાપ્રસાદઃ ચતુષ્ષઠિસુરેંદ્રસંગીયમાનસાધુવાદઃ શ્રીષંકેયગણબુધાવંતસઃ । સુમદ્રાકુક્ષિસરોવરરાજહંસઃ યશોવીરસાધુકુલાંબરનભોમણિસકલચારિત્રિચક્રવર્તિચક્રચૂડામણિઃ મં૦ પ્રમુશ્રીયશોભદ્રસૂરયઃ । તત્પદે શ્રીચાહુમાનવંશશૃંગારઃ લબ્ધસમસ્તનિરવચવિદ્યાજલધિપારઃ શ્રીબદરાદેવીદત્તગુરુપદપ્રસાદઃ । સ્વત્રિમલકુલપ્રબોધનૈકપ્રાતપરમયશોવાદઃ મં૦ શ્રીશાલિસૂરિઃ તં૦ શ્રીસુમતિસૂરિઃ તં૦ શ્રીશાંતિસૂરિઃ તં૦ ઈશ્વરસૂરિઃ । एवं यथाक्रममनेकगुणमगिगणरोहणगिरीणां महासूरीणां वंशे पुनः श्रीशालिसूरिः तं० श्रीसुमतिसूरिः तत्पट्टालंकारहार मं० श्रीशांतिसूरिवराणां सपरिकराणां विजयराज्ये ॥ अथेह श्रीमेदपाटदेशे श्रीसूर्यवंशोयमहाराजाधिराजश्रीसि(शि)ल्लादित्यवंशे श्रीगुह्मिदत्तराउल श्रीबप्पाक श्रीखुमाणादिमहाराजान्वये । राणाहमीर श्रीपेतसिंह श्रीलखमसिंहपुत्र श्रीमोकलभृगांकवंशोद्योतकारकप्रतापमार्तंडावतार आसमुद्रमहिमंडलाखंडलअतुलमहाबलराणा श्रीकुंभकणपुत्रराणाश्रीराय-मल्लविजयमानप्राज्यराज्ये । तत्पुत्रमहाकुमार श्रीपृथ्वीराजानुशासनात् श्रीऊकेशवंशे रायभंडारीगोत्रे राउल श्रीलाषणपुत्र मं० दूदवंशे मं० मयूरसुत मं० सादू(ह)ळः । तत्पुत्राम्यां मं० सीहासमदाभ्यां सदबांधव मं० कर्मसी धारा लाखादिसुकुटुंबयुताभ्यां श्रीनंदकुलवत्यां पुर्यां सं० ९६४ श्रीयशोभद्रसूरिमंत्रशक्तिसमानीतायां तं० सायरकारितदेवकुलिकाद्युद्धारतः सायरनाम श्रीजिनवसत्यां । श्रीआदोश्वरस्य स्थापना कारिता (कृता) श्रीशांतिसूरिपद्वे देवसुंदर इत्यपरशिष्यनामभिः आ० श्रीईश्वरसूरिभिः । इति लघुप्रशस्तिरियं लि० आचार्य श्रीईश्वरसूरिणा उक्तीर्णा सूत्रधारसोमाकेन ॥ शुभं ॥ ”

—પ્રારંભમાં લેખ લખ્યાનો સં. ૧૫૯૭ના વૈશાખ સુદિ ૬ આપ્યો છે. તે પછી સંદેરગણની પાટપરંપરામાં યશો-ભદ્રસૂરિ થયા, જેમની માતાનું નામ સુભદ્રા અને પિતાનું નામ યશોવીર હતું. તેમના શિષ્ય ૨ શાલિસૂરિ (ચૌહાણવંશીય), ૩ સુમતિસૂરિ, ૪ શાંતિસૂરિ અને ૫ ઈશ્વરસૂરિ થયાનું જણાવ્યું છે. તે પછી પછ ૧ શાલિસૂરિ, ૨ સુમતિસૂરિ અને ૩ શાંતિસૂરિ થયાનું જણાવી શાંતિસૂરિના સમયમાં મેવાડના સૂર્યવંશીય શિલાદિત્યના વંશમાં શુદ્ધિદત્ત રાઉલ, બપ્પાક અને પુમ્માણાદિના વંશમાં રાણા હમ્મીર, પેતસિંહ અને લખમસિંહ થયા. તેનો પુત્ર મોકલ થયો. તેનો પુત્ર કુંભકર્ણુ અને કુંભકર્ણુનો પુત્ર રાયમલ્લ થયો આ રાયમલ્લના મોટા પુત્ર પૃથ્વીરાજના અનુશાસનથી ઓશવાલવંશીય ભંડારીગોત્રના રાઉલ લાખણના પુત્ર દ્દાના વંશમાં થયેલ મયૂરનો પુત્ર સાલો અને તેના પુત્રો સીહા તથા સમદાએ કર્મસી, ધારા, લાખાદિ બંધુઓ સુક્રત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી સં. ૯૬૪માં નંદકુલવતી (નાડલાઈ)માં લાવેલા અને સાયરે કરાવેલી દેવકુલિકાના ઉદ્ધારથી જેનું નામ ‘સાયરજિનવસતિ’ પડ્યું હતું, તે મંદિરમાં શ્રીઆદીશ્વરની સ્થાપના કરી અને તેની પ્રતિષ્ઠા, શાંતિસૂરિની પાટે થયેલા દેવસુંદર અપર નામ ઈશ્વરસૂરિએ કરી—આ પ્રમાણે જણાવી અંતમાં આ લઘુપ્રશસ્તિ ઈશ્વરસૂરિએ લખી અને સૂત્રધાર સોમાએ તેને કોતરી એમ જણાવ્યું છે.

આ લેખ આ મંદિરની સ્થાપનાથી માંડીને સોળમી સદી સુધીની એક પ્રાચીન ઐતિહાસિક પરંપરાને સાચવી રાખે છે. લેખમાં જણાવ્યા મુજબ સં. ૯૬૪માં શ્રીયશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી આ મંદિર સ્થાપ્યું હતું જે વિશે એક પ્રચલિત આશ્ચર્યકારી કંતકથા પણ સંભળાય છે:—

આચાર્ય યશોભદ્રસૂરિ અને શૈવ યોગી તપેસરણ બંને બળપણના મિત્રો હતા. એક જ શુરૂ પાસે તેમણે વિદ્યા-ધ્યયન કર્યું હતું. બંને મંત્રવિદ્યાના અઠંગ અભ્યાસીઓ હતા, બંનેમાં કોણુ ચઢિયાતું છે એ બંધુવા પરસ્પરમાં અનેક વખત વાદવિવાદ થતા, શ્રીયશોભદ્રસૂરિ તપેસરણથી વાદમાં જરાય ઓછા ન ઊતરતા. લોકમાં યશોભદ્રસૂરિના વિજયનાં ગીત ગવાતાં. આ કારણે તપેસરણના મનમાં ઈર્ષ્યા અને દ્વેષનાં બીજ રોપાયાં. શ્રીયશોભદ્રસૂરિને હરાવવા તપેસરણ કોઈ પણ તક ઝડપી લેતા.

એક પ્રસંગે રાજસભામાં બંનેનો વિવાદ ચાલુ હતો. તપેસરણની હાર થઈ ચૂકી હતી ત્યારે તપેસરણએ કહ્યું: પોતપોતાના ધર્મનાં મંદિરો વલ્લભીપુરથી મંત્રશક્તિ વડે આકાશમાં ઊડાવી લાવી સૂર્યોદય પહેલાં નાડલાઈમાં

સૌથી પહેલાં જે સ્થાપે તેની જીત ગણાયે. આ પ્રતિજ્ઞા અનુસાર બંને જણા મંદિરો ઉડાવી લાવી રહ્યા હતા, પરંતુ તપેસરજીએ યશોભદ્રસૂરિનું મંદિર આગળ નીકળી ગયેલું જાણ્યું ત્યારે તેમણે કુકડાનો કૃત્રિમ અવાજ કર્યો. સવાર પડી ગઈ છે એવું જાણીને યશોભદ્રસૂરિએ પોતાનું જૈન મંદિર નાડલાઈના દરવાજા બહાર ત્યાં જ થંભાવી દીધું ને તપેસરજીએ એ અવાજ પછી પણ પોતાનું શૈવ મંદિર આગળ લાવીને ગામમાં સ્થાપન કર્યું. રાજસભામાં તપેસરજીએ પ્રતિજ્ઞાભંગ કર્યાનો નિર્ણય બહાર થયો. આ ઘટનાના સમય વિશે નીચે પ્રમાણેનો પ્રસિદ્ધ ઢોઢો સંભળાય છે:—

“ સંવત દશ હહોત્તરો, વદિયા ચોરાસી વાદ; ખેડનગરથી લાવીયા, નાડલાઈ પ્રાસાદ. ”

આ ઢોઢામાં મારવાડમાં મહલાણીના ખેડનગરથી મંદિર લાવ્યાની હકીકત છે, જ્યારે ‘સોહમકુલ પદ્મવલી’કાર કહે છે:

“ વલલીપુરથી આણિયો, જ્ઞપભદ્રવ પ્રાસાદ. ”

શ્રીલાવણ્યસમય રચિત ‘તીર્થમાળા’માં આ ઘટનાનો સમય સં. ૯૬૪ જણાવ્યો છે, તેમ ઉપર્યુક્ત શિલાલેખમાં પણ એ જ સંવત આપ્યો છે.

આ કથામાં તથ્ય કેટલું છે એ જાણવું સુફકેલ છે છતાં આજે આ બંને મંદિરો એ જ સ્વરૂપે અહીં ઊભાં છે. શ્રીયશોભદ્રસૂરિનું જૈન મંદિર ‘જસિયા’ના નામે અને તપેસરજીનું મહાદેવ મંદિર ‘કોસિયા’ના નામે પ્રસિદ્ધ છે. લોકો જસિયાથી યશોભદ્રસૂરિ અને કોસિયાથી કેશવ નામના પ્રાદ્યણ યોગીનું નામ ખતાવે છે. વસ્તુતઃ કેશવસૂરિ નામે યશોભદ્રસૂરિના એક પ્રભાવક શિષ્ય પણ હતા, જેમનું બીજું નામ વાસુદેવાચાર્ય હતું અને જેઓ હસ્તિકુડીગમ્મના ઉત્પાદક હતા. શું તપેસરજી કેશવ નામના યોગીએ પરાજિત થતાં યશોભદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હશે અને કેશવસૂરિ અપરનામ વાસુદેવાચાર્ય થયા હશે? એ શોધવા જેવું છે.

તપેસરજીનું મહાદેવ મંદિર પૂર્વાભિમુખ વિશાળ અને શિખરબંધી છે. તેની ચારે દિશામાં દેવકુલિકાઓ છે જેમાં ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફની દેરીઓમાં સૂર્ય અને ગણપતિની મૂર્તિઓ સ્થાપિત છે.

ગામની દક્ષિણ દિશામાં આવેલી સ્મશાન ભૂમિમાં અત્યારે પણ બે સ્તૂપો જોવામાં આવે છે. તેમાં સંકેરગમ્મીય યશોભદ્રસૂરિનો મૂર્તિ સહિત સ્તૂપ છે જેના ઉપર બિલકુલ ઘસાર્ક ગયેલો લેખ જોવામાં આવે છે. માત્ર આટલા અક્ષરો વચ્ચે છે: “.....સ્વરિયશોમદ્રાચાર્યાદિ” ॥ તેની પાસે તપેસરજી યોગીનો પણ સ્તૂપ છે. શ્રીયશોભદ્રસૂરિની માંત્રિક શક્તિઓની ઘટનાઓ અનેક છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ ‘ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ’ ભા. ૨માં આપેલો “યશોભદ્રસૂરિ રાસ” જોવો જોઈએ.

આ મંદિરમાં રંગમંડપની ડાબી બાજુની ભીંત ઉપર સં. ૧૧૮૭ના ફાગણ સુદિ ૧૪ ને ગુરુવારનો પ્રાચીન લેખ છે^૧ અને બીજા લેખો પૈકી સં. ૧૧૮૯, ૧૨૦૦, ૧૨૦૨ વગેરેના લેખો છે,^૨ જેમાં રાયપાલ રાજાના સમયમાં આ મહાવીર મંદિરને અપાયેલાં દાનોની વિગત આપેલી છે. આ શિલાલેખો ઉપરથી પણ આ મંદિર સં. ૧૧૮૭ પહેલાંનું નિર્ણીત થાય છે. સં. ૧૪૪૩માં આ મંદિરનો ઉદ્ધાર થયાનો લેખ પણ છે.^૩ એ પછી સં. ૧૫૦૯માં મંત્રી સાયરે ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને બીજા ઉદ્ધાર જુદા જુદા ગામના સંઘોએ મળીને અને પછીનો ઉદ્ધાર સાયરમંત્રીના વંશજોએ કરાવ્યો હતો.

આ મંદિરની પાસે જ મકાનનું એક ખંડિયેર છે, કહેવાય છે કે, આ ઉપાશ્રય હતો અને અહીં યશોભદ્રસૂરિ અભ્યાસ કરતા હતા.

[૨] ગામના મધ્યભાગમાં એક નાનું પણ રમણીય મંદિર છે, તેમાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા છે. [૩] મૂળનાયક શ્રીઅન્વિતનાથ ભગવાનના શિખરબંધી મંદિરમાં પીતલવર્ણી સ્વપરિકર મૂર્તિ ૧૧ હાથ ઊંચી બિરાજમાન છે. [૪] શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર અહીંનાં બધાં મંદિરોમાં ઘણું વિશાળ અને ઊંચું છે. તેમાં મૂળનાયકની શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૬૫૯નો લેખ છે. આ મંદિરની બાંધણી મનોહર છે. [૫] જેખલ

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : ” લેખાંક : ૩૪૩
૨. એજન : લેખાંક : ૩૩૧, ૩૩૩, ૩૩૪
૩. એજન : લેખાંક : ૩૩૫.

પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના નાના છતાં સુંદર જિનાલયમાં મૂળનાયકની સપરિકર ભવ્ય પ્રતિમા ૧ હાથ ઊંચી છે જેના ઉપર સં. ૧૬૨૨નો લેખ છે. [૬] એ જ સ્થળે શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનના શિખરબંધી મંદિરમાં મૂળનાયકની ૧ હાથ ઊંચી પ્રતિમા છે, જેના ઉપર સં. ૧૭૪૬નો લેખ છે. [૭] એ જ સ્થળે શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી રમણીય મંદિર છે તેમાં મૂળનાયકની સર્વાંગસુંદર સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧૧ હાથ ઊંચી બિરાજમાન છે. તેના ઉપર સં. ૧૭૬૭નો લેખ છે. મૂળનાયકની આસપાસ રહેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૩૨૪ના લેખો છે, જેની અંજનશલાકા શ્રીવિજયરત્નસૂરિએ કરેલી છે. [૮] એ જ સ્થળે શ્રીસોગઠિયા પાર્શ્વનાથ ભગવાનના શિખરબંધી જિનાલયમાં મૂળનાયકની સપરિકર સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧૧ હાથ ઊંચી છે. આ મંદિરનું સ્થાપત્ય ૧૦ મા સૈકાનું જણાય છે. [૯] એ જ સ્થળે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે, તેમાં પાષાણની ૩ પ્રતિમાઓ છે અને શિલ્પો ૧૦ મા સૈકાનાં જણાય છે.

[૧૦] ગામને અડીને પૂર્વ તરફ સામસામે બે ટેકરીઓ આવેલી છે. તેમાં જેખલ પહાડીને ‘શત્રુજયની ટેકરી’ કહે છે. ટેકરી ઉપર ચડવા માટે ઠેઠ સુધી પાકાં પગથિયાં બાંધેલાં છે. એક તરફ સોનગિરા ચૌહાણોએ બંધાવેલા કેટલાં બાંડિયેરો છે, બ્યારે ટેકરીના મધ્યભાગમાં શિખરબંધી ઉત્તર અને વિશાળ મંદિર જેવાય છે. તેની ચારે બાજુએ બાંધેલા કેટલાં જીર્ણ થયેલાં છે. તેમાં એક જીર્ણ જળકુંડ પણ છે. આખુંયે મંદિર ચારે તરફની દીવાલો સાથે સારી અવસ્થામાં ખડું છે. ખૂબ પ્રાચીનકાળમાં આ મંદિર બંધાવાયાનું કહેવાય છે. મૂળભારામાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની ૧૧ હાથ ઊંચી મનોહર પ્રતિમા છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૮૬ના વૈશાખ સુદિ ૮ને શનિવારનો લેખ જીર્ણોદ્ધારના સમયનો છે. આમાં રંગમંડપ ખુલ્લો છે. આ મંદિરને ‘શત્રુજયાવતાર’ કહેવામાં આવે છે.

[૧૧] સામેની બીજી બહવાની ટેકરી ઉપર ગિરનારની સ્થાપના છે. પૂર્વોક્ત ટેકરી કરતાં આ ટેકરીનો ચડાવ કઠણ છે. એ ટેકરીના મધ્ય ભાગમાં આવેલું મંદિર પૂર્વોક્ત મંદિરથી નાનું પણ કેટલી સુરક્ષિત શિખરબંધી છે. મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની શ્યામવર્ણી સપરિકર પ્રતિમા આશરે ૨-૨૧ ફીટ ઊંચી છે. આ મૂર્તિ કેસરિયાભાંગી આદિનાથ પ્રભુની મૂર્તિને ઢૂબડૂ મળતી આવે છે. બંને મૂર્તિઓ રંગે, ઘાટે, વર્ણે અને મુખાકૃતિઓમાં સરખી છે. સંભવ છે કે આ બંને મૂર્તિઓનો ઘડનાર શિલ્પી એક હશે. એવું પણ અનુમાન થાય છે કે આ મૂર્તિ અગાઉ શત્રુજયની ટેકરી પર સ્થાપન કરેલી હશે. આ મંદિરનો મંડપ બાંધેલો છે. આ મંદિરમાંથી મળી આવેલો સં. ૧૧૬૫ નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ઓં ॥ નમઃ સર્વજ્ઞાય ॥ સંવત્ ૧૧૨૫ આસુજ વદિ ૧૫ કુજે અચેહ શ્રીન[હ]લહા[ગિ]કાર્યા મહારાજાધિરાજશ્રીરાય[પા]લ-
દેવે વિજયી(યિ) રાજ્યં કુર્વતીત્યેતસ્મિન્ કાલે શ્રીમદુર્જિતતીર્થ(ત્યે) શ્રી[ને]મિનાથદેવસ્ય દોપધૂપનૈવે[દ્ય]પુષ્પપૂજાચર્ચે ગૃહિલાન્વયઃ
રાઠ૦ ઋધરણસૂનુના મોક્તારિ (!) ઠ૦ રાજદેવેન સ્વપુણ્યાર્થે સ્વીયદાનમધ્યાત્ માર્ગે ગચ્છતાનામાગતાનાં વૃષમાનાં શેકે [પુ] યદાભાવ્યં
ભવતિ તન્મધ્યાત્ વિ[શ]તિમો ભાગઃ ચંદ્રાર્ક યાવત્ દેવસ્ય પ્રદત્તઃ ॥ અસ્મદ્વંશીયેનાન્યેન વા કેનાપિ પરિપંથના ન કરણીયા । અસ્મ-
દ[દ]ત્તં ન કેનાપિ લોષ[ની]યં ॥ સ્વહસ્તે પરહસ્તે વા યઃ કોપિ લોપયિષ્ય(ષ્ય)તિ । તસ્યાહં કરે લગ્નો ન લો[પ્યં] મમ શાસનમિદં ॥
લિ૦ [પાં]સિલેન ॥૦ સ્વહસ્તોયં સામિજ્ઞાનપૂર્વકં રાઠ૦ રા[જ]દેવેન મતુ દત્તં ॥ અત્રાહં સાક્ષિ[ણા] જ્યોતિષિક [દ્રુદ્]પાસૂનુના ગૂગિનઃ
(ના) । તથા પલા૦ [પા]લા૦ પૃથિવા ૧ માંગુ [લા] ॥ દેપસા । રાપસા ॥ મંગલં મહા [શ્રીઃ] ॥”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે સં. ૧૧૬૫માં રાબા રાયપાલદેવે પોઠિયાઓના મળતા કરમાંથી ૧૦ મો ભાગ આ મંદિરને અર્પણ કર્યો હતો. એટલે આ મંદિર એ સમય કરતાંયે ઘણું પ્રાચીન છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

સં. ૧૬૦૭-૮ માં શ્રીહીરવિજયસૂરિને પંન્યાસ અને ઉપાધ્યાય પદવી આ મંદિરમાં આપવામાં આવી હતી.

[૧૧] આ બહવા પહાડીથી ૪ ફર્લાંગ દૂર એક પાર્વતીય ઉપત્યકામાં સહસ્રામ્રવનની પણ રચના છે. જ્યે કે ઝાડ ઊછરેલાં નથી પણ માર્ગનો ચડાવ અને ઉતાર કઠણ છે. અહીં એક ટેરીમાં નેમિનાથ પ્રભુની ચરણ પાદુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે. આ પાદુકાઓ નવીન છે, જે પ્રાચીન પાદુકાઓના બદલે સ્થાપેલી હોય એમ જણાય છે.

આ બધાં મંદિરોની વ્યવસ્થા સારી રખાય છે. અહીં ૧ ધર્મશાળા પણ છે.

૧૧૦. નાડોલ

(181 નંબર : ૨૭૯૯-૨૮૦૧)

રાણી સ્ટેશનથી ૮ માઈલ દૂર પૂર્વોત્તર ખૂણામાં નાડોલ ગામ આવેલું છે, પ્રાચીન ગ્રંથો અને શિલાલેખોમાં આનાં નન્દપુર, નડુલ, નડલ, નહલ, નહલપુર અને નાડોલ એવાં નામો મળી આવે છે. એક સમયે ચૌહાણ સરદારોની પાટનગરીનું સૌભાગ્ય પણ એણે પ્રાપ્ત કર્યું હતું ત્યારે આ નગરની સમૃદ્ધિ અપૂર્વ હતી. ગૂર્જરનરેશ ભીમદેવ પહેલાના સમયમાં (૧૧ મો સૈકો) નાડોલ ગુજરાતના અધિકાર હેઠળ હતું અને આ નગરના રાજાએ ચંદ્રાવતીશ મંત્રી વિમલશાહને સોનાનું સિંહાસન ભેટ કર્યું હતું.

કોઈ કાળે અહીં જૈનોની વસ્તી ખૂબ હશે. જૈનોના તીર્થ તરીકે આ સ્થળની પ્રસિદ્ધિ પાછળ તેમના ગૌરવનો ઇતિહાસ ઘડાયો હશે. શ્રીદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીમાનદેવસૂરિ આશરે વિ. સં. ૩૦૦ પહેલાં નાડોલમાં ચોમાસું રહ્યા હતા અને શાકંભરીમાં વ્યાપેલા મહામારીના ઉપદ્રવની શાંતિ માટે અહીં રહીને જ 'લઘુશાંતિસ્તવ'ની રચના કરી હતી. અહીં જ વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ મુનિચંદ્રસૂરિને ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો અને વિ. સં. ૭૦૦ માં શ્રીરવિપ્રભસૂરિએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં. ૧૦૪૯માં ભંડારીએના મૂળપુરુષ નાડોલના રાજા લાખણસીના પુત્ર દાદરાવને શ્રીચશોભદ્રસૂરિએ જૈનધર્મની દીક્ષા આપી હતી.^૧

સં. ૧૨૨૮ના એક દાનપત્રથી જણાય છે કે, ચૌહાણવંશની ખારમી પેઢીમાં થયેલા રાજા આલનદેવે મહાવીર-સ્વામીના નામ પર એક મંદિર બંધાવ્યું અને તેના નિર્વાહર્થે વૃત્તિ નિર્ધારિત કરી હતી.^૨

અહીં સંડેરગચ્છીય શ્રીશાલિભદ્રસૂરિએ સં. ૧૧૮૧ના અષાઠ સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારના દિવસે, બૃહદ્ગચ્છીય શ્રીદેવ-સૂરિના શિષ્ય પં. પદ્મચંદ્રગણિએ સં. ૧૨૧૫ વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને મંગળવારે,^૩ સંડેરગચ્છીય શ્રીસુમતિસૂરિએ સં. ૧૨૩૭ના ક્રાગણ સુદિ ૨ ને મંગળવારે અને તપાગચ્છીય શ્રીવિજયદેવસૂરિએ સં. ૧૬૮૬ના પ્રથમ અષાઠ વદિ ૫ ને શુક્રવારે^૪ એમ જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદા જુદા સમયમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવેલી છે; જેના લેખો અહીંના મંદિરોમાં મોજુદ છે. આ હકીકત જૈનોની પ્રાચીન કાળથી લઈને અત્યાર સુધીની આબાહીની સૂચક ગણાવાય.

હાલમાં અહીં શ્વેતાંબર જૈનોનાં ૨૫૦ ઘર છે. ૩ પ્રાચીન ઉપાશ્રયો, ૧ પોષધશાળા અને ૨ ધર્મશાળાઓ તેમજ જૈન પાઠશાળા વગેરે છે. અહીં શિખરબંધી ૪ મંદિરો છે. તેમાં શ્રીપદ્મપ્રભજિનેશ્વર અને શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનાં દેવળો સૌથી પ્રાચીન અને વિશાળ છે.

૧. શ્રીપદ્મપ્રભ જિનેશ્વરનું મંદિર ખૂબ જિંચું અને વિશાળ છે. તેની કોરણી ધોરણી પણ અપ્રતિમ છે. મૂળનાયક શ્રીપદ્મપ્રભપ્રભુની ૨ હાથ જિંચી બદામી વર્ણની સુંદર પ્રતિમા વિરાજમાન છે. તેની નીચે સં. ૧૬૮૬ના પ્રથમ અષાઠ વદિ ૫ ને શુક્રવારનો લેખ છે. મૂળનાયકની આસપાસ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની બંને પ્રતિમાઓ પણ એ જ સાલ-મિતિની છે. ગૂઢમંડપમાં બંને તરફ શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની જિભી કાઉસગિયા, શ્વેતવર્ણી, એક જ શ્રેણીએ બનાવેલી પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૨૧૫ના લગભગ એકસરખા લેખો છે. મૂર્તિનાં નામ અને પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યો જ માત્ર જુદા જુદા છે. તેમાંનો એક લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૧૫ ॥ વૈશાખ સુદિ ૧૦ મૌમે વીસાઢાસ્થાને શ્રીમહાવીરચૈ[ત્યે સમુ]દાયસહિતૈઃ દેવળાગ નાગઢ જોગઢસુતૈઃ દેમ્હાજ ધરણ જસચંદ્ર જસદેવ જસધવલ્લ જસપાલૈઃ શ્રીનેમિનાથચિંબં કારિતં ॥ બૃહ[દગ્ચ્છી]યશ્રીમદ્દેવસૂરિશિષ્યેણ પં૦ પદ્મચંદ્રગણિના પ્રતિષ્ઠિતં ॥ ”

૧. “ રાજપૂતાનેકે જૈન વીર ” પૃ. ૨૨૧

૨. “ ટોડ રાજસ્થાન ”; દ્વિતીય ખંડ, અ. ૨૭, પૃ. ૭૪૭.

૩. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ. ” ભા. ૨, લેખાંક : ૩૬૪-૨૬૫

૪. એજન: લેખાંક: ૩૬૬, ૩૬૭

આ લેખ ઉપરથી આ બંને મૂર્તિઓ વીસાડા ગામનું મહાવીર ચૈત્ય કોઈ કારણે નષ્ટ થતાં ત્યાંથી લાવીને પધરાવવામાં આવી હોય એમ જણાય છે.

આ મંદિરની ભમતીની એક દેરીમાં ચોતરા ઉપર કસોટીથી ઓળખાતા શ્યામ પથ્થરનું એક જ શિલામાંથી કોરી કાઢેલું અખંડ ચૌમુખ મંદિર છે. કસોટી જેવા કઠણ પથ્થરમાં કોરેલી ઝીણી નકશી દિક્કમૂઠ બનાવે એવી છે. આમાં ચૌમુખી ચાર પ્રતિમાઓ વિરાજમાન હતી, જેને લૂંટારાઓ ચોરી ગયાનું કહેવાય છે.

આ મંદિરના વંડામાં એક નાના શિખરવાળા દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની પ્રતિમા છે, તેના ઉપર સં. ૧૮૬૩નો લેખ છે. વળી, મુખ્ય મંદિરની ડાબી બાજુના દેરાસરમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે અને પાછળના ભાગના બગીચામાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પાહુકાઓ સં. ૧૯૫૧માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે.

૨. શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું જિનાલય પણ જિંચાઈ અને વિશાળતામાં દર્શનીય છે, મંદિર પશ્ચિમદ્વારનું છે. તેનો દરવાજો બહારમાં પડે છે. મૂળનાયકની શ્યામવર્ણી પ્રતિમા ૧ હાથ જીંચી છે, જે ૧૮ મી શતાબ્દીમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી છે. આ મંદિરમાં જમણી તરફ એક મજબૂત ખાંધણીનું પ્રાચીન ભોંયરું છે, જે ખુલ્લું રહે છે. સ્થાનની પવિત્રતા સાચવવા ખાતર તેમાં અખંડ દીવો પ્રજ્જ્વલિત રહ્યા કરે છે, તેમાં કોઈ જતું નથી. કહેવાય છે કે આ ભોંયરાનો માર્ગ ઠેઠ નાડલાઈ સુધી જાય છે. આ સ્થળે બેસીને શ્રીમાનદેવસૂરિએ યોગસાધના કરી હતી અને ‘લઘુશાંતિસ્તવ’ની રચના પણ અહીં કરી હતી. શ્રીજ્ઞાનંદસૂરિએ કે તેમના શિષ્ય શ્રીરવિપ્રભસૂરિએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે મંદિર આ હશે. એટલે આ મંદિર ખૂબ પ્રાચીન છે એમાં શંકા નથી.

આ દેવળની ઉત્તર-દક્ષિણે આવેલા ઓસારોમાં શત્રુંજય, ગિરનાર, સમૈતશિખર અને અષ્ટાપદની રચના જે કોઈ પણ ઉત્સવ પ્રસંગે કરાવી હશે તે એમ ને એમ રહેવા દેવામાં આવી છે. તે દેવળને ફરતો વિશાળ ચોક છે.

આ મંદિરની ઉત્તર તરફની દીવાલે બારણું છે ત્યાં એક ધર્મશાળા છે. મંદિરોનો વહીવટ કરતી પેઢીનું કાર્યાલય અહીં છે, અગ્નિપૂજામાં એક કૂવો છે તેમાં રહેંટ ગોઠવેલો છે.

૩-૪. દરબાર ગઢની બીજી બાજુએ કંઈક એકાંત વિશાળ ચોગાનમાં ૨ મંદિરો આવેલાં છે. આબુબાબુએ વંડો ખાંધેલો છે જેને દરબારગઢની દક્ષિણ દીવાલે સ્પર્શે છે. મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું શિખરખંધી મંદિર પશ્ચિમદ્વારનું છે અને બીજું ઘર-દેરાસર શ્રીજીરાવલા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું છે, જે ઉત્તરદ્વારનું છે.

સં. ૧૭૫૫ માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં “નાડોલ ત્રિણ્ય પ્રસાદ”-નાડોલમાં ત્રણ પ્રાસાદ હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેથી ચોથું મંદિર તે પછી બન્યું હશે એમ માની શકાય.

અહીં પડેલાં ખંડિયેરો અને જીર્ણ વાવડીઓને જોતાં કોઈ સમયે આ નગર સમૃદ્ધ હોવાનો ખ્યાલ આવે છે. આ ખંડિયેરોની શોધ કરવામાં આવે તો કેટલીક ઐતિહાસિક બીના જાણવા મળી રહે એવો સંભવ છે.

★

૧૧૧. વરકાણા

(કોઠા નંબર : ૨૮૦૨)

રાણી સ્ટેશનથી ૨ માઈલ દૂર વરકાણા નામનું ગામ છે. એનું શાસ્ત્રીય નામ ‘વરકનકપુર’ અથવા ‘વરકનકનગર’ હતું. અતિપ્રાચીન કાળમાં આ એક સમૃદ્ધ અને વિશાળ નગર હતું. એક સમયે આસપાસમાં આવેલાં આજનાં દાદાઈ અને બીજેવા ગામ વરકનકનગરમાં સમાઈ ગયેલાં હતાં. આ બંને ગામોની સ્થિતિ જોતાં એ હકીકતને ટેકો મળે છે. નગરના શણગારમાં અનેક જિનમંદિરો અહીં ઓપી રહ્યાં હતાં પરંતુ રાજકીય ક્રાંતિ વખતે આ નગર અને મંદિરો ભૂગર્ભમાં ભળી ગયાં અને તેના ઉપર આજનું ગામ નવા સ્વરૂપે વસી ગયું. એ પ્રાચીન તીર્થસ્વરૂપ મંદિરોના સ્મરણને સાચવી

રાખવા મહારાણા કુંભાના સમયમાં શ્રીમાલપુરના એક ધનાઢય શ્રેષ્ઠીએ ખાવન દેવકુલિકાવાળા એક ભવ્ય જિનાલયની રચના કરી તે જ આજે વિદ્યમાન છે. 'સકલતીર્થસ્તોત્ર'માં ખીખાં તીર્થો સાથે જ આ તીર્થને પણ ભાવભર્યા વંદન દ્વારા સ્મરણ કરાવ્યું છે:—“અંતરીક વરકાણો પાસ”

આ મંદિર માટે મેવાડના રાણાઓએ આપેલી ભેટ—સોગાદોના તામ્રપત્રો આજ સુધી અહીંની વહીવટ કરનારી પેઢીમાં વિદ્યમાન છે, જે આ તીર્થ પ્રત્યે રાણાઓ અને આમ પ્રભવર્ગની ભક્તિનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે. એ સમયે શ્રીમંત અને અધિકારીઓની સંખ્યા પણ અહીં સારા પ્રમાણમાં વસતી હશે.

આજે પણ ગોડવાડની પંચતીર્થોમાં આ તીર્થ મુખ્ય છે; એટલું જ નહિ અહીં જોનાનું એક પણ ઘર ન હોવા છતાં ગોડવાડ પ્રાંતની પંચાયતનું આ પ્રધાન ધામ બનેલું છે. વિદ્યાસંસ્કારમાં પછાત ગણ્યાતા મારવાડમાં જૈન સંઘ અને આચાર્ય શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિના સ્વ. શિષ્ય શ્રીવિજયલલિતસૂરિના અથાક પ્રયત્નથી અહીં જૈન છાત્રાલય ખોલવામાં આવેલું છે અને એ કારણે પણ આ તીર્થનું આકર્ષણ રહે છે. યાત્રીઓની સગવડ માટે અહીં એક બે મજલાની અને ખીજી એક ધર્મશાળા મોજુદ છે.

અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ખાવન જિનાલય મંદિર ભવ્ય અને રમણીય છે. લગભગ ૧૫૦ વારના ઘેરાવામાં આ મંદિરનો વિસ્તાર છે. મંદિર પૂર્વદ્વારનું છે. તેની પૂર્વ અને ઉત્તર બાજુએ વિશાળ ચોક અને ફરતો વડો છે. વડાને બે દ્વાર છે, તેમાં પૂર્વ તરફનું દ્વાર અંધ રાખવામાં આવે છે બ્યારે ઉત્તર તરફનું દ્વાર ખુલ્લું રહે છે. આખુલ મંદિર પથ્થરથી બાંધેલું છે. મૂળભૂતમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની નાગકૃષ્ણાવાળી રમણીય મૂર્તિ લગભગ ૧ હાથ ઊંચી છે અને તેની ચારે બાજુએ ધાતુનું મોટું સુંદર પરિકર લગાવેલું છે. પરિકરમાં ૨૩ ભગવાનની મૂર્તિઓ કારેલી છે. એટલે મૂળનાયક સાથે ચોવીશી ગણાય. પરિકર ઉપર સં. ૧૭૦૭નો લેખ છે પરંતુ મૂર્તિ તો પ્રાચીન છે.

મંદિરનો રંગમંડપ વિશાળ છે, સ્તંભો મૂકીને ધૂમટો બનાવેલા છે. તેમાં સાધારણ કૌરણી નજરે પડે છે પરંતુ બીંતોમાં ભાતભાતની શિલ્પીય કૌરણી કરેલી છે. આગળના મંડપ સાથે ભમતી મળી ગઈ છે. ભમતીમાં નાની દેવકુલિકાઓ છે. ભમતીમાં માત્ર એક જ માણસ જઈ શકે એટલી સાંકડી જગા છે. બાહ્ય મંડપની સુંદરતાએ દેવળના બાહ્ય સૌંદર્યમાં આછપ લાવી દીધી જણાય છે અને ગર્ભગૃહમાં પ્રકાશ જઈ શકતો નથી. મંદિર અંદરના ભાગમાં અતિ-સંકુલ બની ગયેલું જોવાય છે. નવચોકીના એક સ્તંભ ઉપરનો લેખ ઘસાર્ઈ ગયો છે પરંતુ તેમાં સં. ૧૨૧૧નો ઉલ્લેખ નજરે પડે છે. આથી આ મંદિર એ પહેલાં બનેલું હશે અને કુંભા રાણાના સમયમાં આનો નવેસર જુલોદ્ધાર થયો હશે એમ લાગે છે, નવચોકીના એક સ્તંભની પાસે પથ્થરના એક હાથી ઉપર શેઠ—શેઠાણીનું યુગલ બેઠેલું છે. તેના ઉપર લેખ નથી પરંતુ મંદિર નિર્માતાની આ મૂર્તિઓ હોય એમ જણાય છે. મંદિરના ચોકમાં સં. ૧૮૦૬ના ત્રણ શિલાલેખો છે. ઉપરના ભાગમાં જવા માટે નિસરણી છે.

દરવાજાની બહાર બંને તરફ પથ્થરના બે હાથી ઊભા છે. દરવાજામાં પેસતાં ડાબી તરફના હાથી પાસે એક ઢોઢ ગજનો લાંબો શિલાલેખ છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે મેવાડના રાણાઓ ઉપર જૈનાચાર્યોએ પોતાની સાત્ત્વિક સિદ્ધિનો પૂરો પ્રભાવ પાડ્યો હતો. એ વખતે યાત્રીઓની પાસેથી અમુક કર લેવાતો હશે તે મેવાડના રાણા જગતસિંહજીએ સં. ૧૬૮૬ માં પોષ વદિ ૮ થી માંડીને ૧૧ સુધી મેળાના ચાર દિવસો માટે યાત્રીઓ પાસેથી લેવાતો કર તપાગચ્છોય શ્રીવિજયદેવસૂરિના ઉપદેશથી બંધ કર્યો હતો—એ સંબંધી એમાં ઉલ્લેખ છે.

મંદિરની બાજુમાં વિશાળ દરબારગઢની દીવાલ જોવાય છે, જેનું મુખદ્વાર પશ્ચિમાભિમુખ છે.

અહીં પ્રતિવર્ષ પોષ ૧૦મીએ મેળો ભરાય છે.

૧૧૨. કોરટા

(કોઠા નંબર : ૨૮૦૩-૨૮૦૬)

ચેરણુપુરા સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ દૂર કોરટા નામે પુરાણું ગામ છે. આજે એક નાના ગામડામાં પરિવર્તન પામેલું આ ગામ પ્રાચીન કાળમાં વિશાળ નગર હતું; એમ પ્રાચીન અંથેના ઉલ્લેખો અને અહીં પડેલાં હાથેના ધ્વંસાવશેષોથી સમજાય છે. આ ગામના નામે પ્રસિદ્ધિ પામેલા 'કોરટકગચ્છ'ના કારણે અહીં જૈનોની ખુલ્લતા અને પ્રખળતા હશે એવું અનુમાન નીકળે છે. શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ વીર નિર્વાણ સં ૭૦માં અહીંના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, એવો ઉલ્લેખ ચૌદમા સૈકાના અંથમાંથી મળી આવે છે, જેનો નિર્દેશ આગળ કરવામાં આવશે. શ્રીધર્મસાગરીય 'તપા-ગચ્છપટ્ટાવલી'થી જણાય છે કે, ભગવાન મહાવીરની માટે થયેલા ૧૭મા ગુરુ શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિએ વી ૦ નિ ૦ સં. ૫૬૫ (વિ. સં. ૧૨૫)માં નાહક મંત્રીએ કરાવેલા જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં. ૧૦૮૧ લગભગમાં પરમાર્હત કવી-શ્વર શ્રીધનપાલે રચેલા 'સત્યપુરીય મહાવીર ઉત્સાહ' નામના સ્તોત્રમાં આ ગામનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે કરેલો છે:—

“કોરિંટ સિરિમાલ ઘર આહહુ નરાણડ ।”

આ પ્રથમ ચરણમાં જ કોરટ તીર્થનો નિર્દેશ છે. આથી આ ગામ સં. ૧૦૮૧ થીયે પ્રાચીન અને તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવું જોઈએ. પંદરમા સૈકાના યાત્રી કવિ મેહુ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં 'કોરટ' પંચાસ કવિ શીલવિજયજી 'વીર કોરટ મયાલ' અને અઠારમા સૈકાના શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ 'કોરટ ઇવિતસ્વામી વીર' આ પ્રમાણે બીજાં તીર્થોની સાથે જ આનું ઇવિતસ્વામી મહાવીરના તીર્થ તરીકે સ્મરણ કરે છે; આથી સમજાય છે કે ૧૧મીથી ૧૮ મી સદી સુધી આ તીર્થની યાત્રાએ જૈન સંઘ આઠ્યા કરતો હતો.

ગામને અહીંને એક નાની પણ વિકટ પહાડી પર અનંતરામ સાંકલાએ પોતાના શાસનકાળમાં પાકો કિલ્લો બંધાવ્યો છે, જે 'ધોલાગઢ' નામે ઓળખાતો. આજે આ ગઢ તૂટેલી હાલતમાં પડેલો છે, શિખરના મધ્યભાગમાં એક માતાનું મંદિર અને ગુફા પણ છે.

૧. અહીં ચાર વિશાળ જૈન મંદિરો જોવામાં મોજુદ છે, તે પૈકી સૌથી પ્રાચીન મંદિર કોરટાથી ૦ાા માઈલ દૂર 'નહરવા' નામક સ્થાનમાં આવેલું છે. ચારે તરફ બાંધેલા પાકા કોટમાં મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને શિખર વગેરેની રચનાવાળું સુભગ ને ભવ્ય મંદિર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત છે, અંદરની ઓસરીમાં એક મજબૂત ભોંયરું બનેલું છે. સં. ૧૩૭૧માં રચાયેલા 'ઉપ-કેશગચ્છચરિત્ર'માં આ મંદિરના પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“સતત્યા વત્સરાણાં ચરમજિનપતેર્મુક્તજાતસ્ય વર્ષે, પશ્ચમ્યાં શુક્લપક્ષે સુરગુરુદિવસે બ્રહ્મણ: સન્મુહર્તે ।
રત્નાચાર્યૈ: સકલગુણયુતૈ: સર્વસંધાનુજ્ઞાતૈ: શ્રીમદ્વીરસ્ય બિમ્બે ભવશતમથને નિર્મિતેયં પ્રતિષ્ઠા ॥
ઉપકેરો ચ કોરણ્ટે, તુલ્યં શ્રીવીરબિમ્બયો: । પ્રતિષ્ઠા નિર્મિતા શક્ત્યા, શ્રીરત્નપ્રમસૂરિભિ: ॥”

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, શ્રીરત્નપ્રભસૂરીશ્વરે વીર નિર્વાણના ૭૦ વર્ષો વીત્યા પછી....માસની સુદિ ૫ ને ગુરુવારના દિવસે બ્રાહ્મણમુહૂર્તમાં શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા ઓસિયા અને કોરટ નગરમાં એક જ દિવસે કરી.

આ હકીકત આપણને આ મંદિર ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાંનું પ્રાચીન હોવાનું જણાવે છે.

શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિ આજે આ મંદિરમાં નથી. કેઈ કારણવશાત્ એ હુમ થતાં સં. ૧૭૨૮માં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિના શાસનકાળમાં શ્રીજયવિજયગણિના ઉપદેશથી બીજા મહાવીર ભગવાનની પ્રતિમા સ્થાપન કરવામાં આવી એવો પુરાવો અહીંના સભામંડપના થાંભલાના એક લેખ પરથી મળે છે. એ લેખ આ પ્રકારે છે:—

“સંવત્ ૧૭૨૮ વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૧ દિને મદ્યરકશ્રીવિજયપ્રમસૂરીશ્વરરાજ્યે શ્રીકોરટાનગરે પંડિતશ્રી ૫. શ્રીશ્રીજયવિજયગણિના ઉપદેશથી મુ. જેતાપુરાસિંઘભાર્યા મુ. મહારાયસિંઘ મા ૦ સં ૦ બીકા સાંબરદાસ કો ૦ ઉધરણા મુ ૦ જેસંગ સા ૦ ગાંગદાસ સા ૦ લાષા સા ૦

સીમા સાં છાંજર સાં નારાયણ સાં કચરાપ્રમુલ્લ સમસ્ત સંઘ મેલા હૂદને શ્રીમહાવીર પવાસણ બહસાર્યા છે । લિખિત ગણિ મણિવિજય કેસરવિજયેન । બોહરા મહવદસુત લાધા પદમા લલ્લતં સમસ્ત સંઘનર્દ માંગલિકં ભવતિ શુભં ભવતુ ॥ ”

લેખોક્ત પ્રતિમા પશુ ખંડિત થયેલી હોવાથી સં. ૧૯૫૯ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને ગુરુવારના રોજ શ્રીવિજયરાજેન્દ્ર-સૂરિએ આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવો નવી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

પ્રચલિત કાંતકથા મુજબ: કોરટામાં જ્યારે નાહડ શ્રેષ્ઠી મંત્રી હતા ત્યારે તેમણે અહીંનાં કાલિકાદેવળ, ખેતલાદેવળ, મહાદેવ દેવળ, કેદારનાથનું મંદિર અને કાંબી વાવ આ પાંચે સ્થાનો ભગવાન મહાવીરના મંદિરને અર્પણ કર્યાં હતાં. નાહડ મંત્રી વિશે ‘ગુર્વાવલી’કાર શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરે છે:—

“વૃદ્ધસ્તતોડમૂત્ ક્લિલ દેવસૂરિ: શરચ્છતે વિક્રમત: સપાદે (૧૨૫) । કોરન્ટકે યો વિધિના પ્રતિષ્ઠા, શક્કોર્વ્યધાદ નાહડમન્ત્રિચૈત્યે ॥ ”

—વિક્રમનાં ૨૫ વર્ષ વ્યતીત થતાં શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિ થયા, જેમણે કોરન્ટકમાં નાહડ મંત્રીએ કરાવેલા ચૈત્યમાં વિધિ-પૂર્વક શંકુની પ્રતિષ્ઠા કરી.

‘તપાગચ્છપટ્ટાવલી’કાર શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાય આ હકીકતને ટેકો આપે છે; જ્યારે ‘ઉપદેશતરંગિણી’કાર કહે છે કે— એક સમયે કોરન્ટ નગરમાં વૃદ્ધદેવસૂરિ વિ. સં. ૧૨૫૨ માં ચતુર્માસ રહ્યા ત્યારે મંત્રી નાગડ અને તેમના નાનાભાઈ સાલિગ વગેરે કુટુંબીઓને પ્રતિબોધ કર્યો, આથી ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા મંત્રીએ નાહડવસહી વગેરે ૭૨ જિનમંદિરો કરાવ્યાં અને જીવન પર્યાંત ભોજન કર્યા પહેલાં જિનપૂજા કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી.

‘ગુર્વાવલી’ ‘પટ્ટાવલી’ અને ‘ઉપદેશતરંગિણી’માં નિર્દિષ્ટ સાલ સિવાય બંનેની હકીકતોનું સામ્ય છે. બંને સાલમાં ૧૧૨૭ વર્ષનો ફરક પડે છે. એટલે બંને સમયના નાહડ મંત્રીઓ બુદ્ધા કે એક એ નિર્ણય કરવાનો રહે છે. સંભવત: વિ. સં. ૧૨૫ ના સ્થાને ૧૨૫૨ એટલે બગડો વધી ગયો હોય એમ લાગે છે.

ગામમાં આવેલાં ૩ મંદિરો પશુ ઉપર્યુક્ત મહાવીર મંદિર જેવાં જ ભવ્ય રચનાવાળાં છે.

૨. બીભું મંદિર નાહડ પુત્ર ઢાહલજીએ બંધાવેલું છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. આ મંદિર તેરમા સૈકાથી અર્વાચીન નથી. જે કે ઢાહલજીએ પધરાવેલી મૂળનાયકની પ્રતિમા આજે નથી પરંતુ તેમના સ્થાને વિ. સં. ૧૯૦૩ માં પધરાવેલી મૂર્તિ વિદ્યમાન છે.
૩. ત્રીભું શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર ક્યારે બન્યું તે જાણી શકાતું નથી. પરંતુ આ મંદિરના નવચોક્રીના એક સ્તંભ ઉપર નાઢા એવા અક્ષરો વંચાય છે અને મંદિરની રચના પ્રાચીન પદ્ધતિની છે. લોકમાં પશુ કહેવાય છે કે આ મંદિર નાહડ મંત્રીના કોઈ કુટુંબીએ બંધાવ્યું છે. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર ૧૭ મી સદીમાં થયેલા કોરટાનિવાસી નાગોતરાગોત્રીય શ્રેષ્ઠીએ કરાવ્યો છે. પહેલાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન હતા. હાલ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન છે. તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૯૫૯ માં થયેલી છે.
૪. ચોથું મંદિર ગામના પૂર્વ સીમાડે આવેલું છે. એ પશુ વિશાળ અને રમણીય હોવા છતાં પૂર્વોક્ત મંદિરોથી અર્વાચીન છે. મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિમા પ્રાચીન છે. તેમની બંને બાજુએ સ્થિત શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીસંભવનાથ ભગવાનની કાઉસગિયા મૂર્તિઓની વિ. સં. ૧૧૪૩ માં શ્રીબૃહદ્વજીય શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. આ ત્રણે પ્રતિમાઓ ભગવાન મહાવીરના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં માટીના એક ટેકરામાંથી સં. ૧૯૧૧ માં મળી આવી હતી ને આ મંદિરમાં સં. ૧૯૫૯ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને રોજ તેમની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવેલી છે.

આ સિવાય કોરટાની આસપાસની ભૂમિમાંથી ૫૦ જેટલી જિનમૂર્તિઓ પ્રાપ્ત થયેલી છે. આ તીર્થનો ઉદ્ધાર વિજયરાજેન્દ્રસૂરિએ કરાવ્યો છે.

વળી, જેસલમેરના કિલ્લાના શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરની પ્રશસ્તિ શ્રીદેવતિલકસૂરિએ સં. ૧૫૮૩ માં રચેલી છે. તેમાંથી જણાય છે કે અહીં કોચર નામના શ્રેષ્ઠીએ એક મંદિર બંધાવ્યું હતું. એ પ્રશસ્તિગત ઉલ્લેખનો આપણને ઉપયોગી અંશ આ પ્રકારે છે: -

“ ઉકેશવંશે શ્રીશંખવાલગોત્રે સં૦ આંબાપુત્ર સં૦ કોચર હુયા જિણઈ કોરંટઈ નગરિ અને સંસ્વાલીગામઈ ઉત્તંગતોરગ જૈનપ્રાસાદ કરાવ્યા X X X જિણઈ આપણઈ ઉદારગુણઈ આપણા ઘરનડ સર્વવન લોકને દેહ કોરંટઈ કર્ણ નામના લીધી । ”

આ કર્ણ જેવા દાની શ્રેષ્ઠી કોચરે ચોદમા-પંદરમા સૈકામાં બંધાવેલા ઉત્તંગતોરણ મંદિરનો આજે પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ છે. આ પ્રશસ્તિગત ઉલ્લેખ આપણને પ્રાપ્ત થયો ન હોત તો અહીં કોચરે બંધાવેલું મંદિર હતું એવી હકીકત પણ આપણને બાણવા ન મળત. આવાં તો અનેક મંદિરો અહીંની ભૂમિ ઉપર કાળનિદ્રામાં સૂતાં પડ્યાં છે; એનો ઇતિહાસ શે બાણી શકાય ?

અહીં જૈનેતર સ્થાનો પણ ઘણાં છે, જે ૧૨ થી ૧૮ મી સદી સુધીમાં બનેલાં છે.

૧૧૩. બેડા

(કોઠા નંબર : ૨૮૧૮)

મોરીબેડા સ્ટેશનથી ૩ માઈલ દૂર પૂર્વ દિશામાં બેડા નામનું ગામ છે. આ ગામ ‘નયાબેડા’ના નામે પ્રસિદ્ધ છે. ગોડવાડમાં ગણાતી નાની પંચતીર્થીમાંનું આ એક તીર્થ છે. અહીં ૧ મોટી જૈન ધર્મશાળા, ૨ ઉપાશ્રય અને જૈન પાઠશાળા વગેરે છે. પોરવાડ શ્રાવકોનાં લગભગ ૧૨૫ ઘર છે.

ગામમાં શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું ણાવન જિનાલયવાળું સોધશિખરી મંદિર વિશાળ છે. મંદિરની રચના અને શિલ્પકારીગરી હૃદયહારિણી છે. આ મંદિર અગિયારમી સદીમાં બન્યું હોય એમ જણાય છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧ હાથ ભિંચી સ્વેતવર્ણી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૪૫નો લેખ છે. દેવકુલિકાઓની મૂર્તિ ઉપર ૧૭ મી સદીના લેખો છે.

જૂના બેડા:—

નયા બેડાથી ૨ માઈલ દૂર પૂર્વ દિશામાં જૂના બેડા નામનું ગામ છે. પ્રાચીન સમયમાં આ ગામ જૈનધર્મનું મોટું કેંદ્ર હતું. આજે તો અહીં શ્રાવકનું એક પણ ઘર નથી, જ્યારે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરણધી સુંદર મંદિર છે. લોકોમાં મૂળનાયકનો ‘દાદાજી’ના નામે મહિમા ગવાય છે. આ મંદિર પણ વિક્રમની ૧૧ મી સદીમાં બન્યું હોય એમ લાગે છે.

૧૧૪. નાણા

(કોઠા નંબર : ૨૮૨૨)

“ નાણા દીયાણા નાંદિયા, જીવિતસ્વામી વાંદિયા ” આવી શ્રદ્ધાભરી લોકવાણીમાંથી આ પ્રાચીન તીર્થનું રહસ્ય પ્રગટ થાય છે. આ ગામના નામ ઉપરથી ‘નાણકીયગચ્છ’ હસ્તિમાં આવ્યો હતો અને નાણકીયગચ્છના આચાર્યોના લેખો ખારમી સદીના તો મળી આવે છે. એટલે એ પહેલાં આ ગચ્છ સ્થપાયો હોવો બાઈએ. ગચ્છની ઉત્પત્તિનું માન જે ગામને મળે ત્યાં એ ગચ્છના આચાર્યોને માનનારા શ્રદ્ધાળુ ભક્ત શ્રાવકોની વસ્તી પણ વિશાળ હોય એવું અનુમાન સુતરાં નીકળે છે. ટૂંકમાં આ ગામ અગિયારમી-બારમી સદી જેટલા પ્રાચીન કાળમાં જૈનોની બહોળલાલીથી ગાજતું સમૃદ્ધ નગર હોવું જોઈએ. અહીંના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવતા સં. ૧૦૧૭ થી લઈને સં. ૧૬૫૯ સુધીના શિલા-લેખો ઉપર્યુક્ત અનુમાનને પ્રમાણિત કરી રહ્યા છે.

૧. “ અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક : ૩૪૧ થી ૩૬૪.

નાણા સ્ટેશનથી નાણા ગામ ૧૫ માર્શલ દૂર પશ્ચિમ દિશામાં વસેલું છે. પહાડી જંગલનો રસ્તો છે. નાણા કચારે વસ્યું હશે એનો ઇતિહાસ મળતો નથી, પરંતુ ગામ બહારના નીલકંઠ મહાદેવના પ્રાચીન મંદિરમાં સં. ૧૨૩૦ અને તે પછીના લેખો સાંપડે છે અને જૈન મંદિરના બારણા ઉપર જમણી બાજુએ કોરેલા અક્ષરો ત્રુટિત વર્ણો સાથે સં. ૧૦૧૭ની સાલ સ્પષ્ટ આ પ્રમાણે બતાવે છે. 'વમ...જિન...મઘતરં [સંઘ]ત્ ૧૦૧૭' આ ઉપરથી આ ગામ એથીયે ઘણું પ્રાચીન હશે.

જૈનોની શ્રદ્ધા મુજબ અહીં શ્રીમહાવીર ભગવાનનું મંદિર જ્વલિતસ્વામી અર્થાત્ ભગવાનના જ્વનકાળની પ્રતિમાવાળું છે. એટલે એની પ્રાચીનતા અઢી હજાર વર્ષ સુધી લંબાય. અલખત, હજી 'જ્વલિતસ્વામી' ના નામે ઓળખાતી પ્રતિમાએ વિશે જ્વલિતસ્વામીની વ્યાખ્યાનો જોઈએ તેવો ખુલાસો મળી શકતો નથી. એટલે આ હકીકત ઇતિહાસવિજ્ઞોમાં હજી ચર્ચાસ્પદ જ છે. આજે જ્વલિતસ્વામી સમયે બિરાજમાન કરેલી મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૦૫નો શિલાલેખ અડધો તો વંચાય છે. એટલે અત્યારે એ પ્રાચીન મૂર્તિ અહીં નથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે.

પ્રાકૃતભૂના કથન મુજબ આ ગામ પ્રાકૃતભૂનું હતું. એ સમયે જૈનોએ અહીં મંદિર બંધાવ્યું. તે પછી જૈનો અને પ્રાકૃતભૂ વચ્ચે વિખવાદ થયો. જૈનો આ ગામનું પાણી હરામ કરી ઉચાળો ભરી ખીજાં ગામોમાં રહેવા ચાલ્યા ગયા. એ હકીકતનો નિર્દેશ કરતો ગદ્યેયો રોપેલો અહીં જોવાય છે. પછી સમાધાન થતાં કેટલાક શ્રાવકો અહીં રહેવા આવ્યા.

આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૧૧૫ ઘરો વિદ્યમાન છે, ૮ ઘર એશવાલ શ્રાવકોનાં છે. અહીં ૨ ઉપાશ્રય અને ૨ જૈન ધર્મશાળાઓ છે.

શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર ગામના મધ્ય ભાગમાં આવેલું છે. એની વિશાળતા અને ભવ્યતામાં પ્રાચીનતાની છાપ અંકાઇ આવે છે. મૂળભારો, ગૃહમંડપ, ગૃહમંડપમાં મૂળભારોને ફરતી ભમતી, ભમતીમાં દેરીઓ અને ગોખલામાં તીર્થંકર મૂર્તિઓ બિરાજમાન કરેલી છે. આ ભમતીમાં ચાર દ્વારવાળી એક સમવસરજુસ્થિત ચોમુખ પ્રતિમાની દેરી છે. પાસેની બીજી દેરી ખાલી છે. શિખર અને ધૂમટોનો આકાર ઘણો જિંચો અને વિસ્તાર-યુક્ત હોવાથી ભવ્ય લાગે છે. મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામીની બદામી રંગની અતિમુંદર મૂર્તિ ૨૫ હાથ જિંચાઈની છે. ગાદી નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૫૦૫ વર્ષે માગવદિ ૯ શનો શ્રીનાગકીયગચ્છે શ્રોમહાવીરચિંબ પ્ર૦ શ્રીશાંતિસૂરિભિઃ ॥ ”

મૂર્તિની આસપાસ મુંદર પરિકર તોરણયુક્ત બનેલું છે. તેમાં મુંદર શિલ્પ આકૃતિઓ કોરેલી છે અને તેની નીચે સં. ૧૫૦૬ નો લેખ છે.^૨ મૂર્તિ અને પરિકર જ્વલિતસ્વામી સમયનાં છે, કેમકે અહીંની બીજી મૂર્તિઓ અને નંદીશ્વર પદ્મ ઉપર સં. ૧૨૦૦ અને તે પછીના લેખો મોજુદ છે.

નંદીશ્વરદ્વીપનો ચારસ પદ્મ લાક્ષણિક રચનાવાળો છે. તે ૩૫ x ૩૫ ફીટનો લાંબો-પહોળો છે વચ્ચે સાત દ્વીપ અને ચારે બાજુએ નંદીશ્વરદ્વીપનાં તેર-તેર શિખરબંધી મંદિરોનો આગ્રેહુબ દેખાવ આપેલો છે. ચારે બાજુએ સમુદ્ર લહેરાઈ રહ્યો હોય અને વચ્ચે ખાલી પડતા ખૂણાઓમાં શ્રાવકોને ભક્તિની વિવિધ મુદ્રામાં ચામર, પુષ્પમાલા, વાજિંત્ર વગેરે સામગ્રી-યુક્ત બતાવ્યા છે. સૌથી ઉપરના ભાગમાં વચ્ચે મંગળકળશ અને બંને બાજુએ પુષ્પમાલધરની માનવ આકૃતિઓ જિભી છે. નીચેના બંને ખૂણામાં એક તરફ આ દ્વીપ કરાવનાર શ્રાવક અને બીજી તરફ શ્રાવિકા ચેત્યવંદન કરી રહ્યાં હોય એવો મુંદર દેખાવ શિલ્પીય નમૂનાની પૂર્ણતા બતાવી રહ્યો છે. એની નીચે કોરેલો સં. ૧૨૭૪ ના જ્યેષ્ઠ વદિ મંગળ-વારનો ઘસાઈ ગયેલો પદ્માત્મક લેખ છે.^૩

ભમતીની એક દેરીમાં બે મોટા કાઉસગિયા સરખી આકૃતિના છે પણ ચહેરાનો ભાગ ખૂબ ઘસાઈ ગયો છે. ભગવાનના હાથ નીચે ચામરધારી એકેક ઈદ્ર બંને બાજુએ જિભા છે. પાસે એકેક શ્રાવક અને શ્રાવિકા બેઠેલાં છે.

૨. “ અર્જુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” : લેખાંક : ૩૫૧.
૩. એજન : લેખાંક : ૩૪૭.

અરણ્યોની પાસે બંને તરફ બે નાની કાઉસગિયા મૂર્તિઓ કેતરેલી છે. ઉપરના ભાગમાં સ્તંભયુક્ત ગોખલાની આકૃતિઓ છે અને તેના ઉપરનું આખું ચે પરિકર શિલ્પથી ભરેલું છે. બંને મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૨૦૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ને સોમવારના શિલાલેખો છે. ૪ અનેના પ્રતિષ્ઠાપક શ્રીમહેન્દ્રસૂરિનું નામ તેમાં આપેલું છે.

મંદિરની ભમતીમાં એક લોંચરું બંધ કરેલું છે. તેમાં કેટલાક સ્તંભ અને પખાસણો રાખી મૂક્યાં છે. બીજું લોંચરું કેટ-ધર્મશાળામાં હોવાનું કહેવાય છે.

મંદિરની નવચોકીના એક પાટડા ઉપર સં. ૧૬૫૯ ના ભાદરવા સુદિ ૭ ને શનિવારનો લેખ છે. ૫ એ લેખનો ઐતિહાસિક સાર એ છે કે, “અમરસિંહ માયાવીર નામના રાજાએ ત્રિભુવન નામના મંત્રીના વંશજ મૂતા નારાયણને આ નાણા ગામ ભેટ આપ્યું હતું. મૂતા નારાયણે તેમાંનો એક સાઈરાવ નામનો અરટ શ્રીમહાવીર ભગવાનની પૂજા વગેરે માટે ભેટ આપ્યો. એ સમયે ઉપકેશગચ્છીય શ્રીસિંહસૂરિ વિદ્યમાન હતા. આ દાન ગામના જે ઘણી ઉત્થાપશે તેને ગાય માર્યાનું પાપ છે, અને મુસલમાન ઉત્થાપે તો તેને સૂવરના સમ છે. એટલું જ નહિ આ લેખને જે કોઈ ભૂસે, ભૂંસાવે તેને ત્રણ ભુવનનું પાપ છે.” એમ તેમાં જણાવ્યું છે. વળી, એ લેખમાં ચંદ્રિયા, સીવાણા વગેરે ગામોને કોઈ કબજે કરે તો તેને બેન-બેટી છુંધાનું પાપ અને ગધેડાની ગાળ લાગે, એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

જે કે લેખની હકીકત બહુ સ્પષ્ટ નથી; છતાં ઉપર્યુક્ત સાર પ્રગટ થાય છે. આ ઉપરથી મૂતા નારાયણની આ મંદિર માટેની ભક્તિ અને તેણે દાન કરેલા અરટની વિગત સમજાય છે. મૂતા અટક ઉપરથી નારાયણ જૈન હશે એમ લાગે છે. આ અરટ આજે પણ જૈન સંઘના તાબે છે.

આ લેખ ઉપરથી ફલિત થાય છે કે બ્રાહ્મણો સાથે જૈનોના ગધડાનું સમાધાન થયું હશે ત્યારે સંભવતઃ એ સમાધાન દરમિયાન જૈન મંદિરની પાસે જૈનોના કબજાની જમીનમાં શામળાજીનું વૈષ્ણવ મંદિર બંધ કરી દેવાયું હોય એમ લાગે છે.

જૈન મંદિરમાં એક તરફ વધુ જગ્યા છે જ્યારે બીજી તરફ ઓછી છે અને તેથી તે તરફની દેરીઓ સાંકડી બની ગઈ છે. તેના અડધા ભાગમાં કેટલીક દોવાલમાં માત્ર ગોખલાઓ કરીને મંદિરને સમેટી લીધું છે. એમાં કરાવેલા રંગ અને સમારકામથી આખું ચે મંદિર શોભનીય લાગે છે. અહીંની પંચતીર્થોમાં આ એક પ્રાચીન તીર્થ મનાય છે.

નાણા સ્ટેશન ઉપર શેઠ દેવીચંદ તારાચંદ એક વિશાળ જૈન ધર્મશાળા બનાવી છે.

૧૧૫. પીંડવાડા

(કોઠા નંબર : ૨૮૨૩-૨૮૨૪)

સજ્જનરોડ સ્ટેશનથી પૂર્વમાં ગામ માઈલ દૂર પીંડવાડા નામનું મોટું ગામ છે. અહીંના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાંના સં. ૧૪૬૫ના શિલાલેખમાં આ ગામનું શાસ્ત્રીય નામ ‘પિંડરવાટક’ ઉલ્લેખ્યું છે. એ લેખમાંના ઉલ્લેખ મુજબ એ સાલમાં એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો, એ હકીકતથી આ ગામ સં. ૧૪૬૫ થી પ્રાચીન છે. એના પુરાવારૂપે અહીંના લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરમાં સં. ૧૨૩૩ અને સં. ૧૨૫૬ ના પરમાર રાજા ધારાવર્ષદેવના બે શિલાલેખો મળે છે. આથી આ ગામ તેરમા સૈકા પહેલાં વસ્તું હશે એટલું નિશ્ચિત છે.

અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૧૭૫ ઘર છે, ૩ ઉપાશ્રયો અને ૩ ધર્મશાળાઓ છે. એક જૈન કન્યાશાળા પણ છે. અહીં ૨ જિનમંદિરો બેડાબેડ આવેલાં છે. એ મંદિરો પૈકી ૧. શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું અને ૨ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે.

૪. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” : લેખાંક : ૩૪૪, ૩૪૫.

૫. એજન : લેખાંક : ૩૬૨

૧. શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન છે. આ મંદિરની નવચોકીની ભીંતમાં જડેલા સં. ૧૪૬૫ના વિસ્તૃત પ્રશસ્તિલેખમાં મંદિરનો શુભોદ્ધાર કરાવનાર પુણ્યપુરુષોના પૂર્વજોની વિગત સાથે તેમનાં નામ સાલ-તિથિપૂર્વક અંકિત છે. પ્રશસ્તિના એ બે ઉપયોગી શ્લોકો અહીં આપીએ છીએ:—

“ આમ્યામુભામ્યાં ધનિકુંરપાલ-લીલામિધામ્યાં સદુપાસકામ્યાં । પ્રામેડપ્રિમે પિંડરવાટકાલ્યે પ્રાસાદમૂમિરુદધારિ સારઃ ॥ ૧૪ ॥
વિક્રમાદ બાળતર્કાન્ધિમૂમિતે (૧૪૬૫) વત્સરે તથા । ફાલ્ગુનાલ્યે શુમે માસે શુક્લાયાં પ્રતિપત્તિથૌ ॥ ૧૫ ॥ ”

—સાચા ઉપાસક ધનાઢય કુરપાલ અને મંત્રી લીલાએ પિંડરવાટક-પીંડવાડા નામના મુખ્ય ગામમાં પ્રાસાદ-ભૂમિનો સં. ૧૪૬૫ના ફાગણ સુદિ ૧ ને રોજ ઉદ્ધાર કર્યો. અર્થાત્ અહીં પહેલાં નાનું મંદિર હશે તેને કુરપાલ શ્રેષ્ઠી અને લીલા મંત્રીએ નવેસરથી બંધાવ્યું હશે.

આ કુરપાલ શ્રેષ્ઠી એ જ છે કે જેમના સુપુત્ર ધરણ્યાશાહે રાણકપુરમાં અદ્ભુત કળામય ‘ધરણ્યવિહાર’ નામનું ભવ્ય જિનાલય બંધાવેલું, જે વિશે નં. ૧૦૭ માં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ધરણ્યાશાહે પીંડવાડાનું મંદિર (શુભોદ્ધાર) કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ રાણકપુરના સં. ૧૪૬૬ના પ્રલંબ શિલાલેખ (પૃષ્ઠ: ૨૧૮)માં પણ છે. એથી જણાય છે કે, પિતાના અધૂરા કાર્યને ધરણ્યાશાહે પૂરું કરાવ્યું હશે.

ગૂઠમંડપના જમણા હાથ તરફ એક મૂર્તિની ગાદી નીચે કુરપાલ શ્રેષ્ઠીના બે પુત્રો-રત્ના અને ધરણ્યાએ વિ. સં. ૧૪૬૬માં એ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૪૬૬ વર્ષે માઘ શુદિ ૬ પ્રાગ્વાટકુંચરપાલ માં કામલદેસુત સં ૦ રત્નધરજામ્યાં સ્વકુટુંબ..... ॥ ”

આ લેખથી જણાય છે કે સં ૦ રત્ના અને ધરણ્યાએ સં. ૧૪૬૬માં આ મંદિરનું અધૂરું કામ પૂરું કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હશે.

મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, નવચોકી, સલામંડપ, ભમતીની દેરીઓ, બે મોટા ગભારા, મુખ્ય દરવાજા પર મોટામંડપ-બલ્લાનક, શૃંગારચોકી અને શિખર વગેરેથી આ મંદિર ભવ્ય અને વિશાળ દેખાય છે. આખું મંદિર નંદીશ્વર ચૈત્યના આકારમાં બનેલું કહેવાય છે, પણ દેરીઓ ઉપર શિખરો નથી.

મૂળનાયકની રમણીય મૂર્તિ પંચતીર્થોના પરિકરવાળી છે. પરિકરનું શિલ્પ મૂર્તિ જેટલું પ્રાચીન નથી. ગાદી ઉપરનો ઘસાઈ ગયેલો લેખ આ પ્રમાણે વંચાય છે —

“ સં ૦ ફા ૦ શુ ૦ ૧ પ્રાગ્વાટ..... કુરપાલેન માં કામલદે..... ॥ ”

—ફાગણ સુદિ ૧ ના રોજ પોરવાડ કુરપાલે પત્ની કામલદે સહિત આ મૂર્તિ ભરાવી એવો અર્થ નીકળે ત્યારે ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિના શ્લોકો ઉપરથી આ લેખનો સં. ૧૪૬૫ હોવાનું નિશ્ચિત થાય છે. કેમકે પ્રશસ્તિ અને આ લેખમાં ફાગણ સુદિ ૧ અને શ્રેષ્ઠી કુરપાલનું નામ સરખું જ ઉલ્લેખ્યું છે. કુરપાલ શ્રેષ્ઠીની પત્ની કામલદે હતી એ પણ પ્રશસ્તિલેખના શ્લોક: ૨ માં અંકિત છે.

મૂળનાયકની નીચે આડું ધર્મચક્ર કોતરેલું છે, તેની પાસે બંને બાજુએ હરણ અને ઉપર દેવીની આકૃતિઓ છે. બંને બાજુએ બે હાથી અને બે સિંહ કોરેલા છે. એક તરફ યક્ષ અને બીજી તરફ અંબિકાદેવીની રચના કરેલી છે.

ગૂઠમંડપમાં બે ભવ્ય કાઉસંગિયા પ્રતિમાઓ ગુપ્તકાલીન કળાના સુંદર નમૂના છે. આ બંને પ્રતિમાઓ વસંત-ગઠના ધ્વંસાવશિષ્ટ જૈન મંદિરમાંથી લાવવામાં આવી છે. ગાદીઓ સહિત આખું પ્રતિમાનું શિલ્પવિધાન પિત્તલ-ધાતુમાં કરેલું છે. એની રચના લાક્ષણિક છે. બંને પ્રતિમાઓ એકસરખી આકૃતિની છે. મસ્તકે વાળની લટોને ગુચ્છરૂપે બતાવેલી છે. કેડ પરથી નીચે સુધી લટકતા લંગોટના વસ્ત્રની કરચલીઓ સાથળ ઉપર ઉપસાવી છે. ગાદીઓ ઉપર કમલાકૃતિમાં ભગવાન કાઉસંગ મુદ્રાએ ધ્યાનમાં ખડા છે.

જમણા હાથ તરફની મૂર્તિની ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૪૨ x ૧૨ ઈંચની છે ને નીચે ધાતુની ગાદીની ઊંચાઈ-પહોળાઈ અને લંબાઈ ક્રમશઃ ૧૦ x ૧૪ x ૧૦૧૧ ઈંચ છે. આ મૂર્તિના ખભે સુધી લટકતા વાળ જોવાય છે, તેથી આ આદીશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાઓ હોય એમ લાગે છે. આ મૂર્તિ નીચે લેખ નથી. ડાબા હાથ તરફના કાઉસંગિયા-મૂર્તિની ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૪૦ x ૧૪ ઈંચની છે ને નીચેની ધાતુની ગાદીની ઊંચાઈ-પહોળાઈ અને લંબાઈ ક્રમશઃ ૧૪ x ૧૨ x ૧૫૧૧ ઈંચ છે. આ મૂર્તિની નીચે પ્રાચીન લિપિમાં સં. ૭૪૪નો લેખ આ પ્રમાણે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ [નીરાગ]ત્વાદિભાવેન સર્વજ્ઞત્વવિભાવકં । જ્ઞાત્વા ભગવતાં રૂપં જિનાનામેવ પાવનં ॥

ત્રો(ળો)વકયશોદેવ.....।.....રદં ક્ષેત્રં જૈનં કારિતં યુગમુત્તમં ॥

ભવશતપરંપરાજિતગુરુકર્મર.....પિતદર્શનાય શુદ્ધસજ્ઞાનચરણભાય ॥

સંવત્ ૭૪૪

સાક્ષાત્ પિતામહેનેવ સર્વરૂપવિધાયિના । શિલ્પિના શિવનાગેન કૃતમેતજ્જિનદ્વયં ॥

આ લેખનો સાર એ છે કે, જોવાક યશોદેવે જિનેશ્વર ભગવાનની આ યુગલપ્રતિમાઓ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રના લાભ માટે સં. ૭૪૪ માં બનાવી. આ મૂર્તિઓનો શિલ્પી શિવનાગ નામે હતો અને તે જોવાક યશોદેવના પિતામહ જેવો કુશલ શિલ્પવિધાયક હતો.

આ લેખમાંથી શિલ્પીનું નામ શિવનાગ મળે છે અને જોવાક યશોદેવના પિતામહ પણ એક કુશલ શિલ્પી હતા એ જાણવા મળે છે. વળી, જમણા હાથ તરફની મૂર્તિ ઉપર લેખ ન હોવા છતાં આ લેખમાં જ ‘ યુગલ ’ પ્રતિમાઓનો ઉલ્લેખ હોવાથી એ મૂર્તિ પણ સં. ૭૪૪ માં યશોદેવે બનાવ્યાનું નિશ્ચિત થાય છે.

ગૃહમંડપની એક આરસ મૂર્તિનું પરિકર કંઈક વિલક્ષણ રચનાવાળું છે. ભગવાન એક વૃક્ષની નીચે બેઠા હોય એવો દેખાવ આપ્યો છે. મૂર્તિની બંને બાજુએ શ્રાવક અને શ્રાવિકા હાથ જોડીને બેઠેલાં છે. એક સરસ્વતીની મૂર્તિ પણ છે. શ્રીપદ્મપ્રભુના ગભારાના નામે જોળખાતા ગભારામાં મૂળનાયક શ્રીવિમલનાથ પ્રભુ છે. સંભવ છે કે પહેલાં અહીં પદ્મપ્રભુ ગિરાજમાન હશે. ગભારાની બહારના બંને ગોખલામાં સરસ્વતીની મૂર્તિઓ છે. બીજો મોટો ગભારો શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનો છે. તેના બહારના મંડપમાં વસંતગઢથી લાવેલી ધાતુની ૨૩ જિનપ્રતિમાઓ ગિરાજમાન છે. બધીયે મૂર્તિઓ પ્રાચીન શૈલીની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના પરિકરવાળી અને કેટલીક તો મંદિરની રચનાવાળી કળામય જોવાય છે. કેટલીક મૂર્તિઓમાં તો પ્રાચીન લિપિના લેખો છે અને શિલ્પવિધાનની દૃષ્ટિએ દશમા-અગિયારમા સૈકાની મૂર્તિઓ પ્રતીત થાય છે. તેમાંની મોટી ચાર રમણીય મૂર્તિઓને ચોમુખ તરીકે સ્થાપન કરેલી છે. એ મૂર્તિઓના પરિકરની ગાદી નીચે નવ ચક્રને બદલે આઠ ચક્રો અને ધર્મચક્ર, બે હરણુ, બે સિંહ અને યક્ષ-ચક્ષુષીની રચના કોરેલી છે. ચારમાંથી ત્રણ મૂર્તિઓના ઉપરના ભાગમાં સર્પાકૃતિ માનવીઓ બંને બાજુએ હાથ જોડીને ઊભા રાખેલા બતાવ્યા છે. આ મૂર્તિઓ નીચે લેખ નથી. ગભારાની પાસેની એક દેરીમાં શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ત્રિતીર્થીના પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ છે. તેના પરિકરની ગાદી નીચે સં. ૧૨૨૯ નો ઘસાઈ ગયેલો લેખ છે.

અહીં એક શ્રાવિકાની મૂર્તિનું શિલ્પ મનોહર છે. તેમાં શરીર પરિધાનનું વસ્ત્ર બરાબર આલેખ્યું છે. બે હાથે ચૂડલા છે. એક હાથમાં કમલ અને બીજામાં પુસ્તક જેવી આકૃતિ છે. માથે મુગટ પહેરાવેલો છે. આ મૂર્તિ નીચે લેખ નથી.

આ મંદિરનો છેલ્લો ધબ્બ-ઢંડ અને કેટલીક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૬૨ માં થયેલી છે. વસંતગઢથી લાવેલી કેટલીક ખંડિત મૂર્તિઓ ભોંયરામાં રાખેલી છે.

૨. બીજું મંદિર નાનું છતાં રમણીય છે. મૂળગભારા આગળ એક ચોકી, ભમતીનો કોટ-દરવાજો અને શિખરચુક્ત રચનાવાળું છે. મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન સાથે કુલ ૩ જિનમૂર્તિઓ ગિરાજમાન છે. દરવાજાના કોટની ભીંતમાં સં. ૧૮... નો લેખ ઉત્કીર્ણ છે. સંભવ છે કે એ સમયે કમાઠ વગેરે થયાં હશે પણ મંદિર એ પહેલાં બનેલું હશે. દરવાજા ઉપર મંગળમૂર્તિ તરીકે ગણેશની મૂર્તિ હોવાથી લાગે છે કે પહેલાં આ ઉપાશ્રય હશે અને યતિ મહારાજ રહેતા હશે. પાછળથી આને મંદિરના આકારમાં બનાવી લીધું હશે એમ લાગે છે.

મારવાડની નાની પંચતીર્થીમાં આ તીર્થની ગણના છે.

ચવરલી :

સબ્જનરોડ સ્ટેશનથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૪૫ માઇલ અને અબરીથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૨૧ માઇલ દૂર ચવરલી નામે ગામ છે. બનાસ નદીના કિનારે એક ટેકરીની ઓથમાં આ ગામ વસેલું છે. અહીં ૧ જૈન ધર વિદ્યમાન છે, ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. અગાઉ અહીં જૈનોની વસ્તી સારી હતી. વસંતપુરના ખંડિયેર મંદિરની છ ચોકીના એક સ્તંભમાં ઉત્કીર્ણ સં. ૧૬૭૫ ના લેખથી જણાય છે કે ચવરડિયા (ચવરલી) નગરમાં કેટલાક સાધુઓએ ચતુર્માસ કર્યું હતું. આ હકીકત ગામની સારી સ્થિતિ હોવાનું સૂચવે છે.

અહીં એક ખાલી પડેલું જૈનમંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, ભમતીનો કોટ અને શિખરચુક્ત બનેલું છે. માત્ર શિખરનો અડધો ભાગ, કોટની અડધી દીવાલો, શૃંગારચોકીનો મંડપ અને ઘૂમટ તૂટેલાં છે, અને છ ચોકીની ભીંતો છૂટી બનેલી છે. આખું મંદિર પથ્થરથી બનેલું છે. અહીંની બધી મૂર્તિઓ નાંદિયાના મંદિરમાં લઈ જવામાં આવી છે.

મંદિરની નવ ચોકીના પહેલા, બીજા અને ત્રીજા પાટ પર સં ૧૬૬૦ ના લેખો છે. તેમાંનો એક લેખ આ પ્રકારે છે:-

“ સં ૧૬૬૦ વર્ષે પોસ વદિ ૧૨ તિને પં ૦ શ્રીહાહાશિષ્ય ન્યા(જ્ઞા)નકુશલ નયકુશલ જસકુશલ ગં પ્રેમસાગર વાઙ નારિંગ જાત્રા સફલ તપાગચ્છે ॥ ”

બીજા બંને લેખો પણ આ જ સંવતના કંઈક ફેરફાર સાથેના છે.

વસંતગઢ :

સબ્જનરોડ સ્ટેશનથી ૫ માઇલ દૂર વસંતગઢ નામે ગામ આવેલું છે. તેને વસંતપુર અને વાંતપરાગઢ નામે પણ ઓળખે છે. આ ગામ અહીંનાં પ્રાચીન સ્થળોમાંનું એક છે. અહીંથી સં. ૬૮૨નો લેખ મળી આવ્યો છે,^૨ તે આ પ્રદેશમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે. એ લેખથી જણાય છે કે, સં. ૬૮૨માં વર્મલાત^૩ નામના બિન્નમાલના રાજાના સમયમાં સત્યદેવ નામના પુરુષે ક્ષેમકરી (ક્ષેમાર્યા)દેવી, જેને લોકો ખીમેલ દેવી નામે પણ ઓળખે છે, તેનું મંદિર બંધાવ્યું.

અહીં ખંડિયેર કિલ્લો છે,^૪ તેમાં એક મોટું જૈન મંદિર ખંડિત અવસ્થામાં પડેલું છે. ખંડિત અને સાખૂત સ્થિતને જોતાં આખું મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, મૂળ દરવાજાથી લઈને બંને બાજુની ભમતીની ઓરડીઓ તથા ગોખલાના મળીને ૨૦ ખંડો, શૃંગારચોકી, ભમતીનો કોટ અને શિખરચુક્ત બનેલું હતું. અત્યારે શૃંગારચોકી, દેરીઓ, સભામંડપ, છચોકી અને જૂના કોટના ભાગો વિદ્યમાન છે, બાકીનો અંશ પડી ગયેલો છે. થોડાં

૧. “ અભ્યુદાયક પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક : ૪૪૭.
 ૨. “ સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ ” પૃ ૨૯
 ૩. આ વર્મલાત રાજ કયા વંશનો હતો એ જાણવા મળ્યું નથી. સંભવતઃ એ ચાવડાવંશનો રાજ હશે કેમકે બિન્નમાલના રહેવાસી અભયુપ્ત નામના ન્યોતિપીએ “ સ્કુટ આર્યસિદ્ધાંત ” નામનો ગ્રંથ સં. ૬૮૫ (શ્લોક સં. ૫૫૦) માં રચ્યો છે, તેમાં એ વખતના બિન્નમાલના રાજની ચાવડાવંશી વ્યાઘ્રમુખ નામે હોવાનો ઉલ્લેખ છે. એટલે અભયુપ્ત કરતાં ત્રણ વર્ષ પહેલાંના વર્મલાતનું મરણ થતાં વ્યાઘ્રમુખ ગાદીએ આવ્યો હોય કાં તો એ બંને નામો એક જ વ્યક્તિના હોય એમ માની શકાય. વિ. સં. ૭૩૩ માં રચાયેલી “ નિશ્ચયચૂર્ણિ ” માં વર્મલાતનું નામ મળે છે:- “ રૂપમય જહા મિલ્લપાલે વમ્મલતો । ” વળી, માધ કવિના દાદા સુપ્રભદેવ રાજ વર્મલાતના મંત્રી હતા; એમ પોતે જ તેના “ શિશુપાલવધ ” નામના કાવ્યમાં લખે છે, આથી માધ કવિ સાતમા સૈકાના અંતમાં કે આઠમી સદીની શરૂઆતમાં થયા હશે એમ સં. ૬૮૨ના શિલાલેખથી નક્કી થાય છે.
 ૪. આ કિલ્લો મહારાણા કુંભાએ સોળમા સૈકામાં બંધાવ્યો હતો.

વર્ષો પહેલાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા માંડેલો પરંતુ વસ્તીના અભાવે જીર્ણોદ્ધારનું કામ પડતું મૂકવામાં આવ્યું એમ કહેવાય છે. જ્યોત્સીમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સુંદર મૂર્તિ આજે વિરાજમાન છે તે જીર્ણોદ્ધાર સમયે મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી હતી; જેના ઉપર સં. ૧૫૦૭ નો લેખ છે.

મૂળ આ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધે કોઈ લેખ મળી આવ્યો નથી પરંતુ આ મંદિરમાંના એક વિશાળ લોચરામાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ પૈકી ધાતુની બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ, જેમાંની એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૭૪૪નો લેખ વિદ્યમાન છે તે મૂર્તિઓ આજે પણ પીંડવાડાના શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં મોજુદ છે. (લેખ માટે જુઓ : પૃષ્ઠ : ૨૩૪) વળી, બીજી મૂર્તિઓની રચનાપદ્ધતિ અને તેની ઉપરના લેખોની લિપિ જોતાં તેમજ શ્રીનક્ષત્રિની પ્રતિષ્ઠિત હોવાથી ૧૧-૧૨મી શતાબ્દીની એ મૂર્તિઓ જણાય છે.^૫ ખંડિયેર મંદિરના એક પથ્થરમાં લેખ છે પણ સંવત નથી છતાં લિપિ ઉપરથી જણાય છે કે તે લેખ ૮-૯મી શતાબ્દીનો હોવો જોઈએ. આ બધા પુરાવાઓ ઉપરથી અનુમાન છે કે, આ મંદિર આઠમી-નવમી શતાબ્દીમાં બનેલું હશે.

આ મંદિરમાં મૂળભારાનો દરવાજો નવો બનાવેલો છે. તેની બારશાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે ૫ પદ્માસનસ્થ અને ૬ કાઉસગિયા જિનમૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે અને બીજી કેટલીયે ખંડિત મૂર્તિઓ અસ્તવ્યસ્ત પડેલી છે.

અહીં બીજાં ઘણાં મંદિરોનાં ખંડિયેરો પડેલાં છે. આ ગામ કોઈ આક્રમણને ભોગ બન્યું હોય એમ લાગે છે.

ચવરલીના ખાલી પડેલા મંદિરની નવજ્યોત્સીના પાટ પરના લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૬૬૦ ના પોષ વદિ ૧૩ ના દિવસે નચકુશલ અને જશકુશલ નામના મુનિઓએ વસંતપુરની યાત્રા કરી હતી^૬ આથી વસંતપુર અને આ મંદિર એ પછી ભાંગ્યું હશે એમ લાગે છે.

★

૧૧૬. ચરલી

(કોઠા નંબર : ૨૮૩૭)

એરણપુરા રોડથી ૨૫ માઈલ દૂર ચરલી નામે ગામ છે. અગાઉ આ ગામ મોટું નગર હતું; એનું પ્રમાણ આપતાં પ્રાચીન ઇંટો અને પથ્થરો જમીનમાંથી નીકળી આવે છે. અહીં શ્વેતાંબરોનાં ૨૫ ઘર, ૧ નાની જૈનધર્મશાળા અને ૧ શિખરબંધી પ્રાચીન મંદિર છે.

આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨૫ હાથપ્રમાણ શ્વેતપ્રતિમા બિરાજમાન છે. મંડપમાં ૩ હાથ-પ્રમાણ ૨ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ છે. આ ત્રણે મૂર્તિઓની ૧૩ મા સૈકામાં કોઈ સંહરગચ્છીય આચાર્યે પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

અહીં પોષ વદી ૧૦ ના રાજ મેળો ભરાય છે.

★

૧૧૭. પાવઠા

(કોઠા નંબર : ૨૮૮૨)

એરણપુરા રોડથી ૧૮ માઈલ દૂર પાવઠા નામે નાનું ગામ છે. આ ગામ પ્રાચીન હોય એમ જણાય છે. અહીં બંધાયેલા નવીન જિનાલયની ડાબી બાજુએ માટીનો મોટો ઢગલો ખોદતાં સં. ૧૬૩૬માં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાન વગેરેની

૫. "અર્જુનવલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ" લેખક : ૪૪૫.

૬. એજન: લેખક : ૪૪૪.

૮ પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળી આવી હતી. એ પહેલાં કેારંટગચ્છના આચાર્ય શ્રીનગ્ગસૂરિની મૂર્તિ જમીનમાંથી મળી આવેલી; જેના ઉપર સં. ૧૩૬૦નો લેખ આ પ્રમાણે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ સં ૧૩ શ્રીષાટાદિ ૬૦ વર્ષે આષાઠ મુદિ ૯ સોમે ॥ ”

આ ઉપરથી લાગે છે કે આ ગામમાં અગાઉ પ્રાચીન જિનમંદિર હશે જે ભૂગર્ભમાં મળી ગયું હોવું બેઇએ.

આજે અહીં ૧૬૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૨ ધર્મશાળા અને ૧ જૈનમંદિર વિદ્યમાન છે. ગામ બહાર આવેલા શિખરબંધી શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના નવીન ભવ્ય મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૭૦માં થયેલી છે અને જે પ્રાચીન મૂર્તિઓ જમીનમાંથી નીકળી આવી હતી તે બંધી આ મંદિરમાં પધરાવવામાં આવી છે.

૧૧૮. ઉથમણ

(કોઠા નંબર : ૨૯૦૨)

એરણપુરા રોડ સ્ટેશનથી ૧૮ માઈલ અને શિવગંજથી સિરોહી તરફ જતી પાકી સડકની ડાબી તરફ અને ચૂલીથી ૨ માઈલ દૂર ઉથમણ નામે ગામ છે. ગામ પહાડીમાં વસેલું છે અને અહીંના જૈન મંદિરના સં. ૧૨૪૩ ના મળેલા લેખમાં આ ગામનું નામ ઉથમણ ઉલ્લેખાયું હોવાથી એ સાલ પહેલાંનું નક્કી થાય છે. અહીં જૈનોનાં ૨૨ ઘર છે, ૧ જૂનો ઉપાશ્રય અને ૧ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી સુંદર પ્રાચીન જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

આ મંદિર પહાડની ચટ્ટાણમાં જિંચી બેઠક ઉપર બંધાયેલું છે. મંદિર ઉત્તરાભિમુખ છે અને તેની બાંધણી અદ્ભુત ને રમણીય છે. મૂળભૂતમાં મૂળનાયકની સપરિકર મૂર્તિ ભવ્ય અને શાંત મુદ્રાવસ્થિત છે. મૂળનાયકની ગાદી નીચે શિલ્પનો વિલક્ષણ નમૂનો જોવા મળે છે. ગાદી ઉપર પ્રાસાદદેવીના સ્થાને આચાર્ય ભગવાન બેઠેલા છે. તેમનો એક હાથ જિંચો છે ને એક પગ લટકતો છે. આચાર્યની નીચે ‘શોમન્’ એટલા અક્ષરો વંચાય છે. પહેલા થરમાં બંને બાજુએ શ્રાવકો છે. જમણી બાજુના શ્રાવક નીચે ‘સા૦ નરદેવ: ।’ અને ડાબી બાજુના શ્રાવક નીચે ‘સા૦ ઘણેસર: ।’ એમ લખેલું છે. નીચેના થરમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકનાં સ્વરૂપો કેતરેલાં છે પરંતુ નામે વાંચી શકાતાં નથી. ભગવાનની ગાદી નીચે કેતરાયેલું આલું શિલ્પ ભાગ્યે જ જોવા મળી આવે.

મૂળનાયકની જમણી બાજુએ શ્રીસુપાર્શ્વનાથ અને ડાબી બાજુએ શ્રીઆદિનાથ ભગવાન છે. રંગમંડપમાં ૨ પ્રાચીન મનોહર કાઉસંગિયા છે અને મંડપની દીવાલના સ્તંભ ઉપર આ પ્રમાણે લેખ વંચાય છે:—

“ સંવત્ ૧૨૫૧ આષાઠ વદિ ૨ ગુરો શ્રીનાણકોયગચ્છે ડશમણવદિષ્ટાને શ્રીપાર્શ્વનાથ ચૈત્યે—

ધનેશ્વરસ્ય પુત્રેણ દેવધરેણ ધીમતા । સંયુક્તેન યશોમટઆલ્હાપાલ્હાસહોદરૈ: ॥

યશોમટસ્ય પુત્રેણ સાર્ધં યસધરેણ માં(ચ) । પુત્રપૌત્રાદિયુક્તેન ધર્મહેતુ મહાત્મના ॥

મગિની ધરમયાલ્યા, મર્તૃશ્વે (ભ્રાતા ચૈ)વ યશોમટ: । કારિતં શ્રેયસે તામ્યાં, રમ્યેદં તુંગમંહપં ॥

—સં. ૧૨૫૧ના અષાઠ વદિ ૫ ને ગુરુવારના દિવસે ઉથમણ નામના સુસ્થાનમાં આવેલા નાણ્યામાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરમાં કોઈ ધનેશ્વર નામના ગૃહસ્થના પુત્ર યશોભટ અને તેની બહેન ધરમતીએ સુંદર જિંચો મંડપ બનાવ્યો. આ કામમાં ભાઈ દેવધર આલ્હા, પાલ્હા તેમજ યશોભટના પુત્ર યશધર અને બીજા પુત્ર-પૌત્રાદિ સમ્મત હતા.

મૂળ ગાદીના જમણા ભાગ તરફની દીવાલ પાસે એક ગાદીમાંનો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૪૩ વર્ષે મહા શુદિ ૧૦ બુધદિને શ્રીનાણકોયગચ્છે ડમૂળચૈત્યે.....ધણેસરમાયાધરમતી દેવધર જિસહ આલ્હા-પાલ્હાદિ-કુટુંબસહૈતૈ: માતૃ.....નિમ(મિ)ત્તં જલ્લદુ કારિતા ॥ ”

—સં. ૧૨૪૩ના મહા સુદિ ૧૦ ને બુધવારના દિવસે નાણકીયગચ્છમાં ઉત્તમ (બ્રહ્મણ) ગામના ચૈત્યમાં ધણેસરે, તેની ભાર્યા ધરમતી, દેવધર, આલ્હા, પાલ્હા વગેરે કુટુંબ સહિત માતાના સ્મારક નિમિત્તે કૃત્ય કરાવ્યો.

આ કૃત્યે મંદિરના પાછળના ભાગમાં પહાડી જગામાં આવેલો છે, પણ આજે એ પુરાઈ ગયા જેવો દેખાય છે.

આ બંને લેખ ઉપરથી આ મંદિર સં. ૧૨૪૩ પહેલાં બે-ત્રણ સૈકા અગાઉ બંધાવ્યું હશે અને તેમાંના બ્રહ્મણ ગામના નિર્દેશથી ગામ તેા એથીયે વધુ પ્રાચીન હોવાનું નિર્ણય થાય છે.

રંગમંડપમાં બહાર બે દેરીઓ છે, જેમાં જમણી તરફની દેરીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન અને ડાબી તરફની દેરીમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે.

એક અલગ દેરીમાં શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિની મૂર્તિ સં. ૧૯૪૭ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે.

મંદિરમાં થોડાં વર્ષો અગાઉ જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં ચીનાઈ લાદીઓ લગાડી દીધી છે અને તેમાં કેટલાક લેખો અને લેખના ભાગ દબાઈ જવા પામ્યા છે.

૧૧૯. વાગીણુ

(કોઠા નંબર : ૨૯૦૪-૨૯૦૫)

એરણ્યપુરા રોડ સ્ટેશનથી ૧૬ માઈલ દૂર અને પાલડીથી ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશામાં ૧૧ માઈલ દૂર વાગીણુ નામે ગામ છે. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાંથી સં. ૧૩૫૯નો લેખ મળ્યો છે તેમાં આ ગામનું નામ 'વાઘસીણુ' ઉલ્લેખ્યું છે. આથી આ ગામ એ કરતાંયે વધુ પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે. ચૌદમી શતાબ્દીમાં અહીં ચૌહાણ સામંતસિંહનું રાજ્ય હતું ત્યારે જૈનોની વસ્તી સેંકડોની સંખ્યામાં હતી પરંતુ આજે અહીં એક પણ જૈનનું ઘર નથી. ૧ જૈન ધર્મશાળા અને ૨ જૈનમંદિરો પ્રાચીનકાળમાં જૈનોની સારી વસ્તી હોવાનો ખ્યાલ માત્ર આપી રહ્યાં છે. જૈન ધર્મશાળામાં નિશાળ જેસે છે.

બે મંદિરો પૈકી એક શ્રીશાંતિનાથનું અને બીજું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર છે. આ બંને મંદિરો એક જ વંડામાં આવેલાં છે. બંને મંદિરો અત્યંત રમણીય અને પ્રાચીન શિલ્પવિદ્યાનાં સ્મારકો છે. બે કે આ મંદિરો કયા ધનકુબેરે ક્યારે બંધાવ્યાં એ સંબંધી એક પણ લેખ પ્રાપ્ત થતો નથી પરંતુ બાંધણી અને કોરણીધોરણીથી અનુમાન થાય છે કે મહારાજા કુમારપાલે અથવા તેમના સમકાલીન કોઈ રાજ્યાધિકારી મંત્રીએ આ મંદિર બંધાવ્યાં હશે.

૧. શ્રીશાંતિનાથનું શિખરબંધી જિનાલય પ્રાચીન અને બેટીબાંધણીનું છે. ઘૂમટમાં કરેલી થોડી કોરણી અસલની શિલ્પવિદ્યાના નમૂનારૂપ છે. આ મંદિરના ગૃહમંડપના દરવાજા ઉપર છ ચોકીની પહેલી ચોકીમાં ૪ ફીટ x ૫ ફીટ લાંબા-પહોળા પથ્થરમાં આ દેવળને અપાયેલા દાનની વિગતવાળો સં. ૧૩૫૯નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૩૫૯ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૦ શનિદિને નડુલદેશે વાઘસીણપ્રામે મહારાજશ્રીસામંતસિંહદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે एवं કालે वर्त्तमाने सोलं० षाभट पु० रजर सोलं० गागदेव पु० आंगद मंडलिक सोलं० सीमाल पु० कुंता धारा सोलं० माला पु० मोहण त्रिमुवन पदा सो० हरपाल सो० घूमण पटीयायत वणिग् सीहा सर्वसोलंकीसमुदायेन वाघसीणप्रामीय अरहट प्रति गोधूम से ४ ढींबडा प्रति गोधूम सेई २ तथा घूलियाप्रामे सो० नयणसीह पु० जयतमाल सो० मंडलीक अरहट प्रति गोधूम सेई ४ ढींबडा प्रति गोधूम सेई २ सेतिका २ श्रीशांतिदेवस्य यात्रामहोत्सवनिमित्तं दत्ता ॥ एतत् आदानं सोलंकीसमुदायः दातव्यं पालनीयं च । आचंदाकं ॥ यस्य यस्य यदा भूमि तस्य तस्य तदा फलं । मंगलं भवतु ॥ ”

—સં. ૧૩૫૯ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને શનિવારના રોજ નાડોલ પ્રદેશમાં આવેલા વાઘસીણુ ગામમાં મહારાજા સામંતસિંહદેવના રાજ્ય સમયે વાઘસીણુ અને ધૂળિયા ગામના રહેવાસી કેટલાક સોલંકીઓએ શ્રીશાંતિનાથદેવના યાત્રોત્સવ

નિમિત્ત એવું દાન કર્યું કે ઉચ્ચ અને ગામોના દરેક અરટ હીઠ ૪ સેઈ દરેક ઢીંખડા પ્રતિ સેઈ ૨ સેઈ ગોધૂમ (ધઉ) પ્રતિવર્ષ આપતા.^૧

આ લેખમાં જણાવેલ આ મંદિર પ્રત્યે રાજા અને સોલંકીઓના દાનની વિગતથી, તેઓ બહુમાન અને શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ ભેટા હતા એટલું પ્રતીત થાય છે.

બીજા એક લેખ ગભારાના દરવાજા ઉપર કોલી-મંગલચેત્ય ઉપર કાળા પથ્થરમાં આ પ્રકારે કેતરેલો છે:—

“સં ૧૨૫૨ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૯ ગુરો મહારાજ જયંતિ સિદ્ધેવરાજ્યે પં ૦ બાલચંદ્રશિષ્યેણ ॥ પં ૦ ઘણદેવેણ (ન) ગોષ્ઠિસહિતેન જીર્ણોદ્ધાર-
(૨) કારિતઃ । શ્રેષ્ઠિઆમદેવપુત્ર-જસોષણ લલમણ તદ્મત્રી જસહિણી રલિહકા જાટવુસહિતેન જીર્ણોદ્ધારધ્વજા સાં ૦ સૂ(પૂ)જા કારિતા ॥”

—સં. ૧૨૫૨માં મહારાજ સામંતસિંહના રાજ્યમાં પં. બાલચંદ્રના શિષ્ય પં. ધણદેવે ગોષ્ઠીસહિત આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેમાં શ્રેષ્ઠી આમદેવના પુત્ર જસોષણ અને લખમણ, તેની બેન જસહિણી, રલિહકા અને જાટવુની સાથે શાહ પૂજાએ જીર્ણોદ્ધારની ધ્વજા ચડાવી.

આ લેખથી જણાય છે કે, આ મંદિરનો સં. ૧૨૫૨માં જીર્ણોદ્ધાર થયો અને લેખ કરતાં એક વર્ષ પહેલાં એટલે સં. ૧૨૫૧ના એક લેખમાં આસિગના પુત્ર રલ્હણે ઉત્તરંગ કરાવી આખ્યાની વાત લખી છે. આથી આ મંદિર એથી બે-ત્રણ સૈકા પહેલાં બંધાયું હશે અને ગામ તો એ કરતાં વધુ પ્રાચીન હોવાનું એથી જ નક્કી થાય છે.

આ લેખમાં પં. બાલચંદ્ર તે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રીહિમચંદ્રસૂરિના શિષ્ય તો નહિ હોય ? સમયની દૃષ્ટિએ તેમનો આ સાથે બરાબર મેળ ખાય છે, એનો નિર્ણય કરવા જેવો છે.

આ સિવાય સં. ૧૨૬૪ના બે લેખો પણ આ મંદિરમાંથી મળી આવે છે, જેમાં આ મંદિરના બે સ્તંભો શ્રેષ્ઠી ગુણિયક અને શ્રેષ્ઠી મહાણીએ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે.^૨

૨. શ્રીકૃષ્ણદેવ ભગવાનનું મંદિર પણ પ્રાચીન અને સુંદર છે.

૧૨૦. ઝાડોલી

(કોઠા નંબર : ૨૯૧૦)

સજ્જનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર ઝાડોલી નામનું ગામ છે. શિલાલેખોમાં આ ગામને ઝાડવલી, ઝાવલી તરીકે ઓળખાયું છે; જ્યારે શ્રીમેહ કવિ આને ઝાઝડીલી પણ કહે છે.^૩ આ ગામમાં વિદ્યમાન શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરના સં. ૧૨૫૫ના લેખમાં ‘હુંદુલિ’ નામના સ્થળનો નિર્દેશ છે. સંભવ છે કે, આ નગરનો વિસ્તાર સૂચવતા કોઈ પરા વિભાગનું આ નામ હોય, પણ આ નગરનું બીજું નામ હુંદુલિ હોવાનો સંભવ નથી, કેમકે સં. ૧૨૩૬ના શિલાલેખોમાં આ નગરનું નામ ‘ઝાડવલી’ સ્પષ્ટ રીતે સૂચવ્યું છે.^૪ ગામની વચ્ચે આવેલી એક સુંદર વાવમાં સં. ૧૨૪૨નો એક ખંડિત લેખ છે, જેમાં પરાક્રમી પરમાર રાજા ધારાવર્ષની પટરાણી ગીગાદેવી, જે નાટોલના ચોહાણ રાજા કેલ્હણદેવની પુત્રી અને શૃંગારદેવીની બેન થતી હતી, તેણે આ વાવ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. વળી, અહીંના મંદિરમાંથી જ સં. ૧૨૩૪ અને સં. ૧૨૩૬ના મળેલા મૂર્તિલેખોના શિલાલેખીય પુરાવા આ ગામની તેથી વધુ પ્રાચીનતા સૂચવે છે અને બીજા શિલાલેખોથી આ ગામની વિશાળતા અને જૈનોની ભરપુર વસ્તીનું પણ સૂચન મળી આવે છે.

૧. આ માપની વ્યવસ્થા આ પ્રમાણે જણાય છે: ૪ પવાસાની ૧ પાયલી, ૪ પાયલીનું ૧ માણું, ૪ માણાની ૧ સેઈ, તે ૧૬ સેઈની ૧ કળથી.

૨. જીઓ: “ભૈન સત્યપ્રકાશ” વર્ષ: ૧૨, અંક: ૯.

૩. ‘ઝાઝડીલી સિરિ સંતિ જિણુંદ, પાપતણા ઉન્મૂર્ચકંદ’—“પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ” કડી: ૬૮, પૃષ્ઠ: ૫૪.

૪. “અર્જુનદાસ પ્રેક્ષિણા ભૈન લેખમંદોહ” લેખાંક: ૩૦૬, ૩૧૦.

આને અહીં પ્રવેતાંબરોનાં ૪૫ ઘર અને ૧ ઉપાશ્રય છે. વળી, શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું વિશાળ અને પ્રાચીન મંદિર છે, જેના મહિમાથી આકર્ષાઈને સં. ૧૨૫૫માં ઉપર્યુક્ત ધારાવર્ષાદેવની બીજી રાણી શૃંગારદેવીએ આ મંદિરને એક સુંદર અરટ (વાડી) ભેટ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે. આને પણ એ અરટ જૈન સંઘના તાબામાં છે. એ શિલાલેખ મંદિરની છ ચોકીના ડાબા હાથ તરફના ગોખલા ઉપરના પાટ પર આ પ્રમાણે કેાતરેલો છે:—

“ શ્રીવર્દ્ધમાનવિમુગ્દમુતશારદેન્દુદોષાનુષંગવિમુલ્ક: સુમગ: શુભામિ: ।

આદ્યંભવિણુરમલાભિરસૌ કલાભિ: સંતાપમન્તયન્તુ કૌમુદમાતનોતુ ॥ ૧ ॥

શ્રોમતિ ધારાવર્ષે વિક્રમતર્ષે પ્રમારકુલદર્ષે । અષ્ટાદશશતદેશોત્તંસે ચદ્રાવતીદ્રંગે ॥ ૨ ॥

શ્રીમલ્કેલ્હ(*)ળમંડલપતિતનયાયાં નયૈકશાલિન્યાં । તત્પદ્મપ્રણયિન્યાં શૃંગારપદોપદદેવ્યાં ॥ ૩ ॥

પ્તદ્ગ્રામપ્રાભવૈભવમ્પ્રતિ તત્પ્રદત્તસાચિન્યે । સકલકલાકુલકુશલે ગૃહમેધિનિ નાગડે સચિવે ॥ ૪ ॥

દિ:(દ્વિ)સ્મરશરદિનકરમિતવર્ષે (૧૨૫૨) શુચિસસ્યસંપદુત્કર્ષે ।

દુંદુભિનામનિ ધામનિ(*) વિદગ્ધપલ્લવિતધર્મધિયાં ॥ ૫ ॥

પ્તત્પદ્મકચતુષ્કિકા વિરચિત(તા) શ્રીમળ્લપોદ્ધારત: । પુણ્યં પળ્યમગળ્યમાકલયતિ શ્રીવીરગોષ્ઠિજન: ।

મન્યે કિં નુ ચતુષ્કિકાદ્વયમિદં દત્તાભિમુલ્યસ્થિતિસ્થેયસ્તત્કલિમોહમૂપયુગલીં જિત્વાતપન્નદ્વયી ॥ ૬ ॥

હંદુકુંદસિતૈ: કરૈ: પુલકયત્યાકાશ(*)લક્ષ્મીં મૃદુ યાવદ્ધાનુરસૌ તનોતિ પરિતોપ્યાશા: પ્રકાશોજ્જ્વલા: ।

તાવદ્ધાર્મિકધર્મ[કર્મ]રમસપ્રારબ્ધકલ્યાણિકરનાત્રાદ્યુત્સવગીતવાદવિધિભિ: જાયાત્ ત્રિકં સર્વત: ॥ ૭ ॥

રાજા(શ્યા) શૃંગારદેવ્યાત્ર વાટિકામૂર્મિરદ્મુના । દત્તા શ્રીવીરપૂજાર્થ શાસ્વ(ક્ર)ત: શ્રયસ: શ્રિયે ॥ ૮ ॥

સાક્ષિતા દા(*)ણિક: સાક્ષાત્પ્રેક્ષાદાશ્યબૃહરપતિ: । અત્રામૃત્તોરહો ધર્મા(ર્મી) સૌત્રધારેષુ કર્મસુ ॥ ૯ ॥

પૂજ્યપરમારાધ્યતમશ્રીતિલકપ્રભસૂરિણાં કૃતિરિયં ॥ છ ॥ સંવત્ ૧૨૫૫ આસોય(શ્વિન્) સુદિ ૭ બુધવારે સકલગોષ્ઠિકલોક: ત્રિકોદ્ધારં સ્વશ્રેયસે કારિતવાનિતિ ॥ છ ॥

આ શિલાલેખ કેટલીયે ઐતિહાસિક હકીકતો રજૂ કરે છે, એનો સાર એ છે કે, ‘અષ્ટાદશ શતમંડલ’ની ચંદ્રાવતી નગરીમાં ધારાવર્ષાદેવ નામે રાજા હતો. તેની પટરાણી શૃંગારદેવી નામે હતી, (જે નાડોલના ચોહાણુ રાજા કેલ્હણુદેવની પુત્રી હતી.) તેમના સમયમાં સમગ્ર કળાકુશલ નાગડ નામનો શ્રેષ્ઠી સચિવ હતો. વીર ગોષ્ઠીના મનુષ્યેએ સં. ૧૨૫૨માં હુંદુભિ સ્થાનના આ મંદિરના મંડપનો ઉદ્ધાર કરાવતાં છ ચોકી બનાવી ત્રિગડાની રચના કરી. આ મહાવીર ભગવાનના મંદિર (ના દર્શનથી આકર્ષાઈ) માટે શૃંગારદેવી રાણીએ એક સુંદર વાડી સં. ૧૨૫૫ના આસો સુદિ ૭ ને બુધવારના રોજ ધર્મશીલ દાણી નીરડની સાક્ષીમાં ભેટ કરી. આ શિલાલેખની પ્રશસ્તિના રચયિતા શ્રીતિલકપ્રભસૂરિ હતા. શૃંગારદેવીએ મંદિરને ભેટ કરેલી વાડીનું નામ લોકો આને ‘ દેવકી વાવ ’ કહે છે.

આ હકીકતથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, સં. ૧૨૫૨માં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો એટલે આ મંદિર એથીયે બે-ત્રણ સેકા પહેલાંનું હોય એમ માની શકાય, અને આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાન હતા.

આજે આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાન છે છતાં લોકો તેમને શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન કહે છે. સમગ્ર મંદિરમાં માત્ર આ એક જ મૂર્તિ છે. મૂળનાયકની મૂર્તિની પલાંડી નીચે સં. ૧૬૩૨નો લેખ છે. પણ સં. ૧૪૬૬ની આસપાસના શ્રીમેહ કવિએ અહીં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર હોવાનું સૂચન પોતાની રચેલી ‘ તીર્થમાળા ’માં કર્યું છે. એટલે એ સમયે કે તેની આસપાસમાં અને તે પછી સં. ૧૬૩૨માં મૂળનાયકની ફેરબદલી થઈ હશે. મૂળનાયકનું પરિકર તેની ગાદી જેટલું પ્રાચીન લાગતું નથી. મંદિરનો અંદરનો ભાગ મનોહર છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છ ચોકી, સભા-મંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને મંદિરની ચારે તરફ દેરીઓ માટેની ભમતી બનેલી છે. દેરીઓને બદલે અહીં ૪૬ ખાલી ગોખલાઓ બનાવ્યા છે. મૂળગભારો અને ગૂઠમંડપની ભીંતો કાળા પથ્થરની બનેલી છે. ગૂઠમંડપનો દરવાજો નકશીદાર છે. છ ચોકીના બે ગોખલામાં બે કાઉસગિયા છે. સંભવતઃ આ મૂર્તિઓના પરિકરો મૂળનાયકને લગાવ્યા હશે. સભામંડપમાં આરસનાં સુંદર કોરણીવાળાં તોરણો થોભી રહ્યાં છે. નવ તોરણોમાં બે અડધાં તોરણો છે અને તેમાં

ભગવાનની ૭૩ મૂર્તિઓ કેતરેલી છે. ૧૪ મોટા સ્તંભો અને તેનાં તોરણો દેલવાડાનાં મંદિરોની કોરણીના સોષવની માહ આપી રહ્યાં છે. શૃંગારચોકી ઉપરનો કોરણીથી સુશોભિત બલ્લાનક આ મંદિરને ભવ્ય બનાવી રહ્યો છે.

મંદિરમાં જમણા હાથ તરફના ભાગમાં એક લોચરું છે. તેમાં કેટલીક ખંડિત મૂર્તિઓ, ગાદીઓ અને પરિકરો પડેલા છે. તેમાં સં. ૧૧૪૫, ૧૪૭૫, ૧૬૭૨ના લેખો ઉત્ક્રિષ્ટ છે.^૧

મંદિરની પાસે જમણા હાથ તરફ એક મોટી ધર્મશાળા છે. વચ્ચેના ચોકમાં કૃવો અને બગીચો વગેરે છે.

૧૨૧. અબ્બરી

(કોઠા નંબર : ૨૯૧૧)

સભજનરોડથી દક્ષિણમાં ૨૧ માઈલ દૂર અબ્બરી નામનું ગામ આવે છે. શિલાલેખોમાં આ ગામનું નામ 'અબ્બરી' મળે છે. આ ગામ કચારે વસ્યું તે બહુવાને કથું સાધન નથી, પરંતુ ગામમાં ગોપાળજીનું એક પ્રાચીન મંદિર છે, તેમાં બઘેલ (સોલંકી) રાજા અર્જુનદેવનો સં. ૧૩૨૦નો શિલાલેખ છે, એ કરતાંયે પ્રાચીન આ મંદિરની પાસે આવેલી એક વાવડીમાં પરમાર રાજા યશોધવલનો સં. ૧૨૦૨નો લેખ પુરાવો આપતો હોવાથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે.

આજે આ ગામમાં શ્રાવકોની વસ્તી ઓછી છે. પોરવાડ અને ઓશવાળોનાં મળીને માત્ર ૮ ઘરની વસ્તી છે. એક સમયે અહીં શ્રાવકોની વસ્તી વિપુલ પ્રમાણમાં હતી. પંદરમા સૈકાના મળી આવતા લેખોમાં આ ગામના શ્રાવકોએ અને સમસ્ત સંઘે ભરાવેલી મૂર્તિઓના ઉલ્લેખ સાંપડે છે. કહે છે કે, સો વર્ષ પહેલાં આ ગામ કોઈ કારણવશાત્ તદન ઉભજડ બની ગયું અને પછી સો વર્ષ સુધી ફરીને વસ્યું નહીં. પાછળથી અહીં ઠીક પ્રમાણમાં ગામ વસી ગયું છે. એક નવી ધર્મશાળા બની છે. જૂની ધર્મશાળા જીર્ણ અને પડી ગઈ છે.

અહીં ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું પ્રાચીન મંદિર છે. તેમાં મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ છ ચોકી, સભામંડપ, ભમતીમાં ૪૨ દેરીઓ, શૃંગારચોકી, શિખર અને દેવકુલિકાનાં શિખરો સાથે ૪૩ શિખરવાળી રચના છે. આ બાવન જિનાલયને 'નંદીશ્વર ચૈત્ય' એવા નામે પણ ઓળખે છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ કળામય પરિકરવાળી છે. ગાદીમાં પણ સુંદર કોરણી કરેલી છે. પબાસનમાં વચ્ચે ઠાઠીવાળા શ્રાવકો અભિષેક કરી રહ્યા હોય એવો દેખાવ આપ્યો છે. પરિકરની નીચે આડું ધર્મચક્ર, બે હરણુ, તેના ઉપર દેવી અને તેની બંને બાજુએ બે હાથી અને સિંહની આકૃતિઓ કેતરેલી છે. આ મૂર્તિ નીચે લેખ નથી. પણ શિલ્પવિધાન પ્રાચીન છે. ગૂઢમંડપમાં એક આરસની શિલામાં બે મનોહર આકૃતિવાળી મૂર્તિઓ અને પરિકરની કોરણીવાળી ગાદીઓ છે, જેમાં બંને બાજુએ અને મસ્તકે મળીને ૧૭ પરિકરવાળી પદ્માસનસ્થ મૂર્તિઓ અને ૬ કાઉસગિયા કેતરેલા છે. આથી આ ચોવીશીનો પટ્ટ કહેવાય બંને મૂર્તિઓ સરખી આકૃતિની લેખવાળી છે. જમણી તરફની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૨૪૩નો લેખ અને ડાબી તરફની મૂર્તિ પરનો લેખ ઘસાઈ ગયેલો છે. બંને મૂર્તિઓના પરિકરના શિલ્પમાં થોડો ફેર છે. નીચે એકમાં ધર્મચક્ર આડું છે તો બીજામાં બિલુ છે. એકમાં દેવી મૂર્તિ નથી, પરંતુ બંને બાજુ હરણુ, સિંહ અને યક્ષ-યક્ષિણીની આકૃતિઓ સરખીરીતે કેતરેલી છે.

આ મૂર્તિઓ પાસે પિંબલગચ્છીચાર્ય શ્રીસુમતિપ્રભસૂરીશ્વરની મૂર્તિ ૧૦ × ૮ ઈંચ બિંચી-પહોળી ને આબેહૂબ કેતરેલી છે. પાટ ઉપર બિરાજમાન આચાર્યના એક હાથમાં માળા અને બીજા હાથમાં પુસ્તક છે. ઓઘો ગરહન પાછળ અને સુહપત્તિ જમણા બહા ઉપર છે. તેની ઉપર એક જિનમૂર્તિ કેતરેલી છે અને બાજુમાં એક સાધુ હાથ જોડીને બિભા છે. આ મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૪૫૪નો લેખ છે. છ ચોકીના એક ગોખલામાં શ્રીમહેન્દ્રસૂરીશ્વરની ૨૩ × ૧૪ ઈંચ બિંચી-પહોળી મૂર્તિ બિરાજમાન છે. પાટ ઉપર આડું આચાર્યનો એક પગ પાટ નીચે જમીન પર લટકતો છે. એક

૧. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૩૦૮, ૩૦૯, ૩૧૦.

હાથમાં પુસ્તક છે અને બીજા હાથ પેટ પર ખાલી રાખેલો છે. શરીર પર કપડો વીંટાળેલો છે. મસ્તક લોચ કરેલું છે. પાછળ ભામંડળનો દેખાવ આપ્યો છે. ગરદન પાછળ ઓઘા અને એક ખભે મુહપત્તિ છે. બંને બાજુએ બે સાધુઓ હાથ જોડી ઊભા છે અને બંને બાજુએ પાટની પાસે હાથ જોડીને બેઠેલા બે શ્રાવકો જોવાય છે. આચાર્યના પગ પાસે એક સાધુ હાથ જોડીને બેઠેલા છે. મૂર્તિની પાટ પર સં. ૧૨-નો લેખ અંકિત છે. હાથમાં પુસ્તકની પટ્ટી પર પણ અક્ષરો-લેખ ક્રોતરેલો જોવાય છે.

ભમતીમાં ૨૧મા નંબરની દેરીના ગભારામાં એક દરવાજા ઉપર છ ચોકી અને મંડપો ઉપર ધૂમટો છે, તેમાં સરસ્વતી દેવીની પ્રાચીન મનોહર મૂર્તિ સ્થાપ આરસમાં ઊભી ક્રોતરેલી છે. તેની ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૨૭ x ૧૮ ઈંચની છે. મૂર્તિમાં વાહન ક્રોતરેલું નથી પણ જમણા બે હાથમાં પુસ્તક અને માળા તેમજ ડાબા હાથમાં મોઢું-નાનું પુષ્પ ક્રોતરેલું છે. મસ્તકે મુગટ પહેરાવેલો છે. આ મૂર્તિ નીચે સં. ૧૨૬૬નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સં ૧૨૬૯ વર્ષે શ્રીપંચેરકીયગણ્ઠે માતૃવીલ્હુશ્રેયોર્થે પુત્રપદ્મસોહ તત્(દ)માતૃસોહાકેન રત્નપાલનાયકસહિતેન શ્રીસરસ્વતિ(તી)-વિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીશાંતિમૂર્તિમિઃ ॥ માઘ વદિ ૩ શનો ॥

—સં. ૧૨૬૬ના મહા વદિ ૩ ને શનિવારે શ્રીપંચેરગણ્ઠના શ્રીપદ્મસીહ અને તેના ભાઈ સીહાએ, રત્નપાલ નાયકની સાથે, (પદ્મસીહ અને સીહડ)ની માતા વીલ્હુના કલ્યાણ માટે શ્રીસરસ્વતીનું બિંબ ભરાવ્યું અને તેની શ્રીશાંતિમૂર્તિએ પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ સરસ્વતીદેવીના ચમત્કારની અનેક વાતો સંભળાય છે. હંતકથા છે કે, કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ પાસેના માર્કંડેશ્વરના મંદિરની સરસ્વતીદેવીની મૂર્તિ સામે બેસી આરાધના કરવા લાગ્યા, પરંતુ સરસ્વતી પ્રસન્ન ન થયાં ત્યારે તેઓ અબ્બરી તીર્થના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના દર્શન માટે આગ્યા. ભગવાનને પ્રદક્ષિણા હેતાં જ તેમને સરસ્વતી પ્રત્યક્ષ થયાં ત્યારે શ્રીહિમચંદ્રસૂરિએ ભમતીના એક ગભારામાં શ્રીસરસ્વતી દેવીની સ્થાપના કરી.

આ કથાને કથો ઐતિહાસિક આધાર મળતો નથી પરંતુ અહીં પ્રતિષ્ઠા કરનાર શ્રીશાંતિસૂરિનું નામ ઉપર્યુક્ત લેખમાં ઉલ્લેખ્યું છે. એટલે સંભવ છે કે, આ કથા શ્રીશાંતિસૂરિ સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય અથવા શ્રીહિમચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી તૈયાર થયેલી આ મૂર્તિની શ્રીશાંતિસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી હોય.

આ દેવીના દર્શન માટે અનેક લોકો આવે છે. કેટલાક વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે તો કેટલાક બોખડા-તોતડાને સરખો વાણીસંચાર થાય એ ખાતર આવે છે ને બાધા-માનતા રાખે છે.

અહીં લગભગ ૫૦ ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર છે, ૧૦-૧૨ મૂર્તિઓ સિવાય બધી ઉપર ૧૧, ૧૨, ૧૩મી શતાબ્દીના લેખો જોવાય છે અને લેખ વિનાની મૂર્તિઓમાં એક-બેને છોડીને બધી પ્રાચીન રચનાવાળી છે. સં. ૧૬૩૨માં આ મંદિરની ફરી પ્રતિષ્ઠા થતાં આ બધી મૂર્તિઓ મંદિરના ભોંયરામાંથી મળી આવી હતી અને મળેલી મૂર્તિઓની સં. ૧૬૭૭થી પૂજા કરવાનું શરૂ થયેલું છે.

મારવાડની નાની પંચતીર્થોમાં અબ્બરી તીર્થ પણ ગણાય છે.

૧૨૨. નાંદિયા

(કોઠા નંબર : ૨૬૧૩-૨૬૧૫)

સબજનરોડ સ્ટેશનથી ૫૫ માઈલ દૂર નાંદિયા નામનું ગામ છે. આ ગામ પુરાતન છે. શિલાલેખો અને પ્રાચીન અંથોમાં આનાં નંદિઆમ, નંદિવર્ધનપુર, નંદિપુર કે નાંદિય એવાં નામો મળે છે. હંતકથા પ્રમાણે તો આ ગામ ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મોટાભાઈ નંદિવર્ધન મહારાજાએ પોતાના નામ ઉપરથી વસાવ્યું એમ કહે છે. વળી,

અહીંના પ્રાચીન અને ભવ્ય જૈન મંદિરમાંની મૂર્તિ શ્રીમહાવીરસ્વામીના સમયની મનાય છે, તેને 'જીવિતસ્વામી' ના નામે લોકો ઓળખે છે. પ્રસિદ્ધિ પણ છે કે—

“ નાણા દીવાણા નાંદિયા, જીવિતસ્વામી વાંદિયા. ”

આ લોકોક્તિ સાથે ઉપર્યુક્ત ઇતકથા બરાબર બંધબેસતી જણાયા વિના રહેતી નથી પરંતુ આ વિશે ઐતિહાસિક આધારો મેળવવા જોઈએ. આમ છતાં અહીંના શ્રીમહાવીર ભગવાનના મંદિરમાંથી સં. ૧૧૩૦ થી ૧૨૧૦ સુધીના ભીંત અને સ્તંભો ઉપરથી મળી આવતા કુલ ૫ લેખોથી આ મંદિરની પ્રાચીનતા અને તેમાંના 'નંદિયકચૈત્ય' ના ઉલ્લેખથી એથીયે પ્રાચીનતર આ ગામ હોવાનું સિદ્ધ થાય છે. વળી, સં. ૧૪૩૬માં આ ગામમાં લખાયેલા 'શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત' ગ્રંથની પ્રથમ સ્થિતિમાં પણ આ મંદિરની ખ્યાતિ આ રીતે આલેખી છે :—

“ શ્રીબર્બુદામિધમહીધરપાર્શ્વવર્તી, પ્રામોડસ્તિ નાંદિયવરામિધયા પ્રસિદ્ધઃ ।
શ્રીવર્દ્ધમાનજિનનાયકતુક્કશૂક્લપ્રાસાદરાજપરિવારિતમૂમિમાગઃ ॥ ”

—શ્રીઅર્ચુદ ગિરિરાજની સમીપમાં આવેલું 'નાંદિયા' નામે પ્રસિદ્ધ ગામ છે. તેની ભૂમિ ઉપર મૂળનાયક શ્રીવર્ધમાન જિનેશ્વરનો ઊંચાં શિખરવાળો શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ છે.

આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૪૦ ઘરો, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ જૈન ધર્મશાળા વિદ્યમાન છે. ૨ જિનમંદિરો પૈકી એક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું અને બીજું શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ઘર—દેરાસર છે.

૧. ગામથી પશ્ચિમ દિશામાં ૦૧ કિલોમીટર દૂર પહાડની ટેકરીની ઓથે શ્રીમહાવીર ભગવાનનું ભવ્ય અને પ્રાચીન બાવન જિનાલયવાળું દેવમંદિર શોભી રહ્યું છે. આને 'નંદીશ્વરચૈત્ય' તરીકે પણ લોકો ઓળખે છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, દેરીઓ અને શિખરબંધી રચનાથી એની વિશાળતાનું પ્રમાણ પામી જવાય છે. મૂળગભારમાં રહેલી એક માત્ર મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ ખરેખર, અદ્ભુત છે. એની રચનામાં શિલ્પીએ જાણે પ્રથમરસનો ઝરો વહેતો કર્યો હોય એવું ભાવમય આગેડૂબ દૃશ્ય સર્જ્યું છે. આરસના નકશીદાર સ્તંભો અને તોરણયુક્ત ઘડેલા સિંહાસનમાં આ ભવ્ય પ્રતિમા બિરાજમાન છે. સ્તંભો અને તોરણમાં કુલ ૫૧ બેઠી જિનમૂર્તિઓથી 'નંદીશ્વરચૈત્ય' નામ સાર્થક થતું હોય એમ લાગે છે. વળી, આ જિનમૂર્તિઓ સાથે યક્ષ-યક્ષિણી એકેક અને શ્રાવક-શ્રાવિકા બખે આલેખાયાં છે. પ્રતિમાનું પ્રાચીન પરિકર અસાધારણ છે. તેમાં ભક્તિના વિવિધ પ્રકારોમાં સંગીતની તાલબદ્ધ સંવાદિતાનું હૃદયગમ દૃશ્ય આંખ સામે ખડું થઈ જાય છે. ગાદી નીચે ઊભું ધર્મચક્ર, અને બંને બાજુએ એકેક દેવ-દેવીની રચના આલેખી છે. દેવના હાથમાં સારંગી છે, જ્યારે દેવીના હાથમાં પૂજની સામગ્રી છે. વળી, તેના ઉપર એકેક નર-નારી યુગલ જોવાય છે. નરના હાથમાં પુષ્પમાળા છે ત્યારે નારીના હાથમાં પૂજની સામગ્રી છે. ભગવાનની બંને બાજુએ બે ભવ્ય ઈંદ્રો ચામર લઈને ઊભા છે. વળી, ભગવાનના મસ્તક પાછળ રહેલું ભામંડલ અને મસ્તક ઉપરનું છત્ર આ અનુપમ શિલ્પની સર્વાંગપૂર્ણ રચનાને ભવ્યતા અર્પી રહ્યું છે. આ પરિકર બહુ જ સુંદર અને વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે. આવા પ્રકારનું વિશિષ્ટ પરિકર ભારતભરના કોઈ જૈન મંદિરમાં હોય એવું જાણવામાં નથી. આખું ચૈત્ય શિલ્પવિદ્યાન ગુપ્તકાલીન જણાય છે.

મંદિરના પ્રવેશદ્વારની એક બાજુની ઓસરી પાસે રાચણના વૃક્ષની રચના છે. અને શૃંગારચોકીની બહાર જમણા હાથ તરફ દીવાલના એક પથ્થરમાં આ પ્રકારે લેખ જોવાય છે:—

“ સંવત્(ત) ૧૧૩૦ વૈશાખ સુદિ ૧૩ નંદિયકચૈત્યહા(હ)રવાપી નિર્માપિતા સિદ્ધગણે[ન] ॥ ”

— સંવત ૧૧૩૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ના રોજ નંદિયકચૈત્ય ગૃહમાં શિવગણ નામના શ્રેષ્ઠીએ એક વાવડી કરાવી.

આજે આ વાવનો પત્તો નથી. અહીં એક હોજ કરાવેલો છે તે તો નવો જ છે. વળી, ગામના ઝાંપામાં આવેલા શિવાલય પાસેની આજે પણ વિદ્યમાન એક પ્રાચીન વાવ ઉપર્યુક્ત શિલાલેખવાળી હોવાનો સંભવ નથી.

આ ભવ્ય નંદીશ્વર ચૈત્ય કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી કોઈ લેખ મળતો નથી. મંદિરના સભામંડપના સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૦૧ ના લેખમાં આ મંદિરનો એક સ્તંભ કરાવ્યા સંબંધી ઉલ્લેખ છે :—

“ સંવત્ ૧૨૦૧ માદરવા સુદિ ૧૦ સોમ દિને ॥ નૌવા મેપામ્યાં બુહું સોતિણિ થા થામ ૨ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, સં. ૧૨૦૧માં આ મંદિરનો છૂર્ણોદ્ધાર થયો હશે તેથી મંદિર એ પહેલાંનું હોવું જોઈએ.

મંદિરની ભમતીમાં એક વિલક્ષણ મૂર્તિ જોવાય છે. એ મૂર્તિ શ્રાવકની હશે કે યક્ષની તે સમજાવું નથી. એ યક્ષ કે શ્રાવક હાથી ઉપર આરૂઠ છે. બે હાથ પૈકી એમાં વરદાન ચિહ્ન અને બીજામાં કંઈક લાંબી વસ્તુ છે. માથે મુકુટ, ગળામાં હાર, હાથે બાણબંધ અને શરીર પર ખેસ વગેરેની રચના કરેલી છે.

ભમતીમાંથી દેવકુલિકાના દર્શને જવા માટે એક દરવાજો વટાવી ચોકમાં થઈને જવાય છે. આ ચોકના એક ખૂણામાં બાંધેલી મોટી એસરી છે. તેની નીચે ખાલી ભોંયડું છે. વળી શિખરબંધી ડર દેરીઓ છે અને બાકીની દેરીઓ ધૂમટબંધી છે.

આ મંદિરની પાસે એક દેરી છે. તેમાં પહાડના જ પથ્થરમાં એક પગલું અને તેની પાસે સર્પની લાંબી આકૃતિ કોતરેલી છે. લોકોનું માનવું છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીની ચંડકોશિક દંશની ઘટના આ સ્થળે બની હતી, એથી જ આ આકૃતિ અહીં બનાવેલી છે. આ દંતકથા સાથે ભગવાનના આ પ્રદેશમાં આવવા સંબંધી સમન્વય ઇતિહાસવિજ્ઞાએ શોધવો તો રહ્યો જ. આ દંશઘટનાની આકૃતિ ઉપર પ્રાચીન લિપિમાં ૭-૮ અક્ષરોનો એક લેખ પણ મોજુદ છે. એ જો ઉકેલાય તો આ આકૃતિ વિશેનો ઘટસ્ફોટ થાય એમ લાગે છે.

૨. બીજું મંદિર ગામમાં નવી થયેલી જૈન ધર્મશાળા પાસે આવેલા જૂના ઉપાશ્રયના એક ઓરડામાં ઘર-દેરાસર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિ ચવરલી નામના ગામમાં પડેલા જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાંથી સં. ૧૯૦૦ લગભગમાં લાવવામાં આવી છે. આ મંદિરમાં લગભગ ૭ મૂર્તિઓ છે તે બધીયે ત્યાંથી લાવ્યા હોવાનો સંભવ છે. એક નાની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પંચતીર્થી ઉપર આ પ્રમાણે પ્રાચીન લેખ છે :—

“ ધાનેરાપામે ધારા૦ ગચ્છે શ્રીપૂર્વસૂરિસંતાને વોસિરિસોચ્છિવિમ્યાં કારિતા સં૦ ૧૨૧૦ ફા[લ્ગુ]જ સુદિ ૧૧ ॥ ”

બીજી ધાતુમૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૫૨૧ પછીના લેખો છે. નાંદિયા મારવાડની પંચતીર્થીમાંનું એક છે.

૧૨૩. લોટાણા

(કોડા નંબર : ૨૯૧૬)

સબ્જનરોડ સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ અને બનાસ સ્ટેશનથી અગ્નિખૂણામાં ૬ માઈલ દૂર લોટાણા નામનું ગામ ટેકરીની ઓથમાં આવેલું છે. શિલાલેખોમાં આનું ‘લોટીપુર પટ્ટન’ અને ‘લોટાણક’ નામ નોંધાયેલું છે. અહીંના જૈન મંદિરમાં આવેલી એક કાઉસગિયા મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૧૪૪ના લેખ છે, તેમાં ‘લોટાણક ચૈત્ય’નો ઉલ્લેખ કરેલો છે :—

“ સંવત્ ૧૧૪૪ જેષ્ઠ (જ્યેષ્ઠ) વદિ ૪ શ્રીત(નિ)ર્વૃતકકુલે શ્રીમદામ્રદેવાચાર્યાયગચ્છે લોટાણકચૈત્યે પ્રાગ્વાટવંશોદ્ભવયાંયશ્રેષ્ઠિ-સ[હિતેન] આહિલશ્રેષ્ઠિકિ(ક)તં આસદેવેન મોલ્યઃ શ્રીવીરવર્દ્ધમાનમા(સ્વા)મિપ્રતિમા કારિતા ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી લોટાણા ગામ અને અહીંના જૈનમંદિરની સં. ૧૧૪૪ પહેલાંની પ્રાચીનતા સ્પષ્ટ થાય છે.

અહીં ૧ ધર્મશાળા અને ૧ જિનમંદિર છે. આ જિનમંદિર ગામથી ૨ ફાર્લાંગ દૂર પહાડની ઓથમાં પણ એક ટેકરી ઉપર આવેલું છે. મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, ૭ ચોકી, સભામંડપ,

શિખર, શંગારચોકી અને ભમતીમાં જમણા હાથ તરફ આવેલી ત્રણ ખાલી દેરીઓ તેમજ કોટચુકત ભવ્ય રચનાવાળું છે. મૂળનાયકની રમણીય પ્રતિમા પ્રાચીન પરિકરવાળી છે. પરિકરની શિલ્પરચના અદ્ભુત છે. પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર, તેની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને એકેક સિંહ છે. બંને બાજુએ બે ઊભા કાઉસગિયા છે, તે પછી અર્ધ ઉપસાવેલી વાઘની બે આકૃતિઓ, તેની પાસે બે ચામરધર ઇંદ્રો અને પરિકરના ઉપરના ભાગમાં પદ્માસનસ્થ એક જિનમૂર્તિ કોરેલી છે. તેની પાસે પુષ્પમાલધર અને છત્ર સાથે ગજરૂઠ બે માનવાકૃતિઓ નજરે પડે છે. અંદરની બાજુએ બંને તરફ પૂબ-સામગ્રી સાથે નર-નારીનું યુગલ જોવાય છે અને બહારની બાજુએ બંને તરફ સિંહાકૃતિઓ છે. આવી વિલક્ષણ રચનાવાળું પંચતીર્થીનું પ્રાચીન પરિકર શિલ્પકળાનો અસાધારણ નમૂનો ગણાય. કહે છે કે, આ મૂળનાયકની પ્રતિમા શત્રુજયતીર્થના તેરમા ઉદ્ધાર સમયની છે. ચૌદમા ઉદ્ધાર વખતે આ મૂર્તિને શત્રુજયની શુક્રામાં પધરાવેલી, ત્યાંથી લાવીને અહીં સ્થાપન કરવામાં આવી છે. મૂળનાયકનો એક અંગૂઠો ખંડિત જોવાય છે. આ મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. મૂળભારામાં આ એક જ મૂર્તિ હોવાથી દર્શકોનું ધ્યાન આના પર જ કેન્દ્રિત થઈ જાય છે.

ગૃહમંડપમાં પરિકરવાળી બે કાર્યોત્સર્ગસ્થ ઊભી મૂર્તિઓ ભવ્ય અને મનોહર છે. એનું અને પરિકરનું શિલ્પ પણ ઉત્તમ કોટિનું છે. આ બે મૂર્તિઓ પૈકી એક પ્રતિમા ઉપર ૫ અને બીજી ઉપર ૭ કૃષ્ણાઓ અલંકૃત છે. મૂર્તિના ચરણ પાસે બંને તરફ બે ઇંદ્રો, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા છે. તેના ઉપર બંને તરફ ત્રણ-ત્રણ અર્ધ-સર્પાકાર મનુષ્યોની આકૃતિઓ હાથ જોડીને ઊભેલી છે. એના ઉપરના ભાગમાં બંને તરફ એકેક પુષ્પમાલધર જોવાય છે. બંને કાઉસગિયાની આંગળીઓ ખંડિત છે.

બંને પ્રતિમાઓના પરિકરની રચના પણ નોંધવા યોગ્ય છે. જમણી તરફના પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે દેવી અને તેની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ છે. તેની નીચે આડું ધર્મચક્ર છે. તેની બંને બાજુએ હરણ છે. ગાદીની બંને બાજુએ યક્ષ-યક્ષિણીની ત્રણ મૂર્તિઓ છે. ઉપરના ભાગમાં કુલ ૫ મૂર્તિઓ હોવાથી આ પંચતીર્થીનું પરિકર ગણાય. આમાં માત્ર ઇંદ્રો બતાવ્યા નથી. ડાબી તરફના પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે ઊભું ધર્મચક્ર છે. તેની બંને બાજુએ હરણ અને દેવીની બંને બાજુએ એક શ્રાવક-શ્રાવિકા હાથ જોડીને બેઠેલાં છે. વળી, બંને તરફ એકેક સિંહ અને એકેક અભિકાદેવીની રચના કરેલી છે. બંને તરફ દેરીના આકારવાળી નાની મૂર્તિઓ સંભવતઃ પાછળથી બેસાડી હોય એમ જણાય છે. આ બંને મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૧૩૦ ના એકસરખા લેખો વિદ્યમાન છે:—

“ સંવત્ ૧૧૩૦ જ્યેષ્ઠશુક્રપંચમ્યાં શ્રીનિર્વૃતકકુલે શ્રીમદામ્રદેવાચાર્યગચ્છે કોરેસ્વ(સ્વ)ર સુતદુર્લભશ્રાવકેનેદં મુક્તયે કારિતં જિનયુગ્મમુક્તમ્ ॥ ”

—સં. ૧૧૩૦ ના જેઠ સુદિ ૫ ને દિવસે શ્રીનિર્વૃતકકુલમાં શ્રીમદામ્રદેવાચાર્યગચ્છમાં કોરેસ્વરના પુત્ર દુર્લભ શ્રાવકે આ ઉત્તમ જિનયુગલ મુક્તિ માટે કરાવ્યું.

૧૨૪. ગોહલી

(કોઠા નંબર : ૨૯૧૭)

સભજનરોડથી ૧૬ માર્ચલ અને સિરોહીથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૨ માર્ચલ દૂર ગોહલી નામે ગામ છે. અહીં આવેલ જૈન મંદિરની ભીંતમાંથી સં. ૧૨૪૫ ના મળી આવેલા શિલાલેખમાં ગોહલિ (ગોહલી) ગામનો નિર્દેશ સ્પષ્ટ કરેલો હોવાથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું સૂચિત થાય છે. અહીં શ્વેતાંબર જૈનોનાં ૨૫ ઘરો, ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે.

શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું બાવન જિનાલય મંદિર ભવ્ય છે. આખુલે શિખરબંધી મંદિર મકરાણાનું બનેલું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ પ્રાચીન નથી છતાં મનોહર છે. આ મંદિરમાં મૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે. મંદિરની દીવાલમાં સં. ૧૨૧૩ નો શિલાલેખ આ પ્રકારે છે:—

“સંવતુ(વત) ૧૨૧૨ વેસા(વૈશા)સ્વ સુદિ ૧ જપુત્રમહામહાલ સુનયી (હલે) વા: પાલ્હળતેજ-
પાલેનડ(અ)ત્ર વીતપદેવ આઘ ઉચ્ચુત્ત રવી(વિ) ચંદ્ર.....(મામુજી ?) કમઢે.....ન સુહડ મુઠ જમણ ગોસુત
સાસ્ત્રિ ॥ ”

બીજો લેખ, જેમાં ગોહવલિનો નામનિર્દેશ કરેલો છે તે આ પ્રકારે છે:—

“ સં[૦] ૧૨૪૫ વર્ષે વૈશાસ્વ સુદિ ૬ સોમે ગોહવલિવાસ્તવ્ય: ॥ રાઠ રણઘવલ રાઠ મુંજલદેવિ ઢીપડા દત:(ત્ત:) અંપકુમાર
કેરા: આદાને દિય: જવાંસે ૧૬ ચઢાવલી: ॥ જુકો લોપડ તહ કેરીય: ॥ ગાદહુ ચઢઈ । જયમાલનું(ઉં)વી દત્ત: ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે અહીંના ઠાકોરે આ મંદિરને કંઈક ભેટ અર્પણ કરેલો છે; અને આ મંદિર
તેરમા સૈકા કરતાંયે પ્રાચીન હોવું જોઈએ એમ આથી સૂચિત થાય છે.

૧૨૫. સિરોહી

(કોઠા નંબર : ૨૯૨૧-૨૯૩૪)

સન્નનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૧૫ માઈલ દૂર પશ્ચિમમાં આવેલી સિરણવા નામના પર્વતની શ્રેણિમાં
સિરોહી શહેર આવેલું છે. અંદ્રાવતી નગરી ઉપર મુસલમાનોનાં થતાં વારંવાર આક્રમણોથી આ સિરોહીની સ્થાપના તે
મહારાવ શિવભાણના પુત્ર સૈંસમલજી ચૌહાણે વિ. સં. ૧૪૮૨માં કરી છે. પણ તે અગાઉ મહારાવ રણુમલના પુત્ર
શિવભાણે સં. ૧૪૬૨માં આ પહાડીમાં ‘શિવપુરી’ નામનું નગર વસાવ્યું હતું અને તે પહાડીમાં એક કિલ્લો બંધાવ્યો
હતો. આ શિવપુરી હાલમાં સિરોહીથી ૨ માઈલ દૂર પૂર્વમાં ખંડિયેર રૂપે જોવાય છે. લોકો એને ‘જૂઠું સિરોહી’ કહે છે.

આ શિવપુરી અને સિરોહી વચ્ચે નહોતાં તે સમયે અહીં શ્રીઋષભદેવ પ્રાસાદ બનાવવામાં આવ્યો હતો તેની
હકીકત જૂના ચોપડાઓમાંથી સાલવારી પૂર્વક મળી આવે છે, તેનો સાર આ છે:—

વેપાર અર્થે વણઝારાની પોઠો લઈ જનાર એક જૈન શ્રેણીએ આ જંગલમાં ઉતારો કર્યો અને તેને આ સ્થાન
ધ્યાન માટે એકાંત અને રમણીય લાગવાથી સં. ૧૩૨૩ના આસો સુદિ પને રોજ તેણે એક મંદિરનું શિલારોપણ
કર્યું અને મંદિર બંધાવવાની બધી વ્યવસ્થા માણસોને સોંપી વેપાર માટે આગળ વધ્યો. લગભગ ૧૬ વર્ષ પછી
બ્યારે તે પાછો ફર્યો ત્યારે સં. ૧૩૩૯ના અષાઠ સુદિ ૩ ને મંગળવારના રોજ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

જે કે આ વિશેનો કોઈ શિલાલેખીય પુરાવો અહીંનાં મંદિરોમાંથી મળી આવતો નથી પરંતુ અહીંનું શ્રીઆદિશ્વર
મંદિર એ સમયનું હોય એટલું પ્રાચીન જણાય છે. ચોપડાની હકીકત શિલાલેખીય પ્રમાણ જોટલી જ પુસ્તક થયેલી છે.

૫. શ્રીમેહ કવિએ સં. ૧૪૬૯ની આસપાસ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં સિરોહીના શ્રીઆદિનાથપ્રાસાદનો અને અહીંના
વિવેકી શ્રાવકોનો ઉલ્લેખ આ રીતે કર્યો છે:—

“ આદિનાથ અવદાત અનેક, સિરોહી નિતુ નવી વિવેક. ”

એટલે આ પુરાવો સં. ૧૪૬૯ પહેલાં આ મંદિર બની ચૂક્યાની અને અહીં સિરોહી વચ્ચે પછી ૧૭ વર્ષમાં જ
શ્રાવકોની બહોળી વસ્તી વસી ગયાની ખાતરી કરાવે છે.

સં. ૧૬૬૦માં શત્રુજયનો સંઘ કાઠનાર અહીંના રહેવાસી પોરવાડ જ્ઞાતિના સંઘવી સૌપાના વંશજ શ્રેણી મેહાજલે
આ સિરોહીને તીર્થની પ્રસિદ્ધિ અપાવી. સં. ૧૭૪૬માં ૫. શીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં અહીંનાં મોટાં
૫ મંદિરોનું વર્ણન કરી તીર્થસ્થાપનાની હકીકત આ પ્રકારે નોંધી છે:—

“ નગર સિરોહી ઉત્તમ કામ, દેઉલ દીપિ મહિમા ધામ; આદિ અગિત પાસાદ ઉત્તંગ, છરાઉલ સંખેસરો મનિ રંગ. સુપભદ્રેવ ચૌમુખી ચૌશાલ, દીપે દરિસણ અમીઅ રસાલ; પ્રગટમલ્લ પોરવાડહુ માહિ, સંઘવો સીપાસુ કહિવાય. મહાપુરુષ મેહાજલ નામ, તીરથ થાપ્યું અવિચલ ઠામ; સંવત નેઉઇ સોલિ વલી, સત્રુજ યાત્રા કા મનિ રૂલી.”

પરંતુ આ અગાઉ સં. ૧૬૨૨ના ‘તીર્થમાળા’કાર શ્રીમહિમા પંડિત અહીંનાં ૧૧ મંદિરો અને તેમાંનાં કુલ ૪૦૭૧ બિંબોની ગણતરી પણ નોંધે છે અને એ પછી શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ કરેલી યાત્રાના વર્ણન મુજબ: સં. ૧૭૫૫ સુધીમાં અહીં ૧૧ મંદિરો જ હતાં. એટલે એ પછી જ લગભગ ૭ મંદિરોની રચના થઈ હશે એમ માની શકાય. કેમકે આજે અહીં કુલ ૧૮ જિનમંદિરો વિદ્યમાન છે.

આ શહેરમાં અનેક આચાર્યોએ ચતુર્માસ સ્થિરતા કરી છે. મોટા મોટા ઉત્સવો થયા છે. આચાર્ય, વાચક, પંચ્યાસ વગેરે પદવીપ્રદાનો થયાં છે. અહીંથી કેટલાયે શ્રેષ્ઠીઓએ તીર્થયાત્રાના સંઘો કાઢ્યા છે અને કેટકેટલાયે ગ્રંથોનું નિર્માણ આ ભૂમિ ઉપર થયું છે. બીજા અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓનું આ ધામ બની ચૂક્યું છે. શ્રીમેહ કવિએ અહીંના શ્રાવકોની વિવેકીપણાની જે છાપ આંકી છે તે આ પ્રવૃત્તિના પ્રમાણથી પુરવાર થાય છે. એ વિશેની બધી વિગતો નોંધવાનું આ સ્થળ નથી છતાં એક બે હકીકતો અહીં ઉલ્લેખવા જેવી છે.

જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિને સં. ૧૬૧૦ના માગશર સુદિ ૧૦ના રોજ આચાર્યપદ અહીં અપાયું હતું અને સં. ૧૬૩૬માં સમ્રાટ અકબરને પ્રતિબોધવા જતાં તેઓ સિરોહી થઈને ગયા હતા. એ સમયે શ્રીવિજયસેનસૂરિએ અહીંના મહારાવને પ્રતિબોધ કરી પ્રભાવિત કર્યો હતો. મતલબ કે, આ શહેર ઉપર પ્રાચીન સમયથી જૈનાચાર્યોએ કૃપાપ્રસાદ વરસાવ્યો હતો અને શ્રીહીરવિજયસૂરિ જેવા આચાર્યપુંગવોએ આ સ્થળને પ્રભાવિત કર્યું હતું. એ પ્રભાવપરંપરાએ અહીં લગભગ ૧૮ જેટલાં જિનમંદિરોની રચના આજ સુધીમાં થયેલી છે.

આજે ૫૦૦ જેટલાં શ્રાવકોનાં ઘરોમાં ૩ મોટા ઉપાશ્રયો, ૨ વિશાળ ધર્મશાળાઓ, પાઠશાળાઓ વગેરે સામાજિક સંસ્થાઓથી આ શહેર જૈનપુરીનું સ્મરણ કરાવી રહ્યું છે. દેરાશેરીમાં એક સાથે આવેલાં હારબંધી ૧૫ ભવ્ય મંદિરોથી તો “ અડધા શત્રુજય ”નું માહાત્મ્ય પણ આ શહેર વરી ચૂક્યું છે. એ મંદિરોની વિગત ઉપર નજર ફેરવીએ.

૧. રાજમહેલ તરફ જતી સડક ઉપરથી જૈન મંદિરોની શ્રેણી શરૂ થાય છે અને એકી સાથે આવેલાં પંદર જિન-મંદિરોથી આ મહોલ્લો દેરાશેરી નામે ઓળખાય છે. તેમાં પ્રથમ શ્રીઅંચલગચ્છનું પ્રાચીન મંદિર આવે છે. આ મંદિર કયા મહાપુરુષે બંધાવ્યું એ બાણવાને કશું સાધન નથી પરંતુ અગાઉ જણાવ્યા મુજબ સિરોહી વસ્યાના ૧૫૬ વર્ષો પહેલાં આ મંદિર બનવા માંડ્યું હતું. આ મંદિરમાંથી સં. ૧૪૬૩, ૧૪૮૩, ૧૪૮૭ વગેરેના પ્રાચીન શિલાલેખો મળી આવે છે.

મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પંચતીર્થીના પરિકરચુક્ત એક જ મૂર્તિ વિરાજમાન છે. એના ઉપર લેખ નથી. ભમતોમાં સ્થાપન કરેલી પંદર મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૨૦૦૧ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજના પ્રતિષ્ઠા-લેખો કોરેલા છે. તેની સાથે સિદ્ધચક્રનો પદ્મ છત્રીમાં સ્થાપન કરેલો છે. મૂળનાયકની સન્મુખ સમવસરણમાં ચૌમુખની સ્થાપના કરેલી છે.

ગૃહમંડપ, રંગમંડપ, નવચોકી અને ભમતીમાં પ્રતિમાનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. તેમાં વિવિધતાની દૃષ્ટિએ નોંધવાયોગ્ય મૂર્તિઓમાં શ્રીગોતમસ્વામી, ચક્રેશ્વરી દેવી, શ્રીમણિભદ્ર, શ્રીમરુદેવી માતા, રાજર્ષિ ભરત વગેરેની પાષાણ પ્રતિમાઓ છે. મંદિરની સામે એક હાથીનું પાષાણશિલ્પ નિર્માણ કરેલું છે. ભમતીની દેરીઓ પાસે જમણા હાથ તરફ આરસની દેરીમાં શિવલિંગ, પાર્વતી અને નંદિ વગેરે સ્થાપન કરેલાં છે.

આ મંદિરનો છેલ્લો સુવર્ણ દંડ-કળશ અને ધજા સં. ૨૦૦૧ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યાં હતાં. દેરાશેરીમાં જમણા હાથ તરફ એક પૌષ્પશાળા છે. તેમાં પ્રાયઃ ચતિભદ્રારક રહે છે.

૨. ઉપચુક્ત મંદિરથી આગળ વધતાં જમણા હાથે પૂર્વદારનું એક શિખરબંધી મંદિર આવે છે. આ મંદિર શેઠ દેવજી રણછોડ શાહે બંધાવ્યું છે. આમાં મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ પ્રભુની એક માત્ર મૂર્તિ છે, જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજય-

M.P.
PHAL
JOON
GEW
RAM
OSW
RAJG

PARB
M.P.
SAMO

WALC

BARA
BASH
BASH
M.F.

GURU
EASHU

VOPET
MANG
MANG

BARA
T. TOR
KARVA
NASK
ECHAN
SHVA
M.P. SE
IWARA
KARAM
BARAM

SAJUM
C.A. RO

દેવસૂરિ હસ્તક સં. ૧૬૮૩ ના અષાડ વદિ ૪ ના રોજ કરવામાં આવી છે. એ સંબંધી આ મૂર્તિ ઉપર લેખ પણ છે. આ મૂર્તિ સિરોહીનિવાસી દોશી જોધાએ ભરાવી છે.

૩. શ્રીનેમનાથ ભગવાનના મંદિરથી આગળ જતાં જમણા હાથે પોળમાં આવેલા ધીરજનિવાસમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ધર-દેરાસર છે, જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૨૦૦૧ માં કરવામાં આવી છે.
૪. આ મંદિરથી આગળ જતાં એક ચખૂતરા ઉપર સં. ૧૭૦૩ ની સાલનો સ્તૂપ છે, તેની પાસે એક દરવાજો આવે છે. પગથિયાં ચડ્યા પછી એક શિખરબંધી મંદિર આવે છે જેનું મુખ્ય દ્વાર પશ્ચિમ તરફ છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાનની પંચતીર્થીના પરિકરવાળી એક જ પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત છે. આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૫૩૪ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ ના રોજ થઈ છે અને શાહ ખીમચંદ રાજાએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. એનો અંતિમ ધન-દંડ સં. ૧૬૪૭ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યો છે.
૫. આગળ ચાલતાં શ્રીઅન્વિતનાથ ભગવાનનું મંદિર આવે છે. તેનું પ્રવેશદ્વાર ઉત્તર દિશામાં છે ને બે બાજુએ પાષાણના ઊભા કરેલા બે મોટા હાથીઓ યાત્રીનું સ્વાગત કરી રહ્યા હોય એમ જણાય છે. મૂળનાયકની પંચતીર્થીના પરિકરવાળી એક જ પ્રતિમા છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૪૪ ના ફાગણ સુદિ ૨ નો પ્રતિષ્ઠાલેખ છે. આ મંદિર શેઠ કેસરીમલજી ચોધરીએ બંધાવ્યું છે. આખું વિશાળ મંદિર શિખરસમેત પથ્થરનું બનેલું છે.

શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૫૨૦ માં ભદ્રારક શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ કરાવી છે. ગૂઠમંડપમાં એક આસન ઉપર શ્રીહરિવિજયસૂરિની ૩૬"×૧૮" ઈંચની સુંદર મૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૫૬ નો લેખ છે. બીજી એક ચંદ્રસૂરિ આચાર્યની મૂર્તિ ૧૬"×૬" ઈંચની છે. નવચોકીમાં બે મોટા સરખી આકૃતિના મનોહર કાઉસગિયા સ્થાપન કરેલા છે. તે ૪ ફૂટ ૮"×૧૮" ઈંચ પ્રમાણના છે. આમાં ગર્ભદ્વાર મંડપ બે છે. એક પાછળની બાજુએ છે, તેમાં શ્રીશામળિયા પાર્શ્વનાથ ભગવાન છે. તેમાં પિત્તલનો એક તીર્થપટ્ટ ૧૩"×૧૩" ઈંચનો છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૬૦નો લેખ છે. આની બીજી તરફ ધાતુની સપરિકર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિ ૨૬"×૧૭" ઈંચ પ્રમાણની છે. આની દેવકુલિકાઓ ઉપર સં. ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના લેખો વિદ્યમાન છે. સં. ૧૪૯૧ ના લેખવાળી શ્રીરત્નપ્રભસૂરિની એક નાની મૂર્તિ સુવિધિનાથ ભગવાનના ગભારામાં મૂળનાયકની જમણી બાજુએ સ્થાપન કરેલી છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રાચીન લેખો ઉપરથી સમજાય છે કે મૂળગભારામાં પ્રતિષ્ઠિત મૂળનાયકની મૂર્તિને કોઈ કારણસર ઉત્થાપન કરીને આ નવી મૂર્તિ તેની જગ્યાએ સ્થાપન કરી લાગે છે.

આ મંદિર પાસે આવેલા ડાબી બાજુના મકાનમાં ધાતુ અને પાષાણની પ્રાચીન ખંડિત મૂર્તિઓ મૂકી રાખવામાં આવી છે.

૬. ઉપર્યુક્ત મંદિરથી આગળ જતાં સામે જ એક નાનું પણ શિખરબંધી મંદિર આવે છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમલ્લિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આ મંદિર નવું બંધાયું હોય એમ જણાય છે.
૭. મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મોટું મંદિર શિખરબંધી બાવન બિનાલયવાળું છે. આમાં પાંચ ગર્ભદ્વાર છે. આ મંદિર શિરોહી વસ્તુ તે પહેલાં અર્થાત્ સં. ૧૪૨૪ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ દશા ઓશવાત્ર સાતિના શેઠ રતનચંદ દેવચંદે બંધાવ્યું છે. મૂળનાયકની પ્રાચીન પ્રતિમા ઉપર મોતીનો લેખ કરેલો છે.

ગૂઠમંડપમાં એક બાજુએ શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૪૪ નો લેખ છે. તેની બાજુમાં શ્રીહરિ-વિજયસૂરિની મૂર્તિ ૨૮"×૧૬" ઈંચની છે. એનું શિલ્પવિધાન મનોહર છે. બે સાધુઓ તેમની પડખે અને બે નીચે બેઠેલા જોવાય છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૭૧ નો ઘસાયેલો લેખ છે.

હચોકીમાં ત્રણ ચોવીરીની ૭૨ બિનમાતાઓનો મોટો પટ્ટ છે. બીજી તરફ શત્રુજયનો આરસપટ્ટ પણ છે. શ્રીસુમતિનાથના ગભારામાં એક લોંબકું છે. તેમાં ધાતુની પંચતીર્થીઓ આશરે ૧૦૦૦ ની સંખ્યામાં હશે. કેટલીક ઉપર તે ૧૨-૧૪ મા સૈકાના પ્રાચીન લેખો છે અને પાષાણ મૂર્તિઓ પણ છે.

મંદિરમાં સ્થાપન કરેલી મૂર્તિઓમાં ખાસ કરીને શ્રીહીરવિજયસૂરિ, કાઉસગિયા મૂર્તિઓ, ઈદ્ર, એકેશ્વરી દેવી, મણિભદ્ર, નંદીશ્વર દ્વીપ, અશોક વૃક્ષ, રોહિણી માતા, સમવસરણુ, મરુદેવી માતા, રાજર્ષિ ભરત વગેરે વિવિધતાની હાજરી તરી આવે છે.

આ મંદિર ઉપર અંતિમ સુવર્ણ દંડ સં. ૧૯૮૫ ના કાગણુ વહિ ૫ ના રોજ ચઢાવવામાં આવ્યો હતો.

૮. ડાળી બાબુએ મૂળનાયક શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનું નાનું મંદિર છે. આ ભવ્ય મૂર્તિની સં. ૧૭૨૧ ના જેઠ સુદિ ૩ ના દિવસે પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો લેખ છે. કાંકરેયા જગમાલજીએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. આનો છેલ્લો ધનદંડ સં. ૧૯૮૫ ના કાગણુ વહિ ૫ ના રોજ ચઢાવવામાં આવ્યો છે.

૯. તેની પાસે ડાળા હાથે શ્રીબામણવાડનું મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની સપરિકર મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૭૩૬ ના માગશર સુદિ ૩ ના રોજનો પ્રતિષ્ઠાલેખ છે. શેઠ ઋષભદાસે આ મંદિર બંધાવ્યું છે. તેનો છેલ્લો ધનદંડ સં. ૧૯૮૫ માં ચઢાવવામાં આવ્યો છે.

૧૦. ઉપર્યુક્ત મંદિર પાસે એક પોળ છે, ને ડાળે હાથે ટેકરીનો રસ્તો છોડતાં શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિવાળું મંદિર છે. તેને પશ્ચિમ દિશાનું દ્વાર છે. સં. ૧૬૫૩ ના મહા સુદિ ૫ ને રોજ તેની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. શેઠ દેવજી કેઠારીએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. મંદિરમાં મૂળભારો, રંગમંડપ અને નવચોકીની રચના છે. આમાં મૂળનાયકની માત્ર એક જ પાવાણુની પ્રતિમા છે.

૧૧. ડાળા હાથે શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું શિખરબંધી એક મંદિર છે. સં. ૧૭૩૬ ના માગશર સુદિ ૬ ના રોજ આની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. મહારાજા વૈરસાલના સમયમાં શ્રીવર્ધમાન વજ્રેચંદ શેઠે આ મંદિર બંધાવ્યું છે. ગૂઢમંડપની ૪ મૂર્તિઓમાં સં. ૧૬૬૧, ૧૭૨૧ ના બે અને ૧૭૩૬ ના લેખો છે. આ મંદિરમાં બાવન જિનાલય બની શકે એટલી જગા વિદ્યમાન છે.

શ્રીમેઘવિજય ઉપાધ્યાયે રચેલા અને આ લેખકના હાથે સંપાદિત થયેલા 'દિગ્વિજય મહાકાવ્ય' (પ્રકાશક : સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા) ના ૮ મા સર્ગમાં આ મૂર્તિનું કવિત્વમય માહાત્મ્ય ગવાયું છે.

૧૨. જમણા હાથે શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૬૩-૬૮ માં શા. ભીખચંદ માણેકચંદે બંધાવ્યું છે ને મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૮૪ ના જેઠ સુદિ ૨ ના દિવસે બોથરા સમરથમલ રતનજીએ કરાવી છે. મૂળનાયકના ડાળા હાથ તરફ અંબિકા દેવી અને જમણા હાથ તરફ શ્રીગોતમસ્વામીની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આ બંને મૂર્તિઓ સં. ૧૬૮૪ માં આ મંદિર બંધાવનાર શ્રેણીએ જ ભરાવેલી છે.

૧૩. સામે શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે. પ્રવેશદ્વારમાં બે બાબુએ પથ્થરના ૨ હાથીઓ ખડા કર્યા છે. આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, રંગમંડપ વગેરેની રચનાવાળું છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા પંચતીર્થીના પરિકરચુક્ર છે. તેના ઉપર સં. ૧૮૮૮ ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજનો પ્રતિષ્ઠાલેખ છે. મૂળનાયકની બાબુમાં કાઉસગિયા મૂર્તિઓ છે.

૧૪. ડાળે હાથે ચૌમુખજીનું મંદિર છે. આ મંદિર જમીનથી ૧૦૦ ફીટ ઊંચું અને વિશાળતામાં પણ બધાં મંદિરોમાં સૌથી મોટું છે. મંદિરને ત્રણ માળ છે અને દરેક માળમાં ચૌમુખજી બિરાજમાન છે. ત્રીજે માળે ચૌમુખજીની બહાર ચારે ખૂણે ચાર દેરીઓમાં તીર્થંકરની પ્રતિમાઓ છે. ચોથા માળ ખાલી છે.

આગળ-પાછળ મોટા રંગમંડપો બનેલા છે. મહારાવ સુરતાણુસિંહના પુત્ર રાજસિંહના સમયમાં સં. ૧૬૩૪ ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજ શેઠ મયામલજીએ આ મંદિર બંધાવી શ્રીવિજયસેનસૂરિએ આદીશ્વર ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો લેખ મૂળભારાની સન્મુખબહારની ચોકીની ભીંતમાં આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૬૩૪ વર્ષે શકે ૧૫૦૧ પ્રવર્તમાને હિમંતઋતૌ માર્ગશિર(ર્ષ)માસે શુક્લપક્ષે પંચમ્યાં તિથૌ મહારાયશ્રીમહારાજાધિરાજઃ શ્રીસુરતાંગજી કુંઠરશ્રીરાજસિંહજીવિજયરાજ્યે શ્રીસિરોહીનગરે શ્રીચતુર્મુષ(સ્વ)પ્રાસાદ[.] કારાપિતં(તઃ) ॥શ્રી॥ શ્રીસંઘમુખ્ય(લ્ય) સં૦ સીપા.

માં સરૂપદે પુત્ર સંઠ આસપાલ સંઠ ઘોરપાલ સંઠ સચ્ચીરા તત્પુત્ર સંઠ મેહાજલ ળાંબા ળાંપા કેસવ દસના જસવંત જડરાજ ॥
તપાગચ્છે શ્રીગણ(ચ્છા)ધિરાજશ્રી ૬ હીરવિજયસૂરિ આચાર્ય શ્રીશ્રી ૫ વિજયસેનસૂરિ[ણા] શ્રોઆદિનાથશ્રીચતુર્મુલ(સ્વ) પ્રતિષ્ઠિ(ષ્ટિ)તં
શ્રી ॥ વુઠ મના પુત્ર વુઠ હંસા પુત્ર શિવરાજ કમઠા ક(કા)રાપિતં ॥ શુભં ભવતુ ॥

સૂત્રધાર નરસિંઘ શ્રીરાંઘણ વુઠ હાંસારોપી ॥

ગર્ભદ્વાર અને ળાવન જિનાલય ળનાવતાં જ કોઈ અકસ્માતના કારણે કામ બંધ રાખવું પડેલું, જે સં. ૧૬૮૭ થી ૧૬૯૬ સુધીમાં પૂરું કરવામાં આંચું છે. જીર્ણોદ્ધાર સમયે અહીંના લોંચરામાંથી સં. ૧૭૨૧ ના લેખવાળી લગભગ ૬૮ મૂર્તિઓ મળી આવી હતી, જે ભમતીમાં જમણી ળાજીએ પરોણાદાખલ પધરાવી છે.

નીચેના માળમાં શ્રીશ્રેયાંસનાથ લગવાનના ગભારામાં મહાલક્ષ્મીદેવીની આરસની મૂર્તિ દર્શનીય છે. ળીજા માળના ળીસુખળની આરે મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૭૨૧ના લેખોમાં મંદિર કરાવનાર પુત્ર-પૌત્રાદિએ મૂર્તિઓ ભરાવ્યાના ઉલ્લેખો છે.

મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં જમણા હાથ તરફની દેરીઓ પછી ળેક ખૂણામાં રાયણના ળડ નીચેની ળેક દેરીમાં પગલાં છે. આરચનાને ‘શત્રુજયાવતાર’ માનવામાં આવે છે. આ શહેરની તીર્થ તરીકેની સ્થાપના આ રચનાને આભારી હયે.

આ મંદિરમાં મૂર્તિઓનો અને પાદુકાઓનો પરિવાર ઘણો છે.

૧૫. ળીસુખળના મંદિરની સામે જ ળેક બગીચો અને ઢૂવો સં. ૧૬૩૫માં કરાવેલાં છે. તેના ળાખા હાથે શ્રીશાંતિનાથ લગવાનનું મંદિર લણુશાળી ટિકમચંદ કેસરીસિંહજીએ બંધાંચું છે.

મૂળગભારો, છ ચોકી, રંગમંડપ, ખેલામંડપ, ળાવન જિનાલય અને શિખરબંધી રચનાવાળું આ મંદિર છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૫૫૧ના પોષ સુદિ ળના દિવસે થઈ છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૫૭નો લેખ છે અને તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ કરી છે. ગૂઢમંડપમાં જમણા હાથ તરફ દાદા શ્રીજિનદત્તસૂરિની મનોહર મૂર્તિ ૩૦" x ૨૦" ળંચની છે; જ્યારે ળાખા હાથ તરફ શ્રીજિનકુશળ-સૂરિની મૂર્તિ ૩૬" x ૧૭" ળંચની છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૬૧નો લેખ છે. જમણા અને ળાખા હાથ તરફની કુલ છ દેરીઓ ઉપર સં. ૧૫૫૮ના લેખો છે.

સં. ૨૦૦૨ના જેઠ સુદિ ૮ ના રોજ આ મંદિરનો છેલ્લો સુવર્ણકળશ ચડાવવામાં આંચો છે.

૧૬. દેરાશેરીનાં મંદિરોનાં દર્શન કર્યા પછી બબરના રસ્તે લીલવનીયા ચોકથી આગળ જમણા હાથે ળોખાવતોંની શેરી આવે છે. તેમાં ળાખે હાથે શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથ લગવાનનું મંદિર છે. તેનું પ્રવેશદ્વાર પૂર્વદિશાનું છે. સિંઘી હેમાજી શેઠે આ મંદિર બંધાંચું છે. આમાં મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, રંગમંડપ, ખેલામંડપ વગેરેની રચના છે. મૂળનાયક શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથની પંચતીર્થીના પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ બિરાજમાન છે. ગૂઢમંડપમાં શ્રીશંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરેલી છે. સં. ૧૬૩૧ના મહા વદિ ૧૩ ના રોજ આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.

૧૭. આ મંદિરની ળાજીમાં ઉત્તર દિશા તરફ વિરાજમાન મૂળનાયક શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ લગવાનની ળેક દેરી છે. તેનું મુખ્ય દ્વાર જૈન ધર્મશાળામાં પડે છે. આની પ્રતિષ્ઠા સિરોહીના ખજાનચી શેઠ જોરાવરમલજીના મુનિમ મોતીલાલજીએ કરાવી છે. આ મંદિરમાં શ્રીજિનદત્તસૂરિની ચરણપાદુકા ઉપર સં. ૧૬૧૬નો લેખ છે. ધાતુની ળ-૫ પ્રતિમાઓ છે.

અહીં તપાગચ્છીય મોટો ઉપાશ્રય છે. તેમાં ળેક છત્રીમાં ૧૦ પાદુકાઓના પટ્ટની સ્થાપના છે અને તેની સં. ૧૬૪૫ના જેઠ સુદિ ૧૩ને મંગળવારના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

૧૮. સબજનરોડ સ્ટેશન તરફ જતી સડક પર સરૂપવિલાસના નાકા ઉપર ઢૂબની વાડી આવેલી છે. આ વાડી મહારાવ સહસ્રમલજીએ શ્રીઆદિનાથ લગવાનની પૂજા નિમિત્તે શ્રીસંઘને અર્પણ કર્યાનો સં. ૧૪૭૫ની સાલનો લેખ છે. આ વાડીમાં ળેક ધર્મશાળા પહેલાંની બનેલી છે પણ સં. ૧૮૮૩ના જેઠ સુદિ ૧ ના રોજ અહીં પ્રાણણવાડ મહાવીર

ભગવાનની ચરણપાદુકા સ્થાપિત કરી છે. તે પછી સં. ૧૯૪૧ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ શ્રીસંઘે મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું છે ને આચાર્ય શ્રીમોહનલાલજી મહારાજશ્રીએ આની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

જમણા હાથ અને ડાબા હાથ તરફની દેરીઓમાં આચાર્ય મહારાજોની ચરણપાદુકાઓનો પરિવાર ધણો છે. તેમાં સં. ૧૭૦૨ થી સં. ૧૮૫૧ સુધીના પ્રતિષ્ઠાલેખો નજરે પડે છે. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૯૨૨, ૧૯૪૦ અને છેવટે સં. ૧૯૬૬માં થયો છે.

હમણાં જ સમાચારપત્રોમાં એવી હકીકત પ્રગટ થઈ છે કે તા. ૨૪-૬-૫૧ ના રોજ સિરોહીના કોઈ મંદિરમાંથી કોઈ કોઈ મૂર્તિલજકે મૂર્તિઓને ઊખેડી ફેંકી દીધી છે.

સાણુવાડા (જૂનું) :

સિરોહીથી પૂર્વ દિશામાં ૬ માઈલ દૂર સાણુવાડા (જૂનું) નામે ગામ છે. અહીં એક ખાલી પડેલું જૈન મંદિર છે. આણુવે મંદિર મજબૂત પથ્થરોનું અને કોરણીવાળું છે. મંદિરનો મૂળભારો, શિખર, ગૂઠમંડપ અને તેની ઉપરનો ધૂમટ હજીયે વિદ્યમાન છે. મૂળભારમાંથી યજ્ઞાસન ઉઠાવી લેવામાં આવ્યાં છે. છ ચોકી; શૃંગારચોકી, કોટ અને દરવાજો પડી ગયાં છે. સભામંડપનો ભાગ રીતસર ઉતારી લઈ નવા સાણુવાડાના મંદિર માટે લઈ જવામાં આવ્યો છે. નવા સાણુવાડાની ધર્મશાળાના દરવાજા ઉપરુક્ત મંદિરમાંથી લાવવામાં આવ્યા છે. કેટલાક પથ્થરોનો ઉપયોગ ગામના ઠાકોરે છત્રીમાં કરાવ્યો છે.

આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ હતી. તેને પહેલાં બ્રાહ્મણવાડામાં લઈ જવામાં આવી. તે પછી એ મૂર્તિ ઉંદરા ગામના મંદિરમાં મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી. એ મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૪૬૬નો શિલાલેખ આ પ્રકારે છે:—

“ [સં] ૧૪૯૯ ફા ૦ વ ૦ ૫ [બ્રહ્મ]હડવાડાપ્રામે નિજોદ્ધૃતપ્રાસાદે શ્રી: ॥ મહાવીર
શ્રીમહાવીર સ્વૈંદા જાગા હા ૦ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી લાગે છે કે, અમુક શ્રાવકે પોતે જીર્ણોદ્ધાર કરેલા આ મંદિરમાં શ્રીમહાવીર જિનની મૂર્તિ સ્થાપન કરી હતી. આથી આ મંદિર સં. ૧૪૬૬ કરતાં બે-ચાર સદી પહેલાં બન્યું હશે અને ગામ તો એથીયે પુરાણું હોય એમ સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે.

લોકોના કહેવાથી જણાય છે કે, આ ગામ સો વર્ષ અગાઉ વસ્તી વિનાનું થયું હતું. તે પછી સં. ૧૬૫૬ પછી કેટલાક લોકો અહીં રહેવાને આવ્યા. જૈનોની વસ્તી તો નવા સાણુવાડામાં જઈને વસી ગઈ છે. એટલે અહીં શ્રાવકનું એકે ઘર નથી.

લોદરી:

નવા સાણુવાડાથી પશ્ચિમ દિશામાં ૦૧૧ માઈલ દૂર લોદરી નામે ગામ છે, અહીં એક નાનું જૈન મંદિર ખંડિયેર હાલતમાં જોવાય છે. આ મંદિરનો મૂળભારો, શિખર, ચોકી, ચોતરો, પથ્થરનો દરવાજો અને ચોકીના થાંભલા વગેરે ભાગો હજી વિદ્યમાન છે. કોટ તદ્દન પડી ગયો છે. મંદિર ઈંટ અને ચૂનાથી બનાવેલું જણાય છે. આ મંદિર ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ પુરાણું લાગે છે. મંદિરની મૂર્તિઓ ક્યાં લઈ જવામાં આવી તે જણાયું નથી પણ સો વર્ષ અગાઉ આ ગામ તૂટ્યું ત્યારે જૈન કુટુંબો નવા સાણુવાડા અને ખીજાં ગામોમાં રહેવાને ચાલ્યાં ગયાં છે.

૧.૨૬. દેલદર

(કોડા નંબર : ૨૯૪૨)

કીવરલી સ્ટેશનથી અગ્નિપૂણામાં ૨ માઈલ દૂર દેલદર નામનું ગામ આવેલું છે. અહીં શ્રાવકનાં લગભગ ૬ ઘરો છે. ઉપાશ્રય તૃપ્તિ ગયેલો જોવાય છે. અહીંના જૈન મંદિરના એક સ્તંભ ઉપર ઘસાયેલો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

M.P.
PHAL
JOD
JOD
RAM
OSW
RAJ
WAL
PARI
M.P.
SAM
WAL
BAR
BASH
BASH
M.F.
GUR
LANH
KOP
MANG
MANG
BARI
P. 10
HAR
TWAR
KASK
NASK
ECHAN
SHAL
M.P. 5
TWAR
KARAM
BARAM
SAJAM
C.A. R.

“ સંવત્(ત) ૧૧૦૧ સિરુરાંડિવંસ..... ॥ ”

આ ઉપરથી આ ગામ અને મંદિરની પ્રાચીનતા ૧૧ મી શતાબ્દી પહેલાંની મનાય.

મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને દરવાજાની બંને બાજુની ૧૨ દેરીઓ તેમજ ભમતીના કોટવાળું છે. ધ્વજ-દંડ નથી. બારે દેરીઓ ખાલી છે.

મૂળનાયકની ઉપયુક્ત સં. ૧૧૦૧ ના લેખવાળી પ્રતિમા પરિકરવાળી છે. તેની નીચે પરિકરની ગાદી ઉપર સં. ૧૩૫૬ નો ત્રુટક લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૩૫૬ ફાગણ વદિ ૫ ગુરુદિને મં[૦] હારા.....શ્રીવયજલદેવસિ(સિ)હ.....રાજગોષ્ઠિક
.....સિદ્ધ.....લ૦ લક્ષ્મણ.....સલ્લ૦ મહિ.....સૂરિમર્હિ(હેં)દસૂરિવિંબં ક(કા)રાપિત(તં) શ્રીરિ(ઋ)ષમદેવ....
.....મહર્ણાં.....મીમા.....મિહજ.....લ્હણિગ..... ॥ ”

મૂળગભારા બહાર વિલક્ષણ આકૃતિના મનોહર પ્રાચીન ૨ કાઉસંગિયા-પ્રતિમાઓ સામસામે પ્રતિષ્ઠિત છે. તેમની પાસે અર્ધસ્વર્પ અને અર્ધમાનવ આકૃતિવાળી ક્ષણાસહિત ઇન્દ્ર-ઇન્દ્રાણીઓની આકૃતિ છે. તેની ઉપર એવા જ ત્રણ-ત્રણ ધરણેન્દ્રનાં રૂપો બંને બાજુએ જોવાય છે. ભગવાનના માથે સાત-સાત ક્ષણાઓ છે. મૂળનાયકના બંને પરિકર નીચે ખવાઈ ગયેલા સં. ૧૨૪૦ ના એક જ ભાગના લેખો આ પ્રમાણે વંચાય છે.

(૧) “ સં ૧૨૪૦ આષાઢ વદિ ૧ સ્વૌ.....શ્રી પુત્રી.....કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં.....શ્રીઅમયદેવસૂરિ[મિ:] ॥

(૨) સં ૧૨૪૦ આષાઢ વદિ ૧ સ્વૌ શ્રે૦—સૌંગ માર્યા રાજસિરિ પુત્ર ॥ ”

એક પ્રાચીન પરિકરની ગાદી એક દોરીમાં છૂટી પડેલી છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૧૪ ના જેઠ સુદિ ૬ (૩) ને મંગળવારનો લેખ છે અને ગૂઢમંડપમાં ડાબા હાથ તરફની ખાલી ગાદી ઉપર સં. ૧૩૩૧ ના વૈશાખ માસનો લેખ મળે છે.^૧

આ લેખથી આ પરિકર શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું છે જ્યારે મૂળનાયક સંભવનાથ પ્રભુ હોવાનું કહેવાય છે પણ તે અંદ્રપ્રભસ્વામી પ્રતીત થાય છે. એટલે બીજા કોઈ પરિકરમાં આ મૂર્તિ સ્થાપેલી છે.

૧૨૭. ધનારી

(કોઠા નંબર : ૨૬૫૧)

બનાસ સ્ટેશનથી નૈઋત્યબુધ્ધામાં ઠા માર્કલ દૂર બનાસ નદીના કાંઠા ઉપર ધનારી નામનું ગામ છે. જૈન મંદિરમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખથી આ ગામ સં. ૧૩૪૮ પહેલાંનું જણાય છે. આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૩૬ ઘરો છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ પૌષધશાળા છે. ધર્મશાળા માટે ખાલી જમીન પડેલી છે. અહીં આવેલાં ૨ જૈન મંદિરો પૈકી એક પ્રાચીન અને વિશાળ છે જ્યારે બીજું ઘર-દેરાસર છે.

૧. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છ ચોકી, સભામંડપ તથા દરવાજાની બંને બાજુના કુલ ૧૫ ખંડો, શિખર, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત બનેલું છે. આ મંદિર કોણે બંધાયું હશે તે જાણવા મળતું નથી પરંતુ છ ચોકીના ડાબા હાથ તરફના પાટડા ઉપર સં. ૧૩૪૮નો એક લેખ આ પ્રમાણે છે:—

૧: ‘ અર્ચકાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ’ લેખાંક: ૬૨૩, ૬૨૪.

“ સ્વસ્તિશ્રીર(ઋ)ષમદેવં પ્રણમ્ય ॥ સંવત ૧૩૪૮ વર્ષે આષાઢ સુદિ ૧ મોમ દિને ઘણારીપ્રામે દેવશ્રીર(ઋ)ષમદેવચૈત્યે પ્રમાર-
વંશોદ્ભવરાજ૦ શ્રીસાલાસુત જહ્નમાલવિજય(યિ)રાજ્યે.....ગ.....ટવ્યાપારિ૦ પ્રાગ્વાટજાતીય૦ શ્રે૦ પુનદેવસુતજાલા માર્યા રાહ્લદેવુત્ર
શ્રે૦ આમદેવ માર્યા લાસદેવીઃ શ્રે૦ ધાર્મિક હુંવા માર્યા દમિગિ તત્સુત શ્રે૦ લાપળ દ્વિતીય સલ્લષણ વિજયસીહ વમ્મસીહ લાપળ સુત
મોહનસહિતેન.....કેન.....કારાપિતં ॥માધુ.....ગચ્છંતિ ષટ્પદાઃ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, આ ગામ અને આ મંદિર સં. ૧૩૪૮ થીયે પ્રાચીન છે. વળી, આ મંદિરમાં
અસલ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ મૂળનાયક હતા, જેના સ્થાને જીર્ણોદ્ધાર સમયે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનને પધરાવેલા છે. મૂળ-
નાયકની મનોહર મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. તેના પર પાંચતીર્થીનું પરિકર હતું પણ કોઈ કારણસર કાઢી લેવામાં આંચું
છે. બંને બાજુ પરની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૬૭૬ના લેખો વિદ્યમાન છે.

ગૂઢમંડપમાં બીજી તીર્થંકર મૂર્તિઓ સાથે અબિકાદેવીની ધાતુમૂર્તિ સં. ૧૪૦૪ના લેખવાળી છે અને બીજી
અબિકાદેવીની મૂર્તિ ગભારા બહાર પાછળના ગોખલામાં છે, તેના ઉપર સં. ૧૪૩૪નો લેખ છે.^૨ ગૂઢમંડપમાં શ્રીધર્મ-
રત્નસૂરિનાં પગલાં ઉપર સં. ૧૭૩૩નો લેખ છે. છ ચોકીમાં ૧ ચક્ષ અને ૧ ચક્ષિણીની મૂર્તિઓ છે. શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્ર-
સૂરિ વગેરેનાં પગલાં નેડી ચારનો એક પદ છે, જેના ઉપર સં. ૧૯૬૧નો લેખ છે.

આ મંદિરનો ધ્વજા, દંડ, કળશ વગેરે સં. ૧૯૬૧ માં ચડાવવામાં આવેલાં છે. મંદિરના પાછળના ભાગમાં
મંદિરનો બગીચો અને એક કૂવો છે. તેની પાસે એક ચોરડી છે.

૨. શ્રીપૂજ્ય શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના નોરામાં એક ઘર-દેરાસર છે. ચોરડાના એક ભીંતના કબાટમાં ધાતુની પાંચ-છ મૂર્તિઓ
અને એક શ્યામ ચારસની બે-ત્રણ ઇંચની કેસરિયાજી પ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન છે.

ગામના ગાંધે નદીકિનારે એક પ્રાચીન વાવડી છે. તેની પાસે એક વંડામાં ૪ દેરીઓ છે, જેમાં શ્રીપૂજ્ય
શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પૂર્વજ યતિઓનાં પગલાં બિરાજમાન છે. તપાગચ્છીય કમળકળશયાખાના શ્રીપૂજ્યોની અહીં જે
ગાદી છે તે પાટણની ગાદીની શાખા મનાય છે. હાલના શ્રીપૂજ્યજીના હસ્તક તેમનો નોરો વગેરે સાથે ચાર પાંચ મકાનો,
ગામ બહાર બગીચો, અરટ-ખેતર અને બગીચાનો બંગલો આદિ છે.

૧૨૮. નીતોડા

(કોડા નંબર : ૨૮૫૨)

રાહિડારોડ (સરપગંજ) સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર નીતોડા ગામ આવે છે. આ ગામ ૧૨ શતાબ્દી
પહેલાંનું હોય એમ અહીંના જૈન મંદિરના સં. ૧૨૦૦ ના શિલાલેખથી પ્રતીત થાય છે. અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૭૫
ઘરો, ૨ ઉપાશ્રય, ૧ પૌષ્ઠશાળા અને ૧ ધર્મશાળા છે.

અહીં શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર સવ્ય અને વિશાળ બાવન બિનાલયવાળું છે. મૂળભારો,
ગૂઢમંડપ, છચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, ૪૧ દેવકુલિકાઓ, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત બનેલું છે. આ મંદિર
ક્યારે અને કોણે બંધાવ્યું તે સંબંધી કોઈ લેખ મળતો નથી પરંતુ મૂળનાયકના પ્રાચીન પરિકરની ગાદીમાં સં. ૧૨૦૦
નો લેખ આ પ્રકારે કોરેલો મળે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૦૦.....ગચ્છીયપ્રાગ્વાટવંશે શ્રી.....પાહ્ણપુત્રિકા દ.....પ્રમૃતિકુ હુંવયુતેન શ્રીમદરિષ્ટનેમિપ્રતિ
.....શ્રીમદ્વિજયપ્રમસૂરિભિઃ ॥ ”

MP
PHAL
JOD
GEW
RAM
OSW
RAJ
PARE
M P
SAMK
WAL
BARA
BASH
BASH
M P
GURU
EANU
MOPE
MANG
MANG
BAMU
E. OR
TARAW
TWAR
KARKA
NASK
FCHAL
SHHA
M P S
TWAR
KARAM
BARAM
SAJAN
C. K. RO

આ ઉપરથી આ મંદિર સં. ૧૨૦૦ પહેલાંનું છે એમાં સંદેહ નથી. વળી, આ મંદિરમાં શ્રીઅરિષ્ટનેમિ ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત હતા, એટલે કદાચ ખંડિત થયેલી એ પ્રતિમાના સ્થાને આ પરિકરમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનને બિગબમાન કર્યા હશે એમ લાગે છે. મંદિરની ભમતીની ત્રીજી દેરીમાં એક યક્ષની મૂર્તિ છે. તેના ઉપર આવેલ લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૪૯૧ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૨ ગુરુ દિને યક્ષવાવાજી મૂર્તિ નીવની ॥ શુભં ભવતુ ॥ ”

આથી આ મૂર્તિ સં. ૧૪૯૧ ના સમયની પ્રાચીન છે. એની શિલ્પરચના પણ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. મૂર્તિના બે જમણા હાથમાંથી એકમાં નાગપાથ, બીજામાં કમંડલુ અને ડાબા હાથમાં ત્રિશૂળ અને યક્ષસૂત્ર છે. એક પગમાં ખડાઉ પહેરેલી છે ને બીજા પગનો ખડાઉ નીચે ઉતારેલી જોવાય છે. આ મૂર્તિના માથે શ્રીતીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિ કોરેલી છે. આ મૂર્તિનો લોકો બાધા-માનતા રાખે છે અને એ માટે અનેક લોકો આ સ્થળે દર્શનાર્થે આવે છે. મંદિરની બહાર એક અંબિકાદેવીની દેરી પણ છે.

અહીં નદીના તટ પર આવેલું ‘કેદાર’ શિવાલય અને ‘બદ્રીનાથ’ નું વિષ્ણુ મંદિર તેમજ તેની સામે એક સૂર્યમંદિર છે. તે પૈકી સૂર્યમંદિર ઇ. સ. ની બારમી શતાબ્દીમાં બનેલું હોવાનું શ્રીઓગાજીનું મંતવ્ય છે, એટલે આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે.

કાળાગરા:

અહીંથી બે માઈલ દૂર કાળાગરા નામનું પ્રાચીન ગામ હતું. તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું એક મંદિર હતું જ્યાંનો એક શિલાલેખ મળી આવ્યો છે, તેના ઉપરથી આ હકીકત આપણને જાણવાને મળે છે. આજે એ મંદિરનું કોઈ નિશાન પણ મળતું નથી. એ સ્થળે મકાનોનાં માત્ર ખંડિયેરો જોઈ શકાય છે. એ લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સં ૧૩(૨)૦૦ વરષે(ર્ષે) જટ(જ્યેષ્ઠ) સુદિ ૧૦ સોમે અઘેહ ચં(*). દ્રાવત્યાં મહારાજધિગજશ્રીઆલ્હણ(*). સિંહદેવકલ્યાણ-વિજય(ચિ)ગચ્યે તન્નિ(*). યુક્તમુદ્રાયાં મહં. પેતાપ્રમૃતિપં(*). ચકુલં શાસનમભિલિખ્યતે યથા(*). મહં શ્રીપેતાકેન નાનકલાગર(*). પ્રામે.... શ્રીપાર્શ્વનાથ(*). દેવસ્ય લો.....(*). રહિતા.....(*). એવં ॥ આચન્દ્રાકૈ.....યસ્ય(*). યસ્ય યદા મૂમો તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ (*). સાર્વિ રાટલ. વા અલિણવ વા દડવ (*). વા જવ-સોહણ....વળદેસણા.....(*). કેલ્હા ॥ ”

આ લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૩ (૨)૦૦ ના જેઠ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે આલ્હણસિંહના રાજકાળમાં મહં. પેતાએ નાનકલાગર (કાળાગરા) ગામમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરને કંઈક ભેટ આપવા માટે શાસન લખી આપ્યું.

આ લેખમાં જણાવેલ આલ્હણસિંહ કયા વંશનો હતો તે જાણી શકાતું નથી. પં. ગૌરીશંકર ઓગાજી તર્ક કરે છે કે, અબરી ગામમાંથી સં. ૧૩૨૦ નો જે લેખ મળી આવ્યો છે તેમાં મહારાજાધિરાજ અર્જુનદેવનું નામ છે. તેના વંશનો પરિચય પણ તેમાંથી મળતો નથી. સંલવ છે કે, અર્જુનદેવ બધેલ (વાઘેલા) રાજા હોય. જે આ બધેલ ન હોય તો આપણે એ જ માનવું રહ્યું કે, તે ઉપર્યુક્ત આલ્હણસિંહનો ઉત્તરાધિકારી હશે. તેની પછી પ્રતાપસિંહ ચંદ્રાવતીનો રાજા થયો હશે. પરંતુ બીજું પ્રમાણ ન સાંપડે ત્યાં સુધી નિર્ણય કરી ન શકાય. એટલું નિશ્ચિત છે કે, તેઓ આ પ્રદેશના રાજવીઓ હતા, પછી તે પરમાર હોય કે અન્ય વંશના.^૧

જેનું આજે નામોનિશાન રહ્યું નથી એવા સ્થળ અને મંદિરનો પત્તો આવા એક માત્ર ત્રુટિત શિલાલેખથી મળે છે; એટલું જ નહિ પણ રાજવલીની કેટલીક ત્રુટિત વંશાવલીઓ પણ સાંધી શકાય છે, એ હકીકત ઓછા મહત્વની ન ગણાય.

૧. ‘સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ’ પૃ. ૧૫૪ પરની ટિપ્પણી.

૧૨૯. દીયાણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૫૩-૨૯૫૪)

બનાસ સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ દૂર પહાડમાં એક ટેકરી ઉપર દીયાણા નામનું જૈન તીર્થધામ આવેલું છે. પાર્વતીય શૈલા વચ્ચે દેવવિમાન પેઠે ઊભેલા અદુલા મંદિર સિવાય નથી કોઈ ગામ કે નથી કોઈ વસ્તી. આ મંદિરને લોકો 'જીવિત સ્વામી'ના મંદિર તરીકે ઓળખે છે. કહેવાય છે કે—

“ નાણા દીયાણા નાંદિયા, જીવિતસ્વામી વાંદિયા. ”

આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, ભમતીમાં ૪૮ ખાલી દેરીઓ (જેમાંની એ દેરીમાં માત્ર મૂર્તિઓ અને પગલાં જોડી છે), ભમતીનો કોટ અને શિખરખંધી બાવન જિનાલયનો રચનાવાળું છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયક ભગવાનની ચમત્કારભરી આગેહૂબ મૂર્તિ પંચતીર્થીના પરિકરવાળી છે. પરિકરની ગાદીમાં નીચે આડું ધર્મચક્ર, તેની બંને બાજુએ બે હરણ છે. તેની ઉપર દેવીની બંને બાજુએ હાથી, સિંહ અને યક્ષ-યક્ષિણીની આકૃતિઓ કોરેલી છે. આ મૂર્તિમાં ખાડા પડી ગયા છે, તેથી લેપ કરાવવાની જરૂર છે. ગૂઢમંડપમાં બે મનોહર કાઉસગિયા: વિદ્યમાન છે. એક પ્રતિમા ઉપર સાત અને બીજી ઉપર પાંચ કૃષ્ણાઓનું છત્ર છે. બંને પ્રતિમાઓને બંને બાજુએ પાંચ-પાંચ અને ઉપર એકેક તેમજ મૂળ કાઉસગિયા મૂર્તિઓ મળી ૨૪ મૂર્તિઓની આકૃતિઓ સુંદર રીતે ઘડી છે. બપ્પે ઈંદ્રો અને બપ્પે શ્રાવક-શ્રાવિકા ઊભેલાં છે. નવચોકીમાં જિનમાતૃ ચૌવીસીનો આરસનો એક સુંદર પટ્ટ છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૬૮ નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૬૮ આમા(ષા)ઢ વદિ ૨ ગુરુ દિને શ્રીનાળકોયગાંલે ફૂનરૂસાચૈત્યે સુમદેવ.....કુઆર જાંબકુંઆર જાલળ નરદેવ સહદેવ ગુણમતિ રતની રાણૂઆ સર્વ.....પ્રતિષ્ઠિતં સિદ્ધસેનસૂ[રિમિ:] ॥ ”

આ લેખમાં જણાવેલ ફુનરૂસાચૈત્ય કયું ? શું કુનરુસા નામના કોઈ ગામ ચૈત્ય કે કુનરુશાહે બંધાવેલું ચૈત્ય-એનો કંઈ ખુલાસો મળે તો આ મંદિરની સ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ પડે.

આ મંદિરના દરવાજા સામે વાવ તરફ જતાં જમણા હાથ પર મંદિર અને વાવના રસ્તા વચ્ચે એક ગધેયા ઉપર આ પ્રકારે લેખ જોવાય છે:

“શ્રીમહાવીરસ્ય વાપિ(પી) ઓળ(?) સંવત્ ૧૩૯૧ વાર (વર્ષે) આષાઢ વદિ ૧૦ રવૌ રાજશ્રીતેજપાલેન મહં કૂપાકેન પ્રદત્તા ॥ ”

—સં. ૧૩૯૧ ના અષાઢ વદિ ૧૦ ને રવિવારે રાજા તેજપાલે અને મંત્રી કૂપાએ આ વાવ શ્રીમહાવીર-સ્વામીના મંદિર માટે (સંધને) આપી.

આ હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે આ તીર્થધામ ૧૪ મા સૈકામાં ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂક્યું હતું, જેથી એ સમયના રાજવી તેજપાલે અને મંત્રી કૂપાએ આ મંદિરને વાવ ભેટ કરી.

સં. ૧૪૩૬ ના પોષ સુદિ ૬ ને ગુરુવારે દીયાણામાં 'પાર્શ્વનાથ ચરિત' લખાવ્યાની નોંધ મળે છે:—

“ શ્રીઋણુદાભિષમહીધરપાર્શ્વવર્ત્તી પ્રામોડસ્તિ [યો] દિયવરામિષયા પ્રસિદ્ધ: ।

શ્રીવર્દ્ધમાનજિનનાયકતુક્કરૂઢપ્રાસાદરાજપરિવારિતમૂમિભાગ: ॥ ”

આ હકીકત ઉપરથી અહીં ૧૫ મી શતાબ્દીમાં જૈનોની વસ્તી હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે.

મંદિરની બહાર વડામાં સામેના ભાગમાં જૈન ધર્મશાળા છે. અહીં કાર્તિક વદિ ૮ (ગુજરાતી) ૦)) ના દિવસે યાત્રીઓનો મેળો ભરાય છે. બાકી કાર્તિકી અને ચૈત્રી પૂર્ણિમા તેમજ પર્વ દિવસોમાં યાત્રીઓની અવરજવર રહે છે. આ તીર્થના ચમત્કારોની પ્રસિદ્ધિથી લોકવર્ણ માનતા-બાધા રાખે છે અને નૈવેદ્ય, પૂષ વગેરે ધરીને જીહાર કરે છે.

અહીંનું સ્થળ ધ્યાન માટે ઉત્તમ વાતાવરણવાળું જોવાય છે.

કેર :

બનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૮૧ માઇલ દૂર કેર નામનું ગામ છે. આ ગામમાં શ્રાવકનું એક પણ ઘર નથી. મંદિર કે ઉપાશ્રય હતો પણ ધ્વસ્ત થયે છે. પહેલાં આ ગામ તેમજ પાસેનાં ઈસરી, માંડવાડા વગેરે ગામો ઉજ્જડ થઇ ગયાં હતાં પણ લગભગ એક સૈકાથી ફરીને વસ્યાં છે. એક કાળે આ કેર ગામ મોટું હતું. અમદાવાદ-નિવાસી શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ અસલ આ ગામના રહીશ હતા. અમદાવાદમાં કેરની પોળ છે જેમાં ત્યાંના માણસો આવીને વસ્યાનો પુરાવો મળે છે. કેરથી ગયેલા ૩૦૦ કુંભારો સુરત જઈને વસ્યા છે. નીતોડા બાવનીમાં તેડુ થાય ત્યારે કેરનો સાથહોય છે. આ બધી હકીકત પ્રાચીન કેરની વિશાળ વસ્તીનું સૂચન આપી રહી છે. આજે અહીં પૂજારીઓનાં ૬ ઘરો અને લોકવર્ણની વસ્તી છે. પૂજારીઓ દીયાણા તીર્થની વારાફરતી પૂજા કરે છે અને સારસંભાળ રાખે છે.

૧. કેરથી ઉત્તર દિશામાં ૧ માઇલ દૂર એક ધ્વસ્ત મંદિર પડ્યું છે. આ મંદિર મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું હતું, જેને લોકો 'કાળા મંદિર'ના નામે ઓળખે છે.

આ મંદિરમાં પરિકરની છૂટી પડેલી ગાદી ઉપર સં. ૯૦૨ નો લેખ છે અને ચાર સ્તંભો ઉપર ૧૨ મી શતાબ્દીના લેખો જોવાય છે. આ ઉપરથી આ મંદિર ૧૦ મા સૈકા પહેલાંનું પ્રતીત થાય છે. આ મંદિરની ત્રણ મૂર્તિઓ દીયાણાના મંદિરની ભમતીમાં પધરાવેલી છે. વળી, એક પરિકરની ગાદી સં. ૧૦૨૪ના લેખવાળી પણ છે. કહે છે કે હાલના પૂજારી લાખાણના પિતા જોરાજીએ લગભગ ૬૦-૮૦ વર્ષ પહેલાં આ પડી ગયેલા મંદિરમાંથી આ મૂર્તિઓ વગેરે લાવીને દીયાણા તીર્થમાં સ્થાપન કરી છે. ઉપર્યુક્ત ગાદી પરનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ ૐ ॥ વિષ્ણુકુલે ગોષ્ઠ્યા વિ(વ)ર્દ્ધમાનસ્ય કારિતં । [મુરુપ] મુક્તયે વિવં કૃષ્ણરાજે મહાપતૌ ॥

ભ(આ)વાદસુ(શુ)દ્રષ્ટ્યચાં સમાસહૃત્તે જિનૈઃ સમમ્યદિકે (૧૦૨૪) ।

હસ્તોત્તરાદિસંસ્થે નિશાકરે[રિત]સપરિવારે ॥

[ના વા] હરે રં — : નરાદિત્યઃ સુશોભતાં ઘટિતવાનુ વીરનાથસ્ય શિલ્પિનામવ્રણીઃ પર[મ્] ॥ + ૧ । ॥ ”

—સં. ૧૦૨૪ ના અષાઠ સુદિ ૬ ના દિવસે, જ્યારે ચંદ્ર નક્ષત્ર પરિવાર સાથે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં હતો ત્યારે શ્રીકૃષ્ણરાજ રાજના રાજકાળમાં વિષ્ણુકુળના ગોષ્ઠીઓએ શ્રીમહાવીર ભગવાનનું સુંદર બિંબ મુક્તિ માટે ભરાવ્યું અને તે વીરનાથનું બિંબ નરાદિત્ય નામના શિલ્પીએ સુંદર રીતે ઘડ્યું.

આ લેખ ઉપરથી આણના પરમાર રાજાઓમાંના અરણ્યરાજનો ઉત્તરાધિકારી કૃષ્ણરાજ સં. ૧૦૨૪ માં આ પ્રદેશ ઉપર નિશ્ચિત રૂપે રાજ્ય કરતો હતો એટલું નક્કી થાય છે. જો કે કૃષ્ણરાજ કે તેના ઉત્તરાધિકારી પુત્ર ધરણીવરાહનો રાજત્વકાળ નિશ્ચિત નથી એટલે કૃષ્ણરાજ કે ધરણીવરાહના રાજત્વકાળનાં વર્ષોનો નિર્ણય કરવો શક્ય નથી, પરંતુ કૃષ્ણરાજનો કાળનિર્ણાયક આ લેખ પરમારોના રાજત્વકાળનો પૂર્વ સીમાસ્તંભ બની રહે છે. એમના સમયમાં ભગવાન મહાવીરની પ્રતિમા ભરાઈ હતી. આ પરિકરમાંની મૂર્તિનો આજે પત્તો નથી. સંભવ છે કે, દીયાણામાં લઈ જવાયેલી મૂર્તિઓમાંથી કોઈ એક હોય.

આ ધ્વસ્ત મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, ૪ ચોકી, શિખર, ભમતીના કોટયુક્ત તેમજ દરવાજાની અંદરના ભાગમાં શૃંગારચોકીઓ અને એક લાંબી ઓસરીવાળું હતું. મૂળગભારાની બન્ને બાજુની ભીંતો અને શિખરનો ભાગ પડી ગયો છે. મંદિરના સ્તંભો, દરવાજા, ગોખલા, કુંભીઓ, ચોકીઓ, પાટ, છત, છબ્બાં વગેરે પથ્થરનાં છે. બાકીની ભીંતો ઈંટોની જણાય છે. અહીંની ઈંટો ૧૩”x૧૪” લાંબી અને ૯”x૧૦” ઈંચ પહોળી અને ૨૧x૨૧૧ ઈંચ જાડી છે. આ ઉપરથી પણ આ મંદિર ઘણું પ્રાચીન જણાય છે.

મૂળગભારાના અને ગૂઢમંડપના દરવાજાની બારશાખની ઉપરના પથ્થરમાં મંગળમૂર્તિ સહિત પાંચ જિનમૂર્તિઓ એટલે કુલ ૬ જિનમૂર્તિઓ કારેલી જોવાય છે. બંનેના કારણીબર્યા દરવાજાઓ હજી બિભા છે. સભામંડપમાં રંગથી

લખેલા સં. ૧૮૩૪ના લેખથી જણાય છે કે, ગુજરાત અને મારવાડના શ્રાવક યાત્રીઓએ મળીને આ મંદિર અને માંડવાડાના મંદિરને ચૂનો વગેરે લગાવી સુશોભિત બનાવ્યાં હતાં.

લાખે રૂપિયાથી પણ તૈયાર ન થઈ શકે એવા આ મંદિરનો કરુણ અંત આવ્યો છે. મંદિરની આસપાસ પડેલાં મકાનોનાં અવશેષો આ સ્થળે અગાઉ વસ્તી હોવાની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે.

૧૩૦. કાછોલી

(કોઠા નંબર : ૨૯૫૬)

રોહિડારોડ (સરૂપગંજ) સ્ટેશનથી નૈઋત્યપૂર્ણમાં ૩૧ માઈલ દૂર કાછોલી નામનું ગામ છે. અહીંના જૈનમંદિરમાંથી મળી આવેલા સં. ૧૩૪૩ ના શિલાલેખમાં 'કાછુલિકા' ગામનો નિર્દેશ કરેલો હોવાથી આ ગામ સં. ૧૩૪૩ થીયે પ્રાચીન છે. કહે છે કે કચ્છના રાવે આ ગામ વસાવેલું તેથી આ ગામનું નામ 'કાછોલી' પડ્યું. જૈનોના પ્રસિદ્ધ 'કાછોલીવાલ ગચ્છ'ની ઉત્પત્તિ આ ગામમાં થયેલી છે અને તેથી એ સમયે જૈનો આબાદીસંપન્ન હશે એમ માની શકાય. આજે આ ગામમાં ૫૦ જૈન શ્રાવકોનાં ઘરો છે. ૨ ઉપાશ્રય અને ૧ કબૂતરખાનું પણ છે.

અહીં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન અને લવ્ય છે. મૂળનાયકના પરિકરની ગાદીમાં આ પ્રકારે લેખ છે:—

“સંવત ૧૩૪૩ વર્ષે કલ્હલિકાશ્રીપાર્શ્વનાથગોષ્ઠિ(ષ્ટિ)કશ્રેષ્ઠિ(ષ્ટિ) સિરિપાલ માં સિરિયાદે પું નરદેવપહા શ્રેં બોડા માં વીરી પું શ્રેં રારુદ....મહં દેવસીહ મહં સલવા પું ગલા શ્રેં કર્મા માં અણુપમદે પુત્ર મહં અજેસીહેન ભ્રાતૃષીદા મોહણ-સહિતેન શ્રેં જગસીહ પું....ચ શ્રેં ઘણસીહ....[વ]સ્તુપાલ શ્રેં પૂનડ પું ધીરા શ્રેં સાહુડ પું વિજેસીહ શ્રેં જ્ઞાંજ્ઞણ પું રામસીહ પ્રમૃતિગોષ્ઠિકસહિતેન પિતૃમાતૃશ્રેયસે શ્રીપાર્શ્વનાથ શ્રેં અ...પરિકરહાર[:] કારિત: કછોલીગોત્ર(ત્રે) ગુરુણામુપદેશેન ॥”

આ લેખથી આ મંદિર સં. ૧૩૪૩ ના સમયનું કે એ પહેલાંનું નક્કી થાય છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, છયોડી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને કોટથી સુક્રત છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ રમણીય છે. તેના પર એકતીર્થીનું સુંદર પરિકર છે.

૧૩૧. વાસા

(કોઠા નંબર : ૨૯૫૮)

રોહિડારોડ (સરૂપગંજ) સ્ટેશનથી અગ્નિપૂર્ણમાં ૪ માઈલ દૂર વાસા નામનું ગામ છે. આ ગામમાં આવેલા સૂર્યનારાયણના વિશાળ મંદિરમાંથી સં. ૧૨૬૧ નો એક ટૂંકો લેખ મળી આવ્યો છે. આ ઉપરથી આ ગામ તેથીયે પ્રાચીન હોવાની ખાતરી થાય છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૪૫ ઘરો છે, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ ધર્મશાળા છે.

અહીં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર બે માળનું છે. નીચેના માળમાં મૂળગભારો, સભામંડપ, તેને ફરતી ભમતી અને ભમતીમાં કૂવો તથા થોડા ભાગમાં મકાન છે. મૂળનાયક સાથે ત્રણ આરસની મૂર્તિઓ છે. જમણી બાજુની ભીંતમાં આરસના ૩ કાઉસગિયા છે. તેના ઉપર એક પરિકરના ઉપરનો ભાગ ચોડેલો છે, જેમાં સુંદર ક્ષુણ્ણવલી બનાવેલી છે. બહારના એક ગોખલામાં સ્થામ આરસના તોરણના ટુકડામાં ભગવાનની પદ્માસનસ્થ એક મૂર્તિ છે.

ઉપરના માળમાં ચૌમુખીની રચના છે. આરસની ચારે મૂર્તિઓ નાની છે. તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની એક

મૂર્તિ ખંડિત છે. આ મંદિરમાં ધાતુની મૂર્તિઓનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૮૬ થી ૧૭૬૮ સુધીના લેખો મળે છે.^૧ તેમાં વાસા ગામના નિર્દેશવાળી બે પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૫૨૧ અને ૧૫૨૨ ના લેખો છે.^૨

આ મંદિરથી પૂર્વ દિશામાં જગદીશનું મંદિર આવેલું છે. તેનો મૂળભારો અને શિખર કાયમ છે બ્યારે સભામંડપનો કેટલોક ભાગ અને સુખ્ય દરવાજો પડી ગયો છે. શિખર પર ખૂબ કોરણી કરેલી છે. મૂળભારોમાં પશાસન બનેલું છે ને દરવાજાના ઉત્તરગામાં વચ્ચે મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિ જોવાય છે. મંદિરની આખીયે રચના જૈન શૈલીને મળતી છે. એટલે આ મંદિર જૈન મંદિર હતું, જેમાં હવે શિવલિંગ અને પાર્વતીની મૂર્તિ પધરાવી દીધી છે. લોકોના કહેવા મુજબ પાંચસો-સાતસો વર્ષ પહેલાં બ્યારે અહીં પ્રાકૃતોનું જોર વધ્યું ત્યારે આ જૈન મંદિરને તેઓ પચાવી બેઠા અને બળબળરીથી શિવલિંગ વગેરે પધરાવી દીધું. આ મંદિર ગામના સૂર્યમંદિર જેટલું જ પ્રાચીન છે. શ્રીઓજાજી કહે છે કે, “આ જૈન મંદિર હતું પરંતુ પ્રાકૃતોએ તેમાં શિવલિંગની સ્થાપના કરી દીધી છે.”^૩

૧૩૨. રોહિડા

(કોઠા નંબર : ૨૮૫૨-૨૮૬૧)

રોહિડારોડ (સરપગંજ) સ્ટેશનથી અગ્નિપૂર્ણામાં ૩૧૧ માઈલ દૂર રોહિડા નામનું ગામ છે. અહીં આવેલાં ‘રાજેશ્વર’ નામે શિવમંદિર અને બીજું ‘રામચંદ્રજીનું’ મંદિર જે અસલ સૂર્યમંદિર હતું, તે બંનેમાંથી ધારાવર્ષદેવના સમયના શિલાલેખો મળી આવ્યા છે તે ઉપરથી આ ગામ ૧૨મા સૈકા કરતાંયે પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે. ગામની આસપાસ પહેલાં ખંડિયેરો ઉપરથીયે આ ગામની અસલ આબાદીની પ્રતીતિ થઈ આવે છે.

સં. ૧૫૭૧ માં રોહિડાનિવાસી શ્રેષ્ઠીએ ભરાવેલી ધાતુમૂર્તિ આજે લોરલ ગામમાં વિદ્યમાન છે.^૪ આજે પણ અહીં જૈન શ્રાવકોનાં ૧૦૦ ઘરની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા તેમજ ૩ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના વિશાળ મંદિરનો પાયો સં. ૧૬૫૦ માં નંખાયો હતો અને તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૫૮ ના મહા સુદિ ૧૩ ને રોજ થયેલી છે. મંદિરમાં મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત ભવ્ય રચના છે. સભામંડપની બંને બાજુએ એકેક શિખરબંધી દેરાં છે. જમણી બાજુના દેરામાં મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાન અને ડાબી બાજુના દેરામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન છે. મૂળ મંદિરમાં ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે. ચાંદીની મૂર્તિઓ પણ ઘણી છે. નવચોકીના એક ગોખલામાં શ્રીપદાવતી દેવીની મૂર્તિ છે. તેના ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ કોરેલી છે. મંદિરની પાછળ દૂવો અને બગીચો છે.

૨. શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર જે માળનું છે. અહીંના રહીશ મૂતા રાયચંદ નથમલજીએ આ મંદિર બંધાવી સં. ૧૬૫૬ ના મહા સુદિ ૫ ને રોજ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. મૂળભારો, તેની બહાર મંડપ તરીકે ચોકી, ભમતી, કોટ અને શૃંગારચોકી યુક્ત આ મંદિર છે. તેના માળ ઉપર નાનું એવું આરસનું શિખર છે. નીચેના માળમાં મૂળનાયક સાથે આરસની ૬ મૂર્તિઓ છે. એક સ્થામવર્ણી આરસની ત્રિતીર્થીના પરિકરયુક્ત મૂર્તિની આસપાસ બે સુંદર કાઉસગિયા મૂર્તિઓ કોરેલી છે. આ મૂર્તિ અહીંથી મૃશાનપૂર્ણામાં ૩ માઈલ દૂર આવેલા ‘વાલોરિયા’ ગામની કેદારનાથની નદીમાંથી મળી આવી હતી. મંદિરમાં ચાંદીની મૂર્તિઓ પણ છે. મૂળનાયકની જમણી બાજુએ એક

૧. “અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ” લેખાંક : ૫૨૭ થી ૫૫૬.

૨. એબન : લેખાંક : ૫૪૦, ૫૫૧.

૩. “સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ”

૪. “અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ” લેખાંક : ૧૯૧.

મૂર્તિ બિરાજમાન છે તે પૂરી ઘડાયેલી નથી, માત્ર મૂર્તિના આકાર છે. આ મૂર્તિ અહીંની એક વાવડી કે કૂવા-માંથી મળી આવી હતી. કહે છે કે આ મૂર્તિને ઘડવા માટે ટાંકણા લગાવ્યાં પરંતુ ટાંકણાં ચાલ્યાં નહિ, લોહી ને રૂઘની ધારાઓ એમાં વહેવા લાગી એથી એ મૂર્તિ એમ ને એમ ઘડયા વિના જ મૂકી રાખેલી છે. લોકો આ મૂર્તિની પૂજા-માન્યતા ખૂબ કરે છે. એક પદ્માવતી દેવીની આરસ મૂર્તિ છે ને તેના ઉપર તીર્થંકરની પાંચ મૂર્તિઓ ફેરી કાઢેલી છે. અંબિકા દેવીની મૂર્તિ ૧ છે. ઉપરના માળમાં શિખરબંધી દેરીમાં ચૌમુખીની રચના કરેલી છે.

૩. શ્રીબ્રહ્મણવાડાનું મંદિર મૂતા રાયચંદ નથમલજીએ પોતાના બગીચામાં બંધાવ્યું છે. સં. ૧૯૬૩ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારના દિવસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી પ્રતિષ્ઠિત છે. મૂળગભારો, સભામંડપ, ભમતી અને તેમાં ચાર દેરીઓ યુક્ત શિખરબંધી રચના છે. કુલ પાંચ દેરીઓ હોવાથી તેને 'પંચતીર્થી' કહે છે. એક દેરીમાં કેસરિયા ભગવાનની મૂર્તિ છે. મૂળગભારાની બહાર ચૌમુખી પધરાવેલા છે. સભામંડપમાં અંબાજીની મૂર્તિ છે, તેની રચના જૈન શૈલીની નથી. સંલવત: કચાંકથી લાવીને આ મૂર્તિ મૂકી હશે, એમ જણાય છે.

આ ત્રણે મંદિરોની ધાતુપ્રતિમાઓના સં. ૧૨૨૬ થી સં. ૧૬૦૬ સુધીના લેખો મળી આવે છે.^૧

બગીચાના એક ખૂણામાં કૂવો-અરટ છે, અને એક શિવાલય પણ ઉક્ત શ્રેણીએ બંધાવેલું છે.

૧૩૩. વાટેડા

(કોઠા નંબર : ૨૬૬૨)

રોહિડાથી નૈઋત્યખૂણામાં ૧૧૧૧ માઈલ દૂર વાટેડા નામનું ગામ છે. જૈન મંદિરમાંથી મળી આવેલા સં. ૧૧૭૧ ના શિલાલેખથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૭ ઘરો છે. અગાઉ સં. ૧૬૦૩ માં જ્યારે અહીંના જૈન મંદિરની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ ત્યારે ૮૦ શ્રાવકોનાં ઘરો હતાં. ધીમે ધીમે અહીંથી શ્રાવકોની વસ્તી ઘટતી જ રહી છે. અહીં એક બે માળનો નાનો ઉપાશ્રય છે.

મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી પ્રાચીન મંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકના પરિકરની ગાદી ઉપર સં. ૧૧૭૧ નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સંવત્ ૧૧૭૧ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૪ શ્રી....સદ-યય....ગચ્છે(ચ્છે) શ્રે ૦ સંઘીરણ સોઢીસુત....છપુત્ર વાન્હેતિ માયા(યા) સમન્વિતેન વીરનાથપ્રતિમા કારિતા ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે પહેલાં આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન હતા પરંતુ જીર્ણોદ્ધાર સમયે એ જ પરિકરમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની ભગવાનની મૂર્તિ પધરાવી છે. વળી, આ મંદિર સં. ૧૧૭૧ પહેલાંનું અને ગામ પણ એથીયે પ્રાચીન હોય એમ સ્પષ્ટ થાય છે. મૂળનાયકની સુંદર મૂર્તિ પણ પ્રાચીન પંચતીર્થી-યુક્ત છે. આ મંદિરમાં આરસની ૩ અને ધાતુની ૨ મૂર્તિઓ છે. ધાતુની મૂર્તિઓ પૈકી એક પંચતીર્થી પર સં. ૧૩૬૬ અને બીજી પર ૧૪૬૦ ના લેખો ઉત્કીર્ણ છે.^૨ આ મંદિરને છેલ્લો ધ્વજ-દંડ સં. ૧૯૭૬માં ચડાવવામાં આવ્યો છે.

૧. “અણ્ડાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” : લેખાંક : ૫૫૭ થી ૬૦૭.

૨. એજન: લેખાંક: ૬૦૬, ૬૧૦.

M.P.
PHA
JOO
GEV
RAM
OSW
RAJ
PAR
M.P.
SAM
WAL
BAR
BAG
BAG
M.F.
GUR
EAM
YOP
MAN
BAR
E.LO
M.P.
TWAR
KARK
NASK
ECHA
SHIVA
M.P. S
TWAR
HARAM
BARA
SARAJ
C.A. R

૧૩૪. ભીમાણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૩)

ભીમાણા સ્ટેશનથી ગામ પશ્ચિમ દિશામાં ૧૧ માઈલ દૂર છે. જૈન મંદિરમાંથી મળી આવેલા સં. ૧૪૮૯ના શિલાલેખમાં ભીમાણા ગામનો ઉલ્લેખ હોવાથી એ સંવત પહેલાં આ ગામ વસેલું હોવું જોઈએ. અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૪ ઘરો અને ૧ મોટું જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

મૂળનાયક શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને કોટયુક્ત અનેલું છે. મૂળનાયકની મનોહર મૂર્તિ પંચતીર્થોના પરિકરયુક્ત છે. મૂળનાયકના પરિકરની ગાદી ઉપરના સં. ૧૪૮૯ના લેખથી આ મંદિર એ સમયનું કે એથી પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. એ લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સં૦૧૪૮૯ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૧ ગુરૌ ભીમાણાગ્રામે સં૦ બુધા માર્યાકાળુ સુતકઢૂયા વ્ય૦ પાંચામાર્યા માવલદે સુત.....
દિમિ: સ્વશ્રયસે શ્રીમુનિસુવ્રતર્વિંબપરિકર: કારિત: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રીસોમસુંદરસૂરિમિ: દારી.....”

મંદિરમાં એક ડાઘીલા પથ્થર ઉપર ઘડાયેલી સાધારણ આકૃતિની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૧ કૂટની પ્રતિમા ધ્યાન-ખેંચે એવી છે. બીજી કેટલીક મૂર્તિઓ પણ છે.

તુરંગી:

ભીમાણાથી દક્ષિણ દિશામાં ૧ માઈલ દૂર તુરંગી નામનું ગામ છે. તુરંગીથી આવ્યા ગયેલા શ્રાવકો ભારબ, રોહિડા અને અમદાવાદમાં આવી વસ્યા છે. પહેલાં આ ગામ શ્રાવકોની વસ્તીથી ભરપુર હતું. અહીં એક ખંડિત મંદિર, તેની પ્રાચીનતા અને વિશાળતાથી આ ગામના શ્રાવકોની આબાદી અને સંપન્ન સ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ પાડી રહ્યું છે. આ ધ્વસ્ત મંદિર મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરખંધી અનેલું હતું. આજે તેમાંનો સભામંડપ અને કોટની દીવાલો પડી ગઈ છે. બાકીનો ભાગ હજી અખંડ જીવે છે. દીવાલો ને શિખર સિવાય બધી રચના પથ્થરની કરેલી છે. મૂળગભારામાં આરસનું પ્રાચીન પંચતીર્થોવાળું પરિકર પડેલું છે. તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા નથી. પરિકરના કાઉસગિયા, અને છત્ર તોડી નાખેલાં છે. પરિકરની ગાદી નીચેના ભાગમાં લેખ છે. પણ ખંડિત થયેલો હોવાથી માત્ર ‘મંગલં મહાશ્રી:’ એટલા અક્ષરો વંચાય છે. આ લેખ મોટો હોવો જોઈએ. ૧૧-૧૨ મી સદીની લિપિ પ્રતીત થાય છે. મંદિરના બંને દરવાજાના ઉત્તરંગમાં મંગળમૂર્તિ નથી પણ લંબ-ચોરસ કૂલની આકૃતિ જોવાય છે. કાળના પંજામાં સપડાયેલું આવું પ્રાચીન અને સુંદર મંદિર આજે પોતાનું કુરુણ ગીત સંભળાવી રહ્યું છે.

૧૩૫. ભારબ

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૪)

કીવરલી સ્ટેશનથી ઈશાનપુણ્યામાં ૩ માઈલ દૂર ભારબ નામે ગામ છે. આ ગામ કેટલું પ્રાચીન હશે તે જાણી શકાતું નથી. પરંતુ જૈન મંદિરની દેરીઓ ઉપર સં. ૧૫૦૦ અને ૧૫૦૨ના શિલાલેખોથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હશે એમ માની શકાય. આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૨૫ ઘરો વિદ્યમાન છે. ૧ ઉપાશ્રય, ૨ ધર્મશાળાઓ, ૧ ગુરાંસા મહાત્મા (ઘરખારી શ્રીપૂજ્ય)ની ૧ પૌષ્ઠશાળા છે.

અહીં પહાડની ઓથમાં પણ એક જિંચો ટેકરી ઉપર શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર આવેલું છે. મંદિર સુધી ખાંધેલો રસ્તો છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકીઓ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરખંધી રચનાવાળું છે. તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા અતિસુંદર છે. તેના ઉપર જે સુંદર નક્શીદાર પરિકર હતું તેના ઢુકડા બહારના ભાગમાં પડેલા છે, મંદિરના દરવાજાના જમણા હાથ તરફ ૩ ગોખલા અને ૬ જૂની દેરીઓ છે, તેમાં મૂર્તિઓ

નથી, તેમાં ચાર દેરીઓમાંથી બે ઉપર સં. ૧૫૦૦ અને બે ઉપર ૧૫૦૨ ના લેખો ઉત્કીર્ણ છે. 1

હાલમાં જ આ મંદિરનાં છબ્બોદ્ધાર થયો છે. ગૂઢમંડપમાં જવાનો મુખ્ય દરવાજો હાલમાં મકરાણા આરસનો બનાવેલો છે, ને તેમાં મંગલમૂર્તિની હારમાં ભગવાનની ૯ મૂર્તિઓ કોરેલી જોવાય છે.

૧૩૬. કાસીદ્રા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૫)

કીવરલી સ્ટેશનથી ઉત્તર દિશામાં ૨૫ માઈલ અને ભીમાણા સ્ટેશનથી નૈઋત્યપૂર્ણામાં ૨૫ માઈલ દૂર કાસીન્દ્રા નામનું ગામ છે. તેને કાચંદ્રા પણ કહે છે. એનું પ્રાચીન નામ 'કાશહદ.' આ નામમાં અહીંના કોઈ વિશાળ સરોવરનું સંભારણું હોય એમ લાગે છે. આ નામ ઉપરથી જૈનોનો 'કાશહદગચ્છ' પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હતો અને તેના આચાર્યોએ અહીંના નિવાસીઓને ધર્મવીર બનાવવામાં ભારે ફાળો અર્પ્યો હતો. એ ધર્મવીરોના કારણે જ વિ. સં. ૧૨૫૩માં ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરનાર શહાબુદ્દીન ગોરી આ સ્થળે ધાયલ થતાં પરાસ્ત થઈ પાછો વળ્યો હતો; પણ સં. ૧૨૫૩માં જ્યારે કુતબુદ્દીન એક ગુજરાત ઉપર ચડી આવ્યો ત્યારે ધારાવર્ષની સેના એની સામે અંત સુધી ઝગમગી છતાં ટક્કર ઝીલી શકી નહિ. ઇતિહાસની આ ઘટનામાંથી અહીંના નિવાસીઓની ધર્મપ્રવણતાનું મૂળ લાધે છે. એની બીજી હકીકતમાં ઊતરવાને અહીં અવકાશ નથી પરંતુ એ વીરોએ બંધાવેલાં પોતાની ધાર્મિક શ્રદ્ધાનાં પ્રતીકો આજે પણ અડગ ઊભાં છે. શૈવ મંદિરો પૈકી કાસેશ્વરનું મંદિર અને અરુણેશ્વરનું મંદિર એની પ્રાચીનતાની ગવાહી પૂરે છે. જ્યારે અહીંના જૈન મંદિરની ભમતીમાં જમણા હાથ તરફની છેલ્લેથી પહેલી દેરીના દરવાજા પર સં. ૧૦૯૧ નો લેખ વિદ્યમાન છે, જે આ પ્રકારે વંચાય છે:—

“ શ્રીમિહ્રમાલનિર્યાતઃ પ્રાગ્વાટઃ વણિજાં વરઃ । શ્રીપતિરિવ લક્ષ્મીયુગ્મોલંશ્રીરાજપૂજિતઃ ॥
આકરો ગુણરત્નાનાં બન્ધુપદ્મદિવાકરઃ । જઙ્ગુકસ્તસ્ય પુત્રઃ સ્યાત્(દ) નમ્મરામૌ તતોડપરૌ ।
જઙ્ગુમુનગુણાદચ્ચેન વાનનેન ભવાદ્ ભયમ્ । દદ્ધા ચક્રે ગૃહં જૈનં મુક્તયૈ વિશ્વમનોહરમ્ ॥
સંવત્ ૧૦૯૧ ॥ ”

સારાંશ કે, સંવત્ ૧૦૯૧માં પોરવાડ વામન શ્રેષ્ઠીએ આ દેવકુલિકા કરાવી.

આ હકીકતથી આ મંદિર એ પહેલાંનું પ્રતીત થાય છે. જો આ લેખ સમગ્ર મંદિર કરાવ્યા સંબંધે હોય તોય સં. ૧૦૯૧ પછીનું તો આ મંદિર નથી જ અને ગામ તો એથીયે પ્રાચીન મનાય. અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૨૦ ઘરો છે. ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ખાવન જિનાલયવાળું છે. વળી, મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, ખાવન પૈકી ૧૮ દેરીઓ, શૃંગારચોકી, કોટ અને શિખરબંધી મંદિર છે. ઘણા ભાગ છૂટા થયો છે ને કેટલોક ભાગ ખરી રહ્યો છે. ૧૮ સિવાયની બીજી દેરીઓ પડી ગઈ છે. મૂળનાયકની પરિકરવાળી પ્રતિમા મનોહર છે. પરિકરમાંથી બે ઈંદ્રો છૂટા પડી ગયા છે. નીચે લાંછન જોવાતું નથી. ગાદી ઉપર સં. ૧૨૩૪નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૩૪ વૈશાખ સુદિ ૧૩ સોમે પ્રાગ્વાટવંસી(શી)ય શ્રેઃ ધણદેવભાર્યાજાષૂ તયોઃ પુઃ શ્રેઃ અમરા ભાર્યાસાંતી તત્પુત્ર-
આંબડપુત્રિકા પૂનમતિયૂ(યુ)તેન પિતા(ત)શ્રેયોર્થે વિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં સૂરિભિઃ ॥ મંગલં મહાશ્રોઃ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે સં. ૧૨૩૪માં મંદિરનો છબ્બોદ્ધાર કર્યો એ સમયે આ મૂર્તિને પ્રતિષ્ઠિત કરી.

અહીં બીજું એક પ્રાચીન જૈન મંદિર તૂટેલી હાલતમાં જોવાય છે. કહે છે કે આના ઘણા પથ્થરો રોહિડાના જૈનમંદિરના ઉપયોગમાં લેવાયા છે.

૧૩૭. આમથરા

(કોઠા નંબર : ૨૮૬૬)

કીવરલી સ્ટેશનથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧ માઈલ દૂર આમથરા નામે પ્રાચીન ગામ છે. આજે અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે જૈનનું એક પણ ઘર નથી; માત્ર એક જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ૧૨ દેરીઓથી યુક્ત, ભમતીના કોટથી ઘેરાયેલું છે. લગભગ બારમા સૈકાની સ્થાપત્ય રચના લાગે છે.

મૂળનાયક ઉપર એકતીર્થીનું પ્રાચીન પરિકર છે પરંતુ તેના ઉપર કોઈ લેખ જોવાતો નથી. મૂળનાયકની બંને બાજુની એક જોડીની મૂર્તિઓ દર્શનીય છે. બંનેની જિંચાઈ ૧ હાથ ૮ા આંગળ પ્રમાણ અને પહોળાઈ ૧ હાથ ૩ા આંગળની છે. ગૂઢમંડપમાં કેટલીક મોટી સ્વેતવર્ણી મૂર્તિઓ સ્થાપન કરેલી છે. તેમાં એક મૂર્તિની નાસિકા અને બીજી મૂર્તિના હાથનો એક અંગૂઠો ખંડિત છે. બંનેની જિંચાઈ લગભગ ૪૦ આંગળ છે. તેમાં ૩ા આંગળ હાથ તરફની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૨૫નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૫૨૫ સં સાંઠા સં વરસોંગ સં ગોપાદિભિઃ શ્રીવર્દ્ધમાનવિંબં કારિતં પ્ર ૦ શ્રીતપાગચ્છલક્ષ્મીસાગરસૂરિભિઃ ॥ ”

બીજી મૂર્તિઓ પૈકી અંબિકા દેવીની મૂર્તિઓ ૨, ગૂઢસ્થની હાથ જોડીને જોડેલી મૂર્તિ ૧, અને પરિકરના ૨ ટુકડા વગેરે વિદ્યમાન છે. આ બધી મૂર્તિઓ મોટે ભાગે ખંડિત થયેલી છે. મંદિરની દેવકુલિકાઓમાં અત્યારે મૂર્તિઓ વિદ્યમાન નથી.

★

૧૩૮. કીવરલી

(કોઠા નંબર : ૨૮૬૭)

કીવરલી સ્ટેશનથી નૈઋત્યપૂર્ણામાં ૧ા માઈલ દૂર કીવરલી નામનું ગામ છે. જૈન શ્રાવકોનાં ચાર-પાંચ ઘરો છે. અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે તેના મૂળનાયકની ગાદી ઉપર સં. ૧૧૩૨નો ઘસાયેલો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“૧૧૩૨ ફા ૦ સુ ૦ ૧૦ બુધ દિને.....પુત્રત્રિભોવનપાલ પુત્ર.....શ્રી.....સહિતેન મોક્ષાર્થ:(ર્થ) શ્રી..... સંઘપતિના પ્રતિમા કારિ[તા]..... ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી આ મંદિર અને ગામ સં. ૧૧૩૨ થીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે.

મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, શૃંગારચોકી, શિખર અને કોટથી યુક્ત આ મંદિર બંધાયેલું છે. મંદિરમાં સભામંડપ નથી. મૂળભારોમાં ત્રિગડાની બંને બાજુએ રહેલી મૂર્તિઓ ઉપર સં ૧૬૦૩ના લેખો છે તેથી આ મંદિરની છેલ્લી પ્રતિષ્ઠા એ સમયે થઈ હશે. ગૂઢમંડપમાં થાંભલાની કુંભી ઉપર સં. ૧૧૮૦નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“૧૧૮૦ માદ્રપદસુવિ ૭ શ્રે ૦ નાગદેવસુતેન દેવંગેન કુંભી કારાપિતા ॥ કુંભીં નિવિજ્ઞો દેવંગશ્રાવકા શ્રોક્ષમનાથ-દેવમારાધયતોતિ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી પણ આ મંદિર સં. ૧૧૮૦ પહેલાંનું સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન હોવા છતાં આ લેખમાં શ્રીઋષભદેવનો ઉલ્લેખ કેમ કર્યો હશે એ સમજાતું નથી. મંદિરમાં પડેલા પરિકરના પ્રાચીન ટુકડાઓમાં કૃષ્ણાવાળો ટુકડો જોવાય છે તેથી એ પરિકર મૂળનાયક ભગવાનનું હશે એવી કલ્પના થાય છે.

★

૧૩૬. ઓર

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૮)

આણુરોડ સ્ટેશનથી ઇશાનપુણ્યામાં ૩ માઈલ દૂર ઓર નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ ઓડ હોવાનું શિલા-લેખોમાં મળે છે. અહીંના મંદિરમાંથી સં. ૧૨૪૨ના મળી આવેલા બે કાયોત્સર્ગસ્થ બિનપ્રતિમાના લેખોમાં ઓડ ગામનો ઉલ્લેખ મળે છે, એ ઉપરથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. એ લેખ આ પ્રકારે છે:-

“ ૐ ॥ સંવત્ ૧૨૪૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૧ એકાદશ્યાં શુક્રે ઓડપ્રામે શ્રીમહાવીર ચૈત્રે(ત્યે) પ્રાગ્વાટવંશીય શ્રે૦ સહદેવ-સ્તત્સૂનુઃ સદ્ભ્રાતસ્તત્પુત્રો વરદેવઃ ॥

યશોઘવલનાન્નેદં વરદેવસુતેન કારિતં રમ્યં । નિજજનકસુગતિહેતોર્જિનયુગલં હસ્તુ દુરિતાનિ ॥
સુપ્રતિષ્ઠિ(ષ્ટ)તં સુ(સૂ)રિમિઃ ॥ છ ॥ ”

ગીજી પ્રતિમા ઉપર પણ આવે જ લેખ છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે ખારમા-તેરમા સૈકામાં અહીં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે. આજે તો અહીં જૈન પોરવાડનાં સાતેક ઘરો વિદ્યમાન છે, ૧ ઉપાશ્રય અને શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત છે. તેમાં મૂળનાયકની મૂર્તિ પંચતીર્થીના પરિકરયુક્ત છે. ગૂઢમંડપમાં ડાબી બાજુએ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિની ઊંચાઈ ૧ હાથ, ૧૦ આંગળ અને પહોળાઈ ૧ હાથ, ૩૧ આંગળ છે, તેમજ પરિકર સાથે ૨ હાથ ૬ આંગળની ઊંચાઈ અને પહોળાઈ ૧ હાથ, ૮૧ આંગળ છે. મૂર્તિ કરતાં પરિકર પ્રાચીન છે. ગૂઢમંડપના ગોખલામાં ૨ કાઉસગિયા મનોહર અને એક જ નમૂનાના છે. સં. ૧૨૪૨ નો ઉપયુક્ત લેખ તેના પર ઉત્કીર્ણ છે. એ લેખમાં અહીં મહાવીર ભગવાનનું મંદિર હોવાનું જણાવ્યું છે પણ આજે તો મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર કહેવાય છે. આ ફેરફાર ક્યારે થયો તે જાણવા મળ્યું નથી, પણ પંદરમી શતાબ્દી સુધી અહીં મૂળનાયક મહાવીર ભગવાન હતા એમ શ્રીસાધુચંદ નામના મુનિએ રચેલી ‘ચૈત્યપરિપાટી’થી જાણવા મળે છે. તેઓ કહે છે—

“ ઓડપુર મુખમંડુકે એ, સિરિ વીર જિજ્ઞેસર. ”

એટલે પંદરમા સૈકા પછી થયેલા જીર્ણોદ્ધાર સમયે મૂળનાયકની ફેરબદલી થઈ હશે એમ આથી જણાય છે.

ગૂઢમંડપના ગોખલામાં એક પ્રાચીન પંચતીર્થીયુક્ત શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ફળાવાળું ખાલી સુંદર પરિકર છે. તેમાં મૂળનાયક નથી પણ તેમની જગ્યાએ શ્રીઅબિકાદેવીની સુંદર મોટી મૂર્તિ સ્થાપન કરેલી છે. તેના ઉપર સં. ૧૧૪૧નો લેખ આ પ્રકારે છે:-

“ સંવત્ [૧]૧૪૧ આષાઢ સુદિ ૯.....ય શ્રીમહાવીર.....સમુદાયેન તથા શ્રી..... ॥ ”

આ ગામમાં ખતરિયા નામના નાણા ઉપર એક વિકૃલાજીનું મંદિર છે. એમાં શ્યામવર્ણી વિષ્ણુની ઊભી મૂર્તિની આસપાસ સફેદ-પીળા આરસનું સુંદર કોરણીદાર પરિકર છે, એ પરિકરમાં બંને બાજુએ દેવીઓની મૂર્તિ કોતરેલી છે અને ઉપરના ભાગમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકરની નાની મૂર્તિ કોતરેલી છે. આ ઉપરથી આ પરિકર અહીંના કે ચંદ્રાવતીના જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવ્યું હશે એમ લાગે છે. સભામંડપના દરવાજામાં પણ તીર્થંકરની મંગળમૂર્તિ હતી તેને છોલી નાખીને ગણેશની મૂર્તિ કોતરેલી હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી પણ એ વાતનું સમર્થન કરતાં કહે છે કે, “ આ મંદિરોનું મુખ્ય દ્વાર એક જ છે; જે સંગેમરમરનું બનાવેલું છે અને તેની ઉપર સુંદર કોરણીનું કામ કરેલું છે. તેની ઉપર જૈન મૂર્તિ હોવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ દરવાજા કોઈ જૈન મંદિરમાંથી લાવીને અહીં લગાવવામાં આવ્યો છે. ”

૧૪૦. દેરણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૬)

આબુરૌડ (ખરેડી)થી ઈશાનપૂર્ણામાં ૪ માઈલ દૂર દેરણા નામે ગામ છે. અહીં શ્રાવકની વસ્તી, ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. એક માત્ર પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. આ મંદિરના ગૂઢમંડપમાં ડાબા હાથે આવેલા ગોખલામાં પરિકરની ગાદીઓ નીચે સં. ૧૧૭૨ ના લેખમાં આ ગામનું નામ 'દેહલાણા' આપેલું છે:—

“ સંવત્ ૧૧૭૨ ફાગણ સુદિ ૩ શનો વવહરકીયગચ્છે દેહલાણાપ્રામે સહજિગદુહિતા જિનેન્દ્રમા(મ)હાવીરપ્રતિમા કારિતા ॥ ”
સં. ૧૧૭૨ નો આ લેખ ગામ અને મંદિરની એ સમય કરતાં ચે પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોડી, સભામંડપ, શૃંગારચોડી, શિખર, અને તરફની ખાલી ૧૦ દેરીઓ અને ભમતીના કોટવાળું છે. મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાન છે.

★

૧૪૧. દેલવાડા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૦)

ઉદ્દેપુરથી ઉત્તર દિશામાં ૧૭ માઈલ દૂર દેલવાડા નામનું ગામ છે. શિલાલેખોમાં આનું 'દેવકુલપાટક' એવું નામ મળે છે. પાટક એટલે પાટો-ગામનો અડધો ભાગ. મતલબ કે ગામનો અડધો ભાગ તો દેવકુલ-દેવમંદિરોથી રચાયેલો છે એમ ગણાય. એક સમયે આ મોટું નગર હતું કાળક્રમે તેનો મોટો ભાગ નષ્ટ થઈ જતાં બાકી બચેલો ભાગ દેલવાડા કહેવાતો હોય. એમ પણ બનવાજોગ છે કે નષ્ટ થયેલો ભાગ નાગણદ નગરનો હોય. વિક્રમની પંદરમી-સોળમી શતાબ્દીમાં આ ગામની ભારે બહોજલાલી હતી એમ અહીંથી મળેલા શિલાલેખોથી જણાય છે. વળી, અહીં જૈનોની વસ્તી પુષ્કળ હોવાનું પણ શિલાલેખો જણાવે છે. શ્રીસોમસુંદરસૂરિ પોતાના વિશાળ સાધુપરિવાર સાથે અહીં ઘણી વખત આવ્યાનું વર્ણન 'સોમસૌભાગ્યકાવ્ય'માંથી મળી આવે છે. કહેવાય છે કે અહીં પહેલાં ત્રણસો મંદિરોનો ઘંટારવ સંધ્યાકાળે એકી સાથે સંભળાતો હતો. સં. ૧૭૪૬ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં કહે છે કે—

“ દેલવાડિ છિ દેવ જ વણા, બહુ જિનમંદિર રણિયામણાં;
દોઈ ડુંગર તહાં થાપ્યાં સાર, શ્રીશત્રુજો ને ગિરનાર ”

અહીં અનેક જિનમંદિરો હતાં એટલું જ નહિ; બે ડુંગરો ઉપર શત્રુજયાવતાર અને ગિરનારાવતારની સ્થાપના કરેલી હતી. આ હકીકત ઉપરથી જ આ તીર્થની મહત્તા પામી જણાય છે પરંતુ આજે તો માત્ર ૩ મંદિરો અખંડરૂપે વિદ્યમાન છે, જેને 'વસહી' કહેવામાં આવે છે. આ ત્રણે મંદિરો બાવન જિનાલયવાળાં વિશાળ અને ભવ્ય છે. બે મંદિરોમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાન છે અને ત્રીજું મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે. તેમાં ભોંયરાં પણ છે. વિશાળકાય તીર્થંકર પ્રતિમાઓ અને કેટલાક આચાર્યોની મૂર્તિઓ પણ આ મંદિરોમાં બિરાજમાન છે. સં. ૧૬૫૪ માં અહીં જીર્ણોદ્ધાર થયો ત્યારે જમીનમાંથી ૧૨૪ મૂર્તિઓ મળી આવી હતી.

એક ચોથું મંદિર યતિજીના ઉપાશ્રયમાં છે. અહીં ૧૦-૧૨ પોષધશાળાઓ યતિ-મહાત્માઓની વિદ્યમાન છે.

★

૧૪૨. વેલાર

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૧)

નાણા સ્ટેશનથી ઉત્તર દિશામાં ૩૧ માઈલ દૂર વેલાર નામે ગામ છે. આ ગામમાં આવેલા શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના મંદિરમાંની નવચોડીના સં. ૧૨૬૫ ના સ્તંભલેખમાં આ ગામનું નામ 'વધિલાટ' ઉલ્લેખ્યું છે. આ લેખ આ ગામ અને મંદિરની પ્રાચીનતા વિશે પ્રકાશ પાથરે છે, તેથી અહીં આપવો ઉપયુક્ત ગણાય.

“ સં ૧૨૬૫ વર્ષે ફાલ્ગુન વદિ ૭ ગુરો પ્રૌઢપ્રતાપશ્રીમદ્વાંધલદેવકલ્યાણવિજય(યિ)રાજ્યે વધિલાટચૈત્યે ક્ષીનાણકીયગચ્છે શ્રીશાંતિસૂરિગચ્છાધિપે ઇતથ્થ ॥

આસીદ્ધર્કટવંશમુલ્ય ઉમલ: શ્રાદ્ધ: પુરા શુદ્ધધીરતદ્ગોત્રસ્ય વિમૂષણં સમજનિ શ્રેષ્ઠિસળશ્ચામિષ્ઠ: ।
પુત્રો તસ્ય વમૂવતુ: ક્ષિતિતલ્લે વિલ્યાતકીર્તી મૃશં પૂમાહ: પ્રથમો વમૂવ સ ગુણી રામામિષ્ઠશ્રાપર: ॥૧॥

તથાન્ય: ॥

શ્રીસર્વજ્ઞપદાર્ચને કૃતમતિર્જીવે દયાલ્લમુંહુરાશાદેવ ઇતિ ક્ષિતો(કૃતી) સમભવત્ પુત્રોડસ્ય ધાંધામિષ્ઠ: ।
તત્પુત્રો યતિસંગતિ: પ્રતિદિનં ગોસાકનામા સુધિ:(ધી) શિષ્ટાચારવિસા(શા)રદો જિનગૃહોદ્ધારોવતો યો[ડ]જનિ ॥૨॥
કદાચિદન્યદા ચિત્તે વિચિત્ય ચપલં ધનં । ગોસ્થાકરામામિષ્ઠામ્યાં કારિતો રંગમંડપ: ॥૩॥

મદ્રં ભવતુ ॥

આ લેખના ઐતિહાસિક લાવની તારવણી આ છે:—

—સં. ૧૨૬૫ ના ફાલ્ગુ વદિ ૭ ને ગુરુવારે રામ અને ગોસ્થાક નામના બે શ્રેષ્ઠીઓએ વિધલાટના મંદિરનો રંગમંડપ કરાવ્યો, એ સમયે પ્રતાપી ધાંધલદેવ રામ હતો અને નાણકીયગચ્છના અધીશ્વર શ્રીશાંતિસૂરિ આ મંદિરમાં વિરાજતા હતા. રામ નામનો શ્રેષ્ઠી ધર્કટવંશીય ઉમલનો સદ્ગુણી પુત્ર અને ખૂમાનો ભાઈ હતો. બીજા ગોસ્થાક નામે શ્રેષ્ઠી, વિદ્વાન અને દયાળુ એવા આશાદેવના પુત્ર ધાંધાનો પુત્ર હતો. તે શ્રાવક ધર્મમાં ઉદ્યમી અને સાધુઓના સંગમાં રહેતો. તે શિષ્ટાચારી હોવા ઉપરાંત જિનમંદિરોના ઉદ્ધાર કરવાની વૃત્તિવાળો હતો. આ બંને શ્રેષ્ઠીઓએ લક્ષ્મીની અંચળતા સમજીને અહીંનો રંગમંડપ કરાવ્યો.

મતલબ કે, આ મંદિર નાનું હશે અને તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી રંગમંડપ વિશાળ બનાવ્યો હશે; કેમકે જે સમયે તેમણે મંડપ કરાવ્યો તે સમયે શાંતિસૂરિ આ મંદિરમાં પહેલાંથી જ બિરાજતા હતા. અર્થાત્ આ મંદિર સં. ૧૨૬૫ પહેલાં બન્યું હોવું જોઈએ અને વધિલાટ ગામ એથીયે પ્રાચીન કાળમાં વસ્યું હશે એમ માની શકાય. એ સમયે નાણકીય ગચ્છની અહીં ગાદી હોવાથી જૈનોની આબાદી પણ હશે. રામ અને ગોસ્થાક જેવા અને ગોસ્થાકના બીજા કુટુંબીઓ જેમણે આ મંદિરમાં સ્તંભો વગેરે કરાવ્યા છે, તે ઉપરથી પણ અહીં જૈનોની વસ્તી ઠીક પ્રમાણમાં હોવાનું અનુમાન નીકળે છે.

આજે અહીં જૈન શ્રેષ્ઠીનું એક માત્ર ઘર છે. ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. સં. ૧૯૬૨માં અહીં શ્રાવકોનાં ૧૫-૨૬ ઘરો મૌબુદ હતાં પણ કોઈ કારણે તેઓ પાલડી ગામમાં રહેવા આલ્યા ગયા છે. પાલડીમાં આવેલો ‘વેલારનો વાસ’ આજે એની સાબિતી આપી રહ્યો છે.

અહીં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટથી યુક્ત બનેલું છે. સં. ૧૯૧૮ના લેખો આ મંદિરની નવચોકીના સ્તંભો ઉપર કેાતરેલા છે, એ ઉપરથી લાગે છે કે આ મંદિરનો એ સમયે જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો અને એ સમયે થયેલી પ્રતિષ્ઠા વખતે મૂળનાયક સહિત ચારેક દિગંબરીય મૂર્તિઓ શ્રાવકોને ક્યાંકથી મળી આવેલી તે આ મંદિરમાં પધરાવી દીધી લાગે છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૫૪૫નો લેખ^૨ અને બીજી દિગંબર મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૫૪૮ના લેખો કૃત્રિમ રીતે લખાયેલા જોવાય છે.

મૂળનાયકના ડાબા હાથ તરફની લેખ વિનાની પ્રવેતાંબરીય પ્રતિમા શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની છે. આ મંદિરમાં સં. ૧૨૬૫ના સાતેક લેખો મળે છે, જે જીર્ણોદ્ધાર સમયના છે. એટલે આ પ્રાચીન મંદિર ક્યારે અને કોણે બંધાવ્યું એ જાણવા માટે કોઈ લેખ સાંપડતો નથી. વૃદ્ધો કહે છે કે ગૂઢમંડપમાં સં. ૧૨૩૨નો એક લેખ મૌબુદ હતો પણ મંદિરમાં કરાવેલા ચૂનાના પ્લાસ્ટરમાં એ અને બીજા લેખો દબાઈ ગયા છે. અહીંનો એક સ્તંભ જેના ઉપર સંવત્ વિનાનો પદ્યલેખ

૧. “ અણુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક: ૩૨૭ થી ૩૩૨.

૨. એજન: લેખાંક: ૩૩૩.

કોરેલો છે તે પાર્શ્વવદેવ નામના ચૈત્યવાસી મુનિએ કરાવ્યાનું તેમાંથી જણાય છે.^૧ કેટલીક ખંડિત મૂર્તિઓ મંદિરની બહાર જમીનમાં ભંડારી પણ દીધી છે.

ચામુડેરીવાળા શેઠ વના ખુમાણએ આ મંદિરનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી મંદિરમાં આરસ પથરાવ્યો છે. વળી, મંદિરનો કેટ, શૃંગારચોકી, બળીઓ અને એક ચોરડી વગેરે પણ કરાવ્યાં છે.

૧૪૩. ચામુડેરી

(કોઠા નંબર : ૨૯૭૨)

નાણા સ્ટેશનથી ઉત્તરમાં ૧ માઈલ દૂર ચામુડેરી નામે ગામ છે. કહેવાય છે કે અહીંના ચામુંડા દેવીના મંદિરના કારણે આ ગામનું નામ ચામુડેરી પડ્યું. આ ગામને 'સાંવલેરી' એવા બીજા નામથી પણ લોકો ઓળખે છે.

અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૫૫ જેટલાં ઘરો વિદ્યમાન છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ ધર્મશાળા તેમજ ૧ જૈન વિદ્યાલય પણ છે.

આ ગામમાં આવેલા જૂના ઉપાશ્રયમાં પહેલાં ઘર-દેરાસર હતું. તેમાં આરસની એક નાની શ્યામમૂર્તિ અને બે ધાતુમૂર્તિઓ બિરાજમાન હતી. પછી એક નવું મંદિર બંધાવી સં. ૧૯૮૫માં ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસૂરિજીએ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ચૂદમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કેટવાળું બનેલું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ અને બંને પડખે રહેલી મૂર્તિઓ નીચે લાંછનો બોળ હોવા છતાં લોકો તેમને શ્રીઋષભદેવ અને પડખેની મૂર્તિઓને શ્રીમલ્લિનાથ ભગવાન કહે છે. મંદિરમાંની કુલ ૧૦ મૂર્તિઓમાંથી ૬ મૂર્તિઓ માલણ ગામથી લાવવામાં આવી છે.

ચૂદમંડપની મૂર્તિઓ ઉપર લેખો છે પણ પૂરા વાંચી શકાતા નથી, છતાં સં. ૧૪૯૭ના લેખો જણાય છે. ચૂદમંડપમાં ગૌતમસ્વામી ગણધરની બે મૂર્તિઓ છે અને નવચોકીમાં ચક્ષ-ચક્ષિણીની બે મૂર્તિઓ છે. મંદિરમાંની ધાતુ-મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૫૨૭, ૧૭૨૫, ૧૭૬૩ વગેરે સાલના લેખો વંચાય છે.^૨

૧૪૪. સીવેરા

(કોઠા નંબર : ૨૯૭૪)

પીંડવાડાથી ઉત્તરમાં ૫ માઈલ દૂર સીવેરા નામનું ગામ છે. અહીંના શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાંના સં. ૧૧૯૮ ના શિલાલેખમાં આ ગામનું નામ 'સીવેરક' ઉલ્લેખ્યું છે.^૩ આથી આ ગામ અને મંદિર એથીયે વધુ પ્રાચીન અને જૈનોની વસ્તીવાળું હશે એવું કલિત થાય છે.

આજે અહીં એકે જૈનની વસ્તી નથી, છતાં એની પ્રાચીન બહેજલાલીની યાદ આપતું શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ભવ્ય મંદિર બિલું છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ચૂદમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શિખર અને ભમતીના કેટવાળું છે. વળી, દરવાજાની બંને બાજુએ દેરીઓ બનાવવા માટેના દશ-દશ ખંડો જેમાં જમણી બાજુના સાત ખંડો તે બમણા વિશાળ રાખેલા છે. મૂળગભારો અને ચૂદમંડપની ભીંતો શ્યામળા પથ્થરોની બનેલી છે. બાકીનો ભાગ સફેદ પથ્થરનો છે. શૃંગારચોકીને બહલે ચોતરો છે. મંડપ કે ધૂમ્મટ બનાવેલા નથી.

૧. "અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ" લેખાંક: ૩૩૭

૨. એબન: લેખાંક: ૩૩૮ થી ૩૪૦.

૩. એબન: લેખાંક: ૩૧૮.

મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સપરિકર મનોહર મૂર્તિની ગાદીમાં સં. ૧૧૦૯ નો શિલાલેખ આ પ્રમાણે છે:-

“ સંવત્ ૧૧૦૯ વૈશા(સ્વ)સુદિ ૮ ગોષ્ઠ્યા શ્રીશાંતિનાથપ્રતિમા કારિતા ॥ શ્રીશાંત્યાચાર્યૈઃ પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ”

—સં. ૧૧૦૯ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ના રોજ ગોષ્ઠીએ શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા ભરાવી અને તેની શ્રીશાંત્યાચાર્યૈઃ પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ ઉપરથી લાગે છે કે આ મંદિર સં. ૧૧૦૯ માં બનાવવામાં આવ્યું હશે.

મૂળનાયકની ઊંચી બેઠકની ગાદીમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર અને તેની નીચે બે હરણુની આકૃતિઓ છે. ધર્મચક્રની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ કોરેલા છે. પરિકરમાં એક બાજુમાં ભગવાનની ત્રણ મૂર્તિઓ અને બીજી બાજુમાં બે જિનમૂર્તિઓ તેમજ એક દેવીની આકૃતિ કોરેલી છે. ઉપરના ભાગમાં પુષ્પમાલધર અને હાથીનાં સુશોભનો છે. પરિકર ભુદા ભુદા ટુકડાઓ ગોઠવીને લગાડેલું જણાય છે.

ગૃહમંડપમાં સ્પતકણ્ણાલકૃત શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની કાયોત્સર્ગસ્થ હૃદયંગમ મૂર્તિ ખડી છે. તેની ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૫૪”x૨૦” ઈંચ પ્રમાણ છે. એમાં લેખ નથી પણ એની રચના લાક્ષણિક ઢંગની છે. ભગવાનના ચરણ પાસે એકેક ઈંદ્ર અને શ્રાવક તેમજ બીજી તરફ શ્રાવિકાની મૂર્તિઓ નમસ્કાર મુદ્રામાં બેઠેલી છે. પાસે ચામરધારી ઈંદ્રો સેવકનો ખ્યાલ આપી રહ્યા છે. આ આકૃતિઓની ઉપર ત્રણ સર્પ-માનવ એટલે ધરણેન્દ્રની આકૃતિઓ હાથ બેડી અવનતભાવ દર્શાવી રહી છે. ઉપરના ભાગમાં બંને બાજુએ પુષ્પમાલધર બિલા છે.

પાસેના ગોખલાઓમાં પ્રાચીન કોરણીવાળી સં. ૧૧૬૮ અને ૧૨૨૪ ની લેખાંકિત પ્રતિમાઓ આબેહૂબ છે.^૧ આ ગોખલાની બંને બાજુએ પ્રાચીન કોરણીવાળા બારશાખના આરસ સ્તંભોના ટુકડા લગાવ્યા છે, તેમાં દેવ-દેવીઓની મૂર્તિઓ જોવાય છે.

અહીં મંદિરની જોડે બે-ત્રણ એરડાવાળી ધર્મશાળા છે. તેમાં સાધુ-સાધ્વી અને યાત્રાળુ શ્રાવકો બિતરે છે.

પીંડવાડાના શ્રાવક ચંદ્રલાણ જેતાણની અહીં દુકાન છે. તેઓ મંદિરની સારી સંભાળ રાખે છે. તેમણે કરાવેલા એક ગંગીચો મંદિરને અર્પણ કર્યો છે.

મંદિરની પાછળ એક વિશાળ અને ઊંડું તળાવ મજબૂત બાંધણીનું બનેલું છે. નદીને તળાવમાં વાળી છે. તળાવ વાટે ખેતરોને પાણી પહોંચે એવી સગવડ છે. સિરોહી રાજ્યમાં આ મોટામાં મોટું તળાવ હોવાનું મનાય છે.

૧૪૫. વીરવાડા

(કોઠા નંબર : ૨૬૬૫-૨૬૬૬)

સન્નજનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂણામાં ૬ માઈલ દૂર વીરવાડા નામનું ગામ છે. વીરવાડા પુરાતન છે, એટલું જ નહિ આજે તેની પાસે જ વાસીયું ગામ છે જેનો તીર્થમાળાઓમાં ‘વિસલનગર’ એવા નામે ઉલ્લેખ કર્યો છે, એ પ્રાચીન સમયમાં તો વીરવાડામાં સમાઈ જતું હશે.

કોટરા ગામમાંથી મળી આવેલા જૈન મંદિરના સં. ૧૨૦૮ ના એક શિલાલેખમાં ‘વીરપદ્વી’ ગામના એક શ્રેણીએ મંદિર નિર્માણ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.^૨ જે આ વીરપદ્વી જ વીરવાડા હોય તો એ નક્કી થાય છે કે, આ ગામ બારમા-તેરમા સૈકાથી વધુ પ્રાચીન છે.

અહીંના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરની છયોકીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૪૧૦ નો લેખ છે, જે જીર્ણો-

૧. “ અર્જુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસદોહ ” લેખાંક: ૩૧૮, ૩૨૦

૨. “ જૈન લેખ સંગ્રહ ” ખંડ-૧-શ્રીપૂરણચંદ્ર નાદર સંગ્રહીત-૫. ૨૬૮, લેખાંક: ૬૬૬.

દ્વાર કરાવ્યા સંબંધે છે, તેમાં આ ગામનું નામ 'વીરવાડા' આપેલું છે. ઉપર્યુક્ત લેખને સમર્થન આપતો આ લેખ એટલું તો સ્પષ્ટ કરે છે કે આ ગામ અને મંદિર સં. ૧૪૧૦ કરતાં અવશ્ય પ્રાચીન છે.

શ્રીમેહ કવિએ સં. ૧૪૬૯ ની આસપાસમાં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અને પં. શ્રીશીલવિજય ગણિએ સં. ૧૭૪૫ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના મંદિરનો ઉલ્લેખ ક્રમશઃ આ પ્રમાણે મળે છે:-

“વીરવાડિ શ્રીધર્મ જિજ્ઞંસ.”^૧ “વીરવાડઇ ઇક ધર્મ વિચાર.”^૨

ન્યારે શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ સં. ૧૭૫૫ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અહીંના મંદિરને શ્રીમહાવીર ભગવાનનું હોવાનો ઉલ્લેખ આ રીતે કર્યો છે:-

“અઝાહરી વીરવાડિમાં એ, બંભણવાડિ વીર.”^૩

ઉપર્યુક્ત વર્ણનો મંદિરમાં જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે મૂળનાયકમાં થયેલા ફેરફારનાં પ્રમાણ આપે છે.

અહીં શ્રાવકોનાં ઘર ૪૮, ઉપાશ્રયો ૪, ધર્મશાળાઓ ૨ અને ૨ જિનમંદિરો છે. આ મંદિરો પૈકી એક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું અને બીજું શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું છે.

૧. શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર પહાડની ટેકરીની ઓથમાં જિંચાણુ ભાગ પર આવેલું છે. મૂળગભારો ગૂઢમંડપ, નવચોકીઓ, સલામંડપ, શંગારચોકી, ચારે તરફ ફરતી ૪૬ દેરીઓ યુક્ત છે. દેરીઓ સમેત કુલ ૪૭ શિખરોથી આ મંદિરની રચના આલીશાન દેખાય છે, દેરીઓ ૪૦ છે અને બંને બાજુએ ત્રણ-ત્રણ ખંડવાળો એકેક ગભારો છે. તે એકેક ખંડ ઉપર શિખરો છે. આ મંદિરને લોકો 'જાવન જિનાલય' નામે ઓળખે છે.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ પંચતીર્થોના પરિકરયુક્ત છે. પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે દેવી, તેની નીચે બે હરણ અને બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ છે. વળી, એક તરફ યક્ષ અને અંગિકાદેવીની મૂર્તિ છે. મૂર્તિ ઉપર લેખ જોવાતો નથી. સંભવતઃ લેખનો ભાગ લાદીઓ જડતાં દમાઈ ગયો હોય એમ જણાય છે. મંદિરમાં મૂર્તિઓનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. જમણા હાથે આવેલી એક ખાલી ઓરડીમાં થઈને ભમતીમાંથી બહાર જવાનો દરવાજો મૂકેલો છે. એ દરવાજાની બારશાખમાં તીર્થંકરની મંગળમૂર્તિ ઉત્કીર્ણ છે અને દરવાજા ઉપર શંગારચોકી પણ કરેલી છે.

શંગારચોકીના બહારના કંપાઉંડમાં એક ભોંયડું છે, તેમાં ખંડિત મૂર્તિઓ અને પરિકરો વગેરે ભંડારી ત્રીધાં છે. છતને ખેદીને જ ભોંયડામાં જઈ શકાય એવું પાકું કામ કર્યું છે.

આ મંદિર સં. ૧૪૭૫ માં બન્યું હોવાની માહિતી એક લેખથી મળી આવે છે ડીડિલા ગામના રહેવાસી પોરવાડ પાલ્હાએ આ મંદિર બંધાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવીરપ્રભસૂરિએ કરાવી છે. એ જ આચાર્યે મંદિરનો રંગમંડપ પોતે કરાવ્યાનો એક લેખ એક સ્તંભ નીચે ચૂનામાં દખાયેલો મળી આવેલો. હવે તેની ઉપર ભંડારની આરસ પેટી લગાવ્યાથી એ લેખ દટાઈ ગયો છે.^૪ આ સિવાય ગૂઢમંડપ, નવચોકી કે દેરીઓની બારશાખમાં બીજા લેખો તો હશે પરંતુ બધે ચૂનાનું પ્લાસ્ટર કરેલું હોવાથી તેનો પત્તો લાગતો નથી.

આ મંદિરના કંપાઉંડમાં જ શામળાજીનું વૈષ્ણવ મંદિર છે.

૨. વીરવાડા ગામથી ૧ ક્વાર્ટાંગ દૂર દક્ષિણ દિશામાં બીજું મંદિર આવેલું છે, મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું આ મંદિર ટેકરીની ઓથમાં પણ કંઈક જિંચાણુવાળા ભાગમાં જીલું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી,

૧. “પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ” પૃ. ૧૦૬.

૨. એજન: પૃ. ૫૪.

૩. એજન: પૃ. ૧૩૭.

૪. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ” લેખાંક: ૨૭૮.

સભામંડપ, શૃંગારચોકી, દરવાજાની બંને બાજુની ૧૪ ફેરીઓ અને ભમતીના કોટચુકત શિખરખંધી બનેલું છે.

આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી લેખ મળતો નથી, પણ છયોકીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૪૧૦માં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા સંબંધી લેખ સાંપડે છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે, આ મંદિર એથીયે બે-ચાર સૈકા પહેલાં બન્યું હશે.

મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ ભવ્ય અને રમણીય છે. તેના ઉપર લેખ નથી પરંતુ તેનું શિલ્પવિધાન પ્રાચીન છે. પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર, તેની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ તેમજ ધર્મચક્રની નીચે બે હરણની આકૃતિઓ કોરેલી છે. ડાબા હાથ તરફ યજ્ઞની મૂર્તિ છે જ્યારે જમણા હાથ તરફની દેવીમૂર્તિ પરિકરમાંથી છૂટી પડી ગઈ હોય એમ લાગે છે. ગૂઠમંડપમાં પ્રાચીન મૂર્તિઓના પરિકરો, કાઉસંગિયા અને તેના ખંડિત અંશોનો સમૂહ જોવાય છે.

વાસીયુ અથવા વીસલનગર :

ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે પડેલાં અસંખ્ય અવશેષોથી જણાય છે કે, અગાઉ વીરવાડાનો વિસ્તાર અહીં સુધી હશે. લોકોના કથન મુજબ અહીં વીસલનગર નામે ગામ હતું. મહાવીરસ્વામી ભગવાનના આ મંદિરની પાસે કૂવો અને બગીચો પણ હતો. પં. શ્રીમેહ કવિએ વીસલપુરનું સ્મરણ કરાવ્યું છે. આજે આ મંદિરને લોકો 'વાસીયાનું મંદિર' કહે છે. આ હકીકતથી જણાય છે કે વીસલપુર અથવા વીસલનગરમાંથી વાસીયુ એવો અપભ્રંશ થયો હશે. ગુજરાતમાં વસેલા વાસીયાથી ઝોળખાતા શ્રાવકો આ સ્થળના હશે, જે કોઈ પ્રસંગે એકસાથે ઉચ્ચાળો ભરી ગયા હશે, પરંતુ એક હકીકત ધ્યાન ખેંચે એવી છે કે, આ મંદિરમાં સં. ૧૪૧૦ ના લેખમાં 'વીરવાડા ગ્રામ' સ્પષ્ટ આપેલું છે વળી, પ્રાદ્યુવાડાના સં. ૧૭૧૬ના લેખમાં પણ આ મહાવીરસ્વામી મંદિર પાસેના શૂલ માટે 'વીરવાડા ગામ'નો ઉલ્લેખ કરેલો છે. એટલે આ સ્થળ વીરવાડા ગામને લગતો જ વાસીયા એવા પરા જેવા વિભાગ નામે ઝોળખાયો હોય એવું ક્લિત થાય છે.

કોટરા :

વીરવાડાથી ઉત્તર દિશામાં ૧૧ માર્ગલ દૂર કોટરા નામે ગામ છે અહીં એક નાની ટેકરી ઉપર જૈનમંદિરનું ખંડિયેર પડેલું છે. એની આસપાસની ભૂમિ ઉપર ઇંટોનાં રોડાં જ્યાં ત્યાં પથરાયેલાં પડયાં છે; આથી અનુમાન થાય છે કે મંદિરની આસપાસ વસ્તીવાળું ગામ હશે. મંદિરના ખંડિયેર ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઠમંડપ, સભામંડપ, ભમતીના કોટ અને શિખરચુકત બનેલું હતું. આજે મૂળભારો અને ગૂઠમંડપના દરવાજા માત્ર વિદ્યમાન છે. પથ્થરનો ગૂઠમંડપ અને ઉપરના ઘૂમટનો થ્રોડો ભાગ તેમજ મૂળભારામાં પળાસન સુધીની ભીંતો ભલી છે. કોટની ભીંત બેથી છ ફીટ સુધીની હયાત છે. બાકીનો બધો ભાગ પડી ગયો છે. અહીંની ઇંટો ૧૨x૮ ઇંચ લાંબી-પહોળી અને ૨x૨ના ની બંડી છે. બંને દરવાજાની બારશાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકર મૂર્તિ કોરેલી છે.

આ મંદિરનો એક શિલાલેખ બાબુ પૂરણચંદ્રજી નાહરે પોતાના 'જૈન લેખસંગ્રહ'ના પ્રથમ ખંડના પૃષ્ઠ : ૨૬૮ માં લેખાંક : ૯૬૯ માં આ પ્રકારે આપ્યો છે:—

“ પૂર્વે ડોંહિલાપ્રામમૂલનાયકઃ શ્રીમહાવીરઃ સંવત્ ૧૨૦૮ વર્ષે વિપ્પલગન્ઠીયશ્રીવિજયસિંહસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ પશ્ચાત્ વીરપલ્લ્યા[.] પ્રા૦ સાહ સહદેવકારિતે પ્ર(પ્રા)સાદે વિપ્પાલ(વ્વલા)ચાર્ય શ્રીવીરપ્રમસૂરિભિઃ સ્થાપિતઃ । સંવત્ ૧૪૬૫ વર્ષે ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, ડોંહિલા ગામના મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન જેમની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૦૮ માં વિપ્પલગન્ઠીય શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ કરી હતી, તે મૂર્તિ વીરપલ્લી (વીરવાડા)ના પ્રાગ્વાટસ્વાતીય શાહ સહદેવે કોટરામાં બંધાવેલા મંદિરમાં સં. ૧૪૬૫ માં વિપ્પલગન્ઠીય શ્રીવીરપ્રમસૂરિએ સ્થાપન કરી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અહીંના મંદિરની સં. ૧૪૬૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. તેમાં સં. ૧૨૦૮ માં

૫. “ અખુંદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક : ૨૭૭.

૬. એજના : લેખાંક : ૨૬૮.

ડી'ડિલા ગામના મંદિરના મૂળનાયકને આમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, સં. ૧૪૬૫ પહેલાં ડી'ડિલા ગામનું મંદિર પડી ગયું હોય કે કોઈ આતંકના કારણે મૂળનાયકની ફેરવદલી કરવી પડી હોય.

અગાઉ અહીં શ્રાવકોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ આજે એકે ઘર વિદ્યમાન નથી. અહીં માત્ર ૧૦-૧૫ રખારીનાં ઘરો છે. અહીંથી ૧ ફર્લાંગ દૂર કંઈક નીચાણમાં નવું ગામ વસેલું છે.

વીરોલી :

કોટરાથી ઉત્તર દિશામાં ૧૧ માઈલ દૂર અને સન્જનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૬૧ માઈલ દૂર વીરોલી નામે ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ વિરૂલી હશે એમ કોટરા ગામના ઝાંપામાં પડેલી એક સરખીના સં. ૧૫૫૭ ના મહારાવ જગમલના સમયના લેખથી જણાય છે.

અહીં ઊંચાણવાળી જમીનમાં એક મંદિર સાખૂત ઊભું છે. તેમાં મૂર્તિઓ વિદ્યમાન નથી. અહીંથી મૂર્તિઓ ક્યારે ક્યાં લઈ જવામાં આવી તેની માહિતી મળી નથી. મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, શિખર અને કોટયુક્ત બનેલું છે. કોટનો થોડો ભાગ પડી ગયો છે. સિવાય આખું મંદિર સારી સ્થિતિમાં વિદ્યમાન છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ અને કોટની બારશાખોમાં મંગળમૂર્તિ શ્રીબિનેશ્વરની મૂર્તિઓ બિરાજમાન કરેલી છે. મૂળગભારામાં પચાસણ વિદ્યમાન છે. મંદિરમાં ચૂનાની કલાઈ કરાવેલી છે, જે જીર્ણોદ્ધાર કર્યાની સાબિતી આપે છે. આ મંદિરની ઈંટો ૧૨×૬ ઈંચ લાંબી-પહોળી અને ૨×૨ ઈંચની બડી છે. મંદિર પંદરમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન જણાય છે.

આ ગામ ક્યારે ઉજ્જડ બન્યું એ જાણવાને કશું સાધન નથી. મંદિરની આસપાસ મકાનનાં અવશેષો, ઈંટોનાં રોડાં વગેરે પડ્યું છે અને મંદિરની વિદ્યમાનતા જ અહીં જૈન વસ્તી હોવાનો પુરાવો આપી રહી છે. થોડાં વર્ષો અગાઉ આ મંદિરથી ૨ ફર્લાંગ દૂર નીચાણવાળી જમીનમાં ગામ વસ્યું છે. તેમાં રજપૂત અને રખારીઓનાં ૪૦-૪૫ ઘરો વિદ્યમાન છે.

૧૪૬. ઉંદરા

(કોડા નંબર : ૨૯૭૭)

સન્જનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૪ માઈલ અને બ્રાહ્મણવાડાથી ૧ માઈલ દૂર ઉંદરા નામે ગામ આવેલું છે. અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે જૈનનું એકે ઘર નથી. મંદિરની આસપાસ મકાનોનાં અવશેષો વિદ્યમાન હોવાથી જણાય છે કે, અગાઉ અહીં આસપાસ ઠીક પ્રમાણમાં વસ્તી હશે અને જૈન મંદિર હોવાથી જૈનોની વસ્તી પણ સારી હોવાનું પ્રમાણ મળે છે. આજે તો આ મંદિરથી ૨ ફર્લાંગ દૂર ગામ વસ્યું છે.

હાલના ગામથી દૂર જંગલમાં એક નાની ટેકરીની ઝોથમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર વિદ્યમાન છે. મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરબંધી બનેલું છે.

મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની મનોહર મૂર્તિ છે, તેની નીચે સં. ૧૪૯૯નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ [સં] ૧૪૯૯ ફા ૦ વ ૫.....[ત્રાં]હણવાહાપ્રામે નિજોદ્દૃતપ્રાસાદે શ્રી: ॥ શ્રીમહાવીર સ્વીદા જાણા હા..... ॥ ”

વળી, ગૂઢમંડપમાં સમ્મુખ ભાગના પાટડા ઉપર મંદિર બંધાવ્યા સંબંધી સં. ૧૪૮૯નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૪૮૯ વર્ષે માહ સુદિ ૧૩ દિને પ્રાવાટજ્ઞાતીય સા ૦ લલતપાલ મા ૦ નામલદે પુત્ર સા ૦ સોહવ મા ૦ સોઢી તત્પુત્ર શ્રીતીર્થયર્મકર્મકારક સા ૦ ધીમા મા ૦ ગોરી તત્પુત્રેણ દૃઢશ્રીદેવગુરુભાવિતાંત:કરણેન પ્રૌઢશ્રીવિભવાકરણપ્રવીણેન સા ૦ પુંજાકેન

મા૦ સોહગ સુશ્રાવક સા૦ સામંત સં૦ ષોલાસણ વ્ય૦ કામળ સા૦.....ઝાળ ડાહા....જ....પુત્ર સા૦ સૂરા સીહાપુત્રિકા બાઈ
વાલ્હીપ્રમુલ્લકુટુંબયુતેન ઝંદિરાપ્રામે સ્વશ્રેયોર્થ....શ્રીવર્દ્ધમાનજિનપ્રતિમાસમલંકૃતઃ પ્રૌઢપ્રાસાદ[.] કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીમત્તપાગચ્છાધિરાજ-
શ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, શ્રેષ્ઠી પૂજાએ આ મંદિર બંધાવી સં. ૧૪૮૯ના માહ સુદિ ૧૩ના દિવસે
શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ લેખમાં ઉદ્દિરા ગામનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોવાથી આ ગામ સં. ૧૪૮૯
પહેલાંનું હોય એવો નિર્ણય કરી શકાય.

૧૪૭. કોજરા

(કોડા નંબર : ૨૯૭૮)

બનાસ સ્ટેશનથી ઉત્તરમાં ૨૫ માઈલ દૂર કોજરા નામે ગામ છે. આ ગામ તેરમા સૈકા પહેલાંનું છે. એ સંબંધે
અહીંના જૈન મંદિરના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૨૪ ના લેખનું પ્રમાણ મળે છે. અહીં ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા
અને શ્રાવકોનાં ૮ ઘરો વિદ્યમાન છે.

શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, હચોકી, સભામંડપ, ગંગારચોકી, ભમતીના કોટ-
યુક્ત કાળા પથ્થરનું બનેલું છે. મૂળગભારામાં શ્રીસંભવનાથ ભગવાન મૂળનાયક છે. તેમની ગાદીમાં નીચે આડું ધર્મચક્ર
અને તેની બંને બાજુએ હરણ અને સિહની આકૃતિ છે. તેની એક બાજુમાં શ્રાવક અને બીજી બાજુમાં શ્રાવિકા ચૈત્યવંદન
કરી રહ્યાં એવી મુદ્રામાં શિલ્પાકૃતિ કરેલી છે. ગાદી અને પગાસણ પ્રાચીન છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ નીચે “શ્રીદામ્બનાથશિવ” ॥ ”
એટલા જ માત્ર અક્ષરો કોતરેલા છે. આ મૂર્તિ જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે નવી મૂકવામાં આવી હોય એમ લાગે છે. કેમકે,
મંદિરના ગૂઢમંડપના એક સ્તંભમાં સં. ૧૨૨૪નો એક શિલાલેખ છે, તેમાં રાણા રાવસીએ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના
આ મંદિરમાં એક સ્તંભ કરાવ્યાનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે. આથી પહેલાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન હોવાનું જણાય
છે. મૂળનાયકની બંને પડખે રહેલી મૂર્તિઓ ઉપરના લેખો ઘસાઈ ગયા છે. છતાં એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૨૨૪ નો
લેખ પ્રતીત થાય છે.

સિરોહીના મહારાવ સુરતાણે આ ગામ સં. ૧૬૩૪માં તેમના પુરોહિતોને દાનમાં આપ્યું હતું.

૧૪૮. બ્રાહ્મણવાડા

(કોડા નંબર : ૨૯૭૯)

પીંડવાડા (સબજનરોડ) સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૩૫ માઈલ દૂર બ્રાહ્મણવાડા નામનું જૈનોનું પવિત્ર તીર્થધામ આવેલું
છે. શિલાલેખોમાં એનું નામ ‘બ્રાહ્મણવાટક’ મળે છે. લોકોમાં આ તીર્થ જીવિતસ્વામીના નામે પ્રસિદ્ધ છે. લોકપ્રસિદ્ધિને
અનુશ્રુતિઓનો આધાર છે. ‘તપાગચ્છ પટ્ટાવલી’ અનુસાર મહારાજા સંપ્રતિએ અહીં મંદિર બંધાવ્યું. અર્થાત્ અગાઉના
નાના કે જીર્ણ મંદિરને સંપ્રતિએ વિશાળ કરાવ્યું હશે. સંપ્રતિ પ્રતિવર્ષ પાંચ તીર્થોની ચાર વખત યાત્રા કરતા હતા તેમાં
બ્રાહ્મણવાડાનો પણ સમાવેશ છે. વળી, નાગાભુવનસૂરિ, સ્કંદલિલસૂરિ અને પાદલિલસૂરિ જે પાંચ તીર્થોની યાત્રા કરતા
તેમાં પણ બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો નિર્દેશ છે. શ્રીજ્યાનંદસૂરિના ઉપદેશથી (સં. ૮૨૧ ની આસપાસ) પોરવાડ મંત્રી સામંતે
નવસો મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તેમાં બ્રાહ્મણવાડાનું મંદિર પણ એક હતું. અંચલગચ્છીય શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ સં.
૧૩૦૦ ની આસપાસ રચેલી ‘અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા’માં ઉલ્લેખ્યું છે કે, બ્રાહ્મણવાડામાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનના મંદિરમાં
ભગવાન મહાવીરના ચરણોની પાદુકાવાળો થૂલ છે.

આ હકોક્ત ઉપરથી આ તીર્થની પ્રાચીનતાનો અડસટ્ટો મળી રહે છે. એક કાળે આ તીર્થધામમાં અનેક શ્રાવક
કુટુંબો વસતાં હશે પરંતુ આ મંદિરની ચોકી કરવા જે ઠાકૈરને રાખવામાં આવેલા તેમની સાથે શ્રાવકોને ઝગડો થતાં

શ્રાવકો ગામ છોડી અન્યત્ર રહેવા આજ્યા ગયા. આજે તો યાત્રાળુઓ માટે એક વિશાળ ધર્મશાળા અને તીર્થ અંગેનાં ઉપયોગી મકાનો સિવાય અહીં ગામ કે વસ્તી નથી. વેરાન જંગલમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું વિશાળ મંદિર અદ્ભુત બિંદુ છે. પ્રવેશદ્વાર આગળ એક મોટો શિલાનિર્મિત હાથી અને બાબુના રક્ષકો સાથે બિભો કરવામાં આવ્યો છે. બેઠા ઘાટનું છતાં શિખરખંધી મંદિર મનોહર છે. તેમાં મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, દરવાજા ઉપરનો બલ્લાનક (મંડપ) અને ભમતીમાં ફરતી ૩૫ દેવકુલિકાઓ છે. તેમાંથી ત્રણ બાબુના ત્રણ ગભારાઓ સાથે ૩૫ શિખરોવાળા આ મંદિરની રચના વિસ્તારવાળી છે.

મૂળનાયકની પ્રતિમા હૃદયંગમ છે. તેના ઉપર લેખ નથી. મોતીનો લેખ કરાવ્યાથી એ દબાઈ ગયો. લેખ એમ તેના નીચે કવચિત બે-ત્રણ ગાંખા અક્ષરોથી અનુમાન થાય છે. મૂળનાયકની ઉપર પરિકરનો એક ખંડિત ટુકડો ચોટલો છે, જેમાં પુષ્પમાલધર અને છત્ર જોવાય છે. આ ટુકડો પ્રાચીન શિલ્પકળાની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યો છે.

આખા મંદિરમાં છેલ્લા જીર્ણોદ્ધાર વખતે આરસની લાદીઓ, ટાઇલ્સ અને કાચ લગાડી દીધા છે. ભોંતોમાં ચિત્રાવલી અને રંગનું કામ એપી બિઠે છે. ભગવાન મહાવીરનો ગોવાળિયાના ઉપસર્ગનો ભાવ વગેરે ચિત્રો છે પણ પ્રાચીનતાની કોઈ નિશાની ભૂલથીયે રહેવા દીધી નથી. અહીંની એક ભગવાનની પાષાણ મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૩૪૯નો લેખ છે જ્યારે દેરીઓની આરશાખમાં સં. ૧૫૧૯, ૧૫૨૧ના શિલાલેખો જોવાય છે પણ મંદિર બંધાવ્યા સંબંધે કોઈ લેખ મળતો નથી. સં. ૧૫૧૯ લગભગમાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે એમ શિલાલેખોથી સમજાય છે. મંદિરનો છેલ્લો ધજા દંડ-કળશ સં. ૧૯૫૮માં ચડાવવામાં આવ્યો છે.

મંદિરની બહાર જમણા હાથ તરફની ઓસરીમાં એક દેરી છે તેમાં ચાર જોડી પગલાં છે અને છટાં પડેલાં ચાર જોડી પગલાં બહારના ભાગમાં છે. હાથીખાના પાસે બે દેરીઓ છે, તેમાં ચતિઓનાં બે જોડી પગલાં ઉપર સં. ૧૭૦૦ પછીના લેખો છે. કંપાઉંડની બહાર એક મોટી છત્રીમાં ગિરિરાજ શત્રુજયનો એક શિલાપટ્ટ પ્રતિષ્ઠિત છે.

મંદિરથી વીરવાડાના દરવાજા તરફ જમણી બાબુએ એક મોટી દેરી છે. તેમાં પહાડના પથ્થરમાં જ ભગવાન મહાવીરસ્વામીની ચરણપાદુકા કોતરી કાઢી છે. અહીં લગભગ ૫૦ વર્ષ પહેલાં પહાડમાં એક દેરી હતી, જેમાં ભગવાન મહાવીરની ગોવાળિયાઓએ કાનમાં ખીલા લગાવ્યાની ઘટનાની સ્પષ્ટ આકૃતિઓ પથ્થરમાં કોરી કાઢેલી હતી પણ આજે આ આકૃતિ કે દેરી જોવાતી નથી. દંતકથા એવી છે કે, ભગવાનને ખીલાનો ઉપસર્ગ આ સ્થળે થયો હતો. જો કે આ દંતકથાને ઇતિહાસનો કશો આધાર નથી.

વીરવાડાના દરવાજા બહાર ડાબા હાથે પહાડના રસ્તે બે-એક ફર્લાંગ દૂર એક બિંચા ચોતરા ઉપર ચારે તરફ ખુલ્લી એક દેરી છે, તેમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનાં પગલાંની સ્થાપના કરેલી છે. શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ અને પં. શ્રીસૌભાગ્યવિજયજીએ નિર્દેશ કરેલી છે. તે આ દેરી જ હોવી જોઈએ કેમકે આ સિવાય ભગવાનનાં પ્રાચીન ચરણોવાળી દેરી કે થૂલ નથી અહીં એક બીજી દેરી પણ છે જેને 'વીરજીની દેરી' કહે છે તે 'મણિભદ્ર વીર'ની હશે એમ જણાય છે.

શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૦૦ ની આસપાસ રચેલી 'અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા'માં "શ્રીબ્રાહ્મણવાડમાં શ્રીમહાવીર ભગવાનના ચરણોવાળો થૂલ છે." એમ લખ્યું છે. વળી, સં. ૧૭૫૦માં પં. શ્રીસૌભાગ્યવિજયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં પણ અહીં વીર ભગવાનનાં ચરણો હોવાનું જણાવ્યું છે.

કવિ શ્રીલાવણ્યસમય ગણિ (સં. ૧૫૨૯ દીક્ષા) શ્રીવિશાલસુંદર (સં. ૧૬૮૫ લગભગ), પં. શ્રીશ્વેમકુશલ (સં. ૧૬૫૭ આસપાસ), શ્રીવીરવિજયજી (સં. ૧૭૦૮) એ આ તીર્થનો સ્તોત્રરૂપે કાવ્યમય મહિમા ગાયો છે, એ કૃતિઓ આજે ઉપલબ્ધ છે. આ ઉપરથી આ તીર્થની મહત્તા કેવી હશે એ જાણી શકાય છે.

પીંડવાડાના દરવાજા તરફના ચોકમાં એક છત્રી બિંધી છે, તેમાં રાવળ સાધુ અમરાજીની મૂર્તિ છે. આ અમરાજી બ્રાહ્મણવાડાનો ઘણાં વર્ષો સુધી પૂજારી હતો. તેને ભગવાનમાં ભારે નિષ્ઠા હતી. એના સ્મારક રૂપે આ દેરી સં. ૧૬૨૧માં બ્રાહ્મણવાડાના કારખાના તરફથી બનાવવામાં આવી છે.

પીંડવાડાના દરવાજા તરફની એક મોટી વાવ પ્રાક્ષણવાડા કારખાનાના તાબે છે. ખીજે જનાપરમાં 'હીરાજીવાળો' અરટ, પીંડવાડામાં 'પાટલાવો' નામનો અરટ અને ઉંદરામાં 'સરોરી વાવ' નામનો અરટ તથા વીરવાડા ગામની ખેતીની ઉપજનો અડધો ભાગ વગેરે શિરોહીના મહારાવ શ્રીશિવસિંહજીએ ભેટ કર્યા સંબંધે સં. ૧૮૭૬ ના જેઠ સુદ ૫ ને ગુરુવારે એક તામ્રપત્ર કરી આપેલું છે. શ્રીશિવસિંહજી મહારાજને રાજગાદી મળે એવી કોઈ આશા નહોતી પણ પ્રાક્ષણવાડા તીર્થની ભક્તિના પ્રતાપે તેઓ શિરોહીના રાજવી થયા એવી તેમને શ્રદ્ધા ખેસી ગઈ હતી અને તેથી તેમણે ભુદે ભુદે વખતે આ તીર્થના કાયમી રક્ષણ માટે જે દાન કર્યાની વ્યવસ્થા કરી તેનું તામ્રપત્ર લખી આપી આ કારખાનાને અર્પણ કર્યું છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

“ (સહી) શ્રીમા(મ)હાદેવજી

મહાગવર્જી શ્રીશિવસિવ(સિંહ)જી કું(કું)વરજી શ્રીગુમાનસિવ(સિંહ)જી વચનાયતાં ।

ગાવ વીરવાડો પ્રગને રુવાઈ રે સીરો લાગત વરાડ સદામદ સિરોહી રે દરબાર લાગે તકો શ્રીબામળવાજીરે કારખાને ચઢાયો સો હાસીલ રાજરો આદમી રવને ઉગરાવસી ને કારખાને પરો લગાવસી । દેવડા રાજપુત જાગીરદારસે વળારે હાસીલ સદામદ પરવાળે હૈ સો સ્વાદે જાવસી । શ્રીદુવારકાનાથજી પરસવા પદારીયા જરે ગામ ચોયાર ચઢાવીયા જણાપર શ્રીસારણેશ્વરજી રે, ગામ વાસો શ્રીદવારકાનાથજી રે, ગાંવ દેલદર શ્રીઅંબાવજીરે મેટ કોનો સો અરપણ હુઓ જાવસી । અરટ ૧ હીરાજીવાળો ગાંમ જણાપરમેં જાવ સુધા । અરટ પાટલાવો જાવ સુધા ગાંમ પીંડવાડે । અરટ ૧ સરોરી વાવ ગાંવ ઉંદરે જણરો હાસલ શ્રીબામળવાડજી પ્રમાણે સદામદ લેસી । દુબે શ્રીમુક્ત પર દુબે સોગળોત જેતા સીબા કાના । દં૦ । સિં૦ । પોમા કાનારા । સં૦ । ૧૮૭૬ રા જેઠ સુદ ૫ ગુરુ.

શીલો(શ્લોક)

આપ દત્તં પર દત્તં જો લોપંતે વસુધરા । તે નર નરકે જાવંતે યાવદ ચંદ્ર દિવાકરા ॥”

અહીં શ્રીશાંતિસૂરિએ સં. ૧૯૮૯ માં સ્થાપન કરેલું શ્રીમહાવીર જૈન ગુરુકુલ વિદ્યાલય છે. તે સિવાય એક ગૌશાળા વગેરે સ્થાનો છે.

અહીં પ્રતિવર્ષ ફાગણ સુદિ ૧૧ થી ૧૫ સુધી અને ભાદરવા સુદિ ૧૩-૧૪ ના મોટા મેળા ભરાય છે. આ મેળામાં મોટી દુકાનો લાગે છે અને વેપારીઓ તેમજ લોકોની ઠઠ જામે છે. દરેક કોમના લોકો પોતપોતાની રીતે ભગવાન મહાવીરસ્વામીની ભક્તિ કરે છે અને બાધા-માનતા પણ રાખે છે.

★

૧૪૯. પેશુવા

(કોડા નંબર : ૨૯૮૦)

બનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૧૧ માઈલ દૂર પેશુવા નામનું ગામ છે. કોદરલાથી ચાલ્યા ગયેલા શ્રાવકો અહીં આવીને વસ્યા છે. ત્યાંના ધ્વસ્ત જૈન મંદિરની કેટલીક મૂર્તિઓ પેશુવાના મંદિરમાં લાવવામાં આવી છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૨૩ થી ૧૫૪૫ સુધીના લેખો મળે છે. આજે અહીં પોરવાડોનાં ૨૫ ઘર, ૧ ધર્મશાળા, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ જૈન મંદિર છે.

મૂળનાયક શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોડી, સભામંડપ, શિખર અને ભમતીના કોટચુક્રત છે. અગાઉ આ મંદિર નાનું હતું તેને હાલમાં કરાવેલા છુર્ણોદ્ધાર વખતે આટલું વિશાળ બનાવ્યું છે.

મૂળનાયકની પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૭૨૧ નો લેખ છે. આ મૂર્તિ અને ત્રિગુડું અહીંના સંલેખ બરાબર છે. અસલના મંદિરનો કોઈ લેખ મળતો નથી. બે અંકિત મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૨૨૩ ના લેખો છે. ૧

૧. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક : ૫૦૧.

ગામની પાસે આવેલી એક ભૂચી ટેકરી ઉપરના ચામુંડા દેવીના મંદિરમાં સં. ૧૬૧૦ નો લેખ જોવાય છે.

કોદરલા :

પશુવાથી દક્ષિણમાં ૧૧૧૧ માર્ગલ અને ળનાસ સ્ટેશનથી ૨ માર્ગલ દૂર કોદરલા નામે ગામ છે. અહીં આજે જૈનનું એકે ઘર નથી પરંતુ ગામ પાસે એક ટેકરી ઉપર એક ચોરડા જેવું ખંડિયેર મકાન છે તેને લોકો ઉપાશ્રય કહે છે. તેમાં રહેલા ત્રણ ગોખલાઓમાં ખંડિત કાઉસગિયા મૂર્તિ, પદ્માસનસ્થ તીર્થંકર મૂર્તિ અને ત્રીજામાં પુષ્પમાલધરની બે મૂર્તિઓ નજરે પડે છે. આ મૂર્તિઓ પરિકરમાંથી છૂટી પડી ગયેલી છે. એક ગોખલામાં ગણપતિની મૂર્તિ છે. મુખ્ય દરવાજાના બારશાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકરની મૂર્તિ કેતરેલી છે. આ સ્થાન ઘર-દેરાસર હશે અને પાસેનું મકાન ઉપાશ્રય હશે એમ લાગે છે.

આ ઉપાશ્રયની પાસે શામળાજીનું વૈષ્ણવ મંદિર છે. તેના મંડપના મુખ્ય દરવાજામાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકરની મૂર્તિ જોવાય છે. શંખવટી સાથેના આ આખોયે દરવાજા જૈન મંદિરમાંથી ઉપાડીને અહીં લગાવી દીધા હોય એમ જણાય છે. ઉપાશ્રયના કાળા પથ્થરો સાથે આ પથ્થર મળતા આવે છે. અથવા અહીં પડી ગયેલા ખીજા કોઈ જૈન મંદિરની સામગ્રી આમાં લગાવી દીધી હશે. આમાં કેરણીવાળા ધૂમટ અને ચોકીઓના પથ્થરો બધું જૈન મંદિરના શિલ્પ સાથે મળતું આવે છે. સંભવ છે કે, આ સ્થળે જૈન મંદિર હોય તેને જ શામળાજીનું મંદિર બનાવી દીધું હોય.

★

૧૫૦. લાજ

(કોડા નંબર : ૨૮૮૧)

બનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણમાં ૩૧૧ માર્ગલ દૂર લાજ નામનું ગામ છે. ગામ પ્રાચીન છે. આજે અહીં શ્રાવકનું એકે ઘર નથી પણ ૧ ધર્મશાળા, ૧ ઉપાશ્રય અને મોટું જૈન મંદિર છે.

જૈન મંદિરના ચૂંટમંડપમાં જમણા હાથ તરફના પ્રાચીન એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૪૪ નો લેખ આ પ્રમાણે છે:-

“સંવત્ ૧૨ વ્રષે (વર્ષે) ૪૪ માહ સુદિ ૬ સેવે જેતૂ આસલ માધક કુંઝરસીહ પતિ ૩ પાંઝરૂ ॥”

આ સ્તંભલેખ ઉપરથી જણાય છે કે, આ સ્થળે પહેલાં પ્રાચીન મંદિર હતું તે જીર્ણોદ્ધારમાં તેમાંની મૂર્તિઓ તો ખીજા લોકો ઉપાડી ગયા અને ઉજ્જડ બનેલા મંદિરની એ જ જગા ઉપર આ મંદિર નવેસર બંધાવવામાં આવ્યું અને સં. ૧૯૭૭ માં ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસૂરિજીએ આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ મંદિરમાં પ્રાચીન મંદિરના સ્તંભો વગેરે સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ સ્તંભ ખીજેથી લાવવામાં આવ્યો નથી એવી હકીકત મળતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ મંદિર સં. ૧૨૪૪ પહેલાં તો હતું એમાં સંદેહ નથી.

આજે આ મંદિર મૂળભારો, ચૂંટમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત છે. ભમતીમાં ડાબી બાજુએ એક આરસની છત્રીમાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવનાર શ્રીવિજયમહેન્દ્રસૂરિની મૂર્તિ છે. જીર્ણોદ્ધારક શ્રીપૂજ્યજી પોતાને રાજ તરફથી અર્પણ થયેલી જમીનની ઉપજ પણ આ મંદિરને ભેટ આપતા રહ્યા છે.

ઉપર્યુક્ત છત્રીમાં બીજી મહિબદ્ર ચક્ષરાટ, સરસ્વતી દેવી અને મૈડાનિવાસી શ્રાવક કાના નેમાની મૂર્તિઓ પણ છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયકની પ્રતિમા શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાન હોવાનું કહેવાય છે પરંતુ તેના પરના સં. ૧૬૨૦ ના લેખમાં તેને શંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથ ભગવાન તરીકે ઓળખાવ્યા છે, તે લેખ આ મુજબ છે:-

“સંવત્ ૧૬૨૦ ફાગણ સુદ ૧૦ મ્ય શ્રીશંખેશ્વ(શ)રાપારસ(શ)નાથ દનપી શ્રીસ્તનગુણ માહારાજ પાયગસ-
ચાગાદાપર.....(?) ॥”

ગામમાં પોષ ૧૦ મીએ આ મંદિર નિભિતે એક મેળો ભરાય છે. બાકી મોટાં પર્વોમાં લોકો અહીં યાત્રાર્થે આવે છે.

કુલેરા :

બનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૩૧ માઈલ અને લાજથી નૈઋત્યપૂર્ણામાં ૧૧ માઈલ દૂર કુલેરા નામે ગામ છે. અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે કોઈ જૈન શ્રાવકની વસ્તી નથી.

અહીં એક ટેકરીના ઊંચાણ ભાગમાં જૈન મંદિરનું ખંડિયેર પડ્યું છે. ખંડિયેરને જોતાં મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, ભમતીના કોટ અને શિખરયુક્ત કાળા પથ્થરનું બનેલું હતું. અત્યારે માત્ર લોચતગિયાથી ૪-૬ ફીટની દીવાલો અને છ ચોકીના ધૂમટયુક્ત મંડપો ઊભા છે અને કોટની દીવાલો હજી કાયમ છે, જ્યારે તેનો દરવાજો પડી ગયો છે.

મંદિરની આસપાસ મકાનોનાં ઘણાં ખંડિયેરો પડ્યાં છે. તેના ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે અગાઉ આ ગામ મોટું અને સારી સ્થિતિમાં હશે. ગામની બહાર આવેલા સરઘના પથ્થરો ઉપર સં. ૧૬૩૬, ૧૬૮૮ ના લેખો મળી આવે છે, તેથી એ સમય પછી ગમે તે સમયે આ ગામ ભાંગ્યું હશે. અહીંથી કંઈક નીચાણ ભાગમાં થોડાં વર્ષો પહેલાં ગામ વસ્યું છે પણ જૈનોની વસ્તી નથી.

ગામની પાસે બનેલા ચોરામાં મકરાણાના કોરણીભર્યા સ્તંભો અને પાટ વગેરે કોઈ જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાડયા હોય એમ જણાય છે.

૧૫૧. તેલપુર

(કોઠા નંબર : ૨૯૮૨)

સબજનરોડ સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ અને સિરોહીથી અગ્નિપૂર્ણામાં ૬ માઈલ દૂર તેલપુર નામે ગામ છે. આજે અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે જૈનનું એક પણ ઘર નથી; પરંતુ એક પ્રાચીન મંદિર વિદ્યમાન છે, જે અહીંના જૈનોની ભૂતકાલીન સ્થિતિનો ખ્યાલ આપી રહ્યું છે. પહેલાં શ્રાવકોની વસ્તી અહીં સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ સં. ૧૮૬૬માં આબુબાબુનાં કેટલાંક ગામ ભાંગ્યાં તેની સાથે જ આ ગામ પણ વસ્તી વિનાનું થઈ ગયું. અહીંનાં કેટલાંયે શ્રાવક કુટુંબો વીરવાડા, સાણવાડા, નાંદિયા અને શુજરાતનાં ગામોનાં વસવાટ કરવા આહ્યાં ગયાનું કહેવાય છે. આજે માત્ર રજપૂત, રગારી, ભીલ વગેરેનાં ૬૦ જેટલાં ઘરો છે. એક ઉપાશ્રય હતો પણ આજે તે ખંડિયેર હાલતમાં છે.

અહીં પહાડની એક ઊંચી જગામાં અને નાની ટેકરીની ઓથમાં શ્રીઆદિનાથ લગવાનું મંદિર આવેલું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરમાંથી બનેલું છે, મૂળનાયકની મૂર્તિ પંચતીર્થીના પરિકરયુક્ત છે. મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. પરિકરની ગાદી ઉપરનો લેખ તદ્દન ઘસાઈ ગયેલો છે. પરિકરના બે કાઉસગિયા નીચે સં. ૧૫૨૧નો લેખ છે, જેમાં તેલપુર ગામનો ઉલ્લેખ કરેલો છે, તે આ પ્રકારે છે:—

“ સં. [૦] ૧૫૨૧ માઘ સુ. ૧૩ ગુરો તેલપુરે શ્રીઆદિનાથપરિકર: પ્રતિષ્ઠિત: ॥ તપાશ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિભિ: ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી આ ગામ સં. ૧૫૨૧ કરતાંયે વધુ પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે પરંતુ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધી કોઈ પણ લેખ મળી આવ્યો નથી. ગૂઢમંડપ અને સ્તંભો ઉપર કદાચ લેખો હોય પણ ચૂનાનું પ્લાસ્ટર કરેલું હોવાથી તે મેળવવા મુશ્કેલ છે.

૧૫૨. મીરપુર

(કોડા નંબર : ૩૦૧૪)

સન્નજનરોડ સ્ટેશનથી ૨૫ માઈલ દૂર અને સિરોહીથી ૦૧ માઈલ દૂર મીરપુર નામનું એક નાનું ગામ જંગલમાં વસેલું છે. પ્રાચીન ગામ હમીરપુર ભાંગવાથી આ મીરપુર વસ્તુ હોય એમ જણાય છે. આ મીરપુરથી પૂર્વ દિશામાં ૧ માઈલ દૂર આબુ પર્વતની તળેટીમાં પહેલાં તીર્થરૂપ ગણાતું હમીરગઢ નામનું સ્થળ આવેલું છે. આ સ્થળ ઘણું પ્રાચીન હોય એમ જણાય છે.

“ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ” નામના પુસ્તકમાં “ ગઢ અને પ્રાચીન શહેરોની વિગત ” નામના પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે, “ વિ. સં. ૮૦૮માં દેવડા હમીરે હમીરપુર વસાવ્યું, અને હમીરને ઘેર દેવી આવી તેથી તે અને તેના વંશજો દેવડા કહેવાણા. ” જે આ વાત સાચી હોય તો આ ગામ ખારસો વર્ષનું પ્રાચીન મનાય. અહીં મજબૂત લડાયક કિલ્લો બાંધેલો હોવાથી લોકોમાં તે ‘ હમીરગઢ ’ નામે પ્રસિદ્ધ થયું. પ્રાચીન તીર્થભાગાઓ અને પટ્ટાવલીઓમાં પણ આ ગામનું હમીરપુર કે હમીરગઢ એવું નામ મળી આવે છે. “ જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ” (પૃષ્ઠ : ૯૮) માં સં. ૧૩૨૮માં લખાયેલી ‘ શતપદિકા ’ નામની હસ્તલિખિત પોથીની પ્રશસ્તિમાં ‘ હમીરપત્તન ’ ના પલ્લીવાલજ્ઞાતીય શ્રેષ્ઠીની હકીકત આવે છે. એ ઉપરથી પણ આ ગામની પ્રાચીનતાનો પુરાવો મળે છે અને એ સમયે આ ગામ જૈનોથી આબાદ હશે, અને સાધુ-મુનિરાજો અહીં આવતા હશે તેમજ ચતુર્માસ નિમિત્તે રહેતા હશે એમ જણાય છે. આજે તો અહીં કોઈની વસ્તી નથી પરંતુ ચાર જૈન મંદિરો ઊભેલાં વિદ્યમાન છે. આમાંનાં ત્રણ મંદિરો તો પર્વતની ખીણમાં આવેલાં છે, જ્યારે એક આગળના ભાગમાં રસ્તાની સપાટી ઉપર આવેલું છે.

૧. ટેકરી ઉપર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ફૂલગુલાબી રંગના ચારસનું બનેલું છે. એની કારીગરી આબુનાં મંદિરોથી ઊતરતી નથી. આ મંદિરનું શિખર તો આબુનાં મંદિરો કરતાં ઘણું ઊંચું અને અમલસાર તથા કળશ સુધી કોરણીયો ભરપુર છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકડી, ભમતીના વિશાળ કોટ, અને તેના મુખ્ય દરવાજાની બંને બાજુએ સંગેમરમરની બનેલી છ સુંદર દેરીઓથી યુક્ત છે.

મંદિરના મૂળગભારાની બહારની દીવાલોમાં જે કોરણી કરેલી છે તેમાં તીર્થકરોની બેઠી મૂર્તિઓ, કાઉસગિયા, દેવ-દેવીઓ, આચાર્યો, મુનિરાજો, શેઠ-શેઠાણીઓ વગેરેની સુંદર મોટી મોટી આકૃતિઓ કોતરેલી છે. મંદિરની બહારની ભિટ્ટ ઉપર ગજધર કોતરેલ છે અને તેની ઉપર જાતજાતની નકશી અને ભાવોની રજૂઆત કરેલી છે. એક સ્થળે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનો મેઘરથ રાજના ભવનો ભાવ સુંદર રીતે કોતરેલો છે. આ ભાવોમાં પ્રાચીન સમયના પહેરવેશ, રીતભાત, મંદિરની બાંધણી, ઘાટ, નકશી અને દર્યો વગેરે જોતાં આ મંદિર સં. ૧૦૦૦ લગલગમાં બંધાયું હોવાનું અનુમાન છે પણ એ કરતાં આ મંદિર પ્રાચીન હોવાનું ‘ વીરવંશાવલી ’ માં જણાવ્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે—“ સ પ્રતિ રાજ્યે હમીરગઢમાં શ્રીપાર્શ્વભિંબપ્રાસાદ નિપજાવ્યો. ” વળી, “ શ્રીવીરપ્રભુજીથી ૨૯મી પાટો થયેલા શ્રીજ્યાનદસૂરિ મહારાજના ઉપદેશથી પ્રાગ્વાટ મંત્રી સામંતે મહારાજ સંપ્રતિએ કરાવેલા આ મંદિરનો વિ. સં. ૮૨૧માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ” આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે હમીરપુર વસ્તુ તે પહેલાં અહીં જે ગામ હશે તેમાં આ પ્રાચીન મંદિર બંધાયું હશે અને સં. ૮૨૧માં તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે. તે પછી કોઈએ જે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો એ જ સ્વરૂપ આ મંદિરનું આજે વિદ્યમાન હોય એમ લાગે છે. આ મંદિરના ગોખલાઓ, સ્તભો અને દીવાલોમાં યાત્રા કરવા આવનારા શ્રેષ્ઠીઓએ ગોખલા અને દેરીઓ કરાવ્યાના સં. ૧૫૫૦ થી ૧૫૫૬ સુધીના લેખો મળી આવે છે. આ મંદિર જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું હોવાનું એક લેખ પરથી સૂચન મળે છે. અરે “ શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ૧૦૮ નામનો છંદ ” માં એ હકીકતને પુષ્ટ કરતાં જણાવ્યું છે:—

“ હમીરપુરા પાસ પ્રભુમું વળી નવલખા, લીડભજન પ્રભુ લીડ ભાંગ;
દુખભજન અને ડોકરિયા નમું, પાસ જીરાવલા ભંગે. ”

૧. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક : ૨૩૬.

૨-૩. ટેકરી પર ખીજાં બે મંદિરો થોડે દૂર છે. આ મંદિરો નાનાં અને સાદાં પણ અખંડ ઊભાં છે. મંદિરોમાં મૂર્તિઓ નથી. દંતકથા છે કે—“ આ બંને મંદિર જોધપુરના ઓશવાળ જૈન દીવાને બંધાવ્યાં છે અને અર્વાચીન છે. ” આ બંને મંદિરમાંથી એકેમાં લેખ નથી. લેખો સંભવતઃ જીર્ણોદ્ધાર વખતે ચૂનામાં દબાઈ ગયા હશે. શ્રીજ્ઞાન-વિમલસૂરિજીની ‘તીર્થમાળા’માં આ મંદિરોનો ઉલ્લેખ છે. એટલે આ મંદિર અઢીસો વર્ષથી વધારે પ્રાચીન હોય એટલું તો નક્કી થાય છે.

૪. ચોથું મંદિર રસ્તા ઉપર આવેલું છે અને ઉપયુક્ત બે મંદિરોથી મોટું અને ત્રણસો-ચારસો વર્ષનું જૂનું જણાય છે. મંદિર સાવ સાદું છે. કદાચ પ્રાચીન મંદિરના સ્થાને આજના મંદિરનું સ્વરૂપ જીર્ણોદ્ધારનું હોય એમ પણ માની શકાય. તેમાં અત્યારે જિનચોવીશીનો આરસપટ્ટ અને બે કાઉસગિયા વિદ્યમાન છે. તેના ઉપર અનુક્રમે સં. ૧૨૧૬, ૧૩૪૬ અને ૧૩૪૬ના લેખો ઉત્કીર્ણ છે.^૧ આ મંદિર પણ પાર્શ્વનાથનું હોવાનું કહેવાય છે. મંદિર જીર્ણ હાલતમાં છે.

૧૫૩. સાંતપુર

(કોડા નંબર : ૩૦૧૬)

ખરાડીથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૧૫ માઈલ દૂર સાંતપુર નામે ગામ છે. એક કાળે આ ગામ ચંદ્રાવતીના પરારૂપે એ નગરીના વિસ્તારમાં સામેલ હશે એમ એની રચના ઉપરથી લાગે છે. ચંદ્રાવતીના નાશ સાથે જ આ વિભાગને પણ સહન કરવું પડ્યું હશે. કહે છે કે આ ગામનો ત્રણ વખત નાશ થયો. તેમાં છેલ્લો નાશ સં. ૧૮૬૬માં થયો હતો. સં. ૧૭૪૬માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં સાંતપુરનો ઉલ્લેખ આ રીતે કરેલો છે. “ સાંતપુર, આંબથાર ”

આ ઉપરથી એ સમયે આ ગામ સારી સ્થિતિમાં હશે. આજે તો શ્રાવકોનાં માત્ર પાંચેક ઘરો વિદ્યમાન છે.

અહીં એક જિનમંદિર છે. તેમાં મૂળનાથક શ્રીવિમલનાથ ભગવાન બિરાજમાન છે. આ મૂર્તિ સિવાય બીજી મૂર્તિ અહીં નથી. તેની નીચે સં. ૧૮૬૬નો લેખ છે પણ મંદિર તો ઘણું પુરાણું હોવું જોઈએ.

મંદિરની પાસે પડેલા નકશીવાળા આરસના ખંડિત પથ્થરો ઘણા પડ્યા છે અને લોકોના મકાનોમાં પણ એ મંદિરના પથ્થરો જડેલા જોવાય છે તે આ પ્રાચીન મંદિરના ખંડિત અવશેષો હોય એમ જણાય છે. જો કે આ મંદિરનો નવેસર જીર્ણોદ્ધાર કરતાં નાનું બનાવીને સં. ૧૯૦૯માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

માનપુર :

ખરાડીથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૧૫ માઈલ દૂર માનપુર નામે ગામ છે. આબુગિરિ ઉપર પગપાળા જનારને આ ગામ વચ્ચે પડે છે પરંતુ અહીં વિશ્રાંતિયોગ્ય કોઈ સ્થળ નથી. જો કે અહીં એક માત્ર ખાલી પડેલું જૈન મંદિર છે અને મંદિરના તાબે ચારેક વીધાની જમીન પણ છે, જેમાં વિશાળ બગીચો અને ફૂલો છે. આ ખાલી મંદિર અખંડ ઊભું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, ચોટીઓ અને ભમતીયુક્ત તેની રચના છે. મૂળ દરવાજાની બંને તરફ ઓસરીવાળી બે ઓરડીઓ છે. મંદિરમાં પાસાણુ ઉપર શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની ખંડિત મૂર્તિ ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

“ સં ૧૫[૦]૭ વર્ષે આષાઠ વ ૦ ૮ દિને પ્રાગ્વાટ વ્ય ૦ મ્ત્નામાર્યા જહ્નલદે પુત્ર વ્ય ૦ નયણાકેન શ્રાઆદિનાથવિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાશ્રીરત્નશેખરસૂરિમિઃ ॥ ”

ઉંબરણી :

ખરાડીથી વાયવ્યખૂણામાં ૨ માઈલ દૂર આબુની તળેટીમાં ઉંબરણી નામનું નાનું ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ ઉમરલી હતું.

૧. “ અશુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક : ૨૩૦-૨૩૨.

આ ગામ પ્રાચીન હોવાનું પ્રમાણ “ પ્રભાવકચરિત ”કાર આપે છે. તેમાં આપેલા ‘ વીરસૂરિચરિત ’થી જાણવા મળે છે કે, શ્રીવીરગણિ આ ગામમાં પધાર્યા હતા. શ્રીવીરગણિને જન્મ સં. ૯૩૮ અને સ્વર્ગવાસ સં. ૯૯૧માં થયો હતો. એટલે વચલા ગાળાના સમયમાં તેઓ અહીં આગ્યા હોવાનું નક્કી છે. આથી આ ગામ તો એથીયે પ્રાચીન ગણાય.

વળી, સં. ૧૨૮૭ના આણના લૂણવસહી મંદિરના અવસ્થાલેખમાં જણાવ્યું છે કે, આ મંદિરના વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના પહેલા દિવસનું કામ ચંદ્રાવતી, ક્રીસરઉલી અને ઉંબરણી ગામના શ્રાવકોને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ ઉપરથી ઠેક ઠેરમાં સૈકામાં અહીં શ્રાવકોની વસ્તી હશે, અને શ્રીમેહ કવિએ સં. ૧૫૦૦ની આસપાસમાં રચેલી ‘ તીર્થમાળા ’ ઉપરથી પણ જણાય છે કે, પંદરમા સૈકાની શરૂઆતમાં તો આ ગામમાં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ:—

“ ઉંબરણી લઘુ ખાણારસી, તેહની વાત કહઉ કિસી; ઉંબરણી અરખત તલહટી, પ્રાસાદ કરાવિઉ સંધિઈ હટી. ”

આ અવતરણ આપણને એ વખતની સારી સ્થિતિ અને આબાદીનું ભાન કરાવતાં કહે છે કે, અહીંના શ્રીસંઘે મળીને ઉંબરણીમાં એક જૈન મંદિર બંધાવ્યું હતું; પરંતુ આપણા કમનસીબે આજે એ મંદિર વિદ્યમાન નથી. એની શોધ કરવામાં આવે તો અહીં પહેલાં ખંડિયેરા અને પથરના ઢગલામાં એ દટાયેલું અવશ્ય મળી આવે.

ચંદ્રાવતી :

ખરાડીથી દક્ષિણ દિશામાં ૪ માઈલ દૂર ચંદ્રાવતી નામે મોટી નગરી હતી, જે અત્યારે ૪૦-૫૦ ખેરડાંવાળા ‘ચંડેલા’ નામના નાના ગામડા રૂપે પરિવર્તન પામી છે.

આણના પરમાર રાજાઓની રાજધાનીનું આ સમૃદ્ધ નગર આજે તો ધૂળમાં દટાઈ ગયું છે, અરે ! એની પ્રાચીન સ્થિતિને જાણવાનું કોઈ નામોનિશાન પણ ત્યાં રહ્યું નથી, આપણને કંઈક સમાધાન આપી શકે એવી સામગ્રી માત્ર પ્રાચીન વર્ણનો આપી રહ્યાં છે.

સં. ૧૦૧૦માં રામસેન નગરના ઋષભ જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર શ્રીસર્વદેવસૂરિએ ચંદ્રાવતીના જે કુંકણ મંત્રીને હીક્ષા આપી હતી, તેમણે ગૃહસ્થાવસ્થામાં અહીં એક જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું.^૧

માલવાના રાજા મુંજ અને લોજના પુરોહિત પરમાર્હત કવીન્દર ધનપાલે સં. ૧૦૮૧ લગભગમાં રચેલા ‘ સત્ય-પુરમંડન મહાવીરોત્સાહ ’ નામની કૃતિમાં ચંદ્રાવતીના ધ્વંસની હકીકત આલેખી છે.^૨

સં. ૧૦૯૫માં શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ ‘ સુરસુંદરી ’ નામનો પ્રાકૃત કથાગ્રંથ આ નગરીમાં રહીને જ રચ્યો હતો. વળી, ચંદ્રગચ્છમાં થયેલા શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ આ નગરીના નવગૃહ ચૈત્યમાં રહી ‘ ઉપદેશમાલા વૃત્તિ ’ રચી હતી અને એ રચના પ્રસંગે ચૈત્યવાસ ઉપર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં તેઓ પૌર્ણમિક પક્ષના શ્રીચંદ્રપ્રભસૂરિની નિશ્રામાં ગયા હતા.

ચંદ્રાવતીનો રાજા ધંધુક ગૂર્જરેશ ભીમદેવની આજ્ઞા માનતો નહેતો, તેથી ભીમદેવે વિમલ મંત્રીને દંડનાયક બનાવી ચંદ્રાવતી મોકલ્યો. પ્રતાપી વિમલના આવવાના સમાચાર જાણી ધંધુક ધારાના રાજા લોજના આશ્રયે ગયો.^૩ વિમલશાહે ચંદ્રાવતીનું રાજ્ય હાથમાં લીધું અને પાછળથી ધંધુકને પણ મનાવી લીધો. ભીમદેવ સાથે વિમલને કોઈ કારણસર અણબનાવ થયો હતો, એ સમયે પાટણના કેટલાયે ધનાઢય કુટુંબો ચંદ્રાવતીમાં રહેવા માટે આવ્યાં ત્યારે ભીમદેવને વિમલ સાથે મૈત્રી સંબંધ જોડવો પડ્યો અને છેવટે તેને ‘ચંદ્રાવતીશ’ તરીકે સત્કારવો પડ્યો હતો. આ વિમલશાહે સં. ૧૦૮૮ માં આણ ઉપર આશ્રયકારી મંદિર બંધાવ્યું અને પોતાની પાછલી અવસ્થા ચંદ્રાવતી તેમજ અચલગઢમાં રહીને ગાળી હતી.

મંત્રીશ્વર તેજપાલની વિદ્વધી અને વ્યવહાર દક્ષ પત્ની અનુપમાદેવી આ નગરનું જ સંતાન હતી.

૧. “ ગુર્વાવલી ” પૃષ્ઠ : ૬, શ્લોક : ૫૭,૫૮.

૨. “ જૈન સાહિત્ય સંક્ષેપક ”

૩. “ અર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક ; ૧, શ્લોક : ૬

સં. ૧૨૮૭ ના આખુના લક્ષ્મણસહી મંદિરના પ્રશસ્તિલેખ અને વ્યવસ્થાલેખમાં ચંદ્રવતીના શ્રાવકસમુદાયને લક્ષ્મણસહીના અઠ્ઠાઈમહોત્સવના પ્રથમ દિવસનું કામ નિર્દેશતાં જણાવ્યું છે કે—

“ ચંદ્રાવત્યાઃ સત્કસમસ્તમહાજનસકલજિનચૈવ્યગોષ્ઠિ(ષ્ટિ)કપ્રવૃત્તિશ્રાવકસમુદાયઃ ॥ ”

માંડવગઠના મંત્રી પેથડે (ચૌદમા સૈકામાં) અને એ જ નગરના મંત્રી સોની સંગ્રામે (પંદરમા સૈકામાં) અહીં એકેક મંદિર બંધાવ્યું હતું.

ચૌદમા સૈકાના ‘વિવિધતીર્થ તીર્થકલ્પ’કાર તો આ નગરીને લક્ષ્મીના લંડાર કહીને ઉલ્લેખે છે.^૫

સં. ૧૫૦૦ ની આસપાસ થયેલા શ્રી મેહ કવિ પોતાની ‘તીર્થભાણા’માં અહીંની બહોબલાલીનું સુંદર વર્ણન કરતાં કહે છે:—

“ નગર ચડાઉલિના ગુણ ઘણા, ભવણ અઠાર સર્ધ જિણુ તણા, ચલુરાસી ચલુટે હિવ ફિરઉં, ઠામિ ઠામિ દીસર્ધ ભૂંહરિઉં. ૨૬
મૂલનાયક શ્રીનાભિ મહાદારિ જિણુ દીઠર્ધ મનિ હુર્ધ અપારઃ કર્ધ પૂજ શ્રાવક મનિ હુસી, નગર ચડાઉલિ લંડા જિસી. ૨૭
આઉલિ તડિ તેલી પ્રાસાદ, એ બિહુ ધાનકિ દેવ યુગાદિઃ ત્રિસલા દેવિ ઉયરિ ધરિ ધીર. ” ૨૮

સં. ૧૫૦૩ માં શ્રીસોમધર્મે રચેલી ‘ઉપદેશ સક્તિ’થી જણાય છે કે—“ અહીં ૪૪૪ આર્હત પ્રાસાદો અને ૯૯૯ શૈવ મંદિરો હતાં.”^૬

સં. ૧૭૪૬ માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થભાણા’માં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

“ ચંદ્રાવર્ધ ખરી, વિમલ મંત્રીસર વારિ જાણિ, અઠારસેય દેવલ ગુણ ખાણિ. ”

આ બધાં વર્ણનો અને ઉલ્લેખો પરથી જણાય છે કે ચંદ્રાવતીમાં અગિયારમા સૈકાથી લઈને લગભગ સોળમા સૈકા સુધી ધનાઢય જૈનોની સારી વસ્તી હતી અને અનેક જિનમંદિરો હતાં.

વિ. સં. ૧૮૭૬ માં કર્નલ ટોડ સાહેબ અહીં આગ્યા ત્યારે અહીં ખચેલાં થોડાંક મંદિરોના ફોટા લીધા હતા, જે તેમણે તેમના “ ટ્રાવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા ” નામના પુસ્તકમાં આપ્યા છે. એ અનુપમ દેવવિમાન જેવાં મંદિરોની ભવ્યતા, કારીગરી અને સૌન્દર્ય જાણવાને આ ચિત્રો સિવાય કશું જોવા મળતું નથી. એનું કારણ એ છે કે ચંદ્રાવતીના છેલ્લા ધ્વંસ પછી એ મંદિરો અને પ્રાસાદોના પથ્થરો ઠેકેદારો રેડ્યેના ડબ્બાઓ ભરી ભરીને બીજે લઈ ગયા. છતાં હજીયે પથ્થરોના ઢગલાઓ પડેલા છે, તેને ખોદી કાઢીને જોવામાં આવે તો ઇતિહાસને ઉપયોગી સામગ્રી મળી રહે.

મૂંગથલા :

ખરાડીથી પશ્ચિમમાં ૪૫ માઈલ દૂર આખુની તળેટીમાં મૂંગથલા નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ મુંડસ્થલ.

અહીં (મુંડસ્થલ)ના મુદ્દગેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાંના સં. ૮૯૫ના ચિત્રાલેખથી આ ગામ લગભગ ૧૧૦૦ વર્ષથી જે પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે.

સં. ૧૨૮૭ના આખુના લક્ષ્મણસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં લક્ષ્મણસહી મંદિરની વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈમહોત્સવના પાંચમા દિવસ(ફાગણ વદિ ૭)નો મહોત્સવ કરવાનું કાયમને માટે આ મુંડસ્થલના :શ્રીસંઘને સોંપવામાં આવ્યું હતું.^૭

૪. “ ગુર્વાવલી પૃષ્ઠ : ૧૯, શ્લોક : ૧૯૩

૫. એ જ ગ્રંથનો “ અખુંદાદ્રિ કલ્પ ” શ્લોક : ૨૫,

૬. એ જ ગ્રંથના બીજા અધિકારનો “ ચતુર્થ ઉપદેશ ” શ્લોક : ૬.

૭. “ અખુંદ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક : ૨૫૧

સં. ૧૫૧૭ની આસપાસ શ્રીરત્નમંદિરગણિએ રચેલી 'ઉપદેશતરંગિણી'માં જણાવ્યું છે કે, "આપુના વિમલવસહીના મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની નિત્ય સ્નાત્રપૂજા તથા ધ્વજસ્વરૂપિણી ઉત્સવ આજી રહે એ માટે મુંડસ્થલાદિ ૩૬૦ ગામોમાં અંદાવતી-ઇશ (દંડનાયક) વિમલશાહે પોસ્વાટોને વસાવ્યા હતા અને તેમને બધા પ્રકારના કરથી મુક્ત કરી અનેક ઉપકારો કરવા વડે ધનાઢય કર્યા હતા, તેથી તેઓ હમિયાં પોતાના વારના કમ મુજબ મુંડસ્થલાદિ ગામોના સથો આપુના વિમલવસહી મંદિરમાં સ્નાત્ર વગેરે પુણ્યાદિ કાર્યો કરતા હતા."

સં. ૧૩૮૯માં મુંડસ્થલાના મહાવીર મંદિર માટે બનાવેલ એક જોડીના બે મનોહર કાઉસગિયા આપુના લૂણવસહી મંદિરના ગૂઢમંડપમાં છે તેના ઉપર આ પ્રમાણે લેખ છે:—

“ સં ૧૩૮૯ વર્ષે ફાગુ(લુ)ળ સુદિ ૮ શ્રોકો(કો)રટકોયગચ્છે મહં પુનસીહ માં પુનસિસુતધાધલેન આત્ મૂલ્ મેહા રુદાસહિતેન મુંડસ્થલસત્કશ્રીમહાવીરચૈત્યે નિજમાતૃપિતૃશ્રેયોર્થે જિનયુગલં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીનય(ન)સૂરિભિઃ ॥ ”

—સં ૧૩૮૯ના ફાગુ સુદિ ૮ના દિવસે કોરંટગચ્છના મંત્રી પુનસિહની ભાર્યા પૂર્ણશ્રીના પુત્ર ધાંધલ મંત્રીએ, પોતાના ભાઈઓ મૂલ્, ગેહા અને રુદા સાથે શ્રીમુંડસ્થલ ગામના શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં આ બે કાઉસગિયા પોતાના માતા-પિતાના કલ્યાણ માટે કરાવ્યા અને તેની શ્રીનજાચાર્યે પ્રતિષ્ઠા કરી.

આવો જ બીજો લેખ આ જ સંવત્નો લૂણવસહીની પાછળ બિચી દેરીના કાઉસગિયા નીચે લખેલો છે.

આ ધાંધલ મંત્રીએ આપુના શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના મંદિરના ગૂઢમંડપમાં રાખેલા આવા જ બે કાઉસગિયા સં. ૧૪૦૮ના વૈશાખ સુદિ પને ગુરુવારે ભરાવ્યા અને તેની શ્રીનજસૂરિના શિષ્ય શ્રીકક્કસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. ૧૦

શ્રીમુનિસુંદરસૂરિએ વિ. સં. ૧૫૦૧માં આ મુંડસ્થલમાં શ્રીલક્ષ્મીસાગરને વાચક-ઉપાધ્યાય પદવી આપી હતી અને તે વખતે^{૧૧} તેમના ભાઈ સંઘપતિ ભીમે પદવીપ્રદાન નિમિત્તે મહોત્સવ કર્યો હતો.

પં. મહિમાએ વિ. સં. ૧૭૨૨માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં નોંધ્યું છે કે, "મુંડસ્થલમાં આ સમયે કુલ ૧૪૫ જિનબિંબ છે." ૧૨

આ બધાં પ્રમાણો એવું અનુમાન કરવાને પૂરતાં ગણાય કે આ મુંડસ્થલ મોટું નગર હશે અને શ્રાવકોની વસ્તી બહોળી હશે એટલું જ નહિ; સં. ૧૭૨૨ સુધી આ ગામ વસ્તીવાળું હશે. એ પછી કેઈ કારણે ગામ ભાંગતાં શ્રાવકો વગેરેની વસ્તી ઘટી ગઈ હશે. આજે તો આ ગામ સાવ વેરાન બનેલું નાનકડું ગામડું છે, છતાં તેની ભુસાતી પ્રાચીન સ્થિતિને દર્શાવતાં કેટલાંક હાડપિંજર જેવાં ધ્વંસાવશેષો ગામની આસપાસ વેરાયેલાં પડ્યાં છે.

અહીં એક વિશાળ જિન મંદિર ગામના દક્ષિણ તરફના અંધારામાં ઢગલો થઈને પડ્યું છે. એમાં ઝાડ અને વનસ્પતિ બીજી ગઈ છે. છતાં આજે ગૂઢમંડપ, છયોકી અને રંગમંડપનો ભાગ, જેમાં સ્તંભો અને ધૂમટો સહિત કેટલોક ભાગ સાબૂત બિલો છે. એ દ્વારા એના આકારપ્રકારની ઝાંખી થઈ આવે છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શિખર અને દરવાજાની બંને બાજુએ થઈને ૨૪ દેરીઓ, શૃંગારચોકી તેમ જ ભમતીના કોટચુકત બનેલું હશે. છયોકી અને રંગમંડપ ધવલ આરસનાં બનાવેલાં હતાં. તેમાં ખાસ કરીને મેરાઓ, સ્તંભો, ગોખલાઓ અને દરવાજા વગેરેમાં સુંદર કોરણી કરેલી હતી.

૮. એ પ્રથમું પૃષ્ઠ : ૨૨૪.

૯. "અર્બુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ" લેખાંક : ૨૫૪, ૨૫૫

૧૦. એવન : લેખાંક : ૧૦, ૧૧

૧૧. "ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય" સર્ગ : ૧, શ્લોક : ૯૦

૧૨. "પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ" પૃ. ૬૦, ઢાલ : ૪, કડી : ૮

‘વિવિધતીર્થકલ્પ’ના ઉલ્લેખ પ્રમાણે આ મંદિર જીવિતસ્વામી ભગવાનનું હતું.^{૧૩} તેમાંના સ્તંભો ઉપરથી ૬ લેખો કોતરેલા મળી આવે છે, જે ઇતિહાસમાં નવી ભાત પાડી રહ્યા છે. મૂળભારાત્રી મંગલમૂર્તિ પાસે આ લેખ જોવામાં આવે છે:—

“પૂર્વે છદ્મસ્થકાલેડર્બુદમુખિ યમિનઃ કુર્વતઃ મદિદારં [સત]ત્રિશે ચ વર્ષે વહતિ ભગવતો જન્મતઃ કારિતાસ્તાઃ (સા) । શ્રીદેવાર્યસ્ય યત્યોહસદુપલમયી પૂર્ણરાજેન રાજા શ્રકેશીસુ(શિના) પ્રતિષ્ઠઃ(ષ્ઠઃ) સ જયતિ હિ જિનસ્તીર્થમુંડસ્થલસ્તુઃ(સ્યઃ) ॥ સં[૦] ૧૪૨૬ સંવત્ શ્રીવીરજન્મ ૩૭....શ્રીવીરજન્મ ૩૭ શ્રીદેવા જાસ્તુ ૦ પૂ૦.....ન કારિતં ॥”^{૧૪}

—પૂર્વે છદ્મસ્થકાળમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી આખુની ભૂમિમાં વિહાર કરતા હતા. તેમના જન્મથી લઈને ૩૭ મા વર્ષે તેમની ઉલ્લાસભરી પાષાણુની પ્રતિમા પૂર્ણરાજ નામના રાજાએ ભરાવી અને જેની શ્રીકેશી નામના ગણધરે પ્રતિષ્ઠા કરી, તે મુંડસ્થલ તીર્થમાં રહેલા તે જિનેશ્વર ભગવાન જ્યવંતા વર્તે છે. સં. ૧૪૨૬ સંવત્ વીર જન્મથી ૩૭. શ્રીદેવા, ભરૂ. પૂ.....ભરાવી.

આ લેખ, ભગવાન મહાવીરસ્વામી આખુ ઉપર છદ્મસ્થકાળમાં આપ્યા હતા, એ સંબંધે પ્રકાશ ફેંકે છે, જે વિદ્વાનો માટે શોધનો વિષય છે; કેમકે અત્યાર સુધીની શોધ ઉપરથી જણાયું છે કે, આ મરુભૂમિમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી ક્યારે પણ પધાર્યા નહોતા, ત્યારે આ લેખની હકીકત ઉપર વિશેષ પરામર્શ અને શોધખોળ કરવાનું આવશ્યક બને છે.

આ હકીકતને સમર્થન કરતા તેરમી શતાબ્દીમાં થયેલા શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ પોતાની ‘અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા’માં આ પ્રકારે નોંધે છે:^{૧૫}—

“અવ્યુગિરિવરમૂલે, મુંડસ્થલે નંદીરુક્ત અહમાગે । છદ્મસ્થકાલિ વીરો, અચલસરીરો ટિઓ પડિમં ॥ ૧૭ ॥ તો પુનરાયનામા, કોઈ મહાપા જિણસ મત્તીણ । કારઢ પડિમં વરિસે, સગતીસે (૩૭) વીરજન્માઓ ॥ ૧૮ ॥ કિંચુણા અદારસવાસસયાણ ય પવરતિથરસ । તો મિત્થવણસમીરં, થુણેમિ મુંડસ્થલે વીરં ॥ ૧૯ ॥”

પૂર્વોક્ત શિલાલેખ અને આ ‘તીર્થમાળા’ના ઉલ્લેખનો ઐતિહાસિક સૂર એક છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછી ૩૭ મા વર્ષે પૂર્ણરાજ નામના રાજાએ મુંડસ્થલમાં શ્રીવીર ચૈત્ય બનાવ્યું.

સં. ૧૪૨૬ માં પોરવાડ રાજાના મહીપાલના પુત્ર શ્રીસિરપાલે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી દંડ-કલશાદિની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમાન કક્કસૂરિ શિષ્ય શ્રીસર્વદેવસૂરિએ કરી, એવો લેખ છયોકીના સ્તંભ ઉપર કોતરેલો છે.^{૧૬} આથી જણાય છે કે આ મંદિર સં. ૧૪૨૬ કરતાંયે પ્રાચીન છે. એ સંબંધે શિલાલેખીય પુરાવા પણ સાંપડે છે.

છયોકી અને સભામંડપના સ્તંભો ઉપર ઉત્ક્રીણ સં. ૧૨૧૬ ના ચારેક લેખો જોવાય છે.^{૧૭} આથી માની શકાય છે કે, તેરમા અને પંદરમા સૈકામાં આનો જીર્ણોદ્ધાર થયો. તેરમા સૈકામાં થયેલા જીર્ણોદ્ધારમાં સંભવતઃ નાના મંદિરને સ્તંભો સુક્રત વિશાળ બનાવ્યું હશે.

વળી, સં. ૧૪૩૨ ના એક લેખમાં રાજા કાન્હડદેવના પુત્ર વીસલદેવે આ મંદિરને ગામ વગેરે કંઈક ભેટ કર્યા સંબંધે ઉલ્લેખ છે.^{૧૮} આ લેખથી એ સમયે આ તીર્થના મહિમાથી આકર્ષાઈને રાજાએ પણ તીર્થના રક્ષણ માટે દાન આપીને પોતાની શ્રદ્ધાભક્તિ બતાવતા હતા.

આ બધાં ઐતિહાસિક પ્રમાણો મુંડસ્થલ (મૂંગયલા)ના મહાતીર્થને અતિપ્રાચીન કાળનું પુસ્તક કરે છે.

૧૩. એ જ અંથનું પૃષ્ઠ : ૮૬.

૧૪. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જ્ઞેન લેખ સદોહ ” લેખાંક : ૪૮

૧૫. “અચલગચ્છીય-પંચપ્રતિકમણ સત્ર ” પૃષ્ઠ : ૮૧

૧૬. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જ્ઞેન લેખસંદોહ ” લેખાંક : ૪૯, ૫૦

૧૭. એજન : લેખાંક : ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭

૧૮. એજન : લેખાંક : ૫૬

ગિરિવર :

ખરાડીથી પશ્ચિમમાં ૯ માઈલ દૂર ગિરિવર નામે ગામ આબુગિરિની તળેટીમાં વસેલું છે. અહીં પાટનારાયણનું પ્રાચીન મંદિર છે. તેમાં સં. ૧૧૮૧ અને સં. ૧૩૪૩ ના બે ઇતિહાસોપયોગી શિલાલેખો છે. આ શિલાલેખોથી ગામ પુરાણું હોય એવું અનુમાન થાય છે.

આ પાટનારાયણ-વિષ્ણુમંદિરના પ્રવેશદ્વાર પર નક્શીવાળા સ્તંભો, આરશાખ વગેરે પ્રાચીન જૈન મંદિરના હોય એમ તેમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે આલેખેલી તીર્થંકર મૂર્તિઓથી જણાય છે.

ગામના પશ્ચિમ દિશાના ઝાંપામાં એક તૂટેલા મંદિરના અવશેષો પડ્યા છે. ભોંયતળિયાનો થોડો ભાગ અને પાયા જે વિદ્યમાન છે એ જોતાં આ જૈન મંદિર હોવાનું જણાય છે.

વાજનવાળા (તોડાનો દરવાજો) :

ખરાડીથી ૧૦૧ માઈલ દૂર વાજનવાળા ગામ છે. ત્યાંથી ૧૧ માઈલ દૂર 'તોડાનો દરવાજો' છે. આ દરવાજાની આંધણી અને પથ્થરો એની પ્રાચીનતા સૂચવી રહ્યા છે. લોકો આને 'ચંદ્રાવતીનો દરવાજો' પણ કહે છે. ચંદ્રાવતી નગરીનો વિસ્તાર અહીં સુધી હશે. આજે તો અહીં કોઈ ગામ કે વસ્તી નથી.

આ દરવાજા પાસે એક ખંડિત મંદિર છે, આખું ચે આરસપાવાણું બનેલું જણાય છે. હજી બે દેરીના મંડપો અચેલા જોવાય છે. એને જોતાં આ ખંડિયેર જૈન મંદિર હોવાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

દરવાજા બહાર એક સુરહીનો પથ્થર છે. તેમાં સ્ત્રી-ગર્હભનું ચિહ્ન છે. એ પર સં. ૧૨૮૭ (૫૭) નો લેખ જણાય છે. એ ઉપરથી આ સ્થળ પ્રાચીન જણાય છે.

દંતાણી :

ખરાડીથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૩ માઈલ દૂર આબુગિરિની તળેટીમાં દંતાણી નામનું ગામ છે. અહીંના ખંડિત જૈન મંદિરમાં છયોકીના ડાબા હાથ તરફના સ્તંભ પર સં. ૧૨૬૮ નો લેખ છે; તેમાં 'દંતાણી' ગામનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૨૯૮ વર્ષે માદ્રગ સુદિ ૫ બુધે દંતાણીગ્રામે શ્રીપાર્શ્વનાથચૈવ્યે શ્રે ૦ જયતાકેન પુત્રવસ્તુપાલશ્રેયસે ચતુષ્કાપદેશ્વરં સ્તંભ: દ: (!) ॥ ”

આ લેખ પરથી આ ગામ સં. ૧૨૬૮ પહેલાનું હોવાનું નિશ્ચિત છે અને એ સમયે અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું એમ પણ જણાય છે.

'અંચલગચ્છીય પટ્ટાવલી' (પૃ ૧૨૭) માં જણાવ્યું છે કે, શ્રીજયસિંઘસૂરિ સં. ૧૧૪૧માં આ ગામમાં પધાર્યા હતા અને તેમના શિષ્ય આર્યરક્ષિતસૂરિએ પોતાના જન્મથી આ ગામને પાવન કર્યું હતું.

ગામની પૂર્વ દિશામાં એક વિશાળ જૈનમંદિર ખાલી જીભું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત વિશાળ આકૃતિનું આ મંદિર છે. આખું મંદિર સફેદ પથ્થરથી બનેલું છે. સભામંડપની કેટલીક છત અને કોટનો થોડો ભાગ પડી ગયો છે. સામાન્ય જીર્ણોદ્ધારથી આખું મંદિર ટકી રહે એવું છે. આ મંદિરમાંથી મૂર્તિઓ, પખાસનના પરિકરો અને ગોખલાના પથ્થરો કોણુ ક્યારે લઈ ગયું તે જાણવામાં નથી. સંભવ છે કે, અહીં કોઈ શ્રાવક ન રહેવાથી મંદિરને વધાવી લેવામાં આવ્યું હોય.

આ મંદિર અને ગામની પ્રાચીનતા સંબંધે ઉપર્યુક્ત લેખ કરતાં વધુ પ્રાચીન સં. ૧૨૧૬ નો સ્તંભલેખ આમાંથી મળે છે અને એ બધા લેખો જીર્ણોદ્ધાર સમયના હોવાથી મંદિર આરમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ એવું અનુમાન છે.

અહીં પાદરમાં એક જૈન મૂર્તિ ખંડિત પડેલી હતી. તેમાં સં. ૧૧૩૬ નો પ્રાચીન લિપિમાં સ્પષ્ટ લેખ હતો, તે આ ખંડિત મંદિરની જ મૂર્તિ હોવી જોઈએ. ધવલીના એક મંદિરમાંની ખંડિત મૂર્તિ જે અહીંથી લઈ જવામાં આવી છે તેના ઉપર સં. ૧૧૩૬ નો લેખ છે. સં. ૧૩૪૫ ના એક સ્તંભલેખ પરથી જણાય છે કે, એ વખતના અહીંના ઠાકોરે આ મંદિરને બે ખેતર વગેરે દાન આપેલું હતું. એ લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવતુ(ત) ૧૨૪૫ વૈશાખ સુ ૮ શુક્રે સ્વસ્તિશ્રીચંદ્રાવત્યાં । મહારાજાધિરાજશ્રીવિસલવિજયરાજ્યે શ્રીસારંગદેવવિજયરાજ્યે વંતાણીપ્રામે પ્રમાશ્ર(ગ)ન્વિય રાજદે ગજદેવાહા ઠ૦ સાત રા પ્રતાપશ્રીહેમદેવ શ્રીપાર્શ્વદ્વયોઃ ત્રાપદે ક્ષેત્રદ્વયં પ્રદત્તં । આચંદ્રાર્ક..... રા[૦] મહિપાલદેવસુત રા૦ સુહૃદસિંહેન યાત્રારથે(ત્રાર્થે) દ્રામ ૪ સિની પદતા (પ્રદત્તાઃ) ॥ ”

આ લેખ જૈનતર રાજવીઓની જૈન મૂર્તિ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાનો અને જૈનધર્મના પ્રભાવનું ગૌરવ છપ્પું કરે છે.

૧૫૪. કુંભારિયા

(કોઠા નંબર : ૩૦૨૦-૩૦૨૪)

આણુરોડ સ્ટેશનથી ૧૪ માઈલ દૂર કુંભારિયા નામે ગામ છે. પ્રાચીન શિલાલેખોમાં આલેખાયેલું ‘આરાસણાકર’ એ જ આ કુંભારિયા. શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે કે, સત્તરમા સૈકા સુધી આ ગામ ‘આરાસણા’ના નામે પ્રસિદ્ધ હતું. તેને બદલે ‘કુંભારિયા’ નામ કેમ પડ્યું હશે એ જાણી શકાતું નથી. ડૉ. ભાંડારકર કહે કે, “કુંભારિયાની આસપાસ અવશેષો પડેલાં છે તે ઉપરથી એક જમાનામાં અહીં ઓછામાં ઓછાં ૩૬૦ જિનમંદિરો હોવાં જોઈએ એવું અનુમાન નીકળે છે.” ક્ષાઈસ સાહેબ ભાંભેરે છે કે. “ધરતી કંપને લીધે આરાસણાનાં ઘણાંખરાં મંદિરો જમીનદોસ્ત થઈ ગયાં હશે.” પણ એ માટે કશું પ્રમાણ જરૂર નથી. અલગત, એક કાળે આ ગામ મોટું નગર અને વેપારનું મથક હોય એવું અનુમાન અહીંનાં મંદિરો અને સુરહીના લેખમાં આલેખેલી વેપાર પરના લાગાની વ્યવસ્થા ઉપરથી નીકળે છે. અહીંની વસ્તી કચારે, શા કારણે ઉચાળા ભરી ગઈ તે જાણવાને કશું સાધન નથી. આજે તો વેરાન બનેલા આ પ્રદેશમાં માત્ર ૫ જૈન મંદિરો, ૧ હિંદુ મંદિર અને ૧ જૈન ધર્મશાળા સિવાય નથી કોઈ મકાન કે નથી કોઈ વસ્તી.

આ પાંચે મંદિરો આલોશાન અને ઐતિહાસિક છે. એની સ્થાપત્ય કળા આજે પણ પ્રેક્ષકોને આણુ પરના દેલવાડાનાં મંદિરો જેટલી જ દિઠ્ઠૂઠ બનાવે છે.

૧. શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું મંદિર બીજાં મંદિરો કરતાં પ્રમાણમાં નાનું અને ઘાટમાં પણ અલગ તરી આવે છે. એના શિખર અને દરવાજામાં કોરણી કરેલી છે. આની રચનામાં મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ફરતો કોટ બનેલો છે. મૂળનાયક તરીકે શ્રીસંભવનાથ ભગવાનની પ્રતિમા છે. આમાં એક શ્રાવક-શ્રાવિકાની યુગલપ્રતિમા છે ને ૧૦ ખાલી પરિકરો છે.

૨. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર આણુએ આરસનું બનેલું છે ને પ્રાચીન પણ છે. આ મંદિરની દેરીઓ અને પખાસણની ગાદીઓ ઉપર સં. ૧૧૩૮ ના લેખો મળી આવે છે. સંભવ છે કે, આ મંદિર એ સમયનું હોય. મૂળનાયકની ગાદી નીચે સં. ૧૩-૦ નો લેખ છે પણ એ ગાદી પાછળથી જીર્ણોદ્ધાર વખતે લગાવી હશે. મૂળનાયકનો ફેરફાર થયાનું પણ એ લેખમાંથી જાણવા મળે છે. આજે અહીં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન બિરાજે છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ૧૬ દેરીઓ તેમજ ૧૦ ગોખલાઓથી ખંડિત છે. છચોકીઓમાં ગૂઢમંડપના મુખ્ય દરવાજાની બંને બાજુએ બે કોરણીવાળા ગોખલા છે. છચોકી, સભામંડપના ગુંબજો ને સ્તંભોમાંની કોરણી, સભામંડપની બંને બાજુની છતોમાં આલેખાયેલા સુંદર ભાવો વગેરે જોઈને તો આણુનાં મંદિરોની શિલ્પકળાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. મંદિરના એક ખૂણાની દેરીમાં એક જ પથ્થરમાં કંડારેલું ત્રણ ગઢવાણું સમવસરણ મનોહર છે. ખંડિત પરિકરો, પખાસણો અને તોરણો આપણી દીનદશાનું ભાન કરાવી રહ્યાં છે.

મંદિરના ઘૂમટને ઝીલી રાખતા આઠ સ્તંભો અષ્ટભદ્ર આકૃતિવાળા છે. તેના ઉપર સુંદર ચાર તોરણો છે પણ સાવ તૂટી ગયાં છે. માત્ર પશ્ચિમ બાજુનું એક તોરણ બચેલું છે. આ તોરણોની બંને બાજુએ ચાર ગોખલાઓ છે. તેમાં સં. ૧૧૩૮ ને ૧૧૪૬ ના લેખો કેરાયેલા છે.

આ મંદિરની નજીકમાં બે સુરહીના પથ્થરો ભેલા છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૧૨ અને ૧૩૩૨ના લેખો છે. તેમાં વેપાર પરના લાગાની વ્યવસ્થા આલેખી છે; જે તે સમયમાં આ નગરના વેપારી મથક તરીકેનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે.

૩. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી ને બંને તરફ થઈને ૨૪ દેવકુલિકાઓ તેમજ એક ગોખલો ને શિખરબંધી રચનાવાળું દેવવિમાન જેવું શોભી રહ્યું છે. આખું મંદિર મકરાણા આરસનું બનેલું છે.

મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરિકરવાળી એકતીર્થી રમણીય પ્રતિમા બિરાજે છે. તેના ઉપર શ્રીવિજયદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત સં. ૧૬૭૫નો લેખ છે પરંતુ મંદિર એથીયે પ્રાચીન હોવાના લેખો આમાંથી જ જડી આવે છે. મતલબ કે, મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો આ લેખ જીર્ણોદ્ધાર સમયનો સાબિત થાય છે.

ગૂઢમંડપમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરિકરવાળી બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ છે. તેના ઉપર સં. ૧૧૭૬ના લેખો છે. આ સિવાય ખાલી પડેલું ત્રિતીર્થાનું પરિકર, પરિકર વિનાના છૂટા કાઉસગિયા, અંબિકાદેવીની મૂર્તિ વગેરે જોવાય છે.

છયોકીમાં બે બાજુના બે ગોખલામાં મૂર્તિ વિનાનું પરિકર ગાદીવાળું છે. વળી, ગૂઢમંડપ અને સભામંડપના સ્તંભો, તોરણો, બંને તરફની એકેક દેરીના દરવાજા અને શિખરમાં કેરાણીનો અંબાર ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલો છે. ઉત્તરીય દરવાજેથી પ્રવેશ કરતાં જમણા હાથ પર મકરાણાના બે સ્તંભો ઉપર રમણીય તોરણ ગોઠવેલું છે. આ સ્તંભો અને તોરણો પાછળથી લગાવેલા હોય એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૧૬૫નો લેખ નજરે પડે છે.

૨૪ દેરીઓમાં મોટે ભાગે પરિકર અને પબાસણુ ગોઠવેલાં છે. તેમાં તેરમી શતાબ્દીના મધ્યભાગના લેખો જોવાય છે. બે દેરીઓમાં નકશીદાર સ્તંભો ઉપર તોરણો ગોઠવેલાં છે. એક ગોખલાના પબાસણુની ગાદી ઉપર સં. ૧૧૬૧નો લેખ ઉઠીર્ણ છે. એ પહેલાં આ મંદિર બન્યું હોય એમ માનવાને કારણ મળે છે. કેટલાંક તોરણો પડી ગયાં છે, માત્ર એક બચેલું છે.

ગૂઢમંડપનો દરવાજો અને નકશીવાળી બે દેરીઓના દરવાજા ઉપર ભગવાનનાં કલ્યાણુકો અને ૧૪ સ્વપ્નના ભાવો કેાતરેલા છે. આ ભાવોનો મહિમા સમજવા જેવો છે. આનો જીર્ણોદ્ધાર થોડા સમય પહેલાં જ થયો છે.

૪. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિર જેવી જ રચનાવાળું છે. ફરક એટલો છે કે આમાં કેરાણીનું પ્રમાણ વધુ છે.

મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મોટી એકતીર્થીના પરિકરચુક્ત મનોહર મૂર્તિ છે. બંને બાજુએ એકેક યક્ષ તથા અંબિકાદેવીની મૂર્તિ છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૬૭૫નો શ્રીવિજયદેવસૂરિએ આરસણુમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો મોટો લેખ છે. તેના પરિકરની ગાદી નીચે સં. ૧૧૨૦નો જૂનો લિપિમાં લેખ છે. તેમાં 'આરાસણુ'નું નામ આપેલું છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિર લગભગ આ સમયમાં કે તે પહેલાં બનેલું હોવું જોઈએ. ગૂઢમંડપમાં પરિકરચુક્ત બે કાઉસગિયા છે. તેના ઉપરના લેખો કંઈક ઘસાઈ ગયા છે છતાં સં. ૧૧૧૮ના લેખો હોવાનું જણાય છે.

રંગમંડપ અને છયોકી તેમજ ભમતીની દેરીઓ વચ્ચે બંને તરફ થઈને ૧૪ ખંડોમાં તેા કેરાણી ખીચોખીચ ભરેલી છે. પાંચ ખંડોમાં સુંદર ભાવો આલેખેલા છે. આ ભાવો ભગવાનની વિશિષ્ટ ઘટનાઓનો તાદૃશ ચિતાર રજૂ કરે છે. એ જોતાં જણે કાળના પડદાઓ ચીરાઈ બાય છે ને એ સમયની ભૂમિમાં આપણે વિહરી રહ્યા હોઈએ અને ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યા હોઈએ એવો ઉદ્ભાસ થઈ આવે છે. તેમાંના કેટલાક ભાવો આ પ્રકારે છે:—

(૧) રંગમંડપ તથા ભમતીની દેરી વચ્ચેની છતના જમણા હાથ તરફ, સાત ખંડોમાં—અતીત અને ભાવિ ચોવીશીના માતાપિતા તથા એકેક છત્રધર કેરેલા છે.

(૨) બીજા ખંડમાં—વર્તમાન ચોવીશી તથા તેમના માતાપિતા તેમજ ચૌદ સ્વપ્ન, મેરુ પર્વત ઉપર ઈંદ્ર મહારાજ ભગવાનને ખોળામાં બેસાડીને અને તરફ ભેલેલા બે ઈંદ્રોદ્ધાર કળશનો અભિષેક કરાવી રહ્યા છે. કમઠ પંચાગ્નિનું તપ કરી રહ્યો છે ત્યારે શ્રીપાર્શ્વકુમાર ત્યાં આવીને લાકડામાંથી બળતો સાપ બહાર કઢાવી રહ્યા છે. તે પછી ધરણેન્દ્ર ભગવાનને નમસ્કાર કરવા આવી રહ્યો છે. શ્રીપાર્શ્વપ્રભુનું સમવસરણુ, મરુભૂતિએ પ્રભુ ઉપર શિલા મૂકવી, તેમજ અનુત્તર વિમાનના ભવો વગેરે ભાવો કેાતરાયેલા છે.

(૩) ત્રીજી છતમાં—શ્રીશાંતિનાથપ્રભુનું સમવસરણુ, તેમના માતાપિતા વગેરે જોવાય છે ને બીજી તરફ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના પંચકલ્યાકનો ભાવ આલેખેલા નજરે ચડે છે.

(૪) છઠ્ઠા ખંડમાં—કોઈ તીર્થંકર ભગવાનના પંચકલ્યાણુકનો ભાવ અને તેમના જીવનની વિશિષ્ટ ઘટનાઓની આલેખના છે. સાતમા ખંડમાં—પંચ કલ્યાણુકનો ભાવ તથા ચાર-પાંચ હાથી-ઘોડા વગેરેનો ભાવ અંકિત છે. બધા ઉપર નામો પણ લખેલાં છે.

(૫) ડાગી બાણુના સાતમા ખંડમાં—આચાર્ય મહારાજ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે. શિષ્યો નમસ્કાર કરી રહ્યા છે અને ગુરુ તેમના મસ્તકે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપી રહ્યા છે. વળી, વચમાં બીજા આચાર્ય મહારાજ જેઓ હાથ જોડીને નમસ્કાર કરી રહ્યા છે તેમની સામે ઠવણી—સ્થાપનાચાર્ય મૂકેલા છે.

(૬) પહેલી છતમાં પણ ઉપર પ્રમાણેનો ભાવ જણાય છે.

મંદિરના દક્ષિણ દિશાના બારણાથી પ્રવેશ કરતાં ડાગા હાથ તરફ ચતુર્દારવાળી એક દેરીમાં મકરાણા આરસમાં ઘડેલું સુંદર સમવસરણુ ત્રણ ગઠવાળું છે. તેના ઉપર છત્ર છે અને પર્ષદાની સ્પષ્ટ આકૃતિઓ અંકિત થયેલી છે. આપુયે સમવસરણુ ઝીણી કોરણીથી સુશોભિત લાગે છે.

મૂળમંદિરના શિખરમાં ભરચક કોરણી ભરેલી છે. મૂળગભારાની પાછળના ત્રણે ગોખલામાં ખાલી પરિકરો રાખેલાં છે. બાણુના ભાગમાં સામાન રાખવાની બે ખંડવાળી એક ચોરડી છે.

શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન પાસેના મૂળગભારામાં બે સ્તંભો ઉપર સુંદર નકશીવાળું તોરણ હતું તેને સમવસરણુના દરવાજા બહાર લાવીને ગોઠવ્યું છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૨૩નો લેખ છે.

૫. શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર અહીંનાં બધાં મંદિરોમાં સૌથી મોટું, વિશાળ અને ભવ્ય છે. મંદિરની સુંદર બાંધણીને દૂરથી જોતાં જ મૂળનાથક ભગવાનની મૂર્તિ નજરે ચડે છે. એના બંધાવનાર શ્રેષ્ઠીનો ત્યાગ અને મંદિર બાંધનાર સ્થપતિના અજબ કૌશલ પ્રતિ આપણું હૃદય ભાવભીનું બનીને પ્રથમ દર્શને શિર ઝુકાવી દે છે.

ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરચિત ‘તપગરુ પટ્ટાવલી’માં જણાવ્યું છે કે, “શ્રીવાદી દેવસૂરિએ (સમય: સં. ૧૧૭૪ થી ૧૨૨૬) આરાસણામાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.”

“તથા આરાસણે ચ નેમિનાથપ્રતિષ્ઠા કૃતા ॥”

વળી, ‘ઉપદેશ સંપત્તિ’ (અધિકારના ઉપદેશ ૮)માં પાસિલ નામના શ્રેષ્ઠીએ આ નેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું અને શ્રીવાદી દેવસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી એવી કથા આલેખી છે: એ કથાનો સારભાગ આ ઈં:

“આરાસણા નગરમાં ગોગા મંત્રીનો પુત્ર પાસિલ નામે વસતો હતો. તે દેવયોગે નિર્ધન બની ગયો. એક દિવસે વ્યાપાર માટે તે પાટણ ગયો. ત્યાં દેવદર્શને જતાં તે રાજવિહાર પ્રાસાદનું પ્રમાણુ ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યો. એ માગે જતી હાંસી નામની એક શ્રીમંત શ્રાવિકાએ તેના દરિદ્ર દેહાર જોઈને કંઈકે ઉપહાસમાં કહ્યું: “શું તમારે આવું ચેત્ય બંધાવવું છે, જેથી આટલી ખારીકાઈથી આ પ્રાસાદનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા છો?”

“ જૈન ! આ કાર્ય મારા માટે દુર્ઘટ છે. છતાં જો હું આવો પ્રાસાદ બંધાવું તો તમારે ત્યાં આવવું એવી વિનંતિ કરું છું. ” પાસિલે દુઃખિત હૃદયે પણ ખૂબ નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

હાંસી શ્રાવિકાના ઉપહાસનો ખટકો એના હૃદયમાં ઘોળાયા કરતો હતો; તેથી તેણે ગુરુએ કહેલા આમ્નાયપૂર્વક અંબિકાદેવીની આરાધના કરી. પાસિલના ભાગ્યચૈગથી અંબિકાએ પ્રત્યક્ષ થઈ કહ્યું: “ સીસાની ખાણ મારા પ્રભાવથી રૂપાની થશે, તે વડે તું જૈન પ્રાસાદનું નિર્માણ કરજે. ”

આવા પ્રકારનો આદેશ મેળવીને તેણે આરાસણામાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. એક સમયે વિહાર કરતા ગુરુમહારાજ ત્યાં પધાર્યા અને પાસિલને પૂછ્યું: “ ભદ્ર ! ચૈત્યનિર્માણનું કામ સમાધિપૂર્વક બરાબર ચાલે છે ને ? ” તેણે જવાબ આપ્યો: “ દેવ અને ગુરુના પ્રસાદથી ઠીક ચાલે છે. ” આ જવાબથી અંબિકાદેવી કુપિત થઈ કે ખરેખર, આ પાસિલ કૃતદ્ધન લાગે છે. મારો ઉપકાર તો માનતો નથી. આથી તે ચૈત્યનું કામ શિખર સુધી બનીને અટકી ગયું.

દીર્ઘદષ્ટિ પાસિલે તાબડતોબ પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનો નિર્ણય કર્યો અને પાટણથી ગુરુમહારાજ અને હાંસી શ્રાવિકાને સાદર આમન્ત્રણ મોકલ્યું. તેણે ગુરુમહારાજ શ્રીવાદી દેવસૂરિના હાથે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની મોટા સમારોહપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એ જ વખતે હાંસી શ્રાવિકાએ પાસિલને વિનંતિ કરી: “ જો તમે કહો તો હું અહીં મંડપ કરાવવાને ઇચ્છું છું. તેને માટે વસ્ત્ર લાવી આપો. ” આથી તે હાંસી શ્રાવિકાએ નવ લાખ રૂપિયાના ખર્ચથી ‘ મેઘનાદ ’ નામનો મોટો મંડપ રચાવ્યો. વેપારીઓએ ત્યાં ખીબ પ્રાસાદો પણ રચાવ્યા. ત્યારથી આ નગરી તીર્થરૂપ બની ગઈ. ”

આ કથાની એક માત્ર હકીકતથી ખ્યાલ આવી બય છે કે, જૈની મંડપરચનામાં નવ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો તે મંદિરનિર્માણમાં કેટલા રૂપિયા લાગ્યા હશે ? ખરેખર, આવા ભવ્ય મંદિર માટે લાખો રૂપિયાનો વ્યય કરનાર શ્રેણીની ભાવના કેવી ઉદાત્ત હશે એનું માત્ર અનુમાન કરવાનું રહે છે.

મૂળગભારો, મોટો ગૂઢમંડપ, દશ ચોકીઓ, વિશાળ રંગમંડપ, શૃંગારચોકીઓ, બંને બાબુના બે મોટા ગભારા, ૨૪ દેવકુલિકાઓ અને ઉન્નત શિખરથી યુક્ત આ મંદિર બંધાયેલું છે. શિખર સાથેનું આબુથે મંદિર મકરાણા આરસનું બનેલું છે. શિખરનો ઘાટ તારંગાના અજિતજિનપ્રાસાદ જેવો છે. દશચોકીના બધા સ્તંભો ઉપર ઝીણી કોરણી કરેલી છે. એકેક સ્તંભ બાજુ શિલ્પગુચ્છ જેવો બોલેલો જેવાય છે. આબુના દેલવાડાના મંદિર જેવા જ આ સ્તંભો છે. સંભવ છે કે દેલવાડાના સ્થપતિઓ જ આ મંદિરમાં કામે લાગ્યા હોય. કુલ ૯૪ સ્તંભો તો દેવદેવીઓની મૂર્તિવાળા કોરણીથી ભરેલા છે.

મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ મનોહર છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૭૫નો લેખ છે. આથી માની શકાય એમ છે કે, આ મંદિરમાં પ્રથમ શ્રી વાદી દેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિ ખડિત થતાં તેના સ્થાને વેરા રાજપાલે નવી મૂર્તિ ભરાવી સં. ૧૬૭૫ ના માઘ સુદિ ૪ ને શનિવારે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજય-દેવસૂરિના હાથે કરાવી હશે.

મૂળનાયકની આસપાસ એકતીર્થ પાવાણું પરિકર હતું. તેમાં બે મોટા સુંદર ઈંદ્રો કોરેલા હતા. તે પરિકર અને ઈંદ્રો આજે ભમતીમાં અસ્તવ્યસ્ત પડેલા છે. ગૂઢમંડપમાં ચાર કાઉસગિયાઓ પરિકરવાળા છે. એક કાઉસગિયા ઉપર સં. ૧૩૧૪ નો લેખ છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, “ આ કાઉસગિયા આરાસણા નગરના નેમિનાથ ચૈત્યની અંદર સ્થાપન કરેલા છે. ” ખીબ બે કાઉસગિયા ઉપર સં. ૧૨૧૪ના લેખો છે. સં. ૧૩૧૦ની સાલનો એક ૧૭૦ જિનનો શિલાપટ્ટ છે.

છચોકીને બદલે અહીં બે હારમાં દશચોકીની રચના છે. તેમાં ડાબા હાથ તરફના ગોખલામાં સં. ૧૩૨૩ના લેખવાળી નંદીશ્વરદીપની આલેખના સુંદર રીતે કરેલી જેવાય છે. છચોકીના ડાબા હાથ તરફના કોરણીવાળા એક સ્તંભ ઉપર લેખ છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, “ સં. ૧૩૧૦ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણાના પોરવાડ શ્રાવક આસપાલે

શ્રીઅરિષ્ટનેમિ જિનચૈત્ય માટે ચંદ્રગચ્છીય શ્રીરત્નપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી શક્તિ મુજબ આ સ્તંભ કરાવ્યો." એવી હકીકત આલેખી છે.

સભામંડપમાં ડાબા હાથ તરફના ગભારામાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની એકતીર્થી^૯ પરિકરચુક્ત પ્રતિમા સં. ૧૬૭૫માં શ્રીવિજયદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠિત છે. જમણા હાથ તરફના ગોખલામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભવ્ય અને દર્શનીય પરિકરવાળું ગિંબ છે. પણ તેના ઉપર લેખ નથી. આ પ્રતિમાની ઊંચાઈનું પ્રમાણ તેમના મસ્તકે પૂર્ણ કરવા માટે બાજુમાં મૂકેલી લાકડાની થોડી ઉપરથી અનુમાની શકાય છે.

મૂળગભારાની પાછળની ભીંત ઉપર સુંદર કોરણીભર્યાં સુશોભનો આલેખ્યાં છે. તેમાં ગજથર, નર-નારીનાં જોડલાં-વાળો નરથર અને યક્ષ-યક્ષિણીની મોટી આકૃતિઓ કોરેલી છે.

ભમતીમાં મંદિરનાં સેંકડો અવશેષો, જેમાં પરિકરોના દુકડા, ગાદીના ભાગો, કાઉસગિયા, ઈદ્રો, જિનમાતૃપટ્ટો, ચોવીશીના પટ્ટો વગેરે ખંડિત કે અખંડિત આકૃતિઓ પડેલી છે. એક સ્તંભચુક્ત મોટું મનોહર તોરણ પણ છે. કેટલાંયે અવશેષોમાં લેખો પણ જોવાય છે. એમાંનો એક સં. ૧૨૦૪નો લેખ છે, જેમાં "આરાસણા પ્રરિષ્ટનેમિચૈત્ય" એવો ઉલ્લેખ કરેલો વંચાય છે.

આણુના દેલવાડાના મંદિર જેવો જ સમળીવિહારનો અડધો ભાગ આ મંદિરના પાછળના ભાગના ગોખલામાં થોડી દીધેલો જોવાય છે. તેના ઉપરના લેખમાં જણાવ્યું છે કે—“ સં. ૧૩૩૮ના જેઠ સુદિ ૧૪ને શુક્રવારે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં સંવિજ્ઞ યશોધરસૂરિ-સંતાનીય શ્રીવર્ધમાનસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલો આ પટ્ટ આરાસણાના રહેવાસી પોરવાડ ગોનાના વંશમાં થયેલા તુલહારી આસપાલે-શ્રાવિકા આસિણિ વગેરે વિસ્તૃત કુટુંબ સહિત-શ્રીમુનિસુમતસ્વામી ગિંબ અને અશ્વાવબોધ સમલિકાવિહારનો પટ્ટ કરાવ્યો છે.”

આ પટ્ટમાં લંકાના રાજા, તેમના ખોળામાં રહેલી રાજકુમારી, ભેટણું ધરી ભિલેલા જૈન ગૃહસ્થનાં પગલાં અને અશ્વ વગેરે આરસમાં કોતરેલું છે. તેની નીચે ઉપર્યુક્ત લેખ છે.

કાઠી નાખેલા આ પટ્ટનો બીજો અડધો ભાગ દેરીઓ પાસે જ્યાં પળાસણુ વગેરે પડયાં છે ત્યાં દીવાલ પાસે પડયો છે તેમાં સમુદ્ર, નર્મદા નદી, ઝાડી, સમળી, પાર્શ્વ, જૈન આચાર્ય, અને વહાણુ વગેરેનો દેખાવ આપ્યો છે.

રંગમંડપની બાજુ પરના દરવાજામાં છેડેની, જે નાના સ્તંભો વચ્ચેની કમાનોમાં મકરમુખ મૂકેલાં છે. આ મુખોના આધારે ગોઠવેલું સુંદર તોરણ કોરણીવાળું છે. આ તોરણુ દેલવાડાના મંદિરનાં તોરણોની યાદ આપી રહ્યું છે.

મંડપના સ્તંભોની ખાલી કમાનો, ગૃહમંડપના દ્વારની સામે આવેલી પરસાળના સ્તંભોની કમાનો, તેમજ ઉપરના પાટડા નીચે આવેલા આગળા ઉપરથી જણાય છે કે, અહીં પહેલાં આવાં જ બીજાં તોરણુ હશે પણ આજે એ બધાં નાશ પામ્યાં છે.

રંગમંડપમાં ઉપર સ્તંભો માટે ઝરુખાઓ મૂકેલા છે, જે પૂજામહોત્સવ વખતે ઉપયોગમાં લેવાતા હશે એમ લાગે છે.

આ બધાં મંદિરો ઉપર મહા સુદિ ૫ ના રોજ ધ્વજાદંડ ચડે છે.

અહીં વિશાળ ધર્મશાળા અને કારખાનું છે. કુંભારિયાજી તીર્થની સામે જ જે ત્રણ માર્કલોમાં આરસપહાણુની ખાણો છે. જરી વાવ પાસેથી આજે પણ આરસ નીકળી આવે છે. કાટોડાના કાળા કોલસા જેવા ઢગલાઓ જ્યાં ત્યાં પડયા છે તે જમીન સાથે એવા એકમેક થઈ ગયા છે જેથી એ જમીન ખરબચડી લાગે છે. એના ઉપર ખુલ્લા પગે ચાલવું મુશ્કેલ છે. ગામની પાસે જ એક નદીનું વહેણ ખળભળ કરતું વહા કરે છે. એને ઝોળાંગીને તીર્થમાં જવાય છે.

૧૫૫. આબુ

(કોઠા નંબર : ૩૦૨૫-૩૦૩૪)

ગુજરાતના ઉત્તર સીમાડે આવેલો ગિરિરાજ આબુ આબુરોડ સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલના અંતરે આવેલો છે. આબુ વિશે 'મહાભારત' અને 'વિષ્ણુપુરાણ' વગેરે જૈનેતર ગ્રંથો અને વિદેશી યાત્રીઓ પૈકી મેગેસ્થિનિસ (ઈ. સ. પૂર્વે ૩૦૦), પ્લીની (ઈ. સ. ૭૦) વગેરેએ નોંધ લીધેલી હોવાથી એની પ્રાચીન સ્થિતિ પુરવાર થાય છે. જ્યારે પ્રાચીન એવા જૈન આગમ ગ્રંથો પૈકી 'બૃહત્કલ્પસૂત્ર' જેની રચના શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ કરેલી મનાય છે, તેમાં 'અર્બુદ પર્વતની યાત્રામાં સંખડિ (ઉલ્લાષ્ટી) કરવામાં આવે છે' એવા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખથી આ યાત્રાભૂમિની પવિત્રતાનું સૂચન મળે છે. 'નાટ્યશાસ્ત્ર'ના કર્તા ભરતે અર્બુદ સંબંધે ઉલ્લેખ કરતાં આ પ્રદેશની તકાર બહુલ ભાષાની વિશેષતા જણાવી છે. લગભગ સાતમા સૈકાના દામોદર કવિએ રચેલા 'કુટ્ટિનીમતમ્' નામના ગ્રંથમાં આબુના સૃષ્ટિસૌંદર્યનું આહ્લાદક વર્ણન કરેલું જોવાય છે. એ પછી ચૌદમા સૈકામાં થયેલા શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલા 'વિવિધ તીર્થકલ્પ'માં અર્બુદ નામ પાડવાનું કારણ, ત્યાં થયેલી શ્રીમાતા (કુમારી કન્યા)ની સ્થાપના, ખીજાં લૌકિક તીર્થો અને વિમલવસહી તેમજ લુણ્ણવસહી વગેરે મંદિરોની પ્રાચીન-અર્વાચીન (તેમના સમયની) સ્થિતિનું વર્ણન સાંપડે છે; તેનો ખીજી વિગતો સાથે ટૂંક સાર આ છે:—

અગાઉ આ પહાડ 'નંદિવર્ધન' નામે ઓળખાતો હતો પરંતુ જ્યારથી અર્બુદ નામના સર્પે અહીં રહેકાણુ કયુ' ત્યારથી તે 'અર્બુદ' એવા નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. શ્રીમાતા નામની કુમારી કન્યા અહીં તપસ્યા કરવા લાગી ત્યારે 'રસિયા વાલમ' નામના કેાઈ યોગીએ તેના રૂપમાં મોહિત થઈ તેના પિતા પાસે તેની સાથે લગ્ન કરવાની માગણી કરી. એ યોગી પ્રસિદ્ધ વાલ્મીકિ ઋષિ હોય એમ કહેવાય છે. એટલે એટલા પ્રાચીન કાળમાં શ્રીમાતાના મરણ પછી તેના પિતાએ કુમારી કન્યા-શ્રીમાતાનું મંદિર અખંડ શીલવ્રતના પ્રતીકરૂપે બંધાવ્યું હતું. આજે પણ અહીં શ્રીમાતાનું છાણું મંદિર છે પરંતુ એ પ્રાચીન નથી. વળી, રસિયા વાલમની મૂર્તિ શ્રીમાતાના મંદિરની બહાર એક તૂટેલા મંદિરના ઘૂમટ નીચે પુરુષાકારે ઊભી છે, તેના હાથમાં પાત્ર છે. સંભવતઃ શ્રીમાતાની સાથે લગ્ન કરવાની આશા લગ્ન થતાં એણે એ પાત્રમાં રાખેલું વિષ પી લીધું હોય એવી કલ્પના એની આખ્યાયિકા અને મૂર્તિરચના ઉપરથી થાય છે. શ્રીમાતાના મંદિર ઉપરાંત અહીં અચલેશ્વર, વશિષ્ઠાશ્રમ અને મંદાકિની (કુંડ) વગેરે લૌકિક તીર્થો છે.

આ પર્વત ઉપર બાર (આજે ચૌદ) ગામો વસેલાં છે. અહીં હરેક પ્રકારનાં વૃક્ષો, વેલડીઓ, ફૂલો, ફળો, ઔષધો અને કંદોનો પાર નથી. ધાતુઓની ખાણો છે અને મંદાકિની વગેરે કુંડો તેમ જ કુદરતી ઝરણાં છે.

વિમલશાહ મંત્રીએ સં. ૧૦૮૮માં બનાવેલો 'વિમલવસહી' પ્રાસાદ અને સં. ૧૨૨૮માં શ્રીવસ્તુપાલ—તેજપાલ મંત્રીશ્વરોએ પોતાના ભાઈના નામે શોભનદેવ નામના શિલ્પીદ્વારા બંધાવેલો 'લુણ્ણિગવસહી' પ્રાસાદ શોભી રહ્યા છે.

આજે પણ કુદરતના ઉભરાતા વાત્સલ્ય ભાવની પ્રતીતિ કરાવતી તેની વનશ્રી અને સલિલ શોભાથી કેટલાકોએ આબુને નંદનવન તરીકે ઓળખાવ્યું છે. ખડું જોતાં એના સૌંદર્યને સોળે કળાએ વિકસાવનાર અગિયારમી સદી અને તે પછી થયેલા દાનવીરોએ જ્યારે સંગેમરમરમાં પ્રાણ પૂરીને અર્બુદ એવી શિલ્પસમૃદ્ધિનું અહીં નિર્માણ કયુ' ત્યારથી આ ભૂમિના રૂપ, રંગ અને પવિત્રતા અનુપમેય બની ચૂક્યાં છે એ નિર્વિવાદ છે.

વિમલવસહી પ્રાસાદ બંધાવનાર શ્રીવિમલશાહ ગુર્જરનરેશ ભીમદેવના (ઈ. સ. ૧૦૨૧ થી ૧૦૬૩) મંત્રી હતા. તે પરાક્રમી અને કુશળ રાજનીતિજ્ઞ તરીકે ખ્યાત હતા. આબુના પરમારવંશી ધંધુક રાજાએ જ્યારે ગુજરાતના રાજાના સામંત તરીકે રહેવાની ના પાડી ત્યારે ભીમદેવે વિમળને દંડનાયક બનાવી ચંદ્રાવતી મોકલ્યો. વિમળે પોતાની શક્તિથી એ રાજ્યને વિકસાવી ગુજરાતની સત્તા વધારી દીધી અને ત્યાંના રાજવી જેટલી સત્તા મેળવી લીધી.

મંત્રી વિમળશાહ પોતાની પાછલી જિંદગીમાં ચંદ્રાવતી અને અચલગઢમાં રહેતા હતા. તેમની પત્ની શ્રીમતી બુદ્ધિશાળી અને ધર્મપરાયણ શ્રાવિકા હતી. તેમને કેાઈ વારસ નહોતો, આથી બંને જણુ ધર્મની આરાધના અને પ્રભુભક્તિ કરતાં હતાં. એવામાં પ્રખર વિદ્વાન મહાત્મા શ્રીધર્મધોષસૂરિ ચંદ્રાવતી આવ્યા ત્યારે વિમલશાહને તેમના રાજકીય પાપોના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે આબુ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાની ભલામણ કરી. આ ભલામણ અનુસાર મહારાજા ભીમદેવ, મોટાભાઈ નેદ

અને રાજા ધંધુકની આજ્ઞા લઈ આબુ ઉપર મંદિર બંધાવવા માટેની જગા પસંદ કરી પરંતુ પ્રાણલોચને જૈનો પરના દ્વેષથી હિંદુઓના તીર્થમાં જૈનોને પેસવા દેવાની બનાઈ કરી: વિમળશાહે ધાર્યું હોત તો પોતાના સત્તાબળથી એ જગા લઈ શકત પણ કથાઓના ઉલ્લેખો પ્રમાણે વિમળશાહે ત્રણ ઉપવાસ કરી અંગિકાની આરાધનાથી નિર્દિષ્ટ જગામાં અંધકવૃક્ષ નીચેથી શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુની મૂર્તિ (લોકો તેને મુનિસુવ્રતસ્વામીની કહે છે) કાઢી બતાવતાં, અસલ આ જૈનોનું તીર્થ હતું એવું સાબિત કરી બતાવ્યું અને પસંદ કરેલો જગાના બદલામાં પ્રાણલોચની માગણીથી એ જગા ઉપર પથરાઈ રહે તેટલા ટંકાઓ (સિંકાઓ) આપીને જગા ખરીદ કરી. તેમણે તેના ઉપર ૧૮ કરોડ ને ૫૩ લાખ જેટલું અઢળક દ્રવ્ય લગાવી શ્રીઆદિનાથનું રમણીય ચૈત્ય બંધાવ્યું, જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૦૮૮માં શ્રીધર્મઘોષસૂરિના હાથે કરવામાં આવી.

આ મંદિર આજે દેશદેશના વિદ્વાનોનું આકર્ષણ કરી રહ્યું છે. આ મંદિરના પ્રથમ દર્શને કર્નલ ટોડે હર્ષના આવેગમાં ત્યાં સુધી કહી દીધું કે, " My heart beat with joy, as with the sage of Syracuse. I exclaimed Eureka " અર્થાત—“ મારું હૃદય આનંદથી ઉછાળા મારતું હતું અને સીરાક્યુઝના (પ્રસિદ્ધ) ઝકિની માફક ‘ આયરેકા ’ (હું જે શોધતો હતો તે મળ્યું) એવો ખૂમ મારી. ”

આમ જે જે વિદ્વાનોએ અહીંનાં મંદિરોને જોયાં છે તેઓ આ મંદિરનું આશ્ચર્યભર્યું વર્ણન કરી છેવટે કર્નલ-ટોડના જેવો આનંદ અનુભવે છે; એના વિસ્તાને અહીં અવકાશ નથી પણ આ મંદિરની રચના વિશે જાણવાજેવી હકીકતો ઉપર આપણે ધ્યાન દોરીએ:

૧. વિમલવસહી :

આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, રંગમંડપ, બાવન જિનાલય, શૃંગારચોકી અને શિખર વગેરેની નયનમનોહર રચનાવાળું છે. ૧૪૦ x ૯૦ ફીટ લાંબી-પહોળી જગા આ મંદિરે રોકેલી છે. તેમાં મુખ્ય ભાગ ભજવતો મૂળભારો જિંચા પીઠ ઉપર બાંધેલો છે. મધ્યભાગે મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પદ્માસનસ્થ ધ્યાનમુદ્રાવસ્થિત ભવ્ય આરસ પ્રતિમા બિરાજમાન છે. શ્રીવિમલશાહે અસલ અહીં ૫૧” ઈંચ પ્રમાણ ધાતુની સપરિકર મૂર્તિ બનાવી મૂળનાયકની જગાએ સ્થાપન કરી હતી પરંતુ જીર્ણોદ્ધાર સમયે એ મૂર્તિને બદલે અહીં આરસ પ્રતિમા પધરાવવામાં આવી છે.

મૂળભારાના દ્વારની શાખો ઉત્કૃષ્ટ કૌતરકામથી ભરપુર છે. તેના ઉપર આરસનું સુંદર અણ્ણીદાર શિખર છે. અંદરના ભાગમાં મૂળભારા પછીને ગૂઢમંડપ ભિન્ન ભિન્ન પ્રાણીઓ અને મૂર્તિઓના આકારોથી યુક્ત કૌતરકામવાળો છે. તેની આસપાસ પ્રદક્ષિણાપથ આવેલો છે. જે કે મૂળભારો અને ગૂઢમંડપ તફન સાદી બાંધણીના છે, તેનું કારણ એ છે કે સં. ૧૩૬૮ માં અણ્ણાઉદ્દીન ખિલજી અહીં આવ્યો ત્યારે તેણે આ મંદિરના અસલ કળામય અને સુશોભિત મૂળ ભાગોને તોડી પાડ્યા હતા, જે સં. ૧૩૭૮ માં થયેલા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે નષ્ટ થયેલા ભાગોને તફન સાદી રીતે નવા કરાવ્યા હોય એમ લાગે છે.

આગળના ભાગમાં મૂળભારાથી સહેજ નીચી સપાટી ઉપર સભામંડપની રચના કરેલી છે. સૌથી વધારે નકશી-કામ આ મંડપમાં જોવાય છે. મંડપની જિંચાઈ પ્રમાણસર છે, અને તેમાં વાપરેલા સફેદ આરસ પરના નકશીકામથી એ એટલો સુંદર લાગે છે કે તે જોઈને પ્રેક્ષક મુગ્ધ બની જાય. કૌતરકામ એટલું બારીક છે કે જાણે મીણના બીજામાં જિંચાર્યું હોય એવું જણાઈ આવે. મંડપમાં આવેલા ૪૮ થાંભલાઓ સુંદર શિલ્પકામથી ભરચક છે. સ્તંભો નીચેથી ચારસ ફુલીવાળા અને ઉપર વૃત્તાકાર છે. વચ્ચેના આઠ થાંભલાઓ ઉપર ત્રાંસી પટ્ટશિલાઓ મૂકી તેના ઉપર રમણીય ગોળ ધૂમટની રચના કરેલી છે. તેના ઉપરનો અંદરવો પથ્થરનાં જૂલતાં ગુમ્મરોથી અલંકૃત છે. થાંભલાના હીરગૃહોથી ધૂમટના ૧૬ ટેકાઓમાં વિદ્યાદેવીઓની સુંદર મૂર્તિઓ વાહન અને શસ્ત્ર સાથે વિવિધ ભાવ અને અલંકરણો પૂર્વક જોબી છે. તેની આસપાસ ખેવડા થાંભલાઓની રચના છે.

સભામંડપની આગળ મોટો ચોક છે. તેમાં પ્રવેશ કરવા માટેના દ્વાર આગળના થાંભલાઓ ઉપર સુંદર ફૂલહાર જેવાં તોરણો છે. તેની આસપાસની ફરતી ઓસરીમાં ૪૫ દેવકુલિકાઓની યોજના કરેલી છે. આ દરેક દેરીમાંની મૂર્તિ અને દ્વારના શિલ્પમાં ઘણી સમાનતા છે. તેની સામે ચાર થાંભલાઓ ઉપર ત્રાંસી પટ્ટશિલાઓ ગોઠવી નાના નાના સુંદર ધૂમટો બનાવેલા છે, અને તેના અંદરના અંદરવામાં કમળ વગેરેની વિવિધ પ્રકારની શિલ્પીય રચના આલેખી છે. દરેક

ધૂમટ નીચેનો ચંદરવો ભુદી ભુદી ભાતની આકૃતિઓ રજૂ કરે છે. આના થાંભલાની અષ્ટાંશ કુન્ડીઓ તથા ચોરસ અને વૃત્તાકાર સ્તંભો પરની મૂર્તિઓ, ઝીણું કોતરકામ અને તે પરના ભુદા ભુદા થર પણ ખરેખર અવલોકન કરવા યોગ્ય છે.

ગૂઠમંડપના દરવાજાની બંને તરફ, નવચોકીમાં, રંગમંડપમાં, દેરીઓના ગુંબજોમાં અને બહારની દીવાલોમાં જૈન શાસ્ત્રની પૌરાણિક કથાઓના ઘટના પ્રસંગો—ભાવો આબેહૂબ આલેખ્યા છે.^૧

સભામંડપની બહાર પ્રવેશ દ્વારની બાજુમાં એક હસ્તિશાળા છે. તેમાં મોટા મોટા સફેદ આરસના હાથીઓ કુશળતાપૂર્વક બનાવેલા છે. અસલ આ હાથી ઉપર વિમલમંત્રીના પૂર્વજો અને કુટુંબીઓની મૂર્તિઓ બિરાજમાન કરેલી હતી. સં. ૧૩૬૮ માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ એ મૂર્તિઓનો નાશ કર્યા પછી બીજી મૂર્તિઓ તેના પર મૂકવામાં આવી નથી.

મંદિરનું શિખર મુસ્લિમ કાળ પહેલાંની સ્થાપત્યકળાનું પ્રતીક છે. આ મંદિર અને બીજાં મંદિરોનાં શિખરો તફન બેઠા ઘાટનાં હોવાનું કારણ એ છે કે અહીં વારંવાર ધરતીકંપના આંચકા આવે છે તેથી શિખરો પડી જવાના ભયે તેની આવી રચના કરવામાં આવી છે.

વિમલ મંત્રીને આબુની ભૂમિમાંથી જે પ્રાચીન મૂર્તિ મળી આવી હતી તે આ મંદિર બંધાવતાં પહેલાં એક ગભારો બનાવીને બિરાજમાન કરી હતી, જે ગભારો આજે વિમલવસહીની ભમતીમાં વીશમી દેરી તરીકે ગણવામાં આવે છે. આ મૂર્તિ ઋષભદેવ ભગવાનની હોવા છતાં શ્યામવર્ણી હોવાથી લોકો એને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની મૂર્તિ તરીકે ઓળખે છે. આ ગભારામાં ત્રણ ગઠની રચનાવાળું સુંદર સમવસરણ છે, જેના ઉપર સપરિકર ચૌમુખ પ્રતિમાઓ બિરાજમાન કરેલી છે. આમાં એક આચાર્યની સુંદર મૂર્તિ સં. ૧૩૬૬ ના લેખવાળી છે. એ સિવાય પણ બીજી મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે.

આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર વિમલ મંત્રીના કુટુંબીઓના વારસોએ જ કરાવ્યો હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહના મંત્રી મહિંદ્રના પુત્ર હેમરથ અને દશરથે વિમલવસહીની દશમી દેરીનો વિ. સં. ૧૨૦૧ માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, તેમાં મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા હતા અને પોતાના પૂર્વજ શેઠ નીનાથી લઈને પોતા સુધીના આઠ જણની મૂર્તિઓ એક જ પથ્થરમાં કોરાવીને સ્થાપન કરી હતી. તે બધી મૂર્તિઓ ઉપર કોતરેલાં નામો પણ આજે જોવાય છે.

સિદ્ધરાજ જયસિંહના મંત્રી આણંદ અને તેમના પુત્ર મંત્રી પૃથ્વીપાલે વિમલવસહીની ઘણી દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૨૦૪ થી ૧૨૦૬માં સુધીમાં કરાવ્યો છે. એ જ સમયમાં વિમલવસહીની બહાર પોતાના પૂર્વજોના કીર્તિ સ્મારક તરીકે સુંદર હસ્તિશાળાનું નિર્માણ કર્યું છે. દરવાજાના મુખ્ય ભાગમાં વિમલમંત્રીની અધારૂઠ પ્રતિમા શેલી રહી છે અને તેની બાજુમાં આવેલી હસ્તિશાળામાં ૧૦ હાથીઓ પૈકી ૭ હાથીઓ પોતાના પૂર્વજોના નામે મંત્રી પૃથ્વીપાલે બનાવ્યા છે જ્યારે બાકીના ૩ હાથીઓમાંના ૨ હાથીઓ, વિ. સં. ૧૨૩૭માં મંત્રી પૃથ્વીપાલના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે પોતાના મોટા ભાઈ જગદેવના નામે બનાવ્યા છે. આ બધા ઉપર લેખો કોરેલા છે જ્યારે ત્રીજા હાથીનો લેખ નષ્ટ થઈ જવાથી એ ધનપાલે બનાવ્યો કે બીજા કોઈએ એનો નિર્ણય કરી શકાતો નથી. મંત્રી ધનપાલે પણ આ મંદિરની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૨૪૫માં કરાવ્યો હતો.

સં. ૧૩૬૮માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીની લોહણ દૃષ્ટિ આ મંદિરો ઉપર પડી અને મંદિરના મુખ્ય કળામય ભાગો—મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ તેમજ હસ્તિશાળાની મૂર્તિઓને તોડી ચાલતો થયો. એ પછી સં. ૧૩૭૮ના જેઠ વદિ દને સોમવારના રોજ માંડવ્યપુર (મંડોર) નિવાસી શેઠ ગોસલના પુત્ર ધનસિંહ, તેના પુત્રો વીજડ વગેરે છ ભાઈઓ અને ગોસલના ભાઈ બીમાના પુત્ર મહણસિંહ, તેના પુત્ર લાલિગ વગેરે ત્રણ ભાઈઓ—આમ વીજડ અને લાલિગ વગેરે નવ ભાઈઓએ મળીને આ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરી શ્રીજ્ઞાનચંદ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.^૨

૧. આ ભાવો માટે અને મૂર્તિઓની વિગતો માટે જુઓ : મુનિરાજ શ્રીજ્ઞાનચંદ્રવિજયજી કૃત 'તીર્થરાજ આણુ' ભા. ૧.

૨. "શ્રીઅણુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ" લેખાંક: ૧.

એકંદરે આ મંદિરના સ્થાપત્યના અવલોકન અને શિલ્પકામના નિરીક્ષણથી તત્કાલીન સ્થપતિઓની શાસ્ત્રસિદ્ધ કળાકૃતિ અને કારીગરોમાં નિર્ભવ વસ્તુમાં પણ ભાવ વહન કરાવવાની કળા તથા જુદાં જુદાં દરજ્જામાંથી સમકાલીન ગુજરાતના સાંસ્કૃતિક વિકાસનો અભ્યાસ થઈ શકે એવી શિલ્પકૃતિઓ અને રચનારોઓનો જોવાય છે.

વિમલવસહીની બહાર હસ્તિશાળાની પાસે શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું સાદું અને નાનું દેરાસર છે. આ મંદિર અને હસ્તિશાળાનો મોટો રંગમંડપ કેણે કયારે કરાવ્યા એ વિશેની હકીકત બાબત મળતી નથી. સં. ૧૬૩૬માં રચાયેલા 'હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય' વગેરેમાં આનો ઉલ્લેખ નથી અને અનેની બીંતો ઉપર સં. ૧૮૨૧ના લેખોમાં કારીગરોનાં નામો ઉલ્લેખ્યાં છે એ ઉપરથી લગભગ એ સમયમાં આ મંદિર બન્યું હશે એમ લાગે છે.

૨ લૂણવસહી :

આ મંદિરના નિર્માતા ગુજરાતના રાજા વીરજીવલના મહામાત્ય વસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામે બંધુઓ હતા. તેમણે ગુજરાતના ડગમગતા સિંહાસનને પોતાની અપૂર્વ પ્રતિભા અને શૌર્યના કૌશલથી અચલ બનાવી રાખી એની સત્તા વધારી હતી; જેમને એક દાનવીર, નરવીર અને વિદ્વદ્વીર તરીકે એમના સમયના રાજાઓએ અને વિદ્વાનોએ સત્કાર્યા હતા અને એ જ કારણે તેમની કીર્તિકૌમુદી લોકના અંતરપટમાં સોળે કળાએ ખીલેલી આજસુધી જોવાય છે.

મંત્રી વસ્તુપાલના નાના ભાઈ તેજપાલે પોતાના પુત્ર લાવણ્યસિંહના કલ્યાણ માટે, ગુજરાતના સોલંકી રાજા ભીમદેવ(બીજા)ના મહામંડલેશ્વર આબુના પરમાર રાજા સોમસિંહની અનુમતિ લઈને અહીં કરોડો રૂપિયા ખર્ચીને લૂણવસહી-લૂણવસહી નામે શ્રીનેમનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું. મૂળનાયક શ્રીનેમનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિ કસોટીના પાષાણની છે. આ મંદિર મૂળભારો, ગૃહમંડપ, નવચોકીઓ, રંગમંડપ, બલ્કનક, ખત્તક, ભમતીની દેરીઓ અને હસ્તિશાળા વગેરેથી મંડિત છે. બહારથી સાદું પણ અંદરથી બહુ સુંદર કૌરણીભર્યું આ મંદિર પણ વિમળવસહી જેવું જ ઉજ્જવળ આરસપાષાણનું બનેલું છે. ઉપર્યુક્ત મંદિરથી બસો વર્ષ પછી બંધાયેલું આ મંદિર થોડા ફેરફાર સિવાય બાંધણી અને રચનામાં ઘણું મળતું આવે છે.

આ મંદિરમાં વિમલવસહી કરતાં જુદી જાતના વૈવિધ્યપૂર્ણ થાંભલાઓ રચેલા છે. મૂળભારો, સભામંડપ અને દેવકુલિકાના થાંભલાઓમાં સમયાનુસાર એાછી-વત્તી શિલ્પકળાનું દર્શન થાય છે. ઘૂમટોના ચંદરવામાં પણ લટકતાં ગુમ્મરો સુંદર રીતે કેાતરેલાં છે. કમળનાં પુષ્પ, વૃક્ષ, વેલખુટાઓ અને તીર્થંકરોની જીવનઘટનાઓના ભાવો પણ કેાતરેલા છે. દીવાલો, દરવાજા, સ્તંભો, મંડપો, તોરણો અને છતના હાથી, ઘૂમટોમાં ઘોડા, જિંટ, વ્યાઘ્ર, સિંહ, મત્સ્ય, પક્ષીઓ, મનુષ્યો, દેવ-દેવીઓ, તેમજ રાજદરબાર, સવારી, વરઘોડા, જાન-વિવાહ પ્રસંગની ચોરી, નાટક, સંગીતવાદ્ય, રણસંઘ્રામ, પશુચારવાં, સમુદ્રયાત્રા, રખારીઓ, ગૃહજીવન, સાધુઓ અને શ્રાવકોના પ્રસંગો આલેખ્યા છે. તોરણોમાં પણ વિશેષતા છે. વિમલવસહીમાં ગોળાકાર તોરણો છે જ્યારે આમાં કમાન જેવાં ત્રિકોણાકાર તોરણો લટકાવેલાં છે. મુખ્ય ઘૂમટના શિલ્પમાં પણ થોડા ફેર છે. મતલબ કે કૌરણી ઉત્તમ પ્રકારની છે. વિમલવસહીમાં હસ્તિશાળા છે ત્યારે આમાં હાથીઓ ઉપર વસ્તુપાલ, તેજપાલ અને તેમની પત્નીઓ વગેરેની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરેલી છે. આ મંદિરનું શિખર વધુ ઉન્નત ઠેઠ સુધી કૌરણીયુક્ત અને ઉપશિખરોથી શોભાયમાન છે. ફરતી દેવકુલિકાઓની રચનામાં તેના થાંભલા અને ઘૂમટોમાં ભરપુર કૌરણી કરેલી છે. ભદ્રપ્રાસાદો, જાતબતનાં શિખરો, થાંભલાઓની વિવિધતા, દેવીઓના નૃત્યપ્રકારો અને તીર્થંકરો તેમજ પુરાણોની આખ્યાયિકાઓની ઘટનાઓનાં દર્શ્યોથી આખું મંદિર શિલ્પકળાથી ભરચક છે. શોભનદેવ નામના સ્થપતિએ આ મંદિર બાંધેલું છે.

આવાં ઉત્તમ મંદિરોને જેણે જોયાં નથી તેનું જીવંત નકાસું છે એમ જે ઋષભદાસ કવિએ કહ્યું છે તે ખરેખર, ચથાર્થ લાગે છે.

આ મંદિરની નાગેન્દ્રગચ્છીય મહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય શાંતિસૂરિ, તેમના શિષ્ય આનંદસૂરિ-અમરસૂરિ, તેમના શિષ્ય હરિભદ્રસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૨૮૭ના ચૈત્ર વદિ ૩ (ગુજરાતી શાકાબ્દ વદિ ૩) ને રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

આ મંદિરના ગૂઢમંડપના મુખ્ય દરવાજાની બહાર નવચોકીઓમાં દરવાજાની બંને તરફ ઉત્કૃષ્ટ કારણીવાળા બે ગોખલાઓ કરાવેલા છે, જે આજે દેરાણી-નેઠાણીના ગોખલાથી ઓળખાય છે. વસ્તુતઃ મંત્રી તેજપાલે પોતાની બીજી પત્ની સુહડાદેવીના કલ્યાણ માટે આ ગોખલા બનાવ્યા છે. આ બે ગોખલામાં ૧૮ લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ થયાનું કહેવાય છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૬૭ માં થઈ છે. ભમતીની ઘણી દેરીઓ પણ મંત્રી તેજપાલે પોતાના ભાઈઓ, ભોજાઈઓ, બહેનો, પોતાના તથા ભાઈઓના પુત્રો, પુત્ર-વધૂઓ અને પુત્રીઓ વગેરે પોતાના સમસ્ત કુટુંબના કલ્યાણાર્થે કરાવી છે. જ્યારે ચોકીક દેરીઓ પોતાના વેવાઈઓ અને પરિચિત સંબંધીઓએ પણ કરાવી છે. બધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૨૮૭ થી લઈને ૧૨૯૩ સુધીમાં થઈ છે.

આ મંદિરની પ્રશસ્તિના મોટા શિલાલેખથી જણાય છે કે, મંત્રી તેજપાલે આ મંદિરની વ્યવસ્થા માટે વ્યવસ્થાપક મંડળની અને મંદિરના વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ પ્રસંગે તેમજ શ્રીનેમનાથના પાંચે કલ્યાણકોના દિવસોમાં પૂજા-મહોત્સવ માટે જુદા જુદા ગામો તરફથી કાચમખાતે વ્યવસ્થા કરાવી હતી. વ્યવસ્થાપક મંડળમાં મંત્રી મલ્લદેવ, મંત્રી વસ્તુપાલ, મંત્રી તેજપાલ, લાવણ્યસિંહને મોસાળ પક્ષ ખીમસિંહ, આંબસિંહ, ઉદલ તથા લુણ્યસિંહ, જગસિંહ, રત્નસિંહ અને તે ચારેની વંશપરંપરાને સદાને માટે ટ્રસ્ટીઓ નીમ્યા હતા અને ગુજરાતી કાગણ વદિ ૩ ના દિવસે ચંદ્રાવતી, ઉંબરણી તથા કીસરઉલી (કીવરલી)ના, ફા. વદિ ૪ ના દિવસે કાસણદ (કાસીદ્રા)ના, ફા. વદિ ૫ ના દિવસે પ્રજ્ઞાણ (વરમાણ) ગામના, ફા. વદિ ૬ ના દિવસે ધઉલી ગામના, ફા. વદિ ૭ ના દિવસે મહાતીર્થ મુંડસ્થલના, ફા. વદિ ૮ ના દિવસે અણાદરા અને ડખાણી ગામના, ફા. વદિ ૯ના દિવસે મહાર ગામના અને ફા. વદિ ૧૦ના દિવસે સેલવાડા ગામના શ્રાવકોએ તથા શ્રીનેમનાથ ભગવાનના પંચકલ્યાણકોના દિવસોમાં દેલવાડા ગામના શ્રાવકોએ પૂજા-મહોત્સવ કરવો; એવી વ્યવસ્થા સોમસિંહ રાજા અને જુદા જુદા ગામના અગ્રણીઓ વચ્ચે રહીને કરી હતી.

ચંદ્રાવતીના સોમસિંહ રાજાએ આ મંદિરના પૂજા વગેરેના ખર્ચ માટે ડખાણી નામનું ગામ સમર્પણ કર્યું હતું; જે વિશે એક લેખ માહિતી આપે છે.

અણાઉદીન ખિલજીએ સં. ૧૩૬૮ માં આ મંદિરનો મૂળગભારો તથા ગૂઢમંડપનો સાવ નાશ કરી નાખ્યો હતો અને ખીજા ભાગોમાં પણ નુકશાન કર્યું હતું, તેથી વ્યવહારી ચંડસિંહના પુત્ર પેથડે સં. ૧૩૭૮ માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવી તેની નવેસર પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

૩. પિત્તલહર મંદિર :

આ મંદિર ભીમાશાહે કરાવ્યું હોવાનું આ જ મંદિરના શિલાલેખો, અર્બુદકલ્પ અને ગુરુગુણુરતનાકર કાવ્ય વગેરેથી જણાય છે. એથી આ મંદિર 'ભીમાશાહના મંદિર'ના નામથી પણ ઓળખાય છે. પછીથી અમદાવાદના રહેવાસી મંત્રી સુંદર અને મંત્રી ગદાએ અહીં મૂળનાયકની પિત્તલ આદિ ધાતુઓથી નિર્મિત મૂર્તિ મૂળનાયક તરીકે સ્થાપન કરી ત્યારથી તેને 'પિત્તલહર મંદિર' નામે લોકો ઓળખે છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૨૫ નો લેખ છે. પણ આ મંદિર એથીયે પ્રાચીન હોવાના પુરાવાઓ મળે છે. મંદિરની બહાર આવેલી વીરજીની દેરી પાસેના રાજધર દેવડા ચુંડાના વિ. સં. ૧૪૮૯ ના લેખમાં એ સમયે ત્રણ મંદિરો અહીં વિદ્યમાન હોવાનું લખેલું છે અને શ્રીમાતાના મંદિરના સં. ૧૪૯૭ ના લેખમાં 'પિત્તલહર' એ નામથી મંદિરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે એ ઉપરથી આ મંદિર સં. ૧૪૮૯ થીયે વધુ પ્રાચીન હોવામાં સંદેહ નથી અને વિમલવસહીમાંના વિ. સં. ૧૩૫૦ થી લઈને ૧૩૭૩ સુધીના મહારાજાઓના આજ્ઞાપત્રના ચાર લેખોમાં અહીંનાં બે મંદિરો જ નિર્દેશ હોવાથી આ મંદિર વિ. સં. ૧૩૭૩ પછી અને વિ. સં. ૧૪૮૯ વચ્ચેના કોઈ સમયમાં નિર્માણ થયું એટલું નક્કી થાય છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, નવ ચોકીઓ, શૃંગારચોકી, ભમતી અને શિખર વગેરેથી સુશોભિત છે. મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન બિરાજમાન છે.

૪. ખરતરવસહી :

આ મંદિર સાદું છતાં ત્રણ માળનું વિશાળ છે. એનું શિખર પણ બધાં મંદિરોથી જિંચું છે. નીચેના માળમાં

વિશાળ ચાર રંગમંડપો છે અને મુખ્ય ગભારાની બહાર સુંદર કોરણી કરેલી છે. ત્રણે માળમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચૌમુખ પ્રતિમાઓ બિરાજમાન છે. નીચેના માળની મૂળનાયક પ્રતિમાઓ પરિકરવાળી લબ્ધ અને મોટી છે.

‘ચૌમુખજીના મંદિર’ના નામે ઓળખાતા આ મંદિરને ‘ખરતરવસહી’ પણ કહે છે. આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી તેમાંથી મળી આવેલા પ્રતિમાલેખો કોઈ વિગત આપતા નથી, પરંતુ ખરતરગચ્છીય શ્રાવકોએ અને ખરતરગચ્છીય આચાર્યે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિઓ એના ‘ખરતરવસહી’ નામની સાર્થકતા બતાવે છે. ત્રણે માળ-માંની મૂળનાયકની ઘણીખરી પ્રતિમાઓ દરડાગોત્રીય ઓશવાલ સંઘવી મંડલિકે અને તેના કુટુંબીઓએ સં. ૧૫૧૫ અને તેની આસપાસના સમયમાં બરાબી છે, અને કેટલીક મૂર્તિઓ ખરતરગચ્છાચાર્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ મંદિરનો સમયનિર્ણય આપતાં મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી નોંધે છે કે—“અહીંના દિગંબર જૈન મંદિરના વિ. સં. ૧૪૯૪ ના લેખમાં તથા શ્રીમાતાના મંદિરના અને ભીમાશાહના મંદિરના લાગાની વ્યવસ્થા સંબંધીના સં. ૧૪૯૭ ના લેખોમાં ભીમાશાહના મંદિરનું નામ છે પણ આ મંદિરનું નામ નથી. તેમજ પિત્તલહર મંદિરની બહારના એક સુરહીના વિ. સં. ૧૪૮૯ ના લેખમાં એ સમયે દેલવાડામાં ફક્ત ત્રણ મંદિરો હોવાનું લખ્યું છે. આ બધા લેખો ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિર એ સમયે વિદ્યમાન નહોતું. એટલે આ મંદિર વિ. સં. ૧૪૯૭ પછી જ બન્યું હોય એમ જણાય છે. x x x તેથી સહજ અનુમાન થઈ શકે કે આ મંદિર બીજા કોઈએ નહિ પણ સંઘવી મંડલિકે સં. ૧૫૧૫ માં બંધાવ્યું હશે.”^૩

ઓરિયા :

દેલવાડાથી ઇશાનપૂણામાં લગભગ ૩૫ માઈલ દૂર ‘ઓરિયા’ નામનું પ્રાચીન ગામ છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આનાં ઓરિયાસકપુર, ઓરીસા ગ્રામ, ઓરાસા ગ્રામ એવાં નામો નોંધાયેલાં છે જે કે આજ અહીં કોઈ જૈન વસ્તી કે ધર્મશાળા નથી પણ લગભગ પંદરમા સૈકામાં અહીં જૈનોની સારી આબાદી હશે અને તેથી જ ઓરિયાના શ્રીસંઘે શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર બંધાવેલું હશે જે આજે વિદ્યમાન છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત મંદિરની રચના છે. ગૂઢમંડપ આગળ નવ ચોકીઓ બનાવવા માટે ચોતરો બનાવી રાખ્યો છે અને એ પછી રંગમંડપ બનાવવા માટેની જગા પણ રાખેલી જોવાય છે.

મંદિર ક્યારે બંધાયું એ સંબંધી એવું અનુમાન નીકળે છે કે, ચૌદમી શતાબ્દીના ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’માં શ્રીજિન-પ્રભસૂરિએ આ મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જ્યારે પંદરમી શતાબ્દીના અંતમાં શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ રચેલા ‘અર્બુદ-ગિરિકલ્પ’માં ઓરિયામાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરનો ઉલ્લેખ મળે છે. શ્રીગૌરીશંકર ઓઝાજીની નોંધમાં આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનો ઉલ્લેખ છે પરંતુ અત્યારે તો તેમના સ્થાને શ્રીઆદીશ્વર ભગવાન વિરાજે છે. આમ હોવા છતાં આ મંદિર શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરના નામે જ હજી ઓળખાય છે. મૂળનાયકમાં થયેલા આ ફેરફારો જીર્ણોદ્ધાર સમયના છે, પણ મંદિર તો ચૌદમી શતાબ્દીના અંતે અને પંદરમીની શરૂઆતમાં બંધાયેલું હોવું જોઈએ.

અચલગઢ :

ઓરિયાથી ૧૫ માઈલ અને દેલવાડાથી ૪૫ માઈલ દૂર ઊંચી ટેકરી ઉપર વસેલું ‘અચલગઢ’ નામનું પ્રાચીન ગામ છે. ટેકરી ઉપર મેવાડના રાણા કુંભાએ સં. ૧૫૦૬ માં કિલ્લો બાંધેલો છે, તેને અચલગઢ કહે છે. અહીં વિશાળ જૈનધર્મશાળા અને ૪ મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. ચૌમુખજીનું મંદિર :

પહાડના ઊંચા શિખર પર આવેલું આ મંદિર જે માળની લબ્ધ બાંધણીવાળું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, ભમતી અને શિખરયુક્ત ચારે દિશાના ચાર દ્વારવાળું છે. ચારે દિશાના મૂળનાયકની ધાતુની બહુ મોટી ચાર મનોહર મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. તેના ઉપરના લાંબા લેખોમાંથી આ પ્રકારે હકીકતો જાણવા મળે છે. ૧. ઉત્તર દિશાના દ્વારના

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ સં. સહસ્રાએ ભરાવી અને સં. ૧૫૬૬ ના કાગણ સુદિ ૧૦ ના દિવસે શ્રીજય-કલ્યાણસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ૨-૩. પૂર્વ દિશાના દ્વારમાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ અને દક્ષિણ દિશાના દ્વારમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ મેવાડના કુંભલમેરુ (કુંભલગઢ)ના તપાગચ્છીય સંઘે કુંભલ-મેરના ચૌમુખ મંદિરમાં બિરાજમાન કરવા માટે બનાવેલી હતી. આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા ડુંગરપુર નગરના રાબા સોમહાસના પ્રધાન ઓશવાલ સાહેબાએ કરાવેલા મહોત્સવમાં તપાગચ્છીય શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ વિ. સં. ૧૫૧૮ ના વૈશાખ વદિ ૪ ને શનિવારે કરી છે. ૪. જ્યારે પશ્ચિમ દિશાના દ્વારના મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મનોહર મૂર્તિ શાહ સાહેબા વગેરે ડુંગરપુરના શ્રાવકોએ ભરાવીને સં. ૧૫૨૬ માં શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે.

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ ચારે ધાતુની ભવ્ય મૂર્તિઓ પૈકી બે મૂર્તિઓને બાદ કરતાં જુદા જુદા સમયે જુદા જુદા સ્થાનમાં બનેલી હોવા છતાં લગભગ સરખા પ્રમાણની અને સરખી આકૃતિની છે.

આ મંદિરની બીજી મૂર્તિઓમાં અતિપ્રાચીન બે મૂર્તિઓની વિગત નોંધવાયોગ્ય છે: ઉત્તર દિશાના દ્વારના મૂળ-નાયકની બંને બાજુએ ધાતુની બે મોટી સુંદર આકૃતિની કાર્યોત્સર્ગસ્થ પ્રતિમાઓ છે, જેના ઉપર સં. ૧૧૩૪ ના લેખો છે, તેમાંનો એક લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૧૩૪ વર્ષે ફાગુ(લગુ)ણ સુદિ ૭ ગુરૌ શ્રીસત્યપુરે શ્રીવ્રહ્માણગચ્છે શ્રીમહાવીરચૈત્યે [શ્રીયશોભદ્રસૂરિસંતાને વીરમદેવ-સંતાને] વહાં ક્ષીવચ્છાદિભિઃ શ્રીમહાવીરજિનયુગલં કારિતં પ્ર(પ્રા)સાદમંગે સતિ ॥ સંવત્ ૧૨૩૬ વર્ષે માઘસુદિ ૧૦ બુધે બ્રહ્માણગચ્છે શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિસંતાને ગોં નાગેદ્રસુત.....ગોં પુનાસુત આવટિ દેપમા જસણ.....સુત ગહહ લખમણસુત વૂટદિઃ વેલાસુત દેવા.....યુગલં કારિતં મંગલમવમ્ ॥ ”

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી એવા આ લેખથી જણાય છે કે, સાચોરના મંદિરનો સં. ૧૧૨૪ પહેલાં ભંગ થયો ત્યારે આ મૂર્તિઓ ત્યાંના મહાવીર ચૈત્ય માટે બનાવવામાં આવી હતી. બીજા લેખમાં શ્રીમહાવીર જિનયુગલને બદલે શ્રીઋષભ જિનયુગલની બીલી મૂર્તિઓ કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે, બાકી કુટુંબીઓનાં થોડાંક નામોના ફેરફાર સિવાય બધી હકીકત ઉપયુક્ત લેખ સુજબ છે.

આ મંદિરના બંધાવનાર પુણ્યપુરુષ વિશે ‘ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય’, શ્રીશીલવિજયજી કૃત ‘તીર્થમાળા’ અને “જૈન ગૂર્જર કવિઓ: ભાગ ૨” માં જે હકીકતો મળે છે તેનો સાર એ છે કે, સંઘવી સહસ્રા માલવાના માંડવગઢનો રહીશ હતો અને એ સમયના ગયાસુદિન બાદશાહના ધર્માધિક મંત્રીઓમાં અગ્રણી મંત્રી હતો. તે જેવો શૂરવીર હતો તેવો જ દાનવીર હતો. તેનામાં પૈતૃક ધર્મસંસ્કારો ઊતરી આવ્યા હતા. તેના પિતા સંઘવી સાલિગે વંશવાલ (?) નામક ગામમાં એક જિનાલય બંધાવ્યું હતું, પિતાના ધર્મમાર્ગનું અનુસરણ કરનારા સહસ્રાએ પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય વડે શ્રીસુમતિસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી અચલગઢમાં એ વખતના મહારાવ જગમાલની અનુમતિ લઈ ચૌમુખજીનું ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું. આ મંદિરમાં અને તેના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં તેણે લાખો રૂપિયાનો વ્યય કર્યો હતો. તેણે એ મંદિરમાં મૂળનાયકની ૧૨૦ મણ ધાતુની પ્રતિમા ભરાવી સં. ૧૫૬૬માં પ્રતિષ્ઠિત કરાવી હતી.

૨. શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર:

ઉપયુક્ત ચૌમુખજીથી થોડુંક નીચેના ભાગમાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર આવેલું છે. મંદિરમાં નાની ૨૪ દેરીઓ છે. આ મંદિર ક્યારે કોણે બંધાવ્યું એ જાણવાને કશું સાધન નથી. પરંતુ મૂળનાયક ઉપરથી સં. ૧૭૨૧નો લેખ મળી આવે છે, જે મૂર્તિ અમદાવાદનિવાસી શાંતિદાસ શેઠે પધરાવ્યાનું તેમાં જણાવ્યું છે. વળી, મંદિરની બાંધણી ૨૫૦-૩૦૦ વર્ષ કરતાં જૂની લાગતી નથી. આથી સંભવ છે કે, ઉક્ત શેઠે જ મંદિર બંધાવી તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી હશે.

૩. શ્રીકૃષ્ણનાથનું મંદિર:

આ દેરાસર કારખાના-પેઢી પાસે આવેલું છે. મંદિર ઘર-દેરાસર જેવું લાગે છે. કોણે બંધાવ્યું હશે એ બાબતી શકાયું નથી. મૂળનાયક શ્રીકૃષ્ણનાથ ભગવાન ઉપર સં. ૧૫૨૭ નો શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે. તેમાંની કેટલીક તો પ્રાચીન છે. આ મંદિરમાં એક મૂર્તિ જેના ઉપર કપડાં, મુહુપતિ વગેરેની નિશાનીઓ છે તે સંભવતઃ પુંડરીકસ્વામીની હશે, એમ શ્રીજ્યંતવિજયજી મહારાજનું માનવું છે. તેના ઉપર લેખ નથી.

૪. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર:

અચલગઢની તળેટીમાં પરંતુ બિંચા ટેકરા ઉપર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર વિશાળ વંડામાં ઘેરાયેલું એકાંતમાં આવેલું છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, નવચોકી, શિખર, ભમતીના કેટ, શૃંગારચોકી અને વચ્ચે ખુલ્લા ચોકવાળું બનેલું છે. જીર્ણોદ્ધાર સમયની અર્વાચીન બાંધણીમાં પણ તેનું પ્રાચીનત્વ ક્યાંક ક્યાંક દેખા દે છે. મૂળનાયકની પાસે ગર્ભગૃહમાં સુંદર નકશીયુક્ત બે સ્તંભો ઉપર સુંદર કળામય તોરણ દર્શનીય છે. બંને સ્તંભોમાં ભગવાનની ૧૦ મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે. મંદિરની ભિટ્ટમાં ગજથર, સિંહથર, અશ્વથર વગેરે રચના પ્રાચીન જણાય છે. લોકો આને 'કુમારપાલનું મંદિર' કહે છે. ચૌદમા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના "વિવિધ તીર્થકલ્પ" માંના 'અર્ધદેવકલ્પ'માં અને શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ રચેલા 'અર્ધદેવિકલ્પ'માં 'આબુ ઉપર શ્રીકુમારપાલ નરેશ શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું' એમ જણાવેલું છે. જ્યારે આ મંદિરમાં કેટલીક ચોલકચકાલીન સ્થાપત્ય પદ્ધતિ જણાય છે તે ઉપરથી આ મંદિર કુમારપાલે બંધાવેલું હશે એમ માની શકાય. જીર્ણોદ્ધાર સમયે શ્રીમહાવીરસ્વામીના બદલે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનને મૂળનાયક તરીકે પધરાવ્યા હશે. આ મંદિરમાં રહેલી બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૩૦૨ ના શિલાલેખો છે.

અચલેશ્વર મહાદેવના મંદિરના કંપાઉંડના મુખ્ય દરવાજાની સામે મહાદેવનું મંદિર નાનું અને જીર્ણ બનેલું છે. તેના દરવાજાના ઉત્તરંગામાં મંગલમૂર્તિ તરીકે શ્રીજિનેશ્વરની મૂર્તિઓ કેતરેલી જોવાય છે. આથી આ મંદિર પણ જૈનોનું હશે અને પાછળથી મહાદેવની સ્થાપના કરી દીધી હશે અથવા દરવાજાના પથ્થરો કોઈ જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવ્યા હશે એમ કહી શકાય.

આબુ સંબંધી વિગતવાર વર્ણન સ્વ. શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રીજ્યંતવિજયજીએ પોતાના "તીર્થરાજ આબુ" નામના પુસ્તકમાં ખૂબ ચીવટથી આપેલી છે.

૧૫૬. મેડા

(કોડા નંબર : ૩૦૪૯)

સ્વરૂપગંજ સ્ટેશનથી ૧૬ માઈલ દૂર મેડા નામનું ગામ છે. આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૨૭ ઘરો, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ મંદિર વિદ્યમાન છે.

આ મંદિર શ્રીસુભતિનાથ ભગવાનનું છે. મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કેટવાળું છે. મંદિરની ત્રણે બાજુએ પરસાલ અને બે ઓરડીઓ બનેલી છે, એનો ધર્મશાળા તરીકે ઉપયોગ થાય છે. મંદિર પ્રાચીન છે પણ એ સંબંધી લેખ મળી આવ્યો નથી. એક ત્રિતીર્થી ધાતુમૂર્તિ ઉપર સં. ૧૦૭૪નો લેખ છે તે આ પ્રકારે છે—

“ ૐ । સંવત્ ૧૦૭૪ વૈશાખ શુદ્ધ ૪ શાહ..... ”

જે કે આ મૂર્તિ બહારગામથી પણ આવી હોય પરંતુ મંદિર સં. ૧૦૦૦ જેટલું પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. એટલે આ મૂર્તિ પણ અહીંની હોઈ શકે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ મનોહર છે. તેના ઉપર લેખ નથી. મૂળનાયકના જમણા હાથ તરફની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ધાતુમૂર્તિ ઉપરનો લેખ ચૂનામાં દબાઈ ગયો છે પણ એની રચનાશૈલી પ્રાચીન કાળની જણાય છે. મૂર્તિ ૨ ફીટ આશરે પહોળી છે. મૂર્તિ નીચે પરિકરની ગાદી છે, તેમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર, બંને બાજુએ બે હરણ અને તેની બંને બાજુએ બે સિંહો છે. ભગવાનની બંને બાજુએ બે ઇંદ્રો છે અને મસ્તક પર સાત ક્ષણાઓ છે. બીજી મૂર્તિઓ પણ દર્શનીય છે.

ગામથી પૂર્વ દિશામાં ગામના ગાંધામાં જ એક છત્રી બનેલી છે તેની પાસે એક વાવ છે, તેનું બાંધકામ થોડાં વર્ષો ઉપર જ થયું છે. એ બાંધકામમાં જૈન મંદિરના પથ્થરો વપરાયા હોવાનું જણાય છે. ૨ માઈલ દૂર આવેલા માહલોગોડ નામક ગામના જૈન મંદિરના ખંડિયેરના એ પથ્થરો હોવાનું લોકોથી બાણુવામાં આંચું છે.

★

૧૫૭. પાલડી

(કોડા નંબર : ૩૦૫૪)

ખરાડીથી ૨૬ માઈલ દૂર અને હણાદ્રાથી ઈશાનપૂણામાં ૩૧ માઈલ દૂર પાલડી નામનું ગામ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૮ ઘર છે. ૧ ધર્મશાળા અને ૧ જૈનમંદિર છે.

મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, બંને તરફની ૭ દેરીઓ, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત બનેલું છે.

આ મંદિર ક્યારે બન્યું તે બાણુવામાં નથી પરંતુ નવચોકીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૬૫૬નો લેખ છે,^૧ તેથી એ કરતાંયે આ મંદિર પ્રાચીન હોવું જોઈએ. મૂળનાયકની જમણી તરફ આદીશ્વર ભગવાનની શ્યામમૂર્તિ બિરાજે છે. તેના ઉપર સં. ૧૫૪૫ નો કૃત્રિમ લેખ છે.

આ મંદિર પાસે એક વિષ્ણુ મંદિર છે. તેમાં મકરાણાના નકશીદાર બે થાંભલા અને તેના પરની ચોકીઓ પણ કોઈક જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવી હોય એમ લાગે છે. અહીંના ચોરામાં લગાવેલા પથ્થર જેને સુરહીનો પથ્થર ધારીને લોકોએ જમીનમાં રોપી દીધો છે, તે વસ્તુતઃ જૈન દેરીની બારશાખનો છે. એમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં કલ્યાણકે તથા વર્ષગાંઠના દિવસો કોરેલા છે. આ અક્ષરો અને કોરણી ચારસો-પાંચસો વર્ષ પહેલાંનાં પ્રતીત થાય છે.^૨

★

૧૫૮. હણાદ્રા

(કોડા નંબર : ૩૦૫૫)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૨૪ માઈલ અને આબુગિરિથી પશ્ચિમ દિશામાં ૨ માઈલ દૂર હણાદ્રા નામનું ગામ છે. શિલા-લેખોમાં આ ગામનું નામ 'હંડાઉદ્રા' નોંધાયેલું મળે છે. આ ગામ પ્રાચીન હોવાના પુરાવાઓ પણ સાંપડે છે.

આબુના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થાલેખમાં લૂણવસહીના અઠાઈ મહોત્સવનો છઠ્ઠો દિવસ (કાગણુ વદિ ૮) બિજવવાનું કામ આ ગામના શ્રીસઘે માથે લીધું હતું. આ ઉપરથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન છે અને જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે; એટલું જ નહિ, અહીં એક કરતાં વધારે જિનમંદિરો હોવાની ખાતરી સં. ૧૭૪૬માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા' આપે છે:—

“ ગિરિ ભેટી પાજિ ઉતર્યા, ગામ હણાદ્રા માંહિ સંચર્યા; પુન્ય પેળી પારસનાથ, સુરનર જોડી સવિ હાથ. ”

૧. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસદોહ ” લેખાંક : ૨૧૮.

૨. એબન : લેખાંક : ૨૧૯.

કવિતામાં ઉલ્લેખેલ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરનો આજે પત્તો નથી, કેમકે અત્યારે અહીં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર છે.

એક સમયે આણુ ઉપર ચડવા-ઉતરવાનો રસ્તો અહીંથી જ હતો. મોટા સંધાના ઉતારાઓ અને વણુઝારાના પડાવો અહીં જ પડતા. રાજ-મહારાજાઓને રહેવાનાં મકાનો વગેરે અહીં જ બંધાયેલાં હતાં. એ સમયે આ ગામની આબાદી કેટલી હશે એનું તો અનુમાન જ કાઢવાનું રહે છે. આજે પણ સિરોહી, બવાલ, કાલંદ્રી, ડીસા, મડાર વગેરે ગામના યાત્રાળુઓ આ માર્ગે થઈને જાય છે. પરંતુ જ્યારથી ખરેડીથી આણુ સુધીના ૧૮ માઈલની પાકી સડક થઈ છે ત્યારથી આ ગામની આબાદી તૂટી ગઈ છે. આજે જોનાનાં ૩૦ ઘર હયાત છે. ધર્મશાળા છે પણ યાત્રાળુઓના ઉપયોગમાં આવતી નથી.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન અને વિશાળ છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગાર-ચોકી, અને તરફની કુલ ૧૬ દેરીઓ, જે ગભારા અને ભમતીના કેટ સાથે શિખરખંધી આની આંધણી છે. મૂળ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધી કોઈ લેખ મળતો નથી પરંતુ મંદિરની આંધણી નિઃસંદેહ પ્રાચીન છે. આમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે ચૂના વગેરેથી પ્લાતર કરેલું છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ આકર્ષક છે પણ તેના ઉપર લેખ નથી. તેની પાસે સં. ૧૫૩૨ના લેખવાળી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની કાઉસગિયા પ્રતિમા પાછળથી રચાયેલી છે. ગૂઠમંડપ અને નવચોકીમાં ચક્રેશ્વરી દેવીની મૂર્તિઓ છે. ભમતીના એક ગભારામાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાન અને ખીજમાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે. ગભારા બહાર ત્રણ ગદયુક્ત એક સમવસરણુની હૃદયહારિણી રચના છે. એક જ પથ્થરમાં મંદિર અને શિખરની આકૃતિયુક્ત ચાર જિનમૂર્તિઓ કેતરેલી છે. તેના ઉપરની પટ્ટીમાં લેખ છે પણ ખંડિત હોવાથી વંચાતો નથી.

સમવસરણુ પાસેની ભીંતમાં એક પ્રાચીન જિનમાતૃપદ્મ લાગેલો હતો. ભીંતમાંથી કાઢતાં એ ખંડિત થયેલો ટુકડો એક દેરીમાં મૂકવામાં આવ્યો છે, તેમાં ઉપરની હારમાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ કેરેલી છે અને બાકીના પ્રત્યેક ખંડોમાં ભગવાનના પિતા, તેમના માથે છત્ર ધરી રાખનારા, અને માતા-એમ ચાર ચાર મૂર્તિઓ કેતરેલી છે, માતાઓમાં પાંચ ખંડો છે તે દરેક ખંડની નીચે નામો ઉત્કીર્ણ છે. આવા ચાર મૂર્તિવાળા પદ્મ કવચિત્ જોવામાં આવે છે. ધીરજ અને નિષ્ઠાપૂર્વક ઘડાયેલી આ લાક્ષણિક શિલ્પરચના એની પ્રાચીનતાનો ખ્યાલ પણ આપી રહી છે.

મંદિરની નજીક અમઠાવાહવાળા શેઠ હડીભાઈએ બંધાવેલી ધર્મશાળા છે. આ સિવાય એક બીજી ધર્મશાળા અને અલગ ઉપાશ્રય પણ અહીં બનેલાં છે

પામેરા :

હજીરાથી ઉત્તરમાં ૫ માઈલ દૂર પામેરા નામનું ગામ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૬ ઘરો અને ૧ નાની ધર્મશાળા છે.

અહીં એક જૂનું પડી ગયેલું જૈન મંદિર છે; કોઈ કારણસર મહાજનો અહીંથી ચાલ્યા ગયા પણ પાછળથી શ્રાવકોએ વસવાટ કર્યો અને એ પડી ગયેલા મંદિરને સુધરાવી તૈયાર કર્યું છે પણ હજી પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી. સં. ૧૯૬૦ માં ૧ ધાતુમૂર્તિ લાવીને અહીં પધરાવી છે.

માઈલોગોડ :

હજીરાથી ઉત્તર દિશામાં માઈલોગોડ નામનું ગામ છે. અહીં એક જૈન મંદિર ધ્વસ્ત અવસ્થામાં પડેલું છે. મંદિરનો કેટ અને ગભારાની હીવાલો ત્રણ-ચાર ફીટ જેટલી વિદ્યમાન છે. મંદિરના પથ્થરો આસપાસના ગામવાળા ઉપાડીને લઈ ગયા છે. ઈટોના ઢગલા માત્ર પડયા છે. આ મંદિરની મૂર્તિઓ અબરો ગામે લઈ જવામાં આવી છે. અહીં જૈનનું એકે ઘર નથી. શામળાણનું મંદિર પણ તૂટેલું પડ્યું છે.

ઈસરી :

હજીરાથી ઈશાનપૂર્ણામાં ૧૨૧ માઈલ દૂર ઈસરી અથવા ઈસરા નામે ગામ છે. ગામના પશ્ચિમ તરફના આંખામાં

આવેલી એક ટેકરીની ઓથમાં કંઈક જિંચાણુ ભાગ પર એક જૈન મંદિર ખાલી પડેલું છે. તેના ઘણા ભાગ પડી ગયો છે. આરસપાષાણના બનેલા આ મંદિરનો મૂળભારો, છયોકી અને શિખરનો ભાગ વિદ્યમાન છે. આસપાસ કેટલાંક મકાનોનાં ખંડિયેરો પણ મોજુદ છે.

અગાઉ આ ગામ આળાદ હશે અને જૈનોની સારી વસ્તી હશે એમ જણાય છે. આજે જૈનનું એકે ઘર નથી. બીજી વર્ણનાં માત્ર ૪૦ ઘરો હયાત છે.

ડાકે :

હણાદ્રાથી નૈઋત્યપૂણ્યામાં ૩ માઈલ દૂર ડાક નામે ગામ છે. જૈનનું એક પણ ઘર નથી. બીજી વર્ણનાં ૫૦-૭૫ ઘરની વસ્તી છે.

અહીં એક જૈન મંદિર ખાલી પડેલું છે. મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત કોરણીથી ભરેલું છે. માત્ર શંગારચોકી અને કોટ પડી ગયાં છે. ગર્ભગૃહમાં મૂળનાયકનું પરિકર હજી વિદ્યમાન છે. લગભગ ૫૦૦-૬૦૦ વર્ષ પૂર્વે આ મંદિર બન્યું હોય એમ જણાય છે.

આ ઉપરથી લાગે છે કે આ ગામ પુરાણું છે. અગાઉ જૈનોનાં ઘરો પણ સારી સંખ્યામાં વિદ્યમાન હશે.

ટોકરા :

હણાદ્રાથી ઈશાનપૂણ્યામાં ૫ માઈલ દૂર ટોકરા નામે ગામ છે. અહીં સોનાધારી મહાદેવનું મંદિર છે. તેમાંના એક સ્તંભ પર સં. ૧૩૩૩ ના ક્ષણે વદિ ૬ નો લેખ છે; જેમાં આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા રાવ વીજડે કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે. સિરૌહીના દેવડા ચૌહાણોના લેખોમાં આ લેખ પ્રાચીનતમ છે.^૧

આ ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન લાગે છે. અગાઉ અહીં સારી આળાદી હશે અને જૈનોની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં હોવાનાં ચિહ્નો જણાય છે. આજે અહીં શ્રાવકનું ઘર, ઉપાશ્રય કે મંદિર વિદ્યમાન નથી.

હા, એક જૈનમંદિરના પથ્થરો અને ઈંટોનો ઢગલો ખંડિયેરરૂપે ઉપયુક્ત મહાદેવના મંદિરથી જરા ઊંચાણવાળી જગા ઉપર પડ્યો છે. ભોંયતળિયાથી પીઠ સુધીનો ભાગ, દરવાજા, ઉંખરા અને કોટની દીવાલોનો ભાગ હજીયે ઊભો છે. દરવાજાના પથ્થરમાં તીર્થંકરની મંગળમૂર્તિ વિદ્યમાન છે. છયોકીનાં પગથિયાં વગેરે મોજુદ છે. તેમાંના એક પથ્થર ઉપર કોઈ જૈન યાત્રીનો સં. ૧૬૫૭ નો લેખ વંચાય છે. એટલે આ મંદિર પ્રાચીન તીર્થંકર હોય એમ માની શકાય. શોધ કરવામાં આવે તો બીજા પણ લેખો મળી આવે એમ છે.

સોનાધારી મહાદેવના મંદિરનો દરવાજો ઉપયુક્ત જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવેલો છે. દરવાજા પરના ઉત્તરંગામાં શ્રીબિનેશ્વરદેવની મંગળમૂર્તિ વિદ્યમાન છે. મંદિરના કોટના ગોખલામાં ગર્હભના ચિહ્નવાળી સરઈ છે. તેના પર સં. ૧૧૦૪ નો લેખ છે. તેના અક્ષરો ઘસાઈ ગયા છે. જેમાં વડલો, વાવ કે મંદિર સંબંધી ઉદ્દેશ જણાય છે. આ મંદિરની દેરીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૩૨ નો લેખ પણ છે. એક જૂની વાવ અને વડલો પણ મોજુદ છે.

★

૧૫૯. સેલવાડા

(કોઠા નંબર : ૩૦૫૬)

આણુરોડથી ૧૮ માઈલ દૂર અને હણાદ્રાથી પાશ્ચિમમાં ૩૧ માઈલ દૂર સેલવાડા નામનું નાનું ગામ છે. આણુના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ ના વ્યવસ્થા લેખથી જણાય છે કે, 'સાહિલવાડા (સેલવાડા) ગામના શ્રાવકોએ શ્રીભેમિ-

૧. 'સિરૌહી રાજ્યકા ઇતિહાસ': પૃષ્ઠ ૫૫.

નાથ ભગવાનના મંદિરના વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના દશમા દિવસે ઉત્સવ કરવો.' આ ઉપરથી આ ગામ તેરમા સૈકા પહેલાનું જણાય છે, એ સમયે જૈનોની સારી વસ્તી હોય એમ પણ સૂચિત થાય છે અને અહીં અગાઉ જૈન મંદિર પણ હતું એની સાબિતી ગામના મધ્યભાગમાં પડેલા જૈન મંદિરના ખંડિયેર ઉપરથી મળે છે. આ ખંડિયેરની આસપાસ મકરાણા પથ્થરના ઘડેલા પથ્થરોનો ઢગલો પડ્યો છે. પાસે આવેલું લક્ષ્મીનારાયણનું નવું વૈષ્ણવ મંદિર બંધાવવામાં આ પથ્થરોનો ઉપયોગ થયેલો જોવાય છે. એની દીવાલમાં ચણેલા એક પથ્થરમાં કંડારેલી જૈન મૂર્તિઓ આજે પણ નજરે ચડે છે; એથી પણ અસલના જૈન મંદિરની સાબિતી મળે છે. આ સિવાય ગામના ચોરાની દીવાલમાં પણ એ ખંડિયેરના પથ્થરો ચણેલા દેખાય છે.

અહીં શ્રાવકોનાં ૧૨ ઘરો છે. ૧ નાનો ઉપાશ્રય અને ૧ દેરાસર મોબુદ છે.

મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના ધાખાબંધી આ મંદિરમાં ત્રણ બિનમૂર્તિઓ આરસની છે અને એ બધી ઋષભદેવ પ્રભુની છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૭૪૫નો લેખ છે. આ દેરાસર નવું તૈયાર કરાવીને સં. ૧૯૩૫ના જેઠ સુદિ પના રોજ મૂળનાયકની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

સેલવાડા અને ભામરા ગામના રસ્તા વચ્ચે એક જૈન મંદિરનું ખંડિયેર જિલું છે તેનો ઘણોખરો ભાગ પડી ગયો છે પણ ભીંતો કાયમ છે.

૧૬૦. જીરાવલા

(કોઠા નંબર : ૩૦૬૦)

ખરાડીથી આણુ-દેલવાડાના રસ્તે ૨૦ માઈલ અને અણાદરા ગામથી ૮-૯ માઈલ દૂર જીરાવલા નામનું ગામ છે. જૈન ગ્રંથોમાં આ પવિત્ર તીર્થનો ઉલ્લેખ જીરાવલી, જીરિકાપલી વગેરે નામોથી કરેલો જોવાય છે. આ તીર્થનો મહિમા એટલો પ્રસિદ્ધિ પામ્યો કે જ્યોરિસામાં જગન્નાથપુરી, મારવાડમાં ઘણેરાવ, નાડલાઈ, નંદોલ, બલોલ, સિરોહી અને મુંગઈ પાસેના ઘાટકોપર વગેરે સ્થળે જીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્થાપના થયેલી છે.

આ પ્રાચીન તીર્થ વિશે વિવિધ કથાઓ અને ઉલ્લેખો મળી આવે છે. 'ઉપદેશ સમતિ' નામના ગ્રંથમાં આ તીર્થ વિશે એક કથા નોંધાયેલી છે એનો સાર આ છે :-

“વિ. સં. ૧૧૦૯ (૯૦?) માં વરમાણુના એક ધાંધલ નામના શેઠને દેવીત્રી ગિરિની ગુફામાં રહેલી પાર્શ્વનાથની પ્રાચીન પ્રતિમાની ભાણ લાગી અને તે જિંબ જીરાવલાના મંદિરમાં મૂળનાયક તરીકે સ્થાપેલા શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનને સ્થાને સ્થાપન કરવામાં આવ્યું.”

આ હકીકત આપણને અહીં અગિયારમી સદી પહેલાં મંદિર હોવાનું પ્રમાણ આપે છે. જ્યારે 'વીરવંશાવલી' માં નોંધ્યું છે કે-

“તિવારહં ધાંધલ પ્રાસાદ નીપજાવી મહોત્સવ વિ. સં ૧૧૯૧ વર્ષે શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રાસાદે સ્થાપ્યા શ્રીઅજિતદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠ્યા ॥”

આ ઉલ્લેખ સં. ૧૧૯૧ માં શ્રીપાર્શ્વનાથનો નવો પ્રાસાદ શેઠ ધાંધલે કરાવી શ્રીઅજિતદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કર્યાની રજૂઆત કરે છે. એટલે સં. ૧૧૯૧ માં આ મંદિર અસ્તિત્વમાં આવ્યાનો નિર્ણય તો સ્પષ્ટ છે.

એ પછી સં. ૧૩૬૮ માં આ મંદિર મુસલમાનોના ધાડાંથી ઘેરાયું અને મંદિર તેમજ મૂર્તિને ભારે નુકસાન થયું. “જીરાવલીમંડન પાર્શ્વનાથવિનતિ” નામના પ્રાચીન સ્તોત્રમાં આ હકીકતનો ઉલ્લેખ આ રીતે મળે છે :-

“તેરહસદં અહસદ્રા (૧૩૬૮) વરિસિદ્ધિ, અમુરહ દલ્લ જીત્તુ જિણિ હરસિદ્ધિ મસમગ્રહ વિકરાલે ॥” (કડી : ૯)

‘કાન્હડદે પ્રખંધ’ મુસ્લિમોના આક્રમણની વાતને ટેકો આપતાં ખુલાસો કરે છે કે, સં. ૧૩૬૮ માં અલ્લાઉદ્દીનના સૈન્યે કાન્હડદેવને મારીને બહાર સર કર્યું હતું. ત્યારે જ તેણે છુરાવલાના મંદિરની મૂર્તિને નુકસાન કર્યું. ખંડિત થયેલી પ્રતિમાના સ્થળે નવી મૂર્તિ સ્થાપન કરી મૂળનાયકની પાસે એ ખંડિત પ્રાચીન મૂર્તિને મૂકવામાં આવી, જેને આજે ‘ઢાઢાપાર્શ્વનાથ’ ના નામે લોકો ઓળખે છે. આ મૂર્તિનાં અંગો ઉપર નવ ખંડો આજે પણ વિદ્યમાન છે.

સંઘવી પેથડ અને ઝાંઝણે સં. ૧૩૨૧ માં અહીં એક મંદિર કરાવ્યાની નોંધ ‘ઉપદેશ તરંગિણી’ (પૃ. ૧૮)માંથી મળે છે પણ એ મંદિરનો આજે પત્તો નથી. સંભવ છે કે, મુસલમાનોના પંજામાં એ સપડાઈ ગયું હોય અને ધરાશાયી થયું હોય.

પંદરમી શતાબ્દીમાં માંડવગઢના આલમશાહ પાતસાહના રાજકારભારી સોનગિરા શ્રીમાલવંશીય ઝાંઝણ શેઠના છ પુત્રો પૈકીના સંઘવી આલ્હરાજે આ તીર્થમાં ઊંચાં તોરણો સહિત મોટા થાંભલાવાળો અંદરવાના વસ્ત્રોથી વિભૂષિત એક મંડપ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રીમહાશ્વર કવિએ ‘કાવ્યમનોહર’ માં આ રીતે નોંધ્યો છે:—

“જીરાપહીમહાતીર્થે, મળ્ડપં તુ ચકાર સઃ । ઉત્તોરણં મહાસ્તમ્બં, ત્રિતાનાંશુકમૂષણમ્ ॥” (સર્ગ : ૭, શ્લો. ૩૨)

આ તીર્થમાં અનેક યાત્રીઓ આવ્યાની નોંધ જૈન ગ્રંથોમાંથી સાંપડે છે. એ ઉપરથી આ તીર્થની મહત્તાનો ખ્યાલ આવે છે.

જૈન મંદિરની પાછળની ટેકરી ઉપર એક પ્રાચીન કિલ્લો બિસ્માર હાલતમાં ઊભો છે. મકાનોનાં બીજાં સેંકડો ખંડિયેરો વીખરાયેલાં પડ્યાં છે. આ ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન હોવા વિશે શંકા નથી. નવું ગામ પાછળથી નીચેની બાજુએ વસ્યું છે.

ત્યારે બાજુ આવેલી પહાડીઓથી આ ગામ ઘેરાયેલું છે. પહાડની ઓથમાં પણ જરા ઊંચા ભાગ પર મૂળનાયક શ્રીછુરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભવ્ય અને વિશાળ મંદિર દેવવિમાન જેવું શોભી રહ્યું છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને બાવન દેવકુલિકાઓ તેમ જ આસપાસ આવેલી બીજી મોટી છ દેરીઓ અને શિખરચુકત આ મંદિરની રચના છે.

આ સ્થળ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. છતાં મૂળગભારામાં મૂળનાયક તરીકે શ્રીનેમિનાથ ભગવાન છે. આ ફેરફાર ક્યારે થયો અને મૂળ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધે બહુવામાં આવતું નથી. આ મંદિરમાંથી સં. ૧૪૨૧ અને તે પછીના શિલાલેખો મળી આવે છે.

અહીંની ધર્મશાળાનો પાયો ખોદતાં એક મૂર્તિ હાથ લાગી હતી, તેને ધર્મશાળાના એક ઓરડામાં પરોણાદાખલ પધરાવી હતી.

મંદિરની ભમતીની છેલ્લી બે દેરીઓમાંથી એકમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ક્ષુવાળી નાની લેપમય પ્રતિમા છે. એ જ પ્રાચીન મૂળનાયકની પ્રતિમા હોવાનું કહેવાય છે. કોઈના કથન મુજબ આ ગામ ભાંગ્યું ત્યારે જ એ પ્રાચીન મૂર્તિને જમીનમાં ભંડારી દીધી હશે, પણ જ્યારે આનો છુર્ણોદ્ધાર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે મૂળનાયક શ્રીનેમનાથ ભગવાનને પધરાવ્યા હાગે છે. બીજી દેરીમાં પણ છુરાવલા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે એમ કહે છે. એ મૂર્તિની ગાદીમાં સુંદર ધર્મચક્રની રચના કરેલી છે. ત્રીજી દેરીમાં શ્રીપદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે.

મંદિરમાં સુંદર ચિત્રો દોરેલાં છે ને ભીંતોમાં કરેલા રંગરોગાન અને બીજા ફેરફારોથી મૂળ મંદિરના પ્રાચીન લેખો હાથ લાગતા નથી. અહીંથી લગભગ ૧૦૦ જેટલા શિલાલેખો સ્વ. મુનિરાજ શ્રીજયંતરિજયજીએ કઠણ પરિશ્રમપૂર્વક ઉતારી લીધા હતા. ભમતીની દેરીઓની બારશાખમાં મોટે ભાગે સં. ૧૪૨૧ ના લેખો જણાય છે. એટલે આ મંદિર આ સંવતથીયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કો થાય છે, અને જૈન ગ્રંથોમાં નોંધાયેલી હકીકતને સમર્થન આપે છે.

આ મંદિરનો છેલ્લો ઉદ્ધાર સં. ૧૮૫૧ માં થયો છે.

ગામમાં શ્રાવકોનાં ઘણાં ઘરો છે. પંચાયતી મકાન છે અને મંદિરની બાજુની ધર્મશાળાને સમરાવવાની જરૂર છે.

૧૬૧. મહાર

(કોડા નંબર : ૩૦૮૮-૩૦૮૯)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૨૪ માઈલ દૂર મહાર નામે ગામ છે. પ્રાચીન ઋષિ અને શિલાલેખોમાં આ નામને મહાહૃત, મહાહડ વગેરે નામોથી ઉલ્લેખવામાં આવ્યું છે. અહીંના મહારદેવીના મંદિર પાસે આવેલા એક ચોતરાના ખૂણાના પથ્થર ઉપરના સં. ૧૨૮૭ ના લેખમાં આ ગામનું નામ 'મહાહડ' ઉલ્લેખ્યું છે.

અસલ આ ગામ ભાખરીની નીચે પૂર્વ દિશામાં સાતસેણના રસ્તા તરફ વસેલું હતું. ત્યાં પહેલાં ઘણાં જિનમંદિરો હોવાં જોઈએ. કેમકે ચોતરામાં, ગામના અંધે, ગામના ચોરામાં અને રસ્તાના ઢોળાવમાં ઘડાયેલા અને નહિ ઘડાયેલા ઘણા પથ્થરો છૂટાછવાયા પડેલા જોવામાં આવે છે. અહીંના મહાવીરસ્વામીના મંદિર પાસે પણ આરસના ઘડેલા સ્તંભો અને મંદિરોનાં ફેટલાયે અવશેષો પડેલાં મોબુદ છે.

આ ગામના નામથી 'મહાહૃતગચ્છ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હતો.

ગુજરાતના ઇતિહાસમાં વાઢી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રીદેવસૂરિએ સં. ૧૧૪૩ માં અહીં જન્મ લઈ આ ગામને ઉજ્જવળ બનાવ્યું હતું. સં. ૧૨૮૭ ના આબુના લુણ્ણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં એ મંદિરના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના નક્કી થયેલા દિવસોમાં ફાગણ વદિ ૮ ના દિવસનો ઉત્સવ મહાહડ ગામના લોકોએ ઉજવવાનું માથે લીધું હતું.

સં. ૧૪૯૯ની આસપાસ શ્રીમેહ નામના કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અહીંના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે :—

“ મહાહડી સાહી વડગામ, સાચરઉ શ્રીવીર પ્રણામ. ”

આજે અહીં બે મંદિરો વિદ્યમાન છે. તે પૈકી એક શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું અને બીજું શ્રીમહાવીરસ્વામીનું છે.

૧. શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન જણાય છે. એ ક્યારે બન્યું હશે, એ જાણી શકાયું નથી. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૬૭૪ ના ફાગણ સુદિ ૭ ને શુક્રવારનો ખંડિત લેખ છે પણ એ જીર્ણોદ્ધાર સમયનો જણાય છે. કેમકે આ મંદિરમાં મૂળનાયકની બાજુમાં રહેલી મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૪૮૩ નો, ગભારા બહાર મંડપમાં શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની કાઉસગિયા પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૨૫૬ નો લેખ મળે છે. આથી આ મંદિર એથીયે પ્રાચીન હશે એમ માની શકાય.

મૂળગભારામાં ૩ જિનપ્રતિમાઓ ઉપરાંત અંબિકાદેવીની મૂર્તિ ૧ અને ગોખલામાં પાદુકાજોડી ૨ છે, જેના ઉપર સં. ૧૭૮૦ નો લેખ છે, તેની સાથે એક જિનમૂર્તિ પણ છે અને વીશ વિહરમાન જિનનો પટ્ટ જમણા હાથની ભીંતમાં ચોડી દીધેલો જોવાય છે. ગભારા બહારના મંડપમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીવિમલનાથ ભગવાનના બે પ્રાચીન મોટા અને મનોહર કાઉસગિયા છે. શ્રીવિમલનાથ ભગવાન ઉપર સં. ૧૨૫૬ નો લેખ છે, બંને કાઉસગિયા ભિન્ન ભિન્ન આકૃતિના હોવાથી જુદી જુદી વ્યક્તિએ બનાવ્યા હશે. મૂળગભારામાં અને ગૂઢમંડપમાં ધાતુની મૂર્તિઓ ખંડિત અને આખી લેખયુક્ત છે. તેમાંની એક ખંડિત ધાતુમૂર્તિ ઉપર સં. ૧૧૧૬ના મહા સુદિ ૧૦ નો ત્રુટિત લેખ છે.

૨. ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૨૦માં થયેલી છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા મનોહર છે પણ તેના ઉપર લેખ નથી. આ મૂળનાયક અને ઉપયુક્ત શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના મંદિરમાંના બે કાઉસગિયા-આ ત્રણ પ્રતિમાઓ ભંડાર પાસેની એક ટેકરીની જમીનમાંથી મળી આવી હતી. જ્યાંથી આ મૂર્તિઓ નીકળી આવી ત્યાં મકરાણાના છૂટાછવાયા ઘડેલા ફેટલાયે પથ્થરો પડ્યા છે. સંભવ છે કે, આ સ્થળે શ્રીમેહ કવિએ ઉલ્લેખેલ મહાવીરસ્વામીનું મંદિર હોય, અને નવું ગામ વસતાં સં. ૧૮૬૫માં આ મૂળનાયકની મૂર્તિ નીકળ્યા પછી અહીં મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું નવું મંદિર બાંધવાની શરૂઆત થઈ હોય.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, શૃંગારચોકી અને ભમતીના ફાટયુક્ત બનેલું છે. મૂળનાયક સિવાયની ત્રણ મૂર્તિઓ મહારના સઘે સં. ૧૬૨૧ માં પ્રતિષ્ઠિત કર્યાના તે પર લેખો મોબુદ છે.

શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના મંદિર પાસે એક ઉપાશ્રય છે તેને પોષધશાળા કહે છે. તેમાં કેટલાંક વર્ષથી મહાહડગચ્છીય શ્રીચક્રેશ્વરસૂરિસંતાનીય મેઘજી ભટ્ટારક નામના યતિ રહેતા હતા. તેઓ મંદિરનો વહીવટ કરતા હતા. અહીંના શ્રાવકો સાથે એ યતિને જગડો થતાં આ મંદિરને તાળાં લગાવી દીધાં તે લગભગ ૪૫ વર્ષો બાદ શા. ધરમચંદ તારાચંદ અને શા. જીવાનમલજી વકીલ વગેરે પંચોએ રાજની મદદથી એ મંદિર અને ઉપાશ્રયનો કબજો લઈ મંદિરને ખુલ્લું મૂક્યું. યતિએ આ મંદિરની મૂર્તિઓ વગેરે અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી હતી.

અહીં એક જિંચી ટેકરી પર સદાશિવજી મહાદેવનું દેડું છે તેને લોકો 'મહારદેવી'નું મંદિર કહે છે. વાસ્તવમાં દેરાની અંદરના અને બહારના ખંડમાં પથ્થરો ઉપર લાલ રંગથી લખેલા સં. ૧૬૭૪ અને સં. ૧૭૮૭ના બે-ત્રણ લેખોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, આ દેરું મણિભદ્ર યજ્ઞ અને ચક્રેશ્વરસૂરિનાં પગલાં સ્થાપન કરવા માટે બનાવેલું હતું.

આ દેરામાં ચક્રેશ્વરસૂરિસંતાનીય યતિમહાત્માઓનાં પગલાં બેડી ૯ નો એક પટ્ટ છે. તેના ઉપર સં. ૧૭૭૧ના બે અને સં. ૧૬૫૭નો એક-એમ ત્રણ લેખો છે. એક બાબુ સાદા પથ્થરમાં બનાવેલી આશરે ૪ ફીટ જિંચી ગૃહસ્થ શ્રાવકની બે મૂર્તિઓ છે. તેમના શરીરે ધોતિયું, અંગરખુ અને દુપટ્ટાની નિશાનીઓ છે. હાથમાં પૂજની સામગ્રી છે. આ મૂર્તિઓ મણિભદ્રની શ્રાવક અવસ્થાની હશે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. બંને મૂર્તિઓનું પેટ મોટું હોવાથી ગામના લોકો તેને મહારદેવી તરીકે પૂજે-માને છે. અહીં બીજાં દેવ-દેવીઓની ૧૪ મૂર્તિઓ પણ છે. ગૃહસ્થ શ્રાવકની મૂર્તિને જ દેવી માનવાની આ ભ્રમણા અહીંની જનતાનું અજ્ઞાન જ સૂચવે છે, દેરા બહારના ચોતરા પાસે એક ગૃહસ્થ શ્રાવકની મૂર્તિ જોવાય છે ને તેની પાસેના પથ્થર ઉપર સં. ૧૨૮૭નો એક લેખ છે.

કંસારાવાસની બાબુએથી ટેકરી ઉપર થોડું જિંચે જવાથી એક દેરી આવે છે. તેને લોકો 'સકલેશ્વરજી'ના નામે ઓળખે છે. તેમાં મહાદેવનું લિંગ કે મૂર્તિ નથી પણ એક દેવીની મૂર્તિ મૂળનાયકના સ્થાને બિરાજે છે. હાથી ઉપર આરૂઠ થયેલી આ દેવીમૂર્તિના ચારે હાથમાં અંકુશ, નાગપાશ, માળા અને ક્ષુણ વગેરે લાક્ષણિક સામગ્રી જોવાય છે. વાસ્તુશાસ્ત્રમાં ચક્રેશ્વરી મૂર્તિનું જે લક્ષણ આપવામાં આવે છે તેવી આ મૂર્તિ છે. ચક્રેશ્વરી દેવીને મારવાડના લોકો 'સંખેસરી' દેવી કહે છે. સંખેસરીને પણ વધુ અપભ્રષ્ટ બનાવતાં લોકોએ 'સકલેશ્વર' તરીકે આ સ્થાનને ઓળખાવ્યું હોય એમ લાગે છે. જૈન ત્રિધિ પ્રમાણે અહીં પૂજા થતી નથી.

આ દેવીમૂર્તિની બંને બાબુએ બીજી દેવદેવીઓની મૂર્તિ છે. બહાર અંપામાં સરમુખ બે મૂર્તિઓ નાના હાથી ઉપર આરૂઠ થયેલી જોવાય છે.

આજે આ બંને સ્થાનો, શ્રાવકો સાથે મેઘજી ભટ્ટારકના અણબનાવને ભોગ થતાં જૈનોના હાથમાંથી ચાલ્યાં ગયાં છે.

સુરભીલેખ: આ ગામની બહાર પૂર્વ દિશામાં પાવડિયા ક્ષણની પાસે જેરાજના ચોતરા પાસે એક સરખ (સુરભી)નો લેખ છે. તેમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે—“સં. ૧૩૫૨ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૨ શુક્રવારે મહારાજકુલ શ્રી. વિસલદેવ નિયુક્ત મહા મૂળિંગ પ્રભૃતિ પંચકુલે માંડવી (દાણ)નો અમુક કર માફ કર્યો.”

તેની પાસેના ઘરમાં સં. ૧૩૬૭(૭૭)નો એક બીજી સરખ(સુરભી)નો લેખ છે. તેમાં સરતાળજી મહાહદ વગેરે નામે કોતરેલાં છે.

છત્રી: ડીસા કેંપના રસ્તે ગામના અંપામાં 'છત્રી' નામે પંચનું મકાન છે. તેમાં વચ્ચે ચોકમાં બે છત્રીઓમાં બે દેરીઓ છે. તેમાં પાછલી દેરીમાં શ્રીવિજયરાજસૂરિનાં પગલાં સ્થાપન કરેલાં છે. તેના ઉપર ક્ષુણ નામ છે અને સં. ૧૮—નો લેખ છે. ચૂનામાં દબાઈ જવાથી પૂરો વંચાતો નથી. આગળની દેરીમાં ચાર બેડી પગલાંનો પટ્ટ છે. તેના ઉપર લેખો છે પણ વાંચી શકાતા નથી.

છત્રીથી જરા આગળ જતાં જૈન ધર્મશાળાનું ખંડિયેર જોવાય છે.

અહીં શ્રાવકોનાં ૨૦૦ ઘરની વસ્તી છે. ૪ ઉપાશ્રય, ૧ જૈનશાળા અને લાયબ્રેરી વગેરે પણ છે. તપગચ્છના ઉપાશ્રયમાં યતિજી રહે છે.

૧૬૨. સાતસેણ

(કોડા નંબર : ૩૦૮૦)

ખરાડીથી ૨૮૧૧ માર્ચલ અને મડારથી નૈર્ઋત્યપૂર્ણામાં ૨૧૧ માર્ચલ દૂર સાતસેણ નામનું ગામ છે. અહીં ગામથી થોડે દૂર જૈનમંદિરના પડેલા એક ખંડિયેર પાસેના પાણિયા ઉપર સં. ૧૩૪૬ નો લેખ છે. એ જોતાં આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું માની શકાય છે.

અહીં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું એક મંદિર છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ચૂંદમંડપ, છયોકી, શંગારચોકી, અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરખંધી ઝનેલું છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૭૨૧ નો લેખ છે. જ્યોત્સિદાર સમયે આ મૂર્તિ સિરોહીથી લાવવામાં આવી છે. છયોકીના ઘણાખરા સ્તંભો, દાસાઓ અને કુંભીઓ વગેરે સંભવતઃ અહીંથી થોડે દૂર પડેલા જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાંથી લાવીને લગાવ્યા હોય એમ જણાય છે. કેમકે એની ખાંધણીમાં એ ભાગો જુદા તરી આવે છે. એની શિલાલેખીય સાગિતી પણ સાંપડે છે. એક દાસા ઉપર સં. ૧૨૪૪ ના લેખમાં દેહલણ નામના શ્રાવકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની દેવકુલિકા કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. અહીં દેવકુલિકા કરાવવા જેટલી જગા જ નથી એથી આ દાસા તે ખંડિયેરના હોવા જોઈએ એવું અનુમાન છે.

આ મંદિરના મૂળગભારો પાસે મહાદેવનું લિંગ સ્થાપન કરી દેવામાં આવ્યું છે એ એક વિચિત્ર ઘટના છે. ગામમાં એક પણ શ્રાવક ન રહેવાથી કોઈ શૈવાનુયાયીએ આ રીતે ઠીક લાગ સાધ્યો હોય એમ જણાય છે.

એક મડારવાસી ધર્મપ્રેમી બાઈએ ધર્મશાળા ખંધાવી છે, તેમાં સાધુ, સાધ્વી કે શ્રાવકો ઊતરી કરી શકે છે.

અહીં ગામના ઝાંપે રોપેલા એક 'ગઘૈયા' (સરઈ) ના લેખ ઉપરથી જાણવા મળે છે કે, લગભગ ૧૦૦-૧૫૦ વર્ષ પહેલાં અહીં મહાજનોનો ગામના ઠાકોર સાથે ઝગડો થવાથી મહાજનો ગામનું પાણી હરામ કરી, ઉચાળો ભરી બીજે સ્થળે રહેવા ચાલ્યા ગયા. એ ગઘૈયામાં ઉલ્લેખ છે કે-અમારામાંથી કોઈ પણ મહાજન અહીં રહેવા આવે તો એને મહાજનની આણ છે અને તેને અમુક પ્રકારના ચિત્રથી ગાળ લાગે એવું પણ સૂચવ્યું છે.

ગામથી દૂર બે-એક ફાર્સાંગ પર એક જૈન મંદિરનું ખંડિયેર બે-ત્રણ ફીટ ઊંચા ચોતરા સુધીનું કામ કરેલું મોજુદ છે. એ ઉપયુક્ત ઝગડાના કારણે અધૂરું પડ્યું હશે.

૧૬૩. સાચોર

(કોડા નંબર : ૩૦૮૧-૩૦૮૫)

જોધપુર રેલ્વેના રાણીવાડા સ્ટેશનથી ૩૦ માર્ચલ દૂર સાચોર નામે ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ સત્યપુર કે સત્યપુરી હોવાનું જણાય છે. જૈનોના ' જગ ચિતામણિ ' નામના પ્રાચીન ચૈત્યવંદન સ્તોત્રમાં આ તીર્થનું ભાવપૂર્વક સ્મરણ કર્યું છે :—

“ જયત વીર સઘ્ઝરીમંડળ । ”

—“ સત્યપુરોના અલંકારસમા શ્રી શ્રીવીર ભગવાનનો જય થાઓ. ” આ સ્તોત્રના કર્તા કોણ હતા અથવા ક્યારે રચાયું એ સંબંધી હજી ઐતિહાસિક નિર્ણય થયો નથી. ચૌદમા સૈકામાં રચાયેલા ' વિવિધતીર્થક્રમ ' માં શ્રીજિન-પ્રભસૂરિ કહે છે :—

“ તેણં ગુરુઆપ્સેણં સઘ્ઝરે વીરમુક્ત્વાઓ છઝ્વાસપર્ણિ મહંતં કારિજં અબ્મંહિહસિહરં ચેહંજં । તત્થ પહટ્ટાવિઆ પિત્તલમહં સિરિમહાવીરપડિમા જ્ઞિગસૂરિહિ ॥ ”

—“ (નાહડરાયે) ગુરુના આદેશથી સત્યપુરમાં વીરનિર્વાણ્યથી ૬૦૦ વર્ષ મોટું ગગનચુંબી શિખરવાળું ચૈત્ય કરાવ્યું, તેમાં શ્રીજન્મજગસૂરિએ પિત્તલમયી શ્રીમહાવીરની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી.” અર્થાત—વિં સં ૧૩૦ ભગ-ભગમાં અહીં શ્રીવીર ભગવાનનું સુંદર મંદિર બની ગયું. વિક્રમાદિત્યની ચોથી પેઢીએ નાહડ રાજા થયાનું પટ્ટાવટીઓ નોંધે છે, પરંતુ આ રાજા વિશે કશું જાણવા મળતું નથી.^૧

એ પછીનો સાચોરનો ઇતિહાસ અંધારામાં છે. વિક્રમની અગિયારમી શતાબ્દીમાં થયેલા કવીન્દ્ર ધનપાલ, માલવાના વિદ્યાવિલાસી રાજવી લોજની વિચિત્ર મહત્ત્વાકાંક્ષાથી ખિન્ન થઈ સાચોરમાં આવી રહ્યા. એ સમય પહેલાં તેઓ પરમાર્હત બની ચૂક્યા હતા. તેમણે અહીંના શ્રીમહાવીરપ્રભુનાં મંદિરનાં દર્શન કરી જે અનુભવ થયો તે ‘સત્યપુરીયમંડન મહાવીરેત્સાહ’ નામક ૧૫ ગાથાના અપભ્રંશ ભાષાના સ્તોત્ર દ્વારા પ્રદર્શિત કર્યો છે. અહીંની વીરપ્રભુની મૂર્તિ વિશે તેઓ કહે છે :—

“ કોરિટ સિરિમાલ ધાર આહાવહુ નગણુ, અળહિલવાડુ વિજયકોટુ પુળ પાલિત્તણું ।

પિક્કિલ વિ તાવ બહુત્ત ઠામ મણિ ચોજ્જુ પઈસહ, જં અજ્જવિ સચ્ચરરી વીરુ લોયણિ હિ ન દીસઈ ॥ ”

—“કોરંટ, શ્રીમાલ, ધાર, આઘાટ, નરાણા, અણહિલવાડ, વિજયકોટ કે પાલીતાણા વગેરે સ્થળોની મણિમય સદૃશ મૂર્તિઓ જોઈ પણ આજે સાચોરના વીર ભગવાનની મૂર્તિ જોઈને કયાંઈ મન ઠરતું નથી.”

આમાં કવિકલ્પનાની અતિશયોક્તિ નથી. ખરેખર, આત્માને ઢંઢોળી મૂકે એવી આ મૂર્તિને જોઈને કવિના હૃદયમાં જે ઉલ્લાસ ઊભરાયો એનો વાસ્તવિક ચિતાર આલેખ્યો છે. વસ્તુતઃ આ મૂર્તિના કારણે આ તીર્થની મહત્તા અસાધારણ હતી. એનો અનુભવ અહીં આવેલા મૂર્તિભંજકોને પણ થયો હતો. એ વિશે તેઓ જ એ સ્તોત્રમાં કહે છે :—

“ સાચોરના આ મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિને જોગ નામના કોઈ રાજાએ ઘોડા અને હાથીઓ જોડી દોરડાંઓ વતી ખેંચી કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો, કુહાડા વતી મૂર્તિને તોડવાનો ઉપાય પણ અજમાવી જોયો; છતાં દેવબળે આ મૂર્તિ સ્થિર રહી શકી છે. એ પછી તુર્કોએ શ્રીમાલ, અણહિલવાડ, અંદ્રાવતી, સોરઠ, દેવવાડા અને સોમેશ્વર વગેરે સ્થળોનાં મંદિરોનો નાશ કર્યો પરંતુ એક માત્ર સાચોરના તીર્થને તેઓ તોડી શક્યા નહિ.”^૨

આવો અમત્કારભર્યો આ મૂર્તિનો ઇતિહાસ જાણ્યા પછી કવિ પોતાની અમાપ શ્રદ્ધાના સમર્પણ તરીકે એક પદ્યપુષ્પ, જાણે એ મૂર્તિ ઉપર ભાવથી ગ્રહાવતા હોય તેમ ઉલ્લાસભર ગાય છે :—

“ જિમ મહંતુ ગિરિવરહ મેરુ ગહગણહ દિવાયરુ, જિમ મહંતુ વુ સયંમૂરમણુ ઉવહિહિ રયગાયરુ ।

જિમ મહંતુ સુરવરહ મજ્જિ સુરલોહ મુરેસરુ, તિમ મહંતુ તિલોયતિલુ સચ્ચરરિ જિણેસરુ ॥ ”

૧. એક બીજા નાહડરાયનો પત્તો જોધપુરથી ઉત્તર દિશામાં ૩૦ માઈલ દૂર આવેલા ઘટિયાલા ગામના એક પ્રાકૃત ભાષાના પદ્યમય સં ૯૧૮ ના લાખા શિલાલેખમાં મળે છે. મંડોરના પ્રતીહારવંશી આ નાહડરાય (નાગભટ્ટ)નો સત્તાસમય વિક્રમની સાતમી શતાબ્દી હોવાની ગણતરી છે. આ પ્રતીહારવંશી રાજાઓ મોટા ભાગે જૈનધર્મી હતા એ હવે ઇતિહાસથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. નાહડરાયના વંશજ કક્કુકે એક જૈન મંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ આ શિલાલેખમાંથી જ મળી આવે છે : એ ઉલ્લેખ આ છે :—

“ તેણ સિરિક્કુણ્ણં જિણસ્સ દેવસ્સ દુરંઅનિલ્લણં । કારાવિઅં અચ્ચલમિમં ભવણં મત્તીણ સુહજ્જણયં ॥ ”

સંભવ છે કે, કક્કુકે રાજ્યે જૈન મંદિર બંધાવી પોતાના પૂર્વજોના ધર્મકૃત્યોની પરંપરા આ રીતે સાચવી રાખી હોય, પરંતુ આ નાહડરાય અને ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’ માં ઉલ્લેખાયેલ નાહડરાય વચ્ચે ૪૭૦ વર્ષનું અંતર છે. વિક્રમની ચોથી પેઢીએ નાહડરાય થયો છે. તેમ આ પ્રતીહારવંશીય રાજા હરિશ્ચંદ્રની ચોથી પેઢીએ થયો છે. આથી ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’ માં ઉલ્લેખેલ વીર નિર્વાણ્યસંવત્ એ વિક્રમ સંવત્ હોય તો જ આ બંને નાહડરાય એક હોવાનું સુતરાં સિદ્ધ થાય અને સાચોર તીર્થના ક્રમસર ઇતિહાસનો અકોડો જોડાઈ જાય. આ સ્થળે આટલો જોડાપોહ કરી એ વિષે નિર્ણય કરવાનું કામ તો ઇતિહાસવિજ્ઞોને જાણવું પુું.

૨. મહાકવિ ધનપાલે પોતાની ‘તિલકમંજરી’ નામની સંસ્કૃત નવલકથાની રચના સં. ૧૦૭૦ માં પૂરી કરી અને સં. ૧૦૮૦ માં જિજ્ઞતીપતિ સ્લેષ્ઠ રાજ્યે ગુજરાતમાં જે વિનાશ વેર્યો ત્યાં સુધી તેઓ જીવિત હશે એમ જણાય છે.

કવિએ ગાયેલો આ તીર્થનો મહિમા ખરેખર, આ તીર્થની અનુપમ મહત્તાનું દર્શન કરાવે છે. આ પ્રભાવક તીર્થના કારણે જ વિધર્મીઓએ એના નાશ માટે ભારે પ્રયત્ન કર્યો પણ તેઓ ફાવી શક્યા નહિ એ વિશે શ્રીજિનપ્રભસૂરિ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'ના 'સત્યપુરતીર્થકલ્પ'માં વિશદ વર્ણન આપે છે. ટૂંકમાં એનો સાર એ છે કે— અગાઉ જણાવ્યા મુજબ તુર્કોના આઝા પછી તીર્થના નાશ માટે અહીં માલવદેશનો રાજા (અગિયારમી શતાબ્દીમાં), સં. ૧૩૪૮માં મોગલસેના અને સં. ૧૩૫૬માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીનો ભાઈ ઉલ્લૂખખાન આવ્યો પણ સૌને અહોથી નાસવું પડ્યું. છેવટે અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી સં. ૧૩૬૧માં સ્વયં આવ્યો અને કોઈ ઉપાય દ્વારા આ મૂર્તિને ઉપાડી દિલ્હી લઈ ગયો અને તેની અશાતના કરી. ચૌદમા સૈકાના આ ખનાવો શ્રીજિનપ્રભસૂરિના સત્તાસમયમાં ખનેલા છે, એટલે એમાં સંદેહને ઓછો અવકાશ છે.

સાચોરના જિનમંદિરનો ભંગ થતાં સં. ૧૧૩૪ માં શ્રીમહાવીર જિનની યુગલ પ્રતિમાઓ વાસ્છા આદિ શ્રેષ્ઠીઓએ ખનાવ્યાની હકીકત અમે 'આખુ'ના વર્ણન (પૃ. ૨૯૪) માં આપી છે. એ ભંગ ઉપર્યુક્ત 'વિવિધતીર્થકલ્પ' માં જે અગિયારમી શતાબ્દીમાં થયાનો નિર્દેશ છે તે જ હોવો જોઈએ, જેનું સૂચન એ શિલાલેખમાંથી મળે છે.

વિક્રમના તેરમા શતકમાં કનોજના રાજાએ અહીં વીર ભગવાનનું પ્રતિમાયુક્ત મંદિર દેવદારનું (લાકડાનું) ખનાવ્યું હતું. સં. ૧૨૨૫ ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ના દિવસે ભંડારી ઘોષા શ્રેષ્ઠીએ મહાવીર ચૈત્યમાં જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે ચોકી ખનાવ્યાનો લેખ મળે છે.^૧ ગૂર્જરપતિ અજયપાલના દંડનાયક આલ્હાદને સાચોરના વીર મંદિરમાં તેરમા સૈકામાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિની સ્થાપના કરી હતી.^૨ લગભગ એ જ સમય પછી સં. ૧૨૮૮ માં ગિરનાર પર વસ્તુપાલ તેજપાલે આ તીર્થના મહિમાસ્વરૂપ સત્યપુરીયાવતાર નામે મંદિરોની સ્થાપના કરી હતી.^૩

પં. ગોરીશંકર ઓઝાજી કહે છે : “ સાચોરમાં એક પ્રાચીન મસ્જિદ છે જે જૂના જૈન મંદિરને તોડીને ખનાવવામાં આવી છે. તેમાંના પાષાણના ત્રણ સ્તંભો ઉપર ચાર શિલાલેખો કેરેલા જેવાય છે; જેનો ભાવ એ છે કે— સં. ૧૨૯૭ માં સંઘપતિ હરિશ્ચંદ્રે આ મંદિરનો મંડપ ખનાવ્યો. ખીજામાં સં. ૧૩૨૨ ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ના દિવસે સત્યપુરના આ મહાસ્થાનમાં જ્યારે ભીમદેવનું રાજ્ય હતું ત્યારે ઓશવાળ ભંડારી છાડાએ મહાવીરમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ” આ ઉપરથી તેરમા—ચૌદમા સૈકામાં આ તીર્થની મહત્તા કેટલી હશે એ જાણી શકાય છે. લોકમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા એના મહિમાથી જ વિધર્મીઓએ એના નાશ માટે પ્રયત્નો કર્યા હશે.

સત્તરમા સૈકામાં ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુંદર નામના કવિએ પોતાના જન્મથી સાચોરને પવિત્ર ખનાવ્યું હતું.

આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૫૦૦ ઘરો છે અને ૫ જૈન મંદિરો છે :—

[૧] અહીં જીવિતસ્વામીના નામે ઓળખાતું મંદિર ભવ્ય અને વિશાળ છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત છે. [૨] તપગચ્છના મંદિરમાં પણ મૂળનાયક શ્રીમહાવીરપ્રભુ છે. [૩] ખરતરગચ્છના મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીધર્મનાથ ભગવાન છે. [૪] ચૌદસિયાગચ્છના મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીશીતળનાથ પ્રભુ વિરાજમાન છે.

આ બધાં મંદિરો ગામમાં આવેલાં છે જ્યારે [૫] મંદિર ગામ બહાર છે તે ખાવન જિનાલયવાળું શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે.

આજે આ તીર્થ મુખ્ય માર્ગથી એકાંતમાં આવેલું હોવાથી યાત્રીઓની અવરજવર ઓછી રહે છે.

૧. “જૈન લેખ સંગ્રહ” ભા. ૧ (ખાણુ પૂરણ્યંદજી નાહર) પૃ. ૨૪૮, લેખાંક : ૯૩૨

૨. “જૈન સાહિત્યનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.” પૃ. ૩૪૨.

૩. “ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો” ભા. ૩ ના ગિરનારના લેખો.

૧૬૪. ભટાણા

(કોઠા નંબર : ૩૧૦૦)

અસહીથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૬ માઈલ દૂર ભટાણા નામનું ગામ છે. સં. ૧૫૦૦ની વ્યાસપાસ થયેલા મેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં ઉલ્લેખ છે કે—

“જાઉં ભટાણે વીજૂએ પ્રાસાદે, પૂજઉં જૂજૂએ.”

આ ઉલ્લેખ આ મંદિર અને ગામ પંદરમા સૈકા કરતાંયે વધુ પ્રાચીન હોવાનું પ્રમાણુ રજૂ કરે છે.

આ ગામમાં આજે જૈનોનાં ૪૦ ઘરોની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા, ૧ પાઠશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે.

મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન છે. ચારે બાજુએ ફરતા કોટમાં ઘેરાયેલા આ મંદિરમાં મૂળગભારે ગૃહમંડપ અને આગળ છયોડીનો ભાગ ઓરડા જેવો છે. મૂળનાયક અને આજુબાજુની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૮૮૦ ના લેખો નજરે પડે છે; આથી આ મંદિર એ સમયમાં નવું બન્યું હશે એમ લાગે છે. ત્યારે ઉપર્યુક્ત 'તીર્થમાળા'માં ઉલ્લેખેલ પ્રાચીન મંદિર જમીનમાં ગરક થઈ ગયું હશે અથવા એ જ મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર રૂપે આ મંદિર નવું બન્યું હશે.

★

૧૬૫. મારોલ

(કોઠા નંબર : ૩૧૦૧)

અસહીથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૨૦ માઈલ દૂર મારોલ નામે ગામ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૧૬ ઘર વિદ્યમાન છે એક નાનું સરખું ઘર ફેરાસર અહીંની જૈન ધર્મશાળાના ઓરડામાં બનાવેલું છે. તેમાં ધાતુની ચોવીશી ૧ છે. તેના પર સંવત ૧૪૮૫નો લેખ છે. ૧ વળી સં. ૧૫૧૬ના લેખવાળી ધાતુની પંચતીર્થી ૧ છે. આરસની ચોવીશીના પટ્ટમાંથી પણ છૂટી પડેલી એક જિનમૂર્તિ છે.

આ ધર્મશાળા પાસે એક જૈન મંદિર હતું, જે લોકોના કથન મુજબ : મહમ્મુદ બેગડો (ઈ. સ. ૧૪૫૬ થી ૧૫૧૩) અહીં આવ્યો ને ગામ તોડી નાખ્યું ત્યારે જૈન મંદિર પણ નષ્ટ કરી ચાલ્યો ગયો.

અહીં એક રઘુનાથજીનું મંદિર છે. મૂળે એ ઉપર્યુક્ત જૈન મંદિર હતું. એના અંદરની શિલ્પરચના જોતાં પણ એ હકીકત છત્તી થાય છે. મૂળગભારે અને બારશાખમાં કોરેલી મંગલમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ આજે પણ જોવાય છે. અંદરની ભમતીનથ ત્રણ દિશાના ગોખલાઓમાં તીર્થંકરની મૂર્તિઓ કોરેલી હજી વિદ્યમાન છે. વચ્ચેના ગોખલાની મૂર્તિની પલાંઠી નીચે 'શ્રીજ્ઞાણનાથ' એવા અક્ષરો ઉત્કીર્ણ છે. મંદિરના દરવાજાની ડેલીના ડાગા હાથ તરફની પોળમાં ગોખલાની ઉપર પરિકરની ગાદીનો પથ્થર લગાવેલો છે, તેના પર સં. ૧૨૩૪નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“સં ૧૨૩૪ વૈશાખ સુદિ ૩ શ્રે ૦ દાહવ તદ્વાર્યા શોમિન તત્પુત્રકુલચંદ્રલઘુસહોદરંગ સાવૃતેન માતુલ કઠજોયનેસિરિસહિતેન નિજભાર્યા શિવાદેવિ તત્પુત્રશ્રોવચ્છ યશશ્ચંદ્ર વાસિગાદિસમસ્તકુટુંબસહિતે[ન શી]તલપ્રતિમા કારિતા । હરિભદ્રસૂરિ શિષ્યેણ પંદિ.....
ને ગલં મહાશ્રા : ॥ ”

આ લેખ પરથી આ મંદિર લગભગ એ સમયમાં બનેલું હશે. મહમ્મુદ બેગડાએ તોડી પાડેલું મંદિર આ જ હતું એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

★

૧. “અર્ધુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસદોહ” લેખાંક : ૫૯

૨. એજન : લેખાંક : ૬૦

૧૬૬. વરમાણુ (કોશ નંબર : ૩૧૭૨)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૨૮ માઈલ અને જીરાવલાથી દક્ષિણ-પશ્ચિમમાં ૪ માઈલ દૂર વરમાણુ નામનું ગામ છે. આનું શાસ્ત્રીય નામ પ્રહ્માણુ. અહીં આવેલા પ્રહ્માણુસ્વામીના સૂર્યમંદિરના સ્તંભોમાં સં. ૧૦૭૬ અને તે પછીના ઉત્કીર્ણ ૬ લેખો જોવાય છે પણ આ સૂર્યમંદિર તો એથીયે પ્રાચીન એટલે સાતમી સદીમાં બંધાયતું વિદ્વાનોનું માનવું છે. એ ઉપરથી આ ગામ તેરસો વર્ષ કરતાંયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે. ગામની આસપાસ કૂવા, વાવ અનેક મકાનોનાં અસંખ્ય ખંડિયેરો પણ આ ગામની પ્રાચીનતા અને એક મોટી નગરી હોવાનો ખ્યાલ આપે છે. આજે તો માત્ર સો ઘરના નાના ગામડા જેવો આનો દૈનિકીય દેખાવ નજરે પડે છે.

આ ગામના નામ ઉપરથી જૈનોનો પ્રહ્માણુગચ્છ ખ્યાતિ પામ્યો હતો. એક કાળે એ ગચ્છનું આ એક મોટું ધામ હતું. જૈનોની સંખ્યા પણ એની પ્રસિદ્ધિને છાજતી હોવી જોઈએ એમ માની શકાય. આબુના દેલવાડાના સં. ૧૨૮૭ ના વ્યવસ્થાલેખમાં લૂણવસહી મંદિરના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવનો ફાગણ વદિ ૫ (ત્રીજા દિવસ)નો ઉત્સવ ઉજવવાનું કામ આ ગામના શ્રીસંઘે માથે લીધું હતું. આ ઉપરથી તેરમા સૈકામાં અહીં જૈનોની વસ્તી ઠીક પ્રમાણમાં હશે એમ જણાય છે. એટલું જ નહિ, અહીં એક કરતાં વધારે જિનમંદિરો પણ હશે એમ લાગે છે. એ સંબંધે શ્રીજ્ઞાનવિમલ-સૂરિએ સં. ૧૭૫૫ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં નોંધ્યું છે કે, 'અહીં જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ છે.' પણ અત્યારે તો એનો કશો પત્તો નથી. અહીં પડેલાં સેંકડો ખંડિયેરોમાંથીયે એનાં અવશેષો જાણવાનું મુશ્કેલ છે.

અહીં ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું એક વિશાળ અને મનોહર મંદિર ગામના એક ખૂણે ટેકરી ઉપર વિદ્યમાન છે. આ મંદિરની બાંધણી જાંચી છે. એના શિખરની જાંચાઈ પણ ઘણી છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, રંગમંડપ, શૃંગારચોકીઓ અને બંને બાજુની દેરીઓ સાથે ગઢચુક્ત આની રચના છે. છયોકી અને રંગમંડપના સ્તંભો તથા ધૂમટોમાં મુંદર કોરણી કરેલી છે. એક ધૂમટમાં વચ્ચે લક્ષ્મીદેવી અને બીજા ધૂમટમાં અંબિકાદેવીની કોરેલી આકૃતિઓ શિલ્પકળાના અદ્ભુત નમૂના હોય એમ જણાય છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ ૪-૫ ફીટ જાંચી અને મનોહર બદામી રંગની છે. હાથ, કાનના ખંડિત થયેલા બાજોને નવેસર જોડયા છે. એના ઉપર લેખ નથી પણ મૂર્તિ પ્રાચીન જણાય છે. મૂળનાયકની બાજુમાં શ્રીજ્ઞાનવિમલ ભગવાનની સપરિકર મૂર્તિ પ્રાચીન છે. એના પ્રાચીન પરિકરની ગાદીમાં ધર્મચક્રની બાજુમાં આદી ઉપર એક મૂર્તિ વચ્ચાલંકારભૂષિત બેઠેલી છે. હાથમાં પૂજા માટે અંદનનો વાટકી અને ફૂલમાળ એની ભક્તિની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે. લોકો એને ચક્રેશ્વરી દેવી હોવાનું કહે છે. વાસ્તવમાં એ શ્રાવિકાની મૂર્તિ છે. તેના ઉપર લેખ જોવાનો નથી.

મંદિરમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના સરખી આકૃતિના બે મોટા મનોહર કાઉસગિયા છે. તેની બાજુએ અને ઉપર મળીને બાર-બાર મૂર્તિઓ ઉત્કીર્ણ છે. એ બંનેમાં બે ઈંદ્રો અને શ્રાવક-શ્રાવિકા છે. આ કાઉસગિયા ઉપરના લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૩૫૧માં પ્રહ્માણુગચ્છના આ મંદિરમાં મહાહડગચ્છીય પોરવાડ શ્રાવક પુનસિંહે આ કાઉસગિયા ભરાવ્યા છે.

મંદિરનો રંગમંડપ કરાવ્યા સંબંધે વિ. સં. ૧૪૪૬નો એક લેખ અને સં. ૧૨૪૨માં પુનિગ આદિ શ્રાવકોએ પ્રહ્માણુગચ્છના આ મહાવીરસ્વામી મંદિરની ભમતીમાંની શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની દેરીના ગુંબજની પદ્મશિલા કરાવ્યા વગેરેના ચાર લેખો મળી આવે છે.

મંદિરની છતમાં ભગવાનનો જન્મોત્સવ, શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની જાન વગેરેના આકર્ષક ભાવો શિલામાં અંકિત કર્યા છે. આ ભાવચિત્રો તત્કાલીન સમયનો ખ્યાલ આપે છે અને આપણને અલોકિક વાતાવરણની અસર નિપજાવે છે.

ઉપર્યુક્ત શિલાલેખીય પુરાવાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર પ્રહ્માણુગચ્છીય શ્રાવકોએ સં. ૧૨૪૨ પહેલાં બંધાવ્યું હશે જેનો તે પછી સમયે સમયે જીર્ણોદ્ધાર થતો રહ્યો છે.

અહીં માત્ર ચારેક શ્રાવકોનાં ઘરો વિદ્યમાન છે.

૧૬૭. ધવલી

(કોઠા નંબર : ૩૧૦૪)

આબુરોડથી વાયવ્યપશ્ચિમાં ૧૫ માઈલ દૂર ધવલી નામે ગામ છે. આબુના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થા સંબંધી લેખમાં જણાવ્યું છે કે—‘ ધવલી ગામના શ્રાવકોએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવનો ચોથનો દિવસ ભિજવવો.’^૧ આ ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન લાગે છે અને એ સમયે જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હોય એમ જણાય છે. ગામમાં શ્રાવકનાં બે-એક ઘર છે. ૧ નાની જૈન ધર્મશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે.

મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન છે. આ મંદિર ક્યારે બન્યું તે જાણી શકાતું નથી. આ મંદિરની એક ખંડિત મૂર્તિ જે દક્ષિણ ગામથી લાવવામાં આવી છે, તેના ઉપર સં. ૧૧૩૯નો લેખ આ પ્રકારે મળી આવે છે:—

“ હર્ષપુરગચ્છે શ્રી..... દિવા..... શ્રાવકધાહિલસુતવાહિલ..... કારિતા સં [૦] ૧૧૩૯ ॥ ”

મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોડી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને શિખરબંધી આ મંદિર છે. સં. ૧૯૬૧માં થોડા ભાગનો છોર્ણોદ્ધાર કરાવી ધવળ-દંડ નવેસર ચડાવવામાં આવ્યો છે.

૧૬૮. ડબાણી

(કોઠા નંબર : ૩૧૦૬)

આબુરોડથી ૨૨ માઈલ દૂર ડબાણી નામે પ્રાચીન ગામ છે. આબુ-દેલવાડાના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થા સંબંધી લેખમાં જણાવ્યું છે કે—‘ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના મંદિરની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે અઠ્ઠાઈમહોત્સવના છઠ્ઠા દિવસનો ઉત્સવ ડબાણી અને હણાદ્રા ગામના શ્રીસંઘે કરવો.’^૨ વળી, આ ગામ ચંદ્રાવતીના રાજા સોમદેવે લૂણવસહી મંદિરના ખર્ચ માટે સદા માટે અર્પણ કર્યાનું એ જ લેખમાં જણાવ્યું છે.^૨ આ ઉપરથી આ ગામ તેરમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન છે અને તેરમા સૈકામાં શ્રાવકોની વસ્તી સારી હશે એમ પણ સૂચિત થાય છે.

વસ્તુતઃ પ્રાચીન ગામ નદીની સામી બાજુએ હતું. પાછળથી કોઈ કારણસર અહીં વસ્યું છે. તેથી અહીં પ્રાચીનતાની કોઈ નિશાની જોવાતી નથી. જૂના ઉજ્જડ ગામમાં મકાનોના પાયા મોજુદ છે. અહીં એ સમયનું જૈન મંદિર હોવું જોઈએ. ગામના ચોરામાં મંદિરના મોટા પ્રાચીન પથ્થરો લગાડેલા જોવાય છે, જે પ્રાચીન જૈન મંદિરનું સૂચન આપી રહ્યા છે.

આજે અહીં ૩૨ જૈનોની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ પર સં. ૧૯૨૩ અને બંને બાજુની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૯૫૯ના લેખો છે. આ બંધી મૂર્તિઓ ઉપાશ્રયમાં ઘર દેરાસર તરીકે પ્રતિષ્ઠિત હતી. સં. ૧૯૬૯માં આ મંદિરનો પાયો નાખી મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છચોડી, રંગમંડપ, શૃંગારચોકી અને શિખરબંધી રચનાવાળું છે.

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : ” ભા. ૨. લેખાંક : ૬૫.

૨. “ અર્જુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : ” લેખાંક : ૨૫૧.

भारवल्ड

LYN
NA N
VRAI
NAGS
VAL E
GARU
BHA
-CH
ROR
CCHA
KAMA
SHI
JINT
RUWA
UBAL
ERGA
VPRO
GRU
MAL
RAE
HAGA
AREE
KAMB
JK
VALKA
VALJN
SELC
JAREE
KAMA
HAMA
LIANP
A HOA

नं०	गाभणुं नाम	डकाणुं	रेल्वे स्टेशन.	पात्र अग्रिक.	प्रांशुी.	मणनायक	प्रतिमाणुनी संख्या
२०२१	जेधपुर	भोतीयोड	जेधपुर	जेधपुर	शिअरपध	डेशरियानायक	पाषाणु-धातु ८-६
२०२२	"	जेरोआग	"	"	"	पार्श्वनाथक	१२-५
२०२३	"	अुंहीना नाडे	"	"	"	कतिनाथक	६-६
२०२४	"	डालरी	"	"	"	सदसुडुषा पार्श्वनाथक	८-७
२०२५	"	सीधियारो डोक	"	"	"	"	३-३
२०२६	"	डालरी	"	"	धायापध	पार्श्वनाथक	३-१
२०२७	"	डालरीका महोस्वा सुंकडोरी धाटी	"	"	"	नेमिनाथक	१-
२०२८	"	सीधी पोष	"	"	"	सुभतिनाथक	५-१३
२०२९	"	जेतरपाली डोतरा	"	"	शिअरपध	सुनिसुवत स्वामी	१२-१२
२०३०	"	तपगणुनो डुपात्रय	"	"	धायापध	पार्श्वनाथक	४-६
२०३१	"	गुनी मंडी	"	"	शिअरपध	संभावनाथक	६-१४
२०३२	"	याणुाडवाला गुरां साडेपनी डवेडी	"	"	धायापध	भल्लिनाथक	२-५
२०३३	"	सीधियाका महोस्वा	"	"	शिअरपध	आदिनाथक	४-३
२०३४	"	गुरांका तडाय	राा भा. डूर	"	"	सदसुडुषा पार्श्वनाथक	५-१

વંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા- ખવ.	ધર્મ- શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	રાજમજી મુતા		સારી	૧૦૦૦૦	૧	૧	એક અંધલાંડાર છે. સં. ૧૨૩૬ની સાલની પાર્શ્વ- નાથજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	ગણમજી વકીલ		"				
શ્રીસંઘ	લાલમજી બણસાલી	૧૭૧૫	"				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
"	સુમેરમજી પટવા		"		૧		એક સ્ફટિકના પ્રતિમા છે.
"	શ્રીસંઘ	૧૮૮૨	"				
"	યતિશ્રી ધર્મચંદ્ર કવલાગચ	૧૬૬૭	"		૧		
"	"	૧૬૬૭	"		૧		
ફતેહસરિનો ઉપાશ્રય	બણસાલી કુટુંબ		"		૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	બણસાલી ગુણરાજી		"		૧		એક રત્નના પ્રતિમા છે. બીંત તથા છતોમાં ચિત્રો છે.
તપગચ્છ શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		"		૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		"				
રાજવંશ મહોપાધ્યાય ઉમેદદાર ૧૯૬૨	રાજવંશ ઉદયચંદ્ર	૧૪૮૩	"				એક દાદાસાહેબની આરસ- ની મૂર્તિ છે.
બણસાલી દુભેરાય છ. ૧૯૮૫	બણસાલી જેવંતરાય		"				આ દેરાસર કુચુનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૬૩	શ્રીસંઘ	૧૮૬૩	"		૧		

નંબર	શામલું નામ	ક્રમાંક.	ફેલો સ્ટેશન.	પાસ ક્રમાંક.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૦૩૫	જોધપુર	જૂનીમંડી	જોધપુર	જોધપુર	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	પાપાણુ-ધાણુ ૧૪-૨૪
૨૦૩૬	"	ચુરકા તલાવ	રા. મા. દર	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧-૨
૨૦૩૭	"	નાગેરી દરવાજા બહાર મોતાજીરો મંદિર	"	"	શિખરબંધ	"	૯-૧૨
૨૦૩૮	મંડોર	દાદાવાડી	મંડોર	મંડોર	ધૂમટબંધ	"	૧-
૨૦૩૯	"	ધર્મશાળામાં	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૩-
૨૦૪૦	"	અગીચાની પાણ	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૫-૧
૨૦૪૧	"	"	"	"	"	"	૫-
૨૦૪૨	ફલોધી	જયવંતપુરા	ફલોધી	ફલોધી	"	મહાવીરસ્વામી	૩-૪
૨૦૪૩	"	નિહાલ ધર્મશાળાનાં આબુમાં	"	"	"	સંભવનાથજી	- ૫
૨૦૪૪	"	બગરમાં	"	"	"	આદિનાથજી	૨૩-૨૮
૨૦૪૫	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૫-૩૭
૨૦૪૬	"	શીતલપુરા	"	"	"	શીતળનાથજી	૪-૧૦

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	મહીવટદારનું નામ.	સુખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપ- મવ	વર્ષ- માળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ	૧૭૦૦	સારી				એક અંધબંડાર છે. એક સાધુ મૂર્તિ છે. એક ધાતુની વૈરાટ્યા દેવીની તથા એક ધાતુની રાજની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"	૧૭૭૭	"				
ગણેશમજી મુતા ૧૯૦૦	સુમેરમજી મુતા	૧૭૧૪	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	નથી	૧	૧	
બંડારી ૧૯૦૦ લગભગ	બંડારી	૧૮૯૦	"				એક સાધુ મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"	૧૭૨૩	"				કિલ્લાપર લગભગ એક હજાર વર્ષ પહેલાંના જૂના અવશેષ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	રાજમજી મુતા		"				
નેગરાજ ધેવરચંદ લોકડ ૧૯૯૭	નેગરાજ ધેવરચંદ	૧૯૯૧	"	૫૦૦૦	૩		એક લાયબ્રેરી છે. એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
કીસનલાલ સંપતલાલ લુણાવત	કીસનલાલ સંપતલાલ લુણાવત	૧૫૭૩	"				એક રતના પ્રતિમા છે. એક જિનકુસલસુરિની મૂર્તિ છે.
શ્રી સંઘ	ન્યાલચંદ પુનમચંદ	૧૯૫૧	"				બીંતપર નવીન ચીત્રો ચીતરેલાં છે.
"	ભોભારામ માણેકલાલ	૧૮૯૩	"				ફ્લોપીમાં આ દેરાસર સૌથી પ્રાચીન છે. એક યુરુમૂર્તિ છે.
"	જીવરાજ અમરચંદ	૧૫૪૬	"				એક સોનાની મૂર્તિ છે.

नं०	गाभतुं नाम.	डिपार्ट्म.	इलेवे स्टेशन.	पोस्ट अधिकार.	प्राधिकारी.	सूचनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२०४७	इलोधी	नाजोरी डिपार्ट्म लुथ्यावतरी वास	इलोधी	इलोधी	धायायध	मुनिमुनत स्वामी	पाषाणु-धाणु ४-७
२०४८	"	पार्श्वपुरा	"	"	शिपरयध	गोडी पार्श्वनाथल	१६-६
२०४९	"	माम नहार	"	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथल	७-५
२०५०	पोकरणु	आसवालोका मडोस्वा	पोकरणु	पोकरणु	"	आदिनाथल	५-२१
२०५१	"	"	"	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथल	३-६
२०५२	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथल	८-१५
२०५३	पुससर	अणरमा	पुससर ११ भा. इर	पुससर	"	"	३-४
२०५४	देवीकाट	"	२४ भा. इर	"	"	आदिनाथल	३-३
२०५५	पुससर	आचार्यमठना डिपार्ट्म	पोकरणु ७० भा. इर	"	"	विमलनाथल	२-३
२०५६	"	अरतरमठना डिपार्ट्म	"	"	धायायध	गोडी पार्श्वनाथल	२-२४
२०५७	"	काठारीवाडा	"	"	शिपरयध	सुपार्श्वनाथल	५-१२
२०५८	"	सुपार्श्वनाथलनु देरासर नीचे	"	"	"	सीमधर स्वामी	१-४

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	બહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા- મવ	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	લોકાગચ્છ		સારી				સં. ૧૨૩૬ નો લેખ બનાવટી છે.
"	કવલાગચ્છ	૧૯૦૩	"				ધાતુનું એક નાનું સુંદર શિખરબંધ દેરાસર છે.
"	બોલારામજી મણિકલાજી ફલોધીવાળા	૧૯૨૧	"				
"	"	૧૫૩૬	"	૫	૨	૧	
"	"	૧૮૫૬	"				આ દેરાસર શ્રીતિનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
"	"	૧૮૮૩	"				
હીરાલાલ ગિરધારીલાલ ૧૯૪૪	શ્રી મોહનલાલજી વરાડિયા	૧૯૨૮	"	૪૦	૩		મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૬૦	ભગવાનદાસજી જૈન	૧૮૬૦	સાધારણ	૬૫	૧		મરામતની જરૂર છે.
તપાગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૬૬૬	પ્યારેલાલજી જીદાણી	૧૬૬૬	સારી	૭૫	૧૦	૧	૭ હસ્તલિખિત બંડારો છે.
ખરતરગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૯૨૦	ચતિશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી	૧૬૭૦	"				જૂદાખરતરગચ્છનો બંડાર અહિં છે. ૧૧૦૧ સંવતની અંગિકાદેવીની ધાતુમૂર્તિ પ્રાચીન છે.
તપગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૮૬૯	કેસરમજી જુરડ, સુરજ- મજી સામસુખા, જગન- લાલજી પારેખ		"				તપગચ્છનો હસ્તલિખિત બંડાર અહિં છે. મોટા પીળા પાષાણપર કોતરેલી ૪૦ લોટીની એક પ્રસસ્તિ છે.
"	રાજમજી ગાંધી		"				ચાંબલામાં કોતરેલાં પક્ષિચી- ઓનાં રૂપ જોવા લાયક છે.

ନଂବର	ଗାୟକ୍ ନାମ	ଠିକଣା	ରେଭି ସ୍ଟେସନ	ପାଠ କ୍ଷେତ୍ର	ଆଦେଶୀ	ମୂଲ୍ୟାୟକ	ପ୍ରତିଭାଷଣୀ ସଂଖ୍ୟା
୨୦୫୯	କୈଶବମେର	ସୁପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜୁଁ ହେରାସର ଓପଲୋମାଣ	ପୋକରପୁ ୭୦ ମା. ହର	କୈଶବମେର	ଶିଖରଅଧ	ଗୋଡ଼ି ପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜ	୧୧୫୫-୧୪ ୨-୧୪
୨୦୬୦	"	"	"	"	"	ସଂକଟହରପୁ ପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜ	୨-୧୭
୨୦୬୧	"	୧୮ବୋକ୍ସି ହବେଶି	"	"	ଧର	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜ	— ୫
୨୦୬୨	"	ଆନୁସାହନୀ ହବେଶି	"	"	"	ଆଦିନାଥଜ	— ୧୩ ୧
୨୦୬୩	"	ଅଧ୍ୟକ୍ଷସିଂହଜୁଁ ହବେଶି	"	"	"	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜ	— ୩
୨୦୬୪	"	ବୈଧ୍ୟାପାଠା ଆନୁସାହଜୁଁ ହେରାସର	"	"	"	ସୁମତିନାଥଜ	— ୫
୨୦୬୫	"	ଧନରାଜଜୁଁ ହେରାସର	"	"	"	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜ	— ୨
୨୦୬୬	"	ରାଜସିଂହଜୁଁ ହେରାସର	"	"	"	ଶାନ୍ତିନାଥଜ	— ୨
୨୦୬୭	"	ଦିଲ୍ଲୀପର	"	"	ଶିଖରଅଧ	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥଜ	୪୯୧-୧୩
୨୦୬୮	"	"	"	"	"	ସଂକଟହରପୁ	୧୪୫- ୧
୨୦୬୯	"	"	"	"	"	ଶାନ୍ତିନାଥଜ	୧୧୮- ୯
୨୦୭୦	"	"	"	"	"	"	୧୮୦- ୯

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ	સુ નંબર સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ	જીનાના વસ્તી	કપા- ભવ	વર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
તપગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૮૬૯	રાજમલજી ગાંધી		સારી				
"	"		"				
શેઠ દિગ્ગજરામજી આફળા ૧૯૦૧	શેઠ આઈદાનજી આફળા	૧૯૦૧	"				આ હવેલી આખા નૈસર્ગ- મેર શહેરમાં સૌથી સુંદર કોતરકામવાળી છે.
શેઠ ચિરુશાહજી બણુ- સાલી ૧૬૭૦ લગભગ	જવાહરમલજી બણુસાલી		"				લોદ્રવા તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર શેઠ ચિરુશાહે કરાવેલ છે. બંડાર છે.
શેઠ અખયસિંહજી ૧૯૦૦	શેઠ વિજયસિંહજી આફળા	૧૪૭૯	"				
શેઠ ચાંદમલજી રતલામવાળા	સીરેમલજી આફળા		"				
શેઠ ધનરાજજી મુતા	આઈ લાલુઆઈ		"				
શેઠ રામસિંહજી મુતા	શેઠ રામસિંહજી મુતા		"				
શેઠ જયસિંહજી રાંકા ૧૪૭૩	શેઠ રામસિંહજી મુતા વગેરે ચાર જણની કમીટી	પ્રશસ્તિ ૧૪૭૩	"				૨ ગુરુમૂર્તિઓ છે. જુદા જુદા પટો છે. સં. ૧૪૭૩ નો ચિલાલેખ છે.
શેઠ હેમરાજજી ચોપડા ૧૪૭૯	"	૧૪૭૩	"				૪ સ્ફટિકની પ્રતિમાઓ છે. જુદા જુદા પટો છે.
ડામાગોત્રીય ઓસવાલ બાઈઓ ૧૪૭૯	"	મૂ. ના. ૧૪૭૯	"				આ દેરાસર શીતલનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
ચાંપડા સં. લાખણુ સંખ- વાલ સં. આસરાજ ૧૫૩૬	"	૧૫૩૬	"				બે શેઠની તથા બે શેઠા- ણીની મૂર્તિઓ છે.

नं०	गाभलुं नाम	ठेकाणुं	रेल्वे स्टेशन.	पोस्ट ऑफिस.	गांवडी.	भूजनायक	प्रतिभाणुं संख्या
२०७१	नेसलमेर	किल्लापर	पोकरलु ७० भा. हर	नेसलमेर	शिपरलुं	कुंथुनाथलु	पापाणु-भाणु १४४-१
२०७२	"	"	"	"	"	यंद्रप्रलु	२६५-२११
२०७३	"	"	"	"	"	आदिनाथलु	१४७-२
२०७४	"	"	"	"	"	महावीरस्वामी	८३-२६
२०७५	अभरसागर	तलावना किनारे	पोकरलु ७५ भा. हर	"	"	आदिनाथलु	७-४
२०७६	"	"	"	"	"	"	१५-४
२०७७	"	"	"	"	"	"	१-३
२०७८	लोदवाणु	तीर्थ	पोकरलु ८० भा. हर	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथलु	४-२०
२०७९	"	"	"	"	"	आदिनाथलु	२-१
२०८०	"	"	"	"	"	अणुतनाथलु	१-
२०८१	"	"	"	"	"	संलवनाथलु	१-
२०८२	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथलु	३-१
२०८३	"	"	"	"	"	अष्टापदलु	२४-
२०८४	जीयंद	अनरभा	इलोधी ३ भा. हर	जीयंद	भूमटलुं	पार्श्वनाथलु	२-८

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેતોની વસ્તી.	દેવા-મથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
ચોપડા સં. લાખણસંખ-વાલસં. આસરાજ ૧૫૩૬	શેઠ રામસિંહજી મુતા વગેરે ચાર જણની કમીટી	મૂ. ના. ૧૫૩૬	સારી				૪ ગુરુમૂર્તિમા છે.
ભણુશાલી સં. વીદા ૧૫૧૮	"	૧૫૧૮	"				
સંઘવી ધન્ના ૧૫૩૬	"	૧૫૩૬	"				
શ્રીસંઘ ૧૫૩૬	"	૧૫૩૬	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૩	ચતિ વૃદ્ધિચંદ્રજી		"	નથી			૨ ગુરુમૂર્તિ છે.
શેઠ હિંમતરામજી બાફણા ૧૯૨૮	આઈદાનજી બાફણા		"				એક વીશવિહરમાનનો ૫૮ છે.
શેઠ સવાઈરામજી બાફણા ૧૮૯૩	"		"				
શેઠ ચિંટશાહ જી. ૧૬૭૫	શેઠ રામસિંહજી મુતા વગેરે ચાર જણની કમીટી	૧૬૭૫ મૂ. ના.	"	નથી		૧	એક પાનાની મૂર્તિ છે. એક જિનદત્તસુરિની અને એક જિનકુશલસુરિની મૂર્તિ છે.
"	"	"	"				
"	"	"	"				
"	"	"	"				
"	"	"	"				
"	"	"	"				કલ્પવૃક્ષનું ગાડ છે.
"	"	"	"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	સૌભાગ્યમલજી બાફણા	મૂ. ના. ૧૬૩૬	"	૧૫૦	૧	૧	૨ લાયજેરી છે. કાચનું જડાવકામ સુંદર છે.

નંબર	શામલું નામ	કેશનું	વેલ્વ સ્ટેશન	પાલક એપ્રિકેસ.	બાંધણી	મુળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૦૮૫	લોહાવટ	બટાવાસ	લોહાવટ ૦૧ મા. ફર	લોહાવટ	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૭-૨
૨૦૮૬	"	વીસનેવાસ	"	"		ચંદ્રપ્રભુજી	૧૫-૨
૨૦૮૭	ફોણક	બજારમાં	૧૪ મા. ફર	"	ધર	"	૨-૧
૨૦૮૮	આઉ	"	૨૨ મા. ફર	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૨-૨
૨૦૮૯	ઝોસિયા	વર્ધમાન વિદ્યાલયની બાજુમાં	ઝોસિયા ૧ મા. ફર	ઝોસિયા	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	
૨૦૯૦	તીવરી	શામની બહાર	મથાનીઆ ૬ મા. ફર	તીવરી	"	પદ્મપ્રભુજી	૪-૪
૨૦૯૧	"	ટાટીચોકાવાસ	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૫-૩
૨૦૯૨	બાલરવા	બજારમાં	૮ મા. ફર	"	ધર	શાંતિનાથજી	૧-
૨૦૯૩	મારવાડ જંકશન	"	મારવાડ જંકશન	મારવાડ જંકશન	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૫-૬
૨૦૯૪	ખારચી	"	૧૧ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૧
૨૦૯૫	પાલી	નવલખા દરવાજો	પાલી	પાલી	શિખરબંધ	નવલખા પાર્શ્વનાથજી	૧૮૬-૧૭
૨૦૯૬	"	લોહારોવાસ	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૭-૨
૨૦૯૭	"	સેવકોનોવાસ	"	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૨૭-૭

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	પદ્ધતિ/દારનું નામ	કેળવના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કૌભાની વસ્તી	ઉપા-અથ	વર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૩૧	હજારીમલજી વિજયરાજજી પારેખ		સારી	૨૦૦૦	૨	૧	એક જિનદત્તસૂરીની મૂર્તિ છે. ૧ અથ બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	સતીદાનજી લુણિયા	૧૯૨૫	"				એક ગૌતમસ્વામીની આર-સની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ધુડમલજી બોજરાજ		"	૭૦	૨		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	સુરજમલજી છાજેડ		સાધારણ	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૧૩	ફલોધીની કમીટી પ્રમુખ કૃત્યંદજી ઝાખક	૧૦૧૩	સારી	નથી		૧	એક લાયબ્રેરી છે. પ્રાચીન તીર્થ છે. દસમા સૈકા પહે-લાનાં અવશેષ અદિ. છે. જુદી જાતના શિલ્પ પણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	સંખલેયા નેમિયંદજી ફેસરીમલજી	૧૬૦૬	"	૧૦૦	૨	૧	૧ લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"	૧૫૩૧	સાધારણ				પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સારી	નથી			
યતિશ્રી હેમસાગરજી ૧૯૫૪	યતિશ્રી લખિસાગરજી	૧૯૯૮	"	"	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે. એક શ્રી હેમસાગરજીની આરસ-ની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ગેનમલ હીરાચંદજી		"	૧૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૪૪	શેઠ નવલચંદ સરપચંદની પેઠી	૧૬૮૬	"	૧૨૦૦	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે. એક સાધુમૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	ખરતરગચ્છીય શ્રીસંઘ		"				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
"	શેઠ નવલચંદ સરપચંદની પેઠી		"				

नं०	ग्रामसुं नाम	ठेकासुं.	रेडवे रेडेशन.	शारट ओडिस.	प्रांशुली.	भूणनायक	प्रतिभासुनी संख्या
२०६८	पाली	लोढारोवास	पाली	पाली	शिपरअध	सुपार्शुनायक	पापालु-धाकु ७-१७
२०६९	"	रेडसनरोड नलोरी हरवाण अढार	"	"	"	आदिनायक	५-४
२१००	"	"	"	"	"	चिंतामलि पार्शुनायक	५-१२
२१०१	"	केरीआ हरवाणनी अढार	"	"	"	शातिनायक	१४-२५
२१०२	"	सुजराती कटलाभां	"	"	धायाअध	सुपार्शुनायक	१९-७३
२१०३	"	कुंगरीपर	"	"	शिपरअध	पार्शुनायक	६-१
२१०४	यरपटिया	अणरभां	मारवाड न्कशन ६ भा. हर	मारवाड न्कशन	धूमटअध	"	३-१
२१०५	बेलावास	"	४ भा. हर	"	शिपरअध	नेमनायक	४-७
२१०६	इपावस	"	केरला ५ भा. हर	पाली	"	कुंथुनायक	४-१
२१०७	आडभा	आसवालना वासभां	आडमेर १८ भा. हर	आडमेर	धूमटअध	नेमिनायक	१-२
२१०८	कैटडा	"	२८ भा. हर	शिव	"	शातिनायक	१-१६
२१०९	"	"	"	"	धर	श्रीतणनायक	- २
२११०	सुदोण	अणरभां	पाली १२ भा. हर	नवाली	शिपरअध	शातिनायक	११-२०
२१११	कुरथा	"	सुदोण ६ भा. हर	पाली	"	यंद्रप्रभु	३-२
२११२	उंडा	"	पाली ८ भा. हर	"	"	शातिनायक	३-१

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	મહીવટદારનું નામ.	લેખના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપ-શ્રવ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	શ્રી અચ્યુલાલજી મુતા		સારી				
શ્રી સીરમલજી અલાઈ ૧૯૩૩	શ્રી નવલચંદ સરૂપચંદની પેઠી		"				
જસરાજજી ધારીવાલ ૧૯૦૨	"		"				
શ્રીસંઘ	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		સારી				
"	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫	શાહજીવરાજ ધાશીરામજી		સારી	૬૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૨	શાહ નમિચંદજી જસરાજજી		સાધારણ	૧૧૫	૧		જ્યોત્સનાની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ	૧૯૨૧	જ્યુઈ	૨૦			જ્યુઈ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	શ્રી. જીવચંદજી રાજમલજી		સાધારણ	૧૦૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	જવાનમલજી ડામરચંદજી		સારી	૬૦	૧		એક ચોવીસ જિનમાતાનો પટ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૮	શ્રીસંઘ	૧૮૬૩	સારી	૩૦૦	૨	૨	
શ્રીસંઘ	"		જ્યુઈ	૩	૧		જ્યુઈ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૮	"		સાધારણ	૧૨૫		૨	

नं०	गाभतुं नाम	ठेकाखं	स्टेव स्टेशन.	पास्ट अफिस.	आपली.	भुजानायक	प्रतिभाजनी संख्या
२११३	भीसाला	जोसवालना वासमा	आडमेर १४ भा. हर	आडमेर	धूमटअंध	विमलनाथज	पापाणु-धातु २-३
२११४	मढवाडा	अजरमां	हरका ८ भा. हर	पाली	शिपरअंध	आदिनाथज	१-१८
२११५	बिन्नमाल	शेडनोवास	बिन्नमाल	बिन्नमाल	"	पार्श्वनाथज	२१-६
२११६	"	गांधी मुतानो वास	"	"	"	शांतिनाथज	२०-१६
२११७	"	"	"	"	धूमटअंध	पार्श्वनाथज	८-३
२११८	"	अजर गजेश चौक	"	"	शिपरअंध	शांतिनाथज	७-२४
२११९	"	तपगरजुनो डिपात्रय गांधी मुतानो वास	"	"	धर	महावीरस्वामी	१-
२१२०	"	वधु वास	"	"	"	"	११-७
२१२१	आडमेर	नोरेमे स्टेशन जर्ता रस्तामा	आडमेर	आडमेर	"	यंद्रप्रभुज	१-६
२१२२	"	आगलमे	"	"	शिपरअंध	आदिनाथज	५-१
२१२३	"	"	"	"	धर	पार्श्वनाथज	५-
२१२४	"	पादमे	"	"	शिपरअंध	"	३-१
२१२५	"	आगलमे	"	"	धर	"	१-२
२१२६	"	"	"	"	"	शांतिनाथज	१-३

અધ્યાપનારનું નામ તથા સ વત.	વહીવટદારનું નામ	સેવના સંવત.	દરમયાની સ્થિતિ	જેતોની વસ્તી	ઉપા-ક્રમ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૭૮	ભાનીરામ ફોજમલ		સારી	૨૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૬૦	૧		પ્લાસ્ટરની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ		સારી	૨૦૦૦	૨	૨	પરિકાષ્ટ સં. ૧૦૧૧ ની સાલનો લેખ છે.
"	"		"				એક ભભી અને બે ખેડેલી લગભગ સાતમા સૈકાની મૂર્તિ છે. ચાર આવકની મૂર્તિ છે.
"	"	૧૬૮૩	"				
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				
પરતરગૃહ શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	ભીમરાજ ભગવાનદાસ માલુ		"	૨૦૦૦	૪	૩	એક પુસ્તક ભંડાર છે. ચિત્રકામ નવીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૭૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	ભદ્રમલ ક્ષીજરાજ ખોયરા		"				
અંચલગૃહ શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	ગોકળચંદ કરમચંદ પઠાઈયા		"				મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	યતિશ્રી નેમચંદજી	૧૯૨૦	"				
પરતરગૃહ શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	ભીમરાજ ભગવાનદાસ માલુ	૧૮૬૩	"				એક જિનદત્તસુરિની મૂર્તિ છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેશવ.	રેલવે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	બાંધણી.	મુળનાયક	મતિમાણની સંખ્યા
૨૧૨૭	બાડમેર	પાદરમેં	બાડમેર	બાડમેર	ધર	પાર્શ્વનાથજી	પાવાણુ-ધાણુ ૧—
૨૧૨૮	સિયાણી	ઝોસવાલના વાચ્ચર્મા	ખડીન ૪ મા. દૂર	"	"	આદિનાથજી	૨— ૧
૨૧૨૯	ચોટન	"	ભાસખર ૧૮ મા. દૂર	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૭— ૧
૨૧૩૦	રાણીગામ	"	બાડમેર ૧૨ મા. દૂર	"	"	"	૧— ૨
૨૧૩૧	બાલોતરા	રાવળી ગલી	બાલોતરા	બાલોતરા	શિખરબંધ	શ્રીતળનાથજી	૧૦— ૯
૨૧૩૨	"	"	"	"	ધર	શાંતિનાથજી	૩— ૮
૨૧૩૩	"	ખરતરગચ્છનો ઉપાશ્રય	"	"	ધૂમટબંધ	કેસરિયાનાથજી	૪— ૮
૨૧૩૪	"	જૂના કોટ પાસે	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૩— ૧
૨૧૩૫	માલવાડા	બખરમા	માલવાડા ૨ મા. દૂર	માલવાડા	શિખરબંધ	"	૭— ૫
૨૧૩૬	પૂરન (પડન)	જૈનમંદર	૪ મા. દૂર	"	"	ધર્મનાથજી	૮— ૬
૨૧૩૭	મેવાનગર	કુંગરની વચ્ચર્મા	બાલોતરા ૬ મા. દૂર	બાલોતરા	"	પાર્શ્વનાથજી	૬૧— ૧૧
૨૧૩૮	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪૮—
૨૧૩૯	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩૨— ૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-શ્રવ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
અંચલગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	ગોકળચંદ કરમચંદ પઢાઈવા		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	કુશળચંદ હળરીમલ	૧૯૧૦	"	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	પુનમચંદ સમેલચંદાણી		"	૪૦૦	૧	૨	જૂના જૈન અવશેષો મળી આવે છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૭	ભોજરાજ હળરીમલ મુ. યાડમેર		સાધારણ	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૭	મૂળચંદ સૂરજમલ કંકુચોપડા		સારી	૧૨૫	૨	૧	કાચનું કામ સુંદર છે.
શ્રી જિનસમુદ્રસુરિ ૧૭૪૨	શ્રી જિનસમુદ્રસુરિ	૧૭૧૮	"				એક અંચલંડાર છે. સં. ૧૦૯૬ ની સાલની પાર્શ્વ-નાથજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	હીંમતરામ ભુરચંદ કંકુચોપડા		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૨	મૂળચંદ સૂરજમલ કંકુચોપડા	૧૮૬૦	"				આ દેરાસર માનભદ્રજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ		"	૬૦૦	૨	૧	ખે જૈન રકુલો છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	"		"	૨૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	શ્રી નાકોડા પાર્શ્વનાથજીના કારખાના કમીડી		"	નથી		૧	એક પ્રાચીન તીર્થ છે એક કીર્તિસુરિની મૂર્તિ છે.
સ્વ. લાછીયાઈ ૧૫૬૮	"		"				આ દેરાસરમાં દેવદેવીઓનાં ૩૫ જોવાલાયક છે.
શૈલ માલાયા ૧૬૩૮	"	૧૯૧૦	"				એક જિનદત્તસુરિની આર-સનો મૂર્તિ છે. પટો છે.

नं०	गावतुं नाम	डेगाव	रेल्वे स्टेशन	पोस्ट ऑफिस	प्रां०	सुचनायक	प्रतिमाए-सं०
२१४०	सजुली	उपधा वासर्भा	तिववाडा ६ मा. दूर	आलोतरा	धर	पार्श्वनाथ	पाषाण-धातु २-
२१४१	भोटा राणीवाडा	अजरर्भा	राणीवाडा १ मा. दूर	मालवाडा	शिअरअध	आदिनाथ	४- २
२१४२	आजेदर	"	११ मा. दूर	वडगाम	"	"	७- ४
२१४३	वडगाम (वाडडिया)	"	१० मा. दूर	"	"	"	७- २
२१४४	"	गाम अहार टेकरीपर	"	"	"	चंद्रप्रभु	६- ३
२१४५	तिलवाडा	अजरर्भा	तिलवाडा २ मा. दूर	आलोतरा	धूमटअध	शातिनाथ	५-
२१४६	मुगडा	ओसवावना वासर्भा	आलोतरा ३ मा. दूर	"	धर	पार्श्वनाथ (धातुना)	- १
२१४७	जसेल	"	२ मा. दूर	जसेल	शिअरअध	सुपार्श्वनाथ	७- ४
२१४८	"	"	"	"	धर	आदिनाथ	१-
२१४९	"	"	"	"	"	चंद्रप्रभु	२- १
२१५०	जसेल	सुवर्णगिरि पर्वत पर	जसेल	जसेल	शिअरअध	महावीरस्वामी	१६- १
२१५१	"	"	"	"	"	नेमिनाथ	३-
२१५२	"	"	"	"	"	शातिनाथ	३-
२१५३	"	"	"	"	साभरखवाणुं	पार्श्वनाथ	३-
२१५४	"	"	"	"	धूमटअध	आदिनाथ	६-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	મહાવિદ્યાર્થનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-અવ	કર્મ-સાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	આશાનામ ચુનીલાલ બલુશાલા	૧૯૧૦	ખરાખ	૪			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"		"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		"	૫૦૦	૧	૧	મહાત્મીસ્વામી ભગવાન અહિં વિચરેલ હતા એવી માન્યતા છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૬૦	પન્નાલાલ મોકમચંદ		ખરાખ	૩૦	૧		:૭૫ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	શા. મગાજ વનાજી		સાધારણ	૬૦	૧		
તપાગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૬૦૮	સાવેસા ઢોંગરમલ રામચંદ		સારી	૨૦	૧		પ્રતિમાજી ચમત્કારિક છે.
ખરતરગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	"		"				એક ચોવીસ જિનમાતાનો પટ છે.
યતિશ્રી તારાચંદ ૧૮૪૮	યતિશ્રી ચુનીલાલ		"				એક પુસ્તક ભંડાર છે.
મંત્રી જયમલ્લ ૧૬૮૧ થી ૧૬૮૪	રૂઝનાચસિંહજી મોદી તથા કમીટી		સાધારણ	૧૮૦૦	૪		એક પુસ્તક ભંડાર છે.
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				

નંબર	ગામનું નામ	ટુકાઈ.	રેલવે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	આધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૧૫૫	જલોર	તપાવાસ	જલોર	જલોર	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	પાપાણ-ધાણ ૪૯— ૩
૨૧૫૬	"	"	"	"	ધૂમટબંધ	નેમિતાથણ	૨૪— ૮
૨૧૫૭	"	"	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથણ	૧૮—
૨૧૫૮	"	"	"	"	"	આદિનાથણ	૬— ૯
૨૧૫૯	"	સરજપોલની સામે	"	"	"	"	૫— ૪
૨૧૬૦	"	ખાનપુરા મહોલ્લા	"	"	ધાયાબંધ	મુનિસુવત સ્વામી	૯— ૪
૨૧૬૧	"	ખરતરોંકા મહોલ્લા	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથણ	૨૯— ૬
૨૧૬૨	"	"	"	"	ધાયાબંધ	જીરાવલા પાર્શ્વનાથણ	૩— ૬
૨૧૬૩	"	કાંકણિયા વાસ	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથણ	૪— ૪
૨૧૬૪	"	બંડારીચોંકા મહોલ્લા	"	"	"	વાસુપૂજ્યણ	૩— ૨
૨૧૬૫	"	બજારમાં	૧ મા. દૂર	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથણ	૧— ૧
૨૧૬૬	"	શ્રી વર્ધમાન વિદ્યાભવન	"	"	ધર	મહાવીરસ્વામી	૩— ૧
૨૧૬૭	લેટા	બજારમાં	૨ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુણ	૪— ૨
૨૧૬૮	ટાપરા	ઝોસવાલના વાસમાં	બાજોતરા ૧૦ મા. દૂર	બાજોતરા	ધર	પાર્શ્વનાથણ	૧—

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	મહીવત્કારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા-અથ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	મુતા મહેતાપચંદળ		જીર્ણ				એક લાયબ્રેરી છે. જીર્ણ દેરાસર છે.
"	ભટ્ટારક લાલચંદળ		"				શ્રી હીરવિજયસુરિની સં. ૧૬૫૬ ની સાલની મૂર્તિ છે. જીર્ણ દેરાસર છે.
"	કાનરાજી મુતા		સાધારણ				એક ગુરુમૂર્તિ છે. જીર્ણ દેરાસર છે.
"	નેણુચંદળ સુકરચંદળ ધરવાઈ		"				જીર્ણ દેરાસર છે.
"	રૂઘનાથસિંહજી મોદી		"				
"	શ્રીસંઘ		"				
"	રૂઘનાથસિંહજી મોદી		"				
"	પુખરાજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૭	ધનરાજી મુતા		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	કાનમલજી રામલાલજી		"				
શ્રીસંઘ	કાનરાજી મુતા		"				રાજેન્દ્રસુરિની મૂર્તિ છે.
વિદ્યાભવન કમીટી ૧૯૯૫	એનેન્જિંગ કમીટી	૧૯૬૧	જીર્ણ				જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭	મુતા રામચંદ વસ્તીરામ		સાધારણ	૨૦૦	૧		

नं०	ग्रामसु नाम	ठेकाण	इलेवे रेटेशन.	पोस्ट ऑफिस.	आयुषी.	भूयानायक	प्रतिभाएनी संख्या
२१६६	सथुदरी	ओसवाबना वासभा	आत्रोतरा ३० भा. इर	आत्रोतरा	शिअरअध	आदिनाथल	पाषाणु-वात ६-
२१७०	"	"	"	"	"	बंदप्रभुल	३- १
२१७१	आहोर	ग्राम अहार	जनेर १० भा. इर	आहोर	"	गोडी पार्श्वनाथल	२०८-२४
२१७२	"	अजरभा	"	"	"	आदिनाथल	१३- ६
२१७३	"	शांतिनाथनो वास	"	"	"	शांतिनाथल	६-
२१७४	"	ग्राम अहार पार्श्वनाथलनी गती	"	"	धायाअध	पार्श्वनाथल	३-
२१७५	"	धर्मशाणाना मेडा उपर	"	"	धूमटअध	शांतिनाथल	- ४
२१७६	सभदडी	नवी वास	सभदडी ११ भा. इर	सभदडी	शिअरअध	सुपार्श्वनाथल	५-१०
२१७७	"	"	"	"	धायाअध	शांतिनाथल	१-
२१७८	"	जूनी वास	"	"	"	आदिनाथल	- १
२१७९	आगरा	अजरभा	आगरा ०११ भा. इर	आगरा	शिअरअध	पार्श्वनाथल	३१- ७
२१८०	"	ग्राम अहार	०११ भा. इर	"	"	महावीरस्वामी	३-
२१८१	नभर	ओसवाबना वासभा	लिननभाब ४० भा. इर	आलोतरा	धर	आदिनाथल	६- ५
२१८२	शुडा	"	आडमेर ४८ भा. इर	"	"	शांतिनाथल	२- १

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	શુદ્ધિપાટકારનું નામ.	કેમળો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	દેવા અથ	કર્મ સંખ્યા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૪૦	હળરીમલ બેરાજી		સારી	૨૨૫	૨		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૪	વેલા રૂપાજી		"				રંગમંડપમાં દેવદેવીઓનાં રૂપ જોવાલાયક છે.
ત્રિસ્તુતિક શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	ગોડી પાર્શ્વનાથજીની પેઢી	૧૯૫૫	"	૨૦૦૦	૪	૧	એક પુસ્તક ભંડાર અને એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	શેઠ મુલતાનજી તથા શેઠ તારાચંદ્રજી	૧૯૫૫	"				
"	શ્રીસંઘ		"				મૂળનાયક શ્રી આદિનાથજી છે પરંતુ શાંતિનાથજીના નામથી ઓળખાય છે.
શ્રીસંઘ	શેઠ મુલતાનજી તથા શેઠ તારાચંદ્રજી		"				
ત્રિસ્તુતિક શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	ગોડી પાર્શ્વનાથજીની પેઢી	૧૯૫૯	"				૨ ગુરુમૂર્તિઓ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ		"	૭૫૦	૨		ત્રણ આરસની ગૌતમ- સ્વામીની મૂર્તિઓ છે.
"	"		"				
"	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		"	૧૦૦૦	૨	૧	એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે. જૈન બોર્ડિંગ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	"		"				ધનચંદ્રસરિની એક આરસ- ની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	પરતાપમલ નેમાજી	૧૭૪૮	સાધારણ	૬૦	૧		દેરાસર હર્ણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	શેઠ રૂગનાથ હળરીમલ		ખરાળ	૨૦૦	૧		

नं०	ग्रामनाम	डिजासं.	रेल्वे स्टेशन.	पारस ऑफिस.	प्रां०/पं०.	भूगनायक	प्रतिमाशुनी संख्या
२१८३	शुभा	ओसवालना वासभा	भाडमेर ४८ मा. इर	भाडोतरा	धर	पार्श्वनाथल	पापाशु-धातु ४-१
२१८४	मादेवी	"	बिजमाल ४० मा. इर	जम	"	चंद्रप्रभुल	१-
२१८५	वाढी (साबोरी)	"	३० " मा. इर	"	धूमटपध	आदिनाथल	३-
२१८६	भोरसीम	"	२८ " मा. इर	बिजमाल	धर	पार्श्वनाथल	२-१
२१८७	"	"	"	"	"	शांतिनाथल	३-१
२१८८	धुमडिया	"	२४ " मा. इर	"	"	धर्मनाथल	-१
२१८९	वागोडा	"	"	"	"	चंद्रप्रभुल	३-
२१९०	देहाण	"	२० " मा. इर	"	शिपरपध	शांतिनाथल	३-१
२१९१	सुराशा	"	"	"	धर	"	१-
२१९२	डनडी	"	भोहरा १४ मा. इर	"	"	"	३-१
२१९३	पोसाशा	"	"	"	"	आदिनाथल	३-२
२१९४	भोगणवा	"	१८ " मा. इर	जलोर	धूमटपध	पार्श्वनाथल	-३
२१९५	भाडवपुर	तीर्थ छे	बिजमाल २० मा. इर	"	शिपरपध	महावीरस्वामी	१८-२
२१९६	शुवाशा	ओसवालना वासभा	भाडोतरा ३४ मा. इर	भाडोतरा	धर	आदिनाथल	१-१
२१९७	पाढे	"	२४ " मा. इर	सीवाशा	शिपरपध	पार्श्वनाथल	४-१

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	દેપા- ખર્ચ અથ શણા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	ગેઠ રૂઠનાથ હનરીમલ		ખરાળ			
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	રામચંદ કેસરાણી મુ. જાળ		સાધારણ	૨૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	મુતા હસ્તીમલ કેવળજી		"	૧૨૫	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	સંઘવી સોના બીખા		સારી	૫૦૦	૨	એક પ્રુસ્તક બંધાર છે.
"	મુતા હીમતમલ અચલાજી		"			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૮	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૫૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૨૫૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	"	૧૯૫૫	સારી	૧૫૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૨	સીરેમલ ગોદાજી ગાંધી મુતા	૧૯૫૫	"	૧૭૫	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	સાંકળચંદ જવાનજી		"	૧૨૫	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૯	છોગાજી કુસાજી	૧૯૫૫	"	૨૦૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૩૫૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૦૬૫	શ્રીમદ્વાવીરવામી તીર્થની કમીટી		સારી	નથી	૧ ૧	એક તીર્થ છે. સગવડ ઠીક છે. આરસનું કામ સારું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	મુતા હરખચંદ ફોળજી		"	૨૭૫	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	ફાગગિયા દેવજી પસાણજી		"	૧૦૦૦	૨	

नं.अ.सं.	शा.अ.नं. नाम	वडा.सं.	रु.वे. स्थान.	पा.सं. स्थान.	प्रा.सं. स्थान.	मु.ना.य.सं.	प्रतिभा.सं.संख्या
२१६८	जकसा	ओसवालना वासमा	आलोतरा १२ मा. इर	आलोतरा	धर	आदिनाथल	पापाथु-धातु ४—
२१६९	लुडीवाडा	"	"	"	"	पार्श्वनाथल	१—
२२००	आसोतरा	"	६ मा. इर	"	शिअरअध	नेमनाथल	३— २
२२०१	भीडुल	"	४ मा. इर	"	"	शांतिनाथल	३— २
२२०२	सियाना	अजरमा	आगरा ६ मा. इर	सियाना	"	सुविधिनाथल	१००— ३
२२०३	"	"	"	"	"	आदिनाथल	५— ७
२२०४	पयपहरासीटी	ओसवालना वासमा	पयपहरा सीटी	पयपहरा सीटी	धर	शांतिनाथल	३— ३
२२०५	"	अजरमा	"	"	"	"	१— ४
२२०६	"	"	"	"	शिअरअध	सुमतिनाथल	४— १
२२०७	बोल	ओसवालना वासमा	१६ मा. इर	"	धर	सुपार्श्वनाथल	१— १
२२०८	पाटोही	"	१२ मा. इर	पाटोही	"	विमलनाथल	— २
२२०९	कांझाणा	"	पारलु १ मा. इर	पारलु	शिअरअध	नेमनाथल	१०— ४
२२१०	पारलु	"	"	"	धर	पार्श्वनाथल	३—
२२११	कुंडपी	अजरमा	आगरा ३ मा. इर	आगरा	"	नेमनाथल	३— १
२२१२	आडोली	"	४ मा. इर	"	शिअरअध	आदिनाथल	७— २

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દશાહરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	વિષ-અવ	વર્ષ-શાખા	વિશેષ યોગ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	બાલકચંદ અમરચંદ		સાધારણ	૭૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	જેબીરામ દયારામ ભુરડ		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		"	૨૫	૧		ચિત્રકામ સુંદર અને આકર્ષક છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૯૭	શ્રીસંઘ C/O. કે. એમ. પટવારી બાલોતરા	૧૨૫૫	"	૧૦			
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સારી	૨૦૦૦	૨	૨	એક રાજેન્દ્રસરિની આરસની મૂર્તિ છે.
જેપણ કરુરજ ૧૯૬૦	"		"				એક ધનચંદ્રસરિની આરસની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૨	ચતિ પુનમસાગરજ		"	૨૫	૩	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	ગોમચંદ રાણુમલ લુંકડ	૧૯૫૫	"				
શ્રીસંઘ ૧૮૯૫	ચતિ માણેકચંદજ ચોપડા	૧૬૬૭	"				
શ્રીસંઘ ૧૮૩૦	ચોલ શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ભગવાનદાસ ચોથમલ વાઘમાર	૧૫૨૪	"	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૯૧	પ્રેમચંદજ આગણુમલજ શ્રીશ્રીમલ	૧૬૯૧	સારી	૧૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	બાદરમલજ ધેવરચંદજ મુતા		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૦૦	૧		
"	"		"	૪૦૦	૧	૧	

नं०	गावतुं नाम	ठेकाणं.	इलेवे रेखा.	पारुद अधिक.	पांथकी.	भूणनावरु	प्रतिभाळनी सं०
२२१३	अनाड	अणरभा	अनाड ०१ भा. इर	जेधपुर	शिअरअध	पार्श्वनाथळ	पापाथु-धातु ३-२
२२१४	थेरीअंगा	"	दहीगरा १ भा. इर	भंडार	धूमटअध	"	२-१
२२१५	आगोलाठ	ओसवालना वासभा	जेधपुर ३० भा. इर	जेधपुर	धर	शीतणनाथळ	४-
२२१६	"	"	"	"	"	मुनिसुवत स्वाभी	१-५
२२१७	भासेसर	सतारा वासभा	३४ भा. इर	शेरगढ	"	शातिनाथळ	- ३
२२१८	"	"	"	"	"	यंद्रप्रभुळ	५-
२२१९	शेरगढ	बाटोना वासभा	आलोतरा ३२ भा. इर	"	शिअरअध	पार्श्वनाथळ	३-१
२२२०	गंगाथी	अणरभा	असारानाडा १० भा. इर	गंगाथी	"	धर्मनाथळ	२-१
२२२१	खवेरावावडी	"	भयानीआ १४ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथळ	३-
२२२२	डे	ओसवालना वासभा	जेधपुर १४ भा. इर	जेधपुर	"	"	८-२
२२२३	जेणवा	"	३२ भा. इर	शेरगढ	धूमटअध	शातिनाथळ	१-१
२२२४	शेतवा	"	लोहावट ३० भा. इर	"	शिअरअध	महावीरस्वाभी	२-१०
२२२५	पीपाडसीटी	तणाव उपर	पीपाडसीटी १ भा. इर	पीपाडसीटी	"	शातिनाथळ	११-५

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા-કર્મ-શાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૮૯	જોધપુરવાલા જોડમલજી	૧૬૮૯	સાધારણ	નથી	૧ ૧	દર વર્ષે વેશાખ સુદ ૭ તથા ભાદરવા સુદ ૭ નો મેળો બનાવ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	જલમચંદજી વહીલ જોધપુરવાળા		"	"		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ચુરાંસા તખતમલજી	૧૬૮૩	"	૭૫	૧	
ચુરાંસા વનેચંદજી ૧૯૦૦	"	૧૫૫૯	"			
ચુરાંસા જોડમલજી ૧૮૮૮	ચુરાંસા રીધમલજી	૧૯૯૧	સારી	૪૦૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૮	"		"			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૮	સોનાજી વીરમજી	૧૯૫૫	"	૩૦૦	૧	મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૯૨	ધેવરચંદજી કઝીરચંદજી જાજોડ	૧૬૬૪	"	નથી	૧ ૧	જમીનથી ૭૨ ફુટ લીંચુ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ધેવરચંદજી ચુનીલાલજી ભંડારી		સાધારણ	૨૦	૧	સભામંડપ તુટેલો છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	કેવળચંદ જીમનમલ સંચેતી		સારી	૩૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	સમરથમલ મૂળચંદ નાહટા		ખરાબ	૭૫	૧	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	અચલદાસજી કુશળચંદજી લોહા	૧૭૫૮	સારી	૮૦	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	સમેરમલ રતનચંદ મુતા	૧૯૫૧	"	૧૨૫	૨ ૧	એક લાયબેરી છે. ઓ. ડો. શ્રી ના સોનાના ચાર
						યત્રો છે.

नं०	गावतुं नाम	डेडाक	वेळे रोशन	पारत जमादिका	जांयकी	मूलायाक	प्रतिभाएनी काय
२२२६	पीपाडसीटी	अनरभा	पीपाडसीटी १ मा. इर	पीपाडसीटी	शिपरयध	पार्थनाथ	पापाणु-धाणु ७-८
२२२७	कापरडाण	आभभा	८ मा. इर	"	"	स्वयंभू पार्थनाथ	२१-६
२२२८	वीसलपुर	अनरभा	असागनाडा १० मा. इर	वीसलपुर	"	अणतनाथ	५-३
२२२९	मोपडा	"	सोणतरोड २२ मा. इर	सोणत	धूमटयध	पार्थनाथ	३-
२२३०	पालासया	"	पीपाडसीटी १८ मा. इर	वीसलपुर	"	शातिनाथ	३-१
२२३१	साथीक	"	५ मा. इर	पीपाडसीटी	शिपरयध	"	१-१
२२३२	डोसाया	"	६ मा. इर	"	"	गोडी पार्थनाथ	३-२
२२३३	आला	"	आवी ६ मा. इर	आवी	"	सुपार्थनाथ	२-१
२२३४	आवी	"	०१ मा. इर	"	"	"	३-३
२२३५	भोइण्डा	असवालना वासभा	भोइण्डा १२ मा. इर	भोइतासीटी	"	शातिनाथ	३-
२२३६	भोपालगढ (अडलु)	"	पीपाडरोड १४ मा. इर	भोपालगढ	धूमटयध	नेमिनाथ	१-१

બંધાવનારનું નામ તથા સ્થાન.	પુસ્તકના નામ	કેમના સંપત.	દેરાસરની સ્થિતિ	જેનાની વસ્તી	કેપા- સખ	કમ- સખ	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	સમેરમલ રતનચંદ મુતા		સારી				
શ્રીસંઘ છ. ૧૬૭૮	શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી	૧૬૭૮	"	૪	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે. દસમા સકાના અવરંધા કાયમ છે. ૯૮ શીટ ગ્રંથ દેરાસર છે. શિખરમાંથી તથા ત્રણે બાજુના ઘૂમટ- માંથી પાણી પડે છે. ચાર માળનું દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	અનરાજ રાજમલજી		સાધારણ	૬૦	૧		સભામંડપ તુટેનો છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	વસ્તીમલજી		"	૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૬૨	શ્રીસંઘ		સારી	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	કેસરીમલજી નયમલજી ધોખા		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૬	પૂનમચંદ ચૂનીલાલ	૧૫૪૫	સાધારણ	૧૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૮૫	ચૂનીલાલ મુગચંદ	૧૫૪૯	સારી	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ છ. ૧૯૭૭	શેઠ સદસમલજી નાગશેઠિયા	૧૬૦૭	"	૫	૪	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	દરખચંદ સતોકચંદ કોઠારી	૧૯૦૦	"	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	દોલતરામ જસરાજ કાંકરિયા	૧૬૮૪	સાધારણ	૫૦	૩		એક લાયબ્રેરી છે. દેરાસર છે. પદ્મપ્રભુજીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

નંબર	ગામનું નામ	ડેકાઈ.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૨૪૭	ભોપાલગઢ (ખડલુ)	નવાવાસ	ખીપાડરોડ ૧૪ મા. ફર	ભોપાલગઢ	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૧-૩
૨૨૩૮	"	ખટાવાસ	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧-૧
૨૨૩૯	"	ઝોસવાલના વાસમાં	"	"	ધર	મહાવીરસ્વામી	૨-૨
૨૨૪૦	ખીલાડા	દફતરિયાનો વાસ	ખીલાડા ૧૧ મા. ફર	ખીલાડા	ધૂમટબંધ	ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજી	૬-૧૪
૨૨૪૧	"	ગામની બહાર	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧-
૨૨૪૨	"	બજાર વચ્ચે	"	"	શિખરબંધ	સુમતિનાથજી	૫-૫
૨૨૪૩	"	કટારિયાનો વાસ	"	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫-૨
૨૨૪૪	પીચિયાક	બજારમાં	૨ મા. ફર	"	"	"	૧-૧
૨૨૪૫	કાલાહિના	"	૬ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૨-૨
૨૨૪૬	આસોપ	સોનીના વાસમાં	ગોટન ૧૪ મા. ફર	આસોપ	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧-૪
૨૨૪૭	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧-
૨૨૪૮	સાલાવાસ	ઝોસવાલના વાસમાં	સાલાવાસ ૨ મા. ફર	સાલાવાસ	ધર	ચંદ્રપ્રભુજી	- ૧
૨૨૪૯	ખારિયા	બજારમાં	ખીલાડા ૪ મા. ફર	ખીલાડા	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૪-૭
૨૨૫૦	"	ઉપાશ્રયમાં	"	"	ધાખાબંધ	સંબવનાથજી	૧-
૨૨૫૧	"	"	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-

અંકાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કૌતુબી વસ્તી.	દેવા-અથવા-શાળા	વર્ગ-શાળા	વિશેષ નોંધ
યાનમલજી સુણિયા ૧૮૯૫	દોલતરામ જસરાજ કકરિયા	૧૯૦૨	સારી				વિશાળ દેરાસર છે. ચારે ખૂણાની છતરીઓ સુંદર છે.
ગંધર્વસેન રાજ	"		છૂટું				છૂટું દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	"	૧૯૭૭	સારી				બીજો માળ છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૬૦	પન્નાલાલ ગજરાજજી શરાફ	૧૯૬૧	"	૩૦૦	૪	૨	એક પુસ્તક બંધાર છે.
મતિશ્રી કેસરભાગરજી	"		"				
શ્રીસંઘ	"	૧૪૯૫	"				
"	"	૧૬૪૩	"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૦			
"	"		સાધારણ	નથી	૨		ધાત્રામાંથી પાણી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	કૃષ્ણચંદ્ર સુગનચંદ્ર બંડારી	૧૮૫૩	ખરાબ	૧૨૫	૨		
"	"	૧૭૭૬	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૧૭	ગુરાંસા કેસરીચંદ્ર		સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૮૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"		"				

क्र.सं.	गावसु नाम	उत्सव.	वेळे स्थान.	पाहणे जागी.	भांडवळी.	मुजनायक	प्रतिभाळनी संख्या
२२५२	इलोधी (पार्श्वनाथ)	गावनी वस्त्रे	मेडता रोड	मेडता रोड	शिअरअंध	इलोधी पार्श्वनाथ	पापायु-धातु ६-४
२२५३	"	पार्श्वनाथळना क'पाडि-डनी सामे	"	"	धूमटअंध	शांतिनाथ	७-२
२२५४	हरसोलाव	कडरियाना वासमां	गोदन ५ भा. हर	गोदन	"	पार्श्वनाथ	१-६
२२५५	उमाना	अजरमां	उमाना ४ भा. हर	उमाना	धर	"	१-
२२५६	मेडतासीटी	सावानो मडोळेवो	मेडतासीटी	मेडतासीटी	शिअरअंध	महावीरस्वामी	८-१४
२२५७	"	पंचतीर्थियाभां	"	"	"	वासुपूजय	७-
२२५८	"	"	"	"	"	कुंथुनाथ	५-
२२५९	"	"	"	"	"	अलतनाथ	११-
२२६०	"	सापडानो मडोळेवो	"	"	धूमटअंध	शांतिनाथ	८-
२२६१	"	लोढानो मडोळेवो	"	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथ	६-७
२२६२	"	सेवकनो मडोळेवो	"	"	धार्मांध	वासुपूजय	३-२
२२६३	"	गाव अहार पार्श्वनाथळनी वाडी	"	"	शिअरअंध	विजयचिंतामणि पार्श्वनाथ	१-१
२२६४	"	"	"	"	"	मुनिसुप्रत स्वामी	१-
२२६५	"	अजरमां	"	"	"	आदिनाथ	५-१७
२२६६	"	कटका अजर	"	"	धूमटअंध	धर्मनाथ	६-१६

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	ચહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	કરાકરની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી.	ઉપ-અથ	કર્મી સંખ્યા	વિશેષ નોંધ
શ્રીમાલ શુભકરભાઈ ૧૧૦૦	મેડતા સંઘની કમીટી મેમ્બર પનાલાલભાઈ તાતેડ	૧૨૨૧	સાધારણ	નથી		૧	સ. ૧૨૨૧ ની સાલના બે લેખો છે.
ચતિશ	"	૧૮૯૬	સારી				પંચકલ્યાણકના દેખાવો છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	ખૂખચંદ મુલતાનચંદ કાંકરિયા		"	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	લાલચંદ ખીવરાજ કાઠારો		"	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૫૩	મેડતા સંઘની કમીટી		"	૬૦	૪		એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૬૧	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૪	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	"		"				દસમા સેકાની એક પ્રાચીન મુદ્રિત છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૯	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૮	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૭	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	"		"				
"	"	૧૬૮૪	"				
"	"	"	"				

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	ફેલ્ડ સ્ટેશન	પાસદ આધિકાર	ખાંધણી	મૂળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૨૬૭	મેડતાસીટી	દાબિયાનો મહોલ્લો	મેડતાસીટી	મેડતાસીટી	શિખરબંધ	આદિનાયક	પાપાણુ-ધાતુ ૬-૨
૨૨૬૮	"	તપગન્જનો ઉપાશ્રય	"	"	ધાબાબંધ	કુંથુનાયક	૧-
૨૨૬૯	"	મુતાની પોળ	"	"	ધૂમટબંધ	શાંતિનાયક	૧૮-૧૬
૨૨૭૦	જનનગર (કેકીદ)	બજારમાં	૧૪ માં ફર	જનનગર	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુક	૩-૫
૨૨૭૧	પાકુમડી	ધડાકી પાસે	"	મેડતાસીટી	"	શાંતિનાયક	૨-
૨૨૭૨	ધડવા	ચારડિયાના વાસમાં	ડેગાના ૮ માં ફર	ડેગાના	ધર	આદિનાયક	- ૧
૨૨૭૩	રિયાં	બજારમાં	મેડતાસીટી ૧૪ માં ફર	મેડતાસીટી	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાયક	૨-૧
૨૨૭૪	સાંબર	બેપટનો મહોલ્લો	સાંબરલેક	સાંબર	"	"	૫-૭
૨૨૭૫	બોરાવાડ	બોથરાના વાસમાં	બોરાવાડ ૦૧ માં ફર	બોરાવાડ	"	"	૨-૭
૨૨૭૬	આમેર	લાલ બજાર	જયપુરસીટી ૬ માં ફર	જયપુરસીટી	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુક	૩-૧૨
૨૨૭૭	જયપુરસીટી	સ્ટેશનની સામે ધર્મશાળામાં	જયપુર	જયપુર	"	આદિનાયક	૪-૭
૨૨૭૮	"	શ્રીગૂજ્યજીનો ઉપાશ્રય	"	"	ધર	પાર્શ્વનાયક	- ૧
૨૨૭૯	"	૮૪ અન્જની ધર્મશાળા કુંદીમર ભેરોઠા રસ્તા	"	"	ધૂમટબંધ	શાંતિનાયક	- ૧ સ્કેટિકની
૨૨૮૦	"	શ્યામલાલક યતિનો ઉપાશ્રય	"	"	ધર	કુંથુનાયક	- ૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દશસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા-મથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	મેડતા સંઘની કમીટી	૧૬૭૭	સારી				ગૌતમશુદ્ધની એક પ્રાચીન મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૫૩	"	૧૬૫૩	"				એક ગુરુમૂર્તિ હીરવિજય-સૂરિની સં. ૧૬૫૩ ની છે.
શ્રીસંઘ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૨૩૧	જોરાવરમલ લેવચંદ		"	૨૫૦	૨		કાવ્યનું કામ સુંદર અને આકર્ષક છે.
બીદેજ લોઢા ૧૩૨૧	સંતોકચંદજી અમેરાજી સુરાણા	૧૬૫૩	ખરાબ	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	શ્રીસંઘ		સારી	"	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		સાધારણ	"			
"	યતિશ્રી રૂપચંદજી		સારી	૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	સવાલાલ દરખચંદ ખોથરા		"	નથી	૧		
રૂપચંદજી કોઠારી ૧૮૭૭	હમીરમલજી ગુલેજી (જ્યપુરવાળા)		"	નથી	૧	૧	એક પુસ્તક બંધાર છે. જ્યપુરી ચિત્રકામ ખુબ જ સુંદર છે.
બેરોલાલજી ગોકલચંદજી પુંગલિયા ૧૬૫૮	બીખરાજી ધનરાજી પુંગલિયા	૧૬૫૮	"	૧૨૦૦	૫	૬	૩ પુસ્તક બંધાર છે. બીંતપર નવાં ચિત્રો છે.
શ્રીપૂન્યજી ધરજીંદસરી-શરજી ૧૬૭૫	શ્રીપૂન્યજી ધરજીંદસરીશરજી		"				કાવ્યનું જડાવકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ	હમીરમલજી ગુલેજી		"				
ઉપાધ્યાય તિલોકચંદજી ૧૬૪૦	યતિશ્રી શ્યામલાલજી		"				પ્રાચીન ચિત્રો છે.

નંબર	ભાસણ નામ	કેશિક	ફલ્કે કેશિક	પાસર કેશિક	બાંધકી	મુજનાયક	મતિમાણની કાળ્યા
૨૨૮૧	જયપુરસીટી	શીવાલોકા રાસ્તા પંચાયતી મંદિર	જયપુર	જયપુર	શિખરબંધ	સુપાર્શનાયક	પાયાલ-ધાલ ૩૯-૧૫
૨૨૮૨	"	તપગચ્છનું દેરાસર	"	"	"	સુમતિનાયક	૯-૧૫
૨૨૮૩	"	શ્રીમાલોનું દેરાસર	"	"	"	પાર્શ્વનાયક	૧૨-૧૯
૨૨૮૪	"	શીલાધરજીની પાઠશાળા	"	"	ધર	"	૩-
૨૨૮૫	"	કુંદીગર બેરોકા રસ્તા	"	"	"	નેમિનાયક	૨-૧૬
૨૨૮૬	"	બરતાનીઓંકા રસ્તા	"	"	"	સુમતિનાયક	- ૯
૨૨૮૭	"	શીવાલોકા રસ્તા માણજીનો મોક	"	"	શિખરબંધ	આદિનાયક	૧૦-૧૮
૨૨૮૮	"	કુંદીગર બેરોકા રસ્તા	"	"	"	"	૮-૨૦
૨૨૮૯	"	ગોપાલજીકા રસ્તા	"	"	ધર	પાર્શ્વનાયક	- ૧
૨૨૯૦	"	ચુરુઓંકા રસ્તા	"	"	"	શાંતિનાયક	- ૧
૨૨૯૧	"	સાંગાનેર દરવાજા બહાર મોતી કુંડરીકા રસ્તા	૬ મા. દર	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાયક	૧૫- ૮
૨૨૯૨	માલપુરા	બબરમાં	બકાનીરાજા ૩૬ મા. દર	બગેરા	"	આદિનાયક	૧૦-૨૧

બંધાવનારનું નામ તથા અવત.	પહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ	જેતાની વસ્તી	ઉપા-જર્ની અથ રમણા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	હમીરમલજી ગુલેજા	૧૬૭૧	સારી			એક સ્ટીકની તથા એક પાનાની મૂર્તિ છે. એક
						સોનાના સિદ્ધચક્ર છે. દસમા તથા અગિયારમા સૈકાની
						પ્રાચીન આરસની મૂર્તિઓ છે. જ્યપુર હાનું સારું
						ચિત્રકામ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૮૪	સાબરમલજી સરદારમલજી સચેતી	૧૭૮૪	"			કાચનું જડાવકામ તથા ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ	સુરજમલજી જોષીચંદજી ધંધિયા		"			જ્યપુરી હાનું ચિત્રકામ છે.
યતિશ્રી લીલાધરજી	હમીરમલજી ગુલેજા		"			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	કીશનચંદજી ધરમચંદજી યતિ		"			
પ્રતાપચંદજી દક્ષા	હીરાચંદજી દક્ષા		"			
શેઠ ચાંદમલજી વીરચંદજી આચાવાલા	કન્યાજીમલજી ભંડારી		"			જ્યપુરી ચિત્રકામ છે.
શ્રીસંઘ	હમીરમલજી બાંધિયા		"			એક ગુરુમૂર્તિ છે. ચોવીસ તીર્થકરના પ્રાચીન ચિત્રો છે.
પુનમચંદજી દોર ૧૬૮૭	સરદારમલજી પુનમચંદજી દોર		"			
ગુલાબચંદજી દક્ષા	ગુલાબચંદજી દક્ષા		"			એક સુખડના પ્રતિમા છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	રાજરૂપજી ટાક		"			જ્યપુરી ચિત્રકામ આકર્ષક છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૬૧	ચાંદમલજી મીશ્રીમલજી લોહા		"	૧૦	૧	૩ સાધુમૂર્તિઓ છે. મરા-મતની જરૂર છે.

नं०	ग्रामनाम	देहात	इलेक्ट्रेशन	पारमार्थिक	व्यंश	भूजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२२६३	लपुरा	बोधरीना बासमां	बधनीराष्ठा १२ भा. इर	बजेरा	भटपध	मुनिसुप्रत स्वामी	पायाथ-धाठ ३३-४७
२२६४	सांगानेर	त्रिपोखिया पास	सांगानेर ३ भा. इर	सांगानेर	शिपरपध	चंद्रप्रभु	५-३
२२६५	"	आसवाखडा मंदिर	"	"	"	महावीरस्वामी	६-
२२६६	भोहनवाडी	गलता दरवाजनी पठार	बधपुरसीटी ६ भा. इर	बधपुरसीटी	"	पार्थनाथ	३-१
२२६७	पुराखापाट	बजरमां	५ भा. इर	"	"	पद्मप्रभु	६-११
२२६८	जो	"	६ भा. इर	"	"	सुपार्थनाथ	१-३
२२६९	याठिमहाला	"	याठिमहाला	याठिमहाला	धर	आदिनाथ	-३
२३००	गंगधर	भाळपुरा	२ भा. इर	गंगधर	शिपरपध	"	५-१
२३०१	"	गणेश गली	"	"	"	सुभतिनाथ	७-६
२३०२	"	डिस्ता ठीपर	"	"	धूमपध	अजतनाथ	५-१
२३०३	"	गढ ठीपर	"	"	धायापध	पार्थनाथ	६-
२३०४	सगोरिमा	बजरमां	शामगढ ११ भा. इर	शामगढ	शिपरपध	चंद्रप्रभु	२-२
२३०५	गरोठ	"	भरोठ ५ भा. इर	भरोठ	"	पार्थनाथ	११-४
२३०६	तीतरोठ	"	भंसोर २६ भा. इर	सीताभठ	धर	आदिनाथ	१-४

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	કેસની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા- મથ	કર્મ શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	શ્રીચંદ કલ્યાણમલ શ્રીમાલ	૧૯૬૧	સારી				
શ્રીસંઘ	હમીરમલજી ગુલેજી		"	નથી	૨	૨	
"	"		સાધારણ				રાજપુત સમયનું ચિત્રકામ સુંદર છે. ધૂમટમાંથી પાણી પડે છે.
જીવરાજજી સીધી ૧૭૦૦ લગભગ	"		સારી				ન્યપુરી ચિત્રકામ સુંદર છે.
ગુલાબચંદજી મહેતા દિલ્લીવાલા ૧૯૦૭	ગુલાબચંદજી મહેતા દિલ્લીવાલા		"	નથી			આ સ્થાન બહુજ વિરાળ અને રમણીય છે.
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	હમીરમલજી ગુલેજી ન્યપુરવાળા	૧૬૧૭	"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૯૯૬	ખુબચંદ કનૈયાલાલ		"	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૬૪૦ લગભગ	વરધીચંદ ભવાનમલ		સાધારણ	૨૦૦	૨		મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ પોરવાડ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	"		ખરાબ				
"	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૧૦ લગભગ	મશીર બદાદુર સરદારરાવ શિવચંદજી ડોહારી		ખરાબ	૧૦			મરામતની જરૂર છે.
પૃથ્વીમલજી સીધી ૧૬૩૫	કેસરીમલજી સીધી	૧૯૩૬	સારી	૨૫	૧		શિખરમાં તીરાડો પડેલ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ભવાનજી બિહારીલાલજી		સાધારણ	૩૦	૨		મરામતની જરૂર છે.

क्र.सं.	ग्रामसु. नाम	इडासु.	इलेवे. स्टेशन.	पावर आपूर्ति.	आंचली.	मुजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२३०७	दीपापेडा	जजरभा	मंसौर २६ मा. इर	सीतामठ	धर	आदिनाथ	पाषाण-धातु ८-
२३०८	बहुना	"	२० मा. इर	बहुना	शिपरअंध	"	५-३
२३०९	कोटा	आदर जजर	कोटा जं.शन २ मा. इर	कोटा सीटी	धूमटअंध	यंद्रप्रभु	६-३६
२३१०	"	रघुनाथ त्रोक	"	"	"	"	१४-५१
२३११	"	श्रीपूज्यल्लो उपाश्रय	"	"	"	पार्श्वनाथ	२-२४
२३१२	"	अरतरगच्छो उपाश्रय	"	"	"	आदिनाथ	६-२६
२३१३	"	मोडापाडा श्रीपुरा महोदयो	"	"	धायाअंध	"	३-५
२३१४	"	पाटणु पोणना दरवाण अडार	"	"	"	मुनिसुवत रवाभी	२-१६
२३१५	"	पाटणु पोणनी अंदर	"	"	धूमटअंध	सुविधिनाथ	६-४
२३१६	"	गढनी नीये	"	"	धायाअंध	यंद्रप्रभु	१०-१
२३१७	"	गुलाअथंठ सोलागभल मुतानी इवेडी रामपुरा	"	"	धर	आदिनाथ	- ४
२३१८	प्रतापगढ	गोपाळगंठ	मंसौर २० मा. इर	प्रतापगढ	धूमटअंध	"	३-१२
२३१९	"	"	"	"	शिपरअंध	यंद्रप्रभु	३-२५
२३२०	"	टंकशाणनी गळीभा	"	"	धायाअंध	शातिनाथ	६-२२
२३२१	"	टंकशाणनी आणु	"	"	धर	पार्श्वनाथ	- ५

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਤਥਾ ਸੰਵਤ.	ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਾਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਮ.	ਲੇਖਨੀ ਸੰਵਤ.	ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ	ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ	ਕਿਸਮ ਅੰਕ	ਕਿਸਮ ਕਿਸਮ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ
ਸ਼ੇਖਰ ਬਰਮੁਚੰਦਰ ਵਾਕਚੰਦ ੧੯੪੨	ਤਮਤਮਲਕ ਖੁਸ਼ਕ	੧੯੪੬	ਸਾਧਾਰਣ	੧੦			
ਸ਼੍ਰੀਸੰਖ ੧੯੫੬	ਭਖਨਾ ਫੀਰਾਬਾਦਕ		ਸਾਰੀ	੧੦੦	੧		
ਸ਼੍ਰੀਸੰਖ	ਫੀਰਾਬਾਦਕ ਸ਼ੇਖਰ ਕੇਸਰੀਸਿੰਗ		"	੫੦੦	੪		੪ ਪੁਸਤਕ ਕਾਂਡਰੋ ਡ.
ਯਤਿਸ਼੍ਰੀ ਮਾਠਿਕਯਸਾਗਰ	ਤਪਮਠੀਯ ਸ਼੍ਰੀਸੰਖ	੧੫੪੧	"				ਐਕ ਫਾਥੋਗਰਾਫਿਕ ਪ੍ਰਤਿ- ਮਾਠ ਡ.
ਸ਼੍ਰੀਪੂਨਯ ਸੁਮਤਿਸਾਗਰ	ਸ਼੍ਰੀਪੂਨਯ ਸੁਮਤਿਸਾਗਰ	੧੯੪੧	"				
ਸ਼੍ਰੀਸੰਖ ੧੯੩੪	ਫੀਰਾਬਾਦਕ ਸ਼ੇਖਰ ਕੇਸਰੀਸਿੰਗ		"				
"	ਸ਼ਿਵਯੰਦਕ ਕੋਟੇਫਾਰ ਸਘਨਕ	੧੯੩੪	ਸਾਧਾਰਣ				ਭਤਮਾਠੀ ਪਾਠੀ ਪੜੇ ਡ.
ਸ਼੍ਰੀਸੰਖ ੧੯੦੦	ਸ਼੍ਰੀਪੂਨਯ ਸੁਮਤਿਸਾਗਰ ਸੁਰੀਯਰ		"				
ਯਤਿਸ਼੍ਰੀ ਫੁੱਲੇਸੋਭਾਗ	ਸਰਕਾਰ ਟਰਕੁਠੀ ਨਯਕਠੀ ਕਮੀਟੀ		"				
ਸ਼੍ਰੀਪੂਨਯ ਰਤਨਕਾਲਕ	ਸ਼੍ਰੀਪੂਨਯ ਸੁਮਤਿਸਾਗਰ ਸੁਰੀਯਰ		"				ਪਾਠੀਨਾਮ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਾਠੀਨ ਮੁਰਿ ਡ.
ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਲਾਯੰਦਕ ਸੋਭਾਗਮਲਕ ਮੁਨਾ	ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਲਾਯੰਦਕ ਸੋਭਾਗ- ਮਲਕ ਮੁਨਾ		ਸਾਰੀ				ਆਰਠਨੁ ਸਮਵਸਰਠ ਸੁੰਫਰ ਡ.
ਸ਼੍ਰੀਸੰਖ ਪੋਰਵਾੜ ੧੯੪੦	ਕੁਸੁਰਯੰਦ ਗਠਠਾਠ		ਅਰਾਠ	੧੦੦੦	੭		੩ ਪੁਸਤਕ ਕਾਂਡਰੋ ਡ.
ਯਤਿਸ਼੍ਰੀ ਕੀਮਠ ੧੯੩੭	ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕੁਸੁਰਯੰਦ		ਸਾਧਾਰਣ				
ਯਤਿਸ਼੍ਰੀ ਪਰੁਪਾਠ ੧੯੭੫ ਕਮਿਸ਼ਨਰ	ਮਠੇਠਾ ਕੁਸੁਰਾਮਲਕ ਫੀਰਾਬਾਦ	੧੯੭੨	"				
ਸ਼ੇਖਰ ਠਵਠਕ ਕੋਟੇਫਾਰ ੧੯੦੦ ਕਮਿਸ਼ਨਰ	ਰਤਨਕਾਲ ਪ੍ਰਠੀਰਾਠ	੧੫੫੨	ਸਾਰੀ				

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	ફેલ્ડ સરકાર	પ્રાંત અધિકાર	આંબણી	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૩૨૨	પ્રતાપગઢ	લુહારની ગલીમાં	મંદસોર ૨૦ મા. ફર	પ્રતાપગઢ	ધર	મહાવીરસ્વામી	પાવાથ-ધાતુ ૧-૩
૨૩૨૩	"	દરવાજા બહાર વાડીમાં	"	"	શિખરબંધ	સુમતિનાથજી	૨૭-૭
૨૩૨૪	"	દરવાજા બહાર તળાવ ઉપર	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૦-
૨૩૨૫	"	નીચલા બગ્ચામાં	"	"	"	ચંદ્રબ્રહ્મજી	૩૫-૬૧
૨૩૨૬	"	સદર બગ્ચામાં	"	"	"	આદિનાથજી	૫-૭
૨૩૨૭	"	ઘીઆવાલી ગલીમાં	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૭-૧૬
૨૩૨૮	"	સાલમપુરા બગ્ચામાં	"	"	ધર	ચંદ્રબ્રહ્મજી	૨-૩
૨૩૨૯	"	ભોચીની ગલીમાં	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૩-૧૦
૨૩૩૦	અમરાવટી	બગ્ચામાં	૨૦ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૩-૧
૨૩૩૧	દેવગઢ	"	૧૬ મા. ફર	દેવગઢ	"	વિઘ્નદરજી પાર્શ્વનાથજી	૧૫-૩૨
૨૩૩૨	સીતામઠિ	"	૨૦ મા. ફર	સીતામઠિ	"	આદિનાથજી	૬-૬
૨૩૩૩	"	"	"	"	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૭-૧
૨૩૩૪	"	વાગડિયાનો મહોલ્લો	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૬-૬
૨૩૩૫	"	બાસણના ઢાળ પાસે	"	"	"	મંજીવનાથજી	૬-૫
૨૩૩૬	પાવટી	બગ્ચામાં	ગરોટ ૪ મા. ફર	ગરોટ	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૫-૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	કસ્ટોરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપ-મક	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
બલમચંદ વાલચંદ ૧૮૭૫ લગભગ	દીપચંદ કસ્તુરચંદ	૧૬૧૫	સારી				એક મૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
બગવાનદાસ લખમીચંદ ૧૯૩૧	ચંપાલાલ હીરાલાલ દોશી	૧૯૩૧	"				૧ સ્ક્રિટિકના પ્રતિમાજી છે.
યતિશ્રી ઓતમવિજયજી ૧૮૫૦ લગભગ	નંદરાય જડાવચંદ ઓસવાલ	૧૮૩૨	"				
ગુમાનજી ૧૮૩૮	ગાંધી રામચંદ લાલજી	૧૮૩૮	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	કસ્તુરચંદ મજ્યાજી	૧૯૪૦	"				
યતિશ્રી ભીમજી ૧૭૦૦	નંદરામ ચંપાલાલ લંડારી		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	પ્રતાપમલજી રતનલાલજી	૧૯૦૦	"				રીપેર કરાવવાની જરૂર છે.
યતિશ્રી જીવજીચંદજી ૧૮૮૦	શ્રીસંઘ	૧૪૮૭	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	ચંપાલાલ હીરાલાલ દોશી	૧૯૧૩	સારી	૧૫			
રિયા જીવરાજ હુમડ ૧૭૭૪	નંદલાલ કિશનલાલ	૧૭૭૪	સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	કેસરીમલજી પટવા	૧૯૯૦	સારી	૨૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ચેતસીગજી કેસરસંગજી	૧૯૧૩	"				મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૮	શામલાલજી કાચરમલજી પોરવાડ	૧૭૦૮	"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૪	ઓકારલાલજી બરડિયા	૧૬૮૪	"				
શ્રીસંઘ ૧૬૨૮	ઓકારલાલજી નાહટા		સાધારણ	૫૦			

नं०	गाभना नं०	ठेका	रेल्व स्टेशन	रेल्व स्टेशन	जामना	मुजना	प्रतिमा
२३३७	पयपडा	जगरमा	जवानीगंज ३ मा. दूर	पयपडा	शिपरमध	आदिनाथ	पापाय-बाट २०-२५
२३३८	"	"	"	"	"	"	१२-
२३३९	जवानीगंज	स्टेशननी पास जगरमा	"	जवानीगंज	"	पार्थनाथ	२-२
२३४०	भसराही	जगरमा	जवानीगंज ८ मा. दूर	पयपडा	धूमटमध	"	२-
२३४१	हेगुन	"	कोटा जंक्शन १३ मा. दूर	कोटासीटी	"	"	४-३
२३४२	जानपुरा	"	श्रीछत्रपुरा १२ मा. दूर	जानपुरा	शिपरमध	"	७-४
२३४३	"	"	"	"	"	चंद्रप्रभु	३-२
२३४४	"	"	"	"	धर	आदिनाथ	३-
२३४५	"	"	"	"	"	"	६-४
२३४६	"	"	"	"	शिपरमध	"	५-६
२३४७	"	जामना किनारे	"	"	"	"	४-
२३४८	परासरी	जगरमा	शामगढ ५ गा. दूर	शामगढ	"	"	६-३
२३४९	मुजनापुरा	"	श्रीछत्रपुरा २४ मा. दूर	जानपुरा	धर	चंद्रप्रभु	१-१
२३५०	कुंटीशहर	जामनादेवी पाडा	कुंटीशहर २७ मा. दूर	कुंटी	शिपरमध	पार्थनाथ	८-२४

અંકાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	કેળવના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	બેનાની વસ્તી.	ઉપા-કર્મ-સ્વ શ્રદ્ધા	વિશેષ માંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	ભવાનલાલજી મુરાણા	૧૮૨૬	સારી	૫૦	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે. ધાયામાંથી પાણી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	..	૧૫૪૮	સાધારણ			
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮ લગભગ	શેઠ લખમીચંદ માણેકચંદ		સારી	૮૦	૨	૧ પુસ્તક બંડાર છે,
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શેઠ લલમીચંદ માણેકચંદ		..	નથી	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	પૂજારી કસ્તાણુજી		સાધારણ	..		સં. ૧૩૫૨ ની સાલની શ્રાવણ શ્રાવિકાની બે બેની મૂર્તિઓ છે. સમારકામની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૫૦ લગભગ	પ્રેમચંદ ગુલામચંદ	૧૫૪૮	સારી	૧૦૦	૨	એક પુસ્તકબંડાર છે.
"	"	૧૫૪૩	સાધારણ			
સંઘની કેસરદેવી લગભગ ૧૭૦૦	વતિશ્રી લલમીચંદ	૧૫૪૪	ખરાબ			
"	"		"			
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	હીરાલાલ ઝવેરચંદ	૧૬૩૫	સાધારણ			રીપેર કરવાની જરૂર છે.
મહોરાવાલા ૧૬૦૦	ધનરાજ હીરાલાલ		ખરાબ			"
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૬૫	પ્રેમરાજ ગુલામચંદ	૧૬૯૮	સારી	નથી	૧	
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૯૮	શ્રીસંઘ		"	૩૨		
ચોપડા સાહ શ્રી રામપાલ જી ૧૬૩૩	"		"	૯૦		૧૬૩૩ની સાલનો લેખ છે. ભૂત પર ચિત્ર છે.

नं.अं.	ग्रामनं. नाम	डेकां.	इलेवे स्टेशन.	पास्टर ऑफिस.	आंचणी.	मुजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२३५१	खुंदीखेरे	त्र्योमुष्ठा अण्णर दानमखळ नी हवेळी	खुंदीरोड २७ मा. इर	खुंदी	धूमटअंध	आदिनाथळ	पायाथु-धागु ८-३
२३५२	सडतपुर	कॅनेन श्वेतांथर मंदिर	कोटा जंक्शन ५ मा. इर	कोटासीटी	शिअरअंध	पार्श्वनाथळ	३-२
२३५३	कुनाडी	"	६ मा. इर	"	धूमटअंध	शांतिनाथळ	१-१
२३५४	रामगंज	त्रीण नं.अरना अण्णरमा	रामगंज	रामगंज	धर	आदिनाथळ	१-५
२३५५	धीणनगर	धान मंडी	श्रीछत्रपुर १८ मा. इर	धीणनगर	धूमटअंध	महावीर स्वामी	५-४
२३५६	"	भेछनरोड	"	"	"	आदिनाथळ	४-२
२३५७	आसरा पाटणु	अण्णरमां	२२ मा. इर	पाटणु	"	पार्श्वनाथळ	५-२६
२३५८	"	"	"	"	धर	"	७-१८
२३५९	"	आमली दन्वाण पास	"	"	धूमटअंध	"	३-६
२३६०	"	पडलीना येानरा पास	"	"	शिअरअंध	आदिनाथळ	७-२०
२३६१	संधारा	अण्णरमां	३ मा. इर	संधारा	धर	पार्श्वनाथळ	— ४
२३६२	रायपुर	"	भवानीगंज २२ मा. इर	रायपुर	धूमटअंध	आदिनाथळ	१२-४
२३६३	नंदपुर	"	त्र्योमेळा ३० मा. इर	गंगवार	शिअरअंध	पार्श्वनाथळ	१-
२३६४	छकलेरा	"	कुवाछ १८ मा. इर	छकलेरा	धूमटअंध	आदिनाथळ	३-२
२३६५	आलता	"	श्रीछत्रपुर ४२ मा. इर	आलता	शिअरअंध	"	१-३

અધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા-અથ	ધર્મ-શાળા:	વિશેષ નોંધ
દીવાન બહાદુર શેઠ દાનમલજી ૧૯૨૦	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસીંગજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	સેવક નાથુલાલ		"	નથી			
દીવાન બહાદુર શેઠ બહાદુરમલજી ૧૮૦૦	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસીંગજી		"	"			
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	સુગનમલ દીપચંદ	૧૫૪૬	સાધારણ	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૭૨	અખેરાજ ઇ-દરમલ		સારી	૮૦	૨		
શેઠ દરખચંદજી લાલચંદજી ૧૯૩૩	શેઠ કુશલરાજજી લક્ષ્મીચંદજી		"				
યતિશ્રી રૂપચંદજી લગભગ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૬	૧	૧	
યતિશ્રી ગોપાલસાગજી લગભગ ૧૯૦૦	"	૧૯૩૧	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"	૧૦૪૬	ખરાબ				જીર્ણ દેરાસર છે
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	હમીરમલજી કેસરીમલ	૧૫૪૮	સારી				
શેઠ કનયાલાલ ચિંતામણ્ય-દાસ ૧૯૧૪	શેઠ કનૈયાલાલ ચિંતામણ્યદાસ		"	૧૬			
શ્રીસંઘ ૧૨૫૦	નેનસુખ લવાનલાલ મહેતા	૧૫૪૬	સાધારણ	૩૨			ધાખામાંથી પાણી પડે છે. મરામતની જરૂર છે.
સંઘવી સવાઇરાય રામસીંગ લગભગ ૧૯૦૦	વિજયસીંગ મોહનસીંગ		ખરાબ	નથી			શિખરમાં તીરાડો પડેલી છે. મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	નાથુલાલ દાનમલ		સાધારણ	"			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	સોચનજી બાંકિયા		ખરાબ	૩૬			પાણી પડે છે.

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસ કોમિશન.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૩૬૬	શિવપુરી	સમાધિમંદિર	શિવપુરી	શિવપુરી	ધાબાબંધ	સુમતિનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ — ૯
૨૩૬૭	„	મેટર સ્ટેન્ડની સામે	„	„	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫— ૮
૨૩૬૮	બારાં	ખેરાદિયા પાડા	બારાં ૧૧૧ મા. દૂર	બારાં	ઘૂમટબંધ	નેમિનાથજી	૪— ૧
૨૩૬૯	જખડા	બગરમાં	જખડા ૧૧૧ મા. દૂર	„	„	ચંદ્રપ્રભુજી	૭— ૯
૨૩૭૦	હીંડોનસીટી	કેશવપુરા	હીંડોનસીટી	હીંડોનસીટી	ધાબાબંધ	ત્રિયાંસનાથજી	૧૬—૧૬
૨૩૭૧	સવાઇ માધવપુરા	રાજમહેલની પાસે	સવાઇ માધવપુરા ૪ મા. દૂર	સવાઇ માધવપુરા	ધર	સુનિસુવત સ્વામી	૭—૪૭
૨૩૭૨	„	સારોલિયા પાડામાં	„	„	ઘૂમટબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૨—
૨૩૭૩	„	જત્રી બગર	„	„	„	પદ્મપ્રભુજી	૩—
૨૩૭૪	ચોથકા ખરવાડા	બગરમાં	ચોથકા ખરવાડા ૧ મા. દૂર	ચોથકા ખરવાડા	ધર	આદિનાથજી	૯— ૪
૨૩૭૫	બગોદગઢ	કચેરીની પાસે	„ ૮ મા. દૂર	સવાઇ માધવપુરા	ઘૂમટબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૩— ૫
૨૩૭૬	ઉણિયારા	તોપખાનાની પાસે	૧૦ મા. દૂર	ઉણિયારા	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૮— ૯

અધ્યાયનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	કોનાની વસ્તી.	ઉપ-અવ.	કર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
શેઠ કુંદનમલજી લાલચંદજી કાઠારી	શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ		સારી	૨૦ વિદ્યાર્થીઓ	૧	૧	એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૧	શેઠ ટોડરમલજી		„	૧૦૦	૧		
શેઠ હમીરમલજી ૧૮૭૫ લગભગ	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસીંગજી		„	૧૫	૧		એક ભૂરા પથ્થરની એક હબરવર્ષ પહેલાની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. મૂળનાયકજીની મૂર્તિ ચંદ્રપ્રભુજીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	પુનમચંદજી દીપચંદજી કોટાવાળા		„	૬૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૯૨	શ્રીસંઘ	૧૬૬૭	સાધારણ	૫૦	૧		ઘાળામાંથી પાણી પડે છે.
ચતિશ્રી ખેમદત્તજી ૧૭૩૩	ચતિશ્રી કલ્યાણમગસ		„	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	„		ખરાબ				
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	„		„				જીર્ણ દેરાસર છે. તાતકાલિક રીપેર કરાવવાની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	દુર્ગાલાલ ચોધરી		„	૮૮	૧		
ચતિશ્રી ૧૭૦૦	ચતિશ્રી મોતીલાલજી		સારી	૬૦			એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૧૬	ગંદાલાલ		„	૩૨	૧		

नं०अ०	गा०अनु० नाम	ठेकाणं	रेल्वे स्टेशन	पाटल जं.दि.सं.	आंध्रपं०	मूलावयं	प्रतिभाषणा संख्या
२३७७	सेल	अजरमां	सवाईभाधवपुरा १० मा. इ०	अलीगढ	धायाअंध	पार्श्वनाथल	पावाणु-धाणु ३—
२३७८	टोक	पुरानी टोकमां	नीवाध २० मा. इ०	टोक	धर	आदिनाथल	१— ६
२३७९	"	भेसरीना वासमां	"	"	शिअरअंध	संलवनाथल	७— १
२३८०	"	पालियाना वासमां	"	"	धायाअंध	चंद्रप्रभुल	८— १
२३८१	करोली	वज्रपुरा इरवान	डीडानसीटी २० मा. इ०	करोली	"	"	२— १०
२३८२	"	सीतावाडी	"	"	धूमटअंध	आदिनाथल	४— ८
२३८३	केशवरायणुं पाटल	अजर भेडा स्वे. मंदिर	शुहीरोड ३ मा. इ०	पाटल केशवरायणुका	"	महावीरस्वामी	३— १
२३८४	भांगरोल	स्वेतांवर मंदिर	आरां १६ मा. इ०	भांगरोल	"	आदिनाथल	११— १२
२३८५	पनवास	अजरमां	टोक ३६ मा. इ०	देवलीइम्प	धायाअंध	महावीरस्वामी	३— ४
२३८६	"	"	"	"	धूमटअंध	पार्श्वनाथल	३—
२३८७	नागौर	अहारका मंदिर	नागौर १ मा. इ०	नागौर	"	सुभतिनाथल	५— ७
२३८८	"	बेडावतांडी पोण	"	"	"	शांतिनाथल	३— ८
२३८९	"	इतरियांडी अली	"	"	शिअरअंध	आदिनाथल	५— ५
२३९०	"	"	"	"	धूमटअंध	"	७— २

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	બહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દસ્તાવેજની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા-અથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૩૧૬	હગરીમલ રામકલ્યાણ		સાધારણ	૪૦			
યતિશ્રી મીશ્રોલાલજી લગભગ ૧૯૭૫	શેઠ મગનીરામ ભમ્ભૂતસીંગ		સારો	૩૦	૧		એક : જિનકુશલસરિની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શેઠ મગનીરામ ભમ્ભૂતસીંગ	૧૩૫૩	"				
દીવાન હુદ્દિસિંહજી પલ્લીવાલ	યતિશ્રી ખેમચંદજી		"	૧૭૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	મૂ. નં. ૧૬૬૭	"				
દીવાન બહાદુર શેઠ દાનજીમલજી ૧૯૦૦	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસિંગજી		"	૪			બાંધણી મુંદર છે.
યતિશ્રી મલયચંદ્રજી ૧૯૨૧	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૫૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ભંવરલાલ જગનલાલ		"	૨૦			ધ્વાસ્થરની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૧૭	ખાનમલજી બાખેન	૧૮૨૬	ખરાબ				
યતિશ્રી રૂપચંદજી ૧૯૩૨	શ્રીસંઘ	મૂ. નં. ૧૬૭૪	સારો	૧૦૦૦	૫	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે. ચિત્રકામ સારું છે.
આસકરજીજી ઘોડાવત ૧૫૧૫	"		સાધારણ				સં. ૧૨૧૬ ની સાલની ધાતુ મૂર્તિ પ્રાચીન છે. ૪૪ ઈંચ
							બંધુ ધાતુનું સમવસરણ છે.
સુરાણા રાયસિંઘજી ૧૬૭૪	"	મૂ. નં. ૧૬૭૪	સારો				
"	"		"				

HAL TAM
 DONAM
 FWRAL
 AMNAGI
 SHAL P
 AIGARR
 ARBHAM
 IP. CH
 AMOR
 JALCHA
 ARAMAM
 ASHI
 ASHI
 LF. JINTI
 FURUWAW
 AMUBAI
 OPERG
 MANGRO
 MANGRO
 JAHUBAI
 LIORA
 CHAHAG
 TWAREE
 JARKAM
 JASIR
 CHALKI
 SHIVAJI
 V.P. SEL
 TWARE
 HARKAM
 HARKAM
 SAJJAN
 C.A. RO

नं०	गावतुं नाम.	डेढाक.	डेढे करेढान.	पाढर ँढाढेढे.	ढाढेढेढी.	ढूढेढाढेढे	ढुढेढाढेढे
२३९१	ढाढेढे	ढीढाढेढी	ढाढेढे १ ढा. ढेढे	ढाढेढे	ढूढेढेढेढे	ढाढेढेढाढेढे	ढाढेढेढे-ढाढेढे ३०—३
२३९२	"	ढाढेढे ढेढेढे	"	"	ढेढेढेढेढेढे	"	३४—१४८
२३९३	"	ढेढेढेढे ढाढेढे ढेढेढे ढेढेढेढेढे	"	"	"	ढेढेढेढेढेढे	३—१
२३९४	ढाढेढेढे	ढेढेढेढेढेढेढेढे ढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढेढेढे ४ ढा. ढेढे	ढेढेढेढेढेढेढेढे	ढाढेढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढे	१—१
२३९५	ढेढेढे	ढेढेढे ढेढेढेढेढेढेढे ढेढेढेढे	ढाढेढेढेढेढेढेढे १० ढा. ढेढे	ढाढेढेढे	ढूढेढेढेढेढे	ढाढेढेढेढेढे	२—३
२३९६	ढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढेढेढे ८ ढा. ढेढे	ढेढेढेढे	ढाढेढेढेढेढे	"	३—
२३९७	"	"	"	"	ढूढेढेढेढेढे	ढाढेढेढेढेढेढे	३—३
२३९८	ढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढे	ढेढेढेढे ३ ढा. ढेढे	ढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढे	ढाढेढेढेढेढे	३—३
२३९९	ढेढेढेढेढे	"	ढेढेढेढेढेढेढेढे २११ ढा. ढेढे	ढेढेढेढेढेढेढे	ढूढेढेढेढेढे	"	२—७
२४००	ढेढेढेढेढेढे	ढेढेढेढे	ढेढेढेढे	ढेढेढेढे	"	ढाढेढेढेढेढेढे	१—१
२४०१	ढेढेढेढेढे	ढेढेढेढेढेढेढे ढाढेढेढे	ढेढेढेढेढे	ढेढेढेढेढे	"	"	३—१०
२४०२	"	ढेढेढेढेढेढेढे ढेढेढेढे	"	"	"	ढाढेढेढेढेढे	१—६
२४०३	"	ढेढेढेढेढेढेढे	"	"	"	ढाढेढेढेढेढे	१—११

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંખ્યા.	કુરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા- મય	કર્મી સંખ્યા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૫૯૬	શ્રીસંઘ	મૂ. ના. ૧૫૯૬	સારો				
"	"		"				આરસની તથા ધાતુની મૂર્તિઓ પ્રાચીન છે. કાચનું કામ સુંદર છે.
કાનમલજી સમઘડિયા ૧૯૯૩	કાનમલજી સમઘડિયા	૧૯૯૩	"				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	મૂ. ના. ૧૫૪૭	"	૨૫		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૫૦	કલ્યાણમલજી બાંધિયા નાગૌર	મૂ. ના. ૧૨૩૦	"	નથી			સંવત ૧૨૩૦ ની સાલની શ્રી આદિનાથની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૩૦૦	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫		૧૯૨૫	સારો				
મગનજી ૧૬૦૦ લગભગ	હમીરમલજી ગુલેન્દ્રા જ્યપુરવાળા		"	૮		૧	
મનસુખજી ફૂલજી ૧૮૦૦	રૂપચંદ્રજી ડાગા જ્યપુરવાળા		"	૪		૧	એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૭	હીરાચંદ્રજી કોચર	૧૮૩૧	"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૮૬૧	શ્રીસંઘ	૧૮૬૧	"	૧૦		૩	
યતિશ્રી જીવણજી	યતિશ્રી જીવણજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૯૧	જૂરાજી	૧૮૯૧	"				

नं०	ग्रामनाम	कक्षा	रेलवे स्टेशन.	पारद गाविस.	प्रां.व.ली.	मुजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२४०४	योमुसाभोद	बहमीनाथना मंदिर पास	योमुसाभोद	योमुसाभोद	धूमटपंध	पार्श्वनाथ	पापाणु-धातु ५-१६
२४०५	कुंजळ	श्रीमालोना वासमां	कुंजळ २ भा. इर	कुंजळ	शिपरपंध	"	१३-२०
२४०६	यीडावा	"	यीडावा १ भा. इर	यीडावा	"	"	३-१
२४०७	हतवास	पणरमां	याटसु १८ भा. इर	सवार्धन्यपुर	"	"	६-
२४०८	सुन्नगढ	छीपाना महोल्हानी पास	सुन्नगढ १ भा. इर	सुन्नगढ	"	"	६-१
२४०९	"	वेधना महोल्हामां	"	"	धूमटपंध	आदिनाथ	१-२
२४१०	"	सीधीआना महोल्हामां	"	"	धर	पद्मप्रभु	३-४
२४११	रतनगढ	वेधना महोल्हामां	रतनगढ २ भा. इर	रतनगढ	धूमटपंध	आदिनाथ	३-
२४१२	राजवहेसर	पणरमां	राजवहेसर १ भा. इर	राजवहेसर	"	"	३-१६
२४१३	श्रीकुंगरगढ	कलुवासमां	श्रीकुंगरगढ ३ भा. इर	श्रीकुंगरगढ	"	पार्श्वनाथ	२-
२४१४	पीकानेर	पन्नीपार्श्विता उपाश्रय	पीकानेर	पीकानेर	"	पद्मप्रभु	१४-१८
२४१५	"	आसानियोंका चौक	"	"	"	शंभेश्वरा पार्श्वनाथ	३-१३

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા- મથ	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
યતિશ્રી સ્વરૂપસાગરજી ૧૮૦૩	યતિશ્રી સુખસાગરજી		જીર્ણ	૧૬	૧		એક પુસ્તકબંડાર છે જીર્ણ દરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૧૯	સારી	૨૦૦	૨		એક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫	"		"	૨૦			સં. ૧૧૦૫ ની શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાનની પરિકર-
							સહિતની કાયોત્સર્ગસ્થ મૂર્તિ પ્રાચીન છે. ચિત્રકામ સારુ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ગુલાબચંદ માધવલાલ જાજેડ	૧૮૨૬	સાધારણ	૧૦			મરામતની જરૂર છે.
શેઠ પાનાચંદ સીંધી, શેઠ ઈદરમલ સીંધી, શેઠ વજરાજ સીંધી ૧૯૬૧	શેઠ વજરાજજી		સારી	૩૨	૨		એક ગ્રંથબંડાર છે. કાચનું તથા સોનેરી કામ સારુ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫ લગભગ	યતિશ્રી દુધેચંદજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૮૬	ગુરાં રામલાલજી		સાધારણ				એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૬	નેનુચંદજી લખમીચંદજી વંશ		"	૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૯૮	લીરાલાલ જેમદલાલ		ખરાબ	નથી	૨		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	"			
પન્નીયાઈ	અડીયાઈ		"	૫૦૦૦	૨૫	૨	એક સ્ક્રીટકના પ્રતિમાજી છે. ભીંત પર ધાર્મિક લેન
							પ્રસંગે ચીતરેલા છે.
શ્રીસંઘ	કિશનચંદજી રામપુરીઆ		સારી				૧ સ્ક્રીટકના પ્રતિમાજી છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેશિક	રેલ્વે સ્ટેશન.	ધર્મ કોષ્ટિક.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૪૧૬	બીકાનેર	આસાનિયોંકા ચોક	બીકાનેર	બીકાનેર	ધૂમટખંધ	મહાવીરસ્વામી	૫૫૫૭-૫૫૭ ૩-૨૪
૨૪૧૭	"	સેદ્દાણકા દેરાસર	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૫
૨૪૧૮	"	ગોગા દરવાજા બહાર	"	"	શિખરખંધ	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૯-૪૭
૨૪૧૯	"	પાર્શ્વચંદ્ર ગમ્બીરો બગીચો	"	"	"	આદિનાથજી	૩-૯
૨૪૨૦	"	ભાંડાસરજી	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૬-૪
૨૪૨૧	"	લક્ષ્મીનારાયણના બગીચામાં	"	"	"	નેમિનાથજી	૧૭-૭
૨૪૨૨	"	ટેંચરીકા મંદિર	"	"	ધૂમટખંધ	અભિનંદનજી	૩-૨
૨૪૨૩	"	ભાંડાસરજીના ચોકમાં	"	"	"	સીમંધર સ્વામી	૯-૨
૨૪૨૪	"	શિવવાડી	સ્ટે. ૩ મા. દૂર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૧
૨૪૨૫	"	બેગાનિયોંકા મહોલ્લા	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૭-૧૨
૨૪૨૬	"	સુચુનજીકા ઉપાશ્રય	"	"	ધાબાખંધ	અજીતનાથજી	૧૧-૧૨
૨૪૨૭	"	રાંગડી ચોક	"	"	ધૂમટખંધ	કુંચુનાથજી	૧૧-૨૧
૨૪૨૮	"	નાહટોંકી ગવાડ	"	"	શિખરખંધ	આદિનાથજી	૨૪-૨૮
૨૪૨૯	"	"	"	"	ધૂમટખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧૨-૩૩
૨૪૩૦	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૯-૫૨

બળવાનનારનું નામ તથા સંવત.	બહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેમની વસ્તી.	ઉપ-મક.	ધર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	કીસનચંદ્ર રામપુરિયા		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૨૭	શિવબક્ષી કોચર		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૮૬	"		"				સાત પુસ્તકખંડારો છે.
શ્રીસંઘ	ચાંદમલલ રામપુરિયા		"				બે ગુરુમૂર્તિઓ છે. અષ્ટભદ્રેવ ભગવાનના ચિત્ર પ્રસંગો છે.
ભાંડાસાહ ૧૫૨૧	ધનસુખદાસલુ લુણિયા	૧૫૨૧	"				આદેરાસરનું સ્થાપત્ય બહુજ ઉચ્ચ પ્રકારનું છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૬૩	મેઘરાજલુ નાહટા	૧૫૬૩	સાધારણ				લાલ પથ્થરનું સ્થાપત્ય કામ ધણું જ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ	ચંપાલાલલુ નાહટા	મૂ. ના. ૧૫૦૧	સારી				
શ્રીસંઘ ૧૮૮૭	ધનસુખદાસલુ લુણિયા	મૂ. ના. ૧૮૮૭	"				
પતિશ્રી સુગનચંદ્ર	પ્રેમચંદ્ર ખળનચી	મૂ. ના. ૧૯૩૧	સાધારણ				
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સારી				
"	પ્રેમચંદ્ર ખળનચી		"				એક જિનદરાસરની મૂર્તિ છે.
"	શ્રીસંઘ		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૨	પાનમલલ નાહટા	૧૬૬૨	"				૩ રત્નની પ્રતિમાઓ છે. ૪ ગુરુમૂર્તિઓ છે.
શ્રીસંઘ	"		"				
મુક્તાનચંદ્ર ગુલેજા ૧૮૬૦	પુનમચંદ્ર સેઠિયા	મૂ. ના. ૧૮૬૦	"				

HALDAN
ODNA M
F. W. R.
TAMNAGA
JISWA P
C. J. GARR
BARBHAN
M. P. CH
SAMOR
WALCHA
SAHAMAM
BASHI
BASHI
M. F. JINT
DURUWA
BAHUBAL
OPERGA
MANGRO
MANGRU
BAHUBAL
D. O. A.
D. H. H. A.
ITWAREE
KARKAM
NASIR
E. CHALM
SHIVAJI
M. P. S. E.
ITWAREE
BARHAM
BARHAM
SAJIAN
C. A. RO

ନଂବର	ଗାମନୁଁ ନାମ	ଠିକାଠି	ବେତ୍ତି ହୋଇଅଛି	ପାଟ୍ଟ କୋଠିକା	କାର୍ଯ୍ୟ	ସୁଧାଧାରକ	ପ୍ରତିନାଥଙ୍କ କ୍ରମିକା
୨୪୩୧	ଝିକାନେର	ଉତ୍ତୀଆର୍ଡନୋ ଉପାସ୍ରମ	ଝିକାନେର	ଝିକାନେର	ଧୂମଟାଏଠ	ସୁପାର୍ଶନାଥଜ	ପାପାୟ-ଧାତୁ ୩୩-୪୫
୨୪୩୨	"	ବୋରାନୀ ଶେରୀ	"	"	ଧାଆଏଠ	ବାସୁଧୂରାଥଜ	୫-୧
୨୪୩୩	"	ଭଦେନିସିଠିକୀ ପୋଟାଭ	"	"	ଶିଖରାଏଠ	ମହାବୀରସ୍ବାମୀ	୩୩-୮୯
୨୪୩୪	"	କୋଟ୍ଟିଶିଠିକୀଗାଠ	"	"	ଧୂମଟାଏଠ	ଅଞ୍ଜନାଥଜ	୭-୧୪
୨୪୩୫	"	"	"	"	"	ବିଭକ୍ତନାଥଜ	୮-୧୯
୨୪୩୬	"	"	"	"	"	ପାର୍ଶ୍ଵନାଥଜ	୩-୬
୨୪୩୭	"	"	"	"	"	ଆଦିନାଥଜ	୨-୧
୨୪୩୮	"	ଉପାସ୍ରମା	"	"	"	ଶାନ୍ତିନାଥଜ	୩-୩
୨୪୩୯	"	କାଞ୍ଚାବତ୍ତୋକା ମହୋଟ୍ଟା	"	"	"	ବାସୁଧୂରାଥଜ	୭-୯
୨୪୪୦	"	କାଞ୍ଚାବତ୍ତୋକା ମହୋଟ୍ଟା	"	"	ଶିଖରାଏଠ	ମହାବୀରସ୍ବାମୀ	୬-୧୨
୨୪୪୧	"	କାଞ୍ଚାବତ୍ତୋକା	"	"	"	ଆଦିନାଥଜ	୩୩-୧୩
୨୪୪୨	"	"	"	"	ଧୂମଟାଏଠ	ଶାନ୍ତିନାଥଜ	୬୦-୪
୨୪୪୩	ଊହାସର	ବିନୟମନ୍ଦିର	୫ ଗା. ହର	"	"	ସୁପାର୍ଶନାଥଜ	୫-୧
୨୪୪୪	ଊହାସର	"	୬ ଗା. ହର	ଝିନାସର	ଧାଆଏଠ	କୁଞ୍ଚୁନାଥଜ	- ୨

અધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા-શ્રવ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
છતીયાઈ	ઉમરાવસિંહજી વેદ		સારી				
શ્રીસંઘ	છાગીયાઈ		"				૨ ચુરુમૂર્તિઓ છે.
"	સુગનચંદજી દફતરી		"				સં. ૧૫૩૭ ની સાલની મોટી ધાતુની ચોવીશી છે.
"	નેમિચંદજી કોચર	લેખ ૧૮૭૪	"				૧ રત્નની પ્રતિમા છે.
આસકરજી અમીચંદજી કોચર ૧૮૬૪	"	મૂ. ના. ૧૬૨૧	"				૨: રત્નની પ્રતિમા છે.
શ્રીસંઘ	નેમિચંદજી કોચર		"				
"	"	મૂ. ના. ૧૮૬૩	"				ભાંતો પર લેન તીથોના ચિત્રો ચિતરાવેલા છે.
"	"		"				મેડા પર છે.
"	ગોવિંદલાલજી કોઠારી	મૂ. ના. ૧૫૭૨	સાધારણ				
"	બાગમલજી ડાગા		"				સં. ૧૧૭૭ની સાલની આર-સની પ્રાચીન મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૬૨	ગોવિંદલાલજી કોઠારી	૧૫૬૨	"				આ દેરાસરનું સ્થાપત્ય સર્વ-શ્રેષ્ઠ છે. ધાતુની ૧૦૦૦ પ્રતિમાઓ બંડા રેલી છે.
"	"		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૧	લાલચંદજી પારેખ	૧૯૬૧	સાધારણ	નથી			દર્શન કરવા કોઈ આવતું નથી.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭	માણિકચંદજી હીરાલાલ જીવોધરા	મૂ. ના. ૧૬૮૫	સારી	૨૫	૧		આ ગામની ફરતા ચારેબાજુ રેતીના ઢગલા છે.

नं०	गावचा नाव	ठिकाण	रेल्वे स्थान	पारस स्थिति	भांडणी	भूजनायक	प्रतिभाषणी शब्दा
२४४५	भीनासर	जिनमंदिर	भीकानेर ३ भा. इर	भीनासर	धूमटयंध	पार्श्वनाथल	पापालु-धातु ६-२
२४४६	गंगाशहर	"	१११ भा. इर	गंगाशहर	"	आदिनाथल	३-१
२४४७	"	रामनिवास आगमां	"	"	"	पार्श्वनाथल	१-१
२४४८	जंजु	सेठियांका वास	कोलायतन ६ भा. इर	श्रीकोलायत	धायायंध	नेमिनाथल	२-२
२४४९	"	इपाणीयांका वास	"	"	धूमटयंध	चंद्रप्रभुल	१-३
२४५०	जंगलु	भाटियाका वास	देशनोक १० भा. इर	"	"	पार्श्वनाथल	१-१
२४५१	पांशु	ओसवालोका वास	नोआ १८ भा. इर	नोआ	"	"	४-४
२४५२	नाल	सडकनी पास	नाल २ भा. इर	भीकानेर	"	चंद्रप्रभुल	२-२
२४५३	"	"	"	"	"	मुनिसुवत स्वामी	१-२
२४५४	नापासर	वाडियानो महोद्वे	नापासर २ भा. इर	नापासर	"	पार्श्वनाथल	१-२
२४५५	भीदासर	अजरमां	तालाछापर २१ भा. इर	भीदासर	धायायंध	चंद्रप्रभुल	१-२
२४५६	सरदारशहेर	ओपडानी पास	सरदारशहेर १११ भा. इर	सरदारशहेर	धूमटयंध	पार्श्वनाथल	७-५
२४५७	"	गदियांको हवेळीकी पास में	"	"	शिपरयंध	"	६-१४
२४५८	राजगढ	ओसवालोका महोद्वे	राजगढ १ भा. इर	राजगढ	धूमटयंध	"	३-८
२४५९	रीष्ठी (तारानभर)	अजरमां	४१ भा. इर	रीष्ठी	शिपरयंध	शीतजनाथल	१०-१४

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પ્રકાશકનારનું નામ	ક્રમનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કૃપા-કવચ	ક્રમ-રકાબ	વિશેષ નોંધ
સાયમલજી કોચર લગભગ ૧૮૭૫	નેમિચંદજી કોચર	૧૧૮૧?	સારી	૧૨૫	૨	૧	
સહજકરજી સાવનસુખા ૧૯૬૨	જમનાબાઈ	મૂ. ના. ૧૬૦૬	"	૧૫	૧		ચોમાસામાં પાણી પડે છે.
રામચંદજી બાંધ્યા	ફાજમલજી બાંધ્યા		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ખેમચંદજી અમરચંદજી	૧૯૧૦	સાધારણ	૧૨	૨		
"	માસ્ટર અનિરામજી શર્મા		જીર્ણ	નથી			જીર્ણ દેરાસર છે.
પ્રેમરાજજી ભોમજી પારેખ	સાલમચંદજી નથમલજી ભૂરા	૧૮૮૭	સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫	જીવરાજજી હરખચંદજી		"	નથી	૧		
"	ગપદરામજી કોડારી	૧૪૫૭	જીર્ણ	"			જીર્ણ દેરાસર છે. મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૭૨	યતિશ્રી કેસરીચંદજી ચૂનીલાલજી	૧૭૭૨	"	"			પાણી પડે છે. મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	બીકાનેવાળા ગોવનરામ		સાધારણ	"			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	કાનમલજી સોહનરામ કોડારી	મૂ. ના. ૧૫૪૮	"	૮	૧		એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૯૭	લાલચંદજી અરડિયા		સારી	૧૬	૨		
હીરાલાલજી ગોલેજી	મોતીલાલજી ગોલેજી તેરાપંથી એસવાલ		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૬૭	શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી	૧		
શેઠ લખા ખેતા ૯૯૯૧ ?	યતિશ્રી પનાલાલજી	મૂ. ના. ૧૦૫૮	"	૪	૧		ચોમાસામાં પાણી પડે છે.

नं०	ग्रामसु नाम	डिस्ट्रिक्ट	रेवेन्यू स्थान	पारस प्रशासक	व्यापकता	भूजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२४६०	सुर	अन्तरभां	सुर २॥ मा. इर	सुर	धूमटपंध	शातिनाथल	पापाथु-धातु ५-११
२४६१	लुलुकरणसर	"	लुलुकरणसर	भीकानेर	"	पार्श्वनाथल	३-१०
२४६२	कालु	"	१२ मा. इर	कालु	"	संद्रप्रभुल	१-४
२४६३	गारभट्टसर	"	१८ मा. इर	"	धर	पद्मप्रभुल	— १
२४६४	महाजन	"	महाजन १ मा. इर	महाजन	धूमटपंध	आदिनाथल	१-२
२४६५	सुरतगढ	ओसवालोका महोदला	सुरतगढ	सुरतगढ	"	पार्श्वनाथल	१-४
२४६६	हनुमानगढ	गढभां	हनुमानगढ ३ मा. इर	हनुमानगढ	"	सुपार्श्वनाथल	३-१०
२४६७	बाहरा	पटावलीका महोदला	तहसील बाहरा १॥ मा. इर	बाहरा	"	"	१-२
२४६८	नौहर	अन्तरभां	नौहर १ मा. इर	नौहर	"	संद्रप्रभुल	६-१५
२४६९	अंबीनाथाड	"	अंबीनाथाड १ मा. इर	अंबीनाथाड	"	आदिनाथल	१-४
२४७०	जेडला	"	डीडोन १४ मा. इर	डीडोनसीटी	धायापंध	सुभतिनाथल	— १
२४७१	सीरस	गामनी बागोले	जेडला १० मा. इर	वैर	"	आदिनाथल	३-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	ચઢીવરઢારણું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસસ્ની સ્થિતિ.	ઢૈનોની વસ્તી.	ઉપા- મક.	વર્ત- શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઢ ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઢ	મૂ. ના. ૧૬૮૭	સારી	૪૦	૧		એક રત્નની મૂર્તિ છે. એક મંથલંઢાર છે. ચિત્રકામ
							સારુ છે.
શ્રીસંઢ ૧૬૦૦ લગભગ	સેવક રાજરામ તનસુખલાલ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઢ ૧૮૫૦	ચતિશ્રી ગણેશલાલજી		"	"	૧	૧	
શ્રીસંઢ	દરબાર		"	"	૧		પ્રતિમા ઉપાડી લીધી છે.
"	દરબારના કમળમાં બંધ તાળામાં છે.		"	"			અપૂર્ણ છે (પાંચ વર્ષથી)
શ્રીસંઢ ૧૬૦૦	જેઢરાજજી ગુલેજી	મૂ. ના. ૧૯૨૫	સારી	૩૨	૧	૧	એક પુસ્તક લંઢાર છે.
શ્રીસંઢ ૧૩૦૦	હીરાદલ્લ બદ્રીપ્રસાદ ખાત્રણ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઢ ૧૯૧૯	પુનમચંદજી સોભાગચંદજી નાહટા		"	"	૧	૧	પૂજા થતી નથી.
શ્રીસંઢ ૧૦૦૦ લગભગ	સંતોકચંદજી સીંધી		"	"	૧	૧	આદિનાથ ભગવાનની સં. ૧૦૮૫ની સાલની શ્યામ- પાપાણની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઢ ૧૯૩૩	લછીરામજી ગોતમરામજી		"	૬			
શ્રીસંઢ	દીપચંદ કીંદુરીલાલ પલ્લીવાલ		"	૧૫			
શ્રીસંઢ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઢ		સારી	નથી			છોટા મહાવીરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

ନାମ୍ବର	ଗାମକୁ ନାମ	ପଞ୍ଚାୟତ	ପଞ୍ଚାୟତ ସଂଖ୍ୟା	ପାଠ ପ୍ରାନ୍ତ	ପାଠ ପ୍ରାନ୍ତ	ପାଠ ପ୍ରାନ୍ତ	ପ୍ରତିଭାଗୀ ସଂଖ୍ୟା
୨୪୭୨	କାଠା	ଅନ୍ତରୀ	ମହୁବାରୀ ମଂଡାବରୀ	ମହୁବା	ଧାଆପାଠ	ନେମନାଥ	୩୩୩-୩୩ ୩-୩୩
୨୪୭୩	ବୈର	ପତିଞ୍ଜଳା ମହୋତ୍ସା	୧୪ ମା. ଝର	ଅଧାନା ୧୦ ମା. ଝର	ବୈର	ସଂପ୍ରଭୁ	୯-୨୦
୨୪୭୪	ଅଧାନା	ପତିଞ୍ଜଳା ଉପାଧ୍ୟ	୧ ମା. ଝର	ଅଧାନା	ଧାଆପାଠ	ସୁପାର୍ଶ୍ୱନାଥ	୨-୯
୨୪୭୫	ଝୁଣ୍ଡି	ଅନ୍ତରୀ	୧୦ ୨୪ ମା. ଝର	୧୦	ଧାଆପାଠ	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥ	୩-୧୧
୨୪୭୬	ଭରତପୁର	ପୁରୋହିତ ମହୋତ୍ସା ପଲ୍ଲୀ- ବାଲୋଡ଼ା ମଂଡିର	ଭରତପୁର	ଭରତପୁର	ଶିଖରପାଠ	ସୁନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱାମୀ	୧୧-୬
୨୪୭୭	"	ଓମକାଳ ଲୈନ ମଂଡିର	"	"	"	ଆଦିନାଥ	୬-୩
୨୪୭୮	"	ଶ୍ରୀମାଲୋଡ଼ା ଲୈନ ମଂଡିର	"	"	ଧାଆପାଠ	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥ	୯-୩
୨୪୭୯	"	ଗୋପାଳଗଡ଼	"	"	"	ଆଦିନାଥ	୪-୧୫
୨୪୮୦	ବାଘରୀ	ଅନ୍ତରୀ	୩୩ ୧୪ ମା. ଝର	୩୩	ଧର	ସଂପ୍ରଭୁ	୨-
୨୪୮୧	ଝରୀ	"	୧୯ ମା. ଝର	"	ଶିଖରପାଠ	ଆଦିନାଥ	୪-୨
୨୪୮୨	ମାଳଗଡ଼	"	୨୪ ୨୪ ମା. ଝର	ଝାଞ୍ଜୋଡ଼	"	ଗୋବିନ୍ଦନାଥ	୩-୪
୨୪୮୩	ଭାଦ୍ରାପୁର	"	୨୯ ମା. ଝର	ଆଞ୍ଜୋଡ଼	"	ଶାନ୍ତିନାଥ	୧୫-୬
୨୪୮୪	କୁଳଧାଣ୍ଡା	"	୩୩ ୨୦ ମା. ଝର	ଝାଞ୍ଜୋଡ଼	"	ପାର୍ଶ୍ୱନାଥ	୩-୪
୨୪୮୫	ଗୋରାଗୋପାଳ	"	୧୯ ୧୯ ମା. ଝର	ଆଞ୍ଜୋଡ଼	"	ବାସୁଧେନାଥ	୪-୨

અધ્યાવનારિણું નામ તથા સંવત.	ચહીવટદારણું નામ.	લેખનો સંવત.	કેશભરણી વિધિ.	કૈતાની રકમી	ક્રમાંક	કમ્પ. શાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૭૦૮	શ્રીસંઘ	૧૭૦૮	સાધારણ	૮૦	૧		એક પુસ્તકબંડાર છે.
શ્રીસંઘ	"		"	૫૦	૧		એક પુસ્તકબંડાર છે.
ચતિશ્રી ખુશાલચંદ ૧૯૦૦	ચતિશ્રી ચંદનચંદ્રજી		સારી	નથી	૧		પ્રતિમાજી ગુપ્તેન્દ્રીય છે.
શ્રીસંઘ	ગુલામચંદ રાજમલ ગોખર	૧૭૬૭	"	૪૦			
"	મીઠનલાલજી કોઠારી		"	૪૦૦	૩		
"	કનૈયાલાલજી ગોડી		"				
"	પાણુ કેલાસચંદ્રજી		સાધારણ				
"	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"	મૂ. ના. ૧૫૪૨	"	૨૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	કોઠારી પરતાપમલજી પુનમચંદ્રજી		"	૨૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	ચોધરીમલજી આપદાનજી	૧૯૬૯	"	૫૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૨૫૦	૧	૧	સં. ૧૧૯૨ ની સાલની એક પ્રાચીન ધાણની ચોવીસી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪	કનૈયાલાલ હમરીમલ ચોરવાડ	૧૯૫૨	"	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૨૫	૧		

नं०	गाभजुं नाम	डेकार्क	पेदेवे स्टेशन	पारुड जेडिक्का	प्रांथणी	भूजनायक	प्रतिमाएनी कृप्या
२४८६	नीमला	अन्नरमा	अरेनपुरा २।३ २८ भा. इर	आहोर	धूमटअध	पार्श्वनाथल	पायालु-धातु २-३
२४८७	नोसरा	"	३२ " भा. इर	"	शिअरअध	पद्मप्रलुल	३-१
२४८८	भांडप	"	समदडी १२ भा. इर	समदडी	"	पार्श्वनाथल	३-५
२४८९	करभावस	"	४ भा. इर	"	"	"	३-४
२४९०	कल्याणुपर	"	१४ " भा. इर	"	"	शांतिनाथल	५-
२४९१	राप्पी	"	राप्पी २ भा. इर	"	धूमटअध	"	४-१
२४९२	गढ सीवाना	डिक्काना दरवाजनी अंहर	भोडलसर ६ भा. इर	गढ सीवाना	शिअरअध	गोडी पार्श्वनाथल	१८-
२४९३	भोडलसर	अन्नरमा	२ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथल	४-७
२४९४	रमणीया	"	३ भा. इर	"	धायाअध	"	- २
२४९५	राधथल	"	६ भा. इर	"	धूमटअध	"	१-२
२४९६	अवराणी	"	१० " भा. इर	"	शिअरअध	पद्मप्रलुल	७-१
२४९७	देवावस	"	वीसनगर ४ भा. इर	आहोर	"	शांतिनाथल	३-१
२४९८	भांडवला	"	भिशनगढ ४ भा. इर	भिशनगढ	धायाअध	महावीरस्वामी	३-२
२४९९	नीमलाष्टा	"	६ भा. इर	अलोर	धूमटअध	मुनिसुप्रत स्वामी	३-३

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી	હિપા-મખ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫ લગભગ	લાલચંદ્ર દલાલ પોરવાડ	મૂ. ના. ૧૫૭૫	સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪	હેમરાજસર સરપંચ મુતા	મૂ. ના. ૧૯૫૫	સારી	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	સરેમલસર પ્રેમચંદ્ર આસવાલ		"	૨૫	૧	૧	
"	શ્રીસંઘ		"	૩૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ	"		"	૧૨૫		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪ લગભગ	"	૧૯૫૫	સાધારણ	૧૨૫		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૩૦૦૦	૨	૩	એક પુસ્તક ભંડાર છે. દેરાસર પ્રાચીન છે. કાચનું કામ સારું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૩ લગભગ	હીરાલસર સરેમલ ગુલેજા	૧૫૪૦	"	૭૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૨૦૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"	૧૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૧	"		સારી	૨૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	"		"	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૭	"		"	૫૦૦		૩	૧ લાયબ્રેરી છે.
નરસીંગલસર કેસરીમલસર ૧૯૬૦	"		"	૮૦	૧	૧	કાચનું કામ સારું છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેશ	કેલે સ્ટેશન	ધારક કે સંસ્થા	ધારકની	મુજનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૫૦૦	એલાણા	બજારમાં	બીશનગઢ ૮ મા. ફર	બજાર	ધાખાખંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાયુ-ધાતુ ૪-૩
૨૫૦૧	ગોલ	"	૧૦ મા. ફર	"	શિખરખંધ	"	૧૦-૩
૨૫૦૨	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૩-૧
૨૫૦૩	અલવર	બીરબલ મહોલ્લો	અલવર ૨ મા. ફર	અલવર	ધાખાખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧૭-૧૩
૨૫૦૪	તીખી	બોડિંગમાં	બીશનગઢ ૨ મા. ફર	બીશનગઢ	ધર	વાસુપૂજ્યજી	૩-૩
૨૫૦૫	બાલવાડા	બજારમાં	બાલવાડા ૧ મા. ફર	બાલવાડા	શિખરખંધ	મહાવીરસ્વામી	૫-૨
૨૫૦૬	વેહુ (બીશનગઢ)	"	બીશનગઢ ૦૧ મા. ફર	બીશનગઢ	ધર	"	- ૬
૨૫૦૭	બાલા	"	રાખી ૧૦ મા. ફર	સમદડી	"	આદિનાથજી	૧-૫
૨૫૦૮	દુદાનાવાડા	"	અજીત	અજીત	શિખરખંધ	અજીતનાથજી	૫-૧
૨૫૦૯	ભાંડારેજી	ગઢની પાસે	દૌસા ૬ મા. ફર	દૌસા	ધૃમટખંધ	નેમિનાથજી	૧-
૨૫૧૦	મંડાવર	પલ્લીવાલ જૈનમંદિર	મંડાવર મહુવા રોડ	મંડાવર	ધાખાખંધ	મહાવીરસ્વામી	૬-૩
૨૫૧૧	કોટડી	બજારમાં	અજીત ૪ મા. ફર	અજીત	ધર	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	- ૩
૨૫૧૨	મળલ	"	"	"	"	આદિનાથજી	૧-૩
૨૫૧૩	પાપડા	"	દૌસા ૧૨ મા. ફર	દૌસા	ધાખાખંધ	મહાવીરસ્વામી	૧૨-૩

અંશાવનારનું નામ તથા સંખ્યા.	વહીવટદારનું નામ.	કેસનો નંબર.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કેસ સંખ્યા.	જાડા સંખ્યા.	વિશેષ નોંધ.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૯૧	„	૧૯૯૧	„	૧૦૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	„		„				દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	સુગનચંદ્ર		સાધારણ	૧૫	૧		અલવરથી ત્રણ માઈલ દૂર રાવણ પાર્શ્વનાથજીનું પ્રાચીન તીર્થ
							જંગલમાં ખડેર હાલતમાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	શ્રીસંઘ	૧૯૯૮	સારી	૮૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	„		„	૩૫૦	૧		
દગ્ગરીમલ ખીમાજી પુનમચંદ કેસરજી ૧૯૯૬	„		સાધારણ	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	તેજજી જવાજી પોરવાડ		„	૧૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	શ્રીસંઘ		સારી	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	સદાસુખજી		જીર્ણ	૧			દેરાસર જીર્ણ હોવાથી જીર્ણ-કારની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ	રામચંદ્રજી		સાધારણ	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		„	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	ભીમરાજજી સુન્દરભલ	૧૬૦૬	„	૨૫૦	૧		ઉપાશ્રયમાં પ્રતિમાજી છે.
શ્રીમાલી શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ (શ્રીમાલી)		„	૧૦૦	૧		

नं०	ग्रामजु नाम	डंडाबं.	रेल्वे स्टेशन.	पारट ज्योडिअ.	व्यांघुडी.	मुजनायक	प्रतिभाळनी संख्या
२५१४	शेरपुर	अन्नरमां	हीडानसीटी ६ मा. इर	हीडानसीटी	घायाअंघ	पार्थनाथळ	पायाळु-वाठ ४-
२५१५	भंडीप	"	८ मा. इर	"	"	"	३- १
२५१६	कर्मपुरा	"	"	"	"	महावीररवाभी	३- १
२५१७	दीवाळुडी	"	धुनाडा ४ मा. इर	धुनाडा	घर	अळतनाथळ	१-
२५१८	धुनाडा	"	धुनाडा	"	शिअरअंघ	महावीररवाभी	८- ५
२५१९	"	गुरसा घनराजळना डिपाअयमां	"	"	घर	पार्थनाथळ	२- १
२५२०	रोहट	अन्नरमां	रोहट ३ मा. इर	रोहट	घायाअंघ	आदिनाथळ	६-
२५२१	लाडु	सेवकनो महोदलो	लाडु २ मा. इर	लाडु	शिअरअंघ	शांतिनाथळ	३- ६
२५२२	डीडवाण्णा	सुराण्णानो महोदलो	डीडवाण्णा २ मा. इर	डीडवाण्णा	"	संलयनाथळ	६- १०
२५२३	जवळा	अन्नरमां	डेगाना १२ मा. इर	जवळा	धूमटअंघ	आदिनाथळ	४- २
२५२४	हरसेर	जाम अहार	१६ मा. इर	हरसेर	शिअरअंघ	"	१- १
२५२५	अडु	अन्नरमां	जेसरोली ६ मा. इर	अडु	घर	पार्थनाथळ	- ३
२५२६	कुयामनसीटी	"	नारायणपुर ७ मा. इर	कुयामनसीटी	धूमटअंघ	मुनिसुवत स्वामी	१- ६
२५२७	कीशनगढ	"	कीशनगढ २ मा. इर	कीशनगढ	शिअरअंघ	शिंतामण्णि पार्थनाथळ	३०- ५५

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-અથ	વર્ગ-શાખા	વિશેષ નોંધ
પલ્લીવાલ શ્રીસંઘ	પલ્લીવાલ શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૦૦		૧	મરામતની જરૂર છે.
"	"		જીર્ણ	૧૫			જીર્ણ દેરાસર છે.
જોધરાજી દીવાન	"		"	૧૫			મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	"	૧૯૫૫	ખરાબ	૮૦			
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	"		સારી	૬૦૦	૧	૧	મૂર્તિ લભ્ય અને ચમત્કારિક છે. મૂળનાયકના પરિકર પર
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	ગુરાંસા ધનરાજી		"		૧		સં- ૧૨૮૯ લેખ છે. એક સુખડની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૫	પ્રતાપસિંહજી દુગડ		સારી	૧૫	૪	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯ લગભગ	જસરાજી મૂલચંદ ધોડાવત		ખરાબ	નથી	૧	૧	
સાકળચંદ ચમનાજી ૧૯૬૬	સાકળચંદ ચમનાજી		સારી	૮૦	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		ખડુજીર્ણ	નથી			ખડુજીર્ણ છે.
યતિ પરમાણ્ડજી ૧૯૨૯	"		સાધારણ	"			
યતિશ્રી રૂપવિજયજી ૧૮૭૫	યતિ વૃદ્ધિવિજયજી		સારી	૧૫	૧		એક મંથ બંડાર છે. ઉપા-શ્રયમા દેરાસર છે.
મણોત કુટુંબ ૧૬૯૮	નારણદાસજી હગનસિંહજી મહેતા		"	૬૦	૩	૧	ચોવીશ જિનમાતાનો એક પટ છે.

क्र.सं.	ग्रामस्य नाम	कक्षा.	इदं स्थान.	पुस्तक संख्या.	प्रा.सं.	मुद्रणावधि	प्रतिमासकी संख्या
२५२८	डीशनगढ	भोजकोनी गली पास	डीशनगढ २ मा. इर	डीशनगढ	धायापध	शांतिनाथल	पापायु-धातु ५—६
२५२९	"	"	"	"	शिपरपध	आदिनाथल	५—२
२५३०	"	वोरानो महोदयो	"	"	धर	"	३—७
२५३१	"	डापड पत्त	"	"	"	चंद्रप्रभुल	३—१६
२५३२	इपनगढ	मण्डुतोका महोदयो	१६ मा. इर	इपनगढ	धूमपध	शांतिनाथल	६—८
२५३३	"	पत्तमां	"	"	"	आदिनाथल	४—७
२५३४	अराध	"	डीशनगढ	डीशनगढ	"	शांतिनाथल	२—४
२५३५	अजमेर	लापयु डाटडी	अजमेर	अजमेर	"	संवाचनाथल	२१—५६
२५३६	"	"	"	"	"	गोडी पार्श्वनाथल	१६—४७
२५३७	"	"	"	"	धर	चंद्रप्रभुल	— ३
२५३८	"	दोसतभागनी सामे डाडी मंदिर	"	"	धायापध	आदिनाथल	१—६
२५३९	"	इसरगंज आलु महोदयो	"	"	धर	विमलनाथल	२—२
२५४०	"	दादावाडी	"	"	"	शांतिनाथल	— १
२५४१	पी	पत्तमां	१४ मा. इर	पुंकर	"	पार्श्वनाथल	— २
२५४२	सोन्नतसीटी	क्येरीना सामे	सोन्नतसीटी ७ मा. इर	सोन्नतसीटी	शिपरपध	महावीरस्वामी	५—५

બંધારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેશીયરની શિખા.	જોગની પરતી.	ત્રિપ- સર.	૪૫- ધાળ.	વિશેષ નોંધ
મણોત કુટુંબ ૧૬૯૮	નારણદાસજી જગનસિંહજી મહેતા		સારી				
ભંડારી કુટુંબ ૧૬૯૮	"		"				
યતિ સરૂપજી ૧૭૯૮	બાલચંદજી મહેતા		સાધારણ				
બાફણા કુટુંબ ૧૭૫૦	ગણપતસિંહજી બાફણા		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	લાલુસીંગ રામસીંગ બરડિયા		સારી	૭૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯	"		સાધારણ				બાહુબલીજીની પાંચ ફૂટ બીચી આરસની પ્રતિમા છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	મદનસીંગ શ્રીચંદ ક્રોડારી		"	૧૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	હીરાચંદજી સચેતી	મુ. ના. ૧૬૭૭	સારી	૪૦૦	૩	૨	એક લાયબ્રેરી છે.
મહેતા કુટુંબ	શેઠ નેહમલજી મહેતા		"				પાર્શ્વનાથજીના જીવન પ્રસંગોના ચિત્રો છે.
શેઠ સિદ્ધકરજીજી લુણકરજી ૧૮૯૧	શેઠ દેવકરજીજી મહેતા	મુ. ના. ૧૬૭૭	"				એક સ્ક્રીટિકની પ્રતિમાજી છે. ત્રીજો માળ છે.
કસ્તુરમલ જાવતમલજી ભડગાયા ૧૮૫૦ લગભગ	હીરાચંદજી સચેતી		"				કાચનું કામ તથા ચિત્રકામ ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	"	૧૯૦૪	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"	મુ. ના. ૧૫૩૫	"				ગિનદત્તસુરિને લગતા જીવન પ્રસંગો નવાં ચિતરાવેલાં છે.
યતિશ્રી ૧૮૫૦	શ્રીસંઘ	૧૫૩૦	ખરાબ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ પોરવાડ ૧૬૦૦	શાંતિવર્ધમાનની પેઢી		સારી	૪૦૦	૪	૧	

नं०	गावतुं नाम.	ठेकाणं.	रेवेनू स्टेशन.	पाट अधिक.	भांडणी.	मुजनावर	प्रतिभाणी संख्या
२५४३	सोवतसीटी	हरवाण अहार	सोवतरोड ७ भा. हर	सोवतसीटी	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	पाषाण-धातु ३-१
२५४४	"	मुनीत वास	"	"	"	शान्तिनाथ	५-१
२५४५	"	नाथरिचानो वास	"	"	"	धर्मनाथ	४-१
२५४६	"	सीपाधनो वास	"	"	शिपरअंध	आदिनाथ	५-१
२५४७	"	भोहीनो वास	"	"	धूमटअंध	"	४-२
२५४८	"	मुतानो वास	"	"	"	विमलनाथ	६-१
२५४९	"	सहर अणर	"	"	धायाअंध	गोडी पार्श्वनाथ	५-२२
२५५०	"	तसाव डपर	"	"	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	— १
२५५१	"	मुतानो वास	"	"	"	"	— ३
२५५२	शियाट	अमरभां	२१ भा. हर	सोवतरोड	शिपरअंध	चंद्रप्रभु	३-१
२५५३	धीनावास	"	१० भा. हर	सोवतसीटी	"	आदिनाथ	३-२
२५५४	धाडडी	"	१२ भा. हर	"	धूमटअंध	पद्मप्रभु	३-२
२५५५	सुगायती	"	१७ भा. हर	"	शिपरअंध	चंद्रप्रभु	३-१
२५५६	गाथुरडा	"	१४ भा. हर	"	"	आदिनाथ	३-१

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટનારનું નામ.	લેખનો સંવત.	કરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપ-મકાન	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
સીંધવીજી રઘુનાથમલજી ખેંકર	કરણરાજજી વકીલ		સારી				એક શ્રીજિનકુશલસૂરિની મૂર્તિ છે.
મુનોત શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શાંતિવર્ધમાનની પેઠી	૧૮૯૨	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ભગવાનજી પરશોતમની પેઠી		"				
કરમચંદજી નામપરિયા ૧૭૭૫	"	૧૭૭૫	ખરાબ				
મોદીના વાસના રહેવાસીઓ ૧૮૦૦	"		સાધારણ				
ભંડારી શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શાંતિવર્ધમાનની પેઠી	૧૬૭૪	સારી				
ભંડારી શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ભગવાનજી પરશોતમની પેઠી		"				
ભંડારી શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	શાંતિવર્ધમાનની પેઠી		"				
યતિશ્રી સુમતિસાગરજી ૧૯૨૦	યતિશ્રી રીકુલાલજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૯	"		સાધારણ	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૬	"		સારી	૧૨૦	૨	૧	છતમાં તથા ભીંતમાં તીરાડો પડેલી છે. મરામતની ખાસ જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	હમીરમલ મીશ્રીમાલ	૧૮૫૨	સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૭૫	શેઠ દલીચંદજી	૧૫૮૨	ખરાબ	૪			

નંબર	ગામનું નામ	કેશઝં	રૂલિ કેશઝં	પાલ કેશઝં	આવણી	મુખનાથ	પ્રતિમાઓ કેશઝં
૨૫૫૭	રૂપાવસ	બજારમાં	સોજતરોડ ૧૨ મા. ફર	સોજતસીટી	ધૂમટબંધ	ત્રિયાંસનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૨—
૨૫૫૮	બીલાવસ	"	૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શ્રાંતિનાથજી	૩— ૩
૨૫૫૯	ખારિયાનીવડા	"	૧૨ મા. ફર	"	"	ધર્મનાથજી	૧—
૨૫૬૦	સોજતરોડ	"	૧૧ મા. ફર	"	ધાખાબંધ	આદિનાથજી	૧—
૨૫૬૧	વાસણા	"	૮ મા. ફર	"	ધૂમટબંધ	શ્રાંતિનાથજી	૩— ૧
૨૫૬૨	ખોખરા	"	૬ મા. ફર	"	શિખરબંધ	વાસુપૂજ્યજી	૧—
૨૫૬૩	ચાંવલા	"	અજમેર ૧૪ મા. ફર	ચાંવલા જી. અજમેર	ધાખાબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩— ૨
૨૫૬૪	આલણિયાવાસ	ગઢની સામે	૨૦ મા. ફર	પીસાંગન	ધૂમટબંધ	"	૨— ૨
૨૫૬૫	કેકડી	કટલાબજાર	નસીરાબાદ ૩૬ મા. ફર	કેકડી	"	ચંદ્રબ્રહ્મજી	૪— ૮
૨૫૬૬	"	પુરાણી કેકડી ગુજરાતી મહોલ્લા	"	"	"	મહાવીરરામી	૩— ૮
૨૫૬૭	ચંડાવલ	મોટા બજારમાં	ચંડાવલ ૪ મા. ફર	ચંડાવલ	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૪— ૪
૨૫૬૮	ધટિયાળી	બજારમાં	બીજેનગર ૪૦ મા. ફર	સાવર	ધૂમટબંધ	ચંદ્રબ્રહ્મજી	૧— ૨
૨૫૬૯	સાવર	ગોળતાઈ મહોલ્લો	નસીરાબાદ ૫૦ મા. ફર	"	"	વિમલનાથજી	૪—
૨૫૭૦	"	પઢાડીકી ગલી	"	"	ધાખાબંધ	આદિનાથજી	૫— ૨

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી.	ઉપા-ક્રમ.	ધર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
પારવાડ શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	રીખવદાસ અચલદાસ		સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		સારી	૧૬૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫ લગભગ	મુતા અનરાજી દ્વેલતરામજી		"	૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	શ્રીસંઘ		"	૩૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		ખરાબ	૩૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સારી	૨૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	"		સાધારણ	નથી	૧		
બાલચંદ્રજી આબડ ૧૯૫૬	ભંવરલાલજી તથા ગુલાબચંદ્રજી		"	૨૦	૧		
છીતરમજી મેડતવાલ ૧૯૫૮	સુવાલાલજી મેડતવાલ		સારી				બીજો માળ છે.
યતિજી ૧૨૦૦ લગભગ	યતિ મગનસાગરજી		સાધારણ	૧૫૦			એક લાયબ્રેરી છે. યતિજીના ઉપાશ્રયમાં આ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	સારી	૧૦૦	૩	૧	સોનેરી ચિત્રકામ બહુ જ સુંદર છે. ગામ બહાર એક ઋષભવાડી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૨	પદમચંદ્ર મનાલાલ લુણીવાલ	૧૪૫૬	સાધારણ	૫૦			
હીરાચંદ્રજી બામેલ ૧૭૦૦ લગભગ	માધુલાલ ચોરડિયા		"	૫૦			એક અંધલાંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	માધુલાલ ડાંગી		"	નથી	૧		એક રત્નની પ્રતિમા છે.

नं०	ग्रामनाम	डेकाथ	रेल्वे स्टेशन.	पारस अफिस.	भांडवली.	मुजनायक	प्रतिभाणनी संख्या
२५७१	सदारा	अगरमां	नसीराबाद ४६ मा. इर	सदारा	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	पाषाणु-धातु १—१
२५७२	गुणगाम	"	"	"	"	आदिनाथ	१—
२५७३	भाडेडा	"	भीमनेगर २६ मा. इर	भाडेडा	धर	"	३—५
२५७४	प्रान्हेडा	"	नसीराबाद ३६ मा. इर	प्रान्हेडा	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	१—
२५७५	देवली	"	चंडावल ८ मा. इर	चंडावल	शिअरअंध	अरनाथ	३—३
२५७६	अटअडा	"	सोवतरोड १२ मा. इर	भीलाडा	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	—४
२५७७	चांवडिया	"	गुडिया ८ मा. इर	गुडिया	"	"	१—१
२५७८	कुशावपुर	"	"	"	शिअरअंध	"	५—२
२५७९	शुडी	"	हरिपुर ३ मा. इर	हरिपुर	"	"	४—३
२५८०	रायपुर	"	२ मा. इर	"	"	चंद्रप्रभु	४—२
२५८१	अधरा	"	नसीराबाद ४६ मा. इर	अधरा	"	महावीरस्वामी	३—
२५८२	देवगाम	"	३६ मा. इर	"	धर	पार्श्वनाथ	११—
२५८३	जुनिया	"	"	जुनिया	धूमटअंध	चंद्रप्रभु	३—८
२५८४	सरवाड	गोपीचोक	२४ मा. इर	सरवाड	शिअरअंध	आदिनाथ	१०—२६
२५८५	इतेगढ	अगरमां	२० मा. इर	गोवडिया	धूमटअंध	"	५—५

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	બહીષ્કારકનું નામ.	કેળવના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જોનાની વસ્તી.	દેપા. અમ.	કર્મી શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	સોભાબ્યમલજી		સાધારણ	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	શ્રીસંઘ	૧૫૪૮	"				
યતિ ચંદનસાગરજી ૧૯૪૦	યતિચંદનસાગરજી		"	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	કોસનલાલજી મેડતવાલ		"	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ	૧૯૯૪	સારી	૪૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૫	"		"	૧૨૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		સાધારણ	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૯૩	"	૧૭૮૩	સારી	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	"		"	૧૬૦	૧	૧	સોનેરી ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૭૫	"		"	૨૦૦	૧		
			"	૩૦			
બાલારામ ડોગાલાલ ૧૮૧૫	બાલારામ ડોગાલાલ		સાધારણ	૪			
યતિશ્રી પુન્યાસજી ૧૯૦૦	નાયુલાલજી મોદી		"	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	સાદુલસીંગ કકડ	૧૮૮૭	સારી	૧૨	૩		આ દેરાસર પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
મણીત જોરાવરસીંગજી ૧૮૫૦	મદનસીંગજી ડાંગી	૧૮૫૦	"	૧૨	૨		

नं०	ग्रामतुं नाम	कैलाश	देवते स्वरूप.	प्रायः आदि.	व्यापकी.	भुजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२५८६	भीरिया	अन्नरमा	नसीराया: ६ २१ मा. इर	सरवाः	धूमटअध	चंद्रप्रभु	पापायु-धातु १-३
२५८७	गोवसिया	"	१६ मा. इर	गोवसिया	"	शातिनाथ	१-३
२५८८	सराया	"	१२ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	७-१
२५८९	सोडविया	"	१० मा. इर	"	धायाअध	आदिनाथ	२-
२५९०	रामसर	"	११ मा. इर	"	धर	"	१-२
२५९१	आदिनाथ	"	आदिनाथ १ मा. इर	आदिनाथ	शिपरअध	"	१२-१२
२५९२	टांटा	"	"	टां टां	धायाअध	"	५-५
२५९३	भीनाथ	अजीवाजीनी पास	आदिनाथ ८ मा. इर	भीनाथ	धूमटअध	"	१-१८
२५९४	"	"	"	"	धर	पार्श्वनाथ	३-५
२५९५	"	"	"	"	शिपरअध	शातिनाथ	४-
२५९६	"	"	"	"	धूमटअध	महावीर स्वामी	७-१०
२५९७	नागाया	अन्नरमा	१४ मा. इर	चापानेरी	"	आदिनाथ	१-
२५९८	चापानेरी	"	भीनैनगर १२ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	१२-७
२५९९	नेतपुर	"	१८ मा. इर	देवसिया	"	अलतनाथ	३-१
२६००	डोरा	"	"	"	"	आदिनाथ	१-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	કેતોની વસ્તી	ઉપ-મથ	વર્ષ-માળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૬૨	માંગીલાલજી સોની		સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	છીતરમલજી ગોખર		સારી	૪૦			
યતિજી ૧૯૦૦	છીતરમલજી લુણીવાલ		સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	ચંદનમલજી લોઢા		સારી	૫૦			આ દેરાસર પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	મોહનલાલ કસ્તુરમલ	૧૯૪૦	ખરાબ	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	માંગીલાલજી કુંગરવાલ		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૬૦	૧		ઉપાશ્રયમાં બીજો માળ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"		૩		એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૧૪	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૭૧૦	"		"				
આચાર્ય ગુલામચંદજી ૧૯૩૪	આચાર્ય વિજયચંદજી નેનગુરુ		"				એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૪	શ્રીસંઘ		"	૮	૧		
યતિજી ૧૮૦૦	વજરાજી ગોખર		"	૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	મીશ્રીમલજી ડોહારી		સારી	૧૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ઉગરચંદજી જાજોડ		સાધારણ	૨૦			

नं०	ग्रामस्थान का नाम	ठेका नं०	रेवेनू स्टेशन	शहर का नाम	जमींदारी	मूजनायक	प्रतिमाह की रकम
२६०१	कुलिया	ओसवावना वासभा	भीमनगर २० भा. इर	शाहपुरा	शिअरअंध	शांतिनाथल	पापाथु-धातु ४—
२६०२	धनोप	अजरभा	१४ भा. इर	देवलिया (अडी)	धूमटअंध	पार्श्वनाथल	४— ६
२६०३	सांगरिया	"	"	"	"	आदिनाथल	५— ५
२६०४	छटडिया	"	१२ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथल	२— २
२६०५	डोडिया	"	१० भा. इर	"	"	"	१— २
२६०६	अरवड	"	१४ भा. इर	"	"	आदिनाथल	१—
२६०७	देवलियाडवां	"	८ भा. इर	देवलियाडवां	धर	सुमतिनाथल	४— ४
२६०८	अडली	"	४ भा. इर	"	धूमटअंध	आदिनाथल	४— २
२६०९	दुरडा	"	४ भा. इर	गुलाबपुरा (मेवाड)	शिअरअंध	पार्श्वनाथल	३— ३
२६१०	"	"	"	"	धूमटअंध	"	३— ४
२६११	गुलाबपुरा	"	२ भा. इर	गुलाबपुरा	"	वासुपुत्रल	३— १
२६१२	भीमनगर	"	"	भीमनगर	धर	यदुप्रभुल	१— १
२६१३	कुडडी	"	मंगसियावास १८ भा. इर	पीसांगन	शिअरअंध	पार्श्वनाथल	४— ३
२६१४	पीसांगन	"	१२ भा. इर	"	"	सुपार्श्वनाथल	५— ५
२६१५	"	सोनीनो वास	"	"	धर	शांतिनाथल	१— ३

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	મહીવટદારનું નામ.	સેખના સંવત.	દસાહરની સ્થિતિ.	કૈલાની પરતી	ઉપા-અગ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
જાદુજી કાળજી સંચેતી ૧૫૪૫	કેસરીસોગજી ચૌધરી		ખરાખ	નથી			વિશાળ દેરાસર છે.
ન્યાલજી પારખ ૧૮૮૨	હમીરમજી લોઠા		સાધારણ	૬૦	૧		
શ્રી સંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	ભુરાલાલજી ચૌધરી		"	૫૦	૧	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે.
ઉકારમજી ભીલવાડિયા ૧૯૫૦	ઉકારમજી ભીલવાડિયા		"	૩૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	હમીરસીંગજી		"	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫	ભુરાલાલજી નાખેડા		"	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	યુનીલાલજી સુરાણા		"	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	મુગનચંદજી ખુરડ		"	"	૨		
"	મેઘરાજજી ચૌધરી		ખરાખ	"	૧	૧	બહુ જ છબ્બું દેરાસર છે.
યતિજી ૧૮૦૦ લગભગ	યતિ ચંદ્રકુશજી		સાધારણ	"			એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	મુનીમ કેસુરમજી	૧૯૯૨	સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૩	કરરાજ જેતરાજ જૈન		સાધારણ	૪૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	પ્રેમરાજજી		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	ગીસુલાલજી મહેતા		સારી	૧૫૦.			એક પુસ્તક ભંડાર છે.
યતિશ્રી કરતુરજીસજી લગભગ ૧૯૦૦	"		સાધારણ				યતિજીના ઉપાધ્યયમાં છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેમ્પ	રૂલે ફરેશન.	પાસ આફિસ.	બાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિભાજની સંખ્યા
૨૬૧૬	ગોવિંદગઢ	આબિયાવાસ	ભાંગલિયાવાસ ૧૪ મા. ફર	ગોવિંદગઢ	ધૂમટખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫૧૫૫-૫૧૬ ૬-૬
૨૬૧૭	આગેવા	બજારમાં	ગુડિયા ૧૪ મા. ફર	જેતારણ	શિખરખંધ	"	૩-૪
૨૬૧૮	જેતારણ	"	બર ૧૪ મા. ફર	"	"	વિમલનાથજી	૬-૮
૨૬૧૯	"	"	"	"	ધૂમટખંધ	મુનિસુવત સ્વામી	૩-૩
૨૬૨૦	"	ગામખંદાર	"	"	શિખરખંધ	ધર્મનાથજી	૧૧-૫
૨૬૨૧	નીયાજ	મોતીચોક	૯ મા. ફર	નીયાજ	ધાયાખંધ	આદિનાથજી	૪-૬
૨૬૨૨	બલુંદા	બજારમાં	બીલાડા ૧૬ મા. ફર	બલુંદા	શિખરખંધ	"	૨-
૨૬૨૩	અણંદપુરકાલુ	"	૨૦ મા. ફર	અણંદપુર કાલુ	"	"	૩-૩
૨૬૨૪	નીખોખ	"	૧૦ મા. ફર	બીલાડા	ધાયાખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩-
૨૬૨૫	લાંબિયા	"	મેડતાસીટી ૧૮ મા. ફર	અણંદપુર કાલુ	"	"	૧-૨
૨૬૨૬	રાસ	ગઢની પાસે	બિયાવર ૧૮ મા. ફર	પીસાગન	"	"	૩-૧
૨૬૨૭	ગીરી	"	બર ૮ મા. ફર	સેંડરા	"	"	૮-૨
૨૬૨૮	બોરાંટિયા (મેળાવાળા)	નીચલા વાસમાં	સેંડરા ૬ મા. ફર	"	"	"	૧-૨
૨૬૨૯	બિયાવર	પીપલિયા બજાર	બિયાવર ૧ મા. ફર	બિયાવર	ધૂમટખંધ	શાંતિનાથજી	૪-૮

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-મથ.	ધર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"		જીર્ણ	૫૦	૧	૧	જીર્ણ દેરાસર છે.
બાનેરામ બંડારી લગભગ ૧૯૫૦	શેઠ સરદારમલજી	૧૭૭૪	સાધારણ	૧૬૦	૫	૧	શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સં. ૧૧૩૨ સાલની મૂર્તિ
							પ્રાચીન છે.
સીધી લોકાએ ૧૬૦૦	શેઠ ભંવરલાલજી		સારી				
મમાયા શેઠાણી અજમેર વાળા ૧૯૦૦	શેઠ સરદારમલજી	૧૩૫૩	"				
યતિજી ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨૦	૧	૧	
કેસરીમલજી યુગલિયા ૧૯૫૦	"	૧૯૪૭	"	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"	૧૫૦૧	"	નથી		૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	મુતા સોહનરાજજી		જીર્ણ	૫	૧		જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"		"	૧૦૦	૧	૨	
યતિ શકતદાનજી અનોપવિજયજી ૧૭૦૦	"		સારી	૨૦૦	૨	૨	
ધુલચંદ કાલુરામ કાંકરિયા ૧૯૮૮	ધુલચંદ કાલુરામ કાંકરિયા		"	૬૦૦	૨	૧	એક પુસ્તક બંધાર છે.

क्र.सं.	ग्रामसु. नाम	कक्षा.	हेल्थ स्टेशन.	पारद औषधि.	आंधकी.	भुजनायक	प्रतिमासकी संख्या
२६३०	भियावर	डोगी महोल्लो	भियावर १ मा. इर	भियावर	धायाअंध	आदिनाथल	पाषाण-धातु १-६
२६३१	"	धानमंडी	"	"	शिपरअंध	शानिनाथल	१६-८
२६३२	भियावर (नूनु)	अजरभा	" ४ मा. इर	"	"	चंद्रप्रभुल	४-३
२६३३	हुधाड	"	धारेथर १ मा. इर	धारेथर	"	सुमतिनाथल	३-१
२६३४	आडिवा	"	आडिवा ४ मा. इर	आडिआ	"	शानिनाथल	१३-२६
२६३५	अडा विठोडा	"	भारवाड ७ कशन	भारवाड ७ कशन	"	"	७-६
			४ मा. इर				
२६३६	"	गामअदार	"	"	वृमटअंध	गोडी पार्श्वनाथल	३-
२६३७	भसुडा	अजरभा	भियावर ५ मा. इर	भसुडा	शिपरअंध	शानिनाथल	१-६
२६३८	अमोला	असवालोना वासभा	आहनवाडा ६ मा. इर	"	वृमटअंध	आदिनाथल	२-२
२६३९	हातडा	अजरभा	भंगलियावास ४ मा. इर	भंगलियावास	"	संभवनाथल	४-१
२६४०	अरवा	"	अरवा २ मा. इर	अरवा	शिपरअंध	पार्श्वनाथल	५-२
२६४१	समेध	"	" ८ मा. इर	"	"	आदिनाथल	१-२
२६४२	रुवावस	"	राशावस ३ मा. इर	भारवाड ७ कशन	धायाअंध	शानिनाथल	३-१

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીચકારણ નામ.	લેખના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કૃપા-મથ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
યતિશ્રી કાલુરામજી ૧૯૦૦	યતિશ્રી નંદનલાલ રૂપચંદજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		"				સોનેરી ચિત્રકામ બહુ જ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	જ્ઞાનમલ સુગનમલ ભંડારી		"	૨૮	૧	૧	
સીધીજી ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ	૧૯૬૩	"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	નગરશેઠ જસરાજ		"	૩૬૦	૨	૧	એક અંથભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૬૮૫	"	૧૨૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"	૧૯૦૩	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	લાલચંદજી નાર		સાધારણ	૩૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	પુસાલાલ જ્ઞેન	૧૬૭૭	ખરાબ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૧૪૪	બાલચંદજી કનકમલજી પદાવત		સારી	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૨૦		૧	મૂળનાયક ભગવાનની મૂર્તિ આદિનાથની છે પરંતુ પાર્શ્વ-નાથના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૩૦	૧		

नं. क्र.	ग्रामसु नाम	केदार	रेलवे स्टेशन.	पार मण्डल.	अध्यक्षी.	पुजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२६४३	राष्ट्रावस	अमरभा	राष्ट्रावस १ मा. इर	राष्ट्रावस	शिपरअध	महावीरस्वामी	पाषाण-धातु ५-१
२६४४	सीरीआरी	"	४ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	४-१
२६४५	जखुंदा	"	भाता इध- नाथगढ	भारवाड जं. कश्चन	धूमटअध	शांतिनाथ	१-२
२६४६	आडिवानीदिवडी	"	६ मा. इर	"	शिपरअध	"	३-१
२६४७	भाता	"	२ मा. इर	भाता इधनाथगढ	"	पार्श्वनाथ	७-२
२६४८	भीमाड	"	भीनवाडिया २ मा. इर	भीनवाडिया	"	शांतिनाथ	३-४
२६४९	पनोता	"	१२ मा. इर	"	"	आदिनाथ	३-७
२६५०	डाटसोवडियारो	"	१४ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	८१-२२
२६५१	भगरतगाव	"	सोभेसर १४ मा. इर	बाणुराव	धर	"	— १
२६५२	वागोण	"	"	"	शिपरअध	"	१-४
२६५३	सुभेर	रस्ता उपर	राणी १४ मा. इर	"	"	शांतिनाथ	४-१
२६५४	सीवास	डाटनी पास	भीमलिया ६ मा. इर	भीमलिया	धायाअध	"	— १
२६५५	धेनडी	अमरभा	सोभेसर ६ मा. इर	"	धूमटअध	"	— १

ખધાવનારનું નામ તથા સંવત.	મહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કેપા- મક	વર્ષ- સાબા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"	૧૯૫૧	ખરાબ	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	"	૧૯૫૧	સાધારણ	૪૦	૨		
શ્રીસંઘ ૧૮૮૪	"	૧૬૭૭	સારી	૧૬૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	"		"	૨૪૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૫૦	"		"	૨૦૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦	"		"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		ખરાબ	૪૨	૧	૧	જીર્ણોદ્ધારસર છે. રંગમંડપ નો ભાગ જીર્ણ છે. ઘૂમટો તથા શિખરના ભાગમાં તીરાડો છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સાધારણ	૭૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સારી	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	"		"	નથી		૧	પ્રાચીન તીર્થ છે. સગવડ હીક છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	"		"		૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૮	"		"	૪૦	૧	૧	

નંબર	ગામનું નામ	કેશબં	ફેલ્ડે સ્ટેશન	પોસ્ટ ઓફિસ	બાંધણી	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૬૫૬	પીલોવણી	બગરમાં	સોમેસર ૫ મા. ફર	બીમાલિયા	ઘૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-વાતુ — ૨
૨૬૫૭	પાંચોટીઆ	"	બીમાલિયા ૨ મા. ફર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૫— ૨
૨૬૫૮	જેતસીબજીકા ચુડા	"	સોમેસર ૨ મા. ફર	સો.મેસર	ઘૂમટબંધ	આદિનાથજી	૫—
૨૬૫૯	સાંવલતા	"	૪ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૩— ૪
૨૬૬૦	રાણીસ્ટેશન	"	રાણી	રાણી	"	"	૩— ૪
૨૬૬૧	રાણી ઉર્ફે સરદારગઢ	"	૧૧ મા. ફર	"	"	"	૬— ૨
૨૬૬૨	ખીચેલ	"	૩ મા. ફર	"	"	"	૪— ૨
૨૬૬૩	"	આમબહાર	"	"	"	આદિનાથજી	૨૫— ૨
૨૬૬૪	ધણી	બગરમાં	ફાલિના ૩ મા. ફર	બાલો	"	શાંતિનાથજી	૬— ૨
૨૬૬૫	ખુડાકા	જૂનાબગરમાં	૧૧ મા. ફર	ફાલિના	"	ધર્મનાથજી	૧૨— ૩
૨૬૬૬	બાલો	બગરમાં	૪ મા. ફર	બાલો	"	આદિનાથજી	૧૫— ૪

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા-મથ.	કર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
ચતિજી ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૫૬		૧	
બાહોરાવવાળા હીંગોટાએ ૧૬૫૦	..	૧૬૦૩	..	૧૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	..		ખરાબ.	૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	..		સારી	૧૨૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	ગુલાખચંદ ભભૂતચંદ		..	૨૦૦		૩	
જનાજી કુશલાજી ૧૮૫૧	શ્રીસંઘ		..	૬૦૦	૩	૨	એક પુસ્તકબંધાર છે. કાચનું જડાવકામ સુંદર છે. જીંત- પર ચિત્રકામ પણ પ્રાચીન છે
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	શ્રીસંઘની પેઢી		..	૮૦૦	૧૦	૧	એક મહાવીર જૈન કાચબેરી છે. પેસતાં ડાયા હાથ તરફ ભાજી કાઠિસગિયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે. દેરાસર પ્રાચીન છે. મૂળનાયકના પરિકર પર સં. ૧૧૭૪નો લખ છે.
નગીયાઈ ૧૯૨૦	મનજી રઘાજી ગોલેજા		..				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	જેઠાજી નવલાજી		..	૧૨૫	૨	૧	આ દેરાસરના ધૂમટમાં અસરાઓના જુદા જુદા રૂપો જોવાલાયક છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૪૭	શ્રીસંઘની પેઢી		..	૧૦૦૦	૬	૧	૨ પુસ્તકબંધારો છે મૂળ- નાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	શ્રીસંઘ (પોરવાલ)		..	૨૦૦૦	૯		

नं०	गावतुं नाम	डेगव	इले स्टेशन.	घाट अर्पिका.	वांघडी.	भूजनायक	प्रतिभाएनी संप्या
२६६७	याली	अजरमां	इलना ४ मा. इर	याली	शिअरअंध	पार्शनाथल	पापाए-घाट २८-१६
२६६८	"	"	"	"	"	धर्मनाथल	३-
२६६९	योया	"	६ मा. इर	"	"	शांतिनाथल	४-२
२६७०	इस्तकुंडी	पहाडनी तणेटीमां	अरनपुराशेड ६ मा. इर	सेवाडी	"	महावीररवाभी	३-
२६७१	भाडुंइ	गामनी बागेजे	" ८ मा. इर	अरनपुराशेड	घायाअंध	पार्शनाथल	- १
२६७२	विजपुर	अजरमां	"	सेवाडी	शिअरअंध	संभवनाथल	६-१३
२६७३	सेवाडी	"	"	"	"	महावीररवाभी	५३-४
२६७४	"	गामअहार	"	"	"	वासुपूज्यल	५-७
२६७५	लुयावा	"	इलना ८ मा. इर	लुयावा	"	आदिनाथल	१२-६
२६७६	"	अजरमां	"	"	"	पधप्रलुल	३-४
२६७७	लाडारा	"	१० मा. इर	याली	"	आदिनाथल	११-७

વ્યાજનારતુ' નામ તથા સંવત.	વહીવટકારતુ' નામ.	કેબલો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા- શ્રવ	ધર્મી સાખ્યા	વિશેષ નોંધ
ગેમાજી ૧૬૦૦	શ્રીમનમોહન પાર્શ્વનાથજીની પેઠી		સારો				૧ ઓસવાલ લાયબ્રેરી અને ૧ પોરવાડ લાયબ્રેરી છે.
							કાચનું જડાવકામ ખુબુ જ સુંદર છે. મૂળનાયકના પરિ- કર પર સં. ૧૧૬૨ નો લેખ છે.
યતિ ત્રિલોકસાગરજી ૧૬૫૦	"		"				યતિજીના ઉપાશ્રયમાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	"	૧૮૮૩	"	૪	૧	૧	સં. ૧૨૫૨ની સાલની એક ઊભી મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
વિદ્યધરાજી. ૯૯૬	વિગ્નપુર શ્રીસંઘ		"	નથી		૧	રાતા મહાવીરના તીર્થના નામથી પ્રસીદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૧	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૪૦	૧	૧	સં. ૧૨૧૦ની સાલનું જીર્ણ દેરાસર આ ગામમાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		સારો	૪૦૦	૩	૧	એક આત્મવલ્લભ જૈન લાયબ્રેરી છે. કાચનું જડાવ કામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૫૧	"		"	૯૦૦	૨	૪	એક પુસ્તકભંડાર છે. સં. ૧૨૪૪ની સાલની ગુરુ મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૧	"	૧૯૫૨	"				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	"		"	૧૦૦૦	૨	૨	
શ્રીસંઘ ૧૭૨૫ લગભગ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦	"		"	૨૦૦	૧	૧	એક લાયબ્રેરી છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેસાર્થ	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસર ઝોનિંગ.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાલની સંખ્યા
૨૬૭૮	કોટ	બળરમાં	કાલના ૬ મા. દૂર	બાલી	શિખરબંધ	આદિનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૭-૩
૨૬૭૯	સેસલી	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૭-૧
૨૬૮૦	વિજોવા	"	રાણી ૧૧ મા. દૂર	વિજોવા	"	"	૧૫-૨
૨૬૮૧	બાદરબાઠી	"	સોમેસર ૦૧ મા. દૂર	સોમેસર	ધૂમટબંધ	"	૧-
૨૬૮૨	દુડારિયા	"	૨ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૩-૧
૨૬૮૩	ધણુંદરા	"	જવાલી ૨ મા. દૂર	જવાલી	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૧
૨૬૮૪	જવાલી	"	૧ મા. દૂર	"	"	પદ્મપ્રભુજી	૩-૧
૨૬૮૫	બીમાલિયા	"	બીમાલિયા ૦૧ મા. દૂર	બીમાલિયા	"	ક્રોયાંસનાથજી	૬-૨
૨૬૮૬	જોજવર	"	કુશાદ ૭ મા. દૂર	મારવાડ જંકશન	"	વિમલનાથજી	૫-૪
૨૬૮૭	ધણુલા	"	પાતા રૂઢ-નાથગઢ ૮ મા. દૂર	"	"	શાંતિનાથજી	૬-૪
૨૬૮૮	કાલના	ધર્મશાળામાં	કાલના	કાલના	"	પાર્શ્વનાથજી	૫-૧
૨૬૮૯	મુંડારા	બળરમાં	૯ મા. દૂર	મુંડારા	ધૂમટબંધ	"	૩-૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા- શ્રવ	ધર્મ- સ્થાળ	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૫૧	શ્રીસંઘ		સારી	૧૭૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	મનમોહન પાર્શ્વનાથજીની પેઠી મુ. બાણી		"	નથી		૧	પરિકરપર સં. ૧૪૯૩ નો લેખ છે. મૂળનાયકજીની શ્રીતિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૨૩	શ્રીસંઘની કમીટી	૧૬૮૮	"	૨૦૦૦	૧	૩	એક લાયબ્રેરી છે. એક ગ્રંથ બંડાર છે. મૂળનાયકના પરિ- કર પર સં. ૧૧૨૩નો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	શ્રીસંઘ		"	૨૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૩૬	"		સાધારણ	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"		સારી	૮૮	૧	૧	
શ્રીસંઘ	"	૧૯૫૧	"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"		"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"	૧૮૬૨	જીર્ણ	૨૦૦	૧		દેરાસર જીર્ણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૬૭	"		સારી	૧૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘની પેઠી ખુડાલા	૧૯૬૧	"	નથી		૧	
"	શ્રી સાતિનાથ ભગવાનની પેઠી, મુંડારા	૧૭૮૩	"	૮૦૦	૪	૩	એક લાયબ્રેરી છે.

क्र.सं.	ग्रामनाम	केंद्रांक	उल्लेख स्टेशन.	पाठक आदिश.	प्राधिका.	मुजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२६६०	मुंडारा	गामअदार	इलना ६ मा. इर	मुंडारा	शिपरअध	आदिनाथ	पापायु-पाठ ३—
२६६१	"	अजरमां	"	"	"	शानिनाथ	४५— २
२६६२	धामली	"	आंता इधनाथगढ १ मा. इर	आंता इधनाथगढ	"	अलतनाथ	३— १
२६६३	जेरवा	"	आंवा ५ मा. इर	जेरवा	"	शानिनाथ	२६—१०
२६६४	जुसी	"	सोमेश्वर ३ मा. इर	सोमेश्वर	"	महावीररवाभी	४— ३
२६६५	भांदा	"	इलना १२ मा. इर	सादडी	"	पार्श्वनाथ	५— ३
२६६६	राजपर	गामअदार	१५ " मा. इर	"	"	शानिनाथ	७— १
२६६७	आना	अजरमां	राष्ट्री १० मा. इर	धाणुराव	"	"	२— २
२६६८	हेसुरी	हेरेकावास	" १४ मा. इर	हेसुरी	"	"	७— २
२६६९	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	३— ६
२७००	"	अजरमां	"	"	"	आदिनाथ	६— ६
२७०१	"	"	"	"	"	चंद्रप्रभु	४— १
२७०२	दाणोप	"	८ मा. इर	नाडोल	"	आदिनाथ	६— १
२७०३	दादावसी	"	४ मा. इर	इलना	"	शानिनाथ	३— १

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	બહીષકદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા-મક.	વર્ષ-સાલ.	વિશેષ સંધ
શ્રીસંધ ૧૯૫૦	શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પેઢી, મુંડારા		સારી				
શ્રીસંધ ૯૭૫	"		"				આ દરાસર બહુ જ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંધ ૧૫૫૦ લગભગ	શ્રીસંધ	૧૬૭૧	"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૬૫૦ લગભગ	"		"	૨૪૦	૪		
શ્રીસંધ ૧૮૫૦	"	૧૮૯૩	"	૫૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લગભગ	શેઠ આ.ક. ની પેઢી સાદડો		"	નથી			
શ્રીસંધ ૧૪૭૮	"		"	૪		૧	
શ્રીસંધ ૧૯૦૦	ખીમરાજજી		"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૫૦૦ લગભગ	પોરવાલ શ્રીસંધની પેઢી		"	૮૦૦	૫	૬	
શ્રીસંધ ૧૯૫૫ લગભગ	"		"				
શ્રીસંધ ૧૯૦૧ લગભગ	"		"				
શ્રીસંધ ૧૯૪૦ લગભગ	"		"				
શ્રીસંધ ૧૯૮૪	શ્રીસંધ		"	૧૨૫	૨	૧	
શ્રીસંધ ૧૯૨૧ લગભગ	શ્રીસંધની પેઢી		"	૨૦૦	૧	૧	બીંતપર જૂનાં ચિત્રો છે.

નંબર	ગામનું નામ	ટેકાફ	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાનક સંદિકા.	આંબણી.	મુળનાયક	પ્રતિભાજની સંખ્યા
૨૭૦૪	લાસરાગુડા	બજારમાં	ફાલના ૫ મા. ફર	ફાલના	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાવાણુ-ધાતુ ૪-૧
૨૭૦૫	સાલરિયા	"	જવાલી ૨ મા. ફર	જવાલી	ધાયાબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૧-
૨૭૦૬	નાદાણો બેધારો	"	ભગવાનપુરા ૨ મા. ફર	"	શિખરબંધ	સુવિધિનાથજી	૧-૧
૨૭૦૭	માંડલ	"	રાણી ૬ મા. ફર	ચાણોદ	"	પાર્શ્વનાથજી	૪-૧
૨૭૦૮	સાંચેરી	"	જવાલી ૪ મા. ફર	"	"	મનમોહન પાર્શ્વનાથજી	૩-૧
૨૭૦૯	ખોડ	"	"	જવાલી	"	આદિનાથજી	૭-૯
૨૭૧૦	"	મુશાનાવાસમાં	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૭
૨૭૧૧	વાલરાઈ	બજારમાં	રાણી ૧૦ મા. ફર	ચાણોદ	ધાયાબંધ	"	૧-
૨૭૧૨	એનલારોગુડો	"	૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	"	૪-૪
૨૭૧૩	વીડા	"	૧૨ મા. ફર	"	ધાયાબંધ	આદિનાથજી	- ૧
૨૭૧૪	ચાણોદ	રાવળાના યોગાનમાં	૧૪ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૨૩-૧૬
૨૭૧૫	પાવા	બજારમાં	૧૦ મા. ફર	તખતમઠ	"	"	૫-૩
૨૭૧૬	કોશીલાવ	"	૧૦ મા. ફર	કોશીલાવ	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૪ ૨
૨૭૧૭	"	ભોમિયાના ચોરામાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	૬-૫
૨૭૧૮	ખીમાડા	બજારમાં	ફાલના ૧૦ મા. ફર	"	"	ત્રિયાંસનાથજી	૮-૧

અધોવનારિનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જોનાની વસ્તી.	પા-મવ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	મણેશ્વરભાઈ ગુલાબચંદ દાસાવત	૧૯૫૧	સાધારણ	૪		૧	
નથમલ સેરાજી ૧૯૫૪	શ્રીસંઘ		સારી	૩૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	ફપચંદ મોતીચંદ	૧૮૫૨	"	૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ	૧૮૬૩	"	૧૨૦		૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૭	"		"	૧૨૦	૧		એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		સાધારણ	૫૦૦	૨	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૧	"		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	"		"	૬૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"	૪૦૦	૩		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૬૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	લાલચંદ ચેનાજી	૧૭૮૮	સારી	૪૦૦	૧	૩	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૧૪૦	૧	૧	
વના કલા ૧૯૫૫	"	૧૯૪૮	"	૧૦૦૦	૧	૩	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૧૨૦	૧		

નંબર	ગામનું નામ	કેશવ	રૂલો સ્થાન	સાહેબ સ્થાન	ખાંધકી	મૂળનાયક	પ્રતિમાઓની સંખ્યા
૨૭૧૯	બાબાગામ	બજારમાં	રાણી ૧૦ માં. ફર	સાહેરાવ	શિખરબંધ	સંભવનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૬-૪
૨૭૨૦	ધણા	"	૮ માં. ફર	"	"	આદિનાથજી	૬-૧
૨૭૨૧	પીસાવા	"	૧૦ માં. ફર	ચણોદ	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૧
૨૭૨૨	લાપોદ	"	૧૦ માં. ફર	સાહેરાવ	"	પાર્શ્વનાથજી	૭-૨
૨૭૨૩	ટોલારા	"	૬ માં. ફર	ચણોદ	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૩-૨
૨૭૨૪	વીરામી	"	૫ માં. ફર	સાહેરાવ	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૧૨-૨
૨૭૨૫	બગવના	"	એરનપુરાસ ૦૧ માં. ફર	એરનપુરાસ	"	ધર્મનાથજી	૩-૩
૨૭૨૬	વીસલપુર	રાજસ્થાનની બાબુમાં	એરનપુરાસ ૧ માં. ફર	એરનપુરાસ	"	"	૧૫-૮
૨૭૨૭	સાહેરાવ	વાંકલી વાસમાં	ફાલના ૭ માં. ફર	સાહેરાવ	"	આદિનાથજી	૩-૨
૨૭૨૮	"	રાજસ્થાનની બાબુમાં બજારમાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	૪૪-૬
૨૭૨૯	સીંદર	બજારમાં	૫ માં. ફર	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૫-૧
૨૭૩૦	દુબણા	"	૯ માં. ફર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૩
૨૭૩૧	બલાણા	"	૧૦ માં. ફર	તખતગઢ	"	"	૩-૪
૨૭૩૨	તખતગઢ	"	એરનપુરાસ ૧૮ માં. ફર	"	"	આદિનાથજી	૪-૩

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત	વહીવટદારનું નામ	લેખનો સંખ્યા	દસ્તાવેજની સ્થિતિ	કેટલી વસ્તી	ઉપા- ક્રમ	વર્ષ- શાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૧૪૦	૨	૧	સોનેરી ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૧	"	૧૫૪૫	"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	"		"	૮૦		૩	કાચનું કામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"	૨૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"	૧૯૫૧	"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"	૧૯૫૧	"	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૫૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"		"	૧૦૦૦	૪	૧	ગાનપ્રકાશ જ્ઞાનલાયબેરી છે.
મોતીજી વરદાજી ૧૯૬૮	મોતીજી વરદાજી		"	૧૨૦૦	૫	૧	આરસનું કામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"				સં. ૧૧૯૭ની સાલની એક ગુરુમૂર્તિ પ્રાપ્ત છે. આ દેગાસરની પ્રતિષ્ઠા યશોભદ્ર- સુરિએ કરેલી છે, સં ૧૧૦૦માં
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	"		"	૧૧૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૮૬૦	"		"	૧૭૫	૧	૧	કાચનું જડાવકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	"		"	૫૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	શ્રી ધીરાજી પરખાજી		"	૨૪૦૦	૫	૧	આરસનું કામ સુંદર છે.

નંબર	ગામણું નામ	કેશવ	ફેલ્ડે સ્ટેશન	પાસ કોર્પોરેશન	બાંધણી	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૭૩૩	તખતગઢ	તળાવની પાળ ઉપર	એરનપુરા રોડ ૧૮ મા. ફર	તખતગઢ	શિખરબંધ	આદિનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૫-૧
૨૭૩૪	"	બગરમાં	"	"	"	"	૭-૨
૨૭૩૫	"	તળાવની પાળ ઉપર	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩-૧
૨૭૩૬	"	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૧
૨૭૩૭	ખીવાણુદી	બગરમાં	એરનપુરા રોડ ૧૦ મા. ફર	ખીવાણુદી	"	મહાવીરસ્વામી	૧૩-૪
૨૭૩૮	"	ગામખદાર	"	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૪-૪
૨૭૩૯	વાંકલી	બગરમાં	૧૨ મા. ફર	વાંકલી	"	મુનિસુવ્રતસ્વામી	૧૪-૪
૨૭૪૦	પોમાવા	"	૬ મા. ફર	સુમેરપુર	"	કૃષ્ણનાથજી	૭-૩
૨૭૪૧	સુમેરપુર (જૂનું)	"	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	- ૩
૨૭૪૨	સુમેરપુર(નવું)	દેરાસરનો વાસ	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૩-૫
૨૭૪૩	"	મોદીઓનો વાસ	"	"	"	કૃષ્ણનાથજી	- ૩
૨૭૪૪	"	શ્રીવર્ધમાન લેન મોડિંગમાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	- ૧
૨૭૪૫	ઉદરી	ગામમાં	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૨-૧
૨૭૪૬	બજોડાજી	શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પેઢીના સામે	૪ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૭-૨
૨૭૪૭	કાલીવાડા	બગરમાં	૨ મા. ફર	સુમેરપુર	"	"	૬-૨

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાશરૂની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કિ. મં.	કમી. કાળા	વિશેષ નોંધ
શેઠ ધીરાજ પરખાજ ૧૯૭૯	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"		"				
જ્યેષ્ઠ ઉમાજ ૧૯૮૦	"	૧૯૧૨	"				જૂનાં ચિત્રો ચિતરેલાં છે.
કસ્તુરજ પરખાજ ૧૯૮૦	શેઠ કસ્તુરજ પરખાજ		"				એક ચોવીસ જિનમાતાનો આરસનો પટ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૨	સંઘની કમીટી		"	૧૦૦૦	૩	૧	
કપુરચંદજ પરતાપજ સોભાવત ૧૯૮૯	રીખવદાસ ચમનાજ		"				આ દેરાસર શત્રુંજયાવતાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૫	શ્રીસંઘ		"	૪૦૦	૨	૨	આ દેરાસર ખુબ જ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	રાયચંદ મોતીચંદ		સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	શ્રીસંઘ		"	૬૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	શ્રીવર્ધમાન જૈન ઓર્ડિંગતી કમીટી		"				૧૨૫ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૨	શ્રીસંઘ		"	૭૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૪ લગભગ	"		સારી	૫		૧	એક પ્રાચીન તીર્થ છે. પરિ-કરપર સં. ૧૫૦૪નો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		"	૩૫	૧	૧	

नं०	ग्राम	किसान	प्लॉट क्षेत्रफल	पोस्ट ऑफिस	आयुषी	भूजापत्र	प्रतिमाएकी संख्या
२७४८	चेरवा	रावजानी पास	साठेराव १११ भा. इर	बावी	शिपरअंध	अंद्रप्रभुए	पापाए-धाए ७-१
२७४९	नेसाए	अजरभा	सेजतराड ३ भा. इर	सेजतराड	धूमटअंध	पार्शनाथए	२-
२७५०	भांडा	"	६ भा. इर	"	"	शातिनाथए	३-
२७५१	मुसाखिया	"	२ भा. इर	"	शिपरअंध	आदिनाथए	३-१
२७५२	कंटाखिया	"	६ भा. इर	"	"	पार्शनाथए	७-४
२७५३	अतुराएका गुडा	"	९ भा. इर	"	धायाअंध	आदिनाथए	-२
२७५४	भाडागुडा	"	१० भा. इर	"	धूमटअंध	पार्शनाथए	४-
२७५५	अगडी	"	सजजनपुर २ भा. इर	सजजनपुर	शिपरअंध	आदिनाथए	८-३
२७५६	केलवास	"	अगडी ६ भा. इर	"	धूमटअंध	महावीररामा	४-८
२७५७	भुरडावा	"	अंडावल २ भा. इर	अंडावल	शिपरअंध	पार्शनाथए	११-६
२७५८	इरभावस	"	३ भा. इर	"	"	"	३-२
२७५९	पीपखिया	"	गुडिया २ भा. इर	गुडिया	धूमटअंध	आदिनाथए	३-१
२७६०	दायलाखा	"	सेमेसर १२ भा. इर	धाशेराव	शिपरअंध	शातिनाथए	७-३
२७६१	अडीअथ	"	४ भा. इर	सेमेसर	"	मद्विनाथए	३-२
२७६२	भारवा	"	नवावी ३ भा. इर	नवावी	धायाअंध	इशुनाथए	४-२

ખંડાણનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંખ્યા.	દસાંશની સ્થિતિ.	રેગીસ્ટ્રી વસ્તી.	ઉપા-અથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૦૧૦	સારી	૨૫	૧	૧	
ચતિજી ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૩૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"	૧૯૫૫	સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૭	"		"	નથી	૨		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સાધારણ	૬૦			પ્રતિમાજી એક મકાનમાં છે.
શ્રીસંઘ	"	૧૫૪૫	"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૨૦૦	૩	૫	એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૨૦			
કઠિરાત્રાળા ૧૪૫૦ લગભગ	"		"	૮	૧	૧	પ્રાચીન તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	"	૧૭૭૭	"	૫૦	૧		
મુના તારાચંદ્રજી ટોલરાજજી ૧૯૦૦	"	૧૨૨૬	"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	"		"	૨૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૪	"	૧૯૫૧	જીર્ણ	૨૦	૧		જીર્ણકાર છે. મરાઠતની ૧૧૨ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૦	"		સારી	૧૨૦	૧		

નંબર	શામલ નામ	ડેમણ	રેકોર્ડ કેસન.	પાસ ઓફિસ.	બાંધણી.	મુળનામ	પ્રતિભાણની ક્રમ
૨૭૬૩	રાણાજીની દેવલી	બબરમાં	સોમેસર ૪ મા. ફર	સોમેસર	ધૂમટખંધ	શાતિનાથજી	૫૫૫૭-૫૫૭ ૨-૮
૨૭૬૪	નીપળ	"	૮ મા. ફર	ધાણેરાવ	શિખરખંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૭-૨
૨૭૬૫	માલા	"	કીશનગઢ ૧૪ મા. ફર	કીશનગઢ	ધૂમટખંધ	શાતિનાથજી	૩-
૨૭૬૬	સાદડી	ખરતરોનો ઉપાશ્રય	ફાલના ૧૬ મા. ફર	સાદડી	ધર	નેમિનાથજી	- ૫
૨૭૬૭	"	મોટા દેરાસરની બેડે	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-
૨૭૬૮	"	મોટું દેરાસર રાવળાની પાછળ	"	"	શિખરખંધ	"	૧૪૪-૭૮
૨૭૬૯	"	રાણકપુરજીના રસ્તાપર	૧૭ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૯-૧
૨૭૭૦	"	આત્માનંદ જૈનવિદ્યાલયની પાછળ	૧૬ મા. ફર	"	"	"	૩-૧
૨૭૭૧	"	બહારની ધર્મશાળામાં	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૩
૨૭૭૨	રાણકપુરજી	જૈન ધર્મશાળા	૨૨ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૧૬૯-૨
૨૭૭૩	"	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૨૮-
૨૭૭૪	"	"	"	"	"	નેમિનાથજી	૧૧-
૨૭૭૫	ધાણેરાવ	નવી પાટી	રાણી ૧૫ મા. ફર	ધાણેરાવ	"	કુંથુનાથજી	૧૨-

અધિકારનારનું નામ તથા સ્થાન.	વહીવટનારનું નામ.	કેબલ સંખ્યા.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી.	ઉપા- ગ્રહ	ધર્મ- સ્થાન	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૯૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦	"		જીર્ણ	૬૦	૧		જીર્ણ દેરાસર છે. પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	ખીશનસીંગજી મહેતા		ખરાબ	૪			
"	હીરાચંદજી મુતા	૧૨૨૮	સાધારણ	૩૦૦૦	૬	૧	
"	શેઠ આ. ક. ની પેઢી	૧૨૨૮	સારી				
"	"	૧૨૨૮	"				બોધરામાં પ્રાચીન ધાતુની પ્રતિમાઓ છે.
"	"		"				
શેઠ ચંદનમલ પુખરાજી સં. ૧૯૬૯	શેઠ ચંદનમલ પુખરાજી		"				
૧૯૬૯	શેઠ આ. ક. ની પેઢી		"				
શેઠ ધરણાશાહ પોરવાડ ૧૪૬૬	"	૧૪૬૬	"	નથી		૩	એક ગુરુમૂર્તિ છે આ દેરા સરનું સ્થાપત્ય ભારતભરમાં અજોડ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		"				આ દેરાસરમાં જમણા હાથ તરફ એક બોધરુ છે.
"	"		"				આ દેરાસરના પાછળના ભાગમાં સુંદર શિલ્પમૂર્તિઓ છે. આ દેરાસરના યોગા- નમાં ડાબા હાથ તરફ એક બોધરુ છે.
રાહોઠ અમીચંદ નાથાભાઈ ૧૮૭૨	શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવા- નની પેઢી	૧૮૭૨	"	૧૨૦૦	૫	૪	

नं.अ.र.	भा.स.स. नाम.	ठे.स.स.	इ.स.स.	प.स.स.	भा.स.स.	सु.स.स.	प्रतिभा.स.स.
२७७६	बाबुराव	वावडीना थोड	राणी १५ भा. इर	बाबुराव	धूमटअंध	छरावला पार्श्वनाथल	पापाथु-धाड १४-२७
२७७७	"	डींगडोनो वास	"	"	शिपरअंध	गोडी पार्श्वनाथल	१६-२
२७७८	"	वांसानोवास	"	"	"	अभिनंदनल	१०-५
२७७९	"	पोरवालेनो वास	"	"	धूमटअंध	शांतिनाथल	७-४
२७८०	"	अन्नरमां कोटवालीनी पास	"	"	शिपरअंध	धर्मनाथल	८-१
२७८१	"	अन्नरमां गढनी पाछण	"	"	"	आदिनाथल	४४-१२
२७८२	"	राजवतानोवास	"	"	धूमटअंध	पार्श्वनाथल	८-६
२७८३	"	गुरांसानो उपाश्रय	"	"	"	"	४-
२७८४	"	तपगच्छनो उपाश्रय	"	"	"	दादा पार्श्वनाथल	३-३
२७८५	"	सावदिया पोण	"	"	धायाअंध	आदिनाथल	१-१
२७८६	"	भूछाणा महावीरतीर्थ	"	"	शिपरअंध	महावीरस्वामी	५२-१
२७८७	नाडसाठ	गामगहार	राणी १४ भा. इर	"	"	आदिनाथल	२४-
२७८८	"	अन्नरमां	"	"	धूमटअंध	"	५-१५
२७८९	"	"	"	"	शिपरअंध	सुपार्श्वनाथल	१५-१
२७९०	"	"	"	"	"	अजतनाथल	१-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા-મથ.	કર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
હીંગડ સુતરદાસજી લગભગ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		સારી				
લોહા બિહારીદાસ ૩૫૫૬ ૧૮૧૪	શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન- ની પેઢી	૧૮૧૪	"				એક પુસ્તકબંડાર છે.
રાડોડ લાલચંદ હરચંદ ૧૮૩૬	"	૧૮૩૬	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	શ્રીસંઘ	૧૯૬૩	"				
શ્રીસંઘ	શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન- ની પેઢી		"				એક ગુરુમૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		"				આ દેરાસરનું શિલ્પ ખારમા સૈકાનું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	"		"				
શ્રીસંઘ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૧	"		"				
ચંદનમણી વગ્નેચંદજી	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"		"				મારવાડની મોટી પંચતીથી પૈકીનું આ એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૯૬૪	શ્રીસંઘ	૧૫૫૫	"	૨૦૦	૫	૩	એક લાયબ્રેરી છે. ખારમા સૈકાના શિલાલેખો મોજુદ છે.
"	"		"				એક ગુરુમૂર્તિ છે.
"	"		સાંધારણ				મારવાડની પંચતીથી પૈકીનું આ એક તીર્થ છે.
"	"		"				

नं.अ.र.	गा.अ.नुं. नाम	कै.अ.र.	रे.वे. स्टेशन.	पार. अ.दि.अ.	आं.ध.की.	भुजनायक	प्रतिभाएनी सं.थ.या
२७६१	नाडवाळी	जे.अ.ल.पर्व.तनी टे.करीना भू.ग.भा.	रा.णी १४ भा. इ.र.	धा.कु.रा.व	शि.अ.र.अ.ध.	शां.ति.ना.थ.ए.	पा.पा.अ.व-धा.गु ३-
२७६२	"	जे.अ.ल.पर्व.तनी त.जे.डी.भा.	"	"	"	ने.भि.ना.थ.ए.	३-
२७६३	"	"	"	"	"	से.ग.दिया सु.पा.अ.र्.ना.थ.ए.	१-
२७६४	"	"	"	"	"	गो.डी पा.अ.र्.ना.थ.ए.	६-
२७६५	"	"	"	"	"	वा.सु.पू.अ.थ.ए.	३-
२७६६	"	जे.अ.ल.पर्व.त.प.र.	"	"	"	आ.दि.ना.थ.ए.	१-
२७६७	"	गि.र.ना.र पर्व.त.प.र.	"	"	"	ने.भि.ना.थ.ए.	१-
२७६८	ना.डो.ल	अ.ज.र.भा.	रा.णी ८ भा. इ.र.	ना.डो.ल	"	"	७-
२७६९	"	"	"	"	धूम.ट.अ.ध.	पा.अ.र्.ना.थ.ए.	३-
२८००	"	"	"	"	शि.अ.र.अ.ध.	शां.ति.ना.थ.ए.	३-
२८०१	"	"	"	"	"	प.अ.अ.लु.ए.	२६-३१
२८०२	वर.का.ण्.ा	ध.मं.शा.जा.नी जे.डे	२ भा. इ.र.	वि.जे.वा	"	वर.का.ण्.ा पा.अ.र्.ना.थ.ए.	१७२-३०
२८०३	हो.र.टा.ती.थै	अ.ज.र.भा.	अ.र.न.पु.रा १२ भा. इ.र.	अ.र.न.पु.रा १३	"	आ.दि.ना.थ.ए.	७-२०

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ	જેટાની વસ્તી.	ઉપા- મજ	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સાધારણ				એક જિન પ્રતિમા લગભગ દસમા સૈકાની છે. કામ-
							શાસ્ત્રના પ્રસંગો છે.
શ્રીસંઘ	..		સારી				દસમા સૈકાના સ્થાપત્યો છે.
..
..
શ્રીસંઘ ૧૯૩૪				
શ્રીસંઘ	..	૧૬૭૬	..				શત્રુજયના નામે આ ટેકરી ઓળખાય છે.
..	..	૧૧૫૫	..				ગિરનારના નામે આ ટેકરી ઓળખાય છે.
..	શ્રીપદ્મપ્રભુજીની પેઢી	મૂ. ના. ૧૮૯૩	સાધારણ	૧૦૦૦	૫	૨	આ દેગસરમાં માનદેવ- સરિનું બોવડું છે.
..	..		સારી				
..	..	પરિકરનો ૧૧૮૧	..				ભીંતપર જૈનધાર્મિક ચિત્રો છે.
..	..	કાકસબિયા ના ૧૨૧૫	..				એક ઘોડા પર કમારના રાગની મૂર્તિ છે.
..	વરકાજીતીર્થની પેઢી છે.		..	૨૫૦ વિદ્યાર્થીઓ	૧		એક લાયબ્રેરી છે. પંચતીર્થ માંનું રાણકપુરનો નકશનું
							એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	શ્રીસંઘ	૧૯૫૯	..	૨૦૦	૧	૩	તોરણ બહુ જ સુંદર છે.

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસે આધિકાર.	આંધણી.	મુખનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૮૦૪	કારતાલીશ	ધોલાગઢની પહાડી નીચે	એરનપુરા રોડ ૧૨ મા. દૂર	એરનપુરા રોડ	શિખરબંધ	આદિનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૩—
૨૮૦૫	"	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૪—
૨૮૦૬	"	ગામપહાર વા મા. દૂર	"	"	"	મહાવીરરવામી	૩— ૧
૨૮૦૭	કાનપુરા	બબરમાં	૭ મા. દૂર	સુમેરપુર	"	શાંતિનાથજી	૩— ૨
૨૮૦૮	પાલડી	મંદિરજનોવાસ	૮ મા. દૂર	શિવગંજ	"	અભિનંદજી	૩— ૨
૨૮૦૯	વડગામ (શિવગંજ)	બબરમાં	૬ મા. દૂર	"	"	ચંદ્રબ્રહ્મજી	૫— ૪
૨૮૧૦	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૫— ૧
૨૮૧૧	શિવગંજ	દાદાવાડી	૭ મા. દૂર	"	ધાબાબંધ	વાસુપૂજ્યજી	૩— ૧
૨૮૧૨	"	મુલચંદજીની બગીચી	"	"	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૧— ૩
૨૮૧૩	"	કલાપરા	"	"	શિખરબંધ	"	૬— ૪
૨૮૧૪	"	મોટા મંદિરનોવાસ	"	"	"	"	૧૩— ૫
૨૮૧૫	"	પોરવાડોના વાસ	"	"	"	"	૧૨— ૪
૨૮૧૬	"	"	"	"	ધાબાબંધ	અજીતનાથજી	૨૨— ૨
૨૮૧૭	"	"	"	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૯— ૨
૨૮૧૮	બેડા	ટકરીની નીચે	મોરીબેડા ૩ મા. દૂર	મોરીબેડા	"	દાદા પાર્શ્વનાથજી	૫—

જાણનારનું નામ તથા સંવત.	મહીવરદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપ-મથક.	ધર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	શ્રીસંઘ		સાધારણ				આ દેરાસર દસમા સૈકાનું છે. જીલ્લાદારની જરૂર છે.
"	"		"				બીજા ત્રીજા સૈકાનો એક પ્રાચીન ટુકડા છે.
"	"		સારી				આ દેરાસર ખુબ જ પ્રાચીન મનાય છે.
"	"			૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૧૧	"		"	૨૮૦	૩	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	"		"	૪૦૦	૧	૧	એક કાચબેરી છે. કાચનું જડાવકામ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૧૧	"		"	૨૨૦૦	૧૧	૪	
લાલુરામ કસ્તુરચંદ ગાંધી	"		"				
શ્રીસંઘ	"		"				બીજા માળ પશુ પ્રતિમા છે.
"	શ્રીસંઘની પેઠી		"				ચારે દિશામાં શિખરબંધ દેરાસરો છે.
"	"		"				કાચનું નવન જડાવકામ છે.
વીરચંદ્ર વનાજી	"		"				
શ્રીસંઘ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	શ્રીસંઘ	૧૬૭૪	"	૬૦૦	૩	૧	એક આરસની દસમા સૈકાનો મૂર્તિ છે.

नं०	ग्रामनाम	देहात	देवदे स्थान.	पार अधिक.	जांघडी.	सूचनाय	प्रतिभाषणी सूचना
२८१६	भेडा	बोटाभा	भोरीभेडा ३ भा. हर	भोरीभेडा	शिअरअंध	संभवनाथ	पापायु-पात ७६-१८
२८२०	"	मानभदिरभा	"	"	धायाअंध	विमलनाथ	६-३
२८२१	अंहर	अजरभा	नाना २ भा. हर	नाना	"	आदिनाथ	१५-१
२८२२	नाना	"	१ भा. हर	नाना	शिअरअंध	महावीररवाभी	६१-४
२८२३	पींडवाडा	"	संभवनाथ	पींडवाडा	"	गोडी पार्थनाथ	३-
२८२४	"	"	"	"	"	महावीररवाभी	३५-४०
२८२५	खूरी	"	राणी १८ भा. हर	तभतगड	"	"	५-२
२८२६	"	"	"	"	"	आदिनाथ	३-१
२८२७	कवला	रावणानी पासे	१६ भा. हर	आष्टा	"	संभवनाथ	५-२
२८२८	रोडला	अजरभा	"	तभतगड	धायाअंध	आदिनाथ	३-
२८२९	कवराडा	"	इलना २० भा. हर	"	शिअरअंध	यंद्रप्रभु	३-३
२८३०	वरहरा	भोटा वासभा	राणी २४ भा. हर	"	"	आदिनाथ	३-३

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કૈનાની વસ્તી.	ઉપ- ભવ	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	શ્રીસંઘ		સારી				એક પુસ્તક બંડાર છે. દસમા સૈકાની તથા આરસની
							પ્રતિભાઓ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૭	"	૧૯૯૭	"				
"	"		"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"	શ્રી ના. ૧૫૦૫	"	૪૦૦	૨	૨	બે સુખડની મૂર્તિઓ છે. અગ્નિ- ચારમા સૈકાનું દેરાસર છે. એક
							પુસ્તક બંડાર છે. સં. ૧૨૦૩ની સાલના બે કાઉસગિયા છે.
"	"		"	૮૦૦	૩	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"		"				ભાગ્યવતરમાં ગુપ્તકાળની પ્રાચીન ધાતુની મૂર્તિઓ અહિ સારી સંખ્યામાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"	૧૯૬૯	"	૨૪૦	૩		
"	"	૧૯૬૯	"				
શ્રીસંઘ	"		સાધારણ	૧૨	૧		પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		સારી	૬૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૩૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"	૪૦૦	૨		

नं०	नाम	ठेका	इले रेशन.	पार्ट अडिज.	प्रां०	भूजायक	प्रतिभाषा अं०
२८३१	वरदरा	अनरमा	राणी २४ मा. इर	तभतगढ	शिपरअध	शातिनाथ	पापालु-पातु ६-१२
२८३२	सुंडा	अनरमा	अेरनपुरा रोड ३२ मा. इर	आहोर	"	आदिनाथ	७-३
२८३३	संभवाडी	जगीरदारना वासमा	३० मा. इर	"	"	सुपार्शनाथ	४-१
२८३४	यांहराई	अनरमा	२४ मा. इर	तभतगढ	"	आदिनाथ	३-८
२८३५	थुंवा	"	"	"	"	(पातुना)	२-२
२८३६	पाहरडी	"	२२ मा. इर	"	"	आदिनाथ	३-८
२८३७	सरडी	"	२४ मा. इर	गुडयालोतरा	"	पार्शनाथ	१०-१
२८३८	भेसवाडा	"	जलोर ८ मा. इर	आहोर	"	"	३-
२८३९	"	"	"	"	"	शातिनाथ	६-२
२८४०	सकराणा	"	४ मा. इर	जलोर	"	चंद्रप्रभु	१-
२८४१	जोहणु	"	६ मा. इर	आहोर	धायअध	पार्शनाथ	३-१
२८४२	"	"	"	"	शिपरअध	"	-२
२८४३	जोडा	"	वेडु ६ मा. इर	"	धायअध	वासुप्रभु	२-
२८४४	गीटडी	"	जलोर ८ मा. इर	"	धूमटअध	आदिनाथ	१-
२८४५	भाहनवाडी	"	६ मा. इर	जलोर	शिपरअध	चंद्रप्रभु	५-२

ખાંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ	લેખનો સંવત.	રજાકરની નિયતિ.	કેસની વસ્તી.	ઉપા મય	વર્ષ શાળા	વિશેષ નોંધ
નવલાલ રતનાલ ૧૯૪૬	શ્રીસંઘ	૧૭૮૧	સારી				
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	..	૧૮૯૩	..	૨૪૦	૨	૨	એક પુસ્તક ભાંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૯	૪૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	૭૦૦	૨	૧	ધૂમટમાં તીરાડો પડેલ છે.
શેઠ નવાલ તેગલ ૧૯૬૦	૪૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	૫૦૦	૪		
શ્રીસંઘ	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	..	૧૮૦૩	..	૨૮૦	૩		
..	..	૧૯૫૮	..				
શેઠ હેમાભાઈ દડીભાઈ ૧૯૦૦ લગભગ	આહોર શ્રીસંઘ	૧૫૧૦	સાધારણ	નથી		૧	આસો વદ ૧ના રોજ મેલો ભરાય છે.
ફેજમલ વન્છાલ ૧૯૯૮	ફેજમલ વન્છાલ	૧૯૯૮	સારી	૨૦૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૦	શ્રીસંઘ		..				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	કુમાલ ઉમાલ	૧૯૫૫	ખરાબ	૮			જુલું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	આહોર શ્રીસંઘ		સાધારણ	૪		૧	
વાલાલ મોતીલ ૧૯૯૮	વાલાલ મોતીલ	૧૯૯૮	સારી	૪૦૦	૧	૧	એક લાયબ્રેરી છે.

નંબર	નામનું નામ	કેન્દ્ર	ફેલો રોડન.	શિક્ષક કોષ્ટિક.	અધિકારી.	મુખ્યનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૮૪૬	બાદનવાડી	બગરમાં	બલોર ૬ મા. ફર	બલોર	ધાયાબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ — ૧
૨૮૪૭	કેસવણા	"	વીસનગર ૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૪— ૬
૨૮૪૮	આલાસણ	"	૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫—
૨૮૪૯	રેવતડા	"	બાકરારોડ ૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૫— ૨
૨૮૫૦	સાયલા	"	વીસનગર ૧૬ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૩— ૩
૨૮૫૧	"	શાંતિપુરા	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩— ૧
૨૮૫૨	ચોરાઈ	બગરમાં	મોદરાન ૧૨ મા. ફર	"	ધાયાબંધ	ધર્મનાથજી	૩—
૨૮૫૩	પોળા	"	૧૬ મા. ફર	બીનમાલ	"	આદિનાથજી	૩— ૨
૨૮૫૪	કોરા	"	બીમપુરા ૧૨ મા. ફર	બીનમાલ	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૪— ૧
૨૮૫૫	ઢાપા (ઢાસપા)	"	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩— ૮
૨૮૫૬	ચરવાડ	"	મોદરા ૬ મા. ફર	રામસીણુ	"	જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૮૫૭	ધાણા	"	૩ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૬— ૧
૨૮૫૮	સેરણા	"	૨ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૫—
૨૮૫૯	મોદરા	"	૧૧ મા. ફર	"	કુમટબંધ	સુમતિનાથજી	૬— ૧
૨૮૬૦	બાકરા	"	બાકરારોડ ૩ મા. ફર	બાગરા (મારવાડ)	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૧— ૧

अध्यापनार्थी नाम तथा संवत्.	बहुविधकारण नाम.	वेपथु संवत्.	प्रशासनी स्थिति.	नेमानी पत्रा.	दिव- सक	पत्र- क्रमांक.	विशेष नों.
श्रीसंघ १६००	श्रीसंघ		सारी				
श्रीसंघ १६५५		१६१२	साधारण्य	२८०		१	
श्रीसंघ १६६०		१६५५	सारी	१२०	१	१	
श्रीसंघ १६५१	"		"	२८०		१	
श्रीसंघ १६७१	"	१६७१	"	६००	२		
श्रीसंघ १६६६	"		साधारण्य				
श्रीसंघ १६६४	"	१६६१	"	१६०	१		
श्रीसंघ १६७६	"	१६५५	"	१६०	१		
श्रीसंघ १६१२		१६५५	साधारण्य	८०		१	
श्रीसंघ १६०४	"		सारी	२८०	१	१	
श्रीसंघ १६८७		१६८७	"	८४		१	
श्रीसंघ १२००	"	१६६८	"	३६०	२	१	
श्रीसंघ १६०० लगभग	"		साधारण्य	६४			
श्रीसंघ १६०३ लगभग	"		सारी	२१६	१	१	
श्रीसंघ १६६० लगभग	"		साधारण्य	३२०	१	१	

ନଂବର	ଗାମର ନାମ	ଠିକଣା.	ଡିସ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ	ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ.	ପାଠାଳୟ.	ମୂଲ୍ୟନାୟକ	ପ୍ରତିଭାଷିଣୀ ସଂଖ୍ୟା
୨୮୬୧	ଧୁରା	ଭଲରଭା	ଘାଟକୋଟ ୨ ୨ ମା. ଡର	ଭାଗରା (ଭାରବାଣ)	ଧାଆଆ'ଧ	ପାର୍ଥନାଥ	୫୫୭-୫୮୭ ୨-୧
୨୮୬୨	ଗୁନ	"	୪ ମା. ଡର	"	ଶିଖରଆ'ଧ	"	୩-୧
୨୮୬୩	ଥାପୁ	"	ଭାଗରା ୪ ମା. ଡର	"	"	ଆଦିନାଥ	୫-୭
୨୮୬୪	ଭୁରତରା	"	ଭଲୋର ୧୨ ମା. ଡର	ଗୁଡାଆଲୋତରା	ଧର	ଅଭୂତନାଥ	- ୨
୨୮୬୫	ସବରସା	"	ଝିରନପୁରା ୨ ୨୬ ମା. ଡର	"	ଶିଖରଆ'ଧ	ପଦ୍ମମୁଖ	୪-୧
୨୮୬୬	ଝରଣ	"	୨୪ ମା. ଡର	"	"	ଆଦିନାଥ	୮-୮
୨୮୬୭	"	"	"	"	ଧାଆଆ'ଧ	"	୩୨-୮
୨୮୬୮	ଥାଏଲା	"	"	"	ଶିଖରଆ'ଧ	ଶାନ୍ତିନାଥ	୪-୧
୨୮୬୯	ହାଲପୁରା	"	"	"	"	ମହାବୀରବାମୀ	୬-୨
୨୮୭୦	ଗୁଡାଆଲୋତରା	"	"	"	"	ସଂକଳନାଥ	୫-୬
୨୮୭୧	"	"	"	"	"	ଆଦିନାଥ	୯-୩
୨୮୭୨	"	"	"	"	"	ଧର୍ମନାଥ	୫-୩
୨୮୭୩	"	ଗାମଆହାର	"	"	ଧର	ନେମିନାଥ	୬-୧
୨୮୭୪	ଭଗବରୀ	ଭଲରଭା	"	"	ଶିଖରଆ'ଧ	ଆଦିନାଥ	୨୭-୧
୨୮୭୫	"	"	"	"	ଧାଆଆ'ଧ	ବାସୁଧେବ	୩-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ	લેખકો સંખ્યા	રસાયણની સ્થિતિ	કેનાની વસ્તી	ઉપા- ગ્રય	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	શ્રીસંઘ	૧૩૬૩	સાધારણ	૧૩૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૪	"	૧૯૫૮	સારી	૮૦	૧		
લગભગ ૧૯૩૭	"	૧૯૨૧	"	૪૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭	"		"	૩૨		૧	
"	"	૧૯૫૫	"	૩૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૭	"		"	૧૨૦૦	૧	૫	એક પુસ્તક બંડાર છે.
સુરતી ગમનાળ ૧૯૫૯	"	૧૯૫૫	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		સારી	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫ લગભગ	"	૧૯૨૧	"	૩૪૦	૧	૨	મહાવીર જિન લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"		"	૧૩૦૦	૧	૮	એક અંધબંડાર તથા એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	"		"				
દોલાળ બેરાળ ૧૯૫૯	"	૧૯૫૫	"				
યતિ રાજવિજયળ ૧૯૮૪	યતિશ્રી રાજવિજયળ	૧૨૮૮	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	"		"	૫૬૦		૪	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૬	"	૧૯૯૧	"				

नं०	ग्रामपट्ट नाम	देहात	पंचायत क्षेत्र	पंचायत क्षेत्र	नाम	मुख्यालय	प्रतिमाएकी संख्या
२८७६	अगवरी	अनरमा	अनरपुरा रोड २४ भा. इर	गुडायामोतरा	धामायध	भक्तिनाथल	पाषाण-धातु ३-१
२८७७	भोड	"	"	"	शिपरध	शातिनाथल	३-१
२८७८	डिभेडपुर	"	२० भा. इर	"	धर	पार्श्वनाथल	— २
२८७९	"	"	"	"	शिपरध	"	२६-७
२८८०	वेहाण	"	"	"	धामायध	आदिनाथल	८-२
२८८१	सेहरिया	"	१७ भा. इर	"	शिपरध	"	५-१
२८८२	पावटा	"	१८ भा. इर	"	"	"	८-१
२८८३	आलवा	"	"	"	"	"	५-२
२८८४	नावी	"	१३ भा. इर	सुभेपुर	"	अंभ्रलुल	४-२
२८८५	"	"	"	"	"	"	४-
२८८६	"	"	"	"	"	मुनिसुवत स्वामी	५-
२८८७	सलोहरिया	"	अनरपुरा रोड ८ भा. इर	शिवगंज	धर	सुपार्श्वनाथल	२-२
२८८८	इतापुरा	"	"	"	शिपरध	पार्श्वनाथल	४-१
२८८९	आलवा	"	१४ भा. इर	"	"	"	४-३
२८९०	गूना नोगापुरा	"	"	"	धर	आदिनाथल	१-३

બંધાવનારનું નામ તથા સંખ્યા.	મહાવિદ્યાર્થી નામ.	કોળનો સંખ્યા.	દાસરની સ્થિતિ.	કેટગોરી વર્ગી.	કોષ-સંખ્યા.	કક્કા-સંખ્યા.	વિશેષ નોંધ
વનાજી કેશાજી ૧૬૫૨	મતિશ્રી રાજવિજયજી	૧૬૫૫	સારી				
કસ્તુરજી હંસાજી ૧૬૩૯	"	૧૬૬૫	સાધારણ	૧૬		૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૭૪	"		સારી	૧૨૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૬૫	ગુલાબચંદ્રજી ઠંડા	૧૬૬૧	"				
શ્રીસંઘ ૧૬૩૯	શ્રીસંઘ	૧૬૫૫	"	૧૨૮		૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૬૮	"	૧૬૬૬	"	૧૮૦		૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૭૦	"		"	૧૬૦		૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૫૫	"	૧૬૫૧	સાધારણ	૧૬		૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	"		સારી	૩૬૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૫૯	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૯	"	૧૬૬૧	"				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	"	૧૬૫૯	સાધારણ	૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૪૯	"		સારી	૧૬૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૮૮	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૫૦	"		સાધારણ	૧૬૦	૧	૧	

नं.सं.	ग्रामस्य नाम	ठेकासं.	इदमे करेण-८	इदमे करेण-८	ग्रामसं.	सूचनायक	प्रतिमासकी संख्या
२८६१	नवान्नेगापुरा	बनरमा	अरनपुरा रोड १४ मा. इर	शिवगंज	घायाअध	नेमिनाथल	पापायु-घातु: — ६
२८६२	जूनान्नेयला	"	१० मा. इर	अरनपुरा रोड	"	आदिनाथल	५— २
२८६३	पोसलिया	शिशोडीका वासमा	१२ मा. इर	"	शिभरअध	पार्श्वनाथल	२०— १
२८६४	धनापरा	बनरमा	१० मा. इर	"	"	आदिनाथल	३— ४
२८६५	अडवाडा	"	१४ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथल	६— २
२८६६	युवी	"	१२ मा. इर	"	"	शातिनाथल	३— १
२८६७	राडपर	"	"	"	"	महावीररवामी	७—
२८६८	रोवाडा	"	१६ मा. इर	शिवगंज	"	आदिनाथल	५— १
२८६९	भोटा लभमावा	"	१४ मा. इर	"	धर	पार्श्वनाथल	१—
२८७०	डेराक	"	"	सुमेरपुर	शिभरअध	नेमिनाथल	१— १
२८७१	भानुना	"	१२ मा. इर	"	"	शातिनाथल	७— ३
२८७२	उधमण	"	१८ मा. इर	अरनपुरा रोड	"	पार्श्वनाथल	८— १
२८७३	मेव	"	१२ मा. इर	"	"	नेमिनाथल	५— ५
२८७४	वागीश	राजस्थाननी आलुमा	१६ मा. इर	"	"	आदिनाथल	३—
२८७५	"	"	"	"	"	शातिनाथल	३—

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	રસકર્મની વિધિ.	રેખાની વસ્તી.	ઉપા-અથ	ધર્મ-સાધના	વિશેષ ટિપ્પણ
શ્રીસંઘ ૧૯૮૨	શ્રીસંઘ		સારી	૮૮			
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"		"	૩૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	"	૧૭૪૫	"	૪૦૦	૧	૨	એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૮	"		"	૧૨૮			
સોલંકી નાગોતરાવાળાએ લગભગ ૧૩૦૦	"	૧૭૬૮	"	૨૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦	ચૂલી શ્રીસંઘ		ખરાબ	નથી			આ દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૨	શ્રીસંઘ	૧૯૯૧	સારી	૮૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૮	"		સાધારણ	૨૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સારી	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૧	"	૧૯૫૫	સાધારણ	૨૬૦	૨	૧	ધૂમટર્મા તીરાડો પડેલ છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૫૧	"		સારી	૮૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ	પાલડી શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	સાધારણ	નથી			આ દેરાસર પ્રાચીન છે.
"	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	સારી				

નંબર	ગામનું નામ	કેશવ	રેલ્વે સ્ટેશન	પાલિકા	બંધકર્તા	મુજનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૯૦૬	ગુમાનસિંહજી-ની પાલડી	બજારમાં	એરનપુરાસ ૧૮ મા. ફર	એરનપુરાસ	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	પાપાણ-ધાટ ૧૨-૩ ૧
૨૯૦૭	મોરલી	"	૧૯ મા. ફર	"	"	નેમિનાથજી	૬-
૨૯૦૮	અનંદાર	"	૨૪ મા. ફર	સિયાણા	"	પાર્શ્વનાથજી	૪-૧
૨૯૦૯	કોલર	જંગલમાં	સબજનરોડ ૨૦ મા. ફર	શિરોહી	"	આદિનાથજી	૭-૧
૨૯૧૦	જરોલી	બજારમાં	૩ મા. ફર	પીંડવાડા	"	શાંતિનાથજી	૬-૧
૨૯૧૧	અગરી	ઠેનમંદિર	૨ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૧૧૭-૫૩
૨૯૧૨	જનાપુર	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪-
૨૯૧૩	નાંદિયા	ગામબહાર	૬ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૭૭-
૨૯૧૪	"	ગામથી ૧ મા. ફર	"	"	"	અરનાથજી	૪-
૨૯૧૫	"	ધર્મશાળાની બેડે	"	"	કૃમટબંધ	શાંતિનાથજી	૭-૭
૨૯૧૬	બોટાણા	ઠેનમંદિર	૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૬-૧
૨૯૧૭	ગોમ્હી	ઠેનમંદિરની ગલી	૧૬ મા. ફર	શિરોહી	"	પાર્શ્વનાથજી	૬૮-૬

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	સેનાની વસ્તી.	શિલ્પ-મકામ.	કામ-સમય.	વિશેષ યોગ
શ્રીસંઘ ૧૨૪૮	શ્રીસંઘ		સારી	૧૮૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	પાલડી શ્રીસંઘ		..	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		..	૧૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	પાલડી શ્રીસંઘ	૧૭૨૧	..	નથી		૧	દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૫૫	શ્રીસંઘ	૧૨૫૫	જીર્ણ	૨૦૦	૨	૧	દેલવાડાને મળતી કોતરણી થાંભલાઓમાં છે. સભા-મંડપમાં શિલાલેખ છે.
શ્રીસંઘ	..		સાધારણ	૨૫	૧	૧	એક ચુરુમૂર્તિ છે આરમા સૈકાના લેખો છે.
..	..		જીર્ણ	૧૫		૧	દેરાસર જીર્ણ છે.
..	૨૫૦	૧	૧	પ્રભુ મહાવીરને ચંડકોશિક આ જગ્યાએ ઉસ્થો હતો એમ કહેવાય છે. મળનાય-કળની મૂર્તિ ગુપ્તકાલીન છે.
							એક પુસ્તક બંડાર છે.
..	..		સાધારણ				
..	..		સારી				
..	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૨૪૫	કાયમ		..	૧૨૦	૧	૧	૫૨ જિનાલયનું દેરાસર મુંદર છે.

नं०	ग्राम	विकास	रेल्वे स्टेशन	पोस्ट ऑफिस	पंचायती	मूखनाथ	प्रतिभाषणी संख्या
२६१८	मंडवारा	नैनमंदिनी गली	सकलन रोड २४ मा. दूर	शिराही	शिपरथ	आदिनाथ	पापायु-धातु ३—
२६१९	७३	"	"	"	"	शांतिनाथ	७— ३
२६२०	"	जोआवतोना वास	१५ मा. दूर	"	धूमठथ	त्रिंतामथि पार्थनाथ	१— ५
२६२१	शिराही	"	"	"	शिपरथ	जरावला पार्थनाथ	९—१७
२६२२	"	नैन मंदिनी गली	"	"	"	त्रायलिया आदिनाथ	३३— ४
२६२३	"	"	"	"	"	नेमिनाथ	१— १
२६२४	"	"	"	"	धायाथ	शांतिनाथ	३—
२६२५	"	"	"	"	शिपरथ	संभवनाथ	३—१३
२६२६	"	"	"	"	"	अष्टतनाथ	७८—१७३
२६२७	"	"	"	"	"	आदिनाथ	९९—२६३
२६२८	"	"	"	"	"	महावीरराम	२— १
२६२९	"	"	"	"	"	कुंथुनाथ	५— २
२६३०	"	"	"	"	"	संभेधर पार्थनाथ	६— ३
२६३१	"	"	"	"	"	गोडी पार्थनाथ	५— ४

નિધાનનારવું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારશ્રી નામ.	લેખનો સંવત.	દસવરની સ્થિતિ	રેગની વસ્તી	ઉપા- અથ	ધર્મ શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૨૫૭	પાડોવ શ્રીસંઘ	૧૯૨૧	સારી	નથો			
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	"	૨૦૮	૨	૨	
શ્રીસંઘ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		"	૧૮૦૦	૯	૪	એક પુસ્તકલંડાર છે.
"	"		"				
"	"		"				
"	"	૧૬૮૩	"				
"	"		"				
"	"		"				
"	"	૧૬૪૪	"				ત્રણ ગુરુ મૂર્તિઓ છે, બમતીમાં ધાતુ મૂર્તિઓ
"	"		"				પ્રાચીન છે.
"	"		"				૭૨ જિનમાતાનો ૫૮ એક છે.
"	"	૧૭૩૬	"				
"	"		"				
"	"	૧૭૩૬	"				
"	"		"				

નંબર	શાસ્ત્ર નામ	કેશિક	ફલે સ્થાન	પાસ્ટ મોડિફ.	નામેણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની ક્રમ
૨૬૩૨	શિરોહી	જૈન મંદિરની ગલી	સન ૧૯૧૩ ૧૫ મા. ફર	શિરોહી	શિખરબંધ	શીતળનાથજી	પાપાણ-ધાતુ ૧—
૨૬૩૩	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૧૦૬— ૨
૨૬૩૪	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૬૧—૩૨
૨૬૩૫	બવાલ	શામબહાર	૨૪ મા. ફર	બવાલ	"	આદિનાથજી	૩— ૪
૨૬૩૬	"	બજારમાં	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૧૪— ૫
૨૬૩૭	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૫— ૮
૨૬૩૮	"	"	"	"	"	સુમતિનાથજી	૧૧— ૭
૨૬૩૯	"	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૬— ૩
૨૬૪૦	બરલુટ	"	૨૬ મા. ફર	"	"	"	૧૧— ૨
૨૬૪૧	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૧— ૬
૨૬૪૨	દેલદર	"	૩૦ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૨૮—૧૪
૨૬૪૩	વરાડા	"	૩૨ મા. ફર	"	"	શીતળનાથજી	૭— ૧
૨૬૪૪	મંડવારિયા	"	૩૦ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૧૬— ૪
૨૬૪૫	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪— ૪
૨૬૪૬	"	"	"	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૩— ૧

અધ્યાયનારણું નામ અથવા શ્રી સંખ.	અધ્યાયનારણું નામ.	કે.પનો ક્રમ.	દેરાસરની સ્થિતિ	કે.પની વસ્તી	કે.પ- મક.	કે.પ- રાખણ	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંધ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		સારી				
"	"	૧૭૨૧	"				ધરણવિહારની નકલરૂપ દેરા- સર છે. ત્રણ મળ્યાનું છે.
"	"		"				એ ગુરુ મૂર્તિઓ છે.
શ્રીસંધ ૧૯૮૯	શ્રીસંધ		"	૭૦૦	૩	૩	આ દેરાસર અંખાળના દેરા- સરના નામથી ઓળખાય છે.
શ્રીસંધ ૧૯૪૯	"		"				
મોતીજી કપુરચંદજી પનાલાલ પ્રાગજી ૧૯૮૦	મોતીજી કપુરચંદજી પનાલાલ પ્રાગજી		"				
શ્રીસંધ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંધ	૧૭૧૩	"				
જસાજી ઝોંકારલાલજી ૧૯૫૩	જસાજી ઝોંકારલાલજી	૧૯૫૧	"				
શ્રીસંધ ૧૬૦૦ લગભગ	શ્રીસંધ		"	૪૦૦	૨	૨	એક લાખચેરી છે.
શ્રીસંધ ૧૯૬૩	"		"				
શ્રીસંધ ૧૩૦૦ લગભગ	"		"	૨૦૦	૨	૧	
શ્રીસંધ ૧૮૯૦	"		"	૩૦૦	૧	૨	
જેઠાજી ડાહ્યાજી ૧૯૬૯	જેવીચંદ ડાહ્યાજી	૧૯૬૯	"	૨૪૦	૨	૧	એક પુસ્તકભંડાર છે.
શ્રીસંધ ૧૭૫૦ લગભગ	શ્રીસંધ		"				
દેવરાજજી ચૂનીલાલ ૧૯૯૯	લહેરચંદ ચૂનીલાલ		"				

नं०	ग्रामस्य नाम	उत्सवः	दिने कृतः	दिने अवस्य	प्रांशुः	कृतः	प्रतिभाष्य संख्या
२६४७	जमोतरा	जमरमा	सं० नरोड २४ भा. इर	जवाल	धायामध	आदिनाथ	पापु-धातु १-३
२६४८	भूतगाम	"	२८ भा. इर	"	शिपरमध	संद्रभु	४-२
२६४९	भणोरा	"	"	"	"	आदिनाथ	८-२
२६५०	सतापरा	"	"	"	धायामध	अतनाथ	३-१
२६५१	धनारी	"	स्वर्पगं १ भा. इर	स्वर्पगं	शिपरमध	आदिनाथ	१३-६
२६५२	नीतोडा	"	३ भा. इर	"	"	शितामणि पार्श्वनाथ	२५-३ ७
२६५३	(३२) मांडवाडा	"	६ भा. इर	"	"	संद्रभु	१-३
२६५४	दियाणा	जंगलमा	"	"	"	महावीरस्वामी	२२-१
२६५५	नानरवाडा	जमरमा	२ भा. इर	"	"	अतनाथ	४-१
२६५६	डायोरी	"	३ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	६-२
२६५७	जावरी	"	१ भा. इर	"	"	वासुपूज्य	४-७
२६५८	वासा	"	५ भा. इर	शेडीडा	धायामध	आदिनाथ	३-३२
२६५९	शेडीडा	"	"	"	शिपरमध	पार्श्वनाथ	१५-५४
२६६०	"	"	"	"	"	आदिनाथ	१०-४

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટીનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા શ્રવ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૨	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯	"	૧૮૬૧	સારી	૫૬	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	"		"	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"	૧૯૬૯	સાધારણ	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૧૨૫	૨	૧	એક પુસ્તકબંડાર છે. શિખર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		"	૨૩૦	૧	૧	શિખરના પાછળના ભાગમાં કાંતરણી સારી છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૫૦ લગભગ	શ્રી કલ્યાણી પરમાનંદની પેઢી શિરોહી		સાધારણ	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ નીતાડા		સારી	"	૧	૧	કારતક વદ ૮ અને ચૈત્ર સુદ ૧૫નો મેળો કરાય છે. તીર્થ
							ગણાય છે. પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	અગીઆર ગામનો સંઘ હનુમાલ ખુશાલદાસ	૧૯૦૬	"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૫માસન ૧૨૦૩	"	૧૫૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭-૦ લગભગ	"		"	૪૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		જીર્ણ	૧૪૦	૧	૧	જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સારી	૫૦૦	૪	૨	પાર્શ્વનાથ જૈન કામવેરી છે.
મુતા રામચંદ્ર નયમલજી ૧૯૫૯	શ્રી રામચંદ્ર નયમલજી		"				

नं०	ग्रामनाम	इलाका	दले स्थान.	पंचायत.	व्यवस्था.	मुजनायक	प्रतिमाएनी संख्या
२६६१	रोडीडा	अजनामां	स्वयंपगण ५ भा. इर	रोडीडा	शिअरअध	महावीरस्वामी	पापायु-धाव १३— ४
२६६२	वाटेरा	"	६ भा. इर	"	"	शातिनाथ	६— २
२६६३	बीमाया	गामनी अहार	७ भा. इर	"	"	मुनिमुनतस्वामी	१८—
२६६४	भारग	गामना अक छडे	डीवरली २ भा. इर	डीवरली	"	आदिनाथ	५— २
२६६५	डासींद्रा	अजनामां	३ भा. इर	"	"	श्रीयांसनाथ	१—
२६६६	आभतरा	"	१ भा. इर	"	"	आदिनाथ	६—
२६६७	डीवरली	"	०१ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	६—
२६६८	ओड	"	आयुरोड ३ भा. इर	आयुरोड	"	आदिनाथ	६— १
२६६९	उरला	गामना अक छडे	डीवरली ४ भा. इर	डीवरली	"	संभवनाथ	१—
२६७०	द्वेदर	अजनामां	३ भा. इर	"	"	चंद्रप्रभु	६—
२६७१	वेलार	"	नाना ३ भा. इर	नाना	"	आदिनाथ	११—
२६७२	चांवडेरी	"	१ भा. इर	"	"	"	१०— ४

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો ક્રમ.	દરમહત્તની સ્થિતિ.	જેતોની વસ્તી.	કે.સી. નંબર.	વર્ગ સાલનું	વિશેષ નોંધ
મુતા રામચંદ્ર નથમલજી ૧૯૧૩	શેડ રામચંદ્ર નથમલજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		„	૩૦	૧		પરિકર પ્રાચીન અને મુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	„	પરિકર ૧૪૫૯	સાધારણ	૧૫	૧		„
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	„		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	„	૧૨૩૪	સાધારણ	૧૦			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	રોહીડા શ્રીસંઘ		„	નથી			દેરાસર પ્રાચીન છે
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૫૩	„	૧૫			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	„		„	૩૫			
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	રોહીડા શ્રીસંઘ		„	નથી			ગભારામાં એક પ્રાચીન કોતરણીવાળું તોરાણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	પરિકર ૧૩૫૯	સારી	૨૦			ગભારાની બહારના ભાગમાં સં. ૧૨૪૦ની સાલની ખે
							કાઉસગીવા મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	ચાંવડેરો શ્રીસંઘ		„	૭	૧	૧	નૃત્ય મંડપના ડાબી બાજુના સ્થંભ પર સં. ૧૧૨૬ ની
							સાલનો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯ લગભગ	શ્રીસંઘ		„	૨૫૦	૧	૨	એક લાયબ્રેરી છે સભામંડ- પમાં ડાબા હાથ તરફ એક
	„						ગોતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.

नं०	ग्राम	व्यवस्था	कैलाश	कैलाश स्थान	पैर	आदि	आदि	प्रतिमाएकी संख्या
२६७३	मादलुं	अजरभा	डीवली	३ भा. इर	नाना	शिअरअध	महावीरस्वामी	पाषाण-वातु १४—
२६७४	सीवेरा	"	केशवगंज	१ भा. इर	"	"	शान्तिनाथ	१५— १
२६७५	वीरवाडा	"	सकलनरोड	५ भा. इर	पीडवाडा	"	आदिनाथ	६३— १
२६७६	"	"	"	"	"	"	महावीरस्वामी	१—
२६७७	डिंहरा	गामनी अहार	"	४ भा. इर	"	"	"	७—
२६७८	डोअरा	अजरभा	अनास	३ भा. इर	अनास	"	संभवनाथ	८— १
२६७९	आलाखुवाडा	"	सकलनरोड	४ भा. इर	पीडवाडा	"	महावीरस्वामी	१०४— ८
२६८०	पेशुआ	"	अनास	१ भा. इर	अनास	"	केशुनाथ	७— ४
२६८१	साण	"	"	३ भा. इर	"	"	सिंतामणि पार्श्वनाथ	८— २०
२६८२	तेक्षपुर	"	सकलनरोड	१० भा. इर	पीडवाडा	"	महावीरस्वामी	१—
२६८३	साणवाडा	"	"	८ भा. इर	"	"	शान्तिनाथ	३— २
२६८४	आलफा	"	"	१२ भा. इर	"	"	"	४— १
२६८५	शिरोडी	रस्ता पर थुंज	"	१५ भा. इर	शिरोडी	"	महावीरस्वामी	३— ३
२६८६	पाडीव	नवा मंदिरना महाद्वे	"	२० भा. इर	पाडीव	"	सिंतामणि पार्श्वनाथ	१५— ३

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વાડીખરદારનું નામ	લેખનો સંખ્યા	દેરાસરની સ્થિતિ	જેમની વસ્તી.	ઉપા- શ્રય	પર્મ શાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	ચાંવડેરી શ્રીસંઘ		સારો	નથી		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૮૯	ભખૂતમલ કુલચંદ પીડવાડાવાળા	૧૧૯૮	"	"		૧	કાઉસગીયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ પર સં. ૧૨૯૮ નો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૭૦	૧	૧	પર જિનાલય છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૧૦ લગભગ	"		"				પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શેઠ કલ્યાણુજી પરમાનંદની પેઠી-શિરોહી		"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૨૨૮	શ્રીસંઘ		"	૩૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	શેઠ કલ્યાણુજી પરમાનંદની પેઠી-શિરોહી		"			૨	એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૫૦	શ્રીસંઘ	૧૭૨૨	"	૧૨૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૨૦	"	૧૬૨૦	સાધારણ	નથી		૧	નૃત્યમંડપ તુરોલો છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૨૧	ભૂરજી નથુજી (વીરવાડા)		"	"			
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	ચમનાજી (વીરવાડા)	૧૫૦૨	"	"			
"	"		"	"			ગભારાની બહાર એક કિલ્લર યુગલ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ	શેઠ કલ્યાણુજી પરમાનંદની પેઠી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	શ્રીસંઘ		"	૭૦૦	૪	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે એક ગુરુમૂર્તિ છે.

नं०	गावजुं नाम	डेकांक	रेल्वे स्टेशन	पावळ जेठिका	पांथकी	सुलनाथ	प्रतिमाएनी रूप्या
२६८७	पाडीव	मेरीयानो वास	संजयनरोड २० मा. दूर	पाडीव	शिपरपंध	पार्श्वनाथ	पापणु-धाड १२-१४
२६८८	हालंद्री	पोरवाडनो महास्वो	३० मा. दूर	हालंद्री	"	नेमिनाथ	१-२
२६८९	"	गान्धनी कवेरी पास	"	"	"	शांतिनाथ	६-७
२६९०	"	अजरमां	"	"	"	महावीरस्वामी	१४-७
२६९१	आवली	"	३२ मा. दूर	"	धूमटपंध	सुविधिनाथ	५-२
२६९२	अडा	"	२८ मा. दूर	"	धर	शांतिनाथ	-२
२६९३	मेलागाम	"	३० मा. दूर	"	शिपरपंध	पार्श्वनाथ	७-१०
२६९४	"	गाम अहार	"	"	"	गोडी पार्श्वनाथ	४-२
२६९५	कुगळी	अजरमां	३६ मा. दूर	"	"	आदिनाथ	५-४
२६९६	पुन	"	३६ मा. दूर	"	"	पार्श्वनाथ	१-१
२६९७	भरीया	"	४० मा. दूर	जसवंतपुरा	"	शांतिनाथ	४-
२६९८	हालीवाडा	"	खडपगंज ४४ मा. दूर	"	"	"	३-१
२६९९	कलापरी	"	आणुरोड ४० मा. दूर	"	"	आदिनाथ	६-४
३०००	शिरोडी	"	संजयनरोड ४० मा. दूर	"	"	महावीरस्वामी	१-२
३००१	सीवहर	"	आणुरोड ४० मा. दूर	सीवहर	"	अष्टनाथ	३-४

અંકાવનારનું નામ તથા જૂથ.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	રાસતની સ્થિતિ.	બૈનાની વસ્તી.	ઉપા-ભાગ	કર્મ-પાળા	વિષય નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫ લગભગ	"	૧૭૨૧	,	૧૦૦૦	૫	૨	એક અંચલગાર છે. એક શ્રી મહાવીર નૈન લાયબ્રેરી છે.
સખાજી ભુરાજી ગમનાજી ૧૯૭૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		"				ભમતીમાં કિન્નર યુગલ આકર્ષક છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	"		"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"	૮૦			
શ્રીસંઘ ૧૨૧૧	"		"	૩૬૦	૨	૧	સં. ૧૨૧૩ની સાલની બે કહિસમીયા મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"	૧૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	કાલંદ્રી શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૫૪૫	સારી	૧૪૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	"	૧૯૪૯	"	૨૮		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	"		"	૪૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ (માંડવાડા)		"	નથી		૧	૬૨ વર્ષે બાદરવા સુદ ૬નો મેળો ભરાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૩૨૦	૧	૧	

नं०	गावचा नाव	ठेकाणू	इतके क्षेत्रफल.	पैसा मोजकिस.	गांवची	मूखनाथ	प्रतिव्यक्ती संख्या
३००२	सीलहर	जंजरभा	आधुरोड ४० भा. हर	सीलहर	धायायध	चंद्रप्रभु	पायाधु-धातु २-
३००३	भीर (भांडवाडा)	"	संज्यनरोड ४० भा. हर	जसवंतपुरा	शिभरयध	मुनिसुवत स्वामी	६- ३
३००४	आंभलारी	"	आधुरोड ४० भा. हर	सीलहर	"	पार्श्वनाथ	३-
३००५	सनपट	"	"	"	"	आदिनाथ	३- १
३००६	त्याकरा	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	२-
३००७	जेला	"	संज्यनरोड ३६ भा. हर	कालंद्री	"	अणतनाथ	- ३
३००८	तवरी	"	३२ भा. हर	"	"	आदिनाथ	१२- ३
३००९	यडुआल	"	३३ भा. हर	"	"	शांतिनाथ	३- १
३०१०	डोडुआ	"	२२ भा. हर	"	"	अनंतनाथ	१४- १
३०११	"	"	"	"	"	आदिनाथ	४-
३०१२	भांलल	"	संज्यनरोड १८ भा. हर	शिरोही	"	"	३- १
३०१३	सीधरथ	"	२२ भा. हर	"	"	"	४- १
३०१४	भीरपुर	जंगलभा भाभयी १११ भा. हर	२५ भा. हर	"	"	पार्श्वनाथ	६-
३०१५	धांयुता	जंजरभा	२४ भा. हर	"	"	शांतिनाथ	४-

વ્યાજવહી નામ તથા સંખ્યા	વહીવટકર્તા નામ	લેખનો સંખ્યા	દસ્તાવેજની સ્થિતિ	કેળવેલી વસ્તી	ઉપા-કર્મ-મય શાખા	વિશેષ ટિપ્પણ
ત્રિલોકવિજયજી ૧૯૮૫	શ્રીસંઘ		સારી			
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"	૨૮૦	૧ ૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	"		"	૧૦૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૦૮૮	"		"	૮૦	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ (સનપટ)	૧૯૬૧	"	નથી	૧	દર વર્ષે ચેક વફ ય નો મેળો ભરાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	શ્રીસંઘ		"	૨૮		એક નિલમના ચોમુખજી છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		"	૧૪૦	૧	સં. ૧૩૫૧ ની સાલના બે કલિસગીયા છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"	૧૬૪૪	"	૧૦૦	૧	
મંગાજી ભગરૂપજી ૧૯૬૦	હાલા નવાજી	૧૯૫૯	"	નથી	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	પાડીવ શ્રીસંઘ	૧૯૪૭	"	"		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ		"	૬૦	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૫૨	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રી કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી શિરોહી		સારી	નથી		બાવન જિનાલયવાળું સુંદર કોતરણીવાળું દેરાસર છે.
"	મધાજી (સીધરથવાળા)		સાધારણ	"	૧	એક આરસની ચોવીશી છે.

नं०	गावतुं नाम	देहात	देसे स्टेशन.	पार अधिक.	प्रां०	मुणनायक	प्रतिभाळनी संख्या
३०१६	भांकराडा	भलरभा	सळणनरोड २२ मा. इर	शीरोडी	शिपरपध	शांतिनाथळ	५५५-५५ ६-
३०१७	मानपुर	नैन देरासर	आथुरोड १ मा. इर	आथुरोड	"	पार्थनाथळ	१-
३०१८	जेरडी	आथुनी धर्मशाळा	आथुरोड	"	वायापध	आदिनाथळ	३- ३
३०१९	जातपुर	नैन देरासर	१ मा. इर	"	शिपरपध	मद्विनाथळ	१-
३०२०	कुंभारीयाळ	"	१४ मा. इर	"	"	पार्थनाथळ	७-
३०२१	"	"	"	"	"	महावीरस्वामी	६-
३०२२	"	"	"	"	"	शांतिनाथळ	५-
३०२३	"	"	"	"	"	नेमिनाथळ	१८- २
३०२४	"	"	"	"	"	मंलवनाथळ	२-
३०२५	देलवाडा	विमलवसडी	१८ मा. इर	देलवाडा	"	आदिनाथळ	२८- ७
३०२६	"	विमलवसडीनी अदार	"	"	"	महावीरस्वामी	१०-
३०२७	"	लुथवसडी	"	"	"	नेमिनाथळ	११२- ५

અધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	બેનોની વસ્તી.	ઉપ-વર્ગ-અથવા શાખા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	પાડીય શ્રીસંઘ		સારી	નથી		
શ્રીસંઘ	રોહીડા શ્રીસંઘ		"	"		
ઉજમખાઈ અમદાવાદ-વાળા ૧૯૪૨	શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ		"	૫૦	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૯	શ્રીસંઘ	સૂ. ના. ૧૮૯૦	"	૨૦	૧	દેરાસરનું સ્થાપત્ય લગભગ આરમા સૈકાનું લાગે છે.
નિમલમંત્રી ૧૦૮૭ લગભગ	શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી	સૂ. ના. ૧૬૭૫	"	નથી	૧	શિલ્પો અદુજ ઉત્તમ પ્રકારના છે.
"	"	પરિકર ૧૧૨૮	"			"
"	"	" ૧૩૦૯	"			આ દેરાસર અગીયારમા સૈકાનું છે.
"	"	સૂ. ના. ૧૬૭૫	"			દેરાસર વિશાળ છે અને આરમા તેરમા સૈકાનું છે.
"	"		"			એક શેઠ-શેઠાણીની મૂર્તિ છે આરમા સૈકાનું શિખર છે.
"	"		"			શિલ્પ અગીયારમા સૈકાનું છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૮૮ લગભગ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		"	નથી	૧ ૨	એક લાયબેરી છે. આ દેરાસરના સ્થાપત્યો ભારત ભરમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ છે. કેટલાક રૂપોને અણોદ્ધારની જરૂર છે.
મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ ૧૨૮૮	"	૧૨૮૭	"			કેટલોક જગ્યાએ અણો-દ્ધારની જરૂર છે.

नं०	भा.सं. नं०	कर्म.	इसे होना	पार आदि.	प्रां.पं.	भू.सं.	प्रतिभाषणी संख्या
३०२८	हेलवाडा	पितासहर	आधुना १८ भा. हर	हेलवाडा	शि.अ.अ.प.	आदिनाथ	पापाय-पाप ११८-५
३०२६	,	भरतरवसही	"	"	"	पार्थनाथ	६०-
३०३०	ओरीया	नैन हेरासर	२२ भा. हर	"	साभरववाण	आदिनाथ	३ -
३०३१	अनसगड	"	२३ भा. हर	"	"	"	८ - १६
३०३२	"	"	"	"	"	"	२५-
३०३३	"	"	"	"	"	कुंथुनाथ	१-१७२
३०३४	"	"	"	"	शि.अ.अ.प.	शांतिनाथ	४-
३०३५	काणहर	अगरभां	आगरा १२ भा. हर	सीयाणा	"	आदिनाथ	५-२
३०३६	रायपरीया	"	"	"	"	सुभतिनाथ	४-१
३०३७	सवणु	"	"	"	"	वासुपुन्य	३-

નિધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીયાદીનું નામ	લેખનો સંખ્યા	દસ્તાવેજી સ્થિતિ.	કેમ્પાની વસ્તી	ઉપા- મય	પર- શાળા	વિશેષ નોંધ
શેઠ ભીમા શાહ	શેઠ કમ્પાચુજી પરમાણંની પેઠી		સારો				એક ગુરુમહારાજ છે. આ દેરાસરનું મૂળનાયક સહિતનું
સંખવી મંડલીક ૧૫૧૫	"	મૂ. ના. ૧૫૧૫	"				પરિકર બહુ જ સુંદર છે. નીચે ચારે બાજુ ફરતા દેવ-દેવીઓના યુગલો છે. ત્રણ મળવાનું છે.
શ્રીસંઘ	શેઠ અચલશી અમરશીની પેઠી		"	નથી			મહાવીરસ્વામીના દેરાસરના નામથી આ દેરાસર ચોળખાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૧૬	"	મૂ. ના. ૧૫૧૬	"	"	૧	૧	નવિન ચિત્રો ભીંત પર છે.
"	"	મૂ. ના. ૧૭૨૧	"	"			
"	"	મૂ. ના. ૧૫૭૧	"	"			
			"	"			શિલ્પો પર ચુનો લગાડીને શિલ્પોનો પતિલાસ નષ્ટ કરી દીધા છે. દેરાસરના મંકાવરમાં સુંદર શિલ્પો છે. કેટલાક કામચામના પ્રસંગો છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	શ્રીસંઘ	૧૯૩૬	"	૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	"		"	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	ભીમાજી મોતિજી	૧૯૬૯	"	નથી	૧	૧	તીર્થ છે.

नं.पर	गावचतु' नाम	ठिकाण	देवदे स्थान.	पार श्रेष्ठि.	भांडणी.	सूचनायक	प्रतिमाएकी संख्या
३०३८	वलहरा	बनरमा	सकनरोड ३२ भा. हर	कालंद्री	शिपरवध	अलतनाथल	पाषाण-वाकु ४-१
३०३९	मांडाणी	"	२८ भा. हर	सीयाणु	"	पार्श्वनाथल	६-२
३०४०	वास	रावणाशेरी	३४ भा. हर	"	"	आदिनाथल	२०-६
३०४१	"	बनरमा	"	"	"	महावीरस्वामी	७-
३०४२	वाण	कुंगरनी टेकरीमा	"	"	"	शांतिनाथल	४-
३०४३	अडोली	बनरमा	अनपुराड २० भा. हर	"	"	आदिनाथल	४-१
३०४४	मण्डर	"	३२ भा. हर	"	"	"	४-३
३०४५	"	"	"	"	"	"	३-२
३०४६	नाराहरा	"	सकनरोड ३० भा. हर	"	"	"	३-
३०४७	भेड	"	स्वर्णगण १६ भा. हर	अण्डर	"	सुभतिनाथल	६-६
३०४८	वेलागरी	गामना छेडे कुंगरमा	१८ भा. हर	कालंद्री	"	महावीरस्वामी	६-५
३०४९	सणुवाडा	बनरमा	१६ भा. हर	अण्डर	"	शांतिनाथल	३-२
३०५०	भीरोडी	"	१२ भा. हर	"	"	पार्श्वनाथल	२०-२
३०५१	भभेरा	"	आणुरोड १३ भा. हर	"	"	सुविधिनाथल	-१
३०५२	मलगाव	"	२४ भा. हर	"	"	सुभतिनाथल	६-६

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પટ્ટીવરદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દશસન્ની નિશાંતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-અવ.	ધર્મ-શ્રાવણ.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૭૬		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૧૪	"		"	૧૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"		"	૩૨૦	૧	૧	
"	"		"				
"	લાસ શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી			
સંપ્રતિરામ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૨૮	૧		પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"		"	૭૨	૧	૧	
ચમનલાલ દેવરાજ ૧૯૬૪	"	૧૯૫૫	"				
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	"	૧૯૪૯	"	૩૬			
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"		"	૧૨૮	૧	૧	શીખરમાં તીરકો પડેલી છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		"	૧૧૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૫૦	"		સાધારણ	૫૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		સારી	૨૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૨૧	"	૧૫૧૬	ખરાખ	૪૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૬	"		સારી	૧૬૦	૧	૧	

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	રેલ્વે સ્ટેશન	પોસ્ટ ઓફિસ	આંધણી	મૂળનાયક	પ્રતિષ્ઠાની સંખ્યા
૩૦૫૩	પોસીતરા	બલરમાં	આલુરોડ ૩૬ મા. ફર	અણાદરા	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણ-ધાતુ ૪-૧
૩૦૫૪	પાલડી (અણાદરા)	"	૨૬ મા. ફર	"	"	શ્રીતિનાથજી	૩-૧
૩૦૫૫	અણાદરા	"	૨૪ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૧૪-૧૩
૩૦૫૬	સેલવાડા	"	૧૮ મા. ફર	"	ધાબાબંધ	"	૩-૪
૩૦૫૭	ભામરા	"	૩૦ મા. ફર	"	ધૂમટબંધ	શ્રીતળનાથજી	- ૩
૩૦૫૮	ઠાંતરાઈ	"	૩૧ મા. ફર	જસવંતપુરા	શિખરબંધ	શામળિયા પાર્શ્વનાથજી	૧૨-૬
૩૦૫૯	નીબજ	ફરબાર મઠની બાબુમાં	૪૦ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૭-૫
૩૦૬૦	છરાવલા	મામબદાર	૩૦ મા. ફર	રેવડર	"	નેમનાથજી	૪-૫
૩૦૬૧	આલરાડા	ગામમાં	ડીસા ૧૩ મા. ફર	ખીમત	ધૂમટબંધ	સુમતિનાથજી	- ૧
૩૦૬૨	ખાંટ	"	૧૬ મા. ફર	મડાર	ધર	અજીતનાથજી	૭-૭
૩૦૬૩	ખાનપુર	"	લેદરમેર ૧ મા. ફર	બીનમાલ	"	અભિનંદનજી	૩-૧
૩૦૬૪	કોટ	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪-૩
૩૦૬૫	જરૂડી	"	૮ મા. ફર	રામસેન	"	સુપાર્શ્વનાથજી	૩-૨
૩૦૬૬	બાપલા	જોનોના મહોલ્લામાં	ડીસા ૩૪ મા. ફર	ખીમત	"	વાસુપૂજ્યજી	૪-૬

નિધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકર્તાનું નામ	લેખનો સંવત.	રકમની વિધિ	કેમ્પની વસ્તી	ઉપા- મય	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯	શ્રીસંઘ		સારી	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૨૦	૧	૧	
સંપ્રતિરાગના વખતનું ૧૨૦૦	"		સારી	૧૨૦	૧	૬	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"		સાધારણ	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		સારી	૨૪		૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૨	"		"	૫૬૦	૨	૧	મૂળનાયકજી નાસિકા તથા કાનથી ખંડિત છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૪૦	૧	૧	દર વર્ષે માગશર વદ ૧૦ ના રોજ મેળો ભરાય છે.
							પ્રાચીન દેરાસર છે.
શેઠ જુમચંદ દામોદર ધાનેરાવાળા ૧૯૮૮	"		સારી	૫૦		૧	સંવત ૧૦૬૯ ની સાલની ધાતુ મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮ લગભગ	દાણી ચમનાજી ચર્દાગજી	૧૯૯૧	સાધારણ	૮૦	૧		દેરાસરની ઉપરનો ભાગ સુધરાવવા જેવા છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૩	શ્રીસંઘ	મ. ના. ૧૬૯૫	"	૧૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"	૧૯૬૯	"	૧૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦ લગભગ	"	૧૯૫૮	"	૪૮	૧		ઉપાશ્રયમાં એક ઓરડીમાં પ્રતિમાજી ચિત્રાજીમાન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૭	"		સારી	૧૬૦	૧	૧	

નંબર	ગામનું નામ	કેસનું	રહે કેસન.	જન્મ કેસન.	ખાંધણી.	પૂજનાયક	પ્રતિમાણી સંખ્યા
૩૦૬૭	નાના રાણીવાડા	ઉપાશ્રયમાં	રાણીવાડા ૧ મા. ફર	માલવાડા	ધર	પદ્મપ્રભુજી	પાપાણી-ધાતુ ૩—૧
૩૦૬૮	પુના	ગામની ભાગોળે	ભીનમાલ ૧૬ મા. ફર	ભીનમાલ	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૫—૧૪
૩૦૬૯	પુનંગ	ખજરમાં	સજ્જનરોડ ૩૬ મા. ફર	રામસેન	શિખરબંધ	"	૩—૧
૩૦૭૦	રામસેન (કાખાની)	"	બાગરા ૧૪ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૧૮—૧
૩૦૭૧	"	"	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૫—૫
૩૦૭૨	વુગામ	"	લેદરમેર ૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૫—૨
૩૦૭૩	થુર	"	" ૮ મા. ફર	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૫—૧
૩૦૭૪	બુના સજ્જરો	નવા સજ્જરોથી ૦૧ મા. ફર પહાડની નીચે જંગલમાં	૧૦ મા. ફર	"	ધૃમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧—
૩૦૭૫	ચાંદુર	ખજરમાં	૧૨ મા. ફર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૪—૨
૩૦૭૬	"	"	"	"	"	નેમિનાથજી	—૨
૩૦૭૭	ફેદાણી	"	૧૪ મા. ફર	જસવંતપુરા	ધર	આદિનાથજી	૩—
૩૦૭૮	દોરડા	ગામની વચ્ચે	ભીનમાલ ૨૦ મા. ફર	"	"	"	૩—૩
૩૦૭૯	જસવંતપુરા	ગામબહાર ૦૧ મા. ફર	આશુરોડ ૪૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૧૫—૧
૩૦૮૦	"	વાણીયાવાસમાં	"	"	ધર	ચંદ્રપ્રભુજી	૩—૪
૩૦૮૧	દરડા	ખજરમાં	રાણીવાડા ૧૬ મા. ફર	ભીનમાલ	"	શોતળનાથજી	—૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકરનું નામ	લેખનો સંવત.	દસ્તાવેજી વિધિ	રેગિસ્ટ્રી વસ્તી.	ઉપા-મથ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૫૫	સાધારણ	૮૦	૧		ઉપાત્રયની એક ઓરડોમાં પ્રતિમા બિરાજમાન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"		"	૫૦			ઘાતુ પ્રતિમાઓ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"	૧૯૫૧	સારી	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		સાધારણ	૧૦૦૦	૩	૧	એક ચોવીશજિન માતાનો પટ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦ લગભગ	"		"				મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૦	"	૧૯૨૪	"	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૧	"	૧૫૪૫	સારી	૩૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	નવા સણુદરા શ્રીસંઘ		બહુજ ખરાબ	૮			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	સારી	૨૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"	મુ. ના. ૧૫૫૮	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦ લગભગ	"	૧૯૫૫	"	૫૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૦ લગભગ	"	"	"	૧૬૦	૧		
શેઠ હેમાજી અમનાથ ૧૮૮૧	"		સારી	૪૦૦	૨	૧	પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	"	૧૯૩૯	"				બીજો માળા છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	શેઠ વેલા સુમજી	૧૫૪૮	સાધારણ	૧૪૦	૧		

नं०	गावचे नाव	ठिकाण	रुवे कोटेशन.	पंच समिती	प्रांशुली	पूजनाथ	प्रतिभाषणी संख्या
३०८२	राजरावास	पंजरमां	जीनमाल १४ भा. इर	जसवंतपुरा	धर	शान्तिनाथ	पापाणु-धातु १-३
३०८३	डागभाणा	"	डोरी (भारवाड) ५ भा. इर	भाखवाडा	शिअरअध	संलवनाथ	५-२
३०८४	आरणी	"	डीसा २४ भा. इर	जीमत	"	महावीरस्वामी	३-६
३०८५	धनीयावाडा	"	२६ भा. इर	"	धर	पार्श्वनाथ	१-३
३०८६	भाडेतरा	"	३० भा. इर	"	"	मुनिसुप्रत स्वामी	- ३
३०८७	जेतावाडा	"	३२ भा. इर	भडार (छ. आणु)	"	यंद्रप्रभु	३-४
३०८८	भडार (भंडार)	"	आणुवेड २४ भा. इर	भडार	शिअरअध	महावीरस्वामी	५-४
३०८९	"	"	"	"	धर	धर्मनाथ	५-२१९
३०९०	सायसेणु	"	डीसा २३ भा. इर	"	शिअरअध	शान्तिनाथ	४-
३०९१	सांथेर	यडिशीया गच्छ	राणीवाडा ३० भा. इर	सांथेर	"	वासुपुत्र	४-
३०९२	"	तथा गच्छ	"	"	धर	महावीरस्वामी	१०-२६
३०९३	"	भांपाणीना वास	"	"	शिअरअध	"	१०-१
३०९४	"	अरतर गच्छ	"	"	धर	"	५-१
३०९५	"	गाम अदार	"	"	शिअरअध	पार्श्वनाथ	२-२
३०९६	दाडेण	पंजरमां	४० भा. इर	"	"	आदिनाथ	१-८

બાંધાવનારનું નામ તથા સંખ્યા	વહીવટદારનું નામ	લેખનો સંખ્યા	રકમની વિગત	કેમની વસ્તી	રૂપા-મવ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ યાંચ
શ્રીસંઘ ૧૯૮૩	શ્રીસંઘ	૧૯૪૫	સાધારણ	૮૦	૧	૧	બીજા માળા છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૬	"		સારી	૨૪૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	અચલાજી કેવલાજી		સાધારણ	૯૦	૧	૧	મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૮ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૫૫	"	૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦ લગભગ	"	૧૫૧૩	"	૬૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"	૧૫૧૧	"	૧૦૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૮૦ લગભગ	"		સારી	૧૫૦૦	૬	૪	દેરાસર બંધ ને પ્રાચીન છે મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮ વૈ. સુ. ૫	"		સાધારણ				સં. ૧૨૫૬ ની સાક્ષી એક કાઉસગીયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	મંડાર શ્રીસંઘ	૧૭૨૧	"	નથો		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		જીર્ણ	૫૦૦	૩	૨	જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"	૧૧૮૧	સાધારણ				મૂર્તિ ખંડિત છે. ૧ ચુરુમૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"		"				આ ગામમાં સોથી મોટું આ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		જીર્ણ				આ દેરાસર જીર્ણ છે. ચોમુસામાં પાણી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૨	ભગવાનદાસ બલુશાલી		સારી	૪૦૦	૧	૧	

नं०	गाथनं नाम	स्थानं.	रेवे स्टेशन	पार. अंतरिक	व्यांशुली.	भूतनायक	प्रतिभाजनी संख्या
३०६७	गणप	अजरभा	राणीवाडा ३२ भा. इर	सांघोर	शिपरअध	पार्श्वनाथ	पाषाणु-धातु ३-८
३०६८	भीतलवाडा	"	४८ भा. इर	"	"	शांतिनाथ	९-१५
३०६९	रायपुर	"	१४ भा. इर	मंडार	धर	आदिनाथ	३-२
३१००	वाटाखा	"	आलुराड २४ भा. इर	रेवहर	शिपरअध	शांतिनाथ	४-५
३१०१	भारोल	"	"	"	धर	आदिनाथ	— २
३१०२	वन्माणु	"	२८ भा. इर	"	शिपरअध	महावीरस्वामी	४-
३१०३	रेवहर	"	१८ भा. इर	"	"	आदिनाथ	५-५
३१०४	धवत्री	"	१६ भा. इर	अशाहरा	"	महावीरस्वामी	२-१
३१०५	सुजोल	"	२० भा. इर	"	"	शांतिनाथ	३-४
३१०६	उभाणु	"	२२ भा. इर	"	"	आदिनाथ	३-२
३१०७	नारोली	"	डीसा ५० भा. इर	धराद	धर	शांतिनाथ	— ३
३१०८	पीलुड	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	१-१
३१०९	नेनावा	"	४४ भा. इर	सांघोर	"	नमिनाथ	— १
३११०	दडाद	"	भेडखवा १५ भा. इर	अंथा	शिपरअध	पार्श्वनाथ	७-३
३१११	दांता	धरपीताल सामे	तारंगाहील २२ भा. इर	दांता	"	आदिनाथ	७-२

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	વેગની વસ્તી.	ઉપા-મય	વર્ગ-સાળા.	વિશેષ ઝાંઘ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		ખરાબ	૮૦	૧		ગ્રામાસામાં પાણી પડે છે.
"	"		સાધારણ	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"		સારી	૩૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		"	૧૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૭	"		"	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	મડાર શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૫			આ દરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૫	શ્રીસંઘ		સારી	૧૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦	લુણોલ શ્રીસંઘ		સાધારણ	૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૨૭	શ્રીસંઘ		સારી	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	"		"	૩૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૩૨	"		સાધારણ	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫	"		"	૪૦			ધાતુ પ્રતિમા પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૪	"		"	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૬૮	કેઠારી તલકચંદ ગુલાબચંદ	સ્થાપવર ૧૨૬૮	જીલ્લો	૧૫	૨		પરિકરનું ચિત્ર સાડુ છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૯૨	શેઠ રવચંદ તારાચંદ		સારી	૫૦	૧		

પરિશિષ્ટ

વર્ગ ૧ : ઘટનાઓની સાલવાર સૂચી

વિક્રમસંવત્પૂર્વે	ઘટના	વિ. સં.	ઘટના
૫-૬ (ઈ. સ. પૂ. ૬)	કૃષ્ણ સૈકામાં ગિરનાર પર શ્રીનેમિનાથ ભવનું મંદિર હોવાનું એક તામ્રપત્રથી સિદ્ધ થાય છે. ૫૪ : ૧૧૬	૧	લા સૈકાની અને ળીગ્ન મતે ૨-૩ સૈકાની મહુડીની જિનમૂર્તિઓ માનવામાં આવે છે : ૮૦
	-કૃષ્ણ સૈકામાં નેણુસહનેઝર રાજ્ય થયો : ૧૧૬		-લા સૈકામાં ઢાંક મોટું નગર હશે એમ શ્રીકાલકસુરિએ પસંદ કરેલા એ સ્થાનના કારણે જણાય છે : ૧૩૨
	-કૃષ્ણ સૈકામાં નેણુસહનેઝર રાજ્યએ ઢારકામાં શ્રીનેમિનાથ ભવનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૩૦		-લા સૈકામાં આર્ય અપુટાચાર્યે વેણી વત્સરાજને જ્ઞેનધર્મી બનાવ્યો; તેણે તારંગામાં સિદ્ધાધિકાનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪૬
૫-૩ (ઈ. સ. પૂ. ૫-૩)	ગ્ન સૈકા સુધીના ૩ મહાન શિલાલેખો ગિરનારની તળેટીમાં મૌજુદ છે : ૧૨૦		-લા સૈકામાં શ્રીવજ્જ્વામીએ શ્રીમાલ તરફ વિહાર કર્યો હતો; એ સમયે શ્રીમાલમાં જ્ઞેનોનું પવિત્ર યાત્રાસ્થળ હશે : ૧૭૬
૪૪૭ (વીર નિર્વાણ સં. ૨૩)	માં દેવચંદ્ર નામના શ્રાવકે ભેશ્વરમાં જ્ઞેન મંદિર બંધાવ્યું : ૧૩૯		-લા સૈકામાં બાલીનું જ્ઞેનમંદિર ગંધર્વસેન રાજ્યએ બંધાવ્યાનું કહેવાય છે : ૨૦૬
૪૦૦ (વી. નિ. સં. ૭૦)	માં રાજકુમાર સુંદર અને ઉલડે ઓશિયા વસાવ્યું : ૧૭૭	૧૩ (ઈ. સ. ૭૦)	ના પ્લીની યાત્રીએ આણુની નોંધ લીધી છે : ૨૮૮
	-માં ઓશિયા અને કારટામાં જ્ઞેન મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ કરી : ૧૫૪, ૧૭૩, ૧૭૪	૧૪ (વીર નિ. સં. ૪૮૪)	માં ભરૂચના રાજા બલભિત્ર-ભાનુભિત્રના શાસનકાળમાં આર્ય અપુટાચાર્યે બૌદ્ધો પાસેથી (ભરૂચનું) અધ્યાવબોધ તીર્થ છોડાવ્યું : ૨૬
	-માં કારટાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ કર્યાનો ઉલ્લેખ ૧૪મા સૈકાના ગ્રંથમાં છે : ૨૨૮	૨૬	માં શ્રીવજ્જ્વામીનો જન્મ થયો હતો : ૧૫૪
	-શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ ઓશિયાના રાજા અને ક્ષત્રિયોને જ્ઞેન બનાવ્યા : ૧૭૩	૧૦૧	માં ઘિરપાલ ધરુએ થરાદ વસાવ્યું : ૪૦, ૪૨
૩૮૬ (વી. નિ. સં. ૮૪)	નો શિલાલેખ જે બડલીથી મળી આવ્યો છે, તેનાથી રાજસ્થાન (અજમેર) પ્રદેશમાં જ્ઞેનધર્મનો સારો પ્રસાર હોવાનું પ્રમાણિત થાય છે. ૨૦૪	૧૦૮	માં મધુમતીના વનવડિશાહે શત્રુજયગિરિના આદિનાથ મંદિરનો ળ્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૦, ૧૦૪, ૧૧૧
૩	ગ્ન સૈકામાં રચાયેલ 'આચારંગ નિર્યુક્તિ'માં ગિરનારને વંદન કર્યાનો પાઠ છે : ૧૧૬	૧૨૫ (વીર નિ. સં. ૫૯૫)	માં શ્રીવજ્જ્વામીએ કારંટકમાં નાહડ મંત્રીએ કરાવેલા જિનપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૪, ૨૨૮
	-ગ્ન સૈકામાં વીરસેન અને નાંકારસેન નામના એ ભાઈઓએ ૧૦ ગાઉના અંતરે પોતાના નામથી વીરમયુર અને નાંકારનગર વસાવ્યાં : ૧૮૩	૧૨૬	થી ૧૩૫ માં નાહડ રાજા થયો, જે સમયે સુવર્ણગિરિ ઉપર વક્ષવસતિપ્રાસાદ બંધવામાં આવ્યો : ૧૮૭
૨૪૩ (ઈ. સ. પૂ. ૩૦૦)	ના મેગેસ્થિનિસે આણુનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૮૮	૧૩૦ (વીર નિ. સં. ૬૦૦)	માં નાહડરાયે સાચોરમાં એક મોટું ચેત્ય બનાવી શ્રીમહાવીરસ્વામીની પિતૃભયી પ્રતિમાની શ્રીજ્જ્વામીસુરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૩૦૪
૧૯૭ (વી. નિ. સં. ૨૭૩)	ના લેખવાળી સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યે ભરાવેલી જિનમૂર્તિઓ ઘાંધાણીના ભોંયરામાંથી મળી હતી : ૧૯૩	૧૩૬	ની શ્રાવણી અમાવાસ્યાના બુધવારે ઘિરપુરના મંદિરની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૪૦, ૪૨
૧૮૫ (વી. નિ. સં. ૨૮૫)	માં સંપ્રતિ રાજા થયો, જેણે ઘર પર્વત ઉપર શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય બંધાવ્યું : ૮૪	૧૫૦-૩૫૦ (ઈ. સ. ૧૦૦ થી ૩૦૦)	ના સમયનાં ઢાંકનાં શિલ્પો હોવાનું ડો. હસમુખલાલ સાંકળિયા જણાવે છે : ૧૩૨

- ૧૫૪ માં શ્રીવજ્રવામીનો સ્વર્ગવાસ થયો : ૧૫૪
 -૨ જ સૈકામાં શ્રીપાદલિપ્તસુરિ થયા : ૧૩૧
 -જ સૈકામાં બ્રોહિત્યો-બૌદ્ધો શત્રુજ્ય પર આવ્યા : ૧૦૦
 -જ સૈકામાં નાગાજુને પોતાના ગુરુ પાદલિપ્તસુરિના નામ ઉપરથી પાદલિપ્તપુર-પાલીનાળા વસાવ્યું : ૯૮
 -જ સૈકામાં થયેલા શ્રીપાદલિપ્તસુરિએ ગિરનાર પર્વતની નીચે કિલ્લાની પાસે નેમિનાથચરિત્રનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું, તે સાંભળી નાગાજુને દશાહમંડપ, ઉગ્રસેનનો મહેલ, વિવાહમંડપ, ચોરી આદિ કૌતુકાર્થે બનાવ્યાં હતાં : ૧૧૯
 -જ સૈકામાં શ્રીમાલ એક સમૃદ્ધિશાળી નગર હતું : ૧૭૭
 ૨-૧૮ સૈકા સુધી જલોરમાં જૈનોએ કરેલી પ્રવ્રત્તિથી એ નગર જૈનોનું કેંદ્રધામ હતું એમ જણાય છે : ૧૯૧
 ૨૦૦ (વીર નિ. સં. ૬૭૦)માં સાચોરના નાહડ મંત્રીએ બંધાવેલા જૈન મંદિરમાં શ્રીજિનજગસુરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૫
 ૨૦૭ (ઈ. સ. ૧૫૦)માં મહાક્ષત્રપ રુદ્રામાએ ગિરનારના સુદર્શન તળાવનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૧૮
 ૨૨૨ માં બિન્નમાલમાં જગતરવામીનું સૂર્યમંદિર બંધાયું : ૧૭૬
 ૨૨૩ લગભગમાં દેશલના પુત્ર જ્યયંદની આગેવાની હેઠળ કેટલાયે શ્રેષ્ઠીઓએ શ્રીમાલમાંથી ઉચાળો ભરી ઝાંશિયામાં વસવાટ કર્યો : ૧૭૭
 ૨૬૫ માં બિન્નમાલનો ભંગ થયો : ૧૭૬
 ૩૦૦ પહેલાં શ્રીમાનદેવસુરિ નાંડોલમાં ચતુર્માસ રહ્યા : ૨૨૫
 ૩૦૦ (વીર નિ. સં. ૭૦)માં શ્રીદેવાનંદસુરિએ નાગોરમાં શ્રીનેમિજિનની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૫
 ૩૭૫ માં વલભીપુરનો ભંગ થયો : ૧૧૪
 ૪૧૪ માં શ્રીમલ્લવાદિસુરિએ (ભરૂચમાં) બૌદ્ધોના પરાજ્ય કર્યો : ૨૬, ૨૦ ૧૧૪
 -લગભગમાં શ્રી મલ્લવાદીએ 'દ્વાદશારનચર્યક'ની રચના કરી : ૧૧૪
 ૪૭૭ માં શ્રીધનેશ્વરસુરિએ 'શત્રુજ્ય માહાત્મ્ય'ની રચના કરી : ૧૧૪
 ૪૯૪ માં બિન્નમાલ લૂંટાયું : ૧૭૬
 ૫૦૮ નો એક શિલાલેખ કાટા રાજ્યના અટારુ ગામથી મળી આવ્યો છે તેનાથી ઝોસવાલોની ઉત્પત્તિનો સમય વિક્રમની ૨-૩ શતાબ્દી હોવાનું મનાય : ૧૫૭
 ૫૧૦ (વીર નિ. સં. ૯૮૦)માં શ્રીદેવધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલભીમાં શ્રમણસંઘને એકઠો કરી જૈનાગામો પુસ્તકાર્થ કર્યા : ૫, ૧૧૪, ૧૧૫
 -૫૭ી અનેક મઠોએ થયા, તે ૫૭ી વરેશ્વર ક્ષમાશ્રમણ થયા : ૧૫૫

- ૫૧૨-૧૩ (ઈ. સ. ૪૫૫-૫૬)માં સમુદ્રગુપ્તના સૂત્રાચક્ર-પાલિતે ગિરનારના સુદર્શન તળાવનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૧૮
 ૫૨૩ (વી. નિ. સં. ૯૯૩)માં આનંદપુરના જિનચલ્યમાં ધ્રુવસેન રાજ સમક્ષ 'કલ્પસૂત્ર'ની પહેલી વાચના થઈ : ૬૩
 ૫૭૫ પહેલાં શ્રીહરિગુપ્તાચાર્ય વિદ્યમાન હતા : ૧૫૫
 ૫૭૬ થી ૬૦૬ (વલભી સં. ૨૦૦ થી ૨૩૦)માં વલભીમાં ધ્રુવસેનનું રાજ્ય હતું : ૧૧૪
 ૫૮૪ (વલભી સં. ૨૦૮)માં ધ્રુવસેનના યુવરાજ પુત્રનું આનંદપુરમાં મૃત્યુ થયું : ૧૧૪
 ૬ ઠી શતાબ્દી જેટલું પ્રાચીન સંકેરનું એક ખાલી મંદિર જણાય છે : ૭૧
 ૬૦૯ માં કાશ્મીર દેશના નિવાસી અજિત અને રત્ન નામના શ્રેષ્ઠીઓએ ગિરનારનો ઉદ્ધાર કર્યો : ૧૧૭, ૧૨૧
 ૬૧૧ થી ૬૨૬ (વલભી સં. ૨૩૫ થી ૨૫૦)માં વલભીપુરમાં ગુહસેન નામે પ્રતાપી રાજ થયો : ૧૧૫
 ૬૬૭ (વલભી સં. ૨૯૧)માં વલભીમાં રાજ સિલાલિપ્યના સમયે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે વિશેષાવસ્થક-ભાષ્યની રચના કરી : ૧૧૫
 ૬૮૨ નો શિલાલેખ વસંતગઢથી મળી આવ્યો છે : તેનાથી જણાય છે કે બિન્નમાલના વર્મલાતરાજના સમયે વસંતગઢમાં ક્ષમાર્ષા-ખીમેલ દેવીનું મંદિર સત્યદેવે બંધાવ્યું : ૨૩૫
 ૬૮૫ માં બ્રહ્મણ્યન જ્યોતિષીએ 'ચક્રુટચાર્ય' સિદ્ધાંતની રચના શ્રીમાલમાં કરી : ૧૭૭
 ૬૯૭ (ઈ. સ. ૬૪૦)ની આસપાસ ચીનીયાત્રી હુએનત્સાંગ ભારતની યાત્રાએ આવ્યો ત્યારે તેણે વલભીના કાન્ના-પીના નામે નોંધી છે : ૧૧૫
 ૭ મી સદી સુધી ચિરપાલધરુના વંશજોએ ઘરાહમાં રાજ્ય કર્યું : ૭૪૦
 -મી સદીમાં વલભીપુર બૌદ્ધ વિદ્યાનું મોટું કેન્દ્ર હતું : ૧૧૫
 -મી સદીમાં શ્રીશિવચંદ્ર ગણિ શ્રીમાલમાં જિનવંદન નિમિત્તે આવ્યા ત્યારે શ્રીમાલમાં જિનમંદિર વિદ્યમાન હતું : ૧૫૫
 -મી સદીમાં પ્રતિહારવંશી નાહડરાય-નાગભટ્ટ થયો : ૧૬૨
 -મી સદીમાં 'શિશુપાલવધ' મહાકાવ્યના કતાં માધનો શ્રીમાલમાં જન્મ થયો : ૧૭૭
 -મી સદીની કેટલીક જિનપ્રતિમાઓ બિન્નમાલના શ્રીશાંતિ-જિનરાયમાં જણાય છે : ૧૭૯
 -મી સદીમાં દામોદર કવિએ રચેલા 'કુટિનીમનમ' નામના કાવ્યગ્રંથમાં આણનું વર્ણન કરેલું છે : ૨૮૮
 -મી સદીમાં વરમાણનું સૂર્યમંદિર બંધાવાનું વિદાનોનું મંતવ્ય છે : ૩૦૭
 ૭-૮ માં સૈકામાં ભરૂચમાં જ્યભટ્ટ પહેલો રાજ હતો : ૨૬
 -મી સદીમાં જલોરમાં જૈનોની બહોળી વસ્તી અને ઘણાં જિનમંદિરો વિદ્યમાન હતાં : ૧૫૫

- મી સદીના વચગાળાના સમયમાં શ્રીમાલનું જિનમંદિર પ્રસિદ્ધિ પામેલું હોતું જોઈએ; જેના વંદન નિમિત્તે શિવચંદ્ર ગણિ શ્રીમાલમાં આવ્યા : ૧૭૭
- ૭ મી સદીના અંતમાં કે ૮મી સદીના આરંભમાં માધ કવિ થયાનો નિર્ણય સં. ૬૮૨ના લેખથી થાય છે : ૨૩૫
- ૭-૧૦ માં સેકા સુધી થયેલા પ્રભાવશાળી જૈનાચાર્યોએ શ્રીમાલમાં આવીને એ પ્રદેશને જિનમંદિરોથી રમણીય બનાવી દીધો. : ૧૭૭
- ૭૦૦ (વીર નિ. સં. ૧૧૭૦)માં શ્રીરવિપ્રભસરિએ નાડોલના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી. ૧૫૫
- માં ભિન્નમાલ નગર ફરીથી વસ્યું : ૧૭૬
- માં શ્રીરવિપ્રભસરિએ નાડોલમાં શ્રીનેમિનાથ ભઠ્ઠી પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૫
- ૭૩૩ માં શ્રીજિનદાસગણિએ 'નિશીથચૂર્ણિ'ની રચના કરી તેમાં શ્રીમાલના રૂપા નાણાના ચક્રણની હકીકત નોંધી છે : ૧૭૭
- ૭૪૪ નો પ્રાચીન લિપિનો લેખ પીંડવાડાના શ્રીમદ્વાવીર જિનાલયમાં વસંતગદથી લાવેલા એ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ પૈકી એક ઉપર છે : ૧૫૫, ૨૩૪, ૨૩૬
- ૭૭૦ (યુન સં. ૩૯૪)નું વિજયપુરનું તામ્રપત્ર મળે છે : ૯૧
- ૭૯૧ માં શ્રીઉદયપ્રભસરિએ ભિન્નમાલમાં શ્રીમાલ બ્રાહ્મણો અને પ્રાચ્યાટ બ્રાહ્મણોને જૈન બનાવ્યા : ૧૭૭
- ૮ માં સેકા પહેલાંનું વિગ્નપુર હોવાનું અનુમાન નીકળે છે : ૯૧
- ૮ મી સદીની એક પ્રતિમા થરાદના ઘર દેરાસરમાં મૌજુદ છે : ૪૧
- મી સદીમાં અપ્પભટ્ટિસરિના યુરુ સિદ્ધસેનસરિ વિદ્યમાન હતા : ૭૦
- મી સદીમાં ભટ્કાટ રાણા વિદ્યમાન હતા : ૧૫૫
- ભંદેવરના કિલ્લામાં ભટ્કાટ રાણાએ ચુદ્ધિલવિહાર જિનમંદિર બંધાવ્યું, તેની પ્રતિષ્ઠા ભુડાગણિએ કરી : ૧૫૫
- મી સદીમાં ભિન્નમાલમાં કુલચુરુઓની સ્થાપના થયાના ઉલ્લેખો મળે છે : ૧૭૭
- ૮-૯ મી શતાબ્દીનો પ્રાચીન લિપિનો લેખ વસંતગદના અંકિત જિનાલયના એક પથ્થર પર છે : ૨૩૬
- ૮૦૨ પૂર્વે વિગ્નપુર ચાવડાઓની સત્તા હેઠળ હતું, તેથી વિગ્નપુર એ પૂર્વેનું હોતું જોઈએ : ૯૦
- ના વૈશ્યાખ સુદિ ૩ ને સોમવારે શ્રીશીલચુરુસરિએ જૈન મંત્રોથી પાટણ નગરની સ્થાપના કરી : ૫૬
- ૮૦૨ થી સં. ૧૩૫૩ સુધીમાં વનરાજ ચાવડાથી લઈને વાયેલા સારંગદેવ સુધી રાજકારભારીઓનું મંડળ ખાસ કરીને જૈનધર્મી હતું : ૫૬
- ૮૦૩ થી ૮૬૩ (સને ૭૪૬ થી ૮૦૬) સુધી વનરાજ ચુવરાતનો રાજા હતો : ૬૯
- ૮૦૭ માં શ્રીસિદ્ધસેનસરિએ આમ રાજને બાલ અવસ્થામાં રામસૈન્યપુરમાં જોયો હતો : ૩૯
- ના વૈશ્યાખ સુદિ ૩ના દિવસે અપ્પભટ્ટિસરિને મોઢેરામાં દીક્ષા આપવામાં આવી : ૭૦
- ૮૦૮ માં દેવડા હમીરે હમીરપુર વસાવ્યું : ૨૭૬
- ૮૨૧ ના વૈશ્યાખ સુદિ ૩ને સોમવારે વનરાજ ચુવરાત (પાટણ)ની ગાદીએ બેઠો : ૫૬
- પ્રાચ્યાટ મંત્રી સામંતે હમીરપુરમાં સંપ્રતિરાજે બંધાવેલા જિનાલયનો છત્તોદાર કરાવ્યો : ૨૭૬
- લગભગમાં શ્રીજ્ઞાનદસરિના ઉપદેશથી પોરવાડ મંત્રી સામંતે ૯૦૦ જિનમંદિરોના છત્તોદાર કરાવ્યા તેમાં બ્રાહ્મણવાડાનો પણ નિર્દેશ છે : ૨૭૧
- ૮૨૬ માં આરબો વલબીપુર પર ચડી આવ્યા : ૧૧૫
- ૮૨૬-૮૨૭ (સને ૭૬૯-૭૭૦)માં હાસમબિન અમર તથાબી નૌકા વાટે ગંધાર આવ્યો : ૨૪
- ૮૨૬ થી ૮૫૬ માં જલોરમાં વત્સરાજ રાજ કરતો હતો : ૧૮૮
- ૮૩૦ (સને ૭૮૩) લગભગ માં પડિહાર રાજા વત્સરાજના સમયમાં ઓશિયાનું મંદિર બંધવામાં આવ્યું; એમ શ્રીઓઝાજનું મંતવ્ય છે : ૧૭૪
- ૮૩૫ માં દાક્ષિણ્યચિહ્ન શ્રીઉદ્દ્યોતનસરિએ જાયાલિપુરમાં વીરભદ્ર નામના આચાર્યે બનાવરાવેલા ઋષભદેવ પ્રાસાદમાં 'કુવલયમાલા' ગ્રંથની રચના પૂર્ણ કરી : ૧૫૫, ૧૮૮
- શ્રીઉદ્દ્યોતનસરિએ 'કુવલયમાલા' નામનો કથાગ્રંથ પ્રાકૃતમાં રચ્યો; તેની પ્રશસ્તિમાં તેમના યુરુઓ શ્રીમાલમાં આવ્યા વિશે હકીકત નોંધી છે : ૧૭૭
- ૮૪૫ માં ગૂર્જરપતિ હમ્મીરે વલબીપુરને બોંબલેચું કરી નાખ્યું : ૧૧૫, ૧૩૪
- ૮૬૯ (શક સં. ૭૩૪)માં કર્કરાજે એક બ્રાહ્મણને વડોદરાનું ઘાનપત્ર આપ્યું : ૧૮, ૧૯
- ૮૯૫ નો શિલાલેખ મુંગથલાના મુદ્ગલેશ્વર મંદિરમાં છે જેનાથી એ ગામ એથીયે પ્રાચીન જણાય છે : ૨૭૯
- ૯ મી સદીમાં લાટેશ્વર સુવર્ણવર્ષ કર્કરાજના રાજ્ય સમયમાં વડોદરાની આસપાસ ૮૪ ગામોમાં અંકોટક મુખ્ય નગર હતું : ૧૯
- મી સદીમાં વટેશ્વરાચાર્યે ચિરાપદ્રગચ્છની સ્થાપના કરી : ૪૧
- મી સદીમાં યક્ષમહત્તરે ખાટૂમાં જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૧૫૫
- મી સદીમાં કૃષ્ણ નામના વિપ્ર કૃષ્ણ (કૃષ્ણ) મુનિ જૈન તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા : ૧૫૬
- મી સદીમાં શ્રીકૃષ્ણમુનિના સમયમાં નાગોરમાં અનેક જિનમંદિરો હતાં : ૧૯૮

- મી સદીમાં જાગ્યાનપુર-જલોર ઉન્નત અવસ્થામાં હતું : ૧૮૮
- મી સદીમાં જલોરમાં આદિનાથનું ચેત્ય બન્યું : ૧૮૮
- ૯૦૦ માં જિન્નમાલ ત્રીજી વાર લૂંટાયું : ૧૭૬
- ૯૦૦-૯૫૦ ના અરસામાં રતિજ ગામ વસ્યું હોય એમ વહીવંચાઓના આધારે જણાય છે : ૭૬
- ૯૦૨ નો લેખ ફરથી ૧ માઈલ દૂર આવેલા કાળા મંદિર નામના ખડિત જિનાલયમાં રહેલા પરિકરની છૂટી ગાદી પર છે : ૨૫૬
- ૯૦૯ માં નાકાડામાં જૈનોનાં ૨૭૦૦ ઘરો હતાં : ૧૮૩
- ૯૧૫ ના ભાદ્રપદ સુદિ ૫ ને બુધવારે શ્રીજ્યસિદ્ધસુરિએ ભોજદેવના રાજકાળમાં 'ધર્મોપદેશમાલા વિવરણ' નાગોરના જિનાલયમાં રચ્યું : ૧૫૫, ૧૯૮
- ૯૧૭ ના અષાઠ માસની શુકલા પંચમીના દિવસે શ્રીજ્યસિદ્ધસુરિએ નાગોરમાં શ્રીમહાવીર જિનની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૬
- શ્રીકણ્ઠ મુનિએ નાગોરમાં પોતાના વચનથી નારાયણ શ્રેણીએ બંધાવેલા શ્રીમહાવીર ચેત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૯૮
- ૯૧૮ ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને બુધવારે કકકુક રાજ્યે જિનમંદિર બંધાવી ધનેશ્વરગચ્છને અર્પણ કર્યું; એ સંબંધી એક પ્રાકૃત શિલાલેખ ઘટિયાળાથી મળી આવ્યો છે : ૧૫૬, ૧૫૧, ૧૬૨
- ઘટિયાળા ગામથી મળી આવેલા પ્રાકૃત શિલાલેખમાં નાહરાયનો ઉલ્લેખ છે : ૨૧૦ ૩૦૪
- ૯૧૯ (શક સં. ૭૮૪)માં શ્રીશીલાંકાર્યે 'આચારંગસુત્ર'ની ટીકા ગાંબૂમાં પૂરી કરી હતી : ૬૯
- ૯૨૭ માં વિજયપુર વસ્યું એમ 'સુધર્મગચ્છ પદાવલી'થી જણાય છે : ૯૧
- ૯૩૭ ના લેખવાળી શ્રીઆદિનાથની ધાતુપ્રતિમા ઘાંધાણીના જિનાલયમાં છે : ૧૫૬, ૧૯૩
- ૯૩૮ માં વીરગણિનો જન્મ થયો અને સં. ૯૯૧ માં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો : ૨૭૮
- ૯૪૦ (હિ. સં. ૩૦૩) અબુલહસન (મહિસદી) નામનો મુસ્લિમ પ્રવાસી ખલાત આવ્યો : ૧૪
- ૯૫૨ (સને ૮૯૫)ના લેખવાળો એક માનસ્તંભ ઓશિયાના મંદિરથી ઉત્તર-પૂર્વમાં છે : ૧૭૪
- ૯૫૫ બિત્રમાલ નગરનો ફરીથી સંસ્કાર થયો : ૧૭૬
- ૯૬૧ (શક સં. ૮૨૬)માં 'શ્રાવકપ્રતિક્રમણસુત્ર' રચાયું : ૭૦
- ૯૬૪ માં શ્રીયશોભદ્રસુરિ નાગલાઈના પશ્ચિમ દ્વાર બહાર આવેલું શ્રીઆદીશ્વર મંદિર મંત્રશક્તિથી લાવ્યા હતા, એવો શિલાલેખીય ઉલ્લેખ છે અને શ્રીલાવણ્યસમય પણ નોંધે છે : ૨૨૨, ૨૨૩

- ૯૬૯ માં સંડેરકગચ્છીય શ્રીયશોભદ્રસુરિને આચાર્યપદવી પાલીમાં આપવામાં આવી : ૧૭૫
- ૯૭૩ માં રાહોડવંશીય વિદગ્ધ રાજ્યે શ્રીવાસુદેવાચાર્યના ઉપદેશથી હથુડીમાં જૈન મંદિર બંધાવ્યું અને કેટલુંક દાન આપ્યું : ૧૫૬, ૧૫૮, ૨૦૮, ૨૦૯
- ૯૯૨ માં શ્રીસિદ્ધર્ષિ આચાર્યે 'ઉપમિતિભવપ્રપંચાકથા' નામનો વિશાળકાય ગ્રંથ બિત્રમાલમાં રચ્યો : ૧૭૭
- ૯૯૪ માં ટેલીગામના પાદરમાં શ્રીહિંદોતનસુરિએ ૮ શિષ્યોને આચાર્યપદવી આપી : ૨૧૦ ૩૯
- ૯૯૬ ના મહા વદિ ૧૧ ના શિલાલેખમાં હથુડીના જિનમંદિર માટે મમ્મટરાજ્યે વિદગ્ધરાજનાં દાનોમાં ઉમેરો કરીને દાન આપ્યું : ૨૦૭, ૨૦૮
- ૯૯૬ થી ૧૦૫૩ સુધીના હથુડીના રાજ્યંશનો સ્પષ્ટ ઇતિહાસ હથુડીનો શિલાલેખ આપે છે : ૨૦૯
- ૯૯૭-૧૦૩૦ (ઈ. સ. ૯૪૦-૯૮૨) સુધી રા'આહરિપુ જૂના-ગઢનો રાજવી હતો, તેણે ઉપરકાટનો કિલ્લો બંધાવ્યો : ૧૧૮
- ૧૦ મા સૈકાથીયે પ્રાચીન નાગલાઈમાં ગામ બહાર આવેલું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર છે : ૨૨૧
- મા સૈકાથીયે પ્રાચીન ફર થી ૧ માઈલ દૂર આવેલું કાળા મંદિર નામનું ખડિત જિનાલય હોવું જોઈએ : ૧૫૬
- મા સૈકાથીયે પ્રાચીન જુદી જુદી ગતનાં શિલ્પો ઓશિયાના મંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૧૭૪
- ૧૦ મી સદીમાં વીરગણિ થરાદ આવ્યા હતા : ૪૧
- મા સૈકાના સ્થામ આરસની પ્રાચીન ચોવીરી અમદાવાદ શેખના પાડાના શ્રીપાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૧૧
- મી સદીના સ્તંભો મંડોરના જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાં વિદ્યમાન છે : ૧૬૨
- મી સદીમાં કિરાડમાં જૈન મંદિરો અને જૈન વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે : ૧૮૩
- મા સૈકા ત્રગલગમાં ખેડનગર વેરાન બન્યું હશે (૨૧૦) : ૧૯૭
- મા સૈકામાં રાજધાનીનું હથુડી ગામ મોટું અને સંપત્ત હશે એમ શિલાલેખીય હકીકતોથી જણાય છે : ૨૦૯
- મા સૈકામાં પંડેરકગચ્છની ઉત્પત્તિ સાંડેરાવ ગામના નામ ઉપરથી થયેલી છે : ૨૧૨
- મા સૈકાનું નાગલાઈના જેખલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા સાંગડિયા પાર્શ્વ જિનાલયનું સ્થાપત્ય જણાય છે : ૨૨૪
- મા સૈકાનાં શિલ્પો નાગલાઈના જેખલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૩૪
- ૧૦-૧૧ મા સૈકાના પ્રાચીન લિપિના લેખોવાળી ૨૩ જિન-પ્રતિમાઓ વસંતગઢથી લાવવામાં આવી તે પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે : ૨૩૪

- મા સકામાં શ્રીમાલમાંથી ૧૮૦૦૦ શ્રીમાલીઓ ચાલ્યા ગયા : ૧૭૮
- ૧૦૦૦ લગભગમાં હમીરપુરનું શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય અંધાયું હશે એમ જણાય છે : ૨૭૬
- ગ્રેટલું પ્રાચીન મેડાનું જિનાલય લાગે છે : ૨૬૫
- ૧૦૦૬ ના લેખવાળી મૂર્તિ અકાટમાંથી મળી આવી છે : ૧૮
- ૧૦૦૭ માં શ્રીજયપ્રભસૂરિએ ભિન્નલાલમાં પરમારવંશના રાહિત સોમકરણ અને તેના વંશજને જૈન બનાવ્યા : ૧૮૧
- ૧૦૧૦ થીયે પ્રાચીન રામસેનનું જિનમંદિર હોવાનું સૂચિત થાય છે : ૩૯
- ૧૦૧૦ માં શ્રીસવદેવસૂરિએ રામસેનપુરમાં શ્રીરૂપભદ્રેય ભૃગુના ચૈત્યમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ ભૃગુની પ્રતિષ્ઠા કરી અને ચંદ્રાવતીમાં મંદિર અંધાવનાર કુંકણ મંત્રીને દીક્ષા આપી : ૩૯, ૧૫૬
- માં શ્રીયશોભદ્રસૂરિએ ચોરારી વાંદા કર્યા : ૨૨૩
- લગભગમાં કુંકણ મંત્રીએ ચંદ્રાવતીમાં જિનમંદિર અંધાવ્યું હતું. ૨૭૮
- ૧૦૧૧ માં ઝોશિયા માતા સુપ્રસન્ન થઈ અને ઝોશવંશની સ્થાપના થઈ : ૧૭૩
- ના લેખવાળી ધાતુપ્રતિમા ઝોશિયાની ધર્મશાળાનો પાંચા ખાદતાં મળી આવેલી તે કલકત્તાના નં. ૪૮ ઇંગ્લિયન મીરર સ્ટ્રીટ ધર્મતલાના જૈન મંદિરમાં બિરાજમાન છે : ૧૭૮
- તો એક શિલાલેખ ભિન્નમાલના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂળ નાં ના પરિકર ઉપર છે : ૧૭૮
- ની સાલના પરિકર ગ્રેટલી પ્રાચીન પ્રતિમા ભિન્નમાલના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂળનાયકની જણાતી નથી : ૧૭૯
- ૧૦૧૩ તો એક શિલાલેખ ઝોશિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે તેમાં જણાવ્યું છે કે, જિન્દક અથવા તેના પુત્ર ભુવનેશ્વર શ્રાવકે ફરીને મંડપ કરાવ્યો : ૧૭૪
- ૧૦૧૭ ના મહા વદિ ૮ ના દિવસે સંપ્રતિએ વેળુની બનાવેલી મૂર્તિ ૧૧૬૪ વર્ષ સુધી જમીનમાં રહ્યા બાદ નીકળી આવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૭૩
- માં ઝોશિયામાં ઝોહડસાએ વીરપ્રાસાદ બનાવ્યો : ૧૭૩
- માં ઝોશિયાના મહાવીર જિનાલયનો સંભવતઃ છર્ણોદ્ધાર થયો હોય એમ એ મંદિરમાંથી મળી આવતા શિલાલેખોથી જણાય છે : ૧૭૪
- તો એક ખડિત લેખ નાણા જૈન મંદિરના આરણ્ય ઉપર છે : ૨૩૧
- ૧૦૧૭ થી સં. ૧૬૫૯ સુધીના શિલાલેખો નાણાના જિનમંદિરમાંથી મળે જ છે : ૨૩૦

- ૧૦૨૪ ના અષાઠ સુદિ ૬ ના દિવસે વિહિતકકુલના ગોણીઓએ કરના કાળા મંદિરમાં શ્રીમહાવીરનું શિવ્ય ભરાવ્યું, તે અત્યારે દીયાણાના જિનાલયમાં છે : ૨૫૬
- માં ચંદ્રાવતીમાં કૃષ્ણરાજ નામે રાજા હતો; જેનો કેર-દીયાણા વગેરે પર અધિકાર હતો : ૨૫૬
- ૧૦૩૩ માં ચામુંડરાજ (સોલંકી)એ વરુણશર્મા-વડસમાના એક ક્ષેત્રનું જૈન મંદિરને દાન કર્યું : ૫૭
- ૧૦૩૪ ના લેખવાળો ૩૫ રતલનો ઘંટ અગરના જૈનમંદિરમાં છે : ૧૩૮
- ૧૦૩૫, ૧૦૮૮, ૧૨૩૪, ૧૨૫૬, ૧૩૩૮, ૧૪૯૨, ૧૫૧૨, ૧૫૩૪, ૧૫૩૯, ૧૬૧૨, ૧૬૮૩, ૧૭૫૮ ના લેખો ઝોશિયાના શ્રીમહાવીર મંદિરની મૂર્તિઓ અને સ્તંભો ઉપરથી મળી આવે છે : ૧૭૪
- ૧૦૪૩ માં મૂળરાજે વદિયાર પ્રદેશના મંડવીના મૂળનાથ મહાદેવને મોઢેરા પાસેનું કંબોઈ ગામ દાનમાં આપ્યું એવું દાનપત્ર મળે છે : ૨૧૦ ૫૦
- માં મૂળરાજે શ્રીચલ (સિદ્ધપુર) દાનમાં આપ્યાનું એક તામ્રપત્રમાં જણાવેલું છે : ૬૬
- ૧૦૪૫ (શક સં. ૯૧૦)માં ભરચના મૂલવસતિમાં ત્રણ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી એ વિશેનો લેખ : ૨૭
- ૧૦૪૯ માં ભંડારીઓના મૂળ પુરુષ નાડોલના રાજા લાખણસીના પુત્ર દાદારાવંતે શ્રીયશોભદ્રસૂરિએ જૈનધર્મની દીક્ષા આપી : ૨૨૫
- ૧૦૫૩ ના માઘ સુદિ ૧૩ ને રવિવારના લેખમાં વિદગ્ધ રાજાએ હથુડીમાં અંધાવેલા જિનોલયનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાની હકીકત છે : ૧૫૬, ૨૦૭, ૨૦૮
- ૧૦૬૦ ની સાલના ઉલ્લેખવાળો પાળિયો સીકરામાં છે : ૧૪૬
- ૧૦૬૪ ના લેખવાળી પુઝરીકજીની મૂર્તિ શત્રુજયના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરમાં ખેસનાં કાળા હાથ તરફ બીજે માળે જવાના માર્ગની પાસેની ઉત્તરાભિમુખ દેરીમાં છે : ૧૦૫
- ૧૦૭૦ (વીર નિં. સં. ૬૦૦) માં નાહડરાયે નાડોલ અને સાચાર આદિમાં જૈન મંદિરો અંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી એમ 'વિવિધતીર્થકલ્પ' ઉલ્લેખે છે, તે સંવત્ વિક્રમીય હોય તો જ શિલાલેખમાં નિર્દિષ્ટ નાહડરાય એક હોવાનું સંભવિત અને : ૨૧૦ ૧૬૨
- માં કવીશ્વર ધનપાલે 'નિલકમંજરી' નામની સંસ્કૃત નવલકથા રચી : ૨૧૦ ૩૦૪
- ૧૦૭૩ માં પાટણમાં પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૦૭૪ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ના લેખવાળી એક ધાતુમૂર્તિ મેડાના જિનમંદિરમાં મોબુદ છે : ૨૬૫
- ૧૦૭૬ અને તે પછીની સાલના કુલ ૬ લેખો વરમાણના સૂર્યમંદિરમાંથી મળે છે એ ઉપરથી એ ગામ એથીયે પ્રાચીન મનાય : ૩૦૭

- ૧૦૭૮ થી ૧૧૧૦ સુધી ગુજરાતનો અમલ કરનારા ગુર્જરનરેશ બીમદેવના મંત્રી વિમલશાહ હતા : ૨૮૮
- ૧૦૮૦ (ઈ. સ. ૧૦૨૪) માં મહમ્મુદ ગિજનીએ સોમનાથ મંદિરનો ધ્વંસ કર્યો : ૧૩૪
-માં ગિજનીપતિ મ્લેચ્છરાજ્યે ગુજરાતમાં વિનાશ વેળે ત્યાં સુધી કવીશ્વર ધનપાલ હયાત હતા : ટિં ૩૦૪
-માં શ્રીભુદ્ધિસામરસરિએ 'ભુદ્ધિસાગર' નામના વ્યાકરણની રચના કરી : ટિં ૧૮૮
-શ્રીજિનેશ્વરસરિએ જ્વલેરમાં 'અષ્ટકસંગ્રહ' ઉપર લીકા રચી : ટિં : ૧૮૮
- ૧૦૮૧ થી પ્રાચીન કોરટાનું તીર્થમંદિર હોવું જોઈએ : ૨૨૮
- ૧૦૮૨ માં ધનપાલ કવીશ્વરે રચેલા 'સત્યપુરમંડન-મહાવીર-ત્સાહ'માં ચંદ્રાવતીના ધ્વંસની હકીકત અને કોરટાના તીર્થમંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૨૮, ૨૭૮
- ૧૦૮૨ માં ભાટી દેવરાજે દેવગઢમાંથી પોતાની રાજધાની લોદ્રવામાં બદલી : ૧૭૧
- ૧૦૮૪ ની ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ શ્રીપૂર્ણાબ્દસરિએ રામસેનમાં શ્રીઋષભદેવ પ્રભુના જિંવની સ્થાપના કરાવી એવા લેખ રામસેનના મંદિરમાંની ધાતુપ્રતિમાના પરિકરમાં છે : ૩૯, ૪૦
- ૧૦૮૮ માં વિમળ મંત્રીએ આણુ ઉપર વિમલવસહી નામનું કળામય મંદિર બંધાવ્યું; અને શ્રીધર્મશૈલસરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૬, ૫૮, ૨૭૮, ૨૮૮, ૨૯૯
-ના લેખવાળી બીજી ધાતુપ્રતિમા ઓશિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે : ૧૭૪
- ૧૦૯૧ થી પ્રાચીન કાસીદ્રા હોવાનું શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૬૧
- ૧૦૯૧ ના લેખમાં કાસીદ્રાના જૈન મંદિરની ભમતીની એક દેરી ક્ષેત્રી વામને કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૧
- ૧૦૯૨ ના લેખવાળી અંગિકાની ધાતુપ્રતિમા જૂનાગઢના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે : ૧૧૯
- ૧૦૯૫ માં શ્રીધનેશ્વરસરિએ 'સુરસુંદરી' નામનો પ્રાકૃત કથાગ્રંથ ચંદ્રાવતીમાં પૂર્ણ કર્યો : ૨૭૮
- ૧૧ મી સદી પહેલાં છરાવલામાં જૈન મંદિર હતું એમ 'ઉપદેશસંપત્તિ'માં નોંધાયેલી કથાના આધારે જણવા મળે છે : ૨૯૯
-મી સદી પહેલાં દેવદરનું જિનાલય અનેકું હોવું જોઈએ : ૨૫૨
-મી સદી પહેલાં નાંડોલ ગુજરાતના અધિકાર હેઠળ હતું : ૨૨૫
-મી સદી પહેલાં કંબોઈ ગામ હોય એવી સાબિતી દાનપત્રના આધારે મળે છે : ૫૦

- ૧૧ મી સદીમાં ઠાંતીવાડાનું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર અનેકું જણાય છે : ૩૫
-મી સદીમાં વાદિવેતાલ શાંતિસરિએ ધારાની રાજસભા વચ્ચે મેળવેલા વિખ્ખથી ભોજરાજ્યે જે સાઠ હજાર રૂપિયા આપ્યા હતા તેમાંથી કેટલાક રૂપિયા થરાદના મંદિર માટે મોકલ્યા હતા : ૪૧
-મી સદીના જૈન સ્થાપત્યશૈલીના ઘૂમટા, ધાંલલા અને છતનું કોલરકામ પાટણની શેખ ફરીદની દરગાહમાં છે : ૬૩
-મી સદીમાં ભારતપ્રવાસે આવેલા અલ્ખેશ્નીએ પ્રભાસ-પાટણના સોમનાથ મંદિરનું વર્ણન કર્યું છે : ૧૩૪
-મી સદીમાં નયામેડામાં શ્રીસંભવનાથનું મંદિર અનેકું જણાય છે : ૨૩૦
-મી સદીમાં જૂનામેડાનું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય અનેકું જણાય છે : ૨૩૦
-મી સદીમાં કવીશ્વર ધનપાલ માલવાના રાજા ભોજથી ખિત્ત થઈ સાચોરમાં આવી વસ્યા હતા : ૩૦૪
-મી સદીમાં માલવ દેશના રાજ્યે સાચોર ઉપર ચડાઈ કરી : ૩૦૫
-મી સદીમાં સાચોરના ભગનો ઉલ્લેખ 'વિવિધતીર્થ-કલ્પમાં' છે તે જ ભગનો ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૧૩૪ ના લેખમાં કર્યો છે : ૩૦૫
- ૧૧-૧૨ મી સદીની લિપિવાળા લેખ તુરંગીના ખંડિત જિનાલયના એક પરિકરની ગાદીમાં છે : ૨૬૦
-મી સદીમાં નાણા ગામ જૈનોની જાહેરાતથી સમૃદ્ધ નગર હતું : ૨૩૦
-મી સદીની શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ વામજમાં છે : ૬૬
-મી સદીમાં મંકા મોટી નગરી હતી : ટિં ૫૫
-મી સદીની કેટલીક ધાતુપ્રતિમાઓ અમદાવાદ-નાગણ બૂધરની પોળના મંદિરમાં છે : ૧૦
-મી સદી અને તે પછીના કાળમાં મારવાડમાં નિર્માણ થયેલાં કે જીર્ણોદ્ધાર પામેલાં જૈન મંદિરોમાંથી શિલાલેખો મળી આવે છે : ૧૫૭
- ૧૧ મા સદીથી સં. ૧૩૩૫ સુધીના ગાળામાં હથુડીમાં મુ. ના. ઋષભદેવને બદલે ભ. મહાવીરની સ્થાપના થઈ હોવી જોઈએ : ૨૦૯
- ૧૧-૧૨-૧૩ મી શતાબ્દીના લેખો અગ્રીના જિનાલયની ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૪૨
- ૧૧ થી ૧૬ મા સદી સુધી ચંદ્રાવતીમાં ધનાઢ્ય જૈનોની સારી વસ્તી અને ઘણાં જિનમંદિરો હતાં : ૨૭૯
- ૧૧ થી ૧૮ મી સદી સુધી જૈન સંઘ કોરટાતીર્થની યાત્રાએ આવ્યા કરતો : ૨૨૮

- ૧૧૦૦ ના લેખવાળી એક પાદુકાની એકી ઓશિયાના મંદિરનો છબ્બોદાર કરતી વેળા મળી આવી હતી : ૧૭૪
- ૧૧૦૧ ની સાલની અમિકા-દેવીની મૂર્તિ જ્ઞેસલમેરના આચાર્ય-ગચ્છના ઉપાશ્રયમાં છે : ૧૬૫
-ની સાલનો ધસાયેલા શિલાલેખ દેસદરના જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૫૨
- ૧૧૦૪ નો એક જૈન લેખ ટાકરાના સોનાધારી મહાદેવના મંદિરના કાંટાના ગોખલામાં ગર્દભના ચિહ્નવાળી સરખ ઉપર છે : ૨૯૮
- ૧૧૦૭ ના શિલાલેખવાળી સપરિકર પંચતીર્થી મૂર્તિ એરવાડાની જમીનમાંથી નીકળી આવી હતી : ૫૩
- ૧૧૦૯ ના વૈશાખ સુદિ ૮ના રોજ સીવેરાના ગોશીઓએ શ્રીશાંતિનાથની મૂર્તિ ભરાવી અને તેની શ્રીશાંત્યાચાર્ય પ્રતિષ્ઠા કરી; એવો શિલાલેખ સીવેરાના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદી ઉપર છે : ૨૬૭
- ૧૧૦૯ (૯૦?)માં વરમાણુના ધાંધલ શેઠને દેવીત્રીગિરિની ગુફામાંથી શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રાચીન મૂર્તિ મળી આવી : ૨૯૯
- ૧૧૧૦ ની સાલના લેખવાળી ધાતુમૂર્તિ અમદાવાદના ઝવેરીવાડના શ્રીઅજિતનાથ મંદિરમાં છે : ૪૦
- ૧૧૧૧ પહેલાં આહમ્મર નગર વસી ચૂક્યું હતું : ૧૮૧
- ૧૧૧૧ માં શ્રીઅભયદેવસુરિએ (નવાંગીવ્રતિકર) ધાંભણા ગામમાં એદી નદીના કડિથી દિવ્ય મૂર્તિ પ્રગટ કરી : ૧૪
-માં ભાગલોએ ભિખમાલનો નાશ કર્યો; ત્યારે રાય ગાંગા ભિખમાલથી નાસીને આહમ્મર ગયા; એ સમયે ત્યાં પરમારવંશનો દેવ રાજ હતો : ૧૮૧
- ૧૧૧૨ નો શિલાલેખ અમદાવાદના ઝવેરીવાડની વાઘણુપોળમાં આવેલા શ્રીઅજિતનાથના મંદિરના શ્રીઅજિતનાથની કાઉસાગિયા ધાતુમૂર્તિ ઉપર છે : ૧૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને સુરુવારે શ્રીગુણસાગરસુરિએ પાવાગઢ ઉપર શ્રીઅજિતનાથનાથને અને છરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૯, ૨૦
- ૧૧૧૩ ના જ્ઞે માસની ૧૪ના દિવસનાં લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનૌમિનાથ મંદિરના ધાંભણા પર છે : ૧૨૧
- ૧૧૧૫ ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ને રવિવારે (ગિરનાર પર) દેવાનાં જૂનાં દેરાં કાદી નવાં બનાવ્યાં એવો લેખ ટાં સાહેબને મળ્યો હતો : ૧૨૧
- ૧૧૧૬ ની ધાતુની પ્રાચીન મૂર્તિ અમદાવાદના ઝવેરીવાડની સોદા-ગરની પોળમાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથના મંદિરમાં છે : ૧૧
-ના મહા સુદિ ૧૦ના અહિત લેખ મહારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયમાં રહેલી એક ધાતુમૂર્તિ ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૧૧૮ ના ધસાઈ જયેલા લેખો કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર મંદિરના ગુદમંડપમાં આવેલા જે કાઉસાગિયા પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૮૪

- ૧૧૨૦ નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂં નાં ના પરિકર ઉપર છે; જેમાં આરાસણા ગામનું નામ આપેલું છે : ૨૮૪
- ૧૧૨૦ થી ૧૧૨૮ સુધીમાં શ્રીઅભયદેવસુરિએ નવ અંગ ગ્રંથો પર ટીકા રચી હતી : ૯૪
- ૧૧૨૧ નો શિલાલેખ ઇપપરના જૈનમંદિરના મૂં નાં ના પખાસનમાં છે : ૫૫
-ના શિલાલેખવાળી સહજ શ્રાવિકાએ ભરાવેલી મૂર્તિ અમદાવાદના દોશીવાડાની પોળમાં ગોસાઈજીની પોળમાં આવેલા શ્રીસીમંધરસ્વામીના મંદિરમાં છે : ૧૨
- ૧૧૨૩ માં સાધારણ અપરનામ શ્રીસિદ્ધસેનસુરિએ 'વિદ્યાસવઈ' નામનો પ્રાકૃત ગ્રંથ ધંધુકામાં રચ્યો : ૯૬
- ૧૧૨૪ ના જે લેખો રતિજના જિનમંદિરમાં રહેલા પરિકરની ગાદીઓ ઉપર છે : ૭૬
- ૧૧૨૬ (શક સં. ૯૯૧)નો મૌર્ય રાજ ગોવિંદરાજનો શિલા-લેખ આનદેશના વાઘવી ગામમાંથી મળ્યો છે : ૧૧૪
-ના વૈશાખ વદિ ૧૧ને શનિવારનો લેખ જમણપુરના જૈન મંદિરના મૂં નાં ની ગાદી ઉપર છે : ૪૬, ૫૧
- ૧૧૨૯ ના શિલાલેખવાળી સુમતિધરની પુત્રીએ ભરાવેલી મૂર્તિ દોશીવાડાની પોળમાં ગોસાઈજીની પોળમાં આવેલા શ્રીસીમંધરસ્વામીના મંદિરમાં છે : ૧૨
- ૧૧૩૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ના દિવસે શિવગણે નાંદિયાના જિન-ચેત્ય પાસે વાવ કરાવી : ૨૪૩
-ના જ્ઞે સુદિ ૫ના રોજ એકી દુર્લભે એકસરખા શિલાલેખવાળી જે કાઉસાગિયા પ્રતિમાઓ લોટાણાના જિનાલયમાં ભરાવી : ૨૪૫
- ૧૧૩૦ થી ૧૨૧૦ સુધીના શિલાલેખો નાંદિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની ભીંત અને સ્તંભો ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૪૩
- ૧૧૩૧ માં સોલકી કણ્ઠદેવે કાટને કપજે ક્યું : ૨૬
-ના...વદિ ૨ ને સોમવારનો શિલાલેખ એક આચાર્ય પ્રતિમા ઉપર છે : ૫૧
-ના લેખવાળી ગુદરથમૂર્તિ શતુંજ્યમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરની ભમતીમાં છે : ૧૦૫
- ૧૧૩૨ માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનદત્તસુરિના જન્મથી ધોળકા પવિત્ર ખન્યું : ૯૪
-ના કાગણ સુદિ ૧૦ ને સુવવારનો લેખ કીવરલીના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદી ઉપર છે આથી મંદિર અને ગામ એથીયે પ્રાચીન ગણાય : ૨૬૨
- ૧૧૩૪ પહેલાં સાચોરના જિનાલયનો ભંગ થયો એમ શિલા-લેખથી જણાય છે : ૨૯૪

- ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ના રોજ ભદ્રેશ્વરના મંદિરનો શ્રીમહાવીરોએ ઉદ્ધાર કરાવ્યાનો લેખ મંદિરના થાંભલા પર છે : ૧૩૯
- ના ફાગણ સુદિ ૭ને ગુરુવારે સાચોરના મહાવીર જિન-મંદિરનો ભંગ થયા પછી તેમાં જ એકી વાચ્છા વજેરેએ શ્રીમહાવીરની કાઉસગ્ગિયા મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી : ૨૯૪
- માં ખીમેલના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયના મુ. ના. ની મૂર્તિની અંજનશલાકા શ્રીહેમસુરિએ કરી, એવો લેખ પરિકર પર છે : ૨૦૫
- માં શ્રીમહાવીર જિનની મૂર્તિ સાચોરના મંદિરનો નાશ થયા પછી સ્થાપન કરવામાં આવી : ૩૦૫
- ના લેખોવાળી ધાતુની બે કાઉસગ્ગિયા મૂર્તિઓ અચલ-ગઢના ચૌમુખ મંદિરમાં છે : ૨૯૪
- ૧૧૩૪ ૧૩૨૩, ૧૩૫૮ ના લેખો ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરના થાંભલા ઉપર વિદ્યમાન છે : ૧૪૦
- ૧૧૩૫ માં ગિરનારમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના થાંભલા પર છે : ૧૨૧
- ૧૧૩૮ ના લેખો કુંભારિયાના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાંથી મળી આવે છે : ૨૮૩
- ૧૧૩૮ થી ૧૧૪૬ સુધીના શિલાલેખો કુંભારિયાના શ્રીશાંતિ-જિનાલયના ચાર ગોખલાઓ ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૩૯ ના લેખવાળી એક મૂર્તિ દતાણીના ખડિત જિનાલય-માંથી ધવલીના જિનાલયમાં ત્રીજા જવામાં આવી : ૨૮૩, ૩૦૮
- ૧૧૩૯ (૧૧૪૧) માં પાટણમાં દોહટી શેઠની વસતિ-મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૧૪૦ ના પોષ વદિ ૧૪ને સોમવારના ઉત્તરાયણ પર્વને દિવસે કણુદેવ મહારાજે ટાકવવી ગામના શ્રી પ્રહુમ્ન મહામાત્યે બંધાવેલ વસતિકાના શ્રીસુમતિનાથને આપેલું દાનપત્ર : ટિ. ૬૮, ટિ. ૬૯
- ૧૧૪૧ માં શ્રીજિનદત્તસુરિને શ્રીધર્મદેવ ઉપાધ્યાયે દીક્ષા આપી : ૯૪
- ના અપાઠ સુદિ ૯નો શિલાલેખ ચોરના જિનાલયમાં રહેલી અખિકાદેવીની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૬૩
- માં અચલગચ્છીય શ્રીજ્યેસિંહસુરિ દતાણીમાં પધાયા હતા : ૨૮૨
- ૧૧૪૩ માં શ્રીવાદી દેવસુરિનો જન્મ મગરમાં થયો : ૩૦૧
- ૧૧૪૩ થી ૧૨૨૬ સુધી શ્રીવાદી દેવસુરિ વિદ્યમાન હતા : ૯૪
- ૧૧૪૪ પહેલાંનું લોટાણા ગામ અને તેમાંનું જિનમંદિર હોવું જોઈએ એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૪૪
- પહેલાં પાલીમાં શ્રીમહાવીર ચૈત્ય બન્યું હશે એમ શિલાલેખોથી જણાય છે : ૧૭૫
- ૧૧૪૪ ના મહા સુદિ ૧૧ના રોજ પાલીના શ્રીમહાવીર જિના-લયમાં એકી દુર્લભ અને અજિતે એક મૂર્તિ ભરાવી ખિરાજમાન કરી એવો લેખ છે : ૧૭૫
- જેઠ વદિ ૪ના રોજ પોરવાડ એકી યાંચની સાથે એકી આહિલે ભરાવેલી મૂર્તિને આસદેવે મૂલ્યથી ખરીદી એવો લેખ લોટાણાના જૈન મંદિરના કાઉસગ્ગિયા ઉપર છે : ૨૪૪
- ૧૧૪૫ ના સમયે ધંધુકામાં મોઠ-મોઠેરગચ્છનું જૈન મંદિર મૌભુદ હતું : ૯૬
- કાર્તિકી ૧૫ના દિને ચંગદેવ (શ્રીહેમચંદ્રસુરિ) નો જન્મ ધંધુકામાં થયો : ૯૬
- ના અરસામાં શ્રીપ્રહુમ્નસુરિશિષ્ય શ્રીદેવચંદ્રસુરિ ધંધુકામાં પધાર્યા હતા : ૯૬
- ૧૧૪૫, ૧૪૭૫, ૧૬૭૨ ના લેખોવાળી મૂર્તિઓ ઝાડોલીના જિનાલયના ભોંયરામાં છે : ૨૪૧
- ૧૧૪૬ માં પાટણમાં મહામાત્ય મુંગલની વસતિ-મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૧૪૭ ની સાલના કૃત્રિમ લેખવાળી ધાતુમૂર્તિ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપરના શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૧૬૬
- ૧૧૪૮ માં સોલંકી કણુદેવે સણુક ગામનું તળાવ ચાતુ રાખવા માટે ડાબી ગામની કેટલીક જમીન દાનમાં આપી હતી, તેમાં સંડેરનો ઉલ્લેખ છે : ૭૧
- ૧૧૪૯ માં શેઠ લીલાશાહ ચોશવાલે ખીમેલમાં શ્રીશાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૨૦૪
- ૧૧૫૦ માં શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે સગાળવસાહિકા (ખંભાત)માં દીક્ષા લીધી : ૧૪
- ૧૧૫૫ માં સળ્જન શાહે શંખેશ્વરમાં મંદિર બંધાવ્યું : ૪૭, ૪૯
- ૧૧૫૬ ના અપાઠ સુદિ ૧૫ ને સોમવારે જ્યેસિંહદેવે પળ્લકના પુત્ર વેલહલે કરાવેલી વાપીને કાંતા વાણીને અને ટાકોવી ગામના મહામાત્ય શ્રીયશોરાજે સ્થાપેલા શ્રીસુમતિનાથ દેવને આપેલું દાનપત્ર : ટિ. ૬૮, ટિ. ૬૯
- ૧૧૫૭ ની સાલના શિલાલેખોવાળાં પ્રાચીન બે પરિકરો રતિજના જિનમંદિરમાં છે : ૭૬
- ૧૧૫૮ નો એક લેખ ભદ્રેશ્વરના આશાપુરા માતાના મંદિરના એક થાંભલા પર છે : ૧૩૯
- ૧૧૬૬ નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયના એક ગોખલામાં આવેલી પખાસનની માદી ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૬૨ નો લેખ બાલીના શ્રીપાર્શ્વનાથના મંદિરના મ. ના. ના પરિકર ઉપર છે : ૨૦૬
- ૧૧૬૫ માં મોઠવંશીય ખેલા એકીની ધર્મપત્ની બાઈ ખીદડાએ ખંભાતમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪
- માં ભરચની આમ્રદત્તવસહીમાં રહીને દેવભદ્રસુરિ..... (કોઈ આચાર્યે) 'સિરિપાસનાહચરિય' રચ્યું : ૨૮

- માં પાટણમાં શ્રીવીરજિન મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
 —નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૬૭ ના ચૈત્ર સુદિ ૧ નો લેખ સેવાડીના જિનાલયના અગ્રભાગની બીજી દેરી ઉપર છે : ૨૧૧
- ૧૧૬૮ માં પાટણમાં સોલાકવસતિ વિદ્યમાન હતી : ૫૭
- ૧૧૭૦ માં મલધારી શ્રીઅભયદેવસુરિએ મેડતામાં અને છત્રા-પલ્લીમાં રહીને 'ભવભાવના' નામક સ્વોપસ્ય યત્તિવાળો મોટો ગ્રંથ બનાવ્યો અને મેડતામાં વીરચૈત્ય બંધાવરાવ્યું : ૧૯૭
- ૧૧૭૧ થી પહેલાંનું વાટેડા ગામ અને ત્યાંનું જિનમંદિર હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૫૯
- ૧૧૭૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૪ ના રોજ શ્રેષ્ઠી સંધીરણુના પુત્રે વાટેડામાં મૂ. ના. શ્રીવીરનાથની પ્રતિમા કરાવી : ૨૫૯
- ૧૧૭૨ પહેલાં સેવાડીનું શ્રીમહાવીર જિનાલય બંધવામાં આવેલું એમ શિલાલેખથી સાબિત થાય છે : ૨૧૦
 —થીયે પહેલાંનું દેરણા ગામ અને ત્યાંનું જિનાલય હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૬૪
- ૧૧૭૨ માં કટુકરાજે સેવાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલય માટે પ્રતિવર્ષ માટે કેટલુંક દાન આપ્યું, તેનો શિલાલેખ એ મંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૧૫૮, ૨૧૦
 —ના ફાગણ સુદ ૩ ને શનિવારનો લેખ દેરણાના જિન-મંદિરમાં એક પરિકરની ગાદી ઉપર છે. તેમાં દેવલાણા-દેરણાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૪
- ૧૧૭૪ કરતાં પ્રાચીન વઠવાણ હોવું જોઈએ : ૯૬
 —ની એક પ્રતિમાના પરિકરલેખમાં વર્ધમાનપુર-વઠવાણનો ઉલ્લેખ છે : ૯૬
 —ના તપોમાસ શુક્રવા દશમીએ મંત્રી આજુએ વાદી શ્રીદેવસુરિને નાગારમાં સુરિપદ આપ્યું : ૧૯૮
- ૧૧૭૪, ૧૧૭૮, ૧૨૦૧ ના પ્રતિમાલેખો જે પાલીના નવલખા પાર્શ્વ જિનાલયમાંથી મળી આવે છે તેમાં આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીરનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૭૫
- ૧૧૭૪ થી ૧૨૨૬ માં વાદી શ્રીદેવસુરિના સત્તાકાળમાં કુંભારિયાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૮૫
- ૧૧૭૫ માં શ્રીમાલમાં દુકાળ પડ્યો : ૫૭
 —ના વૈશાખ વદિ ૧ ને શનિવારે જલોરના શ્રીસુવિધિ-નાથ ચૈત્યના ગોખલાના બારણાં કરાવ્યાં : ૧૯૦
- ૧૧૭૬ ના લેખો કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના ગૃહમંડપમાં રહેલી એ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૭૭ નો એક લેખ વાવના જૈન મંદિરમાંની એક પ્રતિમાના પરિકર ઉપર છે : ૪૨

- ૧૧૭૮ ની સાલનો એક લેખ પાલીના નવલખાના જૈન મંદિરમાં છે તેમાં પલ્લિકા નામ નોંધેલું છે; જેથી પાલી ગામ એ પહેલાંનું મનાય : ૧૭૫
 —ના ફાગણ વદિ ૧૧ ને શનિવારે પાલીના મહાવીર મંદિરમાં શ્રેષ્ઠી દેવચંદ્ર અને હેમચંદ્રે શ્રીઅપભદેવની મૂર્તિ કરાવી બિરાજમાન કરી, એનો લેખ છે : ૧૭૫
- ૧૧૮૦ નો લેખ કીવરલીના જિનાલયના ગૃહમંડપના થાંભલાની કુંભી ઉપર છે : ૨૬૨
- ૧૧૮૧ માં શ્રીધર્મધોપસુરિએ ફલોધિમાં શ્રીપાર્શ્વજિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૬
 —માં શ્રીધર્મધોપસુરિએ દિગંબર મહાવાદી ગુણચંદ્રને કરાવી વિજયપતાકા મેળવી : ૧૯૬
 —માં ફલોધિમાં શીલભદ્રસુરિશિષ્ય શ્રીધર્મધોપસુરિએ તીર્થ-જિન મંદિરની સ્થાપના કરી : ૧૯૬
 —ના અષાઠ સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારે શ્રીશાલિભદ્રસુરિએ નાડાલના જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૫
 —ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૪ નો લેખ વાટેડાના જિનાલયમાં મૂ. ના. ના પરિકરની ગાદી ઉપર છે : ૨૫૯
- ૧૧૮૩ અને ૧૩૪૩ ના બે ઐતિહાસિક શિલાલેખો ગિરિવરમાં આવેલા પાટનારાયણના મંદિરમાં છે, એ ઉપરથી એ ગામ એ સાલ કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ : ૨૮૨
- ૧૧૮૫ માં મહામાત્ય સન્જન શ્રેષ્ઠીએ ગિરનાર ઉપરના અસ-લના કાળના મંદિરના સ્થાને પથ્થરનું મંદિર બંધાવ્યું : ૫૮, ૧૧૭, ૧૨૧
 —માં સન્જન શેઠે ગિરનારમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમણે જ શંખેશ્વરનું મંદિર જીર્ણ થતાં નવેસર બંધાવ્યું : ૪૯
- ૧૧૮૭ પહેલાંનું નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલું આદીશ્વર મંદિર છે : ૨૨૩
 —ના અષાઠ સુદિ ૭ ને શનિવારે સેસલીમાં દાદા પાર્શ્વનાથ બા. નું મંદિર સંઘવી માંડણે બંધાવેલું છે : ૨૧૧
 —ના ફાગણ સુદિ ૧૪ ને ગુરુવારનો લેખ નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરમાં છે : ૨૨૩
- ૧૧૮૮ માં લખાણેલી એક હસ્તલિખિત તાડપત્રીય પોથીની પ્રશસ્તિમાં હારીજ ગામનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૫૧
- ૧૧૮૯ ના નાનરોણા ગામના મંદિરની મૂર્તિના લેખમાં વટપાલી ગમ્જનો ઉલ્લેખ છે : ૮૭, ૮૮
- ૧૧૮૯, ૧૨૦૦, ૧૨૦૨ ના લેખો નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરમાં છે; તેમાં રાય-પાલ રાજના સમયમાં મંદિરને અપાયેલા દાનોની વિગત છે : ૨૨૩
- ૧૧૯૦ માં બંહાઈગમ્જના શ્રીજિનચંદ્રસુરિએ યશોનાગની વસતિમાં રહીને આરંભેલી દેવેન્દ્રગણિ અપરનામ નેમિચંદ્રસુરિન

- 'આખ્યાનમણિકાશની વૃત્તિ' ધોળકાની અચ્યુતની વસ-
તિમાં રહીને પૂર્ણ કરી : ૯૪
- ૧૧૯૧ માં શેઠ ધાંધલે છરાવલામાં શ્રીપાર્શ્વનાથ બ. નું મંદિર
બંધાવી શ્રીઅનિતસુરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૯૯
- ૧૧૯૩ ના દિવાળીના દિવસે શ્રીચંદ્રસુરિએ 'શ્રીમુનિસુવતચરિત' પૂર્ણ
કર્યું : ૧૪, ૨૬, ૯૪
- ૧૧૯૪ પહેલાં જલોરમાં શ્રીમહાવીર ચૈત્ય બંધાવામાં આવ્યું : ૧૮૯
- ૧૧૯૪ માં ક્રોશી વિજ્ઞકે જલોરના શ્રીમહાવીર ચૈત્યમાં કંઈક
કરાવ્યું : ૧૮૯
- ૧૧૯૪, ૧૨૩૯, ૧૨૬૮, ૧૩૨૦, ૧૩૨૩ ની સાક્ષના જૈન
શિલાલેખો જલોરના જૂના તોપખાનામાંથી મળી આવે
છે : ૧૮૯
- ૧૧૯૫ નો એક લેખ ભદ્રેશ્વરના ચોખંડા મહાદેવના મંદિરની
ડહ્લેલીના ઓટલા પર છે : ૧૩૯
- ના શિલાલેખથી જણાય છે કે, યુહિલવંશીય રાણા કોદ-
રણના પુત્ર રાજદેવ પોડિયાઓના મળતા કરમાંથી રૂઠો મો
ભાગ અહીંના જિનમંદિરને આપતો હતો : ૧૫૮
- ના આસો વદિ ૧૫ ને મંગળવારનો લેખ નાડલાઈમાં
આવેલી જાદવાની ટેકરી પરના મંદિરમાં છે : ૨૨૪
- ૧૧૯૭ ના વૈશાખ વદિ ૩ ના દિવસના લેખવાળી એક આચાર્ય-
પ્રતિમા સાંડેરાવના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૨૧૨
- ૧૧૯૮ નો લેખ સીવેરાના જિનાલયમાંથી મળ્યો છે, તેમાં
સીવેરક-સીવેરાનો ઉલ્લેખ હોવાથી એ ગામ અને
જિનાલય એથી પ્રાચીન હોય એમ જણાય છે : ૨૬૬
- ૧૧૯૮ અને ૧૨૨૫ ના લેખોવાળી એ પ્રતિમાઓ સીવેરાના
જિનાલયમાં છે : ૨૬૭
- ૧૧૯૯ માં શ્રીલક્ષ્મણસુરિએ 'સુપાસનાહચરિય' પ્રાકૃતમાં રચ્યું.
ટિ. ૯૪
- ૧૧૯૯ (૧૧૮૮?)ના કાગળ સુદિ ૧૦ ના રોજ ફલોધિના
જિનાલયમાં શ્રીવાદી દેવસુરિએ જિનમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી
: ૧૯૬
- ૧૨—મા સૈકાથી પ્રાચીન ધંધુકા હોય એમ જૈન ગ્રંથોની
નોંધ પર થી જણાય છે : ૯૬
- મા સૈકા કરતાં ફલોધિ ગામ પ્રાચીન છે : ૧૯૬
- મા સૈકા કરતાં મેડતા પ્રાચીન છે : ૧૯૫
- મા સૈકાથી પ્રાચીન ખીમેલ ગામ હોય એમ જણાય
છે : ૨૦૪
- મી શતાબ્દી પહેલાંનું નીતોડાનું જિનાલય હોય એમ
જણાય છે : ૨૫૩
- મા સૈકાથી પ્રાચીન રોહિડા હોવાનું શિલાલેખોથી
જણાય છે : ૨૫૮
- ૧૨ મા સૈકામાં શ્રીવીરગણિનો જન્મ સંભવત : આ (વડોદરા)
નગરમાં થયો હતો : ૧૮

- મા સૈકામાં ભરૂચના એક ખીળ જૈન દેવપ્રસાદનો
ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૭
- મા સૈકાની જણાવી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ દાંતી-
વાડાના ઉપાશ્રયના એક મોખલામાં છે : ૩૬
- મા સૈકામાં 'મોશેલનું' જિનમંદિર બંધાયેલું કહેવાય
છે : ૪૪
- મી શતાબ્દીમાં ઉંઝાનું શ્રીકૃત્યુનાથ બંનું મંદિર
બંધાયું હોય એમ જણાય છે : ૬૬
- મા સૈકા લગભગમાં ધોળકા વરયું હોયું જોઈએ : ૬૪
- મી (ઈ. સ. ૧૧મી) શતાબ્દીની શરૂઆતમાં
પુરણ (નહિ પણ કરણ) નામના યુજરાતના રાજ્ય
ગિરનાર પર શ્રીનેમિનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું એમ
ડો. કાઉઝે પોતાના લેખમાં નોંધે છે : ૧૨૧
- મા સૈકા સુધી ભદ્રેશ્વરનો ઇતિહાસ બંધારામાં છે : ૧૩૯
- મી સદી જેટલું પ્રાચીન તારંગાના મુખ્ય મંદિરનું
શિખર જણાવું નથી : ૧૪૮
- મા સૈકામાં મલધારી શ્રીઅભયદેવસુરિએ જાલોર પાલણી
અને કડમડ પક્ષને પ્રતિષ્ઠાથી મેડતામાં વીરપ્રભુનું ચૈત્ય
કરાવ્યું : ૧૫૬
- મી સદીમાં જૂનું બાડમેર સમૃદ્ધ અને આબાદ નગર
હતું : ૧૮૧
- મી સદીમાં બાંડવપુરનું જિનાલય બનેલું હોયું જોઈએ
એમ એક ઘસાઈ ગયેલા શિલાલેખથી જણાય છે : ૧૯૩
- મા સૈકામાં શ્રીવાદી દેવસુરિના ઉપદેશથી ફલોધિમાં
જિનમંદિર બંધાવ્યાના ઉલ્લેખો મળે છે : ૧૯૬
- મા સૈકામાં વાદી શ્રીદેવસુરિ નાગોરમાં આવ્યા ત્યારે
અણોરાજે સ્વયં તેમનું જન્મ સ્વાગત કર્યું હતું : ૧૯૯
- મી શતાબ્દીમાં પલ્લીવાલ જૈનો ખાસ કરીને જૈન
સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનધર્મ પાળતા હતા : ૨૦૧
- મી સદીમાં અજમેરમાં અજયદેવે દુર્ગ બંધાવી પોતાના
નામે નગર વસાવ્યું : ૨૦૩
- મી શતાબ્દીના લેખો કરથી ૧ માઈલ દૂર આવેલા
કાળા મંદિર નામના ખડિત જિનાલયના ચાર સ્થંભો
ઉપર છે : ૨૫૬
- મા સૈકાની સ્થાપત્યરચના આમથરાના જિનમંદિરની
જણાય છે : ૨૬૨
- મી સદીના નાણાકીયમંત્રના પ્રતિમાલેખો મળે છે :
૨૩૦
- મા સૈકાના અંતમાં પલ્લીવાલ વરદેવ શાહ નામે
શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકનો વિશાળ પરિવાર નાગોરમાં વસતો
હતો : ૨૦૦
- ૧૨-૧૩ મા સૈકાથી પ્રાચીન વીરવાડા ગામ હોયું જોઈએ : ૨૬૭

- મા સૈકામાં એર ગામમાં જૈન વસ્તી સારી હશે એમ લાગે છે : ૨૬૩
- મા સૈકાનું પ્રાચીન ગિરનાર પરનું અમિકાદેવીનું મંદિર છે : ૧૨૮
- મી શતાબ્દીનો લેખ સેરિસાના ખંડિયેર મંદિરમાંથી મળી આવેલા એક કાઉસામિયા ઉપર હોય એમ જણાય છે : ૭૯
- મી સદીનાં પ્રાચીન પરિકરો અને માદીઓ રતિજના જિનમંદિરના મૂળ ગભારામાં છે : ૭૬
- મા સૈકા પછી મારવાડના રાજકારણમાં મુસ્લિમોના કારણે પલટા આવ્યો : ૧૫૯
- ૧૨ થી ૧૪ મી સદીની પ્રતિષ્ઠિત થયેલી મૂર્તિઓ ઉઝામાં બ. કુંથુનાથના મંદિરમાં છે : ૬૬
- મી શતાબ્દીના લેખવાળી ધાતુમૂર્તિઓ સિરોહીના ખીજા શ્રીકૃષ્ણજિનાલયના એક ભોંયરામાં છે : ૨૪૮
- ૧૨ થી ૧૫ મા સૈકા સુધી ધોળકામાં અનેલી અતિહાસિક ઘટનાઓથી આહી જૈનોની ભારે જાહેજવાલી હોવાનું જણાય છે : ૯૪
- ૧૨ થી ૧૭ મા સૈકાના લેખો નાના પોશીનાના જિનમંદિરની મૂર્તિઓ ઉપરથી મળે છે : ૯૦
- મા સૈકાની જિનપ્રતિમાઓ નાકાડાના જિનાલયના ભોંયરામાં છે : ૧૮૪
- ૧૨ થી ૧૮ મી સદી સુધીના શિલાલેખો ધરાઈનાં મંદિરોમાંની મૂર્તિઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૪૧
- મી સદીના લેખો ભિન્નમાલમાં શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં આવેલી ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૧૭૮
- મી સદી સુધીમાં કારટામાં જૈનેતર સ્થાનો અનેલાં પણ ઘણાં છે : ૨૩૦
- ૧૨૦૦ પહેલાંનું નીતોડાનું જિનમંદિર હોવું જોઈએ : ૨૫૪
- ૧૨૦૦ નો શિલાલેખ નીતોડાના જિનાલયના મ. ના. ના પરિકરની ગાદી પર છે : ૨૫૩
- માં પૃથ્વીપાલે (મંત્રીએ) ચક્રેશ્વરી દેવીની મૂર્તિ બરાવી એવો લેખ છે : ૨૯
- દગબગ સુધીમાં શ્રીમાલતી ધણી વસ્તી પાટણ અને ગુજરાતના ગામોમાં આવી વસી ગઈ : ૫૭
- પછી દારકા લેખ્યુવ તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું : ૧૩૦
- ૧૨૦૧ ના લેખવાળો ચતુર્વિંશતિપદ્ધ ધોળકાના શ્રીસુમતિનાથ મંદિરમાં છે : ૯૫
- ના જોડ વદિ ૩ ને રવિવારે પાલોના મહાવીરચૈત્યમાં મંત્રી પૃથ્વીપાલ શ્રીઅનંતનાથ બંનું જિનયુગલ કરાવ્યું એવો લેખ છે : ૧૭૫
- માં આણુના વિમલવસાહીની દશમી દેરીનો ઉદ્ધાર શ્રેષ્ઠી હેમરથ અને દશરથે કરાવ્યો : ૨૯૦

- ના બાદરવા સુદિ ૧૦ને સોમવારે શ્રેષ્ઠી નીખા અને ભેપાએ નાંદિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં સ્તંભ કરાવ્યો એવો લેખ એ મંદિરમાં છે : ૨૪૪
- ૧૨૦૨ નો રાજ મશોધવજનો શિલાલેખ અબરીની એક વાવમાં છે : ૨૪૧
- ૧૨૦૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ને સોમવારના લેખવાળી બે કાયોત્સર્ગસ્થ જિનપ્રતિમાઓ નાણુના જૈન મંદિરમાં છે : ૨૩૨
- ૧૨૦૪ માં શ્રીવાદી દેવસરિએ ફલોધિમાં શ્રીપાર્શ્વ જિનમંદિર અને આરસણામાં શ્રીનેમિ જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૬
- ના મહાસુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે ફલોધિના જિનમંદિરના કળશ-પ્વજનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું : ૧૯૬
- ના લેખવાળું એક તોરણ કુંભારિયાના શ્રીનેમિ જિનાલયની ભમતીમાં પડેલા અવશેષોમાં છે : ૨૮૭
- ૧૨૦૪ થી ૧૨૦૬ સુધીમાં મંત્રી પૃથ્વીપાલે આણુના વિમલવસાહી મંદિરની ધણીખરી દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૯૦
- ૧૨૦૮ માં કુમારપાલે વડનગરમાં ભવ્ય કિલ્લો બંધાવ્યો . ૬૩
- ની સાલનો લેખ વટવાણુના શ્રીઆદિનાથ મંદિરના મ. ના. ના પરિકર ઉપર છે : ૯૬
- ના કાટરા ગામના ખંડિત જિનાલયના શિલાલેખમાં વીરપલ્લી-વીરવાડાના એક શ્રેષ્ઠીએ કાટરામાં જિનાલય કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૭
- માં ડીડિલા ગામના મ. ના. શ્રીમહાવીરની પિપ્પલ-ગચ્છીય શ્રીવિજયસિંહસરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. ૨૬૯
- ૧૨૦૯ ના મહા વદિ ૧૪ને શનિવારનો કુમારપાલ રાજનો શાસનલેખ કિરાડના મહાદેવ મંદિરમાં છે : ૧૮૩
- ૧૨૧૦ ના ફાગણ સુદિ ૧૧ ના દિવસે શ્રેષ્ઠી વોસિરિ અને સોચિવોએ પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી મૂર્તિ નાંદિયાના ઉપાશ્રયમાં આવેલા જિનમંદિરમાં છે : ૨૪૪
- ના શ્રાવણ વદિ ૭ ના દિવસે શ્રીવિજયસિંહે ખેડના જિનાલય માટે વાલિગનું શાસન લખી આપ્યું : ૧૮૭
- ના શ્રાવણ વદિ ૭ નો એક લેખ જસોલના શ્રીસુપાર્શ્વનાથ મંદિરમાં આવેલા સભામંડપના એક પાટણ પર છે : ૧૮૬
- ૧૨૧૦ થી ૧૨૭૭ ના ગાળામાં શ્રીજિનપતિસરિ વિદ્યમાન હતા; જેમણે 'તીર્થમાળા' બનાવી છે : ૮૪
- ૧૨૧૧ નો ઘસાઈ ગયેલો લેખ વરકાણુના જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૨૭
- ૧૨૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને ગુરુવારનો લેખ ભિન્નમાલના ગણેશ ચોકમાં આવેલા શ્રીશાંતિજિનાલયના મંડપની બીંત પર છે : ૧૮૦

- માં રાવણ જૈસવાલે પોતાના નામ પરથી જૈસલમેર વસાવી કિલ્લો બંધાવ્યો : ૧૬૩
- ૧૨૧૩ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ને સોમવારનો લેખ સેવાડીના મહાવીર જિનાલયના અગ્રભાગની એક દેરી ઉપર છે : ૨૧૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૯ ના દિવસે શ્રેષ્ઠી પાલકણ અને તેજપાલે ગોહલીના જિનમંદિરમાં કંઈક દાન આપ્યું : ૨૪૬
- નો શિલાલેખ ગોહલીના જિનમંદિરની ભીંતમાં છે : ૨૪૫
- નો જૂનામાં જૂનો લેખ શંખેશ્વરના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૪૮
- માં આહડે શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૦, ૧૦૪
- ૧૨૧૪ ની સાલના લેખો કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયની બીજી કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૮૬
- ૧૨૧૪-૧૫ ના શિલાલેખો ગિરનાર પરના સપ્રતિના મંદિર-માંથી મળે છે : ૧૨૭
- ૧૨૧૫ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને મંગળવારનો લેખ શ્રીપદ્મચંદ્ર-ગણિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલા નાડોલના શ્રીપદ્મપ્રભ જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૨૫
- માં પાટણમાં શ્રીશાંતિનાથ મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૨૧૬ માં કુમારપાલે શ્રીલેમચંદ્રસરિ પાસે શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં : ૫૮
- ની એક પ્રશસ્તિમાં કુમારપાલના મંત્રી પૃથ્વીપાલે પોતાની માતામહી પદ્માવતીના કલ્યાણ માટે પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં વિશાળ મંડપની રચના કરાવેલી ઉલ્લેખ મળે છે : ૬૦
- ની સાલની ધાતુની પ્રતિમા નાગોરના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૯૯
- ના ચાર શિલાલેખો મુંગથલાના ખંડિત જિનાલયમાં છે : ૨૮૧
- નો એક સ્તંભલેખ દતાણીના ખંડિત જિનાલયમાંથી મળે છે : ૨૮૨
- ૧૨૧૮ પહેલાં બીલગિયામાં શ્રીવીર જિનમંદિર બની ચૂક્યું હતું : ૩૮
- ૧૨૬૮ ના ફાગણવદિ ૧૦ના દિવસે શ્રીજિનચંદ્રસરિએ જિન-પતિસરિને દીક્ષા આપી, નદિમહોત્સવ કર્યો. ૩૭
- ૧૨૬૯, ૧૩૪૬ ના લેખો હમીરપુરમાં રસ્તા ઉપર આવેલા જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૨૭૭
- ૧૨૨૦ પછી સોરઠના દંડનાયક શ્રીમાલ આબડ મંત્રીએ ગિરનારની પાજ અને ધવલ શ્રેષ્ઠીએ વાવ બંધાવી એમ 'વેવતગિરિ-રાસ'માં ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૧૨૦
- ૧૨૨૧ ના સાંડેરાવના લેખથી જણાય છે કે, નાડોલના કેલ્હણ દેવની માતૃરાણી આનલદેવીએ ત્યાંના મંદિરને કેટલાક દાનનું શાસન લખી આપ્યું હતું : ૧૫૮

- માં શ્રીકુમારપાલ નરેશે સુવર્ણગિરિ ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથનો કુમારવિહારપ્રાસાદ બંધાવી શ્રીવાદી દેવસરિ પક્ષને અર્પણ કર્યો : ૧૮૯
- ના માગશર સુદિ ૬ ના દિવસે ફલોધિના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં શેષીમુણિ અને દસાદાએ ચિતોડના શિલાપદ સાથે ચંદરવો કરાવી આપ્યો : ૧૯૭
- ના મહાવદિ ૨ ને શુક્રવારનો એક પ્રાચીન લિપિનો શિલાલેખ સાંડેરાવના જિનાલયના પ્રવેશદ્વારની બાર-સાખમાં છે : ૨૧૨
- માં સાંડેરાવના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં મ. ના. શ્રીમહાવીર-સ્વામી હતા એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૧૩
- ૧૨૨૧-૨૨માં આબડે ભરચના કાકના શકુનિકાવિહારને પાપાણમય બનાવ્યો ૪, ૨૭
- ૧૨૨૨ માં ધવલ શ્રેષ્ઠીએ ગિરનાર પર વાવ બંધાવી : ૧૨૦
- માં મંત્રી આબડે ગિરનાર પર્વતની પાજ બંધાવ્યાનો લેખ એક પથ્થરમાં ઉત્કીર્ણ છે : ૧૨૦
- ૧૨૨૩ માં મંત્રી ઉધરણના પુત્ર કુલધરે આહડમેરમાં ઉત્તુંગ-તોરણપ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૧૮૧
- માં નાંકાડાના જૈન મંદિરમાં શ્રીમહાવીર જિનની ફરીથી સ્થાપના કરવામાં આવી : ૧૮૪
- ના લેખોવાળી એ ખંડિત જિનમૂર્તિઓ પેશુવાના જિનાલયમાં છે : ૨૭૩
- નો લેખ કુંભારિયાના પ્રાંતકાવિહારના એક તોરણ ઉપર છે : ૨૮૫
- ૧૨૨૩ થી ૧૫૪૫ સુધીના લેખો કોલરના ખંડે ૧૯ જિનાલયની મૂર્તિઓ જે પેશુવામાં લાવવામાં આવી, તેના પર છે : ૨૭૩
- ૧૨૨૪ ના કોલરના શિલાલેખથી જણાય છે કે, પરમાર રાયસી (ધારદેવ)ની રાણી ઝુંગારદેવીએ કોલરના જિનમંદિરનો યાંભલા કરાવી આપ્યો : ૧૫૮, ૨૭૧
- ના ઘસાયેલા લેખો કોલરના જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૭૧
- ૧૨૨૫ માં પ્રભાસપાટણના સોમનાથ મંદિરનો છજોદ્ધાર કુમાર-પાલ રાજ્યએ કરાવ્યો : ૧૩૪
- ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ના દિવસે ભંડારી ઘોષા શ્રેષ્ઠીએ સાચોરના શ્રીમહાવીરચૈત્યમાં છજોદ્ધાર પ્રસંગે ચોકી બનાવી : ૩૦૫
- ૧૨૨૬ થી ૧૯૦૯ સુધીના લેખો શેહડાના ત્રણ જિનાલયોમાં રહેલી ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૫૯
- ૧૨૨૮ માં 'શ્રાવકપ્રતિકમલસુત'ની વૃત્તિ પાર્શ્વનાથે તાડપત્ર પર લખી : ૭૦
- ના દાનપત્રથી જણાય છે કે, ચૌહાણવંશી રાજ્યોમાં ૧૪મી પેઢીએ થયેલા આનલદેવે જૈનધર્મ અંગીકાર

- કરી નાડોલમાં ભગવાન મહાવીરનું મંદિર અધાવી તેને મારે શ્રુતિ નિર્ધારિત કરી : ૧૫૮, ૨૨૫
- ૧૨૨૯ નો ઘસાઈ ગયેલા લેખ પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં એક દેરીમાં આવેલા શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વજિનના પરિકર પર છે : ૨૩૪
- ૧૨૩૦ ના ફાગણ વદિ ૩ ના દિવસનો લેખ તારંગા ઉપર આવેલા મુખ્ય મંદિરની સામેની દેરીના કીર્તિસ્તંભ ઉપર છે : ૧૪૭
- ૧૨૩૦ નો શિલાલેખ નાણાના મહાદેવના મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૨૩૧
- ૧૨૩૧ થી ૧૨૬૩ (સને ૧૧૭૪ થી ૧૨૦૬)માં મહમ્મુદ શાહ-લુદ્દીન ઘોરી અને કુતુબુદ્દીન ઈબ્રે યરાદમાં ભારે આક્રમણ કર્યું : ૪૦
- ૧૨૩૨ ના લેખવાળી એ મુર્તિઓ બદેશ્વરના જૈનમંદિરમાં છે : ૧૪૦
 -નો એક લેખ વેવારના જિનમંદિરમાં હતો પણ તે ચૂનાના પ્લાસ્ટરમાં દબાઈ ગયો લાગે છે : ૨૬૫
 -નો એક જૈન લેખ ટાકરાના સોનાધારી મહાદેવ મંદિરના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૯૮
- ૧૨૩૩ ની સાલના એ શિલાલેખો લારલાઈ ગામના ખંડિત જિનાલયમાંથી મળી આવ્યા છે : ૬૦ ૨૧૨
- ૧૨૩૩, ૧૨૫૬ ના ધારાવર્ષના એ શિલાલેખો પીંડવાડાના લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરમાં છે; આથી પીંડવાડા તેરમી શતાબ્દી પહેલાં વસ્યું હશે એમ મનાય : ૨૩૨
- ૧૨૩૪ માં કાસોદ્રાના જિનમંદિરનો છુણોદ્ધાર થયો હોય એમ મૂ. ના. ના શિલાલેખથી લાગે છે : ૨૬૧
 -ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ને સોમવારનો લેખ કાસોદ્રાના જિનાલયના મૂ. ના. ની મુર્તિની ગાદી પર છે : ૨૬૧
 -ના વૈશાખ સુદિ ૪ નો એક લેખ મારોલમાં આવેલા રઘુનાથના મંદિરના દરવાજાની ડેલીના ડાયા હાથ તરફની ખોળાના ગોખલા ઉપર રહેલી પરિકરની ગાદીના પથ્થરમાં છે; જે આ મંદિરને જૈન મંદિર હોવાનું સ્પષ્ટ કરે છે : ૩૦૬
- ૧૨૩૪, ૧૨૩૬ ના જાડોલીના જિનાલયમાંથી મળી આવતા શિલાલેખો જાડોલીની એશીયે વધુ પ્રાચીનતા સૂચવે છે : ૨૩૯
- ૧૨૩૪, ૧૨૩૬, ૧૨૪૫ ના લેખો ઓશિયાના સસ્વાઇયા માતાના મંદિરમાંથી મળી આવે છે; જે જૈનો સંબંધી છે : ૧૭૪
- ૧૨૩૪ થી ૧૨૯૮ સુધી બીમદેવ ખીજનો ગુજરાતમાં અમલ હતો : ૫૮
- ૧૨૩૫ ના વૈશાખ માસની ૩ ના લેખવાળું પરિકર તારંગા પર મોક્ષપારીની ટૂંકમાં છે : ૧૫૨

- ૧૨૩૬ નો શિલાલેખ દાંતીવાડાના શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરના મૂ. ના. ઉપર છે : ૩૫
 -ના લેખથી જણાય છે કે, કેલ્હલુદેવની રાણી ગલ્હલુદેવીના આશ્રયથી રાલ્હાકે નાડોલના જૈન મંદિર માટે કેટલુંક દાન કર્યું : ૧૫૮
- ના કાર્તિક વદિ ૨ ને બુધવારનો શિલાલેખ સાંડેરાવના શ્રીશાંતિ જિનાલયના મંડપમાં આવેલા સ્તંભ ઉપર છે : ૨૧૨, ૨૧૩
- ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૩ ને શનિવારે સાંડેરાવના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં એક સ્તંભ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ સં. ૧૨૩૬ ના કાર્તિક વદિ ૨ ને બુધવારના શિલાલેખમાં છે : ૨૧૩
- માં સાંડેરાવના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં મૂ. ના. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન હતા એમ ખીજા લેખથી જણાય છે : ૨૧૩
- ના જાડોલીના જિનાલયના લેખમાં જાડોલીનું જાડવલી નામ આપ્યું છે : ૨૩૯
- ના મહા સુદિ ૧૦ ને બુધવારે સ્વભાણુગચ્છના કેટલાક શ્રેણીઓએ સાચોરમાં મહાવીર જિનયુગલની મુર્તિઓ ભરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવી : ૨૯૪
- ૧૨૩૭ ના ફાગણ સુદિ ૨ ને મંગળવારે શ્રીસુમતિસુરિએ નાડોલના જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૫
 -માં મંત્રી પૃથ્વીપાલના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે વિમલવસહીની હરિતશાળાના એ હાથીઓ બનાવ્યા : ૨૯૦
- ૧૨૩૯ માં શ્રીજિનપતિસુરિ અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાજસભામાં વૈત્યવાસી ઉપક્રમચીવ પં. પદ્મપ્રભ સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયો : ૨૦૩
 -ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે શ્રેષ્ઠ યશોવીરે જલોરના આદિનાથ મંદિરનો રમણીય મંડપ કરાવ્યો : ૧૯૦
- ૧૨૪૦ નો એક ૧૮ જિનમાતાનો ખંડિત પદ્દ ઉંજાના શ્રીકુંભનાથના મંદિરમાં છે : ૬૬
 -ના અષાઢ વદિ ૧ ને રવિવારના એ લેખો દેલદરના જિનાલયમાં એ કાઉસગિયા જિનપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૫૨
- ૧૨૪૦-૪૨ માં વસ્તુપાલ-તેજપાલનો જન્મ થયાનું મનાય છે : ૪૬
- ૧૨૪૧ માં પાટણમાં સિદ્ધપાલ વસતિ વિદ્યમાન હતી : ૫૭
 -માં શ્રીસોમપ્રભાચાર્યે રચેલા 'કુમારપાલપ્રતિભોધ'માં પણ આખડ મંત્રીએ ગિરનાર પર પાજ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૫૮, ૧૨૦, ૧૪૬
- ના વૈશાખ સુદિ ૭ના રોજ શ્રીકલ્હલુદેવના રાજ્યમાં તેમનો પુત્ર મોહલદેવ ઘંધાણુક-ઘંધાણીનો કારભાર કરતો હતો ત્યારે ત્યાંના શ્રીમહાવીર જિનાલયના નિભાવ માટે માંડવ્યપુરની મંડપિકામાંથી ભાં. યદુવીર ગુણધરે દાન-શાસન લખી આપ્યું : ૧૫૮, ૧૯૪

- ૧૨૪૨ માં રાજ્ય સમરસિંહના આદેશથી ભાં. યશોવીરે સુવર્ણ-ગિરિ પરના કુમારવિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૮૯
- નો લેખ ઝાડોલીની એક વાવમાં છે; તેમાં ધારાવર્ષની રાણી મીંગારદેવીએ એ અંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૩૯
- માં પુનિગ આદિ શ્રીવંકાએ ધત્તાલુગચ્છના શ્રીમહાવીર મંદિરની ભમતીની દેરીના ગુંબજની પદ્મશિલા કરાવ્યા વગેરેના ચાર લેખો વરમાણના જિનાલયમાંથી મળે છે : ૩૦૭
- માં વરમાણમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર અંધાવ્યું હતું એમ શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે : ૩૦૭
- ના જોડ સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારના બે લેખોમાં એમ ગામના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી યશોધવલે બે કાઉસગિયા ભરાવ્યા, તેમાં એક ગામનો ઉલ્લેખ હોવાથી ગામ એથીયે પ્રાચીન છે : ૨૬૩
- ૧૧૪૩ માં કોરટાના શ્રીક્રમલ જિનાલયની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજયસિંહસરિએ કરી : ૨૨૯
- ના મહા સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારનો લેખ ઉચમણના જિનાલયની દિવાલ પર છે તેમાં ઉચમણ ગામનું નામ આપેલું હોવાથી એ સાલ કરતાંયે ગામ અને મંદિર પ્રાચીન છે : ૨૩૭, ૨૩૮
- ના મહા વદિ પને સોમવારે ખુડાલાનું જિનાલય બન્યું એવી સામિતી શિલાલેખ આપે છે : ૨૦૫
- માં શ્રેષ્ઠી ધણેસરે તેની ભાયાં ધરમતી અને દેવધર આદિએ માતાના સ્મારક નિમિત્તે કૃત્વે કરાવ્યો : ૨૩૮
- નો લેખ અગ્નરીના જિનાલયની એક પ્રતિમા ઉપર છે : ૨૪૧
- ૧૨૪૪ પહેલાં લાજમાં જૈન મંદિર અવસ્ય હતું : ૨૭૪
- ૧૨૪૪ ના મહા સુદિ ૬ નો લેખ લાજના જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે, જે એ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારનું સ્મરન કરે છે : ૨૭૪
- ના માધ સુદિ ૧ ને રવિવારનો લેખ સેવાડીના મહાવીર જિનાલયમાં રહેલી સંડરગચ્છીય શ્રીગુણરત્ન-સરિની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૧૧
- ના લેખવાળો એક દાસો જે સાતસેણની પાસે આવેલા જૈન મંદિરના ખડિયેરમાંથી લાવીને નવીન શ્રીશાંતિજિનાલયમાં ગોઠવ્યો છે, તેમાં દેવલણ નામના આવકે પાર્શ્વનાથની દેવકુલિકા કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૩૦૩
- ૧૨૪૫ નો શિલાલેખ ગોહલીના જિનમંદિરની ભીંતમાં છે. તેમાં ગોહલી-ગોહલી ગામનો નિર્દેશ હોવાથી આ ગામ અને મંદિર પ્રાચીન છે. ૨૪૫
- માં મંત્રી ધનપાલે આણના વિમલવસહી મંદિરની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૬૦
- ના વૈશાખ સુદિ ૧ ને સોમવારે ગોહલીના રહેવાસી રા. રણુધવલ અને મુજલદેવીએ ગોહલીના જિનાલય માટે ઢીપડા (?) આપ્યા : ૨૪૬
- ૧૨૪૬ ના કાર્તિક વદિ ૨ નો લેખ જસોલના શ્રીસુપાર્શ્વનાથ મંદિરમાં આવેલા સભામંડપના એક પાટડા પર છે : ૧૮૬
- ના કાર્તિક વદિ ૨ ના દિવસે ખેટીય ગામના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી સદ્દેવ અને તેના પુત્ર સોનિગે બે સ્તંભો કરાવ્યા : ૧૮૬
- ૧૨૪૯, ૧૨૫૨ માં મંત્રી વસ્તુપાલે પિતા આશરાજ સાથે શત્રુજય અને ગિરનારની યાત્રાઓ કરી : ૧૨૮
- ૧૨૫૧ માં શ્રીજિનપતિસરિ અજમેર પધાર્યા ત્યારે મુસલમાનોના ઉપદ્રવથી બે મહિના કષ્ટમાં વ્યતીત કર્યા : ૨૦૩
- ના વાગીણના એક શિલાલેખમાં રક્ષણે વાગીણના શાંતિ જિનાલયમાં ઉત્તરગ કરાવી આપ્યો : ૨૩૯
- ના અષાઠ વદિ ૫ ને ગુરુવારનો લેખ કોથમણના જિનાલયના મંડપની દિવાલના સ્તંભ પર છે : ૨૩૭
- ૧૨૫૨ માં સેસલીના જિનાલયના મ. ના. શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે : ૨૧૨
- માં વૃક્ષદેવસરિ કોરટામાં આગુર્માસ રહ્યા ત્યારે મંત્રી નાગડ અને તેમના ભાઈ સાલિગને પ્રતિબોધ કર્યો; એમ 'ઉપદેશતરંગિણી'કાર કહે છે : ૨૨૯
- માં ઝાડોલીના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી જ્યોત્ષી અને ત્રિગણની રચના કરવામાં આવી : ૨૪૦
- ના વૈશાખ સુદિ ૯ ને ગુરુવારે વાગીણના શ્રીશાંતિ જિનાલયનો ઉદ્ધાર પં. ધણદેવે કરાવ્યો : ૨૩૯
- ૧૨૫૩ માં ગુજરાત ઉપર શાહસુદીન ગેરીએ ચડાઈ કરી ત્યારે તે કાસીદ્રામાં પરાસ્ત થઈ પાછો વળ્યો હતો : ૨૬૧
- માં કુતસુદીન એમક ગુજરાત પર ચડી આવ્યો ત્યારે ધારાવર્ષની સેના છેવટ સુધી તેની સામે ટકરૂ જીતી શકી નહિ : ૨૧૬
- ૧૨૫૫ ના આસો સુદિ ૭ ને શુક્રવારના ઝાડોલીના જિનાલય-માંથી મળી આવતા શિલાલેખમાં પરમાર રાજ્ય ધારાવર્ષની રાણી શૃંગારદેવીએ એ મંદિરને અરટ અને વાડી બેટ કર્યાનું દાનશાસન છે : ૧૫૮, ૨૪૦
- ના ઝાડોલીના જિનાલયના લેખમાં દુઢુજિ સ્થળનો નિર્દેશ છે : ૨૩૯
- ના કાર્તિક વદિ ૧૧ ને શુક્રવારનો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
- ૧૨૫૬ કરતાં પ્રાચીન ખેડખલા હોલું જોઈએ : ૮૬
- ૧૨૫૬ નો શિલાલેખ ખેડખલાની અદિતિવાવમાં છે : ૮૬
- ની આસપાસ વિજાપુરમાં શ્રેષ્ઠી પેથડે મહાવીર જિનનું મંદિર અંધાવ્યું : ૯૦

- માં બાહુડેવે પોતાના પિતા લીજલદેવના નામે વિઙ્ગપુર વસાવ્યું : ૬૦
- માં વિઙ્ગપુર વસ્યાની હકીકત સુનરાં જીર્ણોદ્ધારની સિદ્ધ થાય છે : ૯૧
- ૧૨૫૭ ના લેખવાળી આગમગચ્છીય શ્રીહેમચંદ્રસૂરિની મૂર્તિ મહેસાણાના શુકલવાડામાં આવેલા શ્રીસુભતિનાથના દેરાસરમાં છે : ૬૮
- ના આપાઠ વદિ ૯ ના રોજની જાંબકમુત મહા. શ્રીશાંતિગૃહસ્થની મૂર્તિ મહેસાણાના મનમોહન પાર્શ્વનાથ લોના મંદિરમાં છે : ૬૭
- ૧૨૫૯ નો લેખ મહારના જિનાલયમાં રહેલી એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૨૬૧ પહેલાં બોરાલમાં કાઈ ખીચું જિનમંદિર બંધાયેલું હોવું જોઈએ : ૪૩
- ૧૨૬૧ ના જેઠ સુદિ ૨ ને રવિવારનો શિલાલેખ બોરાલના મંદિરમાંના એક ખંડિત પરિકર ઉપર છે : ૪૩
- નો લેખ વાઝાના સૂર્યનારાયણ મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે; તેથી વાઝા ગામ આ સાલથી પ્રાચીન જણાય છે : ૨૫૭
- ૧૨૬૪ ના શિલાલેખો વાગીચુના શાંતિજિનાલયમાંથી મળી આવે છે : ૨૩૬
- ૧૨૬૫ પહેલાં વેલાર ગામ અને ત્યાંનું જૈન મંદિર બંધેલું હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૬૫
- નો શિલાલેખ વેલારના જિનાલયની નવચોકીના સ્તંભ ઉપર છે; તેમાં વધિલાટ-વેલારનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૪
- ના સાતેક લેખો વેલારના જિનાલયમાંથી મળે છે : ૨૬૫
- ના ફાગણ વદિ ૭ ને ગુરુવારે શ્રેષ્ઠી ગોત્ર્યાક અને રામે વેલારના જિનમંદિરનો રંગમંડપ કરાવ્યો : ૨૬૫
- ના જેઠ સુદિ ૧૧ ના દિવસે સુવર્ણગિરિના કુમાર-વિહાર ઉપર ખજ-દંડની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૧૮૮
- ૧૨૬૮ ના દિવાળીના દિવસે સુવર્ણગિરિ પરના કુમારવિહારના પ્રેક્ષામંડપમાં સુવર્ણકળશ આદિની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૮૯
- ના આપાઠ વદિ ૨ ના રોજનો એક લેખ દીયાણાના જિનમંદિરની નવચોકીમાં રહેલી જિનમાતૃ ચોવીશીના આરસપદ ઉપર છે : ૨૫૫
- ૧૨૬૯ ના મહા વદિ ૩ ને શનિવારે શ્રેષ્ઠી સીહાએ અગરની જિનાલયમાં રહેલી સરસ્વતી દેવીનું ખિંચ બરાબ્યું એવો તેના ઉપર લેખ છે : ૨૪૨
- ૧૨૭૦ માં શેઠ જમણશાહના પિતા સોલ્લા કંચકોટથી બદ્દેશરમાં રહેવા ગયા : ૧૪૬
- ૧૨૭૦ કે ૧૩૧૬ લગભગમાં મંડલોક રાજ્યએ ગિરનાર પરના શ્રીનેમિનાથ લોનો પ્રાસાદ સુવર્ણના પતરાથી મદાવ્યો એવો શિલાલેખમાં ઉલ્લેખ છે : ૧૨૧
- ૧૨૭૪ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને ગુરુવારના રોજ શ્રીકમ્પસરિએ પાલનપુરમાં પ્રહ્લાદન પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, એવો લેખ મ. નાની પ્રતિમા ઉપર છે : ૩૩
- ના જેઠ વદિ ને મંગળવારના લેખવાળો નંદીશ્વર પદ નાણાના જિનાલયમાં છે : ૨૩૧
- ૧૨૭૫ માં શ્રીસોમસૂરિએ વડાલીમાં શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત કરી એવો લેખ છે, એથી એ સંવત કરતયિ વડાલી પ્રાચીન હોવું જોઈએ : ૮૭, ૮૮
- માં બનાવેલી કુંજરાપદ્મીયગચ્છના શ્રીશાંતિસૂરિની મૂર્તિ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના મંડપમાં છે : ૧૨૨
- ૧૨૭૬ માં ધોળકાના વીરધવલ રાજ્યએ વસ્તુપાલ-તેજપાલને મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યા : ૬૪
- ૧૨૭૭ માં મહામાત્ય વસ્તુપાલ અહીં (ખંભાત)નો દંડનાયક નિભાયો : ૧૫
- માં વસ્તુપાલે સંઘપતિ બનીને પોતાના પરિવાર સાથે શત્રુજય અને ગિરનારની યાત્રાઓ કરી : ૧૨૮
- ૧૨૭૮ માં ગિરનારનાં દેવાલય સમરાચ્યાં એવો લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના થાંભલા પર છે : ૧૨૧
- ૧૨૮૦ માં પાટણમાં શ્રીનેમિચંદ્ર પૌષધશાળા વિદ્યમાન હતી : ૫૭
- માં વસ્તુપાલ-તેજપાલે વિઙ્ગપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૯૧
- માં આલમશાહે નાકાડા ઉપર ચડાઈ કરી નગરને ભાંગી નાખ્યું : ૧૮૩
- ૧૨૮૧ નો લેખ મોટા પોશીનાના શાંતિજિનાલયના મળનાયક ઉપર છે : ૮૯
- ૧૨૮૩ માં અંચલગચ્છીય શ્રીસિંહપ્રભસૂરિ વિઙ્ગપુરમાં જન્મ્યા હતા : ૯૧
- ૧૨૮૩, ૧૨૮૪, ૧૨૮૬, ૧૨૮૭, ૧૨૮૮, ૧૨૮૯ માં મળીને સાત યાત્રાઓ મંત્રી વસ્તુપાલે પરિવાર સહિત કરી : ૧૨૮
- ૧૨૮૪ ના વસ્તુપાલ-તેજપાલના દાદાના લેખવાળી એક આરસ ખુંબી પાટણમાં ડો. પંડ્યાના અભ્યાસગૃહમાં છે : ૬૨
- ના જે શિલાલેખો પાટણના જૂના કાલિકાના મંદિરમાં છે : ૬૨
- ના ફાગણ સુદિ ૨ ને રવિવારનો લેખ તારંગાના મુખ્ય મંદિરના ગવાક્ષોમાં છે : ૧૪૮
- ૧૨૮૫ પહેલાંનું જમણપુર ગામ જણાય છે : ૪૬
- ૧૨૮૫ નો જૈન શિલાલેખ પાલનપુરની એક મસ્જિદના થાંભલા ઉપર છે : ૩૪

-નો લેખ લીંચ ગામના દેરાસરની ધાતુપ્રતિમા ઉપર છે, તેમાં જમણીયગચ્છનો ઉલ્લેખ જમણપુરનો નિર્દેશ કરે છે : ૪૬

-નો એક લેખ સેરિસાના પરિકરના ગાદીના બે દુકડાઓ પૈકી એક દુકડા ઉપર છે : ૭૯

-માં વિગ્નપુરમાં શ્રીજગન્ન્યાસરિ અને શ્રીદેવભદ્રસરિએ ચૈત્રવાલગચ્છના શ્રીભુવનચંદ્રસરિ સાથે ક્રિત્રોદ્ધાર કર્યો : ૯૧

૧૨૮૬ ની આસપાસ શ્રીવસ્તુપાલ-તેજપાલે શંખેશ્વરના મંદિરનો ખીજો છલ્લોદ્ધાર કરાવ્યો હશે : ૪૯

૧૨૮૭ માં વામનાચાર્યનું 'લિંગાનુશાસન' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧

-નો એક લેખ મહારમાં મહારદેવીના મંદિરની પાસે આવેલા એક પથ્થર ઉપર છે : ૩૦૨

-ના મહારગામના શિલાલેખમાં મહાહડ ગામનો ઉલ્લેખ કરેલો છે તેથી એ ગામ એથીયે પ્રાચીન છે : ૩૦૧

-ના ચૈત્ર વદિ ૩ (ગુજરાતી ફાગણ વદિ ૩)ને સ્મરવારે આશુ ઉપર આવેલા લૂણવસડીની પ્રતિષ્ઠા નાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીવિન્નયસેનસરિએ કરી : ૨૬૧

-ના આશુના લૂણવસડી મંદિરના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચંદ્રાવતીના પરમાર રાજ સોમદેવ અને તેના પાટવીકુંવર કાન્હડદેવે લૂણવસડી મંદિરના નિભાવ માટે ડાહ્યાણી ગામ સદા માટે ભેટ કર્યું હતું : ૧૫૮

-ના આશુના લૂણવસડીના વ્યવસ્થાલેખમાં ઉંચરણીના શ્રાવકાએ વર્ષગાંઠનો મહોત્સવ ઉજવવાનો નિર્દેશ છે; આથી દેહ તેરમા સૈકામાં ઉંચરણીમાં જૈનોની વસ્તી હોવાનું જણાય છે : ૨૭૮

-ના આશુના લૂણવસડીના વ્યવસ્થાલેખમાં ચંદ્રાવતીના શ્રાવકસમુદાયે વર્ષગાંઠનો પ્રથમ દિવસ ઉજવવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૯

-ના આશુના લૂણવસડી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં મુંગ-થસાના શ્રાવકાએ એ મંદિરના અક્રાઈ મહોત્સવનો એક દિવસ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ હોવાથી એ સમયે અહીં જૈન વસ્તી સારી હોવી જોઈએ : ૨૭૯

-ના આશુના લૂણવસડીના વ્યવસ્થાલેખમાં ત્યાંના અક્રાઈ મહોત્સવનો છઠ્ઠો દિવસ હણાદ્રાના શ્રીસથે ઉજવવો, આથી એ સમયે ત્યાં જૈનોની વસ્તી સારી હશે એમ કાગે છે : ૨૯૬

-ના આશુના લૂણવસડીના વ્યવસ્થાલેખમાં સાહિલવાડા-સેલવાડાના શ્રાવકાએ એ મંદિરનો ઉત્સવ ઉજવવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૯૮

-ના આશુના લૂણવસડી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં એ મંદિરના અક્રાઈ મહોત્સવનો એક દિવસ મહારના શ્રાવકાએ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ છે, આથી એ સમયે મહારમાં જૈન વસ્તી સારી હોવી જોઈએ : ૩૦૧

-ના આશુના લૂણવસડીના વ્યવસ્થાલેખમાં વરમાણુના શ્રાવકાએ એ મંદિરનો ઉત્સવ ઉજવવાનો ઉલ્લેખ છે; આથી એ સમયે આ ગામમાં જૈનોની વસ્તી ઠીક હશે એમ જણાય છે : ૩૦૭

-ના આશુના લૂણવસડી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં ડાહ્યાણીના શ્રાવકાએ એ મંદિરના અક્રાઈ મહોત્સવનો એક દિવસ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ છે, તેથી એ સમયે ડાહ્યાણીમાં જૈનોની સારી વસ્તી હશે એમ જણાય છે : ૩૦૮

-ના આશુના લૂણવસડી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં ધવલીના શ્રાવકાએ એ મંદિરના અક્રાઈ મહોત્સવનો એક દિવસ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ છે; આથી એ સમયે ધવલીમાં શ્રાવકાની સારી વસ્તી હશે એમ જણાય છે : ૩૦૮

૧૨૮૭-૧૨૮૮ માં વસ્તુપાલ-તેજપાલે આશુ અને ગિરનાર વગેરે સ્થળોમાં કળામય મંદિરો બંધાવ્યાં : ૬

૧૨૮૭ (૫૭) નો લેખ વાજનવાળામાં આવેલા ખંડિત જૈન મંદિરના દરવાજાની બહારના એક સુરહીના પથ્થર પર છે : ૨૮૨

૧૨૮૭ થી ૧૨૯૩ સુધીમાં આશુ ઉપરના લૂણવસડીની અધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે : ૨૯૨

૧૨૮૮ ના કુલ ૬ શિલાલેખો ગિરનાર પર વસ્તુપાલ-તેજપાલની ટુંકામાં આવેલાં મંદિરોમાં છે : ૧૨૫

-માં વસ્તુપાલે ગિરનાર પરનાં મંદિરો બંધાવ્યાં : ૧૨૭

-માં મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલ-તેજપાલે લુણિગવસડી પ્રાસાદ આશુમાં બંધાવ્યો : ૨૮૮

-માં મંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલે ગિરનારમાં સત્યપુરીયાવતાર નામક મંદિરોની સ્થાપના કરી : ૩૦૫

૧૨૮૯ ના વૈશાખ વદિ ૧ ને યુરુવારના લેખવાળી પ્રતિમા રામસેનના મંદિરમાં છે : ૪૦

૧૨૯૦, ૧૨૯૧, ૧૨૯૩ માં વસ્તુપાલે શત્રુંજય અને ગિરનારની યાત્રાઓ વિસ્તારથી કરી : ૧૨૮

૧૨૯૨ માં શ્રીમલયગિરિકૃત 'નંદાટીકા' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧

-માં આશુ ઉપર થયેલા પ્રતિષ્ઠામહોત્સવમાં ૮૪ રાણાઓ, ૧૨ મંડલિકો, ૪ મહાધર, અને ૮૪ મોટી સ્ત્રીઓની સહાયતામાં મંત્રી યશોવીરે લુણિગવસડીની ૧૪ જૂલો બતાવી : ૧૯૦

૧૨૯૪ ની સાલની એક ગૃહસ્થમૃતિ સિદ્ધપુરના શ્રીમહાવીર-સ્વામીના મંદિરમાં છે : ૬૭

૧૨૯૫ માં 'ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત'-તૃતીય પર્વ વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧

-માં શ્રીઅન્નિતપ્રભગણિએ 'ધર્મરત્ન-શ્રાવકાચાર' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખ્યો : ૯૧

૧૨૬૬ માં નાગોરનિવાસી શ્રેષ્ઠ દેવચંદ્રે ચાણપમાં શ્રીઆદીશ્વર બ. નો ગૃહમંડપ અને ચોકીઓ સાથેનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૪૫

-માં મંત્રી વસ્તુપાલનું મરણ થયું : ૧૨૭

-ના આશુના લુણ્વસહી ચૈત્યના શિલાલેખમાં સુવર્ણ-ગિરિ ઉપર અષ્ટાપદના ચૈત્યનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૮૮

-ના એક શિલાલેખમાં નાગપુરીય લાહડે સુવર્ણગિરિના કુમારવિહારની ભમતીમાં એક દેરી કરાવી અને લાહડના વંશજ શ્રેષ્ઠ દેવચંદ્રે સુવર્ણગિરિના અષ્ટાપદ ચૈત્યમાં ખે ગોખલા કરાવ્યા : ૧૮૯

-માં જલોરના સુવર્ણગિરિ પરના કુમારવિહાર નામક શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના ગોખલામાં ખે મૂર્તિઓ સ્થાપન કરવામાં આવી : ૧૯૨

-ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે શેઠ નેમડના કુટુંબના માણસોએ તારંગાના મુખ્ય મંદિરના એક ગોખલામાં શ્રીઅન્જિતનાથની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી : ૧૫૦

-પછીના કોઈ સમયે લગભગ ૧૪મી શતાબ્દીમાં સંશ્રેષ્ઠ દેવચંદ્રે ચાણપમાં ગૃહમંડપ, ચોકીઓ તેમજ શ્રીઆદિ-નાથના મિંપની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૧

-પછી એટલે વિ. ૧૪મી શતાબ્દીના પહેલા પાદમાં શ્રેષ્ઠ દેવચંદ્રે ચાણપના જિનાલયનો ઇર્ષોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૦૧

૧૨૯૭ માં આશુ ઉપરના લુણ્વસહી મંદિરમાં આવેલા દેરાણી-જંઠાણીના ગોખલાથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા ગોખલાઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૯૨

-માં સંઘપતિ હરિશ્ચંદ્રે સાચોરના મંદિરનો મંડપ બનાવ્યો; એવો શિલાલેખ સાચોરની એક મસ્જિદમાં મૌજુદ છે : ૩૦૫

૧૨૯૮ ના વૈશાખ વદિ ૩ ને શનિવારનો પાટણના પંચાસરા પાર્શ્વનાથ મંદિરમાંની આચાર્યપ્રતિમા પરનો શિલાલેખ : ૬૦

-માં 'દેમવ્યાકરણ-તક્ષિતપ્રકરણ' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧

-ના ભાદરવા સુદિ ૫ ને બુધવારનો શિલાલેખ દતાણીના ખડિત જિનાલયના એક સ્તંભ પર છે; તેથી એ ગામ અને મંદિર એ સાલ કરતયે પ્રાચીન જણાય છે : ૨૮૨

૧૨૯૯ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારના રોજ શ્રીપૂર્ણચંદ્ર ઉપાધ્યાયે હથુડીના જિનાલયમાં ખે ગોખલા અને બધાં શિખરો કરાવ્યાં : ૨૦૯

૧૨ - નો શિલાલેખ અબરીના જિનાલયમાંની એક આચાર્ય-પ્રતિમા ઉપર છે : ૨૪૨

૧૩ મા સૈકા પહેલાંનું જલોરના સુવર્ણગિરિ પરના શ્રીમહા-વીર જિનાલયનું શિખર જણાય છે : ૧૯૨

-મા સૈકા પહેલાંનું કાજરા ગામ હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૭૧

-મા સૈકાથીયે પ્રાચીન ગોહલીનું જિનમંદિર હોવું જોઈએ : ૨૪૬

-મા સૈકા પહેલાંનું સેલવાડ હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૯૯

-મા સૈકા કરતાં ડબાણી ગામ પ્રાચીન હોવા વિશે શંકા નથી : ૩૦૮

૧૩ મી સદીમાં રાગ ધારાવર્ષ થયો એટલે તેના બાઈ પ્રહ્લા-દનો સમય પણ એ જ મનાય : ૩૨

-મી સદીમાં દાંતીવાડાના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરમાં શ્રીપદ્મપ્રભ-સ્વામીની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત થયાનાં ચિત્રો પ્રતીત થાય છે : ૩૫

-મા સૈકામાં થયેલા શ્રેષ્ઠ આહ્વાદન દંડનાયક થરાદના ઋષભદેવ ચૈત્યમાં કેટલીક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૪૧

-મા સૈકાના શિલાલેખો હારીજગચ્છના મળે છે : ૫૧

-મા સૈકાનું મહેસાણા પુરવાર થાય, જે સં. ૧૨૫૭નો શિલાલેખ અહીંનો હોય તો : ૬૭

-મા સૈકામાં મોટા પોશીનામાં જૈન મંદિર બંધાયું હશે : ૮૯

-મા સૈકાના છેલ્લા ચરણમાં ધોળકા વસ્યું હોય એમ શ્રીદુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીની નોંધથી જણાય છે : ૯૪

-મા સૈકામાં વસ્તુપાલ મંત્રીએ પાલીતાણાના શ્રીપાર્શ્વ-નાથ મંદિરની યાત્રા કરી : ૯૮

-મા સૈકામાં શત્રુજય ઉપર અનુપમા સરોવરની રચના થઈ : ૧૦૦

-મા સૈકામાં મંત્રી તેજપાલે શત્રુજયની પાજ બંધા-વ્યાનો તુટિત શિલાલેખ મળે છે : ૧૦૧

-મા સૈકામાં તેજપાલ મંત્રીએ ગિરનારની તળેટીમાં પોતાના નામથી કિલ્લો, વાવડી, મંદિર અને બગીચાથી યુક્ત તેજલપુર ગામ વસાવ્યું : ૧૧૯

-મા સૈકામાં ગિરનાર પર કુમારપાલ રાગચં કુમાર-પાલ ટ્રંકનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૨૪

-મા સૈકામાં શ્રીકુમારપાલે પ્રભાસપાટણમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૩૪

-મા સૈકામાં ધોળકાના રાગ વીરધવલ અને ભદ્રેશ્વરના રાગ ભીમસિંહ વચ્ચે યુદ્ધ થયાનો પ્રસંગ સં. ૧૪૦૫ માં રચાયેલા 'પ્રબંધકોશ'માં આપેલો છે : ૧૩૯

-મા સૈકા સુધીનો તારંગાનો ઇતિહાસ અંધકારમાં છે : ૧૪૬

-મા સૈકામાં આશુનો પુત્ર અભયદ આનંદ (સંભવતઃ અર્જુરાજ)નો મંત્રી હતો : ૧૬૦

-મા સૈકામાં અભયદનો પુત્ર આંખડ જલોરનો મુખ્ય અધિકારી હતો : ૧૬૦

- મા સૈકામાં આંખડનો પુત્ર સહણપાલ મોજદીન બાદ-
શાહના પ્રધાનોમાં મુખ્ય મંત્રી હતો : ૧૬૦
- મા સૈકામાં સહણપાલનો પુત્ર નૈણા સુલતાન જલા-
લુદીન બાદશાહના રાજ્યનો સમગ્ર કારભારી હતો : ૧૬૦
- મા સૈકાના મધ્યકાળ સુધી નાકારનગર આબાદ હતું :
૧૮૩
- મી શતાબ્દીમાં શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરી-
તીર્થમાળા'માં સુવર્ણગિરિ પર કોટિપ્વજ ધનાઢ્યોના
નિવાસનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૮૭
- મા સૈકામાં પલ્લીવાલ શ્રેષ્ઠી નેમડના કુટુંબીઓએ
શત્રુજય, ગિરનાર, આણુ, જલોર, તારંગા, પાટણુ,
લાડોલ, પાલનપુર, અને ચારૂપ આદિ સ્થાનોનાં જિન-
મંદિરોમાં ધર્મસ્થાનો અને મૂર્તિઓ વગેરે સ્થાપન
કરાવી : ૨૦૦
- મા સૈકાની શરૂઆતમાં શ્રીજિનદત્તસૂરિ અજમેર પધાર્યા
ત્યારે રાજ અણોરાજ તેમના દર્શનાર્થે આવ્યો : ૨૦૩
- મી સદીમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી મૂર્તિઓ સેવાડીના શ્રીમહા-
વીર જિનાલયની ૫૬ દેવકુલિકાઓમાં છે : ૨૧૧
- મા સૈકાથી અર્વાચીન નહિ એવું કારણનું શ્રીઆદિ-
જિનાલય છે : ૨૨૯
- મા સૈકામાં સંડેરકગચ્છીય આચાર્ય પ્રતિષ્ઠિત ત્રણ
મૂર્તિઓ ચરલીના જિનાલયમાં છે : ૨૩૬
- મી (ઈ. સ. ની ૧૨ મી) સદીમાં નીતોડાનું સૂર્યમંદિર
ખનેલું હોવાનું શ્રીઓઝાજીનું મંતવ્ય છે : ૨૪
- મી શતાબ્દીના શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ પોતાની 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-
માળા'માં પણ બ. વીરના જન્મથી ૩૭મા વર્ષે પૂર્ણરાજ
નામના રાજ્યે મુંગથલામાં જિનચેત્ય બનાવી બ. મહા-
વીરની મૂર્તિ સ્થાપન કરી, એવો ઉલ્લેખ કરે છે : ૨૮૧
- મી સદીમાં કનોજના રાજ્યે સાચોરમાં વીર ભગવા-
નનું દેવદાર (લાકડા)નું મંદિર બનાવ્યું : ૩૦૫
- મા સૈકામાં દંડનાયક આહ્લાદને સાચોરના શ્રીવીર
જિનાલયમાં શ્રીપાર્શ્વજિનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૩૦૫
- ૧૩-૧૪ મા સૈકામાં સાચોરના તીર્થની મહત્તા કેટલી દર્શ
એનું અનુમાન શિલાલેખોથી થાય છે : ૩૦૫
- મા સૈકામાં વિજયપુરમાં જૈનોની આબાદી સારી
હતી : ૯૨
- ૧૩ અને ૧૫ મા સૈકામાં મુંગથલાના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર
થયો એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૮૧
- ૧૩૦૦ ની આસપાસમાં દાવડમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાયું
હોય એમ જણાય છે : ૮૩
- ની આસપાસ શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-
માળા'માં બ. મહાવીર અર્જુનભૂમિમાં વિચાર્યા હતા એવો
ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૫૪

-ની આસપાસ શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-
માળા'માં બ્રાહ્મણવાડાના મહાવીર જિનાલયનો ઉલ્લેખ
છે : ૨૭૧

-ની આસપાસમાં રચાયેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થમાળા'માં
અને સં. ૧૭૫૦ માં પં. સૌભાગ્યવિજયજીએ રચેલી
'તીર્થમાળા'માં બ્રાહ્મણવાડામાં વીરભગવાનનાં ચરણો
હોવાનું જણાવ્યું છે : ૨૭૨

૧૩૦૧ માં મુંજ રાજ્યે મુંજપુર વસાવ્યું : ૫૨

- (સને ૧૨૪૪) માં ઠકોર બળજીએ એક વાવ બંધાવી
વાવ નામે કસમો વસાવ્યો : ૪૨

-સુધી પાટણમાં વનરાજવિહાર વિષમાન હતો : ૫૭

-માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ વિજયપુરમાં પ્રવેશ
કર્યો : ૯૧

-ના વૈશાખ સુદિ ૯ ને શુક્રવારનો શિલાલેખ આસાકની
મૂર્તિ ઉપર છે તે મૂર્તિ પાટણના પંચાસરા પાર્શ્વનાથના
મંદિરમાં મૌજુદ છે : ૫૭

૧૩૦૨ માં શ્રીપુણ્યતિલકસૂરિના ઉપદેશથી મુંગશાહે બોરોલમાં
જિનમંદિર અને વાવ બંધાવ્યાં : ૪૩

-માં શ્રીવિદ્યાનંદસૂરિએ દીક્ષા લીધી : ૯૧

-ના શિલાલેખો અચલગઢમાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથ બ.
ના મંદિરમાંના કાઉસગિયા ઉપર છે : ૨૯૫

-ની આસપાસ ઝીઝુવાડાના રાજ દુર્જનશયે શંખેશ્વરના
મંદિરનો ત્રીજો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૪૯

૧૩૦૪ ના જૈન શિલાલેખો પાલનપુરની એક મરિજદના
થાંભલા ઉપર છે : ૩૪

-માં મંત્રી તેજપાલનું મરણ થયું : ૧૨૭

-ના બીજા જોડ સુદિ ૯ ને સોમવારના લેખવાળી મૂર્તિ
તારંગાના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૪૯

૧૩૦૫ માં 'ઉપાંગ-પંચકે'ની વૃત્તિઓ ગાંભૂમાં લખાઈ : ૭૦

-ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને સનિવારનો લેખ ગિરનાર પર
વસ્તુપાલ-તેજપાલની ટૂંકમાં આવેલાં ત્રણ મંદિરો પૈકી
વચ્ચેના મંદિરના મૂં નાં નીચે છે : ૧૨૬

-ના અષાઢ વદિ ૭ને શુક્રવારના લેખવાળી મૂર્તિ
તારંગાના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૪૯

૧૩૦૬ ની સાલની એક ગ્રંથપ્રશસ્તિમાં મહુવાનું મધુમતી નામ
નોંધેલું મળે છે : ૧૧૦

૧૩૦૯ ના લેખો રતિજના જિનમંદિરની દેરીમાં રહેલાં ત્રાવક-
શ્રાવિકાનાં યુગલના એ મૂર્તિપટ્ટો ઉપર છે : ૭૬

૧૩૧૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ને સનિવારે જલોરના શ્રીમહાવીર
વિધિચેત્યમાં મહામંત્રી જૈનસિંહના તત્ત્વાવધાનમાં ચોવીશ
જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા આદિ મહોત્સવો થયા : ૧૯૦

- ની સાલનો એક સતરસ્ય જિનપદ કુંભારિયાના શ્રીનેમિ જિનાલયમાં છે : ૨૮૬
- ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણના પોરવાડ શ્રાવક આસપાલે આરાસણના શ્રીનેમિચૈત્ય માટે સ્તંભ કરાવ્યાનો લેખ કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયમાં વિલ્લભાન છે : ૨૮૬
- ૧૩૧૨ માં શ્રીચંદ્રતિલક ઉપાખ્યાયે 'અભયદેવચરિત' રચ્યું : ૯૨
- માં ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર શેઠ જગદ્ગુણે કરાવ્યો હશે : ૧૪૧
- ૧૩૧૨ અને ૧૩૩૨ ના બે સુરહી લેખો કુંભારિયાના શ્રીશાંતિ-જિનાલયની નજીક આવેલા બે પથ્થરો ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૩૧૩ ની સાલની શ્રીપાર્શ્વનાથની ધાતુપ્રતિમા મહુવાના શ્રીમહાવીર મંદિરમાં છે : ૧૧૧
- ૧૩૧૪ માં અંચલગચ્છીય શ્રીઅજિતસિંહસરિને આચાર્ય પદવી મળી : ૫૪
- નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયના ગૂદમંડપમાં આવેલા કાઉસગિયા ઉપર છે : ૨૮૬
- ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ (૩)ને મંગળવારનો લેખ દેલદરના જિનાલયની એક દેરીમાં પરિકરની ગાદી ઉપર છે : ૨૫૨
- ૧૩૧૫ માં ગુજરાતમાં ભારે દુકાળ પડ્યો : ૧૩૯
- ના ફાગળ સુદિ ૪ ને બુધવારનો શિલાલેખ : ૩૩
- ૧૩૧૬ ના મહાસુદિ ૬ના દિવસે રાજ્ય ચાચિગદેવના સમયમાં સુવર્ણગિરિના શાંતિનાથ મંદિરમાં સુવર્ણકુળશ, ધન-દંડ આદિ ચડાવવામાં આવ્યાં : ૧૯૦
- ૧૩૧૭ માં 'શ્રાવકધર્મપ્રકરણ' રચાયું : ૩૭
- જ્ઞાલોરમાં રાજ્ય ચાચિગદેવ રાજ્ય કરતો હતો : ૩૭
- માં વિગ્નપુરમાં શ્રીવાસુપૂજ્યના મંદિર ઉપર સુવર્ણ દંડ-કુળશ ચડાવવામાં આવ્યાં : ૩૭
- માં ભીમપદ્મીમાં વીરચૈત્ય અન્યું : ૩૭
- માં શ્રીઅભયતિલક ગણિએ 'મહાવીરરાસ'ની રચના કરી : ૩૭
- માં શ્રીજિનેશ્વરસરિએ વિગ્નપુરના શ્રીવાસુપૂજ્ય મંદિર ઉપર સુવર્ણદંડ અને સુવર્ણકુળશ ચડાવ્યાં : ૯૨
- ના મહાસુદિ ૧૪ ના દિવસે જ્ઞાલોરમાં વીરજિનના વિધિચૈત્ય ઉપર શ્રીજિનેશ્વરસરિએ ધ્વજદંડ અને સુવર્ણ કુળશોની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૩૭
- ના મહા સુદિ ૧૪ની નોંધ પ્રામાણિક જણાય છે : ૧૯૦
- ૧૩૨૦ ના ખીજેથી મળી આવેલા એક શિલાલેખમાં ગિરનાર પર મંત્રી સામંતસિંહ અને સલખાણસિંહ નામના ભાઈઓએ મંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૨૬

- નો રાજ્ય અર્જુનદેવનો શિલાલેખ અગ્નરીના ગોપા-લજના મંદિરમાં છે : ૨૪૧
- ના અગ્નરીના શિલાલેખમાં રાજ્ય અર્જુનદેવનું નામ છે : ૨૫૪
- ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે ચંદ્રાવતીના મહારાજ-ધિરાજ આલ્હલુસિંહના મંત્રી ખેતાએ કાળાગરાના જિનમંદિર માટે કંઈક દાનશાસન લખી આપ્યું : ૧૫૯, ૨૫૪
- લગભગમાં પેથડ મંત્રીએ શ્રીધર્મધોપસરિના ઉપદેશથી દેર દેર મળીને ૮૪ જિનમંદિરો બંધાવ્યાં : ૧૫૬
- લગભગમાં માંડવગદના શ્રેષ્ઠી પેથડશાહે અહીં (ડભો-ધમાં) શ્રીચંદ્રપ્રભુનું મંદિર બંધાવ્યું : ૨૧
- ૧૩૨૧ માં સં. પેથડ અને જાંજણે જીરાવવામાં એક જૈન મંદિર બંધાવ્યાની નોંધ 'ઉપદેશતરંગિણી'થી જાણવા મળે છે : ૩૦૦
- ૧૩૨૨ ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ના દિવસે સાચોરના મહા-સ્થાનમાં જ્યારે ભીમદેવનું રાજ્ય હતું ત્યારે ઝોશવાળ ભંડારી છાડાએ સાચોરના મહાવીર જિનાલયનો જીર્ણો-દ્ધાર કરાવ્યો, એવા શિલાલેખ સાચોરની મસ્જિદમાં મૌજુદ છે : ૩૦૫
- ૧૩૨૩ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૮ ને ગુરુવારનો શિલાલેખ અગ્નરીમાંથી મળી આવેલી કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પર છે : ૧૩૮
- ના લેખવાળો નદીશ્વર પદ કુંભારિયાના શ્રીનેમિ-જિનાલયમાં છે : ૨૮૬
- ના આસો સુદિ ૫ ના રોજ એક શ્રેષ્ઠીએ સિરોહીની જ્ઞમિમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરનું શિલારોપણ કર્યું : ૨૪૬
- ૧૩૨૪ નો લેખ વિગ્નપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વમંદિરમાં રહેલી ચોવીશીના પદ ઉપર છે : ૯૩
- ના લેખો નાડલાઈના જ્ઞેષ્ઠ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીગોડીપાર્શ્વમંદિરના મૂં નાની આસપાસની બે પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૨૪
- માં 'ધર્મરત્નપ્રકરણ' અર્જુનદેવના રાજ્યમાં મં. સામની પ્રતિપત્તિમાં વિગ્નપુરમાં નાડવત્ર પર લખાયું : ૯૧
- ના ફાગળ સુદિ ૪ ને બુધવારનો પાલનપુરના જિના-લયમાં શિલાલેખ છે : ૩૪
- ના ફાગળ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે હરિતકુંડીગચ્છના શ્રીવાસુદેવાચાર્યે શ્રીમુક્તવલ્લેવની પ્રતિષ્ઠા કરેલી, તે મૂર્તિ ઉદયપુરના બામેલાના જિનાલયમાં છે : ૨૦૭
- ૧૩૨૬ માં વિગ્નપુરના વાસુપૂજ્ય મંદિરમાં કુલચંદની પત્ની ખેતુએ વીરપ્રતિમાનકૂલ ગોખલા તથા ચોવીશ તીર્થ કરેલી માતાઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનેશ્વરસરિ પાસે કરાવી : ૯૨
- ૧૩૨૮ માં કવિ કુમારગણિએ 'અભયદેવચરિત'ની પ્રશસ્તિ ૪૯ શ્લોકમાં રચી : ૯૨

- માં લખાયેલી 'શતપદિકા' નામની હસ્તલિખિત તાડ-પત્રીય પોથીમાં હમ્મીરપત્તનના પલ્લીવાલગ્ગાતીય શ્રેષ્ઠીની હકીકત નોંધેલી છે : ૨૭૬
- ના માધ સુદિ ૯ ના દિવસે વિગ્નપુરના વાસુપૂજ્ય મંદિરમાં શ્રેષ્ઠી કુલચંદ્રે ઋષભાદિની દેરીઓ કરાવી : ૯૨
- ૧૩૨(?) નો એક લેખ કંથકોટના ખંડિત જૈન મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે : ૧૪૬
- ૧૩૩૦, ૧૪૭૧, ૧૫૧૩, ૧૫૨૭, ૧૬૭૬ ની સાલના લેખો વિગ્નપુરના ભાટવાડાના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરની ધાતુપ્રતિ-માઓ ઉપર છે : ૯૩
- ૧૩૩૧ માં શ્રીમલયગિરિકૃત 'કર્મપ્રકૃતિવૃત્તિ' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૪ નો પાલનપુરના જિનાલયમાં શિલાલેખ છે : ૩૪
- ના વૈશાખ માસનો લેખ દેવદરના ગૃહમંડપમાં એક ખાલી પડેલી ગાદી પર છે : ૨૫૬
- ૧૩૩૨ ના મહા સુદિ ૧૫ ના લેખવાળી શ્રીમહાવીરની મૂર્તિ સંડેરના જિનમંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૭૨
- ૧૩૩૩ નો એક શિલાલેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના સ્તંભ ઉપર છે, તેમાં શ્રેષ્ઠી હરિપાલે મંદિરને કંઈક ભેટ આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૨૨
- નો એક શિલાલેખ ભિન્નમાલના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે, તેમાં ભ. મહાવીર શ્રીમાલમાં પધાર્યા હતા, એવો ઉલ્લેખ એક નવી સમસ્યા ઝીલી કરે છે : ૧૫૪, ૧૭૬
- ના આસો સુદિ ૧૪ ના ભિન્નમાલમાં યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે રાગ્ન ચાચિગદેવ શ્રીમહાવીર જિનાલયને પ્રતિ-વર્ષ કૃતલાક દ્રમ્મનું દાન કર્યું; એવો શિલાલેખ ભિન્ન-માલમાં જૈન મંદિરના ખંડિયેર પાસે આવેલી ઝકમ્મ તળાવની ભીત ઉપર છે : ૧૫૬, ૧૭૮
- ના ફાગણ વદિ ૬ નો લેખ ટોકરાના સોનાધારી મહાદેવના મંદિરમાં છે, જેમાં રાવ વીજડે એ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે : ૨૯૮
- ૧૩૩૪ (૨૪૧)ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને સુધવારનો શિલાલેખ ભીલડિયાના જૈન મંદિરમાં છે : ૩૬
- ૧૩૩૫ માં અંચલગચ્છના શ્રીઅજિતસિંહસુરિના ઉપદેશથી શ્રેષ્ઠી જયતાએ ચાણુરમાં શ્રીભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૫૩, ૫૪
- નો એક ખંડિત શિલાલેખ ગિરનારના મંદિરના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના સ્તંભ ઉપર છે, તેમાં વીલ્હણ શ્રેષ્ઠી સંબંધે ઉલ્લેખ છે : ૧૨૨
- નો લેખ હથુંડીના સભામંડપના થાંભલામાં છે, તેમાં ૨૦ નાં રાતાકિધાન મહાવીરદેવનો ઉલ્લેખ છે : ૨૦૯
- ૧૩૩૫, ૧૩૩૬, ૧૩૪૫ ના લેખો હથુંડીના જિનાલયના થાંભલાઓ ઉપર છે : ૨૦૭
- ૧૩૩૭ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૪ ને શુક્રવારે શ્રીજિનપ્રબોધસુરિએ વિગ્ન-પુરમાં પ્રવેશ કર્યો : ૯૨
- ૧૩૩૮ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૪ ને શુક્રવારે કુંભારિયાના શ્રીનેમિ જિનાલયમાં આરાસણાના રહેવાસી ગોનાના વંશમાં થયેલા શ્રેષ્ઠી આસપાલે શ્રીમુનિસુવતસ્વામી ખિંબ અને અશ્વાવખોધ-સમલિકાવિહારનો પદ કરાવ્યાનો લેખ એ મંદિરના એક પદમાં છે : ૨૮૭
- ૧૩૩૯ નો એક શિલાલેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિના-લયના સ્તંભ પર છે, તેમાં શ્રેષ્ઠી પૂનમસિંહે મંદિરને કંઈક ભેટ આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૨૨
- ના અષાઠ સુદિ ૩ ને મંગળવારે સિરોહીમાં શ્રીઆદી-શ્વરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૪૬
- ૧૩૪૦ માં મંત્રી પેથડના પુત્ર ઝાંઝળે માંડવગદથી શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો : ૪૧
- ના એક લેખમાં કંથકોટમાં જૈન મંદિર બંધાવનાર આપ્રદેવના પુત્રો નામે લાખા અને સોલ્હાનાં નામે વચાય છે : ૧૪૬
- ના પોપ સુદિ ૯ ના દિવસે ભાંડવપુરના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૯૩
- ૧૩૪૨ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૯ ના રોજ સામંતસિંહના સાંનિધ્યથી ગલોરમાં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા અને ઈદમહોત્સવ થયા : ૧૯૦
- ૧૩૪૩ નો એક લેખ કાછોલીના જિનાલયના ૫૦ નાં ના પરિકરની ગાદીમાં છે, તેમાં કલ્હલિકા-કાછોલીનો ઉલ્લેખ છે, એથી ગામ અને મંદિર એ સાલથી પ્રાચીન છે : ૨૫૭
- માં શાન્ત્યાચાર્યકૃત 'ઉત્તરાધ્યયનસત્વૃત્તિ' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
- નો લેખ વિગ્નપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વમંદિરની એક મૂર્તિ પર છે : ૯૩
- ના મહા સુદિ ૨ ને શનિવારનો લેખ અગ્ગરાના મંદિ-રમાં રહેલી યક્ષ-યક્ષિણીની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૧૩૮
- ના અષાઠ સુદિ ૨ ને સોમવારના દિવસે મેત્રાણામાં દેવ સમ્મુખ ધાકુ પડ્યું એવા લેખ મેત્રાણામાં પાળિયા ઉપર છે, તે દેવ મેત્રાણાના જિનમંદિરના જ હોઈ શકે : ૪૫
- ૧૩૪૪ ના મહા સુદિ ૧૧ ના લેખવાળી એક આચાર્યપ્રતિમા હથુંડીના જિનાલયમાં છે : ૨૦૭
- ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૦ નો શિલાલેખ ભીલડિયાના મંદિરમાં રહેલી અખિકાદેવીની મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૭
- ૧૩૪૫ ના દત્તાણીના જિનાલયના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ ગામના ઠાકોર પરમાર દેવડા પ્રતાપસી અને હેમદેવ

- અહીંના મંદિર માટે બે ખેતરા આપ્યાં અને રા. મહી-
પાલના પુત્ર સુહાસિંહે મંદિરના તીર્થ કર દેવની યાત્રા
કરી ૪૦૦ દ્રમ્મની ભેટ કરી : ૧૫૯, ૨૮૩
- ના હથુંડીના જૈનમંદિરનો શિલાલેખ હાથિઉંડી
ગામમાં શ્રીમહાવીરનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે : ૨૦૯
- ૧૩૪૬ માં 'સ્થાનાંગસુત્રીકા' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
-નો લેખ સાતસેજીથી થોડે દૂર પડેલા જૈન મંદિરના
ખડિયેર પાસેના એક પાળિયા ઉપર છે; આથી આ ગામ
એથી પ્રાચીન હોવાનું કહી શકાય : ૩૦૩
- ૧૩૪૭ નો જૈન શિલાલેખ પાલનપુરની એક મરિજદના પ્રવેશ
દ્વાર ઉપર છે : ૩૪
- ૧૩૪૮ ના અષાઢ સુદિ ૯ ને મંગળવારનો લેખ ધનારીના
શ્રીશાંતિજિનાલયના પાટકા પર છે તેમાં ધનારી ગામનો
ઉલ્લેખ છે આથી આ ગામ એ સાલથી પ્રાચીન છે :
૨૫૨, ૨૫૩
-માં મોગલસેનાએ સાચોર ઉપર ચડાઈ કરી : ૩૦૫
- ૧૩૪૯ નો એક લેખ બ્રહ્મણુવાડાની એક જિનમૂર્તિ ઉપર છે :
૨૭૨
-ના ચૈત્ર વદિ ૬ ને રવિવારનો શિલાલેખ પાટણના
પંચાસરા પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૬૦
- ૧૩૫૦ થી ૧૩૭૩ સુધીના વિમલવસહીમાંના મહારાજાઓના
આજ્ઞાપત્રના ચાર લેખોમાં આખુ ઉપર બે મંદિરો હોવાનો
ઉલ્લેખ છે : ૨૯૨
- ૧૩૫૧ નો શિલાલેખ મેત્રાણાના મંદિરના મૂળ નાં ની ગાદી
ઉપર છે : ૪૫
-ના લેખવાળી બે કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ વરમાણુના
જિનમંદિરમાં છે, તેમાં બ્રહ્મણુગચ્છના મંદિરમાં મહા-
હાડગચ્છીય શ્રેષ્ઠી પુનસિંહે એ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ
છે : ૩૦૭
- ૧૩૫૨ ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને ગુરુવારનો સુરભીલેખ મગરમાં
જેરાજના ચાતરા પાસે છે, તેમાં વિસલદેવ રાજ્યએ
નિયુક્ત કરેલા મુન્જિંગ મંત્રીએ દાણુ માફ કર્યાનો ઉલ્લેખ
છે : ૩૦૨
-ના વૈશાખ સુદિ ૪ ના દિવસે મંત્રી વીરા અને હાંડરી
ગિગન વગેરેએ બાડમેરના શ્રીઆદિ જિનાલયને માટે
કટલાક લાગાઓ નાખ્યા : ૧૮૨
- ૧૩૫૨, ૧૩૫૬, ૧૩૫૬, ૧૬૯૩ ના લેખો જૂના બાડમેરના
ખડિયેર જિનાલયમાંથી મળી આવે છે : ૧૮૨
- ૧૩૫૩ માં અલ્લાઉદ્દીને પાટણને પાધર કયું, એ જ સમયે
ભીમપલ્લીનો પણ નાશ થયો : ૩૮
-માં 'ભગવતીસુત્ર' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧

- માં પેથડે શ્રેષ્ઠીએ વિગ્નપુરમાં લખાવેલી 'ભગવતી-
સુત્ર'ની પ્રતિની પ્રશસ્તિમાં સંડેરના વીર જિનમંદિરનો
ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૭૧
- ૧૩૫૩ થી સં. ૧૩૫૬ સુધી કણ્વ વાઘેલો ગુજરાતની ગાદીએ
હતો : ૫૯
- ૧૩૫૪ ના પોષ વદિ પના લેખવાળી સંભવતઃ શ્રીહિમચંદ્રસુરિની
મૂર્તિ ધોધાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૧૩
-ના વૈશાખ સુદિ ૨ ને સોમવારના લેખવાળી કાઉ-
સગિયા પ્રતિમાઓ તારંગાના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૫૦
-(ઈ. સ. ૧૨૯૭)માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ ગુજરાત
સર કયું : ૨૮
- ૧૩૫૪-૫૫-૫૬ ના પાળિયાઓ ભીલડિયામાં ગણા છે : ૩૮
- ૧૩૫૫ કલકલમાં ભોરાલમાં રૈવતાચલાવતારની પ્રતિષ્ઠા થઈ
હશે : ૪૩
-ના વૈશાખ વદિ ૭નો શિલાલેખ ભોરાલના મંદિરમાં
અખિકાની ખડિલ મૂર્તિ ઉપર છે : ૪૩
-સુધી ભોરાલનું નામ પીપલગ્રામ પ્રસિદ્ધ હતું : ૪૩
- ૧૩૫૬ ના કાર્તિક માસમાં બાડમેરના શ્રીઆદિજિનાલયમાં
પડખેની ચોટાઓ સલખણુ શ્રેષ્ઠીએ કરાવી : ૧૦૨
-ઉલ્લેખખાન સાચોરનો નાશ કરવા આવ્યો : ૩૦૫
-કાર્તિક માસમાં બાડમેરના શ્રીઆદિજિનાલયમાં મખ્યની
ચોટા નાગપાલ શ્રાવકે બનાવી : ૧૮૨
- ૧૩૫૭ ના લેખવાળી આચાર્ય મહારાજની ભવ્ય મૂર્તિ ધોધાના
શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વજિનમંદિરમાં છે : ૧૧૩
- ૧૩૫૮ નો એક લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના
ભોંયરામાં રહેલી શ્રીનેમિનાથની પ્રતિમા ઉપર છે : ૧૨૨
- ૧૩૫૯ માં અંચલગચ્છીય શ્રીઆજિતસિદ્ધસુરિનો સ્વર્ગવાસ
થયો : ૫૪
-ના કાગણુ વદિ પને ગુરુવારનો એક તુટક લેખ
દેલદરના જિનાલયના મૂળનાયકના પરિકર પર છે : ૨૫૨
-ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ને શનિવારે વાગીણુના શ્રીશાંતિ-
જિનાલયના નિભાવ માટે સોલકંડી-સમુદાયે મળીને પ્રત્યેક
અરટ દીઠ અમુક લાગાનું દાનશાસન કરી આપ્યું એવો
લેખ વાગીણુના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૫૯, ૨૩૮
- ૧૩૬૦ પહેલાં સંડેરમાં જિનમંદિર હોવાની સાબિતી એક પ્રશ્ન-
સ્તિના ઉલ્લેખથી મળી આવે છે : ૭૨
- ૧૩૬૦ માં એ (સ્તંભન પાર્શ્વનાથની) મૂર્તિ ખંભાતમાં
લાવવામાં આવી : ૧૪
-માં કરણુધેલો પાટણમાં રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે પેથડે
એ મૂર્તિઓને સ્થાપન કર્યા પછી શત્રુજ્ય અને ગિર-
નારની યાત્રાનો સંઘ કાઠયો : ૭૨

- માં શ્રેષ્ઠી પેથડે એક જિનમૂર્તિનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પોતાના ઘર-દેરાસરમાં સ્થાપન કરી : ૭૨
- ના અષાઢ સુદિ દને સોમવારનો લેખ પાવહાની જમીનમાંથી મળી આવેલી મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૩૭
- ૧૩૬૧ માં શ્રીમેરુતંગસુરિએ રચેલા 'પ્રવંધચિંતામણિ'માં પ્રભાસ પાટણમાં શ્રીચંદ્રપ્રભુ અને કુમારપાલે બંધાવેલા અષ્ટાપદના મંદિરનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૧૩૪
- માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી સ્વયં સાચોર ઉપર ચડી આવ્યો : ૩૦૫
- ૧૩૬૫ માં ઉકેશવંશીય શ્રેષ્ઠી જેસલે ખંભાતમાં એક પૌષ્પશાળા સહિત શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું એવો શિલાલેખ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં છે : ૧૫
- ૧૩૬૭ (૭૭)નો એક સુરભીલેખ મગધમાં આવેલા સુરભી-લેખની પાસેના મકાનમાં છે, તેમાં સરતાણુજી મહાદેવ વગેરે નામો ક્રોતરેલાં છે : ૩૦૨
- ૧૩૬૮ માં માંડવ્યપુરના રહીશ ગોસલના પુત્ર ધનસિંહ અને તેના પુત્રો વીજય આદિ છ બાઈઓ અને ગોસલના બાઈ ભીમાના પુત્ર મહાભુસિંહ, તેના પુત્ર લાલિગ વગેરે ત્રણ બાઈઓએ મળીને આણુના વિમલવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૬૩
- માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી આણુ ઉપર આવ્યો ત્યારે તેણે વિમલવસહી અને લૂણવસહી મંદિરના અસલના કળામય ભાગોને તોડી પાડ્યા : ૨૮૯, ૨૯૦, ૨૯૨
- માં અલ્લાઉદ્દીનના સૈન્યે કાહનડદેવને મારી જલોર સર કર્યું : ૩૦૦
- માં જીરાવલનું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય મુસલમાનોનાં ધારાંથી ઘેરાયું અને મંદિરને નુકસાન પહોંચ્યું : ૨૯૯
- ૧૩૬૯ માં શત્રુજય ઉપર જવડિશાહે સ્થાપન કરેલા બિંબનો ખ્લેચ્છોએ નાશ કર્યો : ૧૦૧
- ૧૩૭૦ ની આસપાસ નવું પાટણ વસ્યું હોવું જોઈએ; એવું પં. કલ્યાણવિજયજીનું પ્રામાણિક સંશોધન છે : ૫૯
- ૧૩૭૧ માં શત્રુજય તીર્થના ઉદ્ધારક સંઘપતિ દેસલશાહના પુત્ર સમરાશાહ પાટણમાં વસના હતા : ૫૯
- માં પાટણના ઝોશવાલ શ્રેષ્ઠી સમરસિંહે શત્રુજયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૪, ૧૮૩
- માં રચાયેલા 'ઉપકેશગચ્છચરિત'માં શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ વી. નિ. સં. ૭૦માં કારટામાં પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૨૮
- ના જેઠ વદિ ૧૦ના દિવસે જલોરમાં શ્રીજિનચંદ્રની વિષમાનતામાં દીક્ષા અને માહારોપણાદિ ઉત્સવો થયા : ૧૯૦
- પછી જલોરમાં જુદા જુદા અમલ સમયે જૈનોની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ બંધ પડી હોય અને વસ્તી ઓછી થઈ હોય એમ લાગે છે : ૧૬૧
- ૧૩૭૩ અને સં. ૧૪૮૯ વચ્ચેની કોઈ સાલમાં આણુ ઉપરનું પિત્તલહર મંદિર બંધાયું હોવું જોઈએ : ૨૯૨
- ૧૩૭૬ માં રાણા માલદેવની વિનાતથી શ્રીજિનચંદ્રસુરિ મેડતામાં પધાર્યા : ૧૯૭
- ૧૩૭૭ માં પાટણમાં ભીષણ દુષ્કાળ પડ્યો : ૫૯
- ૧૩૭૭ થી ૧૩૮૨ (ઈ. સ. ૧૩૨૦ થી ૧૩૨૫) ગયાસુદીનનો રાજકાળ હતો : ૨૮
- ૧૩૭૮ (સને ૧૩૨૧ ઈ. સ. ૭૨૧) નો શિલાલેખ ભચ્ચની જુમ્મા મસ્જિદમાં છે : ૨૮
- માં આણુ ઉપરના વિમલવસહી પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૨૮૯
- માં શ્રેષ્ઠી પેથડે આણુ ઉપર આવેલા લૂણવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૯૨
- ના જેઠ વદિ દને સોમવારે મંડોરવાસી વીજય અને લાલિગ વગેરે નવ બાઈઓએ આણુના વિમલવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૦૦
- ૧૩૭૯ ના વર્ષ પહેલાંના ક્રોત વર્ષમાં આધુનિક પાટણ વસી ગયું હોવું જોઈએ : ૫૯
- ૧૩૭૯ અને ૧૩૮૧ ની સાલમાં પાટણના ખરતરગચ્છ સંબંધી વિધિચૈત્યમાં જિનખિમો અને આચાર્યમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાઓ થયેલી છે : ૫૯
- ૧૩૮૧ માં તળાવનમાં જૈન મંદિર હતું એવો પુરાવો સાંપડે છે : ૧૧૦
- માં પાટણના એક મંદિરના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવમાં મહુવાના શ્રેષ્ઠીઓ હાજર હતા : ૧૧૧
- ૧૩૮૨ (સને ૧૩૨૫)માં મહમદ અલખુતમારીએ ખંભાતમાં જમી મસ્જિદ બંધાવી : ૧૭
- ૧૩૮૫ સુધીમાં રચાયેલા પ્રાચીન કલ્પોમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીજિનપ્રભસુરિએ 'શત્રુજયકલ્પ'માં તે સમય સુધીની વિગતો નોંધી છે : ૧૦૧
- ૧૩૮૬ થી ૧૭૬૮ સુધીના લેખો વાસાના જિનમંદિરમાં રહેલી ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૫૮
- ૧૩૮૭ માં શ્રીરત્નશેખરસુરિએ પ્રાકૃત 'દયાશ્રયત્તિ-પ્રશસ્તિ' બનાવી : ૧૯૭
- ૧૩૮૯ માં શ્રીજિનપ્રભસુરિએ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'ની રચના પૂર્ણ કરી : ૧૭
- માં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં સેરિસાના જિન મંદિરની મૂર્તિઓ વિશે આખ્યાયિકા નોંધેલી છે : ૭૮
- ના ફાગણ સુદિ ૮ના રોજના લેખવાળા મુંડચલના મહાવીર મંદિર માટે બનાવેલ એક જ જોડીના બે મનોહર કાઉસંગિયા આણુના લૂણવસહીના મૂઠમંડપમાં છે : ૨૮૦

૧૩-૦ નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયના મૂં નાની માદી નીચે છે : ૨૮૩

૧૩૯૧ નો લેખ શત્રુઞ્ચ ઉપર રાયલુપગણાંની આણુની ઓરડીમાં ભરતરાજ અને આહુબલિનાં એ સુંદર શિલ્પો ઉપર છે : ૧૦૬

-માં શ્રીજિનપ્રભસુરિ આગ્રેર પધાર્યા ત્યારે ચૌહાલુ-વંશીય શિખરસિંહ વગેરે રાજપુરુષો સાથે નાગરિકોએ તેમનું સ્વાગત કર્યું : ૧૮૧

-ના અષાઠ વદિ ૧૦ ને રવિવારે રાજશ્રી તેજસિંહ અને મંત્રી કૃપાએ દીયાણામાં એક વાવ, જૈન મંદિર માટે દાનમાં આપી એવો લેખ દીયાણાના મંદિર અને વાવના રસ્તા વચ્ચે આવેલા ગર્ભવા પર છે : ૧૫૬, ૨૫૫

૧૩૯૩ માં શ્રીકક્ષસુરિએ 'નાભિનંદનજિનોદારપ્રબંધ' રચ્યો, તેમાં શત્રુઞ્ચોદારક સમરસિંહના આક્રમા પૂર્વજ વેસર કિરાણીમાં રહેતા, એવો ઉલ્લેખ છે : ટિ. ૧૭૩, ૧૮૩

૧૩૯૬ ના લેખવાળી એક આચાર્યપ્રતિમા આણુના વિમલ-વસહીની ભમતીમાં આવેલી શ્રીમુનિચુત્તરવામીની દેરીમાં છે : ૨૬૦

૧૩૯૬ અને ૧૪૯૦ ના લેખો વાટગાના જિનાલયમાં રહેલી ધાતુમૂર્તિઓ પરથી મળે છે : ૨૫૯

૧૪ મા સૈકા પહેલાં વિજ્ઞપુરમાં ચિતામણિ પાર્શ્વનાથ, શ્રીવાસુપૂજ્યનું વિધિવિત્ય અને વીરજિન મંદિર હતાં : ૯૧

-મી શતાબ્દીના એક શિલાલેખમાં ચાણકે મહાતીર્થ તરીકે ગણાવ્યું છે : ૪૪

-મા સૈકામાં પેથડ મંત્રીએ જુદા જુદા ગામ-નગરોમાં મળીને ૮૪ જિનમંદિરો બંધાવ્યાં : ૭૩

-મા સૈકામાં થયેલા પેથડ મંત્રીએ ચાણકમાં શ્રીશાંતિનાથ ભ.નું મંદિર બંધાવ્યું : ૪૪

-મા સૈકામાં પેથડ મંત્રીએ ધોળકામાં જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૯૫

-મા સૈકામાં માંડવગઢના મંત્રી પેથડે ચંદ્રાવતીમાં એક જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૨૭૯

-મી શતાબ્દીમાં અહાઉદીનનાં ધાડાંઓથી શંખેશ્વર તીર્થનો સંપૂર્ણ નાશ થયો : ૪૯

-મા સૈકાના ચાણકના વિશેના ઉલ્લેખો જૈન ગ્રંથોમાંથી મળે જ છે : ૫૩

-મી શતાબ્દી પૂર્વે 'અભયકુમારચરિત્રાદિ' પુસ્તકપંચક લખાયું : ટિ. ૯૨

-મા સૈકામાં વિજ્ઞપુરમાં શ્રીવીરજિન મંદિર હતું : ૯૨

-મા સૈકામાં ધોળકાનું ઉદ્ભવસતિ-જૈનમંદિર, જેની શ્રીવાદી દેવસુરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી તે હયાત હતું : ૯૪

-મા સૈકામાં પાલીતાણામાં શ્રીપાર્શ્વનાથ, શ્રીમહાવીર-સ્વામી અને શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનાં મંદિરો હતાં : ૯૮

-મા સૈકાના લેખવાળી મૂર્તિ ધોધાના શ્રીનવખંડા પાર્શ્વજિનાલયના ભોંયરામાં છે : ૧૧૨

-મા સૈકાના લેખવાળી ધણીખરી મૂર્તિઓ ધોધામાં પીરમખેટમાંથી મળી આવી હતી : ૧૧૨

-મા સૈકા સુધી નાગાજુને જૂનાગઢના કોઈ મંદિરમાં દશાહમંડપ, ઉગ્રસેનનો મહેલ, વિવાહમંડપ, ચોરી આદિ દ્રશ્યો જે મંદિરમાં કરાવ્યાં હતાં તે વિષ્ણુમન હતાં : ૧૧૯

-મા સૈકામાં સોની સમરસિંહે ગિરનાર પરનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો : ૧૨૧

-મા સૈકાના આરંભમાં દાનવીર જગદ્દશાહ થયા : ૧૩૯

-મા સૈકા સુધી જગદ્દશાહના કાકાઓ કંથકોટમાં રહેતા એમ શિલાલેખથી પુરવાર થાય છે : ૧૪૬

-મા સૈકામાં નૈણાનો પુત્ર દુસાણુ ચંડ રાહલના વિસ્તૃત રાજ્યનો મુખ્ય પ્રધાન હતો : ૧૬૦

-મા સૈકામાં દુસાણુનો પુત્ર વીકા માંડવગઢના ગયાસુદીન ગાદશાહનો મંત્રી હતા, જેણે સપાદલક્ષના રાગ શક્તિશાહ (સંભવતઃ અહમદશાહ)ને અને ખીજા મળીને સાત રાગઓને કેદ કરી લીધા હતા : ૧૬૦

-મા સૈકામાં મોઢેરામાં જૈનોની વસ્તી સારી હતી : ૧૬૩

-મા સૈકા સુધી ભિત્રમાલની જાહોજલાલી જગવાઈ રહી તે પછી ભિત્રમાલ પર નમના પહોરનો સૂર્ય આચમી ચૂક્યો : ૧૭૬, ૧૭૮

-મી સદીમાં સામંતસિંહ ચૌહાણના અધિકારમાં વાગીણુ હતું : ૨૩૮

-મા સૈકામાં દીયાણાનું જૈન તીર્થધામ લોકમાં ખૂબ ખ્યાલિ પામી ચૂક્યું હતું : ૨૫૫

-મા સૈકામાં થયેલા શ્રીજ્યેશ્વરસુરિએ 'પાર્શ્વનાથસ્તવન' માં ચાણકનો મહિમા ગાયો છે : ૪૪

-મા સૈકામાં શ્રીજિનતિલકસુરિએ 'તીર્થમાળા' રચી : ૯૨

-મા સૈકામાં શ્રીજિનતિલકસુરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં પણ સેરિસાના શ્રીપાર્શ્વનાથની હકીકત નોંધી છે : ૭૮

-મા સૈકામાં મોઢેરામાં શ્રીવીરજિનેશ્વરનું મંદિર હતું; એમ શ્રીજિનપ્રભસુરિ નોંધે છે : ૭૦

-મા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસુરિ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં ગિરનાર પરના શ્રીનેમિનાથ મંદિર વિશે નોંધ આપે છે : ૧૨૧

-મા સૈકામાં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં દારકાને તીર્થ તરીકે નોંધ્યું છે : ૧૩૦

-મા સૈકાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં નોંધ છે કે, વલભીપુરના ભંગ પછી ત્યાંની જિનપ્રતિમાઓ દેવપત્તનમાં લાવવામાં આવી : ૧૩૪

- મા સૈકામાં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં ફલોષિના જિનાલય વિશે હકીકત જણાવી છે : ૧૯૬
- મા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં ચંદ્રાવતીને લક્ષ્મીના બંડાર કહીને ઉલ્લેખે છે : ૨૭૯
- મા સૈકામાં થયેલા શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં આણુ તીર્થની વિશિષ્ટ માહિતી આપી છે : ૨૮૮
- મી સદીના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ આણુ પરના ઝોરિયા ગામના જિનાલયનો ઉલ્લેખ આપ્યો નથી : ૨૯૩
- મા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં અને વિં ૧૫ માં સૈકાના શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ પોતાના 'અણુકલ્પ'માં કુમારપાલે આણુ ઉપર શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર કરાવ્યું એમ જણાવ્યું છે : ૨૯૫
- મા સૈકામાં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ સાચોર વિશે નોંધ આપી છે : ૩૦૩
- મા સૈકામાં સાચોરમાં બનેલા બનાવે શ્રીજિનપ્રભસૂરિના સત્તા સમયમાં થયેલા હોવાથી તેમની નોંધમાં સદેહને ઝોછો અવકાશ છે : ૩૦૫
- મા સૈકામાં શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે 'તીર્થમાળા' રચી, તેમાં તળાજમાં એ મંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે : ૧૧૦
- મા સૈકામાં શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં મહુવાના શ્રીમહાવીર મંદિરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૧૧૧
- મા સૈકામાં શ્રીવિનયપ્રભસૂરિએ 'તીર્થમાળા'ની રચના કરી : ૭૩
- મા સૈકાના વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં ઉનામાં વીરપ્રભુના મંદિરનો ઉલ્લેખ છે : ૧૩૬
- મા સૈકાના વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે અગ્નરાના પાર્શ્વનાથ મંદિરની નોંધ 'તીર્થમાળા'માં આપી છે : ૧૩૮
- મા સૈકાના શ્રીસર્વાનંદસૂરિએ 'જગસૂરિત' રચ્યું તેમાંથી જગસૂરાહના પૂર્વગ્નેની પાંચ પેઢીઓ કથંકાટમાં રહેલી હતી જણાય છે : ૧૪૬
- મી સદીના અંતે અને ૧૫ મી સદીની શરૂઆતમાં આણુ પરના ઝોરિયા ગામનું જિનાલય બંધાયું હોવું જોઈએ : ૨૯૩
- ૧૪-૧૫ માં સૈકામાં દાનીશ્વર કોચર શ્રેણીએ કારટામાં ઉત્તુંગતોરણુ જૈનપ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૨૩૦
- ૧૪ થી ૧૬ માં સૈકા સુધી શંખલપુરમાં શ્રાવકાની સારી વસ્તી હોવાનું અવાન્તર પ્રમાણોથી જણાય છે : ૭૨
- સૈકામાં વાવનું જિનમંદિર બંધાયું જણાય છે : ૪૨
- ૧૪૦૪ ના લેખવાળી શ્રીઅબ્ધિકાની ધાતુમૂર્તિ ધનારીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં છે : ૨૫૩
- ૧૪૦૫ માં શ્રીરાજશેખરસૂરિએ રચેલા 'પ્રખંધકોશ'માં તેરમા સૈકાના ધોળકાના રાજ વીરધવલ અને ભદ્રેશ્વરના બીમસિંહ રાજ વચ્ચે યુદ્ધ થયાનો પ્રસંગ આપેલો છે : ૧૩૯
- ૧૪૦૬ માં જિનલખ્વિધસૂરિનો સ્વર્ગવાસ નાગોરમાં થયો : ૧૯૯
- ૧૪૦૮ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે મંત્રી ધાંધલે કરાવેલા એ કાઉસગિયા આણુના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના ગૂહમંડપમાં છે : ૨૮૦
- ૧૪૧૦ ના શિલાલેખમાં વીરવાડાના જિનાલયના સ્તંભ ઉપરના લેખમાં એ ગામનો અને મંદિરના છર્ણોદ્ધારનો ઉલ્લેખ છે, જેથી એ ગામ અને મંદિર એથીયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે : ૨૬૭ થી ૨૬૯
- ૧૪૧૪ માં રામજી ચૌહાણે સૂંચર રાજપૂતોને મારી નસાડી ભોરોલ ઉપર કબજો મેળવ્યો : ૪૩
- ૧૪૧૭, ૧૪૨૦ અને ૧૪૨૨ ના વર્ષમાં પાટણમાં પ્રતિષ્ઠાઓ થયાના લેખો મળ્યા આવે છે : ૫૯
- ૧૪૨૦ ના લેખવાળી પદ્માવતીની મૂર્તિ નરોડાના જૈન મંદિરમાં છે : ૭૯, ૮૨
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ નો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
- ૧૪૨૨ ના અને તે પછીના લેખો શરાવલાના જૈન મંદિરમાંની ભમતીની દેરીઓ ઉપર છે; આથી એ મંદિર એ કરનાં પ્રાચીન હોવામાં શંકા નથી : ૩૦૦
- ૧૪૨૨ નો કાવીના મંદિરનો શિલાલેખ : ૨૩
- ૧૪૨૪ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ શેઠ રતનચંદ દેવચંદે સિરોહી વરયા પહેલાં બીજું શ્રીઅપભદેવનું મંદિર સિરોહીમાં બંધાવ્યું : ૨૪૮
- ૧૪૨૫ માં નવું પાટણુ વરયું એવી એક નોંધ છે : ૫૯
- ૧૪૨૬ ના મૂંગથલાના ખંડિત જિનાલયમાંથી મળેલા લેખમાં વીર જન્મથી ૩૭મા વર્ષે (વિ. સં. પૂર્વે ૫૦૫ માં) પૂર્ણરાજ નામના રાજ્યે ભંમહાવીરની પાપાણુ મૂર્તિ બરાવી તે જ મૂર્તિ મૂંગથલામાં છે : ૨૮૧
- માં શ્રેણી મહીપાલના પુત્ર સિરિપાલે મૂંગથલાના મંદિરનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો; એવો લેખ મૂંગથલાના ખંડિત જિનાલયમાં છે; જેથી એ મંદિર એ પહેલાનું સાબિત થાય છે : ૨૮૧
- ૧૪૨૯ માં નાકોડાના જિનાલયમાં મૂંના૦ તરીકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભંની સ્થાપના કરવામાં આવી : ૧૮૪
- ના મહા વદિ ૭ ને સાંભવારનો શિલાલેખ પાટણુના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
- ૧૪૩૦ માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિનો જન્મ પાલનપુરમાં થયો : ૩૩
- માં ખરતરગચ્છાચાર્ય શ્રીજિનેન્દ્રસૂરિની અધ્યક્ષતામાં મહુવાના શ્રેણી વીરા અને પૂર્ણે શત્રુંજય તેમજ ગિરનારનો સંઘ કાઢ્યો : ૧૧૧

- ૧૪૩૧ માં શ્રીજિનોદયસૂરિએ મોકલેલા 'વિસ્તૃતપત્ર'માં ઘોષાના નવખંડ પાર્શ્વનાથ ભગવાનને વંદન કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૧૧
- ૧૪૩૪ ની સાલનો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
—માં રાણકપુરના ધરણવિહારનો પાયો નાખવામાં આવ્યો, એવો એક મત છે : ૨૧૪
—ના લેખવાળી શ્રીઅગ્નિકાની ખીજ મૂર્તિ ધનારીના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૨૫૩
- ૧૪૩૬ માં લખાયેલા 'શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર'ની પ્રથમપ્રશસ્તિમાં નાદિયાની પ્રસિદ્ધિનું કીર્તન છે : ૨૪૩
—ના પોષ સુદિ ૬ ને ચુરુવારે દીવાણમાં 'પાર્શ્વનાથ-ચરિત' લખાયાની એક નોંધ મળે છે : ૨૫૫
- ૧૪૩૭ ના લેખવાળી મૂર્તિ તળાવની ભૂમિમાંથી મળી આવી : ૧૧૦
- ૧૪૩૮ સુધી પડિહારવંશી રાજ્યોએ મારવાડમાં રાજ્ય કર્યું : ૧૬૨
- ૧૪૪૨ નો એક શિલાલેખ મુંગથલાના ખંડિત જિનાલયમાં છે તેમાં રાજા કાન્હડદેવના પુત્ર વીસલદેવે મુંગથલાના મંદિરને કંઈક ભેટ આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૫૯, ૨૮૧
- ૧૪૪૩ માં નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા શ્રીઆદી-શ્વર મંદિરનો ઉદ્ધાર થયો : ૨૨૩
- ૧૪૪૪ ના લેખો રાણકપુરના શ્રીનેમિનાથ ભંડા મંદિરની મૂર્તિઓ પરથી મળે છે : ૨૧૯
- ૧૪૪૬ નો શિલાલેખ મુંગથલાના મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે, તેમાં ભ૦ મહાવીર અર્જુનશ્રમિમાં વિચાર્યા હતા એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૧૫૪
—માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ધરણાશાહ મંત્રીનું જીવન ધાર્મિકતા તરફ વળ્યું : ૨૧૪
—માં રાણકપુરમાં ધરણવિહારનો પાયો નાખવામાં આવ્યો એમ પં. શીલાવિજયજી કહે છે : ૨૧૪
—નો એક લેખ વરમાણના જિનમંદિરમાં રંગમંડપ કરાવ્યા અંતર્ધે છે : ૩૦૭
- ૧૪૪૯ ની સાલમાં લખાયેલી 'કલ્પસૂત્ર'ની રૂપેરી અક્ષરની પ્રશસ્તિમાંથી રાવણતીર્થ (અલવર) એ સાલ પહેલાંથી હોવાનો પુરાવો મળે છે : ૨૦૨
- ૧૪૫૧ માં અંબામ સોનીએ 'કલ્પસૂત્ર' અને 'કાલકસૂરિ'ની સુવર્ણ અને ચૈમ્પાક્ષરી પ્રતિઓ લખાવી : ૨૧૦ ૧૨૩
- ૧૪૫૪ નો લેખ અગ્નરીના જિનાલયમાં શ્રીસુમતિપ્રભસૂરિની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૪૧
- ૧૪૫૯ માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનરાજસૂરિના ઉપદેશથી શ્રીસાગરચંદ્રસૂરિએ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા ચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયનું શિલારોપણ કરાવ્યું એવો લેખ છે : ૧૬૬

- ના ફાગણ સુદિ ૧ ભોમ' એવા અક્ષરો ખંભાતની જમી મસ્જિદમાં લખેલા છે : ૧૭
- ૧૪૬૨ માં મહારાવ શિવભાણે શિવપુરી-સિરોહી વસાવ્યું : ૨૪૬
- ૧૪૬૩, ૧૪૮૩, ૧૪૮૭ ના શિલાલેખો સિરોહીના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૨૪૭
- ૧૪૬૫ ના શિલાલેખમાં પીંડવાડાનું પિંડર વાટક નામ આપેલું છે; તેથી પીંડવાડા એ સાલ કરતાં પ્રાચીન છે : ૨૩૨
—માં વીરપલ્લીના શેઠ સહદેવે કરાવેલા કોટરાના જિન-મંદિરમાં પિંપલગચ્છીય શ્રીવીરપ્રભસૂરિએ શ્રીમહાવીરની સ્થાપના કરી : ૨૬૯
—માં ડીડિલા ગામનું જિનમંદિર પડી ગયું હોય કે કોઈ આતંકના કારણે ત્યાંથી મૂળનાયકને કોટરાના જિનાલયમાં લાવી સ્થાપના કર્યા હાજે છે : ૨૭૦
—ના ફાગણ સુદિ ૧નો વિસ્તૃત પ્રશસ્તિલેખ પીંડ-વાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની નવચોટીની ભીંતમાં જડેલો છે; તેમાં એ સમયના મંદિરના જીર્ણોદ્ધારક વિશે હકીકત છે : ૨૩૩
- ૧૪૬૮ માં અમદાવાદ વસ્યું : ૭
—માં ગુજરાતમાં ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો : ૧૫
—માં મુસલમાન સુલતાનોએ પાટણમાંથી રાજગાદી ખસેડી તે વર્ષમાં સ્થપાયેલા અમદાવાદમાં લાવ્યા : ૫૯
- ૧૪૬૯ ના મહા સુદિ ૬ ના દિવસે ઐથી રત્નાશાહ અને ધરણાશાહે પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂ-ના ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી; એવો લેખ છે : ૨૩૩
- ૧૪૭૦ નો શિલાલેખ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીમહા-વીરસ્વામીના મંદિરમાં છે; તેથી જણાય છે કે, વરડિયા ગોત્રના શેઠ દીપાએ એ મંદિર એ સમયે અંધાવ્યું હશે : ૧૭૦
- ૧૪૭૨ માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી પર્વત ઐઠીએ અહીં (ખંભાતમાં) અગિયાર અંગો લખાવ્યાં : ૧૫
- ૧૪૭૩ ના લેખો જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીચિંતા-મણિ પાર્શ્વ જિનાલયની ભમતીની બંધી દેવકુલિકાઓ ઉપર છે : ૧૬૬
—માં રાઉલ લક્ષ્મણસિંહના સમયે આશવંશના રાંકા ગોત્રીય ઐઠી જયસિંહ, નરસિંહ વગેરેએ શ્રીજિનવર્દન-સૂરિના હાથે જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા ચિંતા-મણિ પાર્શ્વજિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી, એવો લેખ છે : ૧૬૬
- ૧૪૭૫ ની સાલનો લેખ સિરોહીમાં આવેલી યૂભની વાડીમાં છે, જેમાં સહસ્રમણ મહારાવ શ્રીઆદિનાથની પૂજન નિમિત્તે એ વાડી અર્પણ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૫૦
—માં વીરવાડામાં આવેલું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર ડીડિલા ગામના પોરવાઠ ઐઠી પાલ્હાએ અંધાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવીરપ્રભસૂરિએ કરી એવો શિલાલેખ છે : ૨૬૮

- ૧૪૭૭ માં મોટા પોશીનાના જિનમંદિરનો અર્જોદ્ધાર થયો : ૮૯
- ૧૪૭૭ અને ૧૪૮૧ ના અર્જોદ્ધારના લેખો મોટા પોશીનાના જૈન મંદિરમાંથી મળ્યા આવે છે, તેથી તે કરતાં પોશીના પ્રાચીન છે : ૮૯
- ૧૪૭૯ માં સં. ગોવિંદે તારંગાના મુખ્ય મંદિરનો અર્જોદ્ધાર કરાવી મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૪૯
- ૧૪૮૧ માં પશુમોટા પોશીનાના જિનમંદિરનો અર્જોદ્ધાર થયો : ૮૯
- ૧૪૮૨ માં મહારાવ સૈસમલ ચૌહાણે સિરોહીની સ્થાપના કરી : ૨૪૬
- ૧૪૮૩ નો લેખ મગરના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયની એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૪૮૪ થી ૧૫૪૬ (સને ૧૪૨૭ થી ૧૪૮૯)માં રાવ જોધાજીના સમયથી મહાજનો ભારવાડમાં આવ્યા અને પોતાની કુશળતાથી રાજ્યના અધિકારપદે નિભાયા : ૧૯૪
- ૧૪૮૪, ૧૫૦૭, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭, ૧૫૩૩, ૧૫૬૪ ના લેખો-વાળી મૂર્તિઓ સડેરના જૈન મંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૭૨
- ૧૪૮૫ નો લેખ ગિરનાર પરના વસ્તુપાલ-તેજપાલના મંદિરમાંની ચૌમુખીની એક પ્રતિમા નીચે છે : ૧૨૭
- નો લેખ મારોલના જિનાલયમાં રહેલી એક ધાતુ-પ્રતિમા ઉપર છે : ૩૦૬
- ૧૪૮૯ કરતાંયે પ્રાચીન ઉંદરા ગામ હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૭૧
- થીયે પ્રાચીન આણુ ઉપર આવેલું પિત્તલહર મંદિર હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૯૨
- ૧૪૯૯ માં ભીમાણના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદી પરના શિલાલેખમાં ભીમાણના ગામનો ઉલ્લેખ છે જે એ ગામ અને મંદિરની અંતર્યાયે વધુ પ્રાચીનતા સૂચવે છે : ૨૬૦
- નો રાજધર દેવડા ચુંડાનો લેખ આણુ ઉપર આવેલી વીરજીની દેરી પાસે છે, તેમાં આણુ ઉપરનાં ૩ મંદિરોનો ઉલ્લેખ છે : ૨૯૨
- ના આણુ પરના પિત્તલહર મંદિરની બહારના સુરહીના લેખમાં આણુના ત્રણ જિનાલયોનો ઉલ્લેખ છે પણ પિત્તલહરનો નથી : ૨૯૩
- ના મહા સુદિ ૧૩ ના દિવસનો એક લેખ ઉંદરાના જિનાલયના એક પાટલા પર છે, તેમાં ઐષ્ટી પૂજાએ એ મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી એવા ઉલ્લેખ છે જે એ ગામની અંતર્યાયે વધુ પ્રાચીનતા સૂચિત કરે છે : ૨૭૦, ૨૭૧
- ૧૪૯૧ ના પ્રતિમાલેખમાં મહુવાનું મહુવા નામ ઉલ્લેખ્યું છે : ૧૧૧
- ના લેખવાળી શ્રીરત્નપ્રભસરિની એક નાની મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮
- ના કાગણુ વદિ-ને સોમવારે મહેસાણાના એક શ્રીમાલી શેઠે ધાતુમૂર્તિ ભરાવી : ૬૭
- ના વેશાખ સુદિ ૨ ને ગુરુવારનો લેખ નીતોડાના જિનાલયમાંની વક્ષમૂર્તિ ઉપર છે : ૨૫૪
- ૧૪૯૨ ના એક મૂર્તિલેખમાં ઉપલિઆસર-ઉપરિયાળા ગામનો ઉલ્લેખ છે : ૭૫
- ૧૪૯૩ નો લેખ સેસલીના જિનાલયના મૂં નાં શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના પરિકર પર છે : ૨૧૨
- ૧૪૯૪ માં શ્રીસુમતિસાધુસરિનો જન્મ થયો : ૭૨
- માં ઝોશવાલ સમરસિંહ અને માલદેવે ગિરનારમાં કલ્યાણત્રય વિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૨૪
- માં જેસલમેરના કિલ્લા પર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયનું બાંધકામ શ્રીજિનભદ્રસરિના ઉપદેશથી ચોપડા-ગોત્રીય ઝોશવંશના શેઠ શિવરાજ, મહીરાજ, લોલા અને લાખણુ નામના ચાર બાઈઓએ કરાવ્યું : ૧૬૭
- ના આણુ પરના દિગંબર જિનાલયના લેખમાં અને સં. ૧૪૯૭ના લેખોમાં ખરતરવસહીનું નામ નથી : ૨૯૩
- ૧૪૯૬ માં શ્રીસોમસુંદરસરિના હાથે રાણુકપુરના ધરણુવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૧૪, ૨૧૭
- નો એક મોટો શિલાલેખ રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં મૂં નાં ની સામી બાણુની જમણી તરફની ભીંત ઉપર છે : ૨૧૮
- ના રાણુકપુરના શિલાલેખમાં ધરણુશાહે પીંડવાડાના મંદિરનો અર્જોદ્ધાર કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૩૩
- ૧૪૯૭ માં શ્રીજિનભદ્રસરિએ રચેલા 'વસ્તુપાત્રચરિત'માં ૯૦ મહા-વાર અર્જુદ્ધારિમાં વિવચાં હતા એવા ઉલ્લેખ છે : ૧૫૪
- માં જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનભદ્રસરિએ કરી : ૧૬૭
- ના લેખો ચામુંડેરીના જિનાલયમાં છે : ૨૬૬
- ના આણુ ઉપર શ્રીમાતાના લેખમાં પિત્તલહરનો ઉલ્લેખ છે : ૨૯૨
- માગશર સુદિ ૩ના દિવસે દેહલા ઐષ્ટીએ ભરાવેલી શ્રીશાંતિ જિનપ્રતિમા ધાંધાણીના ઉપાશ્રયમાં વિદ્યમાન છે : ૧૯૪
- પછી જ આણુ ઉપર આવેલું ખરતરગઝીય મંદિર બનેલું છે : ૨૯૩
- ૧૪૯૮ ના લેખો રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં ઉત્તર સિવાયની ત્રણે દિશાના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૧૬
- માં શ્રીસોમસુંદરસરિ દિવંગત થયા : ૨૧૮
- ૧૪૯૯ પહેલાં સિરોહીમાં શ્રીઆદિનાથનું મંદિર બની ચૂક્યું હતું : ૨૪૬

-પહેલાં જૂના સાણવાડાનું ખંડિત જિનમંદિર બનેલું હોવું જોઈએ : ૨૫૧

૧૪૯૯ માં પં. મેહ કવિએ રાણકપુરને પ્રત્યક્ષ નિહાળી 'રાણિકપુર ચતુર્મુખપ્રાસાદ સ્તવન' રચ્યું : ૨૧૪

-ની આસપાસ પં. શ્રીમેહ કવિએ 'તીર્થમાળા'ની રચના કરી : ૨૪૬

-ની આસપાસના પં. મેહ કવિએ 'તીર્થમાળા'માં ઝાડોલીના જિનાલયમાં મૂં નાં શ્રીશાંતિનાથ હોવાનું જણાવ્યું છે : ૨૪૦

-ની આસપાસ શ્રીમેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અને સં. ૧૭૪૫માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં વીરવાડામાં શ્રીધર્મ જિનેશ્વરનું મંદિર હોવાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૮

-ની આસપાસ શ્રીમેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં મહારમાં શ્રીમહાવીર જિનાલય હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૩૦૧

-નો લેખ ઉંદરાના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદીમાં છે તેમાં બ્રાહ્મણવાડા ગામના શ્રીમહાવીર જિનાલયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૦

-ના કાગળ વદિ પના લેખવાળી મૂર્તિ ઉંદરા ગામના જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૫૧

૧૫ મા સૈકા કરતાં પ્રાચીન ભટાણા ગામ અને તેમાંનું જૈન મંદિર હોવું જોઈએ એમ પં. મેહ કવિના વર્ણનથી જણાય છે : ૩૦૬

-મા સૈકા પહેલાંનું મહેસાણા પ્રાચીન હોવાનો પુરાવો મળે છે : ૬૭

૧૫ મા સૈકામાં શ્રીજિનતિલકસુરિજીએ 'ખંભાત ચૈત્ય પરિપાટી' રચી : ૧૭

-સૈકાનું સુરતના શાહપુરમાં આવેલું ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર વિદ્યમાન હોવું જોઈએ : ૩૧

-સદીનો લેખ બીલગિયાની ધર્મશાળાનો પાયો ખોદતાં મળી આવેલી શ્રીશાંતિનાથની મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૬

-મી શતાબ્દીના પ્રારંભના લેખો પિંપલગચ્છના મળી આવે છે : ૪૩

-મી શતાબ્દીમાં શ્રીરત્નસિંહસુરિ વિદ્યમાન હતા : ૫૬

-મા સૈકામાં મુંજિગનગરના મંટ નામના ક્ષેત્રીએ ધાતુનાં અનેક ચોવીસીનાં ચિંબો શ્રીસોમસુંદરસુરિના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યાં : ૫૨

-મી સદીમાં થયેલા શ્રીજિનભદ્રસુરિએ રચેલા 'અષ્ટોત્તર પાર્શ્વ' નામ સ્તવનમાં ધોધાના નવખંડા પાર્શ્વનાથનો ઉલ્લેખ છે : ૧૧૧

-મા સૈકામાં મહુવાના વસ્તુપતિ શેઠ અસંખ્ય યાત્રાઓ અને મહેલોનો કર્મા : ૧૧૧

-મા સૈકામાં સુંદરમેદરના રહીશ ક્ષેત્રી પૂર્ણસિંહ અને અંધુરમને ગિરનારમાં ઉત્તુંગ જિનપ્રાસાદ રચાવ્યો : ૧૧૭

-સૈકામાં ઝાંઝણુના ચાહડ, બાહડ, દેહડ, પદ્મસિંહ, આલ્હ, પાહ નામના ૭ પુત્રો અને બાહડનો પુત્ર મંડન હુશંગોરીના મંત્રીઓ હતા : ૧૬૦

-મા સૈકામાં વીકાનો પુત્ર ઝાંઝણુ નાંદ્રીય(નાદિય) ના રાગ ગોપીનાથનો અને માંડૂ (માંડવગઢ) ના બાદશાહ આલમશાહ (સંભવતઃ હુશંગોરી)નો મંત્રી હતો : ૧૬૦

-મા સૈકામાં કુંભા રાણાના નામ ઉપરથી રાણકપુર ગામ વસાવવામાં આવ્યું : ૨૧૪

-મી સદીના અંતમાં રાણકપુર ઘણું આબાદ અને સમૃદ્ધ નગર બની ચૂક્યું હતું : ૨૧૫

-મા સૈકાના લેખો અગ્નરીના જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૪૧

-મી શતાબ્દીમાં દીયાણામાં જૈન વસ્તી હોવાનું જણાય છે : ૨૫૫

-મી શતાબ્દી સુધી ઓરના જિનાલયમાં મૂં નાં શ્રીમહાવીરસ્વામી હતા, તે પછી જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં મૂં નાં ની ફેરગઢથી થઈ હશે : ૨૬૩

-મા સૈકા કરતાં પ્રાચીન વીરાડીનું સાખૂત-જિનમૂર્તિઓ વિનાનું ખાલી મંદિર છે : ૨૭૦

-મા સૈકામાં માંડવગઢના મંત્રી સંગ્રામ સોનીએ ચંદ્રાવતીમાં એક જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૨૭૯

-મા સૈકામાં આણુ ઉપર આવેલા ઓરિયા ગામમાં જૈનોની સારી વસ્તી હતી : ૨૯૩

-મી સદીમાં માંડવગઢના બાદશાહ આલમશાહના મંત્રી આલ્હરાજે હરાવલાના જૈન મંદિરમાં ભોંચાં તોરણો સહિત મોટા ધાંભલાવાળે સ્તંભવાના વસ્ત્રો યુક્ત એક મંડપ કરાવ્યો : ૩૦૦

-મી શતાબ્દીના અંતમાં શ્રીસોમસુંદરસુરિએ રચેલા 'અર્ચુદગિરિકલ્પ'માં આણુ પરના ઓરિયા ગામના જિનાલયનો ઉલ્લેખ થયો છે : ૨૬૩

-મા સૈકામાં પં. મેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં કેરટાતીર્થનો ઉલ્લેખ છે : ૨૨૮

-મા સૈકામાં જાકાણ તીર્થ જાગીતું હતું; એમ પં. મેહ કવિની 'તીર્થમાળા'ના ઉલ્લેખથી જણાય છે : ૨૧૪

૧૫-૧૬ મી શતાબ્દીની પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિઓ લિખમાલમાં ગાંધી મતાના વાસમાં આવેલા શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૧૭૯

- ૧૫૦૦ માં (ગંધારમાં) અમીરરા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બન્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૪
 -માં પાલીના સેવકાના વાસમાં આવેલું શ્રીગોડી પાર્શ્વ-
 નાથનું જિનાલય બાંધવામાં આવ્યું : ૧૭૬
 -લગભગમાં પાલીના લોઠારા વાસમાં આવેલાં એ મંદિરો
 શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય અને શ્રીસુપાર્શ્વનાથ જિનાલય
 શ્રીસંઘે બાંધાવ્યાં : ૧૭૬
 -ની આસપાસ પં. મેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થભાળા'માં
 ઉંબરણીમાં જૈન વસ્તી હોવાનું સૂચન કરેલું છે : ૨૭૮
 -ની આસપાસ થયેલા પં. મેહ કવિ 'તીર્થભાળા'માં
 ચંદ્રાવતીની જાહોજલાલીનું સુંદર વર્ણન કરે છે : ૨૭૯
 -ની આસપાસ પં. મેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થભાળા'માં
 ભટાણાના જૈન મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૩૦૬
- ૧૫૦૦, ૧૫૦૨ ના શિલાલેખો ભારગના જૈનમંદિરની દેરીઓ
 ઉપર હોવાથી ભારગ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું
 જણાય છે : ૨૬૦, ૩૬૧
- ૧૫૦૧ માં શ્રીમુનિસુંદરસુરિએ શ્રીલક્ષ્મીસાગરને મૃગથલામાં વાચક
 -ઉપાધ્યાય પદવી આપી : ૨૮૦
- ૧૫૦૨ માં સંત્રામ સોનીએ 'બુદ્ધિસાગર' નામનો ગ્રંથ રચ્યો :
 ૨૮૦
- ૧૫૦૨ થી ૧૫૧૭ વચ્ચે શ્રીકેમહંસ ગણિએ 'ગિરનાર ચૈત્ય-
 પ્રવાહી' રચી : ૧૨૩
- ૧૫૦૩ માં શ્રીસોમધર્મે રચેલી 'ઉપદેશસંપતિ'માં ચંદ્રાવતીમાં
 ૪૪૪ આર્હતપ્રાસાદો હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૯
- ૧૫૦૪ નો લેખ વઢવાણના શ્રીશાંતિનાથ દેવાલયના મૂં નાં
 ઉપર છે : ૬૬
 -નો લેખ બંકાડાના જિનાલયના મૂંનાના પરિકર
 પર છે : ૨૧૪
- ૧૫૦૫ ના લેખવાળી તપપદિકા જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા
 શ્રીસંભવનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૬
 -મહા વદિ ૯ ને શનિવારનો લેખ નાણાના જૈનમંદિરના
 મૂં નાં ઉપર સમયનો છે : ૨૩૧
- ૧૫૦૬ નો લેખ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ
 જિનાલયના એક તોરણ પર છે : ૧૬૭
 -ના લેખવાળું પરિકર નાણાના જિનાલયના મૂં નાં
 ઉપર છે : ૨૩૧
- ૧૫૦૬ થી ૧૫૦૮ના પ્રતિમાલેખોમાં ભીમપલ્લીગચ્છનો ઉલ્લેખ
 મળે છે : ૩૬
- ૧૫૦૭ ના શિલાલેખવાળી મૂર્તિ વસંતગઢના ખંડિત જિનાલયમાં
 વિષ્ણુમાન છે : ૨૩૬
 -ના અષાઠ વદિ ૮ના દિવસનો લેખ માનપુરના ખાલી
 જિનાલયમાં રહેલી એક ખંડિત જિનમૂર્તિ ઉપર છે; તેમાં
 શ્રેષ્ઠી નયણાએ એ મૂર્તિ બરાબરનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૭
- ૧૫૦૯ માં જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલું શ્રીચંદ્રપ્રભ જિનાલય
 સંઘવી વીઠાએ બાંધાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું : ૧૭૦
 -માં નાડલાઇના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા
 મંદિરનો છત્તોદાર સાયર મંત્રીએ કરાવ્યો : ૨૨૩
 -માં મેવાડના રાણા કુંભાએ અચલગઢમાં કિલ્લો
 બાંધાવ્યો : ૨૯૩
- ૧૫૧૧ ના લેખવાળું ધાતુનું સમવસરણુ ધોવાના શ્રીનેમિનાથ
 મંદિરમાં છે : ૧૧૨
 -માં ગિરનાર ઉપર શ્રેષ્ઠી નરપાલ સંઘવીએ લક્ષ્મીતિલક
 પ્રાસાદ બાંધાવ્યો : ૧૧૮
- ૧૫૧૨ નો એક શિલાલેખ જેસલમેરના કિલ્લામાં સુરજપોળમાં
 આવેલા રાજમહેલની ભીંતમાં છે : ૧૬૫
 -માં નાકાડાના શ્રીકપલ જિનાલયની નવચોકડીઓ
 બનાવવામાં આવી : ૧૮૫
 -માં પદ્મનાભ કવિએ રચેલા 'કાન્હડદે પ્રપંધ'માં જાલોરના
 ભંગની સવિસ્તર હકીકત છે : ૧૯૦
- ૧૫૧૫ માં મહારાજ જોધાજી મંડોરથી જોધપુર આવ્યા ત્યારે
 જૈન શ્રેષ્ઠી મહારાજજીને તેમણે દીવાન બનાવ્યા : ૧૬૧
 -માં શ્રીઆસકરણુ ધોડાવતે નાગોરમાં શ્રીશાંતિજિનાલય
 બાંધાવ્યું : ૧૯૯
 -માં આણુ ઉપર આવેલું ખરતરવસહી સંભવત : સંઘવી
 મંડલિકે બનાવ્યું હશે : ૨૯૩
 -અને તેની આસપાસમાં ભરાવેલી જિનપ્રતિમાઓ
 આણુ ઉપરના ખરતરવસહીમાં છે : ૨૯૩
- ૧૫૧૬ ના લેખવાળી એક ધાતુમૂર્તિ મારોલના જિનાલયમાં
 છે : ૩૦૬
- ૧૫૧૬ થી ૧૫૭૦ (ઈ. સ. ૧૪૫૯ થી ૧૫૧૩) માં મહમ્મુદ
 ખેગડો મારોલમાં આવ્યો અને ગામ તોડી જિનમંદિરને
 નષ્ટ કરી ચાલતો થયો : ૩૦૬
- ૧૫૧૭ ની આસપાસ શ્રીરત્નમંદિર ગણિએ રચેલી 'ઉપદેશ-
 તરગિણી'માં જણાવ્યું છે કે આણુના વિમલવસહીની
 નિત્ય સ્નાત્રપૂજા અને પ્વગ્નરોપણાદિ ઉત્સવો ચાલુ
 રહે એ માટે મંત્રી વિમલશાહે મૃગથલા આદિ ૩૬૦
 ગામોમાં પોરવાડ જૈનોને વસાવ્યા : ૨૮૦
- ૧૫૧૭-૧૮ નો લેખ ગિરનાર પરના સંપ્રતિના મંદિરમાંની
 શ્રીનેમિનાથની મૂર્તિ ઉપર છે : ૧૨૮
- ૧૫૧૮ ના લેખોવાળા ચાર પદો જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર
 આવેલા ચિતામણિ પાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૧૬૬
 -નો લેખ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ
 જિનાલયના એક તોરણ પર છે : ૧૬૭
 -ના લેખવાળું સુંદર સ્તૂપામૂર્તિ સમવસરણુ જેસલમેરના
 કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૭

- ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે અચલગઢના ચૌમુખ-
જીના મંદિરમાં પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાના મૂં નાં ની
પ્રતિષ્ઠા કુંભલગઢમાં શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ કરી : ૨૯૪
- ના જ્યેષ્ઠ વદિના લેખવાળી મૂં નાં પ્રતિમા જેસલ-
મેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામી જિનાલયમાં
છે : ૧૭૦
- ૧૫૧૯ લગભગમાં બ્રાહ્મણવાડાના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૨૭૨
- ૧૫૧૯, ૧૫૨૧ ના શિલાલેખો બ્રાહ્મણવાડાના જિનાલયની
દેરીઓ ઉપર છે : ૨૭૨
- ૧૫૨૦ માં સિરોહીમાં શ્રીઅન્વિતનાથ જિનાલયમાંની મૂર્તિની
પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮
- ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના લેખો સિરોહીના શ્રીઅન્વિતનાથ
જિનાલયની દેવકુલિકાઓ ઉપર છે : ૨૪૮
- ૧૫૨૧ નો લેખ પ્રભાસપાટણમાં આવેલા શ્રીસુવિધિનાથના
મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૧૩૫
- પછીના સમયના લેખોવાળી ધાતુપ્રતિમાઓ નાંદિયાના
ઉપાશ્રયમાં આવેલા જિનમંદિરમાં છે : ૨૪૪
- ના મહા સુદિ ૧૩ને ગુરુવારનો લેખ તેલપુરના જિના-
લયમાં પરિકરના બે કાઉસગિયા તીર્થે છે, જેમાં તેલ-
પુરનો ઉલ્લેખ છે, આથી એ ગામ એ સમય પહેલાંનું
હોવાનું નિશ્ચિત છે : ૨૭૫
- ૧૫૨૧ અને ૧૫૨૨ ના લેખવાળી વાસાના જિનાલયની મૂર્તિ-
ઓમાં વાસા ગામનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૫૮
- ૧૫૨૩ નો શિલાલેખ માતરના મંદિરમાંના મૂળનાથક ઉપર છે.
—ના લેખવાળી એક મૂર્તિ ખુડાલાના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી
વચ્ચરાજે ભરાવી : ૨૦૫
- નો લેખ વામજની જમીનમાંથી નીકળેલી એક ખંડિત
પ્રતિમા ઉપર હતો : ૬૫
- નો શ્રેષ્ઠી શાણા અને ભુલંક ગિરનારમાં અંધાવેલા
વિમલનાથ પ્રાસાદનો શિલાલેખ 'પ્રાચીન તીર્થમાળા-
સંગ્રહ'માં નોંધેલો છે : ૧૧૮
- ૧૫૨૪ માં શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમે 'સોમસૌભાગ્યકાવ્ય'ની રચના કરી : ૬૩
- ની એક પ્રશસ્તિથી જણાય છે કે ગિરનાર પરનું
અમિકાદેવીનું જીર્ણોદ્ધાર મંદિર શ્રેષ્ઠી સામલે નવેસર
અંધાવ્યું : ૧૨૯
- ૧૫૨૫ નો લેખ આમથરાના જિનાલયની એક મૂર્તિ ઉપર
છે : ૨૬૨
- ની સાલના એક મૂર્તિલેખમાં ઉપલિઆસર-ઉપરિ-
યાળા ગામનો ઉલ્લેખ છે : ૭૫
- નો લેખ આણુ ઉપર આવેલા પિત્તલહર મંદિરના
મૂં નાં ઉપર છે : ૨૯૨
- ૧૫૨૬ માં રાણા જોધાજીએ દીવાન મહારાજજીની કામગીરીથી
પ્રસન્ન થઈ જોધપુરમાં ફતેહપોળની નજીક તેમને રહેવાની
હવેલી બનાવી આવી : ૧૬૧
- ૧૫૨૭ માં ગોધા શ્રેષ્ઠીએ અહીં (ખંભાતમાં) વિશાળ મંદિર
અંધાવ્યાની એક પ્રશસ્તિમાં નોંધ મળે છે : ૧૫
- નો લેખ અચલગઢમાં આવેલા શ્રીકુંથુનાથના મંદિરના
મૂં નાં ઉપર છે : ૨૯૫
- ના પોષવદિ ૭ના રોજ સંઘવી ખીમસિંહ અને સહસાએ
પાવાગઢ ઉપર જિનમંદિર બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૯
- ૧૫૨૭, ૧૭૨૫, ૧૭૬૩ ની સાલના લેખો ચામુડેરીના
જિનાલયની ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૬૬
- ૧૫૨૭ થી ૧૮૨૪ સુધીના લેખો જમપરાના ખંડિત મંદિરની
મૂર્તિઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૫૦
- ૧૫૨૯ લગભગમાં કવિ લાવણ્યસમયે બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો
સ્તોત્ર દ્વારા મહિમા ગાયો : ૨૭૨
- માં અચલગઢના ચૌમુખ મંદિરના પશ્ચિમ દિશાના
મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કુંગરપુરમાં શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ
કરી : ૨૯૪
- ૧૫૩૦ માં શ્રેષ્ઠી ઇશ્વર સોનીએ ઇડર પર્વતના કુમારવિહારની પાસે
એક જૈન મંદિર અંધાવ્યું : ૮૬
- ૧૫૩૨ ના લેખવાળી શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હણાદાના
જિનાલયમાં છે : ૨૯૭
- ૧૫૩૩ નો શિલાલેખ ઇપરના જૈન મંદિરના મૂં નાં ની
ગાદી ઉપર છે : ૫૫
- માં શ્રેષ્ઠી ઇશ્વર સોનીએ ઇડર પર્વતના કુમારવિહારની
પાસે કરાવેલા જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૮૬
- ૧૫૩૪ ના લેખવાળા એક પ્રતિમા ગેડીના જૈન મંદિરમાં
છે : ૧૪૫
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીસંભવ-
નાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮
- ૧૫૩૫ ની અખાત્રીજે ચાણુરમાં શેઠ રવિચંદ્રે એક મંદિર અંધાવી
(જીર્ણોદ્ધાર કરાવી) મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૫૪
- ૧૫૩૬ માં પાટણનિવાસી સંઘલપતિએ ભરાવેલી શ્રીસુમતિ-
નાથની સુંદર મૂર્તિ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપરના
શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૧૬૬
- માં જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીશાંતિનાથ
અને શ્રીઅષ્ટાપદનાં મંદિરો અંખવાલેચાગોત્રના ઓશ-
વાલ શેઠ ખેતા અને ચોપડગોત્રીય શેઠ પાંચાએ અંધાવ્યાં,
તેની શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૬૮
- ના લેખવાળી ધાતુની પંચતીર્થો જેસલમેરના કિલ્લા
ઉપર આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૮

- નો એક પીળા પાષાણનો સ્તરિસય જિનપદ જેસલ-
મેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં
છે : ૧૬૮
- ના લેખોવાળી પીળા પાષાણની ચોવીશી અને બોતેર
જિનનો પદ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા અષ્ટાપદના
જિનાલયમાં છે : ૧૬૮
- લેખોવાળી ત્રણ પ્રતિમાઓ જેસલમેરના કિલ્લામાં
આવેલા શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ મંદિરમાં છે : ૧૬૯
- ના ફાગણ સુદિ ૫ ના દિવસે જેસલમેરના કિલ્લામાં
આવેલું શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ મંદિર, જે શેઠ સચ્ચુ ગણધર અને
તેમના ભત્રીજા જયવંતે બંધાવ્યું, તેની પ્રતિષ્ઠા
શ્રીજિનચંદ્રસરિએ કરી : ૧૬૯
- ૧૫૪૦ માં સુરતમાં મેરઝા સામેની કબર ખુદાવિંદખાને પાસેના
જૈન મંદિરને તોડીને બંધાવી : ૩૧
- ૧૫૪૩ માં ખુડાવાના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી વોગાએ મૂર્તિ બરાવી :
૨૦૫
- ૧૫૪૫ ની આસપાસ મંત્રી બચ્ચરાજીએ બચ્ચસાર નામક એક
ગામ વસાવ્યું : ૧૬૦
- (સને ૧૪૮૮)માં બીકાજીએ બિકાનેર વસાવ્યું; તેમાં
બચ્ચરાજી મંત્રીએ સાથ આપ્યો : ૧૬૦
- નો કૃત્રિમ લેખ પાલડીના જિનાલયની એક મૂર્તિ
ઉપર છે : ૨૬૬
- ૧૫૪૫ અને ૧૫૪૮ ના કૃત્રિમ શિલાલેખો વેલારના જિનાલયની
પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૬૫
- ૧૫૪૬ ની આસપાસ પુષ્ટિમાર્ગ શુદ્ધાદિત સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક
શ્રીવલ્લભાચાર્ય યુજ્જરાતમાં આવ્યા : ૬૪
- ના લેખો ગિરનાર પરના વસ્તુપાલ-તેજપાલના મંદિ-
રમાંની ત્રણ મૂર્તિઓ નીચે છે : ૧૨૭
- ૧૫૪૭ માં શ્રીઆણંદવિમલસરિને જન્મ ઇડરમાં થયો : ૮૩
- ૧૫૪૮ માં શ્રીસુમનિસરિએ પંચાસરમાં શ્રીહેમવિમલસરિને આચાર્ય
પદવી આપી : ૫૩
- નો લેખ રાણકપુરના ધરણવિહારમાં ઉત્તર પશ્ચિમ
તરફની એક સમવસરણની રચનાવાળી દેરીમાં છે : ૨૧૬
- ૧૫૫૦ શ્રીહેમધ્વજે 'જેસલમેર સ્તવન' લખ્યું છે, જે અપ્રસિદ્ધ
છે : ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૭૦
- ૧૫૫૦ થી ૧૫૫૬ સુધીના લેખો હમીરગઢમાં યાત્રાએ આવનારા
શ્રેષ્ઠીઓએ કરાવેલા જોખલા અને દેરીઓ ઉપરથી મળી
આવે છે : ૨૭૬
- ૧૫૫૧ માં શ્રીસુમનિસાધુસરિ સ્વર્ગસ્થ થયા : ૭૨
- ના પોષ સુદિ ૩ ના દિવસે સિરોહીના શ્રીશાંતિનાથ
જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૫૦
- ૧૫૫૪ માં શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમે 'સોમસૌભાગ્યકાવ્ય' રચ્યું, તેમાં ગોવિંદ
શ્રેષ્ઠીએ તારંગાના મુખ્ય મંદિરનો છણોદ્ધાર કરાવ્યાનું
વર્ણન છે : ૧૪૯
- ૧૫૫૬ નો લેખ નાકોડાના પાર્શ્વ જિનાલયની એક મૂર્તિ
ઉપર છે : ૧૮૫
- ના લેખો ગિરનાર પરના વસ્તુપાલ-તેજપાલના મંદિરની
ચૌમુખી ત્રણ પ્રતિમાઓ નીચે છે : ૧૨૭
- ૧૫૫૭ નો મહારાવ જગમલાના સમયનો એક લેખ કાટરામાં છે,
તેમાં વિશ્લી-વીરોહીનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૦
- ૧૫૫૮ ના લેખો સિરોહીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં આવેલી ૭
દેરીઓ ઉપર છે : ૨૫૦
- ૧૫૬૨ માં કવિ લાવણ્યસમયે વામજમાં 'આલોચણુવિનતિ'
નામક યુજ્જરાતી કૃતિ રચી : ૬૫
- માં કવિવર શ્રીલાવણ્યસમયે 'સેરિસાતીર્થસ્તવન'
રચ્યું : ૭૮
- માં પણુ સેરિસામાં જિનમંદિર વિષમાન હતું : ૭૮
- ૧૫૬૪ ના વૈશાખ વદિ ૮ ને શનિવારે ઓશવાલ સદારએ
નાકોડાના જિનાલયનો છણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૮૪
- ૧૫૬૬ ના લેખવાળી શ્રીશાંતિનાથ જગવાનની ધાતુમૂર્તિ જેસ-
લમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં
છે : ૧૬૭
- ના ફાગણ સુદિ ૧૦ના દિવસે સં. સહસ્રાએ અચલ-
ગઢમાં ચૌમુખજીનું મંદિર બંધાવી, ઉત્તર દિશાના મૂં ના ૦
ની ૧૨૦ મણુ ધાતુની મૂર્તિની શ્રીજયકલ્યાણસરિ પાસે
પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૬૪
- ૧૫૬૮ માં નાકોડાના શ્રીકૃષ્ણજી જિનાલયમાં રંગમંડપ કરાવવામાં
આવ્યો : ૧૮૫
- ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને ગુરુવારે તપાગચ્છીય શ્રીહેમ-
વિમલસરિએ નાકોડાના શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ મંદિરમાં પુનઃ
પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૮૫
- ૧૫૭૦ માં શ્રેષ્ઠી કર્મસિંહે બિકાનેરમાં શ્રીનેમિનાથનું વિશાળ
મંદિર બંધાવ્યું : ૧૬૦
- ૧૫૭૧ માં શ્રેષ્ઠી પરવત અને કાન્હાએ લખાવેલી સેંકડો
ગ્રંથોની અંતે ૩૩ શ્લોકવાળી પ્રશસ્તિ છે : ૯૦
- માં શ્રેષ્ઠી પરવત અને કાન્હાએ લખાવેલી ગ્રંથ-
પ્રતિઓમાં ૩૩ શ્લોકનો પ્રશસ્તિમાં સંડેરના જિનમંદિરનો
ઉલ્લેખ છે : ૭૧
- માં શહિડાવાસી શ્રેષ્ઠીએ બરાવેલી ધાતુમૂર્તિ લોરલના
જિનાલયમાં છે : ૨૫૮
- ૧૫૭૫ માં નવા બાહમેરના ખાગલમાં શ્રીઆદીશ્વરનું શિખર-
બંધી જિનાલય બંધવામાં આવ્યું : ૧૮૧
- ૧૫૮૧ માં જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલું શ્રીમહાવીર મંદિર
બંધાવ્યું એમ 'વૃદ્ધરતનમાલા'થી જાણાય છે : ૧૭૦

- ૧૫૮૨ ની આસપાસ મંત્રી નગરાજીએ પોતાના નામથી નગાસર નામે ગામ વસાવ્યું : ૧૬૦
- મારવાડમાં પડેલા દુષ્કાળમાં લોકોને અચાવવા માટે મંત્રી નગરાજીએ સદાવ્રત ખોલ્યાં : ૧૬૦
- ના લેખવાળી ચોવીશીની એક મૂર્તિ જેસલમેરમાં આવેલા શ્રીઅષ્ટાપદ જિનાલયમાં છે : ૧૬૯
- ૧૫૮૩ માં શ્રીહીરવિજયસરિને જન્મ પાલનપુરમાં થયો : ૩૩
- માં શ્રીદેવતિલકસરિએ રચેલી જેસલમેરના 'શાંતિજિનાલયની પ્રશસ્તિ'માં કારટામાં કાચર શ્રેષ્ઠીએ મંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૩૦
- ૧૫૮૫ ના લેખોવાળા શ્રીશતુંજ્યાવતાર અને ગિરનારાવતારના બે સુંદર પદ્યો જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૬૮
- ૧૫૮૭ માં મંત્રી કરમાશાહે શતુંજ્ય ઉપર શ્રીચંક્રશ્રી માતાની મૂર્તિવાળી દેરી કરાવી : ૧૦૩
- માં મંત્રી કરમાશાહે શતુંજ્યનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૪
- માં મંત્રી કરમાશાહે શતુંજ્યના રાણપગલાંના દેરાસરમાં જે પગલાં સ્થાપન કરેલાં તે જ વિદ્યમાન છે, અને પુંડરીકજીનું મંદિર પણ તેમણે બંધાવેલું છે : ૧૦૬
- ૧૫૯૦ ના લેખવાળી એક શ્રાવકમૂર્તિ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૮
- ૧૫૯૨ માં નાકોડાના શ્રીઋષભજિનાલયમાં મજબૂત બોયરું બનેલું છે : ૧૮૫
- ૧૫૯૬ માં નાગોરની હોરાવાડીમાં આવેલું શ્રીઆદિનાથ જિનાલય શ્રીસદ્ધે બંધાવ્યું : ૧૯૯
- માં શ્રાવણ સુદિ ૭ના દિવસે જન્મ શ્રીરાવણે જ્ઞમનગરની સ્થાપના કરી : ૯૭
- ૧૫૯૭ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને શુક્રવારનો લેખ નાડલાઈના પશ્ચિમ દ્વારની બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના રંગમંડપના થાંભલા પર છે : ૨૨૨
- ૧૬ મી સદી પહેલાં રાણુકપુરમાં ખરતરવસહીથી ઓળખાતું શ્રીપાર્શ્વ જિનાલય હતું : ૨૧૯
- ૧૬ માં સૈકામાં શ્રીકુંગર કવિએ 'ખંભાત ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૧૭
- મી શતાબ્દીમાં બીમપદ્મીગચ્છના આચાર્યોના સ્થાન તરીકે બીલાડિયા તીર્થસ્થળે ઉત્તમ હોવાની જોઈએ : ૩૬
- મા સૈકામાં શ્રીમાલદેવસરિએ ઘરાદમાં ગોરજીનું ઘર દેરાસર બંધાવ્યું : ૪૧
- મી સદીનું પંચાસરાનું સ્થાપત્ય જણાય છે તે જીર્ણોદ્ધારનું પરિણામ છે : ૬૦
- મા સૈકામાં વામજમાં જાન આદીશ્વરનું મંદિર હતું એવો ઉલ્લેખ કવિ લાવણ્યસમય કરે છે : ૬૫

- મી શતાબ્દીમાં ઉપરિયાળામાં શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર હતું : ૭૫
- મા સૈકાના શ્રીસુધાનંદસરિના કાઈ શિષ્યે 'ઈરગદ-ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૮૩
- મા સૈકા પછી નવું ઈર વસ્યું હશે : ૮૪
- મી શતાબ્દી (સં. ૧૫૦૯)માં શ્રેષ્ઠી શાણુરાજ અને ભુંબવે ગિરનારમાં આવન જિનાલયવાળો ઈંદ્રનીલાતિલક પ્રાસાદ રચાવ્યો : ૧૧૭
- મા સૈકામાં ગિરનાર પરના અંબિકાદેવીના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૧૨૮
- મા સૈકામાં રાઘવ શ્રેષ્ઠીએ પ્રભાસપાટણમાં તપાગચ્છીય ધર્મશાળા બંધાવી : ૧૩૫
- મા સૈકાનું નાગોરના બહા મંદિરના સ્થળે આવેલું શ્રીઆદિનાથનું જિનાલય છે : ૧૯૯
- મા સૈકામાં કુંભા રાણાએ વસંતગદનો કિલ્લો બંધાવ્યો : ૨૩૫
- મા સૈકાથી આજસુધી સુરતનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહ્યો : ૩૦
- મા સૈકા પછીનાં મંદિરો શતુંજ્ય ઉપર વાઘળપોળમાં છે, માત્ર શ્રીનેમનાથનું ચોરીવાળું અને કુમારપાલનું મંદિર પ્રાચીન છે : ૧૦૩
- ૧૬-૧૭મા સૈકા સુધી સિદ્ધપુરમાં જૈનોની સારી આબાદી હતી : ૬૭
- ૧૬૦૦ લગભગમાં શ્રીસદ્ધે અમદાવાદના ઝવેરીવાડની નીશાપોળનું જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથ મંદિર બંધાવ્યું : ૧૧
- લગભગમાં ઉંઝામાં શ્રીકુચુનાથ જાન ના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૬૬
- માં નવા આઠમેરમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ જાન નું શિખરબંધી મંદિર બંધવામાં આવ્યું : ૧૮૧
- ૧૬૦૨ માં ફિરંગીઓએ ગંધાર શહેર પર છાપો માર્યો : ૨૪
- ૧૬૦૭, ૧૬૦૮માં નાડલાઈમાં શ્રીહીરવિજયસરિને પંચાસ તથા ઉપાધ્યાય પદવીઓ આપવામાં આવી : ૨૨૪
- ૧૬૧૦ માં શ્રેષ્ઠી ભારમલ રણુજીભોરના કિલ્લેદાર હતા : ૧૬૦
- નો લેખ પેશુવાની એક ટેકરી પર આવેલા ચામુંડા દેવીના મંદિરમાં છે : ૨૭૪
- ના માગશર સુદિ ૧૦ના રોજ શ્રીહીરવિજયસરિને સિરોહીમાં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું : ૨૪૭
- ૧૬૧૪ ના માગશર માસની પહેલી બીજના દિવસનો શિક્ષાલેખ નાકોડાના શ્રીશાંતિ જિનાલયના મંડપના બારસાખ ઉપર છે : ૧૮૫
- ૧૬૨૦ માં શતુંજ્ય ઉપર ગંધારિયાનું ચૌસુખમંદિર બંધવામાં આવ્યું : ૧૦૬

- ના ફાગણ સુદિ ૧૦નો લેખ લાજના જિનાલયના મૂળનાયક ઉપર છે, તેમાં શંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથ હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૪
- પછીના સમયમાં શેઠ તેજસીશાહે જામનગરમાં શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય બંધાવવાની શરૂઆત કરી : ૬૭
- ૧૬૨૨ નો લેખ બદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરમાં રહેલી ભ૦ મહાવીર-સ્વામીની મૂર્તિ પર છે : ૧૪૦
- માં જૈનોએ બદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરનો કબજો મેળવ્યો : ૧૪૦
- નો લેખ નાણલાઈમાં જામલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીશાંતિ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૪
- ૧૬૨૮ થી ૧૬૭૨ સુધીના કોઈ સમયે શંખેશ્વરનું વિદ્યમાન અડિત મંદિર બંધાવાયું હશે : ૪૯
- ૧૬૩૧ ના મહા વદિ ૧૩ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વજિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૫૦
- ૧૬૩૨ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિ પાવાગઢમાં આવ્યા ત્યારે શ્રીજયવંત શેઠે મોટો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કર્યો હતો : ૧૯
- માં નાકોડાના શ્રીક્રમણ જિનાલયમાં બહારની ચોકીઓ બનાવવામાં આવી : ૧૮૫
- માં જાડોલીના જિનાલયમાં મૂં નાં શ્રીઆદીશ્વરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૪૦
- નો લેખ જાડોલીના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદીમાં છે : ૨૪૦
- ૧૬૩૩ માં જામનગરમાં શેઠના મંદિરનું ખાતમૂહૂર્ત આણુંદ શેઠે જામ સતાજના સમયમાં કર્યું : ૯૭
- ૧૬૩૪ માં ભિન્નમાલમાં શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયની પુન : પ્રતિષ્ઠા શ્રીહીરવિજયસૂરિએ કરી : ૧૭૯
- માં મહારાવ સુરતાણે કોજરા ગામ તેમના પુરોહિતોને દાનમાં આપ્યું : ૨૭૧
- ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજ શેઠ માયામલજીએ સિરોહીમાં આવેલું ચૌમુખજીનું જિનાલય બંધાવ્યું એવો લેખ એ મંદિરમાં મોજુદ છે : ૨૪૯
- ૧૬૩૮ માં સં૦ ઉદયકરણે ખંભાતમાં ભ૦ ચંદ્રમુનિની પ્રતિષ્ઠા શ્રીહીરવિજયસૂરિએ હસ્તક કરાવી : ૧૫
- ના લેખવાળી ધાતુમૂર્તિમાં કબોઈનો ઉલ્લેખ છે : ૫૦
- ૧૬૩૯ માં શ્રીહીરવિજયસૂરિ અકબર સમ્રાટને પ્રતિબોધ કરવા જતાં મેડતા પધાર્યા : ૧૯૭
- માં બાદશાહ અકબરને પ્રતિબોધ કરવા જતાં શ્રીહીર-વિજયસૂરિ સિરોહી થઈને ગયા : ૨૪૭
- માં રચાયેલા 'શ્રીહીરસૌભાગ્યકાવ્ય'માં આણુના વિમલ-વસડી પાસે અનેલા શ્રીમહાવીર જિનાલયનો ઉલ્લેખ મળતો નથી : ૨૯૧
- ૧૬૩૯, ૧૬૮૮ ના સરખલેખો કુલેરામાંથી મળી આવે છે તેથી એ પછી કોઈ સમયે આ ગામ ભાંગ્યું હશે એમ લાગે છે : ૨૭૫
- ૧૬૪૧ માં શ્રીકુશલવર્ધનગણિએ 'સિદ્ધપુર ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૬૭
- ૧૬૪૨ ના અષાઠ સુદિ ૧૦નો લેખ તારંગાના મુખ્ય મંદિરના દક્ષિણ દ્વારની બાંત ઉપર છે : ૧૪૯
- ના મહા સુદિ ૫ ના દિવસે મહણસિંહ શેઠે શ્રીનેમનાથ જગવાનનું મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૮
- ૧૬૩૪ નો શિલાલેખ (પ્રા. જૈન લે. સં. ભા. ૨. ૩૨૧-૨૭,) : ટિં ૧૬
- ના લેખવાળી શ્રીઆદીશ્વરની મૂર્તિ સિરોહીના ખીજા શ્રીક્રમણ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮
- ના ફાગણ સુદિ ૨ના પ્રતિષ્ઠાલેખવાળી મૂં નાં ની સપરિકર મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ મંદિરમાં છે : ૨૪૮
- ૧૬૪૫ નો લેખ નયામોડાના શ્રીસંલવનાથ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૩૦
- ના મહા વદિ ૧૩ને શનિવારના રોજનો અલવરના રાવણ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ઉપર લેખ છે : ૨૦૧, ૨૦૨
- ૧૬૪૬ માં સોની તેજપાલે ખંભાતમાં સુરિજી (હીરવિજયસૂરિ) પાસે શ્રીઅનંતનાથ ભ૦ ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૫
- ૧૬૪૬-૪૭ માં જામનગરમાં મોગલોની ચડાઈથી શ્રીશાંતિજિનાલયને નુકશાન પહોંચ્યું : ૯૭
- ૧૬૪૭ માં જામનગરમાં શ્રીશાંતિજિનાલયનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૯૭
- ૧૬૪૭ થી ૧૮૫૬ સુધીમાં મોડારની પાસે આવેલી નાગાદરી નદીના કાંઠે કેટલાક રાવજ્યોનાં સમાધિમંદિરો બંધાવેલાં છે : ૧૬૩
- ૧૬૪૮ માં શ્રીલલિતપ્રભસૂરિએ પાટણ ચૈત્યપરિપાટી રચી : ૫૯, ૬૧
- માં રચાયેલી 'પાટણચૈત્યપરિપાટી'માં મુંજપુરમાં ત્રણ મંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે : ૫૨
- માં શ્રીલલિતપ્રભસૂરિએ રચેલી 'પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી'માં ચાણુરમાના ભેટવા પાર્શ્વનાથનો અને મૂર્તિઓની સંખ્યાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૫૪
- માં શ્રીલલિતપ્રભસૂરિએ રચેલી 'પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી'માં રૂપપરમાં ૧૦ જૈન મંદિરોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૫૫
- માં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ ખંભાતના સમુદ્રના જીવરક્ષણ માટે અમારિપટલનું ફરમાન મેળવ્યું : ૬૧
- ૧૬૪૯ માં (કાવીના) સર્વજિતપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજય-સેનસૂરિએ કરી : ૨૨

૧૬૪૯, ૧૬૫૦ માં શ્રીહીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી ખંભાતનિવાસી શેઠ તેજપાલ સોનીએ શત્રુંજયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો લેખ શત્રુંજયના શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરમાં છે : ૧૦૪

૧૬૫૦ માં (કાવીના) રત્નતિલકપ્રાસાદનું ખાતમુહૂર્ત કરવામાં આવ્યું : ૨૨

-માં શેઠ વર્ધમાન અને પદ્મસિંહ નામના બંધુઓએ શ્રીકલ્યાણસાગરસૂરિના ઉપદેશથી ભેશ્વરથી શત્રુંજયનો સંઘ કાઢ્યો : ૯૭

-માં હીરવિજયસૂરિ ઉનામાં ચતુર્માસ નિમિત્તે પધાર્યા : ૧૩૭

૧૬૫૧ માં જામનગરના શેઠના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજયદેવસૂરિએ કરી : ૯૭

-ભિલમાલની જમીનમાંથી કેટલીક જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી : ૧૭૯

-માં નગરિ ગણિએ 'જાલુરનગર-પંચજિનાલય-ચતુષ્ય પરિપાટી' રચી : ૧૯૧

૧૬૫૨ નો શિલાલેખ પાટણના જવેરીવાડના વાડી-પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૬૦

-(સં. અલ્પલ ૪૧)ના વેશાખ વદિ ૧૨ને ગુરુવારે શેઠ કુંવરજીએ પાટણમાં વાડીપાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૬૧

-ના કાર્તિક સુદિ ૫ ને જુથવારનો લેખ ઉનામાં આવેલા શાહીબાગમાં હીરવિજયસૂરિની સમાધિ-જીત્રીમાં છે : ૧૩૬

-ના ભાદરવા સુદિ ૧૧ના દિવસે શ્રીહીરવિજયસૂરિ ઉનામાં કાળધર્મ પામ્યા : ૧૩૬

૧૬૫૩ માં સંઘવી સોમજી અને તેના ભાઈ શિવાએ અમદાવાદમાં શામળાની પોળમાં શામળાના ખાંચામાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭

-માં ક્ષોધિના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં શ્રીવિનયસુંદર ગણિએ કેટલીક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૯૬

-ની સાલની શ્રીહીરવિજયસૂરિની મૂર્તિ મેડતાના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૯૮

-ના મહા સુદિ ૫ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીકુંથુનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૯

-ના વેશાખ સુદિ ૧૧નો લેખ ખીમેલના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયની એક મૂર્તિ પર છે : ૨૦૫

૧૬૫૪ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિએ (કાવીના) રત્નતિલકપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી એમ શિલાલેખમાં જણાવ્યું છે : ૨૩

૧૬૫૫ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિએ (કાવીના) રત્નતિલકપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી એમ 'તીર્થભાળા'માં જણાવ્યું છે : ૨૨

-ના માગશર સુદિ ૫ ને ગુરુવારના રોજ અમદાવાદના શકંદરપરામાં શેઠ લલુઆએ શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની અંજન-શલાકા શ્રીવિજયસેનસૂરિ હસ્તક કરાવી : ૨૩

૧૬૫૬ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કાવીમાં શ્રીઆદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી તે સંબંધી શિલાલેખ : ૨૩

-માં (કાવીમાં) શ્રીશાંતિનાથની પંચતીર્થોની અંજન-શલાકા થઈ : ૨૩

-માં શ્રીવિજયસેનસૂરિ ખંભાત પધાર્યા : ૨૩

-માં શ્રીવિજયદેવસૂરિનો જન્મ ઇડરમાં થયો : ૮૩

-માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી શ્રીહીરવિજયસૂરિની મૂર્તિ જલોરના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૯૧

-નો એક લેખ પાલડીના જિનાલયમાં આવેલા નવચોકીના સ્તંભ ઉપર છે : ૨૯૬

૧૬૫૭ માં શેઠ લક્ષ્મીદાસે પાલીતાણામાં સતીવાવ બંધાવી : ૯૯

-નો લેખ સિરોહીના શ્રીશાંતિજિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૫૦

-નો યાત્રીલેખ ટાકરાના ખંડિત જિનાલયના એક પથ્થર ઉપર વાંચવામાં આવ્યો છે : ૨૯૮

-લગભગમાં પં. શ્રીશ્રેમકુશલે બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો સ્તોત્ર દ્વારા મહિમા ગાયો છે : ૨૭૨

૧૬૫૮ માં મહારાજા કૃષ્ણજીએ કૃષ્ણગઢ વસાવ્યું અને મહેતા રાયચંદને મંત્રી બનાવ્યા : ૧૬૧

૧૬૫૯ નો શિલાલેખ અમદાવાદના જવેરીવાડની સંભવનાથની ખડકીમાં આવેલા શ્રીસંભવનાથના મંદિરના મૂળનાયક ઉપર છે : ૧૧

-ના નાણા ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા અમરસિંહે નારાયણ નામના મંત્રીને નાણા ગામ અર્પણ કર્યું, તેમાંના સાધરાવનો અરટ એ મંત્રીએ નાણાના જ્ઞેન મંદિરને અર્પણ કર્યો : ૧૫૯

-ના લેખવાળી શ્રીહીરવિજયસૂરિની મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮

-ના ભાદરવા સુદિ ૭ ને શનિવારનો લેખ નાણાના જિનાલયની નવચોકીના પાટા ઉપર છે : ૨૩૨

૧૬૬૦ માં સુરતમાં સાંકળચંદ શેઠે સેયદપુરાનું જાં શ્રીચંદ્રપ્રભુનું જિનાલય બંધાવ્યું : ૩૨

-ના લેખવાળો પિત્તળનો તીર્થપટ્ટ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮

-ના પોષ વદિ ૧૩ના દિવસે શ્રીનયકુશલ અને જસકુશળ નામના મુનિઓએ વસંતપદની યાત્રા કરી; એવા લેખો ચવરલીના ખંડિત જિનાલયની નવચોકીના ખીબન-ત્રીબન પાટ પર છે : ૨૩૫, ૨૩૬

૧૬૬૧ નો શિલાલેખ ખંભાતના વિજય ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૧૫

-માં ગુજરાતમાં દુકાળ પડ્યો : ૧૬

-નો લેખ સિરોહીમાં આવેલા શ્રીશાંતિ જિનાલયમાંની શ્રીજિનકુશળસૂરિની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૫૦

- ૧૬૬૨ ના લેખવાળો ખીજો ઘંટ અબ્બરાના જૈન મંદિરમાં છે : ૧૩૮
-માં શ્રીપુણ્યકમલમુનિએ 'લિલમાલ સ્તવન' રચ્યું : ૧૭૯
-માં સંઘવી વરજંગ શ્રેષ્ઠીએ લિલમાલનું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય અંધાવ્યું : ૧૭૯
-ના જોડ સુદિ ૧૨ના દિવસે ધાંધાણીમાં દૂધેલા તળાવ પાસેના ખોખર દેરાની પાછળ ખોદકામ કરતાં એક ભોયરું મળી આવ્યું, જેમાંથી ૬૫ જિનપ્રતિમાઓ પ્રાપ્ત થઈ : ૧૯૩
- ૧૬૬૪ ની સાલનો લેખ મેત્રાણુના મંદિરમાં મૂં નાં નીચે સ્થાપન કરેલી મૂર્તિ ઉપર છે : ૪૫
-ના મહા સુદિ ૧૦ ને શનિવારનો શિલાલેખ ગંધારમાં શ્રીમહાવીરવામી ભ૦ ના પરિકર ઉપર છે : ૨૫
- ૧૬૬૬ માં નાકોડાના શ્રીશાંતિ જિનાલયની બાજુમાં ભોયરું અનાવવામાં આવ્યું છે : ૧૮૬
- ૧૬૬૭ ના ભાદરવા સુદિમાં શુક્રવારે નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં શ્રીસંઘે એ ભોયરાં કરાવ્યાં : ૧૮૫
- ૧૬૬૮ (ઈ. સ ૧૬૧૧) માં નિકોલસ ઉફલેટ નામનો અંગ્રેજ વેપારી લિનમાલમાં આવ્યો : ૧૭૮
-ના શ્રાવણ સુદિ ૫ ના રોજ જમનગરમાં શેઠ પદ્મસિંહ અને વર્ધમાન શેઠના મંદિરનું શિલારોપણ કરવામાં આવ્યું : ૯૭
- ૧૬૭૦ માં મહેતા રાવચંદ્રજીએ કૃષ્ણગઢમાં એક જૈન મંદિર અંધાવ્યું : ૧૬૧
- ૧૬૭૧ (શક ૧૫૩૬) ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ને સોમવારનો એક લેખ લિલમાલના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના પ્રવેશદ્વારના પાટા ઉપર છે : ૧૭૯
-માં લિલમાલમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ ભ૦ નું મંદિર પણ શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં અંધવામાં આવ્યું : ૧૭૯
- ૧૬૭૨ માં શ્રીવિજયસેનસુરિ અકબરપુરમાં કાળધર્મ પામ્યા : ૧૬
-માં મહેતા રાવચંદ્રજીએ કૃષ્ણગઢમાં અંધાવેલા જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૬૧
- ૧૬૭૪ માં સુરાણા રાયસિંહજીએ નાગોરમાં દક્ષતરીઓની ગલીમાં આવેલું શ્રીઆદિનાથ ભ૦ નું મંદિર અંધાવ્યું : ૧૯૯
-ના પોષ વદિ ૧૦ના રોજ મળેલી ખખર મુજબ: કાપરડાની જમીનમાંથી શેઠ બાલુજી ભંડારીએ જિનમૂર્તિ પ્રગટ કરાવી : ૧૯૫
-ના મહા વદિ ૧નો લેખ નાડલાઈના પશ્ચિમ દ્વારની બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૧
-ના ફાગણ સુદિ ૭ને શુક્રવારનો અંજિત લેખ મહારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૩૦૧

- ૧૬૭૪ અને ૧૭૮૭ ના લેખો મહારમાં આવેલા મહારદેવીના મંદિરમાં છે, તેનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એ મંદિર મણિ-ભદ્ર યજ્ઞ અને ચક્રેશ્વરસુરિનાં પગલાં સ્થાપન કરવા માટે અનાવેલું હતું : ૩૦૨
- ૧૬૭૫ માં જમનગરમાં શેઠ તેજસિંહના પુત્ર રાયસિંહ શેઠે શ્રીશાંતિ જિનાલયને ફરતી દેરીઓ અંધાવી અને પાછલા ભાગમાં ચૌમુખ જિનાલય કરાવી મંદિરને બંધ અનાવ્યું : ૯૭
- -માં શેઠ સવા સોમજીએ શત્રુજય ઉપર ચૌમુખજીનું મોટું મંદિર અંધાવ્યું : ૧૦૬
-માં જસલમેરનિવાસી શેઠ થીરુશાહ બહુશાહીએ લોદ્રવાનું જિનમંદિર નવેસર અંધાવ્યું : ૧૭૧, ૧૭૨
-ના લેખો લોદ્રવાના મુખ્ય મંદિર સિવાયના ચાર જિનમંદિરોના મૂં નાં ઉપરથી મળે છે : ૧૭૨
-નો શિલાલેખ વસંતગઢના ખડિયેર જિનાલયની ૭ ચોકીમાં છે, તેમાં ચવરલીનું નામ ચવરડિયા આપ્યું છે : ૨૩૫
-ના માગશર માસની અમાવાસ્યાના દિને શેઠ બાલુજી ભંડારીએ કાપરડાના જિનમંદિરનું ખાતમુદ્દત્ત કર્યું : ૧૯૫
-નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૮૪
-નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વનાથ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૮૪
-માં કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયમાં શ્રીઆદીશ્વર ભ૦ની પ્રતિમા શ્રીવિજયદેવસુરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરી એવા લેખ છે : ૨૮૭
-મહા સુદિ ૪ ને શનિવારનો લેખ કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે; તેમાં વેરા રાજપાલ શ્રેષ્ઠીએ એ મૂર્તિ જીર્ણોદ્ધાર સમયે ભરાવી એમ જણાવ્યું છે : ૨૮૬
- ૧૬૭૬ માં જમનગરમાં શ્રેષ્ઠી રાયસિંહના ભાઈ નેણસિંહ શેઠે સૌથી ત્રેયા શિખરવાળું ચૌરીવાળું મંદિર કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૭
-માં શેઠ બાલુજી ભંડારીએ કાપરડાના જિનમંદિરમાં પદ્મશિલા મુકવાનો આરંભ કર્યો : ૧૯૫
-ના પ્રતિષ્ઠા લેખોવાળી મૂર્તિઓ ધનારીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં છે : ૨૫૩
- ૧૬૭૮ માં જૈતારણુવાસી ઝોરાલાલ શેઠ બાલુજી ભંડારીએ કાપરડાનું જિનમંદિર અંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૯૪
-ના વૈશાખ સુદિ ૫ના રોજ જમનગરમાં શેઠ પદ્મસિંહ અને વર્ધમાનના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૯૭

- ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ને સોમવારના રોજ શેઠ બાલુજી ભંડારીએ કાપરડામાં મૂં નાં ને સ્થાપન કર્યા : એવો લેખ એ મૂર્તિ ઉપર છે : ૧૯૫
- (શકે ૧૫૪૪) ના બીજા અષાઠ સુદિ રને રવિવારે સધે નાકોડાના પાર્શ્વજિનાલયની ચોકીઓ બનાવી : ૧૮૪
- ૧૬૭૮, ૧૬૮૧, ૧૬૮૨, ૧૬૬૭ ના શિલાલેખો નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૧૮૪
- ૧૬૭૯ નો લેખ રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં ઉત્તર તરફના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૧૬
- ૧૬૮૧ લગભગમાં શ્રીવિજયદેવસુરિએ ઇડર પર્વત પરના જિનાલયમાં શ્રીનૃસિંહદેવ બંની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૮૫
- માં જલોરના સુવર્ણગિરિ ઉપર મંત્રી જ્યમલજીએ એક જિનમંદિર બંધાવી ૩ મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરાવી : ૧૯૧
- માં જલોરના સુવર્ણગિરિ પરના શ્રીમહાવીર મંદિરની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજયસાગરગણિએ કરી : ૧૯૨
- ના (આષાઠાદિ) ચૈત્ર સુદિ ૩ ને સોમવારના દિવસે નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં પદ્મકીયગચ્છના શ્રીસધે ત્રણ ગવાક્ષો બનાવ્યા : ૧૮૪
- ૧૬૮૨ ના અષાઠ સુદિ ૬ ને સોમવારે નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં પદ્મકીય શ્રીમંથે નંદીમંડપ કરાવ્યો : ૧૮૪
- ૧૬૮૨ અને ૧૬૮૮ વચ્ચે શેઠ વર્ધમાન શાહ અને પદમશીએ ભદ્રેશ્વરમાં જૈનમંદિરનો છણ્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૪૦
- ૧૬૮૩ માં દાવનિવાસી શ્રીમાલી શેઠ માનસિંહ મેઘજીએ ગિરનારની પાજનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો; એવો લેખ ગિરનારના હાથીપહાણુ આગળ છે : ૧૨૦
- માં ભિન્નમાલમાં ગાંધી મૂતાના વાસમાં આવેલું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય બંધાયું હશે : ૧૭૯
- ના અષાઠ વદિ ૪ નો લેખ ભિન્નમાલના શ્રીગાંધી મૂતાના વાસમાં આવેલા શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂં નાં ની ગાદી નીચે છે : ૧૭૯
- ના અષાઠ વદિ ૪ ને રોજ સિરોહીમાં શ્રીનેમિનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮
- ૧૬૮૫ માં શત્રુજ્યના પ્રથમ હાથી આગળ જમણી પાણુની દેરીમાં ભરતરાજની ચરણુપાદુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે : ૧૦૨
- માં શ્રીનૃસિંહદેવે ખંભાતનું વર્ણન કર્યું છે : ૧૪
- લગભગમાં શ્રીવિશાલસુંદરે આલખુવાડા તીર્થનો મહિમા સ્તોત્રદ્વારા ગાયો : ૨૭૨
- ૧૬૮૬ માં શેઠ ધરમદાસે શત્રુજ્ય પર અદબદેહની મૂર્તિના નામે ઝોળખાતી મૂર્તિની છેલ્લી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૮

- માં પાલીના નવલખા પાર્શ્વજિનમંદિરમાં દેવકુલિકાઓ બંધાવવાની સાથે મૂળનાયક મહાવીર બંને બંને પાર્શ્વનાથ બંને બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા : ૧૭૫
- ના લેખવાળી મૂં નાંની મૂર્તિ પાલીના નવલખા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં છે : ૧૭૫
- માં વરકાણુમાં પોષ વદિ ૮ થી માંડીને ૧૧ સુધી વરકાણુમાં ભરાતા મેળામાં યાત્રીઓ પાસેથી કરવેરા માફ કર્યાનો લેખ વરકાણુના મંદિરમાં છે : ૨૨૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસનો લેખ કટારિયાના જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૧૪૪
- ના વૈશાખ સુદિ ૮ ને શનિવારનો લેખ નાગલાઈની જોખલ પહાડી પર આવેલા મૂં નાં શ્રીઆદીશ્વરની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૨૪
- ના પ્રથમ આષાઠ વદિ ૫ ને શુક્રવારે શ્રીવિજયદેવસુરિએ નાકોડાના શ્રીપદ્મપ્રભ જિનાલયમાં મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કરી; એવો લેખ છે : ૨૨૫
- ૧૬૮૭ માં કવિ શ્રીગુણવિજયે 'કાચરવ્યવહારીરાસ' રચ્યો : ૭૨
- ૧૬૮૮ માં 'વિજયપ્રશસ્તિમહાકાવ્ય'ની રચના થઈ : ૮૫
- માં કાપરડાના સ્વયંભૂપાર્શ્વનાથ બંને ના પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૯૫
- ૧૬૮૯ ના શિલાલેખો સરોત્રાના ધ્વજન મંદિરની ત્રણ દેરીઓ ઉપર છે : ૩૫
- ૧૬૯૦ માં શત્રુજ્યનો સંઘ કાઠનાર ક્રેશી મેહાજીને સિરોહીને જૈન તીર્થની પ્રસિદ્ધિ આપી : ૨૪૬, ૨૪૭
- ૧૬૯૧, ૧૭૨૧, ૧૭૩૬ના લેખોવાળી જિનમૂર્તિઓ સિરોહીના શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૨૪૯
- ૧૬૯૩ નો એક આઘાટલેખ સરોત્રામાં છે : ૩૫
- માં લોદ્રવામાં આવેલા મુખ્ય મંદિર સિવાયનાં બીજાં ચાર જિનમંદિરો શેઠ ધીરુશાહે પોતાની પત્ની, પુત્ર, પૌત્રાદિના પુણ્યાર્થે બંધાવ્યાં : ૧૭૨
- ૧૬૯૪ માં શાંતિદાસ નગરશેઠે અમદાવાદના સરસપુરમાં આવેલ જિનાલયવાળું મંદિર બંધાવ્યું : ૯
- ના ચૈત્ર વદિ ૨ના દિવસે ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં ૧૪૫૨ ગણધરોનાં પગલાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં : ૧૨૨
- ૧૬૯૫ (ઈ. સ. ૧૬૩૮) માં મૈંડ સ્લેક નામના જર્મન પ્રવાસીએ અમદાવાદનું વર્ણન લખ્યું : ૮
- માં શ્રીદયારત્ન મુનિએ 'કાપરડેડાસ' રચ્યો : ૧૯૫
- ૧૭ માં સૈકા કરતાં પ્રાચીન કાપરડા તીર્થ છે : ૧૯૪
- મા સૈકા સુધી લોદ્રવા નગરની પૂર બહોળલાલી હતી : ૧૭૨
- મા સૈકામાં કેટલાયે ધર્મપ્રેમી શ્રાવકોએ અહીં (ખંભાતમાં) જિનમંદિરો બંધાવ્યાં છે : ૧૬

- મા સૈકાના કવિ ઋષભદાસે અહીં (ખંભાતમાં) ૮૫ મંદિરો હતાં, એવી નોંધ આપી છે : ૧૭
- મા સૈકાની 'પાટણ ચેત્યપરિપાટી'માં કબોઈ તીર્થનું સ્મયન છે : ૫૦
- મા સૈકા સુધી રૂપરમાં ૧૦ જૈન મંદિરો હતાં : ૫૫
- મા સૈકામાં પશુ ઇંડર પર્વત પરના શ્રીશાંતિ જિનાલયનો ઉદ્ધાર થયો : ૮૫
- મા સૈકામાં શ્રીવિજયદેવસુરિએ મોટા પોશીનાના મંદિરનો છૂણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૮૯
- મા સૈકામાં શેઠ વર્ધમાન અને પદ્મસિંહ નામના બે ભાઈ એએ ગિરનારનાં મંદિરોનો છૂણોદ્ધાર કર્યો : ૧૨૧
- મા સૈકાના કવિ ઋષભદાસે 'કુમારપાલ રાસ' રચ્યો : ૧૪૮
- મા સૈકામાં વીરમપુરના જૈનો મોટે ભાગે પસ્લીવાલ-ગચ્છીય હતા, તેમણે જ નાકોડાના પાર્શ્વજિનાલયના છૂણોદ્ધારનું કામ કરાવ્યું : ૧૮૫
- મી શતાબ્દી સુધી નાકોડાની જાહોજલાલી રહી હોય એમ જણાય છે : ૧૮૬
- મા સૈકા સુધી જૂનું આડમેર આગાહ હતું : ૧૮૦, ૧૮૧
- મા સકામાં અનેલાં મોટા ભાગનાં મંદિરો મેડતામાં છે : ૧૯૮
- મી શતાબ્દીમાં રચાયેલી 'તીર્થમાળા' સાથે નાગોરમાંનાં વિષ્ણુમંદિરોનો મેળ ખાતો નથી : ૧૯૯
- મા સૈકામાં શ્રીવિશાલસુંદરસુરિના શિષ્યે 'નાગોરચેત્ય-પરિપાટી' રચી છે, તેમાં નાગોરનાં ૭ જૈન મંદિરોનો ઉલ્લેખ છે : ૧૯૯
- મા સૈકાના યાત્રી સમયસુંદર ઉપાધ્યાયે 'તીર્થમાળા'માં નાગલાઈના શ્રીનેમિનાથ મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૨૧
- મી સદીમાં કારટાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયનો ઉદ્ધાર કારટાના નાગોતરાગોત્રીય શ્રેષ્ઠીએ કરાવ્યો : ૨૨૯
- મી સદીના લેખો નયાખેડાના શ્રીસંભવનાથ જિનાલયની દેરીઓની પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૩૦
- મા સૈકામાં ઉપાં શ્રીસમયસુંદર નામના કવિએ સાચોરને પોતાના જન્મથી પવિત્ર બનાવ્યું : ૩૦૫
- ૧૭૦૦ માં એ અમદાવાદના સરસપુરમાં આવેલા (શેઠ શાંતિદાસના) મંદિરને મસ્જિદમાં ફેરવી નાખવામાં આવ્યું : ૯
- માં પાલીના શ્રીસંધે પાલીમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭૫
- માં પાલી પાસે આવેલી પુનાગિરિની ટેકરી પર શ્રીપાર્શ્વ જિનાલય બાંધવામાં આવ્યું : ૧૭૬
- પછીના લેખો બ્રાહ્મણવાડાના જિનાલયમાં રહેલી યતિઓની પગલાંબેડી ઉપર છે : ૨૭૨
- ૧૭૦૨ થી ૧૮૫૧ સુધીના પ્રતિષ્ઠાલેખો સિરોહીમાં આવેલી યુલની વાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની દેરીઓની ચરણ-પાદુકાઓ પર છે : ૨૫૧
- ૧૭૦૩ ની સાલનો એક જૈન સ્તૂપ સિરોહીમાં આવેલી દેરાશેરીમાં છે : ૨૪૮
- ૧૭૦૭ નો લેખ વરકાણામાં આવેલા જિનાલયના મૂં નાં ના પરિકર ઉપર છે : ૨૨૭
- ૧૭૦૮ માં શ્રીવીરવિજયજીએ બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો સ્તોત્રરૂપે મહિમા ગાયો છે : ૨૭૨
- ૧૭૧૨ માં શ્રીનયપ્રમોદે 'ઓસિયા વીરસ્તવન' રચ્યું, જે અપ્રસિદ્ધ છે : ૧૭૩
- ૧૭૧૩-૧૭૧૪ (ઈ. સ. ૧૬૫૬-૫૭)માં શાહજહાં આદશાહે શંખેશ્વર ગામનો ઇન્જરો અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિદાસને રૂ. ૧૦૫૦) થી આપ્યાનાં બે શાહી ફરમાનો પ્રસિદ્ધ થયાં છે : ૪૯
- ૧૭૧૫ માં શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે 'રાણકપુર સ્તવન' રચ્યું : ૨૧૫
- નો શિલાલેખ ઝીંડુવાડાના મંદિરમાં રહેલાં પગલાં-બેડી ઉપર છે : ૭૪
- ૧૭૧૫ થી ૧૭૬૪ માં ઔરંગઝેબનો રાજકાળ હતો ત્યારે અમદાવાદના સૂબાએ મુંજપુરનો કિલ્લો તોડ્યો : ૫૨
- ૧૭૧૬ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ને સોમવારના લેખવાળી શ્રીવિજયદેવસુરિની પાદુકા ઘોઘાના શ્રીચંદ્રભજિનાલયમાં છે : ૧૧૩
- ૧૭૧૭ માં અમદાવાદમાં દુકાળ પડ્યો : ૮
- ૧૭૧૯ ના બ્રાહ્મણવાડાના શિલાલેખમાં વીરવાડાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૯
- ૧૭૨૦ ના આસો સુદિ ૧૩ નો લેખ ઘોઘાના શ્રીનવખંડા પાર્શ્વ જિનાલયમાં સુંદર ધાતુપટ્ટ ઉપર છે : ૧૨૨
- ૧૭૨૧ માં શેઠ દલીચંદ કીકાભાઈ એ શત્રુજય પર પાંડોના પ્રાચીન મંદિરનો નવેસર છૂણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૭
- ના પ્રતિષ્ઠાલેખોવાળી ચૌમુખ જિનપ્રતિમાઓ સિરોહીના ચૌમુખ જિનાલયના ખીજા માળે છે : ૨૫૦
- ના લેખોવાળી લગભગ ૬૮ જિનમૂર્તિઓ સિરોહીના શ્રીચૌમુખ જિનાલયની ભમતીમાં છે : ૨૫૦
- નો લેખ પેશુવાના જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૭૩
- નો લેખ અચલગઢમાં આવેલા શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૭૪
- ના જેઠ સુદિ ૩ ના દિવસે સિરોહીમાં શ્રીશીતલનાથ જિનાલયના મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૪૯
- નો લેખ સાતસેણના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૩૦૩

૧૭૨૨ માં પં. મહિમાએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં મૂંઝવણના જિનાલયોમાં ૧૪૫ જિનમંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૨૮૦

-માં 'તીર્થમાળા'ની રચના કરનાર પં. મહિમાએ સિરોહીમાં ૧૧ જિનમંદિરોનું વર્ણન કર્યું છે : ૨૪૭

-સુધી મૂંઝવણમાં જોતોની વસ્તી બહોળી હશે એમ શિલાલેખ અને ગ્રંથોના પ્રમાણોથી જણાય છે : ૨૮૦

-માં ભંડારી બાણાના પુત્ર નારાયણના પુત્ર તારાયદે મંડોરના મોટા મંદિરમાં મૂં નાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી, એ સંબંધી લેખ : ૧૬૩

૧૭૨૩ માં મંત્રી રાયચંદ્રજી સ્વર્ગસ્થ થયા : ૧૬૧

૧૭૨૪ માં શ્રી ભાવહર્ષના શિષ્ય રંગસારે લખેલી 'ગિરનારગિરિ-ચૈત્ય-પરિપાટી' (અપ્રસિદ્ધ) મળે છે : ૧૨૪

-નો લેખ રાણકપુરના ધરણુવિહારમાં મૂં નાં ની સમ્મુખ ઝોભેલા હાથી પર છે : ૨૧૬

૧૭૨૫ માં મુસલમાનોની ફેજ હાલારમાં આવી ત્યારે જમનગરના શ્રાવકોએ બધાં મંદિરોની મૂર્તિઓ ઉત્થાપી ભોંયરામાં ભંડારી દીધી : ૯૮

૧૭૨૮ માં શ્રીજયવિજય ગણિના ઉપદેશથી કારટામાં ભં મહાવીરની સ્થાપના કર્યાનો લેખ કારટાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના સભામંડપના ધાંભલા ઉપર છે : ૨૨૮

૧૭૨૯ માં શ્રીહર્ષવિજયે 'પાટણ ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૫૯

૧૭૩૩ ના લેખવાળાં શ્રાવકમંદિરોનાં પગલાં ધનારીના શ્રીશાંતિ-જિનાલયમાં છે : ૨૫૩

૧૭૩૪-૩૫ ના લેખો ઝીઝુવાડના મંદિરમાં રહેલાં પગલાં-જોડી ઉપર છે : ૭૪

૧૭૩૬ ના માગશર સુદિ ૩ ના રોજનો પ્રતિષ્ઠાલેખ સિરોહીના શ્રીઆમણવાડ જિનાલયના મૂં નાં શ્રીમહાવીર ભં ની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૪૯

-ના માગશર સુદિ ૬ ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વજિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૯

૧૭૪૧ માં જોધપુરના મહારાજ જસવંતસિંહે (પહેલાંએ) શ્રેષ્ઠી નેણુસીને પોતાનો દીવાન બનાવ્યો : ૧૯૧

૧૭૪૨ (ઈ. સ. ૧૭૨૫) માં મરાઠાઓએ (અમદાવાદ) શહેર-ને લૂંટ્યું : ૮

૧૭૪૩ માં શ્રીયશોવિજયજીનો સ્વર્ગવાસ ડોહાઈમાં થયો : ૨૦

૧૭૪૫ ના લેખવાળાં ઉપાં શ્રીયશોવિજયજી મં ની પાકુકા (ડોહાઈમાં) સ્તૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે : ૨૧

-નો લેખ સેલવાડના જિનાલયમાં મૂં નાં ઉપર છે : ૨૯૯

૧૭૪૬ માં પં. શીલવિજયજીએ 'તીર્થમાળા' રચી : ૯

-માં પં. શીલવિજયજીએ અહીં (પાવાગઢ) ના નેમિ-જિનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ૧૯

-માં પં. શીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં સિરોહીનાં પાંચ મંદિરોનું વર્ણન કર્યું છે : ૨૪૬

-માં રચાયેલી 'તીર્થમાળા'માં દેલવાડ(રાજસ્થાન)માં અનેક જિનમંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૬૪

-માં પં. શીલવિજયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં સાંતપુરનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૭૭

-માં પં. શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં ચંદ્રા-વતીમાં ૧૮૦૦ દેવજો હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૯

-માં પં. શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં હણા-દ્રામાં શ્રીપાર્શ્વજિનાલયનો ઉલ્લેખ છે : ૨૯૬

૧૭૪૭ માં પાલનપુરમાં નપાગમ્બીય ઉપાશ્રય પાસેના શ્રીશાંતિ નાથ જિનાલયનો છજોહાર થયો અને શ્રીમોહનવિજય ગણિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૩૪

૧૭૪૯ નો લેખ નાડલાઈમાં જેમલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીવાસુપૂજ્ય ભં ના મંદિરમાં મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૪

-ના મહા સુદિ-ના દિવસે રાણા રાજસિંહે ફરમાન બહાર પાડ્યું કે રાજનગર (રાજસ્થાન)માં મંત્રી દયાલાલેસે બંધા-વેલ મંદિરની હદમાં કોઈએ જીવવધ કરવો નહિ : ૧૬૧

૧૭૫૦ માં શ્રીસદ્ધે મંડોરમાં બીજું શ્રીપાર્શ્વનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું : ૧૬૩

૧૭૫૫ માં 'તીર્થમાળા'ની રચના કરનાર શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિએ સિરોહીનાં ૧૧ જિનમંદિરોનું વર્ણન આપ્યું છે : ૨૪૭

-માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં નાડોલમાં ત્રણ જિનાલય હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૨૬

-માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિએ 'તીર્થમાળા'માં વીરવાડામાં શ્રીમહાવીર જિનાલય હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૬૮

-માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં વરમાણમાં જરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૩૦૭

૧૭૬૦ માં શ્રીવિજયરત્નસુરિએ શંખેશ્વરમાં મૂં નાં શ્રીપાર્શ્વ-નાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય એમ જણાય છે : ૪૮

૧૭૬૭ નો લેખ નાડલાઈના જેમલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીગોડી પાર્શ્વ મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૪

૧૭૭૦ માં શ્રીભાવરત્નસુરિએ 'ભંટવા પાર્શ્વનાથ ઉત્પત્તિસ્તવન' રચ્યું : ૫૩

૧૭૭૧ ના જે લેખો અને ૧૯૫૭ નો એક લેખ, એમ ત્રણ લેખો મડારમાં આવેલા મડારદેવીના મંદિરમાં શ્રીચક્રે-શ્વરસુરિસંતાનીય યતિમહાતાઓનાં પગલાંજોડી ૯ ના પદ ઉપર છે : ૩૦૨

૧૭૭૩ માં સીકરામાં જોન મંદિર બાંધવામાં આવ્યું હતું, જે આજે ખંડિત છે : ૧૪૬

- ૧૭૭૪ માં રૂપપરનું મંદિર અંધાયું એવો એક શિલાલેખ રૂપપરના મંદિરના અગ્નીચામાં છે : ૫૬
- ૧૭૭૬ ના કાગળ્ય સુદિ-ના લેખમાં ઘોઘાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં શ્રીસુવિધિનાથ ભૃગુ મૂળનાયક હતા એવો ભોંયરામાં દિવાલ પર લેખ છે : ૧૧૩
- ૧૭૮૦ નો લેખ મહારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયના એક ગોખલામાં રહેલી પાદુકાઓની ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૭૮૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના દિવસે ઘોઘાના શ્રીનેમિનાથના ભોંયરામાં શ્રીસુવિધિનાથને પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં : ૧૧૩
- ૧૭૮૭ સુધી જમનગરનાં જિનમંદિરો ઉજ્જૈન ગ્રામમાં બની રહ્યાં : ૯૮
- ૧૭૮૮ ના શ્રાવણ સુદિ ૭ ને ગુરુવારના રોજ શેઠ તલકર્શી શાહે જમનગરનાં બધાં જિનમંદિરોને સમરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૮
- ૧૭૯૧ માં શત્રુજયની છીપાવસહી છીપા-ભાવસાર ભાષ્યોએ અંધાવી : ૧૦૭
- ૧૭૯૨ માં પાટણનો કિલ્લો ઘણું કરીને અંધાયો હશે : ૫૯
- ૧૮ મી સદીમાં શ્રીલક્ષ્મીરત્ન કવિએ પાવાગઢ વિશે વર્ણન કર્યું છે : ૧૯
- મા સૈકાની શરૂઆતમાં ખંભાતના ચાંચિયાઓએ ગંધાર શહેર લૂંટ્યું : ૨૪
- મા સૈકામાં અંધાયેલું એક જૈન મંદિર સરોત્રામાં છે : ૩૪
- મા સૈકાના મેઘવિજયણએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં પણ ચાણુરમાના ભટેવા પાર્શ્વનાથનો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૫૪
- મી સદીનો લેખ જિનનભાલમાં ગાંધી મૂતાના વાસમાં આવેલા તપગચ્છના ઉપાશ્રયના ગોખલામાં શ્રીમહાવીર ભૃગુની પ્રતિમા ઉપર છે : ૧૭૯
- મી સદીમાં નાડોલમાં પ્રાચીન શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના જ્યોતિષ્ઠાર સમયે મૂ. ના. ની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી : ૨૨૬
- મા સૈકામાં શ્રીશીલવિજયણએ 'તીર્થમાળા' રચી : ૧૭
- મા સૈકાના શ્રીશીલવિજયણએ દીવનું વર્ણન આપ્યું છે : ૧૩૭
- મી સદીના પં. મહિમાએ 'તીર્થમાળા' બનાવી : ૧૬૩
- મા સૈકાના પં. મહિમાએ 'તીર્થમાળા'માં સરોત્રામાં જે મંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૩૫
- મા સૈકાના યાત્રી પં. મહિમાએ તીર્થમાળામાં ખીમેલના મંદિરોની નોંધ લીધી છે : ૨૦૫
- મા સૈકાના યાત્રી શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિ અને પં. મહિમાએ રાણપુરમાં ૫ જિનમંદિરો હોવાની નોંધ આપી છે : ૨૧૫

- મા સૈકાના શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં કારટામાં જીવિતસ્વામી વીરનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૨૨૮
- મા સૈકાના શ્રીજ્ઞાનવિમલસુરિએ 'રાણપુરતીર્થસ્તવન' રચ્યું : ૨૧૫
- ૧૮ મીથી ૨૦ મી સદી સુધીમાં થરાદમાંનાં ૧૧ જિનમંદિરો અંધાર્યાં છે : ૪૧
- ૧૮૦૦ માં અંચલગચ્છીય શ્રીસથે અમદાવાદના શેખના પાડાનું શ્રીપાર્શ્વનાથ મંદિર અંધાર્યું : ૧૧
- ૧૮૦૬ ના ત્રણ લેખો વરકાણાના જિનાલયના ચોકમાં છે : ૨૨૭
- ૧૮૧૦ માં ગંધારના જ્યોત્સુ મંદિરનો ઉદ્ધાર શેઠ હરીસિંહ કેશરીસિંહે કરાવ્યો : ૨૪
- ૧૮૧૭ માં પાલીતાણામાં શેઠ આણુંદજી કલ્યાણજીની પેઠી પાસે આવેલું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર દીવનિવાસી શેઠ રૂપચંદ જીમસિંહે અંધાર્યું : ૯૯
- ૧૮૨૦ માં ઓશવાલ શેઠ ગોલાજી ઓટાજીએ પાલીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર અંધાર્યું : ૨૦૬
- (સને ૧૭૬૩)માં ભદ્રેશ્વરનો જૂનો કિલ્લો પાડી નાખવામાં આવ્યો : ૧૪૧
- ૧૮૨૧ ની સાલના કારીગરોના લેખો આણના વિમલવસહી મંદિર પાસે આવેલા શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે તેથી એ સમયે આ મંદિર બન્યું હશે : ૨૯૧
- ૧૮૨૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૧ ને જુધવારના લેખવાળાં વીશ વિહારમાન જિનનાં પગલાં તારંગા ઉપર છે : ૧૫૨
- ૧૮૨૬ થી ૧૮૩૩ સુધીમાં પાલીમાં પશ્ચિમ તરફનો કિલ્લો અંધારાયો : ૨૦૬
- ૧૮૩૩ ના શ્રાવણ માસમાં સહુજમાંથી નીકળેલી મૂર્તિઓનો માતરમાં પ્રવેશ થયો : ૧૩
- ૧૮૩૪ ના રંગથી લખેલા લેખો કરના ખડિત કાળા જિનમંદિરના સભામંડપમાં છે, તેનાથી જણાય છે કે, ગુજરાત અને મારવાડના શ્રાવકો આડી યાત્રાએ આવતા : ૨૫૭
- ૧૮૩૬ ના લેખવાળાં શ્રીઅજિતનાથનાં પગલાં તારંગાની સિદ્ધશિલા ટૂંક પર છે : ૧૫૨
- માં મહેતા મહોકમચંદણએ ખીમેલમાં મોટી પાકી વાવ અને ધર્મશાળા પણ અંધારી : ૨૦૫
- ૧૮૪૨ માં માળિયાના મિયાણાઓએ સીકરામાં ઉપદ્રવ મચાવ્યો : ૧૪૬
- ૧૮૪૨-૪૩ માં અમદાવાદના નગરશેઠ ખુશાલચંદ લક્ષ્મીચંદ શત્રુજયનો સંધ લઈ માતર આવ્યા : ૧૩
- ૧૮૪૩ માં શેઠ પ્રેમચંદ લલજી મોદીએ શત્રુજય ઉપર પ્રેમવસહી અંધારી : ૧૦૭

- માં શેઠ પ્રેમાભાઈ હેમાભાઈએ ગિરનારમાં સંગ્રામ સોનીના નામે ઓળખાતી ટૂંકનો છજોંદાર કરાવ્યો : ૧૨૪
- ૧૮૪૪ થી ૧૮૮૫ (સને ૧૭૮૭ થી ૧૮૨૮)માં રાવ સુરત-સિંહના મંત્રી અમરચંદ સુરાણા હતા : ૧૬૦
- ૧૮૪૮ માં કાઈ કાળી રતિબંધી એ મૂર્તિઓ ચોરીને શંખલપુરમાં લાવ્યો : ૭૩
- માં યતિ શ્રીતારાચંદે જસોલમાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૮૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૬ને શુક્રવારે શ્રીજિનેન્દ્રસુરિએ ગિરનારના શ્રીજગમલાના મંદિરના મૂં નાંની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૨૨
- માં શંખલપુરમાં કાઈ જૂના ખંડેરને ખોદીને ઇંટો કાઢતાં તેમાંથી ભોંયરું નીકળી આવ્યું; એ ભોંયરામાંથી ૧૫૦-૨૦૦ જેટલી જિનપ્રતિમાઓ વગેરે મળી આવ્યાં : ૭૩
- ૧૮૫૦ માં વિજ્ઞપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી, જે પ્રાચીન મૂર્તિ આરોટના ઘરમાં ગુપ્ત રીતે રાખવામાં આવેલી : ૯૩
- માં પાલીતાણામાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથનું મંદિર સુરત-નિવાસી શેઠ હીરાચંદ ધર્મચંદનાં ધર્મપત્ની હેમકુંવર શેઠાણીએ ઘર દેરાસર તરીકે બંધાવ્યું : ૯૯
- ૧૮૫૧ માં છરાવલાના જૈન મંદિરનો છજોંદાર કરવામાં આવ્યો : ૩૦૦
- ૧૮૫૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ના દિવસે ખીવાણુદીની ધર્મશાળા પાસેની જમીનમાંથી ગોડી પાર્શ્વનાથ ભંની મૂર્તિ અને તે પછી ખીજાં ૧૨ જિનચિંત્રો મળી આવ્યાં : ૨૧૩
- ના શ્રાવણ વદિ ૨ના દિવસે ખીવાણુદીના શ્રીમહાવીર જિનાલયનું શિલારોપણ થયું : ૨૧૩
- ૧૮૫૪ ના ફાગણ સુદિ ૨ના દિવસે ખીવાણુદીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૧૩
- ૧૮૫૬ માં ઘાંધાણીમાં જૈનોનાં ૪૦ ઘરો હતાં, તે વધીને એ. ૧૯૦૦માં ૧૦૦ જેટલાં થયેલાં, એ પછી કાઈ કારણસર એક પણ જૈનનું ઘર રહેવા ન પામ્યું : ૧૯૩
- ૧૮૫૯ ના લેખો ગિરનાર પરના મેલકવસહી મંદિરમાંની ચૌમુખી પ્રતિમાઓ ઉપર અને મૂં નાં સહસ્રફળા પાર્શ્વ-નાથની પ્રતિમા ઉપર છે : ૧૨૩
- માં ગિરનાર પરના સંગ્રામ સોનીના કહેવાતા મંદિરમાં મૂં નાં શ્રીસહસ્રફળા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિની શ્રીજિનેન્દ્ર-સુરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૨૪
- ૧૮૬૦ માં શત્રુંજય પર સહસ્રફળનું મંદિર શેઠ મળચંદ માયા-ભાઈ બાવચંદે બંધાવ્યું : ૧૦૭
- ૧૮૬૨ માં શેઠ ડાહ્યાભાઈ લાલભાઈ નવલખાએ મારવાડના ગોડી પાર્શ્વનાથ ભંનો સંઘ કાઢ્યો : ૩૧

- ૧૮૬૩ માં શ્રીરૂપવિજયજી મહારાજે અમદાવાદમાં સમેતશિખરની યોજના શ્રીપાર્શ્વનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૧
- ૧૮૬૫ માં વિજ્ઞપુરના ભાટવાડાના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના મૂં નાંની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૯૩
- માં નાકોડાના શ્રીઋષભ જિનાલયના થયેલા ઉદ્ધાર પ્રસંગે ફરીને શ્રીઋષભદેવ ભં બિરાજમાન કર્યા : ૧૮૫
- માં મહાર પાસેની એક ટેકરીમાંથી શ્રીમહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા વગેરે નીકળી આવ્યાં તે પછી મહારમાં શ્રીમહાવીર જિનાલય બંધવાની શરૂઆત થઈ : ૩૦૧
- ના ફાગણ વદિ ૧૩ને રવિવારે નાકોડાના શ્રીઋષભદેવ મંદિરમાં નવો નાલમંડપ કરાવ્યાનો લેખ છે : ૧૮૫
- ૧૮૬૬ માં વિજ્ઞપુરના સુધારવાડાના શ્રીઋષભદેવ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૯૩
- ના લેખવાળાં પગલાં તારંગાની મોક્ષવ્યારી ઉપર છે : ૧૫૨
- ૧૮૬૭ (સને ૧૮૧૦)માં મુંદ્રા ગામ વચ્ચું ત્યારે ભદ્રેશ્વરના જૈનમંદિરના પથ્થરોનો ઉપયોગ ત્યાંના કિલ્લામાં કરવામાં આવ્યો : ૧૪૧
- ૧૮૬૯ માં તેલપુર અને તેની આસપાસનાં કેટલાંક ગામ ભાંચ્યાં અને એ પ્રદેશ વસ્તી વિનાનો બની ગયો : ૨૭૫
- માં સાંતપુરનો નાશ થયો : ૨૭૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ના દિવસે જસલમેરના કોઠારીપાડાના શ્રીસુપાર્શ્વનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૧૬૫
- ૧૮૭૨ માં ભીલડિયા ગામ નવંસર વચ્ચું : ૩૮
- માં ચાણુરમાં ભટવા પાર્શ્વનાથ મંદિરનો છજોંદાર થયો : ૫૪
- માં વિજ્ઞપુરમાં શ્રીશાંતિજિનાલય બંધવામાં આવ્યું : ૯૨
- માં બાણુ ધનપતસિંહજીએ તળાજામાં ધર્મશાળા બંધાવી : ૧૦૯
- ૧૮૭૩ માં વિજ્ઞપુરમાં શ્રીઅરનાથ પ્રભુનું દેવળ બંધવામાં આવ્યું : ૯૩
- માં તારંગામાં સહસ્રફળનું મંદિર બંધવામાં આવ્યું તેનો એ સંબંધી લેખ છે : ૧૫૧
- નો લેખ ભિલમાલના યુધવાસમાં આવેલા શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૧૮૦
- ૧૮૭૫ (ઈ. સ. ૧૮૧૮) થી અંગ્રેજોએ અહીં (અમદાવાદ) નો અમલ શરૂ કર્યો : ૮
- ના લેખવાળી મૂળનાયક શ્રીઅભિનંદન જિનની પ્રતિમા ગિરનારમાં કુમારપાલ ટૂંકના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૨૪
- માં જસોલમાં શ્રીઆદિનાથનું કૈત્ય બંધવામાં આવ્યું : ૧૮૭

- ૧૮૭૬ માં શંખલપુરમાં દેરાસરનો થોડો ભાગ તૈયાર થયો : ૭૩
 -નો એક શિલાલેખ ભોખણીના મંદિરમાંની એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૭૭
 -ના જેઠ સુદિ પને ગુરુવારના એક દાનપત્રમાં શિવ-સિંહજી મહારાવે જનાપરનો હીરાજીવાળો અરટ, પીંડ-વાડાનો પાટલાવો અરટ, ઉંદરાનો સરેરી વાવવાળો અરટ અને વીરવાડા ગામની ખેતીની અડધી ઉપજ બ્રાહ્મણવાડાના જિનમંદિરને અર્પણ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૫૯, ૨૭૩
- ૧૮૭૯ માં કર્નલ ટોડ સાહેબ અંદ્રાવતીમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાંના જિનમંદિરોના ફેટા લીધા, જે 'ટ્રાવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા'માં પ્રસિદ્ધ થયા છે : ૨૭૯
- ૧૮૮૦ માં તારંગામાં નંદીશ્વરદીપનું મંદિર બંધવામાં આવ્યું તેનો લેખ પણ છે : ૧૫૧
 -લેખો ભટાણાના જૈન મંદિરની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૩૦૬
- ૧૮૮૨ નો લેખ સુરતમાં વડાચૌટાના ગોડીપાર્શ્વનાથના મંદિરના મૂળનાયક ઉપર છે : ૩૧
 -માં નગરશેઠ હીમાબાઈએ શત્રુજય પર હીમાવસહી બંધાવી : ૧૦૭
- ૧૮૮૩ ના જેઠ સુદિ ૧ના રોજ સિરોહીમાં આવેલી યુલની વાડીના શ્રીઆમળ્યવાડ મહાવીરની ચરણપાદુકાઓ સ્થાપન કરવામાં આવી : ૨૫૦
- ૧૮૮૬ માં કવિ હીપવિજયજીએ 'કાવી તીર્થમાળા' રચી : ૨૨
 -માં નગરશેઠ હીમાબાઈએ શત્રુજય પર બંધાવેલી હીમાવસહીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૭
- ૧૮૮૮ ના મહા સુદિ પને સોમવારનો લેખ મોટા પોરશીનાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના મૂળનાયકના આસન ઉપર છે : ૮૯
 -ના માગશર સુદિ પના પ્રતિષ્ઠાલેખવાળી મૂં નાં ની મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીગોડીપાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૨૪૯
- ૧૮૮૯ માં શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથની છુપાવી રાખેલી મૂર્તિ વડોદરામાં પ્રગટ થઈ : ૧૯
- ૧૮૯૦ માં બીલગિયાનું મંદિર નાનું હતું : ૩૮
- ૧૮૯૧ માં જેસલમેરથી આફળાગોત્રના શેઠ ગુમાનચંદ બહાદર-મલ્લ આદિ પાંચ ભાઈઓએ શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો ત્યારે શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરી : ૪૯, ૫૩
- ૧૮૯૨ માં (નવા) બીલગિયાના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૩૮
- ૧૮૯૩ ના લેખો રતિજના મંદિરની દેરીઓની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૭૬
 -માં શત્રુજય પર નંદીશ્વરની ટૂંકમાં ઉજમંદાઈએ ઉજમવસહી બંધાવી છે : ૧૦૭

- માં શત્રુજય પર શેઠ સાકરચંદ પ્રેમચંદ સાકરવસહી બંધાવી : ૧૦૭
 -માં શેઠ બાલાભાઈએ બાલાવસહીમાં શ્રીઋષભદેવનું મુખ્ય મંદિર બંધાવ્યું : ૧૦૮
 -માં મોતીશાહ શેઠના પુત્ર શેઠ ખીમચંદભાઈએ શત્રુ-જય પર મોતીશાહની ટૂંકનું મુખ્ય મંદિર પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું : ૧૦૮
 -માં જેસલમેરના મહેતાપાડામાં આવેલું શેઠ ધનરાજજી મતાનું ઘર દેરાસર પ્રતિષ્ઠિત થયું : ૧૬૫
 -ના લેખવાળી મૂર્તિ મૂછાળા મહાવીર તીર્થના મંદિરમાં છે : ૨૨૧
 -નો લેખ નાડોલના શ્રીપદ્મપ્રભ જિનાલયના વંડામાં આવેલા શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૬
 -ના મહા સુદિ ૧૦ને શુક્રવારે માતરના મંદિરની ભમતીની દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૩
- ૧૮૯૬ ના માઘ સુદિ ૬૩ના દિવસે જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રગટ થયેલી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા વડોદરામાં મામાની પોળના મંદિરમાં કરવામાં આવી : ૧૯
- ૧૮૯૭ માં દાંતીવાડાનો ઉપાશ્રય બન્યો : ૩૬
 -માં શેઠ નરશી નાથાએ નળિયામાં મૂં નાં શ્રીચંદ્ર-પ્રભસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪૨
 -માં શેઠ સવાઇ રામજી બાફળાએ અમરસાગરમાં શ્રીઋષભદેવનું બીજું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭૧
- ૧૮૯૯ નો લેખ સાંતપુરના જિનાલયમાં મૂં નાં ઉપર છે : ૨૭૭
 -ના શ્રાવણ વદિ ૧૧ના રોજ ખેત્રાણામાં ઉજમવલા નામના લવારની કોટમાંથી ચાર જિનમૂર્તિઓ પ્રગટ થઈ : ૪૫
- ૧૮ -નો લેખ પીંડવાડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયના કોટની ભીંતમાં છે : ૨૩૪
- ૧૮ -નો લેખ મગરમાં ડીસા કેંપના રસ્તે આવેલી જીત્રીની પાસેની દેરીમાં રહેલાં પગલાં પર છે : ૩૦૨
- ૧૯ મી સદીમાં શ્રીહીપવિજયજી કવિએ 'સુરત ગળજલ' રચી : ૨૯
 -સદીના શ્રીહીપવિજયજીએ 'જીરાવલી પાર્શ્વનાથસ્તવન' રચ્યું : ૧૯
 -મી સદીમાં શત્રુજયની ખરતરવસહીનાં મંદિરો બંધા-યેલાં છે : ૧૦૬
 -મા સૈકામાં ધાણેરાવનાં ૧૧ મંદિરો બંધાયાં છે : ૨૨૦

- ૧૯૦૦ માં ચવરલી ગામના ખંડિત જિનાલયમાંથી શ્રીશાંતિનાથની મૂર્તિ લાવીને નાંદિયાના ઉપાશ્રયના એક ઓરડામાં મૂકી : ૨૪૪
- ૧૯૦૧ લગભગમાં એશવાલ શેઠ માનસિંહ ભોજરાજે ગિરનાર પર ટૂંક અંધાવી : ૧૨૫
-ના મહા સુદિ ૫ ના શેજ યતિ શ્રીજેવંત રૂપજીએ જૂનાગઢમાં શ્રીઆદીશ્વરનું જિનાલય અંધાવ્યું : ૧૧૯
- ૧૯૦૨ માં શેઠ જસરાજજી ધારીવાલે પાલીમાં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર અંધાવ્યું : ૧૭૫
- ૧૯૦૩ નો લેખ રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં રહેલા સહસ્ત્રકલ્યા પાર્શ્વનાથના સુંદર આંટીધુટીવાળા શિલ્પ ઉપર છે : ૨૧૭
-માં વિજયપુરનું શ્રીમહાવીર જિનમંદિર અંધવામાં આવ્યું : ૯૩
-માં અમરસાગરમાં કુંગરશીનું મંદિર અંધવામાં આવ્યું : ૧૭૧
-માં કોરટાના શ્રીઆદિજિનાલયના મૂં નાની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે : ૨૨૯
-માં વાટેડાના જિનાલયની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ ત્યારે વાટેડામાં ૮૦ શ્રાવકોની વસ્તી હતી : ૨૫૯
-ના લેખો કીવરલીના જિનાલયમાં રહેલી જિનમૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૬૨
-ના મહા વદિ ૫ ને શુક્રવારનો લેખ મૂળાળા મહાવીર તીર્થમાં મંદિરની જમણી તરફની દેરીમાં શ્રીમહાવીર ભ૦ ની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૨૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૩ નો લેખ ઝીંજુવાડાના જિનમંદિરના મૂળનાયકની ગાદી ઉપર છે; જે જીર્ણોદ્ધાર સમયનો છે : ૭૪
-માં અમદાવાદની બહારની વાડીમાં આવેલા શ્રીહઠી-સિંહના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીશાંતિસાગરસરિએ કરી : ૧૨
- ૧૯૦૪ ના લેખવાળાં દાદાજીનાં પગલાં મંડોરના શ્રીશાંતિનાથ મંદિરની પાછળ આવેલી દેરીમાં છે : ૧૬૩
- ૧૯૦૫ ના મહા સુદિ ૫ ના શેજ ઝીંજુવાડાના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૪
-માં વડગામના જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે : ૭૪
-માં શેઠ જીવરાજ રતનશીએ જખૌની રત્નટૂંક, જેમાં મૂં ના શ્રીમહાવીર પ્રભુ છે, તે અંધાવી : ૧૪૨
-માં નાગોરમાં જૈનોનાં ૭૦૦ ધર્મ વિદ્યમાન હતાં : ૧૯૯
-ના જેઠ વદ ૮ ના દિવસે શંખલપુરના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૩
- ૧૯૧૦ માં શેઠ ભારમલ તેજશીએ નળિયામાં શ્રીશાંતિનાથનું દેરાસર અંધાવ્યું : ૧૪૩

-માં નાકોડાના શ્રીશાંતિ જિનાલયના લેખમાં એ મંદિર ગાલાશાહે અંધાવ્યાનો નિર્દેશ છે : ૧૮૬

-માં નાકોડાના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં શ્રીશાંતિનાથ ભ૦ ની ખીજી નવી મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવી : ૧૮૬

૧૯૧૧ માં કોરટામાં શ્રીમહાવીર જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં વિ. સં. ૧૧૪૩ ના લેખવાળી ત્રણ પ્રાચીન પ્રતિમાઓ નીકળી આવી : ૨૨૯

૧૯૧૫ માં શેઠ હીરજી ડોસાબાઇ અને શેઠ પાસવીર રાયમલે તેરામાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર અંધાવ્યું : ૧૪૩

૧૯૧૬ નો નવામાં નવો લેખ શંખેશ્વરના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૪૮

-ના લેખવાળી શ્રીજિનદત્તસૂરિની ચરણપાદુકા સિરોહીના શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૨૫૦

૧૯૧૮ માં શેઠ હરભમ નરશી નાથાએ નળિયામાં અષ્ટાપદજીનું દેરાસર અંધાવ્યું : ૧૪૩

-માં શેઠ કેશવજી નાયક, શેઠ વેલજી માલુ અને શેઠ શિવજી નેણુશીએ કોહારાનું જૈન મંદિર અંધાવ્યું : ૧૪૪

-ના શિલાલેખો વેલારના જૈન મંદિરની નવચોકીના સ્તંભો ઉપર હોવાથી એ સમયે એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે : ૨૬૫

૧૯૧૯ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ના દિવસે ઉપરિયાળામાં એક કુંભારને માટી ખોદતાં જિનમૂર્તિઓનો પત્તો લાગ્યો : ૭૫

૧૯૨૦ માં રાઓ પ્રાગમલજીના સમયમાં ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૧૪૦

-માં ખીમેલનિવાસી શ્રાવિકા નગીયાઈએ ગામેગામના સંયો પાસેથી પૈસા ઉઘરાવી ખીમેલમાં શ્રીઆદિનાથનું મંદિર અંધાવ્યું : ૨૦૫

-માં મહારના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૩૦૧

૧૯૨૧ લગભગમાં ઝગડિયાની પાસેથી મૂર્તિઓ પ્રગટ થઈ : ૨૯

-માં પાલીતાણામાં નરશી કેશવજીની ધર્મશાળાના મંદિરમાં શ્રીચૌમુખજીની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૯૯

-માં શત્રુંજયની ખરતરવસહીનું મંદિર શેઠ નરશી કેશવજીએ અંધાવ્યું : ૧૦૬

-માં આદ્યજીવાડાના અમરાજી રાવળ પૂનરીની એક દેરી ત્યાંના કારખાના તરફથી બનાવવામાં આવી : ૨૭૨

-ના પ્રતિષ્ઠાલેખો મહારના શ્રીમહાવીર જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર મૌજુદ છે : ૩૦૧

૧૯૨૨ ના બાદરવા સુદિ ૩ ના દિવસે ભોરોલના તુટેલા તળાવના ટેકરામાંથી સ્થામવણી શ્રીનેમનાથની પ્રાચીન પ્રતિમા મળી આવી : ૪૩

- ૧૯૨૨, ૧૯૪૦, ૧૯૬૬ માં સિરોહીમાં આવેલી યૂબની વાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની દેરીઓનો છૂર્ણોદ્ધાર થયો : ૨૫૧
- ૧૯૨૩ અને ૧૯૫૯ ના લેખવાળી જિનપ્રતિમાઓ ડબાણીના જૈન મંદિરમાં છે : ૩૦૮
- ૧૯૨૫ માં ગંધારના મંદિરની બીતોમાં ફાટો પડી ગઈ : ૨૪
-ના લેખવાળી મૂર્તિ ગેડીના જૈન મંદિરમાં છે : ૧૪૫
- ૧૯૨૭ માં વિજયપુરમાં શ્રીકૃષ્ણ જિનમંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૯૨
- ૧૯૨૮ માં પાલીતાણામાં નરશી નાથાની ધર્મશાળાના મંદિરમાં શ્રીચંદ્રમુખ ભૃંગી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે : ૯૯
-માં શેઠ હિંમતરામજી બાફળાએ અમરસાગરમાં શ્રીરુપલદેવનું મોટું મંદિર બાંધાવી શ્રીજિનમહેન્દ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૭૧
-માં ખીમેલના શ્રીઆદિનાથ મંદિરના મૂળ નાનાની અંજનશલાકા થઈ : ૨૦૫
- ૧૯૩૦ માં રતિજમાં એક પટલના ઘરના પાયામાંથી ભૃંગી શ્રીમહાવીરની મૂર્તિ મળી આવી : ૭૬
-ની આસપાસ પાટણના શ્રીસંઘનું ધ્યાન ચારૂપના મંદિર તરફ દોરાયું : ૪૪
-(ઈ. સ. ૧૮૭૩)માં ડૉ. બર્નેસે ઠાંકનાં શિલ્પોની શોધ કરી : ૧૩૧
-ના વૈશાખ વદિ ૧૫ ના રોજ ભોયણીમાં એક દૂવો ખોદતાં શ્રીમસ્તિનાથ અને બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ મળી આવી : ૭૬
- ૧૯૩૦-૧૯૩૨ માં વિજયપુરમાં શ્રીવાસુપૂજ્ય મંદિર બાંધવાયું : ૯૩
- ૧૯૩૨ માં યતિ શ્રીરૂપચંદ્રજીએ નાગોરમાં શ્રીસુમતિનાથ ભૃંગીનું મંદિર બાંધાવ્યું : ૧૯૯
-માં શેઠ નરશી કેશવજીએ ગિરનારના મંદિરનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૨૨
-માં ગલોરના સુવર્ણગિરિ પર આવેલા અષ્ટાપદ મંદિરમાં સરકારી તોપખાનું રાખવામાં આવેલું : ૧૯૨
-માં અળરીના જિનાલયની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૨
- ૧૯૩૩ માં શેઠ સીરેમલજી ખલાઈએ પાલીમાં શ્રીરુપલદેવ ભૃંગીનું મંદિર બાંધાવ્યું : ૧૭૫
- ૧૯૩૫ માં મંકાના એક ખેતરમાંથી ૭૫ જૈન મૂર્તિઓ અને પરિકરો મળી આવ્યાં : ૬૦ ૫૫
-માં સિરોહીમાં આવેલા શ્રીચૌમુખ જિનાલયની સામે એક બગીચો અને દૂવો કરાવવામાં આવ્યો : ૨૫૦
- ૧૯૩૬ માં પાટણના રહીશ પરીખ વીરચંદલાઈએ બીલડિયા તીર્થનો વહીવટ સંભાળ્યો : ૩૮
- ૧૯૩૮ પહેલાં ચારૂપનું જૈન મંદિર નાના ગભરાવાળું હતું તેનું સમારકામ થયું : ૪૪
- ૧૯૩૯ માં શત્રુંજયના વિશાળ કિલ્લામાં બારી મૂકવામાં આવી, જેને રામપોળ કહે છે : ૧૦૨
-માં પાવડામાં માટીનો દગલો ખોદતાં ૮ પ્રાચીન જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી : ૨૩૬
-ના મહા સુદિ ૧૦ના દિવસે માંડવીના શેઠ મોહ્યશી તેજશીનાં ધર્મપત્ની મીઠાંબાઈએ ભદ્રેશ્વરના જૈનમંદિરનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૪૦
-શ્રાવણ સુદિ ૪ ના રોજ માતરના મંદિરનું શિખર અચાનક તૂટી પડ્યું : ૧૩
- ૧૯૪૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ સિરોહીમાં આવેલી યૂબની વાડીમાં મૂળ નાના શ્રીમહાવીરનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૨૫૧
- ૧૯૪૩ ના મહા સુદિ ૧૦ ના રોજ ભોયણીના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૭
- ૧૯૪૪ ના રોજ ઉપરિયાલામાં જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૫
- ૧૯૪૫ માં દાવડમાં મેવાડા બ્રાહ્મણ દુર્ગાશંકરના મકાનનો પાયો ખોદતાં ૨૦૦ ખંડિત જિનપ્રતિમાઓ નીકળી આવી : ૮૩
-માં વિજયપુરમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૯૩
-ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૩ને મંગળવારે સિરોહીના શ્રીનપાગ-ચીય ઉપાશ્રયમાં આવેલા ૧૦ પાટુકાઓના પટ્ટની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૫૦
-ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ના દિવસે માતરના મંદિરનું શિખર ફરીથી ચણાવવામાં આવ્યું : ૧૩
- ૧૯૪૭ ના અખાત્રીજે મેત્રાણામાં બાંધેલા વિશાળ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૪૫
-માં ગલોરના કોકણિયાવાસમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું શિખર-બંધી મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૧૯૧
-માં ગેથમણના જિનાલયમાં શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત થઈ : ૨૩૮
-ના માગશર સુદિ ૩ ના રોજ સુરતમાં વડાચૌટાના ગોડીપાર્શ્વનાથના મંદિરમાં પિતલના સુંદર સમવસરણુની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમોહનલાલજી મહારાજે કરી : ૩૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીસંભવનાથ જિનાલય ઉપર છેલ્લો દગ્ન-દંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૪૮
- ૧૯૪૮ માં પાલીતાણામાં મોતીસુખિયાની ધર્મશાળાના મંદિરમાં શ્રીઆદીશ્વર ભૃંગી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે : ૯૯
- ૧૯૪૯ માં પાલીતાણામાં સુરતનિવાસી શેઠાણી જસકુવરે ધર્મ-શાળા બાંધાવી, તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બાંધાવ્યું : ૯૯
- ૧૯૫૦ માં શ્રીસંઘે મંડોરની દાહાવાડીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બાંધાવ્યું : ૧૬૩

- માં શેહિડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયનો પાયો નાખવામાં આવ્યો : ૨૫૮
- માં બાલીમાં શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું મંદિર શ્રીત્રિકોક-સાગરજી મંદિરે બંધાયું : ૨૦૬
- માં પાલીતાણામાં યતિ કરમચંદ્રજીના ડેલામાં શ્રીશાંતિ-નાથ ભગ્નું મંદિર બંધાયું : ૯૯
- ના મહા સુદિ ૧૦ના રોજ રા. બા. ધનપતસિંહજીએ માતા મહેતાબકુંવરના નામથી શત્રુંજય ઉપર ધનવસહી ટૂંક બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૧
- ૧૯૫૧ માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી શ્રીઆદીશ્વરની ચરણપાદુકાઓ નાકોલના શ્રીપદ્મપ્રભજિનાલય પાસે આવેલા બગીચામાં છે : ૨૨૬
- ૧૯૫૨ (સને ૧૮૯૫)માં વિદેશી વિદ્વાન બર્જેસ પાવાગઢ આવ્યો ત્યારે અહીંના મંદિરોની જે સ્થિતિ હતી તે વિશે જણાવ્યું છે : ૨૦
- ૧૯૫૪ માં પાલીતાણામાં વીરબાઈ પાઠશાળાના મંદિરમાં વીરબાઈએ શ્રીમહાવીર જિનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૯
- માં દેવવાડાનાં જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૨૬૪
- ૧૯૫૫ માં અમદાવાદવાળા શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈએ વડગામના મંદિરમાં આરસનું કામ કરાવ્યું : ૭૪
- માં જૈનોનું ધ્યાન સેરિસામાં ખડિત પડેલા જિન-મંદિર તરફ ગયું : ૭૯
- ના વૈશાખ સુદ ૧૩ ના રોજ કતાર ગામના જિન-મંદિરની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા શ્રીમોહનલાલજી મહારાજે કરી : ૩૨
- ૧૯૫૬ માં ચાર્પમાં જૈન ધર્મશાળા બંધવામાં આવી : ૪૪
- પછી જૂના સાણવાડામાં કેટલાક લોકો રહેવા માટે આવ્યા : ૨૫૧
- ૧૯૫૮ માં પાલીતાણામાં શેઠ માધવલાલ દુગડ બાણુએ ધર્મશાળા બંધાવી, તેમાં શ્રીસુમતિનાથ ભગ્નું મંદિર બંધાવ્યું : ૯૯
- માં બ્રાહ્મણવાડાના જિનાલય ઉપર દંડ-કળશ ચઢાવવામાં આવ્યો : ૨૭૨
- ના મહા સુદિ ૧૩ ના દિવસે શેહિડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૫૮
- ૧૯૫૮, ૧૯૧૪ ના લેખવાળી જિનમૂર્તિઓ ધાંધાણીના જિના-લયમાં ઉપર-નીચેના માળમાં પ્રતિષ્ઠિત છે : ૧૯૩
- ૧૯૫૯ માં કોરટાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૨૯
- ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ શેહિડાનું શ્રીઆદીશ્વર મંદિર મતા રાયચંદ નથમજીએ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૫૮

- ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને ગુરુવારે કોરટાના શ્રીમહાવીર જિનાલયનો શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસુરિએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવી મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૯
- ૧૯૬૦ નો લેખ સુરતના સૈયદપુરાના શ્રીચંદ્રપ્રભજિનાલયના ઘંટ ઉપર છે : ૩૨
- માં પામેરાના જિનાલયમાં ધાતુમૂર્તિ લાવીને ધિરાળ-માન કરી છે; પણ પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી : ૨૯૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે અહવા લાઈ-સમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા શેઠ કૃષ્ણચંદ કલ્યાણચંદે કરાવી : ૩૨
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ સુરતના સૈયદપુરાના ચંદ્રપ્રભ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર શેઠ ધરમચંદ ઉદયચંદના પુત્રોએ કરાવ્યો : ૩૨
- ૧૯૬૧ નો લેખ ધનારીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં શ્રીમહેન્દ્રસુરિ વગેરેનાં પગલાં-જોડીવાળા ૫૬ ઉપર છે : ૨૫૩
- માં ધનારીના શાંતિજિનાલય ઉપર ધબ્બદંડ-કળશ ચઢાવવામાં આવ્યા : ૨૫૩
- માં ધવલીના જિનાલયના કેટલાક ભાગનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૩૦૮
- ના મહા સુદિ ૧૫ ને બુધવારે ખીમેલના શ્રીઆદિ-નાથ મંદિરની દેવકુલિકાઓની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૦૫
- ૧૯૬૨ માં પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની કેટલીક પ્રતિ-માઓની પ્રતિષ્ઠા અને છેલ્લો ધબ્બદંડ ચઢાવવામાં આવ્યો : ૨૩૪
- માં વેલારમાં શ્રાવકોનાં ૧૫-૧૬ ઘરો હતાં : ૨૬૫
- ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૨ ના દિવસે શેઠ મંજુભાઈ તલકચંદના પુત્રોએ સુરતના ઝોસવાલ મહોલલામાં શ્રીસંભવનાથનું મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૩૦
- ના શ્રાવણ સુદિ ૧ ના રોજ પંચાસરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૫૨
- ૧૯૬૩ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારના દિવસે શેહિડામાં શ્રીઆમણવાડજીનું મંદિર મતા રાયચંદ નથમજીએ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૫૯
- ૧૯૬૩-૬૮ માં શેઠ બીખચંદ માણીકચંદે સિંગલીમાં ખીણું શ્રીશાંતનાથ જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૨૪૯
- ૧૯૬૪ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને બુધવારે સુરતમાં ગોપીપરાના માળી કુળિયાના મંદિરમાં શેઠ દીપચંદ સુરચંદે મૂળ-નાયકને ગાદીનશીન કર્યા : ૩૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના દિવસે જમણપુરના જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૪૬
- ૧૯૬૬ માં નાકોડામાં જૈન ધર્મશાળા બંધવામાં આવી : ૧૮૩

- ના શ્રાવણ સુદિ ૯ ને રવિવારે પાનસરમાં રાવલ જલા તેળના ધરના કરામાંથી શ્રીમહાવીર લ૦ ની મૂર્તિ પ્રગટ થઈ : ૬૪
- ૧૯૬૭ માં પાટણમાં નાનાં-મોટાં ૧૨૯ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન હતાં : ૫૯
- ના મહા સુદિ ૫ ને શનિવારના રોજ શંખેશ્વરના મંદિરની મૂર્તિઓની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૪૮
- ૧૯૬૮ માં કંબોઈના મંદિરમાં એક નાની દેરીમાંથી મૂળ મંદિરમાં મૂ૦ ના૦ ની પ્રતિમા પધરાવવામાં આવી : ૫૦
- ૧૯૬૯ માં જલોરના જાંગરીઓના મહોલ્લામાં શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીનું શિખરબંધી મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૧૯૧
- (સને ૧૯૧૨) માં પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજીને બડલીથી ઈ. સ. પૂર્વ પાંચમી શતાબ્દીનો જૈન શિલાલેખ મળી આવ્યો; જે ભારતીય બધા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે : ૨૦૪
- માં ડ્યાણીના જૈન મંદિરનો પાયો નાખવામાં આવ્યો : ૩૦૮
- ૧૯૭૦ માં જૂનાગઢમાં દવાખાના માટે ખોદકામ થતાં શ્રીનેમિનાથની પ્રાચીન સુંદર મૂર્તિ મળી આવી : ૧૧૯
- માં પાવઠાના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૩૭
- ૧૯૭૨ ના માગશર સુદિ ૩ ના દિવસે સુરતમાં વડાચૌટાના ગોડીપાર્શ્વનાથ લ૦ ને ફરીથી ગાદીનશીન કરવામાં આવ્યા : ૩૧
- માં શ્રીજ્યંતવિજયજીએ વડાલી તરફના પ્રદેશમાં વિહાર કર્યો હતો, એ સંબંધી 'વિહારવર્ણનની' નોંધમાં વડાલીમાં ૩ મંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે : ૮૮
- ૧૯૭૩ માં શંખેશ્વરના જિનાલયમાં મનોહર ચિત્રકામ થયું : ૪૮
- ૧૯૭૪ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના દિવસે પાનસરના મંદિરમાં લ૦ મહાવીરની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી : ૬૫
- ૧૯૭૫ માં નવા બાહેરમાં શ્રીચંદ્રબ્રહ્મસ્વામીનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૧૮૧
- માં કાપરડાના જિનાલયનો છેલ્લો ઉદ્ધાર શ્રીવિજયનેમિસુરિએ કરાવ્યો : ૧૯૫
- ૧૯૭૬ માં શ્રીવિજયનેમિસુરિએ નાના પોશીનાના જૈન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૯૦
- ૧૯૭૭ માં ખંભાતના શ્રીદીપચંદ્ર શ્રાવક કાવીના રત્નતિલક-પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૩
- થી અળ્હરીના જિનાલયના ભોંયરાની મૂર્તિઓની પૂજા કરવાનું શરૂ થયું : ૨૪૨
- ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસુરિએ લાજના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૭૪
- ૧૯૭૮ માં શેઠ વર્ધમાન આણંદજીએ કટારિયાના જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૪૪
- ૧૯૭૯ માં થરાદના જેઠ નામના ઓડ જાતિના માલુસને મકાનનો પાયો ખોદતાં શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી આદિની મૂર્તિઓ મળી આવી : ૪૨
- માં વાટેડાના જિનાલય ઉપર છેલ્લો ધનદંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૫૯
- ના માગશર વદિ ૫ ના રોજ વામજીમાં એક ધર પાસે ખોદતાં જૈનપ્રતિમા નીકળી આવી : ૬૫
- ૧૯૮૦ ની આસપાસમાં મંકા ગામના ખેતરમાંથી પ્રાચીન પરિકરની ગાદીઓ અને પરિકરનો ઉપરનો ભાગ મળી આવ્યો હતો : ૫૧
- માં શેઠ દલપતભાઈ મગનભાઈ હસ્તે શેઠાણી લક્ષ્મીબાઈએ તળાજી પાર્શ્વનાથ જિનાલયનો આમૂલચૂલ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૧૦
- ૧૯૮૨ માં બિલડિયાના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૩૬
- ના જેઠ સુદિ ૧૨ ના દિવસે સેવાડીના મહાવીર જિનાલયના દરવાજાની આજુબાજુની ૬ દેરીઓ યતિ શ્રીપ્રતાપરત્નજીએ કરાવી : ૨૧૧
- ના જેઠ સુદિ ૧૨ના રોજ સેવાડીમાં શ્રીવાસુપૂજ્ય લ૦ના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા યતિ શ્રીપ્રતાપરત્નજીએ કરી : ૨૧૧
- ૧૯૮૪ માં પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી અંબિકાદેવી અને શ્રીગૌતમસ્વામીની મૂર્તિઓ સિરોહીના ખીજા શ્રીશીતલનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૯
- ના જેઠ સુદિ ૨ના દિવસે ખોથરા સમરથમલ રત્નજીએ સિરોહીમાં ખીજા શ્રીશીતલનાથ જિનાલયમાં મૂ૦ ના૦ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૪૯
- ના જેઠ સુદિ ૫ના રોજ ચારપમાં બંધાવેલા મોટા જૈન મંદિરમાં મૂ૦ ના૦ શ્રીશીતલનાથ લ૦ની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૪૪
- ૧૯૮૫ માં શ્રીયશોવિજયજી મ૦ની મૂર્તિની (ડભોઇમાં) પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૧
- માં ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસુરિએ ચામુડેરીમાં મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૬૬
- ના ફાગણ વદિ ૫ના રોજ સિરોહીના ખીજા શ્રીરૂપલ જિનાલયનો, શ્રીશીતલનાથ જિનાલયનો અને શ્રીઆમણુવાડજિનાલયનો છેલ્લો ધન-દંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૪૯
- ના જેઠ સુદિ ૩ને ગુરુવારે (અમદાવાદના) નગરશેઠે માતરનો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કર્યો : ૧૩
- (તા. ૨-૧-૨૯) ના રોજ શ્રીયતીન્દ્રસુરિના ઉપદેશથી ભોરોલના ઠાકોર પીરદાનજીએ તેમના તાલુકામાં થતી જ્વહિંસાને અટકાવવાનું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું : ૪૪

१९८७ थी १९९६ सुधीमां सिराहीना यौमुष जिनालयना गर्बादार अने आवनजिनालयनुं कार्य पूरुं करवामां आव्युं : २५०

१९८८ ना मळा सुदि ६ना दिवसे सेरिसाभां मूर्तिओने परोल्ला-दापल प्रवेश कराववामां आव्यो : ७९
-मां कटारियाना जिनालयना मू० ना० श्रीमहावीरनी प्रतिष्ठा करवामां आवी : १४४

१९८९ मां भीवाणुदीना श्रीआदीश्वर जिनालयनी प्रतिष्ठा करवामां आवी : २१३
-मां श्रीशांतिस्वरिओे आहणुवागामां श्रीमहावीर जैन गुरुकुल स्थापन क्युं : २७३

१९९० मां वडोदराना लोडणु पार्श्वनाथना मंदिरनो छुण्णीदार थयो : २१
-ना मळा सुदि १३ ना रोज मेराणुना वर हेरासरनी प्रतिष्ठा थर्छ : ४५
-ना जेठ सुदि ११ ना पावीताणुमां श्रीगोडीपार्श्वनाथनुं वर हेरासर शेठ आणुंइछ कल्याणुछनी पेटीओे नवेसर अधावी प्रतिष्ठा करावी : ९९

१९९१ मां अमहावाहमां दोशीवाडानी पोणनुं अष्टापद मंदिर शेठ भगनलाव करमयदि अधाव्युं : ११
-मां पानसरमां टेकरा जोहनां पांय जिनमूर्तिओे प्रगट थर्छ : ६५

१९९२ मां (छ. स. १९३५)मां डो. लसमुअलाव सांकणियाओे टांकनां शिल्पो नपास्यां त्यारे तेमने ते औद्ध नदि पणु जैन मालम पड्यां : १३१

१९९३ मां शेठ कानमलछ समहड्याओे नागोर स्टेशन पासेनी धर्मशाणामां श्रीचंद्रप्रभस्वामीनुं जिनालय अधाव्युं : १९९

१९९४ मां जलोरना श्रीवर्धमान विद्यालयमां श्रीमहावीर जिनालय अधावामां आव्युं : १९१

१९९६ मां वडोदरामां मानानी पोणना मंदिरनो शताब्दी उत्सव जण्णायो : १९
१९९८ (सने १९४१) नी वस्ती गणुतरी मुण्ण शंभेस्वरमां कुल ३८० घर अने लगभग १२५० भाणुसोनी वस्ती हती : ४७

-ना आसो सुदि १३ने रविवारनो लेष सेवाडीना श्रीमहावीर जिनालयनी ओक काटडीनी भीत उपर छे : २११

१९९९ ना मळा वदि १०ना रोज शेठ पोपटलाव धारशीओे पावीताणुमां हेवराज शाश्वत जिनप्रासाद श्रीवर्धमान जैन आगममंदिर अधावी प्रतिष्ठा करावी : ९९
२० भी सदीमां नागोरमां ओ-ओक जिनालय पन्यां : १९९

२००१ मां सिराहीमां श्रीशांति जिनालयनी प्रतिष्ठा करवामां आवी : २४८
-ना वैशाख सुदि ६ना रोज सिराहीना श्रीआदीश्वरना मंदिरनो छेलो सुवर्णु कणश-हंड अडाववामां आव्यो : २४७
-ना वैशाख सुदि ६ना रोजना प्रतिष्ठासेपो सिराहीना श्रीआदीश्वर मंदिरनी लभनीमां रहेवी मूर्तिओे उपर छे : २४७

-ना वैशाख सुदि ६ना रोजना प्रतिष्ठासेपो सिराहीना श्रीआदीश्वर मंदिरनी लभनीमां रहेवी मूर्तिओे उपर छे : २४७
-ना आणु वदि पने सोमवारे (ता. २७-८-४५)ना रोज नगाजगिरि उपरनी छेली यौमुषछनी पूंछनी यारे प्रतिमाओेने काठ धर्मान्ध व्यक्तित्ते अडित करी : ११०

२००२ ना वैशाख सुदि १० ना रोज सेरिसाना नवा जिनमंदिरनी प्रतिष्ठा करवामां आवी : ८०
-ना वैशाख सुदि १३ ना दिवसे श्रीविण्णयोहयस्वरिओे वामजना जैन मंदिरनी प्रतिष्ठा करी : ६५
-ना जेठ सुदि ८ ना रोज सिराहीना श्रीशांति जिनालयना मंदिर पर सुवर्णु हंड-कणश अडाववामां आव्यो : २५०

२००३ ना मळा सुदि १५ ना दिवसे कणोछमां मू० ना० ने गादी उपर इरीथी प्रतिष्ठित करवामां आव्यो : ५०
२००७ मां प्रभासपाटणुना सोमनाथ मंदिरनो छुण्णीदार श्री कनैयालाव मुनशीओे कराव्यो : १३४
-ना वैशाख सुदि ५ ना रोज आ विण्णयसिद्धिस्वरिओे मातरना मंदिरनी छेली प्रतिष्ठा करी : १३

२००८ ना (ता. २४-९-५१)ना रोज सिराहीना काठ जिनमंदिरनी मूर्तिओेने काठ मूर्तिअंजके उणेडी नाभी : २५१
-ना मळा सुदि ६ ना दिवसे प्रभासपाटणुमां आवेला श्रीचंद्रप्रभ जिनालयनो छुण्णीदार करावी प्रतिष्ठा करवामां आवी : १३५

वर्ग २ : ग्रंथोनी अकारादि अनुक्रमणिका

अप्यंश आनंद : टि० १३५
 अग्रयं ह्यु नाहतांता संग्रह : १२४, २०२
 अग्रयपालप्रबंध : टि० १४७
 अनंगलक्ष्मी : टि० ११५
 अक्षयदेवचरित : ६२
 अभवावाहनो धतिहास : ६
 अरथ और भारत के संबंध : टि० २४
 अर्जुनचरितकल्प (श्रीसोमसुंदरचरित) :
 २६३, २६५
 अर्जुन प्राचीन जैन लेखसंग्रह : टि०
 ६, टि० ४५, टि० १६३, टि०
 १८८, टि० १८९, टि० २७८,
 टि० २६०, टि० २६४, टि० २६६,
 टि० ३०८
 अर्जुनचरित प्रदक्षिणा जैन लेखसंग्रह :
 टि० १५३ थी टि० १५५, टि०
 १५८, टि० १५९, टि० २३० थी
 टि० २३२, टि० २३५, टि० २३६
 टि० २३९, टि० २४१, टि० २४६,
 टि० २५३, टि० २५८, टि० २५९,
 टि० २६१, टि० २६५, टि० २६६,
 टि० २६८, टि० २६९, टि० २७३,
 टि० २७६, टि० २७७, टि० २७९
 थी २८१, टि० ३०६
 अर्जुनचरितकल्प (श्रीजिनप्रभसुंदरचरित) : टि०
 २७९, २८२, २८५
 अशोकनो शासनलेख : ११६
 अश्वमेध तीर्थकल्प : टि० ४
 अष्टकसंग्रह : टि० १८८
 अष्टोत्तर पार्श्वनाम स्तवन : १११
 अष्टोत्तरी तीर्थमाणा (श्रीमहेन्द्रचरित) :
 १८७, २७१, २८१
 अयंगरगच्छीय पंचप्रतिक्रमणसूत्र : टि०
 २८१
 अयंगरगच्छीय मोठी पहावली : ४३, २८२
 आप्यायन मण्डिकाश, -तेनी वृत्ति : ६४
 आचार्यगं निरुक्ति : टि० १, ११६
 आचार्यगं सूत्र-टीका : ६९
 आत्मानंदप्रकाश : टि० ७२
 आदिनाथ स्तवन (श्रीसोमसुंदरचरित) : १६९
 आनंदकान्यमहोदधि : भौतिककप : टि० २४
 आपुना विभववसुधिनो शिवालेख : १६३
 आर्कियोलोजिकल रिसर्च ऐ जैन उद्यती
 -लेख : टि० १५४

आर्कियोलोजिकल सर्वे आर्क नोर्धन
 गुजरात : ६०, ७१
 आर्कियोलोजिकल सर्वे आर्क वेस्टन
 इंडिया : टि० १३१; १४४, १४६
 आर्कियोलोज आर्क गुजरात : टि० ४
 आर्यभट्टाचार्य-कथा : टि० १४६, टि०
 १४७
 आलोचनाशुविनति : ६५
 आवश्यकयुक्ति : ४
 धरमरथ चैत्यपरिपाटी : ८३, ८४, ८६
 धरमरथ अक्षयदेवस्तवन : ८५
 धर्मपरीचय भूगोल इरमान्स धर्म गुजरात
 -नं. १३-१४ : ४९
 धला-प्राकार-चैत्यपरिपाटी (श्रीअनंत-
 लसंकृत) : ८५
 धलोत्तानुं तास्रपत्र : टि० २५
 धर्मियन ऐटिकवेरी : टि० ११४
 धर्मियन कव्यर : टि० ११६
 उत्तराध्ययन-वृत्ति : ६१
 उपदेशगच्छयत्रि : २२८
 उपदेशगच्छपहावली : १७३, १७४
 उपदेशकंदतीनी लेखनप्रशस्ति : ४१
 उपदेशतरंगिणी : १६६, २२६, २८०,
 ३००
 उपदेशपद : १७
 उपदेशमातावृत्ति : २७८
 उपदेशरत्नाकर : १७५
 उपदेशसंज्ञातिका : टि० १५६, २७९,
 २८५, २९९
 उपदेशसार-टीका : टि० १६०
 उपमितिभवप्रपंचाकथा : १७७
 उपांग पंचक : ७०
 ऐन्टीकवीटीज आर्क कच्छ ऐन्ड काठिया-
 वाड : टि० १३१
 ऐन्टीकवीटीज आर्क काठियावाड : टि० ४,
 टि० १२१
 ऐतिहासिक जैन कान्यसंग्रह : ११८
 ऐतिहासिक राससंग्रह : टि० १५,
 टि० ७३, १६५, २२३
 ऐतिहासिक संशोधन : टि० १२८
 आसवाद उत्पत्ति- (हस्तलिखित पत्र) :
 १७३

कर्मप्रवृत्ति-वृत्ति : ६१
 कल्पमालावृत्ति : १०१
 कल्पसूत्र : ४, ६३, ८१, २०२, २०४
 कल्पसूत्रनी सुवर्ण अने रौप्याक्षरी सचित्र
 प्रतिभा : टि० १२३
 कल्पसूत्रनी सुवर्णाक्षरी प्रति : १२८
 कल्याणसागरसुरिस : टि० ६७, १४०
 काठियावाडनो धतिहास : १३०
 काठियावाडमां प्राचीन जैन शिल्पोनी
 उपलब्धि-लेख : टि० १३१
 कान्हडदेवप्रबंध : ३००
 कालकक्षरिकाथानी सुवर्ण अने रौप्याक्षरी
 सचित्र प्रतिभा : टि० १२३
 कालिकाचार्य कथासंग्रह : टि० १३१
 कापी तीर्थमाणा : २२, २३
 काव्यमनोहर : १५९, ३००
 किताणुल तन्मीह वल अशरक : १४
 कुट्टिनीमत : २८८
 कुमारपालचरित : टि० १९
 कुमारपालप्रतिभाष : ५८, १२०, १४६,
 टि० १४७
 कुमारपालप्रबंध : २६
 कुमारपालमहाकाव्य-प्रशस्ति : १६८
 कुमारपाल रास : १४८
 कुमारविहारशतक : टि० ५७
 कुलध्वजरास : टि० ६४
 कुवलयमाला-प्रशस्ति : ५, १८८, १९२
 कुवलयमाणा : ६४, १५५, १७७
 कटतीक धटनाओतो समयनिर्देश : २१९
 केशरियाण तीर्थनी यात्रा : ८९
 कायर व्यवहारीवास : टि० १५
 क्षत्रपकालीन लेख : ११६, ११७
 क्षेत्रसमास : टि० ६४
 भरतरगच्छगुर्वावली : ५९, ६२, १६०,
 १६७, २०३
 भरतरगच्छपहावली : १८१, १८३
 भलायत चैत्यपरिपाटी : टि० १४, १७
 भलातनो धतिहास अने चैत्यपरिपाटी :
 १७
 भेदानुं तास्रपत्र : ६१
 गजधर-सार्धशतक-श्लोकवृत्ति : १६९
 गायकवाड ओरियंटल सिरिज-वडाहरा :
 टि० ५८, १६४

गिरनारगिरि शैत्यपरिपाटी (श्री रंगसार-
कृत) : १२४
गिरनार चैत्रप्रवादी (श्री छेमहंस गण्डि-
कृत) : १२३
गिरनार माहात्म्य : टि० १२१
गुजरात काठिवाडी मारी तीर्थयात्रा-लेख
टि० : १२१
गुजरातना ऐतिहासिक उत्पीर्ण लेखो :
११५, टि० १२२, टि० १२५, टि०
१२६, टि० ३०५
गुजरातना ऐतिहासिक साधनो : ७,
टि० ४६, २७६
गुजरातना नैन मदिरा-लेख : १३०
गुजरातना छतिहास : १२४
गुजरातना प्राचीन छतिहास : टि० ६१
गुजरातना मध्यकालीन राजपूत छतिहास :
टि० ६४
गुजरात सर्वसंग्रह : ३१
गुजरात साहित्यपरिषद-रिपोर्ट : टि० १३०
गुरुगुरुत्नाकरकाव्य : १६, टि० २८०,
२६२, २६४
गुर्वावली उद, ४४, टि० ४५, ७३, टि०
१५६, २२६, टि० २७८, टि० २७६
गोडीपार्श्वनाथस्तवन (श्रीशांतिकुशल-
रचित) : २०२
धांधालु पद्मप्रलस्तवन (श्रीसमयसुंदर-
कृत) : १६३
सगुरशीति प्रथमसंग्रह (हस्तलिखित)
टि० १२०
सगुरशीति महातीर्थनामसंग्रहकल्प :
टि० १३०
संद्रलेखा प्रकरण-नाटक : टि० ५७
शैत्यपरिपाटी (श्री साधुसुंदररचित) : २६३
जगसितामण्डि (स्तोत्र) : ३०३
जगसुरित : टि० १३६, १४६
ज्यतिष्ठयसु स्तोत्र : १४
ज्यसागशेष्याय-प्रशस्ति : ११८
जर्नल ओई धि शयल ऐशियाटिक
सोसायटी : टि० ११४
जलपुरनगर पंच जिनालय सधत्य परिपाटी
(श्रीनगर्षिगण्डि रचित) : १६१
जिनपतिधवल गीत : ३७
जरावलीभंडन पार्श्वनाथ विनति : २६६
ज्याज्याभिगमसूत्र : २

ज्येसलमेर शैत्यपरिपाटी (श्रीजिन-
सुभसुरिकृत) : १७०
ज्येसलमेर शैत्यपरिपाटी (श्री महिभासभद्र-
कृत) : टि० १६७
ज्येसलमेर बांजागारीय ग्रंथसूची : टि०
१६५, १६६, १६७, १६८
ज्येसलमेरीय ताःप्रति : टि० ५, १६४
नैन (सप्तलडिक) : टि० १७, टि०
५५, टि० ५६
नैन-शैथ्यमहोत्सवांक : टि० १२१, टि०
१८१, टि० १८६
नैन कान्करन्स हेरल्ट : टि० ६१
नैन गूर्जर कविग्रो : टि० ७, २६४
नैन तीर्थ सर्वसंग्रह : ३
नैन तीर्थ सुवर्णगिरि-लेख : टि० १८६
नैन तीर्थना छतिहास : १७
नैन परंपरातो छतिहास : टि० ११४,
टि० १५५
नैन पुस्तक प्रशस्तिसंग्रह : टि० १५,
टि० ७०, टि० ७१, ८८, टि०
६१, टि० ६२, २७६
नैन प्रतिमा लेखसंग्रह : टि० ७५
नैन लेखसंग्रह : टि० १६५, टि० १६६,
टि० १६८, टि० १७०, टि० १७१,
टि० १७४, टि० १६३, टि० २६७,
२६६, टि० ३०५
नैन युग : टि० ३७, टि० १२८
नैन सत्यप्रकाश : ४, १८, टि० १६,
टि० २१, टि० २७, टि० ३४,
टि० ५१, टि० ५३, टि० ७३,
टि० ७६, टि० ६६, टि० १०५,
टि० ११०, १११, ११२, १२६,
टि० १३१, टि० १३३, टि० १३५,
टि० १३६, टि० १४८, टि० १७६,
टि० १६१, टि० १६६, टि० २३६
नैन साहित्यनो संक्षिप्त छतिहास :
टि० ७, टि० ५३, टि० ६३, टि०
६४, टि० ७०, टि० १२१, टि०
३०५
नैन साहित्यप्रदर्शन-श्रीप्रशस्तिसंग्रह :
टि० ७१
नैन साहित्यसम्भेदन-अंक : टि० १५४,
टि० १५६, टि० १६२
नैन साहित्यसंशोधक : टि० २७८
नैन स्तोत्रसंग्रह : टि० ६, टि० १६०
नैनान्याय श्रीआत्मानंद शनाप्टी रमारक-
ग्रंथ : टि० ५३

साताधर्मकथा (सूत्र) : ६८, १००
सानोहाय : टि० १०५
सावावशावारिधि : ७३
टाधम्स ओई छिया : टि० ११६
ट्रावेल्स धन वेस्टर्न छिया : २७६
टोड राजस्थान : टि० १५८, टि० २२५
ज्मोछिनां पुरातन कामो : टि० २१
तपागच्छपदावली (धर्मसागरीय) : १५४
१६६, २२८, २२६, २७१, २८५
तणाजनी दुर्घटना-लेख : टि० ११०
नारणुदुर्गाकार-अजितस्वाभितोत्र : टि० ६
निलकमंजरी : टि० ३०४
नित्यागामी पयलो : टि० ११४
तीर्थभास-छतीरी : टि० ७
तीर्थभाषा (श्रीज्ञानविमलसुरिकृत) : २१५,
२७७, ३०७
तीर्थभाषा (श्रीजिननिलकमंजरीकृत) : २०७
तीर्थभाषा (श्रीजिनपतिसुरिकृत) : ८४
तीर्थभाषा (श्रीमहिभाकृत) : १६३, २०५,
२०५, २४७, २८०
तीर्थभाषा (श्रीमेह कविकृत) : २१४, २२८,
२४०, २४६, २६८, २७८, २७६
तीर्थभाषा (श्रीरत्नसिंहसरि-शिष्यकृत) :
११७, ११६, १२६
तीर्थभाषा (श्रीलावण्यसमयकृत) : २२३
तीर्थभाषा (श्रीविनयप्रल उपा० कृत) : ४१,
७३, ६५, ६६, १३६, १३८
तीर्थभाषा (श्रीशीलविजयकृत) : ६, १६,
४०, १७६, २०२, २०७, २२१,
२४६, २६४, २६८, २७६, २६४,
२६६
तीर्थभाषा (श्रीसमयसुंदर उपा० कृत) :
२२१
तीर्थभाषा (श्रीसौभाग्यविजयकृत) : २०२
तीर्थयात्रास्तोत्र : ७८
तीर्थराज व्याखु : टि० २६०, टि०
२६३, २६५
त्रिषष्टिशलाकापुरुष्यरित : टि० ४, ६१
थंभालु पार्श्वनाथ जलस्तवन : टि० १४
दशकुमाररित : टि० ११४
द्विगुविजय महाकाव्य : २४६

दात्रिंशिका (संस्कृत) : १८६
 दाह्यारनययकवाच : ११४
 द्वात्रिंशय महाकाव्य : ११६, टि० १३४,
 टि० १५६, टि० १६७
 धर्मरत्नप्रकरण्यु : ६१
 धर्मरत्नभावकायार : ६१
 धर्मसागरीयपद्मावली-वृत्ति : टि० १५५
 धर्मोपदेशमाला-विवरण्यु : १५५, १६८
 धर्मोपदेशमाला-प्रस्तावना : टि० १५६
 धातु प्रतिभा लेखसंग्रह : टि० ६४
 धी आर्कियोलेण् ओङ् गुजरात :
 टि० ११६
 धी धम्पीरियल मृगल इरमान्स धिन
 गुजरात : टि० ६
 धी जर्नल ओङ् धी युनिवरसीटी ओङ्
 ओम्मे : टि० ६
 धी न्योऑङ्किल डिक्शनरी ओङ् ऐन्स्यन्ट
 ऐन्ड मिडियावल इंडिया : टि० : ११४

नलविलास-नाटक : टि० ५८
 नागोर चैत्यपरिपाटी (श्रीविशालसुंदरसरि-
 शिष्यरचित) : १६६
 नाट्यशास्त्र : १२, २८८
 नाभिनंदननिबोधारप्रबंध : टि० १७३
 निर्वाणकलिका : २, १०५
 निशीथयुक्ति : १७७, टि० २३५
 नेलुसीरी प्यात : १६१, १७३, १६१
 नंदीटीका : ६१

पद्मावली : ८६, ६१
 पद्मावली (जूनी गुजरातीमां) : ८४
 पद्मावली समुच्चय : टि० ५३
 पत्तनस्थ प्राच्य जैनभांडागारीय ग्रन्थ-
 सूची : टि० ५१, टि० ५७
 पद्मपुराण्यु : ८६
 पाटलुचैत्यपरिपाटी : ५४, ५५, ५६, ६१
 पाहलिपत्तसरिप्रबंध (प्रभावक-रचित) :
 टि० ११६, टि० १३१
 पार्थपराक्रम व्यायोग : ३३
 पार्थ अष्टोत्तर नामस्तवन (श्रीक्षेमराज-
 रचित) : २०२
 पार्थनाथरचित : २४३, २५५
 पार्थनाथ चैत्यपरिपाटी (श्रीकल्याण-
 सागर रचित) : २०२
 पार्थनाथ नाममाला (श्रीमेधविजय
 कृत) : २०२

पार्थनाथ संप्यास्तवन (श्रीरत्नकुशल-
 रचित) : २०२
 पार्थस्थंजनक कल्प : टि० १७
 पिटर्सन रिपोर्ट : टि० ५७, ७०
 पुराणोमां गुजरात : १२६
 पुरातत्व : टि० १५, १२३
 पुरातन प्रबंधसंग्रह : टि० ७, ५१,
 १४७, १६६
 पुरातन अक्षेत्र : टि० ८६, ८७
 प्रगत प्रभावी पार्थनाथ : टि० ५४, २०१
 प्रतिभासार : टि० १
 प्रबंधकाश : १३६
 प्रबंधवितामण्यु : २६, १३४
 प्रभावकरित : टि० ५, ७, टि० २०,
 २६, ३६, ४५, ७०, टि० ६४,
 ६६, टि० ११४, ११६, टि० १३१,
 टि० १४६, १४७, २७८
 प्रशस्तिसंग्रह : टि० ६०

प्राचीन जैन लेखसंग्रह : टि० ६,
 टि० १२, टि० १४ थी टि० १६,
 टि० ७६, टि० ६७, टि० १०४,
 टि० १०६, टि० १५४, टि० १५६
 थी टि० १५८, टि० १७५, टि०
 १८३, टि० १८६, टि० १६०, टि०
 २०५, टि० २०७, टि० २१२, टि०
 २१८, टि० २२३ थी टि० २२५,
 टि० ३०८

प्राचीन तीर्थ दर्भावती (उभोधि)-लेख :
 टि० २१
 प्राचीन तीर्थभाणसंग्रह : टि० ६,
 टि० १७, टि० ५४, टि० ११७,
 टि० ११६, टि० १६३, २०२, टि०
 २३६, टि० २६८, टि० २८०
 प्राचीन लेखसंग्रह : टि० ४६, टि० ६४,
 टि० ६७, ६६, टि० १८६

इलवर्षिका तीर्थप्रबंध : १६६
 क्षार्स गुजराती सभाना हस्तलिखित
 पुस्तकसंग्रहनी नामावली : टि०
 १४६

ज्योतीना शिलालेख : १५३
 अंशज-ऐन्-युअल-रिपोर्ट : ८०
 बुद्धिप्रकाश : टि० ६८
 बुद्धिसागर व्याकरण्यु : टि० १८८
 बुद्धिसागर : टि० १२३

बुलेटीन ओङ् धी डेकन डालेज रिसर्च
 इन्स्टीट्यूट : टि० ४
 जलकल्पसूत्र : २, टि० २५, १३४,
 १३६, २८८
 ओम्मे गेजेटियर : १७६
 जगवतीसूत्र : ७१, ६१, टि० १२३
 लटेवा पार्थनाथ उत्पत्तिस्तवन : ५३
 भारतके प्राचीन जैनतीर्थ : १३०,
 टि० १५४
 भारतीय प्राचीन लिपिभाणा : टि० १५३
 भारतीय विद्या : टि० ५७

मद्ववाह्यरित : टि० ५
 मल्लिनाथ रचित-ग्रंथस्तित : टि० ५७
 महाभारत : ६४, १२६, १३८, २८८
 महाभाष्य : २०४
 महोवा नगर स्तवन (श्रीभट्टिमासमुद्रकृत) :
 १८४

भारवाडके सम्पसे प्राचीन लेख : टि०
 १५६, टि० १६२
 भारवाड राण्यका धतिहास : २१६
 भिरांते अहमदी : १०७
 मुनिसुवत जिनरित : १४, २६, ६४
 मेडता चैत्यपरिपाटी (श्रीद्व्यावर्धन गण्णि-
 कृत) : १६८
 मेडता चैत्यपरिपाटी (श्रीधर्मकर्णिकृत) :
 १६८

मेत्राण्ण जिनस्तवन कुलमाला : ४६
 मेत्राण्ण तीर्थभंडन जिनेश्वर : ४५
 मोहराण पराण्य-नाटक : ४१
 मंडानगरी अने तेना लेखो : टि० ५५

युगप्रधानाचार्य पद्मावली : १११
 यशाब्दसरिरास : २२३

राजकट वोटसन म्युजियम : टि० १२८
 राजपुतानाडी शोधभाण : टि० १५७
 राजपुतानाके जैनवीर : टि० २२५
 राजकुपुर तीर्थस्तवन : २१५
 राण्णिगपुर यतुमुंअप्रासाह स्तवन :
 २१४, २१५
 रायपसेणुधयसूत्र : २
 रासभाणा : ६१
 रायल ओशियाटिक सोसायटी जर्नल : टि०
 १३१
 रिपोर्ट ओन धी ऐन्टीकवीटीज ओङ्
 क्च्य ऐन्ड डाडिवावाड : टि० १४०

रिवाजनिष्ठ विस्ट ओइ अन्टीकवेरियन
रिमेडन्स इन धी ओम्मे प्रेसिडन्सी :
टि० ८५
रुद्राभा महाक्षत्रपती शिक्षालेख : ११६
शिवंगिरिसु : टि० ११७, १२०
शिवंगिरिकल्प (विविधतीर्थकल्प) : टि०
४, टि० ११६
लघुशांतिस्तव : २२५, २३६
ललितविस्तर : टि० १५३
लोदपुरी चिंतामण्यु पार्श्वस्तवन (श्रीरवि-
जेठी कविकृत) : १७१
विंगानुशासन : ६१
वडाहराभां प्रगट थयेवी अेक डगर वर्ष
पहेलांनी श्वेतांबर नैन प्रतिमाओ
-लेख : टि० ४
वसुदेवहिंडी : टि० ४
वस्तुपाल चरित : १६, १२५, १५४
वस्तुपाल-तेजपाल-प्रशस्तिकाव्य : २७
वस्तुपालनुं विद्याभंगण अने भांग
लेखो : टि० ६१, टि० ७१
वास्तुसारै : २
विन्यात्रिण्यु : १८७
विजयप्रशस्तिकाव्य : टि० ८५, २२१
विजयसिद्धसुरिप्रबंध : टि० ११४, टि०
१४६
विजयानंदानुसुद्धकाव्य : टि० ६७
विजयपुर श्रद्धांतांत : टि० ६०, टि०
६२, टि० ६३
विश्वामित्र (श्रीनिनोदयसुरिकृत) : १११
विद्यानंदन्याकरण्यु : ६१
विधिपक्ष (अयलगच्छीय) मोठी पदावली :
१८१

विलासवर्ष कडा : ६६
विविधतीर्थकल्प : टि० ४, १७, २६,
७८, ६८, १००, टि० ११५, ११६
१२१, १३०, टि० १३१, १३४,
टि० १५५, टि० १५६, टि० १६२,
१६६, २७६, २८१, २८८, २६३,
२६५, ३०३, टि० ३०४, ३०५
विशेषावश्यक-भाष्य : टि० ५, ११५
विष्णुपुराण्यु : २८८
विहारवर्णन (श्रीजयंतविजयकृत) : ८८
वीरचरित (प्रभावकचरित) : २७८
वीररास : टि० ३७
वीरवंशावली : १६३, २७६, २६६
वीशा श्रीमालीजातिना अेक प्राचीन कुलनी
वंशावली : ५३
वृद्धरत्नमाला : १६७, १७०
वैष्णवधर्मना सक्षिप्त छतिहास : ६४
शतपटिका : २७६
शत्रुंजय तीर्थकल्प : टि० १००, टि० १३१
शत्रुंजय महात्म्य : टि० ३, १००, ११४
शिशुपालवध महाकाव्य : १७७, टि० २३५
श्रावकप्रतिक्रमणसूत्र : ७०
श्रावकधर्मप्रकरण्यु : ६२, १६०
सकलतीर्थ स्तोत्र : १८०, २२७
सकलाहंतस्तोत्र : १८८
सत्यपुरतीर्थकल्प : टि० ११५, टि०
टि० १३४, टि० १६२, ३०५
सत्यपुरीयभंगन महावीरउत्साह (स्तोत्र) :
२२८, २७८, ३०४
समररासु (श्रीविजयसेनसुरिकृत) : टि० १२६
समवायांगसूत्र : टि० १५३

समुद्रगुप्तना शिक्षालेख : १२०
सिद्धपुर चैत्यपरिचारी : ६७
सिरिपासनाहयचरित : ८२
सिराही राज्याका छतिहास : टि० २३५
टि० २५४, टि० २५८, टि० २६८,
टि० २६३
सुधर्मगच्छपदावली : ६१
सुपासनाहयचरित : टि० ६४
सुरसुहरीकथा : २७८
सुश्रुत : ६६
सूत्रकृतांगसूत्रि : ४
सेरिसातीर्थस्तवन : ७८
सोमसौभाग्यकाव्य : ५२, टि० ८४,
१११, ११७, १४६, २१२, २६४
सोहमकुलपदावली : २२३
सौधर्मगच्छान्याय्यान : ६१
संग्रहणुरितन : टि० ६४
संघपुरतो शिक्षालेख : ६१
संप्रति प्रियदर्शिनो शिक्षालेख : ११६
सिंधी नैन ग्रंथमाला : टि० ४, २४६
स्थानांगसूत्र-टीका : ६१
स्थानककल्पशिलोच्छ टि० १७
स्थानक पार्श्वनाथचरित : टि० १४
स्तुतार्यासिद्धांत : १७७
हम्भीरभट्टमर्दान १५
डीरविजयसुरिरास : टि० १४, टि० १५,
२१७
डीरसौभाग्यकाव्य : २६१
हेमचंद्रसुरिप्रबंध टि० १४७
हेमन्याकरण्यु : ६१

वर्ग ३ : ग्राम, नगर, नदीओ, लंडार, भूर्तिविशेष आदिनी अकारादि अनुक्रमणिका

अकनरपुर : १५, १६
अकोटा : ४, १८, १६
असिमेट-भेडभहा : ८६
अयलगत : २७८, २८८, २६३, २६४,
२६५
अयलेश्वर : ३३, २८८, २६५
अयलपतनी वसति : ६४, ६५
अनभेर : १६६, १६७, २०३, २०४,
२१८
अनभेर अयलजयम : २०७

अनयनगर : 'अनरा' लुओ
अनयभेरु : 'अनभेरु' लुओ
अनता : २५
अनरा-अनहरा : १३६, १३७
अनरानी पंचतीर्थी : १३६, १३७,
१३८
अनरी-अनहरा-अनहरा : ३१, २१८,
२३५, २४१, २४२, २५४, २६८
अनितनिनप्रासाह (तारंग) : ६
अनभंगण : १०६

अटारु : १५७
अठवा लार्चन्स (सुरत) : ३२
अडोवा शत्रुंजय (सिराही) : २४७
अलुहिलपतन अलुहिलपाटक, अलु-
हिलपुर पाटल्यु, अलुहिलवाड :
'पाटल्यु' लुओ
अलुहरा : २६२
अदितिवाव : ८६, ८७
अनुपमा सरोवर : १००, १०१
अघोर्ष : १४६

અબાડાસા : ૧૪૧
 અમદાવાદ : ૭ થી ૧૦, ૧૩, ૪૦, ૫૨, ૬૫, ૭૪, ૭૭, ૭૯, ૮૨, ૯૯, ૧૦૭, ૧૧૨, ૧૧૯, ૧૯૫, ૨૨૧, ૨૫૬, ૨૬૦, ૨૯૨, ૨૯૪, ૨૯૭
 અમદાવાદ-કરની પોળ : ૨૫૬
 અમરકોટ : ૬૪, ૧૬૫
 અમરસાગર : ૧૬૪, ૧૭૦
 અયોધ્યા : ૭૮
 અયોધ્યાનું દશ્ય : ૨૦૪
 અબમુય, અરબદ, અર્જુદ, અર્જુદાયલ : 'આણુ' જીઓ
 અરિષ્ટનેમિપ્રાસાદ : ૭
 અર્ગલપુર : 'આગરા' જીઓ
 અર્જુદાયલ-વસતિ : ૬૦
 અલવર-દુર્ગ (મેવાત દેશ) : ૧૫૩, ૨૦૧, ૨૦૧
 અન્ધાવમોઘ : ૪, ૨૬, ૨૮
 અન્ધાવમોઘ-શકુનિકાવિહાર (ભરૂચ) : ૯૪, ૯૫
 અષ્ટાદશશતમંડલ : ૨૪૦
 અષ્ટાપદ : ટિં ૧, ૧૧, ૨૧, ૧૦૯, ૧૧૬, ૧૨૩, ૧૮૮
 અષ્ટાપદ-દશ્ય : ૧૦૧
 અષ્ટાપદ-પદ : ૧૯૬
 અષ્ટાપદ-શિખર : ૨૧૫
 અષ્ટાપદાવતાર : ૧૦૦, ૧૧૨, ૧૨૫, ૧૯૨
 અસારાનાડા : ૧૯૩
 અહિચ્છત્રપુર-નાગેર : ૧૫૩
 અંકલેશ્વર : ૨૬
 અંકાઈની ગુફાઓ : ૧૩૨
 અંકાટકપુર : 'અકોટા' જીઓ
 અંજર : ટિં ૩૬, ૧૩૮, ૧૪૫
 અંતરીકપાસ : ૨૨૭
 અંધાઉ : ૪
 આકાશવમ્ર : ૫, ૬૪
 આગરા : ૨૦૧, ૨૦૨
 આઘાટપુર : ૯૧, ૧૮૦, ૨૮૮, ૩૦૪
 આચાર્યગચ્છીય ભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 આદપુર : ૧૦૮
 આનર્ત : ૩, ૧૨૯
 આનર્તપુર : 'વડનગર' જીઓ
 આણુદપુર : 'વડનગર' જીઓ
 આણુ : ૩, ૫, ૬, ૧૦, ૨૮, ૩૨, ૪૫, ૫૧, ૫૮, ૧૨૫, ૧૩૪, ૧૫૩,

૧૫૭, ૧૫૮, ૧૮૮, ૧૯૦, ૨૦૦, ૨૧૭, ૨૪૩, ૨૫૫, ૨૫૬, ૨૭૬થી ૨૭૯, ૨૮૧, ૨૮૨, ૨૮૮, ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૬, ૨૯૭, ૩૦૫
 આણુ-દેશવાડાનાં મંદિરો : ૬, ૨૦, ૩૩, ૧૦૩, ૧૦૬, ૧૨૩, ૧૪૦, ૧૪૮, ૧૫૦, ૧૬૭, ૨૪૧, ૨૭૬, ૨૮૩, ૨૮૬, ૨૮૭, ૨૯૨, ૨૯૩, ૨૯૯
 આણુરોડ : 'ખરેડી' જીઓ
 આણુ-લણુવસહી : ૧૫૦, ૨૦૭ ૨૭૮ થી ૨૮૦, ૨૯૬, ૨૯૮, ૩૦૧, ૩૦૮
 આણુ-વિમલવસહી : ૧૦૫, ૨૮૦
 આણુની કારીભરી : ૧૦૭
 આણુની રચના : ૧૧૨
 આણુની શિલ્પકળા : ૨૧૭
 આણુનો ખીજો અવતાર : ૨૧૫
 આમથરા : ૨૬૨
 આમોદ : ૨૫
 આમ્રદતની વસહી : ૨૮
 આરાસણુ : 'કુંભારિયા' જીઓ
 આર્પાવર્ત : ૩
 આલમ (સૈયદ)ની મરિજદ : ૮
 આશાવલ-આશાપલ્લી : ૭, ૯૪
 આસરાજવિહાર : ૧૧૯
 આહાડ-આહકુ : 'આઘાટ' જીઓ
 આંખથડ-આમથરા : ૨૭૭
 આંધ્રદેશ : ૨૬
 ઇકબાલગઢ : ૩૪
 ઇડર : ૬, ૫૩, ૮૩ થી ૮૫, ૮૯, ૯૦
 ઇંદ્ર (ઉત્સવ) : ૨૫
 ઇંદ્રનીલ તિલકપ્રાસાદ : ૧૧૭
 ઇંદ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ઇંદ્રાણી શ્રાવિકાની મૂર્તિ : ૨૪
 ઇયદર, ઇલાદુર્ગ, ઇલાપદ્ર : 'ઈર' જીઓ
 ઇલોરા : ૨૫
 ઇલોરાની ગુફાઓ : ૧૩૨
 ઇરિક : ૧૩૯
 ઇરાન : ૧૩૯
 ઇશાનેદ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ઇશ્વરકુડ : ૧૦૩
 ઇસરા-ઇસરી : ૨૫૬, ૨૯૭
 ઉએસપુર, ઉકેશપુર : 'ઓસિયા' જીઓ
 ઉએસનગઢ : ૧૧૯
 ઉજમવસહી : ૧૦૭
 ઉચ્ચાપુરી : ૧૨૨
 ઉજ્જવત : 'ગિરનાર' જીઓ
 ઉજ્જવત-અવતાર : 'ગિરનાર અવતાર' જીઓ.
 ઉજ્જવેની : ૨૫, ૧૩૧
 ઉત્કોટ : 'અકોટા' જીઓ
 ઉત્તરાપથ : ૧૩૬
 ઉત્તુગતોરણુપ્રાસાદ : ૧૮૧, ૨૩૦
 ઉત્તમુલ-ઉત્તમુલ : ૨૩૭
 ઉદયનવસહી (ખંભાત) : ૧૪
 ઉદયનવિહાર : ૭
 ઉદયપુર, ઉદેપુર : ૨૦૭, ૨૬૪
 ઉદાવસતિ : ૯૪
 ઉત્તપુર-ઉના : ૧૩૬
 ઉમરલી : 'ઉંબરણી' જીઓ
 ઉપકેશચૈત્ય : ૧૭૪
 ઉપકેશપુર : 'ઓશિયા' જીઓ
 ઉપરકોટ : ૧૧૯
 ઉપરિયાળા : ૭૫
 ઉન્નિર્ગતતીર્થ-નાડલાઈની જાદવાની પહાડી પરનું મંદિર : ૨૨૪
 ઉલકાજલ : ૧૦૮
 ઉંઝા : ૬૬, ટિં ૬૮
 ઉંદરા : ૨૫૧, ૨૭૦, ૨૭૧
 ઉંદરા-સરોરી વાવ નામક અરટ : ૨૭૩
 ઉંદરા : 'ઉંદરા' જીઓ
 ઉંબરણી : ૨૭૭, ૨૭૮, ૨૯૨
 ખપભટ્ટ : ૧૦૦
 એરણુપુરારોડ : ૧૮૭, ૨૦૬, ૨૧૦, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૨૮, ૨૩૬ થી ૨૩૮
 એરવાડા : ૫૩
 ઓડ-ઓર : ૨૬૩
 ઓરિયાસકપુર, ઓરીસાગ્રામ, ઓરાસાગ્રામ-ઓરિયા : ૨૯૩
 ઓરિસા : ૨૯૯
 ઓશિયા : ૧૫૪, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૭, ૨૨૮
 ઓસમ પહાડ : ૧૩૩
 ઓરગાળાદ : ૧૦૨
 કકાસણુ-કાકાવાસણુ : ટિં ૬૮
 કચ્છ : ૩, ટિં ૩૬, ૯૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૧, ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૪૬
 કચ્છનું રણુ : ૪૨
 કચ્છપતુચ્છ દેશ : ૧૬૦
 કટારિયા : ૧૪૪, ૧૪૫

कडी : २७, ७८
 कदम्बगिरि-पुर : ७३, १००, १०६, टि०
 १३१
 कतार गाम : ३२
 कनकायल : 'सुवर्णगिरि' गुम्बो
 कनोण : ३०५
 कनोडा-काण्डोडा : टि० ६८
 कपडवण : २८
 कपटीगिरि : १००, टि० १३१
 कम्पिलपुरा (भरथ) : २८
 करणायतन-कर्णविहार : टि० ११७
 करहेडा-करेश : १६, २०२
 कर्णविहार : ५८, १२१, १२३, १३२
 कर्णवती : ७
 कर्पटहेडक : 'कापरडा' गुम्बो
 कलकता : ६६, १७४
 कलिकुंड पार्श्वनाथ : ६५
 कलोल : ७७
 कल्याणविभलनी हेरी : ६६
 कंकावती-कावी : २१
 कंकुभाषिनी धर्मशाणा (पावीताण्डा) : ६६
 कथेकाट : १४५, १४६
 कभोर्ष : ५०
 काकावासण्यु : टि० ६८, टि० ६६
 काकोसी-मेनाण्डारोड रेलवे लाईन : ४५
 काण्डुलिका-काण्डोली : २५७
 काडियावाड : ३
 काण्डोडा : टि० ६८, टि० ६६
 काहभरी युद्ध : १३०
 काना ओण्डीनी भूर्ति : २७४
 कापरडा-कापडहेडा : १६४, १६५
 कापरडानुं स्वयंभू पार्श्वनाथनुं मन्दिर :
 १६३
 कामेली : टि० ६८
 कामली-कामेली : टि० ६८
 कालहरि : ७३
 कालीदह-नागदह : १८३, १८४
 कालंद्री : २६७
 कावी : २१
 काशी : टि० १०५, २०२
 काश्मीर : ११७, १२१
 कायंदा-कासदह-कासींदा : २६१, २६२
 काणाभरा : १५६, २५४
 काणा मन्दिर : २५६
 कान्तिचिन्मण्ड (अवर्तक)नी भूर्ति : ३१
 कावरली-हीरारुमी : २५१, २६०, २६१,
 २६२, २७८, २६२

किराह-किरातकूप : १७३, १८३
 कुमरस्थ : ११६
 कुमारपाल कुंड : १०२
 कुमारपालनी टूंक : १२३, १२४
 कुमारपाल राणनी भूर्ति : ११०, १२२
 कुमारविहार-कुंभरविहार, कुंभरविहार :
 ४१, ५७, ८६, १३६, १८६, १६२,
 २००
 कुरु : १५३
 कुशस्थली-'द्वारका' गुम्बो
 कुशार्त : १२६
 कुंकुंभेशल चैत्य : १६०
 कुंडलमेढ-कांडलमेढ (अंतर-उत्सव) :
 २५, १३४
 कुंभलगढ-कुंभलगढे : १६१, २६४
 कुंभारिया : ८६, टि० १२६, १२८,
 १५६, २८३, २८५ थी २८७
 कुंभारियावाडा (पाटण्यु) : ६२
 कृष्णगढ : १६१
 केर : २५६
 कुवलाथली (दारीण) : ५१
 केशवण नाथकनी टूंक : १४४
 कैअतभांती मन्दिह : ८
 कोयिन : १२४
 कोणरा : १५८, २७१
 कोटरा : २६७, २६६, २७०
 कोटा : १५७
 कोटारक : ८०
 कोडारा : १४१, १४३
 कोहरला : २७३, २७४
 कोरंटक कोरिट-कोरटा : १५४ थी १५७,
 १७३, १८०, २२८ थी २३०, ३०४
 कोरंटगञ्ज चैत्य : ३४
 कोसलनी ज्वलत्स्वामी प्रतिमा : टि० १
 कोकण्यु : २८
 क्षमानंदी : 'भीवाणुदी' गुम्बो
 अहकूप : 'आहू' गुम्बो
 अडसलिमा : ११२
 अजायत-कोटारक : ८०
 अडीन : १८३
 अरतरवसडी : २१६, २६२, २६३
 अरा(रे)डी : २६३, २६४, २७७ थी
 २७६, २८२, २८३, २८८, २६६
 थी २६६, ३०१, ३०३, ३०६ थी
 ३०८

अंभात-अंभात : १४ थी १७, २१
 थी २४, ४५, ७२, ७३, ६३, १०४
 अंभातनी आडी : १११
 अंभात गानअंभार : टि० १२३
 आहू : १५५, २१८
 आनदेश : ११४
 आराधोड : ७५
 भीमेल : २०४, २०५, २११, २१३
 भीवाणुदी : २१३
 पुडाला : २०५
 भेटीयगाम : १८६
 भेड : १८७
 भेडवन्ना : ८६, ८६
 भेडनगर : २२३
 भेडा : १३
 भेडी : टि० १२३
 भेरालु : १५०
 भोडल : ३५
 गणपह-गणअपह : टि० १, ११६, १८८
 गणधरमन्दिर : ६६
 गणधरवसडी : १६६
 गणअपह : 'गणअपह' गुम्बो
 गिरनार : टि० १, ४, ६, २१, ४६,
 ५८, ६४, ७२, १०६, ११६ थी
 १२२, १२५, १२६ थी १२६,
 १३०, १३२, १८८, २००, ३०५
 गिरनार-दश्य-रयना-पट-गिरनारावतार :
 ४३, ७५, १००, १०१, १०६,
 ११२, १६६, १६८, २११, २१६,
 २२६
 गिरनारनी टूंक : १२६
 गिरनारतो संध : १११
 गिरनार : 'गूनागढ' गुम्बो
 गिरियन (उत्सव) : २५
 गिरिवर : २८२
 गुणरात, गुणर, गुणरता, गुणराता,
 गुणर : ३ थी ६, १४, १८ थी
 २०, २६, २७, ३२, ४५, ५६,
 ५८, ५६, ६२ थी ६४, ६६, ७०,
 ७४, ७७, ८१, ११६, १२०, १२३,
 १२६, १३०, १३५, १३६, १४६,
 १५३, १५६, १६१, १७६ थी
 १७८, १८०, १८३, १८६, १८८,
 २१८, २२५, २५७, २६१, २६६,
 २७५, २८८, २६१, ३०१

અણ્વરત્નસરિની મૂર્તિ : ૨૧૧
 અહિલનિહાર : ૧૫૫
 ગેડી : ૧૪૫
 ગોડ(લ)વાડ : ૧૬૦, ૧૨૦, ૨૨૭, ૨૩૦
 ગોપાચલ : ૨૦૨
 ગોપીપુરા (સુરત) : ૩૦
 ગોહત્રી-ગોહવલી : ૨૪૫, ૨૪૬
 ગૌડ દેશ : ૪૫
 ગંધાર : ૧૬, ૨૪, ૨૫, ૪૯, ૧૧૩, ૧૧૭
 ગંધારમંદિર : ૧૧૨
 ગંધારવાળાનું મંદિર (ડબોઈ) : ૨૧
 ગંધારિયાનું ચૌમુખ મંદિર : ૧૦૬
 ગાંભૂ-ગંભૂતા : ૫૮, ૬૮, ૬૯, ૭૦
 ગુંદીયાળીવાળા : ૧૪૦
 ગોંડલ : ૧૩૧
 ઘટિયાળા : ૧૫૬, ૧૫૮, ૧૬૨, ૨૧૦
 ૩૦૪
 ઘાટ : ૧૩૯
 ઘાટકોપર : ૨૯૯
 ઘાણુરાવ : ૨૨૦, ૨૯૯
 ઘીમટા (પાટણ) : ૬૨
 ઘૂમલી : ૪
 ઘેરીપાગ : ૧૦૮
 ઘોઘલા : ૧૩૬
 ઘોઘા : ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩
 ઘંઘાણુકપદ-ઘંઘાણુ : ૧૫૬, ૧૫૮, ૧૬૩, ૧૬૪
 ઘાંદુ ગામ : ૯૦
 ચક્રાયુદ્ધનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ચગઉલિ, ચગવલી : 'ચંદ્રાવતી' જીઓ
 ચતુર્મુખયુગાદીશ્વરવિહાર-ધરણ્યવિહાર : ૨૧૮
 ચતુર્મુખવિહાર : ૧૭૦
 ચમતકારપુર : 'વડનગર' જીઓ
 ચદ્દિયા ગામ : ૨૩૨
 ચમરેંદ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ચમરુખ્યાય-ચમરોતપાદ : ૨૧૦ ૧, ૧૧૬
 ચરલી : ૨૩૬
 ચવરડિયા-ચવરલી : ૨૩૫, ૨૪૪
 ચાટ : ૨૧૮
 ચાણુરમા : ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૬૩, ૬૮, ૭૬
 ચામુંડેરી : ૨૬૬
 ચારિત્રવિજયજીની મૂર્તિ : ૯૯

ચાર્પ : ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૫૩, ૨૦૧
 ચિતોડ-ચિત્રકૂટ : ૫૮, ૧૫૩, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૦, ૧૮૮, ૧૯૭, ૨૦૨
 ચિલ્લણ તળાવડી : ૧૦૮, ૧૦૯
 ચીન : ૧૩૯
 ચૂલી : ૨૩૭
 ચોક : ૧૦૯
 ચોકી : ૨૧૦ ૧૨૦
 ચોરીવાળા મંદિર : ૯૭
 ચૌમુખજીની ટૂંક : ૧૦૬
 ચૌલુકચકલીન સ્થાપત્ય : ૨૯૫
 ચંડપની મૂર્તિ : ૧૨૮
 ચંડેલા : 'ચંદ્રાવતી' જીઓ
 ચંદનવિહાર : ૧૮૯
 ચંદૂર : ૪૯
 ચંદ્રગિરિ-ખાવાખ્યારાની ગુફા : ૧૧૬
 ચંદ્રગુફા ૨૧૦ : ૧૧૭
 ચંદ્રપ્રભાસ-પ્રભાસપાટણ : ૧૩૪
 ચંદ્રપશાનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ચંદ્રસરિની મૂર્તિ : ૨૪૮
 ચંદ્રાવતી : ૨૧૦ ૩૯, ૫૮, ૨૧૦ ૧૨૩, ૧૫૬ થી ૧૫૯, ૨૪૦, ૨૪૬, ૨૫૪, ૨૭૭ થી ૨૭૯, ૨૮૨, ૨૮૩, ૨૮૮, ૨૯૨, ૩૦૪, ૩૦૮
 ચંદ્રાવતી : 'ચાણુરમા' જીઓ
 ચંપાપુરી : ૫૦, ૧૦૯
 ચંપાનેર : ૨૦
 ચુંવાલ : ૭૬
 જરાપલી : ૧૯૭
 જમીંધુ : ૭૩
 જીપાવસહી : ૧૦૭
 જખૌ : ૯૮, ૧૪૧, ૧૪૨
 જગન્નાથપુરી : ૨૯૯
 જનાપર-હીરાજીવાળો અરટ : ૨૭૩
 જમણપુર : ૪૬, ૨૧૦ ૫૫
 જયતળેરી : ૧૦૧
 જયસિંહપુર : ૧૫૬
 જસકુંવરની ધર્મશાળા (પાલીતાણુ) : ૯૯
 જસાઈ : ૧૮૧
 જસોલ : ૧૮૬
 જકાડા : ૨૧૪
 જાદર : ૮૩
 જાખાલિપુર : 'જાલોર' જીઓ
 જામનગર : ૬૭, ૯૭ થી ૯૯

જામખરા : ૫૦
 જામી આદીના મસ્જિદ (પાટણ) : ૬૩
 જામી મસ્જિદ : ૧૭
 જાલીમુનિની મૂર્તિ ૧૦૨
 જાલોર : ૩૭, ૧૫૫, ૧૫૭, ૧૬૦, ૧૭૯, ૧૮૭ થી ૧૯૧, ૨૦૦, ૨૩૦
 જાવા : ૧૩૯
 જાવાલ : ૨૯૭
 જાળિયા : ૧૦૯
 જિનકુશળસરિની મૂર્તિ : ૨૫૦
 જિનદત્તસરિની પાદુકા : ૯૯, ૨૫૦
 જિનદત્તસરિની મૂર્તિ : ૨૫૦
 જિનેન્દ્ર ટૂંક : ૧૦૨
 જીણુહાવસહી : ૯૫
 જીરાવલી-જીરિકાપલી-જીરાવલા-જીરા-ઓલિ : ૨૦૨, ૨૯૯, ૩૦૦, ૩૦૭
 જીણુકુર્ગ : 'જૂનાગઢ' જીઓ
 જીવિતસ્વામીનું તીર્થ : ૨૭૧
 જીવિતસ્વામીનું મંદિર : ૨૫૫
 જીમ્મા મસ્જિદ (અમદાવાદ) : ૮
 જીમ્મા મસ્જિદ (પાવાગઢ) : ૨૦
 જીમ્મા મસ્જિદ (ભરૂચ) : ૨૮
 જૂના-જૂનું આડમેર : ૧૮૧
 જૂનાગઢ : ૧૧૪, ૧૧૬, ૨૧૦ ૧૧૭, ૧૧૮ થી ૧૨૦, ૧૩૧, ૧૩૩
 જૂના તોપખાના મસ્જિદ : ૧૮૮, ૧૮૯
 જૂના ખેડા : ૨૩૦
 જોખલ પહાડી-શત્રુજયની ટેકરી-શત્રુ-જયાવતાર : ૨૨૪
 જોખલ પર્વત : ૨૨૧
 જોતલ વાવ : ૨૧૦, ૨૧૧
 જોતલસર (ટિં) ૧૨૦
 જોરાજનો ચોતરો : ૩૦૨
 જોસલમેર : ૪૯, ૫૩, ૧૫૩, ૧૬૩ થી ૧૬૫, ૧૭૦, ૧૭૧, ૧૮૪, ૨૩૦
 જોતારણ : ૧૯૪
 જોનનગર : ૯૯
 જોનપુરી-અમદાવાદ : ૧૦
 જોનયાલાઅમ (પાલીતાણુ) : ૯૯
 જોનવિદ્યાશાલા : ૯
 જોધપુર : ૧૫૬, ૧૬૧ થી ૧૬૩, ૧૮૦, ૧૮૩, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૯૧, ૧૯૩, ૧૯૪, ૨૭૭, ૩૦૩, ૨૧૦ ૩૦૪
 જંખડીપ : ૧૦૧, ૧૫૧
 જંખસર : ૨૪, ૨૫, ૯૧

જાંખૂવામીની મૂર્તિ : ૧૧૦
 જાંગલ : ૧૫૩
 જાનશાળા (અમદાવાદ) : ૯
 જગડિયા : ૨૯
 જાલોડી-જાગડોલી-જાડવલી-જાવવલી :
 ૧૫૮, ૨૩૯
 જીંજુવાડા-જીંગપુર-જંજપુર : ૪૯, ૭૩,
 ૭૪
 ટાકોલી-ટાકોદી-ટાકવલી : ૫૮, ટિં
 ૬૮, ટિં ૬૯
 ટુવટ-ટૂહડ : ૭૩
 ટેલોગામ : ટિં ૩૯
 ટોકરા : ૨૯૮
 ટંકારા : ૨૫
 ટીંબા : ૧૪૭, ૧૫૨
 ડભોઈ : ૨૦, ટિં ૨૧, ૨૫
 ડયાણી : ૧૫૮, ૨૯૨, ૩૦૮
 ડાક : ૨૯૮
 ડાબી : ૭૧
 ડાયરા (પાલનપુર) : ૩૪
 ડો. પંડ્યા-અભ્યાસગૃહ (પાટણ) : ૬૨
 ડીસા : ૩૮, ૪૨, ૨૯૭, ૩૦૨
 ડેલાનો ઉપાશ્રય (અમદાવાદ) : ૯
 ડીડિલા : ૨૬૮ થી ૨૭૦
 ડુંગરપુર : ૨૯૪
 ડુંગરશીજ્ઞાનભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૩
 ડુંગરશીનું મંદિર : ૧૭૧
 ઢાલ : ૧૩૯
 ઢિલ્લી : 'દિલ્લી' જીઓ
 ઢંકગિરિ-ઢાંક : ૪, ૧૦૦, ૧૩૧, ૧૩૨
 તપાગચ્છીય ભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 તળાબ-તાલબચ-તાલબજ : ૬, ૧૦૦,
 ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૩૧
 તાપી નદી : ૨૯
 તામ્રલિપિ : ૯૪
 તારગા-તારઉર-તારાવરનગર-તારણગિરિ
 -તારણગઢ-તારણ-તારાપુર : ૬,
 ૧૪૬ થી ૧૪૯, ૧૯૪, ૨૦૦, ૨૮૬
 તારંગાની ટૂંક : ૨૧
 તારંગાનો ઉદ્ધાર : ૮૪
 તિલતિલપદ્મ : 'ઢાંક' જીઓ
 તુકસ્તાન : ૧૩૯

તુરંગી : ૨૬૦
 તુલખેટ-ખેડખલા : ૮૬
 તેજપુર : ૧૧૭, ૧૧૯
 તેરા : ૧૪૧, ૧૪૩
 તેલપુર : ૨૭૫
 તેડાનો દરવાજો-ચંદ્રાવતીનો દરવાજો :
 ૨૮૨
 ત્રવણી : ૧૫૩
 ત્રિભુવનવિહાર (પાટણ) : ૫૭
 ત્રેલોકચરીપક-ત્રિભુવનવિહાર-નલિનીચુલ્મ-
 વિમાન-ધરણવિહાર : ૨૧૫, ૨૧૬,
 ૨૧૮
 ત્રંબાવતી-ખડાયત : ૮૦
 ત્રંબાવતી-ખંભાત : ૧૪
 ત્રંબાવતી-બીલડિયા : ૩૮
 થરાદ-થિરપુર-થિરાદી-થરાપદ-થિરાપદ :
 ૪૦ થી ૪૨, ૫૦
 થાવચ્યા મુનિની મૂર્તિ : ૧૦૨
 થિરોડ : ૯૨
 થીરુશાહ જ્ઞાનભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 થાંભણા : ૧૪
 દતાણી-દંતાણી : ૧૫૯, ૨૮૨, ૨૮૩, ૩૦૮
 દમણ : ૧૦૩
 દર્ભાવતિકા-દર્ભાવતી : 'ડભોઈ' જીઓ
 દયાવડા ટિં ૬૮, ટિં ૬૯
 દસાડા : ૭૪
 દાદાઇ : ૨૨૬
 દાંબોલ નદી : ૮૩
 દાવડ : ૮૩
 દિયવર-દિયાણા : 'દીયાણા' જીઓ
 દિલ્લી : ૮ થી ૧૦, ૧૬૦, ૨૦૨ ૨૧૮
 દીપા યુડલા : ૪૨
 દીયાણા : ૧૫૪, ૧૫૯, ૨૩૦, ૨૪૩,
 ૨૫૫, ૨૫૬
 દીવ : ૯૯, ૧૨૦, ૧૩૬, ૧૩૭
 દુંદુભિ : ૨૩૯, ૨૪૦
 દુધેલા તળાવ : ૧૯૩
 દેનમાલ : ૭૩
 દેલદર : ૨૫૧, ૨૭૩
 દેલવાડા : 'આણુ' જીઓ
 દેલવાડા : ૧૩૬, ૧૩૭, ૨૬૪, ૩૦૪
 દેલવાડુ : ૭૩
 દેવકુલપાકટ : 'દેલવાડા' જીઓ
 દેવગઢ : ૧૭૧
 દેવપતન : 'પ્રભાસપાટણુ' જીઓ

દેવપતન-દ્રાવડપુર : 'દાવડ' જીઓ
 દેવરાજ શાશ્વત જિનપ્રાસાદ શ્રીવર્ધમાન
 જૈન આગમમંદિર : ૯૯
 દેવીત્રીગિરિ : ૨૯૯
 દેવેન્દ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 દેહલાણા : 'દેરણા' જીઓ
 દેરણા : ૨૬૪
 દોલાખાડી : ૧૦૨
 દંડવીવતી ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 દાંતીવાડા-દાંતાપાટક : ૩૫
 દ્રાવિડની મૂર્તિ : ૧૦૨
 દારકા-દારવતી : ૪, ૯૮, ૧૧૪, ૧૧૬,
 ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧
 ધઉલી 'ધવલી' જીઓ
 ધનવસાહી ટૂંક : ૧૦૧
 ધનારી : ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૬૬, ૨૭૪
 ધમ્મચક્ર-ધર્મચક્ર-તક્ષશિલા : ટિં ૧,
 ૧૧૬
 ધરણવિહાર પ્રાસાદ : ૨૧૪, ૨૧૬, ૨૩૩
 ધરમશી હેમચંદ્રની ટૂંક : ૧૨૮
 ધર્મધોષસૂરિની મૂર્તિ : ૧૧૩
 ધર્મસૂરિનાં પગલાં : ૨૫૩
 ધવલક 'ધોળકા' જીઓ :
 ધવલી : ૨૮૩, ૨૯૨, ૩૦૮
 ધાનેરા : ૨૪૪
 ધાર(રા)-ધારાસેનક : ૪૧, ૭૮, ટિં ૧૨૩,
 ૨૨૮, ૩૦૪
 ધીણાજ : ૬૮
 ધોરાણ : ૧૩૩
 ધોલાગઢ (કારટા) : ૨૨૮
 ધોલેરા : ૯૯, ૧૧૨
 ધોળકા : ૬, ૯૪, ૯૫, ૧૩૯, ૧૨૨
 ધોળા : ૧૧૪
 ધૂળિયાગામ : ૨૩૮
 ધંધુકા : ૯૬
 ધાંધારનો ઘાટ : ૯૯
 નગર : ટિં ૧૨૩
 નગાસર : ૧૬૦
 નડિયાદ : ૧૩
 નફ (કુ-કુ)લ : 'નાડોલ' જીઓ
 નફલાગિકા-'નાડલાઈ' જીઓ
 નરવર : ૧૯૭
 નરસી કેશવજીની ધર્મશાળા (પાલીતાણા)
 : ૯૮

नरसी केशवजी टूंक १०२
 नरसी नाथानी धर्मशाळा (पालीताळा)
 : ६८
 नराळा-नराळु-नराळुक : २१८, २२८,
 ३०४
 नरायन : २०३
 नरेली : ५३
 नरोडा : ८२
 नहुँलपुर : 'नाडोळ' जुम्मा
 नर्मदा नदी : २५, टि० १२६
 नलिनीशुल्भविमान : 'धरलुविहार' जुम्मा
 नवतोरणियुं मंदिर : १६६, १८२
 नवानगर : 'जमनगर' जुम्मा
 नागिया : १४९, थी १४३
 नाकोडा-नाकोर : १८३ थी १८६, टि०
 १८७
 नागपंहर : ६७
 नागडि(पुर) : 'नागोर' जुम्मा
 नागादरी नदी : १६३
 नागिझना पुत्रोनी वसति : ६४
 नागोर : ४५, १५३, १५५, १६६,
 १६८ थी २००, २१८
 नाग्र (डू)वाध : टि० १८७, २२१ थी
 २२३ २६६
 नाडोड : टि० १५५, १५८, टि० १६२,
 २१३, २२१, २२५, २२६, २३८
 नाळा : १५४, १५६, १८०, २३० थी
 २३२, २४३, २५५, २६४, २६६
 नाळ्यावट : ३०
 नानकलागर : 'काणारा' जुम्मा
 नानरोळा : ८७
 नारद ऋषिनी मूर्ति : १०२
 नारदीपुरी : 'नाडसाध' जुम्मा
 नारायणुनी मूर्ति : १०५
 नारायणुवसडी : १६६
 नाविआंणी : ७३
 नाडवसडी : २२६
 नाडलु गिद्रींग (पालीताळा) : ६६
 निषधनगरी : 'नरोडा' जुम्मा
 नीतोडा : २५३, २५६
 नेमा वाव : २११
 नेमा श्रेणीनी मूर्ति : २७४
 नंदकुलवती : 'नाडलाध' जुम्मा
 नंदपुर : 'नाडोळ' जुम्मा
 नद्विआम : 'नादिया' जुम्मा
 नद्विपुर : 'नादिया' जुम्मा

नद्विक चैत्य : २४३
 नद्विधर्मन : 'आळु' जुम्मा
 नद्विधर्मनपुर : 'नादिया' जुम्मा
 नद्विधर्मन- (आदीश्वरमंदिर-शत्रुंजय) :
 १०४
 नंदीश्वरदीप-अवतार-चैत्य-पट्ट-मंदिर-
 रचना : ११, २१, ३२, १००,
 १०७, १२२, १५१, १६६, १६७,
 १६६, २००, २१५, २१६, २४४,
 २८६
 नंदीश्वरनी टूंक : १०७
 नादिया(य) : १५४, २१४, २३०, २४२
 थी २४४, २५५, २७५
 नादोल-नाद्रीय : ४०, १६०
 नोंधल कुंड : १०२
 पआळलु : २४
 पटना : १३०
 पत्तन : 'पाटलु' जुम्मा
 पद्मावती : 'लोयाणी' जुम्मा
 पद्विधा-पद्वी : 'पाली' जुम्मा
 पाकीस्तान : १६३
 पाटडी : ७४
 पाटलु : १८, १६, ४४, ४५, ५२, ५३,
 ५६ थी ६३, ६८ थी ७२, ७४,
 ७६, ६४, १०१, १०४, १११,
 ११८, १२३, १२६, १४५, १४८,
 १६४, १६६, टि० १७२, १७८,
 २००, २०१, २१५, २७८, ३०४
 पाटलु गानकांडार : टि० १४, टि० १२३
 पाताळसिंग श्रीनेमिनाथ : १३०
 पादलिपनपुर : 'पालीताळा' जुम्मा
 पानसर : ४६, ६४, ६५
 पानेडी : १३१
 पामेरा : २६७
 पारसकुल : १३१
 पार्श्वनाथ महातीर्थ-सेरिसा : ७६
 पाली नगर : ५८, १७५, १८०, १८६
 पालीताळा : ६८, १०६, १११, १४२,
 ३०४
 पालडी : १६१, २३८, २६५ २६६
 पालनपुर : ३२, ३४ थी ३६, ३८,
 १५०, १६०, २००
 पावडा : २३६
 पावागढ : ६, १६, २०
 पावापुरी : ५०, १०१, १०६

पाडलुविहार : २००
 पित्तलडर मंदिर : २६२
 पीपलपुर, पीपलआम : 'भोराल' जुम्मा
 पीपाडसीडी : १६४
 पीरभेट : १११, ११२
 पीपलआम : 'भोराल' जुम्मा
 पीपलवाध रोड : ८०
 पुनागिरि : १७६
 पुष्कर तीर्थ : २०४
 पुष्पमाल : 'बिलमाल' जुम्मा
 पूना : ६७
 पूर्व भंडली : ५७
 पेशुना : २७३, २७४
 पोशीना (नाना) : ६०
 पोशीना (मोटा) : ८६
 पोकरलु : १६४
 पंयासर : ५, ४७, ५२, ५३, ५६, ६०
 पंयासर तीर्थ : ५२, ५७, ६०
 पांडवोनी मूर्ति : १०२
 पिंडरवाटक-पीडवाडा : १५५, २१८,
 २३२, २३३, २६७
 पीडवाडोना दरवाजे : २७२, २७३
 पीडवाडामां पाटलावो अरट : २७३
 पीडवाडा-संज्जनरोड : २७१
 पुंडरीकगिरि : 'शत्रुंजय' जुम्मा
 प्रलासपाटलु : ४, ११४ थी ११६,
 १३४, १३५
 प्राग्वाट-मेवाड : १५३
 प्रेमचंद्रलु योगीनां पगलां : १२०
 प्रेमवसडी : १०७
 प्रेमाळाठनी धर्मशाळा : ११६
 प्रह्लादन-पडलुविधा पार्श्वनाथनुं मंदिर :
 ३३
 प्रह्लादनपुर : 'पावनपुर' जुम्मा
 इतेपुरसिद्धी : २४
 इलवधि-इलोधि : १५६, १५७, १६६,
 १६७, २०३
 शालना : २०५, २०६, २११, २१२,
 २१४
 कुलेरा : २७५
 कूनरुसा चैत्य : २५५
 अण्णसार : १६०
 अनास : २४४, २५२, २५५, २५६,
 २७१, २७३ थी २७५

अनास नदी : ३५, ५०, २३५, २५२
 अरोडा : १३
 अलोडा : २६६
 आऽमेर गूनुं-गूना : १६३, १८० थी
 १८३
 आऽमेर-तवुं : १८०, १८१
 आपडाडि-आऽमेर : १८०
 आलावसडी : १०८
 आली : २०६, २०७, २११, टि० २१२
 आलोतरा : १८३, १८६
 आहडपुर : १०४
 आहडमेर(२) : 'आऽमेर' जुम्भो
 आहुअलीनी यरलुपाडुका : ११०
 आहुअलीनी भूर्ति : १६६
 अिकानेर : १५३, १६०
 अुडाडु : १६१
 अुडतअरतरगस्थीय लंडर (जेसवमेर) :
 १६४
 अुडडलंडर (जेसवमेर) : १६४
 अीजेवा : २२६
 अीहडा : १४
 अेडा-नयाअेडा : २३०
 अेमिसोनिया : ११६
 अहियर, अडुयराथ, अयराथ : ५,
 ७२, ७३
 अेदातो नेस : १०६
 अंलागुवाड : 'आहलागुवाड' जुम्भो
 आदिवा : १४४, १४५
 अूंही : २१८
 आहलागुवाडा(टक) : १५६, २५१, २६८
 थी २७३
 अलकुंड : १०३
 अलपुर : 'अेडअला' जुम्भो
 अलमंडण : टि० १२३
 अलागु : 'वरभाणु' जुम्भो
 अयाडि : १४४
 अटागु : ३०६
 अटेवर : १५५
 अटेवा : ५४
 अद्रावती-अद्रेश्वर : ६७, १३८ थी १४०,
 १४६
 अरतनी भूर्ति : १०२, १६६
 अरतराण राजर्षिनी यरलुपाडुका : ११०
 अरुय : ४, २५ थी २८
 अरुय ज्ञानलंडर : टि० १२३

आहुआर : ५३, ५४
 आही वीरडा पाग : १०८
 आडवानो कुंजर : १०६
 आता तगेटी (पालीताणु) : ६६
 आलापार्श्वनाथनुं मंदिर (अमहावाह) : ७
 आमरा : २६६
 आरण्य : २६०
 आरत[वर्ष] : १ थी ३, ११, ३०,
 १५३, १५४, १६३, १६४, २०३
 आरतनी यात्रा : ११५
 आवनगर : ४८, १०६, १११, १३८
 अित्रमाल-श्रीमाल : ३, ५, ३६, ४७,
 ५५ थी ५७, ११५, १२०, १२८,
 १५३ थी १५५, १५७, १५६,
 १७३ थी १८१, १८३, १६२,
 २२७, २६१, ३०४
 अीडिया : १३४
 अीमकुंड : १०३
 अीमपल्ली : 'अीडिया' जुम्भो
 अीमपल्लीनुं वीरमंदिर : टि० ३७
 अीमप्रिय वीशापक (नाणु) : १८२, १८३
 अीमागु : २६०, २६१
 अीमडिया-अीमडी : ३६ थी ३८, टि०
 १६०
 अीमडियापार्श्वनाथ मंदिर (अंणर) :
 टि० ३६
 अीमधरतो उत्सव : १५
 अण्य : १४४
 अततगग : २५
 अण्यगुहासतो कुंड : १०२
 अण्यकुण्ड अण्यपुर : 'अण्य' जुम्भो
 अेर्ध : टि० १२३
 अेयणुडी : ४६, ७६, ७७
 अेराल : ४२ थी ४४
 अंडरिया : १०६
 आंणवपुर-आंणवा : १६२
 अडवागु : ७३
 अगध : ३, १५३
 अगशी : टि० १२३
 अडार-अडाड-अडाहड-अडाहणत : ३६,
 २६२, २६७, ३०१ थी ३०३
 अणुंहराड : ७१
 अथुरा : १२६: १५३
 अथुरानां नैनशिक्षो : ८१, १३१
 अथुरानो (दिवनिर्भित) नैनस्वरूप : टि०
 १, ११७, १३२

अहनपुर : 'वडनगर' जुम्भो
 अधुमती : 'अडुवा' जुम्भो
 अधुमती : 'अडुडी' जुम्भो
 अथ्यकपुर : १५६
 अयाली सुनिनी भूर्ति : १०२
 अल्लदेवनी भूर्ति : १२८
 अलनी टूंक : १२८
 अलाणी : २२३
 अलाणा : १८७
 अडुअग्नि, अडुदेश, अडुधर : 'आरवाड' जुम्भो
 अडादेव पडाडी : २१२
 अडा(डी) नदी : ३, २१
 अडुडी : ४, ८०
 अडुडीनी भूर्ति परतो शिखालेख : टि० ४
 अडुधा : १३
 अडुवा : ४, १००, १०४, ११० थी
 ११२
 अडेवा : 'नांडाड' जुम्भो
 अडे(मे)साणु : ४५, ४०, ६७, १४७
 अडेन्द्रसरिनो नोरो : २५३
 आडलोगोड : २६६, २६७
 आडा : ४७, ५१, ५५
 आड-जेसवमेर : १५३
 आतर : १३
 आतुगया : ६६
 आधवलाड कुण्ड आणुनी धर्मशाणा
 (पालीताणु) : ६६
 आजिमिक-माथ्यमिका : २०४
 माथ्यमिका-हर्षपुर : २०४
 माथ्यमिका : १५३
 मानपुर : २७७
 आरवाड : ५४, ८७, ११५, १३६, १५३,
 १५४, १७१, १७३, १७६, १६१,
 २०६, २१३, २२०, २२३, २३५,
 २४४, २५७, २८१, २६६, ३०२
 आशाल : ३०६
 आलणु : २६६
 आलव वाव : १४५
 आलसर तणाव : १४५
 आलवा : टि० २५, ४५, ५८, ७८,
 १२१, १३६, १५३, २६४, ३०४,
 ३०५
 आलावतुं : टि० ६६
 आलाशाहनुं मंदिर : १८५
 आणिया : १४६
 आरपुर : २७६

मुर्शीदाबाद : १०१
 मूलाणा महावीर तीर्थ : २२०
 मूलवसति : २७
 मूलराजवसति (पाटण्ड) : ५७
 मेधसुनिनो स्तूप : ६६
 मेघनाद मंडप : १७०, २१८, २८६
 मेडा : २७४, २६५
 मेडतपुर : 'मेडता' ज्यो
 मेडता : १५६, १६६, १६७
 मेडता-क्षेत्रीधि : १६६
 मेडता रोड : १६६
 मेडता सीटी : १६७
 मेत्राणा : ४५
 मेदपाट : 'मेवाड' ज्यो
 मेदिनीपुर : 'मेडता' ज्यो
 मेरुतमान देश : १६०
 मेलकवसती : १२३
 मेलपुरपट्टन-ओशिया : १७४
 मेवाड : ६१, १३६, १५३, १६१,
 १८०, १६१, २०१, २०२, २२१,
 २२२, २६३, २६४
 मेवानगर : 'नाडोडा' ज्यो
 मोम्परनी टेकरी : १०८
 मोदरा(रु) : ४, टि० ५०, टि० ६८,
 ७०, ७१, ७३, ६२
 मोदरानुं सूर्यमंदिर : २१६
 मोल्यावाड : ६२
 मोरीमेडा : २३०
 मोतीशाहनी टूंक : १०२, १०८
 मोतीसुपियानी धर्मशाणा (पाकीताणा)
 : ६६
 मंडा : 'माडा' ज्यो
 मंगलपुर : १५६
 मंडप : 'मांडवगढ' ज्यो
 मंडनिकविहार : ३७
 मंडवी : टि० ५०
 मंडौर : १५६, १५८, १६०, १६२,
 १६३, १६४, २१८, २६०, टि०
 ३०४
 मंडोवर : 'मंडौर' ज्यो
 मंझौर : टि० १२३
 मंझकिनी कुंड : २८८
 माण्ड्य गाभ : २०२
 मांडवगढ : १६, २१, ४१, ४४, ७३,
 ६२, ६५, टि० १२३, १६०, १८८,
 २७६, २६४, ३००

मांडवपुर : 'मंडौर' ज्यो
 मांडू : 'मांडवगढ' ज्यो
 मांडवपुर : 'मांडवपुर' ज्यो
 मांडवाडा : २५६, २५७
 मांडवी : १२५, १२७, १४०, १४१
 मुंजपुर : ५१, ५२,
 मुंजारा : २१४
 मुंजध : १३८, २६६
 मुंडरथल-मुंगथला : १५४, १५६, २७६
 थी २८१, २६२
 मुंजिग नगर : ५२
 यक्षपुर : २१४
 यक्षवसति : १८७, १६२
 यशोनागनी वसति : ६४
 यशोविजय नैन गुरुकुल (पाकीताणा) : ६६
 यशोविजय संस्कृत पाठशाणा (मंडोसाणा)
 : ६८
 यशोविजय छपा० नी मूर्ति : ६६
 योगिनीपुर-दिल्ली : २०१
 रथावर्तनग : टि० १, १६६
 रजधंभोर : २०२
 रजुमखनी चोडी (भंडर) ८५, ८६
 रजुसिंह देवसी कुंजीनी धर्मशाणा
 (पाकीताणा) : ६६
 रत्नटूंक : १४२
 रत्नतिलकप्रासाद (कावी) : २१ थी २३
 रत्नपुर : १८०
 रत्नप्रभसरिनी मूर्ति : २४८
 रत्नमाल : 'खिलमाल' ज्यो
 रत्नावली : 'रतिज' ज्यो
 रक्षावत्तलय : 'रथावर्तनग' ज्यो
 राक्षस द्वीप : २०१
 राजगृही : ५०
 राजव्यंजविहार : ८४
 राजनगर : १६१
 राजनगर छानभंडार : टि० १२३
 राजपीपणा : २६
 राजपुर (अमहावाड) : ८२
 राजपूताना : टि० २५, १५४, १६३,
 १६१
 राजविहार प्रासाद : २८५
 राजस्थान : १५३, १६१, २०१
 राजकुपुर : २१४, २१५, २१७ थी
 २१६, २३३

राणा वाव (पाणीताणा) : ६६
 राणी : २०४, २१४, २२०, २२२,
 २२५, २२६
 राणीपुरा : २६
 राणीवाडा : ३०३
 राणी वाव : ५६
 राना महावीर-हथुंड़ी : २०६
 राधनपुर : ३८, ४७, ५२
 रामपोण : १०२
 रामसेन-रामसेनपुर : ३६, ३८ थी ४१,
 ४५, १५६
 रायपाल विहार : ८५
 रायविहार (पाटण्ड) : ५७
 रावणतीर्थ (अलवर) : २०१, २०२
 रिपुकेसरीविहार : ११६
 रुद्रमहालय (सिद्धपुर) : ६६, ६७
 शयु : १५६
 शपपुर : ५४ थी ५६
 शपेण नदी : ५२
 शेवाकांडा : १३६
 शेवानगर : ११६, १३०
 शेवायल-शैवत(क) : 'गिरनार' ज्यो
 शैवतनगर : 'जुनागढ' ज्यो
 शैवायलवातार : 'गिरनारावतार' ज्यो
 शोडिया : २५८ थी २६१
 शोडियारोड : 'सउपगंज' ज्यो
 शोडीशाणाती पाग : १०८
 शंक मंदिर : ३८
 शान्धन-रतिज : ४६, ७६
 लक्ष्मणविहार-यिताभयिपार्थ जिनमंदिर
 (नेसलमेर) : १६६
 लक्ष्मीतिलक प्रासाद : ११८
 लधु काश्मीर (मिडह) : ४१
 लक्ष्मीयाध मंदिर : १८५
 ललितासागर : ६६
 लाम्पाराम : ५६
 लान : २७४, २७५
 लाट : ३, १८, २५, २६, टि० ६४,
 टि० १२६
 लाटापल्ली-लाडोड : २००
 लाडोल-लाडोल : ६०
 लाडुसर : १५१
 लारवाध : २१२
 लाक्ष्याग (जामनगर) : ६८
 लाहौर : २३

सुखवसडी-सुखिगवसडी, सुखिगवसति
१५८, १८८, १६०, २८८, २६१

सुखी नदी : १८६

सुखी-हैद्राबाद रेल्वे : १६३

सोटासुा, सोटासुक-सोटीपुरपत्तन : २४४

सोठसु पार्श्वनाथनुं मंदिर (उभोष्ठ) २१

सोहरी : २५२

सोद्रवा : १६४, १७१, १७२

सोलाग्र : टि० १२३

सोहित्य : १००, टि० १३१

संका : १३६ २०१

सींच : ४६

सीमाहरा : २६

सोकागच्छीय लंडार (जेसलमेर) : १६४

सटपद्र : 'सडोहरा' जुओ

सडगाम : ७४, ३०१

सडनगर : ४, २२, २३, ६३, ६४, ११४

सडवा (सावनगरनुं प्राचीन स्थण) : ११२

सडोहरा १०० थी १६, टि० २६, ८०

सडोहरा-विश्वविद्यालय-पुरातत्वविभाग :

१८

सडाल : टि० १२०

सडालवी : टि० ६६

सडाली : ८७, ८८

सडालवी : टि० ६८

सडालवी : ७३

सडवाणु : ६६

सडियार : ४७, टि० ५०, टि० १२३

सड्यारसी : २०२

सडिलोट : 'सडार' जुओ

सडनरानुविहार (पाटणु) : ५७

सडमलपुर-सडलीपुर : ११४

सडकनकपुर, सडकनकनगर-सडकाणु : २०२,

२२६, २२७

सडभडी (थराह) : ४२

सडडोला : १६

सडभाणु : ६२, २६२, २६६, ३०७

सडुणुशर्मा (सडसभा) : ५७

सडर्भानपुर : 'सडवाणु' जुओ

सडर्पथक : सडिकार-सडियर' जुओ

सडलीपुर : ५, ५६, ११४, ११५, १३४,

२२२

सडल : १५३

सडिश्राभम : २८८

सडसर्भ : १३०, १३८

ससंतगढ-ससंतपुर : १५५, २३३ थी
२३६

ससुपाल विहार : १२५

ससणु : 'सडलीपुर' जुओ

ससणु : १७, ६०, १४५, १६०

ससणीणु : १५६, २३८

ससणुमेरु : 'ससणुमेरु' जुओ

ससली गाम : ११४

सससीणु : 'ससणीणु' जुओ

ससणुनवाणु : २८२

ससपल्की : 'ससली' जुओ

ससडेडा : २५६

ससडीपुर गाम : ६१

ससडीपुर (पार्श्वनाथ) मंदिर : १०, ६०,
६१

ससत्रक नदी : १३

ससभणु : ६५

ससभनस्थली : 'ससथली' जुओ

ससलोशिया गाम : २५८

ससव : ४०, ४२,

सससा : २५७, २५८, २७३

सससीयु : ६५, २०५, २६७, २६६

ससकमपुर : १५६, १६६

ससणुकमलसरिनी मूर्ति : ३१

ससणुकोट : ३०४

ससणुयिनामणु पार्श्वनाथ ल० नो

देवप्रासाद : १५

ससणुयदेव नागमूर्ति : २१२

ससणुयदेवसरिनी पाडुका : ११३

ससणुयदेवसरिनी छत्री : १३६

ससणुयपुर-ससणुपुर : ६१

ससणुयभडेन्द्रसरिनी मूर्ति : २७४

ससणुयराणुसरि (आणुहसुर गच्छ) : ३७

ससणुयराणुन्द्रसरिनी मूर्ति : २३८

ससणुयराणुन्द्रसरिनुं समाधिमंदिर : २०५

ससणुयसेनसरिनी छत्री : १३६

ससणुयानंदसरिनी मूर्ति : ३१

ससि(वी)णुपुर : ३७, ६०, ७१, ८०,

६० थी ६३, २००

ससिलवसडी(ति) : २८, १०३, १३०,

१६३, २८८ थी २६१

ससिलवादि-ससणुणुय : १२८

ससिराटनगर : 'ससणुका' जुओ

ससिराटनगरी : १४५

ससिडी-ससिडी : २७०

ससिलनगर, ससिलपुर : 'सससीयु' जुओ

ससिलार : १५३

ससिलपुर (राणुस्थान) : २०६

ससिलपल्की : 'ससिलवाड' जुओ

ससिलपार्श्व पाठशाणु (पालीताणु) : ६६

ससिलभगाम : ७५

ससिलभपुर : 'ससिलकाड' जुओ

ससिलवाड : २६७ थी २६६, २७३, २७५

ससिलवाडनो हसवान्ने : २७२

ससिलविणुयणुनी मूर्ति : १६

ससिलश्री : २७०

ससिलवारायविहार : ३३

ससिलवाड : २२५, २२६

ससिलवद्र भडारानुनी मूर्ति : ११०

ससिलपुर : टि० २८

ससिलवणु : १३४

ससिलार : २६४, २६५

ससिलारनो वास : २६५

ससिलनाथ महादेव : २०

ससिलार : १८८

ससिलरानगर : १५३

ससिलथली : ५६, ५८, १२३, १३२, १३३

ससिलवाल : २६४

ससिलपरागढ : 'ससंतगढ' जुओ

ससणुयरा-ससिलालय : १५

ससणुयिकाविहार : ४, २६ थी २८

ससणुणुय-ससणुणुय : ३, ६, ७, १५, १६,

२२, २६, ४१, ५३, ५६, ६४,

७२, ६८, १०१, १०३, १०५,

१०८, १०९, १११, १२१, १२५,

१३०, १३७, १७१, १८८, २००,

२१५, २१६, २१८, २४५

ससणुणुय तीर्थनो छडार : ११४

ससणुणुयनी टुक : २१, ६७, १३१,

१४२, १४४, १६५

ससणुणुयनी पंचतीर्थो : १०६, १११

ससणुणुयनी यात्रा-संध : ६७, ११६, १६०

ससणुणुयनी ससणुणुय-ससणुणुयतार : ३२, ८५,

११२, १२५, १२६, २११, २१३,

२२६, २५०, २६४

ससणुणुयनो आससपड : १६६, १६८,

२१६, २४८

ससणुणुय-ससणुणुय नदी : ६८, १०८, १०९

ससणुणुयपाटी : 'ससणुणुय' जुओ

ससणुणुयली-ससणुणुय : १६६, २२५

ससणुणुयपुर (सुरत) : ३१

शिवगंज : २३७
 शिवपुरी-गूनुं सिरोही : २४६
 शिबि-चित्तौड़ : १५३
 शिहोर : ६
 शुक्रराजनी भूति : १०२
 शुक्रराष्ट्र : १२६
 शुकपाणि यक्षनी स्थापना : ६६
 शोभ जेधनी भस्मिह (पाटण) : ६३
 शोभ इरीहनी दरगाह (पाटण) : ६३
 शोभुपीर : ६२
 शैलकाचार्यनी भूति : १०२
 शंभलपुर-शुंभलपुर : 'सलभलपुर' ज्यो
 शंभेश्वर-शंभपुर : ४५, ४७, ४६,
 ५२, ७४
 शंभेश्वर महातीर्थ : टि० ४६, टि०
 ४७, टि० ४६
 शुंभला पद्या-सांकलिया पद्या : १२०
 श्रयवाला गाम : १२२
 श्रीमाल : 'लिनमाल' ज्यो
 श्रीरथन : 'सिद्धपुर' ज्यो
 श्वेतपानी : 'सेवाडी' ज्यो
 सभवासर गाम : १०६
 सगाणपोण : १०२
 सगाणवसाहका : १४
 सलज्जनरोड : २३२, २३५, २३६, २४१,
 २४२, २४४ थी २४६, २६७,
 २७०, २७५, २७६
 सतीवाव (पातीताला) : ६६
 सत्यपुर : 'सायोर' ज्यो
 सत्यपुरीया(रा)वतार : १००, टि० १२६,
 ३०५
 सपाहलक्ष : १५३, १६०, १६६
 सभसिकाविहार : 'शकुनिकाविहार' ज्यो
 सभणीविहार पट्ट : २८७
 सभेतशिभर-शैल : ३०, १०६, १८८
 सभेतशिभरनो पट्ट : ७५
 सभेतशिभरनो भाव-दस्थ-रयना अवतार
 : १०१, १०६, ११२, १२३, १२५,
 १५१, २१६, २२६
 सभेला (तणाव) : ६३
 सरसपुर : ६, १२
 सरवीनुं जंगल : २११
 सरस्वती नदी : ५६, ६६
 सशपगंज : २५३, २५७, २५८, २६५

सरोत्रा-सीडोत्तरि : ३४, ३५
 सर्वजितप्रासाद : २१ थी २३
 सर्वतोभद्र मंदिर : १६, २०
 सर्वदेवसुरि-भूति : ३३
 सलभलपुर : १५, ७२, ७३
 सलभकोट : १५०
 सवालक्ष : 'सपाहलक्ष' ज्यो
 सहसावन : टि० १२०
 सहस्रकृटनी रयना : २१६
 सहस्रविग-तणाव : ५६
 सहंज : १३
 साधराव : १५६
 साधराव अरत : २३२
 साकरवसडी : १०७
 सायोर-सायउर : ४२, ६२, १५५,
 टि० १६२, २००, २६४, ३०१,
 ३०३ थी ३०५
 साडी : ३०१
 सालुवाडा-गूनुं : २५१
 सालुवाडा-ननुं : २५१, २७५
 सातसेणु : ३०१, ३०३
 साहडी : ८, २०७, २१४
 सायरमनी नदी : ७
 सामलिया : टि० १२३
 सारंगपुर : २१८
 सायर जिनवसडी : २२२
 सालाकुंड : १०२
 सालेर : २१८
 साहिलवाडा : 'सेलवाडा' ज्यो
 सिद्धपावनी वसति : ५८
 सिद्धपुर : ६६, टि० ६८
 सिद्धपुरनो यतुमुंभप्रासाद 'राजविहार'
 : २१४
 सिद्धवड (गूनी तणेडी) : १०६
 सिद्धविहार : ६६
 सिद्धशिला : १०६
 सिरणुवा पर्वत : २४६
 सिरिभाल-श्रीमाल : 'लिनमाल' ज्यो
 सिरोही : ३१, १५६, २४५ थी २४७
 २४६, २५०, २६७, २७१, २७३,
 २७५, २७६, २६७ थी २६६, ३०३
 सीकरा : १४६
 सीतापुर : ७३
 सीटरक : 'सीवेरा' ज्यो
 सीवाला : २३२
 सीवेरा : २६६

सुकडी नदी : १८७
 सुदर्शन तणाव : ११८
 सुधरी : १४१, १४२
 सुधर्मस्वाभीनी भूति : ११०
 सुभतिनाथ वसतिका : टि० ६८, टि० ६६
 सुभावा : १३६
 सुरह : 'सोरह' ज्यो
 सुरत : २६, ३०, ३२, ६४, ६३, ६६,
 १०२, १०७
 सुवर्णगिरि : 'जलोर' ज्यो
 सुधगाम : ४२
 सुलुक : ७१
 सुरजकुंड : १०३
 सुरा सालानो पाणियो : ३८
 सुर्यपुर : 'सुरत' ज्यो
 सेही नदी : १४
 सेरिसा : ६५, ७७ थी ७६, ८२
 सेलवाडा : २६२, २६८, २६६
 सेधा गाम : २०६
 सेवाडी : १५८, २१०, २११, २१६
 सेसवी : २११
 सेवहपुरा (सुरत) : ३२
 सेनपुर : 'सेरिसा' ज्यो
 सेनाला : २१६
 सेपाकरक : ७८
 सेभेश्वर पाटण-प्रभासपाटण : १३४
 सेभेश्वर : ३०४
 सेरह : ४, २६, १२०, १२३, १३२,
 १३६, ३०४
 सौराष्ट्र : ३, ४, ५८, ६८, ११२, ११४
 ११६, ११८, १२०, १२३, टि०
 १२६, १२६, १३१
 संभपुर : 'सलभलपुर' ज्यो
 संभवाली गाम : २३०
 संग्राम सोनीनी टूंक : १२३
 संघपुर : ६०
 सउर : ७१, ६०
 सउरय : 'साउराव' ज्यो
 सउलाव तणाव : १६०
 संप्रति महाशरणी टूंक : १२७
 सांघणी गाम : १२०
 साउराव : १५८, १८०, २०७, २१२,
 २१३
 सांतपुर : २७७
 सांवेरी-आमुडेरी : २६६
 सिंध : २४, ६४, ७३

सिंहलद्वीप : २८
सुंदरमेहर नगर : ११७
सुंधानी पहाडी : २१०

स्तंभनकावतार : १००, टि० १२६
स्तंभन पार्श्वनाथ : १४, ६०
स्तंभपुर : 'अंभान' ज्यो

पंडेरक : 'सांडेराव' ज्यो

हथकप्य : 'हाथव' ज्यो
हनुमान द्वार : १०२
हडीसिंहनुं हेरुं : ८, १२

हयाद्रा : २६६ थी २६६
हथुंडी-हाथिडंडी : १५६, १५८, २०८
थी २०६
हमीरगढ-हमीरपत्तन-हमीरपुर : २७६
हरण भांडा भस्मिह : १६१
हर्षपुर-हांसोटिया : २०४
हस्तगिरि : १०६
हस्तिकुंडी : 'हथुंटी' ज्यो
हाथमा : १८३
हाथव : ४
हारीज : टि० ४६, ५०, ५१, टि० ५५
हावार : ६८
हिरण्यपुर : 'भेडभ्रमा' ज्यो

हीमवसडी : १०७
हीरविजयसरिनी मूर्ति : १६१, २४८
हीराप्याधिनो कुंड : १०२
हीरा भागोण (उभोर्ध) : २०
हेमयंद्रसरिनी मूर्ति : ११०, १२२, १५१
हंडाडिद्रा : 'हयाद्रा' ज्यो
हंसविजयलनी मूर्ति : ३१
हंसविजयल म. नो शास्त्रभांडार : १६
हांसवपुर : ७३
हांसवेश्वर तणाव : ८३
हांसोटिया : २०४
हिंद-हिंदुस्तान : ३०, २०३, २१७
हीगलाज भातानो हडा : १०२

वर्ग ३ : जैन आचार्यादि मुनिवरोनी अकारादि अनुक्रमणिका

आर्षमुक्ता : १०२
अजितदेवसरि : २६६
अजितप्रभगण्डि : ६१
अजितसिंहसरि : ६०
अनंतहंस : ८५
अभयदेवसरि (नवांगीकृत्तिकार) : १४,
२७, ६०, ६४
अभयदेवसरि (भलवारी) : १५६, १६७
अभयदेवसरि : २५२
अमरयंद्र कवि : टि० ८४
अमरयंद्रसरि (वल्कीकृपाणु) : ६५
अमरप्रभसरि : ३३
अमरसरि : २६१
आणुं हनिमलसरि : ८३, १३८
आनंदसरि : ३३
आनंदसरि लक्षारक : २११, २६१
आर्य कालक : २५
आर्यरक्षितसरि (अंय०) : २८२
धंधरसरि : २१२, २२२
उत्तमलाल गण्डि : १६७
उदयप्रभसरि : १३८, १७७
उदयसागरसरि : २०५
उद्दघोतनसरि (दाक्षिण्ययिह) : ५, टि०
३६, ६०, ६१, ६४, १५५, १७७,
१८८, १६३
उववाली मुनि : १०२
कक्राचार्य-सरि : १७४, २८१

कक्रसरि (कारंटगच्छीय) : ३३
कक्रसरि टि० १७३, १८३
कक्रसरि : २८०
कनकशेखर उपा० : १८४, थी १८६
कण्ड मुनि : १५६, १६८
कदंभ (गणु०) : १०६
कमलक्रीति (दिगं०) : ४५
कमलप्रभसरि : ८८
कमलराजगण्डि (वा०) : १६७
कर्मयंद्रल यतिवर्ष : ६६
कल्याणविजयल : ५६, ६४, टि० १८६
कल्याणसागरसरि : ६७, २०२
कालकाचार्य (मोथा) : ११४
कालकसरि : १३१, १३२
कीर्तिरत्नसरि : १६७, १८५
कुमारगण्डि कवि : ६२
कुमुदयंद्र (दिगं०) : ५८
कुशललाल : टि० १४
कुशलवर्धनगण्डि : ६७
कृष्ण मुनि : 'कण्ड मुनि' ज्यो
केशवदेवसरि : 'वासुदेवाचार्य' ज्यो
कशी (गणु०) : २८१
केशरविजय : २२६
क्षमाकल्याणु : १८१
क्षमासरि : १८६
अपुटाचार्य : २५, २६, १४६
गणुं हन गण्डि : १८३

गिरराज मुनि : १८३
गुणुयंद्र (दिगं०) : टि० १५६, १६६
गुणुलक्षरि : ७२
गुणुविजय : ७२
गुणुकरसरि : ४३
गुनसिरी-गुणुश्री : १२२
गोपल यति : १६६
यक्षेश्वरसरि : ३०२
यतुरविजयल : ४६
यिदानंदल : १२०
यिदलाणु मुनि : १०८
यंद्रतिलक (उपा०) : ६२
यंद्रप्रभसरि (पौर्णु०) : २७८
यंद्रसरि : १४, २६, ६४
जगज्यंद्रसरि : १५, ६१, २१८
जनिजगसरि : ६०, ६२, १५५, ३०२,
३०४
जयकल्याणुसरि : २६४
जयकेशरसरि : २०५
जययंद्र (वा०) : ८४
जययंद्रसरि : २१४
जयप्रभसरि : ४३, १८१
जयरत्नसरि : ७४
जयविजय गण्डि : २२८
जयसागर गण्डि : १६२
जयसिंहसरि : १५, टि० १६, २७,
१५५, १५६, १६८, १६६, २२८

ज्वानंस्सरि : १२६, २२६, २७१, २७२
 ज्योतिर्विजयल : ६० ५५, ४६, ६०
 ४७, ६० ७५, ८८, १४८, १८१,
 ६० २६०, २६३, २६५
 जसकुशल : २३५, २३६
 जसिया-यशोवद्रसरि : २२३
 जितसागरल : १५२
 जिनकीर्तिसरि : ११७
 जिनकुशलसरि : ५६, ६०
 जिनयद्रसरि (ज० ग०) : ६४
 जिनयद्रसरि (अ०) : ३७, ६०, ७२,
 १२२, १४६, १८२, १६०, १६७,
 २०४
 जिनयद्रसरि (अ०) : ६०
 जिनयद्रसरि (अ०) : ६१, १६३, १६७,
 १६६, १८५, १६५, २०१, २०२,
 २५०
 जिनयद्रसरि (अ०) : १८५
 जिनतिलकसरि : १७, ७८, ६२, २०७
 जिनदत्तसरि : ६०, ६४, १८६, २०३
 जिनदास गण्डि : १७७
 जिनदेवसरि : १६३
 जिनपतिसरि : ३७, ६०, ८४, २०३
 जिनपद्मसरि : ६०, १८१, १८६
 जिनप्रभोधसरि : ३६, ६०, ६२, १२२,
 १८२
 जिनप्रभसरि : १७, २६, ७०, ७८,
 ६४, ६८, १००, १०१, १२१,
 १३०, १३४, १६६, २८८, २६३,
 २६५, ३०३, ३०५
 जिनभद्र गण्डि क्षमाश्रमणु : ५, ११५
 जिनभद्रसरि : ६१, १११, ११८, १६७,
 १६६, १६४
 जिनभङ्गेन्द्रसरि : १७१
 जिनभालिुक्यसरि : ६१
 जिनराजसरि (राजसमुद्र वा०) ६१,
 ११८, १६६, १७१, १७२, १६३
 जिनलङ्घिसरि : ६१
 जिनवर्द्धनसरि : १६६
 जिनवदलसरि : ६०, १६६
 जिनसमुद्रसरि : ६१, १६६
 जिनसिंह (ध) सरि : ६१, १६३, १७२,
 २०२
 जिनसुभसरि : १७०
 जिनहर्षगण्डि : १२५, १२८
 जिनहर्षसरि : १५४, १६३

जिनहंससरि : ६१
 जिनोन्द्रसरि : १११, १२२, १८०
 जिनोन्धरसरि : ३६, ३७, ६०, ६१, ६३
 जिनोन्धरसरि ५७, ६०, ६० १८८
 जिनोन्धराचार्य : ६६
 जिनोन्धरसरि : ६१, १११
 ज्योति ३५७ यति : ११६
 ज्ञानकुशल : २३५
 ज्ञानयद्रसरि : २६०
 ज्ञानविमलसरि : २१५, २१७, २२६,
 २२८, २४७, २७७, ३०७
 कुंगरशी यति : १६४
 ढकं महात्मा : १३१
 तत्त्वकुशल मुनि : १३८
 तत्त्वाचार्य : १५५
 तिलकप्रभसरि : २४०
 त्रिलोकसागरल यति : २०६
 ह्यारत्न मुनि : १६५
 ह्यावर्धन गण्डि : १६८
 दर्शविजयल-त्रिपुटी : ६० ११४
 दीपविजयल कवि : २२
 हेमनि गण्डिणी : ६२
 हेवयुक्ताचार्य : १५५, १५६
 हेवयद्रसरि : ४४, ५२, ५७, ६०
 हेवयद्रसरि : ४६, ६२, ६६
 हेवयद्रसरि ६० ५७
 हेवतिलकसरि : २३०
 हेवदत्तगुरु : १७४
 हेवप्रभसरि : ११३
 हेवभद्रसरि : २८, ६१
 हेवर्षिगण्डि क्षमाश्रमणु : ५, ११४, ११५
 हेवविजय : ११३
 हेवशेखरसरि : १८४, १८५
 हेवसुन्दर-धर्मसरि : २२२
 हेवसुन्दरसरि : २१८
 हेवसरि-हेवाचार्य वादी : ७, २०, ५८,
 ८८, ६४, १५६, १७५, १८६, १६६,
 १६६, २२५, २८५, २८६, ३०१
 हेवानंस्सरि : १५५
 हेवेन्द्रगण्डि-नेत्रियद्रसरि : ६४
 हेवेन्द्रसरि : १५, ७८, १४६, १५०,
 २१८

द्राविण : १००
 धनुदेव : १७५
 धनुदेव पं. २३६
 धनदेव महतर : १७
 धनराज उपा० : १८६
 धनेश्वरसरि : ६३, १००, २७८
 धर्मकीर्ति मुनि : १६८
 धर्मधीषसरि : ६१, ११४, १४६, १५०,
 १५६, १६६, २८८
 धर्मदेव (उपा०) : ६४
 धर्मनिधान मुनि : १६८
 धर्मराजसरि लक्ष्मणक : १७३
 धर्मसागर उपा० : १५४, १६६,
 २२८, २२६, २८५
 धुरधरविजयल : ११२, ११३, १२६
 नगर्षि गण्डि : १६१
 नक्षसरि : २३६, २३७, २८०
 नमि : १००
 नयकुशल : २३५, २३६
 नयप्रभोद : १७३
 नागार्जुन : ६८, ११६, १३१
 नागार्जुनसरि : २७१
 नेत्रियद्रसरि : ६४
 नेत्रियद्र अंजारी : ६०
 न्यायविजयल (त्रिपुटी) : १७, ८०
 पद्मशेखर उपा० : १८५
 पद्मयद्र गण्डि : २२५
 पद्मप्रभ पंडित : २०३
 पादलि'तसरि : २६, ६८, १००, १०१,
 ११६, १३१, २७१
 पार्श्वयद्रसरि : १६६
 पार्श्वदेव मुनि : २६६
 पार्श्वलिगण्डि : २७
 पुण्यतिलकसरि : ४३
 पुण्यविजयल : १६४
 पूर्युक्ताचार्यसरि : ४०
 पूर्युयद्र उपा० : २०६
 पूर्युयद्रसरि : १७८
 पूर्युहेवाचार्य : १८६
 पूर्युभद्रसरि : ४०
 पुंडरीक तपस्वी : १००
 प्रतापरत्नल यति : २११
 प्रतिष्ठासोम : १४६

प्रद्युम्नस्वरि : ६६, १३६
प्रसन्नयद्रस्वरि : २८
प्रेमसागर गण्णु : २३५

अप्यलक्ष्मिस्वरि : ३६, ७०
अलिबद्रस्वरि : 'वासुदेवाचार्य' णुओ
आलयद्र पं० : २३६
आडुमलि : १००
अुगण्णु : १५५
अुद्धिसागरस्वरि : ५७, टि० १८८
अुद्धिसागरस्वरि : टि० ६४, ६३

अहर्षि आचार्य : ६१

अहर्षिः 'अप्यलक्ष्मिस्वरि' णुओ

अहर्षिः आडुस्वरि : १०२, २८८
अहर्षिः आचार्य : १८
आवरत्नस्वरि : ५३, ७४
आवर्षः : १२४, १८६
अभि पं० ११३
अुवनयद्रस्वरि : १४६, १५०
अुवनसुंदरस्वरि : १६, ६१
अुषणु अहर्षिः टि० ८४

अणुविजयगण्णु : २२६

अणुयगिरि : ६१

अणुवाहस्वरि : ५, २५, २६, ११४
अणुमा पं० : १६३, २०५, २१५,
२४७, २८०

अणुमासमुद्र : टि० १६७, १८४

अणुद्रस्वरि (नागेद्रं) : २६१

अणुद्रस्वरि : (अयंजलं) १५४, १८७,
२७१, २७२, २८१

अणुद्रस्वरि : १३८, २३२, २४१, २५२

अणुद्रस्वरि (श्रीपूज्य) : २६६, २७४

आनवदेवस्वरि : ६२, १२६, १५५, २२५,
२२६

अुनियद्रस्वरि : २०, ८८, १५६, २२५,

अुनिप्रल उपा० : ३४

अुनिसुंदरस्वरि : १६, ३६, ६४, ७३,
८५, टि० १५६, २२६, २८०

अुधधोष : १००

अुधधु अहर्षिः यति : ३०२

अुधधुविजय उपा० : २०२, २४६

अेरुतुंगस्वरि : टि० १४, १३४, १८७

अेरुमुनि पं० : १८६

अेरु ऋषि : २१४ थी २१६, २२८,
२३६, २४०, २४६, २४७, २६६,
२७८, २७९, ३०१, ३०६

अेरु मुनि : १३८

अेरुलालणु अहर्षिः : २५१

अेरुदेव सैद्धांतिक : ७०

अेरु अहर्षिः : १५५, १५६

अेतीन्द्रस्वरिः : ४४, टि० १८६

अेशश्वद्रस्वरि : ८८

अेशोदेवस्वरि अहर्षिः : १८४, १८५

अेशोअहर्षिः : १७५, टि० १८७, २०६,
२११, २१२, २२२, २२३, २२५

अेशोविजय उपा० : २०

अेरुअहर्षि मुनि : २०२

अेरुअहर्षिः : १३६

अेरुअहर्षि वाचक : १६३

अेरुअहर्षि मुनि : २७४

अेरुअहर्षि पं० : ६०

अेरुअहर्षिः : २०२

अेरुअहर्षि उपा० : २०६

अेरुअहर्षि (अयंजलं) २८७

अेरुअहर्षिः (उपदेशं) १५४, १७३,
१७७, २२८

अेरुअहर्षिः : १७४

अेरुअहर्षि गण्णु : २८०

अेरुअहर्षिः टि० १६७, २७७

अेरुअहर्षिः : ३०

अेरुअहर्षिः : ५६, ११७, ११६

अेरुअहर्षिः टि० ५७, ५८

अेरुअहर्षिः : १८६

अेरुअहर्षिः : १५५, २२५, २२६

अेरुअहर्षि यति : १६६

अेरुअहर्षि पं० : ११३

अेरुअहर्षि वाचक : २०१, २०२

अेरुअहर्षि मुनि : १२४

अेरुअहर्षि (नागेद्रं) : २७, टि० ०६४

अेरुअहर्षिः : १६३

अेरुअहर्षि यति : ६६

अेरुअहर्षि उपा० : ३७, ६२

अेरुअहर्षि उपा० : २८०

अेरुअहर्षिः : ८४, ८६, २६२,
२६५, २६४

अेरुअहर्षिः : ६७

अेरुअहर्षिः : ५४, ५५, ५६, ६१
अेरुअहर्षिः : ६५, ७८, ७९, २२३

अेरुअहर्षिः : २५

अेरुअहर्षिः : ८१, १०१, १५४

अेरुअहर्षिः : ५, ३६, ४१, ६४

अेरुअहर्षि (संविज्ञं) : २८७

अेरुअहर्षिः : ४६, ६०, ८८

अेरुअहर्षिः : १००

अेरुअहर्षिः : १०२

अेरुअहर्षिः : १५६, १७४, २०७ थी
२०६, २२३,

अेरुअहर्षिः : ४३

अेरुअहर्षिः : ११३

अेरुअहर्षिः : १५, १७६

अेरुअहर्षिः : १२३, १२४

अेरुअहर्षिः : १३८

अेरुअहर्षिः : ३५, ८३, ८५, ६७, १७६,
१६२, २२५, २२७, २४८, २६४
२८६, २८७

अेरुअहर्षिः : ८६, १०२

अेरुअहर्षिः : टि० ६४, टि० ६७,
६६, ११८, १५१

अेरुअहर्षिः : ६५, ८०, ६०, १०६,
१६५

अेरुअहर्षिः : १११

अेरुअहर्षिः : ४८, २२८, २५३

अेरुअहर्षिः : ११३, २२४

अेरुअहर्षिः : ३०२

अेरुअहर्षिः : १६२, २२६

अेरुअहर्षिः : २२७

अेरुअहर्षिः : २२७

अेरुअहर्षिः : १३

अेरुअहर्षिः (अयंजलं) : २७८

अेरुअहर्षिः : २६, ३५, १४४, १५१,
१८७, २२६, २६६

अेरुअहर्षिः (नागे०) २००, २६१

अेरुअहर्षिः : १६, १६, २२, २३,
४६, ५३, ७६, १२०, टि० १२१

अेरुअहर्षिः : १३८, १४८, १४६,
२०५, २२१, २४७, २४६, २५०

अेरुअहर्षिः : १३६

अेरुअहर्षिः : टि० ११८

अेरुअहर्षिः : ६५

अेरुअहर्षिः : ६१

अेरुअहर्षिः : १३८

विनयप्रबल ङपा० : ४१, ६५, ६६,
१३६, १३८
विनयप्रबलसूरि : ७३
विनयसिंहसूरि : ६२
विनयसुंदर गण्डि : १६६
विशालसुंदरसूरि : १६६
वीरगण्डि : १७, ५७, १७८, २७८
वीरप्रबलसूरि : २६८, २६९
वीरभद्र आचार्य : १५५, १८८
वीराचार्य : ४५
वृद्धदेवसूरि : १५४, २२८, २२९
वेरस्वामी : १००

शालिभद्रसूरि : १७, ३३, ३६, ७६,
२२२, २२५
शिवयद्रगण्डि : १५५, १७७
शीलगुणसूरि : ५, ६०, ५२, ५६, ५७, ६२
शीलदेवसूरि : ६२
शीलभद्रगण्डि : २७
शीलभद्रसूरि : १५६, १६६
शीलविनयण पं० : ६, १६, २७, ३६,
४०, १३७, १७६, २०२, २०७,
२१४, २२१, २२८, २४६, २७६,
२६४, २६६
शीलांकाचार्य : ६६
शुभयद्रगण्डि : १७
शांतिकुशल : २०२
शांतियद्र ङपा० : ८४
शांतिभद्रसूरि : ३६, ४०, २०८
शांतिसागरसूरि : ११, २२१
शांतिसूरि वाहिवताल : ४१, २२१
शांतिसूरि : (नागें०) २६१
शांतिसूरि (कुण०) : १२२
शांतिसूरि : (स०३२०) २१२, २२२
शांतिसूरि : (स०३२०) भीम २२२, २४२
श्रीशांतिसूरि (नाणु०) : २६५

शांतिसूरि : ५६, २३१
शांतिसूरि : २७३
शान्त्याचार्य : ६१, २०८, २६७

सन्धु गण्डधर : १६६
सत्यविनय पं० : १५१
समयसुंदर ङपा० : ७, १६५, १६६,
१८४, १६३, २१५
सर्वानंदसूरि : १४६
सर्वदेवसूरि : ३४, ३६, १५६, २७८,
२८१
सागरयद्रसूरि : १६६
सागरानंदसूरि-आगमोद्धारक : ६६
साधारण-सिद्धसेनसूरि : ६६
साधुयद्र मुनि : २६३
सिद्धसेन द्विवाकर : २६
सिद्धसेनसूरि : ६६
सिद्धसेनसूरि : १८०, २५५
सिद्धसेनाचार्य : ४, ३६, ७३,
सिद्धिविणयण : ३०
सिद्धि आचार्य १७७
सुधानंदसूरि : ८३
सुमतिप्रबलसूरि : २४१
सुमतिशेखर : १८४, १८५
सुमतिसाधुसूरि : ७२, ८४
सुमतिसूरि : ५३, २२२
सुमतिमुंदरसूरि : २६४
सिरराज मुनि : १८३
सुद्धरितसूरि : १६३
सुराचार्य : २०८
सोमदेव वाचक : २१७
सोमधर्म : २७६
सोमप्रसूरि-आचार्य : ५८, १२०, १४६
सोमसुंदरसूरि : १५, ३३, ५२, ६४, ८४,
११७, १२३, १४६, २१४,
२१७, २१८, २६०, २६४, २७१,
२६३, २६५

सोमसूरि : ८८
सौभाग्यविणय : २०२, २७२
संगमसिद्ध मुनि : १०५
सिंह ङपा० : १८४
सिंहस्तसूरि : ५१
सिंहप्रबलसूरि : ६१
सिंहविमलगण्डि : १६४

सुद्धिवसूरि : २७१
सुखिभद्रस्वामी : १८३

हरशेखर ङपा० : १८५
हरिगुप्ताचार्य : १५५
हरिभद्रसूरि (नागें०) : २००, २६१
हरिभद्रसूरि ५, १७, १७७, १८८
हरिभद्रसूरि : १८० ५७, ३०६
हरिभद्रसूरि भद्रा० : २४४
हर्षविणय : ५६
हीरउदय : १७३
हीररत्नसूरि : ७४
हीरविणयसूरि : ११, १५, १८० १६,
२२ थी २५, ३३, ३४, ६७,
१०४, १११, १३६, १३८, १७६,
१६७, १६८, २०६, २१८, २२१,
२४७, २५०
हीरगुण्ड मुनि : १८३
हेमयद्रसूरि : (कविकावसर्वज्ञ) ७, १४,
१८, २७, २६, ३१, ४६, १८०
५७, ५८, ७०, ८८, ६६, १०३,
११३, ११६, १२४, १३४, १४६,
१७४, १८६, १८६, २३६, २४२
हेमयद्रसूरि (रत्नाकरगच्छीय) : ६२
हेमध्वज : १६७, १६८, १७०
हेमविमलसूरि : ५३, ८५, १८५
हेमसूरि : २०४
हेमहंसगण्डि : १२३, १२४
हंसविणयण : १८० १७

वर्ग ५ : राज, राज्ञी, सुभा आदिनी अकारादि अनुकमणिका

अकभर सम्राट : ३३, ३४, ६०, १३६,
१६०, १६१, १६७, २०२
अन्यदेव : २०३
अन्यपाल : ४१, ५८, ३०५
अन्यपाल (रघुकुलना) : १३७, १३८
अन्यपाल : १४७

अन्यसिंह : २१८
अनितसिंह : ५६
अनितसिंह राज्ञा : १६१, १६३
अणुदिल : २१०
अनंतराम सांकेला : २२८
अनोपसिंहण देवडा : २१३

अभरसिंह : १५६, २३२
अभरसिंह राज्ञा : १६१
अरुणराज : २५६
अरिसिंह : २१८
अर्जुनदेव : ६१, २४१
अर्जोरान : १४७, १६६, २०३

અલકપાન : ૫૯, ૬૩
 અલ્પ : ૨૧૮
 અલ્પાઉદીન ખિલજી : ૨૮, ૫૯, ૨૧૮,
 ૨૮૯, ૨૯૦, ૨૯૨, ૩૦૦, ૩૦૫
 અશોક : ૧૧૦, ૧૩૦, ૧૫૩
 અધરાજ : ૨૧૦
 અહમદશાહ : ૭, ૮
 અહમદ સુરત્રાણુ : ૨૧૮
 અપકુમાર : ૨૪૬
 આદિત્યશા : ૧૦૦
 આનલદેવ : ૨૨૫
 આનલદેવી : ૧૫૮, ૨૧૨
 આનંદ-અણેરાજ : ૧૬૦
 આણુના પરમાર રાજાઓ : ૨૭૮
 આમરાજ : ૩૯, ૧૦૦, ૧૯૮
 આલમશાહ-હુશંગોરી : ૧૬૦, ૩૦૦
 આલહુલુદેવ : ૧૫૮, ૧૮૩
 આલહુલુસિંહ : ૧૫૯, ૨૫૪
 ઉદયકરણુ : ૧૫
 ઉદયપુર મહારાણા : ૨૦૬, ૨૧૯
 ઉદયસિંહ રાણા : ૧૬૦, ૧૬૧, ૧૬૩,
 ૧૯૦
 ઉદરણુ રાણા : ૧૫૮
 ઉપલદેવ : ૧૫૪, ૧૭૩, ૧૭૪
 ઉલ્લુપપાન : ૩૦૫
 ઓરંગઝેબ : ૮, ૯, ૧૦, ૧૬૧, ૨૧૫
 કક્ક : ૧૫૬, ૧૫૮, ૧૬૨, ૨૧૦ ૩૦૪
 કન્હના રાવ : ૨૫૭
 કદુક : ૧૫૮, ૨૧૦
 કર્ણ-વાઘેલા : ૫૯, ૭૨
 કર્ણદેવ (સો.) : ૭, ૨૬, ૨૭, ૪૭,
 ૫૮, ૨૧૦ ૬૮, ૨૧૦ ૬૯, ૭૧,
 ૭૪, ૧૨૧
 કર્ણસિંહ રાણા : ૧૬૧
 કલિક : ૧૦૦
 કાલહુદેવ : ૧૫૮, ૧૫૯, ૨૮૧, ૩૦૦
 કાલભોજ : ૨૧૮
 કીતૂક આહુમાન : ૨૧૮
 કાર્તિપાલ : ૨૬
 કાર્તિવર્મા : ૨૧૮
 કુતબુદીન ઇબ્રિ : ૪૦
 કુતબુદીન ઐબક : ૨૬૧
 કુમારપાલ : ૬, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૬,
 ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૪૧, ૫૬ થી ૫૮

૬૦, ૬૩, ૨૧૦ ૬૮, ૭૮, ૮૪, ૮૫,
 ૮૯, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૧૩, ૧૨૦,
 ૧૩૪, ૧૩૭, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૮૩,
 ૧૮૯, ૧૯૨, ૧૯૪, ૨૦૦, ૨૩૮
 કુમારસિંહ : ૨૧૮
 કુશાન : ૧૩૨
 કુંભકર્ણુ-કુંભા રાણા : ૮, ૧૬૦, ૧૬૧,
 ૨૧૪, ૨૧૮, ૨૧૯, ૨૨૭, ૨૧૦
 ૨૩૫, ૨૯૩
 કૃષ્ણ : ૪, ૪૭, ૧૦૧, ૧૪૫, ૨૨૧
 કૃષ્ણરાજ : ૨૫૬
 કેલહુલુદેવ : ૧૫૮, ૧૯૪, ૨૧૨, ૨૧૩,
 ૨૩૯, ૨૪૦
 ક્ષત્રપ : ૪, ૨૬, ૧૧૮, ૧૩૨
 ખુમા(ખમા)ણુ : ૨૧૮, ૨૨૨
 ખેતસિંહ : ૨૨૨
 ગજનીખાન : ૧૭૯
 ગજસિંહ રાણા : ૩૫, ૧૬૧, ૧૬૩,
 ૧૯૧, ૧૯૪, ૧૯૫
 ગધેસિંહ : ૮૦
 ગયાસુદીન તઘલખ : ૨૭, ૨૮, ૧૨૩, ૨૯૪
 ગદ્દખિલ્ત : ૧૩૧
 ગ્રાહરિપુ : ૧૧૮, ૧૧૯
 ગુમાનસિંહજી : ૨૭૩
 ગુહસેન : ૧૧૫
 ગુહિલ : ૨૨૨
 ગુહિલ : ૨૧૮
 ગુર્જર-રેશ-નરેશ-પતિ : ૧૦૩, ૧૦૪,
 ૧૯૯, ૧૭૮, ૨૦૮, ૨૨૫, ૨૭૮,
 ૩૦૫
 ગોગદેવ (માલવેશ) : ૨૧૮
 ગોપીનાથ : ૧૬૦
 ગોવિંદરાજ (મૌર્ય) : ૧૧૪
 ગંધર્વસેન : ૨૦૬, ૨૧૨
 ગંભીરસિંહજી : ૮૯
 ગાંગા રાય : ૧૮૧
 ઘૂઘલ : ૨૦
 ચક્રપાલિત : ૧૧૮
 ચણ : ૧૧૬
 ચાચિગદેવ : ૧૫૯, ૧૭૮, ૧૯૦
 ચામુંડરાજ : ૫૭, ૨૧૦ ૬૮, ૨૧૦ ૬૯,
 ૧૭૮

ચિતોડના રાણા : ૨૧૬
 ચંડ રાઉલ : ૧૬૦
 ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય : ૧૧૮, ૧૯૩
 ચંદ્રાવતીશ (વિમલશાહ) : ૨૨૫, ૨૭૮,
 ૨૮૦
 જમતપાલ : ૨૫૩
 જગતસિંહજી : ૧૬૧, ૨૨૭
 જગપાલ : ૨૭૦, ૨૯૪
 જયદામ : ૧૧૬
 જયભદ્ર : ૨૧૦ ૨૬
 જયશિખરી : ૫૨
 જયસિંહ-સિંદરાજ : ૪, ૭, ૧૪, ૧૮,
 ૨૦, ૨૮, ૨૯, ૪૫, ૪૭, ૪૯,
 ૫૪, ૫૭, ૫૮, ૬૨, ૬૬, ૨૧૦
 ૬૯, ૭૩, ૭૪, ૮૩, ૨૧૦ ૬૪,
 ૧૦૪, ૨૧૦ ૧૧૭, ૧૨૧, ૧૨૩,
 ૧૩૨, ૧૯૯, ૨૯૦
 જ્ઞાસંધ : ૪૭, ૧૨૯
 જ્ઞાણુદીન [અકબર] : ૧૬૦
 જ્ઞાસવંતસિંહજી : ૧૬૩, ૧૮૬, ૧૯૧
 જ્ઞાસંગીર : ૧૬, ૧૯૧
 જ્ઞામ રાવળ : ૯૭
 જ્ઞામ સતાજી : ૯૭
 જ્ઞાસુદેવી રાણી : ૨૧૩
 જુગમાલજી રાઉલ : ૧૮૪
 જ્ઞેસલજી : ૧૬૦
 જ્ઞેત્રસિંહ : ૯૧, ૨૧૮
 જ્ઞેસવાલ રાવલ : ૧૬૩
 જ્ઞેંગ : ૩૦૪
 જ્ઞેપ્રાણુરાવ : ૧૭૦, ૧૬૧, ૨૯૪
 જ્ઞેપ્રકુમાર : ૨૫૫
 જ્ઞેદ : ૨૧૦
 તખતસિંહજી : ૧૮૬
 તઘલખ ફિરોજશાહ : ૫૯
 તુઘલખ ગયાસુદીન : ૧૬૦
 તેજપાલ : ૨૫૫
 તેજસી રાઉલ : ૧૮૫
 તેજસ્વિસિંહ : ૨૧૮
 થિરપાલ ધરુ : ૪૦
 દદ ખીજો : ૨૧૦ ૨૬
 દાદરાવ : ૨૨૫

दिल्लीनो सुलतान : १४०
 दुर्गाभराण : ५७, ६०, टि० ६८, टि०
 ६६, २०८, २०९
 दुर्गाशाल्य : ४६, ७४
 देवः : १८१
 देवराण जाती : १७१
 देव राणुग : ४३
 देवीदास राखिल : १६५
 देशल : १७७
 धरणीवहार : २५६
 धर्माहित्य : ११४
 धवल : १५६, १५८
 धाराना राण : २७८
 धारावर्षदेव : ३२, १५८, २३६, २४०
 २५८, २६१
 धवलराण : २०८
 ध्रुवसेन : ६३, ११४
 धंधुक पट, २७८, २८८, २८९
 धंधिलदेव : २६५
 नथलुसील सोलंकी : २३८
 नरवाहन : २१८
 नवधलु (मुंवर) : २६
 नण : ८२
 नागभट्ट-नागावलोक : 'आभराण' लुम्बो
 नाडोलना यौहालु : २३६, २४०
 नारायणु : ८४
 नाहडराय-नागभट्ट : १६२
 नाहडराय : १८७, ३०४
 नेलुसदनेअर : ११६, १३०
 नंदिवर्धन : २४२
 नंद नृपतिओ : २६
 पद्मसिंह : २१८
 परमार देवडा : १५६
 परमार राणओ : २५६
 पाल्ल(परमार) : १७६
 पीरदानलु हाकार : ४४
 पुष्यमित्र : १५३
 पूरुंराण : २८१
 पृथ्वीराण : १६०
 पृथ्वीराण : २०३
 पृथ्वीराण : २२२
 पृथ्वीसिंह : १६३
 पांडव : १००
 पांडवोनो उकार : १०३

पुंज : १७३
 पुंजराण : २०६
 पूंजलु (यौहालु) : ४०, ४२
 प्रतापश्री हाकार : २८३
 प्रतापसिंह (राणु) : १६०, १६१
 प्रतापसिंह : २५४
 प्रतापसी : १५६
 प्रद्युम्नकुमार : १००, २२१
 प्रह्लादनदेव : ३२, ३३, २००
 क्षिर्गी : १३७
 इतिसिंहलु अगीरदार : ३५
 यधेल (सोलंकी) : २४१
 अण्ण-अण्णपाक : 'आपा रावण' लुम्बो
 अन्नमित्र-बानुमित्र : २६
 आपा रावल : १५५, २१८, २२२
 आलप्रसाद : २०८
 आलीकुंवरी : २०६
 आली योधराणु : २०६
 आलडदेव : ६०
 भीकालु : १६०, २२८
 अरत (अकवर्ती-राणुषी) : ३, १०, १००,
 १०२, १०३, १०५, १०६, १०९
 अर्तुभट्ट : १५५, २१८
 बीमदेव (पहलेलो) : ६, ५७, ५८, टि०
 ६८, टि० ६६, १४५, २२५,
 २७८, २८८
 बीमदेव (भीमते) : ४६, ५८, १८३,
 २६१, ३०५
 बीमसिंह : १३६
 लुवनसिंह : २१८
 भोज (गुलिल) : २१८
 भोजदेव (परमार) : ४१, ५८, २७८,
 ३०४
 भोजदेव (प्रतिहार) : १५५, १६८
 भम्भट : २०८, २०९
 मलिक काकुर : ५६
 मल्लिकार्जुन : २७
 महलुसिंह : १६३
 महम्मद शहालुदीन गौरी : ४०, १३४,
 १७१
 महमुद भेगडा : २०, ३०६
 महायक : २१८

महाराणलु : १६१
 महारायसिंह : २२८
 महिपालदेव हाकार : २८३
 महेंद्र : २०८, २०९
 मानसिंह : १६१
 मालदेव राव : १६३, १६७
 मालवाना राण (मालवनरेश-मालवेश) :
 २६, १४०, २१८, २७८
 मगाराण (सोलंकी) : २७, टि० ५०, ५७,
 ६६, टि० ६८, टि० ६६, ११६,
 १४५, २०९
 मेघराण : १६३
 मेघपाट राणधिराण (मेवाडना राणुओ) :
 १४०, २०६, २१८, २२७,
 मोकलसिंह : १८२, २१८, २२२
 मोणदीन : १६०
 मोदलदेव : १५८, १६४
 मंडलिक : टि० ३७, १२१
 मुंज : ५२, २७८
 यदुराण-कृष्णु : ११६
 यशोधवल : २४१
 योगराण : २१८
 यौवनाश्व : १३८
 रघुसेन : ४०
 रणुधवल राणु : २४६
 रणुमल्ल : ८६
 रणुमल महाराव : २४६
 रणुसिंह : २१८
 रत्नपालदेव : १८०
 रत्नाहित्य (यावडा) : ६०
 राणदे राणदेवडा : २८३
 राणदेव राणु : १५८, २२४
 राणधर देवडा सुंज : २६२
 राणधर : १७१
 राणसिंह महाराव : २४६
 राणसिंह राणु : १६१
 राम, रामचंद्र : १०२, १०३
 रायपाल : २२३, २२४
 रायपालदेव : १८०
 रायमल्ल : २२२
 रायसिंह : १६०
 रायसी (धारावर्षी) : १५८
 रावसी राणु : २७१
 रुथी राणु : २०८
 रुद्रदाभा महाक्षत्रप : ११८, १३०

લાખમણ : ૭૨
 લાખમસિંહ : ૩૭
 લાખમસિંહ : ૩૨૨
 લક્ષ : ૨૧૮
 લક્ષમણસિંહ રાઉલ : ૧૬૬
 લાખણ રાઉલ : ૨૨૨
 લાખણરાય : ૧૯૫
 લાખણસી : ૨૨૫
 લાખા ધૂરારા જામ : ૧૪૫
 લાખા રાણા : ૧૬૧
 વજનાભ : ૧૩૦
 વનરાજ (ચાવડા) : ૫, ૨૦, ૪૭, ૫૨, ૫૬, ૫૭, ૬૦, ૬૨, ૬૯
 વત્સરાજ (પરિહાર) : ૧૭૪, ૧૮૮
 વચનવહેવસિંહ : ૨૫૨
 વર્મલાલ : ૨૩૫
 વલ્લભરાય : ૧૪
 વલ્લભીના ભટ્ટાર્ક : ૧૧૮
 વામન ચથલીના ચૂડાસમા : ૧૧૮
 વિક્રમસિંહ : ૨૧૮
 વિક્રમાદિત્ય : ૨૬, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૮૭, ૩૦૪
 વિક્રમાદિત્ય રાણા : ૧૬૧
 વિગ્રહેશ : ૧૬૦
 વિજયરાજ : ૯૧
 વિનયપતેવ : ૨૪૬
 વિદ્યારાજ (રાડોડ) : ૧૫૬, ૧૫૮, ૨૦૭ થી ૨૦૯
 વિમલવાલન : ૧૦૦
 વિસલદેવ : ૩૦૨
 વિસલવિજય : ૨૮૩
 વીજયરાવ : ૨૯૮

વીજલદેવ : ૯૦
 વીરધવલ : ૬, ૨૦, ૯૪, ૧૩૯
 વીરમદેવ ૨૯૪
 વીસલદેવ : ટિ. ૧૨૬, ૧૪૦, ૧૫૯, ૨૮૧
 વેણી વત્સરાજ : ૧૪૬
 વૈરસિંહ રાઉલ : ટિ. ૧૬૭, ૨૧૮
 વૈરસાલ : ૨૪૯
 વ્યાધમુખ : ટિ. ૨૩૫
 શક્તિશાહ-અહમદશાહ : ૧૬૦
 શાહજહાં : ૯
 શાહબુદ્દીન ગોરી : ૧૯૬, ૨૬૧
 શિલાદિત્ય : ૫, ૧૧૪, ૧૧૫
 શિવભાણ મહારાવ : ૨૪૬
 શિવસિંહજી મહારાવ : ૧૫૯, ૨૭૩
 શિવાજી : ૩૦
 શીલ : ૨૧૮
 શૃંગારદેવી : ૧૫૮, ૨૩૯, ૨૪૦
 શુક : ૩૮
 સગર : ૧૦૦, ૧૬૦, ૧૭૧
 સગરનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 સમરસિંહ : ૧૮૯, ૨૧૮
 સમુદ્રયુત : ૧૧૮
 સહસ્રમલજી મહારાવ : ૨૫૦
 સાગા જામ : ૧૪૫
 સાતવાહન : ૧૪, ૨૬, ૧૦૦
 સામંતસિંહ : ૧૮૨, ૧૯૦, ૨૧૮, ૨૩૮
 સારંગદેવ (વાધેલા) : ૫૬, ૨૮૩
 સાલા : ૨૫૩

સિદ્ધરાજ : 'જયસિંહ' જુઓ
 સુરતસિંહ : ૧૬૦
 સુરતાણસિંહ : ૨૪૯, ૨૭૧
 સુહાસિંહ ઠાકોર : ૧૫૯, ૨૮૩
 સુરસિંહ સવામિરાજ : ૧૬૩
 સુર્યપથા : ૧૦૦
 સોઢી રાણી : ૪૨
 સોમકરણ રાઉલ : ૧૮૧
 સોમદાસ : ૨૯૪
 સોમદેવ : ૧૫૮, ૨૬૧, ૩૦૮
 સોમસિંહ : ૨૯૨
 સોમશ્વર : ૧૬૦
 સંપ્રતિરાજ પ્રિયદર્શી : ૨૬, ૩૬, ૫૦, ૭૯, ૮૪, ૮૫, ૧૦૦, ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૨૨, ૧૨૮, ૧૩૦, ૧૭૩, ૧૯૩, ૨૭૧, ૨૭૬
 સાંઘાજીરાવ : ૨૧૨
 સિંધનો હમીર : ૧૪૦
 સિંહ : ૨૧૮
 સિંહલ : ૨૬
 સુંદર : ૧૭૬
 સૈંસમલ ચૌહાણ : ૨૪૬
 હમીરસિંહ : ૫૨
 હમીર દેવડા : ૨૭૬
 હમ્મીર ગુર્જરપતિ : ૧૧૫
 હમ્મીર રાણા : ૧૬૧, ૨૧૮, ૨૨૨
 હરણસિંહ : ૫૨
 હરિશ્ચંદ્ર : ટિ. ૩૦૪
 હરિવર્મા-હરિવર્ધન : ૨૦૮
 હેમદેવ ઠાકોર : ૨૮૩
 હાંસલદેવી : ૮૩

વર્ગ ૬ : શ્રાવક, શ્રાવિકા, મંત્રી આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અક્ષયરાજ (મંત્રી) : ૧૬૧
 અખયરાજજી : ૧૬૫
 અગરચંદજી નાહટા : ટિ. ૯૪, ટિ. ૧૬૭, ૧૯૪
 અચલોજી (મંત્રી) : ૧૬૧
 અજિત : ૧૧૭, ૧૨૧, ૧૭૫
 અજ્ઞેસીહ (મંત્રી) : ૨૫૭
 અડસીહ : ૩૩
 અણુતિગ : ૨૧૨
 અણુપમદે : ૨૫૭

અનુપમાદેવી : ૨૭૮
 અનુપસિંહ (ભંડારી) : ૧૬૧
 અનોપચંદ જાદવજી : ૧૩
 અખજી ભાણુશાળી : ૯૭
 અભય (દંડનાયક) : ૧૪૭
 અભયકુમાર : ૧૭
 અભયડ : ૭
 અભયદ (મંત્રી) : ૧૬૦
 અમર (ભંડારી) : ૧૯૪, ૧૯૫
 અમરા : ૨૬૧

અમરચંદ (મંત્રી) : ૧૬૦
 અમરી : ૬૧
 અમરદત્ત : ૬૧
 અમલ : ૨૦૧
 અભિયપાલ : ૨૧૨
 અમૃતલાલ કાળીદાસ : ૯૯
 અમૃતા : ૮૯
 અમ્મેયક : ૧૦૫
 અરિસિંહ : ૫૭
 અણુઓ ગાંધી : ૨૨

अंभ्य : १२०
 अंभ्यसी : २०१
 आभ्युदय कल्याण : ८०, ६६, २१६
 आभ्युदय कल्याणाली : ६७
 आभ्युदय (महाभारत) : टि० : २६,
 ५७, १७६, २६०
 आनाक : ६४
 आपल : १६७
 आभट : २००
 आभड : १४७
 आभू (मंत्री) : ४१, ६०, १६०, १६६
 आभदेव : २३६
 आभदेव : २५३
 आभदेव : १४६
 आभभट : 'आभ्युदय मंत्री' ज्योत्सो
 आभिम (मंत्री) : १४, ५७
 आभडलु : १८२
 आभडराज (मंत्री) : ३००
 आभडा : २३७, २३८
 आभडादन (हडनायक) : ३०५
 आभडह : १६०
 आभटि : २६४
 आभकरलु : ६८
 आभराज : ६२, ७६, १०१, टि०
 १२६, १२८, १४८
 आभरादेव : २६५
 आभशाशाह : १६१
 आभरुक (मंत्री) : ५७
 आभपाही : ४५, ४७
 आभसकरलु (मंत्री) : १६१
 आभसकरलु धोडावत १६६
 आभसदेव : २४४
 आभसधर : ३३, १४६, २००
 आभसपाल : १२२, २५०, २८६, २८७
 आभसराज : १६७
 आभसल : २१२, २७४
 आभसा : १६४
 आभसाक पठ
 आभसिग : २३६
 आभसिल्ली : २८७
 आभल : २१२
 आभललुदेवी : ६२
 आभलिल : २४४
 आभ्युदय (मंत्री) : ४, २६, २७, टि० २८,
 २६, ३३, ५७, १२०, १६०
 आभ्युदय : २६१

आभ्युदयसिंह : २६२
 आभ्या : २३०, २५०
 आभ्या : ११७
 आभियर सोनी : ८४
 आभ्यभक्त : १०७
 आभल : २०५
 आभयन, आभल (मंत्री) : ४, ७, १४,
 ५७, ७४, १०४
 आभल : २६२
 आभदेशी : १४१
 आभभसीह : २१२
 आभडरलु (मंत्री) : १८१, १८२
 आभडरलु : २२४
 आभडरलु : २२८
 आभल : २६५
 आभयन : १६०
 आभड (मंत्री) : १७३, १७७
 आभलदास (कवि) : १५, १६, १४८,
 २१७, २६१
 आभलदास : २४६
 आभडमललु : १६०
 आभज्येय : ३०६
 आभरा : २२६
 आभडक : १८
 आभड्या : २६०
 आभड्या : १६०
 आभडकाह : १७२
 आभडि (मंत्री) ५७, ५८
 आभडि : १०५
 आभडयद प्रनापलु सोभावत : २१३
 आभडा : २५०
 आभडसी (मंत्री) : १६१
 आभडाशाह (मंत्री) : 'कभयिंद्र' ज्योत्सो
 आभडराम ज्योत्सो : १२८
 आभडयंद्र (मंत्री) : १०३, १०४, १६०
 आभडसिंह (मंत्री) : १६०
 आभडसी (मंत्री) : २२२
 आभडसीह : १७८
 आभडा : २५७
 आभड्या : २६०
 आभडमललु समझडिया : १६६
 आभलु : २३
 आभल्ल्याह भोड : २३

आभडड : २०१
 आभडा : १८, ७१, ६०
 आभडलु : २७१
 आभडलदे : २१४, २१५, २१८, २३३
 आभला : २३
 आभला भीडा : ११३
 आभलनभल लंडारी : १६१
 आभला : १५
 आभला हकर : २३
 आभलर : १११
 आभलरपाल : ६२
 आभलरदेवी : टि० १२५, टि० १२६, १४८
 आभलरसिंह (मंत्री) : ५७
 आभलधर : १८१, १८२
 आभलधर : ६२, ३०६
 आभला (मंत्री) : १५६, २५५
 आभलुदासलु (मंत्री) : १६१
 आभललु : ४०
 आभला : २५४
 आभललु नायक : ६६, १४३, १४४
 आभलसीमललु आभरी : २४८
 आभलर : १५, ७२, ७३
 आभलर : २३०
 आभलरधर : २४५
 आभलरलु गांधी : १५
 आभलरलु : २२, २३, ५५, ६१
 आभलरसीह : २७४
 आभलु (मंत्री) : टि० ३६, १५६, २७८
 आभली : १००
 आभलरपाल : २१४, २१८, २३३
 आभली : २६२
 आभलराज : २०२
 आभलसिंह : २१८
 आभलत : २५७
 आभलमयंद रागलु : २४८
 आभलड : १११
 आभलसिंह लंडारी : १६१
 आभलसिंह : १६
 आभलसिंह : २६२
 आभलसी : १७१
 आभला : २२६
 आभला : २७०
 आभलललु लदमीयंद (नगरसेह) : ८, १३
 आभला : २६५
 आभलसिंह : २१८

ખેતા : ૧૬૮
 ખેતા (મંત્રી) : ૧૫૯, ૨૫૪
 ખેત્ર : ૯૨
 ખેમા : ૧૭૯
 ખેલા : ૧૪
 ખંગાર : ૧૬૫
 ખીંદા : ૨૫૧, ૨૭૦

 ગજસીંહ (મંત્રી) : ૧૭૮
 ગણુરાજ : ૫૫
 ગદા (મંત્રી) : ૨૬૨
 ગલા : ૨૫૭
 ગહડ : ૨૬૪
 ગહણુ : ૧૮૨
 ગાગરણુ : ૨૧૮
 ગાહણુ : ૧૮૨
 ગિગન (ભાંગારિક) : ૧૮૨
 ગીગાદેવી : ૨૩૯
 ગુણુદેવી : ૪૩
 ગુણુધર (ભાંગારી) : ૧૬૪
 ગુણુધર : ૨૦૦
 ગુણુમતી : ૨૫૫
 ગુણુરાજ (મંત્રી, સંઘવી) : ૭, ૧૬૧, ૧૭૦, ૨૧૮
 ગુણુવતી : ૫૫
 ગુમાનચંદ બહાદરમલ : ૪૯, ૫૩
 ગુલામશાહ : ૧૨૭
 ગૂગિન : ૨૨૪
 ગેલી : ૧૬૭
 ગેહા : ૨૮૦
 ગોધઆ : ૧૧૭
 ગોકળદાસ નાનજી : ૧૩૦
 ગોગા (મંત્રી) : ૨૮૫
 ગોના : ૨૮૭
 ગોપ : ૨૬૨
 ગોપીદાસ : ૩૦
 ગોકાજી ઓટાજી : ૨૦૬
 ગોમતીજી : ૧૩૦
 ગોરધન : ૨૮
 ગોરી : ૨૭૦
 ગોલશ્રી : ૨૬૧
 ગોવિંદ (સંઘવી) : ૮૪ થી ૮૬, ૧૪૯
 ગોસલ : ૧૬૩, ૨૯૦
 ગોસાક : ૨૬૫
 ગંગાધર : ૨૨
 ગંગારામ (ભાંગારી) : ૧૬૧

ગાંગદાસ : ૨૨૮
 ગદસિંહ : ૬૩
 ધીકવો : ૧૧૦
 ધૂધલ : ૧૧૭, ૧૧૯
 ધોધા (ભાંગારી) : ૩૦૫
 ધોલાસણુ : ૨૭૧

 યાય : ૭
 યાહડ : ૧૬૦
 યાહિણી : ૨૦૧
 યાહિલ : ૩૦૮
 યીતર : ૧૧૭
 યીમનલાલ ઝવેરી : ૮૦
 યીમનલાલ દલાલ : ૧૬૪
 યેનાજી ઉદયભાણુ કોઠારી : ૨૧૧
 યેનસિંહજી મંત્રી : ૧૬૧
 યોગસિંહ : ૨૧૮
 યંડપ : ૬૨, ૧૦૧, ટિં ૧૨૫, ટિં ૧૨૬
 યંડપ્રસાદ : ૬૨, ૧૦૧, ટિં ૦૨૬, ૧૪૮
 યંડસિંહ : ૯૦, ૨૯૨
 યંડચૂડ : ૧૧૮
 યંદ્રભાણુ જેતાજી : ૨૬૭
 યંપક (મંત્રી) : ૫૭, ૮૫
 યાંદમલજી શેઠ : ૧૬૫
 યાંપલદે : ૧૭૨
 યાંપા : ૫, ૨૦, ૫૬, ૬૧, ૨૫૦

 જાડા (ભાંગારી) : ૩૦૫
 છોટાલાલ નાનચંદ આણુદેજી : ૪૮
 જાંબર : ૨૨૬

 જાકીરાજ : ૨૫૦
 જાકીનલદે : ૨૭૭
 જાગદાશચંદ્ર જેન : ૧૩૦, ટિં ૧૫૪
 જાગનાગ : ૧૦૫
 જાગણુક : ૨૬૧
 જાગડુશાહ : ૮, ૧૩૯, ૧૪૧, ૧૪૪, ૧૪૬
 જાગદેવ : ૨૦૦, ૨૯૦
 જાગનાથભાઈ (નગરશેઠ) : ૩૦
 જાગપાલ : ૩૪
 જાગમાલ ગોરધન : ૧૨૨
 જાગમાલજી કાંકરેયા : ૨૪૯
 જાગસિં(સી)હ : ૧૫૦, ૨૫૭, ૨૯૨

જાગુશેઠ : ૫૫
 જામણા : ૨૪૬
 જામનાભાઈ જાગુભાઈ શેઠ : ૧૩, ૭૯
 જાન્મણુદેવી : ૪૬
 જાનચંદ્ર : ૧૭૭
 જાનમાલ : ૨૩૮
 જાનતા : ૫૩, ૫૪, ૨૮૨
 જાનમલજી (મંત્રી) : ૧૬૧, ૧૯૧, ૧૯૨
 જાનમાલ : ૨૪૬
 જાનરામ : ૧૦૬
 જાનવંત : ૧૯, ૧૬૯
 જાનસિંહ : ૧૬૬
 જાનંતસિંહ : ૪૫, ૨૩૯
 જાસા : ૨૦૮
 જાગુ કકર : ૧૫
 જાસચંદ્ર : ૨૨૫
 જાસણુ : ૨૯૪
 જાસદેવ : ૨૮, ૨૨૫
 જાસંધવલ : ૨૨૫
 જાસપાલ : ૨૨૫
 જાસરા : ૪૪
 જાસરાજજી ધારીવાલ : ૧૭૫
 જાસવંત : ૨૫૦
 જાસહિણી : ૨૩૯
 જાસોધન : ૨૩૯
 જાપૂ : ૨૬૧
 જાગેરવલી : ૧૮૦
 જાગઝ : ૨૧૮
 જાગટુ : ૨૩૯
 જાણા : ૨૫૧, ૨૭૦
 જાણલદે : ૧૪૯
 જાગે : ૨૮૧
 જાણણુ : ૨૫૫
 જાણસિંહ (મંત્રી) : ૧૬૧
 જાણલા : ૨૫૩
 જાણણુ : ૫૭
 જાણણુદેવી : ૧૫૮
 જાણવડ : ૨૧૮
 જાણવડિશાહ : ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૪, ૧૧૧
 જાનચંદ્ર : ૨૦૧
 જાનચંદ્ર પંડિત : ૮૮, ૨૧૨
 જાનદત્ત શેઠ : ૧૬૯
 જાનમતી : ૧૯૦
 જાનવિજયજી : ૬૪, ૧૬૪

निःसर्षः : २३७
 निःसमती : ३४
 निःसधर : १२२
 निःसहर : २१२
 निःह : २०८
 निःहक : १७४
 ज्योष्णी : ६१
 ज्योष्ण धनज्यो : १२४
 ज्योष्ण रतनशी : ६८, १४२
 ज्योष्णहै : १६७, २०१
 ज्योष्णशाह (मंत्री) : १६१
 ज्योष्णहै : १६७
 ज्योष्णमलज्यो : ३०२
 ज्योष्णिक : १८४
 ज्योष्णा : १८०
 ज्योष्णा : १८५
 ज्योष्णावाल दीपयन्तः : ६५
 ज्योष्णापुरासिंह : २२८
 ज्योष्णू : २७४
 ज्योष्णल : १५
 ज्योष्णग : २२८
 ज्योष्णसिंह (महामंत्री) : १५, ४६, १६०
 ज्योष्णगः : २२५
 ज्योष्णाल : २१२
 ज्योष्णवरमलज्यो (मग्ननयी) : २५०
 ज्योष्णा : १५०
 ज्योष्णक : ५५, ६७
 ज्योष्णू : १७०
 ज्योष्ण (मंत्री) : ५७
 ज्ञानमलज्यो (मंत्री) : १६१
 ज्ञानज्यो (मंत्री) : ४१
 ज्ञानज्यो (मंत्री) : १६०, ३०
 ज्ञानज्यो : २५७
 ज्ञानरथहै : ६८
 जिकमयन्त केसरीसिंह ज्योष्णशाही : २५०
 जहा : २७१
 जहा पंडित : २३५
 जहाभाह भावभाह नवनाभा : ३१
 जंगर : ११७
 जंगरज्यो : १४०
 जंगर (कवि) : टि० १४, १७

जंगर भडोता : ५५
 जहालज्यो : २२६
 जहाकरी शाह : ६८
 जहानसी : २०१
 जहारायन्त (कांठरी) : १६३, १६५
 जहारायन्त (मंत्री) : १६०
 जिह्मसिंह : १८२
 जुल : १८२
 जेणपाल : १६०
 जेणपाल : २४६
 जेणपाल (मंत्री) : १६, २०, २७, १०१, ११७, ११६, टि० १२५, टि० १२६, १२७, १४८, २००, २७८, २६१, २६२
 जेणपाल (मंत्री) : ६१
 जेणपाल सोनी : १५, १०४
 जेणलहै : २३
 जेणसी शाह : ६७
 जेणसिंह : १५६
 जिलुवन (मंत्री) : २३३
 जिलोवन : २६२
 जिलोवनदास मोतीयन्तः : १२०
 जलक : २१०
 जालरु : १७२
 जिरहैव : २००
 जिरपाल : २१२
 जीरुशाह : १६४, १६५, १७१, १७२
 ज्येष्ठ : १४६
 ज्योष्णा : २१३
 हडिप : २५४
 हत : १००
 हमयन्ती : ८२
 हसिली : २५३
 हवालदास (मंत्री) : १६१
 हलपतभाह मग्ननाल : ११०
 हलीयन्त कीकाभाह : १०७
 हशरथ : २६०
 हसना : २५०
 हसादा : १६७
 हालव : ३०६
 दीपयन्त सुरयन्तः : ३१
 दीपा : १७०
 दुर्वाज : १७५

दुर्वाज : २४५
 दुसाणु (मंत्री) : १६०
 हुहा (मंत्री) : २२२
 हुहापा : २२४
 हुपभा : २६४
 हुपसा : २२४
 हुपाल : २२, २३
 हुपाल : १११
 हुपाल (मंत्री) : टि० १२६
 हुम्हाण : २२५
 हुल्हाणु : २१२
 हुल्हाणु : ३०३
 हुल्हा : १८६
 हुल्हा : १६४
 हुवयन्त कल्याणयन्तः : १०२
 हुवयन्तः : ४५
 हुवयन्तः : १३६
 हुवयन्तः : १७५
 हुवयन्तः : २०१
 हुवज्यो काहारी : २४६
 हुवज्यो रजुज्यो : २४७
 हुवज्यो : १८६
 हुवधर : १६०
 हुवधर : १६६
 हुवधर : २३७, २३८
 हुवनाग : २२५
 हुवराण : ६३, ६४
 हुवसिंह : १५०
 हुवसी : १६६
 हुवसीह (मंत्री) : २५७
 हुवसेन पंडित : १२१
 हुवकन (मंत्री) : १८०
 हुवा : २८१
 हुवीयन्त नारायन्तः : २३२
 हुवीयन्त (मंत्री) : १६१
 हुवग : १६०, २६२
 हुवल : १७६
 हुवलशाह : ५६
 हुवज्यो : १६०
 हुवनायन्त पु. अशोडिया : टि० १२१
 हुवहरी : ५७
 हुवज्यो : १४६
 हुवहैव : २६१
 हुवपति : १६७
 हुवपाल : २१२

धनसिंह : २६०
 धनुशील : २५७
 धनुषर : २३७
 धनसिंह : २०१
 धनी : १६७
 धनद : १६६
 धनपतसिंहशु : १०१, १०६
 धनपाल (मंत्री) : २६०
 धनपाल (कवीश्वर) : टि० २, २२८,
 २७८, ३०४
 धनराज : ८६
 धनराजशु मृता : १६५
 धनसिंह : १६३
 धनेश्वर : २३७, २३८
 धना 'धरणा' : जुम्मा
 धरणु : २२५
 धरणा-(३). धरणिग शाह (मंत्री) : १६१,
 २१४ थी २१६, २३३
 धरणिग : ११७, ११६
 धरमर्मा : १६७
 धरमन्यंद कामदार : ३८
 धरमन्यंद नारायंद : ३०२
 धरमती : २३७, २३८
 धरमहास्य : १०८
 धरमा संघवी : १६६
 धर्मदास : २२, २३
 धर्मशी : ११३
 धवल : २६, ६४
 धवल : १२०
 धवल (मंत्री) : टि० २६, ५७, १२०
 धारणुी : २१३
 धारमती : २१३
 धारतदें : १६६, २१८
 धारा (मंत्री) : २२२
 धाहिल : ३०८
 धारा : २५७
 धंधल : १६६
 धाधल (मंत्री) : २८०
 धाधल : २६६
 धांधा : २६५
 धमसी : १६६
 नगराज (मंत्री) : १६०
 नगीनहास : ३०
 नगीनन्यंद करमन्यंद : ४४
 नगीनन्यंद कपूरन्यंद : ३२
 नगीनहास जवेरन्यंद : ३०

नगीयाशु : २०५
 नथमलशु (मंत्री) : १६१
 नम्भ : २६१
 नल्लुया : २७७
 नरदेव : २३७
 नरदेव : २५५
 नरदेव पदा : २५७
 नरपाल : ११८
 नरशी केशवशु : १०६, १२२
 नरशी नाथा : १४२, १४३
 नरसिंह : १६६
 नरसिंह : १६५
 नरेश्वर : २०५
 नाग : २०८
 नागशु : २२५
 नागशु (मंत्री) : २४०
 नागदेव : १८६
 नागदेव : २६२
 नागपाल : ६२
 नागपाल : १८२
 नागिन्न : १४, ६४
 नागशी केशवशु : १८३
 नागश्री : ६२
 नागेश्वरमुत : २६४
 नानकशु : १८४
 नानेतिलशु : १७४
 नामनदे : २७०
 नारायणु : १५६, १६८
 नारायणु : २२६
 नारायणु (कांग्रेसी) : १६३, १६५
 नारायणु मृता (मंत्री) : १५६, २३२
 नारिणयाशु : २३५
 नाराशु (सेनापति) : १६१
 नाहड : २०८
 नाहड (मंत्री) : १५८, १५५, २२८,
 २२६
 निजयन्नीता : ५७, ६६, ७०
 नेह (मंत्री) : टि० २६, ५७, २८८
 नेम्न : १६
 नेलुसिंह : ६७
 नेलुशी मृता (मंत्री) : १६१, १७३,
 १६१
 नेम्न : १४०, २००, २०१
 नेमिन्यंद : ५७
 नेमिहास : १६५
 नेसिदि : ३०६

नेहावाला : ७१
 नेला (मंत्री) : १६०
 पडमिलुपी : १८२
 पणवक : टि० ६८, टि० ६६
 पतराजु : ८६
 पथिभिदेवी : १२६
 पदमशी : १४०
 पदमा : २२६
 पद्म : २०१
 पद्मचंद्र : १४६, १५०
 पद्मसिंह : ६७, १२१
 पद्मसिंह : १२६
 पद्मसिंह : १६०
 पद्मसील : २४२
 पद्मसील : २५३
 पद्मावती : ६०
 परव(र्व)त : १५, ७१, ६०
 पाता : ६२
 पाताक : ६२
 पाताक : १६७
 पातु : १८०
 पारस : १७५
 पारस : १६६
 पार्वतीयाशु : १३
 पार्श्वनाग : ७०
 पादलु : २४६
 पादलु : २५३
 पादु : २१३
 पादु : २३७, २३८
 पादु : २६८
 पास : टि० ६६
 पासडु : १६७
 पासरीर रायमन : १४३
 पासिल : १४६
 पासिल : २८५, २८६
 पासु (कांग्रेसी) : १८६
 पाहिलुपी : ६६
 पाह : १६०
 पुण्यपात्र : २०१
 पुनसिंह : ३०१
 पुनसील : ६२, ७६
 पुनसील (मंत्री) : २८०
 पुना : २६४
 पुनाड टि० ४६
 पुनिग : ३०७

पुनसिरि (पूज्यभा) : २८०
 पून शाह : २३६
 पूनः २५७
 पूनमती : २६१
 पूनमसिंह : १२२
 पूनसी (संघवी) : १६६
 पूनसी : १७१
 पूनाशाह : ११७
 पूरुख्यहण नाहर : १६३, टि० २६७,
 २६६
 प्ररुद्र : २०८
 पूरी : १६७
 पूरुथु : १११
 पूरुथुसिंह (काठारी) : ११७
 पृथ्वीपाल (महामात्य) : १७५, २६, ५७,
 १७५, २६०
 पृथ्वीराज (काठारी) : १६१
 पेशा (हंकर) : ६२, २६२
 पेरः (मंत्री) ७, ६, ८१, ८४, ७१ थी
 ७३, ६०, ६२, ६५, १०१, १५६,
 २७६, ३००
 पेशा : १६७
 पेमा : १७६
 पोपटलाल धारशी : ६८, ६६
 पोपटीभाई : २२, २३
 पोमसिंह (काठारी) : १६१
 पांया : १६८
 पांया : २६०
 पांसिल : २४४
 पुनदेव : २५३
 पूंग : २७०
 प्रद्युम्न : १०६
 प्रद्युम्न (महामात्य) : टि० ६८, टि० ६६
 प्राग्मलण : १४०
 प्रेमयंद राययंद : ३०, १२०
 प्रेमयंद लवल मोदी : १०७
 प्रेमयंद हंसाण : २११
 प्रेमलदे : १६७
 प्रेमाभाई हंसाभाई : १०७, १२४
 कुनरुशाह : २५५
 कुलयंद कल्याणयंद : ३१
 कुलयंदभाई (संघवी) : १२०
 व्यंकराणण (मंत्री) : १६०

अनणः ४२
 अडुआ गांधी : २२, २३
 अली : २०१
 अहादुरमल (काठारी) : १६१
 अहुदेव : ४३
 आलयंद : ६२
 आलदेव : १६३
 आहः २६, ४०, ५७, ६३, १००,
 १०४, १०५, १२०, १२६, १८१
 आहः १६०
 आहः २६०
 अहुवर्मा : ६१
 अुधा : २६०
 अय्यरदास मोतीदास : १३
 अेला : २६४
 अेला (काठारी) : १६१
 अेडा : २५७
 अेदित्थ : १६०
 अेदित्थ(त्थ) : ३६
 अधुरमन : ११७
 अवदेव : १७
 अणुशाणी : ३०, १७१
 आगयंद (मंत्री) : १६०
 आगयंद सोनी : २०४
 आण(ना)ण काठारी : १६३, १६४, १६५
 आण : ६१
 आमाशाह (मंत्री) : १६०, १६१
 आरमल : १६०
 आरमल तेणशी : १४३
 आवयंद : १७६
 आवः १२१
 आवलदे : २६०
 आसुत : १७४
 बीभयंद भाणुक्यद : २४६
 बीम : ७२
 बीम (मंत्री) : ६१
 बीम (संघपति) : २८०
 बीमसी : १६६
 बीमा : १६३, २६०
 बीमा : १६४
 बीमा : २५२
 बीमाशाह : २६२
 बुरियाभाई अणुख्यंद : ६४
 बुवणः २००
 बुवनयंद : १४६, १५०

बुवनपाल : ३७
 बुवनेश्वर : १७४
 कांवरमल नाहटा : टि० ६४
 कुंभव : ११७, ११८
 भगनलाल करमयंद : ११
 भण : २१८
 भणिकद : ३०२
 भयनसिंह : २१८
 भनसुअभाई अणुभाई : ७४, ११२,
 २१६
 भना : २५०
 भनीया : ६
 भयामलण : २४६
 भयर (मंत्री) : २२२
 भरुदेवा : १०३
 भल्ल : १५
 भल्ल (काठशासिक) : १७२
 भल्लदेव (महामात्य) : ६२, २६२
 भल्लदेव : टि० १२६, १४८
 महणुसिंह : ६८
 महणुसिंह : २६०
 महवद वल्लारा : २२६
 महिपति (मंत्री) : ६१
 महिदु (मंत्री) : २६०
 मडीपाल : १५६, २८१
 मडीराण : १६७
 महोताणकुंवर : १०१
 महोकरमयंदण महोता : २०५
 भाणिक : २००
 भाणिक्यंद : ८
 भाणिक्यभाई : १३
 भाणिकलाल भनसुअभाई : १३, १६५
 भाणिकलाल भेणापयंद : ३१
 भाहा : १७६
 भाधक : २७४
 भानसिंह भोणराण : १२४
 भानसिंह भेधण : १२०
 भाना (काठारी) : १६१
 भानाण : ४६
 भाइ : १६७
 भाल : १७६
 भालदेव ; ७६, १०१, १२३, १२४
 भालव : १४५
 भांता संघवी : १६६
 भालाशाह सकलेया : १४५, १८४ थी
 १८६

भीडा सुंदर : ११३
 भीडाभाई : १४०
 मुकुंदन्यंद : १८६
 मुताळ अभयन्यंद : १८६
 मुनियंद : १६७
 मूल : २७
 मूलदेव : ३६, १८२
 मूलु : २८०
 मूलन्यंद मयाभाई : १०७
 मूलन्यंद हीराचंद : ६३
 मूणा : १५
 मेघराज : १७२
 मेघा : १६
 मेघप्रशास : १२३
 मेला : ११७
 मेलाजव : २४६, २४७, २५०
 मेगापन्यंद आणन्यंद : ३१
 मोणू : ७१
 मोणुशी तेजशी : १४०
 मोती कासा : २१३
 मोतीच वरदानच : २१३
 मोतीवाचच : २५०
 मोतीशास : १०८
 मोदलु : ६२, २५७
 मोदन : २५३
 मोदनवाच वदवभदास : १०२
 मंजुभाई तलकन्यंद : ३०
 मंडन (मंत्री) : १५६
 मंडलकर : २१८
 मंडलिक (संघवी) : २६३
 मंदाहरी : २०१
 मांगलु : २१८
 मांगलु (संघवी) : २११
 मुंगलदेवी : २४६
 मुंगल (महाभाय) : ५७
 मुंगलशास : ४३
 मुन्जिग (मंत्री) : ३०२
 मूट : ५२
 यदुवीर (मंत्री) : १६४
 यशखंद : ३०६
 यशधर : २३७
 यशादेव : १४७
 यशादेव : १६०
 यशादेव णोवक : २३४
 यशादेव (सिनापति) : २१०

यशाधवल : ६६
 यशाधवल : २६३
 यशाभट : २३७
 यशाराज (महाभाय) : ६८, ६९
 यशाराज : १५०
 यशावीर : १५०
 यशावीर : १८६
 यशावीर : २२२
 यशावीर (मंत्री) : १८६, १६०
 यशःपास (कवि) : ४१
 यांच : २४४
 रघुका : ७६
 रघुनाथ (मंत्री) : १६१
 रतन : ६
 रतनन्यंद देवन्यंद : २४८
 रतनशास : ८
 रतनशी दामच : १४३
 रतनसिंद (संघपति) : ५६
 रतनादे : ६१
 रतनी : २५५
 रतन : ११७, १२१
 रतनपास : २४२
 रतनसिंद : २६२
 रतनसिंद (मंत्री) : 'रतनाशास' लुग्या
 रतनसिंद (मंत्री) : १६१
 रतनादे : २१८
 रतना : २३३
 रतना : २७७
 रतनाशास (मंत्री) : १६१, २१४, २१५, २१७, २१८, २३३
 स्याजुशास : ३७
 रविलका : २३६
 रविलु : २३६
 रवियंद : ५४
 रविमंडी (कवि) : १७१
 राभवदाव : १७४
 राधव : १३५
 राजन्यंद : ८४
 राजदेव : १८२
 राजसिंद : १०
 राजिया-वजिया : २४
 राजिग : १२०
 राजुग्या : २५५
 राम : १५
 राम : २६१

राम : २६५
 रामकरणुच : ६० १५६
 रामच : १५
 रामदेव : २०५
 रामदेव : २१३
 रामदेव (मंत्री) : १६१
 रामसिंद : २०२
 रामसिंद : ११७
 रामसिंद मता : १६५
 रामसीस : २५७
 रामा (मंत्री) : १६१
 रापसा : २२४
 रायकुंवरी : २०१
 रायन्यंद (मंत्री) : १६१
 रायन्यंद न्येन्यंद : १३८
 रायन्यंद नथमलच मता : २५८, २५६
 रायसिंद : ६७
 रायसिंद सुरालु : १६६
 रायशी : ६७
 रासुद : २५७
 रासुदे : २५३
 रासुदा : २१३
 रासुदाक : १५८
 रावलु : २०१
 रासुद : २०१
 रुदा : २८०
 रुपन्यंद भीमसिंद : ६६
 रुपादेवी : ६५
 रोधय : १०५
 रोपिमणि : १६७
 रोहिलुणी : १८५
 रंगा काडारी : ५५
 रंडा : ११०
 लक्षोणा (संघपति) : ११७
 लक्षभट : १६७
 लक्षभलु : १५०
 लक्षभलु : २५२
 लक्षभलुन्यंद (मंत्री) : १६०
 लक्षमीन्यंद (मंत्री) : १६१
 लक्षमीन्यंद प्राणुच : १२०
 लक्षमीदास : ३०
 लक्षमीदास : ६६
 लक्षमीधर : २००
 लक्षमीधर : २१३
 लक्षमीभाई : १८५

लक्ष्मीनारायण : ११०
 लक्ष्मीसिंह : २१८
 लक्ष्मण : १८०
 लक्ष्मण : १७६
 लक्ष्मण : २३६
 लक्ष्मीयंत्र : ८
 लक्ष्मीयंत्र मूला : १८६
 लक्ष्मणपाल : २७०
 लक्ष्मणदेवी : १२५
 लक्ष्मणप्रसाद : ६४
 लक्ष्मण (मंत्री) : ५७
 लक्ष्मण (द्वैतायक) : ६६
 लक्ष्मण्यु : १६७, १६८
 लक्ष्मण्यु : २५३
 लक्ष्मण्यु : १४६
 लक्ष्मण्यु : १८०
 लक्ष्मण्यु : २१८
 लक्ष्मण्यु (मंत्री) : २२२
 लक्ष्मण्यु (संघर्षी) : १६६
 लक्ष्मण्युपत : १८०
 लक्ष्मण्युदह : १६६
 लक्ष्मण्यु : १६४
 लक्ष्मण्यु : ११३
 लक्ष्मण्यु गांधी : २२
 लक्ष्मण्यु : २२८
 लक्ष्मण्यु : २२६
 लक्ष्मण्युद्र ल. गांधी : १८, टि० २७,
 टि० ३७, टि० ५८, टि० १५६,
 १६४
 लक्ष्मण्युद्र : २३
 लक्ष्मण्युद्र : १६३, २६०
 लक्ष्मण्युद्रसिंह : २६१, २६२
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २५३
 लक्ष्मण्युद्रशाह : २०४
 लक्ष्मण्युद्रशुभ : १६०
 लक्ष्मण्युद्रसिंह : २६२
 लक्ष्मण्युद्र : १०१, १४८
 लक्ष्मण्युद्र : २५२
 लक्ष्मण्युद्र : १६७
 लक्ष्मण्युद्रदेव : १४६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १६३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २३३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २५३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ११७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ३६

लक्ष्मण्युद्रदेवी : ११
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ३०६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २०५
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २६४
 लक्ष्मण्युद्रदेवी-राजिनीया : १६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २५७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २६६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ६०
 लक्ष्मण्युद्रदेवी (संघर्षी) : १७६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी (महानम) : २६, ४७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ५५
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २००
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २१३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २६३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी (मंत्री) : १६०
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २६२
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ३३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ५३, ५४
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १४६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २१३
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ६७, ६८, १२१, १४०
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २४६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १४७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १७५
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ६१
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १११
 लक्ष्मण्युद्रदेवी-लेनपाल (मंत्री) : ६, ६, १०,
 १८, २७, ४६, ४६, ५८, ६२,
 ७६, ६१ थी ६५, ६८, ६६,
 १०१, १०६, १७१, १२५ थी
 १२८, १४८, १६१, १६०, २८८,
 २६१, २६२, ३०५
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २५७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २८२
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : 'आहूत' लुगो
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : १५
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ३०५
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ६१
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ५७
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २६१
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २५६
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : २७१
 लक्ष्मण्युद्रदेवी : ३०६
 लक्ष्मण्युद्रदेवीसिंह : २५३
 लक्ष्मण्युद्रदेवीसिंह : १८६

विमलशाह (मंत्री) : ६, टि० २६, ६६,
 ५७, ५८, १०३, २२५, २७८,
 २८०, २८८ थी २६०
 विमलशाह : २०१
 विमलशाह : १६७
 विमलशाह-वस्तुपति : १११
 विमलशाह : ६०
 विमलशाह (मंत्री) : १६०
 विमलशाह : ६०
 विमलशाह : १६३, २६०
 विमलशाह (संघर्षी) : १६८, १७०
 विमलशाह : १७६
 विमलशाह : २८
 विमलशाह (मंत्री) : ५७
 विमलशाह : १०५
 विमलशाह : १६०
 विमलशाह : २३
 विमलशाह (भांगारिक) : १८०
 विमलशाह : टि० ४६
 विमलशाह : ६७
 विमलशाह : २५०
 विमलशाह : ६६
 विमलशाहसिंह : २१८
 विमलशाह : १११
 विमलशाह (मंत्री) : १८२
 विमलशाह : ३४
 विमलशाह : २५७
 विमलशाह : २२
 विमलशाह : १६०
 विमलशाह : २४२
 विमलशाह : १२२
 विमलशाह : १८६
 विमलशाह (रक्षक मंत्री) : १६१
 विमलशाह : २६४
 विमलशाह मालु : १४३, १४४
 विमलशाह (महाभारत) : टि० ६८, टि० ६६
 विमलशाह : १८२
 विमलशाह : १६
 विमलशाह : १८३
 विमलशाह : २०५
 विमलशाहसिंह : २४४
 विमलशाह : २१८
 विमलशाह (मंत्री) : १६१
 विमलशाह : २१८
 विमलशाह : ११०

विष्वाह्वित्य : ६२
 शक्तिकुमार : २१८
 शाखुराज : ११७, ११८
 शाभलु जेहाभाध : १४३
 शिभरसिंह : १८१
 शिवगणु : २४३
 शिवलु नेलुशी : १४३, १४४
 शिवराज : १६७
 शिवराज : २५०
 शिवा : १०
 शिवादेवी : ३०६
 शुक्र : १००
 शुचिवर्म : २१८
 शुभंकर : १६०
 शुभाकर : ८८
 शूलक : १००
 शोभिन : ३०६
 शंकरभल्लि : १६१
 शंप : २०८
 शांति : ६७
 शांतिदास (नगरशेड) : ८, ६, १२, ३०, ६६, २६४
 शांतिदास (दोशी) : ६
 शांभ : १००, १०६
 श्रीकरणु : १६०
 श्रीदेवी : ५, ५६
 श्रीधर : १७१
 श्रीपाल कोहारी : ८४
 श्रीमती : २८८
 श्रीवचु : १६३
 सभलु वारा : १६३
 सयवीरा : २५०
 सय्या : १६७
 सय्यु संधवी : १६६
 सण्णन (हंउनायक) : ४, १८, ४७, ४६, ५७, ५८, ११७, १२१, १२३, १३२
 सलु : २६५
 सत्य : १८
 सत्यदेव : २३५
 सहारंग : १८४
 सहभात : २६३
 सधार रायचंद्र पारभ्य : ८६
 सभति : १८०
 सभरथभल रतनलु थोररा : २४६

सभद (मंत्री) : २२२
 सभधर : १६०
 सभरसिंह-सभराशाह : १५, ५६, १०४, १८३
 सभरसिंह सोनी : ११७, ११६, १२१, १२३, १२४
 सभरोलु (सेनापति) : १६१
 सभरतालुलु : ३०२
 सभपदे : २५०
 सभपदे : १६१
 सभदाणु : १८६
 सभभ : ११७
 सभभ : ११६
 सभभा (मंत्री) : २५७
 सभभलु : १८२
 सभभलु : २००
 सभभलु : २५३
 सभभलुसिंह (भहामात्य) : १२६, १२७
 सभा सोभलु : १०६
 सवार्थ रामलु व्याङ्गुला : १७१
 सहजपाल : ८४
 सहज्जिग : २१३
 सहज्जिग : २६४
 सहलु : १२
 सहलु शाह : ८४
 सहलुपाल (मंत्री) : १६०
 सहदेव : ५५
 सहदेव : १८६
 सहदेव : २१३
 सहदेव : २५५
 सहदेव : २६३
 सहदेव : २६६
 सहसा (संधवी) : १६, २६४
 सहस्रभलु : १८३
 साकरयंह लालभाध : ३०
 साकरयंह प्रेमयंह : १०७
 सागरदत (सार्थवाल) : २१
 साणलु : ११७
 साणलुसिंह (अरुडकभल, ओशवाल लुपाल-देसलहरी) : १५, ७३
 साजलु : ११४
 सादा : १८०
 सादु(ह)न (मंत्री) : २२२
 साधारणु : १६७
 साधूत : ३०६
 सामल : ११७, १२६

सामंत : २७१
 सामंत : १६०
 सामंत (मंत्री) : २७६
 सामंत (मंत्री) : २७१
 सामंतसिंह : १६०
 सामंतसिंह (मंत्री) : १२६, १२७
 साम्बिय वल्लिङ्ग : टि० ६६
 सायर (मंत्री) : २२२, २२३
 साराभाध गल्लाभाध : ७६
 साराभाध नवाभ्य : ८०
 सारंग : २०१
 सारंगदेव : ६२
 सालिग : ११७
 सालिग : २१८
 सालिग : २२६
 सालिग (संधवी) : २६४
 साल्ला (प्रधान) : २६४
 साल्लु : २५७
 साल्लु : ६२
 साल्लार : १७५
 सिगड : २६२
 सिद्ध : १०५
 सिद्धपाल : ५७
 सिरपाल : २५७
 सिरपाल (श्रीपाल) : २८१
 सिरियादे : ६१
 सिरियादे : २५७
 सीता : ६२
 सीतापयंहलु नाहरी : ६६
 सीतू : ८६
 सीपा (संधवी) : २४६, २४७, २४६
 सीरिभल थलाध : १७५
 सीलनाग : १४७
 सीला (मंत्री) : २२२
 सीला : २३८
 सीला : २४२
 सीला : २७१
 सुणन : २१८
 सुदर्शना : २६, २८
 सप्रभदेव (मंत्री) : टि० २३५
 सुभकर : २१३
 सुभद्रा : ७६
 सुभद्रा : २२२
 सुमतिधरनी पुत्री : १२
 सुभदेव : २५५

સુરચંદ : ૫૩, ૫૪
 સુરદાસ : ૯૯
 સુરપાલ : ૬૦
 સુરાણ્યા : ૧૬૦
 સુરાશાહ : ૨૦૫
 સુવલ્કુદેવ : ૧૮૦
 સુવીર : ૨૨
 સુહાગદેવી : ૨૯૨
 સુદ્રક : ૨૧૨
 સુરતરામ (બંગારી) : ૧૬૧
 સુરપાલ : ૨૧૨
 સુરા : ૯
 સુરા : ૨૭૧
 સુહવદે : ૬૧
 સુહવા : ૭૬
 સેલ : ૧૮૨
 સેસમલ : ૧૮૦
 સોપુયા : ૧૨૫
 સોચ્છવી : ૨૪૪
 સોદ : ૨૧૩
 સોદા : ૧૯૫
 સોદી : ૨૫૯
 સોદી : ૨૭૦
 સોના : ૨૧૮
 સોનિંગ : ૧૮૬
 સોબા : ૪૪
 સોભાગદે : ૬૧
 સોમ (મંત્રી) : ૬૨, ૭૯, ૧૦૧, ૧૧૦
 ૧૨૬, ૧૪૮
 સોમ : ૯૧
 સોમજી (સંઘવી) : ૧૦

સોમલ : ૨૧૯
 સોલાક (મંત્રી) : ૫૭
 સોલ્લા : ૧૪૬
 સોહગ : ૨૭૧
 સોહજી : ૨૫૪
 સોહવ : ૨૭૦
 સોહાગદે : ૧૯૧
 સંગ્રહસિંહ સોની (નગદલમ્બલિક)
 (મંત્રી) : ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૬૦, ૧૬૧,
 ૨૭૯
 સંધીરણ : ૨૫૯
 સંપતકર-સંતુક 'સાંત્ર મંત્રી' : બુઝો
 સંપુથુશ્રી : ૪૭
 સંવસુત : ૪૪
 સાંડા : ૫૫
 સાંડા : ૨૬૨
 સાંડાશા : ૧૬૫
 સાંતી : ૨૬૧
 સાંત્ર (મંત્રી) : ૭, ૧૮, ૨૬, ૪૭, ૫૭
 સાંધીરણ : ૨૧૩
 સાંવરદાસ : ૨૨૮
 સિંગજી : ૧૧૩
 સુંદર (મંત્રી) : ૨૯૨
 સુંદરદાસ (મંત્રી) : ૧૬૧
 હકમચંદ દેવચંદ : ૧૩
 હઠીભાઈ કેશરીસિંહ : ૧૩, ૮૨, ૨૯૭
 હરકુ : ૪૦
 હરકારખાઈ : ૧૧, ૨૪, ૧૧૧
 હરખચંદ શેઠ : ૧૮૩
 હરભમ નરશી નાથા : ૧૪૩

હરરાજ : ૧૭૨
 હરિચંદ્ર : ૧૭૫
 હરિચંદ્ર : ૨૧૩
 હરિપાલ : ૧૨૨
 હરિયા વલ્લિફ : ૧૨૦ ૬૯
 હરિશ્વંર (સંઘપતિ) : ૩૦૫
 હરિશ્વંર : ૧૭
 હસ્તિરાજ : ૩૪
 હાથી : ૮૯
 હારા (મંત્રી) : ૨૫૨
 હોમાભાઈ : ૧૦૭
 હોરજી ડોસાભાઈ : ૧૪૩
 હોરાચંદ તારાચંદ ગોરજી : ૧૪૩
 હોરાચંદ ધર્મચંદ બાલુશાળી : ૯૯
 હોરાચંદ મંગળદાસ રાજા ૩૦
 હોરાચંદ રાયકરણ : ૧૦૩
 હોરાનંદજી : ૨૦૧, ૨૦૨
 હોરાખાઈ : ૨૩, ૧૩
 હોરાલાલ હંસરાજ : ૧૨૦ ૯૭, ૧૬૪
 હોર : ૧૫૦
 હેમકુંવર શેડાણી : ૯૯
 હેમજી શાહ : ૮
 હેમદેવ : ૧૫૯
 હેમરથ : ૨૯૦
 હેમરાજ : ૬૩
 હેમાજી સિંધી : ૨૫૦
 હેમાભાઈ વખતચંદ (નગરશેઠ) : ૧૩
 હંસા : ૨૫૦
 હાંસી : ૨૮૫, ૨૮૬
 હાંસીખાઈ : ૨૧૩
 હિમતરામજી બાકણા : ૧૬૫, ૧૭૧

વર્ગ ૭ : વિદ્વાનો, શિલ્પીઓ અને ખીલઓની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અણ્ણા બ્રાહ્મણ : ૩૮
 અણ્ણલિલ (બરવાડ) : ૫૬
 અલિણ્ણવ રાહિલ : ૨૫૪
 અણ્ણલહસન (મહિસદી) : ૧૪
 અમથા (પટેલ) : ૭૭
 અમરાજી રાવળ (પૂજારી) : ૨૭૭
 અણ્ણદ સર્પ : ૨૮૮
 અલ બિલાજુરી (મુસ્લિમ પ્રવાસી) : ૨૪
 આનંદકુમારસ્વામી : ૧૩
 આલ્હજી : ૨૧૨
 આશા (બીલપતિ) : ૭

આંગદ : ૨૩૮
 ઉમાકાંત પ્રેમાનંદ શાહ : (૧૨૦ : ૧૩૫
 એચ. ડી. : 'હસમુખલાલ સાંકળિયા'
 બુઝો
 એલલવાળા : ૧૧૦
 ઓઝાજી : 'ગૌરીશંકર ઓઝાજી' બુઝો
 કડમડ (યક્ષ) : ૫૫૬
 કપદી (યક્ષ) : ૧૦૧
 કરમા કારીગર : ૧૮૪
 કરમાજી કારીગર : ૧૮૫

કર્નલ ટોડ : 'ટોડ કર્નલ' બુઝો
 કલા સુત્રધાર : ૧૮૫
 કલ્યાણપ્રસાદ સુત્રધાર : ૧૮૫
 કથંગનાથ (યોગી) : ૧૪૫
 કાહિજે (જર્મન વિદુષી) : ૨૮, ૧૨
 કુંતા : ૨૩૮
 કુંતાસર દેવી : ૧૦૨
 કેકક : ૧૨૦ ૬૮, ૧૨૦ ૬૯
 કવળ : ૭૬
 કેસવ : ૧૫૦
 કોમીસરીએટ (એસ. એમ.) ૧૨૦ : ૯

કોસિયા-કેશવ બ્રાહ્મણ-તંપેસરજી : ૨૨૩

ગગનન પાઠક : ૧૨૫

ગાગદેવ સોલંકી : ૨૩૮

ગેમલ ઉમેદ : ૨૫

ગોપી : ૩૦

ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ : ૯૧

ગૌરીશંકર ઝોઝાજી : ટિ. ૧૫૩, ૧૬૧,

૧૬૨, ૧૭૪, ૨૦૪, ૨૫૪, ૨૫૮,

૨૬૩, ૩૦૫

ગાંધીજી મહાત્મા : ૭૦

ઘૂમણુ : ૨૩૮

ચતુરમના સુત્રધાર : ૧૮૫

ચાલિલ દૂતક-સાંધિવિગ્રહિક : ટિ. ૬૮

ટિ. ૬૯

ચાંપરાજવાળા : ૧૧૦

જગદીશપ્રસાદ ગહિલોત : ૨૧૯

જલા તેગ્ન રાવલ : ૬૪

જસા સલાવટ : ૧૭૯

જેશજ સુત્રધાર : ૧૮૫

જેઠા સુત્રધાર : ૧૮૬

જેરાજી (પૂજારી) : ૨૫૬

જાલા : ૭૩

જાંઝા સુત્રધાર : ૧૮૪

જાંચ : ૧૮૯

જુંઝા : ૭૩

ટાડ કર્નલ : ૮, ૧૨૧, ૧૫૭, ૧૬૪,

૨૦૩, ૨૭૯, ૨૮૯

ડબ્લ્યુ. ડુડાલ્ફ હોર્નલે : ૧૩૯

દાલજી સુત્રધાર : ૧૮૫

તંપેસરજી યેગી : ૨૨૨, ૨૨૩

તારા સુત્રધાર : ૧૮૪, ૧૮૫

ત્રિભુવન : ૨૩૮

દલપતરામ પ્રાણુજવન ખખખર : ૧૪૬

દાના સુત્રધાર : ૧૮૫

દામોદર કવિ : ૨૮૮

દીપા ભીલ : ૪૨

દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી : ૬૪, ૮૩, ૯૪, ૧૨૮

દેદા સલાવટ : ૧૭૯

દેપા શીરપી : ૨૧૪, ૨૧૭, ૨૧૮

દેવીપ્રસાદ મુંશી : ૧૫૭

દ્વીપાયન ઋષિ : ૪, ૧૨૯

ધનપ્રસાદ ચંદાલાલ મુનશી : ૨૮

ધન્ના સુત્રધાર : ૧૮૫

ધન્વન્તરિ : ૬૯

ધારા : ૨૩૮

ધીરા : ૧૬૭

ધંધ શિવાદ્રૈતી : ૯૪

નઝીમ : ૧૩૪

નરસિંધ સુત્રધાર : ૨૫૦

નરસિંહ મહેતા : ૧૧૦

નરાહિત્ય શિક્ષી : ૨૫૬

નર્મદાશંકર ત્રિવેદી : ૩૧

નાનાલાલ મહાકવિ : ૫૬

નારદ : ૧૦૦, ૨૨૧

નાસણુ સુત્રધાર : ૧૮૫

નિકાલસ ઉફ્લેટ : ૧૭૮

નીરડ દાણિક સુત્રધાર : ૨૪૦

નદોલાલ ડે : ટિ. ૧૧૪

પતંગલિ : ૨૦૪

પદા : ૨૩૮

પદ્મનાભ કવિ : ૧૯૩

પદ્માખાન ગળ્લીખાન : ૧૭૦

પાત : ૨૧૨

પ્રભાકર દૂતક-મહાસાંધિવિગ્રહિક : ટિ.

૬૮, ટિ. ૬૯

પ્રલ્લાદ સુત્રધાર : ૧૮૫

પ્રાણુનાથ શાસ્ત્રી : ૧૧૬

પ્રેમચંદ સ્થપતિ : ૧૧

પ્લોતી : ૨૮૮

ફરગુસન : ૮, ૧૨, ૨૧૭

ફાર્મસ સાહેબ : ૯૧, ૨૮૩

ફુલાણી : ૧૧૦

ફૂજલ સુત્રધાર : ૧૮૪

ખર્જેસ : ૧૨, ૨૮, ૧૦૩, ૧૩૧, ૧૩૨

ખારટન કેપ્ટન : ૨૦૭

ખીજસત્ર આક્ષરલિક : ટિ. ૬૮,

ટિ. ૬૯

ખુલ્લર : ૧૬૪

ખેલ સાહેબ : ૧૩૦

ખલ્લગુપ્ત જ્યોતિષી : ૧૭૫, ટિ. ૨૩૫

ખલ્લશાંતિ વક્ષ : ૭૦

ભરત (નાટ્યશાસ્ત્રના કર્તા) : ૧૨, ૨૮૮

ભોગીલાલ સર્કિસરા : ટિ. ૬૧, ૬૨,

ટિ. ૭૧

ભાંડારકર : ૯૧, ૧૬૪, ૧૮૯, ૨૮૩

મગનલાલ ખખખર : ટિ. ૧૩૯, ૧૪૦

મના સુત્રધાર : ૧૮૫

મખ દાનવ : ૧૬૧

મહલુય : ટિ. ૬૯

મહિપરામ : ૭૧

મહેશ્વર કવિ : ૩૦૦

માધ કવિ : ૧૭૭, ટિ. ૨૩૫

માલા : ૨૩૮

મેગેરિથનિસ : ૨૮૮

મેઘા સુત્રધાર : ૧૮૪, ૧૮૫

મોહમંદ યુતુમરી : ૨૮

મોહણુ : ૨૩૮

મોનવેલી : ૧૧૦

માંડ ઋષિ : ૧૬૨

મંડે સ્લોક : ૮

રજર : ૨૩૮

રત્નમણિરાવ : ૧૩

રસિયો વાલમ-વાલ્મીકિ ઋષિ : ૨૮૮

રાધાકૃષ્ણુ જલ્લાન : ૧૩૧

રાયભદ્રજી સુત્રધાર : ૧૮૫

રૂદ્ર બ્રાહ્મણુ : ૭૧

રેવાશંકર મેઘજી દેલવાડકર : ૧૩૦

રોઈણી સુત્રધાર : ૨૫૦

લહિયા હકર : ૧૫

લાખાજી પૂજારી : ૨૫૬

લાટના આચાર્યો : ૨૫

લાટના ચિત્રકારો : ૨૫

લાટના વિદ્વાનો : (ટિ.) ૨૫

લાટના શિક્ષકો : ૨૫

લાટીરીતિ : ૨૫

વટેશ્વર કાયસ્થ : ટિ. ૬૮, ટિ. ૬૯

વરજંગ સુત્રધાર : ૧૮૫

વરાહ બ્રાહ્મણુ : ટિ. ૬૯

વલ્લભાચાર્ય : ૬૪

વામનાચાર્ય : ૯૧

વાદીસિદ્ધ (સાંખ્યવાદી) : ૪૫

વિનાયક આશાપુરી : ટિ. ૬૯

विश्वरूप : १८० ६०
वीरसेश क्षेत्रपाल : ७१
वोटसन साहेब : १३०
विसेंट स्मिथ : १५४, १८८

शिवदत्त सत्रधार : १८५
शिवनाग शिर्षी : २३४
शालानंदेव शिर्षी : १८०, २८८, २८९
शंकराचार्य : १३०, १५३

श्रीमाता : २८८

सतीशचंद्र विद्याभूषण्यु : १८० १५३

सत्ययोगेश्वर शिर्षी : २०६
सहस्रार्णुन (बील) : ३४
साहिब सुन्नतान : १८८
सारंग : ६२
सीमाल : २३८
सुरेश दीक्षित : ६
संन्युलसन-गेम्स : १३
सैयद : १५
सोदा सलावट : १७६
सोमा सत्रधार : १८५
सोमाकु सत्रधार : २२२

स्मीथ : 'विसेंट स्मिथ' जुम्पो
हरपाल : २३८
हंसभद्राल सांकणिया : ८०, ११६,
१३१, १३२
हर्मन यकोपी : १६४
हासम गिन अमर तक्षणी : २४
हीरानंद शास्त्री : ८०
हीरा सत्रधार : १८५
हुसेनत्सांग : ११५
हेनरी कमीन्स : १८० ८५
हांसाशेपी सत्रधार : २५०

वर्ग ८ : कुण, वंश, गोत्र, ज्ञाति, गच्छ, भिद्द आदिनी अकारादि अनुक्रमणिका

अग्निकुण : १५७
अभयदेवसुरि शाभा : ७८
अरुडक (भिद्द) ७३, २०१
अयलगच्छीय : ११, ४३, ६१, २०५,
२४७, २७१

आणुसुरगच्छ : ३०
आणुंस्सुरगच्छ : ३७
आभ्रदेवाचार्यगच्छ : २४४, २४५
आर्य : ११५

धंदवाकु कुल : १००

उकेशवंश, उकेशज्ञाति : 'ओसवाल' जुम्पो
उद्घोतनाचार्य आम्नाय : १७५
उपकेशगच्छ : २०३

ओशवंश, ओसवाल, : १५, ६१, ७३,
८६, ८८, ८७, ८८, १०४ ११६,
१२३ थी १२५, १५४, १५७,
१६३, १६६ थी १६८, १७४,
१८४, १८६, १८४, १८५, २०१,
२०४ थी २०६, २३०, २७७,
२८३, २८४, ३०५

कछोली गोत्र : २५७
कच्छो(छोली)वालगच्छ : १५८, २५७
कपोल ज्ञाति : १३७
कमणकणश शाभा : २५३
कवडिया : १६०
कात्यायन गोत्र : ४३
कायस्थ : १७८
काबिकाचार्यसंतान : ६२

कासहृद्गच्छ : १५८, २६१
कृष्णपिर्गच्छ : १५६
कृ(कुं)जरापद्रीयगच्छ : १२२
कारंट (क-प्रीय)गच्छ : ३३, ३४, १५०,
१५८, २२८, २३७, २८०

क्षत्रपवंश : १३०

प्रदायता : ६४, ८०
परतरगच्छ : ६१, ६४, १०१, १११,
१२२, १६६, १६७, १६८, १७२,
१८३, १८५ थी १८७, १८४, २०४
२६३, ३०५

परतरवसडी : १०६
अउरकगच्छय : सउरक्रीयञ्ज जुम्पो
अउरवाल : १५७

गणधर (योपडा) गोत्र : १६७, १६८
गुप्त : २६, ११८, १३०, १३२
गुहिल अन्वय-वंश : १५८, २१८, २२४

घोघारी वालिया : १११

चक्रेश्वरसंतान : ३०२
चावडा (वंश) : ३, ४७, ५६, ६०, ६१,
१५३, १५७, १८० २३५
याह(हु)मान (वंश) : १८६, २१०, २२२
योपडा गोत्र : १६७, १६८
यत्रवालगच्छ : ६१
यौदशियागच्छ : १५७, ३०५
यौलुक्य : ५, २६, २७, ५६, ८४, १३४,
१५३, १८६

यौहाणु (वंश) : ४०, ४२, १५७, १५८,
२०६, २२५, २८१, २३८, २६८
यद्रकुण : ३६, ४१, ८८
यद्रगच्छ : २७८, २८७

छाण्डड (गोत्र) : १८४

जभाणुप्रीयगच्छ : ४६
जराडिलागच्छ : १५८

सोनागरा नलोरना : २०६

दागा गोत्र : १६७

ढालावत : २११

तपागच्छ : ८६, ६१, १४४, १५२, १८५,
२१४, २१८, २२१, २२५, २२७,
२५०, २५३, २६२, २७१, २७५
२७७, २८४, ३०२, ३०५
तुर्क जति : ३०४, ३०५

था(धि)रापद्रगच्छ : ३६, ४१, ४७, ५५,
७६, १७८, २४४

हरडा जौत्र : २६३

हशा ओसलवाल ज्ञाति : २४८

हेवाचार्यगच्छ : १७५, १८६

हेसलहरा : ७३

धर्मधोपगच्छ : १६६

धर्कटवंश : ४७, ५५, २६५

धनेश्वरगच्छ : १५६, १६२

नन्नायार्थ (सुरि) संतान : ३४, ३८
 नहगणुगन्ध : ६२
 नागरजाति : २२, ६४
 नागपुरीयगन्ध : १५८
 नागेन्द्रगन्ध : २७, ४४, ५६, ५७,
 ६०, ७६, १४८, १६१, १७४,
 २००, २६१
 नागोतरागोत्र : २२६
 नागोरी तपगन्ध : १६६
 नागोरी शाखा : १६६
 नाण्यवाल-नाण्यकीयगन्ध : १५८, २३०,
 २३१, २३७, २५५, २६५
 निर्वृतककुल : २४४, २४५
 नैगमा-वय : १७८

 पटवा : १६४
 पडिहार : ३६, १३६, १५६, १६२,
 १७४, १८८, टि० ३०४
 परमार प, २६, ५८, १५७, १५८,
 १७८, १८१, २००, २४०, २४१,
 २५३, २८३, २८८, २६१
 पद्वीवालजाति : १५७, १७५, २००,
 २०१, २७६
 पद्वीवालगन्ध : १५८, १७५, १८४,
 १८५
 पश्चिमभंडसिक (गिरे) : ४१
 पार्थनाथसंतान : १७३
 पिंपपत्र(प-पु) गन्धय : ४३, ६७,
 २४१, २६६
 पीपाड गोत्र : १६४
 पोर्दुगीज : १३६
 पोपावगन्ध : ३१
 पौर्णमिक पक्ष : २७८
 पोरवाड : ५७, ६२, ७६, ६०, १०१,
 १२२, १४८, १५०, १५७, १७७,
 १६७, २०५, २१३, २१६, २१८,
 २१६, २३३, २४४, २४६, २४७,
 २५३, २६१, २६३, २६८, २७०,
 २७१, २७६, २७७, २८१, २८६,
 २८७, ३०७

प्रतीहार : 'पडिहार' लुगो
 प्रद्युम्नसरिसंतान : २६४
 प्रमार वंश : 'परमार' लुगो
 प्र(मि)थासुरिसंतान : ६२
 प्रशातराग (गिरे) : २६

प्राज्याट : 'पोरवाड' लुगो
 अन्धवात : १६०
 आक्षुषा : ४६, ५३, १७१
 अक्षतपरतरगन्ध : ६०, १८५, २०२
 अक्षगन्ध ८६, ६४, १२६, १८६, २२५
 अक्षालुगन्ध : ४३, ६०, १५८, २६४,
 ३०७
 आक्षीगन्ध : १७५

 लटेवर(रा)गन्ध : १५८
 लक्ष्मिवाल्या गोत्र : २२
 लक्ष्मशाणी गोत्र : ६७, १७०
 लातेरा गोत्र : १८३
 लावटेवसुरिगन्ध : ६२
 लिखल : १७६
 लीमशाखा : १७६
 लीमपद्वीगन्ध : ३६
 लंडारी : १६५, २२५

 मडीम कुटुंब : ६७
 मडाड(हंत)गन्ध : ३०१, ३०२, ३०७
 मसाक्षिया कुटुंब : टि० ३८
 मराडा : ६३
 मलधारी : १६७
 महाक्षत्रप : १३०, टि० ११८
 महेश्वराचार्य आम्नाय : १७५
 मियाल्या : १४६
 मुसतानी मुसलमान : ४०
 मुसलमान : ११८
 मेवाड आक्षुषा : ८३
 मोगल : ११, ६७, ३०५
 मोदजाति : १४, १५, २३, ५७, ६४,
 ७०, ११३
 मोदरेगन्ध : ७०
 मोर्य : ४, २६, ११४, ११८

 यशधरसरिसंतान : २८७
 यशोभद्रसरिसंतान : २६४
 यादव : ४, १००, ११६, १२६, २२१

रघुकुण : १३७
 रत्नाकरगन्ध : ६२
 राणगन्ध : टि० १५६, १६६
 राणधर (गिरे) : टि० २८
 राठीड : १५६, १६३, १६१, २०७, २०६

राणपितामह (गिरे) : २७
 रायभंडारी गोत्र : २२२
 राणधर : २१२
 रांका गोत्र : १६६

 वधुपोषाण : १५
 दाड(कु)वा श्रीमाली जाति : २५, टि० २८
 दोड राणपूत : १७१
 लोकागन्ध : १६६

 वधेरवाल : १५७
 वणशाखा : ३६
 वटपद्वी-वटपावीगन्ध : ८७
 वडगन्ध : टि० ३६
 वडनगरा नागर : ६४
 वडीपोषाण : १५
 वरडिया गोत्र : १७०
 वरडुडीया वंश : १५०, २००
 वलमी वंश : ११४, ११५
 वलमीशाखा (अम्बलगन्ध) : ४३
 ववलरडीयगन्ध : २६४
 वाधेडा वंश : २६, २७, ५६, १३६,
 २५४
 विद्याधर-(विण्णहदर)कुण-गन्ध : ७०,
 टि० ५७, १०५
 विष्टितककुल : २५६
 वीतराग (गिरे) : २६
 वीशाश्रीमाली : ४७
 वृक्षशाखा : ८६
 वेरिगणु : ८०, ८१
 वैरिशाखा : ८१

 शिवाहित्य वंश : २२२
 शीतगणुसरिसंतान : ४४
 शंभवाल गोत्र : १८६, २३०
 शंभेश्वरगन्ध : ४७, १७७

 श्रीमात्र जाति : ४१, ४३, ५७, ६८,
 ६६, ६४, ६७, १०६, ११६,
 १२०, १२६, १३६, १४६, १७७,
 १८६, १६०, ३००

सरवालगन्ध : ६६
 सिरुसरेड वंश : २५२
 सीसोदिया : १५७
 सुलतान वंश : २०३
 सूर्य वंश : ५, २२२

सोनभिम(ग)रा चौहालु : १५६, २२४, ३००	२१० थी २१२, २२२, २२५, २३६, २४२	हरितकुंडीय - हरितकुंडीय - हरितकुंडी- गच्छ : १५८, २०७, २२३
सोलंकी : ३, ५६, ११८, १४५, १५७, १५६, १७६, १८३, २३८	पंडेरकीयगच्छ : 'संडेरकीयगच्छ' लुग्यो	हारिणगच्छ : ५१, ७२ हारवा भिक्षु : ६१
संभवलेया गोन : १६८	हथुडिया राहोड : २०७	हथु : ११८
संडेरगच्छ : १५७, १५८, १७५, २०६,	हर्षपुरीम(पुर)गच्छ : १५८, २०४, ३०८	हुंभट अन्वय : ८८

८. संदर्भ ग्रंथसूचि

- अभंग अभानंद : प्र० सरतु साहित्यवर्धक कार्यालय, अमदावाद
- अंगरथदण्ड नाहटातो संग्रह : तीर्थभाणा-अंगरतः भिकानेर
- अयलगत : ले. मुनि श्रीजयंतविजयल, प्र० यशोविजय
जैन ग्रंथभाणा
- अजित-शान्तिस्तव : पंचप्रतिभलु-अंतर्गत
- अनेकांत : (हिन्दी-भासिक) वीर सेवामंदिर, सरसावा,
सहारनपुर
- अमदावाहोना इतिहास-पाटनगर अमदावाद : ले. रत्न-
मणिराव भीमराव, प्र० गुजरात साहित्य सभा, अमदावाद
- अभुद्विगिरिकल्प : (हस्तलिखित) कर्ता : श्रीसोमसुंदरसरि
- अभुद्वि प्राचीन जैन लेखसंग्रह : सं० मुनि श्रीजयंत-
विजय, प्र० यशोविजय जैन ग्रंथभाणा, भावनगर
- अभुद्विअयलप्रदक्षिणा जैन लेखसंग्रह : सं० मुनि
श्रीजयंतविजय, प्र० यशोविजय जैन ग्रंथभाणा, भावनगर
- अभुद्विअयल प्रदक्षिणाचर्चुन : ले. मुनि श्रीजयंतविजयल,
प्र० यशोविजय जैन ग्रंथभाणा, भावनगर
- अष्टलक्षी : कर्ता : श्रीसमयसुंदरगणु, प्र० देवयंद लालबाध, सुरत
- अयलगच्छीय पंचप्रतिभलुसूत्र
- अयलगच्छीय मोटी पट्टावली : (अनुवाद) वनमनगर
- अंतरिक्ष पार्थनाथ छंद : जैन सत्यप्रकाश-अंतर्गत
- अंतरिक्ष पार्थनाथल तीर्थ : लेखभाणा-आत्मानंद प्रकाश
-अंतर्गत; भावनगर
- आचारसंग्रहलु : कर्ता : श्रीजिनदासगणु महत्तर, प्र०
श्रीभूपलदेव केशरीमल श्वेतांबर संस्था, रतलाम
- आचारसंग सूत्र-टीका : कर्ता : श्रीशीलांकदेव, प्र० आगमो-
दय समिति, मुंजर्भ
- आत्मानंद प्रकाश : (भासिक), भावनगर
- आनंद काव्यमहोदधि (भा. १ थी ८) : प्र० देवयंद
लालबाध, पुस्तकाधार इंड, सुरत
- आर्किथोलोजिकल सर्वे ओड्डु इंडिया : (न्यु सिरीज)
वोल्युम २, धी मोन्सुमेटल अेन्टीक्वीटीज अेन्ड फ्रिक्लीप्सन
धन धी नोर्थ वेस्टर्न प्रोवीन्सीस अेन्ड औध : ओ
ड्डर. (सने १८६१)
- आर्किथोलोजिकल सर्वे ओड्डु इंडिया : वोल्युमः ३-रिपोर्ट
इर धी धयर १८७१-७२; अेलेक्जंडर कर्नीथडाम.
(सने १८७३)
- आर्किथोलोजिकल सर्वे ओड्डु इंडिया : (न्यु सिरीज)
वोल्युम १६-वीस्टर्न ओड्डु अेन्टीक्वेरियन रिमेमन्स धन
धी सेन्ट्रल प्रोवीन्सीस अेन्ड अरार : हेनरी कजीन्स
(सने १८६७)
- आर्किथोलोजिकल सर्वे ओड्डु वेस्टर्न इंडिया : रिपोर्ट
ओड्डु धी आर्किटेक्चरल अेन्ड आर्किथोलोजिकल रिमेमन्स
धन प्रोवीन्स ओड्डु कच्छ : हलपतराम प्राणुणवन भाभर
(सने १८७६)
- आलोयलुविनति : (हस्तलिखित) श्रीलावण्यसमय
- आवश्यकलुषुः प्र० श्रीभूपलदेव केशरीमल श्वेतांबर
संस्था, रतलाम
- इंडरगठ अेत्यपरिपाटी : (जैनयुग), मुंजर्भ
- इंडरगठ भावन जिनालय रिपोर्ट : प्र० धर जैन संघ, इंडर
- इतिहासप्रवेश : ले. जययंद विद्यालंकार; प्र० सरस्वती
पब्लिशींग हाउस, धिलाहावाह
- इतिहाससंमेलन निबंधसंग्रह : प्र० गुजरात साहित्य
सभा, अमदावाद
- इंडियन इट्यर : (भासिक), कलकत्ता
- इंपिरियल भूवल इरमान्स धन गुजरात : धी जर्नल
ओड्डु धी युनिवरसीटी ओड्डु आग्ने-अंतर्गत; सं० प्रो.
डामीसरीअेट
- उज्जैन : ले. दयाशंकर दुग्गे, प्र० विद्यालंकार शुक्ल, धर्म-
ग्रंथावली, प्रयाग
- उत्तर हिंदुस्तानभां जैनधर्म : ले. श्रीवीमनलाल जे.
शाह, प्र० शैव आणुदण्ड कल्याणुण, अमदावाद

૯. સંદર્ભ ગ્રંથમુચિ

- ઉત્તરાખ્યયન-વૃત્તિ** : કર્તા : શ્રીશાંતિસરિ; પ્ર૦ દેવચંદ લાલ-ભાઈ જૈન પુસ્તકાલયાર કુંડ, સુરત
- ઉપદેશકંડલી-પ્રશસ્તિ** : કર્તા : કવિ આસઃ
- ઉપદેશગચ્છ પદ્માવલી** : જૈન ગુર્જર કવિઓ; ખંડ : ત્રીજો-અંતર્ગત, પ્ર૦ જૈન શ્વેતાંબર કોન્કરન્સ, મુંબઈ
- ઉપદેશતરંગિણી** : કર્તા : શ્રીરત્નમંડનગણિ પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ઉપદેશસમતિકા** : કર્તા : શ્રીસોમધર્મ, સં. શ્રીચતુરવિજય, પ્ર૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- ઉષ્મિતિલવપ્રપચાકથા-પ્રશસ્તિ** : કર્તા : શ્રીસિદ્ધર્ષિ, પ્ર૦ આગમોદય સમિતિ, સુરત
- એ કેરલોગ ઓફ મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ ઇન ધિ પંજબ લાંડાર્સ** : સં. ડૉ. બનારસીદાસ, લાહોર
- ઐતિહાસિક જૈન કાવ્યસંગ્રહ** : સં૦ શ્રીઅગસ્ત્યંદ નાહટા, શ્રીભંવરલાલ નાહટા, પ્ર૦ શંકરદાન ચુર્ભેરાજ નાહટા, કલકત્તા
- ઐતિહાસિક પત્ર** : (હસ્તલિખિત)
- ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ** : (ભા. ૧ થી ૪) સં. શ્રીવિજય-ધર્મસરિ, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ઐતિહાસિક સંશોધન** : લે. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, પ્ર૦ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ
- ઓસવાલ ઉત્પત્તિ** : (હસ્તલિખિત)
- ઓસવાલ નવયુવક** : (ભાસિક), કલકત્તા
- ઔપપાતિક સૂત્ર** : પ્ર૦ આગમોદય સમિતિ, મેસાણા
- કર્મચંદ્રમંત્રિવશોક્તીર્તન કાવ્ય** : શ્રીજયસોમ ગણિ; સં૦ અનુ૦ પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી, અજમેર
- કલ્પસૂત્ર-પ્રશસ્તિઓ** : (હસ્તલિખિત અને પ્રસિદ્ધ)
- કાઠિયાવાડનો ઇતિહાસ** : લે. પ્ર૦ ભગવાનલાલ સંપતરામ, મુંબઈ
- કાલકાચાર્યકથાસંગ્રહ** : સં. પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ પ્ર૦ શ્રીસારાભાઈ નવાબ, અમદાવાદ
- કાવ્ય મનોહર** : કર્તા : શ્રીમહેશ્વર પ્ર૦ હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાન-મંદિર, પાટણ
- કિતાબ જૈન તીર્થ ગાઈડ** : લે. શ્રીશાંતિવિજય, પ્રકા૦ હોંસીલાલજી પાનાચંદજી, બાલાપુર
- કુદ્દિનીમતમ** : કર્તા : દામોદર કવિ, પ્ર૦ ગુજરાતી પ્રેસ, મુંબઈ
- કુમારપાલચરિત** : કર્તા : શ્રીજયસિંહસરિ, પ્ર૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કુમારપાલપ્રતિબોધ** : કર્તા : શ્રીસોમપ્રભાચાર્ય, સં૦ શ્રીજન-વિજય, પ્ર૦ ગાયકવાડ ઓરિયંટલ સિરીઝ, વડોદરા.

- કુમારપાલપ્રબંધ** : કર્તા : શ્રીજનમંડનગણિ, પ્રકા૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કુમારપાલમહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ** : કર્તા : શ્રીચારિત્રસુંદર
- કુમારપાલરાસ** : કર્તા : શ્રીકૃષ્ણભટ્ટાસ, આનંદ કાવ્યમહોદયધિ અંતર્ગત; સુરત
- કુમારવિહારશાતક** : કર્તા : શ્રીરામચંદ્રસરિ, પ્રકા૦ જૈન-આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કુવલયમાલા-પ્રશસ્તિ** : કર્તા : શ્રીઉદ્દેશોત્તનસરિ, પ્રકા૦ ભારતીય-વિદ્યા (અંગ્રેજી ત્રૈમાસિક), મુંબઈ
- કુજ જૈન અનુશ્રુતિયાં ઔર પુરાતત્ત્વ** : પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ-અંતર્ગત, પ્રકા૦ પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથસમિતિ, ટીકમગઢ.
- કુમારસકોશ** : કર્તા : શ્રીશાંતિચંદ્ર ઉપા૦, પ્રકા૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કેસરિયાજી તીર્થકા ઇતિહાસ** : સંપા૦ અંદનમલ નાગોરી; પ્રકા૦ શ્રી સદ્ગુણ પ્રસારક મિત્રમંડળ, છોટી સાદડી, મેવાડ
- કેસરિયાજીનો રાસ** : પ્ર૦ જૈનયુગ-અંતર્ગત
- કંબોઈ તીર્થ, તેનો ઇતિહાસ અને અહેવાલ** : પ્રકા૦ શ્રીમનમોહન પાર્શ્વનાથ કારખાના કમીટી, કંબોઈ
- કુંભારીયાજી ઉદ્દે આરાસણ** : લે. પ્રકા૦ મથુરદાસ છગનલાલ શેઠ, પ્રાંતિજ
- ક્ષત્રિયકુંડ** : લેખક : મુનિરાજ શ્રીદર્શનવિજયજી ત્રિપુટી, પ્રકા૦ શ્રી ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ
- ખરતરગચ્છગુર્વાવલી** : કર્તા : શ્રીજનપાલ ઉપાધ્યાય
- ખરતરગચ્છપદ્માવલી** : પ્રકા૦ ગુરુપુત્રકુમારી જૈન ગ્રંથમાલ, કલકત્તા.
- ખંભાતનો ઇતિહાસ-ચૈત્યપરિપાટી** : લે. નર્મદાશંકર ભટ્ટ, પ્ર૦ સ્તંભ જૈન મંડળ, ખંભાત
- ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ** : લેખક શ્રીગોવિંદભાઈ દાર્યાભાઈ, પ્રકા૦ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ
- ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ** : (ભા૦ ૧-૨) લેખક : શ્રીદુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, પ્રકા૦ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ
- ગુજરાત સર્વસંગ્રહ** : લેખક : શ્રીભગવાનલાલ ઇંદ્રજી
- ગુરુગુણરત્નાકરકાવ્ય** : કર્તા : શ્રીસોમચારિત્રગણિ, પ્રકા૦ શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ગુર્વાવલી** : કર્તા : શ્રીમુનિસુંદરસરિ, પ્રકા૦ શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-રિપોર્ટ** : પ્રકા૦ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, મુંબઈ

पुनसिरि (पूज्या) : २८०
 पूज्य शाह : २३६
 पूज्य : २५७
 पूज्यमती : २६१
 पूज्यसिंह : १२२
 पूज्यसी (संघवी) : १६६
 पूज्यसी : १७१
 पूज्याशाह : ११७
 पूज्यस्यंहल नालर : १६३, टि० २६७, २६६
 प्ररभद्र : २०८
 पूरी : १६७
 पूर्यु : १११
 पूर्युसिंह (कांडारी) : ११७
 पृथ्वीपाल (महामात्य) : १७५, २६, ५७, १७५, २६०
 पृथ्वीराज (कांडारी) : १६१
 पेश्य (इकुर) : ६२, २६२
 पेरड (मंत्री) ७, ६, ४१, ४४, ७१ थी
 ७३, ६०, ६२, ६५, १०१, १५६, २७६, ३००
 पंध्या : १६७
 पेमा : १७६
 पोपटलाल धारशी : ६८, ६६
 पोपटीपार्थ : २२, २३
 पोमसिंह (कांडारी) : १६१
 पांया : १६८
 पांया : २६०
 पांसिल : २४४
 पुनदेव : २५३
 पूज्य : २७०
 प्रद्युम्न : १०६
 प्रद्युम्न (महामात्य) : टि० ६८, टि० ६६
 प्राग्मल्ल : १४०
 प्रेमस्यंह रायस्यंह : ३०, १२०
 प्रेमस्यंह लवल्ल मोदी : १०७
 प्रेमस्यंह हंसाळ : २११
 प्रेमलदे : १६७
 प्रेमापार्थ हेमापार्थ : १०७, १२४
 कुनरुशाह : २५५
 कुलस्यंह कल्याणस्यंह : ३१
 कुलस्यंहपार्थ (संघवी) : १२०
 अश्वराज (मंत्री) : १६०

अज्जल : ४२
 अकुआ गांधी : २२, २३
 अली : २०१
 अहादुरमल (कांडारी) : १६१
 अहुदेव : ४३
 आलस्यंह : ६२
 आलदेव : १६३
 आहः : २६, ४०, ५७, ६३, १००, १०४, १०५, १२०, १२६, १८१
 आहः : १६०
 आहः : २१०
 अहुवर्मा : ६१
 अहुधा : २६०
 अश्वरहास मोतीवाल : १३
 अश्वेता : २६४
 अश्वेता (कांडारी) : १६१
 अश्वेता : २५७
 अश्वित्य : १६०
 अश्वित्य (त्य) : ३६
 अश्वरमन : ११७
 अवदेव : १७
 अश्वराणी : ३०, १७१
 अश्वस्यंह (मंत्री) : १६०
 अश्वस्यंह सोनी : २०४
 अश्व(ना)ळ कांडारी : १६३, १६४, १६५
 अश्व : ६१
 अश्वशाह (मंत्री) : १६०, १६१
 अश्वमल : १६०
 अश्वमल तेजशी : १४३
 अश्वस्यंह : १७६
 अश्वः : १२१
 अश्वलदे : २६०
 अश्वल : १७४
 अश्वस्यंह अश्वक्यंह : २४६
 अश्वम : ७२
 अश्व (मंत्री) : ६१
 अश्व (संघपति) : २८०
 अश्वसी : १६६
 अश्वीमा : १६३, २६०
 अश्वीमा : १६४
 अश्वीमा : २५२
 अश्वीमाशाह : २६२
 अश्वीमापार्थ अश्वस्यंह : ६४
 अश्वस्यु : २००
 अश्वस्यंह : १४६, १५०

अश्वनपाल : ३७
 अश्वनेश्वर : १७४
 अश्वरमल नाहटा : टि० ६४
 अश्वलव : ११७, ११८
 अश्वनलाल करमस्यंह : ११
 अश्वन : २१८
 अश्विभद्र : ३०२
 अश्वनसिंह : २१८
 अश्वस्युअपार्थ अश्वपार्थ : ७४, ११२, २५६
 अश्वना : २५०
 अश्वनीया : ६
 अश्वामलळ : २४६
 अश्वर (मंत्री) : २२२
 अश्वदेवा : १०३
 अश्वल : १५
 अश्वल (आंशालिक) : १७२
 अश्वलदेव (महामात्य) : ६२, २६२
 अश्वलदेव : टि० १२६, १४८
 अश्वलसिंह : ६८
 अश्वलसिंह : २६०
 अश्वलव वहीरा : २२६
 अश्वलपति (मंत्री) : ६१
 अश्वलदेव (मंत्री) : २६०
 अश्वीपाल : १५६, २८१
 अश्वीराज : १६७
 अश्वीनापकुंवर : १०१
 अश्वीकस्यंहल अश्वेता : २०५
 अश्विक : २००
 अश्विकस्यंह : ८
 अश्विकपार्थ : १३
 अश्विकलाल मनसुअपार्थ : १३, १६५
 अश्विकलाल मेणापस्यंह : ३१
 अश्वीमा : १७६
 अश्विक : २७४
 अश्वनसिंह अश्वराज : १२४
 अश्वनसिंह अश्वल : १२०
 अश्वना (कांडारी) : १६१
 अश्वनाळ : ४६
 अश्वीमा : १६७
 अश्वल : १७६
 अश्वलदेव : ७६, १०१, १२३, १२४
 अश्वलव : १४५
 अश्वला संघवी : १६६
 अश्वलाशाह अश्वलदेवा : १४५, १८४ थी
 १८६

भीष्म सुन्दर : ११३
 भीष्मपाठ : १४०
 मुकुन्दचन्द्र : १८६
 मुताञ्ज अभयचन्द्र : १८६
 मुनियन्द्र : १६७
 मूल : २७
 मूलदेव : ३६, १८२
 मूलु : २८०
 मूलचन्द्र मयाभाष : १०७
 मूलचन्द्र क्षीराचन्द्र : ६३
 मृगा : १५
 मेघराज : १७२
 मेघा : १६
 मेघकशासक : १२३
 मेला : ११७
 मेढाञ्जल : २४६, २४७, २५०
 मेघापचन्द्र आण्ड्यचन्द्र : ३१
 मेण्णु : ७१
 मेण्णुशी तेजशी : १४०
 मेती काला : २१३
 मेतीञ्ज वरदानञ्ज : २१३
 मेतीवाञ्जञ्ज : २५०
 मेतीशासक : १०८
 मेढाञ्जल : ६२, २५७
 मेढान : २५३
 मेढानलासक वल्लभादास : १०२
 मञ्जुभाष तत्रकचन्द्र : ३०
 मञ्जु (भत्री) : १५६
 मञ्जुकर : २१८
 मञ्जुकि (संघपति) : २६३
 मञ्जुहरी : २०१
 मांगल्य : २१८
 मांगल्य (संघपति) : २११
 मुञ्जुहरी : २४६
 मुञ्जुल (महाभाष) : ५७
 मुञ्जुशासक : ४३
 मुञ्जुग (भत्री) : ३०२
 मण्ड : ५२
 यदुवीर (भत्री) : १६८
 यशस्वन्द्र : ३०६
 यशस्वर : २३७
 यशादेव : १४७
 यशादेव : १६०
 यशादेव शोचक : २३४
 यशादेव (सिनापति) : २१०

यशाधवल : टि० ४६
 यशाधवल : २६३
 यशाञ्जल : २३७
 यशाञ्जल (महाभाष) : टि० ६८, टि० ६९
 यशाञ्जल : १५०
 यशावीर : १५०
 यशावीर : १८६
 यशावीर : २२२
 यशावीर (भत्री) : १८६, १६०
 यशःपाल (कवि) : ४१
 यांच : २४४
 रघुका : ७६
 रघुनाथ (भत्री) : १६१
 रतन : ६
 रतनचन्द्र देवचन्द्र : २४८
 रतनशासक : ८
 रतनशील दामञ्जल : १४३
 रतनसिंह (संघपति) : ५६
 रतनादे : ६१
 रतनी : २५५
 रतन : ११७, १२१
 रतनपाल : २४२
 रतनसिंह : २६२
 रतनसिंह (भत्री) : 'रतनाशासक' लुञ्ज
 रतनसिंह (भत्री) : १६१
 रतनादे : २१८
 रतना : २३३
 रतना : २७७
 रतनाशासक (भत्री) : १६१, २१४, २१५,
 २१७, २१८, २३३
 रतन्युशासक : ३७
 रतनसिंहका : २३६
 रतनसिंहका : २३६
 रतनचन्द्र : ५४
 रतनचन्द्र (कवि) : १७१
 रतनचन्द्रदेव : १७४
 रतनचन्द्र : १३५
 रतनचन्द्र : ८४
 रतनचन्द्रदेव : १८२
 रतनसिंह : ४०
 रतनिया-यजिया : २४
 रतनिया : १२०
 रतन्या : २५५
 राम : १५
 राम : २६१

राम : २६५
 रामचन्द्रञ्जल : टि० १५६
 रामञ्जल : १५
 रामदेव : २०५
 रामदेव : २१३
 रामदेव (भत्री) : १६१
 रामसिंह : २०२
 रामसिंह : ११७
 रामसिंह मृता : १६५
 रामसील : २५७
 रामा (भत्री) : १६१
 रापसा : २२४
 रायकुंवरी : २०१
 रायचन्द्र (भत्री) : १६१
 रायचन्द्र चन्द्रचन्द्र : १३८
 रायचन्द्र नथमलञ्जल मृता : २५८, २५९
 रायसिंह : ६७
 रायसिंह सुराणा : १६६
 रायशी : ६७
 रायदुद : २५७
 रायदेव : २५३
 रायदा : २१३
 रायदाक : १५८
 रायल्यु : २०१
 रायल्यु : २०१
 रुदा : २८०
 रुपचन्द्र लीमसिंह : ६६
 रुपदेवी : ६५
 राधेय : १०५
 राधेयमिञ्जु : १६७
 राधेयणी : १८५
 रंगा कालारी : ५५
 रांका : ११०
 लक्ष्मीया (संघपति) : ११७
 लक्ष्मण : १६७
 लक्ष्मण : १५०
 लक्ष्मण : २५२
 लक्ष्मणचन्द्र (भत्री) : १६०
 लक्ष्मीचन्द्र (भत्री) : १६१
 लक्ष्मीचन्द्र प्राणञ्जल : १२०
 लक्ष्मीदास : ३०
 लक्ष्मीदास : ६६
 लक्ष्मीधर : २००
 लक्ष्मीधर : २१३
 लक्ष्मीभाष : १८५

लक्ष्मीपार्थ : ११०
 लक्ष्मीसिंह : २१८
 लम्पणा : १८०
 लम्पण्यु : १७६
 लम्पण्यु : २३८
 लम्पण्युद : ८
 लम्पण्युद भूता : १८६
 लम्पण्युद : २७०
 लम्पण्युद : १२५
 लम्पण्युद : ८४
 लम्पण्युद (मंत्री) : ५७
 लम्पण्युद (मंत्री) : ६६
 लम्पण्युद : १६७, १६८
 लम्पण्युद : २५३
 लम्पण्युद : १४६
 लम्पण्युद : १८०
 लम्पण्युद : २१८
 लम्पण्युद (मंत्री) : २२२
 लम्पण्युद (मंत्री) : १६६
 लम्पण्युद : १८०
 लम्पण्युद : १६६
 लम्पण्युद : १६४
 लम्पण्युद : ११३
 लम्पण्युद गांधी : २२
 लम्पण्युद : २२८
 लम्पण्युद : २२६
 लम्पण्युद ल. गांधी : १८, टि० २७,
 टि० ३७, टि० ५८, टि० १५६,
 १६४
 लम्पण्युद : २३
 लम्पण्युद : १६३, २६०
 लम्पण्युद : २६१, २६२
 लम्पण्युद : २५३
 लम्पण्युद : २०४
 लम्पण्युद : १६०
 लम्पण्युद : २६२
 लम्पण्युद : १०१, १४८
 लम्पण्युद : २५२
 लम्पण्युद : १६७
 लम्पण्युद : १४६
 लम्पण्युद : १६३
 लम्पण्युद : २३३
 लम्पण्युद : २५३
 लम्पण्युद : ११७
 लम्पण्युद : ३६

लम्पण्युद लुम्पण्युद : ११
 लम्पण्युद : ३०६
 लम्पण्युद : २०५
 लम्पण्युद : २६४
 लम्पण्युद-लम्पण्युद : १६
 लम्पण्युद : २५७
 लम्पण्युद : २६६
 लम्पण्युद : ६०
 लम्पण्युद (मंत्री) : १७६
 लम्पण्युद (मंत्री) : २६, ४७
 लम्पण्युद : ५५
 लम्पण्युद : २००
 लम्पण्युद : २१३
 लम्पण्युद : २६३
 लम्पण्युद (मंत्री) : १६०
 लम्पण्युद : २६२
 लम्पण्युद : ३३
 लम्पण्युद : ५३, ५४
 लम्पण्युद : १४६
 लम्पण्युद : २१३
 लम्पण्युद : ६७, ६८, १२१, १४०
 लम्पण्युद लम्पण्युद : २४६
 लम्पण्युद : १४७
 लम्पण्युद : १७५
 लम्पण्युद : ६१
 लम्पण्युद : १७
 लम्पण्युद : १११
 लम्पण्युद-लम्पण्युद (मंत्री) : ६, ६, १०,
 १८, २७, ४६, ४६, ५८, ६२,
 ७६, ६१ थी ६५, ६८, ६६,
 १०१, १०६, १७१, १२५ थी
 १२८, १४८, १६१, १६०, २८८,
 २६१, २६२, ३०५
 लम्पण्युद : २५७
 लम्पण्युद : २८२
 लम्पण्युद : 'भाष्य' लुम्पण्युद
 लम्पण्युद : १५
 लम्पण्युद : ३०५
 लम्पण्युद : ६१
 लम्पण्युद : ५७
 लम्पण्युद : २६१
 लम्पण्युद : २५६
 लम्पण्युद : २७१
 लम्पण्युद : ३०६
 लम्पण्युद : २५३
 लम्पण्युद : १८६

लम्पण्युद (मंत्री) : ६, टि० २६, ६६,
 ५७, ५८, १०३, २२५, २७८,
 २८०, २८८ थी २६०
 लम्पण्युद : २०१
 लम्पण्युद : १६७
 लम्पण्युद-लम्पण्युद : १११
 लम्पण्युद : ६०
 लम्पण्युद (मंत्री) : १६०
 लम्पण्युद : ६०
 लम्पण्युद : १६३, २६०
 लम्पण्युद (मंत्री) : १६८, १७०
 लम्पण्युद : १७६
 लम्पण्युद : २८
 लम्पण्युद (मंत्री) : ५७
 लम्पण्युद : १०५
 लम्पण्युद : १६०
 लम्पण्युद : २३
 लम्पण्युद (मंत्री) : १८०
 लम्पण्युद : टि० ४६
 लम्पण्युद : ६७
 लम्पण्युद : २५०
 लम्पण्युद : ६६
 लम्पण्युद : २१८
 लम्पण्युद : १११
 लम्पण्युद (मंत्री) : १८२
 लम्पण्युद : ३४
 लम्पण्युद : २५७
 लम्पण्युद : २२
 लम्पण्युद : १६०
 लम्पण्युद : २४२
 लम्पण्युद : १२२
 लम्पण्युद : ८४
 लम्पण्युद : १८६
 लम्पण्युद (मंत्री) : १६१
 लम्पण्युद : २६४
 लम्पण्युद : १४३, १४४
 लम्पण्युद (मंत्री) : टि० ६८, टि० ६६
 लम्पण्युद : १८२
 लम्पण्युद : १६
 लम्पण्युद : १८३
 लम्पण्युद : २०५
 लम्पण्युद : २४४
 लम्पण्युद : २१८
 लम्पण्युद (मंत्री) : १६१
 लम्पण्युद : २१८
 लम्पण्युद : ११०

विष्णुदत्त : ६२
 शक्तिकुमार : २१८
 शाशुराज : ११७, ११८
 शामल जेहाबाई : १४३
 शिखरसिंह : १८१
 शिवगणु : २४३
 शिवल नेलुशी : १४३, १४४
 शिवराज : १६७
 शिवराज : २५०
 शिवा : १०
 शिवादेवी : ३०६
 शुक्र : १००
 शुक्रिचर्म : २१८
 शुभकर : १६०
 शुभाकर : ८८
 शैलक : १००
 शोबिन : ३०६
 शंकरभण्डु : १६१
 शंभु : २०८
 शांति : ६७
 शांतिदास (नगरशेखर) : ८, ६, १२, ३०, ६६, २६४
 शांतिदास (दोशी) : ६
 शांभु : १००, १०६
 श्रीकरणु : १६०
 श्रीदेवी : ५, ५६
 श्रीधर : १७१
 श्रीपाल कोडारी : ८४
 श्रीमती : २८८
 श्रीवन्धु : १६३
 सभल वारा : ११३
 सत्यवीरा : २१०
 सन्ध्या : १६७
 सन्ध्यू संघवी : १६६
 सन्धुन (हंजनायक) : ४, १८, ४७, ४६, ५७, ५८, ११७, १२१, १२३, १३२
 सणु : २६५
 सत्य : १८
 सत्यदेव : २३५
 सदारंग : १८४
 सहभात : २६३
 सधर रायचंद्र पारभ : ८६
 सन्मति : १८०
 समरधर्मल रतनल थोररा : २४६

समह (मंत्री) : २२२
 समधर : १६०
 समरसिंह-समराशाह : १५, ५६, १०४, १८३
 समरसिंह सोनी : ११७, ११६, १२१, १२३, १२४
 समरोल (सेनापति) : १६१
 सरताणुल : ३०२
 सइपदे : २५०
 सइपदे : १६१
 सलक्षणु : १८६
 सलभ : ११७
 सलभ : ११६
 सलभा (मंत्री) : २५७
 सलभणु : १८२
 सलभणु : २००
 सलभणु : २५३
 सलभणुसिंह (महाभात्य) : १२६, १२७
 सवा सोमल : १०६
 सवाधर रामल आइलु : १७१
 सहजपाल : ८४
 सहजिग : २१३
 सहजिग : २६४
 सहल : १२
 सहलू शाह : ८४
 सहलुपाल (मंत्री) : १६०
 सहदेव : ५५
 सहदेव : १८६
 सहदेव : २१३
 सहदेव : २५५
 सहदेव : २६३
 सहदेव : २६६
 सहसा (संघवी) : १६, २६४
 सहस्रभणु : १८३
 साकरचंद्र लालभाई : ३०
 साकरचंद्र प्रेमचंद्र : १०७
 सागरदत्त (सार्धवाल) : २१
 साणुणु : ११७
 साणुणुसिंह (अरुक्रमल, ओशवाल लुपाल-देसलहरा) : १५, ७३
 साणुणु : ११४
 साहा : १८०
 साहू(ह)त्र (मंत्री) : २२२
 साधारणु : १६७
 साधूत : ३०६
 सामल : ११७, १२६

सामंत : २७१
 सामंत : १६०
 सामंत (मंत्री) : २७६
 सामंत (मंत्री) : २७१
 सामंतसिंह : १६०
 सामंतसिंह (मंत्री) : १२६, १२७
 साम्बिय वणुइ : ६० ६६
 सायर (मंत्री) : २२२, २२३
 साराभाई गड्ढाभाई : ७६
 साराभाई नवाणु : ८०
 सारंग : २०१
 सारंगदेव : ६२
 सालिग : ११७
 सालिग : २१८
 सालिग : २२६
 सालिग (संघवी) : २६४
 साल्हा (प्रधान) : २६४
 सालु : २५७
 सालुणु : ६२
 सालुार : १७५
 सिगडा : २१२
 सिद्ध : १०५
 सिद्धपाल : ५७
 सिरपाल : २५७
 सिरपाल (श्रीपाल) : २८१
 सिरियादे : ६१
 सिरियादे : २५७
 सीता : ६२
 सीतापयंहलु नाहर : ६६
 सीतू : ८६
 सीपा (संघवी) : २४६, २४७, २४६
 सीरमल गलार्थ : १७५
 सीलनाग : १४७
 सीहा (मंत्री) : २२२
 सीहा : २३८
 सीहा : २४२
 सीहा : २७१
 सुणुणु : २१८
 सुदर्शना : २६, २८
 समभदेव (मंत्री) : ६० २३५
 सुभकर : २१३
 सुभद्रा : ७६
 सुभद्रा : २२२
 सुभतिधरनी पुत्री : १२
 सुभदेव : २५५

સુરચંદ : ૫૩, ૫૪
 સુરદાસ : ૯૯
 સુરપાલ : ૬૦
 સુરાણ્યા : ૧૬૦
 સુરાશાહ : ૨૦૫
 સુવર્ણદેવ : ૧૮૦
 સુવીર : ૨૨
 સુહાગદેવી : ૨૯૨
 સુદ્રક : ૨૧૨
 સુરતરામ (ભંડારી) : ૧૬૧
 સુરપાલ : ૨૧૨
 સુરા : ૯
 સુરા : ૨૭૧
 સુહવદે : ૬૧
 સુહવા : ૭૬
 સેલ : ૧૮૨
 સેસમલ : ૧૮૦
 સોપુયા : ૧૨૫
 સોચ્છિવી : ૨૪૪
 સોદ : ૨૧૩
 સોદા : ૧૯૫
 સોદી : ૨૫૯
 સોદી : ૨૭૦
 સોના : ૨૧૮
 સોનિંગ : ૧૮૬
 સોબા : ૪૪
 સોબાગદે : ૬૧
 સોમ (મંત્રી) : ૬૨, ૭૯, ૧૦૧, ૧૨૦
 ૧૨૬, ૧૪૮
 સોમ : ૯૧
 સોમજી (સંઘવી) : ૧૦

સોમલ : ૨૧૯
 સોલાક (મંત્રી) : ૫૭
 સોલ્હા : ૧૪૬
 સોહગ : ૨૭૧
 સોહજી : ૨૫૪
 સોહવ : ૨૭૦
 સોહાગદે : ૧૯૧
 સંગ્રાહસિંહ સોની (નગરલખલિક)
 (મંત્રી) : ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૬૦, ૧૬૧,
 ૨૭૯
 સંધીરજી : ૨૫૯
 સંપતકર-સંતુક 'સાંત્ર મંત્રી' : જુઓ
 સંપુથુશ્રી : ૪૭
 સંવસુત : ૪૪
 સાંડા : ૫૫
 સાંડા : ૨૬૨
 સાંડાશા : ૧૬૫
 સાંતી : ૨૬૧
 સાંત્ર (મંત્રી) : ૭, ૧૮, ૨૬, ૪૭, ૫૭
 સાંધીરજી : ૨૧૩
 સાંવરદાસ : ૨૨૮
 સિંગજી : ૧૧૩
 સુંદર (મંત્રી) : ૨૯૨
 સુંદરદાસ (મંત્રી) : ૧૬૧
 હકમચંદ દેવચંદ : ૧૩
 હઠીભાઈ કેશરીસિંહ : ૧૩, ૮૨, ૨૯૭
 હરકુ : ૪૦
 હરકારખાઈ : ૧૧, ૨૪, ૧૧૧
 હરખચંદ શેઠ : ૧૮૩
 હરભમ નરશી નાથા : ૧૪૩

હરરાજ : ૧૭૨
 હરિચંદ્ર : ૧૭૫
 હરિચંદ્ર : ૨૧૩
 હરિપાલ : ૧૨૨
 હરિયા વણિક : ૧૬૬
 હરિશંદ્ર (સંઘપતિ) : ૩૦૫
 હરિશંદ્ર : ૧૭
 હસ્તિરાજ : ૩૪
 હાથી : ૮૯
 હારા (મંત્રી) : ૨૫૨
 હોમાભાઈ : ૧૦૭
 હીરજી ડોસાભાઈ : ૧૪૩
 હીરાચંદ તારાચંદ ગોરજી : ૧૪૩
 હીરાચંદ ધર્મચંદ બલુશાળી : ૯૯
 હીરાચંદ મંગળદાસ રાજ ૩૦
 હીરાચંદ રાયકરજી : ૧૦૩
 હીરાનંદજી : ૨૦૧, ૨૦૨
 હીરાખાઈ : ૨૩, ૧૩
 હીરાલાલ હંસરાજ : ૧૬૭, ૧૬૪
 હીર : ૧૫૦
 હેમકુંવર શેઠાણી : ૯૯
 હેમજી શાહ : ૮
 હેમદેવ : ૧૫૯
 હેમરથ : ૨૯૦
 હેમરાજ : ૬૩
 હેમાજી સિંધી : ૨૫૦
 હેમાભાઈ વખતચંદ (નગરશેઠ) : ૧૩
 હંસા : ૨૫૦
 હાંસી : ૨૮૫, ૨૮૬
 હાંસીખાઈ : ૨૧૩
 હિમતરામજી બાણ્યા : ૧૬૫, ૧૭૧

વર્ગ ૭ : વિદ્વાનો, શિલ્પીઓ અને ખીલઓની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અણુદા બ્રાહ્મણ : ૩૮
 અણુહિલ (ભરવાડ) : ૫૬
 અલિણુવ રાહિલ : ૨૫૪
 અણુલહસન (મહિસદી) : ૧૪
 અમથા (પટેલ) : ૭૭
 અમરાજી રાવળ (પૂજારી) : ૨૭૦
 અર્જુદ સર્પ : ૨૮૮
 અલ બિલાહુરી (મુસ્લિમ પ્રવાસી) : ૨૪
 આનંદકુમારરાવળી : ૧૩
 આલ્હજી : ૨૧૨
 આશા (બીલપતિ) : ૭

આંગદ : ૨૩૮
 ઉમાકાંત પ્રેમાનંદ શાહ : (ટિં : ૧૩૫
 એચ. ડી. : 'હસમુખલાલ સાંકળિયા'
 જુઓ
 એબલવાળા : ૧૧૦
 ઝોઝાજી : 'ગૌરીશંકર ઝોઝાજી' જુઓ
 કડમડ (યક્ષ) : ૫૫૬
 કપદી (યક્ષ) : ૧૦૧
 કરમા કારીગર : ૧૮૪
 કરમાજી કારીગર : ૧૮૫

કર્નલ ટોડ : 'ટોડ કર્નલ' જુઓ
 કલા સુત્રધાર : ૧૮૫
 કલ્યાણપ્રસાદ સુત્રધાર : ૧૮૫
 કંથડનાથ (ચોગી) : ૧૪૫
 કાઉચે (જર્મન વિદ્વાની) : ૨૮, ૧૨
 કુંતા : ૨૩૮
 કુંતાસર દેવી : ૧૦૨
 કેકક : ૧૬૮, ૧૬૯
 કેવળ : ૭૬
 કેસવ : ૧૫૦
 કોમીસરીએટ (એસ. એમ.) ટિં : ૯

કોસિયા-કેશવ બ્રાહ્મણ-તપેસરજી : ૨૨૩

મગ્નન પાઠક : ૧૨૫

માગદેવ સોલંકી : ૨૩૮

ગેમલ ઉમેદ : ૨૫

ગોપી : ૩૦

ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ : ૯૧

ગૌરીશંકર ઓઝાજી : ટિ. ૧૫૩, ૧૬૧,

૧૬૨, ૧૭૪, ૨૦૪, ૨૫૪, ૨૫૮,

૨૬૩, ૩૦૫

ગાંધીજી મહાત્મા : ૭૦

ઘૃમણુ : ૨૩૮

ચતુરમના સુત્રધાર : ૧૮૫

ચાહિલ દૂતક-સાધિવિગ્રહિક : ટિ. ૬૮

ટિ. ૬૯

ચાંપરાજવાળા : ૧૧૦

જગદીશપ્રસાદ ગહિલોત : ૨૧૯

જલા તેજ રાવલ : ૬૪

જસા સલાવટ : ૧૭૯

જેરાજ સુત્રધાર : ૧૮૫

જ્વલા સુત્રધાર : ૧૮૬

જ્વરાજી (પૂજારી) : ૨૫૬

કાલા : ૭૩

કાંઝા સુત્રધાર : ૧૮૪

કાંચ : ૧૮૯

કુંઝા : ૭૩

કાંઠ કર્નલ : ૮, ૧૨૧, ૧૫૭, ૧૬૪,

૨૦૩, ૨૭૯, ૨૮૯

કબ્લુ, ડુકોલ્ક હોનલે : ૧૩૯

કાલજી સુત્રધાર : ૧૮૫

તપેસરજી યોગી : ૨૨૨, ૨૨૩

તારા સુત્રધાર : ૧૮૪, ૧૮૫

ત્રિભુવન : ૨૩૮

દલપતરામ પ્રાણુજીવન ખખખર : ૧૪૬

દાના સુત્રધાર : ૧૮૫

દામોદર કવિ : ૨૮૮

દીપા બીલ : ૪૨

દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી : ૬૪, ૮૩, ૯૪, ૧૨૮

દેજા સલાવટ : ૧૭૯

દેપા શીલ્પી : ૨૧૪, ૨૧૭, ૨૧૮

દેવીપ્રસાદ મુંશી : ૧૫૭

દ્રીપાયન ઋષિ : ૪, ૧૨૯

ધનપ્રસાદ ચંદાલાલ મુનશી : ૨૮

ધન્ના સુત્રધાર : ૧૮૫

ધન્વન્તરિ : ૬૯

ધારા : ૨૩૮

ધીરા : ૧૬૭

ધંધ શિવાદેવી : ૯૪

નઝીમ : ૧૩૪

નરસિંહ સુત્રધાર : ૨૫૦

નરસિંહ મહેતા : ૧૧૦

નરાહિત્ય શિક્ષક : ૨૫૬

નર્મદાશંકર ત્રિવેદી : ૩૧

નાનાલાલ મહાકવિ : ૫૬

નારદ : ૧૦૦, ૨૨૧

નાસણુ સુત્રધાર : ૧૮૫

નિકાલસ ઉફલેટ : ૧૭૮

નીરઝ દાણિક સુત્રધાર : ૨૪૦

નદીલાલ ડે : ટિ. ૧૧૪

પતંગલિ : ૨૦૪

પદા : ૨૩૮

પદ્મનાભ કવિ : ૧૯૩

પહાડખાન મજનીખાન : ૧૭૦

પાલ : ૨૧૨

પ્રભાકર દૂતક-મહાસાધિવિગ્રહિક : ટિ.

૬૮, ટિ. ૬૯

પ્રલ્હાદ સુત્રધાર : ૧૮૫

પ્રાણુનાથ શાસ્ત્રી : ૧૧૬

પ્રેમચંદ સ્થપતિ : ૧૧

પ્લોની : ૨૮૮

કરચુસન : ૮, ૧૨, ૨૧૭

કાર્પસ સાહેબ : ૯૧, ૨૮૩

કુલાણી : ૧૧૦

કૂબલ સુત્રધાર : ૧૮૪

બર્જેસ : ૧૨, ૨૮, ૧૦૩, ૧૩૧, ૧૩૨

બારટન કેપ્ટન : ૨૦૭

બીજસાથ આશપટલિક : ટિ. ૬૮,

ટિ. ૬૯

બુહલર : ૧૬૪

બેથ સાહેબ : ૧૩૦

બ્રહ્મગુપ્ત ન્યોતિષી : ૧૭૭, ટિ. ૨૩૫

બ્રહ્મશ્રાંતિ યજ્ઞ : ૭૦

ભરત (નાટ્યશાસ્ત્રના કર્તા) : ૧૨, ૨૮૮

ભોગીલાલ સાંકેસરા : ટિ. ૬૧, ૬૨,

ટિ. ૭૧

ભાંડારકર : ૯૧, ૧૬૪, ૧૮૯, ૨૮૩

મગનલાલ ખખખર : ટિ. ૧૩૯, ૧૪૦

મના સુત્રધાર : ૧૮૫

મય દાનવ : ૧૬૧

મહાલુચ : ટિ. ૬૯

મહિપરામ : ૭૧

મહેશ્વર કવિ : ૩૦૦

માધ કવિ : ૧૭૭, ટિ. ૨૩૫

માલા : ૨૩૮

મેગેસ્થિનિસ : ૨૮૮

મેથા સુત્રધાર : ૧૮૪, ૧૮૫

મોહમંદ હુતુમરી : ૨૮

મોહણુ : ૨૩૮

મોનવેલી : ૧૧૦

માંડ ઋષિ : ૧૬૨

મૈંડે સ્લેક : ૮

મજર : ૨૩૮

મત્તમણિરાવ : ૧૩

મસિયો વાલમ-વાલ્મીકિ ઋષિ : ૨૮૮

મધાકૃષ્ણુ જલાન : ૧૩૧

મયજી સુત્રધાર : ૧૮૫

મદ્ર બ્રાહ્મણુ : ૭૧

મેવાશંકર મેઘજી દેલવાડકર : ૧૩૦

મોંઘિ સુત્રધાર : ૨૫૦

લહિયા દક્રર : ૧૫

લાખાજી પૂજારી : ૨૫૬

લાટના આચાર્યો : ૨૫

લાટના ચિત્રકારો : ૨૫

લાટના વિદ્યારો : (ટિ.) ૨૫

લાટના શિક્ષકો : ૨૫

લાટીરીતિ : ૨૫

વટેશ્વર કાયસ્થ : ટિ. ૬૮, ટિ. ૬૯

વરજંગ સુત્રધાર : ૧૮૫

વરાહ બ્રાહ્મણુ : ટિ. ૬૯

વલ્લભાચાર્ય : ૬૪

વામનાચાર્ય : ૯૧

વાદીસિંહ (સાંખ્યવાદી) : ૪૫

વિનાયક આશાપુરી : ટિ. ૬૯

विश्वरूप : टि० ६०
 वीरसेश क्षेत्रपाल : ७१
 वेदसून साहेब : १३०
 विसेंट रिमथ : १५४, १८८
 शिवदत्त सूत्रधार : १८५
 शिवनाग शिल्पी : २३४
 शोबानदेव शिल्पी : १६०, २८८, २६१
 शंकराचार्य : १३०, १५३
 श्रीमाता : २८८
 सतीशचंद्र विद्याभूषण : टि० १५३

सत्ययोगेश्वर शिल्पी : २०६
 सहस्रार्जुन (बील) : ३४
 साहिब सुन्नतान : १६८
 सारंग : ६२
 सीमात : २३८
 सुरेश दीक्षित : ६
 सेम्युलसन-जेम्स : १३
 सैयद : १५
 सोदा सत्तावट : १७६
 सोमा सूत्रधार : १८५
 सोमाकुं सूत्रधार : २२२

स्मीथ : 'विसेंट रिमथ' जुम्पो
 हरपाल : २३८
 हंसभद्राल सांकणिया : ८०, टि० ११६,
 १३१, १३२
 हर्मन यात्राणी : १६४
 हासम भिन अमर तथवणी : २४
 हीरानंद शास्त्री : ८०
 हीरा सूत्रधार : १८५
 हुसेनतसांग : ११५
 हेनरी कजीन्स : टि० ८५
 हांसारोपी सूत्रधार : २५०

वर्ग ८ : कुण, वंश, गोत्र, ज्ञाति, गच्छ, पिंड आदिनी अकारादि अनुक्रमणिका

अग्निकुण : १५७
 अलयदेवसरि शाभा : ७८
 अरुक् (पिंड) ७३, २०१
 अयलगच्छीय : ११, ४३, ६१, २०५,
 २४७, २७१
 आलुसरगच्छ : ३०
 आलुसरगच्छ : ३७
 आभ्रदेवाचार्यगच्छ : २४४, २४५
 आर्य : ११५
 धदवाकु कुल : १००
 उंकेशवंश, उंकेशजाति : 'ओसवाल' जुम्पो
 उंकेशनाचार्य आभनाय : १७५
 उंकेशगच्छ : २०३
 ओशवंश, ओसवाल, : १५, ६१, ७३,
 ८६, ८६, ६७, ६८, १०४ ११६,
 १२३ थी १२५, १५४, १५७,
 १६३, १६६ थी १६६, १७४,
 १८४, १८६, १६४, १६५, २०१,
 २०४ थी २०६, २३०, २७७,
 २६३, २६४, ३०५
 कछोली गोत्र : २५७
 कच्छो(छोली)वालगच्छ : १५८, २५७
 कपोल जाति : १३७
 कभणकणश शाभा : २५३
 कचिया : १६०
 कात्यायन गोत्र : ४३
 कायस्थ : १७८
 काशिकाचार्यसंतान : ६२

कासहृदगच्छ : १५८, २६१
 कृष्णविगच्छ : १५६
 कुंकेशरापद्रीयगच्छ : १२२
 कौरंट (क-कीय) गच्छ : ३३, ३४, १५०,
 १५८, २२८, २३७, २८०
 क्षत्रपवंश : १३०
 भद्रायता : ६४, ८०
 भरतरगच्छ : ६१, ६४, १०१, १११,
 १२२, १६६, १६७, १६६, १७२,
 १८३, १८५ थी १८७, १६४, २०४
 २६३, ३०५
 भरतरवसडी : १०६
 भंडेरगच्छय : सडेरकीयज्य जुम्पो
 भंडेरवाल : १५७
 गजधर (ओपडा) गोत्र : १६७, १६६
 गुप्त : २६, ११८, १३०, १३२
 गुहिल अन्वय-वंश : १५८, २१८, २२४
 घोषारी वालिया : १११
 यंकेश्वरसंतान : ३०२
 यावडा (वंश) : ३, ४७, ५६, ६०, ६१,
 १५३, १५७, टि० २३५
 याह(डु)मान (वंश) : १८६, २१०, २२२
 ओपडा गोत्र : १६७, १६८
 यंत्रवालगच्छ : ६१
 यौदशियागच्छ : १५७, ३०५
 यौलुक्य : ५, २६, २७, ५६, ८४, १३४,
 १५३, १८६

यौदाल (वंश) : ४०, ४२, १५७, १५८,
 २०६, २२५, २८१, २३८, २६८
 यंद्रकुण : ३६, ४१, ८८
 यंद्रगच्छ : २७८, २८७
 छाणदड (गोत्र) : १८४
 नमालप्रीयगच्छ : ४६
 छराडिलागच्छ : १५८
 सोनागरा नलोरना : २०६
 डागा गोत्र : १६७
 दात्तावत : २११
 तपागच्छ : ८६, ६१, १४४, १५२, १८५,
 २१४, २१८, २२१, २२५, २२७,
 २५०, २५३, २६२, २७१, २७५
 २७७, २६४, ३०२, ३०५
 तुर्क जाति : ३०४, ३०५
 था(थि)रापद्रगच्छ : ३६, ४१, ४७, ५५,
 ७६, १७८, २४४
 हरडा गोत्र : २६३
 हशा ओसवाल जाति : २४८
 देवाचार्यगच्छ : १७५, १८६
 हेसलहरा : ७३
 धर्मधोषगच्छ : १६६
 धर्कटवंश : ४७, ५५, २६५
 धनेश्वरगच्छ : १५६, १६२

नन्नाथार्य (सरि) सन्तान : ३४, ३८
 नडगणुगन्ध : ६२
 नागरजाति : २२, ६४
 नागपुरीयगन्ध : १५८
 नागेन्द्रगन्ध : २७, ४४, ५६, ५७,
 ६०, ७६, १४८, १६१, १७४,
 २००, २६१
 नाजोतरागोत्र : २२६
 नागोरी तपगन्ध : १६६
 नागोरी शाखा : १२६
 नाण्णावाल-नाण्णुकीयगन्ध : १५८, २३०,
 २३१, २३७, २५५, २६५
 निर्दंतकुल : २४४, २४५
 नैगमान्वय : १७८
 पटवा : १६४
 पडिहार : ३६, १३६, १५६, १६२,
 १७४, १८८, टि० ३०४
 परमार प, २६, ५८, १५७, १५८,
 १७८, १८१, २००, २४०, २४१,
 २५३, २८३, २८८, २६१
 पल्लीवालजाति : १५७, १७५, २००,
 २०१, २७६
 पल्लीवालगन्ध : १५८, १७५, १८४,
 १८५
 पञ्चिममंडलिक (विद्द) : ४१
 पार्श्वनाथसन्तान : १७३
 पिंप्ल(प-प्ल) गन्धय : ४३, ६७,
 २४१, २६६
 पीपाड गोत्र : १६४
 पोष्टुगीज : १३६
 पोषाडगन्ध : ३१
 पौर्णमिक पक्ष : २७८
 पोस्वाड : ५७, ६२, ७६, ६०, १०१,
 १२२, १४८, १५०, १५७, १७७,
 १६७, २०५, २१३, २१६, २१८,
 २१६, २३३, २४४, २४६, २४७,
 २५३, २६१, २६३, २६८, २७०,
 २७१, २७६, २७७, २८१, २८६,
 २८७, ३०७

प्रतीहार : 'पडिहार' लुगो
 प्रद्युम्नसरिसन्तान : २६४
 प्रमार वंश : 'परमार' लुगो
 प्र(प्रि)भासरि सन्तान : ६२
 प्रशांतराग (विद्द) : २६

प्राग्वाट : 'पोस्वाड' लुगो
 अन्धायत : १६०
 आङ्गुला : ४६, ५३, १७१
 अडत्परतरगन्ध : ६०, १८५, २०२
 अड्दगन्ध ८६, ६४, १२६, १८६, २२५
 अह्मालुगन्ध : ४३, ६०, १५८, २६४,
 ३०७
 आह्मीगन्ध : १७५
 अट्टेवर(रा)गन्ध : १५८
 अद्रसियाणा गोत्र : २२
 अणुशाणी गोत्र : ६७, १७०
 आंतरा गोत्र : १८३
 आवहेवसरिगन्ध : ६२
 अिल्ल : १७६
 बीमशाखा : १७६
 बीमपल्लीगन्ध : ३६
 अंगारी : १६५, २२५
 भकीम कुटुम्ब : ६७
 भडाड(डत)गन्ध : ३०१, ३०२, ३०७
 भसाविया कुटुम्ब : टि० ३८
 भराडा : ६३
 भलधारी : १६७
 महाक्षत्रप : १३०, टि० ११८
 महेश्वराथार्य आम्नाथ : १७५
 मियाणा : १४६
 मुलतानी मुसलमान : ४०
 मुसलमान : ११८
 मेवाड आह्मालु : ८३
 भोगल : ११, ६७, ३०५
 मोहजाति : १४, १५, २३, ५७, ६४,
 ७०, ११३
 मोहदरगन्ध : ७०
 मोर्य : ४, २६, ११४, ११८
 यशधरसरिसन्तान : २८७
 यशोभद्रसरिसन्तान : २६४
 यादव : ४, १००, ११६, १२६, २२१
 रघुकुण : १३७
 रत्नाकरगन्ध : ६२
 राणगन्ध : टि० १५६, १६६
 राणधर (विद्द) : टि० २८
 राडोड : १५६, १६३, १६१, २०७, २०६
 राजपितामह (विद्द) : २७
 रायभंडारी गोत्र : २२२
 राण्डुद : २१२
 रांका गोत्र : १६६
 लक्ष्मिपोषाण : १५
 लाड(कु)या श्रीमाली जाति : २५, टि० २८
 लोद राणपूत : १७१
 लोकागन्ध : १६६
 वधेरवाल : १५७
 वण्णशाखा : ३६
 वटपल्ली-वटपालीगन्ध : ८७
 वडगन्ध : टि० ३६
 वडनगरा नागर : ६४
 वडीपोषाण : १५
 वरडिया गोत्र : १७०
 वरडुडीया वंश : १५०, २००
 वलली वंश : ११४, ११५
 वललीशाखा (अंयलगन्ध) : ४३
 ववलरकीयगन्ध : २६४
 वाधेला वंश : २६, २७, ५६, १३६,
 २५४
 विद्याधर-(विण्णह)कुण-गन्ध : ७०,
 टि० ५७, १०५
 विष्टितकुल : २५६
 वीतराग (विद्द) : २६
 वीशाश्रीमाली : ४७
 वृक्षशाखा : ८६
 वैरिगणु : ८०, ८१
 वैरिशाखा : ८१
 शिवाहित्य वंश : २२२
 शीतगणुसरिसन्तान : ४४
 शंभवाल गोत्र : १८६, २३०
 शंभेश्वरगन्ध : ४७, १७७
 श्रीमाल जाति : ४१, ४३, ५७, ६८,
 ६६, ६४, ६७, १०६, ११६,
 १२०, १२६, १३६, १४६, १७७,
 १८६, १६०, ३००
 सरवालगन्ध : ६६
 सिरुरारि वंश : २५२
 सीसोहिया : १५७
 सुलतान वंश : २०३
 सूर्य वंश : ५, २२२

सोमगि(ग)रा चौहाण्यु : १५६, २२४,
३००
सोवकी : ३, ५६, ११८, १४५, १५७,
१५६, १७६, १८३, २३८
संभवालेया गोन : १६८
सउरगन्ध : १५७, १५८, १७५, २०६,

२१० थी २१२, २२२, २२५,
२३६, २४२
पउरकीयगन्ध : 'सउरकीयगन्ध' गुओ
ह्युडिया रांडीड : २०७
हर्षपुरीय(पुर)गन्ध : १५८, २०४, ३०८

हस्तिकुंडीय - हस्तिकुंडीय - हस्तिकुंडी-
गन्ध : १५८, २०७, २२३
हारीनगन्ध : ५१, ७२
होरला भिरेड : ६१
हृषु : ११८
हृषुट अन्वय : ८८

८. संदर्भ ग्रंथसूचि

अभउ आनद : प्र० सरतु साहित्यवर्धक कार्यालय, अभदावाद
अगस्यदण नाहुदानो संग्रह : तीर्थभाणा-अप्रगत: भिकानेर
अयलगढ : ले. मुनि श्रीजयंतविजयण, प्र० यशोविजय
जैन ग्रंथभाणा
अजित-शांतिस्तव : पंचप्रतिकमण्यु-अंतर्गत
अनेकांत : (हिन्दी-भासिक) वीर सेवामंदिर, सरसावा,
सहारनपुर
अभदावाहना इतिहास-पाटनगर अभदावाद : ले. रत्न-
मणिराव भीमराव, प्र० गुजरात साहित्य सभा, अभदावाद
अधुदगिरिकल्प : (हस्तलिखित) कर्ता : श्रीसोमसुंदरसरि
अधुद प्राचीन जैन लेखसंग्रह : सं० मुनि श्रीजयंत-
विजय, प्र० यशोविजय जैन ग्रंथभाणा, भावनगर
अधुदयलप्रदक्षिणा जैन लेखसंग्रह : सं० मुनि
श्रीजयंतविजय, प्र० यशोविजय जैन ग्रंथभाणा, भावनगर
अधुदयल प्रदक्षिणावर्णन : ले. मुनि श्रीजयंतविजयण,
प्र० यशोविजय जैन ग्रंथभाणा, भावनगर
अप्लक्षी : कर्ता : श्रीसमयसुंदरगण्ण, प्र० देवयंद लालभार्थ, सुरत
अयलगन्धीय पंचप्रतिकमण्युसूत्र
अयलगन्धीय मोटी पहावली : (अनुवाद) जमनगर
अंतरिक्ष पार्थनाथ छंद : जैन सत्यप्रकाश-अंतर्गत
अंतरिक्ष पार्थनाथ तीर्थ : लेखभाणा-आत्मानंद प्रकाश
-अंतर्गत; भावनगर
आआसंगव्युष्टि : कर्ता : श्रीजिनदासगण्ण महत्तर, प्र०
श्रीरूपजदेव केशरीमल श्वेतांबर संस्था, रतनाम
आआसंग सूत्र-टीका : कर्ता : श्रीशीलाकदेव, प्र० आगमे-
दय समिति, मुंजध
आत्मानंद प्रकाश : (भासिक), भावनगर
आनंद काव्यमहोदधि (भा. १ थी ८) : प्र० देवयंद
लालभार्थ, पुस्तकालय इंड, सुरत
आर्किथोलोजिकल सर्वे ओइ इंडिया : (न्यु सिरीज)
वोल्युम २, धी मोन्युमेंटल ऐन्टीकवीटीज ऐन्ड इन्कीप्शन

धन धी नोर्थ वेस्टर्न प्रोवीन्सीस ऐन्ड औध : ऐ
इहरर. (सने १८६१)
आर्किथोलोजिकल सर्वे ओइ इंडिया : वाल्युम: ३-रिपोर्ट
इर धी भयर १८७१-७२; ऐलेइजंर कर्ताधदाम.
(सने १८७३)
आर्किथोलोजिकल सर्वे ओइ इंडिया : (न्यु सिरीज)
वोल्युम १६-वीस्टर्न ओइ ऐन्टीकवेरियन रिमेथन्स धन
धी सेन्ट्रल प्रोवीन्सीस ऐन्ड यरार : हंनरी कजीन्स
(सने १८६७)
आर्किथोलोजिकल सर्वे ओइ वेस्टर्न इंडिया : रिपोर्ट
ओइ धी आर्किटेक्चरल ऐन्ड आर्किथोलोजिकल रिमेथन्स
धन प्रोवीन्स ओइ कन्ध : हलपतराम प्राण्यणवन अप्पर
(सने १८७६)
आलोयण्विननि : (हस्तलिखित) श्रीलावण्यसमय
आवश्यकव्युष्टि : प्र० श्रीरूपजदेव केशरीमल श्वेतांबर
संस्था, रतनाम
इउरगढ ऐत्यपरियाटी : (जैनयुग), मुंजध
इउरगढ भावन जिनालय रिपोर्ट : प्र० इउर जैन संघ, इउर
इतिहासप्रवेश : ले. जययंद विद्यालंकार; प्र० सरस्वती
पन्दीशींग हाडिस, धलाहायाद
इतिहाससंमेलन निबंधसंग्रह : प्र० गुजरात साहित्य
सभा, अभदावाद
इंडियन इत्यर : (भासिक), कलकत्ता
इंपिरियल मूवल इरमान्स धन गुजरात : धी जर्नल
ओइ धी युनिवरसीटी ओइ यामि-अंतर्गत; सं० प्रो.
डामीसरीअेट
उज्जैन : ले. दयाशंकर दुभे, प्र० विद्याभास्कर युक्ल, धर्म-
ग्रंथावली, प्रयाग
उत्तर हिंदुस्तानमां जैनधर्म : ले. श्रीभीमनलाल जे.
शाह, प्र० शेठ आणंदण कल्याण्यण, अभदावाद

- ઉત્તરાખ્યન-વૃત્તિ : કર્તા : શ્રીશાંતિસુરિ; પ્ર૦ દેવચંદ લાલ-ભાઈ જૈન પુસ્તકાલયાર કુંડ, સુરત
- ઉપદેશકંદલી-પ્રશસ્તિ : કર્તા : કવિ આસહ
- ઉપદેશગમ્થ પદ્માવલી : જૈન ગુર્જર કવિઓ; ખંડ : ત્રીજો-અંતર્ગત, પ્ર૦ જૈન સ્વેતાંબર કોન્કર-સ, મુંબઈ
- ઉપદેશતરંગિણી : કર્તા : શ્રીરત્નમંડનગણિ પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ઉપદેશસમતિકા : કર્તા : શ્રીસોમધર્મ, સં. શ્રીચતુરવિજય, પ્ર૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- ઉપમિતિભવપ્રપચ્ચાકથા-પ્રશસ્તિ : કર્તા : શ્રીસિદ્ધર્ષિ, પ્ર૦ આગમોદય સમિતિ, સુરત
- એ કેરલોગ ઓફ મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ ઈન ધિ પંજાબ લાંડાર્સ : સં. ડૉ. બનારસીદાસ, લાહોર
- ઐતિહાસિક જૈન કાવ્યસંગ્રહ : સં. શ્રીઅગરચંદ નાહટા, શ્રીભંવરલાલ નાહટા, પ્ર૦ શંકરદાન શુભૈરાજ નાહટા, કલકત્તા
- ઐતિહાસિક પત્ર : (હસ્તલિખિત)
- ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ : (ભા. ૧ થી ૪) સં. શ્રીવિજય-ધર્મસુરિ, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ઐતિહાસિક સંશોધન : લે. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, પ્ર૦ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ
- ઓસવાલ ઉત્પત્તિ : (હસ્તલિખિત)
- ઓસવાલ નવયુવક : (માસિક), કલકત્તા
- ઔપપાતિક સૂત્ર : પ્ર૦ આગમોદય સમિતિ, મેસાણા
- કર્મચંદ્રમત્રિવેશાત્કીર્તન કાવ્ય : શ્રીજયસોમ ગણિ; સં. અનુ. ૫. ગૌરીશંકર ઓઝાજી, અજમેર
- કલ્પસૂત્ર-પ્રશસ્તિઓ : (હસ્તલિખિત અને પ્રસિદ્ધ)
- કાઠિયાવાડનો ઇતિહાસ : લે. પ્ર૦ ભગવાનલાલ સંપતરામ, મુંબઈ
- કાલકાચાર્યકથાસંગ્રહ : સં. ૫. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ પ્ર૦ શ્રીસારાભાઈ નવાખ, અમદાવાદ
- કાવ્ય મનોહર : કર્તા : શ્રીમહેશ્વર પ્ર૦ હેમચંદ્રાચાર્ય યાન-મંદિર, પાટણ
- કિતાબ જૈન તીર્થ ગાઈડ : લે. શ્રીશાંતિવિજય, પ્રકા. હોંસીલાલજી પાનાચંદજી, બાલાપુર
- કુદ્દિનીમતમ : કર્તા : દામોદર કવિ, પ્ર૦ ગુજરાતી પ્રેસ, મુંબઈ
- કુમારપાલચરિત : કર્તા : શ્રીજયસિંહસુરિ, પ્ર૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કુમારપાલપ્રતિબોધ : કર્તા : શ્રીસોમપ્રભાચાર્ય, સં. શ્રીજન-વિજય, પ્ર૦ ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરીઝ, વડોદરા.

- કુમારપાલપ્રબોધ : કર્તા : શ્રીજનમંડનગણિ, પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કુમારપાલમહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ : કર્તા : શ્રીચારિત્રસુંદર
- કુમારપાલરાસ : કર્તા : શ્રીઋષભદાસ, આનંદ કાવ્યમહોદયિ અંતર્ગત; સુરત
- કુમારવિહારરાતક : કર્તા : શ્રીરામચંદ્રસુરિ, પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કુવલયમાલા-પ્રશસ્તિ : કર્તા : શ્રીઉદ્દયોતનસુરિ, પ્રકા. ભારતીય-વિદ્યા (અંગ્રેજ પ્રેમાસિક), મુંબઈ
- કુજ જૈન અનુક્રુતિયાં ઓર પુરાતત્ત્વ : પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ-અંતર્ગત, પ્રકા. પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથસમિતિ, રીકમગઢ.
- કૃપારસકોશ : કર્તા : શ્રીશાંતિચંદ્ર ઉપા. પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર
- કેસરિયાજી તીર્થકા ઇતિહાસ : સં. ૫. અંદનમલ નાગોરી; પ્રકા. શ્રી સદગુણ પ્રસારક મિત્રમંડળ, છોટી સાહડી, મેવાડ
- કેસરિયાજીનો રાસ : પ્ર૦ જૈનયુગ-અંતર્ગત
- કંબોઈ તીર્થ, તેનો ઇતિહાસ અને અહેવાલ : પ્રકા. શ્રીમનમોહન પાર્શ્વનાથ કારખાના કમીટિ, કંબોઈ
- કુંભારીયાજી ઉર્ફે આરાસણુ : લે. પ્રકા. મથુરદાસ જગનલાલ શેઠ, પ્રાંતિજ
- ક્ષત્રિયકુંડ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીદર્શનવિજયજી ત્રિપુટી, પ્રકા. શ્રી ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ
- ખરતરગમ્થગુર્વાવલી : કર્તા : શ્રીજનપાલ ઉપાધ્યાય
- ખરતરગમ્થપદ્માવલી : પ્રકા. ગુલાબકુમારી જૈન ગ્રંથમાળા, કલકત્તા.
- ખંભાતનો ઇતિહાસ-ચૈત્યપરિપાટી : લે. નર્મદાશંકર ભટ્ટ, પ્ર૦ સ્તંભ જૈન મંડળ, ખંભાત
- ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ : લેખક શ્રીગોવિંદભાઈ લાથીલાઈ, પ્રકા. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ
- ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ : (ભા. ૧-૨) લેખક : શ્રીદુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, પ્રકા. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ
- ગુજરાત સર્વસંગ્રહ : લેખક : શ્રીભગવાનલાલ ઇંદ્રજી
- ગુરુગુણુરનાકસ્કાવ્ય : કર્તા : શ્રીસોમચારિત્રગણિ, પ્રકા. શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ગુર્વાવલી : કર્તા : શ્રીમુનિસુંદરસુરિ, પ્રકા. શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-રિપોર્ટ : પ્રકા. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, મુંબઈ

- ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો : લે. શ્રીજિનવિજયજી,
પ્રકા. ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ
- ગિરનાર ચૈત્યપ્રવાહી : કર્તા : શ્રીહેમકંઠગણિ, (પુરાતત્વ-
ત્રિમાસિક) ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ
- ગિરનારગિરિ ચત્યપરિપાટી : કર્તા : રંગસાર (હસ્તલિખિત)
- ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો : (ભાગ ૧ થી ૩) સં.
ગિરજશંકર વલ્લભજી, પ્રા. કાર્પસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ
- ગિરનાર માહાત્મ્ય : લે. દોલતચંદ પુરુષોત્તમ, અમદાવાદ
- ગિરનારનો ઇતિહાસ : પ્રા. જૈન સસ્તી વાચનમાલા, પાલીતાણા
- ચતુરશીતિપ્રબંધસંગ્રહ : (હસ્તલિખિત)
- ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : શ્રીસાધુચંદ્ર મુનિ, જૈનયુગ વર્ષ : ૧,
અંક ૬, મુંબઈ
- જળચિંતામણિ સ્તોત્ર : પંચપ્રતિકમણ્ય-અન્તર્ગત
- જળકુચરિત : કર્તા : સર્વાનંદસરિ, સં. શ્રીખખખર
- જળતિહુથણ્યસ્તોત્ર : કર્તા : શ્રીઅભયદેવસરિ, પંચપ્રતિકમણ્ય-
અન્તર્ગત
- જહુરનગર પંચ જિનાલય ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : નર્ગર્ષિ,
પ્રકા. જૈન સત્ય પ્રકાશ-અન્તર્ગત, અમદાવાદ
- જરાવહીમંડન પાર્શ્વનાથવિનતિ : (હસ્તલિખિત)
- જેસલમેર ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : મહિમાસમુદ્ર (હસ્તલિખિત)
- જેસલમેર જૈન ભાંડાગારીયથથસુચિ : સં. પં. લાલચંદ્ર
ભ. ગાંધી, પ્રકા. ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરીઝ, વડોદરા
- જૈન શૈથ મહોત્સવાંક : પ્રકા. આનંદ પ્રેસ, ભાવનગર
- જૈન એન્ડીકવેરી : જૈન સિદ્ધાંત બારકર ત્રૈમાસિક-આરા.
- જૈન ગુર્જર કવિઓ : ભા. ૧-૩, સંગ્રા. શ્રી મોહનલાલ
હલીચંદ દેસાઈ, પ્રકા. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ, મુંબઈ
- જૈન ત્રથામિ ભૌગોલિક સામગ્રી ઓર ભારતવર્ષમિ
જૈનધર્મકા પ્રચાર : પ્રેમી અબિનંદન ત્રથ-અન્તર્ગત,
પ્રકા. પ્રેમી અબિનંદન ત્રથસમિતિ, ટીકમગઢ.
- જૈન તીર્થ ગાઈડ : (જૈન શ્વેતાંબર તીર્થપ્રકાશ) કર્તા :
પ્રા. મોહનલાલ જતિ.
- જૈન તીર્થ ભદ્રાવતી : પ્રકા. ચૈનકરણુ ગોલેજા, ભદ્રાવતી
ભાંદક (ચાંદા)
- જૈન તીર્થ સુવર્ણગિરિ : લેખક : પં. શ્રીકલ્યાણવિજયજી
' જૈન ' શૈથ મહોત્સવાંક-અન્તર્ગત, ભાવનગર
- જૈન તીર્થના ઇતિહાસ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયજી,
પ્રકા. શ્રી ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ
- જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખ : સંગ્રા. મુનિ કાલિસાગરજી પ્રકા.
શ્રીજિનદત્તસરિ જ્ઞાનભંડાર, સુરત

- જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ : (ભા. ૧-૨) સં. શ્રીસુદ્ધિ-
સાગરસરિ. પ્ર. અખ્યાતજ્ઞાન પ્રચારક મંડળ, મુંબઈ, પાદરા.
- જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીદર્શન-
વિજયજી મુ. જ્ઞાનવિજયજી, મુ. ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી),
પ્રકા. ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ
- જૈન પુસ્તકપ્રસારિતસંગ્રહ : સંપા. શ્રીજિનવિજય, પ્રકા.
સિધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ.
- જૈન ભારતી : (માસિક), કલકત્તા
- જૈન યુગ : (માસિક, વર્ષ ૧ થી ૫ ની કાઈલો) મુંબઈ
- જૈન લેખસંગ્રહ : (ભા. ૧ થી ૩) સં. પ્રા. પૂર્ણચંદ્રજી
નાહર, કલકત્તા
- જૈન વીરેંકા ઇતિહાસ : લે. અયોધ્યાપ્રસાદ ગાયલીય, પ્રકા.
જૈન મિત્રમંડળ, દેહલી
- જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ : પ્રકા. જૈન શ્વેતાંબર
કોન્ફરન્સ, મુંબઈ
- જૈન શ્વેતાંબર ડિરેક્ટરી : (ભા. ૧-૨) પ્રકા. જૈન
શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ, મુંબઈ
- જૈન શ્વેતાંબર મહિરાવહી : પ્રકા. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ,
મુંબઈ
- જૈન સત્ય પ્રકાશ : (વર્ષ : ૧ થી વર્ષ : ૧૮ સુધીની કાઈલો)
પ્રકા. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ, અમદાવાદ
- જૈન સાહિત્ય ઓર ઇતિહાસ : લે. શ્રીનાથુરામ પ્રેમી,
હિંદી ગ્રંથરત્ન-કાર્યાલય, મુંબઈ
- જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ : લેખક-પ્રકા.
શ્રીમોહનલાલ હલીચંદ દેસાઈ, મુંબઈ
- જૈન સાહિત્ય ઓર મહાકાલ મહિર : વિક્રમ સ્મૃતિ ગ્રંથ-
અન્તર્ગત, જ્વાલિયર
- જૈન સાહિત્ય સમ્બલન : વિશેષાંક; જોષપુર
- જૈન સાહિત્ય સંશોધક : (ત્રૈમાસિક) પૂના
- જૈન સ્તૂપ ઓફ મથુરા : લેખક : ડા. વિન્સેન્ટ સ્મીથ
- જૈન સ્તોત્રસંગ્રહ : સંપા. મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયજી,
પ્રકા. સારાભાઈ નવાય, અમદાવાદ
- જૈનાચાર્ય શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દી સ્મારક ગ્રંથ :
સંપા. શ્રી મોહનલાલ હલીચંદ દેસાઈ, પ્રકા. જૈનાચાર્ય
શ્રીઆત્માનંદ જન્મશતાબ્દી સ્મારકસમિતિ, મુંબઈ
- જ્ઞાતાધર્મકથા : પ્રકા. આગમોદય સમિતિ, મુંબઈ
- જ્ઞાનોદય (માસિક) : પ્રકા. ભારતીય જ્ઞાનપીઠ કાશી, બનારસ
- રાઈગ્સ ઓફ ઇંડિયા : (અંગ્રેજી-દૈનિક) મુંબઈ
- ટ્રેસીસ ઓફ જૈનીઝમ ઇન્ ઓગાલ : જૈન ભારતી-અન્તર્ગત,
કલકત્તા

ડબોઈનાં પુરાતન કામો : 'ત્રેમાસિક' શ્રીકાબંધુ ગુજરાતી સભામહોત્સવ ગ્રંથ-અન્તર્ગત : મુંબઈ

ડુંગરપુર રાજ્યકા ઇતિહાસ : લે. પં. ગૌરીશંકર ઝોઝાજી

તત્ત્વાર્થભાષ્ય : કર્તા : શ્રીઉમાસ્વામિ મહારાજ. પ્રકાં મોતીલાલ ઢાધા, પૂના

તપાગચ્છ પદ્માવલી : સં. અનુ: પં. શ્રીકલ્યાણવિજયજી પ્રકાં શ્રીવિજયનીતિસુરિ જૈન લાયબ્રેરી, અમદાવાદ

તારણદુર્ગાલંકાર-શ્રી અજિતસ્વામિસ્તોત્ર-જૈનસ્તોત્ર ગ્રંથ-અન્તર્ગત : પ્રકાં શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

તિલકમંજરી : સંપાં ટીકાકાર : શ્રીવિજયલાવણ્યસુરિ, પ્રકાં શ્રીલાવણ્યસુરિગ્રંથમાળા, ઘોટાદ

તીર્થક્ષેત્ર કુલપાક : (હિં) કર્તા : શ્રીજિનપ્રભસુરિ, સંં શ્રીઆલયંદ્રાચાર્ય, પ્રં નેમચંદ્ર ગોલેજા, હંદાવાદ

તીર્થમાળા : કર્તા : શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય, પ્રકાં જૈન સત્યપ્રકાશ-અન્તર્ગત, અમદાવાદ

તીર્થયાત્રા દર્શક : લે. ગેવીલાલજી, સંશોં પં. ગગનધરલાલજી, પ્રકાં દિગંબર જૈન સમાજ, કલકત્તા

તીર્થયાત્રા સ્તોત્ર : કર્તા : શ્રીજિનપ્રભસુરિ, વિધિભાગી પ્રપા-અન્તર્ગત, પ્રકાં શ્રીજિનદત્તસુરિ જ્ઞાનભંડાર, સુરત

તીર્થરાજ આયુ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી, પ્રકાં શ્રીયશોવિજય ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ત્રિપિરરાલાકાપુરુષચરિત : કર્તા : શ્રીહેમચંદ્રસુરિ, પ્રકાં જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

થંભણા પાર્શ્વનાથ પૂહદ સ્તવન : (હસ્તલિખિત)

દક્ષિણમાં જૈનધર્મ : જૈનયુગ (માસિક)-અન્તર્ગત, મુંબઈ

કરાકુમારચરિત : કર્તા : દંડી, પ્રકાં નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ

દિગ્વિજય મહાકાવ્ય : સંપાં પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ, પ્રકાં સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

દિલ્હી રાજવલી : (હસ્તલિખિત)

દેવકુલપાટક : લે. શ્રીવિજયેંદ્રસુરિ : પ્રં શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

દ્રુપામયમહાકાવ્ય : કર્તા : શ્રી હેમચંદ્રસુરિ, સંપાં આખાજી વિષ્ણુ કાથવટે, મુંબઈ

ધર્મયુગ : (હિંદી-સાંતાહિક) : ટાઇમ્સ ઓફ ઈન્ડિયા, મુંબઈ

ધર્મસ્તવપ્રકરણ : (ભા. ૧) કર્તા : શ્રીશાંતિસુરિ, જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર, (ભા. ૨) કાળા મીઠા, ધોલાખંદર

ધર્મપિરરાલા-વિવરણ : સં. પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી, પ્રકાં સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

ધી જ્યોત્સોદ્ધિલ ડિક્કરનેરી ઓફ એન્સ્યન્ડ એન્ડ ચિડિ-યાવલ ઈન્ડિયા : કર્તા : નંદોલાલ ઈ. પ્રકાં કલકત્તા ઓરિયંટલ સિરિઝ, કલકત્તા

નલવિલાસ નાટક : સં. પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી, પ્રકાં ગાયકવાડ ઓરિયંટલ સિરિઝ, વડોદરા

નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા : (ત્રેમાસિક) કારી

નાગર ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : શ્રીવિશાલસુંદરસુરિશિષ્ય : પ્રકાં જૈન સત્ય પ્રકાશ, અમદાવાદ

નાટ્યશાસ્ત્ર : કર્તા : ભરત. પ્રકાં નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ

નાભિનંદનજિનોદ્ધારપ્રખંધ : કર્તા : શ્રીકમ્પસુરિ, સં. પં. ભગવાનદાસ, પ્રં હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

નિર્વાણકલિકા : કર્તા : શ્રીપાદવિપ્તસુરિ, સંપાં શ્રી.મોહનલાલ ભ. ઝંવેરી, મુંબઈ

નિર્ણયચૂલ્કિ : (ટાઇપિ કરેલી નકલ) સંપાં શ્રીવિજય-પ્રેમસુરિ

નેણુસીરી ખ્યાત : પ્રકાં નાગરી પ્રચારિણી સભા, બનારસ

નેપથમહાકાવ્ય : કર્તા : શ્રીદર્પ, પ્રકાં નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ

નંદીટીકા : પ્રકાં શ્રીનરપભદેવજી કંચરીમલજી, રતલામ

પઉમચરિય : કર્તા : શ્રીવિમલસુરિ, પ્રકાં જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

પદ્માવલી : જૈન કાન્કર-સ-ફેરદંતા સાહિત્ય વિશેષાંક-અન્તર્ગત, મુંબઈ

પદ્માવલી સમુચ્ચય : ભા. ૧-૨, સંપાં મુનિ દર્શનવિજય (ત્રિપુટી), પ્રકાં ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીયમથસૂચી : સંપાં પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી, પ્રકાં ગાયકવાડ ઓરિયંટલ સિરિઝ, વડોદરા

પારણ ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : શ્રીવલિનપ્રભસુરિ, શ્રીદર્પ વિજયજી, શ્રીહીરાલાલ, શ્રીસાધુચંદ્ર, સંં શ્રીકલ્યાણવિજય, પ્રં હંસવિજય જૈન ફ્રી લાયબ્રેરી, વડોદરા.

પાર્શ્વપરકમવ્યાયોગ : કર્તા : પ્રહ્લાદન, પ્રકાં ગાયકવાડ ઓરિયંટલ સિરિઝ, વડોદરા

પાર્શ્વનાથચરિત : કર્તા : શ્રીલાવણ્યસુરિ, પ્રકાં શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

પાર્શ્વ અષ્ટોત્તરનામસ્તવન : કર્તા : શ્રીશ્રેભરાજ

પુરાણામાં ગુજરાત : કર્તા : શ્રીઉમાશંકર જોશી, પ્રકાં ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ

પુરાતત્વ : (ત્રેમાસિક-ફાર્સી) અમદાવાદ

પુરાતત્વ નિબંધાવલી : લેખક : રાહુલ સાંકૃત્યાયન, પ્રકાં
ઈડિયન પ્રેસ લી.; અમદાવાદ

પુરાતનપ્રખ્યાતસંગ્રહ : સંપાં શ્રીજિનવિજય, પ્રકાં
સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પૂર્વ ભારતની જૈન તીર્થભૂમિઓ : લે. મુનિરાજ
શ્રીજયંતવિજયજી, પ્રકાં યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા,
ભાવનગર

પ્રગટ પ્રભાવી પાર્શ્વનાથ અથવા પાર્શ્વનાથના ચમ-
ત્કારો : લે. પ્રકાં મણિલાલ ન્યાલચંદ, અમદાવાદ

પ્રખ્યાતકાશ : સંપાં શ્રી જિનવિજય, પ્રકાં સિંધી જૈન
ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પ્રખ્યાતિત્તામણિ : કર્તા : શ્રીમેરુતુંગસરિ, પ્રકાં સિંધી
જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પ્રભાવકચરિત : કર્તા : શ્રીપ્રભાચંદ્રસરિ, પ્રકાં સિંધી જૈન
ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પ્રભાવકચરિત : ભાષાંતર : પ્રકાં જૈન આત્માનંદ સભા,
ભાવનગર

પ્રવાસગાઠડ : કર્તા : તરુણ, પ્રં વડવા જૈન મિત્રમંડળ,
ભાવનગર

પ્રશસ્તિસંગ્રહ : પ્રકાં જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શનસમિતિ;
અમદાવાદ

પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ : ભા. ૧-૨ સંપાં શ્રી જિન-
વિજય, પ્રકાં જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

પ્રાચીન તીર્થ દર્શાવતી : લેખક : શ્રીચતુરવિજય, પ્રકાં
જૈન સત્યપ્રકાશ-અંતર્ગત, અમદાવાદ

પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ : કર્તા : વિભિન્ન કવિઓ, સં.
શ્રીવિજયધર્મસરિ, પ્રં શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા,
ભાવનગર

પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ : સંગ્રાં શ્રી વિજયધર્મસરિ, સંપાં
મુનિ વિદ્યાવિજય, પ્રં યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા,
ભાવનગર

પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ : પ્રકાં પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ-
સમિતિ, રીકમગઢ

ફર્સ્ટ રિપોર્ટ ઓફ ધી કયુરેટર ઓફ એન્થ્રોપોલોજી
એન્ડ ઇન્ ઇન્ડિયા : ફાર ધી ઈયર ૧૮૮૧-૮૨ (સને
૧૮૮૨)

ફાર્મસ ગુજરાતી સભાના હસ્તલિખિત પુસ્તક સંગ્ર-
હની નામાવલી : પ્રકાં ફાર્મસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

બરોડા-એન્યુઅલ રિપોર્ટ : શ્રીહીરાનંદ શાસ્ત્રી

બુદ્ધિપ્રકાશ : (માસિક) ગુજરાત, વિદ્યાસભા, અમદાવાદ

બુદ્ધિસાગર : કર્તા : સોની સંગ્રામ, પ્રકાં શ્રી ઋષભદેવ કેશ-
રીમજીજી સ્વેતાંબર સંસ્થા, રતલામ

બુલેટીન ઓફ ધી રુકન કોલેજ રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ :
પૂના

બૃહત કલ્પસૂત્ર : ભા. ૧-૬, સંપાં મુનિરાજ શ્રીપુણ્ય-
વિજયજી પ્રકાં જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

બંગાલ દેશકી ગઝલ : ભારતીય વિદ્યા (ત્રૈમાસિક)—
અંતર્ગત, મુંબઈ

બંગાલ બિહાર ઉડિસા પ્રાંતકે જૈન સ્મારક : લે.
શ્રીશીતલપ્રસાદ, પ્રકાં મૂલચંદ કિસનદાસ કાપડિયા, સુરત

બ્રાહ્મણવાડા : લે. મુનિ શ્રીજયંતવિજયજી, પ્રં યશોવિજય
જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ભક્તાંબર સ્તોત્ર : પંચપ્રતિકમણ્ય-અંતર્ગત

ભગવતીસૂત્ર : પ્રકાં આગમોદય સમિતિ, અમદાવાદ

ભગવાન મહાવીર : લે. પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી, પ્રકાં
શ્રીકલ્યાણવિજય શાસ્ત્રસંગ્રહ સમિતિ, બલોર

ભરવા પાર્શ્વનાથ ઉત્પત્તિ સ્તવન : જૈન સત્ય પ્રકાશ-અંત-
ર્ગત, અમદાવાદ

ભારતકે પ્રાચીન જૈન તીર્થ : લેખક : ડૉ. જગદીશચંદ્ર જૈન
પ્રકાં જૈન કલ્ચરલ રિસર્ચ સોસાયટી, બનારસ

ભારતકે પ્રાચીન રાજવંશ : (ભા. ૧-૩) લે. વિશ્વેશ્વર-
નાથ રેઉ, પ્રકાં હિંદી ગ્રંથરતન કાર્યાલય, મુંબઈ

ભારતીય ઇતિહાસકી રૂપરેખા : લે. શ્રીજયચંદ્ર વિદ્યા-
લંકાર

ભારતીય ચિત્રકલા : લે. શ્રીરાયકૃષ્ણદાસ, પ્રકાં નાગરી-
પ્રચારિણી સભા, કાશી

ભારતીય મૂર્તિકલા : લે. શ્રીરાયકૃષ્ણદાસ, પ્રકાં નાગરી
પ્રચારિણી સભા, કાશી,

ભારતીય લિપિમાળા : લેખક : મ. મ. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી.

ભારતીય વિદ્યા : (ત્રૈમાસિક), ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ

ભાવનગર-સમેતશિખર સ્પેરિયલ ટ્રેન સ્મરણકંઠ : પ્રં
વડવા જૈન મિત્ર મંડળ, ભાવનગર

ભોજકંઠ : જૈન સત્ય પ્રકાશ-અંતર્ગત, અમદાવાદ

મથુરા : એ ડિસ્ટ્રીક્ટ મેમાયર : એફ. એસ. ઓસે. (થર્ડ
એડીશન સને ૧૮૮૩)

મદ્રાસ મૈસુર પ્રાંતકે પ્રાચીન જૈન સ્મારક : સંગ્રાં
શ્રીશીતલપ્રસાદ, પ્રકાં મૂલચંદ કિસનદાસ કાપડિયા, સુરત.

મધ્યપ્રાંત, મધ્ય ભારત વ રાજપૂતાનાકે પ્રાચીન જૈન
સ્મારક : સંગ્રાં શીતલપ્રસાદજી, પ્રકાં મૂલચંદ કિસનદાસ
કાપડિયા, સુરત,

मध्यभारतकी जैन स्थापत्यकला : जैन सत्य प्रकाश-
अंतर्गत, अमदावाद

महाक्षत्रप राजा नेददाभा : लेखक : विजयेन्द्रसूरि, प्रका०
यशोविजय जैन ग्रंथमाला, भावनगर

महालक्ष्मीवृंभदिरः शुद्धिप्रकाश (मासिक)-अंतर्गत, अमदावाद

महोद्यानगर स्तवन : कर्ता : श्रीमहिभासमुद्र (हस्तलिखित)

भारवाडके सभसे प्राचीन लेख : जैन साहित्य समेवन
अंक-अंतर्गत, जेधपुर

भारवाड राज्यका इतिहास : लेखक : श्रीजगदीशसिंह
गहलोत, जेधपुर

भारी कुच्छयात्रा : कर्ता : मुनि विद्याविजय, प्र० विजय धर्म-
सूरि ग्रंथमाला, उज्जैन

भारी मेवाडयात्रा : कर्ता : मुनि विद्याविजय, प्र० विजय-
धर्मसूरि ग्रंथमाला, उज्जैन

भारी सिंधयात्रा : कर्ता : मुनि विद्याविजय, प्र० विजयधर्म-
सूरि ग्रंथमाला, उज्जैन

मुनिसुव्रतचरित्र-प्रशस्ति : कर्ता : श्रीमुनियद्रसूरि, पत्तनस्थ-
प्राच्यभांडागारीग्रंथमाला-अंतर्गत, वडोदरा

मेघहृतसभस्यालेख : कर्ता : श्री मेघविजय उपा०, प्रका०
जैन आत्मानंद सभा, भावनगर

मेडता येत्यपरिपाटी : कर्ता : श्रीदयावर्धन गण्डि अने
श्रीधर्मशक्ति (हस्तलिखित)

मेवाड्या जिनस्तवन इलाखं : जैन सत्य प्रकाश-अंतर्गत,
अमदावाद

मेवाड्या तीर्थभंडन जिनधर : जैन सत्य प्रकाश-अंतर्गत,
अमदावाद

मेरी गाडवाड यात्रा : ले. श्रीविजययतीन्द्रसूरि, प्रका०
संधीनी देवचंद्र, पुष्कर, सूनीवाल, आनंदराज, रामा
जैन, मुनि

मेरी नेमाड यात्रा : कर्ता : श्रीविजययतीन्द्रसूरि, प्र० सुरविवाह,
मुनि

मेवाड राज्यका इतिहास : ले. पं. गौरीशंकर ओजाल

मेडन रिव्यु : (मासिक) : कलकत्ता

मेहुपरजय नाटक : कर्ता : यशपाल, प्रका० गायकवाड ओरि-
यटल सिरीज, वडोदरा

मंडानगरी अने तेना लेखो : जैन-अंतर्गत, भावनगर

मंत्राधिराजचिंतामणि : संपा. मुनि यतुरविजयल प्रका०
साराबाध मण्डिवाल नवाय

मुंअध प्रांतके प्राचीन जैन स्मारक : (हि०) कर्ता : प्र०
शीतलप्रसाद, प्र० भाण्डिकर पानाचंद नैरी, मुंअध

महारी यात्रा : कर्ता : प्र० भोगीवाल सांकेयचंद वेरा, वडनगर

महारी समेतशिपर यात्रा : ले. प्रका० भगनवाल इस्तुरचंद
शाह, वडवाण

यतीन्द्रविहारदिग्दर्शन : (भा. १ थी ८) कर्ता : श्रीविजय
यतीन्द्रसूरि, प्र० सौधभंगच्छीय संघ

यशस्विलकचंपू : कर्ता : श्रीसोमदेवसूरि; प्रका० निर्णयसागर
प्रेस, मुंअध

यरोलद्रसूरिरास : जैन ऐतिहासिक राससंग्रह-अंतर्गत,
भावनगर

युक्तिप्रबोध : कर्ता : श्रीमेघविजय उपाध्याय, प्रका०
श्रीरूपमहास केशरीमल्ल स्वेंतांवर संस्था, रतनाम

युगप्रधान श्रीजिनचंद्रसूरि : लेखक : श्रीअगरचंद्र नाडटा,
प्रका० शंकरान शुक्लराज नाडटा, कलकत्ता

युगप्रधान श्रीजिनहत्तसूरि : ले. अग्रचंद्र नाडटा, अंवर-
वाल नाडटा, प्रका० शंकरान शुक्लराज नाडटा, कलकत्ता

राजिगपुर यतुभुंअप्रासादस्तवन : कर्ता : पं. मेह कवि
राजुपुरनी पंचतीर्थी-अंतर्गत, प्रका० यशोविजय जैन
ग्रंथमाला, भावनगर

राजगुरु : लेखक : श्री अंवरवाल नाडटा, प्रका० जैन सभा, कलकत्ता

राजनगरथी समेतशिपर याने कल्याणुक भूमिओभां प्रवास
: ले. मोहनवाल दीपचंद चोक्सी, प्रका० भारतीय जैन
सेवासदन, मुंअध

राजपूतानाकी शोधभोग : लेखक : श्रीदेवीप्रसाद, प्रका०
नागरी प्रचारिणी सभा, अनारस.

राजपूतानाके जैन वीर : लेखक : श्रीअयोध्याप्रसाद गोयलीय,
प्रका० हिंदी विद्या मंदिर, देहली

राजपूतानेका इतिहास : ले. पं. गौरीशंकर ओजाल

राजस्थान : (भा. १-२) लेखक : कर्नल टोल, प्रका० सरगु
साहित्य वर्धक कार्यालय, अमदावाद

रासमाला : भा. १-२ : लेखक : डार्जिस साहेब, डार्जिस
गुजराती सभा, मुंअध

रेवंतगिरिरास : कर्ता : श्रीविजयसेनसूरि : प्राचीन गूर्जर
काव्यसंग्रह-अंतर्गत : प्रका० गायकवाड ओरियंटल
सिरीज, वडोदरा

रघुशंतिस्तव : कर्ता : श्रीमानदेवसूरि, पंचप्रतिकमण्य-अंतर्गत

वसंतविलासकाव्य : कर्ता : श्री आलयद्रसूरि, प्रका०
गायकवाड ओरियंटल सिरीज, वडोदरा

वसुदेवहिंडी : संपा० मुनिराज श्रीपुष्पविजयल, प्रका०
जैन आत्मानंद सभा, भावनगर

वस्तुपाल-तेजपालप्रशस्तिकाव्य : कर्ता : श्रीजयसिंहसूरि,
हमीरमहर्जनकाव्य-अंतर्गत : प्रका० गायकवाड ओरियंटल
सिरीज, वडोदरा

वस्तुपालवु' विद्यामंडल अने गीजा लेणो : लेखक :
डॉ० भोगीबाबू सांडेसरा, प्रका० आनंद प्रेस, भावनगर

वास्तुसार : कर्ता : इकर डेरु, प्रका० जगवानदास नैन, नयपुर

विचारभेषि : कर्ता : श्रीभेरतुंगसरि, नैन साहित्य-अंगोषक
-अंतर्गत, पूना

विजयप्रशस्तिमहाकाव्य : कर्ता : श्रीहेमविजय, प्रका०
यशोविजय नैन अंधभाणा, भावनगर

विजयानंदकाव्यकाव्य : कर्ता : पं. हीरादास दसराज,
नमनगर

विजयपुर अहद वृत्तांत : लेखक : श्रीलुहिसागरसरि, प्रका०
अध्यात्मज्ञान प्रसारकमंडल, मुंजर्

विज्ञानत्रिवेणी : कर्ता : ७पा० श्रीजयसागरगण्डि : प्रका०
नैन आत्मानंद सभा, भावनगर

विविधतीर्थकल्प : कर्ता : श्रीजिनप्रकासरि, सं० श्रीजिन-
विजय, प्र० सिंधी नैन अंधभाणा, मुंजर्

विशेषावश्यकभाष्य : कर्ता : श्रीजिनकादगण्डि क्षमाश्रमण
प्रका० श्रीरूपबहेवण केशरीमलण अवे संस्था, रतनाम

विशेषावश्यकमहाभाष्य : कर्ता : जिनकादगण्डि क्षमाश्रमण,
प्रका० यशोविजय नैन अंधभाणा, भावनगर

विश्वभारती : (भासिक) धलादापाद

विहारवर्णन : कर्ता : मुनि नयंतविजय, प्र० यशोविजय
नैन अंधभाणा, भावनगर

वीरनिर्वाण संवत् और नैन कादगण्डिना : लेखक : पं.
श्रीकल्याणविजयण, प्रका० कल्याणविजय शास्त्र संग्रह
समिति, नलोदर

वीशा श्रीमालीज्ञातिना अंक प्राचीन कुणनी वंशावली :
लेखक : मुनिराज श्रीजयंतविजयण, श्रीविजयानंदसरि
शताब्दी अंध-अंतर्गत; मुंजर्

वैशाखी : ले. श्रीविजयेन्द्रसरि, प्र० यशोविजय नैन अंधभाणा,
भावनगर

वैष्णव धर्मना सक्षिप्त इतिहास : लेखक : दुर्गाशंकर शास्त्री,
कार्जस गुजराती सभा, मुंजर्

वंदारुवृत्ति : कर्ता : श्रीदेवेंद्रसरि, प्रका० देवयंद बाबूबाध
पुरतकाधार इंड, सुरत

शत्रुंजयतीर्थद्वारप्रबंध : कर्ता : श्रीविवेकधीर, सं० श्रीजिन-
विजय, प्र० श्री नैन आत्मानंद सभा, भावनगर

शत्रुंजय प्रकाश : (पूर्वार्ध-उत्तरार्ध) : कर्ता : देवयंद
दासण, प्र० नैन ओडिस, भावनगर

शिशुपालवधमहाकाव्य : कर्ता : भाध, प्रका० निर्णय-
सागर प्रेस, मुंजर्

शभेधर महातीर्थ : ले. मुनि श्रीजयंतविजयण, प्र०
यशोविजय नैन अंधभाणा, भावनगर

श्रीजिनप्रकासरि अने सुलतान महम्मद : लेखक : पं.
बाधयंद जगवान गांधी, प्रका० श्रीजिनहरिसागरसरि
ज्ञानकांडर. लोहावट

श्रीशैरीपुरण यात्रासंघ आगराका सक्षिप्त वर्णन :
सं० प्रका० रतनलाल नैन, सरस्वती प्रेस, आगरा

सकलतीर्थ स्तोत्र : पंचप्रतिकमण्य-अंतर्गत

सकलाहृतस्तोत्र : कर्ता : श्रीहेमयंदसरि, पंचप्रतिकमण्य-
अंतर्गत

सत्यपुरीयमंडनमहावीरकिसाह : कर्ता : श्रीधनपाल कवि,
नैन साहित्य अंगोषक-अंतर्गत, पूना

सभररासु : कर्ता : श्रीअधेवसरि, प्रका० नैन अतिहासिक
गूरर काव्य संयय-अंतर्गत : प्रका० नैन आत्मानंद
सभा, भावनगर

सभवायांगसूत्र : प्रका० आगमोदय समिति, मुंजर्

सम्राट प्रियदर्शी : लेखक : प्रका० डॉ० त्रिलुवनदास लहे-
रयंद शाह, वडोदरा

सिद्धपुर चैत्यपरिपाटी : कर्ता : श्रीकुशलवर्धनगण्डि (हरतविपित)

सुपासनाहृत्तरिच : कर्ता : श्री लक्ष्मणगण्डि, संपा० पं.
हरगोविंददास, प्रका० नैन विविध साहित्य अंधमाला

सुरसुंदरीकथा : कर्ता : श्रीधनेधरसरि, संपा० पं. हर-
गोविंददास, प्रका० नैन विविध साहित्य अंधमाला

सुवास : (भासिक) वडोदरा

सुत्रदृतांगव्याख्यि : प्रका० आगमोदय समिति, मेसाया

सुरत चैत्यपरिपाटी : सं. केशरीयंद जवेरी, प्र० मोतीयंद
मगनबाध, सुरत

सुरीधर अने सम्राट : ले० मुनि विद्याविजय, प्रका० यशो-
विजय नैन अंधभाणा, भावनगर

सूर्यपुरनो स्वर्णयुग : ले० केशरीयंद जवेरी, प्र० मोती-
यंद मगनबाध, सुरत

सूर्यपुर रासमाला : कर्ता : बाधाशाह, विनयविजय. प्र०
मोतीयंद मगनबाध, सुरत

सेरिसातीर्थरतवन : कर्ता : कवि बावण्यसभय, नैन-
सत्य प्रकाश-अंतर्गत, अमदावाद

सोपाराना प्राचीन अवशेषानी शोध : सुवास (भासिक)
-अंतर्गत

सोमसौभाग्यकाव्य : कर्ता : श्रीप्रतिष्ठासोम, प्रका० नैन
ज्ञानप्रसारकमंडल, मुंजर्

सोहमकुल पट्टावली : पट्टावली समुच्चय-अंतर्गत, अमदावाद

संबपुरनो शिलालेख : विजयपुर अहद वृत्तांत-अंतर्गत, मुंजर्

संयुक्तप्रान्तके प्राचीन जैन स्मारक : सभा० शीतल-
प्रसादल, प्रका० हिरालाल जैन, प्रयाग
स्टडीज धन इंडियन पैप्टींग : जैन. सी. महंता. मुंबई
स्थानांगसूत्र-टीका : प्रका० आगमोदय समिति, सुरत
हमीरगढ : ले० मुनि जयतविजयल, प्र० यशोविजय जैन
ग्रंथमाला, भावनगर
हमीरमहमर्दन : कर्ता : श्रीजयसिंहसरि, प्रका० गाय-
कवास ओरिण्टल सिरीज, वडाहरा
हस्तिनापुर : ले० अमरयंद, प्रका० जैन क्लब्स रिसर्च
सोसायटी, अनारस

हस्तिनापुर : ले० विजयेन्द्रसरि-समाधिभदिर, शिवपुरी
हस्तिनापुर : प्रका० श्रीहस्तिनापुर जैन श्वेतांबर तीर्थ-
कमीटी, देहली
हीरविजयसरिरास : कर्ता : कवि ऋषभदास, आनंद काव्य
महोदधि-अंतर्गत, प्रका० देवयंद दासबाई पुस्तकालय, सुरत
हीरसौभाग्यकाव्य : कर्ता : श्रीसिंहविमलशशि, प्रका० निर्णय-
सागर प्रेस, मुंबई
हुज्जेनसांगडा लारतलमणु : अनु० हाकुरदास शर्मा,
सीतापुर, प्रका० इंडियन प्रेस लि०, प्रयाग.

शुद्धिपत्र

पृष्ठः पंक्तिः	अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठः पंक्तिः	अशुद्ध	शुद्ध
४ १२	सं. ११३५	सं. ११८५	८	करान्याने	कर्त्याने
५ ३८	वनराजप्रसृत्यभूत ।	वनराजात् प्रसृत्यभूत ।	२१	तेमां कंधं	तेमां जे
॥ ॥	निन्दति ।	नन्दति ।	२४	श्रीधर्मशाणा	धर्मशाणा
८ १६	कुंभा राणुअे न्यारे साहडीमां जैन अनावराण्युं.	कुंभा राणुाना समयमां न्यारे साहडी-राणुक-पुरमां जैन मंदिर अंधायुं.	२४ २६	वाजियाअे	वाजियाअे
११ १५	अह्लाहित	आह्लाहित	॥ ३०	काम भाटं	काम
॥ ३५	सं. १६६१	सं. १६१२	॥ ३१	आहशाहने मल्या	आहशाहने भगवा उपडी गया.
१२ ३	१०१/४	१०३	२५ १२	करान्याने	कर्त्याने
॥ ४	१०१/२	१०३	२६ १६	तीर्थ वशे	तीर्थ विशे
॥ १०	१०१/४	१०३	॥ १७	संखल राग	सिंहल राग
॥ ११	७१/२	७३	॥ २८	'मुनिसुवतरवाभि यरित'मां	'मुनिसुवतरवाभियरित'नी प्रशरिनमां
१३ १८	सं. १६८५	सं. १८८५	२७ ८	जयशेअरसरि	जयसिंहसरि
॥ २०	सं. १६६३	सं. १६६३	॥ १७	आ लभाये	आलेभाये
१५ ५	जयसिंह	जैनसिंह	२८ १६	देवालयाने	देवालयाने
॥ ६	हमीरमहमर्दन	हमीरमहमर्दन	॥ ३५	अथाभोध	अथावभोध
॥ ८	जगज्यंद्रसरि	जगज्यंद्रसरि	३० २७	करावी	करी
१६ ३	वाजिया	वाजिया	३१ ५	गणामां शैकने अमूल्य	गणामां अमूल्य
॥ ६	॥	॥	३२ १७	प्रमाणे लेभ छे,	प्रमाणे अशुद्ध लेभ छे.
॥ १६	गणेशनी	कुमेर यक्षनी	३३ २५	ते शोधवानुं	ते कयां हतो अे शोधवानुं
॥ २४	॥	॥	३६ १२	थधने मोटा	थधने जतां, मोटा
१८ १०	प्रसाहने	प्रासाहने	३७ २६	मंदिरने अण्णोद्वार करावी	मंदिर करावी.
॥ ११	आकोटा	अकोटा	३६ २	करावी	करी
॥ १२	॥	॥	३६ २५	जीवतव्यं	जीवितव्यं
॥ १७	॥	॥	४० १६	पं. श्रीपूज्यं कलशसरिअे	पं. श्रीपूज्यं कलशमण्डिअे
१६ १	आकोटा	अकोटा	॥ ३१	नाहिलना	नाडेलना
२२ २४	करावी	करी	४३ ॥	जेधअे छे, जे	जेधअे, जे
२३ १	ने तेमण्णे	वकुआअे	४६ २०	दक्षिण	दक्षिण

ક્રમ: પંક્તિ: અક્ષર	શુદ્ધ
૫૧ ૨૪ (૫૪ : ૪૭)	(૫૪ : ૪૬)
૫૨ ૭ સં. ૧૬૪૩	સં. ૧૬૪૮
” ૧૧ કર્ણસિંહને	હમીરસિંહને
૫૩ ૬ શત્રુઘ્નચરિત્રો	શત્રુઘ્નચરિત્રો
૫૪ ૧૫ સં. ૧૮૭૨ તો	સં. ૧૮૭૨માં તો
૫૮ ૨૮ (વડસભા)ના એક	(વડસભા)ના સં. ૧૦૩૩ ના એક
૬૨ ૨૬ પ્રશક્તિઓ	પ્રશસ્તિઓ
૭૧ ૨૧ સ્તંભરેક	સ્તંભરેક
” ૩૦ તારવી પડે છે.	તારવી છે.
૮૯ ૧૬ સં. ૧૨૮૧	સં. ૧૪૮૧
૯૧ ૧૭ તપાગત	તપામત
૯૨ ” ‘તીર્થ’માળા’	‘તીર્થ’માળા’માં
૯૪ ૨૧ શ્રીમજ્જિમપ્રબસરિ	શ્રીમજ્જિમપ્રસરિ
” ૨૪ ચંદ્રપ્રબસરિ	ચંદ્રસરિ
” ૩૫ ”	”
૯૯ ૨૫ લલિતાસાગર	લલિતાસર
” ૨૭ ”	”
૧૧૨ ૩૫ ગન્ધારવન્દિત્રે	ગન્ધારવન્દિત્રે
૧૧૪ ૬ હતી.	હતી.
૧૧૭ ૧૦ સં. ૧૨૮૫	સં. ૧૧૮૫
૧૨૨ ૪ વિદ્યામાન	વિદ્યામાન
૧૨૫ ૮ મુક્તિઓ	મુક્તિઓ
૧૨૬ ૧૨ શ્રીમજ્જિમપ્રસરિ	શ્રીમજ્જિમપ્રસરિ
૧૨૭ ૧૪ મંદિર	મંદિરો
૧૩૧ ૧૪ કામ્યપથ	કામ્યપથ
૧૩૬ ૨૧ પંચતીર્થ	પંચતીર્થ
૧૫૯ ૧ સં. ૧૩૦૦	સં. ૧૩૨૦
” ૮ સં. ૧૩૫૦	સં. ૧૩૫૯
” ૨૫ વંશપરંપરામાં	વંશપરંપરામાં
૧૬૦ ૨૫ કર્ણસિંહ	કર્ણસિંહ
૧૭૭ ૬ સમૃદ્ધિશાળી	સમૃદ્ધિશાળી
” ૧૩ આપે છે	આપે છે.
” ૨૩ પ્રસિદ્ધ	પ્રસિદ્ધિ
૧૮૮ ૧૯ કિષ્કિન્દ્રવન	કિષ્કિન્દ્રવન
૧૮૯ ૧૮ સ્વામીવીરણ	સ્વામીવીરણ
” ૨૪ સં. ૧૨૫૬	સં. ૧૨૬૫
૧૯૬ ૮ દેવસરિએ અહીં	દેવસરિના ઉપદેશથી અહીં
૨૦૦ ૧ બારમા	તેરમા

ક્રમ: પંક્તિ: અક્ષર	શુદ્ધ
૨૦૧ ૨૪ (૧૬૫૪)	(૧૬૫૫)
૨૦૨ ૮ ”	”
” ૧૧ ”	”
” ૧૭ ”	”
૨૦૩ ૧૫ બીજા	બીજા
૨૦૭ ૧૧ અહીં	અહીંના
” ૨૫ વાલી	બાલી
” ૨૭ હસ્તકુંડીગન્ધ	હસ્તકુંડીગન્ધ
૨૦૮ ૧૯ (૧૦૮૫)	(૧૦૫૩)
૨૧૧ ૧૬ કરાવી	કરી
૨૧૪ ૧૫ દ્રંકા	દ્રંકા
૨૧૫ ૮ ભુવનનો	ભુવનને
” ૩૨ કમલદે	કામલદે
૨૧૯ ૩૪ દેવળ હતું.	દેવળ નથી.
૨૨૨ ૩૧ બળપણના	બળપણના
૨૨૫ ૧૪ આલનદેવે	આનલદેવે
” ૧૫ નિર્વાહાર્થે	નિર્વાહાર્થે
૨૨૭ ૨ તીર્થને	તીર્થનું
૨૨૮ ૨૮ પછી...માસની	પછી આસો માસની
૨૨૯ ૧૨ નાગડ	નાહડ
૨૩૩ ૬ મંત્રી	મંત્રી
૨૩૪ ૮ ”	”
૨૪૩ ૧૪ અક	એક
૨૫૧ ૭ કોઈ કોઈ	કોઈ
૨૫૪ ૧૮ મહારાજાચિં	મહારાજાચિં
૨૫૯ ૫ મૂર્તિઓ	મૂર્તિઓ
” ૨૬ ભગવાનની ભગવાનની	ભગવાનની
૨૭૧ ૧૫ રણાં એવી	રણાં હોય એવી
૨૭૪ ૩ પશુવા	પેશવા
” ૨૯ ભગવાન	ભગવાનની
૨૭૫ ૨૨ ગામોનાં	ગામોમાં
૨૭૬ ૩૩ અરે	અને
૨૭૮ ૬ ‘વિવિધ તીર્થતીર્થકલ્પ’	‘વિવિધતીર્થકલ્પ’
૨૮૧ ૧૦ શ્રીદેવા	શ્રીદેવા
” ૧૯ ઐતિહાસિક	ઐતિહાસિક
૨૮૩ ૮ શ્રદ્ધાનો	શ્રદ્ધા
૨૯૫ ૯ જીર્ણોદ્ધાર	જીર્ણોદ્ધાર
” ૨૨ આપેલી છે.	આપેલું છે.
૩૦૧ ૨૧ મંદિર	મંદિર

वीर सेवा मंत्रालय

जर्नल न०

२६ दरियागंज दिल्ली

7 A
25